

DAWNI PISARZE POLSCY

od początków piśmiennictwa do

Młodej Polski

Tom 3, Mia-R

Digitalizacja przeprowadzona w ramach zadania „Cyfrowe zasoby dokumentacji literatury polskiej w wolnym dostępie” realizowanego przez Fundację Akademia Humanistyczna w partnerstwie z Instytutem Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk i Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza. Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

DAWNI PISARZE POLSCY

od początków piśmiennictwa
do Młodej Polski

**przewodnik biograficzny
i bibliograficzny**

Fundacja
Akademia
Humanistyczna

Mia-R

tom trzeci

<http://fcin.org.pl>

Przewodnik biograficzny i bibliograficzny *Dawni pisarze polscy* jest obszernym kompendium informacyjnym w zakresie dziejów literatury polskiej od jej początków po rok 1918. W głównym swym zrębie przewodnik składa się z sylwetek pisarzy; obejmują one krótki, faktograficznie ujęty biogram, bibliografię podmiotową oraz wybór bibliografii przedmiotowej. Oprócz pisarzy w ścisłym tego słowa znaczeniu uwzględniono pewną liczbę badaczy literatury i krytyków literackich. Przewodnik obejmuje też ponad 50 haseł utworów anonimowych (np. „Bogurodzica”, „Kazania świętokrzyskie”), opracowanych w podobny sposób, jak hasła osobowe. Całość przewodnika to około 1300 haseł. Przewodnik przeznaczony jest zarówno dla badaczy historii literatury polskiej, jak i dla szerszych kręgów odbiorców: nauczycieli akademickich i szkolnych, studentów, księgarzy, wydawców, bibliotekarzy, krytyków literackich oraz wszystkich zainteresowanych literaturą polską.

Tom 1 (A-H) zawiera 359 haseł

Tom 2 (I-Me) zawiera 320 haseł

Tom 3 (Mia-R) zawiera 276 haseł

Tom 4 ukaże się w 2003 roku

**DAWNI
PISARZE
POLSCY**

DAWNI PISARZE POLSCY

od początków piśmiennictwa
do Młodej Polski

przewodnik biograficzny
i bibliograficzny

tom trzeci

Mia-R

Fundacja

Akademia Humanistyczna

Warszawa 2002

<http://rcin.org.pl>

Z prac Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk

Praca zainicjowana przez JAROSŁAWA MACIEJEWSKIEGO

Koordinacja całości

ROMAN LOTH

Redaktorzy działów:

piśmiennictwo staropolskie **TADEUSZ WITCZAK**

literatura oświecenia **ELŻBIETA ALEKSANDROWSKA**

literatura romantyzmu **ZOFIA TROJANOWICZOWA**

literatura pozytywizmu i Młodej Polski **JAROSŁAW MACIEJEWSKI** (do roku 1987),

następnie **WIESŁAWA ALBRECHT-SZYMANOWSKA**

Autorzy haseł tomu III

WIESŁAWA ALBRECHT-SZYMANOWSKA (W.A.-Sz.), ELŻBIETA ALEKSANDROWSKA (E.A.),

HALINA GACOWA (H.G.), ANNA POLAKOWSKA (A.P.), IZABELLA TERESIŃSKA (I.T.),

ZOFIA TROJANOWICZOWA (Z.T.), TERESA TYSZKIEWICZ (T.T.), TADEUSZ WITCZAK (T.W.).

Hasła autorstwa **WANDY ROSZKOWSKIEJ-SYKAŁOWEJ**

uzupełniła **WIESŁAWA ALBRECHT-SZYMANOWSKA (W.R.-S., W.A.-Sz.)**

Hasło **ADAM MICKIEWICZ** zostało opracowane przez **JAROSŁAWA MACIEJEWSKIEGO (J.M.),**

uzupełnione przez **JERZEGO FIECKĘ (J.F.),** indeks opracowała **MARIOLA MAŁECKA**

Słownik został wydany przy współpracy Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych
Spółka Akcyjna

WSiP

Tytuł dotowany przez Ministra Edukacji Narodowej

© Copyright by Fundacja Akademia Humanistyczna, 2002

ISBN 83-02-07524-8 t. 1-4; ISBN 83-87456-90-X

<http://rcin.org.pl>

WYKAZ SKRÓTÓW

a.	– akt, acte	cd.	– ciąg dalszy
adm.	– administracja	chorw.	– chorwacki
AGAD	– Archiwum Główne Akt Dawnych	codz.	– codzienny
akc.	– akcesja	cz.	– część
ang.	– angielski	Czart.	– Czartoryskich
anonim.	– anonimowo, anonimowy	czasop.	– czasopismo
antropol.	– antropologiczny	czes.	– czeski
antydat.	– antydatowany	d.	– der (des), die (der), das
arab.	– arabski	dat.	– datowany
arch.	– archiwalny, archiwum, archiv, archive	dedyk.	– dedykacja, dedykowany
archeol.	– archeologiczny	defekt.	– egzemplarz uszkodzony, egzemplarz z defektem
ark.	– arkusz	demokrat.	– demokratyczny
art.	– artykuł	dod.	– dodatek
artyst.	– artystyczny	dolnołuż.	– dolnołużycki
AU	– Akademia Umiejętności	dom.	– domowy
autorec.	– autorecenzja	dot.	– dotyczący, dotyczy
b.	– były	dram.	– dramatyczny
bałt.	– bałtycki	druk.	– drukarnia, drukarz, drukował, drukowany
b.d.	– bez daty	duń.	– duński
Bd	– Band	dwutyg.	– dwutygodnik
białorus.	– białoruski	dydakt.	– dydaktyczny
białostoc.	– białostocki	dyr.	– dyrekcja, dyrektor
bibl.	– biblioteczka, biblioteczny, biblioteka, bibliotheca	dz.	– dział
Bibl. Raperswil.	– Biblioteka Muzeum Narodowego w Raperswilu	dzien.	– dziennik
bibliogr.	– bibliografia, bibliograficzny	ed.	– edycja, edytor
biogr.	– biograficzny	egz.	– egzemplarz
biul.	– biuletyn	egz. defekt.	– egzemplarz z defektem
bl.	– błogosławiony	ekran.	– ekranizacja
b.m.	– bez miejsca	enc.	– encyklopedia, encyklopedyczny
b.m.r.	– bez miejsca i roku	esper.	– esperanto
BN	– <i>Biblioteka Narodowa</i> (seria wydawnicza)	estoń.	– estoński
BPP	– <i>Biblioteka Pisarzy Polskich</i> (seria wydawnicza)	Estr.	– Estreicher: Bibliografia polska
b.r.	– bez roku	etnogr.	– etnograficzny
bułg.	– bułgarski	f.	– für
Bydg.	– Bydgoszcz, bydgoski	fasc.	– fasciculus
		filol.	– filologia, filologiczny

WYKAZ SKRÓTÓW

filoz.	– filozofia, filozoficzny	król.	– królewski
fiń.	– fiński	krypt.	– kryptonim
fiz.	– fizyczny	kryt.	– krytyczny
flaman.	– flamandzki	ks.	– księga (w numeracji); ksiądz; ksią- żę (w tytułach lub dedykacjach)
fot.	– fotografia	księg.	– księgarski
fotoofs.	– fotoofsetowy	KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
fototyp.	– fototypiczny	kult.	– kulturalny
fragm.	– fragment	kur.	– kurier
franc.	– francuski	kwart.	– kwartalnik
g az.	– gazeta	l .	– lata; liber
gen.	– general	lek.	– lekarski
geogr.	– geograficzny	lit.	– literacki, literatura
geolog.	– geologiczny	litew.	– litewski
gimn.	– gimnazjum	LP	– <i>Literatura polska. Przewodnik en- cyklopedyczny</i> . T. 1–2. Wwa 1984–85
gosp.	– gospodarczy	lubel.	– lubelski
górnoluz.	– górnołużycki	Lubl.	– Lublin
grec.	– grecki	lubus.	– lubuski
hebr.	– hebrajski	lud.	– ludowy
hist.	– historyczny, historia	Lw.	– Lwów, lwowski
historycznolit.	– historycznoliteracki	ł ac.	– łaciński
hiszp.	– hiszpański	łotew.	– łotewski
holend.	– holenderski	łódz.	– łódzki
homogr.	– homograficzny	łuż.	– łużycki
hum.	– humanistyczny	m .	– miasto
IBL	– Instytut Badań Literackich	małopol.	– małopolski
ilustr.	– ilustracja, ilustrował, ilustrowany	mat.	– matematyczny
inc.	– incipit	mater.	– materiały
inf.	– informacja	maz.	– mazowiecki
insc.	– inscenizacja, inscenizował	med.	– medycyna, medyczny
irlanz.	– irlandzki	mies.	– miesięcznik, miesięczny
IS PAN	– Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk	międzynar.	– międzynarodowy
Jagiell.	– Jagielloński	mł.	– młodszy
jap.	– japoński	monogr.	– monografia, monograficzny
jr	– junior	muzycz.	– muzyczny
jęz.	– język	n adb.	– nadbitka
język.	– językowy	nakł.	– nakład
językozn.	– językoznawczy	nar.	– narodowy
jw.	– jak wyżej	nast.	– następny
k .	– karta	nauk.	– naukowy
Kat.	– Katowice	nawiąz.	– nawiązanie
katal.	– kataloński	niedruk.	– niedrukowany
katol.	– katolicki	niem.	– niemiecki
kinematogr.	– kinematograficzny	nieogl.	– nieogłoszony
klas.	– klasyczny	niepodp.	– niepodpisany
konspir.	– konspiracyjny	nieukończ.	– nieukończony
koresp.	– korespondencja	niewyd.	– niewydany
kórn.	– kórnicki	niewyst.	– niewystawiony
Kr.	– Kraków, krakowski	NK	– <i>Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”</i> . T. 1–9, 11–18. Wwa 1964–99
kraj.	– krajowy		
Kras.	– Krasieński		
kron.	– kronika		

nn.	– następne	pseud.	– pseudonim
norw.	– norweski	PTPN	– Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
o.	– ojciec	publ.	– publiczny
odb.	– odbitka	r.	– rok
oddz.	– oddział	R.	– rocznik (w numeracji)
ogł.	– ogłosił, ogłoszenie, ogłoszony	Racz.	– Raczyńskich
opol.	– opolski	radz.	– radziecki
oprac.	– opracował, opracowanie	r.b.	– rok bieżący
ord.	– ordynacja	rec.	– recenzja
Orgel.	– Orgelbranda	red.	– redagował, redakcja, redaktor
orient.	– orientalistyczny	Ref.	– Reformacja
oryg.	– oryginal	reż.	– reżyser, reżyserował, reżyserski
osob.	– osobno, osobny	rkps, rkpsy	– rękopis, rękopisy
Ossol.	– Ossolineum, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich	rob.	– robotniczy
oświat.	– oświatowy	Rocz.	– Rocznik (w tytule)
PAL	– Polska Akademia Literatury	rodz.	– rodzinny
pam.	– pamiętnik; pamiątkowy	ros.	– rosyjski
PAN	– Polska Akademia Nauk	rozdz.	– rozdział
państw.	– państwowy	rozpr.	– rozprawy
PAU	– Polska Akademia Umiejętności	rozszerz.	– rozszerzony
PCK	– Polski Czerwony Krzyż	rubr.	– rubryka
pedag.	– pedagogiczny	rum.	– rumuński
Petersb.	– Petersburg, petersburski	rus.	– ruski
pierwodr.	– pierwodruk	rzesz.	– rzeszowski
pocz.	– początek	s.	– strona
podp.	– podpisany	S.	– seria (w opisie bibliograficznym)
pol.	– polski	serb.	– serbski
polem.	– polemika	serb.-chorw.	– serbsko-chorwacki
polit.	– polityczny	skróc.	– skrócony
polon.	– polonistyczny, polonistyka	ślawist.	– ślawistyczny
poł.	– połowa	słowac.	– słowacki
pom.	– pomorski	słoweń.	– słoweński
popoł.	– popołudniowe	socjol.	– socjologiczny
popr.	– poprawiony	spec.	– specjalny
por.	– poranny	społ.	– społeczny
portug.	– portugalski	spr.	– sprawozdanie
poszerz.	– poszerzone	sprost.	– sprostowanie
pow.	– powiat	staropol.	– staropolski
powiel.	– powielony	streszcz.	– streszczenie
powst.	– powstał, powstanie	st. st.	– starego stylu (w datowaniu)
powsz.	– powszechny	SWPP I–II	– <i>Słownik współczesnych pisarzy polskich</i> . [S. I]. T. 1–4. Wwa 1963–66; S. II. T. 1–3. Wwa 1977–80
poz.	– pozycja	sygn.	– sygnatura
Pozn.	– Poznań, poznański	szk.	– szkolny
praszozn.	– praszoznawczy	szp.	– szpalta
prwdr.	– pierwodruk	szwedz.	– szwedzki
pryw.	– prywatny	śl.	– śląski
przedr.	– przedruk, przedrukował	święt.	– świąteczny
prześl.	– prześlą	t.	– tom
przejrz.	– przejrzał, przejrzany	tatar.	– tatarski
przekł.	– przekład	teatr.	– teatralny
przew.	– przewodnik		
przyj.	– przyjaciel		
przyp.	– przypis		
przyr.	– przyrodniczy		

WYKAZ SKRÓTÓW

teolog.	- teologiczny	węgier.	- węgierski
teoretycznolit.	- teoretycznoliteracki	wiad.	- wiadomość, wiadomości
tłum.	- tłumaczenie, tłumaczony, tłumaczył	wiecz.	- wieczorny
Tor.	- Toruń, toruński	wielkopol.	- wielkopolski
tow.	- towarzystwo	Wil.	- Wilno, wileński
tryb.	- trybuna	wilan.	- wilanowski
tur.	- turecki	własc.	- właściwie
TV	- telewizyjny, telewizja	włos.	- włoski
tyg.	- tygodnik, tygodniowy	woj.	- województwo
typogr.	- typograficzny	Wr.	- Wrocław, wrocławski
tyt.	- tytuł, tytułowy	WSP	- Wyższa Szkoła Pedagogiczna
u.	- und	współcz.	- współczesny
UAM	- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	współprac.	- współpracował, współpracownik
UG	- Uniwersytet Gdański	współtłum.	- współtłumaczył, współtłumacz
UJ	- Uniwersytet Jagielloński	współwyd.	- współwydany, współwydawca
UJK	- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie	wszechpol.	- wszechpolski
ukr.	- ukraiński	Wwa	- Warszawa
UŁ	- Uniwersytet Łódzki	wych.	- wychowanie, wychowawczy
UMCS	- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	wyd.	- wydał, wydanie, wydany
UMK	- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	wydawn.	- wydawnictwo, wydawniczy
UNC	- Universitas Nicolai Copernici	wydz.	- wydział
uniw.	- uniwersytecki, uniwersytet	wygl.	- wygłoszony
ur.	- urodzony	wyj.	- wyjątek
urzęd.	- urzędowy	wyst.	- wystawienie, wystawiony
USB	- Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie	z.	- zeszyt (w numeracji czasopism); zum, zur
UŚl.	- Uniwersytet Śląski w Katowicach	zach.	- zachodni
UW	- Uniwersytet Warszawski	zagr.	- zagraniczny
UWr.	- Uniwersytet Wrocławski	zbior.	- zbiorowy
uzup.	- uzupełnił, uzupełniony	zdefekt.	- zdefektowany
v.	- verso	Zesz.	- Zeszyt (w tytule)
vol.	- volumen	ZLP	- Związek Literatów Polskich
w.	- wiek; wiersz; wers	zm.	- zmarł
warsz.	- warszawski	zmien.	- zmieniony
		zniszcz.	- zniszczony
		zob.	- zobacz
		ZZLP	- Związek Zawodowy Literatów Polskich
		żyd.	- żydowski

M

MIARKA Karol 1825–1882

Urodzony 22 października 1825 w Pielgrzymowicach (pow. pszczyński) na Górnym Śląsku; syn Antoniego, nauczyciela tamtejszej szkoły, i Karoliny z Borówków. Uczęszczał do gimnazjum w Gliwicach i Seminarium Nauczycielskiego w Głogówku. Po ukończeniu nauki w 1846 pracował jako pomocnik nauczyciela w Łędzinach, a następnie jako nauczyciel w Urbankowicach, Piotrowcach i od 1850 w rodzinnych Pielgrzymowicach, gdzie równocześnie był organistą, pisarzem gminnym i sędzią polubownym. Około 1854 ożenił się, żona zmarła w 1866. W roku następnym poślubił Emilię Zanibałównę z Cieszyna, córkę znanego homeopaty. Działalność literacką rozpoczął w języku niemieckim, następnie, w wyniku rozbudzenia świadomości narodowej (m.in. pod wpływem Bernarda Bogedaina, Niemca, broniącego praw języka polskiego, Piotra Stalmacha, redaktora *Gwiazdki Cieszyńskiej*, oraz Józefa Chociszewskiego), zaczął pisać w języku polskim. Od 1861 do 1868 współpracował z *Gwiazdką Cieszyńską*, ogłaszając w niej korespondencje pt. „Z pruskiego Śląska” (1864–65) oraz opowiadania i artykuły. W 1868–69 współredagował *Zwiastuna Górnoszląskiego*. Konflikt z wydawcą pisma, Teodorem Wojciechem Heneczkiem, doprowadził do usunięcia M. z redakcji pisma i skomplikował sytuację życiową pisarza. Opracowanie „Życiorysu Ojca Świętego Piusa IX” (1869) przyniosło M. duży dochód, pozwalający na rezygnację z posady nauczyciela w Pielgrzymowicach i przeniesienie się do Królewskiej Huty. Otworzył tam Księgarnię Katolicką oraz odkupił od J. Chociszewskiego i wydawał w 1869–81 tygodnik polityczny *Katolik*. Tu publikował artykuły broniące praw ludności Śląska do języka polskiego oraz wiele własnych utworów. Jego gawędy, utwory dramatyczne, opowiadania i powieści odegrały dużą rolę w rozwoju polskiego czytelnictwa na Śląsku. W 1869 założył M. także Kasyno Katolickie (działające do zamknięcia przez władze niemieckie w 1872), które zapoczątkowało na Górnym Śląsku amatorski ruch teatralny. Z inicjatywy M. powstał w 1870 *Kalendarz Górnoszląski*; w 1871–81 wydawał M. *Poradnik Gospodarczy*, w 1876–77, 1879–80 — tygodnik pedagogiczny *Monika*, a w 1879 — ciesząc się dużą popularnością *Kalendarz Mariński*. Prowadził szeroką działalność społeczno-gospodarczą, w 1879 był współtwórcą Górnoszląskiego Towarzystwa Kredytowego Włościan. Jego akcje patriotyczne w okre-

sie kulturkampfu narażały go na grzywny, konfiskaty, procesy prasowe i aresztowania. Wśród Polaków cieszył się dużym autorytetem, w 1874 wysunięto jego kandydaturę na posła. Przeniósł redakcję *Katolika* do Mikołowa i w 1874 otworzył własną drukarnię, wydającą druki okolicznościowe i religijne. W 1879 był w Warszawie podejmowany jako działacz narodowy Górnego Śląska; uczestniczył też w zjeździe redaktorów pism katolickich w Rzymie. W 1881 został skazany na pięć miesięcy więzienia, oskarżony przez władze niemieckie o sprzeniewierzenie pieniędzy zbieranych przez komitet pomocy dla głodujących. Pomówienia miały go skompromitować jako działacza społecznego. Po wyjściu z więzienia sprzedał *Katolika*, przekazał drukarnię synowi Karolowi i przeniósł się do Cieszyna. W 1882 przebywał we Lwowie. Zmarł 15 sierpnia 1882 w Cieszynie; pochowany na tamtejszym cmentarzu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Klemensowa Górka. Powieść odnosząca się do zaprowadzenia chrześcijaństwa na Szląsku, oparta na podaniach ludu górnoszląskiego. *Gwiazdka Cieszyńska* 1861 nr 40–52. Wyd. osob. Królewska Huta 1870. Wyd. nast. m.in.: Mikołów 1891; [wyd. 4] Toledo (Ohio) 1899; [wyd. 5] Mikołów 1919.
2. Głos wołającego na puszczy górnoszląskiej, czyli o stosunkach ludu polskiego na pruskim Szląsku. Cieszyn 1863 odb. z *Gwiazdki Cieszyńskiej*. Wyd. nast.: Pozn. 1865 (dwa wyd.); wstęp A. Brożek. Kat. 1984.
3. Kultura. Dramat w 2 a. *Gwiazdka Cieszyńska* 1864 nr 1–7. Wyd. osob. pt. Kulturnik. Obrazek z życia ludu szląskiego w 2 a. Mikołów 1895. Przedr. fragm. w poz. 16.
4. Husyci w Górnym Szląsku, czyli powieść o zamordowaniu kapłana Walentego, założeniu kościoła jankowskiego i obłężeniu Żorów w r. 1433. Z ustnego podania ludu zebrali i napisał... Pozn. 1865. Wyd. 2 Mikołów 1896. Przedr. fragm. w poz. 16.
5. Szwedzi w Łędzinach. Powieść górnoszląska z czasów 30-letniej wojny. Nowe Piekary 1868. Wyd. nast.: Mikołów 1896; Kat. 1992.
6. Żuawi. Zdarzenie z najnowszych czasów. Dramat w 2 a. Królewska Huta 1869 odb. z *Katolika*.
7. Mosiek spekulant. *Katolik* 1870 nr 3–8. Wyd. osob. Mikołów 1897 (wraz z poz. 12).
8. Sądy Boże. Powieść z życia górników górnoszląskich. *Katolik* 1870 nr 9–30. Wyd. osob. Mikołów 1895.

9. Dzwonek św. Jadwigi. Obrazek z życia współczesnego w 3 a. *Katolik* 1870 nr 31–40. Wyd. osob. Mikołów 1896. Wyd. nast. Toledo (Ohio) 1899.

10. Przyjaciół górników i robotników, czyli wskazówki, jakim sposobem się z niedoli ratować i przed groźącym niebezpieczeństwem ocalić mogą. Królewska Huta 1870.

11. Odpuść nam. Powieść z wojny francusko-pruskiej z r. 1870. Królewska Huta 1872 odb. z *Katolika* 1871.

Podp.: Redaktor *Katolika*.

12. Błogosławieństwo matki. Dramat z życia współczesnego w 3 a. *Katolik* 1872 nr 34–39. Wyd. osob. Mikołów 1897 (wraz z poz. 7).

13. Żłobek. Powieść. *Katolik* 1873 nr 2–4, 6–11. Wyd. osob. Mikołów 1896 (wraz z: Uczciwość nagrodzona).

14. Petronela, pustelnica na Górze św. Anny. Opowiadanie historyczne. Mikołów 1877 odb. z *Katolika*. Przedr. fragm. w poz. 16.

15. Stawka. Komedycja ze śpiewami w 1 a. Mikołów 1877 odb. z *Katolika*.

Nadto liczne druki dewocyjne.

Wydania zbiorowe

16. Wybór pism. Z portretem. Zebrał i oprac. A. Bar. Kat. 1939.

Tu także: Pisma polityczne.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972).

Z. KOSSAK (KOSSAK-SZCZUCKA): Nawrócony. W: Nieznany kraj. Wwa 1932. — A. BAR: K.M. Studium z dziejów Górnego Śląska. Kat. 1938. — T. GOSPODAREK: Przełom narodowy K.M. Opole 1962. — Z. HIEROWSKI, M. MOTYKA. *Pisarze śl. XIX i XX w. Wr. 1963* [tu: wybór fragm. utworów K.M.]. — [J. KRZYŻANOWSKI] (jk). *Słownik folkloru pol. Wwa 1965*. — S. SMAK: Pisarstwo K.M. Opole 1966. — A. GŁADYSZ. *Obraz lit. pol. s. 4 t. 4* (1971) s. 569, 573–574. — L. WOJTCZAK. *Słownik pracowników książki pol. Wwa 1972*. — S. SMAK: „Monika” K.M. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Hist. Lit.* 1973 nr 9. — I. HOMOLA. *Pol. słownik biogr.* 20 (1975). — S. SMAK. *Śl. słownik biogr.* T. 1. Kat. 1977. — J. GÓRECKI: Treści religijne twórczości K.M. *Śl. Studia Hist.-Teolog.* 15 (1982). — M. BRZEZIŃNA, R. KRAJEWSKA: „Odслужиł w wojsku, czyli kaleczenie języka ojczyźnego” K.M. *Zesz. Nauk. UJ* 1984 nr 681. — J. MAJDRY: K.M. oraz jego łędzińskie i urbanowickie lata życia. *Kalendarz Górnicy Kopalni Ziemowit*. Tychy–Łędziny 1984. — TENŻE: Znaczenie dziennikarstwa K.M. *Kultura, Oświata, Nauka* 1984 nr 3. — J. POŚPIECH: Twórczość literacka K.M. w ocenie J.I. Kraszewskiego. *Kwart. Opol.* 1984 nr 3. — E. DŁUGAJCZYK: Kartki z dziejów drukarni mikołowskiej. K.M. (do 1945). *Zaranie Śl.* 1985 nr 3/4. — L. MIĘKINA: K.M. związki z Cieszynom. *Cieszyn* 1985. — W. SZEWCZYK: Długi proces przeciwko K.M. W: *Syndrom Śląski*. Kat. 1985. — *K.M. a odrodzenie nar. Śląska. Mater. z konferencji nauk. [...] 7 kwietnia*

1984 r. Opole 1987 [tu m.in.: F.A. MAREK: Miejsce „Głosu wołającego na puszczy” K.M. w dziejach śląskiej myśli społeczno-politycznej; Cz. MYKITA-GLENSK: Dramatyczna twórczość K.M. na scenach śląskich (z aneksem: Chronologia wystawień sztuk K.M. na Śląsku Cieszyńskim i Górnym; Wystawienia sztuk K.M. przez towarzystwa i organizacje polskie na Górnym Śląsku w l. 1870–1939); B. WAWRZYŃIAK: Kilka uwag o polszczyźnie pierwszej powieści K.M. pt. *Łędzin*; J. MAJDRY: Ze studiów nad warsztatem dziennikarskim i redaktorskim K.M.; J. GLENSK: K.M. przed sądem pruskim; M. KOSSAKOWSKA-JAROSZ: Kult K.M. od zarania po czasy najnowsze]. — J. GÓRECKI: Matka Boska Częstochowska w twórczości K.M. *Jasna Góra* 1988 nr 12. — R. HANDKE: Polska droga Chorzowa. Chorzów 1988 [tu: Chorzowski słownik biograficzny].

A.P.

MIASKOWSKI Kasper 1549 lub 1550 – 1622

Urodzony w 1549 (lub w 1550) w Smogorzewie pod Gostyniem w Wielkopolsce, w niezamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Jana herbu Leliwa i Zofii Kębian z Chelkowa. Przebieg jego nauk nie jest znany. Możliwe, iż studiował w Akademii Krakowskiej; erudycję biblijną i mitologiczną zawdzięczał nauce domowej. Od 1571, po śmierci ojca, wraz z bratem Stanisławem gospodarował w Smogorzewie, sprawując opiekę nad młodszym rodzeństwem, a także nad nieletnim potomstwem zmarłych krewnych. W początkach 1589 poślubił Zofię Szczodrowską. W 1598 wydzierżawił wieś Osiek w Wielkopolsce. Od 1604 administrował wsią Włoszczonową, którą dzierżawił jego brat Baltazar, kanonik wrocławski. W tym czasie napisał większość swych utworów, głównie religijnych w duchu ortodoksji katolickiej, w których stosował nowe środki wyrazu poetyckiego. W 1607 wrócił na stałe do rodzinnego Smogorzewa. Był regalista, w twórczości swej popierał Zygmunta III Wazę, chociaż pozostawał w dobrych stosunkach z rokoszanicinem Janem Szczęsnym Herburtem. Przyjaźnił się z Hieronimem Powodowskim. Zmarł 22 kwietnia 1622 w Smogorzewie; pochowany w Strzelcach Wielkich.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Herkules słowieński*. [Powst. 1608]. Wyd. przy: J. Solikowski: *Wizerunek utrapionej Rzeczypospolitej*. Dobromil 1612. Wyd. nast. pt. *Herkules niecierpliw...* włączone do Zbioru rytmów, Kr. 1612 (zob. poz. 4); *Dobromil 1616* (z przedmową J.S. Herburta pt. *Kasprowi Miaskowskiemu, szlachcicowi nauką i cnotą sławnemu*). Przekł. łac. (częściowy) A. Koryciński: *Perspectiva politica regno Poloniae elaborata*. Gdańsk 1652.

2. *Łódź Opaleńska abo na szczęśliwy wjazd na swe biskupstwo... Jędrzeja Opaleńskiego... bisku-*

pa poznańskiego... oda. Kalisz 1608 druk. W. Gedelius.

Unikat Bibl. Kórń. sygn. 11114.

3. Pielgrzym wielkanocny abo rozmowa podróżnych z Jeruzalem do Emaus. Kr. 1612. Wyd. nast.: [Kr.] 1621; Kr. 1633; pt. Przechadzka wielkanocna... Lw. 1643.

Plagiatorską przeróbkę wyd. J.D. Woźnicki: Pielgrzym wielkanocny. Kr. 1612; wyd. nast. Lw. 1621.

4. Zbiór rytmów. Kr. 1612 druk. B. Skalski; wyd. 2 pt. Zbiór rytmów... znowu przez autora poprawionych, rozszerzonych, na dwie części rozdzielonych. Pozn. 1622 druk. J. Rossowski; toż wyd. J. Rymarkiewicz. Pozn. 1855; przedr. K.J. Turowski. Kr. 1861 *Bibl. Pol.*; wyd. kryt. A. Nowicka-Jeżowa. Wwa 1995 *Bibl. Pisarzy Staropol.* 3.

Pojedyncze utwory przedr.: J. Lemański: Satyra polska. T. 1. Wwa 1914; W. Borowy: Od Kochanowskiego do Stafa. Lw. 1930; toż poszerz. Londyn 1954; Wwa 1958; *Cztery wieki fraszki pol.* Wwa 1937; toż Wwa 1957; *Poeci renesansu.* Wwa 1959; *Wybór tekstów do dziejów kultury Wielkop.* Pozn. 1962; *Z głębokości... Antologia.* Wwa 1966; toż: zmien. Wwa 1974; *Kolędy pol.* T. 1. Red. J. Nowak-Dłużeński. Wwa 1966; *Od Czarnolasu. Najpiękniejsze wiersze pol.* Wwa 1972; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku.* Wwa 1977; *W kręgu dawnej poezji.* Wwa 1983; *Staropol. poezja ziemiańska.* Wwa 1988; *Helikon sarmacki.* Wr. 1989 BN 1, 259; *I w odmianach czasu smak jest.* Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise.* Wwa-Paris 1991; *Wysoki umysł w dolnych rzeczach zawikłany.* Wwa 1993; *Poezja i louty.* Wr. 1994.

5. [Utwory związane z rokoszem M. Zebrzydowskiego]. Wyd. J. Czubek: Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego. T. 1. Kr. 1916.

O P R A C O W A N I A

NK 2 (1964); LP.

H. SIENKIEWICZ: K.M. Studium literackie. *Typ. ilustr.* 1870 nr 127-129; przedr.: Pisma nieobjęte wydaniem zbiorowym. T. 1. Wwa 1904; *Dziela.* T. 45. Wwa 1951. — S. NIEZANOWSKI. O poezji K.M. Studium o kształtowaniu się baroku w poezji polskiej. Lubl. 1965. — Janusz PELC: J. Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI. Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Zygmunt III. Wwa 1971. — S. NIEZANOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 20 (1975). — J. LEWAŃSKI. Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce. Wwa 1981. — M. PREJS: „Nowy Helikon” i J. Kochanowski. *Przeł. Hum.* 1984 nr 1. — A. RYSIEWICZ: K.M. czytanie ewangelii. *Przełom w. XVI i XVII w lit. i kulturze pol.* Wr. 1984; toż w: *Zagadnienia retoryki w analizie poezji polskiej przelomu XVI i XVII w.* Wr. 1990. — *Mater. do dziejów i twórczości J. Kochanowskiego z l. 1551-1625.* Wyd. i oprac. M. Korolko. Wr. 1986. — A. CZYZ: Ton dziecięcy M. Ogród 1991 nr 3; toż w: *Światło i słowo.* Wwa 1995. — A. KUKLA: Niespójność czy system – uwagi o udziale mitologii w liryce religijnej M. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 1992 t. 32 s. 19-27. — S. NIEZANOWSKI: Barokowe kolędy polskie. *Necessitas et ars.* T. 1. Wwa 1993. — B. SZYMAŃSKI: Wizerunek Matki Boskiej w poezji polskiej wczesnego baroku. *Religijność lit. pol. baroku.* Lubl. 1995. — T. KOS-

TKIEWICZOWA: Oda w poezji polskiej. Wr. 1996. — T. BANASIOWA: Staropolskie lamentacje na przewrotność fortuny. *Staropol. teksty i konteksty.* T. 3. Kat. 1997. — A. NIEWOLAK-KRZYWDA: Poeta wewnętrznych niepokojów – K.M. *Pisarze staropol. Sylwetki.* T. 2. Wwa 1997. — M. HANUSIEWICZ: Święte i zmysłowe w poezji religijnej baroku. Lubl. 1998.

LT.

MICHAUX Aleksander 1839–1895

Urodzony 28 listopada 1839 w Warszawie w rodzinie wywodzącej się z Belgii; syn Marcina, uczestnika powstania listopadowego, właściciela restauracji, i Petroneli z Jezierskich. Do szkół uczęszczał w Warszawie, m.in. do prywatnego zakładu Jana Nepomucena Leszczyńskiego i do szkoły powiatowej. W 1857–60 studiował w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie, następnie odbył praktykę rolniczą w Skępem pow. Lipno, w majątku Gustawa Zielińskiego. Debiutował w 1861 w *Pszczole*, prace literackie zamieszczał także w *Tygodniku Mód i Nowości* 1862, od 1863 przez wiele lat — w *Tygodniku Ilustrowanym*. Utworów nie podpisywał własnym nazwiskiem, najczęściej używał pseudonimu Miron. Około 1863 objął posadę urzędnika w Komisji Spraw Wewnętrznych; po czterech latach zajął się dziennikarstwem. W 1865 ożenił się z Julią z Karczewskich Höhrwą. W tym roku nawiązał współpracę z *Bluszczem* i z *Kłosami* (tu m.in.: „Antykwariusz. Szkic do powieści”. 1866 nr 33). W 1866 został współpracownikiem *Przeglądu Tygodniowego*, drukował tu stały felieton „Listy z ulicy X”. W 1868–74 był współwłaścicielem i współredaktorem *Kuriera Warszawskiego*, ogłaszał w nim obok poezji liczne recenzje literackie i teatralne. W 1870–73 wydał w Warszawie antologię poezji pt. *Księga pieśni*. Od 1875 współpracował z *Tygodnikiem Mód i Powieści*. Jako poeta pozostawał pod wpływem romantyzmu, a próby — zgodne z pozytywistycznym nurtem — wprowadzenia do utworów problematyki społecznej nie wpłynęły korzystnie na wartość jego utworów. Wiele przekładał, m.in. z George’a Gordona Byrona, Johanna Wolfganga Goethego, Wiktora Hugo, Alfonsa Lamartine’a i Alfreda Musseta. W 1875 objawiła się choroba nerwowa; w celach leczniczych jeździł do Włoch i Niemiec. Rozwój choroby (także alkoholizm) sprawił, że jako pisarz M. wkrótce zamilkł. Zmarł 22 kwietnia 1895 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pieśni. Wwa 1867. Przedr. w poz. 3.
2. Fantazje. [Poezje]. Wwa 1870.

Tu m.in.: Bez Boga. Utwór dramatyczny,

3. Poezje. Wwa 1884.
Wyd. bez udziału autora.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Przekłady i przeróbki

4. E. L'Épine, A. Daudet: Ostatnie bożyszczce. Dramat w 1 a. Muzyka: S. Moniuszko. Przerobil... Wyst. Wwa 1870.

Rkpsy utworów oraz koresp. znajdują się m.in. w Bibl. Jagiel. i Bibl. Nar.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

W. GOMULICKI: Miron. Studium literackie; Miron. (A.M.). Portret literacki. W: Sylwety i miniatury literackie. Wwa 1916. — J. KOMAR: *Obraz lit. pol.* 5, 4 t. 1 (1965). — R. SKRĘT: *Pol. słownik biogr.* 20 (1975). — J.W. GOMULICKI: „Jak muszla morska...” O wierszach A.M. W: *Zygzakiem*. Wwa 1981. — A. MAZUR: Pojedynek z maskami. *Twórczość* 1988 nr 11. — E. SAWICKA: A.M., warszawski Alfred de Musset. *Warszawa pozytywistów*. Wwa 1992.

W.A.-Sz.

MICHNIEWSKI Antoni Tadeusz 1743 – ok. 1777

Urodzony 24 (lub 26) maja 1743 w Warszawie; syn warszawskiej przekupki. Uczył się prawdopodobnie w szkole parafialnej przy kościele misjonarzy św. Krzyża. 24 września 1761 złożył śluby zakonne, a parę lat później (prawdopodobnie w 1767) uzyskał święcenia kapłańskie. Przez pewien czas przebywał w domu misjonarskim w Chełmnie, następnie (co najmniej od jesieni 1769) w Warszawie, gdzie dał się poznać jako uzdolniony kaznodzieja. Na początku 1770 podjął współpracę z *Monitorem*, publikując na jego łamach (do 1774) wiele artykułów o różnorodnej tematyce (m.in. społecznej, politycznej i literackiej) i wierszy podpisywanych różnymi pseudonimami. W 1772 użył parokrotnie pseudonimu Szczyrzecki, przypisanego mylnie Gracjanowi Piotrowskiemu. Za tak podpisany nr 21 z satyrycznymi aluzjami do przywódców konfederacji barskiej (Korwinów Kossakowskich) Wawrzyniec Mitzler de Kolof, wydawca i drukarz pisma, postawiony został przed sądem marszałkowskim. W 1773 „z sobie wiadomych powodów” wystąpił ze zgromadzenia misjonarzy. W 1775 był proboszczem w Szymanowie, podwarszawskiej rezydencji Barbary Sanguszkowej. Wtedy podjął współpracę z *Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi* (jako autor paru wierszy zamieszczonych w t. 11–12) oraz z warszawską sceną narodową, na której użytek

napisał lub „przystosował” kilka sztuk. W 1777 urywają się wszelkie ślady działalności i życia M.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kazań kilka z zachętą, mianych przez Pewnego Kapłana C.M. w Warszawie, a dla pożytku duchownego wydrukowanych. Wwa 1791 (kazań wygl. w 1769–1770).

2. Teresa, albo tryumf cnoty. Komedia dla teatru warszawskiego napisana, z załączeniem wielkiej części myśli przedniejszych, wybranych z komedii francuskiej Imć P.V. Wyst. i wyd. Wwa 1775. Wg Voltaire: *Nanine ou le préjugé vaincu*.

3. Tryumf łaskawości. Komedia w 3 a. dla teatru warszawskiego napisana. Wyst. i wyd. Wwa 1775.

4. Ludwika, albo miłość stateczna. Komedia w 3 a. dla teatru warszawskiego napisana. Wwa 1775. Wyst. Wwa 1776.

5. Trzewiki morderowe, albo szewcowa niemiecka. Komedia w 3 a. najpierwszy raz po francusku w Paryżu zaprezentowana dnia 11 stycznia 1777, dla teatru warszawskiego z niektórymi przydatkami przez A.M. napisana. Wyst. Wwa 1776. Wyd. Wwa 1777.

Wg A. Ferrières: *Les Souliers morderés ou la cordonnière allemande*.

Kilka tekstów M. przedr. J. Platt w: *„Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777)*. Wybór. Wr. 1968 BN1 195; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976 i wyd. 2; *Abyśmy o ojczyźnie naszej radzili*. Wwa 1984.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

1. TUROWSKA-BAROWA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”, 1770–1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959, wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999 [wyd. 2000]. — TAŻ. *Pol. słownik biogr.* 20 (1975). — TAŻ. Wstęp do: „Monitor” 1765–1785. Wybór. Wr. 1976 BN 1, 226 [z tekstami M.]. — Relacje Jana Heynego, agenta księcia Ksawerego Saskiego o „Monitorze” (1765–1770). Oprac. E. Aleksandrowska. *Pam. Lit.* 1976 z. 3 [tu mylnie związanie z G. Piotrowskim autora artykułu z 1770]. — T. FRĄCZYK: Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 5. Wr. 1978. *Arch. Lit.* 22. — E. ALEKSANDROWSKA: Jeszcze „Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. Glosa do publikacji T. Frączyka. *Pam. Lit.* 1980 z. 2. — J. PLATT: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Zarys monografii. Gdańsk 1986 *Zesz. Nauk. UG. Rozpr. i Monogr.* 63. — E. ALEKSANDROWSKA: A.T.M. (1743–1776). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1992 [z tekstami M.]. — D. RATAJCZAKOWA: Komedia oświeconych 1752–1795. Wwa 1993.

E.A.

MICIŃSKI Tadeusz 1873–1918

Urodzony 9 listopada 1873 w Łodzi; syn Rudolfa, z zawodu geometry, i Wandy z Pruskich. Po separacji rodziców zamieszkał z matką w Woli Bychowskiej w Lubelskiem, a od 1886 w Warszawie. Od tego roku uczęszczał do V Gimnazjum. Należał wówczas do tajnego kółka młodzieży i jej patriotyczne nastroje wyrażał pisząc, wierszowane utwory od 1891. Naukę w gimnazjum przerwał około 1890, być może w obawie przed represjami. Maturę uzyskał przypuszczalnie w Białocerkwi. W 1892–93 pracował jako nauczyciel prywatny w Czeluszczykach, Czystej Łuży, Laskowiczach na Polesiu w domach ziemiańskich Lewandowskich i Dobrowolskich. Wtedy poznał swą przyszłą żonę, Marię Dobrowolską. W 1893–95 studiował historię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Uczęszczał na seminarium literackie Stanisława Tarnowskiego, interesował się też etnografią i historią sztuki. Brał czynny udział w działalności młodzieży akademickiej. Należał do kółka historycznego, uczestniczył m.in. w pracach komitetu obchodu 100-lecia powstania kościuszkowskiego, utrzymywał kontakty z młodzieżą w Warszawie. W 1894 przez parę miesięcy sprawował funkcję prezesa Czytelni Akademickiej. Przyjął się wówczas z Ignacym Maciejowskim (Sewerem). Debiutował w 1896 nowelą „Nauczycielka”, nagrodzoną w 1895 na nowelistycznym konkursie *Czasu*, oraz poematem „Łazarze” (*Ateneum* t. 2, podp. Tadeusz M.). W 1895 wyjechał na dalsze studia do Lipska, a w następnym roku przeniósł się do Berlina. Tu zaprzyjaźnił się ze Stanisławem Przybyszewskim. W 1897 dwukrotnie wyjeżdżał do Hiszpanii, gdzie był goszczony przez Wincentego Lutosławskiego w Playa de la Mera. W pierwszej połowie 1898 zwiedzał Madryt, Grenadę oraz Coimbrę w Portugalii. Po powrocie do kraju poślubił Marię Dobrowolską i zamieszkał w Krakowie. Rozwijał wówczas ożywioną działalność literacką i publicystyczną, wygłaszał odczyty w wielu miastach. Utwory publikował w *Dzienniku Krakowskim* (1896), *Czasie* (1896–99), *Życiu* (1897–99). Po 1900 przeniósł się z rodziną do Warszawy. Wiele podróżował. Przebywał często w Rosji, zatrzymując się u krewnych żony w Homlu, Bakłani, Wydrance, Petersburgu. W 1904–06 wielokrotnie był w Zakopanem (przyjaźnił się ze Stanisławem Witkiewiczem i Tadeuszem Nalepińskim). Wyjeżdżał do krewnych do Rzymu i Helle-rau pod Dreznem, gdzie zapoznał się z doświadczeniami tamtejszego teatru i pracą Instytutu Emila Jaques-Dalcroze'a. Był korespondentem *Tygodnika Ilustrowanego* na olimpiadzie w Sztokholmie (1912), ogłaszał w *Świecie* relacje ze Zjazdu Sokolstwa w Pradze i korespondencje z wojną bałkań-

skiej (1912–13). Po powrocie do Warszawy zajął się działalnością polityczną. Po wybuchu I wojny światowej został internowany w Kałudze jako poddany austriacki; do Warszawy powrócił pod koniec 1914. Był zwolennikiem orientacji prorosyjskiej; w 1915 wyjechał z rodziną do Moskwy. Działal jako publicysta, współpracując z prasą polską i rosyjską, m.in. z pismem *Echo Polskie*, uczestniczył też w życiu politycznym i kulturalnym emigracji polskiej, skupionej wokół Stefana Jaracza i Stanisława Ignacego Witkiewicza. Działal w kole Literacko-Artystycznym Domu Polskiego w Moskwie i jako oficer oświatowy w korpucie gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Dorobek pisarski M. — w dużej mierze rozproszony, do dziś nieogłoszony w całości — spotykał się z kontrowersyjnymi ocenami krytyków i historyków literatury. Jego twórczość znamionuje eksperymentatorska różnorodność form artystycznych. Realizacje sceniczne nowatorskich dramatów M. (1925 – „Książę Patiomkin”, 1967 – „W mrokach złotego pałacu”, 1970 – „Termopile polskie”) były każdorazowo wydarzeniem teatralnym. W lutym 1918 wracał z rodziną do Polski. Wezwany przez krewną żony, Marię Dohrn-Baranowską, pozostał czas jakiś w Wydrance. W drodze do kraju zginął wiosną 1918 zamordowany w okolicach Czerikowa (na Białorusi); pochowany w osadzie Małe Malynicze.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nauczycielka. Nowela. Powst. 1895. Wyd. Kr. 1896 odb. z *Czasu*. Przedr. w poz. 14. Odznaczona II nagrodą na konkursie *Czasu* w 1895. Przekł. czes. 1918.
2. Marcin Łuba. Dramat w 4 a. Wyst. Kr. 1896; Wwa 1897. Wyd. Wwa 1905. Współautor: I. Maciejowski. Wg jego powieści: Biedronie. Przekł. czes. 1898, niem. ok. 1897, słowac. 1926.
3. Współczesna młodzież polska. Odczyt. Kr. 1897. Wyd. anonim.
4. Resurrecturi. Wiersz poświęcony Słowackiemu. Kr. 1899 odb. z *Czasu*. Przedr. w poz. 8, 19.
5. W mroku gwiazd. Poezje. Kr. 1902 (z rysunkami S. Wyspiańskiego). Przedr. całości w poz. 20.
6. Noc rabinowa. [Dramat]. *Ateneum* 1903 t. 1–2, 1904 t. 1–2.
7. W mrokach złotego pałacu, czyli Bazylissa Teofanu. Tragedia w 5 a. Powst. 1904. Ogl. fragm. *Krytyka* 1908 z. 7/8 (pt. W mrokach starego pałacu czyli Bazylissa Teofanu). Wyd. osob. całości Kr. 1909 (z podtyt. Tragedia z dziejów Bizancjum X w.). Wyd. nast. w poz. 23 t. 2.
8. Do źródeł duszy polskiej. Lw. 1906. Przedr. zmien. w poz. 19.
9. Książę Patiomkin. Kr. 1906. Przedr. poz. 23 t. 1. Wyst. pt. Książę Patiomkin. Dramat w 5 a. z epi-

logiem. Wwa 1925 (insc.: L. Schiller, scenografia: A. i Z. Pronaszkiowie, muzyka: K. Szymanowski). Przekł. ang. wyst. 1984.

10. Życie nowe. Wwa 1907. Przedr. pt. Nowe życie, poemat polityczny wierszem, w poz. 19.

11. Nietota. Księga tajemna Tatr. *Sfinks* 1908 z. 2–12 z przerwami, 1909 z. 13–17. Wyd. osob. [zmien.] Wwa [1910].

Wiersze przedr. w poz. 20, 24.

12. Widmo Wallenroda. Poemat. *Krytyka* 1908 t. 1. Wyd. osob. Wwa 1914.

13. Termopile polskie. Misterium na tle życia i śmierci ks. Józefa Poniatowskiego. Powst. 1909 (pt. Książę Józef Poniatowski. Tragedia w 5 a.). Fragm. ogl. *Krytyka* 1914 z. 5/6; *Warownia. Zeszyt zbior.* Moskwa 1916; *Droga* 1927 nr 1/3. Wyst. Gdańsk 1970 (w oprac. T. Wróblewskiej pt. Termopile polskie). Wyd. Kr. 1980 (w poz. 23 t. 3). Powst. trzy wersje autorskie dramatu. Rkps trzeciej wersji Bibl. Nar. sygn. IV 7240.

14. Dęby Czarnobylskie. [Nowele]. Wwa 1911. Część nakł. pt. Nauczycielka.

Tu m.in.: Nad Bałtykiem. Przedr. w poz. 19. Wyd. osob. Gdańsk 1978 (oprac. i wstęp P. Kunczewicz).

15. Walka o Chrystusa. [Publicystyka]. Wwa 1911.

16. Kładz Faust. Powieść. *Sztuka* 1911 z. 1 – 1912 z. 6. Wyd. osob. Kr. [1913] (z ilustr. S.I. Witkiewicza i J. Rembowskiego).

17. Wita. Powieść. Ogl. fragm. *Kur. Por.* 1913 nr 171–290 z przerwami (pt. Książę Józef. Powieść historyczna), 1914 (pt. Wita. Powieść). Wyd. osob. całości pod red. i ze wstępem J. Lorentowicza. Wwa 1926.

Wydania zbiorowe i wybory

18. Pisma pośmiertne. Cykl 1: Lucyfer. T. 1. Wyd. z rękopisów pod red. A. Górskiego i Cz. Łatawca. Wwa 1931.

Tu: Niedokonany. Kuszenie Chrystusa Pana na pustyni. [Poemat]. Powst. 1902–1904. – Mené – Mené – Thekel – Upharisim!... Quasi una phantasia. Powst. 1913–1914. Tu druk dwóch wersji utworu.

19. Dzieła. T. 1. Wstęp M.W. [M. Wieliczko]. Wwa 1936.

20. W mroku gwiazd i inne poezje. Wyboru dokonał i wstępem opatrzył J.J. Lipski. Wwa 1957.

21. [Poezje]. Wwa 1969 *Poezi* Pol.

22. Poezje wybrane. Wwa 1976.

23. Utwory dramatyczne. Wybór i oprac. T. Wróblewska. T. 1–4. Kr. 1997–1996.

T. 1 (1996): Noc. – Noc rabinowa. – Kijomori. – Książę Patiomkin. – Wrogowie duchów. – Romans Siedmiu Braci Śpiących w Chinach.

T. 2 (1979): W mrokach Złotego Pałacu, czyli Bazyliisa Teofanu.

T. 3 (1980): Termopile polskie.

T. 4 (1984): Mściiciel Wenety. – Królowna Orlica. –

Scena z „Hamleta”.

T. 5 w przygotowaniu: Król węzów. – U wrót Hadesu. – Veni Creator.

Wyd. kontynuowane.

24. Poezje. Oprac. J. Prokop. Kr. 1980. Wyd. 2 Wr. 1984.

Tu także przekł.: Glosa. Pieśń Świętej Teresy. – M. Dżelaluddin Rumi: Z pierwszego dywanu; Z wtórego dywanu.

25. Poematy prozą. Oprac. W. Gutowski. Ir. 1985 (tu ogl. z rękopisu Opetanie. Spowiedź powszechna).

26. Liryki najpiękniejsze. Wybór A. Madyda. Tor. 1999.

Koresp. i mater. m.in. w zbiorach: Bibl. Nar. (do Z. Przesmyckiego 69 listów z 1902–1913; od różnych osób ok. 130 listów), Ossol. (do W. Feldmana 88 listów z 1903–1914); do W. Lutosławskiego z 1897–1914, ogl. J. Illg. *Studia o T.M.* Kr. 1979.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

D. DANEK-WOJNOWSKA, J. KŁOSSOWICZ. *Obraz lit. pol. S. 5 t. 2* (1967). — *Poezja* 1974 nr 5 [tu m.in.: E. KUŹMA: T.M. – poeta oksymoronu; S. MELKOWSKI: Źródła duszy polskiej w kolorze czarnym i czerwonym według T.M.; tu także odnalezione fragmenty dramatu „Kijomori”. Wyd. i nota edyt.: T. Wróblewska]. — J. TYNECKI. *Pol. słownik biogr.* 20 (1975). — H. FLORYŃSKA. Spadkobiercy Króla Ducha. O recepcji filozofii Słowackiego w światopoglądzie polskiego modernizmu. Wr. 1976 s. 91–173. — T. LINKNER. Od tragedii Winety do „dramatów bałtyckich” T.M. *Gdańskie Zesz. Hum.* 1976 nr 23. — B. MĄDRA. O przestrzeni „W mroku gwiazd” T.M. *Mater. Międzymar. Sesji Nauk. zorganizowanej przez Koło Polonistów Instytutu Filol. Pol. UJ.* Kr. 1976. — J. TYNECKI. Inicjacje mistyka. Rzecz o T.M. Łódź 1976. — E. RZEWUSKA. O dramaturgii T.M. Wr. 1977. — J. PROKOP. Żywioł wyzwolony. Studium o poezji T.M. Kr. 1978. — *Studia o T.M.* Kr. 1979 [tu: T. WRÓBLEWSKA: Recepcja, czyli nieporozumienia i mistyfikacje; S. EILE: Antypowieść M. a estetyka młodopolska; M. PODRAZA-KWIATKOWSKA: Wieża z kości słoniowej i kazalnica, czyli między Des Esseintesem a Piotrem Skargą (przedr. w teście: Sommambulicy – dekadenci – herosi. Kr. 1985); Z. KUDEROWICZ: Historia i wartości integrujące. Koncepcje historiozoficzne w publicystyce T.M.; E. KUŹMA: Oksymoron jako gest semantyczny w twórczości T.M.; W. GUTOWSKI: Chaos czy ład? (Symbolika reintegracji we wczesnej twórczości T.M.); F. ZIEJKA: Bizancjum T.M.; I. SŁAWIŃSKA: M. i Hellerau; T. CHYLIŃSKA: Karol Szymanowski i T.M.; J. ILLG: Niesamowitego spotkania karty nieznanne. Korespondencja T.M. z Wincentym Lutosławskim; W. DULĘBA: Gazale Dżalaluddina Rumięgo w interpretacji Józefa von Hammera i T.M. (Porównanie tekstów); E. NOWAKOWSKA: Przekłady gazali Dżalaluddina Rumięgo na tle twórczości T.M.]. — F. ZIEJKA. „Książę Patiomkin” a tradycja polskiego dramatu o rewolucji. *Mies. Lit.* 1979 nr 7. — W. GUTOWSKI: W poszukiwaniu życia nowego. Mit a światopogląd w twórczości T.M. Wwa 1980. — M. JANUSZEWICZ: Groteska w dramatach M. *Studia i Mater. WSP w Zielonej*

- Górze 1981 nr 7. — J. HOFMAN: Romantyzm M. Scena 1982 nr 3/4. — TENŻE: Scena 1982 nr 5 (o dramatach). — J. ILLG: *Prace Nauk. UŚI*. 1982 nr 549. — J. HOFMAN: M. na scenach (w l. 1925–76). *Scena* 1982 nr 7/8. — R. PA-DOŁ: Filozofia religii polskiego modernizmu. Kr. 1982. — T. LINKNER: Lucyferyczna kreacja bohatera „Nocy” T.M. *Gdańskie Zesz. Hum.* 26 (1983) nr 30. — J. TOMKOWSKI: Świat grozy T.M. *Młoda Polska. Legendy i światopoglądy*. Kat. 1983. — T. GREŃ: Teatr zamknięty. Kr. 1984 [dot. Utworów dramatycznych. T. 2, 3]. — T. GRYGLEWICZ: Groteska w sztuce polskiej XX wieku. Kr. 1984. — S. PIGOŃ: Niesamowite spotkania literackie. T.M. – W. Lu-tosławski. W: *Poprzedz stulecia*. Wwa 1984. — J. BŁOŃSKI: Czytanie M. W: *Kilka myśli, co nie nowe*. Kr. 1985. — S. BRYKCYŃSKI: *Dzien. Pol. i Dzien. Żołnierza* (Londyn) 1985 nr 61. — M.E. CYBULSKA: *Tydzień Pol.* (Londyn) 1985 nr 49 [dot. Poezji. 1984]. — W. GUTOWSKI: Burzyciel święty i budowniczy nadzwyczajnych miast. *Acta UNC* 1985 nr 149. — W. GUTOWSKI: *Literatura* 1985 nr 8 [dot. Utworów dramatycznych. T. 4]. — J. ILLG: Synkretyzm gatunkowy w powieściach T.M. *Biul. Polon.* 1985 nr 1/2 [streszcz. pracy doktorskiej]. — T. LINKNER: U źródeł myśli bałtyckiej T.M. *Odra* 1985 nr 6. — A. GNIAZDOWSKI: *Literatura* 1986 nr 9 [dot. Poematów prozą; nawiązanie: J. MAŚLIŃSKI]. M.A. Styks. *Życie Lit.* 1986 nr 49]. — J. ILLG: „Termopile polskie”. *Program Teatru Starego w Kr.* 1986. — T. LINKNER: *Ruch Lit.* 1986 nr 1 [tu: wyd. z rkpsu Berlińska impresja, z komentarzem dot. ewentualnego autorstwa S. Przybyszewskiego]. — J. NIESIOBĘDZKI: „Książ Patiomkin”, czyli rewolucja w skali kosmosu. W: *Aktualność i historia*. Bydg. 1986. — L. STACHURSKI: T.M.: „Mare tenebrarum”. *Poezja* 1986 nr 7/8. — A. CHOROSZY: „Nokturn” T.M. *Litteraria* t. 18 (1987) s. 113–124. — W. GUTOWSKI: Wyobcowanie – bunt – ofiara. *Acta UNC* nr 178 *Filol. Pol.* 1987 nr 30. — J. IGNATOWICZ: Osobliwości leksykalne i frazeologiczne w dramatach T.M. *Przegl. Zachodniopomorski* 1987 nr 4. — J. KACZYŃSKI: *Warmia i Mazury* 1987 nr 18 [dot. Dębów Czarnobylskich]. — T. LINKNER: Z Mare Tenebrarum na słoneczny Hel. *Gdańsk* 1987 [rec.: A. CHODUBSKI. *Nautologia* 1988 nr 2; W. KOROLCZUK. *Okolice* 1988 nr 9; J.Z. *Nowe Książki* 1988 nr 4; M. OBARSKI. *Pismo Lit.-Artyst.* 1989 nr 3]. — T. LINKNER: Ewolucja bohatera „dramatów bałtyckich” T.M. *Zesz. Nauk. UG. Prace Hist.-Lit.* 1987 nr 12/13. — TENŻE: Zapomniany wiersz T.M. „Znad bursztynowego morza”. *Nautologia* 1987 nr 1. — TENŻE: *Okolice* 1987 nr 6 [dot. Poematów prozą 1985]. — P. MITZNER: Prawdziwe życie P. Rozłuckiego. *Więź* 1987 nr 5 [dot. kontaktów z J. Marcińczykiem]. — A. NIEWIADOMSKI: Słownik polskich autorów fantastyki. *Fantastyka* 1987 nr 4 [polem.: W. GUTOWSKI. *Tamże* nr 11; A. NIEWIADOMSKI. *Tamże*. — W. RATAJSKA: Dziedzice filomatyzmu. W. 1987. — K. SIENIAWSKI: T.M. „Nokturn”. *Kultura* 1987 nr 40. — J. ILLG: Konstrukcja postaci w powieściach inicyjacyjnych T.M. *Ekspresjonizm w lit. Młodej Polski*. Lubl. 1988 [prwdr. 1983]. — T. LINKNER: *Okolice* 1988 nr 5/6 [dot. Mane – mane...]. — I. MACIEJEWSKA: T.M. (1873–1918). *Polonistyka* 1988 nr 4. — J. SOSNOWSKI: Powrót Arjama-na. *Mies. Lit.* 1988 nr 5. — Z. TALARCZYK: *Współczesność* 1988 nr 44 [sprost.: W. SOBECZYŃSKI. *Tamże* nr 51]. — J. SOSNOWSKI: Mediacje T.M. *Dialog* 1989 nr 6, 7. — A. WYDRYCKA: Zapomniane teksty T.M. *Ruch Lit.* 1989 nr 4/5. — A. ZIOŁOWICZ: O metaforsze teatralnej w „Termopilach polskich” T.M. *Pam. Lit.* 1989 z. 1. — W. GUTOWSKI: Mit w czasoprzestrzeni powieści młodopolskiej. *Czas i przestrzeń w prozie pol. XIX i XX w.* Tor. 1990 [dot. *Xiędza Faustal*]. — J. KŁOSSOWICZ: *Literatura* 1990 nr 5 [dot. wyst. Termopile polskie]. — W. KOSCHMAL: Przekształcenie noweli w poemat prozą. „Pieśń tryumfująca miłości” I.S. Turgieniewa i T.M. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 27 (1990) s. 171–176. — J. NIESIOBĘDZKI: *Kultura* 1990 nr 3 [dot. wyst. Termopile polskie]. — T. SIELICKI: *Acta UW. Slavica* 1990 t. 53 s. 140–143 [dot. Utworów dramatycznych. T. 4]. — I. SIERADZKI: *Polityka* 1990 nr 4 [dot. wyst. Termopile polskie]. — D. JAGŁA: Czerwone białe plamy. *Odra* 1991 nr 2. — W. GUTOWSKI: Pasje wyobraźni. Tor. 1991. — TENŻE: Powstanie styczniowe w twórczości T.M. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1991 nr 35. — TENŻE: Symbolika Wawelu w twórczości T.M. *Ruch Lit.* 1992 nr 6. — M. JANUSZEWSKI: T.M. wobec niepodległości Polski w świetle dramatu „Królowa orlica”. *Odrodzona i Niepodległa w lit.* Zielona Góra 1992. — K. KWIECIEŃ: Spirytualistyczna „filozofia życia” T.M. *Edukacja Filoz.* 14 (1992) s. 251–272. — W. GUTOWSKI: Inspiracje i repetycje. A. Mickiewicz w lekturze T.M. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1993 z. 41. — TENŻE: Prorok i mściciel. A. Mickiewicz w lekturze T.M. *Mickiewicz w 190-lecie urodzin. Mater. z sesji nauk Białystok* 1993 s. 333–344. — K. JEZEWSKI: Pszenica i kąkol. *Kultura* 1993 nr 1/2. — J. SOSNOWSKI: Ruchy endokoidalne? M. w latach II wojny światowej. *Kategoria narodu w kult. słowiańskich*. Wwa 1993. — Z. TRZASKOWSKI: Transcendentne misterium życia w twórczości T.M. *Religijne tradycje lit. pol.* T. 8. Lubl. 1993. — J. WALIGÓRA: Dramat historyczny w epoce Młodej Polski. Kr. 1993. — D. BATOR: T.M. Zwycięstwo krzyża. *Warsztaty Polon.* 1994 nr 3. — A. CZABANOWSKA-WRÓBEL: Mityzacja baśni. *Pam. Lit.* 1994 z. 1. — T. LINKNER: T.M. edytorowski kamuflaż i jego konsekwencje. *Rocz. Gdańskie* 1994 nr 2. — TENŻE: T.M. literacka próba refolekloryzacji. *Lit. Lud.* 1994 nr 1. — P. PRÓCHNIAK: Zło w poetyckim świecie T.M. O kilku motywach w tomie „W mroku gwiazd”. *Zesz. Nauk. KUL* 1994 nr 3/4. — B. WIERSZYŁOWSKA: Wokół „Konstrukcji dziwactw genialnych”. Elementy prekursor-skie w literaturze Młodej Polski. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu* 1994 nr 34. — T. GICGIER: Opowieści o dawnych poetach Łodzi. Łódź 1995. — M. JANUSZEWSKI: Dramaty T.M. na te epoki Młodej Polski. *Studia i Mater. Filol. Pol. WSP w Zielonej Górze* z. 7 (1995). — J. ŁAWSKI: Wyobraźnia lucyferyczna. *Białystok* 1995 [rec.: J. WRÓBEL. *Ruch Lit.* 1996 nr 5]. — S. PODOBIŃSKI, I. RYLOWA: T.M. w kręgu myśli estetycznej, historiozoficznej i stereotypów słowiańsko-germańskich. *Prace Nauk. Filoz. Socjologia. WSP w Częstochowie* 4 (1995) s. 239–256. — J. WRÓBEL: „Labyrint Minotaura” – modyfikacja linii temporalnych w „Bazyliście Teofanu” T.M. *Ruch Lit.* 1995 nr 1. — F. ZIEJKA: Bizancjum modernistów. W: *Nasza rodzina w Europie*. Kr. 1995. — W. GUTOWSKI: T.M. wiara widząca. *Gnosis* 9 (1996) s. 44–52. — Z. SOBIERAJ: Mistyka grzechu. *Tradycja religijna w lit. pol. XIX w.* Olstyn 1996. — J. WRÓBEL: Podwójna architektonika świata w „Bazyliście Teofanu”. *Ruch Lit.* 1996 nr 2. — A. ZIOŁOWICZ: „Misteria polskie”. Rozdz. IV i V. Kr. 1996. — A. CZABANOWSKA-WRÓBEL: *Dekada Lit.* 1997 nr 4 [dot. Utworów dramatycznych. T. 1]. — M. KRASSOWSKI: W mroku gwiazd. *Wiad. Kult.* 1997 nr 3. — R. WĘGRZYŃIAK: *Dialog* 1997 nr 2 [dot. Utworów dramatycznych. T. 1]. — U. KOWALCZUK: Witkiewicz i M. w przestrzeni polskości. *Lit. Młodej Polski – między XIX a XX w.* Białystok 1998. —

M

M. TOMCZYK: T.M. – pisarz nierozstrzygniętych antynomii. *Z Bogiem przez utyki*. Rzeszów 1998. — J. WRÓBEL: *Misteria czasu. Problematyka temporalna* T.M. Kr. 1999.

A.P.

MICKIEWICZ Adam 1798–1855

Urodzony 24 grudnia 1798 w Zaostu koło Nowogródka (w samym Nowogródku?) w byłym Wielkim Księstwie Litewskim, w rodzinie drobnej szlachty herbu Poraj; syn Mikołaja, komornika i adwokata (zm. 1812), i Barbary z Majewskich, córki ekonomy (zm. 1820). Dzieciństwo spędził w Nowogródku, tu uczęszczał w 1807–15 do szkoły powiatowej, prowadzonej przez dominikanów. Od września 1815 studiował na Uniwersytecie Wileńskim, początkowo na wydziale matematyczno-przyrodniczym, w 1816–19 na wydziale literatury i sztuk wyzwolonych. Korzystał ze stypendium, które obowiązywało przyszłego absolwenta do sześciu lat pracy w służbie rządowej. Słuchał wykładów m.in. Jana Śniadeckiego, Joachima Lelewela, Godfryda Ernesta Grodecka, Leona Borowskiego. W październiku 1817 wraz z Józefem Jeżowskim, Tomaszem Zanem i in. był współzałożycielem tajnego Towarzystwa Filomatów, zrzeszającego młodzież akademicką (później przystąpili tam Jan Czeczot, Ignacy Domeyko, Franciszek Malewski). Pierwotnym celem Towarzystwa było kształcenie i doskonalenie moralne, z czasem coraz ważniejszą rolę zaczęły odgrywać zjawiska o charakterze politycznym (w 1820 powstały następne organizacje podległe Filomatom: związek „Promienistych” i tajne Zgromadzenie Filaretów). W tym okresie powstały pierwsze znane utwory poetyckie M. (oryginalne i tłumaczone) oraz prace krytycznoliterackie, wygłaszane na zebraniach Filomatów oraz improwizowane w czasie zabaw i spotkań towarzyskich. Debiutował w druku wierszem „Zima miejska” w 1818. We wrześniu 1819 objął stanowisko nauczyciela literatury, historii i nauk moralnych w szkole powiatowej w Kownie; przebywał tam do 1823 z roczną przerwą (1821/1822), kiedy korzystając z rocznego urlopu mieszkał w Wilnie. Letnie okresy wakacyjne spędzał przeważnie w Nowogródku i w pobliskich miejscowościach (m.in. Tuhanowicze, Szczorse). Bywał także w okolicach Wilna (m.in. Troki) i Kowna (Romajny) oraz nad Morzem Bałtyckim (Połąga). W Tuhanowiczach poznał (1820?) Marylę Wereszczakównę (która w lutym 1821 wyszła za Wawrzyńca Puttkamera i zamieszkała w Bolcienikach). To ona stała się przyczyną romansowych egzaltacji, rozczarowań, adreśatką i bohaterką paru ważnych dzieł poety. Utwory M. napisane w 1820–23, przede wszystkim „Oda do młodości”, „Ballady i romanse”, „Dziady” (cz. II

i IV) stały się manifestem wczesnego romantyzmu polskiego i rychło uznano je za dzieła rozpoczynające nową epokę w dziejach literatury narodowej. Jesienią 1823 władze rosyjskie przymusowo sprowadziły M. z Kowna do Wilna, a 23 października (4 listopada) aresztowały w ramach śledztwa toczącego się w sprawie tajnych związków młodzieżowych, prowadzonego przez senatora Mikołaja Nowosilcowa od maja tego roku. W więziennej celi byłego klasztoru bazylianów nieopodal Ostrej Bramy w Wilnie M. przebywał sześć miesięcy. Uwolniony został 21 kwietnia (3 maja) za poręczeniem J. Lelewela. W lipcu i sierpniu 1824 przebywał w Kownie, skąd jeździł do Krośn na Żmudzi i do Połagi; do Wilna wrócił w początkach września. Werdyktem administracyjnym, ogłoszonym w Wilnie 6 (18) września 1824 skazany został na wydalenie z kraju wraz z zaleceniem zatrudnienia w odległych od Polski guberniach. Wilno opuścił 25 października (6 listopada) 1824.

Wyjechał z Janem Sobolewskim, F. Malewskim, J. Jeżowskim i Onufrym Pietraszkiewiczem przez Kowno, Rygę i do Petersburga przybył 9 (21) listopada. Zatrzymał się tu na blisko trzy miesiące i zbliżył do środowiska tamtejszych Polaków (m.in. Józefa Sękowskiego, Józefa Emanuela Przeclawskiego, Aleksandra Orłowskiego, Józefa Oleszkiewicza) oraz grona pisarzy rosyjskich, w części przyszłych dekabrystów skupionych wokół almanachu „Polarnaja Zwiezda” (m.in. Konrad Rylejew, Aleksander Bestużew, Aleksander Gribojedow). Skierowany przez ministra oświaty, Aleksandra Szyzkowa, do pracy w Liceum Richelieu w Odessie, wyjechał z Petersburga 26 stycznia (7 lutego) 1825. Droga na południe, którą odbył z F. Malewskim i J. Jeżowskim, wiodła przez Kijów, gdzie znalazł się w czasie tzw. kontraktów, spotykając tam licznie zgromadzoną szlachtę kresową. Przez Jelizawietgrad, siedzibę gubernatora i kuratora-generała, Jana Witta, przybył 17 lutego (1 marca) do Odessy. Posłano tam za nim z Petersburga dodatkowy zakaz zatrudnienia w szkole oraz polecenie wysłania M. do którejś z guberni centralnych. Czekał przez dziewięć miesięcy na ostateczną decyzję władz, M. bywał w salonach wpływowej arystokracji polskiej, m.in. u Karoliny Sobańskiej (poznał tam jej brata, Henryka Rzewuskiego) i u Joanny Bonawenturowej Zaleskiej. Choć był poddany policyjnej inwigilacji, to jednak kontaktował się także z rosyjską i polską konspiracją polityczną (Towarzystwo Zjednoczonych Słowian). W maju 1825 odbył kilkudniową podróż stepem do Akermanu w limanach Dniestru, a 17 (29) sierpnia wypłynął statkiem w towarzystwie J. Witta, H. Rzewuskiego i K. Sobańskiej do Sewastopola na Krymie, a statem do Eupatorii. W następnych dwóch miesiącach, do 15 (27) października odbywał wycieczki konne do innych

miejscowości krymskich, m.in. do Baczysaraju, Aluszy, Gurzufu (tu odwiedził Gustawa Olizara), Balaklawy. Egzotyyczna przyroda oraz orientalne zabytki i obyczaje stały się inspiracją do napisania cyklu „Sonety krymskie”.

Otrzymał polecenie zamieszkania w Moskwie w charakterze urzędnika w kancelarii tamtejszego general-gubernatora, Dymitra Golicyna, wyjechał z Odessy 12 (24) listopada 1825. Do Moskwy przybył 12 (24) grudnia. Zatrudniony jako urzędnik gubernatora, żadnej funkcji rządowej faktycznie nie wykonywał. Początkowo spędzał czas głównie w odosobnionym środowisku kolegów-wygnañców. W 1826 opublikował tom „Sonety”, pisał również „Konrada Wallenroda” oraz wiersze okolicznościowe, zajmował się też tłumaczeniem. W połowie 1826 nawiązał kontakt z Mikołajem Polewojem, redaktorem naczelnym czasopisma *Maskowskij tielegraf* (w 1827 wydrukowano tu kilka przełożonych na rosyjski artykułów M.) oraz z innymi, skupionymi także wokół czasopisma *Maskowskij wiestnik*, pisarzami rosyjskimi, m.in. z Piotrem Wiaziemskim, Sergiuszem Sobolewskim, Stefanem Szewyriowem, Michałem Pogodinem, Iwanem Kiriejewskim, Eugeniuszem Baratyńskim. Pod koniec października 1826 spotkał się po raz pierwszy z Aleksandrem Puszkinem. Bywał często w artystycznych salonach księżnej Zinaidy Wołkońskiej, gdzie poznał Karolinę Jaenisch, którą miał zamiar poślubić. Zwiedzał także okolice Moskwy. W moskiewskim środowisku artystycznym po wydaniu „Sonetów” (grudzień 1826) zyskał znaczny autorytet literacki i wielką sławę, którą umacniał słynnymi improwizacjami na spotkaniach towarzyskich. W tym czasie (w 1827–28) w Warszawie „Sonety” wywołały szeroką i burzliwą dyskusję literacką na łamach czasopism, polaryzując stanowiska klasyków i romantyków. W 1828 M. odpowiedział na ataki artykułem „O krytykach i recenzentach warszawskich”. Przy końcu października i w listopadzie 1827 wraz z F. Malewskim starał się bezskutecznie o zgodę na wydawanie w Moskwie polskiego czasopisma *Iris*. 1 (13) grudnia 1827 wyjechał z F. Malewskim w orszaku księcia D. Golicyna z Moskwy przez Twer do Petersburga, dokąd przybył 4 (16) grudnia. Spędził tam dwa miesiące i 27 stycznia (8 lutego) 1828 wyruszył z powrotem do Moskwy. Po raz drugi opuścił Moskwę, jadąc do Petersburga 19 kwietnia (1 maja) 1828, żegnany uroczystie przez moskiewskie środowisko pisarzy (wrocławno mu srebrny puchar i dedykowano wiersze). Do Moskwy przyjechał z Petersburga raz jeszcze; był tam wtedy krótko, między połową marca a 17 (29) kwietnia 1829. W Petersburgu w 1828–29 M. był entuzjastycznie przyjmowany w środowisku arystokracji i inteligencji (m.in. przez poetów: Tadeusza Bulharyna, Iwana Kozłowa, Wasyla Żu-

kowskiego, Iwana Kryłowa) oraz przez tamtejszych Polaków. Bywał w domu poznanej jeszcze w Moskwie sławnej pianistki, Marii Szymanowskiej. Spotykał się z Aleksandrem Chodźką, Mikołajem Malinowskim, J. Oleszkiewiczem, Antonim Edwardem Odyńcem (w maju 1829). Na spotkaniach w salonach petersburskich często improwizował (m.in. w grudniu 1827 tragedię „Samuel Zborowski”) oraz recytował napisane wówczas wiersze, m.in. „Farysa”. Korzystając z poparcia przyjaciół, zdołał przeprowadzić przez cenzurę i wydać drukiem zbiorową edycję dzieł, przede wszystkim (osobno i w wydaniu zbiorowym) „Konrada Wallenroda”. Dzieło to zapoczątkowało długotrwały spór o prawo używania wątpliwych etycznie środków w dążeniu do oswobodzenia ojczyzny; stworzyło wzór tragicznego, wewnętrznie rozdartego konspiratora; stało się też niebawem (1830) natchnieniem dla spiskowców bełwederskich w Warszawie. Mimo oporów niektórych dygnitarzy rosyjskich (m.in. Nowosilcowa), dzięki poparciu przyjaciół M. uzyskał — na prośbę motywowaną „slabym zdrowiem” — pozwolenie wyjazdu do Włoch. Wyprzedzając zamierzone cofnięcie paszportu, opuścił pośpiesznie Petersburg i wypłynął z Kronsztadu 15 (27) maja 1829 na angielskim statku parowym.

Do Berlina dotarł 6 czerwca, gdzie zatrzymał się około trzech tygodni. Tu wystąpił kilku wykładów uniwersyteckich Georga Wilhelma Friedricha Hegla i Edwarda Gansa. Spotykał się z licznym gronem Wielkopolan (m.in. z Karolem Libeltem, Stefanem Garczyńskim, Wojciechem Cybulskim). Z Berlina wyjechał 30 czerwca i do 15 lipca przebywał w Dreźnie, odwiedzając m.in. Ludwika Tiecka i Johanna F. Kinda. Zwiedził tu górskie pogranicze saksońsko-czeskie (tzw. Saską Szwajcarię) i pojechał do Pragi, aby spotkać się z Wacławem Hanką i innymi czeskimi „budzicielami”. Umówiony z A.E. Odyńcem 24 lipca przybył do Karlsbadu i 13 sierpnia wyjechali razem do Weimaru celem złożenia wizyty Johannowi Wolfgangowi Goethemu. Bywali u niego kilkakrotnie, m.in. na uroczystości z okazji 80 rocznicy urodzin niemieckiego poety. Opuścili Weimar 1 września, udając się w podróż krajoznawczą po Niemczech, Szwajcarii i Włoszech. W Bonn odwiedzili Augusta Wilhelma Schlegla. Potem przez Heidelberg, Strasburg i Fryburg (Badenia) przybyli do Szwajcarii. Jadąc dalej przez Zurych i Chur, przeszli Alpy przełęczą Splügen i dotarli do Como w Lombardii (wtedy w granicach cesarstwa austriackiego), następnie przez Mediolan, Weronę i Padwę 7 października przybyli do Wenecji. Z Wenecji 20 października przez Ferrarę i Bolonię udali się do Florencji (na terenie Wielkiego Księstwa Toskanii). Florencję opuścili 14 listopada i przez Siennę, Viterbo 18 listopada dotarli do Rzymu.

Pierwszy okres pobytu w Rzymie (do 6 maja 1830) upłynął na zwiedzaniu zabytków i składaniu wizyt w salonach dyplomatów oraz obecnej tam arystokracji rosyjskiej (m.in. u Z. Wołkońskiej i Grigorija Gagarina), a także w domach polskich, głównie u Zofii i Stanisława Ankwiczków (M. starał się bezskutecznie o rękę ich córki, Henrietty Ewy). Spotykał się także z malarzem Wojciechem Stattlerem, księdzem Stanisławem Chołoniewskim, który wywarł silny wpływ na jego życie duchowe oraz (od marca 1830) z S. Garczyńskim. 6 maja 1830 wyruszył — nadal wraz z A.E. Odyńcem — przez Neapol do Mesyny i Palermo. Po powrocie do Neapolu (24 maja) miesiąc poświęcił na zwiedzanie okolic (Herkulanum, szczyt Wezuwiusza, Pompeje, Sorrento). Wyjechał w stronę Rzymu 19 czerwca, a 1 lipca 1830 wyruszyli z A.E. Odyńcem w kierunku Szwajcarii. Przez Asyż, Florencję, przełęcz Simplon i Chamonix M. 1 sierpnia przybył do Genewy, gdzie kontaktował się z Jeanem Charles'em Sismondim i spotkał z Zygmuntem Krasińskim. Między 14 sierpnia a 4 września odbył (z A.E. Odyńcem i Z. Krasińskim) wycieczkę w Alpy Berneńskie. Rozstawszy się teraz z A.E. Odyńcem, wyjechał z Genewy 10 października przez przełęcz Simplon do Mediolanu i dalej przez Parmę, Ankone, Loreto i około 1 listopada przybył z powrotem do Rzymu; tu zastał H. Rzewuskiego.

Wiadomość o wybuchu powstania listopadowego dotarła do niego w połowie grudnia; trudności paszportowe i okoliczności polityczne zatrzymały go w Rzymie (w grudniu 1830 zamierzał powrócić do kraju). Pojechał około 20 kwietnia 1831 przez Florencję i Turyn do Genewy, w drugiej połowie czerwca udał się do Paryża. Tu kontaktował się z Charlesem Montalembertem i innymi pisarzami oraz artystami francuskimi (Charles'em Nodierem, Félicité Lamennais, Pierre'm J. Davidem d'Angers), a także z kierownictwem Legacji Polskiej (m.in. Ludwikiem Platerem i Leonardem Chodźką), które — dając mu paszport na nazwisko Adam Mühl — wysłało go razem z Antonim Goreckim w podróż do Warszawy, gdzie już wcześniej (3 maja 1831) został przyjęty zaocznie w poczet członków Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wyruszyli z Paryża 21 lipca. W Dreźnie, około 10 sierpnia, M. rozstał się z Goreckim i do Wielkopolski pojechał sam. W początkach września usiłował przekroczyć granicę między Prusami a Królestwem Polskim. Pozostał w Wielkim Księstwie Poznańskim przez następne siedem miesięcy, goszczony w wielu pałacach i dworkach, m.in. w Śmiełowie (u Hieronima i Antoniny Gorzeńskich), Kopaszewie, Choryni, Luboni, Konarzewie, Budziszewie (u Konstancji z Bojanowskich Lubieńskiej), Objezierzu (u Wincentego Turno), Łukowie (u Józefa Grabowskiego); bywał także w Poznaniu. W Wielkopolsce spotkał się

ponownie z S. Garczyńskim oraz ze swoim bratem, Franciszkiem, który po upadku powstania znalazł tam schronienie. Inspirowany opowieściami uczestników powstania listopadowego M. powziął postanowienie napisania „Reduty Ordonu” i innych tzw. „wierszy powstańczych”. Wyjechał z Wielkopolski około 5 marca 1832 do Drezn (które stało się popowstaniowym ośrodkiem akcji charytatywnych) i był tam cztery miesiące, spędzając czas w towarzystwie S. Garczyńskiego, A.E. Odyńca, I. Domeyki, A. Goreckiego i (od maja) Wincentego Pola. Spotykał się także z Klaudyną z Działyńskich Potocką i z Klementyną z Tańskich Hoffmanową, działającymi w Komitecie Pomocy. W tym czasie powstała „Dziadów część III”, uznana za najwybitniejszy polski dramat romantyczny. Poprzez historię — z elementami autobiograficznymi — uwięzienia w Wilnie oraz wygnania z kraju M. ukazał w perspektywie metafizycznej i profetycznej problemy moralne i polityczne Polaków po narodowych klęskach. Dzieło stało się świadectwem martyrologii narodu polskiego oraz wolnościowych aspiracji, ugruntowało nurt romantycznego mesjanizmu w naszej kulturze. Z Drezn M. wyjechał 23 czerwca 1832 w kilkuosobowej grupie emigrantów udających się do Francji (m.in. I. Domeyko, Aleksander Jelowicki). Do Paryża przybył 31 lipca 1832. Znalazł się tam w centrum dyskusji i działań emigracyjnych ugrupowań politycznych oraz polskich organizacji społecznych i kulturalnych. Został członkiem Towarzystwa Litewskiego i Ziemi Ruskich, Towarzystwa Literackiego oraz Towarzystwa Naukowej Pomocy, pisał odezwy i artykuły informacyjne. W poglądach politycznych zbliżony był wtedy do grupy J. Lelewela. W końcu 1832 napisał i wydał anonimowo „Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego”, które od razu przetłumaczone zostały na francuski, niemiecki, angielski i włoski. Wznawiane były kilkakrotnie w latach 1832–33 i kolportowane konspiracyjnie w kraju w czasie przygotowań do nowego zrywu powstańczego (tzw. „wyprawy Zaliwskiego”). Tekst „Ksiąg” — naśladujący prozę staropolskich przekładów biblijnych — stał się wykładnią polskiego mesjanizmu, a jego idee łączące radykalną utopię polityczno-religijną z apoteozą narodowej tradycji doczekały się potępienia w brewie papieża Grzegorza XVI. 1 kwietnia 1833 M. objął wraz z Bogdanem Jańskim redakcję czasopisma *Pielgrzym Polski* i prowadził ją do końca czerwca 1833, drukując tam liczne własne artykuły, recenzje i notatki. W tym czasie przygotowywał też do druku dwa tomy „Poezji” S. Garczyńskiego. 5 lipca 1833 wyjechał z Paryża do Bex w Szwajcarii, aby spotkać się z Chorym Garczyńskim oraz towarzyszącą mu K. Potocką. 21 lipca wspólnie pojechali do Genewy, a stamtąd (29 sierpnia) do Awinionu, gdzie 20 wrze-

śnia Garczyński zmarł. Po jego pogrzebie M. spotkał się w Lyonie (28 września) z Józefem Bohdanem Zaleskim; obaj wrócili do Paryża 18 października. W miesiącach następnym M. odsunął się od politycznego życia emigracji, przebywając jedynie wśród przyjaciół (J.B. Zaleski, Stefan Witwicki, I. Domeyko, Eustachy Januszkiewicz, Aleksander Jełowicki). Pisał zaczętego wcześniej „Pana Tadeusza”, poemat, w którym dopatrywano się związków z estetyką realizmu. *Epopėja* — ukończona 13 lutego 1834 — wychodziła poza ścisłe ramy estetyki romantycznej, była niepowtarzalnym wzorem opowieści o odchodzącym w przeszłość świecie kresowej szlachty, o jej tradycyjnym a zarazem nowoczesnym patriotyzmie, wreszcie o życiu wtopionym w uniwersalny ład natury. „Pan Tadeusz” — mimo powściągliwego na początku przyjęcia ze strony czytelników — już w XIX w. zyskał miano *epopei narodowej*.

28 czerwca 1834 przyjechała z Warszawy do Paryża córka zmarłej w lipcu 1831 Marii Szymanowskiej, Celina, z którą 22 lipca tego roku M. wziął ślub. 7 września 1835 urodziła się im córka Maria, a 23 czerwca 1838 syn Władysław; w następnych latach przyszło na świat jeszcze czworo dzieci: Helena (1840), Aleksander (1842), Jan (1845) i Józef (1850). W latach 1835–39 M. mieszkał w Paryżu, miesiące letnie spędzał z rodziną w podparyskich miejscowościach wiejskich: w Domont koło Montmorency, w Sèvres, w Saint-Germain. Często przyjmował gości z grona emigrantów, a w wieczorkach muzycznych uczestniczyli m.in. Fryderyk Chopin i Franciszek Liszt. W tym czasie patronował tworzeniu się (lutym 1836) katolickiej wspólnoty przedzakonnej Bogdana Jańskiego (tzw. domek Jańskiego), pragnącej działać na rzecz odrodzenia moralnego (przyszli „zmartwychwstańcy”, m.in. A. Jełowicki, Hieronim Kajsiwicz, Edward Duński, Piotr Semenkenko). Założenie rodziny zmusiło M. do szukania finansowych podstaw jej utrzymania; pracował nad podręcznikiem polskiej historii, próbował pisać do czasopism francuskich (*La Revue des Etats du Nord, Le Globe*) i — korzystając z opinii Alfreda de Vigny oraz George Sand — szukał w 1837 (bezsukutecznie) możliwości wystawienia w teatrach paryskich swych pisanych po francusku dramatów („Konfederaci barscy” i „Jakub Jasiński, czyli dwie Polski”). W 1838 zaczął starać się o stanowisko wykładowcy na uniwersytetach w Genewie i Lozannie. Wyjechał do Szwajcarii w połowie października 1838 i uzyskawszy obietnicę pracy w Lozannie (popierany w staraniach m.in. przez Charles’a A. Saint-Beuve’a i J.Ch. Sismondiego) wrócił do Paryża 15 listopada, powiadomiony o chorobie psychicznej żony, która kilka następnych miesięcy spędziła w szpitalu. 11 czerwca 1839 pojechał wraz z całą rodziną do Lozanny, aby ob-

jąć w tamtejszej Akademii stanowisko profesora nadzwyczajnego literatury łacińskiej. Wykłady rozpoczął 12 listopada 1839 i prowadził je (w języku francuskim, 6 godzin tygodniowo) do czerwca 1840. Z tego okresu pochodzą tzw. liryki lozańskie, opublikowane dopiero po śmierci M., a zaliczane do arcydzieł polskiej liryki. Nakłaniany przez ważnych reprezentantów polskiego środowiska we Francji, zdecydował się objąć w paryskiej Collège de France Katedrę Literatury Słowiańskiej, stworzoną dla niego (mimo sprzeciwów rosyjskich) z inspiracji wpływowych polityków francuskich i polskich (m.in. Adama Jerzego Czartoryskiego). Po otrzymaniu tej nominacji złożył 23 września 1840 dymisję w Lozannie (obdarowano go tam tytułem profesora honorowego).

Do Paryża przybył 13 października, wykłady w Collège de France rozpoczął 22 grudnia 1840. Z tej okazji polskie środowisko w Paryżu zorganizowało uroczystości (25 grudnia), w czasie których wystąpili ze swoimi improwizacjami M. i Juliusz Słowacki. Prawdziwie zafascynowały one zebranych i 1 stycznia 1841 wręczono M. pamiątkowy puchar wraz z hołdowniczym adresem. Wykłady M. w ramach Kursów: I (do 29 czerwca 1841) i II (od 14 grudnia 1841 do 1 lipca 1842) interpretowały ujmowane historycznie i profetycznie wybrane problemy, postacie i utwory z literatury, kultury i filozofii polskiej, rosyjskiej, serbskiej i czeskiej. Wykłady zyskały rozgłos, a M. powszechne uznanie; związał się wtedy przyjazną współpracą ze znanymi wykładowcami tej uczelni, historykami — Jules’em Micheletem i Edgarem Quinetem.

30 lipca 1841 M. spotkał się po raz pierwszy z Andrzejem Towiańskim, który przybył do Paryża z Litwy z zamiarem przekonania emigracji o zbliżającej się epoce nowego chrześcijaństwa. M. uległ wpływowi A. Towiańskiego; 7 sierpnia 1841 podpisał pierwszy oficjalny akt towianizmu (uczynili to również A. Gorecki i Izidor Sobański). 27 września wziął udział w nabożeństwie dla Polaków w katedrze Notre-Dame, którym Towiański rozpoczął swoje misyjne działania wśród emigracji. W następnych miesiącach M. pomagał w organizowaniu Koła Sprawy Bożej oraz w propagowaniu idei Towiańskiego, m.in. wygłaszając 3 maja 1842 przed elitą emigracyjną słynne przemówienie na uroczystym posiedzeniu Towarzystwa Literackiego Polskiego. Pierwsze zebranie Koła odbyło się 4 maja 1842, jego członkami zostali m.in. E. Januszkiewicz, Karol Różycki, Mikołaj Kamieński i poeci: J. Słowacki (który wystąpił z Koła w listopadzie 1843), Seweryn Goszczyński, Aleksander Chodźko, Lucjan Siemieński, a niebawem także Celina Mickiewiczowa i Ksawera Deybel (od grudnia 1841 była opiekunką dzieci M.). Po wydaleniu A. Towiańskiego z Francji do Belgii (lipiec 1842) M. sprawował w jego

zastępstwie opiekę nad Kolem paryskim. Idee głoszone przez A. Towiańskiego wpłynęły na kształt i treść dalszych wykładów w Collège de France. W Kursie III (od 6 grudnia 1842 do 27 czerwca 1843) M. stworzył dwa paralelne cykle: o pradziejach i mitologii Słowian oraz o literaturze i filozofii współczesnej, gdzie przedstawił — znaczącą później w polskim teatrze — własną wizję dramatu słowiańskiego („Lekcja XVI”). 20 lipca 1843 wyjechał do Brukseli, by odwiedzić A. Towiańskiego (był m.in. na polu bitwy pod Waterloo). Do Paryża powrócił 1 października. Bezkompromisowość w głoszeniu i praktykowaniu „towianizmu”, a szczególnie wynikający z tego stosunek do Rosji i cara oraz do oficjalnego Kościoła katolickiego spowodowały, że odwrócił się od M. dotychczasowi przyjaciele (np. J.B. Zaleski, Witwicki, zmartwychwstańcy), przysporzyły mu przeciwników politycznych zarówno w Towarzystwie Demokratycznym Polskim, jak i w kręgu Hotelu Lambert oraz wzmogły niewybredne napaści na niego w publikacjach i czasopiśmie emigracyjnych i poznańskich. Podosycali te reakcje wykłady Kursu IV (od 22 grudnia 1843 do 28 maja 1844), które odczytywano przede wszystkim jako filozoficzną i polityczną wykładnię poglądów A. Towiańskiego (francuskie wydanie Kursu III i IV znalazło się w 1848 na kościelnym indeksie). Za propagowanie towianizmu i apoteozowanie Napoleona rząd francuski zawiesił w połowie 1844 wykłady M. w Collège de France, choć nadal wypłacał mu pensję. W samym gronie „towiańczyków” wewnętrzne rozbieżności doktrynalne, względy prestiżowe oraz praktyki o charakterze sekciarskim spowodowały liczne odstępstwa oraz rozbięcie Koła na zwalczające się frakcje. W latach 1845–1846, wobec narastających wśród towiańczyków konfliktów, M. dwukrotnie wyjeżdżał na kilka tygodni do Szwajcarii dla widzenia się z A. Towiańskim. Ostateczny rozłam w Kole — na wiernych A. Towiańskiemu oraz zwolenników „brata Adama”, przekonanych o potrzebie angażowania się w aktualne spory polityczne i społeczne — nastąpił w listopadzie 1846. 26 listopada 1846 M. odbył wizytę u ministra spraw zagranicznych, François Guizota, domagając się interwencji Francji przeciw przymusowemu wcieleniu do Austrii Rzeczypospolitej Krakowskiej. Na wielki proces berliński, wytoczony aresztowanym spiskowcom poznańskim, zareagował 19 września 1847 skierowaną do Karola Libelta towianistyczną w duchu propozycją obrony przed pruskim trybunałem, odrzuconą jednak przez oskarżonych. 22 stycznia 1848 wyjechał do Marsylii, potem 7 lutego przybył statkiem do Rzymu. Pod wpływem narastających w wielu krajach nastrojów rewolucyjnych chciał uzyskać audiencję u papieża Piusa IX, aby zdobyć jego poparcie dla idei „towianizmu” i sprawy polskiej.

W Rzymie toczyły się polityczne dyskusje i rywalizacja różnych grup polskiej emigracji. M. kontaktował się z przedstawicielami Hotelu Lambert (Władysławem Zamoyskim, Ludwikiem Orpiszewskim) i z członkami Zgromadzenia Zmartwychwstańców (księżmi A. Jelowickim i Józefem Hube). Spotykał się także z Makryną Mieczysławską (której oddawano holdy jako offerę carskich prześladowań), z Z. Krasieńskim i Cyprianem Norwidem. Przyjmowany był dwukrotnie przez papieża. 5 marca 1848 rozmawiali na temat „towianizmu”; 25 marca M. gwałtownie domagał się poparcia dla ludowej rewolucji w Paryżu i polskich formacji wojskowych, tworzonych w Rzymie i przeznaczonych do udziału w wojnie przeciwko Austrii. 29 marca, na zebraniu, w którym uczestniczyło czternaście osób, M. powołany został na naczelnika i przewodnika Zastępu Polskiego — to stało się początkiem Legionu. Przyjęto — ułożony przez M. dla tej formacji — polityczny program, nazwany „Składem zasad”, łączący hasła słowiańskiego braterstwa ludów z demokratycznym radykalizmem założeń ustrojowych przyszłej Polski (powszechność praw obywatelskich, równouprawnienie kobiet i Żydów, nadanie ziemi chłopom). 10 kwietnia M. wraz z jedenastoma osobami wyruszył z Rzymu w drogę do Mediolanu, stolicy wyzwolonej przez rewolucję Republiki Lombardzkiej, dokąd dotarł 1 maja. Po drodze M. i jego towarzyszy owacyjnie witała ludność niektórych miast włoskich. Następne dwa miesiące poświęcił sprawom organizacyjnym; szukał poparcia materialnego i politycznego dla Legionu u władz Lombardii (spotykał się z Giuseppem Mazzinim) i u innych państw włoskich, m.in. 16 czerwca wyjechał do Vellegio na rozmowy z królem Sardynii (Piemontu) Karolem Albertem. Listownie agitował dla sprawy środowiska polskie we Francji, w Rzymie, Szwajcarii oraz wśród jeńców austriackich narodowości polskiej i słowiańskiej. Gdy w Mediolanie zebrano około 150 legionistów, M. (od 25 maja) zamieszkał z nimi w koszarach. Nie uzyskał jednak poparcia dla swych idei i polityki u najważniejszych ugrupowań emigracyjnych; nie poparł go także A. Towiański. 25 czerwca 1848 M. wyjechał z Mediolanu przez Genewę do Paryża (przybył tam 10 lipca), aby czynić starania w sprawie Legionu, którego nadal pozostawał „przewodnikiem naczelnym”. Zabiegał — zazwyczaj bezskutecznie — o poparcie u polityków polskich (m.in. u A.J. Czartoryskiego, gen. Macieja Rybińskiego) i francuskich (u gen. Louisa E. Cavaignaca i Ludwika Bonaparte), zbierał fundusze na finansowanie werbunku i wyprawy ochotników do Włoch. Żołnierze Legionu, skierowani na linię bojową w Tyrolu, w sierpniu wzięli udział w bitwie z Austriakami pod Lonato. Potem Legion wycofał się na terytorium Piemontu, w początkach września przeszedł do Tos-

kaniu, w kwietniu 1849 do republikańskiego Rzymu, uczestnicząc w czerwcu w jego obronie przed atakami wojsk francuskich; rozwiązał się w lipcu 1849. W styczniu 1849 władze austriackie nie zgodziły się na objęcie przez M. proponowanej mu Katedry Literatury Polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.

W lutym 1849 M. skupił wokół siebie grono francuskich (głównie) oraz polskich (m.in. Karol Edmund Chojecki, Ksawery Bronikowski, Franciszek Grzymała, Ksawery Godebski), rosyjskich, włoskich i rumuńskich publicystów — zwolenników idei międzynarodowej solidarności ludów w walce o swobody socjalne i narodowe, i wspólnie z nimi założył gazetę codzienną *La Tribune des Peuples*, pierwszy jej numer ukazał się 15 marca 1849. Jako redaktor naczelny ogłosił w niej anonimowo około 90 tekstów (artykułów wstępnych, notatek polemicznych itp.) na tematy aktualnych wydarzeń i problemów międzynarodowych, a także wewnętrznej polityki francuskiej. 13 czerwca dziennik za agitację antyrządową został przez władze francuskie zawieszony. W następnych miesiącach M. ukrywał się w Paryżu z obawy przed aresztowaniem, a po 1 września, kiedy pozwolono wznowić wydawanie pisma, nie był w siedzibie gazety, kierując nią z oddalenia. 15 października pod naciskiem ambasady rosyjskiej na rząd francuski oficjalnie ustąpił wraz z wszystkimi Polakami z redakcji. *La Tribune des Peuples* wychodziła jeszcze do 10 listopada 1849.

W latach następnych, nie angażując się politycznie, M. przebywał głównie w kręgu rodzinnym w Paryżu. Od marca 1850 zamieszkała w jego domu jako opiekunka dzieci Zofia Szymanowska, siostra przyrodnia Celiny, a wyprowadziła się K. Deybel. Po ostatecznym zwolnieniu ze stanowiska profesora w Collège de France uzyskał (30 listopada 1852) stanowisko bibliotekarza w Bibliotece Arsenalu (dyżury przez trzy dni w tygodniu). Ponownie zaczął działać w polskich organizacjach emigracyjnych: w Towarzystwie Historycznym (od lutego 1854 Towarzystwie Historyczno-Literackim, wybrany na stanowisko wiceprezesa), w Radzie Szkoły Polskiej w Batignolle (od lutego 1853), przy zakładaniu Biblioteki Polskiej. Polacy przyjeżdżający do Paryża składali mu wizyty; byli u niego m.in. Aleksander Fredro, Karol Brzozowski, Józef Korzeniowski, Teofil Lenartowicz, Julian Klaczko, Józef Komierowski, C. Norwid, Ryszard Berwiński, Zygmunt Kaczkowski, Mieczysław Pawlikowski.

Po wybuchu wojny turecko-rosyjskiej (październik 1853), a szczególnie po przystąpieniu do niej Anglii i Francji (marzec 1854), M. brał udział w akcjach pojedynczych między Towarzystwem Demokratycznym Polskim a Hotelem Lambert w sporach o objęcie patronatu i dowództwa nad polskimi

formacjami wojskowymi w Turcji; początkowo wiązał się z Kolem Polskim we Francji, potem zbliżył się do A.J. Czartoryskiego. 5 marca 1855 zmarła jego żona Celina. 6 maja 1855 wraz z A.J. Czartoryskim, gen. Wojciechem Chrzanowskim i in. był w deputacji polskiej u cesarza Napoleona III. Po uzyskaniu zgody rządu francuskiego na powierzenie M. misji zbadania stanu oświaty, nauki i literatury w krajach grecko-słowiańskich Cesarstwa Otomańskiego, 11 września 1855 wyjechał wraz z Władysławem Czartoryskim, w towarzystwie Henryka Służalskiego i Armanda Lévy — od września 1853 sekretarza osobistego M. — z Paryża na Wschód. Do Konstantynopola przybyli 22 września 1855, tam M. spotkał się m.in. z Ludwiką Śniadecką, żoną Michała Czajkowskiego (Sadyka-Paszy). Na polecenie A.J. Czartoryskiego podjął się oceny konfliktu między W. Zamoyskim a M. Czajkowskim, dowódcami dwóch pułków kozaków otomańskich, stworzonych pod patronatem Hotelu Lambert, a obozujących w okolicach Burgas (Bułgaria). Dotarł tam morzem 6 października i przebywał wśród żołnierzy prawie dwa tygodnie. W sporze między dowódcami wziął stronę Sadyka-Paszy, a także zaproponował założenie osobnego Legionu żydowskiego. Wrócił do Konstantynopola 18 października. Zmarł 26 listopada nagle na skutek ataku cholery. Ciało wieziono (31 grudnia 1855 — 9 stycznia 1856) z Konstantynopola przez Marsylię do Paryża. Po uroczystościach żałobnych, odprawionych 21 stycznia 1856 w kościele św. Małgorzaty w Paryżu, M. pochowano na Cmentarzu w Montmorency. 4 lipca 1890 prochy przewieziono do Krakowa i złożono w sarkofagu krypty katedralnej na Wawelu. Ten pogrzeb stał się wielką manifestacją narodową. Twórczość M. i kult jego osoby wywarły wielki wpływ na dalszy rozwój polskiej literatury i narodowej świadomości. Na całym świecie uznano go za jednego z największych poetów słowiańskich. Wyrazem kultu stały się pomniki postawione mu w Poznaniu (1859, 1960), w Krakowie (1898), Warszawie (1898), we Lwowie (1904), w Paryżu (1929) i innych miastach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zima miejska. [Wiersz]. *Tyg. Wil.* 1818 t. 6 nr 125. Przedr. w wyd. zbior. od 1858 (zob. poz. 76). Prawdopodobnie czytany na posiedzeniu Tow. Filomatów w 1817 pt. Powaby zimy. Przekł. litew.

2. Uwagi nad „Jagielloniadą” Dyzmasa Bończy Tomaszewskiego drukowaną w Berdyczowie w 1818. Powst. 1818. Ogl. *Pam. Warsz.* 1819 t. 13. Przedr. w wyd. zbior. od 1858 (zob. poz. 76). Art. czytany na posiedzeniu Tow. Filomatów (maj 1818). Fragm. rkps. Bibl. KUL.

3. [Już się z pogodnych niebios oćma zdarła smutna...]. Powst. 1818. Ogl. J.Z. [I. Zdanowicz]: Pamiętnik o Filomatach i Filaretach. Paryż 1866. Przedr. w wyd. zbior. od 1869 (zob. poz. 78, 79). Wiersz czytany na posiedzeniu Tow. Filomatów.

Inny tyt.: Wiersz Adama Mickiewicza 14 września 1818. Przekł. czes.

4. Żywila. Powiastka z dziejów litewskich. Wyjątek ze starożytnych rękopismów polskich... Powst. 1818. Wyd. *Tyg. Wł.* 1819 t. 7 nr 133. Wyd. osob. Paryż 1866. Przedr. w wyd. zbior. od 1869 (zob. poz. 78, 79).

Utwór prozą czytany na posiedzeniu Tow. Filomatów (styczeń 1819).

Przekł.: czes., franc., litew., węgier., włos.

5. [Demostenes. Tragedia]. Powst. 1819–1820. Utwór niedochowany. Wg listów M. istniały: skończone akt I, akt II, prawie skończony akt III i rozpoczęty akt IV.

6. Kartofla. Poemko we czterech pieśniach. Powst. 1819–1820. Ogl. fragm. pieśni I: *Echo* 1841 nr 6 (druk anonim., nieautoryzowany); przedr. *Nowa Gaz.* 1911 nr 254 (dod. *Lit. i Sztuka* nr 15) oraz w niektórych wyd. zbior. począwszy od poz. 87. Ogl. fragm. pieśni III [?]. *Przeł. Współcz.* 1934 nr 144. Wyd. całości w poz. 97, 98, 101.

Pieśń I czytana na posiedzeniu Tow. Filomatów w 1819. Rkps pieśni I w Bibl. Nar. (zniszcz. 1944). Podobizna pierwszej strony: *Dni Mickiewiczowskie w Nowogródku*. Nowogródek 1931. Rkps pieśni III [?] w Muzeum UJ.

Utwór niedokończony.

7. Oda do młodości. Powst. 1820. Ogl.: *Polihymnia*... Lw. 1827 t. 4; poz. 24 t. 3; poz. 25; *Podchorąży* 1830 nr 1; *Bard Osuwobodzonej Polski*. T. 2 Wwa 1831; poz. 32. Wyd. osob.: [Wwa 1830?]; Wwa 1831. Wyd. autoryzowane: poz. 50 i 55. Liczne przedr. w wyd. zbior., w zbiorach poezji i osob. m.in.: Przemysł [Lw.] 1848; Pabianice 1925 (razem z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z 17 III 1921); [Wwa 1940]. Wyd. kryt. w poz.: 83 t. 1. Oprac. J. Tretiak; 98 t. 1. Oprac. W. Borowy; 100 t. 1 cz. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski; 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski.

Autograf w Bibl. Nar. Fototypiczna podobizna: A. Mickiewicz: „Do młodości”. Oprac. S. Pigoń. Wwa 1964; S. Pigoń: Drzewie i wczoraj. Kr. 1966; Wiersze A. Mickiewicza w podobiznach autografów. Cz. 1: 1819–1829. Oprac. Cz. Zgorzelski. Wr. 1973.

Pierwotny tyt.: Do młodości, Hymn do młodości.

Przekł.: ang. 1846*, białorus., bulg., chiński, chorw., czes. 1834, franc. 1831, holend., karański, kaszubski, litew., lemkowski, luz., macedoński, niem. 1830, ros., serb.-chorw. 1837, słowac. 1838, słowen., szwedz., ukr., węgier., włos. Zob.: „Oda do młodości” w przekł. na jęz. słowiańskie. Oprac. K. Wrocławski. Wwa 1998.

8. Pieśń Filaretów [Hej] użyjmy żywota!...]. Powst. 1820. Ogl. anonim., nieautoryzowane: *Motył* 1828 nr 19; *Kur. Pol.* 1830 nr 56; *Guslar Gwardii Honorowej*. Wwa 1830. Przedr. w wyd. zbior. od 1844 (poz. 55).

Inne tyt.: Anakreontyk, Piosnka w czasie toastu na imieninach improwizowana, Czara.

Przekł.: holend., lac., niem., ros.

9. Dziady, Część II. Powst. 1821 [?]. Wyd. w: *Poezje*. Tom drugi. Wil. 1823 (poz. 16).

Inne hipotetycznie rekonstruowane daty powst. tekstu pierwotnego: pierwsza pol. 1820, przelom 1820/1821.

Rkps: kopia autografu wersji pierwotnej wraz z późniejszymi (z przelomu lat 1822 i 1823) poprawkami i wstawkami autora i z wierszem Upiór w Bibl. KUL. Fototyp. podobizna: S. Pigoń: Formowanie „Dziadów” części drugiej. Wwa 1967.

W prwdr. część II poprzedzona została wierszem Upiór. Całość także z częścią IV (zob. poz. 11) określono w rkpsie innym tyt.: Ułamki z poematu „Dziady”, a w prwdr. nazwano: Dziady. Poema.

Przedr. wraz z „częścią IV” zob. poz.: 23, 24, 26, 32, 41, 50, w poz. 55 (t. 2) także z „częścią III” (zob. poz. 33, 34, 35). W 1860 (zob. poz. 77 t. 3) dodano wydobytą z rkpsu „część I” (zob. poz. 15) i odtąd w wyd. zbior. druk. Dziady w następującym układzie „części”: II, IV, I, III. Ważniejsze wyd. zbior.: poz. 83 t. 4. Oprac. J. Kallenbach; poz. 98 t. 3. Oprac. S. Pigoń; poz. 101 t. 3. Oprac. Z. Stefanowska.

Ważniejsze wyd. osob. „części” II, IV i I: oprac. J. Kallenbach. Kr. 1920 *BNI*, 11 i wyd. nast., m.in. wyd. 5 Kr. 1929; oprac. S. Pigoń, Z. Stefanowska. Wwa 1968 i wyd. nast. Wwa 1973 i też w serii *Biblioteka Lektur Szkolnych*: Wwa 1976, Wwa 1977, Wwa 1980; posł. M. Krassowski. Wwa 1991 (razem z cz. III), wyd. 2 Wwa 1995; oprac. E. Szymanis. Wwa 1998 (razem z cz. III); oprac. M. Cieśla-Korytowska. Kr. 1998 (razem z cz. III).

Przekł.: ang., bulg., chiński, czes., franc. 1833, jap., litew., niem. 1830, ros. 1828, serb.-chorw., słowac., ukr., włos. Ok. 1853 powst. kantata S. Moniuszki pt. Widma. Sceny liryczne, do słów Części II (rkps zbiory Tow. im. S. Moniuszki w Wwie; wyd. Wwa b.r.) wykonana na koncercie we Lw. 1865, a później wielokrotnie na estradach Lw., Wil., Wwy, Kr., Pozn. (także pt. Dziady). Wyst. teatr. i operowe tej kompozycji: Lw. 1878 (dyr. J. Dobrzański) powtarzane wielokrotnie także w Wwie od 1897. Nast. insc. Widm. Wwa 1900 (reż. J. Chodakowski) wyst. do 1920 przeważnie w związku z obchodami dni zadusznych; Pozn. 1921 (reż. A. Dołżycki, przedstawienie przeniesione do Wwy w 1929); Wr. 1955 (reż. A. Młodnicki).

Inne insc. części II zob. poz. 33.

10. Ballady i romanse.

Konstruowany w 1821 (uzup. w 1822) cykl utworów powst. w 1819–1821: Pierwiosnek; Romantyczność; Świtez. Ballada; Świtezianka. Ballada; Rybka. Ballada (ze śpiewu gminnego); Powrót taty. Ballada; Kurhanek Maryli. Romans. (Myśl ze śpiewu litewskiego); Do Przyjaciół posyłając im balladę „To lubię”; To lubię. Ballada; Rękawiczka. Powiastka (z Szyllera); Pani Twardowska. Ballada; Tukaj albo Próby przyjaźni. Ballada we czterech częściach; Lilije. Ballada (z pieśni gminnej); Dudar. Romans. (Myśl z pieśni gminnej).

Wyd. w poz. 13. Przedr. w poz. 23, 24, 26, 32, 41, 50, 55, w wyd. zbior. w licznych wyborach poezji, z których najważniejsze: poz. 83 t. 1. Oprac. J. Tre-

* Daty wprowadzono tylko dla tłumaczeń dokonanych za życia Adama Mickiewicza.

tiak; poz. 105. Oprac. J. Kallenbach; poz. 98 t. 1. Oprac. W. Borowy; poz. 100 t. 1 cz. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski. Utwory te wyd. także osobno, pojedynczo i w różnych zestawieniach, m.in.: *Ballady i romanse*. Zamość 1995 (ed. bogato zdobiona reprodukcjami współcz. malarstwa).

W wyd. „petersburskim” (poz. 26) autor pomnożył cykl o trzy utwory powst. w 1824–1827: *Renegat*. Ballada turecka; *Czaty*. Ballada ukraińska; *Trzech Budrysów*. Ballada litewska. W wyd. paryskim 1844 (poz. 55) ponadto doszła do cyklu *Ucieczka* (zob. poz. 29).

Rkpsy: Bibl. Inst. Języka Litew. i Lit. Litew. Akademii Nauk w Wil. (Romantyczność II), Bibl. Kórn. (Pani Twardowska), Bibl. KUL (Romantyczność I), Muzeum Nar. w Kr. (Renegat cz. I), tzw. Album Moszyńskiego (Czaty, Renegat cz. I i II, Trzech Budrysów). Podobizny autografu w: *Wiersze A. Mickiewicza w podobiznach autografów*. Cz. 1: 1819–1829. Oprac. Cz. Zgorzelski. Wr. 1973. Autografy z Bibl. Nar. (Kurhanek Maryli, *To lubię!*) spłonęły w 1944. Przekł. całego cyklu lub pojedynczych ballad: ang. 1835, białorus., bułg., chiński, czes. 1833, esper., franc. 1830, hebr., hiszp., litew. 1837, łac., łuz., niem. 1824, ros. 1822, serb.-chorw., słowac. 1836, słoweń., szwedz., ukr. 1827, węgier., włos., zyd.

11. *Dziady*. Część IV. Powst. 1821/1822. Wyd. w: *Poezje*. Tom drugi. Wil. 1823 (poz. 16).

W prwdr. wyd. wraz z „częścią II” (zob. poz. 9) i okreśłona wspólnym tyt.: *Dziady*. Poema. (Wariant tego wspólnego tyt. w rkpsie „części II”: *Ułamki z poematu „Dziady”*).

Przedr. zob. poz.: 23, 24, 26, 32, 41, 50 wraz z „częścią II”, a w poz. 55 (t. 2) także z „częścią III”. W 1860 (zob. poz. 77 t. 3) dodano wydobyty z rkpsu „część I” (zob. poz. 15) i odtąd w wyd. zbior. druk. *Dziady* w następującym układzie „części”: II, IV, I, III. Ważniejsze wyd. zbior.: jak w poz. 9.

Ważniejsze wyd. osob. „części”: II, IV i I: jak w poz. 9.

Przekł.: ang. 1835, bułg., czes., franc. 1834, litew. 1837, niem. 1829, ros. 1831, serb.-chorw., słowac., włos.

Wyst. teatr.: od 1823 (?) jako monodramat pt. *Gustaw*, recytował „część IV” w miasteczku i dworach Podola, Wołynia i zach. Ukrainy (m.in. w Kamieńcu Podolskim) aktor Seweryn Malinowski. W 1835 (?) w teatrze w Kijowie wystawiono może „część IV” (pt. *Gustaw*) w całości. Inscenizacje „części IV” wspólnie z innymi częściami *Dziadów* zob. poz. 33.

12. Do Joachima Lelewela z okoliczności rozpoczęcia kursu historii powszechnej w Uniwersytecie Wileńskim dn. 6 stycznia 1822. [Wiersz]. Wil. 1822 [anonim.].

Przedr.: *Rozmaitości* (Lw.) 1828 nr 5, *Rozmaitości Warszawskie* 1828 nr 5 oraz poz. 23, 24, 26, 32, 41, 50, 55, w wyd. zbior. oraz w wielu wyborach pism i poezji. Wyd. osob.: *Przedm.* S. Frankowski. Tor. 1991 [tekst w jęz. pol. i niem., przekł. K. Dedecius]. Przekł.: niem., ros.

13. *Poezje*. Tom pierwszy. Wil. 1822. Wyd. fototyp. całego tomu Wr. 1955 (posłowie S. Pigoń).

Tu: *Przedmowa* (O poezji romantycznej); *Ballady i romanse* (zob. poz. 10); *Wiersze różne*: *Hymn na dzień Związowania N.P. Marii*; *Żeglarz* [O morze żwawisk...]; *Warszaby*; *Przypomnienie*. *Sonet*.

Wiersze różne powst.: 1818–1821.

14. *Grażyna*. Powieść litewska. Powst. 1822. Wyd. w: *Poezje*. Tom drugi. Wil. 1823 (poz. 16).

Przedr. poz.: 23, 24, 26, 32, 41, 50, 55, w wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 3. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 98 t. 2. Oprac. K. Górski; poz. 101 t. 2. Oprac. W. Floryan przy współpr. K. Górskiego i Cz. Zgorzelskiego. Ważniejsze wyd. osob.: *Paryż 1851* (wyd. ozdobne J. Tysiewiczza wraz z przekł. franc. i ang. – razem z Konradem Wallenrodem); *Pozn.* 1864 (z ilustr. A. Zaleskiego); *Lw.* 1890 (z ilustr. J. Kossaka); oprac. W. Bruchnalski *Lw.* 1922; oprac. J. Treściak i H. Życzynski *Kr.* 1924 *BN* I, 74 i wyd. nast.: *Kr.* 1925; *Kr.* 1928; *Lw.* 1935; wstęp: Z. Libera *Wwa* 1965 i wyd. nast. m.in. wyd. 10 *Wwa* 1982; oprac. M. Urseł *Wr.* 1991.

Tyt. pierwszej wersji: *Korybut książę Nowogródka*. Poema z dziejów litewskich. Rkps tej wersji w Bibl. Nar. Podobizny rkpsu: *Korybut książę Nowogródka* (*Grażyna*). Podobizna autografu ze zbiorów Przeździeckich. Wyd. J. Krzyżanowski. *Wwa* 1950; *Grażyna*. Podobizna autografu oraz wyd.: wileńskiego z r. 1823, petersburskiego z r. 1829 i paryskiego z r. 1838. Przygotował do druku S. Vrtel-Wierczyński. Wstęp K. Górski. *Wwa* 1956.

Przekł.: ang., czes., fiń., franc. 1837, litew., ros. 1832, serb.-chorw., słoweń., ukr., włos.

15. *Dziady*. Widowisko. Część I. Powst. 1821–1823. Wyd. (pośmiertne) zob. poz. 77 t. 3. Wyd. nast. w wielu wyd. zbior., z których ważniejsze: zob. poz. 9.

Pieśń strzelca wchodząca w skład „części I” wyd. w zmieniionej red. pt. *Chór strzelców: Rozmaitości Warsz.* 1827 nr 36; *Gaz. Pol.* 1827 nr 284; *Rozmaitości* (Lw.) 1827 nr 45; poz. 24. Wersja autoryzowana pt. *Pieśń myśliwska* w poz.: 26, 27, 32, 41, 50, 55 oraz w wyd. zbior. Jest to wolny przekł. tekstu F. Kinda z libretta opery *Wolny strzelec* K.M. Webera.

W wyborach ballad pojawiał się także wiersz *Młodzieniec zaklęty*, wchodzący w skład „części I”.

Ważniejsze wyd. osob.: J. Kallenbach: *Rewizja tekstu I cz. „Dziadów”* podług autografu. *Kr.* 1887 odb. z *Pam. AU w Kr. Wydż. Filol. i Hist.-Filoz.* „*Dziadów*” część pierwsza. Tekst całkowity w nowym układzie. Oprac. J. Kleiner. *Lw.* 1934 odb. z *Pam. Lit.*

Ważniejsze wyd. wraz z „częściami” II i IV: zob. poz. 9. Rkps w Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Wyd. w: *Podobizna autografu „Dziadów” części I*. Oprac. W. Floryan. *Wr.* 1971.

Tekst autografu okreśłany był zarówno jako brulionowy „fragment” utworu jednolitego i zwanego, jak i (częściej) jako „zestawienie luźnych fragmentów”. Tekst ten podlegał w różnych wyd. daleko idącym przegrupowaniom w układzie jego treści. Różne też były hipotetycznie rekonstruowane daty jego napisania: 1820, 1821, 1825–1826, 1834–1839.

Przekł.: ang., bułg., ros., serb.-chorw.

Wyst. teatr. zob. poz. 33.

16. Poezje. Tom drugi. Wil. 1823. Odb. fototyp. całego tomu: Wr. 1955 (posłowie: S. Pigoń). Tu: Grażyna. Powieść litewska (zob. poz. 14); Dziady. Poema: Upiór, Dziady cz. II (zob. poz. 9), Dziady cz. IV (zob. poz. 11).

17. Do M^{***}. Wiersz napisany w roku 1823. [Precz z moich oczu!... posłucham od razu...]. *Dziennik Warsz.* 1826 t. 3; *Motyl* 1829 nr 1. Przedr. w innej wersji w poz.: 23, 24, 32, 41. Wyd. autoryzowane w poz. 50, 55 i w większości wyd. zbior. oraz w wyborach poezji.

Rkps w tzw. Albumie Moszyńskiego.

Wyd. także z podtyt.: Wiersz napisany w roku 1822.

Przekł.: ang., bułg., czes., litew., niem., perski, ros., serb.-chorw., słowac., ukr.

18. [Sonety „erotyczne” albo „odeskie”].

Nieautorskie tytuły cyklu sonetów powst. w Odessie w 1825 i w Moskwie w 1826: I. Do Laury; II. [Mówię z sobą, z drugimi...]; III. [Nieuczona (wa postać...); IV. Wzdrzenie się w gaju; V. [Potępi nas świętoszek...]; VI. Ranek i wieczór; VII. Z Petrarki [Chcicie wiedzieć, co cierpię...]; VIII. Do Niemna; IX. Strzelec; X. Błogosławieństwo. Z Petrarki; XI. Rezygnacja; XII. Do M^{***} [Patrzysz mi w oczy...]; XIII. [Pierwszy raz jam niewolnik...]; XIV. [Luba! ja wdycham...]; XV. Dzień dobry; XVI. Dobranoc; XVII. Dobry wieczór; XVIII. Do D.D. Wizyta; XIX. Do wizytujących; XX. Pożegnanie. Do D.D.; XXI. Danaidy; XXII. Ekskuza. Daty powst. sonetów: I-X, XII, XV-XVII umieszczano niekiedy hipotetycznie w 1822-1823, w 1820-1822 powst. w swej pierwotnej wersji sonet VIII.

Cenzura ros. w 1826 nie pozwoliła drukować nieznanego dziś sonetu Czolobitność (Stat'ja).

Wyd. w: Sonety. Moskwa 1826 (poz. 20). Wyd. nast.: Lw. 1827 [z muzyką K. Lipińskiego do sonetu VIII]; w poz. 23, 24, 26, 32, 50, 55; w wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; w poz. 100 t. 1 cz. 2. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski; oraz w wielu wyborach poezji razem z Sonetami krymskimi (zob. poz. 19), a także osob. pt. Sonety erotyczne. Wwa 1897; *Liriche e sonetti amorosi*. Milano 1956 [teksty w jęz. pol. i włos.].

Od poz. 26 powiększono cykl wcześniejszym sonetem Przypomnienie (zob. poz. 13), a od poz. 55 wyłączano czasem z cyklu przekłady z Petrarki: VII i X. W wyd. zbior. uzupeł. niekiedy cykl dalszymi sonetami: [Poezjo, gdzie cudny pędzel twojej ręki...] (od poz. 77); [Gdzie dawniej żrenicami oświecane twem...] (od poz. 82); [Rozeszliśmy się wczora...] (od poz. 87).

Rkps sonetów: I, III, IV, V, VI, IX, X, XVII, XVIII, XIX, XXII w tzw. Albumie Moszyńskiego. Rkps sonetu VIII w *Bibl. Nar. zniszcz.* w 1944.

Przekł. całego cyklu lub pojedynczych sonetów: ang., białorus., bułg., czes. 1828, franc., litew., łuz., niem. 1827, perski, ros. 1827, serb.-chorw., ukr. 1836, węgier., włos.

19. Sonety krymskie.

Cykl sonetów powst. w 1825-1826: I. Stepy akermiańskie; II. Cisza morska na wysokości Tarkankut; III. Żegluga; IV. Burza; V. Widok gór ze stepów Kozłowa; VI. Bakczysaraj; VII. Bakczysaraj w nocy; VIII. Grób Potockiej; IX. Mogiły Haremu; X. Bajdary; XI. Alusztia w dzień; XII. Aluszt-

ta w nocy; XIII. Czatyrdah; XIV. Pielgrzym; XV. Droga nad przepaścią w Czufut-Kale; XVI. Góra Kikineis; XVII. Ruiny zamku w Balaklawie; XVIII. Ajudah.

Wyd. zob. poz. 20. Wyd. nast.: Lw. 1827; poz.: 23, 24, 26, 32, 41, 50, 55; w wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 100 t. 1 cz. 2. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski; oraz w wielu wyborach poezji. Wyd. osob. m.in.: Lw. 1867 (z muzyką S. Moniuszki); toż Kr. 1878; Praga 1868 [*Polsko-Czeska Bibl.* t. I wraz z Parysem i przekł. czes. J. Kollařa]; Lw. 1888 [*Bibliothèque Internationale* t. 4 z przekł.: czes., franc., niem., ros.]; Wil. 1909 [z przekł. litew. M. Guštaitisa]; Oprac. A. Górski, ilustr. A. Poltawski Wwa 1923; Oprac. S. Lam. Z 18 autolitografiami E. Czewpera i T. Różankowskiego. Lw.-Poznań. 1922; Florencja 1929 [właśc. 1930] [odbito 70 egz. ręcznie we Florenckiej Oficynie Tyszkiewiczów, ilustr. M. Tyszkiewiczowej]; Kr. 1973 [tekst w jęz. pol. i franc., przekł. F. Konopka. Ilustr. B. Konarzewska, A. Kaniorowa], toż wyd. 2 Kr. 1975. Oprac. S.S. Łanda. Leningrad 1976 [wraz z Sonetami „erotycznymi”, teksty w jęz. pol. i ros.]. W wyd. zbior. dodawano czasem do cyklu sonet Jastrząb [od poz. 77].

Rkps sonetów: I, III, IV, V, VI, XIV, XV, XVI w tzw. Albumie Moszyńskiego.

Przekł. całego cyklu lub pojedynczych sonetów: ang. 1827, azerbejdżański, białorus., bułg., czes. 1828, franc. 1828, gruziński, gudżarati, hiszp., karański, krymsko-tatarski, litew., łuz., niem. 1827, ros. 1827, rum., serb.-chorw., słowac., szwedz., ukr. 1830, węgier., włos., żyd.

20. Sonety. Moskwa 1826.

Tu: [Sonety „erotyczne”] (zob. poz. 18); Sonety krymskie (zob. poz. 19).

Reprodukcja fototyp.: Sonety Adama Mickiewicza. Podobizna prwdr. w 150 rocznicę 1826-1876. Oprac. Cz. Zgorzelski. Wr. 1976.

21. Konrad Wallenrod. Powieść historyczna z dziejów litewskich i pruskich. Powst. 1826-1827. Wyd. Petersburg 1828.

Wyd. nast.: Kr. 1828 [korsarskie] oraz w poz.: 24, 25, 26, 32, 41, 50, 55. W wyd. zbior. m.in. poz. 83 t. 3. Oprac. W. Nehring; poz. 98 t. 2. Oprac. K. Górski; poz. 101 t. 2. Oprac. W. Floryan przy współpr. K. Górskiego i Cz. Zgorzelskiego. Nadto w wyborach poezji, wyd. osob. lub razem z Grażyną, m.in.: Paryż [1844] *Bibl. Ludowa Pol.* Nr 16 [z przedmową A. Chodźki] i nast., m.in. wyd. 5 Paryż 1867; Lipsk 1846 i nast.: Lipsk 1858, Lipsk 1878; Paryż 1851 [wyd. ozdobne J. Tysiewiczza wraz z przekł. franc. i ang. razem z Grażyną]; Poznań. 1864 [z ilustr. A. Zaleskiego]; Lw. 1890 [z ilustr. J. Kossaka]; Wwa 1915; Moskwa 1916; Kijów 1916; oprac. W. Bruchnalski. Lw. 1922; oprac. J. Ujejski. Kr. 1924 *BNI*, 72 i wyd. nast. Kr. 1926, Kr. 1928, wyd. 3 zmien.: oprac. S. Chwin, Wr. 1991, wyd. 4 przejr. Wr. 1998; oprac. K. Górski. Wwa 1930; oprac. S. Pigoń. Kr. 1947 i wyd. nast.: Kr. 1948; Wwa 1957; Wwa 3961; Wwa 1964; Wwa

1967; oprac. Z. Libera. Wwa 1970 i wyd. nast.: m.in. wyd. 11 Wwa 1986; oprac. M. Uršel. Wr. 1988.

Osob. i w wyborach poezji wyd. także autonomiczne fragm.: Alpuhara, Wilija, Pieśń z wieży.

Fragm. rkps.: Bibl. Publ. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie (podobizna fot. w: S. Fiszman: Mickiewicz w Rosji. Wwa 1949). Muzeum Lit. A. Mickiewicza w Wwie, Ossol. (podobizna zob. poz. 83 t. 3). Podobizny zaginionych fragm. rkpsu: *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1889, 1898.

Przeł.: ang. 1830, bulg., czes. 1831, fiń., franc. 1829, hiszp., karański, litew., łac., lotew., luź., niem. 1829, ormiański, ros. 1827, serb.-chorw., słowac., szwedz., ukr., węgier. 1834, włos., żyd.

22. Farys. Kasyda na cześć emira Tadż-ul-Fechra ułożona. Janowi Kozłowi na pamiątkę przypisana. Powst. 1828 w Petersburgu. Ogl. *Melitele* 1829; *Rozmaitości* (Lw.) 1829 nr 25. Autoryzowany przedr. w poz.: 26, 27, 32, 41, 47, 55 i w wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 100 t. 1 cz. 2. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski oraz w wyborach poezji, a także wspólnie z Grażyną i z Sonetami krymskimi.

Podtyt. w prwdr.: Powieść arabska.

Rkps w Ossol. Podobizna zob. poz. 83 (t. 2) i poz. 85 (t. 4). Rkps autorskich przeł. na jęz. franc.: Houghton Library Univ. Harvard (USA), wyd. zob. poz. 100 t. 1 cz. 2; Ossol., wyd. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1890 i poz. 100 t. 1 cz. 2. Inny autorski przeł. na jęz. franc. wyd.: Paris 1830; *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1888 i w poz. 100 t. 1 cz. 2.

Przeł.: ang. 1831, arab., chiński, czes., franc. 1830, hebr., hiszp., litew., niem. 1833, ros. 1829, serb.-chorw., słowac., szwedz., ukr. 1830, węgier.

23. Poezje. T. 1–2. Paryż 1828 [wyd. nieautoryzowane].

Tu: T. 1: poz. 13, 14; T. 2: poz. 9, 11, 20, 12, 17 oraz Pożegnanie Czajld-Harolda. Wyjątek z poematu Lorda Byrona logl. *Dzienn. Warsz.* 1826 t. 31.

24. Poezje. T. 1–4. Pozn. 1828 [wyd. nieautoryzowane].

Tu: T. 1: poz. 13; T. 2: poz. 16; T. 3: poz. 20, 12, 7. Przedr. z czasopism utworów: Nowy Rok, Basza, Do Olesia, Pożegnanie Czajld-Harolda, Panicz i dziewczyna, Wiersz w imionniku K.R., Chór strzelców (zob. poz. 15) oraz inedita: Do M*** (zob. poz. 17), Cztery wiaty, W imionniku Ludwiki M., Euthanasia (naśladowanie z Bajrona), Majtek; T. 4: poz. 21.

Rkps: Bibl. Nar. (Majtek), Muzeum A. Mickiewicza w Wwie (Wiersz w imionniku K.R.), Muzeum A. Mickiewicza w Wil. (Wiersz w imionniku Ludwiki M.), Bibl. KUL (Cztery wiaty).

Inedita i wiersze przedr. z czasop. powst.: 1823–1824.

25. Poezje. T. 3. Paryż 1829 [nieautoryzowane, kontynuacja poz. 23].

Tu: poz. 21, 7, przedr. z poz. 24 t. 3: Nowy Rok, Panicz i dziewczyna, Wiersz do imionnika Ludwiki Mackiewiczówny, Do Aleksandra Chodźki, Wiersz w imionniku K.R., Basza, Chór strzelców, Euthanasia (naśladowanie z Lorda Byrona), Toasty oraz ineditum: Sen (z Lorda Byrona).

26. Poezje. T. 1–2. Wyd. nowe pomnożone. Petersb. 1829 [wyd. autoryzowane].

T. 1: O krytykach i recenzentach warszawskich; Powieści historyczne: poz. 21, 14; Wiersze różne: Hymn na dzień Zwiastowania N.P. Maryi (zob. poz. 13), Do Joachima Lelewela (zob. poz. 12), Warcaby (zob. poz. 13), Żeglarz (zob. poz. 13), Nowy Rok, Na pokój grecki w domu więźnej Zeineidy Wólkońskiej w Moskwie, Popas w Upicie, Sen (z Lorda Byrona), Farys (zob. poz. 22), Szanfary. Kasyda z arabskiego (zob. poz. 71), Do Doktora S., Pożegnanie Czajld-Harolda, Ugolino (Wyjątek z „Boskiej Komedii”) (zob. poz. 69), Ciemność (z Byrona), Podróżny (z Getego) (zob. poz. 70), Pieśń myśliwska (zob. poz. 15), Przypomnienie (z Aleksandra Puszkina), Morlach w Wenecji (z serb.).

T. 2: Ballady i romanse (poz. 10) oraz: Renegat (Ballada turecka), Czaty (Ballada ukraińska), Trzech Budrysów (Ballada litewska); poz.: 9, 11, 20; Wiersze różne: Godzina (Elegia), Do D.D. (Elegia), Z Petrarka [O jasne, słodkie...], Sen [Chociaż zmuszona będziesz...], Rozmowa. Rkps: Ossol. (O krytykach i recenzentach warszawskich), Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu (Nowy Rok, Do D.D.) oraz w tzw. Albumie Moszyńskiego (Na pokój grecki, Ugolino, Podróżny, Godzina, Z Petrarka, Sen, Rozmowa). Inedita powst.: 1823–1824, 1825–1828.

27. Poezje. T. 5. Pozn. 1829 [nieautoryzowane, kontynuacja poz. 24].

Tu: uzupełnienie poz. 24 przedrukiem niezamieszczonych tam wierszy z poz. 26 oraz przedrukami z: *Melitele* 1829 (Do S.B. w imionniku, Niepewność).

Wiersze przedr. z czasop. powst.: 1824, 1825.

28. Do matki Polki. Wiersz pisany w roku 1830.

Ogl. *Goniec Kr.* 1831 nr 204; *Pam. Emigracji Pol.* 1832 [nr 1]: *Ziemowit*, [Lw. 1833] (ulotka – druk tajny). Prwdr. autoryzowany w: *Dziady. Część III. Wyd. 2 Paryż 1833* (zob. poz. 33). Przedr. w poz.: 50, 55, w wielu wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 100 t. 1 cz. 3. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski oraz w wyborach poezji.

Rkps w posiadaniu prywatnym we Francji – opis: *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1891.

Przeł.: ang. 1833, czes., franc. 1833, niem., ros., serb.-chorw., szwedz., ukr., włos. 1836.

29. Ucieczka. Ballada. Powst. 1831–1832 [?]. Wyd. w poz. 32 oraz osob.: Wwa [właśc. Pozn.] 1832. Przedr.: *Rozmaitości* (Lw.) 1832 nr 15 (fragm.), w poz.: 41, 47, 50, 55, oraz w wyd. zbior. i wyborach poezji.

Jest to adaptacja niem. ballady G.A. Bürgera; Lenora.

Datę powst. ustalano hipotetycznie także na lata: 1823–1824, 1828.

W prwdr. umieszczono facsimile fragm. autografu.

Przeł.: czes., litew., niem., serb.-chorw., słowac., ukr.

30. Śmierć pułkownika. Powst. 1831 [?]. Wyd. w: *Mémoires polonaises. Album lyrique ... Mise en musique par Albert Sowiński...* [Paris 1833] [wspólnie z innymi tekstami A.M. wraz z nutami oraz ilustr. J. Kurowskiego, a także z tłum. franc. L. Lemaître'a]. Wyd. autoryzowane w poz. 47. Przedr.: poz. 55.

Liczne przedr. w wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 100 t. 1 cz. 3. Oprac. Cz. Zgorzelski; oraz w wyborach poezji, a także

osob. (Wwa 1920) i razem z innymi tzw. wierszami powstańczymi: Reduta Orдона (zob. poz. 31), Nocleg (zob. poz. 62), Pieśń żołnierza (zob. poz. 62). Wiersz określany także jako „improwizacja” i pierwotnie śpiewany na nutę „Non più andrai” z opery Wesele Figara W.A. Mozarta. Powst. utworu dat. także na 1832.

Przekł.: ang. 1846, bulg., franc. 1833, litew., moldawski, niem. 1843, ros., serb.-chorw., słowac., szwedz., ukr.

31. Reduta Orдона. Opowiadanie adiutanta. Wiersz ... przypisany Jeneralowi Umińskiemu. Powst. 1832. Wyd.: Lipsk 1833 (wraz z Trenami wygnania J.U. Niemcewicz a Zgonem Sowińskiego [K. Gaszyńskiego]); Drezno–Lipsk 1833 [właśc. Lw.] [druk tajny Zakładu Ossol.]; wyd. autoryzowane w: Poezje Stefana Garczyńskiego. T. 2. Paryż 1833. Przedr. poz.: 47, 50, 55.

Liczne przedr. w wyd. zbior., m.in. poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 100 t. 1 cz. 3. Oprac. Cz. Zgorzelski poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski; oraz w wyborach poezji, a także osob. i razem z innymi tzw. wierszami powstańczymi: Śmierć pułkownika (zob. poz. 30), Nocleg (zob. poz. 62), Pieśń żołnierza (zob. poz. 62).

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu, Ossol.

Przekł.: czes., franc. 1837, hiszp., niem., litew., słowac., ukr., włos.

32. Poezje. Pięć tomów w jednym. Nowa, powiększona i przerobiona edycja. Wwa–Pozn. 1832. Tu: powtórzenie poz.: 24 i 27, oraz Dodatek zawierający balladę Ucieczka (zob. poz. 29).

Druk. w Pozn. w serii *Nowy Parnas Pol.* Wyd. przeznaczone dla kolportażu także w zaborze ros.

33. Dziady. Część III. Powst. 1832. Wyd. w: Poezje. Tom 4. Paryż 1832 (poz. 38) wraz z Ustępem (zob. poz. 34) i Do przyjaciół Moskali (zob. poz. 35). Wyd. nast.: wyd. 2 Paryż 1833 (pt. Dziadów część trzecia; z dod. Do matki Polki, zob. poz. 28); poz. 50. Przedr.: poz. 55 (razem z częścią II i częścią IV). Wyd. w wyd. zbior. od poz. 77 w układzie „części”: II, IV, I, III. Ważniejsze wyd. zbior.: poz. 83 t. 4. Oprac. J. Kallenbach; poz. 98 t. 3. Oprac. S. Pigoń; poz. 101 t. 3. Oprac. Z. Stefanowska.

Ważniejsze wyd. osob.: Kijów 1860 [wyd. litogr. tajne]; Moskwa 1860 [jw.]; Wr. 1862; Wwa 1905; Wwa 1915; oprac. P. Chmielowski. Kr. 1915; oprac. W. Borowy. Wwa 1920; oprac. J. Kallenbach. Kr. 1920 *BN I*, 20 i wyd. nast. Wyd. 5 Kr. 1929; oprac. H. Szyper. Wwa 1948; Wr. 1965; oprac. Z. Stefanowska. Wwa 1967; Wwa 1969; Wwa 1974; oprac. Z. Stefanowska. Wwa 1975 *Bibl. Lektur Szk.*; posł. M. Krassowski. Wwa 1991 (razem z cz. II, IV i I). Wyd. 2 Wwa 1995; oprac. E. Szymanis. Wwa 1998 (razem z cz. II, IV i I); oprac. M. Cieśla-Korytowska. Kr. 1998 (razem z cz. II, IV i I); posł. J.M. Rymkiewicz. Wwa 1998; wstęp Z. Stefanowska. Kr. 1998; oprac. Z. Stefanowska, współpr. M. Prussak. Wwa 1998, t. 1–2 (t. 1: Podobizny autografów, t. 2: Transliteracje, komentarze).

Osob. i w śpiewnikach wyd. były (często z nutami) pieśni ze sceny więziennej: Pieśń Jankowskiego [Mówcie, jeśli wola czyja...]; Pieśń Feliksa [Nie dbam, jaka spadnie kara...]; Pieśń Konrada [Pieśń ma być już w grobie...]. Drukowano osobno także Wielką Improwizację.

Rkps.: Bibl. Jagiel. Kopia autoryzowana, ogl.: S. Estreicher: Nieznany manuskrypt III cz. „Dziadów”. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1898); Bibl. Kór. (podobiznę ogl. J. Kallenbach: Dziadów cz. III w podobiznie autografu. Kr. 1925; Wielka Improwizacja z trzeciej części „Dziadów”. Podobizna autografu Bibl. Kór. oraz prwdr. z r. 1832 i wyd. drugiego z r. 1833. Oprac. S. Pigoń. Wwa 1955); Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu (ogl. J. Kallenbach. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1891); w zbiorach prywatnych we Francji (ogl. A. Lewak: Z nieznanych rękopisów A.M. *Przegl. Współcz.* 1927 nr 62).

Mickiewicz w 1834 współpracował z J.H. Burgaud des Marts przy tłum. Dziadów cz. III na franc.: wyd. pt. *Dziady, ou la Fête des Morts*. Paris 1834. Napisał też „przedmowę” do tego wyd., wyzyskaną tam jedynie częściowo. Tekst „przedmowy” wyd. w poz. 63. Przekł. L. Retlla (poz. 80), A. Górskiego (poz. 94, 97, 98).

Przekł.: ang. 1838, bulg., czes., esper., fiń., franc. 1834, litew., niem. 1835, ros., rum., serb.-chorw., szwedz., włos. Wyst. teatr.: Kr. 1848 (fragm. pt. Senator Nowosiłcow); Kr. 1901 (układ scen S. Wyspiański, wyd. pt. *Dziady*. Sceny dram., tak jak były grane w teatrze kr. dnia 31 października 1901. Wyd. S. Wyspiański. Kr. 1901). Ważniejsze insc.: Wwa 1915 (reż. A. Zelwerowicz); Kr. 1931 (insc. T. Trzcicki); Lw. 1932 (reż. L. Schiller); Wwa 1934 (reż. L. Schiller); Wwa 1955 (reż. A. Bardini); Wwa 1967 (reż. K. Dejmek); Kr. 1973 (reż. K. Swinarski); Gdańsk 1979 (reż. M. Prus).

34. Dziadów części III Ustęp. Powst. 1832 (?). Wyd. w: Poezje. Tom 4. Paryż 1832 (poz. 38).

Jest to partia epicka dzieła objętego tyt. *Dziady*. Poema, Dzieli się na rozdz.: Droga do Rosji, Przedmieścia stolicy, Petersburg, Pomnik Piotra Wielkiego, Przegląd wojska, Oleszkiewicz. Wyd. wspólnie z: *Dziady*. Część III. Wyd. nast. zob. poz. 33.

Datę powst. pierwszej red. ustalano hipotetycznie także na lata: 1824, 1827, 1830.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu (brulion, wyd.: A. Krechowicki. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1898); Bibl. Kór. (czystopis, podobiznę ogl. J. Kallenbach: *Dziadów cz. III w podobiznie autografu*. Kr. 1925).

35. Do przyjaciół Moskali. Powst. 1832. Wyd. w: Poezje. Tom 4. Paryż 1832 (poz. 38).

Wiersz ten wyd. wspólnie z: *Dziady*. Część III i *Dziadów części III Ustęp*. Wyd. nast. zob. poz. 33.

Datę powst. pierwszej red. ustalano także na r. 1830.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu (brulion, wyd. A. Krechowicki. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1898). Przekł.: ang., bulg., czes., ros., serb.-chorw., ukr., węgier.

36. Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego. Powst. 1832. Wyd.: Paryż 1832 [dwa wyd. anonim.]; Paryż 1833 [dwa wyd. anonim.]; Awenion [właśc. Lw.] 1833 [wyd. tajne]; Paryż [właśc. Lw.] 1833 [wyd. tajne]; Paryż 1834 [wraz z Nowym Jobem (K. z Tańskich Hoffmanowej)]; Paryż 1834 [wraz z Nowym Jobem i Słowami wieszczymi (przekł. z Lammenais’go)]. Przedr.: poz. 55. W wyd. zbior. m.in.: poz. 94 t. 6. Oprac. S. Pigoń; poz. 98

t. 6. Oprac. L. Płoszewski; poz. 101 t. 5. Oprac. Z. Dokurno. Ważniejsze wyd. osob.: Paryż 1866 (z przedmową W. Mickiewicza); oprac. S. Pigoń. Kr. 1911 *Bibl. Eleusis* 1; oprac. S. Pigoń. Kr. 1920 *BNI*, 17 i wyd. nast.: wyd. 4 Kr. 1925, wyd. 5. Oprac. Z. Stefanowska. Wr. 1956; Londyn 1940; Szwajcaria 1941; Hanower 1945; Pittsburgh 1945; Rzym 1946; oprac. K. Górski. Wwa 1947; oprac. M. Grabowska. Wwa 1986.

W postaci ulotki wyd. kilkakrotnie Modlitwę pielgrzyma wraz z Litanią pielgrzymką: [Paryż 1833]; [Lipsk 1833?]; [Lw. 1834? wyd. tajne]; [Lw. 1848] [pt. Modły prawego Polaka za swą Ojczyznę]; Kolomyja 1890; [Kr. 1914] [pt. Litania polska]; [lb.m. 1914-1918].

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu [pierwsza red. pt. Katechizm pielgrzymstwa polskiego. Wyd. J. Kallenbach: Rkps „Książ pielgrzymstwa”. Kr. 1905; S. Pigoń zob. poz. 94 t. 6].

W 1833 przy pewnym współudziale M. powst. przekł. franc. [Paryż 1833, tłum. Ch. Montalembert]; niem. [Paryż 1833, tłum. J.B. Gauger].

Przekł.: ang. 1833, bulg., franc. 1833, hebr., hiszp., irlandz., litew., niem. 1833, norw., ros., rum., serb-chorw. 1835, słowac., węgier. 1839, włos. 1834.

37. [Liryki religijne].

Nieautoryzowane określenie cyklu wierszy napisanych w 1830-1832: (1) Arcymistrz. (2) Aryman i Oromaz. (3) Rozum i wiara. (4) Mędrcy. (5) Rozmowa wieczorna. Wiersze 3-5 opublikowano po raz pierwszy w 1833 (tom 3 „wydania warszawskiego”; zob. poz. 41), a całość w 1836 (tom 8 „wydania paryskiego”; zob. poz. 47 i 50 t. 1) oraz w nast. wyd. zbior. jako cykle poezji.

Utwory te nazywano także „lirykami rzymskimi” wraz z wierszem Do M.E. w dzień przyjęcia Komunii świętej... (zob. poz. 50 t. 1), wiązać powstanie cyklu z pobylem M. w Rzymie 1830. Obecnie powst. wierszy 3-5 wiąże się z pobylem M. w Paryżu 1831 i w Dreźnie 1832.

38. Poezje. T. 4. Paryż 1832 [kontynuacja poz.: 23, 25]. Wyd. fototyp. Wr. 1967.

Zawiera objęte wspólnym tyt. Dziady. Poema: [Przedmowa]; Dziady. Część III (zob. poz. 33); Dziadów części III Ustęp (zob. poz. 34); Do przyjaciół Moskali (zob. poz. 35). Istnieją informacje, że w l. 1833-1840 M. pisał dalsze partie „Dziadów”, które później zniszczył. Być może pozostałością tych pomysłów są wiersze [Broń mnie przed samym sobą...] i [Pytasz, za co Bóg trochę sławy mnie ozdobił...]. opublikowane pośmiertnie w 1889 (*Przeł. Pol.* t. 23 i przedr. odtąd w wyd. zbior.).

39. [„Pielgrzym Polski”]. Powst. 1832-1833.

Art. opublikowane anonim. 1832-1833 w czasop. *Pielgrzym Pol.* redagowanym przez M.; 13 z nich wyd. w poz. 55 t. 4 pod wspólnym tyt.: Artykuły polityczne z *Pielgrzymy Pol.*, m.in.: O partii polskiej, O dążeniu ludów Europy, Konstytucja Trzeciego Maja, O ludziach rozsądnych i ludziach szalonych, Niezgody emigracji naszej, Wyjątek z listu do jednego z redaktorów.

Dalsze trzynaście art. o innej tematyce zidentyfikowano później, głównie na podst. autografu, i druk. sukcesywnie (od r. 1900) w wyd. zbior., m.in.: poz. 94 t. 6. Oprac. S. Pigoń; poz. 97 t. 6. Oprac. L. Pło-

szewski; poz. 98 t. 6. Oprac. L. Płoszewski; poz. 101 t. 6. Oprac. M. Witkowski, Cz. Zgorzelski, współpr. A. Paluchowski.

Rkps: Bibl. Jagiel., Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu, Muzeum Nar. w Kr., Ossol.

Przekł.: ang., franc., niem.

40. Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z r. 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem. Powst. 1832-1834. Wyd. T. 1-2. Paryż 1834.

Wyd. to zaliczono później jako tomy 5 i 6 w poczet tzw. „paryskiego” wyd. Poezji (zob. poz.: 23, 25, 38). W 1838 do niesprzedanych egz. wyd. z 1834 dodrukowano nowe k. tyt.: Poezje. T. 5 i Poezje. T. 6, włączając je do nowego wyd. Poezji (zob. poz. 50).

Wyd. nast.: poz. 55 oraz wyd. zbior., z których najważniejsze: poz. 77 t. 4 (z dodanym wierszem O tym-że dumac... jako wstępem do poematu); poz. 83 t. 5-6. Oprac. R. Pilat, W. Bruchnalski; poz. 94 t. 4. Oprac. W. Bruchnalski, S. Pigoń; poz. 97 t. 4. Oprac. L. Płoszewski; poz. 98 t. 4. Oprac. L. Płoszewski; poz. 100 t. 4. Oprac. K. Górski; poz. 101 t. 4. Oprac. Z.J. Nowak.

Najważniejsze wyd. osob.: Tor. 1859; Lipsk 1881 (ilustr. M.E. Andriolli); Lw. 1898 (ilustr. M.E. Andriolli); Wwa 1898 (rys. K. Alchimowicz); Wwa 1921 (ilustr. M.E. Andriolli); oprac. S. Pigoń. Kr. 1925 *BN* I, 83 i nast.: wyd. 7 Wr. 1971, wyd. 10 Wr. 1994 (aneks oprac. J. Maślanka); Wwa 1950 (ilustr. T. Gronowski); oprac. Z. Stefanowska. Wr. 1955 i nast.: wyd. 6 Wr. 1974; Wwa 1973 (ilustr. J. Wilkoń); oprac. K. Górski. Wr. 1981; Pozn. 1991 (ilustr. J.M. Szancker); posł. J.M. Rymkiewicz. Wr. 1995; oprac. J.M. Rymkiewicz. Kr. 1997; wstęp A. Witkowska. Wwa 1998 (ilustr. M.E. Andriolli); Wwa 1998 (oprac. graf. L. Majewski); Kr. 1998 (oprac. graf. M. Piwowarczyk); oprac. Z.J. Nowak, Wwa 1999.

Rkps: Bibl. Kapituły w Sandomierzu, Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu, Muzeum Nar. w Kr., Ossol. Podobizny fototyp.: Pan Tadeusz. Podobizna rękopisów. (Oprac. T. Mikulski). Wr. 1949.

W brulionie tyt. pierwotny: Żegota.

Przekł.: ang., białorus., bulg., chiński, czes., esper., fiń., franc. 1844, grec., hebr., hiszp., karaimski, litew., lac., lotew., niem. 1836, ros., rum., serb-chorw., słowac., szwedz., ukr., węgier., włos., żyd.

Część druga Pana Tadeusza zamówiona była u M. przez wydawców w 1835 i dla niej zarezerwowano miejsce w t. 8 „wydania paryskiego”. M. nie wywiązał się z obietnicy. Ponownie obiecał napisać część drugą Pana Tadeusza w 1850-1852 dla berlińskiej księgarni B. Behra. Rkps został prawdopodobnie zniszcz. w 1855. Istnieje hipoteza, że w wyniku tego zobowiązania powstał fragm. zatyt. Pan Baron opublikowany w 1861 (zob. poz. 60).

41. Poezje. Nowe, pomnożone i uzupełne wydanie z portretem autora i dwiema rycinami. T. 1-3. Wwa 1833.

T. 1: Przedmowy z poz. 13 i 16; poz. 10 z dod.: Czaty, Renegat, Trzech Budrysów; poz. 18, 19.

T. 2: poz. 9, 11; Wiersze różne z poz. 24, 26.

T. 3; poz. 21, 14 oraz Poezje nowe: poz. 29 oraz przedr. z czasop. (Do M.S.), a także inedita: Do***, Na Alpac w Splügen 1829, Do H***. Wezwanie do Neapolu. (Naśladowanie z Goethego), Rozum i wiara (zob. poz. 37), Mędracy (zob. poz. 37), Rozmowa wieczorna (zob. poz. 37). Inedita powst.: 1829–1830, 1832.

Rkps „poezji nowych”: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu (Do M.S.), Muzeum A. Mickiewicza w Wwio (Do H***. Wezwanie do Neapolu), Woj. Arch. Państw. w Kr. (Mędracy).

42. [Epilog „Pana Tadeusza”] (O tym-że dumać na paryskim bruku...). Powst. 1834. Wyd. jako wstęp do Pana Tadeusza w poz. 77 t. 4. Przedr. w takim układzie w dalszych wyd. (zob. poz. 40). Umieszczenie tego wiersza po księdze XII Pana Tadeusza i nadanie mu nazwy Epilog w: Pan Tadeusz. Kr. 1925 BN I, 83 (oprac. S. Pigoń). W nast. wyd. tegoż przedr. w takimże układzie.

Inne rekonstrukcje tekstu wiersza: J. Kleiner: Epilog „Pana Tadeusza”. Ustalenie tekstu. *Nauka i Sztuka* 1946 nr 2; J. Maciejewski: Trzy szkice romantyczne. Pozn. 1967; K. Górski zob. poz. 100 t. 4.

Rkps: Ossol., podobizny w: *Księga prac dla S. Tarnowskiego*. Kr. 1906; Pan Tadeusz. Podobizna rękopisów. (Oprac. T. Mikulski). Wr. 1949.

Przekł.: bulg., czes., esper., fiń., franc., hebr., litew., niem., ros., ukr., włos.

43. [Histoire de l'avenir]. Powst. 1835. Wyd. pt. Premier chapitre des guerres futures, récit humoristique et prophétique w: *Mélanges posthumes*. S. I. Paris 1872 (poz. 63).

Przekł. pol.: J. Amborski [A. Giller?] pt. Triumf proletariuszów. *Świt* 1872 nr 1–3. Wyd. osob. Wwa 1907; L. Rettel pt. Wielka wojna przyszłości w poz. 80 t. 5; A. Górski pt. Historia przyszłości w poz. 94 t. 7. Przedr.: poz. 97, 98, 101.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Podobizna fot. w: S. Skwarczyńska: Mickiewiczowska „Historia przyszłości” i jej realizacje literackie. Łódź 1964.

Są to zestawione na zasadzie kompozycji paralelnej dwa fragm. przejęte z dwóch odrębnych, pisanych dla wydawn. franc. wersji „historii fikcyjnej”: 1. powst. w 1831/1832; 2. powst. w 1834–1835. Obie wersje nie zachowały się. Istniały także pomysły, a może i teksty (nieodchowane) dwóch innych, odmiennych „historii przyszłości”: z 1829 i z 1837/1838 [1842?].

44. La Semaine de miel d'un conscrit. Fragment des mémoires d'un sergent polonais. *Revue du Nord* 1835 t. 1 z. 5. Przedr. w poz. 63.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu (pt. La première bataille).

Przekłady pol.: L. Siemiński [?]. *Czas* 1874 (pt. Tydzień miodowy rekruta. Ułamek z pamiętnika sierżanta polskiego), przedr. zob. poz. 80 (pt. Moja pierwsza bitwa), wyd. osob.: Wwa 1911 (pt. Pod Stoczkim. Tydzień miodowy rekruta); Wwa 1911 (pt. Moja pierwsza bitwa). — A. Górski w poz. 94 t. 7 (pt. Pierwsza bitwa. Tydzień miodowy rekruta. Ułamek z pamiętnika sierżanta polskiego), przedr. poz. 97, 98, 101. — A. Mauersberger. *Twórczość* 1955 nr 11.

45. [Historia polska]. Powst. 1835–1838.

Wyd. pt. Pierwsze wieki historii polskiej. Paryż 1868. Przedr. poz. 79 i dalsze wyd. zbior. m.in.: poz. 94 t. 6. Oprac. S. Pigoń, K. Tymieniecki; poz. 97 t. 6. Oprac. L. Płoszewski; poz. 98 t. 6. Oprac. L. Płoszewski; poz. 101 t. 7. Oprac. J. Maślanka. Dzieło niedokończone ogl. z kopii rękopiśmiennej. Zna- ne są tylko początkowe rozdziały. Przekł. franc. W. Mickiewicz.

W końcu 1846 i w 1847 M. zaczął ponownie pracować nad przygotowaniem zarysu hist. pol. Rkps ten uległ prawdopodobnie zniszczeniu w 1855.

46. Zdania i uwagi z dzieł Jakuba Bema, Anioła Słazaka (Angelus Silesius) i Se-Martena. Wyd. w: Poezje. T. 8. Paryż 1836 (poz. 47).

Przedr.: poz. 50, 55 oraz wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 98 t. 1. Oprac. W. Borowy, E. Sawrymowicz, L. Płoszewski; poz. 100 t. 1 cz. 3. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski.

Rkps: Bibl. Jagiel., Instytut Lit. Ros. Akademii Nauk w Petersb., Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu.

Utworzony w 1836 cykl 121 wierszowanych maksym, zapisanych od 1833 (1832?). Są to przeważnie wolne parafrazy utworów Angelusa Silesiusa [właśc. Jana Schefflera], Jakuba Boehmego i Louisa Saint-Martina.

31 „maksym” nieumieszczonych w cyklu (w tym także 8 pisanych w 1842–1843) wyd. w poz. 62; 10 nieznanymi poprzednio maksym ogl. S. Pigoń (*Przeł. Warsz.* 1922 t. 3 oraz osob. pt. Autograf Zdań i uwag. Wil. 1928); dwie nowe maksymy ogl. S. Fiszman: Archiwalia Mickiewiczowskie. Wr. 1962.

Przekł.: czes., niem., węgier., włos.

47. Poezje. T. 8. Paryż 1836. [Wyd. autoryzowane, kontynuacja poz.: 23, 25, 38, 40, 74].

Tu: wiersze niezamieszczone w poprzednich tomach wyd. „paryskiego”, a przedr. z wyd. „petersburskiego” (zob. poz. 26), „poznańskiego” (zob. poz. 27) i „warszawskiego” (zob. poz. 41) oraz z czasop. *Melitele* 1830 (Almotenabby, zob. poz. 72, Romeo i Julia, zob. poz. 68), a także inedita: Aryman i Oromaz, Arcymistrz, Zdania i uwagi (zob. poz. 46). Inedita powst.: 1830–1832.

48. [Les Confédérés de Bar]. Powst. 1836–1837. Wyd. w: *Drames polonais d'Adam Mickiewicz*. Paris 1867. Przedr.: poz. 63, 88.

Przekłady pol. pt. Konfederaci barscy: T.A. Olizarowski. *Przeł. Pol.* 1866/67 t. 1, wyd. osob. Lw. 1889 (razem z poz. 49) oraz w wyd. zbior. poz. 80 t. 5. — P. Chmielowski w poz. 84. — J. Kallenbach w poz. 87. — J. Kasproicz w poz. 88. — A. Górski w poz. 97, 98, 101 (popr. przez J. Parwigo).

Wyst. teatr.: Kr. 1872 (reż. J. Rychter, tłum. T.A. Olizarowski); Pozn. 1872; Lw. 1873; Kr. 1893 (reż. T. Pawlikowski); Wwa 1915 (reż. J. Orliński, tłum. J. Kasproicz); Wwa 1929 (reż. J. Węgrzyn, tłum. A. Górski).

Dramat w 5 a., napisany w jęz. franc. dla teatru Porte Saint Martin w Paryżu. Nie został tam wystawiony. Cały tekst zaginął w 1843 w red. czasop. *Revue Indépendante*. Zna- ne są dwa akty, zachowane w kopii nieautorskiej (Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu).

Inny możliwy tyt.: La Siège de Cracovie (Oblężenie Krakowa).

49. Jacques Jasinski, ou les deux Polognes. Powst. 1836–1837 [?]. Wyd. w: *Drames polonais d'Adam Mickiewicz*, Paryż 1867 (wraz z poz. 48). Przedr. w poz. 63.

Tragedia w 5 a. w jęz. franc. Niedokończona, zachowane cztery sceny z 1 a.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu.

Przekł. pol.: T.A. Olizarowski pt. *Jakub Jasiński albo dwie Polski* wyd. w poz. 80 t. 5. — J. Kallenbach w poz. 87. — J. Kasprowicz w poz. 88. — A. Górski pt. *Jakub Jasiński czyli dwie Polski* wyd. w poz. 97, 98, 101 (popr. przez J. Parwiego).

Istnieje drobny fragm. jednej sceny z dramatu Jasiński, napisany w jęz. pol., pochodzący prawdopodobnie z 1855.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Wyd. w poz. 65. Przedr.: poz. 97, 98.

50. Poezje. T. 1–8. Paryż 1838.

T. 1–3 to przedr. tomów 1–3 wyd. „paryskiego” (zob. poz. 23, 25) w odmiennym układzie, z dodaniem poz. 28 oraz wiersza *Do M.L.*

T. 5–8 to niesprzedane egz. poz.: 38, 40, 74, 47 z doklejonymi nowymi k. tyt.

51. [Cours de la littérature latine]. Powst. 1839. Wyd. pt. *Fragments du Cours de littérature latine, professé à Lausanne par...* (Ogl. W. Mickiewicz). *Revue Universelle Internationale* (Paris) 1884 nr 18, 1885 nr 19–20.

Przekł. pol.: P. Chmielowski pt. *Odczyty w Lozannie. Wędrowiec* 1884 i odb. Wwa 1885. — J. Kowalski pt. *Wykłady lozańskie* w poz. 94 t. 7, 97, 98, 101. (Jest to rekonstrukcja autorskich zapisów brulionowych z Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu oraz notatek słuchaczy tych wykładów).

52. [Liryki lozańskie].

Nieautorskie określenie zespołu wierszy (fragm. brulionowych) napisanych w 1839–1840 w Lozannie i opublikowanych pośmiertnie (1861): [Połały się lzy me czyste, rześiste...], [Nad wodą wielką i czystą...], [Ach, już i w rodzicielskim domu...], [Uciec z duszą na listek...], [Gdy tu mój trup...], [Snuć miłość...].

Z tym zbiorkiem wiąże się prawdopodobnie wiersze opublikowane w 1861 (zob. poz. 62) z rkpsu: *Widzenie, Żal rozrzutnika*, których datę powst. określa się hipotetycznie na l. 1833–1836.

Wyd. w: *Czas* 1859 nr 117 (Połały się lzy me czyste, rześiste...) oraz w poz. 62 (Połały się lzy me czyste, rześiste..., Nad wodą wielką i czystą..., Ach, już i w rodzicielskim domu..., Gdy tu mój trup..., *Widzenie, Żal rozrzutnika*), poz. 80 t. 5 (Snuć miłość...) oraz w wielu wyd. zbior. i wyborach poezji m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; 98 t. 1. Oprac. W. Borowy, E. Sawymowicz, L. Płoszewski; 100 t. 1 cz. 3. Oprac. Cz. Zgorzelski; 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Podobna autografu wiersza *Snuć miłość...* w *Przegl. Warsz* 1925 t. 1, a wierszy *Żal rozrzutnika* i *Widzenie* w *Przegl. Współcz.* 1937 nr 182.

Przekł. całego cyklu bądź pojedynczych wierszy: ang., franc., litew., niem., norw., perski, ros., ukr., węgier. zyd.

53. [Literatura słowiańska]. Powst. 1840–1844.

Wykłady wygłoszone w jęz. franc. z katedry Collège de France w Paryżu, podzielone na cztery kursy: I. w r. szk. 1840–1841 (41 wykładów); II. w 1841–1842 (33 wykłady); III. w 1842–1843 (20 wykładów); IV. w 1843–1844 (14 wykładów). Teksty wykładów wyd. na podstawie stenogramów i notatek: *Cours de la littérature slave... 3 anné, 1842–1843*. Paris 1843 (wyd. litografowane); *L'Église officielle et le Messianisme...* (zob. poz. 56); *L'Église et le Messie* (zob. poz. 57); *Les Slaves*. Cours professé au Collège de France. T. 1–5. Paris 1849 (zawiera w t. 1–3: *Les pays slaves et la Pologne* [kurs I–II: 1840–1842], w t. 4–5 poz. 56 i 57 ze zmian. k. tyt.). W wyd. zbior. od poz. 77 t. 7–11.

Wyd. przekładu pol. F. Wrotnowskiego, oprac. na podstawie stenogramów franc., w pewnych częściach poprzedziło wydania w jęz. franc.: a) *Dzien. Nar.* (Paryż) 1841/1842 (dod.) oraz wyd. osob. pt. *Kurs drugoletni (1841–1842) literatury słowiańskiej* wykładanej w Kollegium Francuskim przez... Paryż 1842; b) *Kurs pierwszoletni (1840–1841) literatury słowiańskiej...* Paryż 1843; c) *Kurs trzecieletni (1842–43) literatury słowiańskiej...* Paryż 1844; d) *Kurs czwartoletni (1843–44) literatury słowiańskiej...* Paryż 1845. Wyd. całości [przedr. poz. b), a), c), d)] pt. *Rzecz o literaturze słowiańskiej* wykładana w Kollegium Francuskim. Wyd. 2 popr. T. 1–4. Pozn. 1850–1851; wyd. nast. pt. *Literatura słowiańska*. T. 1–4. Pozn. 1865 oraz w wyd. zbior. *Wyd. przekł. pol. L. Płoszewskiego*, dokonanego na podstawie kryt. rekonstrukcji tekstu kopii i autografów, stenogramów i notatek w: poz. 94 t. 8 (kurs I – nakł. zniszcz. w 1939), t. 9 (kurs II); poz. 97 t. 8–11 (całość); poz. 98 t. 8–11 (całość); poz. 101 t. 8–11 (całość); *Prelekcje paryskie*. Wybór. Kr. 1997. T. 1–2 (wstęp i oprac. M. Piwińska).

Rkps, kopie i stenogramy: Bibl. Czart. w Kr., Bibl. Kórn., Bibl. Nar. (zniszcz. w 1944), Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu, Ossol.

Przekł.: ang. 1846–1848, bułg., niem. 1843, ros., serb.-chorw. 1843–1845, włos.

Do przekł. niem. (Leipzig–Paris 1843) M. napisał w jęz. pol. przedm. (wyd. poz. 55 t. 1).

54. *Do B... Z...* [Słowiczku mój...]. Powst. 1841.

Wyd. *Dzien. Nar.* (Paryż) 1841 nr 24; *Przegl. Nauk* (Wwa) 1842 t. 3 (anonim.); *Przyj. Ludu* (Leszno) 1843 nr 18; poz. 55 t. 3 i wyd. zbior.

Wiersz skierowany do J.B. Zaleskiego w momencie przełomu towarzyskiego.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu, Bibl. Jagiel. – facsimile: *Biał. Mies. Bibl. Jagiel.* 1956 nr 12.

Inne tyt.: *Wiersz A.M. do B.Z.; Pieśń przy pożegnaniu piewcy*. Do...; *Wiersz Adama Mickiewicza do Bohdana Zaleskiego*.

Przekł.: ang., czes., ros.

55. Pisma A.M. na nowo przejrane, dopełnione i za zezwoleniem jego w tem siódmym z kolei wydaniu do druku podane. T. 1–4. Paryż 1844.

T. 1: poz. 40; T. 2: poz. 9, 11, 33, 34, 35; T. 3: poz. 21, 14, 10 (cykl rozszerz.), art. O poezji romantycznej (zob. poz. 13), 18, 19, 54, wiersze oryginalne zebrane z poprzednich wyd. Inedita: W imionniku Celiny S., Czyn; T. 4: Tłumaczenia – w tym poz.: 74, 68, 67, 70, 73, 69, 71, 72 oraz Proza: O krytykach i recenzentach warszawskich (zob. poz. 26), poz.: 36, 39.

56. L'Église officielle et le Messianisme. I. Cours de la littérature slave du Collège de France (1842/1843). Publié d'après les notes sténographiées. Première partie. Littérature et philosophie. Paris 1845. Jest to przygotowany przez autora tekst kursu 3 Literatury słowiańskiej (zob. poz. 53).

57. L'Église et le Messie. II. Cours de la littérature slave du Collège de France 1843/1844. Publié d'après les notes sténographiées. Deuxième partie. Religion et politique. Paris 1845.

Jest to przygotowany przez autora tekst kursu 4 Literatury słowiańskiej (zob. poz. 53).

58. [Skład zasad]. Powst. 1848. Wyd. autorskiej wersji włos. pt. Simbolo politico polacco! Roma 29 di Marzo 1848 (druk ulotny).

Wersja pol. zachowana w autografie-brulionie (Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu) oraz w licznych kopiach autoryzowanych i wówczas kolportowanych. Tekst franc. (nieautoryzowany) pt. Principes de la Pologne renaissance (druk ulotny). Zachował się także tekst w jęz. chorw. Wyd. tekstu pol. w: poz. 187 oraz w innych wyd. koresp., a także w: *Trybuna Ludów*. Oprac. E. Haecker. Kr. 1921 *BN I*, 27 (zob. poz. 59) oraz w oprac. o pol. Wiośnie Ludów. Jest to kodeks ideowy i manifest Legionu Mickiewicza we Włoszech w 1848.

59. [„La Tribune des Peuples”]. Powst. 1849.

Art. w jęz. franc. (w tym także tłum. z R.W. Emersona na, zob. poz. 75) opublikowane anonim. w 1849 na łamach czasop. *La Tribune des Peuples* redagowanego przez M. Ogl. zbiorowo przez W. Mickiewicza w: A. Mickiewicz: La Politique du dix-neuvième siècle. Paris 1870 (39 art. wraz z tłum. franc. art. *Pielgrzymia Pol.* i wyboru z Literatury słowiańskiej). Wyd. poszerz. o dalsze 33 art. w: *La Tribune des Peuples*. Oprac. W. Mickiewicz. Paris–Cracovie 1907. Obecnie zakłada się autorstwo M. wobec kilku dalszych tekstów.

Wyd. fototyp.: *La Tribune des Peuples* [1849 nr 1–158]. Oprac. W. Floryan. Wr. 1963.

Rkps niektórych art.: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Przekłady pol.: L. Rettel. Wyd. w: poz. 80 t. 6. — A. Krasnowolski. Wyd. w: *Trybuna Ludów*. Wwa 1907. — B. Kielski. Wyd. w: poz. 88 t. 3. — E. Haecker. Wyd. w: A.M.: *Trybuna Ludów*. Oprac. E. Haecker. Kr. 1921 *BN I*, 27 i nast.: Kr. 1925; Kr. 1935. — L. Płoszewski. Wyd. w: poz. 97 t. 12, poz. 98 t. 12; poz. 101 t. 12. Oprac. S. Kieniewicz; wyd. osob. Oprac. A. Mauersberger. Wwa 1956.

60. [Powiastki i bajki].

Wspólny tyt. nadany pośmiertnie (1861) utworom napisanym w różnych latach: 1822: Pies i wilk (1); 1825–1826: Dzwon i dzwonki (2), Pchła i rabin (3); ok. 1829: Zając i żaba (4), Przyjaciele (5); 1832: Trójka koni (6). Tchorz na wyborach (7); 1832–1834: Chłop i żmija (8), Żaby i ich króle (9), Król chory i lisy (10), Lis i kozioł (11), Osieł i pies (12); 1833–1839: Koza, kózka i wilk (13); 1839–1848: Żona uparta (14), Golono, strzyżono... (15); 1840–1855: Królowna Lala i król Bobo (16). Prwdr. w: Pisma. T. 1. Paryż 1861 (poz. 62) i dalsze wyd. zbior.

Z tego zespołu poprzednio druk. jedynie: Pies i wilk (1) (*Motyl* 1829 i poz. 55) oraz Chłop i żmija (8) (*Sto bajek podług Lafontaine*. Lipsk 1838 i poz. 55). W wyd. z 1861 do Powiastek i bajek zaliczono także: Popas w Upicie (zob. poz. 26) oraz [Pan Baron] (zob. poz. 40).

Ślad poprzedniego zamiaru wyd. Bajek ocalał w kopii dziewięciu utworów (13, 4, 5, 6, 9, 10, 7, 12, 11), sporządzonej przez A. Chodźkę prawdopodobnie ok. 1844 dla wyd. zbior. (zob. poz. 55).

Cykl ten lub jego części wyd. także osob. pt. Bajki lub Bajki i Powiastki oraz w wyd. zbior. m.in. poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 98 t. 1. Oprac. W. Borowy, E. Sawrymowicz, L. Płoszewski; poz. 100 t. 1 cz.3. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski.

61. Ad Napolionem III Caesarem Augustum. Ode in Bomersundum captum. Paris 1854 (druk ulotny anonim.). Przdwr. w: *Wiad. Pol.* 1856 nr 13 (wraz z przekł. pol. K. Sienkiewicza pt. Oda na wzięcie Bomersundu).

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu.

Inne tłum. na jęz. pol.: W. Baworowski, M. Epsztein, W. Bruchnalski, J. Kasprowicz.

Inedita pośmiertne ukazywały się w kilku wyd. zbior. (zob. poz. 80, 82, 83, 87, 88, 94, 97, 98, 100, 101), w czasop. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 1887–1898 oraz w wyd. specjalnie temu poświęconych. Na uwagę zasługują:

62. Pisma. T. 1. Paryż 1861 (zob. poz. 77).

Tu m.in. inedita: [Powiastki i bajki] (zob. poz. 60); [Liryki lozańskie] (zob. poz. 52); Renegat cz. II, The Meeting of the Waters [z T. Moore'a], Do mego cziczera, Te rozkwitłe świeżo drzewa..., Do Samotności, Pieśń żołnierza, Nocleg, Exegi munimentum... (z Horacjusza), Widzenie, Żal rozrzućnika.

63. Mélanges posthumes. Publiés avec introduction, préfaces et notes par L. Mickiewicz. Serie I. Paris 1872; Serie II. Paris 1879.

Serie I: m.in. Dramaty francuskie (poz. 48, 49), La semaine de miel d'un conscrit (zob. poz. 44), Goethe et Byron, A. Puszkina; Serie II: m.in. Ce que femme préfère, Dépouillement des Bibliothèques, Coup d'oeil sur le „Dziady”.

64. Nieznane pisma Adama Mickiewicza. Z Archiwum Filomatów wyd. J. Kallenbach. Kr. 1910. Tu: 95 listów do filomatów z 1816–1823 oraz utwory okresu filomackiego m.in.: Pani Aniela [wg Woltera]; Dodatek do „Cwibaka”; Jamby powszechne; Triolet; Do Czeczota; Cztery toasty; przekł. z Horacego, Pindara, Owidiusza, F. Schillera, J.W.L. Gleima.

65. W. Mickiewicz; Żywot Adama Mickiewicza. Pozn. 1895.

Tu inedita: Do Franciszka Grzymały, Raz Grzymała na Taranie..., Pokłócił się hrabia z popem..., Ludzie na czytym polu..., Komar niewielkie licho..., Drzewo, Wsłuchać się w szum wód..., Uciec z duszą na listek..., Jasifski, Urywek pamiętnika Polki, Conversation des malades.

Przekłady

M. tłumaczył utwory następujących pisarzy: Angelus Silesius [J. Scheffler] (poz. 46), J. Boehme (poz. 46), G.A. Bürger (poz. 29, 32), G.G. Byron (poz. 23–26, 74), Dante (poz. 26, 69), R.W. Emerson (poz. 59, 75), J.W.L. Gleim (poz. 64), J.W. Goethe (poz. 26, 41, 47, 70, 73), Horacy (poz. 62, 64), F. Künd (poz. 15, 24–26), J. Lafontaine (poz. 60, 62), T. Moore (poz. 62), Owidiusz (poz. 64), F. Petrarca (poz. 18, 26), Pindar (poz. 64), A. Puszkina (poz. 26), J.P. Richter (poz. 26), L.C. Saint-Martin (poz. 46), F. Schiller (poz. 10, 64, 67), W. Shakespeare (poz. 68), Voltaire (poz. 64, 66) oraz poezję ludową serbską (poz. 26) i poezję staroarabską (poz. 26, 47, 71, 72).

Między innymi:

66. Dziewica z Orleanu. [Przekład z Woltera]. Powst. 1817–1820 [?]. Wyd. *Skamander* 1921 z. 7/9 i odb. Wwa 1922. Oprac. S. Szpotkański pt. Darczanka; oraz w: *Poezja Filomatów*. T. 1. Kr. 1922. Oprac. J. Czubek; przedr. w poz. 97 t. 2. Oprac. K. Górski, L. Płoszewski; poz. 98 t. 2. Oprac. K. Górski, L. Płoszewski; poz. 101 t. 2. Oprac. W. Floryan przy współpr. K. Górskiego i Cz. Zgorzelskiego. Rkps.: Bibl. KUL.

Zachowała się jedynie pieśń V przekładu.

67. Wyjątek z tragedii Szyllera Don Carlos. Powst. 1822. Wyd. *Znicz* (Wil.) 1834–1835. Przedr. zob. poz. 55 i w wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 1. Oprac. J. Tretiak; poz. 98 t. 3. Oprac. S. Pigoń; poz. 101 t. 3. Oprac. Z. Stefanowska. Rkps.: Ossol.; podobizna zob. poz. 83 t. 1.

68. Z tragedii Szekspira Romeo i Julia. Powst. 1826. Wyd.: *Melitele* 1830; *Motył* 1830 nr 47. Przedr. poz. 47, 55 i wyd. zbior. m.in.: poz. 98 t. 3. Oprac. S. Pigoń; poz. 101 t. 3. Oprac. Z. Stefanowska.

69. Ugolino. Wyjątek z Boskiej komedii [Dante]. Powst. 1826. Wyd. poz. 26 t. 1. Przedr.: poz. 27, 32, 41, 47, 55 i wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 98 t. 1. Oprac. W. Borowy, E. Sawrymowicz, L. Płoszewski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski.

Rkps w tzw. Albumie Moszyńskiego.

70. Podróżny. Z Goethego (Wanderer). Powst. 1827–1829 [?]. Wyd. poz. 26. Przedr. poz.: 27, 32, 41, 47, 55 i w wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 98 t. 1. Oprac. W. Borowy, E. Sawrymowicz, L. Płoszewski; poz. 100 t. 1 cz. 2. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski.

Rkps w tzw. Albumie Moszyńskiego.

71. Szanfary. Kasyda z arabskiego. Powst. 1827–1828. Wyd. poz. 26. Przedr. poz.: 27, 32, 41, 47, 55 i wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 98 t. 1. Oprac. W. Borowy, E. Sawrymowicz, L. Płoszewski; poz. 100 t. 1 cz. 2. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski. Przekł. z tekstu franc.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Wwie, Muzeum Nar. w Kr.

72. Almotenabby. (Z arabskiego według tłumaczenia Lagranża). Powst. 1828–1829 [?]. Wyd. *Melitele* 1830; *Motył* 1830 nr 47. Przedr. poz.: 47, 55 i wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 98 t. 1. Oprac. W. Borowy, E. Sawrymowicz, L. Płoszewski; poz. 100 t. 1 cz. 2. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski. Przekł. z tekstu franc.

73. Do H***. Wezwanie do Neapolu. Naśladowanie z Goethego. (Znaszli ten kraj...). Powst. 1830. Wyd.: poz. 41; *Rozmaitości* (Lw.) 1833 nr 15; poz. 47; *Melitele* 1837; *Zbiornik Lit. i Polit.* Kr. 1837 t. 2; poz. 55 i wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 2. Oprac. W. Bruchnalski; poz. 98 t. 1. Oprac. W. Borowy, E. Sawrymowicz, L. Płoszewski; poz. 100 t. 1 cz. 2. Oprac. Cz. Zgorzelski; poz. 101 t. 1. Oprac. Cz. Zgorzelski.

Jest to parafraza pieśni Mignon z powieści J.W. Goethego *Lata nauki* Wilhelma Meistra. Muzykę do tego tekstu napisali m.in. A. Woykowski (1838) i S. Moniuszko.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Wwie, Muzeum Nar. w Kr.

74. Gjaur. Ułamki powieści tureckiej z Lorda Byrona. Powst. 1832–1833. Wyd.: *Poezje* Lorda Byrona tłumaczone, Gjaur przez A. Mickiewicza, Korsarz przez Edwarda Odyńca. Paryż 1835.

Tom ten potraktowano później jako kolejny tom 7, kontynuujący tzw. wyd. „paryskie” (poz. 23, 25, 38, 40, 74). Część egzemplarzy tego wyd. poddana zabiegom księgarskim, dając im k. tyt. z innymi adresami bibliogr.: Wr. 1829; *Poezje*. T. 7. Paryż 1838 (zob. poz. 50). Wyd. nast.: poz. 55 i wyd. zbior. m.in.: poz. 83 t. 3. Oprac. P. Chmielowski; poz. 98 t. 2. Oprac. K. Górski, L. Płoszewski; poz. 101 t. 2. Oprac. W. Floryan przy współpr. K. Górskiego i Cz. Zgorzelskiego.

M. zaczął tłumaczyć Gjaura już w 1822.

75. [Parafrazy z R.W. Emersona] [z ang. na franc.]. [Historia]. [L'Histoire]. Ogl. W. Mickiewicz w książkowym wyd. „La Tribune des Peuples”, Paryż 1907. Przekł. pol. L. Płoszewskiego na podstawie autografu: zob. poz. 97 t. 13. Oprac. L. Płoszewski.

Rkps: Bibl. PAN w Kr.

Człowiek religijny – reformator (L'Homme religieux réformateur). Pierwodr. „La Tribune des Peuples” [anonim.] w nrach z marca i kwietnia 1849. Przedr. W. Mickiewicza w książkowym wyd. „La Tribune des Peuples”, Paryż 1907. Przekł. pol. L. Płoszewskiego: zob. poz. 97 t. 13. Oprac. L. Płoszewski.

Rkps: Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu; Muzeum Czart. w Kr.

[Confiance en soi]. [Poleganie na sobie]. Ogl. Z. Trojanowiczowa w: Mickiewicz 1798–1998: bicentenaire de la naissance. Paris 1998. *Actes de la Société Historique Littéraire Polonaise. Numero special.*

Inf. o rkps. zob. Z. Trojanowiczowa: Nieznany autograf M. Tyg. *Powsz.* 1997 nr 39.
Rkps: Bibl. Pol. w Paryżu.

Ważniejsze wydania zbiorowe

76. Pisma. T. 1–8. Wwa 1858.
Wyd. z licznymi skreśleniami cenzury ros.
77. Pisma. T. 1–11. Wyd. zupełne staraniem E. Januszkiewiczza i J. Klaczki. Paryż 1860–1861.
Tu wiele ineditów (zob. poz. 15, 37, 42, 40, 52, 62) i pierwszy zbiór koresp. (zob. poz. 185).
78. Pisma. T. 1–6. Lipsk 1862–1869 *Bibl. Pisarzy Pol.* Wyd. nast.: Lipsk 1876–1877; Lipsk 1883–1901.
79. Dzieła. Wyd. zupełne przez dzieci autora dokonane. T. 1–4. Paryż 1868. Wyd. nast.: Paryż 1869–1870; Paryż–Lw. 1875; Paryż 1876.
80. Dzieła. Wyd. zupełne przez dzieci autora dokonane. T. 1–11. Paryż 1880–1885.
81. Dzieła. Wyd. uporządkowane przez A. Maleckiego. T. 1–4. Lw.–Paryż 1885.
82. Dzieła. Wyd. H. Biegeleisen. T. 1–4. Lw. 1893.
83. Dzieła. Wyd. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza. T. 1–6. Lw. 1893–1911.
Pierwsze wyd. kryt. (nieukończony), oprac.: J. Treliak, W. Bruchnalski, J. Kallenbach, R. Pilat, W. Nehring, P. Chmielowski. T. 1 (1896): wiersze drobne 1818–1824; T. 2 (1900): wiersze drobne 1824–1855; T. 3 (1893): Grażyna, Konrad Wallenrod, Głaur; T. 4 (1905): Dziady; T. 5–6 (1910–1911): Pan Tadeusz.
84. Poezje. Nowe wyd. z życiorysem autora przez P. Chmielowskiego. Wyd. jubileuszowe. T. 1–4. Wwa 1897. Wyd. nast.: Wwa 1900; Wwa 1902; Wwa 1914.
Uzupełnieniem tego wyd. była książka: Pisma nieobjęte czterotomowym wyd. warszawskim. T. 1–2. Lw. 1901, 1904.
85. Poezje. T. 1–4. Mikołów 1898. Wyd. nast.: Mikołów–Wwa 1898.
86. Pisma. T. 1–6. Chicago 1905.
Jest to przedr. wyd. lipskiego (poz. 78).
87. Pisma. Oprac. J. Kallenbach. T. 1–7. Brody 1911.
88. Dzieła wszystkie. Wyd. T. Pini i M. Reiter. T. 1–12. Lw. 1911–1913.
89. Dzieła. T. 1–7. Mikołów [ok. 1919]. Wyd. nast. Mikołów 1921–1922.
90. Dzieła. Pod red. M. Kridla, z przedmową T. Boya-Żeleńskiego. T. 1–20. Wwa 1929.
91. Poezje. T. 1–4. Lw. 1929. (Wyd. kryt., oprac. S. Pigoń).
92. Dzieła poetyckie. Wyd. zupełne, oprac. T. Pini. Nowogródek 1932. Wyd. nast. m.in. wyd. 8 Wwa 1938.
93. Dzieła prozą. Wyd. T. Pini. T. 1–5. Nowogródek 1933–1934.
94. Dzieła wszystkie. Zebrane i oprac. staraniem Komitetu Redakcyjnego (W. Bruchnalski, A. Górski, S. Pigoń, J. Ujejski). T. 4–7, 9, 11, 13, 16. Wwa 1933–1938.
- z 18 grudnia 1920 – tzw. wyd. sejmowe. Oprac.: W. Bruchnalski, S. Pigoń, A. Łucki, J. Rozwadowski, H. Życzynski, L. Płoszewski, K. Tymieniecki, J. Kowalski, T. Zieliński, A. Górski, T. Makowiecki, J. Czubek, S. Kołaczkowski, J. Ujejski, W. Borowy. T. 4 (1934): Pan Tadeusz; T. 5 (1933): Pisma prozaiczne polskie. Cz. 1; T. 6 (1933): Pisma prozaiczne polskie. Cz. 2; T. 7 (1936): Pisma prozaiczne francuskie przełożone. Cz. 1; T. 9 (1935): Literatura słowiańska. Kurs drugi; T. 11 (1933): Przemówienia; T. 13 (1936): Listy 1817–1831; T. 16 (1933): Rozmowy z Adamem Mickiewiczem.
W 1939–1944 uległy zniszczeniu nakł. następujących tomów: T. 1: Wiersze; T. 2: Powieści poetyckie; T. 8: Literatura słowiańska. Kurs pierwszy; T. 14 (1938): Listy. Cz. 2.
95. Pisma poetyckie. Oprac. L. Piwiński. Przedmowa; M. Kridl. T. 1–4. Wwa 1937 [1936].
96. Pisma. T. 1–6. Chicago [1943].
Przedr. z wyd. „lipskiego” (zob. poz. 78).
97. Dzieła. Wydanie narodowe. T. 1–16. Wwa 1949–1955.
Komitet redakcyjny pod przewodnictwem L. Płoszewskiego. T. 1 (1949): Wiersze; T. 2 (1949): Powieści poetyckie; T. 3 (1949): Utwory dramatyczne; T. 4 (1949): Pan Tadeusz; T. 5–7 (1950): Pisma proza; T. 8–11 (1952–1953): Literatura słowiańska; T. 12 (1955): Trybuna Ludów; T. 13 (1955): Pisma różne; T. 14–16 (1953–1955): Listy.
98. Dzieła. Wydanie jubileuszowe. T. 1–16. Wwa 1955.
Komitet redakcyjny: J. Krzyżanowski (przewodniczący), S. Pigoń, L. Płoszewski, H. Wolpe, K. Wyka.
T. 1: Wiersze; T. 2: Powieści poetyckie; T. 3: Utwory dramatyczne; T. 4: Pan Tadeusz; T. 5–7: Pisma proza; T. 8–11: Literatura słowiańska; T. 12: Trybuna Ludów; T. 13: Pisma różne; T. 14–16: Listy.
99. Dzieła poetyckie. T. 1–4. Wwa 1964–1965.
Wyd. nast. Wwa 1972–1973, Wwa 1983.
Przedr. z poz. 98 tomy 1–4.
100. Dzieła wszystkie. Red. K. Górski. Wr. 1969–Wyd. kryt. IBL PAN. Komitet redakcyjny: K. Górski (red. naczelny), W. Floryan, J. Z. Nowak, Z. Stefanowska, K. Wyka, Cz. Zgorzelski. Od 1981 zmieniony Komitet redakcyjny: K. Górski (red. naczelny), Z. Dokurno, W. Floryan, J. Maślanka, A. Pałuchowski, Z. Stefanowska, Z. Trojanowiczowa, M. Witkowski, Cz. Zgorzelski, J. Odrowąż-Pieniążek (sekretarz).
T. 1 cz. 1 (1971): Wiersze 1817–1824; T. 1 cz. 2 (1972): Wiersze 1825–1829; T. 1 cz. 3 (1981): Wiersze 1829–1855; T. 1 cz. 4 (1986): Wiersze, uzupełnienia i materiały; T. 4 (1969): Pan Tadeusz.
101. Dzieła. Wydanie rocznicowe 1798–1998. Wwa 1993–
Tow. Lit. im. A. Mickiewicza. Red. nac.: Z. J. Nowak, Z. Stefanowska, Cz. Zgorzelski, od t. 3 nadto: M. Prussak. Członkowie Komitetu redakcyjnego: M. Dermalowicz, Z. Dokurno, W. Floryan, S. Kieniewicz, Z. Libera, S. Makowski (sekretarz), J. Maślanka, A. Pałuchowski, Z. Trojanowiczowa, M. Witkowski.
T. 1 (1993): Wiersze; T. 2 (1994): Poematy; T. 3 (1995): Dramaty; T. 4 (1995): Pan Tadeusz; T. 5 (1997): Proza artystyczna i pisma krytyczne; T. 6 (2000): Pisma filologiczne. Pisma polityczne z l. 1832–1834; T. 7 (1996): Pisma historyczne. Wykłady lozańskie; T. 8 (1997): Literatura

słowiańska. Kurs pierwszy; T. 9 (1997): Literatura słowiańska. Kurs drugi; T. 10 (1998): Literatura słowiańska. Kurs trzeci; T. 11 (1998): Literatura słowiańska. Kurs czwarty; T. 12 (1997): Legion Polski. Trybuna Ludów; T. 13 (2001): Pisma towianistyczne. Przemówienia. Szkice filozoficzne; T. 14 (1998): Listy. Część pierwsza 1815–1829.

Ważniejsze wybory

102. Ballady i romanse, Sonety, Sonety krymskie i pomniejsze poezje. Z ilustr. E.M. Andriollego, C. Jankowskiego, S. Kaczor-Batowskiego, J. Kosaka, J. Makarewicz, W. Młodnickiej, T. Popiela, P. Stachewicza. Lw. 1891.

103. Poezje z wojen o niepodległość ojczyzny wysnute w sześćdziesiąt rocznicę zgonu tego, co czuł za miliony, wydane. Wil. listopad 1915.

104. Reduta Ordona. Tydzień miodowy rekruta. Improwizacje więzienne. Oda do młodości. Święte i inne. Wwa 1915. Wyd. nast. Wwa 1917.

105. Poezje. Wiersze młodzieńcze. Ballady. Grażyna. Oprac. J. Kallenbach. Kr. 1919 *BN I*, 6. Wyd. nast. pt. Poezje. T. 1: Wiersze młodzieńcze. Ballady i romanse. Wyd. 2 zwiększone. Oprac. J. Kallenbach. Kr. 1922; Kr. 1924; Kr. 1926; Kr. 1930; wstęp W. Kubacki. Wr. 1949; wyd. 6 pt. Wybór poezji. Oprac. Cz. Zgorzelski. T. 1. Wr. 1974; wyd. 8 Kr. 1997.

106. Pisma estetyczno-krytyczne. Oprac. H. Życzynski. Kr. 1924 *BN I*, 79.

107. Poezje. T. 2: Wiersze z lat 1825–1855. Wstęp i układ: J. Kallenbach. Kr. 1924 *BN I*, 66. Wyd. nast. w tej serii: Kr. 1928; wyd. 3 zmien. pt. Wybór poezji. Oprac. Cz. Zgorzelski. T. 2. Wr. 1986; wyd. 4 Kr. 1997.

Por. poz. 105.

108. Wybór pism. Moskwa 1943. Przedr.: Paryż 1945.

109. Poezje wybrane. Przedmowa: J. Lechoń. Wybrał W. Weintraub. Londyn 1946.

110. Wybór pism. Oprac. Z. Smydtowa i A. Semkowicz. Wwa 1950. Wyd. nast.: Wwa 1951; Wwa 1952.

111. Wybór poezji. Oprac. Z. Libera. Wwa 1954. Wyd. nast.: Wwa 1955; Wwa 1956.

112. Poezje. Kaunas 1955.

113. Poematy i dramaty. Kaunas 1956.

114. Pisma poetyckie. Wyd. emigracyjne w studencie zgonu. Oprac. M. Danilewiczowa. Londyn 1956.

115. Utwory wybrane. Przedmowa: T. Boy-Żeleński. T. 1–5. Wwa 1957.

116. Wiersze. Wwa 1959. Wyd. nast. m.in. wyd. 6 Wwa 1975.

Przedr. t. 1 wyd. narodowego (zob. poz. 97).

117. Wiersze. Wwa 1969. Wyd. nast.: Wwa 1970; Wwa 1976.

118. Poezje wybrane. Wyboru dokonał S. Makowski. Wstęp: E. Sawrymowicz. Wwa 1975.

119. Gwiazda z gwiazdą. Wiersze, fragmenty, zdania A. Mickiewicza. Wybór i wstęp M. Bizan. Lubl. 1992.

Ważniejsze wydania zbiorowe i wybory twórczości w przekładach

Albańskie

120. Vjersha dhe poema. Tłum. L. Poradeci, E. Plumbi, Q. Kambo. Tirane 1960.

Angielskie

121. Poems [translated by various hands and edited by] G.R. Noyes. New York 1944.

122. Selected Poetry and Prose. Centenary Commemorative Edition. Oprac. S. Helsztyński. Wwa 1955.

123. Adam Mickiewicz 1798–1855. Selected poems. Wyd. C. Mills. Wstęp J. Lechoń. New York 1956.

124. Słońce swobody. W dwusetną rocznicę urodzin A. Mickiewicza 1798–1998. Antologia polsko-angielska. Oprac. i przekł. M. Mikoś. Wstęp Z. Kubiak. Wwa 1998 [dwujęzyczna antologia, obejmuje wiersze oraz fragm. poematów i dramatów].

Białoruskie

125. Wybranyja twory. Oprac. J. Bryl i M. Tank. Minsk 1955.

Bułgarskie

126. Izbrani proizvedenija. Red. P. Dinekow. Sofia 1955.

Chińskie

127. Mi-tsy-kai-wei-czy szy-siuan. [Wybór poezji]. Tłum. Szun Jun. Tsin sin-ho. Pekin 1954.

Czeskie

128. Spisy. T. 1–4. Red. K. Krejčí. Praha 1953–1954, 1957.

129. Vyhnanec živilu. Wybór i posł. O. Bartoš. Tłum. E. Sojka i in. Praha 1988.

Francuskie

130. Oeuvres poétiques complètes. Tłum. K. Ostrowski (proza). T. 1. Paryż 1841; t. 1–2. Paris 1845; wyd. 3 Paris 1849; wyd. 4 zmien. Paris 1859; wyd. 5 Paris 1859.

131. Chefs d'oeuvre poétiques d'Adam Mickiewicz traduits par lui-même et par ses fils et suivis du Livre de la Nation polonaise et des Pèlerines polonais. Wyd. W. Mickiewicz. Paris 1882; wyd. nast. tamże 1924.

132. Poésies. Choix des plus anciennes traductions faites par les écrivains français contemporains du poète. Paris 1929 (dwie ed.).

133. Morceaux choisies. Choix de traductions parues en France et d'opinions françaises sur le poète. Oprac. S.P. Koczorowski. Wwa 1955.

134. Adam Mickiewicz, pèlerin de l'avenir. [Wybór poezji]. Poèmes choisis, adaptés et présentés par Ch. Dobrzyński (z przedmową). Paris 1956.

Gruzińskie

135. Rezenli. [Wybór poezji]. Tbilisi 1951; wyd. nast. tamże 1954.

Hiszpańskie

136. Selection de poemas de Adam Mickiewicz 1855–1955. Tłum. J. Kamińska. Mexico 1957.

Holenderskie

137. Het levende lied. [Wybór poezji]. Bloemlezing uit het dicht-en prozawerk. Wstęp: C.L. Ebeling. Amsterdam 1957.

Kazachskie

138. Izbrannoje. Stichi i ballady. Alma-Ata 1956.

Kirgiskie

139. Stichi. [Wybór poezji]. Tłum. B. Sabirov. Frunze 1964.

Litewskie

140. Iš Adamo Mickievieiaus raštų. Wyd. M. Biržiška. Wil. 1919; wyd. nast. zmien. Kaunas 1927.

141. Rinktinė Vilnius 1955.

142. Poëmy i dramy. Vilnius 1956.

143. Lirika, ballades, poemos. Red.: A. Maldonis i in. Wstęp: K. Doveika. Vilnius 1975.

144. Eileraščiai, poemos. Oprac.: J. Marcinkevičius. Posł.: A. Kaleda. Tłum.: K. Binkis i in. Vilnius 1987.

145. Poezija. Oprac. A. Baliuliene, K. Paskauskas. Vilnius 1988.

146. Poezijos rinktinė. Vilnius 1998.

147. Louškei, ese, proze. Vilnius 1998.

Lotewskie

148. Izlase. [Wybór poezji]. Liryka, balades un romances, fabulas. Riga 1957.

Łużyckie

149. Z basnjow A. Mickiewicza. *Rozblad*. R. 5 (1955).

Moldawskie

150. Opere alese. [Wybór poezji]. [Z ros. tłum. V. Belistov]. Kisziniew 1958; wyd. 2 tamże 1976.

Niemieckie

151. Sämtliche Werke. Erster Teil: Gedichte. Tłum. C. Blenkensee. Berlin 1836.

152. Poetische Werke. T. 1–2. Tłum. S. Lipiner. Leipzig 1882; wyd. 2 tamże 1898.

153. Poetische Werke. Cz. 1. Oprac. A.E. Rutra. Ze wstępem A. Brücknera. München 1919; wyd. nast. tamże 1922.

154. Mickiewicz. Ein Lesebuch für unsere Zeit. Z posłowiem M. Jastruna. Weimar 1953; wyd. 2 przerobione, tamże 1955.

155. Adam Mickiewicz. [Wybór poezji]. Berlin 1976.

156. Dichtung und Prosa. Ein Lesebuch. Oprac. K. Dedecius. Frankfurt am Main 1994; wyd. 2 tamże 1995.

157. Snuć miłość... Liebe spinnen... Wybór wierszy i tłum. K. Dedecius. Kr. 1998 [wiersze w jęz. pol. i niem.].

158. Leben und Werk. Frankfurt am Main 1998.

Ormiańskie

159. Entir erker. [Wybór utworów]. Erewan 1955.

Rosyjskie

160. Stichtotworienija. Tłum. W. Lubicz-Romanowicz. Petersburg. 1829.

161. Pieriewody iz Mickiewicza. Tłum. N. Berg. Wwa 1865.

162. Soczinienija. T. 1–5. Red. N. Polewoj. Petersburg.–Moskwa 1882–1883.

163. Sobranije soczinienij w pieriewodie russkich pisatielej. T. 1–4. Petersburg. 1902; toż wyd. jako premia do czasop. *Nowyj mir* pt. Ilustrowannoje sobranije soczinienij; wyd. nast. T. 1–2. Moskwa 1913.

164. Izbrannyje proizwiedienija. Wstęp A. Łunaczarskiego i A. Winogradowa. Moskwa 1929.

165. Sobranije soczinienij. T. 1–5. Red. D. Błagoj. Moskwa 1948–1954.

166. Stichtotworienija. Poemy. [Oprac.] B.F. Stachiejew. Moskwa 1968.

167. Stichtotworienija. Ilustr. W. Miedwiediew. Moskwa 1974.

Rumuńskie

168. Poezii. [Wybór. Tłum. M. Radu Paraschivescu i in.]. București 1957.

169. Indoiala. [Wybór wierszy]. Timisoara 1994.

Serbsko-chorwackie

170. Soneti. Romance i Balade. Grażyna. Konrad Wallenrod. Tłum. I. Velikanović. Zagreb 1908.

171. Pesmi in pesnitve. [Wybór poezji]. Tłum. R. Štefanova i in. Ljubljana 1967.

Słowackie

172. Poëzia. Tłum. A. Žarnov. Trnava 1948.

Tatarskie

173. [Wybór poezji]. Kazań 1955.

Ukraińskie

174. Wybrani poeziji w perekładach ukrainskych radianskych poetiw. Red. M. Rylski. Kijów 1946; wyd. nast. tamże 1948.

175. Wybrani twory. [Wybór utworów]. T. 1–2. Kijów 1955.

176. Liryka. [Wybór poezji]. Wstęp i oprac. G.D. Verves. Kijów 1968.

177. Wybrane. [Wybór i wstęp] G.D. Verves. Kijów 1976.

Węgierskie

178. Válogatott írásai. Red. L. Kardos i E. Kovács. Budapest 1950.

179. Válogatott versei. Budapest 1971.

Wietnamskie

180. Tho Mickievich. Ngu'oi dich Nguyen Xuân Sanh, Hoang Trung Thông. Ha-noi 1968 [przeł. z franc.].

Włoskie

181. Adamo Mickiewicz scritti e traduzioni. Roma 1926 odb. z *Rivista di Cultura* 1924 nr 6/7.

182. Opere scelte. Oprac. R. Pollak. Wwa 1955.

183. I sonetti di Crimea e altre poesie. A cura di E. Crose e E. Cywiak. Milano 1977.

Żydowskie

184. [Poezje]. Tłum. E. Olicki. Wwa 1955.

Listy

Listy A.M. znajdują się w Bibl. KUL, Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu, Ossol., Bibl. Nar., Bibl. Jagiel., Bibl. Czart. w Kr., Bibl. Kórn. i w kilku innych zbiorach. Wydawano je w czasop., a także w publikacjach osob. i wyd. zbior. (zob. poz.: 77, 78, 80, 88, 89, 93, 94, 97, 98).

Wydawnictwa najważniejsze:

185. [65 listów do różnych osób z 1826–1855] w: Pisma. T. 6. Paryż 1861 (zob. poz. 77).

186. Listy Adama Mickiewicza do Pani Konstancji [Łubieńskiej]. Pozn. 1863.

187. Korespondencja Adama Mickiewicza. Wyd. W. Mickiewicz. T. 1–2. Paryż 1870–1872. Wyd. nast. uzup.: T. 1–2. Paryż 1871–1873; T. 1–3. Paryż 1875–1876; t. 1–4. Paryż 1875–1876. Wyd. to w całości włączono ze zmienioną k. tyt. jako tomy: 7, 8, 9, 11 do wyd. zbior. (zob. poz. 80).

188. Correspondance (1820–1855). Wyd. W. Mickiewicz. Paryż 1924.

189. Listy. Cz. 1: 1817–1831. Wyd. J. Czubek. Wstęp: S. Kołaczkowski. W: Dzieła wszystkie. T. 13. Wwa 1936 (zob. poz. 94).

190. Listy. Cz. 1: 1817–1831; cz. 2: 1832–1844; cz. 3: 1845–1855. Wyd. S. Pigoń. W: Dzieła. Wyd. narodowe. T. 14–16. Wwa 1953–1955 (zob. poz. 97). Zawiera 1150 listów.

191. Listy. Cz. 1: 1817–1831; cz. 2: 1832–1844; cz. 3: 1845–1855. Wyd. S. Pigoń. W: Dzieła. Wyd. jubileuszowe. T. 14–16. Wwa 1955 (zob. poz. 98). Zawiera 1173 listy.

192. Listy, dedykacje, notaty nieobjęte wydaniem książkowym. Zebrał i oprac. S. Pigoń. Wwa 1964. Dod. do wyd. jubileuszowego (zob. poz. 98).

193. Cztery nieznane listy A. Mickiewicza 1830–1852. Quatre lettres inconnus d'Adam Mickiewicz. Oprac. J. Odrowąż-Pieniążek. Tłum. A. Trznadel-Szczepanek. Wwa 1987.

194. *Blok-Notes Muzeum Lit.* 1999 nr 12/13 [tu: sześć nieznananych listów M.].

MATERIAŁY BIOGRAFICZNE I FILOLOGICZNE

(Ważniejsze wydania książkowe)

195. Korespondencja Adama Mickiewicza. Wyd. W. Mickiewicz. T. 1–4. Paryż 1875–1876 (zob. poz. 187). Tu także dokumenty, pam. i listy A.M. oraz listy do A.M.

196. Współudział Adama Mickiewicza w sprawie Andrzeja Towiańskiego. Listy i przemówienia. T. 1–2. Paryż 1877. Wyd. nast.: Lw. 1880.

197. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza*. Red. R. Pilat. T. 1–6. Lw. 1887–1898.

Zawartość zob.: Z. Świdwińska: Bibliografia „Pam. Lit.” i „Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza” 1887–1939. Wwa 1948.

198. Kilka aktów i dokumentów odnoszących się do działalności A. Towiańskiego. T. 1–2. Rzym 1898–1899.

199. Archiwum Filomatów. Zob. też poz. 218. – Korespondencja Filomatów. T. 1–5. Wyd. J. Czubek. Kr. 1913.

– Materiały do historii Towarzystwa Filomatów. T. 1–3. Wyd. S. Szpotkański i S. Pietraszkiewiczówna. Kr. 1920–1924. – Poezja filomatów. Wyd. J. Czubek. T. 1–2. Kr. 1922.

200. A. Semkowicz: Wydania dzieł A. Mickiewicza w ciągu stulecia. O wydaniach oryginalnych ogłoszonych za życia poety 1822–1825. Gawęda bibliofilka. Z podobiznami. Lw. 1926.

201. Katalog Rękopisów Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Oprac. A. Lewak. Kr. 1931.

202. A. Mickiewicz: Przemówienia. Oprac. S. Pigoń. W: *Dzieła wszystkie* (Wyd. sejmowe). T. 11. Wwa 1933 (zob. poz. 94).
Tu: zrekonstruowane z czasop. i rkpsów teksty przemówień i wystąpień A.M. w 1834–1855, w tym w Kole Sprawy Bożej oraz w czasach Legionu włoskiego 1848.
203. Rozmowy z A. Mickiewiczem. Oprac. S. Pigoń. W: *Dzieła wszystkie*. (Wyd. sejmowe). T. 16. Wwa 1933 (zob. poz. 94 i 208).
204. L. Gomolicki: Dziennik pobytu A. Mickiewicza w Rosji 1824–1829. Wwa 1949.
205. Seksterny wykładów kowieńskich A. Mickiewicza. 1819–1821. Oprac. W. Abramowicz. Vilnius 1956.
206. Kronika życia i twórczości Mickiewicza. Zespół pod red. S. Pigionia:
– M. Dernałowicz, K. Kostenicz, Z. Makowiecka: Lata 1798–1824. Wwa 1957.
– M. Dernałowicz: Od „Dziadów” części trzeciej do „Pana Tadeusza”. (Marzec 1832 – czerwiec 1834). Wwa 1966.
– M. Dernałowicz: Paryż, Lozanna. (Czerwiec 1834 – październik 1840). Wwa 1996.
– Z. Makowiecka: Mickiewicz w Collège de France. (Październik 1840 – maj 1844). Wwa 1968.
– Z. Makowiecka: Brat Adam. (Maj 1844 – grudzień 1847). Wwa 1975.
– K. Kostenicz: Legion włoski i *Trybuna Ludów*. (Styczeń 1848 – grudzień 1849). Wwa 1969.
– K. Kostenicz: Ostatnie lata Mickiewicza. (Styczeń 1850 – 26 listopada 1855). Wwa 1978.
207. Legion Mickiewicza. Wybór źródeł. Oprac. H. Batowski, A. Szklarska-Lohmannowa. Wr. 1958.
208. A. Mickiewicza wspomnienia i myśli. Z rozmów i przemówień zebrał i oprac. S. Pigoń. Wwa 1958.
209. Mickiewicz na scenach polskich. Oprac. T. Pacewicz. Wr. 1959.
210. J. Starnawski: A. Mickiewicz w poezji polskiej i obcej 1818–1855–1955. Antologia. Wr. 1961.
211. W. Billip: Mickiewicz w oczach współczesnych. Dzieje recepcji na ziemiach polskich w l. 1818–1830. Antologia. Wr. 1962.
212. Słownik języka A. Mickiewicza. Red. K. Górski i S. Hrabec. T. 1–11. Wr. 1962–1983.
213. A. Mickiewicz w pieśni polskiej i obcej. Tekst muzyczny przejrzała Z. Lissa, O. Łada. Kr. 1963.
Teksty w jęz.: pol., ang., franc, niem. i ros. Nuty i teksty: Świtezianka, Pani Twardowska, Dudarż, Trzech Budrysów, Czaty, Do D.D., Sen, Do M***, Polały się lzy, Nad wodą wielką i czystą, Do H***.
214. Listy legionistów A. Mickiewicza z lat 1848–1849. Oprac. i przygotowała do druku H. Lutzowa. Wstęp: S. Kieniewicz. Wr. 1963.
215. S. Makowski, Z. Sudolski: A. Mickiewicz. Album. Wwa 1963.
Zbiór ikonografii dot. poety.
216. Listy do A. Mickiewicza w Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu. Rejestr uzupełniony bibliografią. Oprac. J. Odrowąż-Pieniążek. Wr. 1968 *Arch. Lit.* t. 12.
217. J. Budkowska: Słownik rymów A. Mickiewicza. Wr. 1970.
218. Archiwum Filomatów [nowa seria]. Zob. też poz. 199.
– T. 1: Na zesłaniu. Pod red. Cz. Zgorzelskiego. Wr. 1973.
– Listy z zesłania. T. 1–3. Oprac. Z. Sudolski. (T. 1: współpr. M. Grzebień). Wwa 1997–1999.
– Listy z więzienia. Oprac. Z. Sudolski. Wwa 2000.
219. Wiersze A. Mickiewicza w podobiznach autografów. Cz. 1: 1819–1829. Oprac. Cz. Zgorzelski. Wr. 1973.
220. Mickiewicziana w zbiorach T. Niewodniczańskiego w Bitburgu.
T. 1. Oprac. i komentarz: M. Danilewicz Zielińska. Red. nauk. i posł. J. Odrowąż-Pieniążek. Wwa 1989.
Tu: listy A.M. do A.E. Odyńca i innych adresatów z l. 1828–1852; „Dziennik podróży 1830–1832” A.E. Odyńca; Listy i wiersze C. Mickiewiczowej z l. 1834–1848.
T. 2. Oprac. M. Danilewicz-Zielińska, M. Dernałowicz, J. Odrowąż-Pieniążek, Cz. Zgorzelski. Wstęp: Cz. Zgorzelski. Wwa 1993.
Tu: wiersze A.M. w tzw. Albumie Moszyńskiego.
221. M. Piechota, J. Lyszczyna: Słownik Mickiewiczowski. Kat. 2000.
222. J.M. Rymkiewicz, D. Siwicka, A. Witkowska, M. Zielińska: Mickiewicz. Encyklopedia. Wwa 2001.

INDEKS TYTUŁÓW I INCIPITÓW UTWORÓW ADAMA MICKIEWICZA

Opracowała Mariola Małecka

Indeks obejmuje tytuły utworów Adama Mickiewicza oraz utrwalone w tradycji tytuły nadane przez wydawców. Nie uwzględnia tytułów przekładów jego utworów na języki obce. Pominęto korespondencję, tytuły dzieł zebranych i wyborów oraz materiałów biograficznych i filologicznych. Oddzielnie zarejestrowano przekłady autorstwa Adama Mickiewicza, uszeregowane według nazwisk autorów. W nawiasach okrągłych podano tytuły oboczne i polskie tłumaczenia tytułów obcojęzycznych; do tytułów głównych i oryginalnych kierują odsyłacze. Kursywą wyróżniono incypity.

A. Puszkina 63
Acb, już i w rodzicielskim domu... 52
 Ad Napolionem III Caesarem Augustum (Oda na wzięcie Bomersundu) 61
 Ajudah 19 (XVIII)

Alpuhara 21
 Alusztą w dzień 19 (XI)
 Alusztą w nocy 19 (XII)
 Anakreontyk zob. Pieśń Filaretów
 Arcymistrz 37 (1), 47

- [Artykuły polityczne z *Pielgrzymia Pol.*] 39
 Aryman i Oromaz 37 (2), 47
 Bajdary 19 (X)
 Bajki zob. [Powiastki i bajki]
 Bakczysaraj 19 (VI)
 Bakczysaraj w nocy 19 (VII)
 Ballady i romanse 10, 13, 26, 102, 105
 Basza 24, 25
Broń mnie przed samym sobą... 38
 Burza 19 (IV)
Ce que femme préfère 63
Choć zmuszona będziesz mnie porzucić... zob. Sen
 Cisza morska na wysokości Tarkankut 19 (II)
 [Les Confédérés de Bar] (Konfederaci barscy, La Siège de Cracovie, Oblężenie Krakowa) 48
 Conversation des malades 65
 Coup d'oeil sur le „Dziady” 63
 [Cours de la littérature latine] (Fragments du Cours de littérature latine, Odczyty w Lozannie, Wykłady lozańskie) 51, 101
 Cours de la littérature slave 53
 Czara zob. Pieśń Filaretów
 Czaty 10, 26, 41
 Czatyrdah 19 (XIII)
 Czołobitność 18
 Cztery toasty 64
 Cztery wiaty 24
 Czyn 55
 Danaidy 18 (XXI)
 [Demostenes] 5
 Dépouillement des Bibliothèques 63
 Do Aleksandra Chodźki 25
 Do B... Z... (*Słowiczku mój...*, Wiersz A.M. do B.Z., Pieśń przy pożegnaniu piewcy, Do..., Wiersz Adama Mickiewicza do Bohdana Zaleskiego) 54
 Do Czeczota 64
 Do D.D. Elegia 26
 Do D.D. Wizyta 18 (XVIII)
 Do Doktora S. 26
 Do Franciszka Grzymaly 65
 Do Joachima Lelewela 12, 26
 Do Laury 18 (I)
 Do M*** (*Przez z moich oczu!... posłucham od razu...*) 17, 24
 Do M.E. w dzień przyjęcia Komunii Świętej... 37, 50
 Do M.S. 41
 Do matki Polki 28, 33
 Do mego cziczczona 62
 Do młodości zob. Oda do młodości
 Do Niemna 18 (VIII)
 Do Olesia 24
 Do przyjaciół Moskali 33, 35, 38
 Do Przyjaciół posyłając im balladę „To lubię” 10
 Do S.B. w imienniku 27
 Do Samotności 62
 Do wizytujących 18 (XIX)
 Do*** (*Patrzysz mi w oczy...*) 18 (XII)
 Do***. Na Alpach w Splügen 1829 41
 Dobranoc 18 (XVI)
 Dobry wieczór 18 (XVII)
 Dodatek do „Cwibaka” 64
 [Dramaty francuskie] 63
 Droga do Rosji 34
 Droga nad przepaścią w Czufut-Kale 19 (XV)
 Drzewo 65
 Dudarz 10
 Dziadów części III Ustęp 33, 34, 35, 38
 Dziadów część trzecia zob. Dziady. Część III
 Dziady. Część II 9, 11, 16, 33
 Dziady. Część III 9, 28, 33, 34, 35, 38
 Dziady. Część IV 9, 11, 16, 33
 Dziady. Poema. (Ułamki z poematu „Dziady”) 9, 11, 16, 34, 38
 Dziady. Widowisko. Część I 15, 33
 Dzień dobry 18 (XV)
 Dzwon i dzwonki 60 (2)
 L'Église et le Messie 53, 57
 L'Église officielle et le Messianisme 53, 56
 Ekskuza 18 (XXII)
 [Epilog „Pana Tadeusza”] (*O tym-że dumać na paryskim bruku...*) 40, 42
 Farys 19, 22, 26
 Fragments du Cours de littérature latine zob. [Cours de la littérature latine]
Gdy tu mój trup... 52
Gdzie daumiej zrenicami oświecane twemi... 18
 Godzina (Elegia) 26
 Goethe et Byron 63
 Golono, strzyżono... 60 (15)
 Góra Kikineis 19 (XVI)
 Grażyna (Korybut książę Nowogródka) 14, 16, 21, 22, 83, 105
 Grób Potockiej 19 (VIII)
Hej użyjmy żywota!... zob. Pieśń Filaretów
 [Histoire de l'avenir] (Premier chapitre des guerres futures, Triumf proletariuszów, Wielka wojna przyszłości, Historia przyszłości) 43
 [Historia polska] (Pierwsze wieki historii polskiej) 45
 Historia przyszłości zob. [Histoire de l'avenir]
 Hymn do młodości zob. Oda do młodości
 Hymn na dzień Zwiastowania N.P. Marii 13, 26
 Jacques Jasinski, ou les deux Polognes (Jakub Jasiński albo dwie Polki) 49
 Jamby powszechnie 64
 Jasiński zob. Jacques Jasinski, ou les deux Polognes
 Jastrząb 19
Już się z pogodnych niebios ośma zdarła smutna... (Wiersz Adama Mickiewicza 14 września 1818) 3
 Kartofla 6
 Katechizm pielgrzymstwa polskiego 36
 Komar niewielkie licho... 65
 Konfederaci barscy zob. [Les Confédérés de Bar]
 Konrad Wallenrod 21, 83
 Konstytucja Trzeciego Maja 39
 Korybut książę Nowogródka zob. Grażyna
 Koza, kózka i wilk 60 (13)
 Król chory i lisy 60 (10)
 Królowna Lala i król Bobo 60 (16)
 Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego 36, 98
 Kurhanek Maryli 10
 Lilije 10
 Liriche e sonetti amorosi zob. [Sonety „erotyczne”]
 [Liryki lozańskie] 52, 62
 [Liryki religijne] (Liryki rzymskie) 37
 Liryki rzymskie zob. [Liryki religijne]
 Lis i kozioł 60 (11)
 Litania pielgrzymka (Litania polska) 36
 Litania polska zob. Litania pielgrzymka
 [Literatura słowiańska] 53, 94, 97, 98, 101
Luba! ja wdycham... 18 (XIV)
 Ludzie na czystym polu... 65

- Majtek 24
 Mélanges posthumes 43, 63
 Mélodies polonaises 30
 Mędrzy 37 (4), 41
 Młodzieniec zaklęty 15
 Modlitwa pielgrzyma (Modły prawego Polaka za swą Ojczyznę) 36
 Modły prawego Polaka za swą Ojczyznę zob. Modlitwa pielgrzyma
 Mogiły Haremu 19 (IX)
 Moja pierwsza bitwa zob. La Semaine de miel d'un conscrit
Mówcie, jeśli wola czyja... zob. Pieśń Jankowskiego
Mówię z sobą, z drugimi... 18 (II)
 Na pokój grecki w domu księżnej Zeneidy Wołkońskiej w Moskwie 26
Nad wodą wielką i czystą... 52
Nie dbam, jaka spadnie kara... zob. Pieśń Feliksa
 Niepewność 27
Nieuczona tua postać... 18 (III)
 Niezgody emigracji naszej 39
 Nocleg 30, 31, 62
 Nowy Rok 24, 25, 26
 O dążeniu ludów Europy 39
 O krytykach i recenzentach warszawskich 26, 55
 O ludziach rozsądnych i ludziach szalonych 39
 O morze zjawisk... zob. Żeglarz
 O partii polskiej 39
 O poezji romantycznej zob. Przedmowa
 O tym-że dumać na paryskim bruku... zob. [Epilog „Pana Tadeusza”]
 Oblężenie Krakowa zob. [Les Confédérés de Bar]
 Oda do młodości (Do młodości, Hymn do młodości) 7, 104
 Oda na wzięcie Bomersundu zob. Ad Napolionem III Caesarem Augustum
 Odczyty w Lozannie zob. [Cours de la littérature latine]
 Oleszkiewicz 34
 Osieł i pies 60 (12)
 Pan Baron 40
 Pan Tadeusz 40, 83, 94, 97, 98, 100, 101
 Pani Twardowska 10
 Panicz i dziewczyna 24, 25
Patrzysz mi w oczy... zob. Do ***
 Les pays slaves et la Pologne 53
 Pchła i rabin 60 (3)
 Petersburg 34
 Pielgrzym 19 (XIV)
 [Pielgrzym Polski] 39
 Pierwiosnek 10
 Pierwsza bitwa zob. La Semaine de miel d'un conscrit
 Pierwsze wieki historii polskiej zob. [Historia polska]
Pierwszy raz jam niewotnik... 18 (XIII)
 Pies i wilk 60 (1)
 Pieśń Feliksa (*Nie dbam, jaka spadnie kara...*) 33
 Pieśń Filaretów (*Hej użyjmy żywota!*... Anakreontyk, Piosnka w czasie toastu na imieninach improwizowana, Czara) 8
 Pieśń Jankowskiego (*Mówcie, jeśli wola czyja...*) 33
 Pieśń Konrada (*Pieśń ma była już w grobie...*) 33
Pieśń ma była już w grobie... zob. Pieśń Konrada
 Pieśń przy pożegnaniu piewcy. Do... zob. Do B... Z...
 Pieśń z wieży 21
 Pieśń żołnierza 30, 31, 62
 Piosnka w czasie toastu na imieninach improwizowana zob. Pieśń Filaretów
 Pisma ... na nowo przejrane. T. 1-4. Paryż 1844 55
 Pod Stoczkiem zob. La Semaine de miel d'un conscrit
 Poezje. Pięć tomów w jednym (Wwa-Pozn. 1832) 32
 Poezje. T. 1-8 (Paryż 1838) 50
 Poezje [wyd. „paryskie”]: t. 1-2 (Paryż 1829) 23, 50; t. 3 (Paryż 1829) 25, 50; t. 4 (Paryż 1832) 38
 Poezje [wyd. „petersburskie”]: t. 1-2 (Petersb. 1829) 26, 47
 Poezje [wyd. „pozańskie”]: t. 1-4 (Pozn. 1828) 24, 32; t. 5 (Pozn. 1829) 27, 32, 47
 Poezje [wyd. „warszawskie”]: t. 1-3 (Wwa 1833) 41, 47
 Poezje [wyd. „wileńskie”]: t. 1 (Wil. 1822) 13; t. 2 (Wil. 1823) 16
Poezjo, gdzie cudny pędzel twojej ręki... 18
 Pokłócił się hrabia z popem... 65
Polaty się lzy me czyste, rzęście... 52
 La Politique du dix-neuvième siècle 59
 Pomnik Piotra Wielkiego 34
 Popas w Upiccie 26, 60
Potępi nas świętoszek... 18 (V)
 Powaby zimy zob. Zima miejska [Powiastki i bajki] (Bajki) 60, 62
 [Powieści historyczne] 26
 Powrót taty 10
 Pożegnanie. Do D.D. 18 (XX)
Prez z moich oczu!... posłucham od razu... zob. Do M***
 Prelekcje paryskie 53
 Premier chapitre des guerres futures zob. [Histoire de l'avenir]
 La première bataille zob. La Semaine de miel d'un conscrit
 Principes de la Pologne renaissante zob. [Skład zasad]
 Przedmieścia stolicy 34
 Przedmowa (O poezji romantycznej) 13, 55
 Przegląd wojska 34
 Przyjaciele 60 (5)
 Przypomnienie. Sonet 13, 18
Pytasz, za co Bóg trochę sławy mnie ozdobił... 38
 Ranek i wieczór 18 (VI)
 Raz Grzymała na Taranie... 65
 Reduta Ordona 30, 31, 104
 Renegat 10, 26, 41, 62
 Rezygnacja 9, 18 (XI)
 Romantyczność 10
Rozeszliśmy się wczora... 18
 Rozmowa 26
 Rozmowa wieczorna 37 (5), 41
 Rozum i wiara 37 (3), 41
 Ruiny zamku w Bałakławie 19 (XVII)
 Rybka 10
 Rzecz o literaturze słowiańskiej wykładana w Kollegium Francuskim 53
 La Semaine de miel d'un conscrit (La première bataille; Tydzień miodowy rekruta, Moja pierwsza bitwa, Pod Stoczkiem, Pierwsza bitwa) 44, 63, 104
 Sen (*Choć zmuszona będziesz mnie porzucić...*) 26
 La Siège de Cracovie (Oblężenie Krakowa) zob. [Les Confédérés de Bar]
 Simbolo politico polacco! zob. [Skład zasad]
 [Skład zasad] (Simbolo politico polacco!, Principes de la Pologne renaissante) 58
 Les Slaves 53
Słowiczku mój... zob. Do B... Z...
Snuć miłość... 52
 Sonety (Moskwa 1826) 18, 20, 102
 [Sonety „odeskie”] zob. [Sonety „erotyczne”]
 [Sonety „erotyczne”] (Liriche e sonetti amorosi, [Sonety „odeskie”]) 18, 19, 20

- Sonety krymskie 19, 20, 22
 Stepy akermkańskie 19 (I)
 Strzelec 18 (IX)
 Śmierć pułkownika 30, 31
 Świtezianka 10
 Świtez 10, 104
 Tchórz na wyborach 60 (7)
Te rozkwitłe świezo drzewa... 62
 To lubię 10
 Toasty 25
 („La Tribune des Peuples”) (Trybuna Ludów) 59, 75, 97, 98, 101
 Triplet 64
 Triumf proletariuzów zob. [Histoire de l'avenir]
 Trójka koni 60 (6)
 Trzech Budrysów 10, 26, 41
 Tukaj albo Próby przyjaźni 10
 Tydzien miodowy rekruta zob. La Semaine de miel d'un conscrit
Uciec z duszą na listek... 52, 65
 Ułamki z poematu „Dziady” zob. Dziady. Poema
 Upiór 9, 16
 Urywek pamiętnika Polki 65
 Ustęp zob. Dziadów części III Ustęp
 Uwagi nad „Jagiellonidą” 2
 W imionniku Celine S. 55
 W imionniku Ludwiki M. 24
- Warcaby 13, 26
 Widok gór ze stepów Kozłowa 19 (V)
 Widzenie 52, 62
 Widzenie się w gaju 18 (IV)
 Wielka Improwizacja 33
 Wielka wojna przyszłości zob. [Histoire de l'avenir]
 Wiersz A.M. do B.Z. zob. Do B... Z...
 Wiersz Adama Mickiewicza 14 września 1818 zob. *Już się z pogodnych niebios ośma zdarła smutna...*
 Wiersz Adama Mickiewicza do Bohdana Zaleskiego zob. Do B... Z...
 Wiersz do imionnika Ludwiki Mackiewiczówny 25
 Wiersz w imionniku K.R. 24, 25
 Wilija 21
 Wsłuchać się w szum wód... 65
 Wyjątek z listu do jednego z redaktorów 39
 Wykłady lozańskie zob. [Cours de la littérature latine]
 Zając i żaba 60 (4)
 Zima miejska (Powaby zimy) 1
 Żaby i ich króle 60 (9)
 Żal rozrzućnika 52, 62
 Żeglarz (*O morze zjawisk...*) 13, 26
 Żegluga 19 (III)
 Żegota 40
 Żona uparta 60 (14)
 Żywiła 4

PRZEKŁADY AUTORSTWA ADAMA MICKIEWICZA

- Boehme J.: 46
 Bürger G. A.: Ucieczka 10, 29, 32
 Byron G. G.: Ciemność 26; Euthanasia 24, 25; Giaur 74, 83; Pożegnanie Czajld-Harolda 23, 24, 26; Sen 25, 26.
 Dante: Ugolino (Wyjątek z „Boskiej Komedii”) 26, 69
 Emerson R. W.: 59; Confiance en soi (Poleganie na sobie) 75; Człowiek religijny – reformator (L'Homme religieux réformateur) 75; [L'Histoire] (Historia) 75; [Pamiętnik z R. W. Emersona] 75.
 Gleim J. W. L.: 64
 Goethe J. W.: 26; 47; 70; Do H***. Wezwanie do Neapolu (*Znaszli ten kraj...*) 41, 73; Podróżny (Wanderer) 64.
 Horacy: 64; Exegi monumentum... 62.
 Kind F.: Chór strzelców (Pieśń strzelca, Pieśń myśliwska) 15, 24, 25, 26
 Lafontaine J.: 62; Chłop i żmija 60 (8); Sto bajek podług Lafontaine 60.
 Moore T.: The Meeting of the Waters 62
 Owidiusz: 64
 Petrarca F.: Błogosławieństwo 18 (X); Z Petrarca (*O jasne, słodkie, o przeczyste wody...*) 26; Z Petrarki (*Cbacie wiedzieć, co cierpię...*) 18 (VII).
 Pindar: 64
 Puszkina A.: Przypomnienie 26
 Richter J. P.: 26
 Saint-Martin L. C.: 46
 Schiller F.: 64; Rękawiczka 10; Wyjątek z tragedii Szyllera Don Carlos 67.
 Shakespeare W.: Romeo i Julia 47, 68
 Silesius Angelus [Jan Scheffler]: 46
 Voltaire: Dziewica z Orleanu (Darczanka) 66; Pani Anieła 64.
 Utwory anonimowe: Almotenabby 47, 72; Morlach w Wenecji 26; Szanfary. Kasyda z arabskiego 26, 71.

OPRACOWANIA

LP.

Bibliografie: A.M. Zarys bibliogr. Oprac. I. Śliwińska, W. Roszkowska, S. Stupkiewicz. Wwa 1957. — A. SEMKOWICZ: Bibliografia utworów A.M. (Oprac. i uzup. P. Grzegorzycy). Wwa 1958.

P. CHMIEŁOWSKI: A.M. Zarys biograficzno-literacki. T. 1–2. Wwa 1886. — W. MICKIEWICZ: Żywot A.M. T. 1–4. Pozn. 1890–1895; wyd. 2 popr. i uzup. T. 1–2. Pozn. 1929–1931. — J. KALLENBACH: A.M. T. 1–2. Kr. 1897; wyd. 4. Lw. 1926. — M. KRIDL: M. i Lamennais. Wwa

1909. — S. PIGOŃ: O „Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego” A.M. Kr. 1911. — J. TRETIK: A.M. w świetle nowych źródeł, 1815–1821. Kr. 1917. — S. SZPOTANSKI: A.M. i jego epoka. T. 1–3. Wwa 1921–1922. — S. PIGOŃ: Z epoki M. Lw. 1922. — J. UJEJSKI: Byronizm i skottyzm w „Konradzie Wallenrodzie”. Kr. 1923. — S. PIGOŃ: Głosy sprzed wieku. Szkice z dziejów procesu filareckiego. Wil. 1924. — K. GÓRSKI: Pogląd na świat młodego M. 1815–1823. Wwa 1925. — M. KRIDL: Antagonizm wieszczów. Rzecz o stosunku Słowackiego do M. Wwa 1925. — S. KOLBUSZEWSKI: Ziemiński Mesjasz narodów. O „Widzeniu ks. Piotra”. Pozn. 1930. — R. BRANDSTAETTER: 39

- Legion żydowski A.M. Wwa 1932. — M. HANDELSMAN: M. w latach 1853–1855. Wwa 1933. — J. KLEINER: Mickiewicz, T. 1: Dzieje Gustawa. Lw. 1934; wyd. 2. T. 1: Dzieje Gustawa. T. 2 cz. 1–2; Dzieje Konrada. Lubl. 1948; wyd. 3 popr. Lubl. 1995. — S. PIGOŃ: „Pan Tadeusz”. Wzrost, wielkość, sława. Wwa 1934. — S. SKWARCZYŃSKA: Rozwój wątków i obrazów w twórczości M. Lw. 1934. — S. LAND: Mickiewiczowska legenda o Byronie. Pozn. 1935. — W. LEDNICKI: Przyjaciele Moskale. Kr. 1935. — S. PIGOŃ: Na wyżynach romantyzmu. Kr. 1936. — S. KAWYŃ: Ideologia stronnictw politycznych w Polsce wobec M. 1890–1898. Lw. 1937. — J. KLEINER: W kręgu M. i Goethego. Wwa 1938. — K. MĘŻYŃSKI: Rosja w wykładach paryskich M. Pozn. 1938.
- S. PIGOŃ: Wśród twórców. Kr. 1947. — M. SZYJKOWSKI: Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym. Pozn. 1947. — *Studia Mickiewiczowskie. W 150 rocznicę urodzin poety*. Wwa 1948 [tu m.in.: W. BOROWY: M. w szkole klasycznej; W. KUBACKI: „Zima miejska” M.; Cz. ZGORZELESKI: O pierwszych balladach M.; K. GÓRSKI: Uwagi o „Grażynie”; M. SZYJKOWSKI: „Grażyna”, „Konrad Wallenrod”, „Dziady” w czeskich opracowaniach; S. LEMPIK: Ki tak zwany „Heinrich” w autobiografie „Książki pielgrzymstwa polskiego”; J. KRZYŻANOWSKI: Wielkość i oryginalność „Pana Tadeusza”; T. DWORAK: Analiza porównań w „Panu Tadeuszu”; Z. SZMYDTOWA: Czynniki gatunkowe w poezji M.; Z. SITNICKI: M. a Dante]. — T. BOY-ZELEŃSKI: O M. Wwa 1949. — M. JASTRUN: Mickiewicz. T. 1–2. Wwa 1949; wyd. 12. Wwa 1974. — W. KUBACKI: Pierwiosnki polskiego romantyzmu. Kr. 1949. — W. KUBACKI: Tyreizm A.M. Wwa 1949. — Z. SZWEJKOWSKI: „Pan Tadeusz” – poemat humorystyczny. Pozn. 1949. — B. ZAKRZEWSKI: M. w Wielkopolsce. 1949.
- J. PRZYBOŚ: Czytając M. Wwa 1950; wyd. 4 Wwa 1998. — W. KUBACKI: Arcydramat M. Studia nad III częścią „Dziadów”. Kr. 1951. — W. KUBACKI: Palmira i Babilon. Wr. 1951. — S. PIGOŃ: Studia literackie. Kr. 1951. — A. WAŻYK: M. i wersyfikacja narodowa. Wwa 1951; wyd. 2 Wwa 1954. — L. PODHORSKI-OKOŁÓW: Realia Mickiewiczowskie. Wwa 1952. — S. ŻÓLKIEWSKI: Spór o M. Wr. 1952. — S. SKWARCZYŃSKA: Studia i szkice. Wwa 1953. — W. KUBACKI: Żeglarz i pielgrzym. Wwa 1954. — *A.M. 1798–1855. Hommage de l'UNESCO*. Paris 1955; toż wersja ang. Paris 1955 [tu m.in.: J. FABRE: A.M. et le romantisme européen; S. SOVIETOV: M. en Russie; M. LÉROY: A.M. en France: le professeur et le philosophe social; G. MAVER: Le rayonnement de M. en Italie; K. KREJČI: M. et les littératures des Slaves de l'Ouest et des Slaves du Sud; J. KLEINER: La Pologne dans „Pan Tadeusz”]. — *Mickiewicz żywy*. Londyn 1955 [tu m.in.: T. TERLECKI: Wigilie A.M.; K. MORAWSKI: Klasyczne i romantyczne; J. WITTLIN: Uwagi o „Panu Tadeuszu”; K. WIERZYŃSKI: Maryla; M. DANILEWICZOWA: Miles, Vates, Exul; W. WEINTRAUB: Dlaczego M. przestał pisać; K. KANTAK: Idee religijne M. przed Towiańszczyzną; J. MIEROSZEWSKI: M. a geopolityka; L. CIOŁKOSZOWA: Socjalizm romantyczny; S. STRONSKI: Twórczość lat 15-tu; W. TARNAWSKI: Echa mickiewiczowskie w twórczości Conrada; R. KIERSNOWSKI: Grażyna; A. JANTA: Jak wystawiłem „Dziady” po angielsku; M. CZAPSKA: Coś tu uczynił ludziom, Mickiewicz!]. — S. BREYER: Spór Horeszków z Soplicami. Studium z dziedziny problematyki prawnej „Pana Tadeusza”. Wwa 1955. — J. DANIELEWICZ: M. w ogniu polemiki emigracyjnych. 1832–1855. Wwa 1955. — S. KIE-
- NIEWICZ: Legion M. (1848–1849). Wwa 1955. — M.R. MAYENOWA: M. a tradycje stylistyczne. Wwa 1955. — F. PEPEŁOWSKI: Słownictwo i frazeologia w publicystyce A.M. Wwa 1955. — S. PIGOŃ: Pierwszy zawiązek III cz. „Dziadów”. Wwa 1955. — L. PODHORSKI-OKOŁÓW: Realia Mickiewiczowskie. II. Wpadam do Soplicowa. Wwa 1955. — J. REYCHMAN: Działalność M. w czasie wojny krymskiej. Wwa 1955. — A. SIKORA: Socjalizm utopijny A.M. w „Trybunie Ludów”. Wwa 1955. — Z. SZMYDTOWA: M. jako tłumacz z literatury zachodnio-europejskich. Wwa 1955. — *A.M. in World Literature*. Berkeley 1956 [tu m.in.: W. LEDNICKI: Mickiewicz's stay in Russia and his friendship with Pushkin; G. STRUVE: M. in Russian translations and criticism; H. SCHROEDER: M. in Germany; G. MAVER: M. and Italy; J. BOURILLY: M. and France; J. FABRE: The approach to an understanding of „Pan Tadeusz”; W.J. ROSE: M. and Britain; W.J. WHITEFIELD: M. and American literature; Z. FOLEJEWSKI: Mickiewicz's poetry in Scandinavia; V. MACIUNAS: M. in Lithuanian literature; A.G. DUKER: M. in Hebrew translation]. — *Kra-ków Mickiewiczowi*. Kr. 1956. — *Pam. lit.* 1956 [zesz. spec.; tu m.in.: M. JANION: O genezie „Konrada Wallenroda”; K. WYKA: Pierwiastki powieściowe „Pana Tadeusza”; Z. STEFANOWSKA: „Była wolność z porządkiem”; A. WITKOWSKA: „Pod strzałami gromu”; M. ŻMIGRODZKA: „Ballady i romanse” wobec tradycji niemieckowskiej; W. BOROWY: O „Ucieczce” M.; S. PIGOŃ: O kompozycji fragmentu I cz. „Dziadów”; J. KLEINER: Rekonstrukcja dalszego ciągu „Konfederatów barskich”; J. KRZYŻANOWSKI: Literatura ludowa w prelekcjach paryskich; M. WACHOWSKI: O rolnictwie w „Panu Tadeuszu”; K. BU-DZYK: Rym-upiór: „osie – stało się”; Z. DOKURNO: O Mickiewiczowskich przekładach z Byrona]. — H. BATOWSKI: M. jako badacz Słowiańszczyzny. Wr. 1956. — H. BATOWSKI: Przyjaciele Słowianie. Szkice historyczne z życia M. Wwa 1956. — S. FISZMAN: Z problematyki pobytu M. w Rosji. Wwa 1956. — M. JAKUBIEC: Literatura rosyjska w wykładach paryskich A.M. Wwa 1956. — S. KIE-NIEWICZ: M. w dobie Wiosny Ludów. Wwa 1956. — S. SANDLER: Reduta Orдона w życiu i poezji. Wwa 1956. — Z. STEFANOWSKA: M. a Lamennais w l. 1830–1834. Wwa 1956. — T. SYGA: Te książki proste. Dzieje pierwszych polskich wydań książek M. Wwa 1956. — J. WARSZAWSKI: Katolicyzm dzieł M. Rzym 1956. — *A.M. i sławiańska filologia*. Leningrad 1957. — J. KORASZEW-SKI, M. SUCHOCKI: Rola twórczości A.M. w rozbudzeniu i utrzymaniu polski na Śląsku. Pozn. 1957. — T. SINKO: M. i antyk. Wr. 1957. — S. SKWARCZYŃSKA: Mickiewiczowskie „powinowactwa z wyboru”. Wwa 1957. — M. WACHOWSKI: Gospodarstwo soplicowskie. Rolnictwo w „Panu Tadeuszu”. Pozn. 1957. — *A.M. 1855–1955. Mię-dzynar. Sesja Nauk*. PAN. Wr. 1958 [tu m.in.: K. WYKA: Poezja i prawda w „Panu Tadeuszu”; D. BŁAGOJ: M. i Puszkina; J. FABRE: Francja w myślach i uczuciach M.; Z. STEFANOWSKA: M. a Lamennais w l. 1830–1834; G. MAVER: Mazzini i M.; M. RYLSKI: A.M. i literatura ukraińska; K. KREJČI: „Wallenrod” i „Irydion” w literaturze czeskiej; E. KÖSCHMIEDER: Niemcy a M.; A. HERMANN: Recepcja publicystyki A.M. w Niemczech]. — *A.M. Mater. Śl. Sesji*. Kat. 1958. — *A.M. Księga w stulecie zgonu*. Londyn [1958] [tu m.in.: F. BALDENSPERGER: A.M. en France; M. CZAPSKA: Pierwiastki przyjaciele Francuzi; Z. MARKIEWICZ: M. i pani d'Agout; S. PIEKUT: A.M. a J. Mazzini; M. KUKIEL: M. w podziemiu (1816–1824); L.S. BENDA: Pierwiast-

- ki arabskie w twórczości A.M.; J.A. TESSLAR: Biblia w życiu i twórczości M.; J. TRYPUCKO: Źródła języka M.; W. FOLKIERSKI: „Grażyna” jako poemat gniewu, ruchu i mocy; M. GIERGIELEWICZ: Gastronomia M. i jej rodowód literacki. — *Ludowość u M.* Wwa 1958 [tu m.in.: M. BŁONSKA: Pierwiastek ludowy w „Konradzie Wallenrodzie” i „Grażynie”; J. KRZYŻANOWSKI: Ludowość w „Dziadów” cz. III; A. BIERNACKI: Problematyka folkloru w drobnych utworach M.; R. WOJCIECHOWSKI: Elementy ludowe w „Panu Tadeuszu”. — W. BOROBY: O poezji M. T. 1–2. Lubl. 1958. — *O języku A.M.* Wr. 1959 [tu m.in.: H. TURSKA: Słownictwo opisów przyrody w „Panu Tadeuszu” wobec tradycji Oświecenia i pseudoklasycyzmu; T. SKUBALANKA: Nowotwory językowe M. wobec teorii i praktyki oświecenia i romantyzmu; F. PEPEŁOWSKI: Słownictwo i frazeologia w publicystyce M.; Z. KLEMENSIEWICZ: M. w dziejach języka polskiego.]. — S. KIENIEWICZ: Historia „Trybuny Ludów” A.M. Wwa 1959. — A.A. ŁOJKA: A.M. i białoruska literatura. Minsk 1959.
- M. DANILEWICZOWA: Pierścien z Herculanum i płaszcz pokutnicy. Londyn 1960. — S. PIGOŃ: Zawsze o Nim. Kr. 1960; wyd. 2 poszerz. Wwa 1998. — J. KRZYŻANOWSKI: W świecie romantycznym. Kr. 1961. — J. SALONI: Kompozycja „Dziadów” wileńskich. Łódź 1961. — Z. SZMYDTOWA: Rousseau – M. i inne studia. Wwa 1961. — *Pisarze świata Mickiewiczów!* Wwa 1962. — S. FISZMAN: Archiwalia Mickiewiczowskie. Wr. 1962. — Z. STEFANOWSKA: Historia i profesja. Studium o „Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego” A.M. Wwa 1962; wyd. 2 Wwa 1998. — A. WITKOWSKA: Równieńczy M. Wwa 1962; wyd. 2 Wwa 1998. — M. CZAPSKA: Szkice Mickiewiczowskie. Londyn 1963. — Z. KOPCZYŃSKA, L. PSZCZOŁOWSKA: O wierszu romantycznym. Wwa 1963. — K. MĘŻYŃSKI: A.M. a Godfyrd Ernest Groddeck. Gdańsk 1963. — Z. RASZEWSKI: Starożytność i postęp czasu. Wwa 1963. — J. UJEJSKI: Romantycy. Wwa 1963. — K. WYKA: „Pan Tadeusz”. T. 1–2. Wwa 1963. — J. KLEINER: Studia inedita. Lubl. 1964. — S. SKWARCZYŃSKA: Mickiewicz „Historia przyszłości” i jej realizacje literackie. Łódź 1964. — J. WARSZAWSKI: M. uczniem Serbiewskiego. Rzym 1964. — Z. LIBERA: „Konrad Wallenrod” A.M. Wwa 1966. — S. PIGOŃ: Drzewiej i wczoraj. Kr. 1966. — S. SKWARCZYŃSKA: W kręgu wielkich romantyków polskich. Wwa 1966. — S. KAWYN: M. w oczach swoich współczesnych. Kr. 1967. — Jarosław MACIEJEWSKI: Trzy szkice romantyczne. Pozn. 1967. — S. PIGOŃ: Formowanie „Dziadów” części drugiej. Rekonstrukcja genetyczna. Wwa 1967. — A. SIKORA: Posłannicy słowa. Hoene-Wroński, Towiański, M. Wwa 1967. — *Pięć studiów z dziejów scenicznych dramatów M.* Wr. 1968 [tu m.in.: M. WOSIEK: Historia tekstu scenicznego „Dziadów”; Z. KWIECIŃSKI: M. na scenach amatorskich; Z. MARKIEWICZ: Próby wystawienia „Konfederatów barskich” w Paryżu. — J.W. BOREJSZA: Sekretarz A.M. Armand Lévy i jego czasy. 1827–1891. Wwa 1969 i wyd. nast. — M. JANION: Romantyzm. Studia o ideach i stylu. Wwa 1969. — S. MAKOWSKI: Świat „Sonetów krymskich” A.M. Wwa 1969. — J. SAMBOR: Badania statystyczne nad słownictwem. Na materiale „Pana Tadeusza”. Wr. 1969.
- M. MACIEJEWSKI: Narodziny powieści poetyckiej w Polsce. Wr. 1970. — J. TIMOSZEWICZ: „Dziady” w inscenizacji Leona Schillera. Wwa 1970. — A. WALICKI: Filozofia a mesjanizm. Wwa 1970. — *Problemy pol. romantyzmu*. S. 1–2. Wr. 1971–1974. — M. WITKOWSKI: Świat teatralny młodego M. Wwa 1971. — Jarosław MACIEJEWSKI: M. wielkopolskie drogi. Pozn. 1972. — I. OPACKI: Poezja romantycznych przełomów. Wr. 1972. — S. ŚWIRKO: Z kręgu filomackiego preromantyzmu. Wwa 1972. — Z. MARKIEWICZ: Spotkania polsko-francuskie. Kr. 1975. — W. WEINTRAUB: Profesja i profesura. M., Michelet i Quinnet. Wwa 1975. — A. WITKOWSKA: M. Słowo i czyn. Wwa 1975; wyd. 4 zmien. Wwa 1998. — Z. STEFANOWSKA: Próba zdrowego rozumienia. Wwa 1976. — M. WODZYŃSKA: A.M. i romantyczna filozofia historii w Collège de France. Wwa 1976. — S. ZABIEROWSKI: Między poetyką a polityką. Odbiór „Ody do młodości” w l. 1820–1970. Kat. 1976. — Cz. ZGORZELSKI: O sztuce poetyckiej M. Wwa 1976. — K. GÓRSKI: M. – artysta i język. Wwa 1977. — A. KOWALCZYKOWA: Romantyczni szaleńcy. Wwa 1977. — J. KRZYŻANOWSKI: Paralele. Wyd. 2. Wwa 1977. — W. KUBACKI: Z M. na Krymie. Wwa 1977. — M. JANION, M. ŻMIGRODZKA: Romantyzm i historia. Wwa 1978. — M. MASŁOWSKI: Dzieje bohatera. Teatralne wizje „Dziadów”, „Kordiana” i „Nie-Boskiej Komedii” do II wojny światowej. Wr. 1978. — *Mickiewiczowskie Sympozjum w KUL* Lubl. 1979 [tu m.in.: K. GÓRSKI: Semantyka ognia w praktyce pisarskiej M.; M. DŁUSKA: M. dziś. (Kartka z notatnika); L. PSZCZOŁOWSKA: Z zagadnień organizacji dźwiękowej w poezji M.; M. JANION: Poeci międzypowstaniowego kraju wobec M.; S. SKWARCZYŃSKA: Rozważania genologiczne nad dwoma utworami M. („Hymn na dzień Zwiastowania N.P. Maryi” i „Słowa Panny”); Z. LIBERA: Z tradycji klasycznych we wczesnej twórczości M.; Jarosław MACIEJEWSKI: Podteksty polityczne „Grażyny”; Z. STEFANOWSKA: Pamiętnik domowy w „Panu Tadeuszu”; W. WEINTRAUB: M., Quinnet i towarzysze; A. WITKOWSKA: A.M. w psychologiczno-etycznym teatrze Towiańskiego; Z. KOPCZYŃSKA: „Słowo” w Mickiewiczowskiej koncepcji języka; Cz. ZGORZELSKI: Dwa posłavia liryczne M.; M. MACIEJEWSKI: Mickiewiczowskie „czucia wieczności”. (Czas i przestrzeń w liryce łożańskiej)]. — A. WAŻYK: Cudowny kantorek. Wwa 1979. — B. ZAKRZEWSKI: „Palen dla cara”. Wr. 1979.
- Z. KĘPIŃSKI: M. hermetyczny. Wwa 1980. — J. KRASUSKI: Obraz Zachodu w twórczości romantyków polskich. Pozn. 1980. — Z.J. NOWAK: Wśród pisarzy i uczonych. Szkice krytycznoliterackie. Kat. 1980. — W. WEINTRAUB: Poeta i prorok. Rzecz o profetyzmie M. Wwa 1982; wyd. 2 Wwa 1998. — S. MAKOWSKI: Tęcza i świerzopy. Wwa 1984. — M. ZIELIŃSKA: M. i naśladowcy. Wwa 1984. — M. DERNALOWICZ: A.M. Wwa 1985. — H. KRUKOWSKA: Noc romantyczna. (M., Malczewski, Goszczyński). Białystok 1985. — K. GÓRSKI: M. – Towiański. Wwa 1986. — B.W. JANUSZEWSKI: Problematyka filozoficzna w wykładach paryskich A.M. Wr. 1986. — J.M. RYMKIEWICZ: Żmūt. Wwa 1986; wyd. 2 Paryż 1987. — K. CYSEWSKI: O „Balladach i romansach” M. Interpretacje. Słupsk 1987. — B. GALSTER: Paralele romantyczne. Polsko-rosyjskie powinowactwa literackie. Wwa 1987. — J.-CH. GILLE-MAISANI: A.M. człowiek. Studium psychologiczne. Wwa 1987 [pol. skrót franc. oryginału]. — E. KLIN, J. LOUÏL: F.T. Bratanek: ein polonophiler Mittler zwischen den Nationen – mit dem ungedruckten Kommentar zu Mickiewicz’s „Totenfeier” („Dziady”). Zielona Góra 1987. — A. KNOT: Powojenne losy rękopisu „Pana Tadeusza” A.M. Wr. 1987. — M. KOMZA: M. ilustrowany. Wr. 1987. — *Pam. Lit.* 1987 z. 1 [tu m.in.: M. JANION, M. ŻMIGRODZKA: IV cz. „Dziadów” i wczesnoromantyczny bohater eg-

- zystencji; R. PRZYBYLSKI: Słowo i światło w IV cz. „Dziadów”; M. ZIELIŃSKA: Dziwny skandal i jego bohaterowie. Rozważania wokół wileńskiej publikacji IV cz. „Dziadów”; B. ZAKRZEWSKI: Z temblakiem i bez temblaka. O tzw. niekonsekwencjach w „Panu Tadeuszu”; A. WAŚKO: Powrót do „centrum polszczyzny”. O przestrzeni symbolicznej w „Panu Tadeuszu”; M. PIASECKA: „Śniła się zima”. Sen – wiersz – egzystencja; M. PIWIŃSKA: „I ziarno duszy nagie pozostało”. Późne wiersze M. w świetle twórczości genezyjskiej Słowackiego; D. SIWICKA: „Naga dusza” i eksperyment egzystencjalny; A. WITKOWSKA: Wieszcz zdegradowany, albo koncert z Adamem; K. BARTOSZYŃSKI: O integracji badań nad tzw. komunikacją literacką]. — *Roczn. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 22 (1987) [tu m.in.: K. GÓRSKI: Tytanicizm M.; W. WEINTRAUB: „Dziadów” cz. III jako dramat romantyczny; Cz. ZGORZELECKI: W strefie liryczności „Pana Tadeusza”; B. ZAKRZEWSKI: O „niekonsekwencjach” autorskich „Pana Tadeusza”; Jarosław MACIEJEWSKI: Subiektywnie spojrzenie z dystansu; A. WITKOWSKA: Doświadczanie towarzyszące A.M.]. — K. RUTKOWSKI: Braterstwo albo śmierć. Zabijanie M. w Kole Bożym. Paryż 1988. — K. GÓRSKI: Adam Mickiewicz. Wwa 1989. — M. JANION: Wobec zła. Chotomów 1989. — S. ŚWIRKO: Z M. pod rękę czyli życie i twórczość J. Czeczota. Wwa 1989. — A. WITKOWSKA: Towiańczyk. Wwa 1989. — M. ZIELIŃSKA: Opowieść o Gustawie i Maryli czyli Teatr, życie i literatura. Wwa 1989; wyd. 2 Wwa 1998.
- M. JANION: Życie pośmiertne Konrada Wallenroda. Wwa 1990. — J. MAURER: „Z matki obcej...”. Szkice o powiązaniach M. ze światem Żydów. Londyn 1990. — E. PRZECODZKI: Pierwsze zarysy porównawczo-syntetyczne historii literatury rosyjskiej i polskiej. S.B. Linde, A.M., M. Grabowski. Lubl. 1990. — D. SIWICKA: Ton i bicz. M. wśród towiańczyków. Wr. 1990. — B. ZAKRZEWSKI: „Hajże na Soplicę”. Wr. 1990. — J.M. RYMKIEWICZ: Baket. Wwa 1991. — J. WALC: Architekt Arki. Chotomów 1991. — J. ŚWIDZIŃSKI: M. — Puszkina. Materiały źródłowe i bibliograficzne. Antologia. T. 1. Pozn. 1991. — *A.M. aux yeux des Français*. Textes réunis, établis et présentés avec l'introduction... par Z. Mitosek. Préfaces L. Le Guillon, D. Beauvois. Wwa 1992 [pol. ed. *A.M. w oczach Francuzów*. Wybór, oprac. i wstęp Z. Mitosek. Wwa 1999]. — B. DOPART: Mickiewiczowski romantyzm przedlistopadowy. Kr. 1992. — S. MAKOWSKI, E. SZYMANIS: Adam Mickiewicz. Wwa 1992. — M. PIASECKA: Mistrzowie snu. M. — Słowacki — Krasinśki. Wr. 1992. — L.A. SOFRONOVA: Polska romantyczna drama. M., Krasinśkij, Słowackij. Moskwa 1992. — *Studia o M.* Wr. 1992 [tu m.in.: J. ALBIN: M. w zbiorach Ossolineum; J. ŁUKASIEWICZ: Święte; J. ŁUKASIEWICZ: Cykl lozański jako dziedzictwo; W. DYNAK: O „Chórze strzelców” A.M. jako pieśni lowieckiej; M. GRASZEWICZ: O krytykach i recenzentach warszawskich; J. KOLBUSZEWSKI: M. na Tatrach; M. ŁUKASZEWICZ: Maryla. Próba etymologii imienia; W. ŻARSKI: Kulinarium w „Panu Tadeuszu”; F. SIELICKI: M. i Białoruś. Kilka szczegółów; M. INGLOT: M. we Lwowie (1939–1941). Karta z dziejów kultu poety; A. POPRAWA: A.M. w twórczości J.M. Rymkiewicza w latach osiemdziesiątych; H. GRADKOWSKI: Z dziejów szkolnej recepcji twórczości A.M.]. — E. SZYMANIS: A.M. Kreacja autolegandy. Wr. 1992. — J. ŚWIDZIŃSKI: A.M. w opiniach badaczy rosyjskich i radzieckich. Pozn. 1992. — I. URBANOWSKA: Der Freiheitsgedanke bei Friedrich Schiller und A.M. Freiburg 1992. — *A.M. Pam. konferencji w Nowogródku*. Sankt-Petersburg 1993 [tu: Z. STEFANOWSKA: „Nic ani zaśnie...”. O prowincjonalizmie IV cz. „Dziadów”; Z. TROJANOWICZOWA: „Drogę krzyżowych biegi”. M. o wygnaniach syberyjskich; R. KIERSNOWSKI: Soplicowo i zamek Horeszków: pierwowzory i realia; B. KLEIN: Odrodzenie szlaku Mickiewiczowskiego; M. ARONOWICZ: Spotkania nad Świteznią: wznowienie tradycji; Z. MITOSEK: Litewska Nauzykaa, czyli M. zabawy z literaturą; S. KALEMBKA: A.M. na emigracji; A. PIATKIEWICZ: A.M. jak postać białoruskiej kultury; J. ODROWĄŻ-PIENIAŻEK: Muzea A.M. w świecie; J. TYSZKIEWICZ: Tatarzy w nowogródzkich stronach. Z dziejów Litwy, Rusi i Polski; A. MIŚKIEWICZ: Ziemia Mickiewiczowska ojczyzną Tatarów polskich (nostalgia przesiedlonych); D. ZAWADZKA: Człowiek w drodze jako temat IV cz. „Dziadów”; B. NOWOROLSKA: Pierwsza po M. Naród i program dlań w twórczości E. Orzeszkowej; A. CHUDZIK: Ballady A.M. we współczesnej poezji emigracyjnej; D. PŁYGAWKO: Dwudziestoletnie losy budowy pomnika A.M. w Paryżu; A. WISZNIEWSKA: A.M. — tłumacz poezji europejskiej (niemieckiej)]. — *Balsam i trzcina*. 13 tekstów o M. Gdańsk 1993 [tu: A. NAWARECKI: M. i robaki; Z. MAJCHROWSKI: Czarne znamie na czole Konrada; K. ZIEMBA: Skażony i natchniony. W kręgu Mickiewiczowskich tematów samotności; E. GRACZYK: Szczęście „Pana Tadeusza”; A. CHOJECKI: O tytule eposu A.M.; B. DOPART: O „człowieku wiecznym”; D. SIWICKA: Obrok duchowy. O M. — towiańczyku; S. ROSIEK: Łzy i słowa; B. OLEKSOWICZ: O potrzebie „czarnej legendy” M.; J. KURC: J. Lechonia „mówienie Mickiewiczem”; S. CHWIN: O czym wolął nie pisać M. w „Konradzie Wallenrodzie”; P. HUELLE: Zwycięska strzelba, czyli jak nie zostałem autorem pewnej powieści]. — *Księga w 170 rocznicę urod.* „Ballad i romansów” A.M. Wr. 1993 [tu: J. KOLBUSZEWSKI: Śmierć u M.; A. WITKOWSKA: Czytanie M. dzisiaj; Z. SUDOLSKI: Miłość w życiu M. w świetle legendy i prawdy; B. ZAKRZEWSKI: Mickiewiczowskie falsyfikaty; J. MIODEK: Skrzydlate słowa M.; M. CIENSKI: „Gwiazdy nad tobą i gwiazdy pod tobą”. Odtwarzanie i kreowanie pejzażu w liryce M. do r. 1829; K. POKLEWSKA: Diabły we współczesnej twórczości M.; M. STRZYŻEWSKI: Twórczość krytycznoliteracka M. na tle przemian polskiej krytyki literackiej do r. 1830; Ł.M. SZEWCZYK: Nazewnictwo literackie w młodzieńczej twórczości A.M.; B. BURDZIEJ: Wallenrod w cenzurze, minister i cenzorzy w IV cz. „Dziadów”; Z. LIBERA: M. o kulturze i literaturze polskiego Oświecenia; J. TAZBIR: „Kartofla”, czyli spóźniona odpowiedź M. na konkurs łyoński akademii; J. MAŚLANKA: Historyczne poglądy M.; J. SŁAWIŃSKI: Mistyka A.M. w świetle współczesnego przyrodoznawstwa; L. PUŁKA: Antropologia M. fantastyki; K. BILIŃSKI: Echa Swedenborga w twórczości A.M.; M. SZARGOT: Awesta romantyczna; M. SKWARA: M. i Emerson — (I). Badania historyczne i filozoficzne; A. MĘSTAN: Literaturoznawstwo w ujęciu M.; M. GRASZKIEWICZ: Dyskurs wykładów paryskich; J. ŁUKASIEWICZ: Uwagi o „Prologu” w III cz. „Dziadów”; I. OPACKI: Mickiewiczowskie czucie czasu; Z. STEFANOWSKA: M. jako czytelnik „Marii” Malczewskiego; S. SAWICKI: „Wiersz — płacz?; M. PIECHOTA: Od „Szlachcica” do „Pana Tadeusza”. O wariantach tytułu arcyepoematu A.M. i ich konsekwencjach interpretacyjnych; M. ROKOSZ: „Pan Tadeusz”, książka wpisana w losy narodu; L. ZWIERYŃSKI: Gerwazy — kozioł ofiarny?; A. KRUPIANKA: Słownictwo zwią-

- zane z obyczajami szlacheckimi w „Panu Tadeuszu” A.M.; W. DYNIAK: Świat łowiecki w „Panu Tadeuszu”; W. ŻARSKI: Kulinarna scena semantyczna w „Panu Tadeuszu” („Przedwieśniu”; A. KISIELEWSKA: „Pan Tadeusz” na ekranie; K. RUTKOWSKI: Stos dla Adama albo kacerze i kapłani; Z. FRAS: Kto udzielił ślubu M?; S. MAKOWSKI: Obecność M. w „Królu-Duchu” J. Słowackiego; K. KOPCZYŃSKI: Z badań nad recepcją i publicznością literacką M. w zaborze rosyjskim w l. 1831–1855; Z. WÓJCICKA: Postać A.M. w opowiadaniu M. Czajkowskiego; F. ZIEJKA: Droga M. na paryski plac d’Alma. Z dziejów kultury poety we Francji na przełomie XIX i XX w.; K. RATAJSKA: „Król Duch” na nowych „Dziadach”, M. w „Monsalwacie” A. Górskiego; A. KIEŻUŃ: A. Nowaczyński wobec mitu trzech wieszczów; B. KOC: Mickiewiczowski heroizm myśli i czynu w współczesnej twórczości Reymonta; J.A. CHOROSZY: S. Vincenz: po stronie A.M.; P. KULECZKA: M. w polskim krajobrazie. Miejsca kultury i pamięci; J. ORŁOWSKI: Motywy Mickiewiczowskie w poezji rosyjskiej; Z. NIEDZIELA: Trzy czeskie wersje „Konrada Wallenroda”; K. KARDYNI-PELIKANOVA: O czeskich przekładach „Pana Tadeusza”; M. INGLOT: Hitlerowska ocena „Pana Tadeusza”. — M. w 190-lecie urodzin. *Mater z sesji nauk Białostok 1993* [tu: Z. SUDOLSKI: Zagadkowe meandry biografii M.; S. ROSIEK: Zwłoki M.; P. ROGUSKI: M. w relacji F. Michalowskiego; M. KALINOWSKA: Wizja Grecji w „Przedmowie” do I tomu „Poezji” A.M.; J. WIŃIARSKI: „Dziadów część...” koniecznie pierwsza. O aspekcie introdukcji cyklu dramatycznego M.; J. BRZOZOWSKI: Jedno z miejsc najrozkoszniejszych Krymu”. Uwagi o „Aluszczie w dzień” i krymskim cyklu; D. ZAWADZKA: O „Sonetach krymskich” A.M.; U. KRZYŚIAK: „Literackie curiosum”. Listy W. Mickiewicza o kairskim wydaniu „Parysa”; S. MAKOWSKI: „Do... Na Alpach w Splügen 1829”. Konteksty i nawiązania; G. HALKIEWICZ-SOJAK: Być poetą w XIX w. O Mickiewiczowskim i Norwiderskim wzorze postawy poetyckiej; B. DOPART: Dramat Adama. O mitycznej podstawie antropologicznej koncepcji III cz. „Dziadów”; W. SZTURC: Kosmos w „Dziadach” A.M.; Z. MAJCHROWSKI: Czarne znamie na czole Konrada. Perypetie gęzędzy ostatniej sceny „Dziadów”; J. BACHÓRZ: Jak pachnie na Litwie M?; H. KRUKOWSKA: „Pan Tadeusz” jako poezja czysta; Z. SUSZCZYŃSKI: O lirykach lozańskich M.; A. FABIANOWSKI: Socjalizm M.; M. INGLOT: Polska kultura literacka w edukacji szkolnej okresu romantyzmu (ze szczególnym uwzględnieniem twórczości A.M.); K. KOPCZYŃSKI: Z problemów recepcji twórczości M. w zaborze rosyjskim w l. 1831–1855; A. STANISZEWSKI: Z dziejów recepcji M. w zaborze pruskim w l. 1840–1870; M. KOSZYCZKA: Mickiewiczowskie wyznaczenie wiary E. Żeligowskiego; B. BOBROWSKA: W poszukiwaniu istoty geniuszu. Konopnicka o M.; W. GUTOWSKI: Prorok i myśliciel. A.M. w lekturze T. Micińskiego; K. RATAJSKA: S. Szczepanowski – wyznawca i spadkobierca wieszczego testamentu; T. BUJNICKI: Tradycja Mickiewiczowska w poezji Broniewskiego; M. PIWIŃSKA: Prelekcje o Polsce dla Zachodu. M. – Miłosz. — R. PRZYBYLSKI: Słowo i milczenie bohatera Polaków. Studium o „Dziadach”. Wwa 1993. — Cz. ZGORZELESI: Obserwacje. Wwa 1993. — J. SKUCZYŃSKI: Odmienny form dramatycznych w okresie romantyzmu. Słowacki – M. – Krasiński. Toruń 1993. — J. SURWIŁO: Wileńskimi śladami M. Wilno 1993. — E.M. SZEWCZYK: Nazewnictwo literackie w twórczości A.M. Bydż. 1993. — K. CYSEWSKI: Romantyczne no-
- watorstwo i tradycja. O „Balladach i romansach” M. Słupsk 1994. — A. GRZYWNA-WILECZKA: „Jest i więcej prawd w Piśmie”. Mickiewiczowskie „Zdania i uwagi” w kontekście Biblii. Lubl. 1994. — K. KOPCZYŃSKI: M. i jego czytelnicy. O recepcji wieszczego w zaborze rosyjskim w latach 1831–1855. Wwa 1994. — L. MIRACZYCKI: Świetnym cieniem A.M. Emigracja z Nowogródziny. Minsk 1994. — B. MUCHA: Rosjanki w życiu A.M. Kat. 1994. — K. RUTKOWSKI: Stos dla Adama albo kacerze i kapłani. Studium w czternastu odsłonach o sporze Zmartwychwstańców z towiańczykami. Wwa 1994. — J.M. RYMKIEWICZ, A. POPRAWA: M., czyli wszystko. Wwa 1994. — B. ZAKRZEWSKI: Spowiednicy M. i Fredry oraz inne eseje. Wr. 1994. — *Nasze pojedynki o romantyzm*. Wwa 1995 [tu m.in.: E. GRACZYK: Przeżyć dzień, napisać księgę; R. PRZYBYLSKI: Romantyczne spory ze Stolicą Apostolską o istotę chrześcijaństwa; K. RUTKOWSKI: Dłaczego M. heretykiem był; Z. TROJANOWICZOWA: Dylematy romantycznego patriotyzmu. Uwagi na marginesie „Konfederatów barskich” M.; D. ŚWICKA: Ojczyzna intymna; J.M. RYMKIEWICZ: Sługa Maryi A.M.; M. PIWIŃSKA: Czy M. zamordował Kochanowskiego? Interpretacje romantycznej interpretacji. A. WITKOWSKA: Oni nie byli poetami...; M. DERNAŁOWICZ: Dłaczego i jak pisał M. „Historię polską”; M. ZIELIŃSKA: Romantyczne manipulacje: styl czy wyrachowanie?]. — I. OPACKI: „W środku nieobkroga”. Poezja romantycznych przełomów. Kat. 1995. — M. PIECHOTA: „Pan Tadeusz” i „Król Duch” – dwie koncepcje romantycznej epopei. Kielec 1995. — Z. SUDOLSKI: M. Opowieść biograficzna. Wwa 1995. — J.-Ch. GILLE-MAISANI: A.M. Studium psychologiczne. Od dzieciństwa do „Dziadów” części trzeciej. Wwa 1996 [przekł. częściowy franc. oryginału]. — J. INGLOT: Zrozumieć M. Wr. 1996. — K. KUYAMA: Sonety M. a sonet rosyjski w dobie romantyzmu. Stęszew 1996. — D.T. LEBIODA: M. Wyobraźnia i żywioł. Bydż. 1996. — J. ŁUKASIEWICZ: Mickiewicz. Wr. 1996. — J. RIŠKUS: Adomas Mickievičius ir Lietuva. Vilnius 1996. — *Romantyzm. Janton. Fantazmaty. Prace ofiarowane M. Janton na jej siedemdziesięciolecie*. Wwa 1996 [tu m.in.: A. WITKOWSKA: A.M. po dwustu latach; J.M. RYMKIEWICZ: Trzy drobiazgi Mickiewiczowskie; M. PIWIŃSKA: M. o polskiej żartobliwości; M. ZIELIŃSKA: „Pomnik Piotra Wielkiego” – pytania i hipotezy; Z. MAJCHROWSKI: „...Tylko zapuszczę kły w duszę”]. — J. RUSZKOWSKI: A.M. i ostatnia krucjata. Studium romantycznego milenarizmu. Wr. 1996. — J.M. RYMKIEWICZ: Do Snowia i dalej... (Opowieść o czasach i życiu A.M.). Kr. 1996. — D. SEWERYN: O wyobraźni lirycznej A.M. Wwa 1996. — *Trzytności arcydzieł romantycznych*. Wwa 1996 [tu m.in.: M. PIWIŃSKA: Koloryt uczuć, klimat wewnętrzny, topografia wyobraźni w cyklu „Ballad i romansów” M.; J. BRZOZOWSKI: Sens krymskiej podróży; Z. TROJANOWICZOWA: „Dziady” A.M. jako „nie-dokończony poemat”; Z. MAJCHROWSKI: „Dziady” jako arcydzieło w ruchu; M. KALINOWSKA: Dwie interpretacje „Dziadów” M. – Cz. Miłosza i J.M. Rymkiewicza; M. ZIELIŃSKA: „Droga do Rosji”; A. WITKOWSKA: „Pan Tadeusz” emigracją naznaczony; A. NAWARECKI: Arcydziełko M.]. — *W krainie pamiętek. Prace ofiarowane Prof. B. Zakrzewskiemu w osiemdziesiąt rocznicę urodzin*. Wr. 1996 [tu m.in.: Z. LIBERA: A.M. w Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk; Z. STEFANOWSKA: Rosja w „Ustępie” III cz. „Dziadów”; A. WITKOWSKA: „Pan Tadeusz” emigracją naznaczony; J. ŁUKASIEWICZ: Drzewo w Saint-Ger-

- main-en-Laye; K. POKLEWSKA: Czwartki Budrys i Laszka. Jak Mérimée czytał M.?, Z. SUDOLSKA: „Czarna legenda” M.J. — B. ZAKRZEWSKI: Dwa wiersze: M. i Wernyhora. Wr. 1996. — M. ZARĘBINA: Imiona bohaterów „Pana Tadeusza”. Nazwy osób w eposie. Kr. 1996. — *A.M. i Bielarus. God A.M.* Minsk 1997. — J. BRZOZOWSKI: Odczytanie znaczeń. Studia o poezji M. Łódź 1997. — B. MUCHA: A.M. czasów emigracji i Rosjanie. Łódź 1997. — A. OPACKA: Ślady oralności w „Panu Tadeuszu” A.M. Kat. 1997. — S. ROSIEK: Zwłoki M. Próba nekrografii poety. Gdańsk 1997. — D. SEWERYN: „... jak tam zaszedłeś”, M. w szkole klasycznej. Lubl. 1997. — T. SKUBALANKA: M., Słowacki, Norwid. Studia nad językiem i stylem. Lubl. 1997. — B. ZAKRZEWSKI: Konterfekty z „Pana Tadeusza”. Wr. 1997. — *A.M. En minnesbok till tadbundraarsdagen av diktarens födelse*. Stockholm 1998. *Stockholm Slavic Papers* 1998 nr 7. — *A.M. polack, litauer och europé*. Lund 1998. *Slavica Ludensia* nr 18. — R. FIEGUTH: Verzweigungen. Zyklische und associative Kompositionsformen bei A.M. (1798–1855). Freiburg 1998. — H. GRADKOWSKI: A.M. w szkole. Próba umiaru. Jelenia Góra 1998. — M. HALBERDA, P. ŁAGUNA, W. SZULCZYŃSKI, J. WALASZEK: „Dziady” A.M. w inscenizacji K. Swinarskiego. Opis przedstawienia. Kr. 1998. — P. KAMZA, J. RUSZKOWSKI: Wiara i propaganda. Legion M. 1848–1998. Pozn. 1999. — *Księga Mickiewiczowska. Patronowi uczelni w dwusetną rocznicę urodzin 1798–1998*. Pozn. 1998 [tu: Z. TROJANOWICZOWA: Organizator narodowej wyobraźni; K. TRYBUŚ: Uśmiech M. O „Balladach i romansach” i nie tylko; S. WYSŁOUCH: O malarskości „Sonetów krymskich”; A. KUCIAK: „Hańba dla zdrajcy, którego pożeram”. A.M., J. Sękowski i przekładanie Dantego; D. RATAJCZAKOWA: „Zamknijcie drzwi od kaplicy...”; T. MIKA: Wokół indywidualizacji składni języka bohaterów „Pana Tadeusza”; W. SUCHOCKI: M. i „Machabeusz” Statlera; Z. PRZYCHODNIAK: Walka o rząd dusz. O strategii i stylu artykułów politycznych w „Piełgrzymie Polskim”; E. NOWICKA: M. i sztuka opery; J. FIECKO: Rosja w prelekcjach paryskich A.M.; J. ABRAMOWSKA: M. o literaturze staropolskiej; J.T. PRZYBYNIAK: M. o pisarzach polskiego Oświecenia; J. RUSZKOWSKI: Czy M. był w Wielkopolsce?; B. WALCZAK: Regionalizm wielkopolskie w języku A.M.?; W. MOLIK: Kult M. w środowiskach młodzieży polskiej na ziemiach pod panowaniem pruskim w drugiej połowie XIX i na początku XX w.; P. MATUSIK: M. w konserwatywnych polemikach l. 1848–1855; E. PIEŚCIKOWSKI: M. — „wychowawca narodu”; T. LEWANDOWSKI: Dramat S. Wyspiańskiego strofą Wielkiej Improwizacji pisany. Próba interpretacji „Lelewela”; E. BALCERZAN: A.M. — poeta XX w.; E. WIEGANDT: Gombrowicz i Miłosz o M.; K.A. MAKOWSKI: Wątek żydowski w badaniach nad M.; P. ŚLIWIŃSKI: Albo M., czyli najnowsza poezja wobec tradycji; P. CZAPLIŃSKI: M., albo proza najnowsza wobec tradycji; M. HENDRYKOWSKI: M. na ekranie]. — D.T. LEBIODA: Ptaki M. i inne artykuły romantyczne. Bydgoszcz 1998. — *Liryki łożańskie A.M. Strona Lemanu. Antologia* Oprac. M. Stala. Kr. 1998 [tu m.in.: M. STALA: Kłopoty z łożańskimi wierszami M.; J. PRZYBOŚ: Wiersz — płacz; TENŻE: Żal rozkuszniaka; J. KLEINER: Liryki łożańskie; S. PIŁGON: Wiek klęski; M. MACIEJEWSKI: „Rozeznać myśl wod...”; J. PROKOP: A.M. „Nad wodą wielką i czystą”; A. WAŻYK: Nad tekstami; TENŻE: Jeszcze o romantyczności; A. LISIECKA: „Nad wodą wielką i czystą...”; M. MACIEJEWSKI: Mickiewiczowskie „czucia wieczności”];
- M. STALA: Nad wodą wielką i czystą; W. STRÓŻEWSKI: „Nad wodą wielką i czystą” A.M. Próba interpretacji prawdziwościowej; D. ZAMAŃCINA: Historyk wobec liryki łożańskiej A.M.; M. PIWIŃSKA: „I ziarno duszy nagie pozostało”. Późne wiersze M. w świetle twórczości genezyjskiej Słowackiego; M. STALA: W stronę Lemanu; J. BRZOZOWSKI: Fragment łożański. Próba komentarza do wierszy ostatnich M.; M. MACIEJEWSKI: Przesłanie „Z drugiego brzegu”. M. liryka lat ostatnich; J. ŁUKASIEWICZ: Cykl łożański jako dziedzictwo; S. SAWICKI: „Wiersz — płacz?”; A. NAWARECKI: Arcydzielko M.; D. SEWERYN: O wyobraźni lirycznej M.J. — M. LIZISOWA: Prawem sądzić, czyli o języku Statutów litewskich w „Panu Tadeuszu”. Kr. 1998. — T. LUBIENSKI: M jak Mickiewicz. Wwa 1998. — Z. MAJCHROWSKI: Cela Konrada. Powracając do M. Gdańsk 1998. — M. MASŁOWSKI: Gest, symbol i rytuały polskiego teatru romantycznego. Wwa 1998. — *M. 1798–1998: bicentenaire de la naissance*. Paris 1998. *Actes de la Société Historique et Littéraire Polonaise. Numéro spécial* [tu: D. BEAUVOIS: Europejskość M. przed opuszczeniem Litwy; S. FISZMAN: M. et Pouchkine: la genèse des divergences; T.E. DOMAŃSKI: M. et l'insurrection de 1830; M. DERNAŁOWICZ: Avant que M. n'entre au Collège de France; K. RUTKOWSKI: „La Pologne nous l'avait prêté...”. Les Français et A.M.; K. JAWORSKA: La réception de M. en Italie; L. POŁO FRIZ, M.P. PROKOP: L'action d'A.M. aux yeux d'un diplomate italien (L. Frapolli) dans les années 1848–1849; R. KOROPECKYJ: E. Mainard et sa biographie d'A.M.; Z. STEFANOWSKA: Les „Sonnets” de M.; M. MASŁOWSKI: Foi et histoire. Le modèle dynamique de la religion dans l'oeuvre d'A.M.; I. SEIFFERT: M. par lui-même: l'évolution de la démarche esthétique; Z. TROJANOWICZOWA: Une traduction inconnue d'Emerson par M.; D. BARTOL-JAROSIŃSKA: Paysages linguistiques de quatre éléments dans les „Sonnets de Crimée” et sa version française; R. LEGRAS: Un Français traduit M.: enthousiasme... et difficultés; M.-T. DIUPERO: L'histoire du monument à M., à Paris]. — *M. w ruskiej literaturze. Pisateli o pisateliach*. Moskwa 1998. — J. ODROWĄŻ-PIENIAŻEK: Mickiewicziana zbierane po świecie. Wwa 1998. — W. OWCZARSKI: O bohaterach II części „Dziadów”. Gdańsk 1998. — *Pam. Lit.* 1998 z. 1 [tu m.in.: S. TREUGUTT: Mickiewiczowski hetman Wolności; Z. MITOSEK: M., Napoleon i Francuzi; M. STRZYŻEWSKI: O Mickiewiczowskiej nobilitacji poematu S. Garczyńskiego „Wacława dzieje”; I. ZWIERZYŃSKI: Motyw leż w twórczości M. Symbolika opuszczenia i regeneracji; Z. SUDOLSKA: „Narodowej sprawę męczennicy”. O adresatach dedykacji „Dziadów” cz. III; M. INGLOT: Przypowieść o Marszałkowie. Literackie konteksty pierwszej wersji fragmentu ks. I „Pana Tadeusza”; B. ZAKRZEWSKI: Arcygrafoman kontra arcy poeta, czyli ks. W. Kraiński wobec A.M.J. — A. PIROCZKINAS: Litewskie lata A.M. Wwa 1998. — K. RUTKOWSKI: Xieźniczka. Miejsce Xawery Deybel w rodzinie Mickiewiczów. Lubl. 1998. — A. STĘPNIEWSKA: M. w kręgu Homera. Struktura epicka „Pana Tadeusza”. Lubl. 1998. — *Studia nad jęz. A.M. Mater. z konferencji zorganizowanej w Szczecinie*. Szczecin 1998 [tu: M. ZARĘBINA: Tekst prawny wewnątrz tekstu artystycznego; M.T. LIZISOWA: Litwa — Ojczyzna. Konotacje semantyczne w „Panu Tadeuszu”; M. WOJTAK: Obraz szlacheckiej (staropolskiej) grzeczności w „Panu Tadeuszu” A.M.; M. SZPICZAKOWSKA: Rękopis a wydania „Pana Tadeusza” jako świadectwo cech językowych poety na przykładzie użyć samogłosek no-

- sowych; K. HANDKE: O regionalizmach w listach A.M.; B. WALCZAK: A.M. „Pomyśly etymologiczne”; W. KSIĄŻEK-BRYŁOWA: Typy wariantów w języku A.M.; D. KOZARYN, L. MARIJA: O pewnej niedoskonłości warsztatowej „Słownika języka A.M.”; E. SKORUPSKA-RACZYŃSKA: Progresywne zapożyczenia łacińskie w języku A.M.; A. SZCZAUS: Neosemantyzm w języku A.M.; K. DĘGOSZ: Językowe formy aluzji i zwrotów biblijnych w twórczości A.M.; Ł.M. SZEWCZYK: Przymiotniki motywowane nazwami własnymi w języku A.M.; R. WÓJCİK: Konstrukcje składniowe z przymikiem „w” i rzeczownikiem w bierniku w języku pism A.M. — *Tajemnice M. Wwa 1998* [tu: J.M. RYMKIEWICZ: Tajemnica genueńskiej fortecy; A. WITKOWSKA: Tajemnica małżeństwa M.; K. RUTKOWSKI: Miejsce X. Deybel w rodzinie M.; M. ZIELIŃSKA: Tajemnica przyjaźni z M. Fuller, M. JANION: Tematy żydowskie u M.; R. PRZYBYLSKI: Tajemnica objawienia, którego doznał A.M. w nocy z 7 na 8 października 1842 r.; E. KISŁAK: Tajemnica Mickiewiczowskiej psychy; M. PIWIŃSKA: Tajemnica pierwszej części „Dziadów”; M. SOKOŁOWSKI: Tajemnica słowa M. wobec oralności i piśmienności; J. TRZNADEL: Tajemnica przyroda do „Panu Tadeuszu”; A. NAWARECKI, M. BIENIŃCZYK, D. SIWICKA: Tajemnice zwierząt. Tryptyk; S. ROSIEK: Kamyk z Hawru]. — W. WEINTRAUB: M. — mistyczny polityk i inne studia o poecie. Wwa 1998. — *Wiersze A.M. Analizy, komentarze, interpretacje*. Łódź 1998 [tu: A. KRYSZTOFIAK: „Do Joachima Lelewela”; M. CIENSKI: M. i sentymentalne konwencje. Wokół „To lubię”; B. KOC: „Piosnka litewska o koniu Kiejstuta”. Odniesienia do poematu „Grażyna”; A. KURSKA: Wokół „Do Niemna”; S. RZEPZYŃSKI: Problem konwencji literackiej w sonecie „Dzień dobry”; Z. MAJCHROWSKI: „Dobranoc” — powinowactwa i kontynuacje; M. ŚLIWIŃSKI: „Ruiny zamku w Balakławie”. Poetyka historyzmu; Z. SUDOLSKI: Wokół arcydramatu (Mickiewiczowskie liryki przygotowujące i komentujące III cz. „Dziadów”); K. BILIŃSKI: „Rozmowa wieczorna” — wokół religijnych kontekstów utworu; D. NORAŚ: „Rozum i wiara”; K. POKLEWSKA: Poetyka i żywioły. O wierszu „Do samotności”; D. KALINOWSKI: Potencjał semantyczny bajki „Kozia, kózka i wilk”; M. INGLOT: Nad genezą i strukturą „Exegi munimentum aere perennius...”; J. ŁYSZCZYNA: „Broń mnie przed sobą samym...”; J. DUK: „Widzenie”; I. JOKIEL: O funkcji symbolicznej wizji przestrzennych w „Widzeniu”; B. ZELER: „Widzenie”; M. KALINOWSKA: „Zdania i uwagi” i tzw. „Trzy urywki” Mickiewiczowskie; B. STELMASZCZYK: Sfera miłości — o wierszu „Snuć miłość...”; L. LIBERA: Jak czytać „Nad wodą wielką i czystą...”; A. KUIK-KALINOWSKA: Woda, wiatr i dźwięki świata — „Wszuchać się w szum wód głuchy...”; J. BRZOZOWSKI: „Jak drzewo przed wydaniami owocu...”. — A. WITKOWSKA: Celina i Adam Mickiewiczowie. Kr. 1998. — B. ZAKRZEWSKI: O „Panu Tadeuszu” inaczej. Wr. 1998. — L. ZWIERZYŃSKI: Wyobraźnia akwatywna M. Kat. 1998. — *A.M. i kultura światowa. Mater. z międzynarod. konferencji Grodno—Nowogródek [...] w 5 ks. Ks. 1. Wwa 1999* [tu: J. ŁYSZCZYNA: Pierwiastki sentymentalne w świecie poetyckim A.M.; I. KADULSKA: W nowogródzkiej szkole. Rok 1811; Z. WÓJCICKA: Wszczęświat w krajowej twórczości A.M.; J. FIEĆKO: Polityczne podteksty wiersza „Do Joachima Lelewela”; S. MAKOWSKI: Mickiewiczowska kategoria poezji romantycznej (w r. 1822); M. ŚLIWIŃSKI: „Romantyczność” jako manifest romantyzmu; A. STAŃCZYK: Obraz świata w balladzie „Świtez”; W. GAIGALAI-TE: Rrealność w twórczości A.M.; R. FIEGUTH: O jedności kompozycyjnej „Sonetów”, „odeskich” i „krymskich”; A. KUCIAK: „Do Niemna”. Uwagi na marginesie dwóch redakcji sonetu; L. SZARPOWA: Poeticzność mastierstwo A.M. w sozdanii „wostocznych” sonietow; J. SKUCZYŃSKI: III cz. „Dziadów”: między obrzędem ludowym a liturgią chrześcijańską; J. ŁAWSKI: „Eidos” wyobraźni „Dziady” A.M. — bohater między epopeicznym a tragicznym doświadczeniem świata; J. BOROWCZYK: Proces filomatów a scena więzienna „Dziadów” cz. III; O. KRYSOWSKI: Motyw sądu ostatecznego w III cz. „Dziadów”; E. SZYMANIS: „Dziady” drezeńskie wobec „Dziadów” wileńsko-kowieńskich; K. ZIEMBA: Bohater nieciągły. Zagadka tożsamości podmiotu Mickiewiczowskiego; J. KOLBUSZEWSKI: A.M. jako „poeta gór”; L. LIBERA: Szwajcaria w twórczości A.M.; D.T. LEBIODA: Żywioły M.J. — *Bi-centenaire A.M. poète qui unit la Lithuanie, la Pologne et la France*. Lyon 1999. *Actes du colloque* [tu: A. NAWROCKI: Vie et oeuvre d’A.M.; J. PIETRZAK-THÉBAULT: A.M. et Lyon — sources sans thème ou thème sans source; Z. TROJANOWICZOWA: Le stéréotype d’un français d’après A.M.; J. ŁUKASIEWICZ: Messages poétiques pour la Lituanie; K. POKLEWSKA: M. et Mérimée, l’histoire de deux poèmes de M.; M. PRUSSAK: Amis et ennemis, les Moscovites]. — B. DOPART: Romantyzm polski: pluralizm prądów i synkretizm dzieła. Kr. 1999. — „Dziady” A.M. *Poemat. Adaptacje. Tradycje*. Kr. 1999 [tu: I. ŚLIWIŃSKA: „Dziady” — dramat chrześcijański? Spór o „Dziady” redivivus; Z. TROJANOWICZOWA: „Dziady” A.M. jako „niedokończony poemat”; Z. STEFANOWSKA: „Prawność i zła wiara” w III cz. „Dziadów”; M. CIEŚLA-KORYTOWSKA: Zagadnienie poznania w „Dziadach”; D. DANEK: „Dziady”. Kilka tez interpretacyjnych; M. MASŁOWSKI: Kto jest bohaterem „Dziadów”?; B. DOPART: Polska — Chrystusem narodów; Z. MAJCHROWSKI: Kuszenie księdza Piotra; J. ŁUKASIEWICZ: Jak jest zrobiony „Upiór”?; B. JERMAK-WOŁOSZYN: Upiory w „Dziadach” A.M.; W. MARCHWICA: Funkcja elementów muzycznych w dramacie polskim pierwszej poł. XIX w.; S. MAKOWSKI: „Dziady” M. — „Dziady” Słowackiego; E. MIODOŃSKA-BROOKES: S. Wyspiańskiego wizja „Dziadów”; M. PRUSSAK: „Dziady” — bez mesjanizmu; J. MICHALIK: „Dziady” Wyspiańskiego na widowni; M. KALINOWSKA: „Dziady” M. Li-manowskiego; J. CIECHOWICZ: Rapsodyczne „Dziady”; J. WALASZEK: Skok Rollisona w „Dziadach” K. Swinarskiego; I. KOLASIŃSKA: Z mroku nocy w stronę światła, czyli „Lawa” T. Konwickiego jako świadectwo lektury; K. KOPCZYŃSKI: Policjanci i spisownicy nad tekstem „Dziadów” (zabór rosyjski 1831—1855); K. CYSEWSKI: Interpretacje Wielkiej Improwizacji; S. RZEPZYŃSKI: Jak kazano czytać „Dziady” w szkole średniej w l. 1945—1956; K. RATAJSKA: III cz. „Dziadów” jako źródło historyczne. Na marginesie książki H. Mościckiego „Wilno i Warszawa w *Dziadach* M.”; S. DZIEDZIC: K. Górski — badacz M.J. — „Dziady” od Wyspiańskiego do Grzegorzewskiego. Kr. 1999. — M. INGLOT: Wieszcz i pomniki. W kręgu XIX i XX-wiecznej recepcji dzieł A.M. Wr. 1999. — W. KOT: „Pan Tadeusz”: prawda i legenda. Pozn. 1999. — *M. i Kresy. Rozpr. przedstawione na międzynarod. sesji nauk*. w Kr. Kr. 1999 [tu: A. KRUPIANKA: Stosunek A.M. do XIX-wiecznej normy językowej; M. ZARĘBINA: „Pan Tadeusz, J. OKOŃ; A. WILKOŃ: Styl kresowy M.; J. OKOŃOWA, J. OKOŃ: Słowo poetyckie jako element kultury kresowej u A.M. i Cz. Miłosza; M.T. LIZISOWA: A.M. i Statuty litewskie;

Z. KURZOWA: Zaścianek Dobrzyńskich a wpływy mazo-
wieckie na Litwie i co z tego wynika dla „Pana Tadeusza”;
M. SZPICZAKOWSKA: Cechy wymowy A.M. na podsta-
wie rymów „Pana Tadeusza”; E. SĘKOWSKA: Obraz domu
i sąsiedztwa w „Panu Tadeuszu”; A. GRYBOSIOWA: Sta-
tus starca, damy i gościa w „Panu Tadeuszu” A.M.; R. PRZY-
BYLSKA: Formy zwracania się do osób drugich w „Panu
Tadeuszu”; Z. LESZCZYŃSKI: Nad porównaniami M.;
W. COCKIEWICZ: Środki językowe i funkcje stylizacji bi-
bliijnej w „Księgach...”; W. ŚLIWIŃSKI: Możliwości opisu
poetyckich konstrukcji nominalnych w utworach A.M.;
D. BARTOL-JAROSIŃSKA: Semantyka żywiołów w „Sone-
tach krymskich” i ich przekładzie na francuski; S.J. RIT-
TEL: Treści ekonomiczne w „Panu Tadeuszu”; E.M. SZE-
W-CZYK: Funkcja „nomina sacra” w twórczości A.M.; E. MAŃ-
CZAK-WOHLFELD: Elementy kultury angielskiej w „Pa-
nu Tadeuszu”; S. STACHOWSKI: Słownictwo pochodzenia
orientalnego w utworach A.M.; A. KALEDA: Z dzie-
jów recepcji twórczości A.M. w kulturze litewskiej („li-
tewskość” M.); T.Z. ORŁOŚ: Polonizmy w czeskich tłu-
maczeniach „Pana Tadeusza” A.M.; A. BOCHNAKOWA:
Antroponimy w najnowszych tłumaczeniach „Pana Tade-
usza” na język francuski; Z. CYGAL-KRUPA, J. ŚRUTEK:
Biały kolor w „Panu Tadeuszu” i jego francuskim prze-
kładzie R. Bourgeois; T. RITTEL: Metafora kulturowa w sło-
wiańskich przekładach „Pana Tadeusza” A.M.; J. KOWA-
LIKOWA: A.M. i jego dzieło w komunikacji szkolnej. —
I. OPACKI: Odwrócona elegia. O przenikaniu się postaci
gatunkowych w poezji. Kat. 1999. — „Pan Tadeusz” i je-
go dziedzictwo. *Poemat*. Kr. 1999 [tu: J. MAŚLANKA: Pro-
blemy tekstologiczne „Pana Tadeusza”; M. PIECHOTA:
Kłopoty z „Epilogiem” do „Pana Tadeusza”. Pre-tekst, tekst
i mit; A. WILKON: Jaką polszczyzną został napisany „Pan
Tadeusz”?; J. OKON: Staropolszczyzna w „Panu Tadeuszu”;
B. DOPART: Uniwersum poetyckie „Pana Tadeusza”;
A. ZIOŁOWICZ: W strefie dramatyczności „Pana Tadeusza”;
B. KUCZERA-CHACHULSKA: „Pan Tadeusz” – poemat elegij-
ny; M. STANISZ: Poglądy estetyczne bohaterów sopli-
kowskich na tle sporów przełomu romantycznego; A. LI-
TWORNIA: „Sztukmistrz musi ulecieć w sfery ideału”;
Z. MAJCHROWSKI: „Dziady” a „Pan Tadeusz” – antago-
nizm arcydzieł; P. URBĄŃSKI: Sarbiewski – M. i proble-
my lektury alegorycznej; J. WEINBERG: „Pan Tadeusz”
a „Gofred” Tassa-Kochanowskiego; S.J. RITTEL: Systemy
komunikacji w „Panu Tadeuszu”; K. CYSEWSKI: Proble-
matyka kreacji postaci w „Panu Tadeuszu”; J. BRZOZOW-
SKI: Pan Tadeusz – bohater rzetelnie tytułowy; A. WAŚ-
KO: „Pan Tadeusz” i publicystyka M.; S. DZIEDZIC: Mic-
kiewiczowski pojmowanie ustroju i dziejów Polski;
B. BURDZIEJ: Tryumf Boga i Polaków nad „tryumfem cara
Północy”. Próba objaśnienia kilku miejsc w „Dziadach”
(cz. III) i „Panu Tadeuszu” A.M.; J. LYSZCZYNA: Mit na-
poleoński w „Panu Tadeuszu”; J. GOĆKOWSKI: Rozsą-
dek polityczny Maćka nad Maćkami; J. KUŁAKOWSKA:
Religijno-kultowe elementy obrazu tradycyjnej społecz-
ności w „Panu Tadeuszu”; R. OKULICZ-KOZARYN: „Pan
Tadeusz” ujrany z Baubliśa; A. SULIKOWSKI: „Pan Tade-
usz” a zagadnienia życia wewnętrznego; W. OWCZAR-
SKI: „Uciec z duszą na Litwę”. O Mickiewiczowskiej ob-
sesji ucieczki i schronienia; L. ZWIERICZ-ŃSKI: „Pan Tade-
usz” – metafizyczny kształt świata w obrazach żywiołów;
A. ŻYWIÓLEK: Pamięć, mit, metafizyka. Epifania prze-
słota w „Panu Tadeuszu”; D.T. LEBIODA: Ornitologia
„Pana Tadeusza”; A. KUIK-KALINOWSKA: „Był sad...”

O kontekstach i poetyce jednego z opisów). — *Rocznik
Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 32 (1998) ltu m.in.: S. BA-
RAŃCZAK: Mistrz i Majster; Z. TROJANOWICZOWA: Or-
ganizator narodowej wyobraźni; J. ŁUKASIEWICZ: Czyta-
nie M.; B. DOPART: „Zachować narodowi wierną pamią-
kę...” Poezja A.M. jako język ofiar historii; S. MAKOWSKI:
Romans z aniołem. (O „Widzeniu się w gaju” A.M.); B. KU-
CZERA-CHACHULSKA: Pamięć i czas. Wokół elegijnych
wierszy okresu wileńsko-kowieńskiego; B. KUBICKA-CZE-
KAJ: Od „Pana Tadeusza” do szklanych domów; J. WAR-
CHOŁ: „Litwo! Ojczyzno moja” – kategoria „ojczyzny” w an-
gielskich i francuskich przekładach Inwokacji „Pana Tade-
usza”. — J. SALAMON: Cztery godziny albo Zegar „Dzia-
dów”. Kr. 1999. — W. SZTURC: Teoria dramatu romanicyz-
nego w Europie XIX wieku. Bydż. 1999. — B. UREAN-
KOWSKI: A.M. Tajemnice wiary, miłości i śmierci. Wwa
1999. — M. ZARĘBINA: Poeta wśród prawników. O „Panu
Tadeuszu” inaczej. Kr. 1999.

M. JANION: Do Europy tak, ale razem z naszymi unar-
nymi. Wwa 2000. — Z. PRZYCHODNIAK: Walka o rząd cusz.
Studia o literaturze i polityce Wielkiej Emigracji. Pozn. 2001.

Hasło opracowane przez Jarosława Maciejewskiego,
uzupełnione przez Jerzego Fiećkę.

MICKIEWICZ Władysław 1838–1926

Urodzony 27 czerwca 1838 w Paryżu; najstarszy syn
Adama i Celiny z Szymanowskich. Początkowe nau-
ki pobierał w domu, potem w Szkole Polskiej Ba-
tignolskiej, następnie uczył się w Collège Sainte-
Barbe. Za namową Armanda Lévy, swego opiekuna
(później wieloletniego przyjaciela i współpracowni-
ka) rozpoczął pracę literacką. Debiutował w 1857
w czasopiśmie *Journal des Débats*. Od tej pory trudnił
się publicystyką i pracą przekładową (tłumaczył na
francuski autorów polskich). Przede wszystkim ed-
nak jako opiekun spuścizny swego ojca zajmował
się publikacją jego dzieł i materiałów biograficznych,
które niekiedy cenzurował, a nawet niszczył w imię
wykreowania wizerunku ojca według wzoru ponni-
kowego wieszczca. Wywoływało to spory i dyskusje
(najgłośniejszą była kampania przeciw brązownic-
twu wszczęta w 1929 przez Tadeusza Boya-Żeleń-
skiego). W 1859 osiadł w Genewie, gdzie pomagał
Lévy’emu w redagowaniu dziennika *L’Espérance* (do
1861). W 1860 jeździł do Włoch i Wielkopolski,
w 1861 do Konstantynopola, Odessy, Kijowa, Wil-
na, Petersburga i Warszawy. W 1862 wrócił do Pary-
ża. W roku następnym został mianowany tymczasow-
ym przedstawicielem polskiego Rządu Narodowe-
go w Szwecji i Danii, w związku z czym przebywał
w Sztokholmie. Należał do komisji wydawniczej,
która ogłaszała korespondencję Napoleona I. W maju
1863 poślubił córkę wujostwa Malewskich Marię Ka-
tarzynę. Nominalnie od 1866 (faktycznie od 1864)
do 1889 prowadził Księgarnię Luksemburską, zilo-
żoną dla wydawania poloników i serii „Biblioteki

dziel literackich, naukowych i politycznych polskich i francuskich, w „Bibliotece” — 68 tomików literatury polskiej. W 1882–1904 był stałym korespondentem *Kuriera Warszawskiego*, w 1890–97 *Dziennika Poznańskiego*. Jako członek Association Littéraire et Artistique Internationale reprezentował społeczeństwo polskie na licznych kongresach tego Stowarzyszenia. W 1884–86 wraz z Juliuszem Lermią wydawał dwutygodnik *Revue Universelle Internationale*. W 1890 brał udział w uroczystościach pogrzebowych towarzyszących przewiezieniu zwłok Adama Mickiewicza do Krakowa. Jako delegat Akademii Umiejętności w 1893 pełnił funkcję sekretarza, a od 1899 kierował Biblioteką Polską w Paryżu i Stacją Naukową Akademii. Pieczętował gromadził rękopisy i wszelkie materiały dotyczące ojca, w 1903 swoje zbiory przekazał Bibliotece Polskiej i utworzył z nich Muzeum Adama Mickiewicza, którym dożyłotnio bezinteresownie zarządzał. W 1904 był we Lwowie na odsłonięciu pomnika A. Mickiewicza. W czasie I wojny światowej brał żywy udział w pracach charytatywnych i politycznych na rzecz Polski. W 1918 został członkiem Société des Gens de Lettres, w — 1919 profesorem honorowym Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie, w 1922 — Uniwersytetu Jagiellońskiego, nadto był członkiem honorowym Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. W 1922 otrzymał Krzyż Komandorski Odrodzenia Polski, w 1926 nagrodę literacką m. Warszawy. Z racji swej wieloletniej działalności „ambasadora książki polskiej” i jako twórca podstaw warsztatu do naukowych badań mickiewiczowskich pozostawił ogromną korespondencję przechowywaną głównie wśród rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu, ale także w wielu bibliotekach krajowych. Zmarł 9 czerwca 1926 w Paryżu; pochowany w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu w Montmorency.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Note sur l'état des choses en Pologne. Paris 1862.
2. Czartoryski, Wielopolski i Mierosławski. Paris 1863.
3. La question polonaise. Paris 1863.
4. Lettre au comte de Montalembert sur l'insurrection polonaise. Paris 1863.
5. Congrès de Genève. Protestation polonaise contre la paix. Lettre à M. le Président du Congrès. Paris 1867.
6. Congrès de Moscou. Lettre à M.M. Palacký et Rieger, Députés Bohèmes. Paris 1867.
7. Inauguration du monument d'Adam Mickiewicz à Montmorency. Paris 1867 (także po polsku).
8. Message polonais aux parlements d'Europe. Paris. 1868.
9. Opis bibliograficzny wydań dzieł Adama Mic-

kiewicza. Paryż 1870; też w wyd.: A. Mickiewicz: Korespondencja. T. 1. Paryż 1870; też uzup. w: A. Mickiewicz: Korespondencja. T. 2. Paryż 1875; też w: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 8. Paryż 1880.

10. Honoration de la mémoire d'Adam Mickiewicz en Italie. Paryż 1881.

11. Adam Mickiewicz, sa vie et son oeuvre. Paris 1888.

12. Żywot Adama Mickiewicza. Podług zebranych przez siebie materiałów oraz z własnych wspomnień. T. 1–4. Pozn. 1890–1895. Wyd. 2 popr. i uzup. [tylko] T. 1–2. Pozn. 1929–1931.

13. Emigracja polska (1860–1890). Kr. 1908.

14. „La Trilogie du Collège de France”. Mickiewicz, Michelet, Quinet. Paryż 1924.

15. Moja matka. Kr. 1926.

16. Pamiętniki. T. 1–3. Wwa 1926–1927, 1933. Tu w t. 3 posłowie: S.P. Koczorowski: Wspomnienie o W.M.

Przekłady

17. M. Czaykowski: Contes Kozaks. Paris 1857.

18. C. Boncompani: Le pouvoir temporel du Pape. Paris 1864. (Ze wstępem i komentarzem).

19. A. Mickiewicz: Żywila. Paryż 1866.

20. H. Rzewuski: Les Récits d'un vieux gentilhomme polonais. Paris 1866.

21. A. Mickiewicz: Les premiers siècles de l'histoire de Pologne. Paris 1868 [1867].

Współtłum.: Aleksander Mickiewicz.

22. [Z. Krasieński]: Oeuvres complètes d'un poète anonyme de la Pologne. T. 1–2. Paris 1869–1870.

23. J.I. Kraszewski: Oulana. Paris 1883.

24. J.I. Kraszewski: Sans coeur. Paris 1886.

25. E. Orzeszkowa: Histoire d'un Juif. Paris 1888 [1887]. Wyd. nast. Paris 1983.

26. T. Jeske-Choiński: Le Franc-Tireur Polonais. Paris [1888].

Prace edytorskie

27. A. Mickiewicz: Le Livre de la Nation polonaise et des Pèlerins polonais. (Tłum. A. Lévy). Paris 1864.

28. A. Mickiewicz: Les Slaves. T. 1–3. (Prelekcje z 1840–1842). Paris 1866.

29. A. Mickiewicz: Drame polonais. 1. Les Confédérés de Bar. 2. Jasiński ou les deux Polones. Publiés pour la première fois... Paris 1867.

30. A. Mickiewicz: Histoire populaire de Pologne publiée avec notes et chapitres complémentaires par... Paris 1867.

31. A. Mickiewicz: Dzieła. Wyd. zupełne przez dzieci autora dokonane. T. 1–4. Paryż 1868. Wyd. nast.: Paryż 1869–1870; Paryż 1876.

32. A. Mickiewicz: La politique du XIX siècle. Publié avec préface et adnotations par... Paris 1868.

33. A. Mickiewicz: Korespondencja. T. 1–2. Pa- 47

ryż 1870–1872; toż Paryż 1871–1873 [1872]; T. 1–3. Paryż 1875 [1874]–1876; T. 1–4. Paryż 1875–1876.

34. A. Mickiewicz: Historia polska w głównych jej zarysach. Przekład L. Rettla. T. 1. Paryż 1871.

35. A. Mickiewicz: Mélanges posthumes. Série I. Paris 1872; Série II. Paris 1879.

36. Mémorial de la Légion polonaise de 1848 crée en Italie par A. Mickiewicz. T. 1. Paris 1877, t. 2–3. Paris 1909–1910.

37. Współdział Adama Mickiewicza w sprawach Andrzeja Towiańskiego. T. 1–2. Paryż 1877. Koresp. dot. towiańszczyzny.

38. A. Mickiewicz: Dzieła. Wyd. zupełne przez dzieci autora dokonane. T. 1–11. Paryż 1880–1885.

39. A. Mickiewicz: Pierwsze wieki historii polskiej. Z autografu... W wyd.: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 4. Paryż 1880.

40. Chefs d'oeuvre poétiques d'Adam Mickiewicz traduits par lui même et par ses fils. Paris 1882; wyd. 2 Paris 1924.

41. La Tribune des Peuples. Paryż–Kr. 1907.

42. Trybuna Ludów. Wyd. i przedmową zaopatrzył... Przełożył z franc. A. Krasnowolski. Wwa 1907.

43. A. Mickiewicz: Les Slaves. Prelekcje (1842–1844). Paris 1914.

Współwydawca: L. Strowski.

44. Legion Mickiewicza. Rok 1848. Kr. 1921.

45. A. Mickiewicz: Correspondance (1820–1855). Paris 1924.

Inne prace edyt. dzieł ojca, zob. Adam Mickiewicz. Zarys bibliograficzny. Oprac. I. Śliwińska, W. Roszkowska, S. Stupkiewicz. Wwa 1957, dot. innych autorów zob. A. Kłossowski: Ambasador książki polskiej w Paryżu [...], Wr. 1971.

Listy i materiały

46. Do J.I. Kraszewskiego 203 listy z 1865–1886. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6520. IV.

47. Do S. Goszczyńskiego 37 listów z 1866–1874. Rkps Bibl. Nar. 2956.

48. Do T. Lenartowicza 57 listów z 1873–1892. Rkps Bibl. PAN w Kr. sygn. 2028 t. 4.

49. Do A. Wołyńskiego 17 listów z 1883–1890. Rkps Bibl. Ossol. sygn. 3657/II.

50. Do S. Buszczyńskiego 8 listów z 1884–1885. Rkps Bibl. PAN w Kr. sygn. 2064 t. 3.

51. Do F. Konarskiego 10 listów z 1886–1889. Rkps Bibl. Ossol. sygn. 12038/III.

52. Do J. Kallenbacha 14 listów z 1888–1923. Rkps Bibl. Nar. sygn. 7097.

53. Do J. Korzeniowskiego 71 listów z 1893–1914. Rkps Bibl. Nar. sygn. 7351.

54. Do B. Ulanowskiego 43 listy z 1905–1910. Rkps Bibl. PAN w Kr. sygn. 2402 t. 2.

55. Do M. Geniusza 32 listy z 1908–1916. Rkps Bibl. Publ. m. Wwy.

56. Do S. Krzemińskiego 18 listów z 1910–1912.

Rkps Bibl. Nar. sygn. 2733.

57. Do F. Hoesicka 14 listów z 1911–1912. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2689–2695, 2719, 7125.

58. M. Bersano-Begey: Korespondencja Attili Begeya z W.M. *Blok-Notes* 1983 s. 15–106.

59. A. Zieliński: W.M. w Portugalii. Nieznane listy do Joaquina Oliveiry Martinsa. *Blok-Notes* 1988 s. 139–163.

60. K. Korzon: Zaniechana oferta nabycia rękopisu „Pana Tadeusza” przez Ossolineum. Cztery listy W.M. do Jerzego Lubomirskiego. *Pam. Lit.* 1992 z. 3.

61. U. Krzysiak: „Literackie curiosum”. Listy W.M. o kairskim wydaniu „Farysa”. *Mickiewicz w 190-lecie urodzin. Mater. z sesji nauk.* Białystok 1993.

62. Listy W.M. do Lenartowicza. Oprac. U. Krzysiak. *Blok-Notes* 1994 s. 101–164.

63. G. Marachow: Przyjazd W.M. na Ukrainę [w 1861] i polskie manifestacje patriotyczne w Żytomierzu w świetle urzędowej korespondencji. Tłum. B. Śliwowska. *Mickiewicz w 190-lecie urodzin. Mater. z sesji nauk.* Białystok 1993.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J. KLEINER: W.M. *Tyg. Ilustr.* 1926 nr. 2. — S. PIGOŃ: W.M. Literackie prace i zasługi. *Dzienn. Wil. Dod. Lit.* 1926 nr 7. — T. BOY-ZELEŃSKI: Białostocznicy. Wwa 1930 [1929]; przedr. w: O Mickiewicu. (Wyboru dokonał A. Stawar). Wwa 1949; Pisma. T. 4: Białostocznicy i inne szkice o Mickiewicu. (Oprac. H. Markiewicz). Przedmowa: M. Janion pt. Mickiewicz z brązu i Mickiewicz żywy. Wwa 1956. — S. PIGOŃ: O brązach, brązownikach i brązoburcy. Wwa 1930. — F. PUŁASKI: Biblioteka Polska w Paryżu w 1893–1948. Paryż 1948. — S. PODHORSKA-OKOŁÓW: Z Aurą Wyleżyńską u W.M. *Express Wiecz.* 1955 nr 282. — J.W. BOREJSZA: Sekretarz Adama Mickiewicza. Wwa 1969. — A. KŁOSSOWSKI: Ambasador książki polskiej w Paryżu W.M. Wr. 1971. — A. KŁOSSOWSKI, A. WERNO. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — A. KŁOSSOWSKI: Księgarsko-wydawnicze związki W.M. z J.I. Kraszewskim. *Pam. Lit.* 1974 z. 1. — TENŻE: W.M. jako księgarz i wydawca. *Rocz. Bibl.* 1974 nr 3/4, 1975 nr 1/2. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 20 (1975). — K. KOSTENICZ: Prawda i nieprawda w relacjach o śmierci A. Mickiewicza. *Blok-Notes* 1975 s. 42–69. — M. RUSZCZYC: Ambasador rzeczy polskich. *Tyg. Powsz.* 1976 nr 23. — U. KOZIEROWSKA, S. KOCIK: Polska – Francja, więzi odległe i bliskie. Wwa 1978. — H. WOLFF-ZIELIŃSKA: Dom Władysławostwa Mickiewicza w Paryżu. *Stolica* 1979 nr 49. — K. DOMANIEWSKA-SOBCZAK. *Pam. Kijowski* (Londyn) 4 (1980) s. 126–127 (o pobycie W.M. w Żytomierzu w 1861). — W. ŚLADKOWSKI: Emigracja polska we Francji 1871–1918. Lubl. 1980. — J.A. JUCEWICZ: Dedykacja W.M. w bydgoskiej Książnicy. *Kalendarz Bydg.* 1981 s. 133–136. — E. PIECHOCKA. *Tamże* 1982 s. 146–148 (inf. biogr. związane z osobą J. Piechockiej). — Z. ARCT: Wybitni Polacy w służbie książki. Wwa 1983.

Zob. też: *Kronika życia i twórczości A. Mickiewicza* 1834–1840 (1996), 1840–1844 (1968), 1844–1847 (1975), 1850–1855 (1978); E.K. KOSSAK: Rodzina M. Wwa 1991

1850–1855 (1978); E.K. KOSSAK: Rodzina M. Wwa 1991 s. 480–481 i passim; M. PIECHOCKA, J. LYSZCZYNA: Słownik Mickiewiczowski. Kat. 2000; oraz inne prace dotyczące rodziny A.M.

z MIECHOWA MACIEJ

zob. MACIEJ z MIECHOWA

MIECHOWITA MACIEJ

zob. MACIEJ z MIECHOWA

MIER Wojciech (Albert) 1759–1831

Inna forma nazwiska: Mir.

Urodzony 19 kwietnia 1759 w Radziechowie (woj. bełskie); syn Józefa, starosty buskiego i sokalskiego, od 1790 wojewody pomorskiego, i Anastazji z Bohuszów, primo voto Kajetanowej Tarnowskiej. Naukę początkową podjął w 1766 w domu pod kierunkiem pijara Franciszka Jelinka, dalej kształcił się w pijarskim Collegium Nobilium w Warszawie, w 1774 i 1775 występował na rocznych popisach uczniów. Debiutował w 1774 (nie licząc ogłoszonej w dziesiątym roku życia w drukarni początkowskiej „Ode ... do matki”) w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (t. 10 cz. 2, pod krypt. W.B.S.B.). W 1775 był członkiem loży wolnomularskiej Trzech Białych Orłów na Wschodzie Lwowa, od 1778 — szambelanem JKMci. W 1778/79 przebywał w Paryżu, gdzie zawarł liczne znajomości literackie. W kraju ożywione kontakty literackie utrzymywał ze Stanisławem Trembeckim, Ignacym i Stanisławem Kostką Potockimi, Adamem Kazimierzem Czartoryskim, Józefem Szymanowskim. Politycznie związał się z magnacką opozycją antykrólewską, w 1782 pisał pisma w obronie Kajetana Soltyka, w 1786 uczestniczył w antykrólewskiej aferze Marii Dogrumowej. W 1788–90 podróżował po Francji, Szwajcarii (w Zurychu poznał J.C. Lavatera) i Włoszech (w Rzymie został członkiem Akademii Arkadyjskiej). W czasie Sejmu Czteroletniego demonstrował sympatię prorosyjską i niechęć wobec obozu reform; miał być też autorem rozrzuconych ówczesnie pism politycznych (dziś nieznanych). Za targowicy był konsyliarzem konfederacji koronnej i (listopad – grudzień 1792) uczestniczył w poselstwie do Petersburga, podjętym w celu złożenia Katarzynie II podziękowania za uwolnienie Polski od despotyzmu Konstytucji 3 maja. W czasie insurekcji przebywał przeważnie w Wiedniu. W 1797 zawarł związek małżeński z austriacką hrabianką, Karoliną Weisenwolff. W 1798 otrzymał w darowiźnie od ojca dobra buskie i kamienicę we Lwowie. Często jeździł do Wiednia oraz gościł u Czartoryskich w Sieniawie i Potockich w Tulczy-

nie. W 1806 został tajnym radcą i podkomorzym cesarstwa austriackiego, w 1808 wchodził w skład deputacji Stanów Galicyjskich do Wiednia na ślub Franciszka I, w 1817 otrzymał Order św. Szczepana. W 1819 za sprzedane dobra buskie nabył klucz leżajski i zamieszkał w Leżajsku. Pod koniec lat dwudziestych wydzierżawił swe majątki Alfredowi Potockiemu w zamian za dożywotnią pensję. Od 1827 był członkiem Krakowskiego Towarzystwa Naukowego. Zwalczał literaturę romantyczną i wyśmiewał twórczość Adama Mickiewicza. Ogłaszał przekłady w *Nowym Pamiętniku Warszawskim* (1801 i 1805); bajki w *Tygodniku Lwowskim* (1817); bajki i wiersze w *Pamiętniku Warszawskim i Tygodniku Polskim i Zagranicznym* (1818); bajki w *Motyli* (1828); przekłady w *Rozmaitościach Naukowych i Kurjerze Warszawskim* (1829); wiersze w *Pamiętniku Umiejętności Moralnych i Literackich* (1830). Nie zawsze były to utwory własne. Pod swoim nazwiskiem jako tłumacz ogłosił w 1801 wygrany w szachy od S. Trembeckiego przekład fragmentu „Jerolimy wyzwołanej” Torquata Tassa, a w 1829 fragmenty z pięciu aktów przekładu „Andromachy” Jeana Racine’a (z których przełożył tylko dwa). Zmarł na cholera 22 sierpnia 1831 (na kwarantannie w pobliżu Kęt w czasie podróży do Wiednia).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Do izby poselskiej. Wwa 1782 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 2.

2. Poezje zebrane. Zebrał i oprac. E. Rabowicz. Do druku przygotowała E. Aleksandrowska. Wr. 1991.

Zawartość: E. Rabowicz: W.M. – zapomniany poeta „dobrego gustu”; E. Aleksandrowska: Kronika życia i twórczości W.M. z l. 1778–1831; Wiersze różne; Satyry i listy poetyckie; Bajki i powieści; Przekłady i naśladowania; Wiersze z l. 1769–1774 wydane pod imieniem W.M.; Utwory wątpliwego autorstwa; Wiersze do M. i o M. Niektóre wiersze były błędnie przypisywane T.K. Węgierskiemu.

3. J. Racine: Andromacha. Tragedia w 5 a. wierszem. Wyst. Wwa 1829 Wyd. w poz. 2.

Wyst. pod nazwiskiem M., choć jest on tłumaczem tylko aktów 4–5. Akty 1–2 tłum. S. Trembecki; akt 3 – T.K. Węgierski.

Kilka wierszy M. przedr. w antologii *Świat po-prawiać – zuchwałemu rzemiosło*. Wwa 1981.

O P R A C O W A N I A

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

[A. BATOWSKI] A.B.: Wiadomość o W.M. *Czasop. Nauk. od Zakładu Nar. im. Ossol. Wydawane* 1832 z. 1.— L. SIEMIENSKI: Obóz klasyków. Kr. 1866; przedr. w: *Dziela*. T. 5. Wwa 1881. — [W. BAWOROWSKI] W.B.: A.M. i jego

poezje. *Dzien. Lit.* 1869 nr 28. — J.W. GOMULICKI: Trembeckiana. *Nowe Książki* 1957 nr 11. — TENŻE: Czyste anegdoty o M. Tamże 1958 nr 18. — TENŻE: Dziwne losy „Andromachy”. *Tamże* 1959 nr 5. — E. RABOWICZ: Literackie kontakty Trembeckiego z M. *Pam. Lit.* 1962 z. 2, przedr. popr. w: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965. — TENŻE: Polskie rokoko literackie. *Gdańskie Zesz. Hum.* 1969 nr 6. — T. KOSTKIEWICZOWA: Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko. Wwa 1975; wyd. 2 Wwa 1980. — A. ZAHORSKI. *Pol. słownik biogr.* 20 (1975). — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów Oświecenia. Wwa 1984. — J. SNOPEK: Objawienie i Oświecenie. Z dziejów liberynizmu w Polsce. Wr. 1986. — E. ALEKSANDROWSKA: W.M. (ok. 1757–1831). *Pisarze pol. Oświecenia* T. 1. Wwa 1992 [z tekstami M.I. — A. CZYŻ: Poeta odszukany — W.M. *Ogród* 1992 z. 3/4.

E.A.

MIEROSŁAWSKI Ludwik 1814–1878

Urodzony 17 stycznia 1814 w Nemours we Francji; syn Kaspra, oficera wojsk Księstwa Warszawskiego, i Adelajdy z domu Notté de Vaupleux, Francuzki. Do 1820 wychowywał się we Francji u krewnych matki, potem mieszkał z rodzicami w Łomży, gdzie uczęszczał do szkoły pijarów. W 1826–30 kształcił się w Korpusie Kadetów w Kaliszu. Latem 1830 został podoficerem pułku piechoty w Warszawie. 29 listopada uczestniczył w ataku na Arsenal. Brał udział w kilku potyczkach w korpusie gen. Samuela Różyckiego. We wrześniu 1831 w randze porucznika — wraz z tym korpusem — znalazł się w Krakowie, a w lutym 1832 — w zakładzie emigracyjnym w Avignon. Wkrótce wyjechał do Besançon, gdzie należał do Rady Polaków. Wstąpił też do loży masonskiej. W latach następnym mieszkał kolejno w Bar-le-Duc i w Château-Thierry. W 1834 został członkiem tajnej organizacji Młoda Polska; występował tu pod pseudonimem Szuja. Pozostawał w kontaktach z Giuseppe Mazzinim i na jego zlecenie próbował zorganizować Młodą Francję. W 1835–36 opublikował kilka poematów w języku polskim, które nie wzbudziły większego zainteresowania. Natomiast duży rozgłos zdobyły pisane po francusku i po polsku liczne prace poświęcone powstaniu listopadowemu. Od 1836 mieszkał w Paryżu. Studiował nauki wojskowe, w 1837 został członkiem francuskiego Instytutu Historycznego, w 1838–43 należał do Towarzystwa Literackiego Polskiego. Utrzymywał kontakty z Adamem Mickiewiczem, przyjaźnił się z Sewerynem Goszczyńskim. W 1838 wszedł do redakcji *La Pologne pittoresque*, współpracował także z *Młodą Polską* (1839–40), *Przeglądem Rzeczy Polskich* (1839–40) oraz z *Demokratą Polskim* (1839–49). W 1839 wstąpił do Zjednoczenia Emigracji Polskiej. W 1843 prze-

szedł do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego; prowadził wykłady na kursach sztuki wojskowej TDP, od 1845 należał do Centralizacji Towarzystwa. W 1844 uczył historii w szkole polskiej w Batignolles. W sprawach przygotowań do powstania wyjeżdżał w Poznańskie i do Krakowa. Aresztowany 12 lutego 1846 przez władze pruskie, złożył obszerne zeznania, które spotkały się z potępieniem współoskarżonych. Jego mowa obrończa, wygłoszona w czasie procesu w Berlinie, odbiła się głośnym echem wśród emigracji i była przedrukowana w gazetach wielu państw europejskich. W grudniu 1847 został skazany na ściszenie. Uwolniony w wyniku rewolucji w Berlinie, został dowódcą powstańczych sił zbrojnych w Wielkopolsce. Brał udział w bitwach pod Miłostawiem i Wrześnią. Napisał wtedy patriotyczny wiersz (ogł. w *Dzienniku Górnoląskim* 1848) znany jako „Marsz Mierosławskiego”, śpiewany w Polsce i we Włoszech. Po upadku powstania przebywał od maja do lipca w więzieniu w Poznaniu. Po powrocie do Francji był ponownie członkiem Centralizacji. W początkach 1849 udał się na Sycylię, gdzie został szefem sztabu armii rewolucyjnej, walczącej przeciw Burbonom. Ranny w przegranej bitwie pod Cataną, powrócił w maju do Paryża. W czerwcu objął dowództwo powstania w Badenii i Palatynacie. Po upadku rewolucji przebywał od lipca w Szwajcarii, w październiku powrócił do Paryża. Utrzymywał się z korepetycji, ogłaszał opisy przebytych kampanii, pisał też prace z zakresu wojskowości. W 1853 był członkiem Koła Polskiego (z którym współdziałał także Mickiewicz), dążącego do zorganizowania legionu polskiego w Turcji. W 1857 został skreślony z listy członków TDP. Pod koniec lat pięćdziesiątych organizował kursy wiedzy wojskowej dla młodzieży polskiej, przybywającej do Paryża z zaboru rosyjskiego. W listopadzie 1860 udał się do Włoch mianowany przez Garibaldięgo dowódcą legionu międzynarodowego w Neapolu. Jednak zorganizowanie legionu nie doszło do skutku. Jesienią 1861 kierował założoną w Genui polską szkołą wojskową. W 1862 próbował podporządkować sobie Komitet Centralny Narodowy. Gdy te próby zawiodły, stworzył Związek Narodowo-Rewolucyjny, którego celem było objęcie kierownictwa nad ruchem spiskowym w kraju. Opracował „Instrukcję powstańczą”, mającą duże znaczenie w przygotowaniach do walki zbrojnej. Po wybuchu powstania styczniowego Tymczasowy Rząd Narodowy mianował M. dyktatorem. Przybył do kraju, by objąć dowództwo, ale po klęskach pod Krzywosądem i Nową Wsią, skonfliktowany z Rządem Narodowym, wrócił do Paryża. Objął funkcję generalnego organizatora wojska polskiego poza granicami zaboru rosyjskiego, jednak dalsze nieporozumienia z Rządem Narodowym spra-

wiły, że został zdymisjonowany. W 1865 założył Towarzystwo Demokratyczne, obejmując funkcję prezydenta, w 1866–67 wydawał organ *Sprawy Towarzystwa Demokratycznego*. Współpracował też z *Głosem Wolnym*, w 1868–69 wydawał pismo *Le Peuple Polonais*. W maju 1870 został odwołany z funkcji prezydenta Towarzystwa oraz skreślony z listy członków. W czasie wojny francusko-pruskiej próbował wykorzystać swoje wynalazki wojenne, nad którymi pracował przez wiele lat. Ostatnie lata życia spędził w ubóstwie i osamotnieniu, pracując do końca nad kontynuacją „Powstania narodu polskiego” Maurycego Mochnackiego. Zmarł 22 listopada 1878 w Paryżu; pochowany na cmentarzu Montparnasse.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tableau de la première époque de la révolution de Pologne. Besançon 1833.
2. Bitwa grochowska. [Poemat]. Paryż 1835.
3. Histoire de la révolution de Pologne précédée d'un aperçu rapide sur l'histoire universelle et d'une étude détaillée des moeurs, du caractère et de la servitude du peuple polonais, depuis 1815 jusqu'en 1835 avec cartes et plans topographiques. T. 1–3. Paris 1835–1838. Wyd. nast. Paryż 1838.
4. Szuja. Wiersz. Paryż 1835. Przedr. w poz. 19. Dedyk.: Adamowi Mickiewiczowi, apostołowi na pielgrzymce, w zakład holdu poświęca autor.
5. Pugaczew. Wiersz. Paryż 1836. Przedr. w poz. 19.
6. Żelazna Maryna. [Poemat]. Paryż 1836. Przedr. w poz. 19.
7. La tache de Caine. [Powieść]. T. 1–2. Paris 1841. Wyd. nast. pt. Boleslas. Paris 1846. Podp.: Notté de Vaupleux.
8. Powstanie narodu polskiego w roku 1830 i 1831. Od epoki, na której opowiadanie swoje zakończył Maurycy Mochnacki. T. 1–2. Paryż 1845–1846. T. 3. Paryż 1865. T. 4–5. Paryż 1867–1868. T. 6–7. Paryż 1875–1876. T. 8. Pozn. 1887.
9. Rozbiór krytyczny kampanii 1831 roku i wniosioskowane z niego prawidła do wojny narodowej. T. 1–2. Paryż 1845. Przekł. niem. 1847.
10. Discours prononcé devant le Tribunal à Berlin le 5 août 1847. Posen 1847. Wyd. nast.: Paris [1847]; Bruxelles 1847. Przekł.: pol. 1847, niem. 1847.
11. Débat entre la révolution et la contre-révolution en Pologne, par quelqu'un, qui ne dit que ce qu'il pense, mais qui ne peut pas dire tout ce qu'il pense. Leipzig 1848. Niepodp.
12. Powstanie poznańskie w roku 1848. W kształcie objaśnień do Jędrzeja Moraczewskiego powieści [pt. Wypadki poznańskie z r. 1848]. Paryż 1852. Wyd. nast. pomnożone Paryż 1860. Przedr. fotoofs. Kr. 1986. Przedr. fragm. *Rok 1848 w Polsce*. Wr. 1948 *BNI*, 127. Przekł. franc. fragm. 1922.
13. Protestation contre la politique polonaise des Czartoryski. Bruxelles 1855.
14. De la nationalité polonaise dans l'équilibre européen. Paris 1856. Rozprawa polit.
15. Instrukcja powstańcza. Paryż 1862. Wyd. nast.: b.m. 1863; wyd. E. Halicz. Wwa 1958 (tu bibliografia). Niepodp.
16. Bitwa warszawska w dniu 6 i 7 września 1831 r. T. 1–2. Wyd. (pośmiertnie) K. Kozłowski. Z przedmową K. Jarochońskiego. Pozn. 1888.
17. Les journées de délivrance. Przekład pol. ogł. J. Freilich w rozprawie: Oswobodzenie więźniów moabickich. Relacja ... o dniach rewolucyjnych w Berlinie w marcu 1848. *Przeł. Współcz.* 18 (1925) nr 51.
18. Pamiętnik... (1861–1863). Powst. po 1870. Ogl. i oprac. J. Freilich. Wwa 1924.

Wydania zbiorowe i wybory

19. Utwory poetyczne. Paryż [1885].

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); przedr. prac: *700 lat myśli pol.* (1977).

Ponadto dramaty nieogłoszone druk, oraz prace publicystyczne dotyczące wojskowości.

Koresp. i mater. znajdują się m.in. w Bibl. Jagiell., Bibl. Kórn., Ossol. Listy do A. Mickiewicza ogł. J. Odrowąż-Pieniążek. *Arch. Lit.* 12 (1986); listy od C. Norwida ogł.: C. Norwid: *Pisma wszystkich T. 8 i 9*. Wwa 1971.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

Z. MIŁKOWSKI: L.M. oszkicowany. Paryż 1869. — A. GUTTRY: Pan L.M. Jego dzieła i działania. Liège-Drezno 1870. — H. GIERSZYŃSKI: Jeneral L.M. Jego działalność polityczna i wojenna. Kr. [ok. 1907]. — A. LEWAK: L.M. Próba charakterystyki. *Przeł. Współcz.* 1929 nr 82. — M. ŻYCHOWSKI: L. Mierosławski. Wwa 1963 [monogr.]. — M. TYROWICZ: Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832–1863. Wwa 1964 [z bibliogr.]. — S. KIENIEWICZ: Powstanie styczniowe. Wwa 1972. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 20 (1975). — K. OLEJNIK. *Wielkopol. słownik biogr.* Wwa 1981. — Osobliwości leksykalne języka L.M. [Praca zbior.]. *Studia Polon.* 1982 nr 10. — Z. CZERWIŃSKI: L.M. i K. Libelt w procesie moabickim 1847. Spór o koncepcję obrony. *Rocz. Hist.* 1988 s. 187–226. — J. KLACZKO: Katechizm nie-rycerski. *Literatura* 1991 nr 4 [prwdr. 1859].

MIESZCZANIN NAD SWOJĘ SIĘ KONDYCYJĄ WYNOŚĄCY 1687

Obszerne streszczenie (z urywkami przekładu) komedii Molière'a „Le Bourgeois gentilhomme” (1670), odegranej prawdopodobnie po francusku 9, 10 lub 11 lutego 1687 na zakończenie karnawału przez nieznaną aktorów w (nieistniejącym dziś) pałacu Leszczyńskich w Lesznie wielkopolskim. Przedstawieniu oraz wydaniu streszczenia drukiem — zapewne na użytek widzów nieznających języka oryginału — patronował bez wątpienia Rafał Leszczyński (1650–1703), ówczesny wojewoda kaliski, wierszopis i mówca, od młodych lat frankofil. Bezimienny tekst stanowi najwcześniejszy tego rodzaju dokument recepcji utworów Moliera w Polsce.

W Y D A N I A

Synopsis komedycznej na ostatnie trzy dni w pałacu Leszczyńskim odprawionej roku Pańskiego 1687, Mieszczanin nad swoją się kondycją wynoszący szlachectwa i państwa pomieszeniem głowy dopina. Leszno [1687] druk. M. Buk. Przedr.: calość J. Lewański — zob. OPRACOWANIA; *Dramaty staropol. Antologia*. Oprac. J. Lewański. T. 6. Wwa 1963; fragm.: *Wybór tekstów do dziejów kultury Wielkop.* Pozn. 1962.

Unikat Bibl. Ossol. sygn. XVII-6776-III.

O P R A C O W A N I A

J. LEWAŃSKI: Polska premiera „Mieszczanina szlachcicem” w roku 1687. *Pam. Teatr.* 1956 z. 1 [rec. T. WITCZAK. *Pam. Teatr.* 1960 z. 3/4 s. 570]. — T. WITCZAK: O miejscu polskiej prapremiery „Le Bourgeois gentilhomme” Moliera (1687). *O teatrze i dramacie*. Wwa 1989.

T.W.

MIKOŁAJ z WILKOWIECKA ok. 1524–1601

Inne formy imienia i nazwiska: Feliks Wilkowiczki; Mikołaj Wilkowiecki; Mikołaj Wilkowiczko; Nicolaus Wilkowiecko.

Urodzony ok. 1524, najpewniej w rodzinie Trepków Nekandów herbu Topór, z linii, której członkowie pisali się z Wilkowiecka lub Wilkowieccy, od posiadanej przez nich wsi pod Częstochową; syn Jana, współwłaściciela Wilkowiecka. W 1538 zapisał się na Akademię Krakowską pod imieniem chrzestnym Feliks Wilkowiczki. Wstąpiwszy do zakonu paulinów, przyjął imię Mikołaj. W 1563 był kaznodzieją w klasztorze paulinów na Skalce w Krakowie, od 1566 — na Jasnej Górze. W 1575 w sprawach zakonu przebywał w Rzymie i być może był

w tym czasie przeorem w San Stefano Rotondo. Po powrocie podjął w 1577 wykłady w nowo otwartym studium biblijnym na Jasnej Górze. W 1579 został przeorem klasztoru jasnogórskiego, w 1580–81 był prowincjałem zakonu, w 1585–86 ponownie pełnił funkcję kaznodziei. Jego „Historia o chwalebny Zmartwychwstaniu” — misterium wielkacnoce z realiami rodzinnymi — cieszyła się do XIX w. niezwykle popularnością w Polsce i na Rusi, a współczesna inscenizacja Kazimierza Dejmka rozslawiła dzieło w kraju i w Europie. Po 1586 opuścił Jasną Górę i przeniósł się do klasztoru paulinów w Wieluniu, gdzie zmarł 15 sierpnia 1601; tam pochowany.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Historija o świętej Annie ... według historii łacińskich* napisana. Kr. 1577 druk. S. Szarffenberger. *Fragm. przedr. Cały świat nie pomieściłby ksiąg*. Wwa 1996.

Unikat Bibl. Nar. Wwa sygn. XVI. 0.6200.

2. *Flores sermonum in Evangelia Dominicalia post festum Sanctissimae Trinitatis, Ecclesiae Catholicae usurpata*. Kr. [1579] druk. M. Garwolczyk.

3. *Historija o chwalebny Zmartwychwstaniu Pańskim*. Ze czterech S. Ewangelistów zebrana, a wierszykami spisana. [Kr. przypuszczalnie ok. 1581–1582] druk. M. lub S. Szarffenberger. *Wyd. z prwdr. S. Windakiewicz*. Kr. 1893 *BPP* nr 25; *wyd. kryt. J. Lewański. Dramaty staropol. Antologia*. T. 2. Wwa 1959; *wyd. kryt. J. Okoń*. Wr. 1971 *BN* I, 201. *Reprint* Wr. 1992 z posłowiem W. Waleckiego.

Wyst. teatr. (nowsze): w reż. L. Schillera 1923 r. Reduta; w reż. K. Dejmka Łódź 1961; w reż. P. Cieplaka Wwa 1994; następnie w różnych miastach polskich oraz w Anglii, Austrii, Francji, Niemczech, Węgrzech, we Włoszech i w b. Związku Radzieckim. Nadto szereg wystawień w teatrach studenckich.

Tekst zachowany w 11 przekazach (w tym 2 ukr.), w 7 odmiennych red.

Rkps Wwa Bibl. Uniw. sygn. 4.2.32 (XVII–XVIII w.).

Unikat prwdr. Bibl. Kór. sygn. Cim. O.496.

4. *O Mszej Świętej opisanie*. Kr. 1586 druk. S. Szarffenberger. *Fragm. przedr. P. Szaniecki: Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o Mszy św.* Seria 2. Pozn. 1966.

Nadto rkpsy innych prac — Bibl. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie [tu m.in.: łac. traktały z 1566: *De praeceptis Decalogi; Expositio orationes Dominicae; Interpretatio missae ex variis auctoribus*].

P r z e k ł a d y

5. P. Rydzynski: *Historija o obrazie w Częstochowie Panny Maryje*. [Kr. 1568] druk. M. Szarffenberger.

6. J. Długosz: *Historija o św. Stanisławie, biskupie krakowskim ... krótko zebrana i opisana*. Kr. 1578 druk. S. Szarffenberger. Wyd. nast. Kr. 1585.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP (hasło: *Historija o chwalebnym...*).

Z. ROMANOWICZOWA: „Ewangelia Nikodema” i jej staropolskie echa. *Życie* (Londyn) 1954 nr 19. — S. PI-GOŃ: Ostatnie pogłosy misterium częstochowskiego. W: *Z ognia życia i literatury*. Wr. 1961. — K. YOUNG: *The Drama of Medieval Church*. Wyd. 2. T. 1. Oxford 1961. — *Dramat staropol. Bibliogr.* T. 1. Wr. 1965. — J. OKOŃ: O kilku przekazach „Historii o chwalebnym Zmartwychwstaniu”. *Rocz. Komisji HistorycznoLit. PAN w Kr.* 3 (1965). — J. KRZYŻANOWSKI: A Polish XVI-th Century Easter Dialogue. *Studies ... in Honour of Margaret Schlauch*. Wwa 1966; toż wersja pol. pt. *Dialog częstochowski*. W: *Studia folklorystyczne*. Wr. 1972; przedr. w: *Paralele*. Wyd. 3. Wwa 1973. — P. SZCZANIECKI: Mistagogia popularna W. W: *Służba Boża w dawnej Polsce*. S. 2. Pozn. 1966. — J. OKOŃ: Spór o autorstwo „Historii o chwalebnym Zmartwychwstaniu”. *Zesz. Nauk. UJ nr 168 Prace Hist-Lit.* z. 14 (1968). — J. ZWIĄZEK: M. z W. i jego działalność kaznodziejsko-literacka. *Studia Hist.* T. 1. Lubl. 1968. — J. LEWANSKI: Misterium. Wr. 1969. — M. SZMIDT: Uwagi na temat „Historii o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim” M. z W. *Nasza Przeszłość* 31 (1969). — J. ZWIĄZEK: Argumentacja biblijna w kazaniach niedzielnych M. z W. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1969 nr 4/5. — H. CZERWIEN. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — J. PIROŻYŃSKI: Najstarszy zachowany drukowany przekaz legendy o obrazie Matki Boskiej Częstochowskiej. *Biul. Bibl. Jagiel.* 23 (1973). — M. BRZOZOWSKI: Teoria kaznodziejstwa. Wiek XVI–XVIII. *Dzieje teologii katol. w Polsce*. T. 2 cz. 1. Lubl. 1975. — J. KRZYŻANOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — *Program Teatru J. Słowackiego w Kr.* 1976 nr z dn. 29. IV [tu: K. DEJMEK: *Od reżysera*; Cz. HERNAS: *Polskie misterium wiosenne*; J. LEWANSKI: *Sceniczne dzieje „Historii”*]. — S. SAWICKI: W sprawie inscenizacji misterion średniowiecznych. W: *Z pogranicza literatury i religii*. Lubl. 1978. — A. KAWECKA-GRYCOZOWA, M. ZYCHOWICZOWA: Gdzie i kiedy drukowano „Historię o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim”? *Biul. Bibl. Jagiel.* 31 (1981) nr 1/2. — J. LEWANSKI: *Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce*. Wwa 1981. — H.E. WYCZAŃSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — [Rec. niektórych wyst. „Historii...”]: J. SMOSARSKI. *Gość Niedzielny* 1984 nr 17; E. GAŁĄZKA. *Teatr* 1989 nr 8; B. MAMOŃ. *Tyg. Powsz.* 1989 nr 14; J. MAJCHEREK. *Teatr* 1993 nr 12; M. PRUSSAK. *Tyg. Powsz.* 1993 nr 25; J. SIERADZKI. *Polityka* 1993 nr 22; K. DORCZYK. *Teatr* 1994 nr 5; E. BANIEWICZ. *Twórczość* 1995 nr 4; J. BUKOWSKI. *Przegl. Tyg.* 1995 nr 4; J. GODLEWSKA. *Przegl. Powsz.* 1995 nr 3; P. GRUSZCZYŃSKI. *Tyg. Powsz.* 1995 nr 7; H. GURYN. *Teatr* 1995 nr 7/8; J. HERNIK-SPALIŃSKA: Wyjście z piekła. *Dialog* 1995 nr 5; O. KULCZYCKA. *Wiad. Kult.* 1995 nr 8; O. ŻUROWSKI. *Tamże* 1995 nr 17. — W. SULISZ: Interpretacje staropolskiego dramatu religijnego. *Dramat i teatr sakralny*. Lubl. 1988. — J. OKOŃ: „Historija o chwalebnym...” na tle misterium rezurekcyjnego. *Dramat i teatr religijny w Polsce*. Lubl. 1991. —

R. MAZURKIEWICZ: Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej. Kr. 1993. — J. ŚLASKI: Dawny dramat polski w reprintach. *Nowe Książki* 1993 nr 8. — R. WĘGRZYŃSKI: Miron z Wilkowiecka. *Teatr* 1995 nr 3 [wywiad z reżyserem wyst. teatr., P. Cieplakiem]. — J. OKOŃ: Twórcza polskiego misterium — z W. *Pisarze staropol. Sylwetki* T. 2. Wr. 1997.

L.T.

MIKOŁAJEWSKI Daniel 1560–1633

Pseud.: Joannes Krzyski.

Urodzony 1560 w Radziejowie, syn ubożego szlachcica, Jana herbu Habdank, i Anny. Kształcił się początkowo w miejscowej szkole kalwińskiej; w 1581–86, towarzysząc jako opiekun kasztelanom Przyjemskim, studiował we Frankfurcie nad Odrą, a w 1586 przez kilka miesięcy — w Heidelbergu. Po powrocie do Wielkopolski, gdzie cieszył się poparciem możnych rodów innowierczych, rozpoczął długotrwałą działalność zborową i polemiczną. Od 1591 do 1615 był ministrem w Radziejowie, do 1627 rezydował w Izbicy, następnie w Świerczynku. W 1595 przy boku świętosława Orzelskiego uczestniczył w synodzie generalnym toruńskim, protokołując obrady. Brał również udział w wileńskim zjeździe protestantów i dyzunitów 1599 r. Od 1607 należał do senioratu konfesji braci czeskich, z którymi od dawna współpracował. Debiutował — zaginionym dziś — łacińskim epicedium Helenie Przyjemskiej (1587); pozostawił też kilka kazań pogrzebowych; wielki rozgłos przyniósł mu pisma polemiczne i dysputy przeciw Jakubowi Wujkowi, Stanisławowi Reszce, Marcinowi Śmigleckiemu i Marcinowi Łaszczowi. Dziełem jego życia stał się doskonały przekład Pisma Świętego z adnotacjami w duchu konfesji kalwińskiej, sporządzony dla gmin reformowanych Rzeczypospolitej, pod patronatem Krzysztofa Radziwiłła, wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego. Rozpoczęty w 1606, posilkowany kilkoma redakcjami łacińskimi, wersją hebrajską, grecką oraz czeską, a także katolickim tłumaczeniem J. Wujka (1599), ukończony w 1623 — ukazał się dopiero w 1632 w Gdańsku, i stąd później nazwany został Biblią gdańską. Tłumaczenie to przyjęto zrazu krytycznie jako — wbrew poleceniom synodów — nazbyt samodzielne wobec ogólnie czczonej przez protestantów Biblii brzeskiej, z czasem zyskało wśród ewangelików wysokie uznanie i trwałą wziętość. M. zmarł 8 kwietnia 1633 w Dębicy.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O sakramencie Ciała i Krwie Pańskiej naprzeciwko disputacji teologiczkiej węgowieckiej, spi-

53

sanej od ks. Jezuita poznańskiego. [Przedmowa dat. we wrześniu 1590].

Dzielo zaginione; przeciw Jakuba Wujka De transsubstantatione disceptatio theologica. Pozn. 1589.

2. *Vindiciae quibus Guilhelmi Philalethae ad Ministromachiam Stanislai Rescii responsio contra refutationem Posnaniensem a criminatione et sophismatis vindicatur*. Joanne Krzyski referente. Anno 1593. B.m.r.

Wyd. pod pseud. Joannes Krzyski; przeciw dziełom S. Reszki *Ministromachia* (1591) i M. Żydowskiego *Libelli* (1593).

3. *Disputatia wileńska, którą miał ks. Marcin Śmiglecki Soc. Jesu z ks. Danielem Mikołajewskim sługą słowa Bożego: de primatu Petri ... 2 czerwca 1599*. Tor. 1599 druk. A. Koteniusz.

4. *Syncretis abo Zniesienie nauki Kościoła rzymskiego z ewangelicką w przedniejszych artykułach wiary powszechnej krześcijańskiej*. Przeciw Summariuszowi ks. Wojciecha Słupskiego, archidiacona wrocławskiego. Gdańsk 1609 druk. A. Hünefeld. Polemika z jezuitą Marcinem Łaszczem (pseud.: Wojciech Słupski).

Przekłady

5. *Biblia święta, to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza*. Gdańsk [1630–]1632, druk. A. Hünefeld. Wyd. nast.: Amsterdam 1660; pt. *Biblia sacra...* Halle 1726; Królewiec 1738 (1737); Brzeg Śląski 1768; Królewiec 1779; Berlin 1810; Królewiec 1823; Wr. 1836; Lipsk 1840; Halle 1854; Halle 1860. – Nowy Testament wyd. osob. Brzeg 1796.

Do pierwodruku, dedyk. przez K. Radziwiłła nowo obranemu królem Władysławowi IV, przydano „Pamiętnik” i zbiór pieśni religijnych, w części nakł. – *Psalmy Dawidowe* tłum. Macieja Rybińskiego, wyd. od 1605.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963) s. 178, 183.

M. SIPAYŁÓWNA: W sprawie genezy Biblii gdańskiej. *Ref. w Polsce* 6 (1934) i nadb. Wwa 1935. — Z. NOWAK: Andrzej Hünefeld jako nakładca i drukarz Biblii gdańskiej z 1632 roku. *Libri Gedanenses* 1 (1967). — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. 2. Pozn. 1969. — M. SIPAYŁO. *Pol. słownik biograf.* 21 (1976). — Akta synodów różnowierczych w Polsce. T. 3: Małopolska (1571–1632). Oprac. M. Sipayłówna. Wwa 1983. — P. BUCHWALD-PEL-COWA: Cenzura w dawnej Polsce. Wwa 1997.

T.W.

MILKOWSKI Zygmunt 1824–1915

Urodzony 23 marca 1824 w Saracei na Podolu w rodzinie drobnej szlachty; syn Józefa, b. oficera napoleońskiego, uczestnika powstania listopadowego, i Balbiny z Brudzewskich. Dzieciństwo spędził we wsi Rybki. Uczęszczał do gimnazjum w Niemi-

rowie, w 1842–46 do liceum w Odessie, gdzie kształcił się w kierunku matematycznym. W 1847 zapisał się na uniwersytet w Kijowie, zajmował się tam działalnością spiskową. Latem 1848 wyjechał przez Galicję na Węgry i wziął udział w powstaniu. Po upadku rewolucji węgierskiej znalazł się — w randze porucznika — w Turcji. Przebywał w Szumli, wydając (1849) ręcznie przepisywany *Dziennik Emigracji*. Tu wstąpił do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. W 1850 przybył do Londynu i przez pewien czas pracował jako robotnik w fabryce tapet. Pierwszy artykuł (na temat petersburskiej *Gwiazdy*) zamieścił w poznańskim *Gońcu Polskim* (1851, nr styczniowy). Współpracował z *Demokratą Polskim* (1851–56). Z polecenia Centralizacji TDP wyjechał (1851) jako emisariusz na Ukrainę, potem znalazł się w Moldawii. W czasie wojny krymskiej przebywał w Stambule i na Bałkanach. Pomagał gen. Józefowi Wysockiemu organizować legion polski, zetknął się z przebywającymi na Wschodzie Ryszardem Berwińskim, Romanem Zmorskim i Karolem Brzozowskim; uczestniczył w pogrzebie Adama Mickiewicza. Doświadczenia nabyte w czasie wędrówek po Bałkanach wykorzystał w ogłoszonych w *Dzienniku Literackim* (1856–60) „Pamiętnikach włóczęgi”. Odtąd twórczość literacka stała się, obok pracy politycznej, drugą ważną dziedziną działalności M. Utwory swoje podpisywał najpierw kryptonimem T.T.J., rozwinęty potem w pseudonim Teodor Tomasz Jeż. W 1857–58 przysyłał „Korespondencje z Konstancyjnopola” do *Gazety Warszawskiej* (z którą ponowil współpracę w 1886–89). W 1858 przybył do Paryża, przez parę miesięcy przebywał też — jako członek Centralizacji TDP — w Londynie. W *Przeglądzie Rzeczy Polskich* ogłosił artykuły ukazujące konieczność i szanse powstania. Zetknął się z Cyprianem Kamilem Norwidem. Jako emisariusz wyjechał przez Lwów do Moldawii. W 1861 ożenił się z Zofią Wróblewską i osiadł w Michalenach. Został poddany rumuńskim, przyjmując nazwisko Fortunat Melko. Kontynuował współpracę z *Dziennikiem Literackim* (do 1870), umieszczając w nim oraz w *Tygodniku Ilustrowanym* (1860–90) liczne powieści. Po wybuchu powstania styczniowego został przez Centralny Komitet Narodowy mianowany naczelnikiem sił zbrojnych na Rusi, następnie otrzymał — wraz z nominacją na pułkownika — rozkaz utworzenia oddziału powstańczego w Bułgarii. Wydalony z Rumunii w czasie próby przekroczenia z oddziałem granicy rosyjskiej, znalazł się w Stambule, potem we Lwowie. W 1864, wysłany przez Rząd Narodowy z misją polityczną do Belgradu, dotarł na miejsce już po upadku powstania. Przebywał dwa lata w Serbii. Zainteresowanie i sympatie dla południowych Słowian znalazły wyraz w jego powieściopisarstwie

historycznym i publicyście (najgłośniejszą z tego cyklu była powieść „Uskokki”). W 1866 zamieszkał w Brukseli. Prace swoje wysyłał do pism krajowych, m.in. do *Opiekuna Domowego* (1865–73) i *Kłosów* (1866–73, 1883–90, tu m.in. ogłosił „Wędrowki po Słowiańszczyźnie” 1868–69). W 1867 redagował *Niepodległość*, w 1868–70 współpracował z londyńskim *Głosem Wolnym*. Uczestniczył w pracach Zjednoczenia Emigracji Polskiej, w 1868 był przez pewien czas członkiem Komitetu, ułożył też projekt Manifestu ZEP. W 1871 odwiedził Poznań, Kraków i Lwów. W tymże roku został powołany do Komitetu Centralnego Ligi Pokoju i Wolności. Uczestniczył w jej kongresach i pracach do 1899. Od 1872 mieszkał w Szwajcarii: najpierw w Lozannie (tu przez kilka lat prowadził pensjonat dla młodzieży polskiej), a od 1877 — w Genewie. W 1872–76 pisywał do *Niwy*; w 1872–94 kontynuował (rozpoczętą wcześniej) współpracę z *Gazetą Narodową*; w 1874–77 i 1888 współpracował z *Bluszczem*; w 1877–80 z *Biesiadą Literacką*; w 1877–78 oraz 1884, 1886, 1891 z *Ateneum*; w 1878–82 z *Nowinami*; w 1878–89 z *Przeglądem Tygodniowym* (tu zamieścił recenzję: „Ogniem i mieczem — powieść z lat dawnych przez H. Sienkiewicza”. 1884 nr 15–18). Lata 1880–82 spędził w Paryżu. Nie udało mu się uzyskać stałego zajęcia w żadnym z czasopism francuskich, pisywał jednak o sprawach słowiańskich do *Monde*. W 1882 wrócił do Szwajcarii i do 1899 mieszkał w Genewie. Zdobywał coraz większy rozgłos jako powieściopisarz, stając się jednym z najpoczytniejszych autorów polskich XIX w. Ważne miejsce w jego utworach zajmowała sprawa walki o niepodległość. Dla uczczenia 25-lecia działalności M. środowisko warszawskich pozytywistów wydało w 1882 książkę zbiorową *Ognisko*, gdzie znalazły się m.in. prace Adolfa Dygańskiego, Marii Konopnickiej i Elizy Orzeszkowej, z którą łączyła go długoletnia przyjaźń. Uroczyste obchody jubileuszu zorganizowała w 1883 młodzież polska w Genewie. M. był przez wiele lat wiceprezesem Zjednoczenia Młodzieży Polskiej za Granicą. W tym okresie współpracował z petersburskim *Krajem* (1882–88, 1893, 1895); z *Kurierem Warszawskim* (1882, 1887–88, 1901); *Prawdą* (1882–89); *Nową Reformą* (1886, 1890–96). W 1887 był współzałożycielem tajnej Ligi Polskiej (przekształconej w 1893 w Ligę Narodową). Zbliżył się wówczas do grupy publicystów warszawskiego *Głosu*, do którego pisywał w 1886–93, 1897–98. W 1890–92 pisywał do *Świata*, zamieścił tu recenzję „Lalki” Bolesława Prusa („W sprawie powieści”. 1891 nr 6–9). Propagował — zwłaszcza na łamach założonego i redagowanego przez siebie w Genewie *Wolnego Polskiego Słowa* — ideę gromadzenia funduszy na cele narodowe. W 1891 był inicjatorem Skarbu Narodowego, będącego fasadą dla tajnej Ligi; agitując na jego

rzecz objeżdżał w 1900 środowiska polonijne w Stanach Zjednoczonych. W 1900–10 mieszkał w Zurychu. Około 1908 odsunął się od działalności politycznej. W 1910 jako członek Rady Nadzorczej Muzeum w Raperswilu (piastował tę funkcję od 1890) brał udział — obok Stefana Żeromskiego — w pracach komisji badającej popełnione tam nadużycia. Sprawę tę zreferował w broszurze pt. „Nie zawadzi historii nieco”. W 1911–13 mieszkał w Wetzikonie pod Zurychem. Ostatnie lata życia spędził w Lozannie. Tu zmarł 11 stycznia 1915; pochowany na cmentarzu La Pontaise.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Udział Polaków w wojnie wschodniej (1853–1856). Z prypisem: O powstaniu ludowym na Ukrainie w 1855 roku. Paryż 1858.
2. Wasyl Holub. Powieść. *Dzien. Lit.* 1858 nr 1–31. Wyd. osob. Wwa 1909.
3. Asan. Ustęp z dziejów „Słowian bałkańskich”. Powieść historyczna. *Dzien. Lit.* 1860 nr 53–59, 82–89. Wyd. osob. Lw. 1869 *Bibl. Mrówki* t. 7. Wyd. nast. pt. Piotr i Asan. Powieść historyczna z dziejów Słowian bałkańskich z XII wieku. Wwa 1906; w poz. 76 t. 30.
Przekł.: bułg. 1864, 1865, serb.-chorw. 1863, 1882.
4. Handzia Zahornicka. Powieść. Wil. 1860. Wyd. nast. w poz. 36 t. 1.
Przekł.: ros. 1884, serb.-chorw. 1867.
5. Pierwsze Boże przykazanie: „Nie będziesz miał bogów cudzych przede mną”. Powieść. *Dzien. Lit.* 1861 nr 44–64. Wyd. osob. Wwa 1907. Wyd. nast. w poz. 76 t. 11.
6. Sprawa ruska w Galicji. Powieść pomyślana przez kogo innego, napisana przez T.T.J. *Dzien. Pol.* 1861 nr 18–76, 1862 nr 1–62. Wyd. osob. Lw. 1884 *Bibl. Mrówki* t. 186–189.
7. Szandor Kowacz. Szkic. Wil. 1861. Wyd. nast. w poz. 36 t. 1; Wil. 1881; z przedmową P. Chmielowskiego. T. 1–2. Wwa 1898 *Bibl. Wyborynych* nr 48–49; oprac. W. Hahn. T. 1–2. Wwa 1948; toż Wwa 1949; oprac. J. Okopień. Wwa 1959. Przeróbka dramatyczna M. Guranowskiego 1949.
Przekł. franc. 1885.
8. Krwawe dzieje. Powieść w 2 tomach. *Gaz. Warsz.* 1862 nr 128–233 z przerwami.
9. Historia o pra-pra-pra... wnuku i o pra-pra-pra... dziadku. Powieść w dwóch częściach. T. 1–2. Wil. 1863. Wyd. nast. w poz. 36 t. 3–4.
Skrót pt. Kuźma Jeż. Opowiadanie z dawnych czasów. Z upoważnienia autora skróciła F. Morzycka. Wwa 1886. Wyd. 2 Wwa 1898.
10. Wrzecziono. Powieść. Lw. 1865. Wyd. 2 Wwa 1871.
Podp. krypt. *t. *t.
11. Pamiętniki starającego się. Powieść. Z rysunkami J. Kossaka. *Tyg. Ilustr.* 1865 nr 313–327.

- 1866 nr 372–379. Wyd. osob. Wwa 1903 (wraz z poz. 28). Wyd. nast.: w poz. 76 t. 36–38; Wwa 1950; Wwa 1956; Wwa 1959; Wwa 1975.
12. Drugie Boże przykazanie. Powieść. *Dzien. Lit.* 1866 nr 1–9. Wyd. osob. Lw. 1911. Wyd. nast. w poz. 76 t. 12.
13. Edward Kloc. *Klasy* 1866 nr 27–34. Wyd. osob. nieco zmien. Pozn. 1879 *Bibl. Powsz.* 1 (pt. Koleje życia. Powieść). Wyd. nast. Wwa 1894.
14. Helena. Powieść współczesna w 2 tomach. Wwa 1867. Wyd. nast. Pozn. 1869. Przekł. ros. 1878.
15. Mąż z rezerwy. Wwa 1867.
16. Ludwik Mierosławski oszkiecowany. Paryż 1869.
17. Ojciec Nikon. Powieść historyczna. *Strzecha* 1869 nr 1–13; przedr. *Gaz. Pol.* (Chicago) 1892 nr 1–24. Wyd. osob. w poz. 76 t. 9–10.
18. Opowiadanie Stasia. Powiastka. Lw. 1870.
19. Uroczą. Powieść. Wwa 1870.
20. Uskoki. Powieść historyczna. *Klasy* 1870 nr 240–287. Wyd. osob. pt. Uskoki. Powieść z dziejów Słowiańszczyzny południowej. Wwa 1882 (tu: P. Chmielowski: Wiadomość o życiu i pismach T.T. Jeża); przedr. w poz. 47. Wyd. nast.: T. 1–2. Wwa 1892; t. 1–4. Wwa 1904; w poz. 73 t. 1–3; oprac. A. Lewak. Cz. 1–2. Wwa 1948; oprac. H. Batowski, wstęp: Z. Najder. Wwa 1956. Przekł.: czes. 1884, franc. 1882, niem. 1891, ros. 1870, serb.-chorw. 1897.
21. Narzeczona Harambaszy. Powieść z dziejów Serbii. *Tyg. Ilustr.* 1871 nr 209–1872 nr 234. Wyd. osob. pt. Narzeczona Harambaszy. Powieść z dziejów Słowiańszczyzny południowej. Wwa 1882; przedr. w poz. 47. Wyd. nast. Wwa 1901; w poz. 76 t. 5–6; tekst przygotował do druku A. Lewak. Wwa 1948 (3 wyd. w 1948). Przekł. ros. 1874. Przeróbka dram. wyst. Lw. 1883, przekł. czes. 1893.
22. Dersław z Rytwian. Powieść z XV wieku. *Klasy* 1872 nr 340–389. Wyd. osob. T. 1–2. Wwa 1958 *Bibl. Powieści i Romansów*; wyd. 2 Wwa 1987. Przekł. ros. 1874.
23. Siostrzane dusze. Powieść. Wwa 1872.
24. Dachyjszczyzna. Powieść z dziejów serbskich. *Gaz. Warsz.* 1873 nr 111–230 z przerwami. Wyd. osob. Wwa 1883; przedr. w poz. 47. Wyd. nast.: w poz. 73 t. 4, 76 t. 17–20; Wwa 1949.
25. Emancypowana. Powieść. Wwa 1873. Przekł. ros. 1878.
26. Po ciemku. Powieść. *Opiekun Dom.* 1873 nr 40–52. Wyd. osob. Kr. 1893.
27. Hryhor Serdeczny. Powieść. Pozn. 1874. Wyd. nast.: cz. 1–2. Kr. 1898; w poz. 76 t. 13–14; przedmowa: J. Badora, oprac.: J.L. Kowalczyk. Wwa 1957.
28. Komysznik. Obrazek z przeszłości. *Tyg. Ilustr.* 1974 nr 315–327. Wyd. osob. Wwa 1903 (wraz z poz. 11).
29. Ofiary. Powieść. T. 1–2. Wwa 1874. Wyd. nast.: w poz. 36 t. 2; Wwa 1950.
30. Zarnica. Powieść bułgarska społeczna. Wwa 1874. Wyd. nast. T. 1–3. Wwa 1908 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 551–553; wyd. skróc. Wwa 1950. Przekł.: czes. 1883, ros. 1877.
31. Ostapek. Powieść. Ustęp z przeszłości emigracyjnej. Lw. 1875. Przekł. czes. 1883.
32. Starodubowska sprawa. Powieść ukraińska. Lw. 1875. Wyd. nast.: w poz. 76 t. 28–29.
33. Dwór w Chrustowie. Powieść. Wwa 1876.
34. Słowiański Hercog. Powieść na tle dziejów Słowiańszczyzny południowej. T. 1–4. Wwa 1876. Wyd. nast.: tekst przygotował W. Doroszewski. Wwa 1950.
35. Za króla Olbrachta. Powieść historyczna. Wwa 1876. Odb. z *Niwy*. Wyd. nast.: w poz. 76 t. 21–23; posłowie: T. Jodelka. Wwa 1961.
36. Dzieła. T. 1–4. Lw. 1876–1877.
37. Rotulowice. Powieść z dziejów serbskich. *Tyg. Ilustr.* 1877 nr 68–105. Wyd. osob. Wwa 1884. Wyd. nast.: w poz. 76 t. 24–27; tekst przygotował W. Doroszewski. Wwa 1950.
38. Wyśniona. Fantazja prozą – niby powieść. Wwa 1877.
39. Z ciężkich dni. Powieść historyczna. *Biesiada Lit.* 1877 nr 57–85. Wyd. osob. t. 1–2. Lw. 1881. Wyd. nast. t. 1–2. Wwa 1901 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 190–191; w poz. 76 t. 39–40.
40. Lech – Czech – Rus. Powieść historyczno-społeczna. Pozn. 1878.
41. Pod obuchem. Powieść. T. 1–2. Lw. 1878.
42. W Galicji i na Wschodzie. Przyczynek do dziejów powstania 1863. Pozn. 1880.
43. Z burzliwej chwili. Powieść historyczna. T. 1–3. Wwa 1880–1882. Przekł. ros. 1883.
44. List o książce dr P. Chmielowskiego i jej krytykach. Wil. 1881. Dot. książki: *Zarys literatury polskiej z ostatnich lat szesnastu*. Wil. 1881.
45. Wnuk chorążego. Powieść. T. 1–2. Wwa 1881.
46. Karzeł dyplomata. Powieść historyczna. *Kur. Warsz.* 1882 nr 10–173.
47. Powieści słowiańskie. Wwa 1883.
48. Niezaradni. Powieść. Wwa 1884. Wyd. nast. oprac. W. Hahn. Wwa 1949. Przekł. ros. 1885.
49. Dyplomacja szlachecka. Szkice z Poznańskiego. Powieść. Z ilustr. S. Witkiewicza. Wwa 1885 odb. z *Wędrouca*. Wyd. nast.: w poz. 76 t. 34–35 (pt. W obronie gniazda); Wwa 1949.
50. Miłość w opalach. Powieść z dziejów Krocacji. *Ateneum* 1886 t. 3–4. Wyd. osob. t. 1–2. Wwa 1902 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 240–247. Wyd. nast.: w poz. 76 t. 7–8; Wwa 1948.

51. Nad rzekami Babilonu. Powieść. *Kłosy* 1886 nr 1101–1122. Wyd. osob. T. 1–2. Wwa 1899 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 85–86. Wyd. nast.: posłowie: T. Jodełka. Wwa 1961.

52. Ci i tamci. Powieść na tle węgierskim w dwóch tomach. *Gaz. Warsz.* 1886 nr 275–1887 nr 203 z przerwami. Wyd. osob. pt. Ci i tamci. Powieść z czasów kampanii węgierskiej. T. 1–3. Wwa 1899 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 106–108. Wyd. nast.: Wwa [ok. 1901]; w poz. 76 t. 1–4; oprac. W. Hahn. Wwa 1948.

Przekł. węgier. 1963.

53. Dnie głodu. Z dawnych wspomnień. *Przeegl. Lit. dod. Kraju* 1886 nr 45–51. Wyd. osob. Kr. 1890.

54. Lat temu dwieście. Opowieść na tle dziejów Krocacji. T. 1–2. Kr. 1887. Wyd. nast. w poz. 76 t. 15–16.

55. Rzecz o obronie czynnej i o skarbie narodowym. Paryż 1887. Wyd. nast.: wyd. 2 Paryż 1888; wyd. rozszerz. Kr. 1910.

Wyd. 1 podp.: Z.F.M.

56. Wspomnienia o J.I. Kraszewskim. Wwa 1888.

57. Na swojej drodze. Powieść historyczna w 3 częściach. *Gaz. Warsz.* 1889 nr 9–178.

58. Rycerz chrześcijański. Powieść historyczna na tle dziejów Albanii w XV w. Cz. 1–3. Wwa 1889. Wyd. nast. pt. O byt. Powieść historyczna na tle dziejów Albanii w XV w. Lw. 1903; tekst przygotował W. Doroszewski. Wwa 1951.

Przekł. czes. 1904.

59. W zaraniu. Powieść na tle stosunków bułgarskich. Lw. 1890 odb. z *Kur. Lw.* Wyd. nast. m.in.: w poz. 76 t. 31–33; oprac. W. Hahn. Wwa 1948. Sześć wyd. do 1949.

Przekł.: bułg. 1890, 1951; kazachski 1975; ros. 1889, 1899, 1907, 1959; ukr. 1936.

60. Jaskółki. Powieść. *Tyg. Ilustr.* 1891 nr 91–104. Wyd. osob. Wwa 1900 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 152.

61. La question juive. Genewa 1891.

62. Ze wspomnień odeskich. Wwa 1893.

63. Powstanie w Czernichowie w roku 1888. Historia szlachecka w siedmiu pieśniach. Kr. 1895.

64. Żusia. Powieść współczesna w 3 częściach. Lw. 1895.

65. Iz Poliakov. Powieść. *Dzien. Kr.* 1896 nr 277–1897 nr 337.

66. Sama. Powieść. Wwa 1896.

67. Za gwiazdą przewodnią. Powieść na tle powstania styczniowego. T. 1–4. Wwa 1896. Wyd. nast. t. 1–2. Lw. 1905.

68. Jerzy Czarny (Kara Georgi), życie i czyny jego. Lw. 1897.

69. Którędy do szczęścia. Powieść. Wwa 1898.

70. Opowiadanie z wędrowki po koloniach polskich w Ameryce Północnej. Paryż 1901. Wyd. 2 Paryż 1903.

71. Sylwety emigracyjne z doby minionej. Lw. 1904. Przedr. fotoofs. Kr. 1988.

72. Od kolebki przez życie. T. 1–3. Powst. przed 1909. Wyd.: A. Lewak, przedmowa: A. Brückner. Kr. 1936–1937 (tu: A. Lewak: Prace i idee polityczne pulk. Z.M. na tle jego wspomnień).

Wyd. osob. fragm.: pt. Skarb Narodowy Polski. Nieco o Lidzie Narodowej. Rozdział jeden z pamiętnika: Od kolebki przez życie. Lw. 1905; pt. Powstanie węgierskie. Wwa 1952.

73. Wybór pism. T. 1–4. Kr. 1910.

74. Nie zawadzi historii nieco. Wwa 1912.

75. Autobiografia. Ogl. T. Makowiecki. *Ruch Lit.* 1929 nr 3.

Wydania zbiorowe i wybory

76. Wybór dzieł. T. 1–40. Wwa 1930–1931.

Nadto powieści ogl. tylko w czasop., prace publicystyczne i hist.

Koresp. znajduje się m.in. w Ossol., *Bibl. Jagiel.* Listy do córki Antoniny ogl. A. z Miłkowskich Gawrońska: Listy T.T. Jeża z czasu wojny. *Gaz. Warsz.* 1924 nr 83–84; do Z. Celichowskiego oraz do A. i L. Guttrych ogl.: A. Czartkowski: Kłopoty polskiego powieściopisarza. (Z życia T.T. Jeża). *Kur. Warsz.* 1931 nr 351 oraz *Ruch Lit.* 1931 nr 8; koresp. z E. Orzeszkową ogl. w: E. Orzeszkowa: Listy. T. 1. Wwa 1937, Listy zebrane. T. 6. Wr. 1967; listy do M. Kernbauma ogl. M. Handelsman. Wwa 1937 odb. z *Przeegl. Współcz.*; listy do W. Feldmana ogl. A. Galos. *Pam. Lit.* 1967 z. 4; listy do S. Osady ogl. Z. Jędrzyński. *Rocz. Kult. Kujaw i Pomorza* 4 (1967–68); do J. Baudouina de Courtenay ogl. T. Bešta. *Por. Język* 1970 nr 2; listy do Komitetu Emigracji Polskiej ogl. *Zjednoczenie Emigracji Pol. Kr.* 1972; do syna Józefa ogl. Z. Kozarynowa: Tajemnicze rupiecie. *Tydzień Pol.* (dod. do *Dzien. Pol. i Dzien. Żołnierza*, Londyn) 1982 nr 15; listy od S. Żeromskiego ogl.: Z. Złotorzycka. *Wiad. Lit.* 1934 nr 45, Z.J. Adamczyk. *Twórczość* 1968 nr 12; od J. Kasprowicza ogl. L. Rath. *Ruch. Lit.* 1937 nr 3/4.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

E. ORZESZKOWA: O powieściach T.T. Jeża z rzutem oka na powieść w ogóle. Studium. *Niwa* 1879 nr 97–101. — J. POPEŁAWSKI: Życie i czynny pułkownika Z.M. Lw. 1902. — M. BERSANO-BEGEY: Powieści słowianopółdniowe T.T. Jeża. Kr. 1935. — M. OSTROWSKA: T.T. Jeż (Z.M.). Życie i twórczość. Kr. 1936. — W. DOROSZEWSKI: Język T.T. Jeża. Wwa 1949. — M. JANION: Debiut powieściopisarski T.T. Jeża. *Prace Polon.* 7 (1949) i nadb. — K. KOŹNIEWSKI: T.T. Jeż - „Siewacz” łopowieść biograficzna. Wwa 1949. — W. SMOCHOWSKA: Bałgaria w twórczości na Z.M. (T.T. Jeż). *Sofija* 1955. — S. STRUMPH-WOJTKIEWICZ: Burzliwe dzieje T.T. Jeża, Z. pamiętników, pism i listów wybrał i oprac. Wwa 1961. — M. MAŁECKI: Komentarz do powieści „W obronie gniazda”. *Munera*

litteraria. Poznań 1962. — S.K. PAPIERKOWSKI: Lud serbski w powieściach T.T. Jeża. Lubl. 1962. — M. MAŁECKI: „Historia o pra-pra-pra... wnuku” T.T. Jeża jako dokument literackiego sporu. *Prace o lit. i teatrze ofiarowane Z. Szweykowskiemu*. Wr. 1966. — Z. SZWEYKOWSKI: Anzycz, Jeż i Romanowski jako budziciele ruchu powstańczego przed rokiem 1863. W: Nie tylko o Prusie. Poznań 1967. — S. SUBOTIN: Legenda i prawda o powieściach południowosłowiańskich T.T. Jeża. *Pam. Lit.* 1969 z. 2. — M. MAŁECKI: Debiut T.T. Jeża. *Slavia Occidentalis* 28/29 (1971). — W. SMOCHOWSKA-PETROWA: Polskie powieści o bułgarskich walkach wyzwoleniczych drugiej połowy XIX w. *Pam. Słowiański* 25 (1975) s. 73–93. — S. KIENIEWICZ, M. MAŁECKI. *Pol. słownik biograf.* 21 (1976). — Cz. KLAK: Powstanie listopadowe w powieściach J.I. Kraszewskiego i T.T. Jeża. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Rzeszowie* 1976 nr 30. — W. BOROWY: O „Historii o pra-pra-pra wnuku i o pra-pra-pra dziadku” Jeża. W: *Studia i szkice literackie*. Wwa 1983. — M. WOŹNIAKIEWICZ-DZIADOSZ: Strategia romansu w polskiej powieści politycznej połowy XIX w. *Biul. Lubel. Tow. Nauk.* 1983 nr 1. — K. CYSEWSKI: Bariera kulturowa i dzieło literackie. *Ruch Lit.* 1984 nr 1/2. — TENŻE: Informacja kontestująca w powieści historycznej. Na przykładzie twórczości T.T. Jeża. *W kręgu zagadnień pol. powieści hist. XIX w.* Lubl. 1984. — L. LUDOROWSKI: Historia prywatna Bohdana Chmielnickiego w powieści T.T. Jeża „Z burzliwej chwili”. *Teoretyczne aspekty powieści hist.* Kat. 1986. — Z. KOMENDER: Publicystyka Z.F.M. w „Wolnym Polskim Słowie”. *Kierunki* 1989 nr 49–52/53. — L. LUDOROWSKI: Sędziwy Parys. *Biul. Lubel. Tow. Nauk. Humanistyka* 29 (1991). — K. CYSEWSKI: „Nasza powieść”. (O „Szandrze Kowaczu” T.T. Jeża). *Powieść pol. XIX w. Interpretacje i analizy*. Lubl. 1992. — W. PUSZ: Powstanie listopadowe w powieściach J.I. Kraszewskiego i T.T. Jeża. W: *Romantyczne tematy i dylematy*. Rzeszów 1992. — Z. NIE-DZIELA: Bułgarskie odrodzenie narodowe w powieściach T.T. Jeża. W: *Slawistyczne studia literackie od renesansu do współczesności*. Kr. 1994. — K.M. PODHORECKA: Kilka uwag o bałkańskich powieściach T.T. Jeża. *Prace Filol.* 39 (1994). — K. DĄBROWSKI: Szwajcarskie powiązania w działalności Z.M. W: *Polacy nad Lemaniem w XIX w.* Wwa 1995. — D. OSSOWSKA: Ważne spotkania Jeża z Kraszewskim. *Zesz. Nauk. WSP w Olsztynie. Prace Filol.* 1995 z. 1. — K. POKLEWSKA: Ignacy Rzecki a Andrzej Rzeski. O wpływie powieści „Ci i tamci” T.T. Jeża na epizod węgierski w „Lalce” B. Prusa. *Prace Polon.* 50 (1995).

W.A.-Sz.

MINASOWICZ Józef Dionizy 1792–1849

Urodzony 3 października 1792 w Warszawie, w ormiańskiej rodzinie mieszczańskiej pochodzenia szlacheckiego (herbu Przyjaciół); syn Augustyna, bogatego kupca, i Agnieszki z Dulskich; stryjeczny wnuk Józefa Epifanio. Kształcił się w Liceum Warszawskim (już wówczas próbował przekładać z Fryderyka Schillera) i na wydziale prawa uniwersytetu w Lipsku (1810–14). Następnie zdał egzamin w Szkole Prawa i Administracji w Warszawie

i 1 sierpnia 1814 podjął pracę aplikanta przy Trybunale Cywilnym Departamentu Warszawskiego. W kwietniu 1815, mianowany aplikantem honorowym przy rządzie Królestwa Polskiego, pracował w Komisji Włościańskiej. Od 1817 był sekretarzem-tłumaczem z języków obcych przy Prokuraturii, a równocześnie sekretarzem Towarzystwa Rolniczego, z którego ramienia wydawał *Pamiętnik Rolniczy Warszawski* (1817). Od października 1818 do stycznia 1821 wykładał ponadto jako „profesor upoważniony” prawo rzymskie i handlowe na Uniwersytecie Warszawskim. W 1815–21 publikował w *Pamiętniku Warszawskim* (podp. J.Min..., J.D.M.) wiersze oryginalne i tłumaczone (m.in. z F. Schillera), eksperymentując w zakresie metryki. W 1816 debiutował w teatrze warszawskim jako autor sceniczny (tłumacz „Zagadki. Igraszki dramatycznej” Wilhelma Contessy). Od kwietnia 1820 do maja 1821 wraz z Karolem Kurpińskim redagował *Tygodnik Muzyczny* i zamieszczał tu swoje wiersze (z muzyką Kurpińskiego) m.in. „Dumka włościan Jabłonny”. Publikował też w *Astrei* Franciszka Grzymały. Był działaczem wolnomularskim, członkiem honorowym loży Astrea (1819), reprezentantem przy Wielkim Wschodzie Narodowym loży Szczęśliwe Oswobodzenie na Wschodzie Nieświeża, członkiem kapitulanej loży Rycerze gwiazdy i mówcą Braci Zjednoczonych. W 1819 został zastępcą obrońcy, w 1821 — obrońcą Prokuraturii. W 1827 przeszedł do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu jako urzędnik służby ogólnej. W 1828 ożenił się z Ludwiką Anthonin. Bywał na obiadach literackich Wincentego Krasieńskiego; przyjaźnił się z Fryderykiem Chopinem. W 1830 został referendarzem stanu i był delegatem do wykonania konwencji między cesarzem rosyjskim a królem pruskim w przedmiocie nabycia kapitałów pruskich. Od 1832 pracował w Wydziale Przychodów i Skarbu Rady Stanu; wtedy nabył i wzorowo zagospodarował majątek Potycz koło Czerska. Od 1836 zatrudniony był w Komisji Instrukcyjnej. W 1842 został mianowany referentem przy ogólnym zebraniu warszawskich departamentów Rządzącego Senatu, w 1842 — członkiem Senatu tychże departamentów, w 1848 — senatorem. Od 1842 uczestniczył w pracach komitetu powołanego do oceny projektu kodeksu cywilnego dla Królestwa opracowanego przez petersburską komisję kodyfikacyjną. W tym czasie związany był z salonem Niny i Wacława Łuszczewskich. Utwory ogłaszał (pod różnymi kryptonimami) w *Pielgrzymie* (1843), *Bibliotece Warszawskiej* (1843–44), *Albumie malowniczym* (1849). Posiadał order: św. Anny (II kl.), św. Stanisława (III kl., 1828), Czerwonego Orła (III kl., 1830) i św. Włodzimierza (IV kl., 1840). Zmarł 26 sierpnia 1849 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Świątynia nadziei w początku r. 1814. B.m.r.
2. Mowa przy obchodzie żałobnym po BB... Członkach Spr... i Dostk... [Ś. Jana pod nazwiskiem BB... Polaków Zjednoczonych, w przeciągu lat siedmiu przeniesionych do wieczności, na posiedzeniu teje [Ś. w dniu 11 mca X R... P... Ś... 58016 odbyty [Ś. i wiersz obrzędowy [Ś. do muzyki B... Karola Kurpińskiego na dzień powyższy przeznaczony. Wwa 1816. Wyd. nast. w poz. 6 t. 1.
3. Wiersz na dzień imienin Przewielebnego M... K... i Dostk... [Ś. Jana pod nazwą Astrea Najd... Br... Karola Woydy w imieniu teje [Ś. złożony przez Br... Członka honorowego z harm... B... Karola Kurpińskiego. B.m. [1819].

4. O polskim Orła Białego Orderze rzecz historyczna. Wwa 1820 (odb. z *Nowego kalendarzyka politycznego* na r. 1821).

Podp. J.D.M.P.P.O.P.G.

5. Pienia nabożne na coroczne tajemnic świętych obchody i Modlitwa Pańska w hymnie ... wszystkie do śpiewania z organem przez Karola Kurpińskiego skomponowane. Wwa 1825 (wyd. razem z Pieniami do Mszy A. Felińskiego). Toż pt. Pieśni nabożne dla rzymskokatolickiego chrześcijaństwa w Polsce... Wwa 1825. Wyd. nast. w poz. 6 t. 1.

6. Twory. Wyd. J.N. Bobrowicz. T. 1-4. Lipsk 1844. Wyd. nast. (tytułowe) Lipsk 1872.

Tu: w t. 2 m.in. Kilka rad dla piszących poezje do śpiewania, a w szczególności dla tłumaczy tekstów operowych; w t. 4: Poezje Schillera po polsku.

Parę wierszy przedr. antologie: *Zbiór poetów pol. XIX w.* 1 (1959); *Antologia poezji masonskiej*. Wwa 1995.

Przekłady

7. O. Kocpczyński: Do Kongresu Wiedeńskiego. Z łacińskiego w dniu 1 października 1814. B.m. 1814. Wyd. nast. w poz. 6 t. 3.

8. P.A. Wolff: Precjoza. Drama liryczne w 4 a. z niemieckiego. Muzyka: K.M. Weber. Wyst. i wyd. Wwa 1827. Wyd. nast.: Wwa 1835; w poz. 6 t. 2.

9. Othello, czyli murzyn z Wenecji. Trajedia liryczna we 3 a. z włoskiego ściśle miarowo przetłumaczona i pod muzykę J. Rossiniego podłożona. Wyd. i wyd. Wwa 1828. Wyd. nast. w poz. 6 t. 3.

10. G. Delavigne, E.A. Scribe: Niema z Portici. Opera w 5 a. ... z muzyką p. Auber, z francuskiego ściśle miarowo tłumaczona i pod muzykę podłożona. Wyst. i wyd. Wwa 1831 (dwa wyd.). Wyd. nast. w poz. 6 t. 3.

11. E. Geibel: Głosy czasu. Pozn. 1845.

Podp. F.Y.Z.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

A. TUSZYŃSKI: Poezje J.D.M. przekładane i własne. *Bibl. Warsz.* 1849 t. 3; przedr. w: *Rozbiory i krytyki*. T. 3 Petersb. 1854. — K.W. WÓJCICKI: Życiorysy znakomych ludzi. T. 2, Wwa 1851. — TENŻE: *Cmentarz Powązkowski* p. Warszawą. T. 2, Wwa 1856; wyd. 2 fotoofs. Wwa 1979. — TENŻE: *Enc. powsz. Orgel*. 18 (1864). — TENŻE: J.D.M. *Tyg. Ilustr.* 1864. T. 2 nr 269. — M. SZYJKOWSKI: Schiller w Polsce. Kr. 1915. — A. BAR: *Kumoszki na Parnasie*. Kr. 1947. — K. BUDZYK: Spór o polski sylabotoniizm. Wwa 1957. — Z. KOPCZYŃSKA, L. PSZCZOŁOWSKA: O wierszu romantycznym. Wwa 1963. — R. SKRĘT: *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — S. SZENIC: *Cmentarz Powązkowski 1790-1850*. Wwa 1979. — A. SIOMKAJŁO: *Ewolucja epigramatu (do początków Romantyzmu w Polsce)*. Wr. 1983.

E.A.

MINASOWICZ Józef Epifani
1718-1796

Inna forma nazwiska: Minasiewicz.

Urodzony 7 kwietnia 1718 w Warszawie w rodzinie mieszczańskiej, pochodzącej z ormiańskiego rodu szlacheckiego herbu Przyjacieli; syn Mikołaja, bogatego kupca, tytułarnego sekretarza Augusta II, i nieznannej z nazwiska rodowego Anny. Uczył się w szkołach jezuickich i pijarskich w Warszawie, a od 1737 studiował na Akademii Krakowskiej, którą ukończył ze stopniem doktora obojga praw. Po studiach przebywał czas jakiś u krewnych w Lwowie, po czym zamieszkał przy rodzinie w Warszawie, gdzie związał się z literacko-uczonym środowiskiem, szczególnie blisko z Józefem Andrzejem Załuskim. Uczestniczył w organizowanych przez niego imprezach literackich, w porządkowaniu i powiększaniu zbiorów Biblioteki Załuskich (gromadząc równocześnie własne zbiory), w podejmowanych przez J.A. Załuskiego przedsięwzięciach edytorskich, których był zwykle faktycznym wykonawcą. Pracę pisarską rozpoczął już w latach trzydziestych, w druku pojawił się w czterdziestych, po wydaniu „Zbioru rymów” (1755-56) wybił się na czoło ówczesnych poetów. W tym czasie miał należeć do loży wolnomularskiej Trzech Braci. Dzięki rodzinnym związkom z domem Wetynów uzyskał tytuł sekretarza Augusta III, a po otrzymaniu przez J.A. Załuskiego biskupstwa kijowskiego (grudzień 1758) został kanonikiem katedry kijowskiej (z siedzibą w Żytomierzu); w związku z tym podjął studia teologiczne w Świętokrzyskim Seminarium externum misjonarzy i uzyskał niższe święcenia duchowne (ok. 1763). Pośrednicząc między J.A. Załuskim a drukarzami, M. nawiązał bliższe kontakty z Wawrzyńcem Mitzlerem de Kolof i został korektorem i stylistą wydawanych w jego oficynie

periodyków polskich: *Nowe Wiadomości Ekonomiczne i Uczzone* (od 1758) — tu zamieszczał też własne prace, i *Patriota Polski* (1761). Rychło jednak zrezygnował z tej pracy z powodu fatalnej polszczyzny pism. Następnie był korektorem *Monitora* (od 1765), „gdzie nie tylko omyłek druku” wyszukiwał, „ale też aby co zdrożnego od prawideł panującej religii i stanu państwa nie weszło”. Ponadto pełnił funkcję kierownika (naczelnego redaktora) wydawnictwa w działającym na bazie drukarni Mitzlera Towarzystwie Literackim do Wydawania Najlepszych i Najpożyteczniejszych Książek (1765–70). W tym czasie zbliżył się do Adama Kazimierza Czartoryskiego i bywał na spotkaniach literackich w pałacu Błękitnym. Nie znalazł się natomiast w gronie literatów otaczających Stanisława Augusta. Współpracując z ramienia Mitzlera przy wydawaniu *Monitora*, z rzadka trafiał ze swymi pracami na jego łamy (w okresie kiedy pismo znajdowało się pod osobistymi auspicjami króla). Jednak w kryzysowym dla *Monitora* okresie (1769–71 i 1777–78) właśnie na M. spoczęła redakcja pisma; wtedy stał się też najczęstszym jego autorem. W 1771–73 współpracował także z *Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi*, a w wydanej w 1773–75 antologii horacjańskiej był głównym tłumaczem. Po śmierci J.A. Załuskiego (1774) zajmował się porządkowaniem pism zmarłego jako ustanowiony testamentem „egzekutor” jego spuścizny. Utraciwszy możnego protektora, znalazł się teraz M. w trudnej sytuacji finansowej. W 1777, kiedy ominęła go przyobiecana kanonia warszawska po zmarłym bracie stryjecznym, Ignacym Piotrze, zabiegał bezskutecznie u Stanisława Augusta o „opatrzenie roczną pensją”, przypominając swoje prace, zwłaszcza nad *Monitorem*, którymi starał się „być publico użytecznym”. Po odłączeniu od Polski (w drugim rozbiore) katedry żytomierskiej znalazł się w nędzy. W 1794 wspomagał go („jako kleryka nie mającego żadnego funduszu”) prymas Michał Poniatowski, następnie Ignacy Krasicki. Zmarł 16 października 1796 w Warszawie; pochowany w podziemiach kościoła św. Krzyża.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zbiór rytmów polskich. T. 1 cz. 1–2. T. 2 cz. 3–4. Wwa 1755–1756 *Zebrań rytmów przez wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszytych pisanycb* 4–5.

Tu m.in.: przekł. tragedii: J. Libenus: Józef; J. de La Chapelle: Kleopatra; N. Pradon: Trojanki; P.J. Crébillon: Radamist i Zenobia; M. Le Clerc: Virginia Rzymianka; przekł. poematów: J. de Préchac: Kawaler polski w przyjaźni stańczy i in.

2. Historia o Walterze hrabi z Tyńca i Alegundzie żonie jego, wybrana z kroniki starej łacińskiej

Boguchwała II Różyca... Wyd. w poz. 1 t. 2 cz. 3. Wyd. nast. pt. Walgierz hrabia z Tyńca. Wwa 1778 (odb. z *Monitora*).

3. *Mantissa brevis carminum miscellaneorum*. Wwa 1756.

4. *Tetrasticha vitas singulorum archiepiscoporum Leopoliensium inclytæ nationis Armenæ in Polonia brevi carmine designantia...* Wwa 1762. Wyd. nast. w poz. 7.

5. Próba pióra kaznodziejskiego we dwóch kazaniach w Seminarium Warszawskim Ś. Krzyża ... mianych. Wwa 1765.

6. Oda na imieniny ... Józefa Andrzeja ... Załuskiego ... wierszem ojczystym ... wynucona. [Wwa] 1767.

7. *Carminum variorum manipulus*. [Wwa] 1771.

8. *Illustrissimo ... Angelo Mariae Durini ... Hancce epigrammatum trigam...* Wwa 1772.

9. *Ad Bibliothecam Varsaviensem reduce suo conditore*. [Wwa 1773].

10. *Zaluszczyzny, albo zbiór rytmów ojczystych wielkiemu imieniowi ... Józefa Andrzeja ... Załuskiego ... przypisanych*. Wwa 1773.

11. *Wiersz Muzofila Wierszpolskiego o poetach żyjących*. [Wwa ok. 1775].

12. *Myśli moralne o przymiotach niewiasty zamężnej*. Wwa 1776 (odb. z *Monitora*). Wyd. rast. 1795.

13. *In aedes augustas ... Antoni Ostrowski ... Varsaviae ... erectas anno 1779. Heptas epigrammatum Latinorum totidemque Polonicorum...*

[Tyt. pol.]: Na pałac wspaniały ... Książęcia Prynasa w Warszawie ... wiersz ojczysty. [Wwa 1779]. Wyd. rast. w poz. 14.

14. *Zbiór mniejszy poezji polskich drobniejszych, albo suplement do zbioru większego rytmów jego ojczystych wydanego w 2 tomach a 4 częściach w Warszawie ... 1755–1756. Przydane są na końcu łacińskie tegoż autora poezje*. Wwa 1782.

15. *Gnesnensium archipraesul divinissimus Regnique Poloniae princeps patronus. Per praecipua actorum vitae suae capita brevibus metris sive epigrammatis descripta*. Wwa 1784.

16. *D. Hiacinthus, Cracoviensis primum canonicus, ordinis dein Praedicatorum confessor, Regni Poloniae ... patronus...* Wwa 1786.

17. *Specimen Musae Latinae Vatis Poloni*. Wwa 1792.

18. *In primum lapidem templi aeterni servarici Regnorum Providentiae a Rege Regnique Ordinis ex voto sacrae pro fundamentis positum anno reparatae salutis 1792 die 3 Maii in fastis memorabili*. [Wwa] 1792.

Podp. Author Speciminis Musae Latinae.

19. *Memorabilia de gente regno regibusque Armeniae ... (Historia Ormian)*. Rkps był w Hbl. Ossol. we Lw. sygn. 625.

Pojedyncze wiersze druk. też w różnych wydawn. ówczesnych, m.in. w: E. Drużbacka: Zbiór rytmów duchownych, panegirycznych, moralnych i światowych. Wwa 1752; J.A. Załuski: Zebranie rytmów. T. 2-3. Wwa 1754; F. Bohomolec: Zabawki poetyckie. Wwa 1758 i in.

Kilka wierszy M. przedr. antologie, m.in.: *Cztery wieki fraszki pol.* Wwa 1937 i wyd. nast.; *Poezja wieku Oświecenia.* Wwa 1954 i wyd. nast.; *Poezi pol. baroku.* T. 2. Wwa 1965; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976 i wyd. nast.; *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło.* Wwa 1981; *Antologia bajki pol.* Wr. 1992 BN1 239.

Przekłady

20. [C.A. Marini]: Kolloander wierny Leonidzie przyjaźni dotrzymujący przy różnych nienawiści wojennych awanturach i przypadkach... Przekład z 1746. Wyd. b.m.r. Wyd. nast. Kr. 1762 (anonim.).

21. Phaedrus, Augusta cesarza wyzwoleniec, w polski strój przybrany. Przekładania ... R.P. 1746. Wyd. w poz. 1 t. 2 cz. 4. Wyd. nast.: Bajek Ezopowych ksiąg 5. Przydane są Gabriasza Greczyna Rytmu poczwórne. Wwa 1777. (Tekst pol. i łac.).

22. F. Petrarca: Wizerunek wiary, posłuszeństwa i miłości małżeńskiej w osobie Bryzeldy, Waltera ... małżonki... Z łacińskiej prozy na wiersz polski przełożony... Lw. 1751. Wyd. nast. w poz. 1 t. 1 cz. 2.

23. Ae. Donatus: Życie Publiusza Wirgiliusza Marona. Wwa 1754 (odb. z: Księgi wszystkie P. Wirgiliusza Marona... Wwa 1754).

24. J. Barclay: Metamorphosis Apista ... z prozy łacińskiej na wiersz polski przeistoczona. Wyd. w poz. 1 t. 1 cz. 2. Wyd. nast.: Wwa 1778 (odb. z *Monitora*); Wwa [ok. 1790].

25. G.F. Le Jay: Przypadki znakomite, częścią z historii Pisma Ś., częścią z dziejów starożytnych greckich i rzymskich wzięte, wierszem łacińskim ... określone, rytmem zaś polskim ... przełożone. Przydane są na końcu Przypadki różne z E. The-saura wybrane. Wyd. w poz. 1 t. 1 cz. 2, t. 2 cz. 3. Wyd. nast. Wwa 1779.

26. T.A. Petronius: Farsalia albo wiersz o wojnie domowej... Przydane są drobniejsze tegoż autora poezje i przypiski tłumacza na końcu. Wyd. w poz. 1 t. 1 cz. 2. Wyd. nast. Wwa 1772.

27. D.M. Ausonius: Epigrammata, nagrobki i edylla wybrane. Wyd. w poz. 1 t. 2 cz. 3. Wyd. nast. Wwa 1765.

28. F. Fénelon: Haly-beg. Historia perska. Wyd. w poz. 1 t. 2 cz. 3. Wyd. nast. Wwa 1778 (odb. z *Monitora*).

29. A. Poniński: Opisanie krwawej przygody... Wyd. w poz. 1 t. 2 cz. 3 (tu także: przekł. innych

satyr i epigramatów). Wyd. nast. Wwa 1779 (odb. z *Monitora* 1778).

30. M.V. Martialis: Księga widoków rzymskich Domicjana cesarza tudzież epigrammata z ksiąg ... 12. Wwa 1759 (podp. J.E.M.). Wyd. nast. Wwa 1766.

31. List diabła do jmci pana Woltera. Z francuskiego... Wwa 1761. Podp. J.E.M.

32. Nic francuskie na nic polskie przenicowane, albo pochwała niczego przypisana nikomu. Wwa 1761. Wyd. nast. Wwa 1769 (razem z poz. 33).

33. [L. Coquelet]: Pochwała czegoś przypisana komuś, z przedmową śpiewaną. Z francuskiego... Wwa 1762. Wyd. nast. Wwa 1769 (razem z poz. 32).

34. Ks. Goussault: Wyobrażenia pocziwego człowieka... Wwa 1762. (podp. J.E.M.). Wyd. nast. Wwa 1769.

35. Henryk Maksymilian, arcybiskup koloński: Krótki zbiór sporów o wierze dla nauki rozmowy z nowowiernikami albo z nowymi luterskiej i kalwińskiej szkoły sektarzami. Wwa 1762 (podp. J.E.M.). Wyd. nast. Wwa 1772.

36. Sumariusz wiary i nauki powszechnej katolickiej ... z krótkim zebraniem zwyczajnych zarzutów i odpowiedzi na nich, niegdyś po łacinie napisanych... Wwa 1762.

37. [P.J. Boudier de Villeremet]: Przyjaciel białychgłów, z francuskiego. Wwa 1760. (Współtłum. W. Jakubowski). Wyd. nast.: ... z przedmową i z różnymi, wierszem i prozą, na końcu przydatkami. Wwa 1766 (podp. X.J.M.K.K.); toż w: *Nowe Wiadomości Ekonomiczne i Uczzone* 1766-1767.

38. Satyra przeciw bożnikom, czyli bezbożnym deistom. Z francuskiego wierszem polskim nierytmowym ... z innymi przydatkami przełożona. [Wwa] 1766 (podp. J.E.M.K.K.J.K.M.S.). Wyd. nast. Wwa 1786.

39. [Ph. D. Stanhope Chesterfield]: Filozof indyjski, abo sposób uszczęśliwienia życia ludzkiego w społeczności z chińskiego języka na angielski, z angielskiego na francuski, a teraz świeżo z francuskiego na polski przez J.M.K.K.K.J.K. Mci Sekr. przełożony. Wwa 1767. Wyd. nast. Wwa 1769.

40. Tigranes. Tragedia we 3 a. z włoskiego wierszem polskim. Wwa 1767 (podp. J.E.M.K.K.J.K.M.S.). Wyd. nast.: Wwa 1773; Wwa 1793.

41. [C. Schonaeus]: Józef Starozakonny. Tragiczno-komedia w 5 a. wierszem nierytmowym ... z innymi drobniejszymi na końcu przydatkami z łacińskiego przełożona. Wwa 1768.

Podp. pod dedyk.: X.J.M.

42. J.T. Oxenstierna: Uwagi i niektóre maksymy moralne. Wyd. w wyd. drugim poz. 34. Przekład całości: Uwagi i maksymy moralne ... Z francuskiego na polski język przetłumaczone. Wwa 1772 (odb. z *Zabaw Przyjemnych i Pozytecznych*). Wyd. nast. Wwa 1775.

43. A.M. Durini: Jaśnie Wielmożnej ... Urszuli ... Zamoyskiej ... wianek ten z wierszów uwity... Wwa 1770.
Tekst pol. i łac.

44. F. Fénelon: Dowody jawne o jestności Boga ... z francuskiego na polskie przełożone z innymi wespół przydatkami. Wwa 1772, Podp. I.E.M.K.K.K. (odb. z *Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych*).

45. Sz. Szymonowicz: Joël prorok starozakony ... Z łacińskiego wierszem polskim nierytmowym przełożony. Wwa 1772.

46. [A.T. de Lambert?]: Listy Erasta do Lucyndy z francuskiego. Wwa 1773 (odb. z *Monitora*).

47. G.F. Le Jay: Żądze ludzkie. Komedia w 1 a. prozą z łacińskiego. Wwa 1773.

48. [C. Schonaeus:] Tabasz, albo Tobiasz Stary. Tragikomedia w 5 a. z łacińskiego wierszem polskim nierytmowym przełożony. Wwa 1773.
Podp. pod dedyk.: X.J.M.

49. G.F. Le Jay: Zgoda między Fortuną i Cnotą przywrócona. Drama w 1 a. prozą. Wwa 1774.

50. A.M. Durini: Carmina selecta ... Wiersze wybrane ... Wwa 1775.

51. Wizerunek symboliczny. B.m. 1775. Dwa wyd., tekst pol. tłum. i oryg. łac. (anonim). Wyd. nast. (pt. Wiersz łaciński z polskim wykładem na suppresję jezuitów) w poz. 14; przedr. wg pierwodr. B. Wolska w: *Mniej znane reakcje poetyckie na kasatę zakonu jezuitów*. Łódź 1995.

Tenże wiersz tłum. W. Sowiński: Na ruinę jezuitów. Wwa 1776 (tekst pol. i łac. przedr. B. Wolska jw.).

52. [J. Gengel]: Stopnie w przepaść ateizmu wiodące. Przez Eudoxa Prawowierskiego dla przestrogi i naprawy libertynów, swobodne zdania z rozwiązywał życiem łączących, odkryte. Wwa 1776 (odb. z *Monitora*).

53. Osnowa polska myśli francuskich, częścią moralnych, częścią politycznych. Przydany jest na końcu zbiór krótki powieści pamiętnych jako też dowcipnych z francuskiego. Wwa 1776 (odb. z *Monitora*).

54. G. de Scudéry: Mowa Liwii cesarzowej do Mecenasa o poezji. Wwa 1776 (odb. z *Monitora*).
Podp. J.E.M.

55. M. Bobrykiewicz: Męka Chrystusowa ze wszystkimi jej okolicznościami... Z łacińskiego na polski przełożona. Wwa 1780.

56. [A. Kubani]: Lekarstwo niebieskie przeciwko nagłej i niespodziewanej śmierci... Z łacińskiego „Antidotum coeleste” ... na polski przełożone, z przydatkiem rzeczy osobnych. Wwa 1780.

57. E. Sixtus: De thermarum Sclanarum usu recto maloque. Wwa 1780.
Przekł. z pol.; współtłum. W. Mitzler de Kolof.

Prace edytorskie

58. Zebranie rytmów przez wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszytych pisanych. T. 1–6. Wwa 1752–1756.

Wspólnie z J.A. Załuskim.

59. Księgi wszystkie P. Wirgiliusza Marona, to jest ksiąg 12. Wwa 1754.

Wspólnie z J.A. Załuskim.

60. F.A. Muratowicz: Próznowanie niepróznujące... Wwa 1759.

Podp. J.E.M.

61. J.A. Załuski: Obraz nędzy ludzkiej. Tragikomedia w 5 a. Wwa 1768.

62. T. Krusiński: Pragmatographia de legítimo usu ambrozji tureckiej, to jest opisanie sposobu należytego zażywania kawy tureckiej... Wwa 1769.

63. Q. Horatius Flaccus: De arte poetica liber ad Pisones, tj. Q. Horacjusza Flakka O sztuce rymotwórczej księga do Pizonów. Przekładania O. Korotyńskiego, dzieło pogrobkowe, czyli pozosale. Wwa 1770.

64. Sielanki polskie z różnych autorów zebrane. Wwa 1770. Wyd. nast. Wwa–Lipsk 1778.

Wspólnie z A. Naruszewiczem.

65. Aulus Persius Flaccus, dowcipny wierszopis rzymski. Z łacińskiego na wiersz polski przez M. Słonkowicza przełożony w Krakowie 1651 ... a teraz staraniem J.E.M.K.K.K.J.K.M. Sekr. powtórnie do druku dla rzadkości pierwszych egzemplarzy podany. Wwa 1771.

66. Sententiae selectae rhythicae, sive carmine Leonino contextae... Wwa 1771.

67. C. Claudianus: O porwaniu Prozerpiny ... ksiąg 3 przekładania Andrzeja Wincentego z Uniechowa Ustrzyckiego. Edycja ... trzecia, przydatkiem nowych dzieł rymotwórczych tegoż autora od innych przełożonych powiększona. Wwa 1772.

68. Wiersze zbieranej drużyny z rękopisami pewnego wybrane ku zabawie czytającym. Wwa 1772.

69. Pieśni wszystkie Horacjusza przekładania różnych. T. 1–2. Wwa 1773[–1775].

Wspólnie z A. Naruszewiczem.

70. J.A. Załuski: Przypadki niektóre ... które mu się w niewoli moskiewskiej polszostoletniej trafiły roku 1767–1773 wierszem od niego podróżnym w Regnowie opisane. [Wwa] 1773.

71. J.A. Załuski: Polska w obszernych wiadomościach swoich skrócona, z podziałem na 3 części. Rzecz ... ułożona R.P. 1768 ... przez ... przejrzana, poprawiona, w niektórych miejscach dopełniona i drukiem na widok podana ... w Warszawie 1774. Niewyd. cz. 2 z rkpsu Minasowicza wyd. J. Mączkowski pt. Biblioteka historyków, prawników i polityków, i innych autorów polskich lub o Polsce piszących. Kr. 1838.

Drobniejsze przekł. ogłaszał w czasop. i w poz.

72. O przyjeździe królowej Bony do Polski. Rzecz z rękopisma pewnego wybrana. Lipsk [Wwa] 1774. Wyd. 2 Lipsk [Wwa] 1790.

Wyd. pol. przekładu z: *Les Amours de Bona Sforza*. Leyde 1682.

73. S. Muratowicz: Relacja ... obywatela warszawskiego od Zygmunta III, króla polskiego, dla sprawowania rzeczy wysłanego do Persji w r. 1602. Rzecz z starego rękopisma wybrana i teraz dopiero do druku podana. Wwa 1777.

Podp. J.E.M.

74. M. Jaśkiewicz: Skarb w ziemi ukryty, nieśmiertelna w śmiertelnym ciele dusza, albo szacunek duszy ludzkiej, przez ... opisany wierszem ojczywym R.P. 1775. Dzieło pogrobkowe staraniem J.E.M.K.K.K. z rękopisma autora wydane. Wwa 1779.

Z przedmową-wspomnieniem o autorze.

Nadto szereg pism ze spuścizny Załuskiego oraz wiele tekstów wierszowanych i prozaicznych z lit. staropol. wyd. w *Monitorze*.

Koresp. M. z Załuskim z 1752–1756, 1758–1763, 1767, 1773 w rkpsach Bibl. Nar. Fragm. ogl. J. Platt: Adam Naruszewicz w kręgu Biblioteki Załuskich. Fragm. koresp. J.A. Załuskiego i inne mater. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 4. Wr. 1973 *Arch. Lit.* 18. — List M. do Stanisława Augusta z 1777 ogl. K.W. Wójcicki w: *Arch. dom*. Wwa 1856.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

K.W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski p. Warszawą. T. 3. Wwa 1856; wyd. 2 fotoofs. Wwa 1979. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel*. 18 (1864). — W. SMOLEŃSKI: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce. Wwa 1887; wyd. 2 w: *Pisma historyczne*. T. 2. Kr. 1901. — A. GOLDBERG. *Wielka enc. powsz. ilustr.* 47/48 (1912). — W. OGRODZIŃSKI: Polskie przekłady Horacego. *Commentationes Horatianae*. T. 2. Kr. 1935 i odb. — Z. SINKO: „Monitor” wobec angielskiego „Spektatora”. Wr. 1956. — H. LEMKE: Die Brüder Załuski und ihre Beziehungen zu Gelehrten in Deutschland und Danzig. Berlin 1858. — E. ALEKSANDROWSKA: Johan Turesson Oxenstierna w Polsce. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4. — TAŻ: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999 [2000]. — P. MATUSZEWSKA: Z problematyki „Monitora”. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4. — E. ALEKSANDROWSKA: Wiersze siedemnastowieczne i saskie w „Monitorze”. *Tamże* 1960 z. 4. — TAŻ: Monitorowe „autopowtórzenia”. *Tamże* 1963 z. 4. — J. PLATT: Wstęp. W: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1700–1777. Wybór. Wr. 1968 *BN1*, 195. — J. ZIĘTARSKA: Szuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — E. ALEKSANDROWSKA. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — TAŻ: Wstęp. W: „Monitor”

1765–1785. Wybór. Wr. 1976 *BN1*, 226. — TAŻ: Relacje Jana Heynego, agenta księcia Ksawerego Saskiego o „Monitorze”. *Pam. Lit.* 1976 z. 3. — T. FRĄCZYK: Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 5. Wr. 1978 *Arch. Lit.* 22. — E. ALEKSANDROWSKA: Jeszcze „Wśród redaktorów i autorów „Monitora””. Głosa do publikacji T. Frączyka. *Pam. Lit.* 1980 z. 2. — L. HASS: Sekta farmazonii warszawskiej. Wwa 1980. — B. BRZUSZEK. *Słownik pol. teologów katol.* 2 (1982). — M. GARBACZOWA: Łacińska twórczość pisarzy polskiego Oświecenia. (Zagadnienia wstępne). Kielce 1982. — Z. SINKO: Powiastka w Oświeceniowej stanisławowskim. Wr. 1982. — B. WOLSKA: Poezja polityczna czasów pierwszego rozbioru i Sejmu Delegacyjnego, 1772–1775. Wr. 1982. — J. STARNAWSKI: Dzieje wiedzy o literaturze polskiej do końca w. XVIII. Wr. 1984. — M. GARBACZOWA: Poezja łacińska w Polsce doby Oświecenia. Wr. 1986. — J. KOZŁOWSKI: Szkice o dziejach Biblioteki Załuskich. Wr. 1986. — J. PLATT: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Zarys monografii. Gdańsk 1986 *Zesz. Nauk. UG. Rozpr. i Monogr.* 63. — J.A. BALIŃSKI: Polski przekład romansu o Bonie i edytorska inicjatywa wydawnicza J.E.M. *Przeł. Hum.* 1987 nr 4. — J. BUDZYŃSKI: Horacjanizm w polsko-łacińskiej liryce oświeceniowej. *Wiek Oświecenia* 7 (1989). — W. WOŹNIEWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1990. — S. GRACIOTTI: Od Renesansu do Oświecenia. T. 2. Wwa 1991. — E. ALEKSANDROWSKA: J.E.M. (1718–1796). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1992 [z tekstami M.]. — Z. SINKO: Początki recepcji literatury francuskiej (1740–1763). *Kultura lit. pol. XVIII w. w Polsce*. Wr. 1992. — J. KURKOWSKI: Warszawskie czasopisma uczone doby Augusta III. Wwa 1994. — J. WÓJCICKI: Poetyckie reakcje na porwanie Stanisława Augusta Poniatowskiego. *Napis* 5. 1 (1994). — T. KOSTKIEWICZOWA: Oda w poezji polskiej. Dzieje gatunku. Wr. 1996.

E.A.

MINIEWSKI Władysław 1793–1865

Urodzony w 1793 w Magnajowie (woj. sandomierskie); syn Józefa herbu Nieczuja, i Heleny. Uczył się w Liceum Warszawskim (informacja o studiach M. na Uniwersytecie Warszawskim nie znajduje potwierdzenia w dokumentach). W 1810 podjął pracę w kancelarii Rady Stanu Księstwa Warszawskiego; w 1812 został adiunktem (w randze porucznika) generalnej komendy Korpusów Kadetów; w 1816 — sekretarzem Komisji Likwidacyjnej. W 1815 debiutował jako tłumacz wystawionej w teatrze warszawskim komedii Molière'a „Doktor z muzu”. Od 1822 pracował jako sekretarz przydzielony, a od 1828 sekretarz generalny w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (na tym stanowisku był w 1829–30 bezpośrednim przełożonym Juliusza Słowackiego). W 1830 został referendarzem stanu. 15 listopada 1830 ożenił się z Karoliną Amelią Lesseł. Artykuły, recenzje i utwory poetyckie ogłaszał

63

w czasopiśmie: *Astrea* (1822–23), *Wanda* (1823–25), *Biblioteka Polska* (1825), *Rozmaitości Warszawskie* (1827), *Motyl* (1828–29), *Kurier Warszawski* (1829). W 1822–28 wystawił na scenie warszawskiej kilka niewydanych dramatów, m.in. komedię oryginalną „Trafił swój na swego” (1824) i przełożone przez siebie tragedie Jeana Racine’a (1822) i Pierre’a Corneille’a (1824). Po 1832 osiadł na wsi, najpierw w Przyłuskach koło Rawy, a następnie w Zalesiu Wilczogórze (Wilczu) koło Grójca. W 1832–33 współpracował z *Tygodnikiem Polskim Wiadomości Przyjemnych i Użytecznych*; w 1842 ogłaszał utwory w *Pielgrzymie*, w 1854 w *Kurjerze Warszawskim*. W *Dzienniku Warszawskim* (1855 nr 83, 84, 87) zamieścił artykuł w obronie tragedii klasycystycznej. Od 1848 był sędzią pokoju okręgu czerskiego; od 1854 członkiem rady opiekuńczej szpitala św. Piotra w Grójcu. Odznaczony Orderami św. Anny i św. Stanisława. Zmarł 9 lutego 1865 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Siedmiomilowe życie Sieciecha. Powieść alegoryczna wierszem przez Wł.M. Wwa 1822.
2. Kamma. Tragedia oryginalna wierszem w 3 a. Wyst. Wwa 1822. Wyd. Wwa 1823.
3. Bajki. Cz. 1–2. Wwa 1828. Wyd. nast. pomnoż.: Filozofia nie filozofia w bajkach. T. 1–2. Lipsk 1859; toż wyd. tyt. Bruksela 1862 *Bibl. Dom.* 10–11.
4. V. Ducange, Dinnaux [J.F. Beudin, P. Goubaux]: Trzydzieści lat życia szulera. Melodrama w 3 porach. Wyst. i wyd. Wwa 1828. Podp. pseud. Władysław M.
5. Dytyramb na koronację króla polskiego Mikołaja I. Wwa [1929].
6. Pisma do żony, wierszem i prozą. Kr. 1852.

Nadto kilka niewyd. oryginalnych i tłum. utworów dram., m.in. Król Ryszard II W. Szekspira.

Parę wierszy M. przedr. *Zbiór poetów pol.* 1 (1959) i *Antologia bajki pol.* Wr. 1982 *BN* 1 239.

O P R A C O W A N I A

NK 5 (1967), 6/2 (1972).

W.M. *Tyg. Ilustr.* 1865 nr 31. — M. SZYJKOWSKI: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasycystyczny. 1661–1831. Kr. 1920. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski, 1790–1850. Wwa 1979. — W. WOŹNOWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1990. — Z. SZELAĞ: W.M. *Słownik wiedzy o Grójeckiem*. Grójec 1993.

E.A.

MINISZEWSKI Józef Aleksander 1821–1863

Urodzony 19 marca 1821 w Orchowie w Sieradzkim, w rodzinie szlacheckiej; syn Bogumiła i Izabeli z Przepalkowskich. Do gimnazjum uczęszczał w Warszawie. Obracał się w kregach młodych literatów związanych z Cyganerią warszawską. Bywał w salonie Pauliny i Augusta Wilkońskich, należał do Cechu Głupców. Debiutował utworem „Sierota, powieść gminna” (ogł. w *Bibliotece Warszawskiej* 1841). Prawdopodobnie uczestniczył w konspiracji 1848 r. W lutym tego roku wyjechał do Wrocławia, gdzie przypuszczalnie poznał bliżej Juliusza Słowackiego. Przebywał przez pewien czas na Śląsku, w Berlinie i Poznaniu. Pod pseudonimami: Oleś, Józef Aleksander Starza oraz J. Aleksander zamieszczał w poznańskich *Gazecie Polskiej* felietony, m.in. w dziale „Przegląd literatury pięknej”, gdzie jako jeden z pierwszych zamieścił entuzjastyczne omówienie „Lilli Wenedy” (1850 nr 48). Nie uzyskawszy zezwolenia władz na pobyt w zaborze pruskim, powrócił w 1851 do Warszawy. W 1858–60 współpracował z *Gazetą Codzienną*. Ogłaszał tu „Listy Cześniakiewicza do Marszałka”, dając się poznać jako utalentowany felietonista, rzecznik uwłaszczenia chłopów i krytyk feudalnych przesądów. W tym czasie opublikował również wiele powieści z życia ziemiaństwa i wyższych sfer urzędniczych. Około 1860 opowiedział się za ugodową polityką Wielopolskiego, który w 1862 mianował go urzędnikiem do szczególnych poruczeń w rządzie cywilnym. W cyklu artykułów pt. „Rzeczy społeczne”, ogłaszanych w *Dzienniku Powszechnym* (1861–63), którego M. był głównym komentatorem politycznym, szczególnie zaś w głośnym artykule pt. „Interesa rewolucji powszechnej i narodowości” (1863 nr 88 i 91), a także we własnym satyrycznym piśmie *Komunaly* (gdzie używał pseudonimu Achilles Kacenbergovius), atakował ruch spiskowy, przez co spotkał się z okazywaną niechęcią w środowisku patriotycznym. Znalazło to wyraz w demonstracyjnym usunięciu M. z Resursy Kupieckiej. Został zaszytowany 2 maja 1863 w Warszawie (przypuszczalnie z wyroku władz konspiracyjnych).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Jan Pieniążek. Powieść krajowa z podania historycznego z XV wieku. T. 1–3. Wwa 1843 [1842].
2. Jadzwingowie. Powieść historyczna. T. 1–2. Wwa 1845.
3. Powieść zlepiana. Wwa 1846. Podp.: Jack Mac Treful, J.Z. Sójkowski. Współautor: J.B. Dziekoński.

4. Domowa zagroda. Rysy dziejów polskich w opowiadaniu powieściowym dla młodzieży. T. 1–2. Wwa 1847.

Podp.: Józef Aleksander Starża.

5. Legenda o królu Lechu. Opowiadanie Olesia. [Utwór wierszem]. Pozn. 1850.

6. Grzechy powszednie. Obrazek z nowszych czasów skreślony przez Olesia. Pozn. 1850.

7. Stanisław Żółkiewski. Obraz historyczny z czasów Stefana i Zygmunta III królów. T. 1–2. Berlin 1851.

Podp.: Józef Aleksander Starża.

8. Listy Cześniakiewicza do Marszałka. Wwa 1858. Seria 2. Wwa 1860. Seria 3. *Kron. Wiad. Kraj. i Zagr.* 1859 nr 93–126.

9. Hipoteka szczęścia małżeńskiego. Studium. Wwa 1860.

Podp.: J. Cześniakiewicz.

10. Galeria obrazów szlacheckich. Opowiadania Cześniakiewicza. T. 1–3. Wwa 1860–1861.

11. Życie w parafii. Opowiadanie Cześniakiewicza. T. 1–6. Wwa 1860–1861.

12. Ruch polski z 1861 roku. Rzut oka na rozwój polityczny i społeczny w Królestwie Polskim od roku 1831 do naszych czasów. Napisał Syn szlachecki. Lipsk 1862. Wyd. 2 Lipsk 1863.

13. Komunały. Pismo zbiorowe, poświęcone tak rozweseleniu, jako i zasępianiu umysłów... w conceptach niewyczerpane, a bez wielkich pretensji... Pod redakcją Achillesa Kacenbergoviusa, rodowitego Polaka. Wiązki 1–3. Wwa 1862. Satyry polit., przypuszczalnie w całości napisane przez J.A.M.

14. Ciernie kwitnące. Obrazek z życia warszawskiego narysował... T. 1–2. Wwa 1865. Wyd. pośmiertne.

Listy i inne dokumenty dot. współpracy M. z A. Wielopolskim znajdujące się w Arch. Państw. w Kielcach.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

A. KRAUSHAR: Jmć Pan Cześniakiewicz Miniszewski. Echa wspomnień z lat 1861–1863. Wwa 1912 odb. z *Przegl. Nar.* — w.k.: Testament M. Z tragedii 63-go roku. *Świat* 1918 nr 33. — P. WILKOŃSKA: Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie. Oprac. Z. Lewinówna. Wyd. 2 Wwa 1959 [prwdr. 1871]. — B. SKARGA: Narodziny polityzmu polskiego. Wwa 1964. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 1. Wwa 1973. — B. ZAKRZEWSKI: Wrocławski towarzysz Słowackiego. W: *Tematy śląskie*. Kat. 1973 [prwdr. 1961]. — S. KIENIEWICZ: *Pol. słownik biograf.* 21 (1976). — E. KNOBLOCH-KALETA: Achilles Kacenbergovius. O J.A.M., dziennikarzu zlej sławy. *Mies. Lit.* 1978 nr 2. — T. BUDREWICZ: Wallenrod w kostiumie Jaćwinga. *Rocz. Suwalsko-Mazurski* 1 (1991) s. 53–56. — M. GŁOWIŃSKI: Pismak 1863. W: Pismak

1863 i inne szkice o różnych brzydkich rzeczach. Wwa 1995 [prwdr. 1985].

W.A.-Sz.

MIRANDOLA Franciszek

zob. PIK-MIRANDOLA Franciszek

MIRIAM

zob. PRZESMYCKI Zenon

MITZLER de KOLOF Wawrzyniec (Lorenz) 1711–1778

Inne formy nazwiska: Micler, Mizler; Mützler; Müzler.

Urodzony 25 lipca 1711 w Heidenheim w Wirtembergii; syn Johanna Georga, urzędnika w służbie margrabiego von Ansbach und Bayreuth. Uczył się w gimnazjum w Ansbach, następnie w 1731–34 studiował teologię i filozofię (uczeń Johanna Christiana Gottscheda) na uniwersytecie w Lipsku, uzyskując stopień zastępcy kaznodziei i doktora filozofii (za „Dissertatio quod musica ars sit et pars eruditio-nis philosophicae”, Leipzig 1734). Podczas studiów uniwersyteckich uczył się też muzyki (pod kierunkiem Jana Sebastiana Bacha). Studiował prawo i medycynę w Lipsku i Wittenberdze. W 1736 osiadł w Lipsku i zajął się filozofią muzyki; chciał stworzyć odrębną naukę opartą na podstawach matematycznej i fizycznej teorii dźwięku. W 1736–54 wydawał *Neu eröffnete Musikalische Bibliothek* w 1738 utworzył korespondencyjne Towarzystwo Muzyczne; wykładał na uniwersytecie, prowadził księgarnię muzyczną i wydał kilka oryginalnych i przekładanych prac z zakresu filozofii i muzykologii m.in. „De natura syllogismi” (1742), „Anfangsgründe des Generalbasses...” (1739), oraz parę kompozycji muzycznych. Na początku lat czterdziestych przeciw teoriom M. wystąpił Johann Mattheson i jego zwolennicy, angażując do tego również ulotną poezję satyryczną. W trakcie sporów M. wyjechał (maj 1743) do Polski na zaproszenie Jana Małachowskiego, podkanclerzego koronnego, i osiadł w Końskich jako doradca J. Małachowskiego i nauczyciel matematyki i filozofii najstarszego jego syna, Mikołaja. Utrzymywał kontakty z Lipskiem, kontynuował wydawanie periodyku i prowadzenie księgarni, polemizował z oponentami; zajmował się też medycyną. Na początku 1747 w Erfurcie uzyskał doktorat medycyny (za rozprawę o wynalezionym przez siebie balsamie na rany). Po powrocie do Końskich zajmował się głównie praktyką lekarską. Jako lekarz wyjeżdżał na Litwę, Podole i w Krakowskie, gdzie przeprowadzał też badania terenu (Wieliczka) i doświadczenia chemiczne. W 1749 przeniósł się do Warszawy, gdzie w 1753 uzyskał tytuł „konsyliarza

i lekarza nadwornego JKMcI". W tym czasie związał się bliżej z Józefem Andrzejem Załuskim i kręgiem ludzi związanych z Biblioteką Załuskich. Podjął wydawanie czasopism uczonych: *Warschauer Bibliothek* (1754–55, t. 1–2 dat. 1753–54) i *Acta Litteraria Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae* (1756–63, t. 1–2 dat. 1755–56). Przy końcu 1756, na mocy przywileju królewskiego z 1754, założył drukarnię (na Dunaju, od 1765 przy Piwnej) i kantor księgarski, a także na krótko Institutum Litterarium Varsaviense. W nowo otwartej drukarni kontynuował wydawanie periodyków (w 1758–61 i 1766–67 wydawał pismo popularyzatorskie *Nowe Wiadomości Ekonomiczne i Uczone*, w 1761 drukował i finansował *Polaka Patriotę* Tobiasza Baucha). Już od 1757 szczylił się tytułem „historiografa Królestwa Polskiego”. W 1761 rozpoczął edycję zbioru kronik polskich. Na początku panowania Stanisława Augusta uczestniczył w najważniejszych przedsięwzięciach wydawniczych króla. W 1765–70 był „egzekutorem” Towarzystwa Literackiego w Polsce do Wydawania Najlepszych i Najpożyteczniejszych Książek. Od 1765 do końca życia brał czynny udział w wydawaniu *Monitora*, zrazu de facto tylko jako drukarz, od 1769 jako rzeczywisty wydawca i współautor (artykuły jego przekładali na polski Stefan Wulfer, Józef Epifani Minasowicz, Gracjan Piotrowski, Ignacy Dzierżanowski), a w 1773–76 jako redaktor, czyniąc z pisma trybunę inteligencko-mieszczańskiego oświecenia. Uchwałą sejmiku 1768 w uznaniu zasług dla polskiej kultury uzyskał nobilitację oraz otrzymał oficynę pałacową Kazimierzowskiego, dokąd przeniósł swoją drukarnię i odlewnię czcionek (uruchomioną w 1763), pozostawiając przy ul. Piwnej kantor księgarski. W zamian za to locum drukarnia M. po jego śmierci miała przejść na własność Korpusu Kadetów; od 1768 nosiła nazwę Drukarnia JKMcI Korpusu Kadetów i Rzeczypospolitej Mitzlerowska (używaną jednak wymiennie z poprzednią). W 1769 odznaczony został medalem Merentibus. Po śmierci J.A. Załuskiego składał na ręce króla memorial w sprawie dalszych losów Biblioteki Załuskich (16 stycznia 1774), a wkrótce potem — drukowane „Pro memoria” (1 marca). W połowie 1777 ciężko zachorował i wycofał się z czynnej działalności. Był członkiem akademii zagranicznych (w Augsburgu, Moguncji i Petersburgu). Tuż przed śmiercią (28 kwietnia) zawarł związek małżeński z Anną Barbarą Dorotą Bezin, z którą był już przez wiele lat w związku nieslubnym i miał z nią córkę, Marię Teresę. Zmarł 8 maja 1778 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Ewangelickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

- 66 1. Consultatio de necessitate collegii medici auctoritate regia Varsaviae erigendi. Wwa 1752.

2. De usu et praesentia philosophiae in theologia, iurisprudentia, medicina. Wwa [przed 1769].

3. Briefe eines Gelehrten aus Wilna an einen bekannten Schriftsteller in Warschau die polnischen Schaubühnen betreffend. Wwa 1775–1776. Przedr. L. Bernacki w: *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta*. T. 1. Lw. 1925, wyd. 2 fotoofs. Wwa 1979.

Przekł. pol.: Listy o warszawskim teatrze. Tłum. M. Klimowicz. *Teatr Nar.* 1764–1794. Wwa 1967.

W rękopisie pozostawił „Historię numizmatyki polskiej” oraz nieukończony przekł. łac. dzieła Syksta: O cieplicach w Skle (1617), który dokończył i wyd. J.E. Minasowicz (1780).

Prace edytorskie

4. W.J. Rudawski: *Historiarum Poloniae ... libri IX seu annales regnante Joanne Casimiro ... ab anno 1648 usque ad annum 1660 ... Ex manuscripto ... edidit, notas ... adiecit ac praefatus est...* Wwa 1755.

5. S. Starowolski: *De claris oratoribus Sarmatiae ... Cum praefatione*. Wwa 1758 (odb. z *Acta Litteraria Regni Poloniae...*).

6. J.Ch. Gottsched: *Pierwsze zasady całej filozofii*. [Tłum. M. Malachowski, przedmowa wydawcy]. Wwa 1760 (odb. z *Nowych Wiad. Ekonomicznych i Uczonych*).

7. *Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae scriptorum quotquot ab initio Reipublicae Poloniae ad nostra usque tempora extant omnium, collectio magna ... Edidit, varias adnotationes adiecit ac praefatus est...* T. 1–5. Wwa 1761–1777.

8. S. Konarski: *Von einem nützlichen Mittel zum Bestande der ordentlichen Reichstäge in Pohlen. Aus dem Polnischen ins Deutsche übersetzt*. Wwa 1762.

9. A.M. Fredro: *Monita politico-moralia et icon ingeniorum*. [Z przedmową wydawcy]. Wwa 1765.

10. F.A. Pomey: *Pantheum mithicum, albo bajeczna bogów historia*. [Z przedmową wydawcy]. Wwa 1768.

Listy M. do J.A. Załuskiego w rękopisach Bibl. Nar.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

- M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel* 18 (1864).
— R. PILAT: Początki publicystyki literackiej w Polsce. Cz. 1: Czasopisma uczone. *Przew. Nauk i Lit.* 1882 i odb.
— W. SMOLEŃSKI: Towarzystwa naukowe literackie w Polsce XVIII w. Wwa 1887. — W. STERNBACH: Dr W.M. de K. a „Monitor”. *Pam. Lit.* 1929. — K. GRUNDMANN:

Der Vater der Publizistik in Polen L.M. de K. *Ostdeutsche Forschungen* 12: *Deutsche Gestalter u. Ordner im Osten*. Poznań 1940 i odb. — R. KALETA, M. KLIMOWICZ: Prekursorzy polskiego Oświecenia. Wr. 1953. — H. LEMKE: L.M. Anfänge in Polen. *Deutsch-Slavische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten. Gesammelte Aufsätze* 1956 i odb. Berlin 1956. — S. OZIMEK: Udział „Monitora” w kształtowaniu Teatru Narodowego (1765–1785). Wr. 1957. — H. LEMKE: Die Brüder Zaluski und ihre Beziehungen zu Gelehrten in Deutschland und Danzig. Berlin 1958. — J. SZCZEPANIEC: Drukarnia Mitzlerowska Korpusu Kadetów w Warszawie. *Rocz. Bibl.* 1958 z. 1/2. — J.W. GOMULICKI: Dwieście lat recenzji literackiej. *Nowe Książki* 1959 z. 24. — P. MATUSZEWSKA: Z problematyki „Monitora”. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4. — W. KONOPCZYŃSKI: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). Wwa 1966. — J. SZCZEPANIEC. *Słownik pracowników książki pol.* Łódź 1972. — E. ALEKSANDROWSKA. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — TAŻ: Relacje Jana Heynego, agenta księcia Ksawerego Saskiego, o „Monitorze” (1765–1770). *Pam. Lit.* 1976 z. 3. — TAŻ: Wstęp. W: „Monitor” 1765–1785. Wybór. Wr. 1976 *BNI*, 226. — T. FRĄCZYK: Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 5. Wr. 1978 *Arch. Lit.* 22. — E. ALEKSANDROWSKA: Jeszcze „Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. Glosa do publikacji T. Frączyka. *Pam. Lit.* 1980 z. 2. — J. JARZĘCKA: Życie umysłowe w Rzeczypospolitej w l. 1729–1762 w świetle listów z Polski do Gottscheda i poloników występujących na łamach jego czasopism. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S. A z.* 15 (1980). — G. KOZIELEK: L.M. d. K. „Briefe über das Warschauer Theater”. *Kulturbeziehungen in Mittel- und Osteuropa im 18. und 19. Jahrhundert*. Berlin 1982 *Studien zur Geschichte der Kulturbeziehungen in Mittel- u. Osteuropa* 9. — J. KASPRZYK: Zeitschriften der polnischen Aufklärung und die deutsche Literatur. Giessen 1982 *Vorträge u. Abhandlungen zur Slavistik* 4. — J. STARNAWSKI: Dzieje wiedzy o literaturze polskiej do końca w. XVIII. Wr. 1984. — J. KOZŁOWSKI: Szkice o dziejach Biblioteki Załuskich. Wr. 1986. — S. SALMONOWICZ: Die Zeitschriftentypen in Polen und ihre Rolle als Förderer der Aufklärung. *Zeitschriften u. Zeitungen des 18. u. 19. Jahrhunderts in Mittel- u. Osteuropa*. Berlin 1986. — J. JARZĘCKA: Obraz życia umysłowego doby saskiej w świetle wybranych lipekich czasopism naukowych (1710–1762). Wwa 1987. — J. KRUKOWSKI: Działalność W.M. d. K. w Rzeczypospolitej jako redaktora czasopism i wydawcy źródeł historycznych. *Studia i Mater. do Dziejów Nauki S. I* (1990) z. 4. — TENŻE: Warszawskie czasopiśma uczone doby Augusta III. Wwa 1994. — M. KLIMOWICZ: Polsko-niemieckie pogranicza literackie w XVIII w. Problemy uczestnictwa w dwóch kulturach. Wr. 1998.

E.A.

MLECZKO Stanisław 1851–1943

Urodzony 7 sierpnia 1851 w Osówce na Podlasiu w rodzinie ziemiańskiej; syn Kazimierza, właściciela majątku Bugajów, i Wilhelminy z Wierusz-Kowalskich. Uczęszczał do szkół w Siedlcach i Warszawie, gdzie ukończył gimnazjum realne; następnie

studiował w Instytucie Górniczym w Petersburgu. W tym czasie zaczął cierpieć na nerwobóle głowy i przez dłuższy czas nie mógł pracować umysłowo. Leczył się w Styrii (Austria); mieszkał w Warszawie; około 1905 przebywał w Wilnie. Debiutował (1894) jako tłumacz cenionym przekładem „Iliady”. Uzasadnienie teoretyczne zastosowanego wiersza zawarł w pracy „Serce a heksametr” (1901). Wogłaszanych artykułach (*Odrodzenie* — 1900, 1910 i *Witeź* — 1908) zajmował się twórczością Juliusza Słowackiego i Stanisława Wyspiańskiego. Zmarł 7 listopada 1943 w powiecie przemyskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Serce a heksametr, czyli geneza metryki poetyckiej w związku z estetycznym kształceniem się języków, szczególnie polskiego. Wwa 1901.
2. Mleczko, Raczko, Saczko, Łyczko. Przyczynek do kwestii ustalania się nazwisk szlacheckich w 15 w. Lw. 1912 odb. z *Mies. Heraldycznego*.

Przekłady

3. Homer: Iliada. Wwa 1894 (ze wstępem i objaśnieniami tłumacza).
4. Homer: Odyseja. Wwa 1935 (z przedmową S.F. Michalskiego).

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977).

M. GOLIAS: Polscy homerydzi i ich krytycy. *Prace Polon.* 19 (1963) s. 30–31. — J. ŁANOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976).

A.P.

MNISZEK HELENA 1878–1943

Urodzona 24 maja 1878 w Kurczycach na Wołyniu; córka Michała Mniszek-Tchorznickiego, właściciela majątku Sabnie na Podlasiu, i Marii z Peżarskich. Lata dziecięce spędziła w Worotniowie na Wołyniu. Kształciła się w domu. W 1898 wyszła za mąż za Władysława Chyżyńskiego, ziemianina, i zamieszkała na Litwie. Po śmierci męża od ok. 1903 przebywała w Sabniach. Debiutowała w 1909, ogłaszając powieść „Trędowata”, o której pochlebnią opinię wydał Bolesław Prus. Utwór cieszył się ogromną popularnością, osiągając z czasem miano klasycznego literackiego kiczu. W 1922 „Trędowata” sparodiowana została przez Magdalenę Samozwaniec powieścią „Na ustach grzechu”. Jednak poczytność utworu M. nie zmalała; po drugiej wojnie światowej powieść krążyła w odpisach, doczekała się też adaptacji teatralnych, filmowych i telewizyj-

67

nych, a nawet „kontynuacji”. W 1910 M. wyszła za mąż za Antoniego Rawicz-Radomyskiego i zamieszkała w jego majątku Rogale koło Łukowa. W okresie międzywojennym mieszkała w Kucharach pod Płockiem. Dużo pisała, zajmując się jednocześnie działalnością społeczną. Należała do Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich w Warszawie. W latach okupacji mieszkała w Sabniach i tam zmarła 18 marca 1943; pochowana na cmentarzu rodzinnym Mniszek-Tchorznickich w Zembrowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Trędowata. Powieść. T. 1–2. Wwa 1909. Wyd. nast. m.in.: Nowy Jork 1944 *Polish Book Importing* (wraz z poz. 2); Toronto 1969; Sydney 1970 (wraz z poz. 2); posłowie: T. Walas. Kr. 1972; Wwa 1975 (druk brajla); Londyn 1977; Wwa 1997. Trzydzieści trzy wyd. do 1999.

A d a p t a c j e filmowe: 1926, 1936, 1976.

A d a p t a c j e sceniczne: 1928, 1967, 1970, 1993; a d a p t a c j a TV 1965.

Przekł.: czes. 1919, litew. 1930.

2. Ordynat Michorowski. Powieść. Kijów 1910. Wyd. nast. m.in.: Nowy Jork 1944 *Polish Book Importing* 60 (wraz z poz. 1); Toronto 1969; Sydney 1970 (wraz z poz. 1); Londyn 1977; Wwa 1993; Chicago 1999. Dwadzieścia trzy wyd. do 1999.

A d a p t a c j a filmowa 1936.

A d a p t a c j a TV 1970.

A d a p t a c j a sceniczna 1971.

Przekł.: czes. 1924, litew. 1930.

3. Zaszumiły pióra. Nowele. Kijów 1911. Wyd. nast.: wyd. 2 Kijów 1912; wyd. 3 Pozn. 1922.

4. Książęta boru. [Opowiadania]. Kijów 1912. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Pozn. 1924; Rzeszów 1991. Przekł. czes. 1928.

5. Panicz. Powieść. T. 1–2. Kijów 1912. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Pozn. 1922; Wwa 1991. Siedem wyd. do 1991.

Przekł. czes. 1926.

6. Gehenna. Powieść. T. 1–2. Kijów 1914. Wyd. nast. m.in.: wyd. 8 Pozn. 1926; Lens 1958 (pt. Gehenna, czyli Dzieje nieszczęśliwej miłości); wstęp: M. Bujnicka. Wwa 1989 (pt. jw.); Kr. [1991] (pt. jw.). Jedenaście wyd. do 1991.

A d a p t a c j a filmowa 1938.

Przekł.: czes. 1926, litew. 1934.

7. Czyciele szatana. [Powieść]. Wwa 1918. Wyd. nast.: Wwa 1990; Wwa 1991.

8. Pluton i Persefona. Baśń fantastyczna na tle mitologicznym. [Dramat]. Wwa 1919.

9. Pustelnik. Powieść. Pozn. 1919. Wyd. nast. m.in.: Pozn. 1930; Rzeszów 1991. Pięć wyd. do 1991. Przekł. czes. 1927.

10. Verte. Powieść. Pozn. 1921. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 Pozn. 1923; Łódź 1989.

Przekł. czes. 1926.

11. Prawa ludzi. [Opowiadania]. Lubl. 1922. Przekł. czes. 1928.

12. Sfinks. Powieść. Wwa 1922 [1923]. Wyd. nast. Białystok 1991.

13. Królowa Gizella. Powieść. T. 1–2. Pozn. 1925. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 t. 1–2. Pozn. 1927 [1928]; t. 1–2. Wwa 1994.

Przekł. czes. 1928.

14. Dziedzictwo. Powieść. Pozn. 1927; wyd. nast.: Pozn. 1930; Pozn. 1991.

Przekł. czes. 1929–1930.

15. Kwiat magnolii. [Opowiadania]. Pozn. 1928. Wyd. nast. Rzeszów 1991.

Tu m.in.: Prymicya. Nowela (wyd. osob. Kijów 1912).

Przekł. czes. 1930.

16. Powojenni. Powieść. T. 1–2. Pozn. 1929. Wyd. nast.: Wwa 1991; Pozn. 1992.

17. Magnesy serc. [Powieść]. Wwa 1931 [1930]. Wyd. nast. Rzeszów 1992.

18. Słońce. [Powieść]. Oprac. na podstawie rękopisu i wstęp: M. Darkiewicz. Wwa 1993.

Listy M. do K. Makuszyńskiego znajdują się w Muz. Tatrzańskim w Zakopanem.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

B. WACHOWICZ: Tropem „Trędowatej”. W: Malwa na Lewadach. Wwa 1972. — B. GRAJEWSKI: Powieść – kicz – ideologia. *O uspołcz. kulturze lit.* T. 1. Wr. 1973. — B. WACHOWICZ. *Pol. słownik biograf.* 21 (1976). — J. PYSZNY: O konstrukcji bohaterów „Trędowatej”. *Litteraria* 9 (1978) s. 177–187. — J. NOWAKOWSKI: W kręgu obiegowych ideałów estetycznych. Szkice o literaturze popularnej. Rzeszów 1980. — A. SUPRUN: Wspomnienia z Sabni. (Ostatni rok życia H.M.). *Tyg. Siedlecki* 1986 nr 13. — T. KALIŃKA: Mniszkówna. Londyn – Wwa 1993. — B. HOLMGREN: Sedno sprawy, czyli unarodowienie romansu. *Teksty Drugie* 1995 nr 3/4. — K.M. DMITRUK: Historia i melancholia. Polityka w „Trędowatej” H.M. *Z problemów aksjologii lit.* Rzeszów 1996. — M. BUJNICKA: Feministki czytają „Gehennę” H.M. *Ruch Lit.* 1998 nr 1.

W.A.-Sz.

MOCHNACKI Maurycy 1803–1834

Urodzony 13 września 1803 przypuszczalnie w Bojańcu koło Żółkwi, w rodzinie ziemiańskiej; syn Bazylego, prawnika, uczestnika insurekcji kościuszkowskiej, i Marii z Pałowski. Dzieciństwo spędził do 1815 w Bojańcu, potem we Lwowie. Otrzymał staranne wychowanie domowe. W 1819 rodzice przenieśli się do Warszawy, gdzie M. uczęszczał do liceum Lindego; działał wówczas w tajnej uczniowskiej organizacji wolnościowej. W roku

następnym rozpoczął studia na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego i wstąpił do Związku Wolnych Braci Polaków. W 1822 został wydalony z uczelni za spoliczkowanie inspektora policji. Do 1823 współpracował z *Astreą*; tu ogłosił swoje pierwsze prace. W tymże roku został aresztowany za udział w Związku Wolnych Braci Polaków. Osadzony w więzieniu w klasztorze karmelitów, zalał się i za cenę wolności napisał skrajnie obskuranckie tzw. pismo karmelickie, wymierzone przeciw szkolnictwu polskiemu. W 1825 redagował wraz z Michałem Podczaszyńskim *Dziennik Warszawski*, w którym deklarował się jako zwolennik romantyzmu i jego główny propagator. Rozczytywał się wówczas w pismach teoretyków niemieckiej szkoły romantycznej. W 1826 wszedł do redakcji rządowego czasopisma *Izis Polska*, poświęconego sprawom gospodarczym; objął posadę adiunkta w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych. W 1827 pracował przez kilka miesięcy w warszawskim biurze cenzury, do czego był zmuszony zobowiązać się jeszcze podczas pobytu w więzieniu. Praca w cenzurze spotkała się z potępieniem przez polską opinię publiczną — w czasie powstania i później na emigracji. W 1827 wszedł do redakcji *Gazety Polskiej*, w której do 1829 ogłaszał artykuły na tematy z zakresu literatury, teatru i muzyki o pierwszorzędnym znaczeniu dla kultury polskiej. W 1828 wystąpił jako publicysta polityczny, rozpowszechniając anonimowo rękopiśmienną ulotkę „Głos obywatela z zabranego kraju z okazji sądu sejmowego”; bronił w niej oskarżonych członków Towarzystwa Patriotycznego. W 1829–30 w *Kurjerze Polskim* ogłaszał liczne prace o poezji, teatrze, muzyce (był pierwszym polskim wybitnym krytykiem muzycznym), historii i filozofii. W 1830 ukazała się jego najważniejsza praca estetyczna „O literaturze polskiej w wieku dziewiętnastym”, w której wyłożył swoją koncepcję narodowości literatury. Próbował stworzyć system filozofii literatury i krytyki literackiej, a także jako pierwszy zaliczył do arcydzieł „*Marie*” Antoniego Malczewskiego; dokonał analizy „*Zamku kaniowskiego*” Seweryna Goszczyńskiego i „*Konrada Wallenroda*” Adama Mickiewicza. Dzieło to sprawiło, że M. uchodzi za najwybitniejszego ówczesnego krytyka romantyzmu; było też zamknięciem jego działalności literackiej. M. należał do organizatorów i najaktywniejszych uczestników powstania listopadowego. 29 listopada 1830 stał na czele cywilnych spiskowców szturmujących Arsenał, 1 grudnia uczestniczył w zorganizowaniu Towarzystwa Patriotycznego. Kilka dni później poniósł klęskę, próbując obalić władzę Rady Administracyjnej Ksawerego Łubeckiego i Józefa Chłopickiego. Wkrótce potem ogłosił anonimowo broszurę „Co rozumieć przez rewolucję w Polsce?”. W styczniu 1831 założył — wraz z Adamem Gurowskim i Janem Lu-

dwikiem Żukowskim — pismo *Nowa Polska*, w którym ogłaszał artykuły wspierające radykalny odłam insurekcji („O terroryzmie nierozumu i obskurantyzmu politycznego”, „Być albo nie być”, „Czemu masy nie powstają”). Artykuły te odegrały wielką rolę w kształtowaniu świadomości politycznej Polaków. Od lutego 1831 brał udział w walkach jako szeregowiec, następnie oficer. Ranny w bitwie pod Wawrem, potem pod Ostrołęką, odznaczony został złotym krzyżem *Virtuti Militari*. Po wydarzeniach 15 sierpnia 1831 poglądy M. uległy ewolucji. W redagowanym przez siebie *Dzienniku Powszechnym Krajowym* ogłosił kilka artykułów w tonie bardziej umiarkowanym („Restauracja Polski”, „Restauracja i Rewolucja”). Współredagował ostatnie pismo powstańcze, *Gazetę Narodową* (wyd. w Zakroczymiu). Po upadku powstania (skazany zaocznie na szubienicę) znalazł się wraz z bratem Kamilem w Paryżu. Brał udział w życiu politycznym emigracji, uczestniczył w tworzeniu Komitetu Narodowego Joachima Lelewela, przeciw któremu potem występował. W 1832 przebywał jakiś czas w Metz, gdzie wystąpił w publicznym koncercie fortepianowym na cele dobroczynne. W 1832–33 współredagował *Pamiętnik Emigracji Polskiej*, w którym ogłaszał liczne artykuły polityczne; polemizował m.in. z artykułami Mickiewicza, ogłaszającymi w *Pielgrzymie Polskim*. Cierpiąc na gruźlicę i dla ratowania zdrowia przeniósł się do Auxerre. W napisanych tam odezwach (w tzw. pismach auxerskich) wystąpił w obronie polityki ks. Adama Czartoryskiego, wzywał do jednoczenia emigracji pod hasłami nowej insurekcji. Ewolucja poglądów M. znalazła wyraz w pisanym pod koniec życia jego głównym dziele politycznym „Powstanie narodu polskiego w 1830 i 1831”. Jest bohaterem licznych utworów literatury pięknej, m.in. wspominają go w swych utworach Juliusz Słowacki, Cyprian Norwid, Jan Lechoń. Zmarł 20 grudnia 1834 w Auxerre (w zakładzie dla wychodźców polskich); pochowany na Cimetière de Capucins. Na cmentarzu postawiono mu pomnik zwieńczony popiersiem dłuta Władysława Oleszczyńskiego; w konkursie na napis nagrobny brał udział A. Mickiewicz.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O duchu i źródłach poezji w Polsce, z krótką wzmianką o mitologii północnych Skaldów. *Dzien. Warsz.* 1825 t. 1 nr 2. Przedr. w poz. 15 t. 4, 16, 19, 20 t. 1, 21.
2. Niektóre uwagi nad poezją romantyczną z powodu rozprawy Jana Śniadeckiego: O pismach klasycznych i romantycznych. *Dzien. Warsz.* 1825 t. 2 nr 5. Przedr. w poz. 16, 19, 20 t. 1.
3. O sonetach Adama Mickiewicza. *Gaz. Pol.* 1827 nr 80, 82. Przedr. w poz. 16, 20 t. 1.

4. Myśli o literaturze polskiej. *Gaz. Pol.* 1828 nr 89–94. Przedr. w poz. 16, 20 t. 1, 21.
5. Artykuł, do którego był powodem „Zamek kaniowski” Goszczyńskiego. *Gaz. Pol.* 1829 nr 15–29. Przedr. w poz. 16, 20 t. 1, 21.
6. Co rozumieć przez rewolucję w Polsce? Wwa 1830. Przedr. w poz. 19, 20 t. 2.
7. O literaturze polskiej w wieku dziewiętnastym. T. 1. Wwa 1830. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 dopelnione. Pozn. 1845; w poz. 15 t. 5; z przedmową A. Drogoszewskiego. Wwa 1911 *Bibl. Sfinks* t. 11; oprac. H. Życzyński. Kr. 1923 *BNI*, 56; w poz. 17; oprac. Z. Skibiński. Łódź 1985; w poz. 19 (fragm.); w poz. 21. Dziesięć wyd. do 1985.
8. Do rodaków bawiących w Paryżu. Paryż 1831. Przedr. w poz. 20 t. 2. Współautor: A. Gurowski.
9. Rocznicą 29 listopada, pisano w Paryżu 25 listop. 1831. Paryż 1831. Współautor: A. Gurowski.
10. O rewolucji w Niemczech. *Pam. Emigracji 1833 Zygmunta I Jagiellończyka* (6 czerwca). Przekł. niem. 1833.
11. Powstanie narodu polskiego w r. 1830 i 1831. T. 1–3. Paryż 1834–35. Wyd. 2 t. 1–4. Wr. 1850; wyd. 3 t. 1–3. Pozn. 1863; oprac. i przedmowa: S. Kieniewicz. T. 1–2. Wwa 1984. Przedr. w poz. 15 t. 2–3. Tu m.in.: Głos obywatela z zabranego kraju z okazji Sądu Sejmowego (powst. 1828). Dzieło nieukończone, kontynuował je L. Mierosławski. Przekł.: franc. (fragm.) 1846, 1854, niem. 1846.
12. List do generała Dwernickiego od oficerów, podoficerów i żołnierzy z Zakładu Auxerre. Paryż 1834. Przedr. w poz. 20 t. 2.
13. Pismo okólne oficerów, podoficerów i żołnierzy z Zakładu Auxerre do rodaków w Emigracji. Paryż 1834. Przedr. w poz. 19, 20 t. 2.
- Wydania zbiorowe i wybory
14. Pisma rozmaite. Oddział porewolucyjny. Wstęp: M. Podczaszyński. Paryż 1836. Wyd. 2 t. 1–2. Berlin 1860.
15. Dzieła. Wydanie jedynie prawne, ogłoszone z wiedzą matki autora. T. 1–5. Pozn. 1863. W t. 1 m.in.: Listy Maurycego i brata jego Kamila pisane do rodziców; M. Podczaszyński: Wyjątki ze wspomnień o M.M., zebrane z rozmaitych pism publicznych, tudzież wiadomości o jego wychowaniu i młodocianym wieku.
16. Pisma, po raz pierwszy edycją książkową objęte. Wyd. i przedmowa: A. Śliwiński. Lw. 1910.
17. Wybór pism. Oprac. S. Krzemiński. Jeruzolima 1944 *Szkołna Biblioteczka na Wschodzie* t. 54. Przedr. wyboru pism z: *Wiek XIX. Sto lat myśli pol.* 4 (1908).
18. Pisma wybrane. Oprac. E. Janiec. Wstęp: J. Szacki. Wwa 1957.
19. Poezja i czyn. Wybór pism. Wybrał, wstępem i przypisami opatrzył S. Pieróg. Wwa 1987.
20. Pisma krytyczne i polityczne. T. 1–2. Wstęp: Z. Przychodniak. Wybór i oprac.: J. Kubiak, E. Nowicka, Z. Przychodniak. Kr. 1996. Tu m.in.: Itzw. pismo karmelickie.
21. Rozprawy literackie. Wstęp i oprac.: M. Strzyżewski. Wr. 2000 *BNI*, 297.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

[J. LELEWEL]: O romantyczności. Z powodu drugiego numeru „Dziennika Warszawskiego”. *Bibl. Pol.* 1825 t. 4 [dot. „O ducha i źródełach poezji w Polsce”]. — L. NABIELAK: Do M.M. z powodu pism auxerskich. Paryż 1834. — P. CHMIEŁOWSKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Wwa 1902. — S. DOBRZYCKI: Spis literackich artykułów i rozpraw M. w czasopismach warszawskich (1825–1830). *Pam. Lit.* 1904 z. 3. — E. PRZEWÓSKI: M.M. jako krytyk literatury. Wwa 1905 [przedr. 1894]. — J. KUCHARZEWSKI: M. Mochnacki. Kr. 1910. — J. GOLLENHOFER: Polityczna strona działalności M.M. Kr. 1910. — S. SZPOTAŃSKI: M. Mochnacki. Kr. 1910 [z listami M. w Aneksie]. — A. ŚLIWIŃSKI: M.M. Żywot i dzieła. Lw. 1910. Wyd. 2 popr. Wwa 1921. — S. BRZOZOWSKI: Głosy wśród nocy. Lw. 1912. — P. BANKOWSKI: M.M. jako teoretyk i krytyk romantyzmu polskiego. Kr. 1913. — J. LELEWEL: Pamiętnik z roku 1830–31. Wwa 1924; wyd. nast. w: *Dzieła*. T. 1. Wwa 1957. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w epoce romantyzmu (1831–1863). Kr. 1931. — *Powstanie listopadowe 1830–1831*. Lw. 1931. — A. ŁUCKI: Ewolucja pojęcia literatury narodowej u M. *Pam. Lit.* 1931 z. 3. — M. BOUTERON: „Une vie romantique”: M.M. (1803–1834). *Pologne romantique*. Paris 1937. — J.W. GOMULICKI: M. o teatrze. *Scena i Widownia Warsz.* 1948 nr 4. — H. SCHROEDER: Studien über M.M. mit besonderer Berücksichtigung des deutschen Einflusses. Berlin 1953. — S. JAROCIŃSKI: M.M. jako krytyk muzyczny. *Studia Muzykologiczne* 1954 t. 3. — T. KOZANECKI: M.M. i obóz Czartoryskiego. Inedita z września–listopada 1834. *Przeł. Hst.* 1956 z. 4 [z listami M.]. — M. ŻMIGRODZKA: E. Dembowski i polska krytyka romantyczna. Wwa 1957. — J. SZACKI: Historia jedyne go romansu. *Opowieść o M.* Wwa 1958. Wyd. 2 Wwa 1964. — E. WARZENICA: M.M. *Pol. krytyka lit. 1800–1918. Mater.* T. 1. Wwa 1959 [z wyborem tekstów M.]. — J. SZACKI: Ojczyzna – naród – rewolucja. Wwa 1962. — S. SAWICKI: Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. O sposobach syntetycznego ujmowania literatury w I połowie XIX w. Wwa 1969. — M. STRASZEWSKA: Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840. Wwa 1970. — A. KOWALSKA: M. i Lelewel. Współtwórcy życia umysłowego Warszawy i kraju. Wwa 1971. — J. SZACKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — M. GUMKOWSKI: M.: między literaturą a czynem zbrojnym. *Teksty* 1972 nr 5. — A. KIJOWSKI: Listopadowy wieczer. Wwa 1972. — I. KITOWICZOWA: O świadomości językowej M.M. *Rocz. Hum.* 21 (1973) z. 3. — J. SZACKI: M.M. *Pol. myśl filoz. i społ.* T. 1. Wwa 1973. — W. KARPIŃSKI, M. KRÓL: Sylwetki polityczne XIX w. Kr. 1974. Wyd. nast. Wwa 1997. — S. MAKOWSKI: „Kordian” w perspektywie filozoficznej myśli Schellinga i Mochnackiego. *Przeł. Hum.* 1974 nr 8. — M. JANION: Gorączka romantyczna. Wwa 1975. — K. KRZE-

MIEN-OJAK: M.M. Program kulturalny i myśl krytycznoliteracka. Wwa 1975. — S. KIENIEWICZ. *Pol. słowniki biograf.* 21 (1976). — T. BUREK: Ewolucja krytyki literackiej. *Nurt* 1976 nr 3. — I. KITOWICZOWA: Człowiek wobec natury w poglądach Brodzińskiego i M. *Pam. Lit.* 1976 z. 3. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego. 1808–1831. Wr. 1977. — I. KITOWICZOWA: Pamięć M.M. o odbiorcy. *Problemy odbioru i odbiorcy*. Wr. 1977. — B. ŁA-GOWSKI: Filozofia polityczna M.M. Kr. 1977. Wyd. 2 Kr. 1981. — O. SIDORSKI: Szalony jasnowidz czyli rzecz o M.M. Kat. 1977. Wyd. 2 Kr. 1981. — M. JANION, M. ŻMI-GRODZKA: Romantyzm i historia. Wwa 1978. — B. UR-BANKOWSKI: Dramat M. W: Myśl romantyczna. Wwa 1979. — J. KRASUSKI: M. i Rzewuski. W: *Obraz Zachodu w twórczości romantyków polskich*. Pozn. 1980. — A. KO-WALCZYKOWA: Samotny trybun rewolucji. W: *Siedmiu bohaterów romantycznych*. Wwa 1981. — S. PIERÓG: M.M. Studium romantycznej świadomości. Wwa 1982. — K. RA-TAJSKA: Sprzysiężenie młodzieży wileńskiej w ujęciu M.M. *Prace Polon.* 38 (1982) s. 55–76. — A. WALICKI: Między filozofią, religią i polityką. *Studia o myśli polskiej epoki romantyzmu*. Wwa 1983. — M. KRÓL: Hotel Lambert. M.M. Naczelne wartości. W: *Konserwatyści a niepodległość*. Wwa 1985. — Z. PRZYCHODNIAK: Pierwszy artykuł M.M. w prasie warszawskiej? *Pam. Lit.* 1985 z. 1. — TENŻE: Nieznane artykuły M.M. w „Nowej Polsce” z 1831 r. *Studia Polon.* 13 (1985). — *Dziedzictwo powstania listopadowego w lit. pol.* Wwa 1986 [tu: Z. LIBERA: Noc listopadowa w oczach K. Koźmiana i M.M. (prwdr. 1980); G. KRÓLIKIEWICZ: Ars dicendi w „Powstaniu narodu polskiego”]. — M. STRZYŻEWSKI: Krytyka muzyczna M.M. Zarys problematyki. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1991 z. 35. — W. CHYTROWSKI: Filozofowie romantycy i o przyszości Polski. Tor. 1993. — Z. PRZYCHODNIAK: O wyprawie M.M. w Lubelskie w świetle jego nieznanych listów z grudnia 1830 i stycznia 1831. *Pam. Lit.* 1993 z. 3/4. — J. KUBIAK: „W tym wieku dzikość będzie zaletą”. Literackie aspekty ideowego sporu M.M. z A. Mickiewiczem wokół sprawy frankfurckiej w 1833 r. *Pozn. Studia Polon.* 1 (1994). — A. NOWAK: Między carem a rewolucją. Wwa 1994. — M. STRZYŻEWSKI: Działalność krytyczna M.M. Tor. 1994. — Z. PRZYCHODNIAK: Milczenie M. *Nasze pojedynki o romantyzm*. Wwa 1995. — Z. PRZYCHODNIAK, K. TRYBUŚ: O losach spuścizny rękopiśmiennej po M.M. w świetle dokumentów Towarzystwa Literackiego w Paryżu z lat 1835–1838. *Acta Tow. Hist.-Lit. w Paryżu*. T. 3. Paryż 1996. — A. KOWALSKA: M.M. — reprezentant ambicji kulturalnych stolicy. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996. — M. STRZYŻEWSKI: Ewolucja krytyki M.M. *Acta UNC. Filol. pol.* 1996 z. 47. — TENŻE: Podwójna śmierć M.M. *Polon. Tor. Univ. Literaturoznawstwo*. Tor. 1996. — Z. WÓJCICKA: Źródła i obrazy mityzacji „Powstania narodu polskiego” M.M. *Kłamstwo w lit.* Kielce 1996. — G. KRÓLIKIEWICZ: Niektóre aspekty retoryki narodowości w polskiej krytyce literackiej wczesnego romantyzmu. *Między Oświeceniem i Romantyzmem*. Wwa 1997. — E. NOWICKA: „Maria” M.M. *A. Malceuskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji „Marii”*. Białystok 1997. — M. STRZYŻEWSKI: M.M. romantyczna hermeneutyka mitu. *Acta UNC. Filol. Pol.* 1999 z. 52. — E. SZCZEPANSKA-LANGE: Krótkie życie w muzyce M.M. Cz. 1–2. *Ruch Muzycz.* 1999 nr 2–3. — Z. PRZYCHODNIAK: Walka o rząd dusz. *Studia o literaturze i polityce Wielkiej Emigracji*. Pozn. 2001.

W.A.-Sz.

MODRZEWSKI Andrzej FRYCZ

zob. FRYCZ MODRZEWSKI Andrzej

**MOLSKI Marcin
1752–1822**

Urodzony około 8 października (data chrztu z wody) 1752 w Rokietnicy koło Poznania; syn Mateusza herbu Nałęcz, skarbnika smoleńskiego (zm. 1767), i Nepomuceny z Bartoszewskich. Uczył się w szkołach jezuickich we Wschowie i w Kolegium Lubrańskiego w Poznaniu (1767–1768/69); już wówczas pisał wiersze okolicznościowe (debiut w publikacji: Stanisław Wincenty Kalicieński: „Auspicia Supremi et Generalis Tribunalis Regni...”, Pozn. 1767). Walczył w wielkopolskiej konfederacji barskiej, trafił do niewoli rosyjskiej i był czas jakiś więziony w twierdzy poznańskiej. W połowie 1772 wspólnie z braćmi sprzedał odziedziczone po ojcu Dalabuszki i za protekcją stryja, Ksawerogo M., brygadiera Korpusu Kadetów, uzyskał pracę w kancelarii Dywizji Wielkopolskiej. Z niej przeszedł w 1776 do kancelarii I Wielkopolskiej Brygady Kawalerii Narodowej. W 1781 tytułowany był kapitanem, a w 1786 — kapitanem audytorem. „Przy tej funkcji tłumaczył rozmaitych autorów francuskich na wiersz polski”, ale tłumaczeń tych nie znamy. W 1791 pełnił funkcję komisarza cywilno-wojskowego woj. kaliskiego. Z początkiem insurekcji 1794 przybył do Warszawy i 20 kwietnia wszedł do Komisji Porządkowej Ziemi Warszawskiej. Parę dni później podjął pracę w departamencie żywności i furazżu Komisariatu Wojskowego Rady Zastępczej Tymczasowej, a po reorganizacji — w departamencie umundurowania Wydziału Potrzeb Wojskowych Rady Najwyższej Narodowej. W lecie został odwołany do pomocy w obozie pułkownika Ludwika Dembowskiego, 9 sierpnia awansowany na majora, a 1 września przydzielony do VII Brygady Kawalerii (Henryka Dąbrowskiego), z którą odbył kampanię wielkopolską, uzyskując pierścień „Ojczyzna obrońcy swemu” i awans na wicebrygadiera (7 października). Po powstaniu emigrował do Francji, ale w 1796 był już w Warszawie. W lutym przebywał przy królu w Grodnie, skąd udał się do Włoch do legionów Dąbrowskiego. Po powrocie do kraju nabył kamienicę w Warszawie (przy ul. Konwiktorskiej) i osiadł tu na stałe. Wiersze okolicznościowe, polityczne i prywatne, dziś prawie nierozpoznane, pisał już w czasach stanisławowskich. Sławnym poetą stał się dopiero po rozbiorach, głównie jako autor „Stanisłaidy”, najbardziej poczytnego (w kopiach rękopiśmiennych) utworu na przełomie XVIII i XIX w., oraz autor próbek przekładu „Eneidy” i wierszy okolicznościowych z okresu Księstwa Warszawskiego. W 1802 towa-

rzyszył Tadeuszowi Czackiemu w podróży do Prus i Warmii. W 1807 podjął służbę wojskową, zrazu był komisarzem III legii, od połowy 1808 — I dywizji, w 1809 — komisarzem wojennym I kl. w Warszawie (w stopniu pułkownika). W 1810 przeszedł na emeryturę („reformę”). W tym czasie należał do loży wolnomularskiej Braci Polaków Zjednoczonych. Żonaty był z Franciszką Osińską (rozwiódł się z nią w 1790), potem z Małgorzatą Rogozińską. Od 1807 był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk; w 1808 został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Virtuti Militari, w 1814 Orderem św. Stanisława (III kl.). Pisał, rozsyłał w rękopisach i wydawał w drukach ulotnych wiele wierszy okolicznościowych (głównie „winszujących”) oraz wierszy z prozą, adresowanych do rozmaitych osób. To powodowało, że był często bohaterem wierszy satyrycznych („Jakikolwiek jest los Polski, zawsze wiersze pisze Molski”, „Idzie Molski, w ręku oda do Chrystusa i Heroda”). M. publikował też w czasopiśmie i dziełach zbiorowych: *Nowy Pamiętnik Warszawski* (1801), *Gazeta Poznańska* (1807), *Gazeta Warszawska* (dod.; 1807, 1808), *Wybór powieści erotycznych wierszem i prozą* (Knidos [właśc. Wwa] 1809), *Zbiór pism dotyczących się powstania Królestwa Polskiego* (nr 1 Kr. 1812), *Zbiór pism wierszem i prozą dotyczących się dziejów Polski* (Gdańsk b.r.), *Dziennik Wileński* (1821), *Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego* (1821), *Wanda* (1822). Zmarł 13 kwietnia 1822 w Warszawie; pochowany na cmentarzu w Pęcicach, majątku swego przyjaciela, Antoniego Bieńkowskiego.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wiersz na śmierć ... Magdaleny z Brzechffów Łubiny, starościny stawiszynskiej... Leszno 1786. Wyd. nast. w poz. 23 t. 1.

2. Stanisława, albo uwagi nad panowaniem Stanisława Augusta, króla polskiego, obejmująca wydarzenia w Polsce aż po r. 1796. Powst. 1796 i w lutym 1797 ofiarowana w rękopisie Stanisławowi Augustowi. Fragmenty wyd.: *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818 t. 4; *Motył* 1830 nr 2 i 5. Wyd. całości: Wwa 1831.

3. Ogłoszenie dzieła pt. Eneida Wirgilusza. [Wwa 1801].

Prospekt wydawn. niezrealizowanego przekł., w tekście fragm. przekładu ks. 2, 4, 6.

4. W dzień ślubu ... Generała Dywizji Dąbrowskiego ... z ... Barbarą Chłapowską... B.m. 1807.

5. Na dzień 19 marca do ... Józefa Poniatowskiego... B.m. [1809?]. Wyd. nast. w poz. 24.

6. Do wojska narodowego powracającego do Warszawy po wojnie austriackiej 18 grudnia 1809. [Wwa] 1809. Wyd. nast. w poz. 24; przedr. fototyp. *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich (1805–1814)*. Wr. 1977 (wstęp A. Zieliński).

7. Na przyjazd Najjaśniejszego Pana do Warszawy ... d. 17 maja 1810 r. [Wwa] 1810.

Przekł. łac. J. Przybylski. Kr. 1911 (odb. z *Gaz. Kr.*).

8. Śpiew historyczny na obchód Sz. . . . Ś. . . . J. . . . pod nazwiskiem BB. . . . Polaków Zjednoczonych, w dzień imienin N. . . . P. . . . B. . . . Aleksandra Roźnieckiego M. . . . tejeż loży d. 3 maja 1810 przez M.M. [Wwa] 1810. Wyd. nast. pod nieco zmienionym tyt. w zbiorze pieśni wolnomularskich wyd. w 1811 przez J. Elsnera ze wskazaniem autora tekstu, stąd przedr. w *Antologii poezji masonińskiej*. Wwa 1995.

9. Do obywateli sejmujących w Warszawie 1811 r. [Wwa 1811].

Podp. Obywatel powiatu kościańskiego.

10. Duma z okoliczności wojny 1812 r. do moich współbraci. [Wwa] 1812. Toż zapewne przedr. w poz. 24 pt. Uwagi nad wypadkami kampanii 1812 do Antoniego Bieńkowskiego.

11. Na śmierć Józefa Książęcia Poniatowskiego ... poległego w bitwie pod Lipskiem w d. 19 października 1813 r. Przez jednego z wysłużonych w wojsku. [Wwa 1813] (podp. M.). Wyd. nast. w poz. 24; przedr. fototyp. *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich...* jw.

12. Kołeda obywatelska na rok 1814 do JW. Antoniego Korwina Bieńkowskiego ... [Wwa 1813/14].

13. Bukiet do JW. Zofii z Księżąt Czartoryskich Hr. Ordynatowej Zamoyskiej, w oktavie imienin, d. 22 maja 1814. [Wwa 1814].

14. Do generała Dywizji Jana Henryka Dąbrowskiego na powrót jego z Paryża w dzień imienin 24 czerwca 1814. [Wwa 1814] (podp. Dawny Podkomendny). Wyd. nast. w poz. 24.

15. Do J. Cesarzewiczowej Mości Konstantego Pawłowicza ... Najwyższego Dowódcy Wojsk Polskich na przyjazd do Warszawy d. 14/26 września 1814. [Wwa] 1814.

16. Z powinszowaniem imienin ... Ksaweremu Kosseckiemu generałowi ... dnia 4 grudnia 1814. B.m. 1814.

17. Święto narodowe z powodu przywrócenia Królestwa Polskiego i ogłoszenia zasad konstytucyjnych d. 20/8 czerwca 1815 r. Lubl. 1815 (dwa wyd.). Wyd. nast. w poz. 24.

18. Na pożądane przybycie N. Aleksandra I ... do Warszawy ... 1815, 12 listopada. [Wwa] 1815. Wyd. nast. w poz. 24.

19. Właściciel domku w Warszawie uciążony kwaterunkiem od 1806 do 1815 r. [Wwa 1815].

20. Gość w Ciężeniu. [Wwa 1817].

21. Podziękowanie ... Szulcowi krejsfyzykowi ... za utrzymanie przy życiu ... arcybiskupa hrabi Raczyńskiego... Wwa, d. 12 marca 1819. [Wwa] 1819.

22. Na dzień imienin do JCM. Konstantego Pawłowicza... Wwa 1821.

Nadto ok. 30 druczków ulotnych z l. 1814–1822 z wierszami „winszującymi” skierowanymi do róż-

nych osób, których przedr. znalazły się w wyd. zbior., gdzie ukazało się też wiele wierszy niepublikowanych za życia M. Wśród druczków ulotnych przypisanych M. znalazł się błędnie paszkwil J.U. Niemcewicza: „Śmierć księcia Zajączka” (b.m.r.). Kilka wierszy ogł. pośmiertnie K.W. Wójcicki w: *Życiorysy znakomitych Polaków*. T. 2. Wwa 1851; R. Kaleta w: *Oświeceni i sentymentalni*. Wr. 1971 (tu także kilka listów M.).

Niektóre utwory M. przedr.: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

Dziewięć zbiorowe

23. Pisma... Z pośmiertnych rękopisów zebrał i wstęp oprac. W. Radoliński. T. 1–3. Wwa 1856–1857. Wyd. tyt. t. 3 pt. Wyjāti ki z pism... Wwa 1858. W t. 2 wśród wierszy M. pomieszczono błędnie bajki A. Zaleszczyńskiego („Pająk”) i A. Goreckiego („Żaba”); w t. 3: A. Naruszewicza („Do bizuna”).

24. Pisma... Seria II. Wwa 1865. Wybór utworów z poz. 23 uzup. znacznymi dodatkami. Tu błędne przypisanie M. utworów Józefa Mieroszewskiego („Pożegnanie Francuzów”) i J.W. Łańcuckiego („Kot i kundel”, 1809).

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

K. KOŹMIAN: *Pamiętniki. Powst. 1850–1855*. T. 1–3. Wyd. z autografu M. Kaczmarek i K. Pecold. Wr. 1972. — K.W. WÓJCICKI: *Enc. powsz. Orgel*. 18 (1864). — TENŻE: *Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.)*. Wwa 1880; wyd. nast. w: *Pamiętniki dziecka Warszawy i inne wspomnienia warszawskie*. T. 2. Oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1974. — T. WIERZBOWSKI: *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*. T. 2. Wwa 1904. — M. SMOLARSKI: *Poezja legionów*. Kr. 1912. — K. Bartoszewicz: *Szkice i portrety literackie*. T. 1. Kr. 1930. — J.S. BYSTRON: *Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego, 1815–1831*. Lw. 1938. — J.W. GOMULICKI: *Pan Marcin z Konwiktorskiej*. *Stolica* 1960 nr 40. — R. KALETA: *Winszujący wierszopis*. W: *Oświeceni i sentymentalni*. Wr. 1971. — R. LESZCZYŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — W. PUSZ: *Antoni Gorecki contra M.M. Pam. Lit.* 1980 z. 3. — TENŻE: *Józef Poniatowski jako bohater narodowy w poezji późnego Oświecenia*. *Tamże* 1983 z. 1. — H. KONIKOWSKI: *M.M. (1751–1822)*. *Ziemia Częstobowska*. T. 14 (1984). — W. PUSZ: *M.M. (1852–1822)*. *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z tekstami].

E.A.

MORACZEWSKA Biblianna 1811–1887

Urodzona w 1811 w Zielątkowie pow. obornicki w rodzinie ziemiańskiej; córka Tomasza i Józefy z Kierskich. Dzieciństwo i młodość spędziła w Zielątkowie. Odebrała staranne wykształcenie domo-

we, pogłębione samokształceniem pod kierunkiem brata, historyka Jędrzeja M. W 1840–47 współpracowała z *Dziennikiem Domowym*, na którego łamach debiutowała opowiadaniem „Taka była wola Boża” (nr 19) i „Dwa pogrzeby” (nr 39–40). Po sprzedaży Zielątkowa w 1840 mieszkała przez dwa lata w Naramowicach koło Poznania, od 1842 — w Poznaniu z bratem Jędrzejem. Dom ich stał się ważnym ośrodkiem życia umysłowego w mieście i przystanią dla emigrantów. W toczących się dyskusjach literackich i politycznych brali udział m.in. Ryszard Berwiński, Lucjan Siemieński, Roman Zmorski, Karol Libelt, Edward Dembowski i Narcyza Żmichowska, która wprowadziła M. do powieści „Poganka” (w postaci Felicji). W 1846 uprawiała działalność agitacyjną wśród ludu, propagując hasła narodowe i demokratyczne; kontaktowała się z ośrodkami emigracyjnymi, pośrednicząc w przekazywaniu korespondencji działaczy politycznych, kolportowała także nielegalne pisma do Królestwa. Związana była z grupą warszawskich entuzjastek, z którymi osobiście zetknęła się będąc w Warszawie w 1856. W czasie powstań 1848 i 1863 organizowała opiekę nad rannymi, uczestniczyła w pracach założonego w 1863 Komitetu Niewiast Wielkopolskich. W 1859–60 współpracowała z wydawanym w Paryżu *Przeglądem Rzeczy Polskich*, pisywała także do *Wienca* (1862), w *Dzienniku Mód* (1873) ogłosiła artykuł „Kilka słów o obecnym położeniu kobiet...”, w którym wyraziła swoje poglądy na temat emancypacji. W 1871 była inicjatorką Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Dziewcząt i do końca życia piastowała w nim funkcję przewodniczącej. Działała także w wielu innych organizacjach społecznych. Jej utwory beletrystyczne miały charakter tendencyjny i moralizatorski; najcenniejszą pozycją jest „Dziennik”. Zajmowała się też pracą popularyzatorską wśród ludu. W tym celu pisała książki o tematyce historycznej. Zmarła 6 października 1887 w Poznaniu (lub w Sobocie); pochowana w Sobocie koło Poznania.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Dziennik. Powst. 1836–1863*. Wyd. i wstęp: L. Dobrzyńska-Rybińska. Pozn. 1911. Fragm. niedruk. ogł. J. Rudnicka: *Z papierów po B.M. Pam. Lit.* 1961 z. 3.

2. *Ojciec Cyryl profesem. Powiastka osnuta na dzie prawdziwego zdarzenia*. *Dzien. Dom.* 1843 nr 6–12.

Podp.: B.F.

3. *Co się stało w Polsce od jej pierwszego rozbioru aż do końca wojen za cesarza Napoleona*. Poznań. 1850.

Niepodp.

4. Przygody z życia gen. Madalińskiego. Pozn. 1850.

5. Co się stało w Polsce od samego początku aż do pierwszego rozbioru kraju. Pozn. 1852. Niepodp.

6. Dwoch rodzonych braci. Powieść. T. 1–2. Pozn. 1859.

Koresp. B.M. znajduje się m.in. w Bibl. Jagiel. Listy do O. Kolberga ogl. M. Turczynowiczowa w: O. Kolberg; *Dzieła wszystkie*. T. 64–66. Korespondencja. Cz. 1–3. Wwa 1965–1969; Listy od N. Żmichowskiej ogl. w: N. Żmichowska; Listy do rodziny i przyjaciół. T. 3. Kr. 1906; N. Żmichowska; Listy. T. 2. Wr. 1960.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

T. MIKULSKI: „Pocziwe Niemczyso”. W: *Spotkania wrocławskie*. Wyd. 2. Wr. 1954 i wyd. nast. — M. MOTY: *Przechadzki po mieście*. Oprac. Z. Grot. Wwa 1957 [prwdr. 1888] — D. WAWRZYKOWSKA-WIERCIOCHOWA: *Emilia Sczaniecka*. Wwa 1970. — A. ZIELIŃSKI, *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — J. DATA: *Z dziejów wielkopolskiej prozy tendencyjnej*. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG, Prace Hist.-Lit.* 1977 z. 5.

W.A.-Sz.

MORACZEWSKI Jędrzej 1802–1855

Urodzony 4 lutego 1802 w Dusinie koło Gostynia w rodzinie ziemiańskiej; syn Tomasza i Józefy z Kierskich, brat Bibianny M., pisarki. Uczył się w Poznaniu, w 1816–22 w szkole wojewódzkiej w Kaliszu, następnie na uniwersytetach w Lipsku i Heidelbergu. W 1829 uzyskał stopień magistra prawa na Uniwersytecie Warszawskim, po czym odbył aplikację w Komisji Spraw Wewnętrznych w Warszawie. W 1829–30 współpracował z *Dziennikiem Powszechnym Krajowym*. Zaangażowany w sprawę powstania listopadowego, wyjeżdżał dwukrotnie (jesienią 1830 i wiosną 1831) do Niemiec w misjach dyplomatycznych. Od kwietnia 1831 walczył w szeregach powstańczych; ranny dostał się do niewoli, skąd uciekł i wrócił do Wielkopolski. Do 1840 gospodarował w Zielątkowie (pow. obornicki), następnie mieszkał wraz z siostrą w Poznaniu. Uprawiał działalność publicystyczną, współpracując z *Przyjacielem Ludu* w 1834–38, z *Tygodnikiem Literackim* w 1838–41 (w którym ogłaszał m.in. artykuły historyczne) oraz z *Dziennikiem Domowym* w 1840–48. Od 1841 miał wykłady z historii w pałacu Działyńskich i przygotowywał publikację swego wielotomowego dzieła „Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej”. W 1842 i 1852 wydał dwa

tomy zbiorowego słownika historycznego „Starożytności polskie”; tu zamieścił m.in. kilkaset własnych artykułów. Zajmował się również działalnością społeczną: zakładał koła archeologiczne dla gromadzenia polskich pamiątek, należał do władz Towarzystwa Naukowej Pomocy i poznańskiego Kasyna, współpracował z komitetem spiskowym, związanym z Towarzystwem Demokratycznym Polskim. W 1842 odwiedził w Brukseli Joachima Lelewela, w Paryżu spotkał się z Adamem Mickiewiczem i ludźmi ze środowiska emigracyjnego. W 1843–46 redagował wspólnie z Karolem Libelem najpoważniejsze poznańskie czasopismo naukowe, *Rok*. W 1845 odbył wycieczkę krajoznawczą po Półwyspie Skandynawskim, wrażenia z podróży ogłosił w *Dzienniku Domowym*. W 1848 wszedł w skład powstańczego Komitetu Narodowego, działając w jego lewym skrzydle. Brał także udział w bitwie pod Miłostawiem, po czym wyjechał do Wrocławia, gdzie uczestniczył w obradach polityków polskich z różnych dzielnic. Był jednym z inicjatorów zjazdu słowiańskiego w Pradze, w którym uczestniczył w maju 1848. Następnie przez Frankfurt wyjechał do Paryża, w sierpniu 1848 wrócił do Poznania. Zrezygnował z działalności społecznej i zajął się wyłącznie pracą naukową. W społeczeństwie wielkopolskim cieszył się wielkim autorytetem moralnym. Zmarł 20 lutego 1855 w Poznaniu; pochowany na cmentarzu farnym (obecnie Cmentarz Zasłużonych).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Historyczna wiadomość o jezuitach w Polsce. *Tyg. Lit.* 1841 nr 9–14. Wyd. osob. pt. *Jezuici w Polsce*. Rys historyczny. Wyd. J.N.J. [J. Janowski]. Paryż 1861.

2. *Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej*. T. 1–8. Pozn. 1843–1853; t. 9 wyd. pośmiertne, przedmowa: K. Libelt. Pozn. 1855. Wyd. nast. m.in.: t. 1–9. Pozn. 1863–1867.

3. Włościanin polski ze względu historycznego, statystycznego i politycznego. Pozn. 1844 odb. z *Roku*. Niepodp.

4. Sendschreiben an Herrn Heinrich Wutke die polnische Frage betreffend. Lipsk 1846. Wyd. 2 Lipsk 1846.

5. Opis pierwszego zjazdu słowiańskiego. Pozn. 1848.

6. Wypadki poznańskie z roku 1848. Pozn. 1850. Wyd. nast. pt. *Pamiętnik J.M.* ogl. L. Zienkiewicz w: *Wizerunki polityczne dziejów powstania polskiego*. T. 4. Lipsk 1865.

7. *Gospodarza Jędrzeja opowiadanie* podług starzych ksiąg polskich, jaka to dawniej była Polska i jacy byli starzy Polacy. *Książeczka* 1–3. Pozn. 1850–1854. Niepodp.

Przekłady

8. A. Tibullus: Elegie i wiersze jako też inne przypisywane Sulpicji i innym. Wr. 1827. Wyd. nast. Wr. 1839.

Prace edytorskie

9. Starożytności polskie ku wygodzie czytelnika (porządkiem alfabetycznym zebrane. T. 1–2. Pozn. 1842–1852. Przedr. fotoofs. Wwa 1982.

10. F. Karpiński; Pamiętniki. Pozn. 1844.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

L. MIEROSŁAWSKI: Powstanie poznańskie w roku 1848. W kształcie objaśnień do J.M. powieści opisał... (Paryż 1852 i wyd. nast. — M. JAROCHOWSKI: J.M. Wspomnienie pośmiertne. Pozn. 1855. — RED. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 47 (1911). — T. KUPCZYŃSKI. *Wiek XIX. Sto lat myśli pol.* 8 (1913). — M. MOTTY: Przechadzki po mieście. Oprac. Z. Grot. Wwa 1957 [prwdr. 1888]. — B. ZAKRZEWSKI: „Tygodnik Literacki” 1838–1845. Zarys monograficzny. Wwa 1964. — A. PIECHOWIAK: J.M. jako księgarz i wydawca. *Rocz. Bibl.* 1966 nr 1/2. — TENŻE: J.M. i jego działalność na polu oświaty i kultury. *Przeegl. Hist.-Oświatowy* 1968 nr 3. — K. ŚRENIOWSKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — S. KIENIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — B. WYSOCKA. *Wielkopol. słownik biogr.* Wwa 1981.

W.A.-Sz.

MORAWSKI Franciszek

Dzierżykraj

1783–1861

Urodzony 2 kwietnia 1783 w Pudliszkach koło Krolbi (Poznańskie); syn Wojciecha herbu Nałęcz, właściciela ziemskiego, i Zofii ze Szanieckich. Uczył się w domu w Bołęcinie (m.in. pod kierunkiem emigranta francuskiego, ks. Bienaimé) i na pensji w Lesznie. Następnie cztery lata studiował prawo na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą, pracował też tu przez dwa lata jako aplikant sądowy. W 1801–02 był asesorem sądowym w Kaliszu; od 1803 gospodarował wspólnie z bratem Janem w majątku Kortwiecko, a od 1805 samodzielnie w Luboni koło Wschowy (po śmierci ojca w 1807 majątek ten odziedziczył). W listopadzie 1806 wstąpił w Poznaniu do gwardii honorowej Napoleona, następnie służył w 1 pułku piechoty Księżstwa (późniejszym 3 Pułku Piechoty III Legii). Pod Tczewem awansował na porucznika (luty 1807), a w oblężeniu Gdańska — gdzie został ranny — na kapitana. Po oblężeniu Kołobrzegu został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Virtuti Militari. W wojnie 1809 był adiutantem połowym gen. Stanisława Fiszera. Po bitwie pod Raszynem

awansował na podpułkownika i został mianowany szefem batalionu 12 pułku piechoty (4 maja). 27 grudnia 1810 awansowano go na grosmajora 12 pułku; stał z nim w maju 1811 w Modlinie, a w pierwszym etapie wojny 1812 w drodze do Smoleńska faktycznie tym pułkiem dowodził. Po zdobyciu Smoleńska został szefem sztabu 18 dywizji (gen. Karola Kniaziewiczza) V korpusu. 8 października 1812 awansował do stopnia pułkownika, pod Tarutino został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Legii Honorowej. Po kampanii 1812 pełnił w kraju czas jakiś funkcję adiutanta komendanta w sztabie ks. Józefa Poniatowskiego. W kampanii saskiej 1813 był szefem sztabu 1 dywizji (gen. Antoniego Sulkowskiego) IV korpusu jazdy. Pod Lipskiem odznaczony Złotym Krzyżem Oficerskim Legii Honorowej. W 1814, po abdykacji Napoleona, jeździł na polecenie Aleksandra I po jeńców polskich do Danii. W 1815–19 był podszefem sztabu głównego armii Królestwa Polskiego, w 1819 mianowany generałem brygady. W 1820–26 dowodził 3 brygadą 2 dywizji piechoty, stacjonującą w Zamościu (krótko dowodził nią już w 1818), od 1826 — 1 brygadą tejże dywizji, stacjonującą w Lublinie, a następnie w Radzynie. Był jednym z poetów-żołnierzy wojen napoleońskich. W Królestwie czynnie uczestniczył w życiu literackim. Należał do Towarzystwa Iksów i ogłaszał recenzje teatralne pod pseudonimem X w *Gazecie Korespondenta Warszawskiego* i *Gazecie Warszawskiej* (1816–19). Od 1816 wystawiał w teatrze warszawskim własne, oryginalne i tłumaczone (z A.V. Duvalla, Z. Wernera, T. Destouches'a) utwory sceniczne (przeważnie nieogł.). Bywał w salonie literackim Wincentego Krasieńskiego, w czasie pobytów w Zamościu i Lublinie jeździł do Puław Czartoryskich. Tu w 1820 ożenił się z wychowanką Izabeli Czartoryskiej, Anielą Wierchowską (zm. 1825). Przyjaźnił się z Kajetanem Koźmianem i Ludwikiem Osieńskim, ale w sporze z romantykami zajmował stanowisko pojednawcze. Interesował się poezją niemiecką i angielską. Utwory ogłaszał w czasopiśmie: *Gazeta Krakowska* (1814), *Pamiętnik Warszawski* (1815–21), *Tygodnik Polski i Zagraniczny* (1818), *Tygodnik Polski* (1819), *Rozmaitości* (Lw. 1819), *Wanda* (1821), *Astrea* (1821–22), *Biblioteka Polska* (1826), *Dziennik Warszawski* (1828), *Motył* (1828), *Melitele* (1828–29), *Kurier Warszawski* (1829). Od 1819 był członkiem przybranym Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1820 należał do loży wolnomularskiej Rycerze Gwiazdy. Po wybuchu powstania listopadowego przybył ze swoją brygadą do Warszawy; od 30 stycznia 1831 był generałem dyżurnym armii powstańczej, a od 8 marca do 7 września — ministrem wojny. Następnie jako pełnomocnik rządu (od 13 września) do rokowań z Rosją brał udział w negocjacjach w Nowym Dworze, ale przed ich zakończeniem osobiście poddał się władzom ro-

syjskim. Za udział w powstaniu internowano go w Włodgrodzie (do połowy 1833). Na początku 1834 osiadł w Luboni (Wielkie Księstwo Poznańskie) i zajął się gospodarowaniem i wychowywaniem syna. Pod koniec lat trzydziestych i na początku czterdziestych czuwał nad jego edukacją we Wrocławiu. Kontynuował działalność pisarską. Utwory ogłaszał m.in. w czasopiśmie: *Kronika Emigracji Polskiej* (1834), *Przyjaciel Ludu* (1837–42), *Przegląd Poznański* (1850–61), *Czas* (1851), *Dziennik Literacki* (1852), *Dodatek Miesięczny Czasu* (1856–57), *Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych* (1857–58), *Dziennik Poznański* (1860). Prowadził rozległą korespondencję literacką, głównie z Kajetanem i Antonim Edwardem Koźmianami oraz z rodziną. Był współzałożycielem i członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, posiadał Order św. Anny (II kl. z brylantami) i św. Włodzimierza (III kl.). Zmarł 12 grudnia 1861 w Luboni; pochowany na cmentarzu w Oporowie koło Leszna.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oda na powrót wojska. B.m. 1812. Wyd. nast. w poz. 16 t. 1; przedr. w: *Zbiór poetów pol. XIX w.* 1 (1959); *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło.* Wwa 1981.

2. Mowa przy obchodzie pogrzebowym ... Książęcia Józefa Poniatowskiego ... miana ... w Sedan d. 23 grudnia 1813. Paryż 1814 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Wwa 1830; *Feniks* 1831 nr 1–2; Lw. 1848; w poz. 16 t. 4.

3. Nowy Parnas; Do Jaśnie Wielmożnego Generała Dywizji Krasieńskiego Wincentego. Wyd. w: *Niesnaski Parnasu.* Wwa 1818; toż wyd. 2 rozszerz. Wwa 1821. Przedr. w: *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło...*, jw.

4. Klasycy i romantycy polscy. W dwóch listach wierszem. Powst. 1825. Wyd. Wwa 1829; w poz. 6; w poz. 16 t. 1; pt. Listy poetyckie. Wwa 1909 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 113 (razem z poz. 5), toż Wwa 1925; przedr. w: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); przedr. S. Kawyn w: *Walka romantyków z klasykami.* Wr. 1963 BNI, 183; Z. Libera w: *Poezja pol. 1800–1830.* Wwa 1998.

5. Wizyta w sąsiedztwo. Poemat. *Przyj. Ludu* 1837 nr 51. Wyd. nast.: w poz. 6; w poz. 16 t. 1; wyd. i wstęp oprac. S. Zathey. Brody 1905 *Arcydziela Pol. i Obcych Pisarzy* 37 (razem z poz. 8); Wwa 1909 (z poz. 4), toż Wwa 1925.

6. Pisma. T. 1: Poezje. Wr. 1841.

7. Odpowiedź na list szlachcica polskiego [Aleksandra Wielopolskiego] do Metternicha, z daty 15 kwietnia 1846... Paryż 1847 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 16 t. 4.

Wg Z. Sudolskiego autorem „Odpowiedzi” jest S. A. Malachowski.

8. Dworzec mego dziadka. Przez autora „Wizyty w sąsiedztwo”. Leszno 1851. Wyd. nast.: Leszno 1861; wyd. A. Kaczurba. Lw. 1881 *Bibl. Uniwersalna Arcydziel Pol. i Obcych* (z k. tyt.: Poezje); w poz. 16 t. 1; Złoczów 1891 *Bibl. Powsz.* 31; Brody 1905 (razem z poz. 5).

9. Poezje. Petersb. 1855 *Skarbczyk Poezji Pol.* 7.

10. Życie Kajetana Koźmiana. Pozn. 1856. (podp. F.M., odb. z *Przegl. Pozn.*). Wyd. nast. w poz. 16 t. 4.

11. Bajki. Pozn. 1860. Wyd. nast.: w poz. 16 t. 2; Wwa 1909 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 106, toż: Wwa 1925.

Nadto niewyd. za życia wiersze i pisma prozą w poz. 16 t. 1–2, 4 oraz wiele utworów w rkpsach, m.in. sztuki sceniczne: *Syn poety.* Scena liryczna (wyst. Wwa 1818); *Filozofomania.* Komedja ze śpiewami w 1 a. (wyst. Wwa 1845); *Panna na wylocie.* Krotchwila w 1 a. (wyst. Wwa 1845).

Wiersze M. w licznych antologiach poezji pol., m.in. przedr. A. Kijowski w: *O dobrym Naczelniku i niezłomnym rycerzu.* Kr. 1984; A. Siomkajło w: *Mała Muza od Reja do Leca. Antologia epigramatyki pol.* Wwa 1986, a także obcojęzycznych, m.in. ang. 1881, 1943, franc. 1855, niem. 1875, ros. 1963, słowac. 1986, włos. 1902.

Przekłady

12. J. Racine: *Andromacha.* Wyst. Wwa 1827. Wyd. w poz. 16 t. 3.

13. G.G. Byron: *Więzień Czylionu.* Wyd. w poz. 6. Wyd. nast.: w poz. 15; Wwa 1911 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 162.

14. G.G. Byron: *Manfred.* Wyd. w poz. 15. Wyd. nast.: Złoczów 1911 *Bibl. Powsz.* 851; Wwa *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 161, toż wyd. 2 Wwa 1925.

15. G.G. Byron: *Pięć poematów.* Leszno 1853. Wyd. nast. w poz. 16 t. 3.

Nadto kilka niedruk. utworów scenicznych i drobniejsze przekł. (zebrane w poz. 16 t. 3).

Wydania zbiorowe

16. Pisma zbiorowe wierszem i prozą. Z przedmową S. Tarnowskiego. T. 1–4. Pozn. 1882.

T. 1: Poezje (m.in.: Parchatka. Poema); t. 2: Bajki; t. 3: Przekłady; t. 4: Proza (m.in.: Moje wspomnienia).

Zbiory koresp. M. zachowane w rkpsach w Bibl. PAU Kr. (szczególnie obfita koresp. z K. i A.E. Koźmianami oraz z W. Krasieńskim), w Bibl. Jagiel. i Bibl. Kórń. (wyd.: Z korespondencji generała F.M. z Luboni. Oprac. M. Hłyń. *Pam. Bibl. Kórń.* 1988). Po-

jedynce listy wyd. m.in.: *Kron. Rodz.* 1882 nr 14 (do A. Goreckiego i A.E. Odyńca); *Pam. Lit.* 1917, 1925/26, 1938; W. Billip w: *Mickiewicz w oczach współczesnych*. Wr. 1962.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

K. KOŹMIAN: Pamiętniki. Powst. 1850–55. Wyd. M. Kaczmarek, K. Pecold. T. 1–3. Wr. 1972. — [S. GRUSZCZYŃSKI] S.G.: F.D.M. jako pisarz. *Tyg. Pozn.* 1862 nr 1. — E. KIERSKI: F.M. *Tyg. Ilustr.* 1862 t. 1: nr 131, 133. — K.W. WÓJCICKI: *Enc. pouc. Orgel.* 18 (1864). — S. KOŹMIAN: Generał F.M. *Przeł. Pozn.* 1865 t. 38; przedr. w: *Pisma wierszem i prozą*. T. 2. Pozn. 1872. — L. SIEMIENSKI: Obóz klasyków. Kr. 1866 [z listami M.]; przedr. w: *Dziela*. T. 5. Wwa 1881. — TENŻE: F.M. *Przeł. Pol.* 1866/67 t. 1–2 [z listami]; przedr. w: *Portrety literackie*. T. 2. Pozn. 1867; *Dziela*. T. 4. Wwa 1881. — S. KOŹMIAN: Życiorysy zmarłych członków Towarzystwa. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.* 6 (1871). — L. SIEMIENSKI: Wierszokleta starej daty. W: *Dziela*. T. 2. Wwa 1881. — L. DĘBICKI: Poeci w Puławach. *Gaz. Lu.* 1888 nr 49–55 [z listami]. — I. CHRZANOWSKI: *Sto lat myśli pol.* 3 (1907). — G.B. BAUMFELD: F.M., general i poeta wielkopolski. *Dzien. Pozn.* 1930 nr 170–172. — G. KORBUT: Szkice i drobne dzieła historycznoliterackie. Wwa 1935. — J. BIRKENMAJER: F.M. w obronie „Dworca mego dziadka”. *Pam. Lit.* 1938. — J.S. BYSTRON: Literaci i grafomani w czasach Królestwa Kongresowego, 1815–1831. Lw. 1938. — A. GRZYCHOWSKI: Lublin w twórczości pisarzy polskich. Cz. 1. Lubl. 1939; wyd. nast. Lubl. 1965. — A. BAR: Kumszki na Parnasie. Kr. 1947. — J. LIPINSKI: Oprac. i wstęp. W: *Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815–1819*. Wr. 1956. — W. BILLIP: Mickiewicz w krytyce literackiej przed r. 1830. *Przeł. Hum.* 1959 nr 3. — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przelomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — W. BILLIP: Oprac. i wstęp. W: *Mickiewicz w oczach współcz. Dzieje recepcji na ziemiach pol. w l. 1818–1830*. Wr. 1962. — S. KAWYŃ: Wstęp. W: *Walka klasyków z romantykami*. Wybór tekstów. Wr. 1963 BN1, 183. — M. STAROWIEYSKA-MORSTINOWA: General-poeta. Fragment powieści. *Twórczość* 1968 nr 11. — Jarosław MACIEJEWSKI: Mickiewicza wielkopolskie drogi. Pozn. 1972. — E. KOZŁOWSKI, R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — Z. SUDOLSKI: Wielopolski – Krasński – Malachowski. *Przeł. Hum.* 1976 nr 2. — W. PUSZ: „Nowy Parnas” przedromantycznej Warszawy. Wr. 1979. — R. PRZYBYLSKI: Klasycyzm, czyli prawdziwy koniec Królestwa Polskiego. Wwa 1983. — W. PUSZ: Epistolografia menipejska w Oświeceniu postanislawowskim. *Łódź 1985 Acta Universitatis Lodzensis* [z listami M.]. — TENŻE: Epigramaty F. M. *Prace Polon.* S. 45 (1989) [z tekstami fragm. listów i wybranych epigramatów]. — TENŻE: Listy menipejskie F.M. z 1814 r. *Tamże* S. 46 (1990) [z tekstami]. — TENŻE: F. M. Szkic do portretu. *Tamże* S. 47 (1991). — A. TIMOFIEJEW: „Bierz diabli wiersze!”, O rodowdziej i metapoetyckiej funkcji motywu uwięzienia w poezji lirycznej F.M. *Z problemów preromantyzmu i romantyzmu*. Lubl. 1991. — TENŻE: „Nowy poezji Eden” F.M. Z problematyki przeobrażeń klasycystycznych konwencji gatunkowych. *Annales UMCS* vol. IX/X 6 Seetio FF (1991/1992). — K. MAĆKOWIAK: Wielkopolska w twórczości

poetyckiej F.D.M. *Grabonoskie Zapiski Regionalne* 4 (1994). — A. TIMOFIEJEW: Homer czy Osjan? Głos F.M. w dyskusji nad wzorcem literatury polskiej pocz. XIX w. *Pam. Lit.* 1995 z. 1. — W. PUSZ: F.M. (1783–1861). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 [z tekstami].

E.A.

MORAWSKI Kazimierz Dzierżykraj 1852–1925

Urodzony 29 stycznia 1852 w Jurkowie pod Kościanem w Poznańskim w rodzinie ziemiańskiej; syn Kajetana Piotra, działacza politycznego, i Józefiny z Łempickich. W 1869 ukończył Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu i tegoż roku wyjechał do Berlina, gdzie studia uniwersyteckie z zakresu filologii klasycznej zakończył doktoratem w 1874. Po złożeniu w następnym roku egzaminu nauczycielskiego, w 1876 rozpoczął pracę w szkole we Wrocławiu. Celem uzupełnienia studiów spędził kilka miesięcy 1877 we Włoszech, dokąd podróżował w późniejszych latach jeszcze parokrotnie, podobnie do Grecji. Po uzyskaniu habilitacji (1877) związał się na całe życie z Uniwersytetem Jagiellońskim. W roku następnym rozpoczął wykłady jako docent, w 1880 został profesorem nadzwyczajnym, w 1887 — profesorem zwyczajnym. Był dwukrotnie żonaty: w 1882 poślubił Helenę z Wężyków primo voto Badeni (zm. 1884; ich synem był historyk i publicysta, Kazimierz Marian), w 1900 — Marię Chłapowską. W 1902/03 pełnił urząd dziekana wydziału filologicznego, w 1906/07 — rektora. Jego dziełem było odrodzenie się filologii klasycznej w Polsce; w ciągu półwiecza pracy wychował liczne grono wybitnych specjalistów tej dyscypliny. Równolegle działał w Akademii Umiejętności; w 1883 został jej członkiem korespondentem, a w 1887 — członkiem czynnym. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 jako ówczesny prezes AU w Krakowie (do 1925) przyczynił się do przekształcenia tej instytucji w Polską Akademię Umiejętności. Obok naukowej rozwijał działalność publicystyczną — w 1893 należał do komitetu redakcyjnego *Przeglądu Polskiego*, a swoje przemówienia zamieszczał na łamach *Czasu i Głosu Narodu*. Był inicjatorem serii wydawniczej „Corpus Antiquissimum Poetarum Poloniae Latinorum”, w której sam wydał „Carmina” Andrzeja Krzyckiego (Kr. 1888). Uczestniczył w Wydaniu Pomnikowym dzieł Jana Kochanowskiego edycją „Satyra” (Wwa 1884). Nadto był autorem wielu wstępów do wydań autorów antycznych, a także przedmowy do „Pamiętników” Dezyderygo Chłapowskiego (Kr. 1899, wyd. fotoofs. Kr. 1986). Był również poetą; ogłosił tomik własnych poezji i przełożył wierszem dramaty Sofoklesa. Dwukrotnie uhono-

rowano jego zasługi dla nauki: w 1908 książką pamiątkową „Stromata in honorem Casimiri Morawski”, w 1922 książką „Charisteria Casimiro de Morawski ... oblata...”. W 1921 został odznaczony Orderem Orła Białego; posiadał również kilka odznaczeń zagranicznych. Zmarł 25 sierpnia 1925 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Quaestiones Quintilianae. Pozn. 1874. Rozpr. doktorska.
2. Andrzej Patrycy Nidecki, jego życie i dzieła. Kr. 1884. Wyd. 2 uzup. Kr. 1892.
3. Jakuba Górskiego życie i pisma. Kr. 1892 odb. z *Rozpr. AU Wydz. Filol.*
4. Dwaj cesarze rzymscy, Tyberiusz i Hadrian. Kr. 1893.
5. Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 1–2. Kr. 1900. W 1901 wyróżniona nagrodą AU z zapisu P. Barczewskiego. Przekł. franc. 1900–1905.
6. Wiersze i proza. Kr. 1901.
7. Historia literatury rzymskiej. T. 1–7. Kr. 1909–1921.
8. Rzym. Portrety i szkice. Kr. 1921. Wyd. 2 Kr. 1924.
9. Czasy Zygmunta na tle prądów Odrodzenia. Wwa 1922. Wyd. nast. ze wstępem J. Tazbira. Wwa 1965.
10. Ku czci pracy i w obronie nauki. Kr. 1922.
11. Zarys literatury rzymskiej. Kr. 1922.
12. Walka o język polski w czasach Odrodzenia. Kr. 1923.
13. Rzym i narody. Wwa 1924.

Przekłady

14. Sofokles: Tragedie. Kr. 1916. Wyd. nast. m.in. *Antologia poezji greckiej*. Wwa 1989. Poszczególne tragedie (Antyгона, Elektra, Edyp król) w jego przekł. wznawiane są do dziś w tomikach *BN* i innych.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP

J. KRÓKOWSKI: Bibliografia prac prof. M. *Charisteria Casimiro de Morawski septuagenario oblata...* Kr. 1922 s. 149–161; Uzupelnienia. *Eos* 1925 s. 244. — T. ZIELIŃSKI: K.M. [B.m. ok. 1925] [tu: bibliogr.]. — S. HAMMER: Historia filologii klasycznej w Polsce. Kr. 1948. — K. MORAWSKI [syn]: O K.M. Ze wspomnień i kronik rodzinnych. Kr. 1973. — J. KRZYŻANOWSKI: K.M., wspaniały humanista polski. *Portrety uczonych pol.* Kr. 1974. — M. PLEZIA: *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — S. ZABIEROWSKI: Polskie Antyfony. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 1978 s. 163–181. — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 2. Wr. 1983. — M. PLEZIA: Habilitacja K.M. Krakowie. *Eos* 1983 nr 2. — TENŻE: K.M. (1852–1925) – pierwszy prezes PAU. *Rocz.*

Bibl. PAN w Kr. 31 (1986) s. 79–97. — A. KRAWCZUK: Opowieści o zmarłych. *Cmentarz Rakowicki*. T. 1. Kr. 1987. — J. DYBIEC: I Polacchi a Bologna negli anni 1815–1914. *Commentationes historicae*. Kr. 1988. — Z. LEMPICKI: Konterfekty uczonych. K.M. W: *Wiek złoty i czasy romantyzmu w Polsce*. Wwa 1992 [prwdr. 1926]. — J. GORDZIAŁ-KOWSKI: Zapomniany wiersz łaciński K.M. *Meander* 1994 nr 11/12.

LT.

MORAWSKI Stanisław
1802–1853

Urodzony 22 lipca 1802 w Mickunach pod Wilnem w zamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Apolinarego, szambelana Stanisława Augusta, i Marianny z Siemaszków. Początkowe nauki pobierał w domu, potem w szkole powiatowej w Kownie. W 1816–18 współpracował z *Pamiętnikiem Magnetycznym*. Od 1818 studiował medycynę na Uniwersytecie Wileńskim, którą ukończył z 1823 ze stopniem doktora medycyny. W czasie studiów należał do Związku Przyjaciół oraz do Towarzystwa Filaretów i Filomatów. W 1825 został członkiem Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego; w tymże roku opuścił Wilno i zamieszkał w majątku ojca Ustronie (pow. trocki). W 1827 odbył podróż do Petersburga. W 1829–38 przebywał w Rosji, przeważnie w Petersburgu. Utrzymywał bliskie kontakty z kolonią polską i prowadził ożywione życie towarzyskie; m.in. należał do grona bliskich przyjaciół pianistki Marii Szymanowskiej, przyjaźnił się z Aleksandrem Orłowskim i Józefem Oleszkiewiczem. Za pośrednictwem Adama Mickiewicza poznał Aleksandra Puszkina. W 1830 współpracował z *Tygodnikiem Petersburskim*, ogłaszając artykuły na tematy medyczne. W 1831 został urzędnikiem do szczególnych poruczeń przy dyrektorze departamentu medycznego, w styczniu 1833 — lekarzem Sekretariatu Stanu dla Królestwa Polskiego. Jesienią tego roku jeździł w sprawach majątkowych do Paryża, gdzie zetknął się z emigracją polską oraz ponownie spotkał się z A. Mickiewiczem i odegrał dużą rolę w skojarzeniu małżeństwa poety z Celiną Szymanowską. W grudniu 1835 porzucił praktykę lekarską i został urzędnikiem Komisji Prawodawczej. Po śmierci ojca (1838) osiadł w odziedziczonym majątku Ustronie, zrywając kontakty towarzyskie. Ostatnie lata życia spędził samotnie w swoim majątku, udzielając pomocy lekarskiej okolicznym mieszkańcom. Zajmował się twórczością literacką (satyryczną, komediową, gawędziarską) nieprzeznaczoną do publikacji. Szczególnie cenne okazały się pisane wówczas wspomnienia, zawierające dokumentację obyczajową epoki. W czerwcu 1845 wyjechał na rok do Warszawy. Zmarł 6 października 1853 w Ustroniu; pochowa-

ny w kaplicy na cmentarzu w Niemoniunach (pow. trocki).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kilka lat młodości mojej w Wilnie. Pamiętniki Pustelnika (1818–1825). Cz. 1–2. Powst. 1848 r. Wyd., oprac. i wstępem poprzedzili A. Czartkowski i H. Mościcki. Wwa 1924. Wyd. nast.: wyd. 2 oprac. M. Dernałowicz. Wwa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*.

W obu wyd. w aneksie fragm. utworów: Koszałki – kobiałki; Z każdej chatki po chłopku; Plotki.

Wydania zbiorowe

2. W Peterburku 1827–1838. Wspomnienia Pustelnika i Koszałki kobiałki. Wyd. i przedmowa: A. Czartkowski, H. Mościcki. Pozn. 1927 *Gawędy o Dawnym Obyczajach. Wybór ciekawych pam. XVIII i XIX stulecia*.

3. Szlachta – bracia. Wspomnienia, gawędy, dialogi (1802–1850). Wyd. i przedmowa: A. Czartkowski, H. Mościcki. Pozn. 1929 *Gawędy o Dawnym Obyczajach. Wybór ciekawych pam. XVIII i XIX stulecia*.

Tu: Cz. 1: Ongi i w ćwierć wieku potem. – Cz. 2: Pan Ignacy z Dorsuniszek. – Cz. 3: Obrady sejmikowe na Litwie; Politycy litewscy. [Utwór sceniczny]; Taki to egoista... Taka egoistka. [Utwór sceniczny]; Ustronie. (Fragment).

Listy

4. Z wiejskiej samotni. Listy do Heleny i Franciszka Malewskich. Oprac. i wstęp: Z. Sudolski. Wwa 1981.

Listy do T. Zana i O. Pietraszkiewicza ogl. J. Czubek. *Arch. filomatów*. Cz. 1. *Korespondencja*. T. 2–3. Kr. 1913.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969); LP.

J. PESZKE. *Wielka enc. pousz. ilustr.* 47 (1912). — [[Cz. JANKOWSKI| Cz.]: Wilno przed laty... *Słowo* 1925 nr 81–83, 86 [dot. „Kilka lat młodości mojej w Wilnie”]. — W. BILLIP: Niezwykły pamiętnik. *Nowe Książki* 1959 nr 13 [dot. jw.] — P. HERTZ: Z dziennika lektury. *Nowa Kultura* 1959 nr 21 [dot. jw.]. — E. JANKOWSKI. *Rocz. Lit.* 1981 s. 156–159 [dot.: Z wiejskiej samotni]. — M. STOLZMAN. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — L. BAZYŁOW: Polacy w Petersburgu. Wr. 1984. — M. DERNAŁOWICZ. *Obraz lit. pol. S.* 3 t. 3 (1992).

W.R.-S., W.A.-Sz.

MORAWSKI Teodor 1797–1879

Urodzony 1 listopada 1797 w Mikołajewicach koło Turka w rodzinie ziemiańskiej; syn Michała i Tere-

sy z Podczaskich. W 1806–13 uczył się w liceum w Warszawie. W 1813–16 studiował w warszawskiej Szkole Prawa i Administracji. Debiutował w 1814 przekładem sensacyjno-historycznej powieści Johanna Gottfrieda Eichhorna (Christiana Vulpiusa) „Rinaldo Rinaldini”, dokonany wspólnie z Brunonem Kicińskim. Po ukończeniu studiów pracował w Komisji Spraw Wewnętrznych. Pomagał również Stanisławowi Staszicowi w jego pracach naukowych. W 1818–20 był współredaktorem wydawanych kolejno przez B. Kicińskiego (zawieszanych przez władze) pism: *Gazeta Codzienna Narodowa i Obca*, *Kronika Drugiej Polowy Roku 1819* i *Orzel Biały*. Od 1820 należał do loży wolnomularskiej Bracia Zjednoczeni oraz do tajnego Związku Wolnych Polaków. W maju 1821 uczestniczył w zebraniu, na którym założono Towarzystwo Patriotyczne. W tymże roku zamieszkał i gospodarował w Dąbrówce w Kaliskiem. Zaprzyjaźniony był z braćmi Bonawenturą i Wincentym Niemojowskimi. W 1825 został aresztowany za udział w demonstracji na cześć represjonowanego przez władze W. Niemojowskiego i przebywał kilka tygodni w więzieniu. Redagował wówczas ręcznie pisaną gazetkę więzienną *Karmelita Bosy*. Po uwolnieniu wyjechał do Paryża. Nawiązał współpracę z pismami *Constitutionnel* oraz *Morning Chronicle*, do których dostarczał korespondencje o stanie politycznym Królestwa. Po wybuchu powstania listopadowego przez pewien czas reprezentował interesy Polski we Francji. W lipcu 1831 przybył do Warszawy. Został wybrany na posła z okręgu kaliskiego, następnie został ministrem spraw zagranicznych. Po upadku powstania — skazany zaocznie przez władze rosyjskie na śmierć — emigrował do Francji. W listopadzie 1831 wszedł do Komitetu Tymczasowego Emigracji Polskiej, utworzonego przez kaliszian; w grudniu protestował przeciw utworzeniu Komitetu Narodowego pod przewodnictwem Joachima Lelewela. W 1832 kilka miesięcy należał do Komitetu Emigracji Polskiej Józefa Dwernickiego i współpracował z *Pamiętnikiem Emigracji*. Najsilniej związany był z obozem księcia Adama Czartoryskiego, w którego imieniu często występował w różnych akcjach politycznych. W 1834–38 współpracował też ściśle z organem tego stronnictwa, *Kroniką Emigracji Polskiej* (w 1834 wchodził w skład komitetu redakcyjnego). W 1832 w mieszkaniu M. w Paryżu odbyło się zebranie, na którym powołano Towarzystwo Literackie (M. był jego długoletnim wiceprezesem). W 1844 dla *Encyclopédie des gens du monde* zredagował obszerne hasło „Pologne”. W 1848 współpracował z *Trzecim Majem*. W maju 1855 był — obok Adama Mickiewicza — członkiem delegacji polskiej do Napoleona III. Uczestniczył także w zorganizowaniu wyprawy polity do Turcji. W 1855–59 współpracował z orga-

nem Hotelu Lambert *Wiadomości Polskie*. Przez długie lata pracował nad historią polityczną Polski. Korzystał przy tym ze zbiorów rękopiśmiennych Czarotoryskich oraz z korespondencji dyplomatycznej francuskiej i angielskiej. Po ukazaniu się „Dziejów narodu polskiego...” Akademia Umiejętności w Krakowie powołała M. na swego członka, a Towarzystwo Historyczno-Literackie uczciło go medalem. Żoną jego była Francuzka, z domu Berry de St. Vincent, primo voto Malet. Zmarł 21 listopada 1879 w Paryżu; pochowany na cmentarzu Père Lachaise.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Sur les intentions de la dernière révolution polonaise à l'égard des paysans. Paris 1832.
2. Quelques mots sur l'état des paysans en Pologne, par un Polonais. Paris 1833. Podp.: Un Polonais.
3. Powstanie Kościuszki. Paryż 1838.
4. Rozmowy tulackie. Paryż 1843.
5. Coup d'oeil sur la Pologne, géographique, historique et littéraire. Paris 1843.
6. Dzieje narodu polskiego. Rys dziejów porobiorowych 1796–1834. Pozn. 1870. Przedr. w poz. 7 t. 6.
7. Dzieje narodu polskiego w krótkości zebrane dla matek i niższych nauczycieli. T. 1–6. Pozn. 1871–1872. Wyd. 2 pt. Dzieje narodu polskiego w krótkości zebrane. T. 1–5. Pozn. 1875–1877.
8. Moje przygody. Ustęp z pamiętników. Kr. 1873 odb. z *Czasu*.

O P R A C O W A N I A

NK 8 (1969), 9 (1972).

W. TOKARZ. *Wiek XIX. Sto lat myśli pol.* 8 (1913). — S. KIENIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — Z. CHODYŁA. *Wielkopolski słownik biogr.* Wwa 1981.

W.A.-Sz.

MORELOWSKI Józef 1777–1845

Urodzony 5 marca 1777 w Horodku (Gorodku) na Witebszczyźnie; syn Jana herbu Prus. Kształcił się w kolegium jezuickim w Orszy (do retoryki włącznie), następnie 8 sierpnia 1790 wstąpił do jezuitów w Połocku, gdzie odbył nowicjat i ukończył zakonne studium pedagogiczne, obejmujące m.in. naukę języka francuskiego oraz literatury łacińskiej i polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem pisarzy „złotego wieku” (Jan Kochanowski, Szymon Szymono-

wic, Piotr Skarga). Na jesieni 1794 podjął prace nauczycielską, w 1794/95 uczył języka francuskiego w Mściślawiu, potem w Mohylewie, a w 1796/97 — francuskiego, poetyki i retoryki w Orszy. W tym czasie zasłynął jako poeta „Trenami na rozbiór Polski”. W 1798–99 studiował na akademii w Połocku filozofię; w 1799/1800 był tam profesorem wymowy i podjął czteroletnie studia teologiczne (m.in. pod kierunkiem Nikodema Muśnickiego). W Połocku też przyjął 12 czerwca 1803 święcenia kapłańskie. W 1804–10 pracował w jezuickim Collegium Nobilium w Petersburgu jako wychowawca młodzieży, a od 1806 również jako profesor poetyki i języka rosyjskiego. Jesienią 1810 wrócił do Orszy, gdzie w 1813/14 był profesorem poezji i wymowy oraz kierownikiem biblioteki kolegium. Podczas kampanii napoleońskiej 1812 opiekował się w Orszy chorymi i rannymi żołnierzami; jego brat, Hipolit, służył w legionach i zginął w Hiszpanii. W 1813 ogłosił parę wierszy rosyjskich w *Więstniku Jewropy* (LXXII s. 11–16, ze wstępem F.K. Kałajdowicza). Na jesieni 1814 objął funkcję sekretarza jezuickiej prowincji białoruskiej i wrócił do Połocka. W 1816–18 był zarządcą kolegium połockiego, a od jesieni 1818 — nowo założonego kolegium w Romanowie na Wołyniu, skąd w 1818 nadesłał kilka swoich wierszy do *Miesięcznika Połockiego* („Wiersz o Wołyniu”, „Wiersz o syrenie”, „Pieśń do cnoty”). Od 20 stycznia 1819 był doktorem teologii Akademii Połockiej. Wiosną 1820, po dekrete banicyjnym Aleksandra I przeciw jezuitom (z 13 marca), udał się do Lwowa, skąd skierowany został na stanowisko teologa u przebywającego w Brzozowie byłego arcybiskupa gnieźnieńskiego, Ignacego Raczyńskiego. W 1822–28 sprawował urząd sekretarza zakonnej prowincji galicyjskiej z siedzibą w Tarnopolu; tu napisał parę utworów dydaktycznych dla miejscowego kolegium. Jesienią 1828 objął obowiązki rektora studium teologicznego w Tyńcu, a po pożarze klasztoru tynieckiego (2 maja 1831) pracował w — przeniesionym do ponorbertańskiego klasztoru św. Ducha — studium w Nowym Sączu. W 1836–40 był rektorem i mistrzem nowicjatu w Starej Wsi koło Sanoka. Zmarł 12 sierpnia 1845 w Starej Wsi.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Treny na rozbiór Polski. Powst. 1795. Fragm. ogł. *Przegl. Pozn.* 19 (1854). Całość pt. *Poezje ... z r. 1795*. Pozn. 1854. Wyd. nast.: wyd. i przedmowa K. Lubecki. Kr. 1910 (pt. *Treny i Sen...*); w poz. 4.
2. Chronologia książąt i królów polskich, w r. 1818 wierszem napisana. Kr. 1848. Wyd. nast.: Lw. 1849 (pt. *Latopismo, czyli chronologia...*); Tarnopol 1873; Lw. 1902 (pt. *Książęta i królowie polscy*); w poz. 4.

3. Alcyd młody. Powieść dla uczącej się młodzieży z szkółach tarnopolskich. Pozn. b.r. Wyd. nast. w poz. 4.

4. Wiersze. Wyd. i wstęp (O spuściźnie poetyckiej J.M.) oprac. E. Aleksandrowska. Wr. 1983 *Zapomniani Poeci Oświecenia* 2.

Wyd. całej znanej pol. twórczości poetyckiej M., przeważnie z rkpsów. M.in.: Pieśni; Wolne naśladowanie ksiąg Horacjuszowych; Poematy; Przepowiedzi i epigramata (tu błędnie przypisano M. za jego odpisem fraszki J. Kochanowskiego: Epigramma z greckiego na śmierć pasterza); Wiersze różne.

W rkpsach Arch. Prowincji Małopól. T.J. pozostały: Józef, dramat osnuty na motywach biblijnych, parę wierszy łac. oraz wiersz Modlitwa (w zbiorze: Utwory literackie jezuitów białoruskich i galicyjskich); w Bibl. PAU Kr. streszczenia z wykładów (Prawidła poezji, Krótkie prawidła robienia kazań).

List M. do K.F. Kałajdowicza, dat. 5 XI 1814 z Orszy, w rkpsach Bibl. Sałtykowa Szczedrina w Petersburgu (f. 328 nr 407 k. 5–6, nr 262).

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

J. PERKOWSKI: Wiadomość o naukowym życiu śp. ks. J.M. *Przeł. Pozn.* 19 (1854). — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel* 18 (1864). — I.M. MOREŁOWSKI Stanisław z Kutnego: Studium nad „Trenami”. W: J. MOREŁOWSKI: *Treny i Sen*. Kr. 1910. — A. BRODNICKI: O „Trenach” ks. J.M. *Z Chyrowa* 1911 z. 1–2. — W. WŁOCH: Polska elegia patriotyczna w epoce rozbiorów. Kr. 1916. — R.W. WOŁOSZYŃSKI: Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych, 1801–1830. Wwa 1974. — B. NATOŃSKI. *Pol. słownik biograf.* 21 (1976). — W. WALECKI: Jan Kochanowski w literaturze i kulturze polskiej doby Oświecenia. Wr. 1979. — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów Oświecenia. Wwa 1984. — A. BAGAJEWSKI: Kategoria rozpacz i nadziei w utworach literackich z r. 1795. — M. NALEPA: Rozbiory Polski w wykładzie o sensie dziejów J.M. *Zesz. Nauk. WSP w Rzeszowie, Hist. Lit. z.* 2 (1994). — P. ŻBIKOWSKI: Inspiracje religijne w poezji porozbiorowej (1793–1805). *Motywy religijne w twórczości pisarzy pol. Oświecenia*. Lubl. 1995. — E. ALEKSANDROWSKA: J.M. (1777–1845). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3 (Wwa 1996) [z tekstem]. — Z. REJMAN: Żale, sny i smutki – o poezji patriotycznej 1795 r. *Napis* 5, III (1997). — P. ŻBIKOWSKI: Rozpacz oświeconych. U źródeł przelomu poezji polskiej w l. 1793–1805. Wr. 1998. — J. WOJCIK: Ad modum Sarbievii. Wzorce horacjańskie w praktyce twórczej J.M. *Ruch Lit.* 1999 z. 6.

E.A.

MORGENBESSER Aleksander 1816–1893

Urodzony 5 lutego 1816 w Jarosławiu; syn Stanisława, urzędnika austriackiego niemieckiego po-

chodzenia, i Katarzyny z Ogonowskich. Do szkoły uczęszczał w Jarosławiu, w 1827–30 w Przemyślu, w 1830–34 do gimnazjum dominikańskiego we Lwowie. W 1834–39 studiował na Uniwersytecie Lwowskim filozofię, potem prawo. Od 1838 należał do tajnego związku Synowie Ojczyzny, ognia stowarzyszenia Młoda Sarmacja. Po ukończeniu studiów praktykował w sądzie we Lwowie, świadcząc na tym stanowisku duże usługi ruchowi spiskowemu. Aresztowany w 1841, przebywał w więzieniu do stycznia 1845. Zajmował się tam twórczością literacką, w 1844 napisał m.in. poemat heroikomiczny „Obrona Sokolowa” (wydany w dziesięć lat później). Szczególną popularnością cieszyła się dodana do tego utworu piosenka znana powszechnie do dziś „Pię Kuba do Jakuba”, która utrwaliła się w wersji opracowanej przez M. Po wyjściu z więzienia ożenił się z Magdaleną Mendychowską. Pracował jako prawnik w Sadagórze i w Czerniowcach. Współpracował z *Przyjacielem Domowym* (1825–59), z *Gwiazdką Cieszyńską* i *Nowinami* (1854–55). W 1869 nawiązał współpracę z wydawanym przez bukowińskich Polaków tygodnikiem *Ogniu*. W tymże roku został prezesem powstałego w Czerniowcach Towarzystwa Polskiego Bratniej Pomocy, opiekującego się m.in. b. uczestnikami powstania styczniowego. Położył duże zasługi dla rozwoju Towarzystwa oraz założonej przy nim Czytelni Polskiej. W 1883 ogłaszał swoje prace w wychodzących w Czerniowcach pismach: *Gazeta Polska, Przedświt* i *Przegląd Czerniowiecki*. Zmarł 10 lutego 1893 w Czerniowcach; pochowany na tamtejszym cmentarzu katolickim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Obrona Sokolowa. Śpiew bohaterski w 9 pieśniach. Powst. 1844. Wyd. Lw. 1854 odb. z *Nowin*. Wyd. nast. m.in. ze wstępem J. Białyni-Cholodeckiego. Lw. 1913. Pięć wyd. do 1927.

2. Dumy historyczne. Lw. 1854; wyd. 2 pomnożone i popr. Czerniowce 1872; wyd. 3 Czerniowce 1889.

3. Sądy pacanowskie. Krotochwila. Cieszyn 1854 odb. z *Gwiazdki Cieszyńskiej*.

4. Palestra, czyli wojna prawników w siedmiu pieśniach. Lw. 1880 *Bibl. Mrówki* t. 80. Wyd. nast. z podtyt. Poemat żartobliwy. Złoczów [1927] *Bibl. Pousz.* nr 1121.

5. Myślący burmistrz. Poemat humorystyczny w 7 pieśniach. Lw. 1881 *Bibl. Mrówki* t. 99. Wyd. nast. z podtyt. Poemat żartobliwy. Złoczów [1927] *Bibl. Pousz.* nr 1122.

6. Zwycięstwo książki. Nowela galicyjska w 24 obrazach. Czerniowce 1883. Wyd. nast. Złoczów [1890] *Bibl. Pousz.* nr 4.

7. Przyczynek do dziejów Mołdawii od założenia państwa aż do wygaśnięcia dynastii Dragosza. Powst. 1885. Wyd. Lw. 1892.

8. Wspomnienia z lwowskiego więzienia. Powst. 1885. Wyd., oprac. i wstęp: R. Leszczyński. Wwa 1993.

9. Jubileomania. Nowela galicyjska. Lw. 1887.

10. Śpiewy historyczne jako dalszy ciąg Juliana Ursyna Niemcewicza. Czerniowce 1890.

11. Kilka uwag o przyczynie upadku Polski. Lw. 1892.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

NK 8 (1969); LP.

[J. BIAŁYNIA-CHOŁODECKI] W. Ćwik: A.M. Życiorys na podstawie zapisków autobiograficznych, dokumentów, listów, notatek i podań rodzinnych. Czerniowce 1893 odb. z *Gaz. Pol.* — S. WASYLEWSKI: „Naszus miastus Sokolowus”. Zapomniany poemat heroikomiczny z życia mieszczactwa. *Kur. Lit.-Nauk. dod. Ilustr. Kur. Codz.* 1938 nr 52. — A. KNOT: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — R. LESZCZYŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — J. SAS-
KI. *Słownik biogr. adwokatów pol.* T. 1, Wwa 1982.

W.A.-Sz.

MORSKI Tadeusz 1754–1825

Urodzony w 1754 w ziemi przemyskiej; syn Antoniego herbu Topór, kasztelana przemyskiego, od 1764 lwowskiego, i Anny z Siemianowskich. Wraz z bratem Onufrym kształcił się w warszawskim kolegium teatynów, a w 1766–68 w Szkole Rycerskiej. Następnie czas pewien służył w wojsku saskim. W 1776 został szambelanem Stanisława Augusta. Jako pisarz debiutował w druku w 1779 przekładem żartobliwego poematu Jeana Baptiste'a Gresseta. W tym czasie gospodarował w majątku Węgierka w Galicji (od 1782 członek Stanów Galicyjskich); stąd przysyłał Stanisławowi Augustowi interesujące króla mapy Galicji. W połowie 1786 wyjechał do Paryża, skąd zabiegał o stanowisko agenta królewskiego we Francji. Na początku 1787 wrócił przez Wiedeń do kraju. Uczestniczył w publicystyce Sejmu Czteroletniego jako zwolennik reform i sukcesji tronu. Związany był z Ignacym Potockim i w 1789–90 należał do tajnego komitetu galicyjskiego, mającego na celu zorganizowanie w Galicji powstania w razie spodziewanej wojny austriacko-pruskiej. Latem 1790 z ramienia I. Potockiego prowadził na Śląsku tajne pertraktacje z Prusami, oferując im Gdańsk i Toruń w zamian za Galicję. Jesienią nominowany został na posła polskiego w Hiszpanii i odznaczony Orderem św. Stanisława. Z końcem grudnia wyjechał via Drezno (gdzie prowadził pertraktacje z elektorem saskim w sprawie przyjęcia korony polskiej) i Paryż do Madrytu (w towarzystwie Jana Potockiego), gdzie znalazł się w marcu 1791, a już w lipcu został z placówki tej

— jako kosztownej, a mało przydatnej — odwołany. Przebywał tam jeszcze do września, czekając na wracającego z Afryki I. Potockiego, po czym wyjechał do Paryża (tu doszła go wiadomość o odznaczeniu Orderem Orła Białego); następnie pojechał do Londynu, a wiosną 1792 wrócił do Polski. W czasie wojny z Rosją przebywał w Warszawie, pośrednicząc między królem a bratem Onufrym, walczącym z targowicą na Podolu. W czasie insurrekcji był pełnomocnikiem Rady Najwyższej Narodowej w Komisji Porządkowej Stężyckiej oraz prowadził akcję wywiadowczą i za to był 25 dni więziony przez Austriaków w Krakowie. Po powstaniu zamieszkał na stałe w Warszawie (w 1808 sprzedał Węgierkę i żył z procentów od kapitału złożonego u Czartoryskich). W czasie wojny 1807 zwrócił się do marszałka Louisa Davouta z projektem zorganizowania powstania w Galicji, co zostało potraktowane jako prowokacja i spowodowało wydalenie M. z Warszawy. W 1809 przebywał w Dreźnie, zabiegając o względy marszałka Jeana Bernadotte'a. W 1810 ofiarowywał swe usługi Fryderykowi Augustowi i starał się o godność senatorską. Karierę utrudniało mu powiązanie z Czartoryskimi oraz małżeństwo z Łucją Vallabrigue (primovoto Ginguené, secundo voto Paerts). W czerwcu 1812 był wśród delegatów polskich na spotkaniu z Napoleonem w Prusach Wschodnich i przedstawił mu memoriał z projektem dywersyjnego powstania na Wołyniu, Podolu i Ukrainie. Tuż przed wybuchem wojny z Rosją (17 sierpnia) został mianowany komisarzem ziem południowych, ale akcji powstańczej — wskutek intryg ambasadora francuskiego, Dominique'a l'abbé de Pradta, i spowodowanej nimi odmowy współpracy generałów Ludwika Kropińskiego i Stanisława Potockiego — faktycznie nie podjął, ograniczając swą działalność do wysyłania z Warszawy odezw i instrukcji. Jeszcze w 1813 przedstawiał agentowi francuskiemu w Warszawie, D. l'abbé de Pradtowi, projekt gruntownej reorganizacji administracji krajowej, starając się równocześnie o nominację na komisarza cesarskiego i miejsce w senacie. W Królestwie Kongresowym zabiegać miał u księcia Konstantego o stanowisko ministra policji. W ostatnich latach życia mieszkał w Krakowie. Należał do wolnomularstwa, w 1821 był członkiem honorowym loży Bouclier du Nord. Zmarł 1 września 1825 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Vert-vert, czyli szpak klasztornej chowania. Poemat żartobliwy w 5 pieśniach z francuskiego przełożony. Wwa 1779. Wyd. nast.: wyd. 2 uzupełn. Wwa 1781; wyd. 3 (wg wyd. 1) Złoczów 1894 *Bibl. Pousz.* 132.

Wg poematu J.B. Gresseta.

2. Pulpit żyjący. Poema polskie na model Greseta... Gdańsk [właśc. Wwa] 1781.

3. Uwagi o chłopach. Wwa [1788] (anonim.). Przedr. *Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 1. Wr. 1955.

4. Do ... Prota Potockiego, wojewody kijowskiego... B.m. [1790]
Pod krypt. T.M.

5. Uwagi nad pismem Seweryna Rzewuskiego, hetmana polnego kor. „O sukcesji tronu w Polsce”. [Wwa 1790]. Przedr. *Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*, jw. poz. 4.

6. Myśli o potrzebie i sposobach przysposobienia młodzieży do służby dyplomatycznej w Polsce. Wwa 1792. Wyd. 2 oprac. i wstępem opatrzył H. Mościcki. Wwa 1919.

7. Lettre ... à M. l'Abbé de Pradt, exarcheveque de Malines, ci-devant chevalier de l'ordre de la Réunion de Hollande et ambassadeur de France à la cour de Varsovie. Wwa 1815. Wyd. nast.: Paryż 1815; Lipsk 1816.

8. Lettre d'un Polonais à la grandeur Mr. de Pradt sur la politique désastreuse pour l'Europe en général et en particuliers très funeste pour la Pologne. Getynga 1816.

Nadto wiersz Do Ciebie Boże wznosim nasze modły... Z rkpsu Bibl. Pol. w Paryżu, wiążącego go z nazwiskiem M., ogł. W. Dzwonkowski. *Tyg. Ilustr.* 1917 nr 43.

Koresp. M. w rkpsach.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972).

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel* 18 (1864). — W. SMOLEŃSKI: Publicyści anonimowi z końca w. XVIII. *Przeł. Hist.* 1912 i odb. — B. DEMBIŃSKI: Polska na przełomie. Wwa 1913. — J. WILLAUME: Misja polityczna M. w r. 1812. *Kwart. Hist.* 1933. — J. ŁOJEK: Polska misja dyplomatyczna w Hiszpanii w l. 1790–1794. *Tamże* 1965 nr 2. — A. ZAHORSKI. *Pol. słownik btogr.* 21 (1976). — Z. ZIELIŃSKA: Republikanizm spod znaku buławy. Publicystyka Seweryna Rzewuskiego z l. 1788–1790. Wwa 1988. — TAZ.: „O sukcesji tronu w Polsce” 1787–1790. Wwa 1992.

E.A.

MORSZTYN Hieronim (Jarosz) ok. 1581 – ok. 1623

Urodzony około 1581; syn Floriana, bachmistrza wielickiego, arianina, i jego drugiej żony Zuzanny Łaskiej (córci Jana, działacza reformacji, siostry Samuela, sekretarza królewskiego). Pisał się z Raciborska, pieczętował herbem Leliwa. Wcześniej osierocony, wychowywał się na dworze wuja, który umożliwił mu trzyletnie studia u jezuitów w Braniewie.

Wysztalcenie otrzymał gruntowne, nie ma jednakże śladów, by studiował za granicą. Przebywał natomiast w różnych większych miastach Polski: w Krakowie, Lublinie, Wilnie i Bydgoszczy. Prowadził zapewne żywot dworski. Wśród towarzyszy wyróżniał wierszopisów Jana Gostomskiego i Seweryna Bączalskiego z Dalechowic. Po ślubie z Zofią (nazwisko nieznane) osiadł na wsi. Przez współczesnych jego talent poetycki ceniony był wysoko; wielu stawiało go tuż za Janem Kochanowskim. Wiersze podpisywał: H.M. z R. Kanon jego twórczości nie jest definitywnie ustalony, podobnie i przebieg życia wymaga dopowiedzenia. Zmarł najprawdopodobniej w 1623.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Theses filozofskie.

Dysertacja z czasów szkolnych w Braniewie, rzekomo wyd. drukiem, ośiarowana wujowi S. Łaskiemu w 1598.

2. Zwierciadło stareczonego i szalonego młodzieńca. Powst. między 1598 a 1606. Wyd. pocz. XVII w. Dedykację dla S. Łaskiego przedr. J.K. Gieysztor; Dział antykwarSKI. Nr 15: Katalog oddzielnych tomów, tytułów i kart dzieł dawnych i wyczerpanych. Wwa 1896; przedr. P. Buchwald-Pelcowa..., zob. poz. 8.

3. Światowa rozkosz. [Kr. 1606]. Wyd. nast.: wyd. anonim. Pozn. 1622 druk. J. Rossowski; b.m. 1624 (dwie ed.); b.m. 1626 (?); [Raków?] 1630 druk. S. Sternacki; przedr. J.I. Kraszewski: Pomniki do historii obyczajów w Polsce z XVI i XVII w. Wwa 1843; całość oprac. A. Karpiński. Wwa 1995 *Bibl. Pisarzy Staropol.* 1. Fragm. przedr.: S. Kot: Urok wsi i życia ziemiańskiego w poezji staropolskiej. Wwa 1937; *Poeci pol. baroku* 1 (1965); *Poeci pol. od średniowiecza do baroku* Wwa 1967.

4. Antypasty małżeńskie. Kr. 1650 druk. F. Cezary. Wyd. nast.: (wyd. 3?) Kr. 1676; Kr. 1689; Kr. 1703; Kr. 1719; Kr. 1736; pt. Historie ucieszne o zacnej królownie... Banialuce. B.m. 1752.

Tu: trzy utwory powieściowe:

a) Historia ucieszna o zacnej królownie Banialuce. Wyd. osob. przed 1650; toż b.m. 1752. Fragm. przedr. m.in.: W. Taszycki: Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w. Lw. 1928; toż Wwa 1955; 1969; *Poeci pol. baroku* 1 (1965).

Wierszem.

b) Historia o Galezyjusie, synu Demokryta, i Filidzie, córce Aristidesa, szlachty cypryjskiego królestwa. Przedr. T. Kruszweska: Historie świeże i niezwykajne. Wwa 1961.

Prozą. Przeróbka noweli V, 1 Dekameronu G. Boccaccia.

c) O Przemysławie, księżęciu Oświęcimskim, i o Cecyliej, małżonki jego dziwnej stateczności. Przedr. T. Kruszweska, jw.

Prozą. Przeróbka noweli o Gryzeldzie G. Boccaccia, oparta na tłum. łac. F. Petrarci.

Unikat defekt. ed. z 1676 w Bibl. Nar. Wwa sygn. XVII. 52 a. Wg T. Kruszewskiej (T. Michałowski) (zob. wyżej oraz OPRACOWANIA 1970) przypisywanie Antypastów H.M. jest nieprzekonujące.

5. Philomachia abo afektów gorącej miłości wyrażenie. Wwa 1655 druk. wdowa i dziedzice P. Eler-ta. Wyd. nast.: Wwa 1685 druk. K.F. Schreiber; Wwa 1689; pt. Historie b. piękne, wyrażające w sobie afekty szczerzej i serdeczniej miłości. Kr. 1705.

Unikat defekt. ed. z 1655 Bibl. Nar. sygn. XVII. 3,227; egz. wyd. 2 w kloku w Bibl. Królewskiej w Sztokholmie sygn. Litt. Pol. Wiersz. Kronika ar 1676; egz. wyd. 3 Bibl. Ossol. sygn. XVII. 5990. III.

Tu trzy utwory powieściowe:

a) Alfonsa księżca, więźnia aragońskiego, i Ory-stelle krolewny kretańskiej miłość śmiercią okrutną zapieczętowana.

b) Żaloszny koniec dwojga ludzi kochających się w sobie, Zygismundy i Gwizdarda.

Przekł. noweli IV, 1. Dekameronu Boccaccia z wersji łac. L.B. Aretina.

c) Historia bardzo piękna o Talezie krolewiczu lidyjskim a o Perepodzie krolewnie aragońskiej.

6. Summarius wierszów Morsztyna, niegdys poety polskiego, przepisany. Rkps Bibl. PAN w Kr. sygn. 2251 I t. 7. Poszczególne utwory w całości i fragm. ogł. K. Mecherzyński: O poematach H. Morsztyna. *Bibl. Warsz.* 1859 t. 2 s. 617–650; M. Dynowska: H.M. i jego rękopiśmienna spuścizna. *Pam. Lit.* 1910–1911; *Poeci pol. baroku*, jw. poz. 3; *Poeci pol. od średniowiecza...*, jw. poz. 3; *Poezja* 1977 nr 5/6 (tu: P. Buchwald-Pelcowa z rkpsu Bibl. PAN w Kr. sygn. 2253 t. 3 do druku podała Wiersz do pokuty się mającego [inny tyt. Penitencyja]; całość pt. „Summarius wierszów” przypisywany H.M. i odmiany jego tekstu wyd. M. Malicki. *Miscellanea Staropol.* 6 (1990) *Arch. Lit.* t. 27.

Uzup. zob.: R. Grześkowiak. *Barok* 1997 nr 1 (tu wiersz Lament Zygismundy po śmierci Gwizdardowej); tenże: Siedem wierszy okolicznościowych. Ze studiów nad spuścizną H.M. *Barok* 1998 nr 2.

7. [Wiersze w:] J.T. Trembecki: Wirydarz poetycki. T. 1–2. Wyd. A. Brückner. Lw. 1910–1911.

Pojedyncze wiersze lub fragm. przedr. w antologiach: *Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa–Paris 1991; *Wysoki umysł w dolnych rzeczach zawikłany*. Wwa 1993; *Poezja i łowy*. Wr. 1994; *Religijność pol. baroku*. Lubl. 1995.

Przekłady

8. Sentencje wyborne. Wyd. P. Buchwald-Pelcowa: Nieznane i zapomniane wiersze H.M. *Miscellanea staropol.* 4 (1972) *Arch. Lit.* t. 16.

Rkps Bibl. remonstrantów w Rotterdamie sygn. 257 (syl-wa A. Lubienieckiego młodszego).

Utwory o autorstwie niepewnym

9. Kondycja szlachecka. [Wiersz]. Powst. ok. 1600. Wyd. F.K. Nowakowski: *Iocoseria*. Berlin 1840; toż Berlin 1849. Przedr. m.in.: A. Brückner, jw. poz. 7; S. Kot, jw. poz. 3.

Autorstwo H.M. wg K. Mecherzyńskiego, K. Szajnochy, M. Dynowskiej, S. Kota; W.A. Maciejowski przypisywał utwór A. Zbylitowskiemu, A. Brückner – J. Szlichtyngowi lub J. Smolikowi.

10. Żalobna muza na śmierć... Joachima Lubomirskiego... pisana od H.M.Z.R. sługi domu tego. Powst. 1610 lub nieco później. Rkps Bibl. Uniw. Warsz. sygn. 189. Wyd. P. Buchwald-Pelcowa, jw. poz. 8.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964), LP.

M. DYNOWSKA: H.M. i jego rękopiśmienna spuścizna. *Pam. Lit.* 1910–1911. — S. WINDAKIEWICZ: Poezja ziemiańska. Wr. 1938. — M. PISZCZKOWSKI: Wiersz w literaturze polskiego renesansu. Kr. 1959. — Cz. HERNAS: Hejnal polskie. Wr. 1961. — A. KRZEWIŃSKA: Poetyka staropolskiej pieśni ziemiańskiej. *Zesz. Nauk. UMK. Nauki Hum.-Spół.* z. 9: *Filol. Pol.* 4 (1963). — J. RUDNICKA: Bibliografia powieści polskiej 1601–1800. Wr. 1964. — J. CZERNIATOWICZ: Recepcja poezji greckiej w Polsce XVI i XVII w. Wr. 1966. — J. KOTARSKA: Poetyka popularnej liryki miłosnej XVII w. w Polsce. Gdańsk 1970. — T. MICHAŁOWSKA: Między poezją a wymową. Wr. 1970. — W. WALECKI: Horacjański epod „Beatus ille” w literaturze staropolskiej. *Meander* 1972 nr 7/8; toż w języku niem. *Mickiewicz Blätter* 1974 nr 55. — R. WARCHOL: Poeta wstępującego baroku. *Przegl. Hum.* 1974 nr 2. — P. BUCHWALD-PELCOWA: *Pol. słownik biograf.* 21 (1976). — A. NOWICKA-JEŻOWA: Madrygały staropolskie. Wr. 1978. — E. MALEK: O ukraińskim przekładzie barokowej noweli H.M. „Żaloszny koniec dwojga ludzi”. *Acta Universitatis Lodzianae* S. I (1979) nr 51. — P. BUCHWALD-PELCOWA: H.M. – pierwszy z rodu poetów. *Przegl. Hum.* 1980 nr 4. — J. KOTARSKA: Erotyk staropolski. Wr. 1980. — M. MALICKI: Wstęp do lektury „Summariusza wierszów” H.M. *Rocz. Bibl. PAN w Kr.* 26 (1981) s. 57–92. — B. FAŁECKA: Sztuka tworzenia. Wr. 1983. — G. GOMÓRI: „Światowa rozkosz”: H.M.’s poetic survey of human life. *Oxford Slavonic Papers*. New Series 16 (1983) s. 33–51. — A. KARPINSKI: Staropolska poezja ideałów ziemiańskich. Wr. 1983. — J. KOTARSKA: Barokowe wizje toposu „theatrum mundi”. *Gdańskie Zesz. Nauk* 1986 nr 29. — R. GRZEŠKOWIAK: „Summariusz wierszów Morsztyna” radość z wydania i żale za błędy. *Ogród* 1991 nr 2. — A. NAWARECKI: H.M. zmysłowa miłość porządku. *Ogród* 1992 nr 1. — M. ROWIŃSKA-SZCZEPANIAK: H.M. doświadczenia wartości. Opole 1992. — TAŻ: Z H.M. współzawodniczenie w „barokowym ruchu”. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* nr 31 (1993). — R. GRZEŠKOWIAK: Przewartościowanie H.M. O nieświecym świecie „Światowych rozkoszy”. *Barok* 1994 nr 2. — M. MALICKI: Z zagadnień tekstologicznych „Summariusza wierszów” H.M. Kr. 1994. — P. STĘPIEŃ: H.M. droga do wzgardy świata. Na podstawie „Summariusza wierszów”. *Barok* 1994 nr 2. — R. GRZEŠKOWIAK: Hieronim i Bóg. Z dziejów XVII-wiecznej elegii pokutnej. *Religijność lit. pol. baroku*. Lubl. 1995. — P. STĘPIEŃ: H.M. a religia. *Lit. pol. baroku. W kręgu*

idei. Lubl. 1995. — J. ŻURAWSKA: Motywy „Dekameronu” w twórczości H.M.; O Przemysławie księżęciu oświęcimskim. *Il barocco in Polonia*. Napoli 1995. — M. ROWIŃSKA-SZCZEPANIAK: Metaliterackość listu dedykacyjnego oraz wypowiedzi do czytelnika H.M. a problem staropolskiej krytyki literackiej. *Duktem czasów*. Opole 1996 s. 281–290. — P. STĘPIEŃ: Poeta barokowy wobec przemijania i śmierci. *Wwa* 1996. — P. BUCHWALD-PELCOWA: Z „Summańszusa wierszów” i z rozproszonej puścizny autora „Światowej rozkoszy” oraz „Wierszy do pokuty się mającego”. *Poezja* 1997 nr 5/6. — J. POTKANSKI: *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 41 (1997) [rec. ed. Światowa rozkosz... 1995]. — M. HANUSIEWICZ: Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku. Lubl. 1998. — A. KOCHAN. *Pam. Lit.* 1998 z. 2. [rec. ed. Światowa rozkosz... 1995].

I.T.

MORSZTYN Jan Andrzej 1621–1693

Urodzony 24 czerwca 1621 pod Krakowem (zapewne w Wiśniczu); syn Andrzeja, podczaszego sandomierskiego, herbu Leliwa, i Jadwigi z Pobiedzińskich. W młodości wychowywał się na dworze wojewody krakowskiego Stanisława Lubomirskiego. Nad jego wykształceniem czuwał dziad ze strony matki, Walerian Otwinowski (poeta-tłumacz, innowierca). W 1638 rozpoczął studia na wydziale filozofii i sztuk wyzwolonych uniwersytetu w Lejdzie. Zwiedził Włochy. Prawdopodobnie przebywał w Paryżu, gdy w 1645 przybyło tam poselstwo polskie po Ludwikę Marię. Związał się z dworem, od 1646 z polecenia Władysława IV pełnił misje polityczne, co już w 1647 przyniosło mu godność stolnika sandomierskiego. Od 1648 wielokrotnie posłował na sejmy; uczestniczył w różnorodnych komisjach i deputacjach. Dużym zaufaniem cieszył się również u Jana Kazimierza. W 1649 został dworzaninem i sędzią przy marszałku Jerzym Lubomirskim. Wraz z nim uczestniczył w wyprawie beresteckiej. W tym czasie zaczął używać podwójnego imienia (przed imieniem Andrzej dodał imię Jan). W 1654 ponowił kontakty z królową Ludwiką Marią i stał się gorącym zwolennikiem jej polityki profrancuskiej, a przede wszystkim planu elekcji *vivente rege*. Wysłany jako internuncjusz do Szwecji, po kilku miesiącach pobytu w Sztokholmie powrócił do kraju (maj 1655) z ostrzeżeniem przed agresją szwedzką, czemu nie dawano wiary. W czasie najazdu pozostał wierny królowi i towarzyszył mu do Lwowa (1656). Prawdopodobnie tam przeszedł na katolicyzm. W 1656 został starostą zawichojskim i sekretarzem królewskim. W tym roku odbył poselstwo do Wiednia i Frankfurtu, w 1658 — do Berlina. Otrzymał starostwo kowelskie i urząd referendarza koronnego (1658). W 1659 zawarł związek małżeński z damą dworu królowej, Szkot-

ką Katarzyną Gordon, córką margrabiego Huntly. W 1660 należał do komisarzy podpisujących traktat pokojowy w Oliwie. W 1661 otrzymał starostwo wareckie. Podczas rokосу Lubomirskiego pełnił rolę pośrednika pomiędzy marszałkiem a dworem, zachowując zaufanie obu stron. W 1667 nabył starostwo tucholskie, a w 1668 odkupił od Jana Kazimierza Krasieńskiego urząd podskarbiego wielkiego koronnego. Na tym stanowisku dokonywał wielu operacji finansowych w celu powiększenia prywatnych kapitałów, co wielokrotnie wzbudzało dyskusje na sejmach. Wybudował w Warszawie wspaniały pałac, w którym urządził m.in. przedstawienia teatralne i koncerty. Po abdykacji Jana Kazimierza popierał wybór księcia Condé, a za panowania Michała Wiśniowieckiego i Jana Sobieskiego intrygował i spiskował na rzecz Francji. Od Ludwika XIV pobierał pensję, w 1678 przyjął poddaństwo francuskie; w 1679 został sekretarzem tego monarchy i złożył mu przysięgę wierności. Oskarżony przez Jana III przed sejmem o zdradę stanu, uszedł w 1683 z Polski i osiadł na stałe w swych dobrach Châteauvillain w Szampanii, jako hrabia Châteauvillain. W 1690 wrócił zabrane z kraju klejnoty koronne. Twórczość literacką uprawiał głównie w młodości. Choć niewydana drukiem, znana była z krążących licznych odpisów. Obok drobnych utworów oryginalnych i tłumaczonych, przeznaczonych głównie do odczytywania podczas towarzyskich spotkań, dokonał przekładu komedii pasterskiej Torquata Tassa „Amintas” (wystawionej prawdopodobnie w Warszawie w połowie 1650) oraz pierwszego tłumaczenia dramatu z repertuaru francuskiego klasycyzmu, „Cyda” Pierre’a Corneille’a (wystawionego prawdopodobnie w Zamościu z początkiem 1660). Utwory swe podpisywał niekiedy pseudonimem Stefan Wydźga. Spuścizna jego stanowi szczytowe osiągnięcie dworskiej poezji barokowej, reprezentuje nurt konceptyzmu i marinizmu po raz pierwszy w całym bogactwie przejawiony na gruncie literatury polskiej. Zmarł 8 stycznia 1693 w Paryżu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Lutnia. [Zbiór ok. 200 liryków]. Powst. ok. 1636–1661. Wyd. (niekompletnie) W. Seredyński: A.M. niewydane poezje. *Rozpr. AU Wydż. Filol.* t. 2 (1875) i odb.

2. Kanikula albo psia gwiazda. [Cykl liryków miłosnych]. Powst. 1647. Wyd. (jako urwoy Zbigniewa Morsztyna) M.J. Komierowski: *Poezje Zbigniewa Morsztyna*. Pozn. 1844.

3. Nadgrobek Otwinowskiemu. Powst. 1647. Niedruk. Wyd. M.J. Komierowski, jw. poz. 2.

4. Gadki. Powst. 1647–1651. Niedruk. Wyd. J.M. Komierowski, jw. poz. 2.

Dedyk. siostrze, Teofilu Rejowej, zbiór zagadek tłum. lub parafrazowanych ze zbioru wyd. przez Ch. Cotina: *Recueil des énigmes de se temps*. Paris 1646.

5. Pokuta w kwartanie. (Inny tyt. Pobożna do Pana Boga aspiracja S.L.M.K.). Powst. 1650 (?). Wyd. (jako wiersz Zbigniewa Morsztyna) M.J. Komierowski, jw. poz. 2; P. Chmielowski: *Poezje...*, zob. poz. 12; wyd. kryt. (jako wiersz Stanisława Herakliusza Lubomirskiego) R. Pollak: *Miscellanea Staropol.* 2. Wr. 1966 *Arch. Lit.* 10. Przedr. zob. Wyd. zbior. oraz *Poeci pol. baroku 2* (1965).

Autorstwo ustalił L. Kukulski.

6. Balet królewski. Powst. 1654. Niedruk. Wyd. J.M. Komierowski, jw. poz. 2.

Cykl wierszy przeznaczony na przedstawienie karnawałowe na wzór francuskiego balet-mascardade.

7. [Wiersze. 151 utworów, w tym 33 przedtem nieznan]. W zbiorze J.T. Trembecki: *Wirydarz poetycki*. Wyd. A. Brückner. T. 1. Lw. 1910.

Przekłady

8. T. Tasso: *Amintas*. Powst. (wg A.M. Raffo) w 1645. Wyst. na dworze Jerzego Ossolińskiego ok. 1650 (prawdopodobnie 23 lutego 1650). Wyd. F.K. Nowakowski pt. *Amyntas, komedia pasterska, przełożona na język ojczysty przez nieznanego autora*. Berlin 1840. Przedr. J. Lewański. *Dramaty staropol.* t. 5 (1963).

9. Na Wielki Piątek. Powst. 1651. Wyd. M.J. Komierowski, jw. poz. 2 (z mylną datą 1671). Cykl wierszy tłum. z G.B. Marina: *Rime*. T. 3.

10. Psyche z Lucjana [sic!], Apulejusza, Marina. Powst. przypuszczalnie przed 1660. Wyd. w: J.A. i Stanisław Morsztynowie: *Psyche ... Cid albo Roderik ... Hippolit ... Andromacha*. B.m.r. [między 1696 a 1698; wg Estr. po 1704]. Wyd. nast.: Lipsk [właśc. Supraśl] 1752; pt. *Komedie albo tragedie Hippolita i Roderyka z Andromachą wielce ciekawie opisane*. Lipsk 1756. *Fragm.* przedr. J. Nowak-Dłużewski: *Poezja Związku Święconego i rokoshu Lubomirskiego*. Wr. 1953.

Poemat w oktawach, przeróbka czwartej pieśni *L'Adone* G.B. Marina, z fragm. z Apulejusza i wstawkami oryginalnymi; Lucjan mylnie wymieniający.

11. P. Corneille: *Cid* albo *Roderik*, *comedia hiszpańska z francuskiego języka przetłumaczona, która w zamku warszawskim reprezentowana była na sejmie r. 1661 [w rzeczywistości: 26 lutego 1662; wcześniejsza prapremiera: Zamość 12 lutego 1660 nieudowodniona]*. Wyd. (wraz z dod. prologiem) w: J.A. i Stanisław Morsztynowie: *Psyche...*, jw. poz. 10. Wyd. nast.: wyd. kryt. W. Folkierski. Kr. 1921 *BN* II, 8; toż Kr. 1927; Pozn. 1947; wyd. M. Brahmaer. Kr. 1948 toż Kr. 1949; wyd. M. Brahmaer w: P. Corneille: *Cyd ... Trzy przekłady*. Wwa 1954; wstęp J. Gałuszka. Wwa 1985; wstęp i komentarz J. Kwaśniakowa. Wr. 1988; Bydg. [1991]; wyd. 10

Wwa 1992; wstęp i przypisy W. Nawrocki. Wwa [1997]; szereg wyd. nast. o przeznaczeniu szkolnym. Rkps Bibl. Ukr. Akademii Nauk we Lw. sygn. 743/II (dawniej 734, VIII, C 2) kopia lub być może autograf defekt. Tu: również 6 innych wierszy J.A.M.

Wydania zbiorowe i wybory

12. *Poezje oryginalne i tłumaczone*. Wyd. P. Chmielowski. Wwa 1883 *Bibl. Najcelniejszych Utworów Lit. Europ.*

13. *Poezje*. Wybór zestawil... A. Strzelecki. Wwa 1909 *Książka dla Wszystkich* 448.

14. *Wybór poezji*. Oprac. S. Furmanik. Wwa 1947 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 14.

15. *Wybór poezji*. Oprac. J. Dürr-Durski. Wwa 1949; wyd. 2 zmien. Wwa 1952 *Bibl.* ... jw. 49. Tu ponad 50 utworów wyd. po raz pierwszy.

16. *Wybór poezji*. Wstęp i oprac. M. Bokszczańin. Wwa 1963.

17. [Wybór poezji]. Wwa 1965 *Poeci Pol.*

18. *Utwory zebrane*. Wyd. kryt. oprac. L. Kukulski. Wwa 1971 *Bibl. Poezji i Prozy*.

Wyd. obejmujące całość znanej dotychczas twórczości J.A.M. wraz z listami. Zob. też L. Kukulski: *Corrigenda do utworów zebranych*. *Pam. Lit* 1974 z. 2.

19. 275 wierszy. Oprac. L. Kukulski. Wwa 1977 *Bibl. Klasyki*.

20. *Nieobiecany kasek*. Wstęp i wybór W. Smaszcz. Białystok 1982; wyd. nast. Białystok 1990.

21. *Divy lasky*. (Wybór, tłum. i posłowie:) V. Dvořáčková. Praha 1983.

Wybór wierszy w przekł. czes.

22. *Cuda miłości*. *Fraszki, erotyki, wiersze różne*. Wybór i wstęp J. Barylanka. Rzeszów 1988.

23. *Wybór poezji*. Wstęp i oprac. W. Weintraub. Wr. 1988 *BN* I, 257. Wyd. 2 uzup. bibliogr. A. Oszczyński. Kr. 1998.

24. *Erotyki*. Oprac. R. Stiller. Wwa 1990; wyd. 2 Wwa 1991.

25. *Epigramy swawolne*. *Nota biogr.* B. Drozdowski. Wwa 1995.

26. *Wybór wierszy*. Wr. 1997.

Poszczególne wiersze i wybory wierszy przedr. większość antologii dawnych i współcz., pol. i obcych, m.in.: W. Taszycki: *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w. Lw.* 1928, toż Wwa 1955, Wwa 1969; W. Folkierski: *Sonet polski*. Wwa 1925 *BN* I, 82; W. Borowy: *Od Kochanowskiego do Staffa*. Lw. 1930, toż poszerz.: Londyn 1954, Wwa 1958; J. Tuwim: *Cztery wieki fraszki polskiej*. Wwa 1937, toż: 1957; M. Grydzewski: *Wiersze polskie wybrane*. Londyn 1947; *Poeci pol. baroku 1* (1965); *An anthology of polish literature*. Wyd. i oprac. z komentarzem w jęz. ang. M. Kridl. Wyd. 2 New York, London 1964; *Z głębokości... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966, toż zmien. 1974; *Drugi al-*

bum poezji miłosnej. Wwa 1973; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1974; *Suitovoy sonet*. Tłum. i oprac. D. Pavlicko. Kyjiv 1983; *Bez tej miłości nie można żyć*. Wwa 1984; *Poesie der Welt*. Berlin 1987; *Polska poezja*. Czeboksary 1987 (jęz. czuwaski); *Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988; *Helikon sarmacki*. Wr. 1989 BN 1, 259; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa – Paris 1991; *Wysoki umysł w dolnych rzeczach zawiklany*. Wwa 1993; *Poezja i louy*. Wr. 1994; *Fraszki z pieprzykiem*. Wwa 1994; G. Marino: *Liryki miłosne*. Wybór. Łódź 1996; *Noc miłosna. Eros w poezji pol.* Wwa 1998.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964), 3 (1965); LP.

K. PORĘBOWICZ: A.M., przedstawiciel baroku w poezji polskiej. Kr. 1893. — J. KOWALCZYK, W. ROSZKOWSKA: Teatr Jana Zamoyskiego „Sobiepana”. *Pam. Teatr.* 1964 nr 3. — A. SAJKOWSKI: Teatr Jana Kazimierza. Premiera „Cyda”. *Tamże*. — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — J. SOKOŁOWSKA: J.A.M. Wwa 1965. — *Dramat staropol.* T. 1. Wr. 1965. — R. POLLAK: Wśród literatów staropolskich. Wwa 1966. — *Pol. służba dyplomatyczna XVI–XVIII w.* Wwa 1966. — R. BRANDWAJN: Corneille i jego „Cyd”. Szkice literackie i materiały. Wwa 1968. — L. KUKULSKI: Dookoła „Pokuty w kwartanie”. *Pam. Lit.* 1968 z. 1/2. — J. DÜRR-DURSKI: W obronie pięknej „legendy”. *Przeł. Hum.* 1970 nr 1. — J. KOTARSKA: Poetyka popularnej liryki miłosnej XVII w. w Polsce. Gdańsk 1970. — J. RECZEK: Nieznany „Projekt na Morsztyna”. *Ruch Lit.* 1970 nr 2. — K. TARGOSZ: Polsko-francuskie powiązania teatralne w XVII w. *Pam. Teatr.* 1971 nr 1 (oraz sprost. *tamże* 1972 nr 1). — E. KOTARSKI: Poezja J.A.M. Wwa 1972. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Dwaj młodzi Wawoźwie. Wwa 1972. — I. MAMCARZ: „Aminata” T. Tassa i przekład J.A.M. *Pam. Lit.* 1973 nr 3. — Janusz PELC: Obraz – słowo – znak. Wr. 1973. — J. KOTARSKA: Jedna czy dwie poetyki J.A.M. *Zesz. Nauk. UG, Prace Hist.-Lit.* 3 (1974). — J. LEWAŃSKI: Polskie przekłady J.B. Marina. Wr. 1974. — D. OSTASZEWSKA: Stylistyczna funkcja przydawki w „Dafnidzie” S. Twardowskiego i J.A.M. *Zesz. Nauk. UJ, Prace Językozn.* 1974 z. 42. — L. PSZCZOŁOWSKA: Z obserwacji nad strukturą brzmieniową poezji staropolskiej. *Pam. Lit.* 1974 z. 3. — M. SPRUSIŃSKI: Imiona naszego czasu. Kr. 1974. — L. KUKULSKI: A.M. Sonet „Do trupa”; Precjoza morsztynowska. II–IV. *Przeł. Hum.* 1974 nr 10, 1975 nr 7, 8, 10. — M. BRAHMER: Śladami włoskich upodobań J.A.M. *For W. Weintraub*. The Hague – Paris 1975. — L. KUKULSKI: Schematy i wzory enumeracyjnych epigramów J.A.M. *Tamże*. — J. MALICKI: „Decyma pieśni pokutnych” W. Potockiego wobec M. „Pokuty w kwartanie”. *Prace Nauk. UJ, w Kat.* 1976 nr 66 *Prace Hist.-Lit.* nr 4. — A. PRZYBOŚ, L. KUKULSKI. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — B. PAŁĘCKA: J.A.M. – poeta wirtuoz. *Pam. Lit.* 1977 z. 3. — M. PISZCZKOWSKI: Wiesz w literaturze polskiego baroku. Wr. 1977. — W. WEINTRAUB: Od Reja do Boya. Wwa 1977. — M. ZIOŁEK: Między Pitronem a Epikurem. *Przeł. Hum.* 1977 nr 9. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Madrygaly staropolskie. Wr. 1978. — E. OSTROWSKA: J.A.M. mistrzow-

ski, XVII-wieczny i swojski. W: Z dziejów języka polskiego i jego piękna. Kr. 1978 (prwdr. 1976). — A. NOWICKA-JEŻOWA: Aktualizacja znaczeń leksmu „oczy” w twórczości J.A.M. *Prace Nauk. UJ, w Kat.* 1978 nr 236. — M. PANKOWSKI: Polska poezja nieokrzyszta. Próba określenia zjawiska. *Teksty* 1978 nr 4. — A. KRZEMINSKA: Sielanka staropolska. Wwa 1979. — A. MAŁECKI: J.A.M. poeta polski XVII w. i jego imiennicy. W: Od antyku do romantyzmu. Kr. 1979. — Morstyniana nowa. Nieco listów A.M. Oprac. S. Ochman i J. Starnawski. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 24 (1979) s. 137–151. — S. OCHMAN: Działalność polityczna J.A.M. w l. 1660–1661. *Kwart. Hist.* 1979 nr 1. — M. BRAHMER: Powinowactwa polsko-włoskie. Wwa 1980. — J. KOTARSKA: Erotyk staropolski. Wr. 1980. — Z. PODHAJEC-KA-BORCZYK: Jak czytano poezję J.A.M. *Nurt* 1980 nr 11. — U. BORKOWSKA: The ideology of „antemurale” in the sphere of slav culture. *Common Christian Roots of the European Nations* (Florence) 1982. — A. BOROWSKI: Les relations culturelles et littéraires entre la Pologne et les Pays-Bas Méridionaux à l’époque de la Renaissance et du Baroque. *Slavica Gandensia* (Gent) 9 (1982) s. 7–19. — N.I. GRABCZENKO: Metaforiczność mnogoznaczność jak charakterniają osobność poezji barokko. *Wisnik Charkiu-skobo Uniwersitetu* 1982 nr 237. — B. PAŁĘCKA: Sztuka tworzenia. Wr. 1983. — J. SOKOŁOWSKA: Jesteś, któryś jest, wieczny, niepojęty...” Człowiek wobec Boga w poezji polskiego baroku. *Pol. liryka religijna*. Lubl. 1983. — M. PREJS: „Nowy Helikon” i J. Kochanowski. *Przeł. Hum.* 1984 nr 1. — N. KORNIŁOWICZ: Wiersze „ogrodowe” J.A.M. *Pam. Lit.* 1985 z. 1. — J. KOTARSKA: Wiersze wariacyjne – autorska propozycja krytycznej lektury. *Publiczność lit. i teatr. w dawnej Polsce*. Wwa 1985. — W. BIEDROŃ: Instrumentarium muzyczne Jędrzeja M. *Prace Nauk. UJ, w Kat.* 1986 *Język Artyst.* nr 739. — I. KUKULSKA-SZCZYTKOWSKA: „Pokuta w kwartanie” J.A.M. – chrześcijanina i poety. *Rocz. Hum.* 34 (1986) z. 1. — K. KLEWICZÓWNA: Sonety Lopego de Vega praworem czterech wierszy J.A.M. *Pam. Lit.* 1986 z. 1. — B. KEJNA-SHARROT: J.A.M. – the poet of the Polish Baroque. *New Zealand Slavonic Journal* (Wellington) 1987 s. 169–176. — J. RAPACKA: Tropami poetów polskiego i chorwackiego baroku. *Polska – Jugosławia. Związki i paralele lit.* Wr. 1987. — R. WARCHOŁ: O sonecie „Do trupa” J.A.M. *Polonistyka* 1987 nr 9. — W. WEINTRAUB: J.A.M. i poetyka „uczzonej” aluzji. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 24 (1987) s. 177–184. — M. JEŻOWSKI: Znaczenie słownika rymów dla atrybucji utworu. Czy J.A.M. jest autorem „Responsum”? *Pam. Lit.* 1988 z. 3. — M. KORNIŁOWICZ: Erotyzm i miłość w literaturze polskiej XVII w. *Przeł. Hum.* 1988 nr 10. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Homo viator – mundus – mors. Wwa 1988. — G. GÖMÖRI: Świeżo odkryte dane dotyczące zapomnianych studiów J.A.M. *Ruch Lit.* 1989 nr 1. — M. JEŻOWSKI: Do jakich wniosków o dubiach z „Utworów zebranych” J.A.M. opracowanych przez L. Kukulskiego prowadzi „Słownik rymów” tego poety. *Biul. Lubel. Tow.* 1989 nr 1/2. — W. KOSCHMAL: „Kanikuła” J.A.M.: cyklizmność i poetycka kondensacja. *Pam. Lit.* 1989 z. 3. — A.M. RAFFO: W sprawie powstania „Aminata” J.A.M. *Przeł. Hum.* 1989 nr 7. — W. KOSCHMAL: J.A.M. und das Ende des Barocks: Zyklizität und poetische Verdichtung. *Russian Literature* 27 (1990) s. 273–268. — A. NIEWOLAK-KRZYWDA: O sztuce poezji i sztuce miłości – czyli „Lutnia” J.A.M. *Arcydziela lit. pol. Interpretacje*. T. 3. Rzeszów 1990. — A.M. RAFFO: Notorella sull „Aminata” morsztyniano. *Filologia e letteratura nei paesi slavi*.

Roma 1990. — J. TAMBOR: Obiektywna analiza poezji J.A.M. w szkole. *Z teorii i Praktyki Dydaktyki Języka Pol., UŚI*. 1990 t. 10 s. 108–124. — B. TOMCZAK: Listy poetyckie J.A.M. *O lit. ramie wydawniczej w księżkach dawnych*. Kat. 1990. — J. KOTARSKA: O barokowym wirydarzu. „Ogród miłości” J.A.M. *Lekcje czytania. Eksplicacje lit. Cz. 1*. Wwa 1991. — M. KRASSOWSKI: Poezji polskiego baroku. Wwa 1991. — W. MAJCHEREK. *Teatr* 1991 nr 10 (dod. wyst. „Komedii pasterskiej” w Wwie). — L. MARINELLI: Dwie Psyche polskiego baroku. *Ricerche Slavistiche* 38 (1991) s. 177–200. — P. STĘPIEŃ: Czas. Sprzymierzeniec i wróg. O poezji erotycznej J.A.M. *Ogród* 1991 nr 3. — L. ŚLĘKOWA: Muza domowa. Wr. 1991. — Janusz PELC: Cenzura i autocenzura w literaturze polskiej doby renesansu i baroku. *Studia Polon.* 18/19 (1990/91). — A. NIEWOLAK-KRZYWDA: J.A.M. — „Lutnia”. *Lektury polon.* T. 1. Kr. 1992; też wyd. 2 Kr. 1994. — K. PAŁAC: J.A.M. zabawy z mitologią. Antyk w dobie polskiego baroku. *Filomata* 1992 nr 408. — P. STĘPIEŃ: Fraszki erotyczne J.A.M., czyli w poszukiwaniu prawd ostatecznych. *Przegl. Hum.* 1992 nr 1. — TENŻE: Miłość, śmierć i mistyka. O lirycie erotycznej J.A.M. *Pam. Lit.* 1992 z. 1. — A. NOWICKA-JEŻOWA: M. e Marino. L'Architettura del concerto. *Ricerche Slavistiche* 39/40 (1992/93) s. 41–69. — C. BACKVIS: O niektórych podstawowych cechach poezji barokowej w Polsce. W: *Renesans i barok w Polsce*. Wwa 1993. — B. FAŁECKA: J.A.M. — poeta wirtuoz. *Pam. Lit.* 1993 z. 3. — M. KIKI: Doświadczenie ciała w poezji J.A.M. *Eros, psyché, seks. Mater. z konferencji „Język a erotyka”*. Kat. 1993. — D. OSTASZEWSKA: Język poetycki J.A.M. Z zagadnień semantyki. Wr. 1993. [Rec. J.K. GOLIŃSKI, *Pam. Lit.* 1995 z. 2]. — TAŻ: O organizacji sonetu barokowego — uwag kilka. *Prace Nauk. UŚI, w Kat.* 1993 *Język Artyst.*, s. 105–112. — D. ROTT: Między miłością a unicestwieniem. *Eros, psyché, seks. Mater.* ... jw. — P. STĘPIEŃ: J.A.M. sny o marności. *Polonistyka* 1993 nr 1. — M. WŁODARSKI: Barokowa poezja epicedialna. Kr. 1993. — S. CZECHOWICZOWNA: Sielanka i poezja ziemiańska XVI i XVII w. Wokół Kochanowskiego i jego czasów. Kielce 1994. — A. CZYZ: M. libertyński — poeta i Krzyż. *Teksty Drugie* 1994 nr 3. — R. GRZEŚKOWIAK: J.A.M. — poeta konceptu. Gdańsk 1994. — A. NOWICKA-JEŻOWA: M. i Marino — poeci dwóch kultur. *Barok* 1994 nr 1. — J. PESZEK: „Domowy” marinizm M. *Kultura baroku i jej tradycje*. Kat. [1994]. — B. TOMCZAK: O wierszach wprowadzających do „Lutni” J.A.M. *Barokowe przypomnienia i inne szkice*. Kat. 1994. — P. de VICO: J.A.M. poeta del Concettismo barocco. *Kultura baroku i jej tradycje*. Kat. [1994]. — M. WICHOWA: „Do Zorze” J.A.M. Próba interpretacji. *Ruch Lit.* 1994 nr 3/4. — C. BACKVIS: Panorama de la poésie polonaise à l'âge baroque. T. 1–2. Bruksela 1995. — A. KARPIŃSKI: Nieznany rękopis „Cyda” J.A.M. *Barok* 1995 nr 1. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Dyskusja z platońską koncepcją miłości w erotyce J.A.M. *Lit. pol. baroku w kręgu idei*. Lubl. 1995. — P. STĘPIEŃ: Bez złodeń i bez pocieszenia — J.A.M. wobec religii. *Pam. Lit.* 1995 z. 2. — TENŻE: J.A.M. wizja świata. *Przegl. Hum.* 1995 nr 3. — G. GOMORI: W sprawie artykułu o J.A.M. *Pam. Lit.* 1996 z. 2 (z polem. P. Stępnia. *Tamże*). — P. STĘPIEŃ: Poeta barokowy wobec przemijania i śmierci. Wwa 1996. [Rec. S. RAUBO. *Pozn. Studia Polon.* S. Lit. 4 (1997)]. — J.S. GRUCHAŁA: A.M. gry z czytelnikiem. O pewnym typie wiersza enumeracyjnego. *Teksty Drugie* 1997 nr 4. — M. HANUSIEWICZ: Święte i zmysłowe w poezji polskiego baroku. Lubl. 1998. — A. KARPIŃSKI: Między rękopisem a drukiem. *Autor, tekst, cenzura*.

Wwa 1998. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Marinizm J.A.M. Szkic problematyki. *Włochy a Polska — wzajemne spojrzenia* Łódź 1998. — J. GŁAŻEWSKI: J.A.M. uwagi o czytelniku. Na marginesie wprowadzenia do „Lutni”. *Barok* 1999 nr 2.

I.T.

MORSZTYN Stanisław zm. 1725

Data i miejsce urodzenia nieznanne; syn Jana herbu Leliwa, i Agnieszki z Arciszewskich; brat stryjeczny Zbigniewa. Możliwe, iż początkowe nauki pobierał w szkole ariańskiej w Raciborsku. Wkrótce opuścił kraj dla poznania obcej sztuki wojkowej. Po powrocie wziął udział w wojnie ze Szwedami oraz w kampanii moskiewskiej (walczył pod Cudnowem w 1660). Był majorem królewskiego regimentu pieszego. W 1668 został podstolim chełmińskim. Jesienią tegoż roku otrzymał komendę nad „praesidium krakowskim”, którą pełnił podczas Interregnum po abdykacji Jana Kazimierza. Od tej chwili łączył działalność wojskową z polityczną. W 1670 posłował od wojska na sejm. W 1671 dowodził regimentem w kampanii Jana Sobieskiego na Ukrainie, po czym wyznaczono go sekretarzem w rokowaniach buczackich (1672). W bitwie pod Chocimiem w 1673 został ranny. Od 1676 żonaty z Konstancją Oborską. Kampanię żurawiańską (1676) odbył już jako chorąży zatorski, następnie uczestniczył w wyprawie wiedeńskiej (1683) i mołdawskiej (1686). W 1687 został kasztelanem czerskim. W 1695 popadł w konflikt z kasztelanem sandomierskim, Stefanem Bidzińskim; skazany został na więzie, ale wyrok nie został wykonany. Od 1696 należał do komisji dla rewizji skarbu koronnego. W 1699 został wojewodą mazowieckim, a w 1704 — sandomierskim; godności tej zrzekł się w 1717 na rzecz swego bratanka, Jakuba Władysława. Z woli sejmu prowadził w 1702–03 rokowania ze Szwedami, jednakże pod koniec 1704 zdecydował się poprzeć Stanisława Leszczyńskiego. Przyjął się z Wacławem Potockim. Dwukrotnie występował w obronie krewnego, Jana Andrzeja Morsztyna, podskarbięgo, oskarżonego o nadużycia; w 1683 jeździł do Francji z poleceniem odebrania od niego klejnotów koronnych. Spolszczył tragedie Seneki i Racine'a; był pod wyraźnym wpływem teatru francuskiego. Pisywał również drobne wiersze okolicznościowe. Zmarł w końcu grudnia 1725; pochowany w kościele Reformatorów w Sandomierzu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Balet na koronację. Wyst. 2 kwietnia 1676 na Wawelu.
Szesnaście scen dram. z życia Jana III, wykonane przez dworzan i damy dworskie na uroczystościach koronacyjnych.

2. Smutne żale po utraconych dzieciach r. 1698 napisane. Kr. 1698 druk. M. Schedel. Wyd. nast. b.m. 1704. Przedr. fragm. *Poeci pol. baroku*. 2 (1965).

3. [Wiersze drobne]. Wyd. wśród poezji rzekomo pióra Zbigniewa M. [właśc. Andrzeja M.]. Pozn. 1844. Przedr. P. Chmielowski: *Poezje Andrzeja Morsztyna*. Dod. Wwa 1883. Wiersz pt. Odkryta szczerześć kawalerska przedr. *Poeci pol. baroku*. 2 (1965); *Poeci pol. od średniowiecza do baroku* (1977); *Helikon sarmacki*. Wr. 1989 BNI, 259.

4. Na „Ogród fraszek” Paraenesis. (Przedmowa do: W. Potocki: *Ogród fraszek*, podp. krypt. S.M.). Ogl. A. Brückner we wstępie do: J.T. Trembecki: *Ogród fraszek*. T. 1. Lw. 1907; wyd. popr. J. Dürr-Durski: *Arianie polscy w świetle własnej poezji*. Wwa 1948.

Przekłady

5. J. Racine: *Andromacha*. Wyst. na Zamku Królewskim w Warszawie 2 V – 18 VI 1661 oraz w Jaworowie 24 VI 1662. Wyd. w zbiorze przekł. J. Andrzeja i Stanisława Morsztynów pt. *Psyche ... Cid albo Roderyk ... Hipolit ... Andromacha*. B.m.r. [między 1696 a 1698, wg. Estr. po 1704]. Wyd. nast.: Lipsk 1752 [właśc. Supraśl]; jako dzieło Andrzeja M.; pt. *Komedie albo tragedie Hipolita i Roderyka z Andromachą wielce ciekawie opisane*. Lipsk 1756.

6. L.A. Seneca: *Hipolit*. Powst. 1687–1693. Wyd. jw. poz. 5. *Fragm. przedr. S. Seliga: O „Hipolicie” Seneki w tłum. S.M. Eos* 1937 i odb.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

S. SELIGA: O „Hipolicie” Seneki w tłumaczeniu S.M. *Eos* 1937 i odb. — J. DÜRR-DURSKI: S.M. *Pam. lit. R.* 42 (1951) z. 3/4. — *Dramat staropól.* T. 1. Wr. 1965. — A. LINK-LENCZOWSKI: *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — W. WEINTRAUB: Racine w barokowej Polsce. W: *Od Reja do Boya*. Wwa 1977. — W. ROSZKOWSKA: Wokół przekładu „Hipolita” Seneki przez S.M. *Spr. Wr. Tow. Nauk. za r.* 1985 [wyd. 1986] nr 40.

I.T.

MORSZTYN Zbigniew ok. 1628 – 1689

Inne formy imienia i nazwiska: Morstin; Morstyn; Morztyń; Zbigneus Morstinus.

Urodzony ok. 1628 (przed 1623?) na Pogórze Karpackim; syn Jerzego herbu Leliwa, dziedzica kilku ubogich wiosek, i Katarzyny ze Stanów z Nowotańca; brat stryjeczny Stanisława. Uczęszczał zapewne do szkoły ariańskiej w Lusławicach; o dalszym przebiegu nauk nic nie wiadomo. Prawdopodobnie w 1644–48 pracował przy żupach solnych w Wieliczce. W 1648 wystąpił na elekcji Jana Kazimierza wśród szlachty krakowskiej. Tegoż roku (lub nieco

wcześniej) związał się z dworem Radziwiłłów; zdobył wielkie zaufanie hetmana litewskiego, Janusza Radziwiłła. Na przełomie 1650/51 uczestniczył w poselstwie do hospodara wołoskiego, Bazylego Lupula. W 1651 brał udział w bitwie pod Beresteczkiem; w latach następnych służył w chorągwiach księcia Bogusława Radziwiłła; uczestniczył w wyprawie zwanieckiej 1653. Podczas bitwy z wojskami moskiewskimi pod Szepielowcami (1654) został ciężko ranny. W 1655 przebywał w stronach rodzinnych w Małopolsce, tam też wraz z inną szlachtą woj. krakowskiego podpisał w październiku akt poddania się Karolowi X Gustawowi, jednakże już w grudniu przyłączył się do powstania przeciw Szwedom. W czerwcu następnego roku wzięty pod Tyńcem do niewoli, do sierpnia 1657 przebywał w więzieniu w Krakowie. Tegoż roku w listopadzie otrzymał od Jana Kazimierza godność miecznika mozyrskiego. Po uporządkowaniu rodzinnych spraw finansowych i majątkowych stał się agentem dyplomatycznym księcia Bogusława. Uczestniczył w zabiegach na rzecz swych współwyznawców, przede wszystkim o unieważnienie antyariańskiej konstytucji sejmowej z 1658. Brał udział w otwartych dysputach. Żoną jego była Zofia, córka wybitnego działacza braci polskich, Aleksandra Czaplica. Po uchwale sejmu o banicji arian umieścił rodzinę w dobrach księcia Bogusława. Majątek własny i żony przekazał fikcyjnie bliskim krewnym, katolikom. Po ostanim synodzie współwyznawców w Zabłudowie w 1662 musiał schronić się w Prusach Książących. Podjął pracę w kancelarii polskiej księcia Bogusława w Królewcu. Z tytułu dawnych należności otrzymał w dożywotnią dzierżawę wieś Rudówkę; wkrótce wydzierżawił również Jagodne Małe i zamierzał wieść ziemiański tryb życia, co jednakże udaremniły liczne obowiązki. Po śmierci księcia (1669) został jednym z opiekunów jego córki, Ludwika Karoliny; prawie dwadzieścia lat administrował jej dobrami. Mimo licznych zajęć i nękających go chorób zebrał wtedy i uprzywilejował większość swych utworów, w których głosił idee tolerancji religijnej i potęgę myśli ludzkiej oraz apoteozował byt ziemiański. Używał kryptonimów M.M.M. i Z.M. Do końca życia otaczał opieką arian, szczególnie studiującą młodzież, i walczył z wyzyskiem chłopów. Zmarł 13 grudnia 1689 w Królewcu; pochowany 17 stycznia 1690 w Rudówce.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Pieśń w ucisku*. *Cantilena in afflictione*. Powst. ok. 1662, druga red. ok. 1666. Wyd. b.m. 1671. Przedr. zob. poz. 5; z tego przedr. J. Dürr-Durski: *Arianie polscy w świetle własnej poezji*. Wwa 1948; *Hist. w poezji. Antologia*. Wwa 1965.

2. *Emblematy*. [Cykl wierszy]. Powst. 1669–1680. Druk. zob. poz. 5.

Rkps – odpis – Bibl. Nar. akc. 6861 (dawniej Arch. Radziwiłłowskie, nr VI–109).

Oparte głównie na „Pia desideria” H. Hugona i „Les Emblèmes d'Amour Divin ...” par un Père Capucin.

Tu przekł. z G. Pico della Mirandola zapewne również pióra Z.M.

3. Sławna victoria nad Turkami ... pod Chocieniem otrzymana ... roku 1673. [Wiersz]. [Śluczek 1674; dwie odmienne ed. Druk. K. Kłokocki]. Tekst z „Wirydarza poetyckiego” J.T. Trembeckiego (por. poz. 6) wyd.: J.K. Plebański: Pogrom Turków pod Chocimem 1673 r. *Bibl. Warsz.* 1889 t. 4; A. Brückner w: J.T. Trembecki: Wirydarz poetycki. T. 1. Lw. 1910.

4. Treny żalosalne Apollina z Muzami przy oddaniu ostatniej usługi zacnemu ciału ... Jana Hoverborcka. Królewicz 1682 druk. dziedzice F. Reysnera. Wg J. Pelca powst. 1665 w pierwotnej wersji jako Epitalmum ... Panu Janowi z Mierzenia Mierzeńskiemu ... raczej epitalfium...

5. Muza domowa. [Zbiór 60 utworów, w tym cykl Emblemata, zob. poz. 2]. Fragm. ogł. J. Rzepecki: Über die bis jetzt unbekannt gebliebenen Gedichte von Z.M. Pozn. 1884; J. Rzepecki: Muza domowa, czyli nieznanne dotąd poezje Z.M. *Warta* 1884 nr 530–544; toż *Pozn.* 1884; J. Rzepecki: O nieznanym dotąd poezjach Z.M. *Bibl. Warsz.* 1885 t. 1–2. Wyd. całości zob. poz. 7.

Tu: przekł. z łac. różnych autorów.

Rkps Ossol. 5547/II – najpełniejszy odpis twórczości Z.M.

6. [Wiersze – 59 utworów]. W: J.T. Trembecki: Wirydarz poetycki, jw. poz. 3.

Tu: przekł. z łac. różnych autorów.

Wybrane wiersze przedr. w licznych antologiach, m.in. w: *Cztery wieki fraszki pol.* Wwa 1937; toż Wwa 1957; *Wiersze pol. wybrane.* Londyn 1947; *Od Kochanowskiego do Staffa.* Wyd. 2 Londyn 1954; wyd. 3 Wwa 1980; *Wzięli diabla pana.* Wwa 1955; *Kocha, lubi, szanuje...* Wwa 1956; *Od Reja do Niemcewicza* Łódź 1958; *Poeci pol. baroku* 1 (1965); *Z głębokości...* *Antologia pol. modlitwy poetyckiej.* Wwa 1966; wyd. 2 zmien. Wwa 1974; *Poeci żołnierzom. 1410–1945.* Wwa 1970; *Krzak gorejący.* Londyn 1973; *Poezja pol. T. 1.* Wwa 1973; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku.* Wwa 1977; *Biblia a lit. pol.* Wwa 1984; *Poesie der Welt.* Berlin 1987; *Polska poezjestem.* Czeboksary 1987 (jęz. czuwaski); *Polen in Exil.* Frankfurt nad Menem 1988; *Staropol. poezja ziemiańska.* Wwa 1988; *Helikon sarmacki.* Wr. 1989 BN 1, 259; *I w odmianach czasu smak jest.* Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise.* Wwa–Paris 1991; *Wysoki umysł w dołnych rzeczach zawikłany.* Wwa 1993; *Poezja i łowy.* Wr. 1994.

Wydania zbiorowe

7. Muza domowa. Wyd. J. Dürr-Durski. T. 1–2. Wwa 1954.

8. [Wybór poezji]. Wwa 1972 *Poeci Pol.*

9. Wybór wierszy. Oprac. Janusz Pelc. Kr. 1975 BN1, 215.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

Z. MIANOWSKA: Z.M., życie i twórczość poetycka. Pozn. 1930 odb. z *Prace Komisji Filol. PTPN* t. 4. — M.W. STEPHEN: Do biografii i twórczości Z.M. *Pam. Lit.* 1963 z. 4. — A. SAJKOWSKI: Morstiniana. *Odrodzenie i Ref. w Pol.* 9 (1964) s. 203–216. — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — A. SAJKOWSKI: Od Sierotki do Rybeńki. Pozn. 1965. — M. GŁOWIŃSKI: Z.M. „Emblema 102”. *Liryka pol. Interpretacje.* Kr. 1966; wyd. 2 Kr. 1971. — Janusz PELC: Z.M., arianin i poeta. Wr. 1966. — P. BUCHWALD-PELCOWA: Kazimierz Krzysztof Kłokocki i drukarnia w Śluku. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 12 (1967). — Janusz PELC: Europejski i polski kontekst „Emblematów” Z.M. *Księga pam. ku czci K. Górskiego.* Tor. 1967. — TENŻE: Patriotyczny poemat arianiego wygnanca. „Rzecz o sławnej wiktoryi nad Turkami”... *Z.M. Kultura i lit. dawnej Polski.* Wwa 1968. — J. DÜRR-DURSKI: Pieśni Z.M. *Przegl. Hum.* 1970 nr 1. — Janusz PELC: Pisarze arianicy w literaturze polskiej. W: Wokół dziejów i tradycji arianizmu. Wwa 1971. — W. WALECKI: Horacjański epod „Beatus ille” w literaturze staropolskiej. *Meander* 1972 nr 7/8. — Janusz PELC: Obraz – słowo – znak. Wr. 1973. — TENŻE: Z.M. na tle poezji polskiej XVII w. Wwa 1973. — T. WASILEWSKI: Przyczynek do biografii Z.M. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 18 (1973). — M.R. MAYENOWA: Z.M. „Emblema” 102: próba ujawnienia znaczeń. *For W. Wettraub.* The Hague 1975; toż w: *Studia i rozprawy.* Wwa 1993. — A. MRUGAL. *Pam. Lit.* 1976 z. 1 (rec. Wyboru poezji). — Janusz PELC. *Pol. słownik biograf.* 22 (1977). — M. PREJS. *Poezja* 1977 nr 5/6. — J. TAZBIR: Bracia polscy na wygnaniu. Wwa 1977. — B. BIENKOWSKA: O strukturze barokowej emblematyki. *Rocz. Hum.* 27 (1979) z. 1. — P. BUCHWALD-PELCOWA: Emblematy w drukach polskich i polski dotyczących XVI–XVIII w. Bibliografia. Wr. 1981. — A. KARPINSKI: Staropolska poezja ideałów ziemiańskich. Wr. 1983. — J.T. MACIUSZKO: Bóg i człowiek. Elementy teologii i antropologii w „Emblematach” Z.M. *Rocz. Teolog.* 27 (1985) z. 2. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Śmierć w krzywym zwierciadle żartu i parodii. W: *Homo viator – mundus – mors.* Wwa 1988. — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII w. Olsztyn 1988. — K. MROWCEWICZ: Literatura polska po „potopie”. Wr. 1992. — TENŻE: Dziwny świat, dziwna miłość, dziwna śmierć. *Teksty Drugie* 1994 nr 3. — TENŻE: „Konterfekt pysznego świata”, czyli „Metamorfozy” Z.M. *Barok* 1995 nr 1. — T. KOSTKIEWICZOWA: Oda w poezji polskiej. Wr. 1996. — M. HANUSIEWICZ: Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku. Lubl. 1998.

LT.

MOSKORZEWSKI Hieronim ok. 1560 – 1625

Inna forma imienia i nazwiska: Moscorovius; Jarosz Moskorzowski.

Urodzony ok. 1560 w Moskorzewie pod Szczekocinami w średnio zamożnej rodzinie kalwińskiej; syn Stanisława herbu Piława i (najpewniej) Doroty

z Kmitów. Kształcił się w Lipsku (1575), Wittenberdze (1576) i Genewie (1579). Posiadał gruntowną wiedzę w dziedzinie teologii, medycyny i chemii. Około 1583 zawarł związek małżeński z Anną Pawłowską, primo voto Piecową, a po jej śmierci (1591) ożenił się (1593) z Reginą, córką Andrzeja Dudycza. Spotkanie z Faustusem Socynem w Krakowie (ok. 1593) zdecydowało, że przystąpił do braci polskich. W 1600 założył w swej posiadłości Czarkowy nad Nidą zbor antytrynitarski, do którego sprowadził m.in. Szymona Pistoriusa. Brał żywy udział w sprawach publicznych; jako poseł uczestniczył kilkakrotnie w sejmach. Włączył się do rokoszu Zebrzydowskiego; m.in. na zjeździe sandomierskim był delegatem krakowskim do opracowania artykułów rokoszowych (w stosunku do króla reprezentował kierunek umiarkowany). Jednakże głównie poświęcił się działalności zborowej. Uczestniczył niemal we wszystkich synodach rakowskich. W 1610 delegowano go do Gdańska, a w roku następnym — na prowincjonalny synod litewski. Był gorliwym propagatorem pism F. Socyna; niektóre sam wydawał lub poprzedzał własną przedmową. W swoich dziełach polemicznych występował m.in. przeciwko Piotrowi Skardze, Janowi Petrycemu, Marcinowi Śmigleckiemu. Jako scholarcha Akademii Rakowskiej wniósł duży wkład w jej rozwój zarówno organizacyjny, jak i naukowy. Był autorem rozpraw teologicznych i jednym z weryfikatorów tekstu tzw. Katechizmu rakowskiego (1605), był też głównym współtłumaczem tego utworu na łacinę (1609); jego pióra jest dedykacyjny wstęp skierowany do króla angielskiego, Jakuba I. Miłośnik poezji Jana Kochanowskiego, sam również był dobrym poetą. Posługiwał się niekiedy pseudonimami: Eusebius; Medicus; Nobilis; Subditus Fidelis. W 1623 przeżył napad lisowczyków na Raków. Zmarł tamże 19 lipca 1625.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oratio qua continentur brevis calumniarum depulsio, quibus prementur illi qui in doctrina Christi et Apostolorum studium suum posuerunt ... Ad regem et senatores fidelis subditi. [Kr.] 1595 [druk. A. Rodeckil].
2. Odpowiedź na script Przystogą nazwany, który X. Jan Petrycy, minister zboru w Jodłowie, wydał w roku 1600. Raków 1602 [druk. S. Sternackil].
3. Zniesienie zawstyżenia, które ks. Piotr Skar-ga, jezuita, wnieść niesłusznie na zbor Pana Jezusa Nazareńskiego usiłował. Raków 1607 druk. [S. Sternackil].
Przedmowę do króla przedr. T. Pasierbiński, zob. OPRACOWANIA.
4. Zniesienie Wtorego zawstyżenia, które ks. Piotr Skar-ga, jezuita, na zbor Pana Jezusa Nazareń-

skiego wnieść usiłował. Raków 1610 druk. [S. Sternackil].

5. Odpowiedź na książkę X. Gurskiego [M. Łaszczka?], którą Wyjawnieniem niewstydu ariańskiego nazwał. Uczyniona ... roku 1611. [Raków] 1617 [druk. S. Sternackil].

6. Refutatio Appendicis quam Martinus Smiglecius jesuita ... oppusuit. Raków 1613 druk. S. Sternacki.

7. Refutatio libri de baptismo Martini Smigleccii jesuitae. Raków 1617 druk. [S. Sternackil].
Fragm. pt. O odwiecznym istnieniu materii pierwszej – przeciw Śmigleckiemu (tłum. T. Włodarczyk) przedr. Z. Ogonowski. *Myśl ariańska w Polsce w XVII w.* Wr. 1991.

8. O pobudkach i środkach do połączenia się arianów z menonitami. Niewyd.

Współautor: W. Smalcus.

Rkps w aktach synodalnych socyniańskich.

Prace edytorskie

9. F. Socyn: De statu primi hominis ante lapsum disputatio. Raków 1610 druk. S. Sternacki.

10. F. Socyn: Concionis Christi explicatio. Raków 1616 druk. S. Sternacki.

A. Kawecka-Gryczowa sugeruje, iż autorem edycji jest W. Smalcus.

11. F. Socyn: Defensio animadversionum. Raków 1618 druk. S. Sternacki.

12. F. Socyn: Explicatio primae partis primi capituli Evangelii Johannis. Raków 1618 druk. S. Sternacki.

Tu w dodatku: Explicationes variorum Sacrae Scripturae locorum... s. 65–124.

13. De Jesu Christi divinitate ... disputationis inter Joannem Stoienski ... et Joannem Mariam Italum Carmelitam ... relatio. Raków 1618 druk. S. Sternacki.

Utwory o autorstwie niepewnym

14. Philopolites, to jest Miłośnik Ojczyzny, albo o powinności dobrego obywatela, ojczyźnie dobrze chcącego i onę miłującego, krótki traktat. Kr. 1588. Przedmowy do czytelnika przedr. T. Pasierbiński, zob. OPRACOWANIA.

15. Katechizm zboru tych ludzi, którzy... Raków 1605 druk. S. Sternacki. Wyd. nast. Raków 1619.

Przedmowę przedr. T. Pasierbiński, zob. OPRACOWANIA. Tzw. Katechizm rakowski. Wiadomo na pewno, że H.M. współpracował nad ostateczną red. tekstu (wraz z W. Smalcem i J. Volkeliusem); nadto jest autorem przekł. łac. Katechizmu i dedykacji królówi ang., Jakubowi I. Raków 1609 druk. S. Sternacki. (Wyd. nast. przekł.: Raków 1609 [właśc. Londyn ok. 1614]; Raków 1609 [właśc. Londyn ok. 1623]; Raków 1609 [właśc. Londyn ok. 1651]).

16. Zawstydzienie księdza Skargi albo animadwersie na książkę księdza Skargi, jezuitę, którą Zawstydzieniem arianów nazwał. Raków 1606.

Prawdopodobnie autorem jest W. Smalc. Jednakże w dziele pt. *Refutatio Appendicis* (zob. poz. 6) do autorstwa przynajmniej się sam H.M.

17. Wtóre zawstydzienie księdza Skargi albo odpis na potworną książkę jego, której dał tytuł: *Mesyasz nowych arianów wedle Alkoranu tureckiego* ... Roku 1615. [B.m.r.].

Autorstwo wg Estr.

18. *Equitis Poloni in Jesuitas actio prima*. (1590). Możliwe, że H.M. był autorem przekł. na jęz. pol.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

T. PASIERBIŃSKI: H. z Moskorzowa M. Kr. 1931 [tu bibliogr. i przedruk]. — L. CHMAJ: Bracia polscy. Wwa 1957. — *Studia nad arianizmem*. Pod red. L. Chmaja. Wwa 1959. — S. TWOREK: Zbór lubelski i jego rola w ruchu arianism w Polsce XVI–XVII w. Lubl. 1966. — S. TYŃC: Zarys dziejów wyższej szkoły braci polskich w Rakowie 1602–1638. *Raków ognisko arianizmu*. Red. S. Cynarski. Kr. 1968. — S. TWOREK: Działalność oświatowo-kulturalna kalwinizmu małopolskiego. Połowa XVI – połowa XVIII w. Lubl. 1971. — A. KAWECKA-GRYCZOWA: Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego. Wr. 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — W. URBAN. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — P. WILCZEK: Autorytet Pisma Świętego w polemikach ks. P. Skargi z H.M. pisarzem arianism. *Jezuicka ars educandi*. Kr. 1995; toż w: *Jesuitica*. Kat. 1997. — A. SITKOWA: Spór o adresata w listach dedykacyjnych P. Skargi i H.M. *Jesuitica*. Kat. 1997.

I.T.

MOSTNIK MICHAŁ

1578 lub 1583 – 1654

Inne formy nazwiska: Brückmann; Brueggemann; Pontanus.

Urodzony w 1578 (lub 1583) w Słupsku; syn rzemieślnika Jana i Elżbiety z Wurstów. Po studiach w klasztorze w Bergen pod Magdeburgiem, w Helmstedt i Wittenberdze (był również w Jenie i Lipsku) został duchownym luterskim; posługiwał się zlatynizowanym nazwiskiem Pontanus. Od 1610 pracował jako nadworny kapelan księżny Erdmunte w Słupsku i jednocześnie pastor w Smoldzinie, gdzie działał do końca życia. Utalentowany lingwista (podobno władał syryjskim, hebrajskim i greckim), znał dobrze miejscowy dialekt kaszubski, co przejawiało się w cechach polszczyzny jego głównej pracy literackiej, którą przeznaczał dla członków swej gminy wyznaniowej. Jego zasługi uczciła księżna Anna (córka Bogusława XIII), polecając sporządzenie portretu M. Był dwukrotnie żonaty: od 1613 z Katarzyną Klawetasch (zm. 1626) — Michał, duchowny w Słupsku od 1644, był prawdopodobnie synem z tego związku; następnie z Anną

Farschbotter — syn z tego małżeństwa, Tomasz, objął stanowisko ojca w Smoldzinie. M. zmarł 7 września 1654 w Słupsku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Templum Salomonicum sive Encoenia sacra Smolsiniana*. Gdańsk [1632] druk. J. Rhete.

Kazanie okolicznościowe.

2. *In nomine Jesu. Parvus Catechismus D. Martini Lutheri Germanica-Vandalicus. Der kleine Catechismus. Maly Catechism D. Marcina Luthera niemiecko-wandalski albo słowieski wystawion i na jawność wydan, z przydatkiem siedm psalmów pokutnych króla Dawida i ... historii passyi naszego Pana Jezusa wedlug Ewangelista Mateusza i niektórych pisen duchownych*. Gdańsk 1643 druk. J. Rhete. Wyd. nast.: ed. fotoofs. pierwodruku ogł. R. Olesch pt. *Der kleine Catechismus*. Kolonia 1958. Synoptyczny tekst niem. i pol. — *Passyja...* [posiadająca osob. k. tyt.] wykazuje odrębności językowe. — Na końcu: *Cantiones aliquot sacrae*.

Unikat Universitätsbibliothek Greifswald sygn. Br 369.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965) Addenda (Pontanus).

J. ZIENIUKOWA: Die Sprache des „Altkaschubischen Gesangbuches“ und der „Smolsiner Perikopen“. *Zeitschrift für Slawistik* 14 (1969). — H. KAMIŃSKA: O M.P. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Rzeszowie. Nauki Hum.* z. 8 (1970). — TAŻ: Z zagadnień deklinacyjnych w „Maly m katechizmie“ P. Tamże, z. 13 (1971). — TAŻ: Cechy fonetyczne języka P. *Rocz. Hum.* 20 (1972). — B. WACHOWIAK: Pomocze zachodnie w schyłkowej epoce feudalizmu (1464–1815). *Hist. Pomorza. T. 2. cz. 1.* Pozn. 1976. — Z. NOWAK. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977/1978). — F. HINTZE: Zur 400. Wiederkehr des Geburtsjahres von Michael Pontanus (1583–1654). *Zeitschrift für Slawistik* 23 (1983). — F. NEUREITER: Geschichte der kaschubischen Literatur. Versuch einer zusammenfassenden Darstellung. Wyd. 2. München 1991. — Z. SZULTKA: Język polski w Kościele ewangelicko-augsburskim na Pomorzu Zachodnim od XVI do XIX w. Wr. 1991. — TENŻE: Piśmiennictwo polskie i kaszubskie Pomorza Zachodniego od XVI do XIX w. Pozn. 1994.

T.W.

MOSTOWSKA Anna ok. 1762 – przed 1833

Urodzona około 1762 na Litwie; córka Stanisława Radziwiłła, podkomorzego litewskiego, i Karoliny z Pocijów, wojewodzianki trockiej. Młodość spędziła na Litwie, tam też w 1778 wyszła za mąż za Augusta Dominika Przedziedzickiego, starostę mińskiego (zm. 1782) i zamieszkała w majątku Zasław koło Mińska. Około 1787 wyszła powtórnie za mąż za Tadeusza Mostowskiego, od 1790 podstolego wyszogrodzkiego i kasztelana raciańskiego, w okresie Sejmu Czteroletniego wydawcą *Gazety Naro-*

dowej i Obcej, działacza stronnictwa patriotycznego. Mieszkała wówczas w Warszawie (pałac Mostowskich przy ul. Bielańskiej) i należała do grona bywalców w salonie Czartoryskich. Po zwycięstwie targowicy towarzyszyła mężowi w podróży emigracyjnej przez Saksonię i Szwajcarię do Paryża. Po powrocie do kraju w listopadzie 1793 mieszkała z mężem w Tarchominie pod Warszawą. Tu 6 grudnia wobec Mostowskiego podejrzanego o kontakty z rewolucjonistami francuskimi, na rozkaz ambasadora rosyjskiego, J.J. Siversa, zastosowano areszt domowy. Dzięki zabiegom żony i Stanisława Augusta w lutym 1794 zdjęto mu areszt. Po insurekcji kościuszkowskiej i wywiezieniu męża do Petersburga M. pojechała za nim (1795–96) i spowodowała złagodzenie mu warunków więziennych. Do wiosny 1799 przebywała w Warszawie, następnie przeniosła się wraz z mężem do Francji. Po powrocie do kraju (1802) niezbyt dobrze od paru lat stosunki między małżonkami doprowadziły do rozvodu. M. osiadła wówczas w Wilnie, a potem w Zaslawiu i zajęła się twórczością literacką. Zmarła przed 1833, najprawdopodobniej w Zaslawiu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Moje rozrywki. T. 1–3. Wil. 1806.

Tu powieści: Matylda i Danilo. Powieść żmudzka oryginalnie napisana; Strach w zamczku. Powieść prawdziwa; Zamek Konicpolskich. Powieść ruska oryginalna; Nie zawsze tak się czyni, jak się mówi. Powieść białoruska; Szafir, czyli talizman. Powieść wschodnia (wg S.F. de Genlis); Posąg i salamandra. Powieść (wg Ch.M. Wielanda) rozprowadzano też w osob. odb. wydawn.

2. Astolda, księżniczka ze krwi Palemona, pierwszego księcia litewskiego, czyli nieszczęśliwe skutki namiętności. Powieść oryginalna z historii litewskiej. T. 1–2. Wil. 1807.

3. Zabawki w spoczynku. Wil. 1809.

Tu powieści: Pokuta. Powieść polska; Historia filozoficzna Adyla. Powieść moralna; Sen wróżbity; Miłość i Psyche. Powieść mitologiczna; Lewita z Efraim. Powieść izraelska (wg N. Lemerchiere'a).

29 listów M. do J. Zawadzkiego z 1805–1809 ogł. T. Turkowski w: *Mater. do dziejów lit. i oświaty na Litwie i Rusi*. T. 1. Wil. 1935; listy M. do męża, Tadeusza M., w rkpsach AGAD (Arch. Publ. Pol.).

O P R A C O W A N I A

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel*. 18 (1864). — K. WOJCIECHOWSKI. Przedmowy do pierwszych powieści polskich XIX w. *Pam. Lit.* 1905. — M. SZYJKOWSKI. „Génie du christianisme” a prądy umysłowe w Polsce porobiorowej. *Lw.* 1908. — TENŻE. Osjan w Polsce na tle genezy romantycznego ruchu. *Rozpr. AU Wyzd. Filol.* 52 (193) i odb. Kr. 1912. — TENŻE. Dzieje polskiego

upiora przed wystąpieniem Mickiewicza. *Rozpr. AU Wyzd. Filol.* 55 (1917). — J. GEBETHNER. Poprzedniczka romantyzmu. Kr. 1918. — K. WOJCIECHOWSKI. Historia powieści w Polsce. *Lw.* 1925. — Cz. ZGORZELSKI. Duma, poprzedniczka ballady. *Tor.* 1949. — Z. SINKO. Powieść angielska XVIII w. a powieść polska I. 1764–1830. *Wwa* 1961. — M. JASINSKA. Narrator w powieści przedromantycznej 1776–1831. *Wwa* 1965. — H. STANKOWSKA. Początki powieści historycznej w Polsce. *Opole* 1965. — J. KAMIONKOWA. Życie literackie w Polsce w pierwszej połowie XIX w. *Wwa* 1970. — J. WINIARSKI. O grozie i upiomości w romansach A.M. *Zesz. Nauk. Dydak. WSP w Rzeszowie* 30: *Filol. Pol. Prace Hist.-Lit.* 10 (1976). — J. SKOWRONEK. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — B. JADCZAK. Z problemów fantastyki gotyckiej w powieściach A.M. *Biul. Lubel. Tow. Nauk* 21 (1979), *Hum.* 2. — B. CZWÓRNÓG-JADCZAK. Strach czy duch w zamczku, czyli o problemach narracji w powieści A.M. „Strach w zamczku”. *Tamże*, Vol. 23 (1981), *Hum.* 2. — TAŻ. „Astolda” A.M. jako powieść sentymentalna. *Annales UMCS. Sectio FF* 1, 7 (1983). — TAŻ. Polska powieść gotycka z początku XIX w. *Z problemów poetyki hist.* *Lubl.* 1984. — T. S. JAROSZEWSKI. Siedziby neogotyckie w Polsce i literatura piękna. *Biul. Hist. Sztuki* 1984 nr 1. — B. CZWÓRNÓG-JADCZAK. „Astolda” A.M. *Studia z lit. pol. i obcej* *Lubl.* 1988. — A. ŚNIEGUŁKA. Skąd się biorą duchy, czyli o stosunku M. do powieści grozy. *Prace Polon.* 50 (1995). — B. CZWÓRNÓG-JADCZAK. A.M. (ok. 1762 – przed 1833). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. *Wwa* 1996 (z fragm. tekstów).

E.A.

MOTTY Marcell 1818–1898

Urodzony 5 czerwca 1818 w Poznaniu w spolonizowanej rodzinie mieszczańskiej (pochodzenia francuskiego ze strony ojca i niemieckiego ze strony matki); syn Jana, nauczyciela, i Apolonii z Herwigo. Uczęszczał do szkoły elementarnej na Grobli, w 1826–36 do Gimnazjum św. Marii Magdaleny, gdzie zaprzyjaźnił się z Hipolitem Cegielskim. W 1836–40 studiował na wydziale filozoficznym uniwersytetu w Berlinie, w grudniu 1840 uzyskał uprawnienia nauczyciela gimnazjalnego w zakresie języków starożytnych oraz języka francuskiego; w roku następnym rozpoczął pracę w szkole realnej w Międzyrzeczu. Uzyskawszy w 1842 stypendium rządowe wyjechał na dalsze studia do Paryża. Uczęszczał na wykłady Adama Mickiewicza w Collège de France, utrzymywał kontakty z Juliuszem Słowackim i z Michałem Czajkowskim. Przypuszczalnie na ten okres przypada debiut literacki M. — przysyłał on do poznańskiego *Orędownika Naukowego* korespondencje z Paryża (ogłoszone w 1842–43). Tu także ogłosił rozprawę „Słów kilka o historii powszechnej i jej wykładzie po gimnazjach” (1843 nr 12–16). Po powrocie do Poznania w 1843 pracował jako nauczyciel w Gimnazjum św. Marii Magdaleny, w 1847 został zwolniony

93

z przyczyn politycznych (odmówił udziału w rewizji przeprowadzanej w mieszkaniach uczniów). W 1847 odbył roczną praktykę w lasach rządowych, następnie rozpoczął studia w akademii leśnej w Neustadt-Eberswalde koło Berlina. Po wybuchu rewolucji 1848 wziął udział (w marcu) w deputacji polskiej w sprawie uwolnienia więźniów z Moabit, po czym wrócił do Poznania. W tymże roku ożenił się z Walerią Bukowiecką. W 1848–49 był redaktorem naczelnym *Gazety Polskiej*, od 1850 współpracował z *Goińcem Polskim*. Od 1849 wchodził w skład dyrekcji Towarzystwa Naukowej Pomocy (1878–86 był wiceprezesem). W 1850 objął ponownie stanowisko nauczyciela w Gimnazjum św. Marii Magdaleny, od 1853 aż do przejścia w 1887 na emeryturę pracował w gimnazjum realnym; uczył także w żeńskiej szkole Anny Danysz. Od 1857 był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk (w 1865–66 jako wiceprezes). Dużą popularność przyniosły mu cotygodniowe felietony drukowane pod pseudonimem Wojtuś w stałej rubryce pt. „De omnibus rebus et quibusdam aliis” w *Dzienniku Poznańskim* (1865–67), a zwłaszcza „Przechadzki po mieście”, ogłaszane tam na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Zmarł 17 stycznia 1898 w Poznaniu; pochowany na cmentarzu farnym (obecnie Cmentarz Zasłużonych).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Listy Wojtuśia z Zawad do Pafnusia. *Dzien. Pozn.* 1865–1867. Wyd. osob. pt. Listy Wojtuśia z Zawad. De omnibus rebus et quibusdam aliis. Felietony z lat 1865–1867. Oprac. Z. Grot, T. Nożyński. Wstęp: Z. Grot. Wwa 1983 [1984].

2. Przechadzki po mieście Poznaniu. Cz. 1–5. *Pozn.* 1888–1891. Wyd. nast. [zawiera także cz. 6] t. 1–2. Oprac. i wstęp: Z. Grot. Wwa 1957; oprac. i wstęp Z. Grot, uzup. W. Molik. *Pozn.* 1999.

3. Rzut oka na 50-letnie działanie Towarzystwa Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego. *Pozn.* 1891.

Przekłady

4. P. Vergilius Maro: Bukoliki. Wierszem miarowym. *Pozn.* 1852.

5. N. Boileau: Satyry. *Program Gimn. św. Marii Magdaleny.* *Pozn.* 1857.

6. Arystofanes: Chmury. *Pozn.* 1866 odb. z *Rocz. TPN Pozn.*

7. Q. Horatius Flaccus: Ody, epody, satyry i listy. *Pozn.* 1896.

O P R A C O W A N I A

NK 8 (1969); LP

A. DANYSZ: M.M. *Pozn.* 1898 odb. z *Dzien. Pozn.* — Z. GROT: *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — TENŻE: *Wiel-*

kopol. słownik biogr. Wwa 1981. — L. SŁOWIŃSKI: Nie damy pogrześć mowy. Wizerunki pedagogów poznańskich XIX w. *Pozn.* 1982. — J. DATA: Miasto M.M. *Miasto, kultura, lit. Wiek XIX.* Gdańsk 1993. — K. SOKÓLSKA: Uwagi o języku „Listów Wojtuśia z Zawad” M.M. *Prace Filol.* 40 (1995).

W.A.-Sz.

MRONGOWIUSZ (MRONGOVIVS) Krzysztof Celestyn 1764–1855

Urodzony 19 lipca 1764 w Olsztynku koło Ostródy; syn Bartłomieja wywodzącego się ze starej chłopskiej rodziny Mrongów (Mrągów), pastora i rektora szkoły w Olsztynku, a od 1768 w Marwałdzie. Uczył się najpierw w domu, potem w podlegającej uniwersytetowi w Królewcu szkole w Zalewie, od 1780 w szkole katedralnej na Knipawie w Królewcu. Od 1782 studiował teologię i filozofię (m.in. pod kierunkiem Immanuela Kanta) w Albertinum Uniwersytetu Królewieckiego (immatrykulowany 21 marca). Równocześnie w Seminarium Polskim przy wydziale teologicznym uczył się polskiego, rosyjskiego i czeskiego. W 1790–98 był nauczycielem polskiego i greki w Collegium Fridericianum i młodszym nauczycielem („szulkolegą”) polskiego w szkole katedralnej. W 1794 wydał swój pierwszy podręcznik języka polskiego. Pracował też jako tłumacz urzędowy języka polskiego, z polecenia władz tłumaczył poradniki przeciwpożarowe, poradniki zdrowia, a w 1791–96 wydawany w kwidzyńskiej oficynie Kantera popularny *Kalendarz Pruski Polski*. Pełnił też obowiązki korektora druków polskich w oficynach Kanterów Kwidzyniu i Hartungów Królewcu. W 1796 ożenił się w Rudau koło Królewca z córką miejscowego pastora, Ludwiką Paarmann. W maju 1798 przeniósł się do Gdańska, gdzie objął stanowisko pastora i kaznodziei przy kościele ewangelickim św. Anny oraz lektora języka polskiego w Gdańskim Gimnazjum Akademickim (do 1817). Od 1812 uczył języka polskiego również w szkole przy kościele św. Jana, udzielał lekcji prywatnych i pełnił obowiązki tłumacza urzędowego. Wiosną 1805 otrzymał od Tadeusza Czackiego (za pośrednictwem Godfryda Ernesta Grodka) propozycję objęcia od 1806 w Gimnazjum Krzemienieckim Katedry Języków Słowiańskich i kierownictwa biblioteki, ale obowiązków tych nie podjął. Obok prac nad podręcznikami języka polskiego i słownikami polsko-niemieckimi zajmował się zbieraniem pieśni mazurskich i kaszubskich oraz wszelkich dokumentów w języku kaszubskim. W 1826–27 prowadził badania ludoznawcze w okolicach Słupska. Utrzymywał ożywione kontakty, głównie korespondencyjne, z uczonymi polskimi (Jackiem Idzium Przybylskim, Janem Feliksem Tarnowskim, Edwardem Czarnec-

kim, Adamem Kazimierzem i Adamem Jerzym Czartoryskimi, Kazimierzem Brodzińskim); także z rosyjskimi, czeskimi i niemieckimi (Aleksandrem Szyszkowem, Mikołajem Rumiancewem, Piotrem Köppenem). W 1823 powołany został na członka-korespondenta Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w 1827 na członka szczecińskiego Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde, w 1833 Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Około 1835 współpracował z wydziałem literackim Kasyna Gostyńskiego. W 1852 odznaczony został medalem Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu i zaproszony w poczet członków Towarzystwa. Odznaczony był też pruskim Orderem Orła Czerwonego (1843). Drobne utwory, recenzje, anonisy księgarskie i przekłady ogłaszał w czasopiśmie: *Pamiętnik Warszawski* (1822 t. 1), *Gazeta Literacka* (1822 nr 66), *Tygodnik Literacki* (1841), *Przyjaciel Ludu Eeckii* (1842), *Przyjaciel Ludu* (1848). Zmarł 3 czerwca 1855 w Gdańsku. Pozostawił cenną bibliotekę, która w 1864 przeszła w posiadanie gdańskiej Biblioteki Miejskiej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Polnische Lesebuch, Lexikon und Sprachlehre für ersten Anfänger mit grammatisch erläuternden Anmerkungen ... Zabawki pożyteczne, czyli książka elementarna dla uczących się polskiego lub niemieckiego języka, z słownikiem i krótką gramatyką podług ustaw sławnego Adelunga. Królewiec 1794 (najpierw, w t.r., „Lesebuch”, „Sprachlehre” i „Lexikon” ukazały się w drukach osobnych, złączonych następnie w jedną całość). Wyd. nast.: Królewiec 1803 (pt. Polnisches Handbuch...); Królewiec 1807. Wyd. nast.: Polnische Sprachlehre: Królewiec 1805; Królewiec 1845.

2. Nowy słownik polsko-niemiecki, w którym osobliwie na dobrą niemczyznę wzgląd miano. Kwidzyn 1794. Wyd. nast. Królewiec 1803 (pt. Słownik polsko-niemiecki...).

3. Rocznik kazań chrześcijańskich, to jest zbiór mów duchownych na niedziele i uroczyste święta całego roku, według ewanieliów. Gdańsk 1802.

4. Anleitung zum Übersetzen aus dem Polnischen ins Deutsche und aus dem Deutschen ins Polnische. Polnisches Handbuch für die Deutschen die Polnisch erlernen wollen. Królewiec 1803. Wyd. nast. Gdańsk 1837.

5. Polnische Formenlehre nebst Anleitung zum Übersetzen aus dem Deutschen ins Polnische... Informacja do tłumaczenia z języka niemieckiego na polski. Królewiec 1811. Wyd. nast. Królewiec 1837.

6. Versuch einer Anleitung zum Übersetzen aus dem Deutschen ins Polnische nebst Phraseologie als Erleichterungsmittel zur Erlehrung der polni-

schen Sprache. Informacja do tłumaczenia... Królewiec 1811.

7. Polnischer Wegweiser oder versuchte Analyse des Verbi, nebst Materialien zum Übersetzen. Królewiec 1812. Wyd. nast. rozszerz.: Królewiec 1816; w poz. 8 t. 2.

8. Polnischer Wegweiser, enthaltend eine neu versuchte Aufklärung der polnischen Sprachformen nebst Materialien zum Übersetzen ... Mentor polski, czyli nowy sposób ułatwiający naukę o formach mowy polskiej... T. 1–2. Gdańsk 1821. Wyd. nast. Gdańsk 1836.

9. Słownik niemiecko-polski, Deutsch-polnisches Handwörterbuch nach Adelung und Linde bearbeitet. T. 1–2. Gdańsk [1820–1823]. Wyd. nast. popr.: Dokładny niemiecko-polski słownik, Ausführliches deutsch-polnisches Wörterbuch... Królewiec 1837; t. 1–3 Królewiec 1854 [właśc. 1852–1854].

10. Polnischer Wegweiser, oder neu versuchte Darstellung der polnischen Zeitwörter in ausführlichen Paradigmen ... Przewodnik polski, czyli nowy sposób ułatwiający naukę o czasosłowie polskim. Gdańsk 1830.

11. Einige philologische Bemerkungen über die als neu entdeckt angepriesenen grammatischen Leistungen im Polnischen, veranlasst durch die Erscheinung der polnischen Sprachlehre von Suchowski und Popliński... Gdańsk 1831.

12. Zbiór kazań podwójnych na niedziele i święta uroczyste całego roku. Cz. 1–2. Królewiec 1834–1835. Wyd. nast. pt. Postyla kościelna i domowa... Królewiec 1835.

13. Dokładny słownik polsko-niemiecki krytycznie wypracowany. Ausführliches polnisch-deutsches Wörterbuch... Królewiec 1835.

14. Ausführliche Grammatik der polnischen Sprache nebst einem besonderen Anhang mit Übungsstücken zum Übersetzen. Gdańsk 1837.

15. Słowniczek polsko-niemiecki zawierający w sobie treść wyrazów najpotrzebniejszych w rozmowie potocznej. Królewiec 1838.

16. Polnisch-deutsches Stammwörterbuch und Nomenclator enthaltend die zur gegenseitigen Mittheilung im Verkehr notwendigsten Ausdrücke... Królewiec 1838.

Przekłady

17. Niedzielne i świętne ewaniele i lekcje, gdzie-niegdzie przypiskami objaśnione. Z dodatkiem Agendy i Katechizmu, jako przydatek do Rocznika kazań. Gdańsk 1806.

18. Ksenofont: Slovo ... o wyprawie wojennej Cyrusa, po grecku Anabasis. Gdańsk 1831.

19. Teofrasta Charaktery obyczajowe, Epikteta Rękopis i Cebesza Obraz życia ludzkiego. Gdańsk 1845.

Przekłady poszczególnych autorów rozpowszechniane też w osob. odb.

20. [J.G.F. Drentell]: Nauka chrześcijańska obejmująca wykład prawd religijnych w dokładnym katechizmie, z załączeniem wypisów biblijnych w pytaniach i odpowiedziach. Gdańsk 1851.

21. I. Kant: Rozprawa filozoficzna o religii i moralności. Gdańsk 1854.

W rękopie (zaginionym) pozostawił przekł. Fedona Platona.

Prace edytorskie

22. J. Hübner: Dwakroć pięćdziesiąt i dwie wyborne Pisma Świętego historie... Królewiec [przed 1798].

23. Wybór niektórych piosenek nabożnych ... Dla użytku zborów polskich, a w szczególności zboru Św. Anny i Św. Ducha w Gdańsku. Gdańsk 1800.

24. Pieśnioksiąż, czyli kancjonal gdański, zamykający w sobie treść i wybór pieśni nabożnych, z większej części starych, tak teraz wyporządkowany, iż może obok Prusko-Polskiego, tudzież łącznie z Nowym Pruskim Pieśnioksięgiem przy nabożeństwie być używany, oraz modlitwami, kollektami i dogodnymi trzema rejestrami opatrzony. Gdańsk 1803. Wyd. nast. zmien.: Nowy pieśnioksiąż, czyli kancjonal prusko-polski... Królewiec 1840.

25. Mały katechizm d. Marcina Lutera, z niemieckiego języka w słowiański wystawiony przez Michała Pontana ... Nowa edycja z przydatkiem niektórych pytań nauki chrześcijańskiej. *Jahresbericht des Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Alterthumskunde* 3 (1828) i odb. pt. Wörtlicher Abdruck des durch Michael Pontanus ins Kaschubische, oder ... Slovenische übersetzen kleinen Katechismus Lutheri... Szczecin 1828.

26. S.P. Klonowicz: Flis, to jest spuszczenie statków Wisłą i innymi rzekami do niej przypadającymi... Gdańsk 1829.

27. S. Dambrowski: Kazania pogrzebowe ... oczyszczone z makaronizmów łacińskich, oraz mowy pogrzebowe z nowszych autorów. Kwidzyn 1843.

28. Śpiewnik dla użytku ewangelików. Królewiec 1851.

Listy i materiały

29. Koresp. M. (urzędową i prywatną) z 1794–1854 wyd. i oprac. W. Pniewski w: *K.C. Mrongowiusz 1764–1855. Księga pam.* Gdańsk 1933.

Zbiór uzup. publikacje: A. Jasiołski: Nieznane listy K.C.M. *Rocz. Gdański* 14 (1955); A. Polarczykova: Listy K.C.M. do J.F. Tarnowskiego. *Tamże* 19/20 (1960/61); K. Mężyński: Nieznane listy K.C.M. do G.E. Grodka. *Tamże* 21 (1962); J. Jasiołski: Zapomniany list M. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1987 nr 1.

Rękopy i papiery M., m.in. skrypty uniwersyteckie, notatki i in. zachowane w Bibl. Miejskiej w Gdańsku. Uwagi M. o projekcie stworzenia Katedry Języka Polskiego na uniwersytecie w Królewcu ogl. W. Bienkowski. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1964 nr 1.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel* 18 (1864). — R. ARNOLD: Geschichte der deutschen Polen-literatur von den Anfängen bis 1800. Halle 1900. — A. KRAUSHAR: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 5–6. Kr. 1904–1905. — W.A. FRANCEW: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwej czetwierci XIX st. Praga 1906. — TENŻE: K istorii t.n. kaszubskiego wozrozdienija. Petersb. 1912. — B. POMOCKI: Literaturgeschichte der Provinz Westpreussen. Gdańsk 1915. — B. ŚLASKI: M. jako leksykograf. *Slavia Occidentalis* 6 (1927). — *K.C. Mrongowiusz 1764–1855. Księga pam.* Gdańsk 1933. [tu: W. PNIEWSKI: C.K.M. Żywot i dzieła; S. SEONSKI: M. jako gramatyk; K. MICHEJDA: Postylla M.; A. KAWECKA: Pieśnioksiąż M.I. — W. PNIEWSKI: Język polski w dawnych szkołach gdańskich. Gdańsk 1938. — Ch. KROLLMANN. *Altpreussische Biographie* 2 (1942). — A. KAWECKA-GRYCZOWA: Zarys dziejów piśmiennictwa polskiego w Prusach Wschodnich. Wwa 1946. — A. BUKOWSKI: Regionalizm kaszubski. Pozn. 1950. — A. WOJTKOWSKI: K.C.M. *Zapiski Hist.* 21 (1955) z. 3/4. — W. BIENKOWSKI: Przyczynek do znajomości twórczości K.C.M. w 1 poł. XIX w. w Krakowie. *Rocz. Olsztyński* 1 (1958). — E. RABOWICZ: Na straży polskości. (Z pierwszych lat pobytu M. w Gdańsku). *Gdańskie Gimn. Akademickie. Księga pam. ... 1558–1958* Gdynia 1959. — T. CIEŚLAK: K.C.M. *Szkice z dziejów Pomorza*. T. 3, Wwa 1961. — W. BIENKOWSKI: Badania ludoznawcze K.C.M. w okolicy Słupska w 1826 r. *Lud* 49 (1963). — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od poł. XV w. do 1945 r. Wwa 1963. — W. BIENKOWSKI: K.C.M. (1764–1855). W służbie umiłowanego języka. Olsztyn 1964 [z bibliogr.]; wyd. 2 Olsztyn 1983. — T. CIEŚLAK: Sylwetki mazurskie i kaszubskie. Wwa 1967. — H. KLECHÓWNA: K.C.M. jako językoznawca. *Rocz. Olsztyński* 7 (1968). — W. BIENKOWSKI: *Słownik pracowników książki pol.* Łódź 1972. — Z. NOWAK: K.C.M. jako zbieracz, znawca i krzewiciel piśmiennictwa staropolskiego. *Rocz. Gdański* 31 (1971, wyd. 1973) nr 2. — W. BIENKOWSKI: Kraków a Warmia i Mazury w XIX i XX w. Kontakty naukowe oraz związki kulturalne. *Rocz. Olsztyński* 11 (1975). — TENŻE: *Pol. słownik biograf.* 22 (1977). — Z. BRODZKI: Nieporozumienia wokół osoby K.C.M. *Por. Język* 1978 z. 9. — Z. FLORCZAK: U początków opisu morfonologii polskiej. Spór M. z Mrozińskim. *Pam. Lit.* 1978 z. 2. — E. CZERNIAKOWSKA: K.C.M. o swoich słownikach (w świetle korespondencji i ogłoszeń prasowych). *Zesz. Nauk. UG. Prace Językozn.* 1986 nr 12. — TAŻ.: Warszawa w słownikach K.C.M. *Jęz. Pol.* 1986 z. 5. — J. TREDDER: Ze studiów nad frazeologią kaszubską. *Zesz. Nauk. UG.* 1986. — E. CZERNIAKOWSKA: Kaszubskie nazwy miesięcy w słownikach K.C.M. *Slavia Occidentalis* 44 (1987). — TAŻ.: Skąd się wzięła lotewska „gryka” w słownikach K.C.M. i w niektórych innych słownikach. *Zesz.*

Nauk. UG. Prace Językozn. 1987 nr 13. — M. ŻELAZNY: M. jako wydawca wykładów Kanta. *Ruch Filoz.* 1987 nr 3/4. — E. CZERNIAKOWSKA: Pomorskie nazwy geograficzne w słownikach K.C.M. *Rocz. Gdański* 48 (1988, wyd. 1990). — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej. T. 2. Olsztyn 1988. — Z. SZUTKA: Nowe spojrzenie na kaszubskie badania K.C.M. Cz. 1–2. *Slavia Occidentalis* 48/49 (1991/92); 50 (1993). — E. CZERNIAKOWSKA: Kaszubskie nazwy wierzby w słownikach K.C.M. *Zesz. Nauk. UG. Prace Językozn.* 1992 nr 16. — S. DANIELEWICZ: Portrety dawnych gdańszczan. Gdańsk 1994. — Z. SZUTKA: Piśmiennictwo polskie i kaszubskie Pomorza Zachodniego od XVI do XIX w. Poznań 1994. — H. POPOWSKA-TABORSKA: Kaszubskie materiały leksykalne w słownikach K.C.M. *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej* 32 (1995). — E. CZERNIAKOWSKA: Literatura polska w słownikach K.C.M. *Rocz. Gdański* 1996 z. 1. — H. POPOWSKA-TABORSKA: Dwa autografy kaszubskie „Słownika” K.C.M. *Tamże* 1996 z. 2. — E. CZERNIAKOWSKA: K.C.M. jako członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. *Spr. Gdańskiego Tow. Nauk* 1998.

E.A.

MROZIŃSKI Józef 1784–1839

Urodzony 19 marca 1784 we wsi Koniuchy koło Brzeżan w Galicji; syn Tomasza herbu Prus III, i Brygidy z Białkowskich. Uczył się w szkołach niemieckich we Lwowie. 25 maja 1807 wstąpił w Warszawie do 1 pułku huzarów polsko-francuskich, 7 czerwca przeszedł w randze podporucznika do 1 pułku piechoty Legii Nadwiślańskiej, awansując następnie do stopnia porucznika (15 sierpnia) i kapitana (23 października). W 1808–14 walczył w Hiszpanii, m.in. w dwóch oblężeniach Saragossy, w oblężeniu Murvedra i Walencji, w bitwach pod Tudellą i Casteli, w odsieczy Tarragony. 29 grudnia 1809 odznaczono go Legią Honorową; 1 sierpnia 1811 został adiutantem polowym marszałka Louisa Gabriela Sucheta; 31 marca 1812 uzyskał tytuł Kawalera Państwa Francuskiego; 7 kwietnia 1813 przeszedł w stopniu kapitana adiunkta do służby francuskiej; 20 stycznia 1814 awansował na szefa batalionu; w 1815 przeszedł do wojska Królestwa Polskiego, uzyskując 24 października 1816 stopień podpułkownika i stanowisko szefa sztabu 1 dywizji piechoty; 18 października 1820 otrzymał awans do stopnia pułkownika. W tym czasie — pod wpływem krytyki Feliksa Bentkowskiego przedłożonego mu druku w *Pamiętniku Warszawskim* „Oblężenia i obrony Saragossy” — podjął studia nad językiem polskim. W 1827 powołany został przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk (nie będąc członkiem Towarzystwa) do pracy w Deputacji do Ustalenia Prawideł Pisowni Polskiej i wziął w niej aktywny udział (ogłosił kilka opracowań w *Rozprawach i wnioskach o ortografię polską przez Deputację od Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk Wyzna-*

czoną, Wwa 1830). 24 maja 1829 został generałem brygady i szefem sztabu korpusu piechoty. W powstaniu listopadowym był szefem sztabu głównego (7 grudnia 1830 – 26 lutego 1831), a następnie dyrektorem generalnym w Komisji Rządowej Wojny (do 26 września). Po powstaniu zdymisjonowany i deportowany do Wologdy; powrócił do Warszawy w połowie 1833. Zajął się wówczas botaniką i gromadzeniem biblioteki botanicznej. Zmarł 16 stycznia 1839 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oblężenie i obrona Saragossy w latach 1808 i 1809, ze względem szczególniejszym na czynności Korpusu Polskiego. *Pam. Warsz.* 1819 t. 13. Wyd. osob.: oprac. K.J. Turowski, wstęp K.W. Wójcicki pt. *Wiadomość o życiu i pismach J.M. Kr. 1858 Bibl. Pol.* 7; w poz. 4.
2. Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego. Wwa 1822. Wyd. nast.: Lw. 1850; w poz. 4.
3. Odpowiedź na umieszczoną w „Gazecie Literackiej” recenzję dzieła pod tytułem: *Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego*. Wwa 1824. Wyd. nast. w poz. 4.

Wydania zbiorowe

4. Dzieła wszystkie. T. 1–2. Wyd. Z. Florczak. Wr. 1986.
W t. 1: Z. Florczak: J.M. – „jeneral-językoznawca”, M.R. Mayenowa: J.M. w dziejach językoznawstwa; w t. 2 wyd. kilka pism z rękopisów, m.in.: Niektóre urywki z rewolucji 1830.

O P R A C O W A N I A

NK 5 (1967), 6/2 (1972).

K.W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski p. Warszawa, t. 2. Wwa 1856, wyd. 2 fotoofs. Wwa 1979. — K.W. WÓJCICKI, L. JENIKE: J.M. *Tyg. Ilustr.* 1860 t. 2 nr 59. — K.W. WÓJCICKI. *Enc. powsz. Orgel.* 18 (1864). — TENŻE: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.). Wwa 1880; wyd. 2 w: *Pamiętniki dziecka Warszawy i inne wspomnienia*. T. 2. Oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1974. — B. CHLEBOWSKI. *Sto lat myśli pol.* 2 (1907). — T. BENNI: Jeneral M. jako psychofonetyk. *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz. Wyzd. I i II* 6 (1913). — M. RUDNICKI: Językoznawstwo polskie w dobie Oświecenia. Poznań 1956. — Z. KAWYN-KURZ: M. jako gramatyk. *Por. Język* 1957 z. 3–5. — M. KOS-SOWSKA: General J.M. w opozycji do „Gramatyki narodowej” ks. O. Kopczyńskiego. *Spr. Tow. Nauk. Kul.* 7 (1958). — Z. KAWYN-KURZ: Poglądy gramatyczne Kopczyńskiego w świetle krytyki J.M. *Spr. Pozn. Tow. Przyj. Nauk* 50 (1959) nr 2. — Z. KLEMENSIEWICZ: W kręgu języka literackiego i artystycznego. Wwa 1961. — A. KORONCZEWSKI: Polska terminologia gramatyczna. Wr. 1961. — S. URBAŃCZYK: Szkice z dziejów języka polskiego. Wwa 1968. — R. JAKOBSON: J.M. – general językoznaw-

ca. *Kultura i Społeczeństwo* 1969 nr 2. — Z. FLORCZAK. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — TAŻ: Europejskie źródła teorii językowych w Polsce na przełomie XVIII i XIX w. *Wr.* 1978. — TAŻ: U początków opisu morfonologii polskiej. *Spór Mrongowiusza z M. Pam. Lit.* 1978 z. 2. — Z. KLOCH: *Spory o język.* Wwa 1995.

E.A.

MROZOWICKA Zofia 1861–1917

Urodzona w 1861 na Mazowszu w zamożnej rodzinie ziemiańskiej, która po roku 1863 zmuszona była sprzedać majątek i przenieść się do Lwowa; córka Stanisława i Eugenii z Zaleskich, starsza siostra Ireny, pisarki. Kształciła się w domu, w wieku 16 lat zdała egzamin na nauczycielkę szkół wydziałowych i rozpoczęła pracę pedagogiczną. Wykształcenie uzupełniała uczęszczając we Lwowie na wykłady uniwersyteckie. Od 1876 pod pseudonimem Iza drukowała wiersze w prasie lwowskiej (*Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny, Ruch Literacki*). Podpisywała się również: Z.M., Z.Mr., Zofia M. W 1893 założyła pismo dla młodzieży *Wiek Młody*, które redagowała sama do 1900, potem do 1903 wraz ze swą siostrą, Ireną (pseud.: Nagoda). W tym czasie odziedziczyła duży majątek, co umożliwiło jej zajęcie się wyłącznie pracą literacką i społeczną. W 1905 była jedną z założycielek Związku Teatrów i Chórów Włościańskich i inicjatorką wydawnictwa *Poradnik Teatrów i Chórów Włościańskich*. Dla Związku zbierała teksty pieśni ludowych i układała obrazy sceniczne. Współpracowała z wieloma czasopismami lwowskimi, warszawskimi, krakowskimi, wileńskimi, poświęconymi wychowaniu dzieci i młodzieży. Organizowała obchody rocznic narodowych. Była założycielką i przewodniczącą instytucji Ochrona Dziecka. Zmarła 10 stycznia 1917 we Lwowie; pochowana na cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. Wwa 1880.

Podp.: Iza. (Inf. za *Pol. słownikiem biogr.*)

2. Biedne dzieci. Dialog. *Wiek Młody* 1897 dod.; przedr. w: Irena Mrozowicka: Trzy listy. Komedyjka w 1 a. – Biedne dzieci. Dialog. Lw. 1922.

3. Pod obce niebo. Obrazek dramatyczny w 1 a. ze śpiewami. *Wiek Młody* 1897 nr 13–16. Wyd. osob. Lw. 1922.

4. Powiastki dla najmłodszych. Wwa 1905. Wyd. nast. Wwa 1914; Wwa 1918.

5. Głos krwi. Drama społeczne i miłosne. Jako się pono raz wydarzyło za rządów Jego Mości Króla Michała, o czym w historiach XVII w. wypisano. Lw. 1909.

6. Z piastowego pnia. Dwa jednoaktowe obrazki dramatyczne. [Głód; Wnuka królewska]. Lw. 1911.
7. Godzina ciszy. Lw. 1926.
Poezje. Wyd. pośmiertne.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977).

A. JOPEK. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977).

L.T.

MUCZKOWSKI Józef 1795–1858

Urodzony 17 marca 1795 w Maszkach na Lubelszczyźnie w rodzinie chłopskiej; syn Marcina Mućka i Katarzyny z Drelanków. W 1808 stracił rodziców. Wspomagany przez brata Franciszka, ukończył gimnazjum w Lublinie i w 1812 (już pod nazwiskiem Muczkowski) podjął studia na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na początku następnego roku zaciągnął się do wojska Księstwa Warszawskiego i w randze podporucznika Pułku Ułanów Gwardii Napoleona walczył w kampanii saskiej i francuskiej. W 1815 powrócił do Krakowa i kontynuował przerwane studia, m.in. pod kierunkiem Jerzego Samuela Bandtkiego. Ukończył je w 1817 i rozpoczął pracę jako adiunkt w Bibliotece Jagiellońskiej oraz lektor języka łacińskiego na UJ. W 1819 przeniósł się do Poznania, gdzie w Gimnazjum św. Marii Magdaleny był nauczycielem języka polskiego, greckiego i łacińskiego. Równocześnie rozpoczął pracę naukową, a od 1820 wydawał także podręczniki szkolne. W 1821 poślubił Eleonorę Jadamczewską. Wraz z Tytusem Działyńskim podróżował w 1823 do Szwecji i Danii, poszukując tam poloników. Współpracował z Edwardem Raczyńskim przy zakładaniu biblioteki w Poznaniu. W 1827 pod naciskiem władz pruskich został zwolniony ze stanowiska nauczyciela. W Poznaniu pozostał jeszcze dwa lata; wydał w tym czasie pięciotomowy zbiór poezji Mickiewicza. W 1829 przeniósł się na stałe do Krakowa. Pracował początkowo jako domowy nauczyciel u Macieja Mielżyńskiego, od 1831 do połowy 1834 był nauczycielem w Gimnazjum św. Anny. W 1834 został kustoszem, w końcu 1836 po śmierci Bandtkiego — dyrektorem Biblioteki Jagiellońskiej. W 1835 uzyskał stopień doktora na podstawie wydanej w Krakowie pracy „Pauli Paulirini olim Paulus de Praga vocitatis viginti artium manuscriptum librum...”. W tymże roku został członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Za swojej dykcji przeprowadził gruntowną modernizację i reorganizację biblioteki i dla jej potrzeb założył introligatornię. Jednocześnie sprawował związany ze stanowiskiem dyrektora nadzór nad Drukarnią Uniwersytecką oraz

prowadził na UJ wykłady z bibliografii, numizmatyki, paleografii, heraldyki, początkowo jako profesor nadzwyczajny, a od 1837 — zwyczajny. Prowadził działalność edytorską, publikował prace na temat przeszłości Krakowa, skupiając swe zainteresowania na dziejach uniwersytetu i szkolnictwa. Zgromadził na ten temat wiele cennych materiałów. Zmarł 31 lipca 1858 w Krakowie; pochowany na cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Powieści z Starego i Nowego Testamentu według Wulgaty tłumaczenia Wujka, z pytaniami, do każdej powieści stosownymi naukami i zdaniami biblijnymi, dla użytku szkół miejskich i wiejskich. Cz. 1–2. Pozn. 1820. Wyd. 2 przerobione. Pozn. 1831.

2. Gramatyka języka polskiego zebrana przez... Pozn. 1825. Wyd. nast.: wyd. 2 przerobione i pomnożone. Kr. 1836; wyd. 3 przerobione i pomnożone. Kr. 1849; wyd. 4 przerobione Petersb. 1860.

3. Rękopisma Marcina Radywińskiego opisał i wiadomość o historiografach Szkoły Jagiellońskiej skreślił... Kr. 1840.

4. Gramatyka praktyczna języka polskiego. Oddział pierwszy. Kr. 1843.

5. O Janach Leopolitach w szesnastym wieku żyjących i Bibliach Szarfenbergerowskich. Kr. 1845.

6. Rozmaitości historyczne i bibliograficzne. Z. 1–3. Kr. 1845, 1851.

7. Mała gramatyka języka polskiego. Kr. 1849. Wyd. nowe Petersb. 1860.

Przekłady

8. O. Schultz: Pierwsze zasady języka łacińskiego. Kr. 1832.

9. K. Vinarický: O stanie obecnym literatury czeskiej. Z niemieckiego przełożył... Kr. 1834.

Prace edytorskie

10. V.S. Aurelius: De viris illustribus urbis Romae nec non de caesaribus. Do użytku szkół zastosował... Pozn. 1822.

11. M. Sep Szarzyński: Rytmy albo wiersze polskie. Po jego śmierci zebrane i wydane roku Pańskiego 1601. Pozn. 1827.

12. A. Mickiewicz: Poezje. T. 1–5. Pozn. 1828–1829.

13. J.J. Załuski: Biblioteka historyków, prawników, polityków i innych autorów polskich lub o Polsce piszących, z przypisami J.E. Minasowicza, kanonika kijowskiego. Nowymi przypisami pomnożył i wydał... Kr. 1832. Przedr. fotoofs. Wwa 1979.

14. J. Długosz: Banderia Prutenorum tudzież Insignia seu clenodia Regni Poloniae. Kr. 1851. Przedr. fotoofs. Wwa 1987.

Listy i mater. M. znajdują się w zbiorach Bibl. Kórń., Bibl. PAN w Kr., Ossol., Arch. Lit. Muz. Nar. w Pradze. Listy do J. Purkyniego ogl. J.W. Opatrny: Korespondencja Polaków z J.E. Purkyniem. Wr. 1969; koresp. z T. Działyńskim ogl. P. Nowak. *Pam. Bibl. Kórń.* 21 (1986).

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

J. SIEMIENSKI: Żywot i prace naukowe J.M., profesora bibliografii i bibliotekarza Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kr. 1858 odb. z: *Czas. Dod. Mies.*; przedr. w: *Portrety literackie*. Pozn. 1865; *Dziela*. T. 3. Wwa 1881. — K. ESTREICHER. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w XIX*. T. 2. Wwa 1903. — K. TATAROWICZ. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — J. KRAS, B. ŁOPUSZAŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — S. MŁODECKI. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981. — L. SŁOWIŃSKI: ...Nie damy pogrześć mowy. Pozn. 1982. — J. PODRACKI: Teorie syntaktyczne J.M. *Prace Filol.* 33 (1986). — A. KRAWCZUK: Opowieści o zmarłych. Cmentarz Rakowicki. [T. 1] Kr. 1987.

A.P.

MURZYNOWSKI Stanisław ok. 1528 – 1553

Urodzony ok. 1528 najprawdopodobniej w Suszycach w ziemi dobrzyńskiej; syn Jana herbu Ogończyk. Ojciec podpisywał się przemienne Murzynowski, Ruzowski i Suszycki; tego ostatniego nazwiska początkowo używał również M. Uczył się w gimnazjum w Królewcu, skąd wyniósł dobrą znajomość języka greckiego i hebrajskiego. W 1545 zapisał się na uniwersytet w Wittenberdze, gdzie ugruntowały się jego poglądy różnowiercze. Dzięki hojności różnych protektorów przebywał jakiś czas we Włoszech. W 1549 osiadł na stałe w Królewcu, zapewne jako stypendysta księcia Albrechta. Z inicjatywy Jana Seklucjana dokonał przekładu Nowego Testamentu, w którym zastosował konsekwentny, jednolity system ortograficzny, wyłożony w dołączonej do dzieła „Ortografii polskiej” (1551). Podczas pracy nad tłumaczeniem zbliżył się do Andrzeja Osiandra, reformatora głoszącego tezy nieco odmienne niż Marcin Luter; naraziło go to na gwałtowne napaści luteran z Prus Książęcych. Rodziny najprawdopodobniej nie założył. Zmarł w 1553 w Królewcu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Ortografija polska, to jest nauka czytania i pisanja. Wyd. przy poz. 5 i 6. Wyd. fototyp. dwu wersji w *Die altpolnischen Orthographien des 16. Jahrbunderts*. Wyd. S. Urbańczyk i R. Olesch. Köln–Wien 1983. Przedr. W. Taszycki: Wybór tekstów staro-

polskich XVI–XVII w. Lw. 1928; toż Wwa 1955; Wwa 1969; J. Mallek, F. Peplowski przy Historyja żaloszna... zob. poz. 4. Pod mylnym tyt. Ortografija Seklucjana przedr. F. Kucharski przy: A. Zaborowski: Ortografija polska ... z przydaniem ... ortografii Seklucjana. Wwa 1825.

2. De justificatione et justitio fidei. Królewiec 1552 druk. J. Weinreich.

3. De conciliatione. B.m.r. [ok. 1552; druk zaginiony].

Przekłady

4. Historia żaloszna a straszliwa o Franciszku Spierze, który się dla bojaźni ludzkiej prawdy pańskiej zaprzął i dla tegóż jest na strach światu niesłychanym obyczajem skaran. Królewiec 1550 druk. Aleksander z Litomyśla [A. Augęzdecki]. Przedmowę przedr. W. Taszycki: Obroncy języka polskiego. Wiek XV–XVIII. Wr. 1953 *BW1*, 146. Wyd. całości J. Mallek, F. Peplowski pt. Historyja żaloszna ... oraz Ortografija polska. Olsztyn 1974; toż: wyd. 2 uzup. Olsztyn 1986.

Unikat w Bibl. Tow. Nauk. w Plocku; fotokopia w IBL PAN. Jest to przeróbka dziełka Iac. Coellusa Secundusa Curiona.

5. Ewangelia święta ... wedle Mateusza z greckiego języka na polski przełożona. Królewiec 1551 druk. A. Augęzdecki (tu również: Ortografija polska).

6. Testamentu Nowego część pierwsza. Czerzej Ewangelistowie święci Mateusz, Marek, Łukasz, Jan. Z greckiego języka... Królewiec 1551 druk. A. Augęzdecki (tu również: Ortografija polska); Testamentu Nowego część wtóra a ostateczna. Dzieje i pisma apostołskie z greckiego języka na polski przełożone. Królewiec 1552, druk. Aleksander Impressor [A. Augęzdecki] (tu również: Ortografija polska); cz. 1 i 2 pt. Testament Nowy zupełny. Królewiec 1553 [właśc. 1552] druk. A. Augęzdecki (tu również: Ortografija polska). Fragn. przedr. W. Taszycki, jw. poz. 1.

Tzw. królewiecki przekł. Pisma św., zwany również Nowym Testamentem Seklucjana, który był nakładcą.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

1. WARMIŃSKI: Andrzej Samuel i Jan Seklucjan. Pozn. 1906. — J. KRZYŻANOWSKI: Romans polski XVI w. Lubl. 1934; wyd. 2 Wwa 1962. — S. ROSPOND: Studia nad językiem polskim XVI w. Wwa 1949. — TENŻE: S.M. obrońca języka polskiego. *Studia z dziejów kultury pol. Wwa 1949.* — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. 1. Pozn. 1968. — J. CZERNIATOWICZ: Niektóre problemy naukowe greystyki w pracach biblistów polskich XVI i XVII w. Wr. 1969. — Z. KLEMENSIEWICZ: Historia języka polskiego. Cz. 2. Wwa 1965; wyd. 2 Wwa 1974. — J. MAŁEK. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej. T. 2. Olsztyn 1984. — T. WOJAK. *Rocz. Teo-*

log. 26 (1984) nr 2 [dot. tłum. Nowego Testamentu]. — K. MROWCEWICZ; S.M. — pisarz i tłumacz protestancki. *Tyg. Pol.* 1988 nr 8. — J. JANAS: „Historyja żaloszna...” Problema delle fonti. *Il Rinascimento in Polonia*. Napoli 1994 s. 394–411.

I.T.

MUŚNICKI Nikodem 1765–1805

Urodzony 16 lutego 1765 w pow. upickim na Żmudzi, w rodzinie szlacheckiej herbu Przyjacieli; siostrzeniec generała jezuitów białoruskich, Stanisława Czerniewicza. Kształcił się w kolegium jezuickim w Połocku i po ukończeniu retoryki wstąpił do połockiego nowicjatu jezuitów (25 lipca 1781). W 1782/83 uczył się w Seminarium Pedagogicznym w Orszy, w 1783/84 – 1785/86 studiował filozofię w Połocku i został profesorem retoryki w kolegium w Mścisławiu. W 1788–92 odbywał w Połocku studia teologiczne i w czerwcu 1791 przyjął święcenia kapłańskie. W tym czasie (1790) napisał dla protektora jezuitów białoruskich, Grigorija Potiomkina, poemat epiczny „Pułtawa”. W 1792/93 wykladał retorykę w Kolegium Połockim i pisał kronikę domu zakonnego, następnie był dyrektorem szkół w Orszy, a w 1795/96 — kaznodzieją w Połocku. W 1796 został regensem konwiktu w Witebsku oraz profesorem filozofii i francuskiego, tam też 15 sierpnia 1798 złożył uroczystą profesję. Jesienią 1800 objął w Połocku Katedrę Profesora Teologii Moralnej i podjął pracę nad historią jezuitów na Białorusi; próbował nawiązać na ten temat naukową korespondencję z uczonymi, co nie znalazło aprobaty u jego zakonnych przełożonych. Wtedy został odwołany od prac historycznych, powierzone mu natomiast opracowanie podręcznika z teologii dogmatycznej i prowadzenie z niej wykładów (od 1803), a także wykładów z historii Kościoła. Przez całe życie zakonne zajmował się literaturą, pisał dla potrzeb szkolnych sztuki teatralne i piosenki (z muzyką), a także okolicznościowe ody, epigramaty, bajki, satyry. Zmarł 16 stycznia 1805 w Połocku.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pułtawa. Poema epiczne. Powst. 1790. Wyd. Połock 1803. Fragn. przedr. w: *Zbiór poetów pol. XIX w.* 1 (1959).

2. Pogarda nauk. Komedja. Wyst. Połock 1798. Wyd. w poz. 5 t. 1; wyd. oprac. J. Kadulski w antologii *Teatr jezuicki XVIII i XIX w. w Polsce*. Gdańsk 1997.

3. Dziwak. Komedja. Połock 1800.

4. Podejrziwość. Komedja. Połock 1802.

5. Zabawki teatralne. T. 1–2. Połock 1803.

T. 1: Flawiusz Klemens, męczennik. Tragedia; Przyjaciel wszystkich i nicyj. Komedia; Heli. Tragedia; Marnotrawstwo. Komedia; Pogarda nauk. Komedia.

T. 2: Śmierć Cyrona. Tragedia; Bezwiarek w nieszczęściu, Komedia; Piotr nad Prutem. Drama epiczne; Bogaty Diogenes. Komedia; Muzeum fizyczne. Komedia.

6. Drobniejsze poetyckie zabawki. T. 1. Połock 1804.

7. De Christi ab inferis reditu. (Pieśni 1–3). Autografy i przekł. pol. pieśni 1 w Arch. Prowincji Małopol. T.J. Streszcz. i fragm. przekł. pol. ogl. D. Richardot. *Mies. Połocki* 1818 nr 1.

8. Historia Societatis Iesu Rossiacae, conservatae in Alba Russia et propagatae. Rkps w Arch. Prow. Pol. T.J. w Kr. sygn. 375.

Nadto zbiory wierszy w rkpsach Arch. Prowincji Małopol. T.J., tamże niedruk. prace hist. i teologiczne M.

Parę wierszy M. przedr. antologie: J. Tuwima *Cztery wieki fraszki pol.* Wwa 1952; *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); A. Koziorowskiej i Z. Markerta *Bachusowe fraszki.* Wwa 1984.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967).

J. STYCZYŃSKI: Uwagi nad „Pultawą”, poematem Ks. M. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5. [Polem.: [W. BUCZYŃSKI] X.W.B.: Nad uwagami J. Styczyńskiego o „Pultawie” uwagi. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5 i osob. pt. Rozbiór wiadomości pomieszczonych w recenzji poematu „Pultawa”. *Połock 1818*; J.G. STYCZYŃSKI: Odpowiedź ... ks. Buczyńskiemu. *Dzien. Wil.* 1817 t. 6; W. BUCZYŃSKI: Na zarzuty J. Styczyńskiego przeciw obronie poematu ks. N.M. pt. „Pultawa”. *Mies. Połocki* 1818 nr 2]. — [D. RICHARDOT] D.R.: Wiadomości o życiu i pismach ks. N.M.T.J. z przyłączeniem treści i wyjątków tłumaczonych z jego poematu łacińskiego „De Christi ab inferis reditu”. *Mies. Połocki* 1818 nr 1. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel.* 19 (1865). — R. PRZYBYLSKI: Zmierzch rozumnego heroizmu, czyli prolegomena do romantycznego bohaterstwa. *Problemy polskiego romantyzmu.* Wr. 1974. — B. NATOŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — L. GRZEBIEŃ. *Słownik pol. teologów katol.* 2 (1982). — D. RATAJCZAK: Wstęp. W: *Polska tragedia neoklasycystyczna.* Wr. 1988 BN 1, 260. — I. KADULSKA: „Zabawki teatralne” N.M. *Dramat i teatr postnislawowski.* Wr. 1992. — TAŻ.: Komedia w polskim teatrze jezuickim XVIII w. Wr. 1993. — *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995.* Oprac. L. Grzebień. Kr. 1996. — I. KADULSKA: N.M. (1765–1805). *Pisarze pol. Oświecenia.* T. 3. Wr. 1996 [z tekstami].

E.A.

MYMER Franciszek

ok. 1500 – po 1564

Inna forma nazwiska: Mimer (?); Mymerus.

Urodzony około 1500 we Lwówku na Dolnym Śląsku w niezamożnej rodzinie pochodzenia niemieckiego.

Był krewnym znanego rodu drukarzy krakowskich Scharffenbergów; wujami jego byli Bartłomiej, Maciej i Marek, od którego zaznał największej pomocy. Mecenasaował mu również burgrabia i wielkorządca krakowski, Seweryn Boner. Na studia w Akademii Krakowskiej wpisał się 20 maja 1519, w 1528 uzyskał bakalaureat, a w 1530 — magisterium. Posiadał zdolności językowe: obok niemieckiego i polskiego znał oba języki klasyczne oraz czeski i włoski. Po ukończeniu studiów przez jedno półrocze wykładał na Akademii, objaśniając „Tristia” Owidiusza. Następnie nauczał prywatnie. W 1532 przebywał krótko poza Krakowem. Po roku 1544 objął pisarstwo miejskie w Kościannie, potem przeniósł się do Torunia, gdzie przeszedł na protestantyzm. W 1564 był pastorem w miasteczku Dohna koło Drezna. Miał syna Franciszka, który w 1564 był pastorem w Wittenberdze. Zasłużył się głównie pracą wydawniczą i propagowaniem języka polskiego w szkole. Znany był również jako Leomontanus Silesius. Zmarł po 1564 (dokładna data nieustalona).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Dictionarium trium linguarum, latinae, teutonicae et polonicae potiora vocabula continens.* Kr. 1528 druk. M. Szarffenberg. Wyd. nast.: Kr. 1541 druk. H. Wietor (dwie ed.); Kr. 1550; Kr. 1555; Królewiec 1592. Inne ewent. ed. zob. Estr. XXII.

Przeróbka słownika czes., łac., niem. pt. *Dictionarius trium linguarum latine, teutonice, boemice potiora vocabula continens.* Wiedeń 1513.

Wypiski rękopiśmienne wyjęte z pierwszej lub drugiej ed. wydał [H. Łopaciński] R. Lubicz: *Głosy polskie zawarte w rękopisie z kazaniem łacińskimi z połowy w. XV. Rozpr. Komisji Język. AU t. 5* (1894) s. 271–284 i odb. Kr. 1893. — *Fragm. ed.* z 1541 przedr. W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska.* Wr. 1984; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995.

Unikat prawdopodobnie pierwszego wyd. w Bibl. Uniw. w Uppsali.

Przekłady

2. *Cathonis Disticha moralia...* *Cathonowe wiersze obyczajne ... nowo polską i niemiecką mową okraszzone.* [Kr. 1527 druk. H. Wietor]. Wyd. nast.: Kr. 1535 druk. H. Wietor; Kr. 1538; Kr. 1544; Kr. 1554; Kr. 1570; Kr. 1575; Kr. 1582; przedr. *Pam. Sandomierski* t. 1 (1829). Tekst ed. z 1544 wraz z łac. wyd. J. Bystron pt. *Katonowe wiersze (Catonis Disticha)* w przekładach polskich w. XVI F. Mymerusa i Sebastiana Klonowicza. *Spr. Gimn. III w Kr. za r. szkolny 1894.* Kr. 1894 i odb. *Fragm. tekstu* 101

wg ed. z 1527 ogł. W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995. Unikat defekt. ed. 1527 Bibl. Kapitulna w Przemyślu.

3. Regimen sanitatis medicorum Parisiensium pro tuenda sanitate regis Angliae. Dobrego zdrowia rządzenie. Kr. 1532 druk. M. Scharffenberg. [Zbiorek sentencji medycznych w jęz. łac., niem. i pol.]. Wyd. nast.: Kr. 1543 druk. M. Scharffenberg; Kr. 1575; wyd. T. Wierzbowski. Wwa 1899 *Bibl. Zapomnianych Poetów i Prozaików Pol. XVI-XVII w.* z. 11 (tekst łac. i pol.); A. Wrzosek jako część pierwszą przypisywanego Szymonowi z Łowicza zbioru pt. *Lekarstwa w osobliwych niemocach. Krytyka Lekarska* 1904 nr 8/9 i osob. (tekst pol.). Unikat defekt. Ossol. sygn. XVI. Q. 1045.

Prace edytorskie

4. L.A. Seneca: Formula honestae vitae de quatuor virtutibus cardinalibus. Kr. 1532 druk. M. Scharffenberger. (Dod. wiersze łac. i pol.). Dalsze liczne wyd. zob. Estr. XXVII, 378.

5. J. Sulpitius Verulanus: De moribus puerorum carmen iuvenile. Kr. 1533 druk. M. Scharffenberger. (Wraz z przekł. pol. Ambrożego Alantsee i niem. oraz z wierszami wstępny).

Tekst pol. przedr. S. Kot: A. Frycz z Modrzewa o wychowaniu i szkole (na tle ówczesnej literatury pedagogicznej). *Muzeum* 1910 i odb.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

H. ŁOPACIŃSKI: Najdawniejsze słowniki polskie drukowane. *Prace Filol.* 5 (1899) i odb. Kr. 1897. — J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1912; wyd. 2 zmien. pt. *Początki piśmiennictwa polskiego*. Lw. 1922. — H. BARYCZ: Łacińsko-polski wiersz szkolny w XVI w. *Silva Rerum* 7 (1938/39) z. 4. — W. OGRODZIŃSKI: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. T. 1. Kat. 1946, wyd. 2. Kat. 1965. — I. ZARĘBSKI: Rola języka polskiego w nauczaniu szkolnym w Polsce XVI w. Wr. 1955. — A. ROMBOWSKI: Nauka języka polskiego we Wrocławiu. Wr. 1960. — S. ROSPOND: Gramatyki i słowniki w XVI w. na Śląsku. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Językoznawstwo* z. 2 (1965) s. 9-12. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — H. BARYCZ. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — L. SŁOWIŃSKI: Nauka języka polskiego w szkołach Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. Pozn. 1978. — H. BARYCZ: Śląsk w polskiej kulturze umysłowej. Kat. 1979. — E. KĘDELSKA: Pierwsze wydanie słownika M. i jego stosunek do źródeł. *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej* 18 (1979) s. 81-92. — W. KURASZKIEWICZ: Słowniki w Polsce XVI w. *Fragen der polnischen Kultur im 16. Jahrhundert*. T. 1. Giesen 1980. — M. GUBAŃSKI: Przekłady polskie „Dystychów” Pseudo-Katona. *Pam. Lit.* 1984 z. 2. — E. KĘDELSKA: Łacińsko-polskie słowniki drukowane w pierwszej połowie XVI w. i ich stosunek do źródeł czeskich. Wr. 1986. — J. SOKOLSKI: „Flos medicinae” – staropolskie przekłady „Szkoły salernitańskiej”. *Wszystek krąg ziemski*. Wr. 1998.

I.T.

NABIELAK Ludwik 1804–1883

Urodzony 16 grudnia 1804 w Stobiernej na Rzeszowszczyźnie; syn Jakuba, żołnierza kościuszkowskiego, leśniczego w dobrach Alfreda Potockiego, i Marianny z Marynowskich. Pochodził z czeskiej rodziny Nabelegów; nazwisko spolonizował około 1820. Po ukończeniu gimnazjum w Rzeszowie (1821) rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Lwowskim, które przerwał prawdopodobnie około 1825. Przyjaźnił się z Augustem Bielowskim, Józefem i Aleksandrem Borkowskimi oraz z Janem N. Kamińskim. Należał do organizatorów tajnego polityczno-literackiego Towarzystwa Zwolenników Słowiańszczyzny. Interesował się folklorem, wędrował po Galicji Wschodniej i Karpatach, zbierając pieśni ludowe. Debiutował artykułem „Trzy pomniki w Zboiskach”, ogłoszonym w *Rozmaitościach*

(1826 nr 16), z którymi współpracował do 1827. Ogłosił też przekłady kilku wierszy Johanna Wolfganga Goethego i Fryderyka Schillera oraz „Ód” Anakreonta. W wydawnictwie *Koleśna na r. 1826* opublikował przekład ballady Goethego pt. „Rybak”. Pisywał też do *Haliczanina* (obok wierszy oryginalnych zamieścił tu przekład sonetów Francesca Petrarci). W 1830 przeniósł się do Warszawy i poświęcił pracy publicystycznej; pracował w redakcji *Dziennika Powszechnego*. Przyjaźnił się z Sewerynem Goszczyńskim, bliższe kontakty utrzymywał z Ludwikiem Orpiszewskim. Jako uczestnik spisku podchorążych należał do bliskich współpracowników Piotra Wysockiego i pełnił funkcję pośrednika między wojskowymi a cywilami. 29 listopada 1830 wziął udział w ataku na Belweder. Był współzałożycielem Klubu Patriotycznego w Ratuszu oraz jako jeden z czołowych działaczy należał do Towarzystwa Patriotycznego. Uczestniczył w bi-

twach pod Grochovem (za waleczność odznaczono go Złotym Krzyżem Virtuti Militari), pod Igania-
mi i Ostrolęką, gdzie został ranny. W 1831 należał
do zespołu redakcyjnego *Kuriera Polskiego*. Po
upadku powstania przekroczył granicę Galicji
(w Warszawie wydano na niego wyrok śmierci),
przez pewien czas ukrywał się w dworach ziemiań-
skich, następnie wyjechał przez Węgry i Austrię
do Szwajcarii. W 1833 przybył do Francji i osiadł w
Paryżu. Nawiązał serdeczne stosunki z Adamem
Mickiewiczem (był świadkiem na ślubie poety),
w 1834–35 współpracował z *Nową Polską*. Na prze-
łomie 1834/35 wstąpił do Towarzystwa Demokra-
tycznego Polskiego, z którego wystąpił w kwietniu
1837. W 1839–40 przebywał w Montpellier, gdzie
studiował nauki ścisłe. Następnie przeniósł się do
szkoły górniczej w Paryżu, którą ukończył w 1843
z dyplomem inżyniera. Pod wpływem S. Goszczyń-
skiego w 1842 wstąpił do koła towiańczyków, do
którego wprowadził następnie Juliusza Słowackie-
go. Od 1843 był dyrektorem gazowni w Barcelonie.
Tu w 1845 ożenił się z Zofią Conrad, córką generała
francuskiego. W 1848 na wieść o wypadkach w kraju
udał się do Galicji; przebywał w Krakowie i Lwo-
wie, skąd w czerwcu 1849 został wydalony przez
władze austriackie. Pojechał do Pragi w misji zwią-
zanej z organizowaniem Legionu Mickiewicza. W la-
tach 1850–63 pracował jako inżynier w przemyśle
górnym we Francji, Algierii i Hiszpanii. W 1857
poznał w Paryżu Cypriana Norwida, z którym póź-
niej łączyła go przyjaźń — Norwid poświęcił mu
poetycki toast (1869). Po wybuchu powstania stycz-
niowego 1863 pojechał ponownie do kraju, lecz
w walkach bezpośredniego udziału nie brał. Prze-
bywał we Lwowie pracując w Ossolineum — stu-
diował źródła historyczne do dziejów Polski, a roz-
prawy z tego zakresu ogłaszał w *Bibliotece Ossoliń-
skich*, z którą współpracował w latach 1862–66, 1868
(ogłosił tu m.in. rozprawę pt. „Poeci polscy XVII
wieku”. 1864 t. 4). W marcu 1864 wrócił do Paryża,
w 1865–80 pracował w Société Générale du Crédit
Industriel et Commercial. W 1880 przeszedł na eme-
ryturę i przeniósł się do Courbevoie pod Paryżem,
następnie do St. Maude. Aktywnie uczestniczył w ży-
ciu kulturalnym i społecznym emigracji polskiej;
w 1868 wszedł do zarządu Towarzystwa Pomocy Na-
ukowej i wygłosił cykl prelekcji „O objawach życia
umysłowego i duchowego Polaków na Syberii”.
Należał do Towarzystwa Czytelnia Polskiej, Instytucji
Czci i Chleba, Rady Szkoły Polskiej (Batignolskiej).
W czasie Komuny Paryskiej był wiceprezesem komi-
tetu pomocy Polakom — ofiarom wojny 1870/71.
Od 1870 należał do Towarzystwa Historyczno-Lite-
rackiego. Oprócz działalności politycznej zajmował
się twórczością literacką: pisał wiersze, rozprawy
literackie i historyczne, przekładał poezję starosło-
wiańską. Pozostawił 44 teki notat źródłowych do

wieku XVII i XVIII. Zmarł 14 grudnia 1883 w Pary-
żu; pochowany na cmentarzu Père Lachaise.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Trois jours du règne de ci-devant général en chef Hen. Dembiński. Paris 1832.
Wersja pol. *Pam. Emigracji* 1833 cz. 2 nr 9.
2. Do Maurycego Mochnackiego z powodu pism auxerskich. Paryż 1834.
3. Konfederacja barska. Paryż 1835.
4. Wacław Potocki i jego „Argenida”. Studium do literatury i rzeczy narodowych XVII wieku. *Bibl. Ossol.* 1862 t. 2.
5. Jan Klemens Branicki. Ustęp z dziejów Polski XVIII wieku. Lw. 1866 odb. z *Bibl. Ossol.*
6. Ludwik Kicki, generał wojsk polskich (1791–1831). Pozn. 1878.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Przekłady

7. I. Mohylnicki: Rozprawa o języku ruskim. *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1829 z. 3. Wyd. osob. Wiedeń 1837.
8. Zabytki starożytnej poezji słowiańskiej. Z rękopismu Krółodworskiego. *Haliczanie* 1830 t. 1–2.
9. A. Mickiewicz: Farys, Konrad Wallenrod, Grażyna. W: Nordlichter. Eine Sammlung polnischer Dichtungen. T. 1. Stuttgart 1834.
Przekł. na niem. Współtłum.: J.B. Werner.

Ponadto przekł. prac o tematyce hist.

Prace edytorskie

10. Tadeusz Kościuszko, jego odezwy i raporty. Uzupełnione celniejszymi aktami, odnoszącymi się do powstania narodowego w 1794 r. Wstęp i objaśnienia dołączył... T. 1–8. Paryż 1871 *Bibl. Lud. Pol.* t. 61–67. Wyd. nast. Kr. 1918.

Koresp. znajduje się w Arch. Państw. w Kr., Bibl. Jagiel., Bibl. Kórń., Ossol. Listy do S. Goszczyńskiego ogl.: Z. Wasilewski: S. Goszczyński. Pozn. 1923; S. Pigoń: Listy S. Goszczyńskiego. Kr. 1937 *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce*. 2 t. 4. – Listy od C. Norwida ogl. w: C. Norwid: Pisma wszystkie. T. 8, 9, 10. Wwa 1971. – Dziennik z 1832–1833 ogl. fragm. W. Zawadzki: L.N. Biografia... (1886, zob. OPRACOWANIA).

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

W. ZAWADZKI: L.N. Biografia na tle historycznym z autentycznych dokumentów. Opowieść historyczna. Lw. 103

1886 [tu fragm. koresp. oraz dzien.]. — Z. NIEDZIELA: Słowiańskie zainteresowania pisarzy lwowskich w latach 1830–1848. *Zesz. Nauk. UJ* nr 144. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1840–1844* (1968), *1844–1847* (1975), *1848–1849* (1969). — M. STRASZEWSKA: Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840. Wwa 1970. — *Dzieje folklorystyki pol. 1800–1863*. Wr. 1970. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — S. GOSZCZYŃSKI: *Dziennik Sprawy Bożej*. T. 1–2. Wwa 1984.

W.A.-Sz.

NABOROWSKI Daniel 1573–1640

Inna forma nazwiska: Naborovius.

Urodzony w 1573 zapewne w Krakowie, w protestanckiej zubożałej rodzinie szlacheckiej herbu Podkova; wg Stanisława Kota syn aptekarza krakowskiego, arianina, Szymona Ronemberga herbu Nabram. Do szkół uczęszczał w Krakowie, być może do gimnazjum kalwińskiego Krzysztofa Trecego. W styczniu 1590 udał się na dalsze nauki do Wittenbergi. Tu w maju 1593 powstał najstarszy znany dziś utwór poety, ośmiowiersz w autografie zachowany w „Album Amicorum” Daniela Cramera. Od 1593 studiował medycynę w Bazylei; wydał dwie rozprawy z tej dziedziny. Od lipca 1595 studiował prawo w Orleanie (tu został obrany bibliotekarzem nacji germańskiej). W 1596 przebywał w Genewie i Strasburgu jako nauczyciel języków obcych księcia Janusza Radziwiłła, a w 1601 — w Padwie jako opiekun Rafała Leszczyńskiego; z nim był prywatnym uczniem Galileusza. W 1602 wrócił do kraju i podjął obowiązki sekretarza i nadwornego lekarza na dworze Radziwiłłów na Litwie. Jako zaufany księcia Janusza brał udział w rokосу Zebrzydowskiego. Po upadku rokосу z księciem wyjechał do Bazylei. Potem parokrotnie jeszcze w towarzystwie księcia podróżował za granicę (do Niemiec, Anglii, Francji, Włoch). Wypełniał jego poufne polecenia prywatne i polityczne (m.in. posłował do króla angielskiego Jakuba I). W 1620, po śmierci księcia Janusza, przeszedł na służbę Krzysztofa Radziwiłła i przebywał na jego dworze, głównie w Dolatyczach. Tu utrzymywał kontakty z poetami Salomonem Rysińskim i Olbrychtem Karmanowskim oraz — być może — z Maciejem Kazimierzem Sarbiewskim. Tego roku ożenił się z wdową po oficjaleście, Piekarską. W 1622 jako subdelegat jeździł dwukrotnie na rokowania ze Szwedami. W 1623 osiadł wraz z rodziną na dzierżawie w Stankowie koło Kajdanowa; jesienią 1629 opuścił Stanków i przeniósł się do Giersteiciszek. W 1633 odbył ostatnią podróż za granicę, mianowicie na Węgry, jako opiekun księżny Anny Radziwiłłowej. Po powrocie zrezygnował ze służby u Radziwiłłów i przeniósł się z rodziną do Wilna. Od około 1630 posiadał tytuł cześnika wileńskiego, w 1637 otrzymał w Wilnie urząd sędziego grodzkie-

go. Po 1636 zaangażował się w życie zborowe i odgrywał poważną rolę na synodach kalwińskich. Jako nadworny poeta Radziwiłłów pozostawił w spuściznie liczne utwory panegiryczne, fraszki i pieśni, których styl zapowiadał polski manieryzm i barok. Nadto została po nim znaczna ilość listów, głównie do Radziwiłłów, które stawiają go w rzędzie najznakomitszych epistolografów tamtego czasu. Znal poetów angielskich, przekładał lub przerabiał (z łaciny) wiersze Jana Owena. Był również tłumaczem Francesca Petrarki. Zmarł po 6 sierpnia 1640 w Wilnie; pochowany w Kiernowie nad Wilią.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Cień przypisany ks. X.J.M. Januszowi Radziwiłłowi, podczasemu naonczas W.Ks.L. A. 1607. Wyd. A. Brückner w: J.T. Trembecki: *Wirydarz poetycki*. T. 1. Lw. 1910 s. 280–283; J. Dürr-Durski, zob. poz. 14; przedr. *Lit. staropol.* T. 1: *Poezja*. Kr. 2002.

2. *Lacrumae ... in obitum ... Amandii Polani a Polansdorf*. [Powst. 1610?] (Siedem wierszy łac.) Wyd. Bazylea 1625 druk. K. Waldkirch. Z klocka w Bibl. Uniw. w Bazylei sygn. Ki. Ar. G. V 3 przedr. M. Włodarski: *Barokowa poezja epicedialna*. Kr. 1993; tenże w: *Łac. poezja w dawnej Polsce*. Wwa 1995 Aneks.

3. [List do protektora, ks. Janusza Radziwiłła] dat. z Bazylei 30 marca 1610. Ogl. (z Arch. Ord. Nieświeskiej, teka 222) W. Weintraub: *Z dziejów Rabelais’go w Polsce*. *Prace hist.-lit. Księga zbior. ku czci I. Chrzastowskiego*. Kr. 1936; przedr. w: *Od Reja do Boya*. Wwa 1977.

Jest to literacki żart w znacznej mierze sparafrazowany z powieści F. Rabelais’go „Gargantua i Pantagruel”, jeden z nielicznych śladów znajomości tego autora w lit. pol. XVI i XVII w.

4. Do Rysińskiego. [Wiersz]. Ogl. przy: S. Rysiński: *Proverbiorum Polonicorum centuria*. Lubcz 1618 druk. P. Blastus Kmita. Wyd. J. Dürr-Durski, zob. poz. 14.

Rkps Bibl. Ossol. 2788/II; unikat Bibl. Kóm. sygn. 12442.

5. Na oczy królowej angielskiej. Powst. 1619. Wyd. pt. Elżbiecie, córce Jakuba króla angielskiego, w oczy jej. *Wanda* 1820 t. 1 s. 141; przedr. H. Klimaszewski. *Noworocz. Litew.* 1831; wyd. A. Brückner, jw. poz. 1; przedr. S. Windakiewicz: *Anglicy pod Chocimiem i palatynówna Renu*. *Ilustr. Kur. Codz.* 1923 nr 1; J. Kreczmar, J. Saloni: *Drogi i bezdroża*. Cz. 1: *Z dziejów literatury i kultury staropolskiej*. Wypisy. T. 2. Wwa 1948; J. Dürr-Durski, zob. poz. 14. Parafraza sonetu franc. poety Honorata Laugieria pt. *Sur les yeux la duchesse de Beaufort*.

6. Oświeconemu księżęciu ... Januszowi Radziwiłłowi ... uśpionemu Pamiątka. Wyd. w dziele zbior.: *Naeniae a diversis scriptae in exequias ... J. Radivili*. Lubcz 1621 druk. P. Blastus Kmita.

Przedr.: A. Sajkowski: *Od Sierotki do Rybenki*. Pozn. 1965.

7. Czwartak nowy, w którym się wyrażają obyczaje ludziom rozmaitego stanu. [Skrót dzielka pt. Quaternio, w którym się wyrażają ... Boskie sprawy niepojęte. Kr. 1629]. Wyd. nast.: b.m. 1630. Wyd. A. Brückner, j.w. poz. 1 (między pismami D.N. jako plagiata utworu J.Z. Żabczyca). *Fragm.* Przedr. M. Piszczkowski: *Pisma J.Z. Żabczyca*. Lw. 1937. Autorstwo N. Ustalił R. Grzeškowiak (maszynopis art. pt. Czwartak tekstologiczny), akceptuje D. Chemperek, J. Sokolski.

8. [Trzy listy wierszem do księcia Bogusława Radziwiłła]. Powst. 1631. Z odpisu rękopiśmiennego (Ossol. 2788/II) ogł. Janusz Pelc. *Pam. Lit.* 1967 z. 2.

9. Zwada Marsa z Kupidydem opisana wierszem ... z okazji jej zwady Pana Radziejowskiego ... z Panem Danilowiczem ... na bankiecie ... Anni 1632. Wyd. H. Klimaszewski. *Noworocz. Litew.* 1831; A. Brückner, j.w. poz. 1; J. Dürr-Durski, zob. poz. 14; *Staropol. poezja ziemiańska*, Wwa 1988; *Lit. staropol.* j.w. poz. 1.

Rkps Bibl. Remonstrantów w Rotterdamie (Sylwa Andrzeja Lubienieckiego, ml.) sygn. 527.

10. Votum. Z rkpsu Bibl. Remonstrantów, j.w. ogł. S. Kot: Urok wsi i życia ziemiańskiego w poezji staropolskiej. *Księga pam... „Gaz. Rolniczej”*. Wwa 1938 i odb. Wwa 1937; przedr. J. Kreczmar, J. Saloni, j.w. poz. 5; J. Dürr-Durski, zob. poz. 14.

11. [Wiersze]. Wyd. A. Brückner, j.w. poz. 1: t. 2. Lw. 1911. Dod. s. 391–399.

Niektóre fraszki przedr. m.in.: J. Tuwim: *Polski słownik pijacki i antologia bachiczna*. Wwa 1935 i wyd. nast.; J. Tuwim: *Cztery wieki fraszki polskiej*. Wwa 1937 i wyd. nast.

12. [Wiersze]. Z rkpsu Wojnów wyd. F.K. Nowakowski: *Jocoseria*. Berlin 1840; toż Berlin 1849.

13. [Wiersze]. Rkps Bibl. Ukr. Akad. Nauk. sygn. 743/II przy przekładzie „Cyda” pióra J.A. Morsztyna. *Inf. Barok* 1995 nr 1.

Wydania zbiorowe

14. *Poezje*. Oprac. J. Dürr-Durski. Wwa 1961. Tu liczne inedita poetyckie. Uzup. (pięć wierszy) ogł. D. Chemperek, zob. *OPRACOWANIA* 1998.

15. *Poezje wybrane*. Oprac. K. Karasek. Wwa 1980.

16. *Smaczny kąsek*. [Fraszki]. Wstęp i wybór W. Smaszcz. Białystok 1982; toż Białystok 1989.

Pojedyncze wiersze przedr.: *Poeci pol. baroku*. 1 (1965); *Dla zakochanych*. Wwa 1966; *Drugi album poezji miłosnej*. Wwa 1971; *Poezja pol.* T. 1. Wwa 1973; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *W kręgu dawnej poezji*. Wwa 1983; *Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988; *Helikon sarmacki*. Wr. 1989 *BN* 1, 259; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa-Paris 1991; *Wysoki umysł w dol-*

nych rzeczach zawikłany. Wwa 1993 (tu wiersz „Sól” – ogł. z rkpsu K. Mrowcewicz); *Poezja i łowy*. Wr. 1994; *Lit. staropol.* T. 1: *Poezja*. Kr. 2002.

Antologie w jęz. obcych: *Polska poezjeseim*. Czeboksary 1987 (język czuwaski); *Poesie der Welt*. Berlin 1987 (jęz. niem).

Utwory o autorstwie niepewnym

17. Awizy domowe żałośnie o tym, co się stało die 7 Julii 1607 przez jednego wysoce zacnego rokoszanina pisane. Wyd. (jako utwór anonim. wg rkpsu AGAD, Arch. Radz. dz. II nr 64) *Pam. Sandomierski* 1830 z. 5–7; J. Czubek (wg rkpsu Ossol. nr 314): *Pisma polityczne z czasów rokосу Zebrzydowskiego 1606–1608*. T. 1: *Poezja rokoszowa*. Kr. 1916; J. Dürr-Durski, zob. poz. 14.

Autorstwo zakwestionowane przez L. Szczerbicką-Śląk.

Przekłady

18. A. Lobwasser: *Pieśń*. Przekładanie ... z niemieckiego na polskie w Gdańsku 1610. Wyd. J. Dürr-Durski, j.w. poz. 13. Przedr. D. Chemperek, zob. *OPRACOWANIA* 1998.

Rkps (odpis) AGAD Arch. Radziwiłłów, Dz. II nr 64.

19. F. Petrarca: *Trzy sonety* 132 (88) [linc. Jeśli nie masz miłości...], 133 (89) [linc. Miłość mię strzaliom na cel właśnie wystawiła...], 134 (90) [linc. Pokoju mieć nie mogę...]. Wyd. D.T. [F. Dobkiewicz, L. Trynkowski]: *Pisma rozmaite*. T. 1. Wil. 1838 s. 116; sonet 134 (90) wyd. W.A. Maciejowski: *Piśmiennictwo polskie*. T. 2. Wwa 1852 s. 167; przedr. A. Lange, A. Tom: *Panteon literatury wszechświatowej*. Wwa 1921–23 z. 24; W. Folkierski: *Sonet polski*. Kr. 1925 *BN* 1, 82; pt. *Próba trzech sonetów* – J. Dürr-Durski, j.w. poz. 14.

Trzy sonety oraz sonet dedykacyjny od tłumacza pt. *Do ... Władysława Zygmunta ... królewna* – wyd. L. Nabelak [?]: *Jana Grotkowskiego przekłady obcych poetów*. *Bibl. Ossol.* 1866 t. 8; por.: *Poeci polscy XVII w.* *Bibl. Ossol.* 1864 t. 4.

Anonim. przekł. powst. ok. 1630.

Autorstwo przekł. wg W. Weintrauba i J. Dürr-Durskiego; przypisywane również S.S. Jagodyńskiemu.

20. F. Petrarca: *Tryumf miłości*. (Poemat w 4 pieśniach). Wyd. L. Nabelak [?], j.w. poz. 19; J. Dürr-Durski, j.w. poz. 14.

Autorstwo przekł. wg W. Weintrauba i J. Dürr-Durskiego.

21. W. de Bartas: *Tryumf wiary*. (Poemat w 4 pieśniach). Wyd. L. Nabelak [?], j.w. poz. 19; J. Dürr-Durski, j.w. poz. 14.

Autorstwo przekł. wg W. Weintrauba i J. Dürr-Durskiego.

22. *Wiejska szczęśliwość*. *Pieśń ad imitationem Horacjuszowej ody Beatus ille qui procul negotiis*. Wyd. jako wiersz S. Szymonowica – L. Nabelak [?]. *Bibl. Ossol.* 1864 t. 4 s. 52–55; S. Węclewski przy wyd.: S. Szymonowic: *Sielanki*. Chełmno 1864; 105

J. Łoś: S. Szymonowic: Sielanki i inne wiersze polskie. Kr. 1914 *BPP* nr 68; jako wiersz D.N. — A. Brückner, jw. poz. 1 s. 277–280; S. Kot, jw. poz. 10; *Staropol. poezja ziemianska*. Wwa 1988. Rkps Bibl. Czart. nr 362; inny rkps był w Bibl. Zamoy-skich nr 257; Bibl. Kórn. sygn. 973.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

M. BRAHMER: Petrarkizm w poezji polskiej XVI w. Kr. 1927. — M. SKOLIMOWSKA: D.N. Szkic biograficzny poety — dworzanina. *Ref. w Polsce* t. 7/8 (1935/36). — L. SZCZERBICKA-SŁĘK. *Pam. Lit.* 1963 z. 3 [rec. Poezje. 1961]. — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — J. DÜRR-DURSKI: D.N. Monografia z dziejów manieryzmu i baroku w Polsce. Łódź 1966. — Janusz PELC: Zapomniane wiersze D.N. *Pam. Lit.* 1967 z. 2. — J.M. RYMKIEWICZ: Naborowski, W: Czym jest klasycyzm. Wwa 1967. — M. ADAMCZYK: Trzy sonety Petrarci. *Poezja* 1968 nr 9. — C. PIROŻYŃSKA: Sztambuch D.N. *Btut. Bibl. Jagiel.* 21 (1971) nr 1/2. — W. WALECKI: Horacjński epod „Beatus ille” w literaturze staropolskiej. *Meander* 1972 nr 7/8. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — P. BUCHWALD-PELCOWA. *Pol. słownik biograf.* 22 (1977). — A. KRZEMIŃSKA: Sielanka staropolska. Wwa 1979. — T. WASILEWSKI: Zarys dziejów Bogusława Radziwiłła. Przy wyd.: B. Radziwiłł. Autobiografia. Wwa 1979. — J. VLÁSEK: Obrysy manieryzmu w polskiej poezji. *Slavia* (Praga) 1982 nr 3/4. — B. FAŁECKA: Sztuka tworzenia. Wr. 1983. — A. ANDRZEJEWSKA-WASILENKOWA: Cytat z Kochanowskiego w prozie epistolograficznej D.N. *Barok i barokowość w lit. pol.* Opole 1985. — J. KOTARSKA: Wiersze wariacyjne — autorska propozycja krytycznej lektury. *Publiczność lit. i teatr. w dawnej Polsce*. Wwa 1985. — U. AUGUSTYŃIAK: D.N., poeta i dworzanin Radziwiłłowski. *Jednota* 1986 nr 2. — *Mater. do dziejów i twórczości J. Kochanowskiego z 1551–1625*. Wyd. i oprac. M. Korolko. Wwa 1986. — S. KOT: Polska Złotego Wieku a Europa. Wwa 1987 passim. — K. MROWCEWICZ: Polski uczeń Galileusza D.N. *Tyg. Pol.* 1987 nr 28. — E. SZLACHCIC: Problem upływającego czasu w poezji D.N. i nie tylko. *Język pol. Mater. metodyczne dla nauczycieli*. Bielsko-Biala 1987. — M. JARCZYKOWA: Wydawnicze losy spuścizny literackiej D.N. *Studia Bibliolog.* T. 2. Kat. 1988. — J. FREDMAN: A period of translation. Baroque humor in the „Fraszki” of D.N. *The Polish Review* 1988 nr 4. — M. JARCZYKOWA: Zabawa z czytelnikiem w wierszach D.N. *Szkice o dawnej książce i lit.* Kat. 1989. — K. MROWCEWICZ: Naboroviana. Nowe materiały do twórczości D.N. *Ricerche Slavistiche* 36 (1989). — TENŻE: Poeta z cyklem. *Twórczość* 1989 nr 6. — M. KRASSOWSKI: Poezi polskiego baroku. Wwa 1991. — A. BOROWSKI: D.N. — „Wiersze wybrane”. *Lektury polon.* T. 1. Kr. 1992 i wyd. nast. — M. JARCZYKOWA: Książka w kręgu mecenatu Radziwiłłów. Autorów i wydawców dialogi z czytelnikami. Kat. 1992. — B. JUDKOWIAK: Myślenie wierszem — o twórczości D.N. *Glossariusz od starożytności do pozytywizmu*. Wr. 1992. — P. STĘPIEŃ: Wirydarzowy „chwast i pokrzywa” — utwory zamazane w „Wirydarzu poetyckim” J.T. Trembeckiego (II). Z rękopisu odczytał, oprac. i podał do druku... Wiersze przypisywane przez Trembeckiego D. Naborowskiemu. *Ogród* 1992 nr 2/10. — A. JA-

ROSZ: D.N. i „nasz Poeta Polski”. Uwagi o listach N. *Studia Bibliolog.* T. 6 Kat. 1993. — TENŻE: Między informacyjnością a literackością. Konstrukcja listów D.N. *Tamże* t. 7. Kat. 1993. — K. MROWCEWICZ: Skamieniała langusta i suszony kameleon. — o panegirykach D.N. *Lit. i instytucje w dawnej Polsce*. Wwa 1994. — J. ABRAMOWSKA: Róża dla księcia. W: Powtórzenia i wybory. Pozn. 1995 (prwdr. 1992). — J. BŁONSKI: Uparte trwanie baroku. *Znak* 1995 nr 482. — D. CHEMPEREK: Wyznaniowe oblicze poezji D.N. *Religijność lit. pol. baroku*. Lubl. 1995. — TENŻE: Metafory i symbole temporalne w poezji D.N. *Lit. pol. w kręgu idei*. Lubl. 1995. — M. JARCZYKOWA: Książki i literatura w kręgu Radziwiłłów birzańskich w pierwszej poł. XVII w. Kat. 1995. — A. JAROSZ: Wałory literackie i informacyjne listów poetów z XVII w. O. Karmanowskiego i D.N. *Studia bibliogr.-bibliolog.* Kr. 1995. — K. MROWCEWICZ: D.N. wiersz o „Tryumfie moskiewskim”. *Barok* 1995 nr 2 [wraz z tekstem ogł. z rkpsu]. — M. PREJS: O inspiracjach włoskiego manieryzmu w kulturze polskiego baroku. *Barok* 1995 nr 2. — D. CHEMPEREK: Poezja D.N. a renesansowa i barokowa emblematyka. *Barok* 1996 nr 1. — T. KOSTKIEWICZOWA: Oda w poezji polskiej. III: Dojrzały barok. Wwa 1996 nr 1. — P. RYPSOŃ: Poezja wizualna i poezja emblemacyjna. *Barok* 1996 nr 1. — D. CHEMPEREK: „Descriptio gentium” M.K. Sarbiewskiego i D.N. Zagadki powstania, translacji i recepcji utworu. *Przeł. Hum.* 1997 nr 5; wersja ang. Poczdram 1998 [wraz z tekstem M. Sarbiewskiego i przekł. D.N.]. — A. GOLIK-PRUS: Wpisy D.N. do alba amicorum. *Pam. Lit.* 1997 z. 4. — A. JAROSZ: Tytułatura listów D.N. do Radziwiłłów. *Studia slavistica et humanistica in honorem N. Minisi*. Kat. 1997. — K. MROWCEWICZ: Zółw, orzeł i tyśa kalwińska głowa. W wileńskim kręgu poezji D.N. *Teksty Drugie* 1997 nr 4. — J. SOKOLSKI: Poezja liczb i figur. O „Czwartaku” D.N. *Orbis Linguarum* (Legnica) 7 (1997). — M. WŁODARSKI: O poezjach łacińskich D.N. *Ruch Lit.* 1997 nr 4. — D. CHEMPEREK: Idee kalwinizmu w wierszach medytacyjnych D.N. Cztery egzegezy. *Lit. a liturgia*. Gdańsk 1998. — D. TENŻE: „Umysł przecię z swojego toru nie wybiega”. O poezji medytacyjnej D.N. Lubl. 1998 [tu w Aneksie przedr. kilku wierszy]. — M. HANUSIEWICZ: Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku. Lubl. 1998. — A. JAROSZ: „Papirowi się zwiżać niebezpieczno”. O autocenzurze D.N. w jego listach do Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów. *Autor, tekst, cenzura*. Wwa 1998. — J.S. GRUCHAŁA: Wergilijska parodia D.N. *Miscellanea łódz.* 1999 nr 1 (16).

I.T.

NAGŁOWSKI Antoni Felicjan 1742–1809

Urodzony około 24 czerwca (data chrztu) 1742 w Kościanie; syn Ludwika, regenta grodzkiego kościańskiego, i Heleny z Leśniewskich. Otrzymał „doskonałą edukację”, nie wiadomo jednak, gdzie pobieraną. Od 1765 występował parokrotnie pod patronatem ojca przed trybunałem poznańskim. W 1764 podpisał (obok Ignacego Malczewskiego) elekcję Stanisława Augusta. W konfederacji barskiej (1768–72) brał czynny udział. 10 października

uczestniczył w generalnym sejmiku poznańskim 1768; w listopadzie 1769 był pisarzem pułkowym przy Ignacym Malczewskim, ówczesnym marszałku konfederacji wielkopolskiej; w marcu 1772 pełnił analogiczną funkcję w regimencie Antoniego Sieroszewskiego; w maju znajdował się w Warszawie w gronie oficerów towarzyszących Józefowi Zaremby, komendantowi konfederacji wielkopolskiej podczas podpisywania kapitulacji. W czasie sejmów 1773–75 przebywał przeważnie w Warszawie, pisał gazetki polityczne i rozsyłał w formie korespondencji Michałowi Lipskiemu (1773), Franciszkowi Sulkowskiemu (1774 i nast.), Antoniemu Sulkowskiemu (m.in. 1777–86) i niemal identyczne doniesienia sporządzał dla Joachima Potockiego i Tomasz Ignacego Łopacińskiego. W 1773–74 występował w Kościanie, Rawiczu i Lesznie jako plenipotencyjny J. Zaremby i Antoniego Sulkowskiego. 24 czerwca 1775 za protekcją A. Sulkowskiego został subalternem w Departamencie Policji Rady Nieustającej, pełniąc zrazu funkcję kopisty, a od 1779 — drugiego sekretarza. W 1776 dopominał się o niewypłacone subalternom pobory „rozrzuconym” publicznie pismem (niezachowanym) „Pobudka do radzenia publicznego o już nie mogących dać sobie rady subalternach Rady Nieustającej, w 12 artykułach”. Po rozszerzeniu władzy policji o nadzór nad miastami królewskimi (1776) przeprowadzał lustracje miast wielkopolskich. W 1775–77 ogłaszał wiersze w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (podp. krypt.: A.N.; An. Nag.; Ant. Nag.; Ant. Nagl.). Były to powieści, bajki, ody, listy, erotyki, w większości przekłady lub parafrazy z literatury niemieckiej i francuskiej. W 1776 odbył paromiesięczną podróż do Włoch (przez Czechy i Austrię), towarzysząc zabiegającemu o poselstwo przy Watykanie Antoniemu Sulkowskiemu; spisany przez niego dziarski podróży nie zachował się. W przesyłanej na bieżąco korespondencji informował Augusta Sulkowskiego o przebiegu wojażu. Po likwidacji Rady Nieustającej w początkach Sejmu Czteroletniego pobierał pensję ze Skarbu Obojga Narodów i wykonywał prace zlecane przez Sejm, w 1790–91 pracował przy „robotach koekwacyjnych” i „rysie ksiąg ziemiańskich”. 24 czerwca 1791 wszedł do nowo ukończonej Komisji Policji na stanowisko regenta ekonomicznego Wielkopolski. Po zlikwidowaniu Komisji przez targowicę nie podjął pracy we wskrzeszonym przez konfederację Departamencie Policji. W insurekcji kościuszkowskiej powołany został na asesora Dyrekcji Wykonawczej Departamentu Policji (27 kwietnia). Po powstaniu (jeśli przypisywany mu wiersz „Do Pawła I” jest jego autorstwa) przebywał najprawdopodobniej w Petersburgu. Należał do wolnomularstwa, w 1788 był sekretarzem loży Świątynia Izis, w 1789–93 — archiwistą Wielkiego Wschodu Narodowego. 9 stycznia

1809 figurował wśród członków wskrzeszonej Świątyni Izis; w 1810 niewymieniony był w spisie urzędników wolnomularskich; w 1811 wymieniony na uroczystościach żałobnych, czczących pamięć wolnomularzy zmarłych w 1809–11. Zmarł najprawdopodobniej w 1809 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Listy (gazetki pisane) do Antoniego Sulkowskiego z Warszawy 1777–1786. Oprac. E. Aleksandrowska: *Materiały do życia i twórczości A.F.N. Miscellanea z doby Oświecenia*. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5 (tu też inne listy, oświadczenia, zbiór hasel łac. ku czci Konstytucji 3 maja). — *Gazetka do nieznanego adresata z 1785*. Oprac. E. Aleksandrowska: *Varia literackie*. I: N. o Węgierskim. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 5. Wr. 1978 *Arch. Lit.* 22.

2. *Przewodnik warszawski*. (Poemat obsceniczo-satyryczny z 1779). Oprac. E. Rabowicz: „Przewodniki warszawskie” 1779. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG. Dod. do Prac Hist.-Lit.* 8–9. Gdańsk 1985.

Rkps Bibl. Nar. (6716) przypisuje nadto N. odę: „Do Pawła I”, którą na podstawie innego źródła, przypisującego ją J.U. Niemcewiczowi, ogł. L. Kamykowski w: *Smutki J.U. Niemcewicza w więzieniu moskiewskim pisane do przyjaciela*. Lubl. 1932 *Tow. Przyj. Nauk w Lubl. Prace Komisji Filol.* 1.

O P R A C O W A N I A

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

I. TUROWSKA-BAROWA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”. Kr. 1933. — J. KOT: Trembeciana. *Pam. Lit.* t. 41 (1950) z. 3/4. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959; [wyd. 2 zmien. i popr.] Wwa 1999 [2000]. — J. PLATT: Wstęp [do: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777)]. Wybór. Wr. 1967 *BN I*, 195. — E. ALEKSANDROWSKA: *Pol. słownik biograf.* 22 (1977). — J. PLATT: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Zarys monografii pierwszego polskiego czasopisma literackiego. Gdańsk 1986 *Zesz. Nauk. UG. Rozpr. i Monogr.* 63. — E. BREZA: Słownictwo „Przewodników warszawskich” 1779. *Filologia Pol. Prace Hist.-Lit. UG.* 1993 nr 6. — P. MATUSZEWSKA: „Trzecie dzieło” Kitowicza. Listy z nowinkami i gazetki pisane z l. 1771–1776 w rękopisie Biblioteki Polskiej w Paryżu. *Kitowicz – badacz niedoceniony*. Rawa Mazowiecka 1995, przedr. w: Gry z adresem. *Studia o poezji i epistolografii wieku Oświecenia*. Wr. 1999.

E.A.

NAGURCZEWSKI Ignacy 1725–1811

Urodzony 12 marca 1725 w Nagórkach (pow. piński); syn Karola herbu Kościusza, regenta pińskiego, i Joanny Hołowiłanki Ostrzeżkiej (lub Ostro- 107

żeckiej). Ukończył szkoły jezuickie do retoryki włącznie (prawdopodobnie w Pińsku), po czym wstąpił do jezuitów (20 sierpnia 1740). Nowicjat odbył w Wilnie (1740/41 – 1741/42), studia retoryki w seminarium zakonnym w Słucku (1742/43), filozofię w Nowogródku (1743/44 – 1745/46). Następnie uczył w infimie kolegium warszawskiego (1746/47), w gramatyce (1747/48) i syntaksie (1748/49) w Pułtusk i Płocku (1749/50). W 1750/51 – 1753/54 studiował teologię w Warszawie, tu też w 1753 uzyskał święcenia kapłańskie. W 1756/57 był profesorem retoryki i historii w Wilnie. 16 listopada 1756 uzyskał w Akademii Wileńskiej tytuł magistra filozofii. 6 sierpnia 1757 wyjechał z Adamem Naruszewiczem do Warszawy, gdzie do 1769 — wyjąwszy pobyt w 1760/61 w Drohiczynie na stanowisku kaznodziei i prefekta Congregationis Litterarum — był profesorem wymowy, spowiednikiem i kaznodzieją w kolegiach jezuickich, najpierw w kolegium „starym”, a od 1759 w Collegium Nobilium; tam też od 1767/68 uczył literatury polskiej i historii. W 1764/65 był też gubernierem Radziwiłłów kształcących się w kolegium. Związany ze środowiskiem Biblioteki Żaluskich, w kręgu mecena-tu Józefa Andrzeja Żaluskiego ogłosił pierwszą swą pracę (1754). W 1769–74 był profesorem wymowy, literatury polskiej i historii w Szkole Rycerskiej. Uczestniczył w zebraniach literackich u Adama Kazimierza Czartoryskiego w Pałacu Błękitnym oraz w obiadach czwartkowych Stanisława Augusta. Odznaczony był medalem „Merentibus”. Po kasacie zakonu jezuitów mieszkał w Pałacu Kazimierzowskim. Uzyskał tytuł kanonika warszawskiego oraz probostwa w Brańsku, Radzyminie, Zboczyni i Ostrowiu Lubelskim, z których wkrótce zrezygnował. Od 1778 był przez lat parę wychowawcą Józefa Poniatowskiego. Od 1793 pobierał emeryturę z kasy Komisji Edukacji Narodowej. Po rozbiorach mieszkał nadal w Warszawie. Od 1801 był członkiem czynnym, a od 1803 przybranym Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1805 odnowił śluby zakonne w zachowanej na Białorusi prowincji jezuickiej. Zmarł w lutym 1811 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. P. Vergilius Maro: *Bucolica albo pasterki ... Eklog albo wyborów 10 przekładania...* Wyd. w: *Księgi wszystkie Wirgiliusza, to jest ksiąg 12* Wwa 1754. Przedr. w: *Stelanki pol. z różnych autorów zebrane* Wwa 1770, wyd. 2 Wwa 1778. *Pol. słownik biogr.* błędnie przypisuje N. autorstwo dołączonej do wyd. „Bibliotheca poetarum Polonorum” J.A. Żaluskiego.

2. M.T. Cicero: *Mowy... przeciwko Katylinie i za Markiem Marcellem. Przekładania...* Wwa 1763.

3. Najjaśniejszemu Stanisławowi Augustowi... w czasie pożądanej koronacji, łącząc swą radość z powszechną Kawalerowie Collegii Nobilium Warszawskiego Soc. Jesu r. 1764. [Wwa] 1764. Druk anonim., autorstwo domniemane.

4. Demostenes: Filipiki... z przyłączeniem uwag historycznych i politycznych. Przekładania... T. 1. Wwa 1774 (w niektórych egz. przedmowa I. Potockiego).

5. Homer: *Iliada*. Ks. 1–19. Rkps (niezachowany). Ks. 3–4 wyd. w: „*Iliada*” Homera. Przekładania F.K. Dmochowskiego. T. 3. Wwa 1801.

6. Q. Horatius Flaccus: *Listy*. Ks. 1–3 (w ks. 3: Do Pizonów o sztuce rymotwórczej). Rkps Bibl. Czart. sygn. 1885 (bez podp.) z przełomu XVIII i XIX w., tłumacza ustalili i teksty oprac. do wyd. J. Wójcicki.

7. O literaturze polskiej. Rkps (zaginiony).

Nadto wiersz w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (1771 t. 4) oraz wstęp do [H.K. Hirzel]: *Sokrates. Wieśniak albo opisanie życia gospodarskiego i cnotliwego filozofa rolą bawiącego się*. Przez K. i L. Sosnowskie z francuskiego na polskie przetłumaczony. Wwa 1770.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

K. KOŹMIAN: *Mowa o życiu i pismach I.N. Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 9 (1816); przedr. w: *Pisma prozą*, Kr. 1888 — F.M. SOBIESZCZAŃSKI: *Enc. powsz. Orgel* 19 (1865). — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* S. 2 t. 1/2 (1903). — S. BEDNARSKI: *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce*. Kr. 1933. — K. MROZOWSKA: *Szkola Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*. Wr. 1961. — J. ZIĘTARSKA: *Sztuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia*. Wr. 1969. — R. KALETA: *Obiady czwartkowe na dworze króla Stanisława Augusta. Warszawa XVIII w. z. 2* (1973). — J. POPLATEK: *Komisja Edukacji Narodowej. Udział b. jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*. Uzup. L. Grzebień, oprac. do druku J. Paszenda. Kr. 1973. — K. MROZOWSKA: *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — L. PIECHNIK: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730–1773*. Rzym 1990. — *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Oprac. L. Grzebień. Kr. 1996.

E.A.

NAKWASKA Anna 1781–1851

Urodzona 28 marca 1781 w Warszawie (lub Gołębju k. Puław); córka Stanisława Kostki Krajewskiego herbu Trzaska, instygatora koronnego, i Franciszki z Kluszewskich. Wychowywała się pod kierunkiem francuskiej guwernantki w Warszawie i Gołębju. W 1799 (wg nagrobku męża 19 lipca 1797) wyszła za mąż za Franciszka Nawkaskiego i osiadła w jego majątku Lipiny pod Warszawą. Nadal dużo

przebywała w Warszawie — należała do towarzystwa pałacu Pod Blachą, także do gości salonu Stanisławostwa Sołtyków, uczęszczanego przez elitę intelektualną (Franciszka Ksawerego Dmochowskiego, Onufrego Kopczyńskiego, Ludwika Osińskiego). Od 1806 — w związku z objęciem przez męża wysokich stanowisk w urzędach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego — przebywała głównie w Warszawie lub w nowo nabytej Małej Wsi w Płockiem. W Księstwie była wizytatorką szkół żeńskich i członkiem rady nadzorczej nad wychowaniem kobiet. Prowadziła salon towarzyski (przy Podwalu), w którym bywali marszałek Louis Davout i król Neapolu Joachim Murat. W druku zadebiutowała w 1817 przekładem francuskim „Malwiny” Marii Wirtemberskiej. W 1819 ogłaszała powiastki polskie w *Tygodniku Polskim*, w 1819–20 artykuły — w *Pamiętniku Warszawskim* (podp. Polka). W czasie powstania listopadowego działała w Towarzystwie Dobroczynności Patriotycznej Warszawianek. Od 1832 jej salon przy ul. Świętojerskiej miał charakter salonu artystyczno-literackiego, bywali tam m.in. Józef Korzeniowski, Józef Ignacy Kraszewski, Hipolit Skimborowicz. W 1834 leczyła się w Karlsbadzie; w 1837 gościła w Szwajcarii u syna Henryka; w 1844 bawiła w Szczawnie i Cieplicach, we Wrocławiu i Dreźnie. Utwory (m.in. diariusze z podróży) ogłaszała w *Jutrzence* (1834), *Revue du Nord* (1835), *Przyjacieliu Ludu* (1838–39), *Pierwiosnku* (1840–43) i *Pielgrzymie* (1844–45). Ostatnie lata spędziła w Małej Wsi. Zmarła 21 października 1851; pochowana w grobie rodzinnym w kościele w Kępie Polskiej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. M. Wirtemberska: Malwina, ou l'instinct du coeur. Traduit du polonais par une Polonaise. T. 1–2. Wwa 1817. Wyd. 2 pt. La Polonaise ou l'instinct du coeur... Paris 1822.

2. Trois nouvelles, publiées par une Polonaise. Wwa 1821.

3. Suite des Trois nouvelles publiées par une Polonaise. Wwa 1821.

4. Obraz warszawskiego społeczeństwa w dwóch powieściach. Powst. 1830. Wyd. W. Stefański. Pozn. 1842.

Wersja franc. w rękopisie Bibl. Uniw. Lw.

5. Aniela, czyli ślubna obrączka. Powieść narodowa przez A.... Wwa 1831.

Wersja franc.: Angélique ou l'anneau nuptial. Nouvelle polonaise. Episode de la dernière révolution. Wyd. A. Krosnowski. Paris 1833 (dwa wyd.). Przekł.: niem. b.r., włoś. 1863.

6. Powstaniec litewski. Obraz romantyczny z czasów rewolucji w Polsce 1831. Powst. 1832. Wyd. Lipsk 1845.
Podp.: T...ska.

7. Odwiedziny babuni, czyli powieści dla zabawy grzecznych dzieci. Wwa 1833–1834 (podp. Anna Nak...). Wyd. 2 t. 1–2. Wwa 1843–1844.

8. Czarna mara. Powieść historyczna. Kronika dawnego zamku książąt mazowieckich. Powst. 1838. Wyd. Wwa 1841. Wyd. nast. Gródek 1890; Wwa 1898.

9. Wspomnienia z czasów pruskich i Księstwa Warszawskiego (1792–1830). Powst. ok. 1840. Fragn. ogł.: *Gaz. Warsz.* 1852 nr 197–219; *Kron. Rodz.* 1891 nr 4, 109, 135, 169, 197, 258, 293, 335, 356.

10. Niedzielne wieczory starego stolarza. Powieści dla rzemieślników przez Autorkę „Odwiedziny babuni”. Leszno 1843. Wyd. 2 Leszno 1845.

Nadto powieści niewyd. (Wody karlsbadzkie 1834; Testament).

Przedr. Wspomnień krótkiej podróży 1844 r. do Śląska (*Pielgrzym* 1845) ogł. A. Zieliński w: *Pol. podróże po Śląsku w XVIII i XIX w.* Wr. 1974.

Fragn. koresp. N. ogł.: J. Falkowski w: *Towarzystwo warszawskie 1813–1815 wg listów współczesnych pani N. Czas* 1886 nr 166–187 (z przerwaniami); tenże w: *Obrazy z życia kilku ostatnich pokoleń w Polsce*. T. 1–5. Pozn. 1877–1887; E. Rastawiecki: *Obrazy towarzystwa warszawskiego w r. 1808, w dwóch wówczas pisanych listach przechowane. Niezapominajki* 1845. Blok koresp. N. do siostry Teresy Rastawieckiej w rękopisie Arch. Uniw. Jagiel. I 135.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

A. TYSZYŃSKI: A.N. *Bibl. Warsz.* 1851 t. 4. — J. BARTOSZEWICZ: A.N. *Dzien. Warsz.* 1952 nr 75. — S. PRUSZAKOWA: A.N. *Tyg. Ilustr.* 1862 t. 2 nr 166–167. — P.M. SOBIESZCZAŃSKI: *Enc. powsz. Orgel* 19 (1865). — H. SKIMBOROWICZ: Polki autorki i artystki. *Bluszcz* 1879 nr 9–11. — A. BEŁCIKOWSKI: A. z Krajewskich N. *Ate-neum* 1887 t. 2. — [P. CHMIEŁOWSKI.] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* S. 2 t. 1/2 (1903). — A. KRAUSHAR: Salony i zebrań literackie warszawskie na schyłku w. XVIII i w ubiegłym stuleciu. Wwa 1916. — J. ENDER: Polska powieściopisarka u wód śląskich. *Zesz. Wr.* 1951 nr 2. — H. MICHAŁOWSKA: Salony artystyczno-literackie w Warszawie 1832–1860. Wwa 1974. — Cz. KLAK: Powieści „listopadowe” A.N. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Rzeszowie. Filol. Pol.* 8 (1975); przedr. w: *Romantyczne tematy i dylematy*. Rzeszów 1992. — H. MICHAŁOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977).

E.A.

NAKWASKA Karolina 1798–1875

Urodzona 1798 w Warszawie; córka Adama Potockiego, pułkownika w Armii Księstwa Warszawskiego, i Marii z Rostworowskich. Po śmierci ojca miesz- 109

kała z matką w Krystynopolu nad Bugiem, a potem w Lublinie. W 1815 wyszła za mąż za Aleksandra Starzeńskiego i zamieszkała we Lwowie. Gościła często u Ożarówskich w Krzemieńcu. Na ten okres przypada jej pierwsza próba literacka — szkic biograficzny o Cecylii Ożarowskiej (wyd. po śmierci autorki). Od 1823 mieszkała w Krakowie. Uzyskałszy rozwód z A. Starzeńskim, w 1826 poślubiła Henryka Nakwaskiego, zamożnego właściciela ziemskiego w Wyszogrodzkiem, publicystę i działacza emigracyjnego; zamieszkała w Nakwasinie. Debiutowała w 1830 w *Gazecie Polskiej* omówieniem „Mnicha” Józefa Korzeniowskiego. Po powstaniu listopadowym emigrowała wraz z mężem do Drezna, w połowie 1832 pojechała do Paryża, w sierpniu 1833 zatrzymała się w Szwajcarii. Najdłużej mieszkała w Genewie, przebywała także w Vevey i Lancy. Ze względu na działalność polityczną męża obracała się w kręgach działaczy emigracyjnych. Utrzymywała kontakty m.in. z Adamem Mickiewiczem i Stefanem Garczyńskim. Kilkakrotnie przyjeżdżała do kraju. Około 1834 przebywała u Taczanowskich w Choryni (pow. krotoszyński), czyniąc starania o odzyskanie swoich dóbr skonfiskowanych po powstaniu. W 1841 w tym celu jeździła do Galicji. W latach czterdziestych zajmowała się twórczością literacką, pisząc dydaktyczne i umoralniające broszury oraz powiastki, najczęściej przerabiane z francuskiego. W 1860–65 współpracowała z krakowskim *Czasem*. Od 1862 mieszkała we Francji w Tours, około 1870 przeniosła się do Bordeaux. Zmarła 27 września 1875 w Bordeaux.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Cecylia z Platerów Ożarowska. Obrazek z życia rzeczywistego. Powst. 1822. Wyd. Lw. 1876.

2. Do matek polskich słów kilka o przyszłości wznoszących pokoleń. Lipsk 1843. Podp.: K.N.

3. Pamiętnik o Adamie hr. Potockim, pułkowniku 11 pułku jazdy Księstwa Warszawskiego, skreślony przez jego córkę. Kr. 1862 odb. z *Czasu*.

Przekłady i przeróbki

4. A. Adanson [L.E. Audot]: Dwór wiejski, dzieło poświęcone gospodyniom polskim, przydatne i osobom w mieście mieszkającym. Przerobione z francuskiego, z wieloma dodatkami i zupełnym zastosowaniem do naszych obyczajów i potrzeb. T. 1–3. Pozn. 1843–1844. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. i wielu dodatkami poszerz. T. 1–3. Lipsk 1857–1860; przedr. fotoofs. T. 1–3. Wwa 1988.

5. J. Marcet: Powieści dla dzieci. Cz. 1–3. Lipsk

Koresp. znajduje się w Bibl. PAN w Kr. Listy od Z. Krasieńskiego ogl. Z. Sudolski: Korespondencja Z. Krasieńskiego. T. 2. Wwa 1988.

O P R A C O W A N I A

NK 8 (1969).

J.I. KRASZEWSKI: K. z hr. Potockich Nakwaska. Pozn. 1876 odb. z *Dzienn. Pozn.* — [P. CHMIELEWSKI] P. Chm. *Wielka enc. powsz. ilustr.* S. 2 t. 1 (1903). — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977).

W.A.-Sz.

NALEPIŃSKI Tadeusz 1885–1918

Urodzony 9 stycznia 1885 w Łodzi; syn Aleksandra, inżyniera, dyrektora Kolei Fabryczno-Łódzkiej, i Zofii z Röhrów. Gimnazjum ukończył w Petersburgu, gdzie ojciec pracował w Ministerstwie Komunikacji. W 1902–05 studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wówczas to debiutował wydanym w Krakowie tomem poezji pt. „Gaśnienie” (1904). Studia kontynuował w Pradze i tam doktoryzował się w 1907 u prof. Tomasa Masaryka na podstawie rozprawy historyczno-literackiej „On idzie! Rzecz o Królu-Duchu Rosji”. W czasie studiów zaprzyjaźnił się z Tadeuszem Micińskim; od 1909 pisał o jego twórczości, przełożył też na język rosyjski jego dramat „W mrokach złotego pałacu”. Jeździł do Zakopanego, gdzie poznał Witkiewiczów. Oprócz twórczości poetyckiej zajmował się krytyką literacką w języku polskim i rosyjskim. Na przełomie 1907/08 mieszkał w Petersburgu i był związany z tamtejszym środowiskiem literackim. W pismach rosyjskich (*Więstnik Jewropy, Jeżegodnik impieratorskich teatrow*) w 1907–12 ogłosił studia o Stanisławie Witkiewiczu, Stanisławie Wyspiańskim, Stefanie Żeromskim. Równocześnie w cyklu „Młoda Rosja” pisał o twórczości współczesnych pisarzy rosyjskich w *Prawdzie* (1907–08) i w *Świecie* (1909). W 1908–14 podróżował po Europie, spędzając dłuższy czas w Paryżu i w Londynie. Był też na Bliskim Wschodzie i w Stanach Zjednoczonych. Nadsyłał do prasy krajowej korespondencje i reportaże ze swoich podróży (m.in. do *Bluszczu* 1913–14), uprawiał krytykę literacką (m.in. w *Krytyce* 1909–14), publikował drobne utwory liryczne (rozproszone po czasopiśmie), fragmenty dramatów (m.in. niewydany w całości i zagubiony dramat „Książę niewolny”) oraz nowele (m.in. w *Tygodniku Ilustrowanym* od 1909). Wybuch I wojny światowej zastał go w Zakopanem, gdzie zazwyczaj spędzał lato i jesień. Wstąpił do Legionów i wziął udział w marszu na Kielce. Zwolniony ze służby liniowej ze względu na zdrowotnych, wyjechał do Włoch. W 1915 poślubił w Rzymie Cecylię Trzaskę, aktorkę kijow-

skiego zespołu Stanisławy Wysockiej. W 1916 przebywał w Bernie w Szwajcarii, pracował w biurze prasowym. Był członkiem Warszawskiego Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. Zmarł podczas epidemii grypy 13 listopada 1918 w Bernie; tam pochowany.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Gaśnienie. Poezje. Kr. 1905 [1904].
2. On idzie! Rzecz o Królu-Duchu Rosji. Kr. 1907. Rozprawa doktorska.
3. Chrzest. Fantazja polska. Kr. 1910.
4. Śpiewnik rozdarty. Nowele. Wwa 1914.
5. Kazia. Powiastka o niegrzecznej pannie. [Nowele]. Wwa 1919. Wyd. nast. pt. Kazia. Powieść. Wwa 1927.
6. Ave patria! Opowieść z czasów Wielkiej Wojny powracającej nam byt niepodległy. Książ sześć i intermezzo. Powst. 1914–1918. Wyd. osob. Wwa 1939 (z przedmową L. Morstina i wstępem autora z 1917).

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol. 5* (1967).

Listy: do A. Błoka ogł. A. Galis: Osiemnaście dni A. Błoka w Warszawie. Wwa 1976; do N.W. Dryzyna ogł. Z. Żakiewicz: Z historii popularyzacji Wyspiańskiego w Rosji. *Gdańskie Zesz. Hum.* 1970 z. 3; do W. Feldmana w zbiorach Ossol.; do S. Żeromskiego oprac. A. Micińska. *Pam. Lit.* 1990 z. 1.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

H. PAŃCZYK. *Obraz lit. pol. S. 5 t. 1* (1968). — A. MICIŃSKA. *Pol. slownik biogr.* 22 (1977). — J. KOLBUSZEWSKI. *Podatrzę* 1986 zima. — H. NALEPIŃSKA-PIECZAR-KOWSKA: T.N. na tle rodziny. *Twórczość* 1988 nr 11. — R. OKULICZ-KOZARYN: T.N. „Opowieść z czasów Wielkiej Wojny”. *Dwórn mający w sobie osoby i mózgi rozmaitę*. Pozn. 1991. — M. WEDEMANN: T.N. „On idzie! Rzecz o Królu-Duchu Rosji”. *Przegl. Hum.* 1994 nr 2.

A.P.

**NAŁKOWSKI Wacław
1851–1911**

Urodzony 19 listopada 1851 we wsi Nowodwór w Lubelskiem, w ubogiej rodzinie ziemiańskiej; syn Michała i Celiny z Rudnickich. W 1864–1871 uczęszczał do gimnazjum w Lublinie, które ukończył ze złotym medalem. W 1871 rozpoczął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim; słuchał wykładów z zakresu matematyki, fizyki, astronomii, meteorologii, a także historii literatury. Niedostatek zmusił go do przerwania studiów. W 1873 przebywał w Petersburgu, tam uczęszczał do szkoły inżynierskiej.

W roku następnym wrócił do kraju, by kontynuować studia. Od 1876 publikował w prasie rozprawy geograficzne, którymi zapoczątkował reformę w nauczaniu tego przedmiotu w szkolnictwie polskim. W 1880 zamieszkał w Warszawie i pracował jako nauczyciel geografii w szkołach prywatnych. Wykładał także na tzw. Uniwersytecie Latającym oraz na różnych jawnych i tajnych kompletach i kursach. W 1885 otrzymał zapomogę Kasy im. Miąnowskiego i mógł wyjechać na rok do Lipska celem zebrania materiałów do geografii fizycznej. W 1903 odbył podróż naukową do Austrii, Szwajcarii, Francji i Włoch. W 1890–1905 rozwinięta działalność publicystyczno-polemiczną, m.in. na łamach *Ateneum*, *Głosu*, *Ogniwa*, *Poradnika dla Czytających Książki*, *Prawdy*, *Przeglądu Tygodniowego*. Walczył o postęp, o równouprawnienie kobiet, o swobody demokratyczne w dziedzinie myśli i kultury, atakował wszelkie przejawy ucisku, fałszu i niesprawiedliwości. Przyjaźnił się z gronem osób o postępowych i radykalnych poglądach: z Ludwikiem Krzywickim, Aleksandrem Świętochowskim, Janem Władysławem Dawidem, Adolfem Dygasińskim, Januszem Korczakiem, Stefanią Sempołowską. W ocenie dzieła literackiego najważniejsze dla niego było kryterium przydatności utworu w edukacji czytelnika pod względem społecznego postępu w kraju. Z tej pozycji prowadził kampanię przeciw Henrykowi Sienkiewiczowi i surowo krytykował późną ideologię Stanisława Brzozowskiego. Artykuły podpisywał niekiedy pseudonimami i kryptonimami: W.N., W. Nał., Nerwowy, Przewłocki. Od 1881 był żonaty z Anną z Szafranków, geografką z wykształcenia. Córkami ich były: Hanna — rzeźbiarka i Zofia — pisarka. Zmarł 29 stycznia 1911; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Forpoczty. Książka zbior. Lw. 1895. Współautorzy: M. Komornicka, C. Jellenta. Tu: Forpoczty ewolucji psychicznej i troglodyci. (Przedr. w poz. 3, 6); Natura i siła. (Przedr. w poz. 3, 6); Trzeba mieć metodę. (Przedr. w poz. 3, 6); Głos W. Nałkowskiego.
2. Bojownik. Fantazja. Wwa 1904.
3. Jednostka i ogół. Szkice i krytyki psychologiczne. Kr. 1904.
4. Sienkiewicziana. Szkice do obrazu. Kr. 1904. Fragm. przedr. w poz. 6, 7.
5. Z powodu politycznych wystąpień pana Sienkiewicza. Wwa 1907. Przedr. w poz. 6.

Wydania zbiorowe

6. Pisma społeczne. Wybrał i oprac. S. Żółkiewski. Wwa 1951.
7. Wybór pism. Oprac. S. Kałuski. Wr. 1952.

Listy

8. Listy do narzeczonej i żony. 1879–1894. Oprac. B. Koc. Wwa 1985.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

Mysł Współcz. 1951 nr 5 [nr specjalny]. — Z. NAŁKOWSKA: Mój ojciec. Wwa 1955 (prwdr. 1953). — R. ROSIAK: W.N. jako krytyk literacki. *Annales UMCS* 3 (1953) [1957]. — *Pol. krytyka lit. 1800–1918. Mater.* Wwa 1959. — *W.N. W pięćdziesiątą rocznicę zgonu.* Wwa 1962 [wraz z bibliogr. twórczości i oprac.]. — B. CYWIŃSKI: W.N. W: Rodowody niepokornych. Wwa 1971. — R. ZIMAND: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — R. ROSIAK: W.N. wobec pisarzy współczesnych. Lubl. 1974. — B. WINID: Trudne życie W.N. *Portrety uczonych pol.* Kr. 1974. — T. WEISS: Romantyczna genealogia polskiego modernizmu. Wwa 1974. — Z. NAŁKOWSKA: Dzienniki. T. 1. Wwa 1975 passim. — T. BUREK: *Obraz lit. pol. S. 5 t. 4* (1977). — S. KONARSKI: *Pol. słownik biograf.* 22 (1977). — Z. KUDEROWICZ: Artyści i historia. Wr. 1980. — J. SNOPEK: Z problematyki kultury u W.N. *Roczn. Nauk -Dy-dakt. WSP w Kr. z. 70* (1981) *Prace Filoz.* nr 3. — M. WALICKA: Światopogląd W.N. *Arch. Hist. Filoz.* 28 (1982) s. 175–217. — H. KIRCHNER: W.N. – patron niepokornych. *Kron. Wuy* 1983 nr 1. — A. MENCWEL: Forpocza i sumienie. *Zdanie* 1983 nr 11/12. — M. STĘPIEŃ: Rodowód. Studia nad socjalistyczną krytyką literacką w Polsce do roku 1918. Kr. 1903. — S. JEDYNAK: Etyka w Polsce. *Słownik pisarzy.* Wr. 1986. — S. MACKIEWICZ: Nietzscheizm i marksizm w literaturze i filozofii Młodej Polski. Wwa 1989.

I.T.

NARBUTT Teodor 1784–1864

Urodzony 8 listopada 1784 w rodzinnym majątku Szawry (pow. lidzki na Litwie); syn Joachima i Izabeli z Naniewiczów. Kształcił się w konwiktie bazylianów, w 1799–1803 studiował na wydziale matematyczno-inżynieryjnym Uniwersytetu Wileńskiego. W 1803 wyjechał do Petersburga, gdzie wykładał inżynierię wojskową w II korpusie kadetów. Należał do komisji projektującej regulację Niemna, jest także autorem projektu twierdzy w Bobrujsku. Uczestniczył jako oficer w wojnach prowadzonych przez Rosję. Kontuzjowany w walkach ze Szwedami (utracił słuch), został w 1812 przeniesiony do sztabu i znalazł się w Wilnie. Nie jest pewne jego uczestnictwo w armii Napoleona. Przeszedłszy na emeryturę zamieszkał w Szawrach, gdzie gospodarował unowocześniając i uprzemysławiając majątek. Zajmował się badaniami historycznymi, gromadzeniem starożytności litewskich i pracami literackimi, głównie tłumaczeniami. Debiutował w 1815 ogłoszonym w *Dzienniku Wileńskim* przekładem ód Jeana Baptiste'a Rousseau. W 1816–21 współpracował z Ty-

godnikiem Wileńskim — tu ogłaszał m.in. przekłady z angielskiego *Spectatora*; w 1828–29 z *Dziennikiem Wileńskim*. W 1830 nawiązał współpracę z dowódcą powstania na Litwie (przesłał gen. Antoniemu Giełgudowi plany Wilna), w 1831 przebywał przez pewien czas w areszcie za paszkwil antyrosyjski. Największym dziełem N. były „Dzieje starożytne narodu litewskiego”, o których mówił na prelekcjach paryskich Adam Mickiewicz. Prace N. mają wartość głównie materiałową, ponieważ swoje koncepcje historyczoficzne opierał na niesprawdzonych źródłach, a jego patriotyzm lokalny zakłócał obiektywizm historyczny. W 1840 zalegalizował swój wcześniejszy związek z Krystyną Padewską (Sadowską), gospodynią w Szawrach (chłopskiego pochodzenia). W 1844–46 współpracował z *Ondyną Druksienickich Źródeł*, w 1845–48 z *Athenaeum*, w 1845–46 z *Pamiętnikami Umysłowymi*. W 1864 za udział dwóch synów i córkę w powstaniu styczniowym skazano go wraz z żoną na zesłanie na Syberię i skonfiskowano cenny zbiór starożytności litewskich. Przed zesłaniem uchroniła go choroba. Zmarł w Wilnie 26 listopada 1864; pochowany na cmentarzu kościelnym w Naczy (pow. lidzki).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Krótki rys pierwiastków narodu litewskiego z różnych dawnych autorów zebrany. Grodno 1820.
2. Rys historyczny ludu cygańskiego. Wil. 1830.
3. Dzieje starożytne narodu litewskiego. T. 1–9. Wil. 1835–1841.
4. Pomniki do dziejów litewskich. Pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym. Z różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów tudzież dyplomatów i dalszych zabytków przeszłości odkrytych w archiwach tajnych królewieckich tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych zebrane przez... Wil. 1846.
5. Dzieje narodu litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzeń ludów narodu litewskiego i czterech tablic rodowych książąt litewskich. Wil. 1847.
6. Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się. Wil. 1856.

Przekłady

7. J.B. Rousseau: Wyborowe ody i kantaty... wierszem przetłumaczone. Wil. 1832.
Tu: Wiadomość o życiu i pismach autora.
8. Horacy: Ody wszystkie wierszem polskim przełożone. T. 1–2. Wil. 1835.

Listy do A. Reniera ogl. *Kron. Rodz.* 1887 nr 16, 1888 nr 9–14; autobiografia. Rkps Bibl. PAN w Kr. Sygn. 717.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972).

[A.K. JELICKI] A.K.J.: T.N. i syn jego Ludwik. *Dzien. Pol.* 1869 nr 46–87, 1870 nr 117–157. — [J. OPATRYNI] Op. *Wielka enc. powsz. ilustr.* S. 2 t. 1–2 (1903). — W. OGRODZIŃSKI: Polskie przekłady Horacego. Kr. 1935. — S. ŚWIRKO: T.N. i badania starożytności litewskich. *Dzieje folklorystyki pol. 1800–1863.* Wr. 1970. — M. STOLZMAN. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — J. TAZBIR: Mistyfikacje i fałszerstwa historycznoliterackie. W: *Spotkania z historią.* Wwa 1979 (prwdr. 1966). — J. CIECHANOWICZ: O T.M.N. Dzieje narodu litewskiego. *Życie Lit.* 1985 nr 49–50. — A.N. NARBUTT: T.N. – historyk Litwy. *Lituania* 1994 nr 2/3.

W.A.-Sz.

NARGIELEWICZ Tomasz
zm. 1700

Pochodził — być może — z rodziny spolszczonych Ormian. Imię Tomasz przypuszczalnie było tylko jego imieniem zakonnym (imię chrzestne — Stefan). Do zakonu dominikanów wstąpił we Lwowie, w 1670 złożył śluby w klasztorze Bożego Ciała, po czym ukończył dwuletni kurs filozofii w Studium Generalnym konwentu. Na studia teologiczne został wysłany do Nowogródka, a w 1673 do Viterbo we Włoszech. Tu w 1675 otrzymał stopień lektora, nostryfikowany następnie we Lwowie, gdzie również uzyskał bakalaureat z teologii (1684). Wykładał filozofię w Mińsku na Białej Rusi i Szklowie (1676–80), teologię w Studium Generalnym lwowskim (1682–85 i 1687–89), pełnił urząd przeora w konwencie w Brodach (1685–87) oraz w Haliczu (od lipca 1689). Krytykowanie zwierzchników i współautorstwo satyrycznego traktatu o prowincjale spowodowały ostrą reakcję władz zakonnych. W wyniku procesu, który wytoczyła mu Rada Prowincji Ruskiej OP, utracił stanowisko rektora oraz wszelkie stopnie naukowe i od 8 sierpnia 1689 do 15 listopada 1692 przebywał w więzieniu. Czas wypełniał intensywną pracą twórczą. Pisał kazania, poezje, a przede wszystkim nowele cechujące się stylistyką barokową. Jednakże utwory jego nie były znane szeroko, gdyż nie ukazały się drukiem. Po uwolnieniu i zrehabilitowaniu przebywał w klasztorach: w Rzeczycu (1694), Starym Konstantynowie (1697) i w Lubarze (1697). 6 maja 1700 został mianowany przeorem w Mościskach, ale jeszcze tegoż roku zmarł (prawdopodobnie we Lwowie).

TWÓRCZOŚĆ

1. Annus retributionis Domini hoc est annuale praedicationum pro omnibus totius anni dominicio et festis tam ordinariis quam extraordinariis, triario labore comparatum. Powst. 1687.

Zbiór kazań pol.; zawierał także drobne utwory wierszowane, przeważnie łac.

Rkps w Bibl. oo. dominikanów w Kr. sygn. 239.

2. Kazania niedzielne i świąteczne. Powst. 1689. Tu również ok. 30 epigramatów do cyklu obrazów św. Dominika.

Rkps jw. sygn. 238.

Przekłady

3. Arfa kościelna rozlicznymi strunami przystojnie wystrojona, to jest zupełne zebranie wszystkich hymnów świątecznych, niedzielnych i powszechnych, które kościół święty dorocznie śpiewa, z łacińskiego stylu na polski wiernie przetłumaczonych pod temiż tonami i notami, które są w łacińskich. Powst. 1689–1692.

Na końcu kilka wierszy własnych o treści autobiograficznej.

Rkps Ossol. sygn. 3.

Utwory o autorstwie niepewnym

4. Różne historyje z różnych wiarygodnych autorów wybrane. (Zbiór romansów i nowel prozą, powst. zapewne 1689–1692). Ogł. T. Kruszevska w antologii *Historie świeże i niezwyčajne.* Wwa 1961.

Autorstwo N. wg T. Kruszevskiej i Cz. Hernasa.

Rkps Ossol. Sygn. 3.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965).

T. KRUSZEWSKA: Różne historyje. Studium z dziejów nowelistyki staropolskiej. Wr. 1965. *Studia staropol.* 12. — R. ŚWIĘTOCHOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — E. OZOROWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1998.

I.T.

NARUSZEWICZ Adam Stanisław
1733–1796

Urodzony 20 października 1733 koło Łahiszyna (pow. piński); syn Jerzego herbu Wadwicz, łowczego pińskiego, i Pauliny z Abramowiczów. Po ukończeniu kolegium jezuitów w Pińsku 14 sierpnia 1784 wstąpił do ich zakonu. Dwuletni nowicjat i trzyletnie zakonne studia filozoficzne odbył w Wilnie; był uczniem Michała Koryckiego. Od jesieni 1753 pracował jako nauczyciel gramatyki, potem poetyki i retoryki na Akademii Wileńskiej (do 1757). W tym czasie debiutował w druku. W 1757/58 wykładał humaniora w kolegium warszawskim, po czym — przy poparciu Adama Kazimierza Czartoryskiego — wyjechał na studia teologiczne do Lyonu. Odbył podróż do Paryża, Włoch i Hiszpanii. Święcenia kapłańskie przyjął 17 stycznia 1762

113

w Wienne koło Lyonu. W drodze powrotnej do kraju zwiedził Niemcy. W Warszawie w Collegium Nobilium S.J. został profesorem poetyki, wymowy, historii i geografii, a od 1765 także francuskiego. W 1766/67 uczył historii w Szkole Rycerskiej. W tym okresie pisał okolicznościowe wiersze (głównie łacińskie) w imieniu jezuickiej prowincji mazowieckiej, publikowane w drukach ulotnych. Nawiązał kontakty literackie z Józefem Andrzejem Załuskim i występował na akademiach mariańskich Załuskiego. Brał udział w imprezach wydawniczych jezuitów warszawskich („Opera posthuma” Kazimierza Macieja Sarbiewskiego wydane w 1769 przez Franciszka Bohomolca); bywał na spotkaniach literackich w Pałacu Błękitnym A.K. Czartoryskiego. Z *Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi* współpracował już od 1770, a na początku 1771 przejął ich redakcję i nadał im charakter nieoficjalnego organu obiadów czwartkowych Stanisława Augusta, których był stałym bywalcem. Na łamach *Zabaw* ogłosił większość swoich wierszy (oryginalnych i tłumaczonych). W 1771–72 należał do — wyłonionego spośród uczestników obiadów czwartkowych — Towarzystwa Przyjaciół Kilku; w wydanej przez Towarzystwo „Historii politycznej państwa starożytnych” zamieścił własną rozprawę. W tym czasie współpracował z A.K. Czartoryskim przy pisaniu (wydanej później anonimowo) broszury politycznej „Suum cuique”. W 1771 otrzymał z rąk króla medal „Merentibus”, a na początku 1772 specjalnie wybity medal „Pod znakiem poetów”. 22 września 1773 uzyskał doktorat teologii w Akademii Wileńskiej. Po kasacie zakonu dostał od króla probostwa w Niemenczyźnie koło Wilna i w Oniekszcie koło Poniewieża (1774) oraz 1 września — nominację na koadiutora biskupa smoleńskiego, 5 maja 1775 był konsekrowany na biskupa emauskiego. W 1775 jeździł na Litwę dla objęcia probostw. Na zlecenie króla podjął pracę nad opracowaniem historii Polski. Odtąd przebywał często w Powieci i Walentyczach (pow. piński) u Kazimierza Jezierskiego, który jako kopista pomagał mu w pracach. Nawiązał bliższy związek z Magdaleną z Eysymontów Jezierską, secundo voto Antoniową Rybińską, kasztelanową owrucką. W 1776 odznaczony został Orderem św. Stanisława. Od 1781 kierował zbieraniem materiałów w archiwach krajowych i zagranicznych do historii Polski, zachowanych w tzw. Tekach N., i został pisarzem wielkim W. Księżstwa Litewskiego (24 marca) oraz sekretarzem Rady Nieustającej (do 1786). W 1783 odznaczono go Orderem Orła Białego. W 1784 towarzyszył królowi na sejm do Grodna; w 1785 angażował się po stronie króla w tzw. aferze Dogrumowej. W 1787 jeździł z królem na spotkanie z Katarzyną II do Kaniowa, 2 kwietnia odwiedził także Kijów. W grudniu 1788 został biskupem smoleńskim i senatorem, dopro-

wadząc do zbliżenia między królem a Kollatajem. 3 czerwca 1790 uzyskał nominację na biskupa łuckiego, zatwierdzoną przez Watykan 29 listopada, i przeniósł się do Janowa Podlaskiego. Nadal wiele czasu spędzał przy królu w Warszawie. Był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Ustawy Rządowej 3 Maja. W 1792 angażował się w przygotowania do sejmików deputackich i gospodarskich w Łucku i Żytomierzu. Po akcesie króla do targowicy złożył też swój akces, ale wycofał się z życia politycznego. Nie uczestniczył w sejmie grodzieńskim (1793) i nie przyjął wyznaczonej mu funkcji sędziego sejmowego. W czasie insurekcji, chroniąc się przed wojskami rosyjskimi, 14 sierpnia 1794 wyjechał z Janowa do Orchowca Rybińskich w ziemi chełmskiej. Na początku 1795 przebywał w zaborze austriackim w Żółkwi. Zmarł 8 lipca 1796 w Janowie; tam pochowany w podziemiach kościoła św. Trójcy.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. In nuptiis Comitis Joannis Nicolai Chodkiewicz cum Ludovica Rzewuska epithalamium oblatum ab A.S.N.E.S.I.S. [Wil.] 1756.

2. Dziedzicze imienia wielkiego pobożnością ku Bogu, miłością i wiernością ku swej ojczyźnie sławnego ... Karolinie z Książąt Radziwiłłów Jabłonowskiej, wojewodzinie nowogródzkiej ... podczas wjazdu publicznego do stołecznego województwa swojego miasta ... Muza Nowogródzka na oświadczenie wdzięczności ... ofiaruje. Wil. 1757. Niepodp.

3. Cztery inskrypcje na pamiątkę wyczyszczonej rzeki w Litwie. B.m. [1767?].

4. Gwido, hrabia Blezu. Tragedia we 3 a. [Wwa ok. 1770]. Przedr. (reprint) Wwa 1997 (z posłowiem Z. Libery).

5. Horacjusza życie, z pism jego po części zebrane. A.N. [Wwa 1773] (odb. z t. 1 *Pieśni wszystkich Horacjusza przekładania różnych*, por. poz. 41).

6. Oświadczenie uprzejmej wdzięczności Najmilszemu w Chrystusie Bratu Piotrowi Netzłowi, uczynione przez obowiązanego sługę X.A.N.S.J. B.m. [przed 1774].

7. Na powszechną radość z okazji oddanej buławy polnej koronnej Sewerynowi Rzewuskiemu. [Wwa 1774] (odb. z *Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych* 1774 t. 9 cz. 1). Wyd. nast. w poz. 49–52.

8. Na dzień zaślubienia Wincentego Potockiego ... z Urszulą Zamoyską... [Wwa 1776] (odb. z *Zabaw...* 1776 t. 13 cz. 2).

9. Elżbiecie z Branickich Hrabinie na Kodniu Sapieżynie, Wojewodzicowej Mściławskiej, szczęśliwego do zdrowia przywrócenia uprzejme życzenie. B.m. [1777] (anonim.), toż pt. Wiersz z okazji ocalonego zdrowia pewnej damy. *Zabawy...* 1777 t. 16 cz. 2 (anonim.). Wyd. nast. w poz. 52.

10. Dzieła. Oprac. i wstęp F. Bohomolec. T. 1–4. Wwa 1778. Wyd. nast. w poz. 49–51 oraz 52 (tu bez t. 4).
Zawartość: T. 1–2: Liryka, ks. 1–4; t. 3: Sielanki, satyry, bajki i epigramata; t. 4: Tłumaczenia rozmaite.
Wyd. obejmuje większość polskich wierszy N. wyd. w 1763–1777 w drukach ulotnych, wydawnictwach zbior., a przede wszystkim w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (1770–1777). Parę przedr. tu wierszy przypisano błędnie autorstwu N. (F. Sakowicza: „Odjazd pasterki” i „Pszczółka” oraz – zapewne – O. Korytyńskiego dwukrotnie przedr. epitalamium na wesele Józefa Niesiołowskiego: „Na akt weselny Józefa Niesiołowskiego...” i „Oda moralna”).
11. Głos umarłych. [Gdańsk 1778] (anonim.). Wyd. nast. Wwa 1791; Wwa 1792; w poz. 49–52, 58. Przedr. fototyp. prwdr. *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia (1774–1797)*. Wr. 1977.
12. Do bizuna. [Wwa 1779] (anonim.), toż b.m.r. Wyd. nast. w poz. 52. Przedr. w licznych antologiach, także błędnie pod nazwiskami F. Bohomolca i F. Zabłockiego.
13. Historia Jana Karola Chodkiewicza, wojewody wileńskiego, hetmana W.X.L. T. 1–2. Wwa 1781. Wyd. nast. w poz. 49; wyd. J.N. Bobrowicz (pt. *Żywot Jana Karola Chodkiewicza*). Lipsk 1837 *Życia Sławnych Polaków*; wyd. K.J. Turowski. Przemysł 1857.
Druk. k. tyt. do niegotowego jeszcze dzieła ukazał się w 1774 w Dreźnie, na zamówienie M. Grölla.
14. Na pogrzebie Jacka Ogrodzkiego, sekretarza w. koronnego. Wiersz. [Wwa] 1780.
15. Luciński, podczaszy JKM do autora „Podstolego”. *Spór rymotwórci między chwałcami miodu i wina, koncyliacją pośredniczą zagodzony*. Wwa 1780. Wyd. nast. oprac. T. Mikulski. Zesz. Wr. 1952 nr 1, przedr. w: W kręgu oświeconych. Wwa 1960; w poz. 56.
16. Na wesele Księżęcia de Nasau z Księżną z Gozdzkich Sanguszkową. [Wwa] 1780. Wyd. nast. w poz. 49–52.
17. Życiorys sławnych Polaków. Powst. 1780–1781. Wyd. H. Kownacki. *Rozmaitości* Warsz. 1826 nr 29–32. Przedr. E. Rastawiecki w: Słownik malarzów polskich. T. 3. Wwa 1851.
18. Historia narodu polskiego od początku chrześcijaństwa. T. 2–6: Panowanie Piastów. Wwa 1780–1785; t. 7: Panowanie Węgrów. Wwa 1786; t. 1 z rkpsu wyd. Tow. Przyj. Nauk. Cz. 1–2. Wwa 1824 (dod.: Memoriał względem pisania historii z 1775). Wyd. nast. t. 2–7 w poz. 49; t. 1–7 wyd. J.N. Bobrowicz. Lipsk 1836–1837; t. 2–7 wyd. K.J. Turowski. Kr. 1859–1860.
19. Na dzień imienin ... Stanisława Księżęcia Poniatowskiego, marszałka Rady Nieustającej. [Wwa 1781].
Niepodp.
20. Pod bytność Jego Królewskiej Mości w Jabłonie dnia 8 maja. [Wwa 1781].
21. Podróż królewska d. 9 października zaczęta d. 8 grudnia zakończona. [Wwa] 1781. Wyd. nast. w poz. 49–52.
22. Jawne wyznanie Kossakowskiego, sekretarza Jego Królewskiej Mości. Powst. ok. 1781. Wyd. [Wwa ok. 1785]. Wersję pierwotną z rkpsu Muz. Czapskich wyd. R. Kaleta w: *Oświeceni i sentymentalni*. Wr. 1971.
23. Arkadia. [Wwa 1783] (anonim.). Wyd. nast. w poz. 56.
Od 1818, na podstawie błędnego zapisu w rkpsach, utwór druk. wielokrotnie pod nazwiskiem S. Trembeckiego.
24. Diariusz podróży Najjaśniejszego Stanisława Augusta ... na Sejm Grodzieński, zaczawszy od dnia wyjazdu z Warszawy, to jest 26 miesiąca sierpnia r. 1784, aż do przybycia do Grodna. Wwa 1784.
25. Objąśnienie kwestii, czyli JW. Zughoeer użyć może praw w Polsce ministrom dworów cudzoziemskich służących. [Wwa] 1785.
Przekł.: franc. 1785; niem. 1785.
26. Powinszowanie ... Księżęciu Jmci Prymasowi, złożone z delegacji Biskupa Smoleńskiego przez Jego koadiutora. [Wwa] 1785.
27. Sprawa między Księciem Adamem Czartoryskim ... oskarżającym, a Janem Komarzewskim ... i Franciszkiem Ryxem ... oskarżonymi jakoby o zamysł strucia tego księcia. [Wwa] 1785 (dwa wyd.).
Niepodp.
28. Przy otwarciu Sali Narodowej w Zamku JKMci. [Wwa] 1786 (dwa wyd.). Przedr. fototyp. *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia...*, jw. poz. 11.
29. Wiadomość o Siewierzu i dowody tak na stronę tego Księstwa, jako też udzielnych jego książąt biskupów krakowskich. [Wwa 1786].
Niepodp.
30. Do Najjaśniejszego Pana w czasie jego przejazdu przez Końskie, kuźniczymi fabrykami sławne, domu Malachowskich dziedziczne. B.m. [1787]; toż pt. Pod bytność Stanisława Augusta ... w Końskich. *Dzien. Handlowy* 1787 t. 3. Wyd. nast. w poz. 56.
31. Tauryka, czyli wiadomości starożytne i późniejsze o stanie i mieszkańcach Krymu do naszych czasów. Wwa 1787. Wyd. nast. w poz. 49.
32. Wiersz do Najjaśniejszej Katarzyny II ... przy oddaniu dzieła pod tytułem: Tauryka, czyli wiadomości starożytne. [Wwa] 1787. Wyd. nast. w poz. 56.
33. Diariusz podróży ... Stanisława Augusta ... na Ukrainę i bytność w Krakowie, aż do powrotu do Warszawy dnia 22 lipca r. 1787. Wwa 1787 (wyd. „kontynuacjami” od 3 III). Wyd. nast. wyd. 2 zmien. pt. *Dziennik podróży Króla Jegomości Stanisława Augusta na Ukrainę i do innych ziem koronnych*, r. 1787 d. 3 lutego rozpoczętej, a d. 22 lipca zakończonej. Cz. 1: Wyjazd do Kaniowa. Cz. 2: Bytność w Kaniowie. Wwa 1788; w poz. 49.
34. Kantata w dzień inauguracji statui Jana III ... r. 1788. Wwa 1788 (dwa wyd., jedno ze wstępem: 115

Opisanie festynu danego w Łazienkach z okoliczności inauguracji statui króla Jana III...). Wyd. nast. wyd. A. Wejnert. *Bibl. Warsz.* 1878 t. 4; wyd. L. Bernacki w: *Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta*. T. 1. Lw. 1925; wyd. J. Proszak w: *Kultura muzyczna Warszawy XVIII w.* Kr. 1955 (dod. muzyka M. Kamińskiego).

Przekł. franc.
35. *Consulite vobis, prospicite patriae*. [Wwa 1788]. Wyd. nast. w: *Zbiór mów i pism poniekąd w czasie sejmu ... 1788*. T. 3. Wil. 1789 (anonim.); w poz. 52; przedr. fototyp. prwdr. w: *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia ...*, jw. poz. 11; w: *Wiersze polit. Sejmu Czteroletniego*. Cz. 1. Wwa 1998 (anonim.); w poz. 56, 58.

36. *Balon*. [Wwa 1789] (anonim.). Wyd. nast. w poz. 56.

Od 1817, na podstawie błędnego zapisu w rękopisach, utwór druk. wielokrotnie pod nazwiskiem S. Trembeckiego.

37. *List senatora do przyjaciela*. [Wwa 1790].

Niepodp., autorstwo domniemane.

38. *Głos ... przy założeniu pierwszego kamienia na kościół Opatrzności Boskiej*, r. 1792 d. 3 maja na placu Ujazdowskim miany. [Wwa] 1792. Wyd. nast. w poz. 49, 52.

Wyd. też kilka mów sejmowych z 1789–1791 i listów pasterskich. Drobne utwory N. ogł.: J.D. Janocki w: *Excerptum Polonicae litteraturae...* (Wr. 1766 t. 4), *Gaz. Warsz.* 1784 nr 55 oraz m.in. w zbiorach: *Wiersze podczas Akademii Żaluskich mówione* (Wwa 1766), *Muza dobrej myśli* [Sandomierz 1773?], *Sielanki pol.* (Wwa 1778).

Pośmiertnie kilka pism niedruk. uprzednio ogłosił m.in.: A.E. Koźmian: *Wyciągi Piotrowickie*. Wr. 1842; S. Tomkowicz: *Z wieku Stanisława Augusta*. T. 2. Kr. 1882; L. Bernacki: *Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta*. T. 1. Lw. 1925; M. Klimowicz: *Ze skarbcza kultury* 1955 z. 1.

Większość utworów ogł. pośmiertnie weszło następnie do wydań zbior. Przedr. kilku ogł. liczne antologie, m.in.: *Od Kochanowskiego do Staffa*. Lw. 1930 i wyd. nast.; *Wiersze, które lubimy*. Wwa 1951; *Poezja pol. Oświecenia*. Wwa 1954 i wyd. nast.; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976 i wyd. nast.; *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło*. Wwa 1981; *Bez tej miłości nie można żyć*. Wwa 1984; *Wiersze polit. pierwszego rozbioru i Sejmu Delegacyjnego 1772–1775*. Wwa 2001.

Przekł. paru wierszy ukazały się m.in. w publikacjach: ang. P. Sobolewski: *Poets and Poetry of Poland*. Chicago 1881 i wyd. nast.; łac. F.D. Kniażnin: *Carmina*. Wwa 1781; niem. *Tbornische Wöchentliche Nachrichten* 1771 nr 49, 1772 nr 11; *Polnische Bibliothek* 1787 z. 1–2, 5; *Der Breslauische Erzähler* 1801 nr 31; ros. *Poezija Sławian*. Petersb. 1871;

116 *Polska poezja*. T. 1. Moskwa 1963.

Przekłady

39. A.M. Durini: *Catharinae Potociae, Castellanae Caminensi...* [Wwa] 1772 (przekł. pol. obok tekstu łac.).

40. P.C. Tacitus: *Dzieła wszystkie Tacyta*. T. 1–4. Wwa 1772–1783. Wyd. nast. w poz. 49.

41. Q. Horatius Flaccus: [Pieśni zebrane] w: *Pieśni wszystkie Horacjusza przekładania różnych*. T. 1–2. Wwa 1773[–1775] (podp. A.N.), toż wyd. 2. Wwa 1819. Wyd. nast. w poz. 10 t. 4; poz. 49–51.

42. Anakreon poeta grecki. [Pieśni wybrane]. Wwa 1774 (z dod. przekł. paru pieśni J. Kochanowskiego). Wyd. nast. w poz. 10 t. 4; poz. 49–51.

43. *Nabożeństwo do Św. Apostołów Piotra i Pawła ... z włoskiego przetłumaczone*. Wyd. 5 Wwa 1786; wyd. 6 Wwa 1887.

Wyd. 1–4 nieznanne.

44. [J. de La Fontaine]: *Słowik. Powieść z francuskiego na polski język przełożona*. B.m.r. Niepodp.

Przypisywany N. przekł. obscenicznego wiersza N. Boileau-Desprèaux „Hilary” wyd. w: *Wybór powieści erotycznych wierszem i prozą*. Nowa edycja. W Knidzie [właśc. Wwa] 1809.

Nadto liczne przekł. w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych 1770–1777* (m.in. z S. Gessnera, A.L. Thomasa, J.B. Rousseau, A. Deshoulières’a, Fryderyka II, Voltaire’a, La Fontaine’a, Pindara).

Prace edytorskie

45. M.K. Sarbiewski: *Poemata ex vetustis manuscriptis et variis codicillis olim ab autore dissimulato nomine editis deprompta et in unum collecta*. Wil. 1757.

46. *Sielanki pol. z różnych autorów zebrane...* Wwa 1770.

Współwyd. J.E. Minasowicz.

47. *Pieśni wszystkie Horacjusza przekładania różnych*. T. 1–2. Wwa 1773[–1775].

Współwyd. J.E. Minasowicz.

Wydania zbiorowe

48. *Satyry i bajki*. Połock [ok. 1800].

49. [Dzieła zupełne. T. 1–15]. Wyd. T. Mostowski. Wwa 1803–1805 *Wybór Pisarzy Pol.* W t. 1–2; *Wiersze różne – nieco poszerzony przedr.* poz. 10. Tu błędnie jako utwór N. włączony przekł. F.D. Kniażnina: *Z Anakreona*.

50. *Dzieła poetyczne*. Nowe zupełne wydanie. T. 1–2. Wr. 1826.

Powtórzenie t. 1–2 wyd. Mostowskiego.

51. *Poezja*. Wyd. J.N. Bobrowicz. T. 1–3. Lipsk 1835 *Bibl. Kieszonkowa Klasyków Pol.* 11–13 (jw.).

52. Wybór poezji z dołączeniem kilku pism prozą oraz listów. Oprac. P. Chmielowski. Wwa 1882 *Bibl. Najcenniejszych Utworów Lit. Europejskiej*.

53. Satyry. Lw. 1883. *Bibl. Mrówki* 70.

54. Satyry. Wwa 1910 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 155. Wyd. 2 Wwa 1925.

55. Satyry. Oprac. S. Grzeszczuk. Wr. 1962 *BNI*, 179.

56. Liryki wybrane. Oprac. i wstęp (pt. Krzywda N.) J.W. Gomulicki. Wwa 1964 *Bibl. Poetów*.

Tu prwdr. przekładu fragm. wstępu do tragedii Tankred (z Voltaire'a); pierwszy raz pod nazwiskiem N.: Daniel Kalwiński na znieśieniu zakonu jezuitów (uprzednio i później błędnie przypisywany S. Trembeckiemu); błędnie przypisywany N. wiersz J. Kobańskiego Do kominka.

57. [Wybór poezji]. Wwa 1975 *Poeci Pol.*

58. Wiersze. Oprac. pod kierunkiem B. Wolskiej. Łódź 2001.

59. Wiersze. Poezje wybrane. Wstęp i oprac. R. Doktor. Lubl. 2001.

Listy i materiały

59. Korespondencja A.N. 1762–1796. Oprac. J. Platt. Wr. 1959.

Edycję uzupełniają publikacje: A.F. Grabski. *Przegl. Hist.* 1960 z. 4; S. Peleszowa. *Ruch Lit.* 1965 z. 6; J. Starnawski. *Pam. Lit.* 1967 z. 4; R. Leszczyński. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 3. Wr. 1969 *Arch. Lit.* 13; J. Platt. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 4. Wr. 1973 *Arch. Lit.* 18.

60. Materiały dotyczące zgonu A.N. Oprac. J. Platt: Masa spadkowa po A.N. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 3. Wr. 1969 *Arch. Lit.* 13.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

J.I. KRASZEWSKI: N. jako poeta. W: Nowe studia literackie. T. 2. Wwa 1843; przedr. w: Wybór pism. T. 10. Wwa 1894. — J. BARTOSZEWSKI: A.N. W: K.W. Wójcicki: Znakomici mężowie polscy w XVIII w. T. 1. Petersburg. 1853. — K.W. WÓJCICKI: *Enc. powsz. Orgel* 19 (1865). — A. BELCİKOWSKI: A.N. jako poeta. *Tyg. Ilustr.* 1869 nr 72–73; przedr. w: Ze studiów nad literaturą polską. Wwa 1886. — S. TOMKOWICZ: Z wieku Stanisława Augusta. T. 2. Kr. 1882. — W. SMOLEŃSKI: Szkoły historyczne w Polsce. *Ateneum* 1886 t. 4, wyd. osob. Wwa 1986. — W. MAŚLAK: Charakterystyka ód N. i ich znaczenie we współczesnej literaturze. *Spr. Dyr. C.K. Gimn. I w Przemyśle za r. szk. 1899* i odb. — P. CHMIEŁOWSKI, J.K. KOCHANOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* S. 2 t. 1/2 (1903). — I. CHRZANOWSKI: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. Wwa 1909. — M. SZYJKOWSKI: Gessneryzm w poezji polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* 53 (1916) i osob. Kr. 1914. — K. CHODYNICKI: Poglądy na zadania historii w epoce Stanisława Augusta. Kr. 1915. — W. WŁOCH: Polska elegia patriotyczna w epoce rozbiorów. Kr. 1916. — K. WOJCIECHOWSKI: Wiek Oświecenia. Lw. 1926. — S. BEDNARSKI: Geneza Naruszewiczowskiego wiersza „Na ruinę jezuitów”. *Przegl. Powsz.* 183 (1929). — TENŻE: Upadek i odrodzenie szkół jezuitów w Polsce. Kr. 1933.

— I.Z. TUROWSKA-BAROWA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Kr. 1933. — W. OGRODZIŃSKI: Polskie przekłady Horacego. *Commentationes Horatianae*. T. 2. Kr. 1935 i odb. — A. DROGOSZEWSKI: Woronicz a N. *Pam. Lit.* 1936; toż *Księga referatów Zjazdu im. I. Krasickiego*. Lw. 1936. — S. KOŚCIAŁKOWSKI: Historiografia polska w dobie N. i jego szkoły. Wil. 1937. — M.N. RUTKOWSKA: Bishop A.N. and His History of the Polish Nation. A Critical Study. Washington 1941. — W. BOROBY: O poezji polskiej w XVIII w. Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — H. BARYCZ: O niedoszłym wrocławskim wydaniu „Historii narodu polskiego” A.N. *Zesz. Wr.* 1952 nr 3. — J. KLEINER: N. — pionier demokracji antymagnackiej. *Życie Lit.* 1953 nr 17. — J.W. GOMULICKI: Blaski i nędze poezji polskiego Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1957 z. 1. — M. KLIMOWICZ: „Sen Patryxa” w poezji polskiego Oświecenia. *Pam. Lit.* 1957 z. 4. — H. WIĘCKOWSKA: Jeszcze jedno niedosze wydanie „Historii” N. *Rocz. Bibl.* 1958 z. 1–2. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959; [wyd. 2 zmien. i popr.] Wwa 1999 [2000]. — S. GRZYBOWSKI: Teki N. „Acta regum et populi Poloni”. Wr. 1960. — M. PISZCZKOWSKI: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 1. Kr. 1960. — S. ZABŁOCKI: Stanisław August jako inicjator przekładów z Horacego. *Eos* 1962. — A. ALEKSANDROWICZ: Twórczość satyryczna A.N. Wr. 1964. — B. KUMOR: Nieznane przyczynki źródłowe do biografii biskupa A.N. *Pam. Lit.* 1964 z. 2. — Cz. HERNAS: W kalinowym lesie. T. 1. Wwa 1965. — A. OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKA: „Filiżanka” A.N. *Liryka pol. Interpretacje*. Kr. 1966. — S. PIETRASZKO: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966. — T. KOSTKIEWICZOWA: Miejsce ody w poezji polskiego Oświecenia. *Studia z teorii i hist. poezji*. Wr. 1967. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Z historii polskiej literatury i kultury. Wwa 1967. — J. PLATT: Sielanki i poezje sielanki A.N. Wr. 1967. — J. MAŚLANKA: Słowiańskie mity historyczne w literaturze polskiego Oświecenia. Wr. 1968. — J. PLATT: Wstęp Idol „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Wybór. Wr. 1968 *BNI* 1, 195. — J. ZIĘTARSKA: Sztuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — J. PLATT: Inspiracje literackie N. i innych poetów „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych”. *Pam. Lit.* 1970 z. 2. — R. KALETA: Oświeceni i sentymentalni. Wr. 1971. [Sprost.: TENŻE: Kto był autorem wiersza „Na skasowanie jezuitów” pod pseudonimem Daniela Kalwińskiego. *Przegl. Hum.* 1972 nr 3]. — Z. RZEPA: A.N. pierwsze polskie mapy historyczne. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S. C. z. 16* (1972). — R. KALETA: Obiady czwartkowe na dworze Stanisława Augusta. *Warszawa XVIII w. z. 2* (1973). — P. MATUSZEWSKA: Z problematyki relacji osobowych w poezji stanisławowskiej. Rola adresata (na przykładzie wierszy do N.). *Acta Universitatis Wratislaviensis* 200: *Prace Lit.* 15 (1973). — J. PLATT: Łojko, N. i inni. Sprawa odpowiedzi potencjom zaborczym. *Miscellanea z doby Oświecenia* 4. Wr. 1973. *Arch. Lit.* 13. — TENŻE: A.N. w kręgu Biblioteki Zaluskich. *Tamże*. — W. WOŹNOWSKI: Pamflet obyczajowy w czasach Stanisława Augusta. Wr. 1973. — TENŻE: Bajka w literaturze polskiego Oświecenia. Wwa 1974. — T. KOSTKIEWICZOWA: Klasycyzm, sentymentalizm, rokokko. Wwa 1975; wyd. 2 Wwa 1980. — A.F. GRABSKI: Myśl historyczna polskiego Oświecenia. Wwa 1976. — J. PLATT. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — Cz. ZGORZEL-

SKI: Od Oświecenia ku Romantyzmowi i współczesności. Kr. 1978 — F. BRONOWSKI: A.N. a idea oświeconej monarchii. *Acta Universitatis Lodzianae* 48 (1979). — W. WALECKI: Jan Kochanowski w literaturze i kulturze polskiej doby Oświecenia. Wr. 1979. — R. WIERZBOWSKI: Z problematyki poetyckich replik A.N. (I). „Daniel Kalwiński” — do sporów o autorstwo wiersza i o genezę strofy stanisławowskiej. *Acta Universitatis Lodzianae. Zesz. Nauk. Uł. Nauki Hum.-Społ. S. 1 z. 47* (1979). — S. GRZESZCZUK: W stronę Kochanowskiego. Studia, charakterystyki, interpretacje. Kat. 1981; wyd. 2 uzup. pt. Kochanowski i inni. Kat. 1988. — E. ALEKSANDROWSKA: „Ulomek z trajedii „Tankreda” A.N.” Nieznany wariant i stosunek do tekstu Voltaire’a. *Pam. Lit.* 1982 z. 3/4. — A.F. GRABSKI: Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne. Lubl. 1983. — B. WOLSKA: Poezja polityczna czasów pierwszego rozbioru i Sejmu Delegacyjnego, 1772–1775. Wr. 1983. — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów Oświecenia. Wwa 1984. — J. MAŚLANKA: Literatura a dzieje bajeczne. Wwa 1984. — J. SNOPEK: Uczeń i mistrz. Szkic o stosunku J.M. Ossolińskiego do N. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 19 (1984). — S. ROSPOND: Kościół w dziejach języka polskiego. Wr. 1985. — A. ABRAMOWICZ: A.N. zainteresowania starożytnościami. *Spraw. z Czynności i Posiedzeń Nauk. Łódz. Tow. Nauk.* 1986 nr 12. — M. GARBACZOWA: Poezja łacińska w Polsce doby Oświecenia. Wr. 1986. — A.F. GRABSKI: A.N. *Historjczy warsz. ostatnich dwóch stuleci.* Wwa 1986. — J. SNOPEK: Oświecenie i Objawienie. Z dziejów libertynizmu w Polsce. Wr. 1986. — J. PLATT: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Zarys monografii pierwszego polskiego czasopisma literackiego. *Zesz. Nauk. UG. Gdańsk* 1986 — A. SZASTYŃSKA-SIEMION: Poezja anakreontyczna w okresie Oświecenia w Polsce. *Classica Wratislaviensia* 11 (1987). — J. STARNAWSKI: Zagadka autorstwa Naruszewiczowskiego. *Ruch Lit.* 1988 nr 3. — J. BUDZYŃSKI: Horacjanizm w polsko-łacińskiej liryce oświeceniowej XVIII w. *Wiek Oświecenia* 7 (1989). — M. KRÓLIKOWSKA: Szkoła Naruszewiczowska i jej miejsce w historiografii polskiej XIX w. Wwa 1989. — L. PIECHNIK: Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730–1773. Rzym 1990. — S. FALKOWSKI: Achilles kawy nie piął. Dwie pochwały dorobku ludzkości w wierszach N. i Krasickiego. *Polonistyka* 1991 nr 4. — S. GRACIOTTI: Od Renesansu do Oświecenia. T. 2. Wwa 1991. — D. HOMBEK: O reklamie i rozpowszechnianiu „Historii narodu pol.” A.N. w XVIII w. *Kieckie Studia Bibliol.* 1 (1993). — W. JURKIEWICZ: A.N. w otoczeniu króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. *Zesz. Nauk. WSP w Bydgu. Studia Hist.* 1993 nr 3. — J. PLATT: Topos marności w poezji polskiego Oświecenia. *Wiek Oświecenia* 9 (1993). — D. HOMBEK: O nieznanym prospieckie „Historii narodu pol.” A.S.N. z r. 1830. *Biał. Bibl. Jagiel.* 1994 t. 1. — B. WOLSKA: Motyw „przodków początych” w poezji A.N. *Opuscula Polonica et Russica* t. 1 (1994). — J. WÓJCICKI: Poetyckie reakcje na porwanie Stanisława Augusta Poniatowskiego. *Napis* S. 1 (1994). — D. KOWALEWSKA: Motywy paralelne kręgu „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych”. Na podstawie wybranych wierszy I. Krasickiego i A.N. *Acta UNC. Filol. Pol.* z. 45 (1995). — P. SUDER: Z badań nad słownictwem A.N. *Język i styl gatunków lit. Oświecenia i Romantyzmu.* Zielona Góra 1995. — B. WOLSKA: Bóg w poezji A.N. *Motywy religijne w twórczości pisarzy pol. Oświecenia.* Lubl. 1995.

— TAŻ.: W świecie zwiolów Boga i człowieka. Studia o poezji A.N. Łódź 1995, prwdr. cz. 1–2: *Prace Polon.* S. 42 (1986), S. 43 (1987), S. 44 (1988). — *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995.* Oprac. L. Grzebień. Kr. 1996. — E. KOTARSKI: Muza gdańska Stanisława Augusta Poniatowskiego. *Duktem czasów. Księga pam. ku czci M. Kaczmarska.* Opole 1996. — I. ŁOSOWSKA: Sesja oświeceniowa (w dwusetną rocznicę śmierci A.N.). *Przegl. Hum.* 1996 nr 6. — E. KOTARSKI: Jan Godfryd Guzowiusz jako tłumacz. Od amplifikacji do redukcji. *Przekł. lit. Teoria, Hist., Współczesność.* Wwa 1997. — S. MELKOWSKI: „Filiżanka”. *Wiad. Kult.* 1997 nr 4. — B. WOLSKA: Echa konfederacji barskiej w okolicznościowej literaturze politycznej l. 1772–1775. *Napis* S. 3 (1997). — *A.N. i historiografia Oświecenia.* Zielona Góra 1998 [tu m.in.: K. BARTKIEWICZ: „Memorial” A.N. — dwie interpretacje dziejów Polski; V. JULKOWSKA: Naruszewiczowska koncepcja narracji historycznej, czyli o sztuce pisania historii]. — M. KLIMOWICZ: Polsko-niemieckie pogranicze literackie w XVIII w. Wr. 1998. — R. RIPPEL: Bóg — Natura — Człowiek. Wokół „Hymnu do Słońca” A.N. *Warszaty Polon.* 1998 nr 2. — *Wiek Oświecenia. W dwóchsetną rocznicę śmierci A.N.* 13 (1998) [tu m.in.: A.F. GRABSKI: A.N. jako historyk; T. KOSTKIEWICZOWA: Paradoxy refleksji Naruszewicza o poezji; B. WOLSKA: Wątki historyczne w poezji A.N.; A. ALEKSANDROWICZ: „Niepokupny dziś rozum” (W kręgu „Chudego literata”). — J. STARNAWSKI: Literatura polska na warsztacie N., tłumacza i komentatora Tacyta. *Miscellanea Łódz.* 1 (1999). — W. ZARZYCKI: Biskup A.N. luminarz polskiego Oświecenia. Lubl. 1999. — M. CIENSKI: Pejzaże oświeceniowych. Sposoby przedstawiania krajobrazu w literaturze polskiej l. 1770–1830. Wr. 2000. — *Czytanie N. Interpretacje.* Wr. 2000 [interpretują: B. WOLSKA, R. RIPPEL, D. KOWALEWSKA, M. CIENSKI, A. NORKOWSKA, R. MAGRYŚ, M. BISIÓR, T. CHACHULSKI, W. PUSZ, J.T. POKRZYWIŃSKI, M. GÓRSKA, P. KACZYŃSKI, A. CZYŻ, M. PARKITNY, A. KWIATKOWSKA]. — K. MAĆKOWIAK: Słownik a poezja. Z zagadnień świadomości leksykalno-stylistycznej polskiego Oświecenia. Zielona Góra 2001.

E.A.

NARZYMSKI Józef 1839–1872

Urodzony 8 lutego 1839 w Radzikach Małych (pow. Lipno) w zamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Jana i Katarzyny z Grąbczewskich. W 1853–57 uczęszczał do gimnazjum w Płocku, następnie podróżował, czas jakiś przebywał w Paryżu (1860), gdzie słuchał wykładów w Collège de France. Kontaktował się z Ludwikiem Mierosławskim i Janem Kurzyną. Gdy wrócił do Warszawy, nawiązał kontakty z konspiracyjną młodzieżą i lewicą literacką. Jego pierwsza komedia „Wielki człowiek powiatowy” (niedrukowana i niezachowana) została wyróżniona w 1860 na konkursie dramatycznym Edwarda Starzyńskiego w Warszawie. Przedstawił w niej (jak i w następnej alegorycznej „Niekomicznej komedii”) sytuację polityczną w kraju przed powstaniem styczniowym. Debiutował w 1861 wierszami w redagowanej przez

Aleksandra Niewiarowskiego *Pszczole* („Cóżem ja winien?”, „Ideal”, „Biały smutek”, nr 42, 48, 57) i w *Tygodniku Ilustrowanym* („Do śpiewaka „Lilly Wenedy”, nr 87). Podczas patriotycznej manifestacji 27 lutego 1861 został ranny. W tym samym roku jako wysłannik Komitetu Narodowego Centralnego wyjechał do Francji, gdzie pertraktował z Mierosławskim; w roku następnym we Włoszech nawiązał kontakty z rewolucjonistami — zetknął się m.in. z Giuseppe Garibaldim. W październiku 1862 należał do Komitetu Centralnego „czerwonych”. Zagrożony aresztowaniem, wyjechał z Warszawy w okolice Mławy i tu na początku stycznia 1863 ożenił się z Aleksandrą Krajewską. Działal na terenie Płockiego, później przeniósł się do Warszawy (zaawansowana gruźlica uniemożliwiła mu dołączenie do oddziałów powstańczych). W marcu 1863 został aresztowany, a po uwolnieniu zaangażował się w akcje polityczne wymierzone przeciw rządowi „białych”. Wchodził w skład tzw. rządu wrześnieowego, pełniąc funkcję kierownika spraw zagranicznych. Pod koniec 1863 wyjechał do Francji i zatrzymał się w Paryżu, potem udał się do Drezna, a następnie czas jakiś przebywał u rodziny w zaborze pruskim. W 1868 zamieszkał w Krakowie. Był członkiem redakcji krakowskiego *Kraju* (1869), współpracownikiem *Kaliny* (1869), *Kuriera Krakowskiego* (1870), lwowskiej *Mrówki* (1871, tu prwdr. „Ojczyzna”), także *Tygodnika Ilustrowanego* (1871–72). Powiązany z kręgami patriotów w Galicji (m.in. z Michałem Bałuckim), utrzymywał również łączność z demokratami poznańskimi. Pisywał w *Sobótce* (1869, 1871), *Tygodniku Wielkopolskim* (1871–73) — tu publikował artykuły o teatrze, wypowiedzi publicystyczne i utwory literackie, m.in. polityczną powieść „Ojczyzna”. W cyklu „O tym i o owym” w *Dzienniku Poznańskim* zamieszczał (1869–71) korespondencje o sytuacji politycznej w Galicji. W swojej twórczości, charakteryzującej się dużym stopniem aktualności politycznej, piętnował ugodowość galicyjskich konserwatystów i stosunek ogółu szlachty do powstania. W tym czasie powstały jego najbardziej znane komedie „Epidemia” i „Pozytywni”, wzorowane na francuskiej komedii społecznej Émile’a Augiera. Z powodu postępującej gruźlicy i pogarszającego się stanu zdrowia jesienią 1871 wyjechał na leczenie do Meranu, a wiosną 1872 przebywał w Wenecji. Lato spędzał na Śląsku w Jaworzu; tu z 4 na 5 lipca 1872 zmarł; pochowany w Krakowie na cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Niekomiczna komedia w 3 a. Pozn. 1863. Podp.: J.N.
2. Jak Austria ocalić się może. Drezno 1868. Broszura polit.

3. Emigrant w Galicji. Komedja w 3 a. Wyst. Lw. 1869. Ogl. *Dzien. Pozn.* 1869 nr 28–33.

Współautor: [W. Sabowski] W.S.

4. Poświęcenia. Komedja w 4 a. Wyst. Kr. 1869. Ogl. *Tyg. Ilustr.* 1870 nr 138–150.

Współautor: [W. Sabowski] W. Skiba.

5. Epidemia. Komedja w 4 a. Wyst. Kr., Pozn., Lw. 1871. Ogl. *Tyg. Ilustr.* 1871 nr 164–177. Wyd. osob. Wwa 1875.

I nagroda na konkursie dram. krakowskim w 1871.

Przekł. ros. 1873.

6. Historia o dwóch parach zakochanych i o polowie trzeciej. Pozn. 1871 (wraz z poz. 9).

Współautor: W. Sabowski.

7. Pan prezydent miasta Krakowa w kłopotach. Obrazek sceniczny w 2 a. Wyst. Kr. 1871. Wyd. Pozn. 1871. Wyd. nast.: Lw. 1913; Lw. [b.r.].

8. Ojczym. Powieść współczesna. *Mrówka* 1871 nr 1–13. Wyd. osob. Pozn. 1873. Wyd. nast.: Lw. 1902 (z podtyt.: Powieść na tle wypadków ostatniego powstania); Wr. 1958 *BNI*, 168 (wstęp i oprac. Z. Żabicki).

9. Pozory mylą. Odgrzewana powiastka. Pozn. 1871 (wraz z poz. 6).

10. Pozytywni. Komedja w 4 a. Wyst. Kr., Pozn. 1872. Ogl. *Tyg. Ilustr.* 1872 nr 230–245 z przerwami. Wyd. osob. Wwa 1875.

I nagroda na konkursie dram. krakowskim w 1872.

Przekł. czes. 1884.

11. Trzy miesiące. Ze znalezionej rękopisu wydał... Pozn. 1873. Wyd. nast.: Pozn. 1879 (pt. Ostatnie trzy miesiące życia); Chicago 1885; Pozn. 1958 (do druku przygotowała D. Pędzińska).

Przedr. wierszy Do śpiewaka „Lilly Wenedy”: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Przekłady

12. A.L. Delacour, E. Labiche: Za pozwoleniem, łaskawa pani! Komedja w 1 a. Wyst. Wwa 1870. Wyd. Kr. 1891.

13. Molière: Skąpiec. Komedja w 5 a. Wyst. Wwa 1870, Kr. 1871.

Niedruk.

14. A.K. Tołstoj: Śmierć Iwana Groźnego. Tragedia w 5 a. Kr. 1870.

15. P.A. Beaumarchais: Matka występna, czyli inny Tartuffe. Dramat w 5 a. Wyst. Kr. 1872.

Niedruk.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

Z. TEMPKA-NOWAKOWSKI: J.N. i komedia społeczna. Kr. 1922. — Z. ŻABICKI: N. wśród współczesnych. Wr. 1956. — Z. OLSZEWSKI: Czy przebałował swój majątek? *5 Rzek* 1964 nr 4. — Z. ŻABICKI: *Obraz lit. pol.* s. 4 t. 3 (1969). — H. MARKIEWICZ. *Pol. słownik biograf.* 22 (1977).

NAWROCKI Władysław 1870–1931

Urodzony w 1870 w Warszawie; syn Władysława, lekarza, i Marii z Plewińskich. Uczęszczał do II Gimnazjum, następnie do VI Gimnazjum Warszawskiego, po czym zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Naukę przerwał, gdyż w czasie podróży wakacyjnej został zatrzymany jako politycznie podejrzany, osadzony najpierw w cytadeli warszawskiej, a następnie zesłany do Mitawy w guberni kurlandzkiej na przymusowy dwuletni pobyt. Po uwolnieniu wyjechał do Włoch, gdzie zwiedziwszy kraj zatrzymał się na pewien czas we Florencji. Po powrocie do kraju zamieszkał na stałe w Warszawie. Działalność literacką rozpoczął jeszcze jako student. Od 1888 datuje się jego wieloletnia współpraca z czasopismami warszawskimi, w których — niezależnie od poglądów, jakie reprezentowały — zamieszczał, używając często pseudonimu Iwo, poezje własne i tłumaczone oraz szkice prezentujące sylwetki pisarzy obcych. Twórczość jego pozostała rozproszona w czasopiśmie; poezje ogłaszał cyklami (np. „Księga sonetów”, „Królewskie sonety”, „Ronda”). Dwa utwory: „Maj. Księga miłości” i ballada „Rym o grabi z Tęczyna” (ogł. w *Wędrowcu* 1902) zostały wyróżnione na konkursach. W 1912–18 działał jako wydawca i redaktor satyrycznego tygodnika *Sowizdrzał*. Ma niemałe zasługi w zakresie przekładów poezji. Wśród około 120 autorów, których był tłumaczem, uwagę zwracają: Jean Pierre Béranger, George Gordon Byron, Heinrich Heine (którego twórczość przełożył prawie w całości), John Keats, Giacomo Leopardi, Michail Lermontow, Catulle Mendès, Alfred de Musset, Edgar Allan Poe, William Shakespeare, Persy Bysshe Shelley, William Wordsworth. Od około 1928 zamieszczał w *Kurierze Warszawskim* i *Tygodniku Ilustrowanym* przekłady starych ballad ludowych – bretońskich, szkockich, duńskich. Zmarł 15 lutego 1931 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Maj. Księga miłości. Poemat. Wwa 1902.
Nagrodzony na konkursie *Prawdy* w 1899.

Przekłady

2. A. Chamisso: Miłość i życie kobiety. Wwa 1902.
3. J. Zeyer: Raduz i Mahulena. Baśń słoweńska. Wwa 1905 [1904].
4. H. Heine: Z nietłumaczonych poezji. Wwa 1909.

Prace edytorskie

5. Humor, żart i satyra w poezji polskiej. Wwa 1903.
6. J.P. Béranger: Piosenki. T. 1–2. Wwa 1914.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

- P. HERTZ. *Zbiór poetów pol.* 6 (1975) s. 207. — A. SŁONIMSKI: Alfabet wspomnień. Wwa 1975 s. 160–165. — A. BIERNACKI. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977).

I.T.

NEHRING Władysław 1830–1909

Urodzony 23 października 1830 w Klecku pod Gnieznem; syn Jakuba, nauczyciela szkoły elementarnej w Klecku, i Barbary z Gostomskich. Po ukończeniu (1852) Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, studiował w 1850–53 teologię, filologię klasyczną oraz historię na Uniwersytecie Wrocławskim. Podczas studiów korzystał ze stypendium Poznańskiego Towarzystwa Naukowej Pomocy im. K. Marcinkowskiego. Był aktywnym członkiem studenckiego Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu. Po otrzymaniu doktoratu w 1856 pracował jako nauczyciel w gimnazjum w Trzemesznie (1857–59), następnie do 1868 w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Pobyt w Poznaniu umożliwił mu podjęcie pracy naukowej, sprzyjała temu funkcja subarchiwariusza w poznańskim archiwum grodzkim. W 1862 założył *Tygodnik Poznański*. W lipcu 1868 został mianowany profesorem zwyczajnym języków i literatur słowiańskich na Uniwersytecie Wrocławskim i tu pracował do chwili przejścia na emeryturę (1907). Dwukrotnie był dziekanem wydziału filozoficznego, w 1893/94 — rektorem. Jego działalność przyczyniła się bardzo do rozwoju uniwersyteckiej slawistyki, szczególnie polonistyki (stworzył pierwsze w Niemczech systematyczne studia slawistyczne). Był zasłużonym edytorem, opracował m.in. krytyczne wydania „Psalterza floriańskiego”, „Kazań gnieźnieńskich”, „Odprawy posłów greckich” Jana Kochanowskiego i „Konrada Wallenroda” Adama Mickiewicza. Pozostawał w ścisłych kontaktach ze wszystkimi ośrodkami naukowymi w Polsce, współpracował z naukowymi periodykami, m.in. *Biblioteką Warszawską* (1870–76, 1881–87), *Archiv für slavische Philologie* (1876–86; w 1878–79 jako współredaktor), *Kwartalnikiem Historycznym* (1887–1902), *Rozprawami Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności* (1887), *Pamiętnikiem Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza* (1888–98), *Zett-*

schrift für Vergleichende Literaturgeschichte (1893, 1898). W 1887 ogłosił w *Rocznikach Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego* (t. 15) pionierską rozprawę „O początkach poezji dramatycznej w Polsce”, w której zebrał pełną dokumentację do dziejów średniowiecznego teatru polskiego. Pisał o literaturze staropolskiej i romantycznej; sylwetki polskich pisarzy zamieszczał w encyklopediach niemieckich (m.in. w *Allgemeine Encyclopädie* t. 34, 1883 — t. 39, 1886). Był członkiem wielu towarzystw naukowych, m.in. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, a następnie Akademii Umiejętności, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu, Akademii Nauk w Petersburgu; także towarzystw naukowych w Niemczech, Czechach i Włoszech. W 1894 należał do grona założycieli (był wieloletnim wiceprzewodniczącym) Śląskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu; w *Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde*, organie Towarzystwa, zamieścił wiele prac z zakresu archeologii i etnografii Śląska. Jubileusz jego prac obchodzono uroczysto, m.in. w 1878 — dziesięciolecie kuratorstwa nad Towarzystwem Literacko-Słowińskim. Za zasługi otrzymał wówczas srebrny wieniec Towarzystwa. Żoną jego była Adamina z Pawłowskich. Zmarł 20 stycznia 1909 we Wrocławiu; pochowany na cmentarzu Osobowickim przy parafii Najświętszej Marii Panny na Piasku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. De poloniarum rerum saeculi XVI scriptoribus. Pars 1: De Reinholdi Heidensteinii scriptis historicis. Pozn. 1856 [1857].
Toż w wersji pol. pt. O historykach polskich XVI w. Cz. 1: O życiu i pismach Reinholda Heidensteina. Pozn. 1860. Wyd. 2 spolszczone i pomnożone. Pozn. 1862; cz. 2: O życiu i pismach Joachima Bielskiego. Pozn. 1860; cz. 3: O życiu i pismach Jana Dymitra Solikowskiego. Pozn. 1860.
2. Kurs literatury polskiej dla użytku szkół. Pozn. 1866.
3. Iter Florianense. O Psalterzu floriańskim, łacińsko-polsko-niemieckim, w szczególności o polskim jego dziale. Pozn. 1871.
4. Studia literackie. Pozn. 1884.
5. Altpolnische Sprachdenkmäler. Systematische Übersicht. Würdigung und Texte. Ein Beitrag zur slavischen Philologie. Berlin 1886.
6. Jan Kochanowski. Życie i dzieła. Zarys biograficzny. Petersb. 1900 *Życiorysy Sławnych Polaków* nr 12.
7. Slavische Philologie. *Festschrift zur Feier des bundertjährigen Bestehens der Universität Breslau*. 2 Teil. 1911 s. 418–426. Wyd. osob.: odb. faksymilowa wraz z przekł. pol. W. Kunickiego pt. Filologia słowiańska. W 150-lecie slawistyki Uniwersyte-

tu Wrocławskiego. Oprac. B. Zakrzewski. [Wr. 1992] [Nakł. 150 numerowanych egz.].
Ogl. pośmiertnie.

Prace edytorskie

8. H. Cegielski: Nauka poezji zawierająca teorię poezji i jej rodzajów oraz znaczny zbiór najcenniejszych wzorów poezji polskiej do teorii zastosowanych. Wyd. 4 pomnożone. Uzup.... Pozn. 1869. Wyd. 5 pomnożone. Uzup.... Pozn. 1879.
9. J. Popliński: Grammatik der polnischen Sprache nach Kopczyński, Cassius, Bandtkie und Mroziński. Wyd. 6 oprac.... Tor. 1873. Wyd. 7 nowo oprac.... Tor. 1881.
10. Psalterii Florianensis partem polonicam ad fidem codicis recensuit, apparatus critico, indice locupletissimo instruxit. Pozn. 1883.
11. J. Kochanowski: Dzieła wszystkie. T. 1–4. Wwa 1884–1897.
12. A. Mickiewicz: Konrad Wallenrod. Lw. 1893.
13. Kazania gnieźnieńskie. Kr. 1897.

Koresp. znajduje się w Bibl. Jagiel., Bibl. Nar., Bibl. Kór., Bibl. PAN w Kr., Ossol.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

A.A. KRYŃSKI: W.N. 1830–1909. Kr. 1909. — T. MIKULSKI: Temat Wrocław. Wr. 1961. — M. PLATER: W murach uniwersytetu. Patriotyczne tradycje wrocławskich studentów. Wr. 1962. — W. ROSZKOWSKA: W.N. — profesor. *Z pol. studiów slawist.* 5. 3. *Nauka o lit.* Wwa 1968. — R. SKRĘT: W.N. jako badacz polskiego piśmiennictwa. *Rocz. Komitetu Hist.-Lit. PAN* Kr. 1970. — I. CHRZANOWSKI: W.N. W: O literaturze polskiej. Wwa 1971 (prwdr. 1909). — S. SZENIC: Polacy w nauce niemieckiej. W: *Za zachodnią miedzą*. Wwa 1973. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biograf.* 22 (1977). — H. POHORT: Zum wissenschaftlichen Wirken des polnischen Slawisten W.N. *Zeitschrift für Slawistik* (Berlin) 24 (1979) z. 6. — S. SOCHACKA: Działalność slawistyczna W.N. na tle epoki. Opole 1980 [tu bibliogr. prac słowianoznawczych]. — L. SŁOWIŃSKI: Nie damy pogrześć mowy. Pozn. 1982. — B. ZAKRZEWSKI: Przechadzki po dziewiętnastowiecznym Wrocławiu. Wr. 1989. — B. BARTNICKA: W.N. (1830–1909) i jego uczniowie. *Poradnik język.* 1990 z. 2.

W.A.-Sz.

NĘDZA Z BIEDĄ Z POLSKI IDĄ ok. 1624

Anonimowa satyra na stosunki ekonomiczno-społeczne i obyczajowe w Polsce, biorąca w obronę upośledzone warstwy plebejskie. Ma strukturę dialogu wierszowanego. Liczne jej wznowienia świadczą o ogromnej poczytności utworu.

Nędza z Biedą z Polski idą. B.m.r. [pocz. 1624]. Wyd. nast. pt. Nędza z Biedą z Polski precz idą. B.m.r. W XVII w. pięć lub sześć wyd., w XVIII w. cztery lub pięć wyd. Wyd. kryt. K. Badecki: Polska satyra mieszczańska. Kr. 1950 BPP nr 91; K. Budzyk, H. Budzykowa: Dwa nurty literatury mieszczańskiej XVII w. w Polsce. Wwa 1951; K. Budzyk, H. Budzykowa, J. Lewański: Literatura mieszczańska w Polsce od końca XVI do końca XVII w. T. 2. Wwa 1954; M. Hernasowa: Polska literatura mieszczańska XVII w. Wybór tekstów. Wr. 1956; *Antologia lit. sowiźrzalskiej XVI i XVII w.* Wr. 1966. Prwdr. Bibl. Śl. w Kat., klocek, sygn. 220.807. Nast. kolejny druk Bibl. Uniw. we Wr., klocek, sygn. 40.908.6.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

Dramat staropol. T. 1. Wr. 1965. — J. MAYER: Najdawniejsze wydania „N. z B.” z drzeworytem na karcie tytułowej. *Rocz. Bibl.* 21 (1977) z. 1/2. — M. PISZCZKOWSKI: Wieś w literaturze polskiego baroku. Wr. 1977. — S. GRZESZCZUK: Błażeńskie zwierciadło. Kr. 1994 (prwdr. 1970).

I.T.

NIDECKI Andrzej Patrycy
1522–1587

Inne formy imienia i nazwiska: A. Patricius Nidecius; A. Patricius Nideczki; A. Patricus Striceco; A. Patrici Nideczki; Andreas Patricius; Nidecius; Patrycy.

Urodzony 27 listopada 1522 w Oświęcimiu, w rodzinie mieszczańskiej. Matka, z domu Pawłowska, była krewną biskupa olomunieckiego Stanisława Pawłowskiego. Około 1536 rozpoczął naukę w szkole przy kościele św. Jana w Krakowie. W 1546 podjął wieloletnią służbę na dworze biskupa kujawskiego, Andrzeja Zebrzydowskiego. Pełnił obowiązki sekretarza, literackiego doradcy, był zaufanym powiernikiem i nieodłącznym towarzyszem podróży i występów publicznych biskupa. W 1552 napisał kilka pochwalnych epigramatów, jednakże talent literacki wykorzystywał głównie przy redagowaniu listów swego patrona (wg Władysława Wisłockiego kilka jego broszur ogłoszonych zostało pod nazwiskiem Zebrzydowski). W 1547 otrzymał kanonikę kruszwicką, w 1551 probostwo w Szczerzowej, a przed 1553 altarię św. Macieja w katedrze krakowskiej. W końcu 1553 lub na początku 1554, zapewne na koszt Zebrzydowskiego, wyjechał do Padwy, gdzie słuchał wykładów Franciszka Robortella i Pawła Mancjusza, z którymi zawarł trwałą znajomość. W tym czasie zaprzyjaźnił się z Janem Kochanowskim. Zwiedzał Rzym i w połowie 1556 wrócił do kraju. Jesienią 1557 udał się ponownie do Padwy, gdzie 122 w marcu 1559 otrzymał promocję na doktora oboj-

ga praw. Wraz z Andrzejem Dudyczem i Stanisławem Fogelwederem odwiedził w Wenecji wybitnego znawcę pism Cicerona — Karola Sigoniusza. W 1559 wrócił do Polski i w rezydencji biskupa krakowskiego, Piotra Myszkowskiego, w Bieżanach przygotował do druku zebrane w Padwie fragmenty pism Cicerona. Ich edycja wraz z komentarzami do mów Cicerona postawiły go w rzędzie najwybitniejszych filologów ówczesnych. Wartość dzieła przetrwała do dziś. W 1560 został sekretarzem Zygmunta Augusta. W kancelarii współpracował z J. Kochanowskim, Janem Zamoyskim, Janem Dymitem Solikowskim. Od 1566 prowadził głównie sprawy pruskie, co zbliżyło go do Stanisława Hozjusza. Posiadał liczne beneficja kościelne, m.in. od 1563 kanonikat warszawski, od 1565 archidiaconat wileński, 1568 kanonikat sandomierski i pultuski. W 1573 przyjął święcenia kapłańskie. Od tej chwili włączył się w szeregi polemistów i apologetów Kościoła rzymsko-katolickiego. Po śmierci Zygmunta Augusta został sekretarzem Anny Jagiellonki. W 1576 objął kustodię warszawską, w 1578 probostwo tamtejszej kolegiaty, w 1579 kantorię warmińską, a w 1580 upragniony kanonikat krakowski. W 1585 został biskupem wendeńskim w zdobytych przez Stefana Batorego Inflantach. W 1586 osiadł w Wolmarze, który obral za tymczasową rezydencję. Zmarł tamże 6 lutego 1587; pochowany w kościele św. Jana w Wenden.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Paralela Ecclesiae Catholicae cum haereticorum synagogis. Kolonia 1576 druk. M. Cholinus. Przekł. włos. w XVI w.
2. Commentarii de tumultu Gedanensi. Malbork 1577.
3. Gratulationum triumphalium ex Moscovitis orationes tres. B.m.r. [Kr. 1583].
4. De Ecclesia vera et falsa libri V. Kr. 1583 Druk. Łazarzowa. Wyd. nast. Kr. 1585.
Jest to poszerz. przeróbka Paraleli, zob. poz. 1.

Utworthy o autorstwie niepewnym

5. Listy pisane w imieniu biskupa A. Zebrzydowskiego od końca grudnia 1550 do 1553. Wyd. W. Wisłocki: Andrzej Zebrzydowski korespondencja z lat 1546–1553. *Acta Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia* t. 1 (1878) s. 283–436.
Właściwym autorem tych listów jest – wg wydawcy – Nidecki.
6. Oratio de haeresi tollenda. B.m. 1550. Wyd. nast. J. Ponętowski pt. *Orationes Consiliariorum Regni*. B.m.r. (druga połowa XVI w.); przedr. W. Wisłocki, jw. poz. 5.
Utwór był uważany za pracę A. Zebrzydowskiego; domysł o autorstwie N. wysunął W. Wisłocki; aprobuje H.E. Wyczawski.

7. Krótka odpowiedź. Kr. 1556 druk. Łazarz Andryśowic.

Autorstwo, jw. poz. 6.

8. List pasterski. Kr. 1556 druk. Łazarz Andryśowic.

Autorstwo, jw. poz. 6.

9. Oratio postrema. B.m. 1557.

Autorstwo, jw. poz. 6.

Prace edytorskie

10. M.T. Ciceronis Fragmentorum libri cum commento... Wenecja 1560 druk. J. Ziletus. Wyd. nast. pt. Fragmentorum M.T. Ciceronis tomi IV cum ... adnotationibus. Wenecja 1561; Wenecja 1565; Lejda 1570; Lejda 1578; Hanower 1589; Frankfurt 1589; Lipsk 1593; Hanower 1610. Fragm. przedr. I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927.

Przekł. pol. fragm.: J. Czerniatowicz. *700 lat myśli pol.: XVI w.* (1978).

11. Notae in duas M.T. Ciceronis orationes. Kr. 1583 Druk. Łazarzowa.

Edycja mów z komentarzem: Pro C. Rabirio Postumo; Pro M. Marcello.

12. Notae in duas M.T. Ciceronis orationes. Kr. 1583 Druk. Łazarzowa.

Edycja mów z komentarzem: Pro Q. Ligario; Pro Rege Deiotaro.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

K. MORAWSKI: A.P.N., jego życie i dzieła. Cz. 1. (1522–1572). Kr. 1884; wyd. 2 poszerz. i uzup. Kr. 1892. — D. TURKOWSKA: L'Hortensius de Ciceron et le Protreptique d'Aristote. Wr. 1965. — K. WEYSSENHOFF: De Ciceronis epistulis deperditis. Wr. 1966. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — L. HAJDUKIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — H.E. WYCZAŃSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — [J. LACHENDRO] (jl). *Kronika ... Białsko-Biała R.* 9 (1984) nr 50 [nota spr. z Sesji nauk poświęconej A.P.N. XII 1984 r.]. — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — *Mater. do dziejów twórczości J. Kochanowskiego w 1551–1625*. Wyd. i oprac. M. Korolko. Wr. 1986. — W. Mc Cuaig: A.P.N., C. Sigonio, C. Panvino i nacja polska na uniwersytecie padewskim. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 32 (1987) s. 88–89 (wersja ang. 1983). — S. KOT: Polska Złotego Wieku a Europa. Wwa 1987 passim. — *Fontes Neolatini*. Oprac. A. Gorzkowski. Kr. 1999.

LT.

NIEDŹWIECKI Leonard

1811–1892

Właściwie: Wiktor Leonard Niedźwiecki.

Urodzony 13 stycznia 1811 w Grodnie, w zubożalej rodzinie szlacheckiej; syn Józefa, urzędnika Gimnazjum ukończył w Sejnach, gdzie zaprzyjaź-

nił się z Antonim Bukatym i Hieronimem Kajsiewiczem. Rozpoczęte w 1829 studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego przerwał, by wziąć udział w powstaniu listopadowym. Po upadku powstania przekroczył granicę zaboru pruskiego i był przez pewien czas więziony w Kwidzynie. W czerwcu 1832 przybył do Londynu. Tu kontynuował studia w Royal College of Surgeons. W celach zarobkowych podejmował się różnych zajęć, m.in. w administracji, w księgowości, w księgarni. Opanował doskonale język angielski i w 1835 prowadził kurs angielskiego dla emigrantów. Przez pewien czas był sekretarzem lorda Dudleya Stuarta. Uczestniczył w działalności Towarzystwa Literackiego Przyjaciół Polski. W 1836–38 pracował u uczonego i wydawcy, Dionysiusa Lardnera. Był agentem księgarni Aleksandra Jelowickiego i Eustachego Januszkiewicza w Paryżu. Podróżował po Anglii i Szkocji. W 1836–39 umieszcał w *Roczniku Emigracji Polskiej* oraz *Kronice Emigracji Polskiej* (pismach paryskich) korespondencje z życia emigracji w Anglii, współpracował także z *Młodą Polską* i *Trzecim Majem*. W 1839 został sekretarzem Władysława Zamoyskiego, przeniósł się do Paryża i związał na stałe z obozem Adama Czartoryskiego. Uczestniczył aktywnie w życiu kulturalnym emigracji. Był członkiem wielu towarzystw emigracyjnych, m.in. od 1838 Towarzystwa Literackiego, od 1840 Klubu Polskiego. 26 marca 1839 poznał Juliusza Słowackiego; w latach późniejszych łączyła ich przyjaźń. W 1841 przygotowywał do druku „Beniowskiego”, a potem zajął się kolportażem dzieła. W maju 1839 poznał Adama Mickiewicza i jego rodzinę; pozostawał z nimi w bliskich kontaktach. Był uczestnikiem słynnej uczty wydanej przez Eustachego Januszkiewicza na cześć Mickiewicza (grudzień 1840). W 1840–43 organizował stenografowanie prelekcji paryskich poety, w 1843 zajął się litograficznym powieleniem kursu III. Stenogramy służyły następnie jako podstawa przekładu i wydania polskiego. N. wydawał pisma Józefa Hoene-Wronskiego, którego był ogromnym zwolennikiem i propagatorem jego poglądów. Pozostawał także w kontaktach z Cyprianem Norwidem i Fryderykiem Chopinem. W 1856–58 był dwukrotnie w Turcji, pełniąc funkcje sekretarza przy dowództwie dywizji kozaków sultańskich. Przesyłał stamtąd korespondencje ogłaszane w *Wiadomościach Polskich*. W 1859 pisywał do dodatku miesięcznego *Czasu*, w 1878 do *Rocznika Towarzystwa Historyczno-Literackiego* w Paryżu. Opiekował się emigrantami polskimi w Ameryce i w związku z tym wyjeżdżał kilkakrotnie do Hawru. Korespondencje, dzienniki i notatki N. są cennym źródłem dla badaczy dziejów emigracji polistopadowej. Zmarł 13 grudnia 1892 w Paryżu; pochowany na cmentarzu w Montmorency.

Prace edytorskie

1. A. Bukaty: Polska w apostazji, czyli w tak zwanym russo-sławianizmie, i apoteozie, czyli w tak zwanym gallo-kosmopolityzmie, jako warunkach założenia i rozwiązania problemu etnologicznego w praktyce i wiedzy. Paryż 1842.

2. A. Bukaty: Hoene-Wroński i jego udział w rozwinieciu ostatecznym wiedzy ludzkiej. Paryż 1844.

3. J. Zamoyski: Mowa ... do Henryka Walezjusza, królewicza francuskiego powołanego na tron Polski. Paryż 1864.

4. A. Bukaty: Résolution générale des équations. Méthode spéciale ou téléologique de Hoene-Wroński. Paris 1878.

5. J.M. Hoene-Wroński: Wstęp do wykładu matematyki. Tłum. A. Bukaty. Paryż 1880.

Tu szkic pt. Wroński i świat obecny.

6. J.M. Hoene-Wroński: Caméralistique. Économie politique et finances. Extrait du traité de diplomatie. Oeuvre posthume. Paris 1884.

Współwyd.: B. Conseillant.

7. A. Bukaty: Trzy grzechy śmiertelne Polski. Przez autora Polski w apostazji i apoteozie. Paryż 1887.

Tu szkic biogr. pt. Antoni Bukaty.

8. J.M. Hoene-Wroński: Reforma absolutna, przeło ostateczna, wiedzy ludzkiej. Wyjątek. Paryż 1891.

Listy, mater., dzien., zapiski znajdują się w Bibl. Kórn. Listy do J. Słowackiego ogl.: Korespondencja Słowackiego. T. 2. Wr. 1963; Listy do Z. Przesmyckiego ogl. Z. Krajewska. *Pam. Bibl. Kórn.* 1974 z. 11. — Listy od C. Norwida ogl. w tegoz.: Pisma wszystkie. T. 9. Wwa 1971; Listy od B. Trentowskiego ogl.: Korespondencja Z. Krasieńskiego. T. [8] 2. Wwa 1988.

OPRACOWANIA

NK 8 (1968), 9 (1972); LP.

L. PŁOSZEWSKI: Słowacki w listach i zapiskach N. *Pam. Lit.* 1929 [tu listy N. do różnych osób, m.in. do J. Słowackiego]. — S. JASIŃSKA: Słowacki w zapiskach L.N. *Pam. Bibl. Kórn.* 1947 z. 4. — *Pam. Bibl. Kórn.* 1958 z. 6 [tu: art. S. JASIŃSKIEJ, M. KOLABIŃSKIEJ, L. PŁOSZEWSKIEGO dot. zapisków i koresp. L.N.]. — J. ŁUCZAKOWA: Katalog „Papierów po L.N.” ... w Bibliotece Kórnickiej. *Tamże* 1959 z. 7. — S. MAKOWSKI: N. o Słowackim, pani Bobrowej i Januszkiewicz. W: S. MAKOWSKI, Z. SUDOLSKI: W kręgu rodziny i przyjaciół Słowackiego. Wr. 1967 [tu także list N. do F. Hoesicka i W. Wisłockiego]. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1840–1844* (1968). — L. KAMIŃSKI: Listy L.N. *Przeł. Hum.* 1973 nr 2. — E. SAWRYMOWICZ: L.N. i jego korespondencja. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 8 (1973). — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — B. KONARSKA: *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — A. PABIANOWSKI: L.N. opinie o społecznych radykałach *Przeł. Powsz.* 1986 nr 4.

NIEDŹWIECKI Zygmunt
1864–1915

Urodzony 8 marca 1864 we Lwowie, w rodzinie urzędniczej; syn Emila i Zuzanny z Baltarowiczów. Uczęszczał do Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, skąd został usunięty przed maturą (1883) przypuszczalnie za przekroczenie regulaminu uczniowskiego. Mieszkał w Krakowie. Debiutował w 1890, ogłaszając nowelkę pt. „Matka” w *Nowej Reformie*, z którą współpracował do 1892. Zbliżył się do socjalistycznego pisma *Naprzód*, gdzie (1892–96, 1899–1902, 1905) ogłaszał liczne opowiadania. Współpracował też m.in. z *Kurierem Przemyskim* (1896–97), *Krytyką* (1900). Około 1900 pracował jako urzędnik w Towarzystwie Zaliczkowym w Podgórzu koło Krakowa. W nowelach ogłaszanych w czasopiśmie i w licznych tomikach zaprezentował się jako naturalista. Pisarstwo jego ma elementy wspólne z twórczością Guy de Maupassanta i Emila Zoli. W utworach widoczna jest pasja demaskatorska i akcenty społeczne. Od 1902 zajął się głównie pracą przekładową, tłumaczył utwory przede wszystkim francuskich naturalistów. Zmarł 28 marca 1915 w Krakowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Słońce. Nowele i szkice. Kr. 1892 [1891]. Niektóre nowele przedr. w poz. 6, 7, 11, 16, 28.

2. Jedyne dzieło. Nowele i szkice. Kr. 1893 [1892]. Niektóre nowele przedr. w poz. 14, 18, 28.

3. U ogniska. Szkice. Kr. 1894 [1893]. Niektóre nowele przedr. w poz. 4, 18, 28.

4. Grzech. Nowele i szkice. Kr. 1895. Wyd. 2 z podtyt. Nowele. Kr. 1901. Niektóre nowele przedr. w poz. 16, 17, 18, 28.

5. Sam na sam. Nowele i szkice. Kr. 1895. Niektóre nowele przedr. w poz. 18, 28.

6. Pneumatyk nr 301. Nowele i szkice. Wyd. 2 [!] Kr. [1897].

7. Topielec. Nowele. Kr. 1897. *Bibl. Mrówki* nr 295–297.

8. Dobro publiczne. Fraszki. Wyd. 2 [!] Kr. 1898. Niektóre nowele przedr. w poz. 14, 28.

9. Sposób na diabła. Szkice. Kr. 1899. Niektóre nowele przedr. w poz. 11, 14, 28.

10. Liść figowy. Fraszki. Kr. 1901. Wyd. 2 Kr. 1904. Niektóre nowele przedr. w poz. 18.

11. Erotyki. Lw. 1904 [1903].

12. Lekcja życia. Fraszek seria ostatnia. Kr. 1903.

13. Humoreski sceniczne dla jednej i dwu osób grających. Wwa 1904 *Bibl. Miłośników Sceny* nr 34–35.

14. Oczy. Nowele i szkice. Lw. 1905. Wyd. nowe

15. Zaczynamy. Humoreska sceniczna. *Nasz Kraj* 1907 nr 6-7.
 16. Czarna pantera. Fraszki. Kr. 1908.
 17. J. Król. Mość Boa Dusiciel. Fraszki. Kr. 1908.
 18. Nowe erotyki. Lw. 1908.

Poszczególne nowele N. tłum. były na: ang., czes., franc., niem., ros., rum.

Przekłady

19. G. de Maupassant: Nowele. T. 2-3. Złoczów 1904.
 20. E. Zola: Jak ludzie umierają. Nowele. Złoczów 1904.
 21. G. de Maupassant: Miłość. Nowele. Lw. 1906 [1905].
 22. A. Daudet: Nowele. Lw. 1907.
 23. K. Hamsun: Niewolnicy miłości. Lw. 1907.
 24. C. Mendes: Nowele. Lw. 1907.
 25. E.A. Poe: Nowele. Lw. [1907].
 26. M. Twain: Humoreski. Lw. 1907.
 27. Humoreski sceniczne. Tłumaczone dla dwu osób grających. Wwa 1918 *Bibl. Miłośników Sceny* nr 39-40.

Ponadto przekł. pojedyncze nowele Zoli i Maupassanta, wydane osobno.

Wydania zbiorowe i wybory

28. Proszę ogłoś! Wybór nowel. Przedmowa: J. Błoński. Kr. 1954.

Wybory twórczości w przekładach

29. Erotika. Tłum. [na serb.-chorw.] dr J.V. Zagrzeb 1925.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J. STEN: Dusze współczesne. Lw. 1902 i wyd. nast. — Z. MARKIEWICZ: Z.N. Studium z dziejów polskiego naturalizmu. Kr. 1939. — F. ARASZKIEWICZ: Pozycja Z.N. w polskim naturalizmie. *Rocz. Hum. KUL* 1953 z. 1. — E. KORZENIEWSKA: Zapomniany nowelista. W: O Dąbrowskiej i inne szkice. Wr. 1956. — I. MACIEJEWSKA. *Pam. Lit.* 1956 z. 2. — J. SPEINA. *Obraz lit. pol.* 5. 4 t. 4 (1971). — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977).

W.A.-Sz.

NIEDŹWIEDZKA Zofia
 1872-1921

Urodzona w 1872 na Wołyniu; z domu Kozieradzka. Możliwe, iż pochodziła z rodziny Bohowitynow-

-Kozieradzkich, gdyż większość swych utworów podpisywała pseudonimem Bohowityn. Działalność literacką rozpoczęła około 1892, publikując swe prace w *Gazecie Narodowej*, następnie w *Prawdzie* (1905), w piśmie *Naprzód* (1908), w *Nowej Gazecie* (1908), *Przeglądzie Porannym* (1908), *Tygodniku Ilustrowanym* (1909). Pisała powieści, które cieszyły się dużą poczytnością. Interesowały ją sprawy społeczne, szczególnie tzw. kwestia kobieca; wprowadzała do powieści tematy drastyczne jak prostytutka, choroby weneryczne, nieślubne dzieci — problemy wówczas wstydliwie nieporuszane. To narażało ją niekiedy na zarzut pornografii. Cykl opowiadań „Czarnymi czcionkami” o akcentach politycznych — głównie nowela „Nietykalność osobista” — stanowi prawdopodobnie reminiscencję doświadczeń autorki, która trzy lata spędziła przymusowo w Petersburgu. Mimo własnych ciężkich warunków finansowych działała tam charytatywnie i udzielała się społecznie, kultywując zarazem idee patriotyczne. Nie wiadomo dokładnie, kiedy wróciła do kraju. Około 1900 osiedliła się w Warszawie; zamieszkała w tym samym domu, co rodzice Zofii Nałkowskiej, stąd wywodziła się jej znajomość z pisarką. Zmarła w całkowitym osamotnieniu w początkach czerwca 1921 w Warszawie. Pogrzebem zajęła się Z. Nałkowska.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nasi dekadenci. Powieść ze schyłku XIX w. T. 1-2. Kr. 1899. Wyd. nast. Wwa 1922.
2. Słoneczniki. Powieść. Wwa 1901. Wyd. nast.: Kijów 1910; Wwa 1920.
3. Wyzyskiwani. Powieść. Wwa 1903. Wyd. 2 Wwa 1904.
4. Z gruzów. Powieść. Wwa 1905. Wyd. 2 Wwa 1912.
5. Czarnymi czcionkami. Kr. 1908. Wyd. nast. znacznie zmien. pt. Babie lato. Wwa 1914. Opowiadania (skonfiskowane przez cenzurę).
6. Za chimerą szczęścia. Powst. 1908. Prwdr. w poz. 5. Wyd. nast. Lw. 1920.
7. Kobieta z przeszłością. Powieść. Wwa 1911.
8. Dzieje mężatek. Wwa 1915. Wyd. 3 Lw. 1919.

Wydanie zbiorowe

9. Dzieła Bohowityna. Lw. 1922-1923.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977).

E. KOZIKOWSKI: Więcej prawdy niż plotki. Wwa 1964.
 — Z. NAŁKOWSKA: Dzienniki. T. 1-2. Wwa 1975-1976.
 — A. JOPEK. *Pol. słownik biogr.* 22 (1977).

NIEMCEWICZ Julian Ursyn 1758–1841

Urodzony 16 lutego 1758 w Skokach (woj. brzesko-litewskie); syn Marceliego herbu Rawicz, podczaszego mielnickiego, i Jadwigi z Suchodolskich. Dzieciństwo spędził w Klenikach u dziadka Aleksandra Andrzeja N. W 1770–76 kształcił się w Warszawie w Szkole Rycerskiej. W 1777 został adiutantem (w randze porucznika, a następnie majora w Gwardii Pieszej Litewskiej) i domownikiem Adama Kazimierza Czartoryskiego. Towarzyszył mu w licznych podróżach w kraju (Litwa, Wołyń, Ukraina) i za granicą (1780 Holandia, 1781 Wiedeń). Za jego też namową zajął się przekładami z literatury francuskiej. Należał do wolnomularstwa, w 1781–83 był mówcą Wielkiej Łoży Narodowej Wielkiego Wschodu Polskiego, w 1784 członkiem loży Bouclier du Nord. Dzięki pomocy finansowej Czartoryskiego w 1784–85 wyjechał do Włoch, Francji, Anglii i Holandii. Po powrocie zamieszkał w Puławach, angażując się piórem w prowadzoną przez Czartoryskich opozycyjną działalność polityczną. W 1786–87 jeździł ze Stanisławem Kostką Potockim do Paryża; był na zebraniach u Elżbiety Lubomirskiej, których uczestnicy przygotowywali projekt przewrotu politycznego. W czerwcu 1788 brał udział w spotkaniach opozycji w Pymoncie. W sierpniu został posłem inflanckim na Sejm Czteroletni; aktywnie uczestniczył w jego obradach — od wiosny 1789 jako gorliwy rzecznik Stronnictwa Patriotycznego. Od stycznia 1791 do sierpnia 1792 wraz z Tadeuszem Mostowskim i Józefem Weyssenhoffem wydawał *Gazetę Narodową i Obcą*; prowadził w niej dział krajowy. Od marca 1791 uczestniczył w naradach nad projektem przygotowywanej konstytucji, w przededniu jej uchwalenia podpisał akt asekuracji, następnie przystąpił do Zgromadzenia Przyjaciół Ustawy Rządowej. Tego roku odznaczono go Orderem św. Stanisława i powołano w skład Komisji Edukacji Narodowej (grudzień), w 1792 przewodniczył Towarzystwu do Ksiąg Elementarnych. W czasie kampanii 1792 pisał i rozpowszechniał paszkwile na targowiczán, od lipca przebywał w obozie księcia Józefa Poniatowskiego, a po zwycięstwie targowicy, w obawie przed represjami, emigrował do Lipska. Jeździł potem do Wiednia, Florencji i Rzymu. Z zagranicy przysyłał pisma antytargowickie. Po wybuchu insurekcji 1794 wrócił do kraju w czerwcu i wziął udział w powstaniu jako adiutant i sekretarz Tadeusza Kościuszki. Po bitwie pod Maciejowicami, ranny (10 października), został wzięty do niewoli i więziony (od grudnia) w twierdzy Pietropawłowskiej w Petersburgu. Po uwolnieniu przez Pawła I udał się 29 listopada 1796 w towarzystwie T. Kościuszki przez Finlandię, Szwecję i Anglię do Ameryki Północnej. W sierpniu 1797

zatrzymał się w Filadelfii. Po nagłym wyjeździe Kościuszki do Paryża (maj 1798) znalazł się w trudnej sytuacji materialnej. Podróżował po wschodnich Stanach, po czym osiadł w Elizabethtown (New Jersey). W 1798 został członkiem Towarzystwa Filozoficznego w Filadelfii. W 1800 ożenił się z wdową po Johnie Kean, Zuzanną Karoliną Livingston, zajął gospodarowaniem na farmie żony i wychowywaniem pasierba Petera. W połowie 1802 dla uregulowania schedy po ojcu pojechał do Polski. 4 listopada został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w 1802–03 ogłaszał utwory w *Nowym Pamiętniku Warszawskim*, od 1803 — w *Rocznikach Towarzystwa*. Odwiedził Kraków, Puławę, Łańcut, Skoki, kurował się w Bardowie na Słowacji (1803). W marcu 1804 wrócił do Stanów, w 1806 przyjął obywatelstwo amerykańskie. Po utworzeniu Księstwa Warszawskiego przyjechał do kraju (listopad 1807) i objął funkcję sekretarza senatu, w 1810 — prezesa Dyrekcji Teatru Narodowego; w 1811 został członkiem Dyrekcji Izby Edukacyjnej. Działal w Towarzystwie Przyjaciół Nauk, mowy okolicznościowe i wiersze (podp. J.N.) ogłaszał w *Rocznikach Towarzystwa*, *Pamiętniku Warszawskim* (1809) i w *Gazetach: Warszawskiej, Krakowskiej i Poznańskiej* (1806–12). W czasie wojny z Austrią był członkiem Dyrekcji do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego, dozorcą szpitala wojskowego i poczty. Od sierpnia do października 1809 przebywał w Skokach, latem 1811 zwiedził Krakowskie, Sandomierskie i Lubelskie, rozpoczynając podróże „historyczne”, połączone z inwentaryzacją pamiątek narodowych. Przed kampanią 1812 współpracował z wywiadem francuskim; we wrześniu odbył podróż „historyczną” do Prus Królewskich. W lutym 1813 emigrował z rządem Księstwa do Saksonii, skąd w maju i czerwcu jeździł do Pragi i Karłowych Varów. Do Warszawy wrócił w końcu listopada 1813. Za sprawą Adama Jerzego Czartoryskiego w 1814 wszedł do komitetu organizującego Królestwo Polskie. Po jego utworzeniu został sekretarzem Rady Stanu i członkiem Wydziału Oświecenia (od 1817 — Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), tu kierował Wydziałem Wolności Druku. Ze stanowisk tych ustąpił w październiku 1821 (zachował urząd sekretarza senatu). Działal nadal w Towarzystwie Przyjaciół Nauk — 13 lutego 1822 został wybrany na przewodniczącego Wydziału Nauk, 7 stycznia 1827 — na prezesa. Udzielał się też w Towarzystwie Dobroczynności i w Towarzystwie Iksów (1815–19). Odbywał kolejne podróże „historyczne” — na Wołyń i w Brzeskie (1816), do Prus Królewskich i Książęcych (1817), na Wołyń, Podole i do Odessy (1818), na Litwę (1819), do wschodniej Galicji (1820), na Górny i Dolny Śląsk oraz do Wielkopolski (1821) i na Podlasie (1828). Pisma (podp. J.U.N. lub J.Ur.N.) ogła-

szął w *Pamiętniku Warszawskim* (od 1815), *Pamiętniku Naukowym* (1819), *Tygodniku Polskim* (1819), *Orle Białym* (1820), *Wandzie* (1820–22), *Astret* (1821), *Sybilli Nadwiślańskiej* (1821), *Florze* (1822), *Motyłu* (1830). Od 1822 miesiące letnie spędzał pod Warszawą, w odkupionym od Potockich majątku Rozkosz, który przemianował na Ursynów; tu w 1830 odwiedził go Juliusz Słowacki. Opozycyjny względem rządów Królestwa, ale przeciwny działaniom konspiracyjnym, wszedł — wbrew swej woli — do Rady Administracyjnej i Rządu Tymczasowego powstania listopadowego; solidaryzował się z linią polityczną Ksawerego Druckiego-Lubeckiego. Z decyzją o powstaniu pogodził się późno, w sejmie powstańczym pełnił funkcję sekretarza senatu; pisał powstańcze odezwy sejmowe. Na przełomie marca i kwietnia 1831 jeździł do Krakowa i Miechowa dla przygotowania spodziewanej ewakuacji sejmu na teren Wolnego Miasta. W czerwcu został senatorem kasztelanem; w lipcu wyjechał z misją dyplomatyczną do Londynu. W czasie powstania utwory ogłaszał w: *Gońcu Krakowskim*, *Kurierze Polskim*, *Polaku Sumiennym*. W drodze do Londynu w Dreźnie 7 sierpnia poznał Adama Mickiewicza. W Londynie zabiegał u rządu i społeczeństwa o poparcie sprawy polskiej, w 1832–33 współpracował z Władysławem Zamoyskim przy organizowaniu propolskiej agitacji w parlamencie angielskim. Należał do założycieli Literary Association of the Friends of Poland; kwestował na cele emigracji w Anglii, Szkocji, Irlandii. W 1833 zmarła jego żona. Pod koniec roku przeniósł się do Paryża i utrzymywał z zapisanej mu przez żonę dożywotniej renty. Związał się ze stronnictwem politycznym A.J. Czartoryskiego. Brał udział w życiu kulturalnym emigracji; był organizatorem, a od 1838 prezesem Wydziału Historycznego przy Towarzystwie Literackim Polskim i współtwórcą Biblioteki Polskiej. Pisma ogłaszał w czasopismach: *Polonia* (Londyn 1832), *The Morning Chronicle* (od 1833), *Feniks* (1833), *Le Polonais* (1833–37), *Pamiętnik Emigracji* (1833), *Kronika Emigracji Polskiej* (1834–37), *Melitele* (Lipsk 1837), *Wiadomości Krajowe i Emigracyjne* (1837). Zmarł 21 maja 1841 w Paryżu; pochowany na cmentarzu w Montmorency.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Do J.W. Stanisława Szczęsnego Potockiego ... w anniwersarz ofiarowanego przezeń Rzeczypospolitej regimentu i 24 harmat. Wwa 1786. Niepodp.

2. Duma o Żółkiewskim. Powst. 1786. [Wwa 1789]. Wyd. nast.: wyd. tyt. (razem z poz. 4) w: *Dumy polskie* [Wwa 1789]; w poz. 7, poz. 22 t. 1, poz. 46; poz. 91 t. 12; *Ballada pol.* Wyd. Cz. Zgo-

rzelski. Wr. 1962 BN 1, 177; *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło*. Wwa 1981.

Przekł.: czes. 1834 i 1853; niem. 1822.

3. Władysław pod Warną. Tragedia w 5 a. Powst. 1787–1788. Wyd. w poz. 22 t. 1. Wyst. Wil. 1804. Wyd. nast. w poz. 91 t. 6; poz. 92 t. 3.

4. Duma o Stefanie Potockim. [Wwa 1788]. Wyd. nast.: wyd. tyt. w: *Dumy polskie* [Wwa 1789]; w poz. 7, poz. 22 t. 1; *Wybór pięknych dzieł muzycz. i pieśni pol.* 1805 z. 1 (z muzyką J. Elsnera); w poz. 46; w poz. 91 t. 12.

Przekł.: ang. 1827 i 1881; czes. 1834 i 1852.

5. Bajki [polityczne z 1788–1790]. Wyd. w dod. do wyd. 2 poz. 7 (Wwa 1791). Wyd. nast.: w poz. 22 t. 2; poz. 47; poz. 91 t. 1; poz. 92 t. 4.

Prwdr. paru bajek anonimowo w drukach ulotnych (Sowa, zięba i krogulec, Okręt, Mucha i pszczoła, Gmach podupadły, Brat i siostra, Płotki, Kreta).

6. Od Polek do Marszałka Sejmowego ... przy publicznym obchodzie święta jego. [Wwa 1789]. Wyd. nast. w poz. 16.

7. Powrót posła. Komedia we 3 a. Wyst. Wwa 1791 (15 l.). Wyd. Wwa 1790 [właśc. I 1791]. Wyd. nast.: Wwa 1790 [właśc. 1791, wyd. „korsarskie”]; wyd. 2 Wwa 1791; w poz. 22 t. 2; w poz. 91 t. 4; wyd. K.J. Turowski. *Sanok 1855 Bibl. Pol.* 20 i nast.; w poz. 92 t. 2; m.in.: oprac. S. Kot. Kr. 1919 BN I 4, wyd. 6 Wr. 1981; oprac. S. Vrtel-Wierczyński. Wwa 1922 *Wielka Bibl.* 26 i nast.; oprac. S. Papée. Kr. 1945 i nast.; oprac. I. Turowska-Barowa. Kr. 1947 *Bibl. Arcydziel Poezji i Prozy* 34 i nast.; oprac. W. Hahn. Wwa 1947 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 8; oprac. Janusz Maciejewski. Wr. 1952 *Nasza Bibl.*, wyd. 12 Wr. 1973; oprac. Z. Libera. Wwa 1952; Wwa 1993 (posłowie J. Podgórski); Kat. 1996 (wstęp J. Ryba) i nast.; Wwa 1997 (posłowie K. Sulikiewicz); Wwa [1997] (wstęp W. Nawrocki).

Przekł.: niem. 1792, szwedz. 1998.

8. Kazimierz Wielki. Drama w 3 a. Wyst. (3 V) i wyd. Wwa 1792. Wyd. nast. w poz. 91 t. 5; poz. 92 t. 3.

9. Forma prawdziwego wolnego rządu przez konfederację targowicką ułożona. Tulczyn [właśc. Wwa] 1792 (anonim.). Wyd. 2 [Lipsk 1792].

Przekł. niem. 1792.

10. Fragment Biblii targowickiej. Księgi Szczęsnowe. Frankfurt [właśc. Wiedeń, 1792] (anonim.). Wyd. nast.: Wwa 1831 [właśc. Lw. 1832–1834?] (błędnie pod krypt. H. Kollataja; X.H.K.); *Rocz. Tow. Przyj. Nauk. Pozn.* 2 (1863); Pozn. 1885 (pod krypt. jw.); oprac. Z. Kostkiewicz. Kr. 1895 (z poz. 15). Przekł. niem. 1793.

11. Na hersztów targowickich. [Wiedeń 1792] (anonim.). Wyd. nast.: oprac. R. Kaleta. *Ze skarbcza kultury* 1951 z. 1; przedr. fototyp. pierwodruku: *Ulotna poezja patriotyczna Oświeceni* (1774–1797). Wr. 1977; *Świat poprawiać...*, jw. poz. 2.

12. Cum patriam amisi, tum me periisse putato. [Wiedeń 1793] (anonim.). Wyd. nast.: [Wiedeń 1794?] (pt. Elegia); w poz. 22 t. 1 (pt. Włosna, Elegia 1793); przedr. W. Włoch w: Polska elegia patriotyczna w epoce rozbiorów. Kr. 1916; przedr. fototyp, pierwodruku: *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia...*, jw. poz. 11; *Świat poprawiać...*, jw. poz. 2.

13. Głupiada. Pieśń 1–2. Powst. 1793. Wyd. I. Chrzanowski w: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. Wwa 1909.

14. Obrona wojska moskiewskiego w Polsce. Przez Iwana Wasilewicza, oficjera w tymże wojsku. Supraśl [właśc. Wiedeń 1793] (anonim.). Wyd. nast. w: J.P. Woronicz: Poezje patriotyczne. [Wwa 1831] (błędnie jako utwór Woronicza); przedr. fototyp, pierwodruku: *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia...*, jw. poz. 11.

15. Treny, to jest narzekania Szczęsnowe. [Wiedeń 1793] (anonim.). Wyd. nast. [Lw. 1831]; oprac. Z. Kostkiewicz. Kr. 1895 (pt. Lamentacje, to jest narzekania Szczęsnowe); oprac. R. Kaleta. *Wiek Oświecenia* z. 3 (1978).

16. Smutki ... w więzieniu moskiewskim pisane do przyjaciela. Powst. 1795. Oprac. L. Kamykowski. Lubl. 1932 (dod. kilka domniemanych utworów N., m.in. oda Do Pawła z 1796, przypisywana w rkpsach też A.F. Nagłowskiemu).

17. Szuba. Apolog patriotyczny. Powst. 1796. Wyd. b.m. [ok. 1815].

18. Notes sur ma captivité en Russie. Powst. 1800. Wyd. K. Sienkiewicz pt. Notes sur ma captivité à Saint Petersburg en 1794, 1795 et 1796. Paris 1843. Przekł.: ang. 1844; niem. 1843; ros. 1895.

19. Konstanty, książę Ostrogskie. Śpiew historyczny. B.m. [ok. 1800]. Wyd. nast. w poz. 46; poz. 91 t. 12.

20. Puławy. Poema w 4 pieśniach. Powst. 1802–1804. Oprac. J. Kallenbach. Brody 1907 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* 61.

21. Duma o książu Michale Glińskim. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 2 (1803). Wyd. nast. w poz. 22 t. 1; poz. 46; poz. 91 t. 12; *Ballada pol.*, jw. poz. 2. Przekł.: ang. 1827, 1856, 1883, czes. 1833, niem. 1963, ros. 1822.

22. Pisma różne wierszem i prozą. T. 1–2. Wyd. T. Mostowski. Wwa 1803–1805 *Wybór Pisarzy Pol.* Tu m.in. przekł. z A. Pope'a, T. Graya, S. Johnsona, J. Thomsona, M.G. Lewisa, J. Aikina.

23. Cztery pory życia człowieka. Poemat dydaktyczny. Powst. 1804–1807. Oprac. M. Brzezina. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 4. Wr. 1973 *Arch. Lit.* 18.

24. Podróże po Ameryce, 1797–1807. [Oprac. i przekł. partii franc.] A. Wellman-Zalewska. Wr. 1959.

Przekł. pol. fragmentu z rkpsu tytułowanego Voyage à Niagara: W.M. Kozłowski. *Bluszcz* 1917 nr 28–29

Przekł. ang.: M.J.E. Budka: The American Diaries of... (1797–1799, 1805). Harvard 1962, wyd. 2 pt. Travels through America in 1797–1799... W: Under Their Vine und Fig Tree. New Jersey, Elizabeth 1965.

25. Dziennik kieszonkowy [12 VI do 9 XI 1807].

Oprac. A. Wellman-Zalewska. *Miscellanea z doby Oświecenia*. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5.

26. Iskra. Powieść. [Wwa 1807] (podp. J.U.N.). Odb. z *Gaz. Koresp. Warsz.* Wyd. nast.: w poz. 91 t. 2; poz. 92 t. 4; przedr. fototyp, pierwodruku: *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich (1805–1814)*. Wr. 1977.

27. Memoriał o nowym systemie więzień ustanowionym w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Powst. 1807. Z oryg. franc. przel. W. Stankiewiczowa, S. Walczak. Wwa 1962 *Bibl. Przegl. Więziennictwa*.

28. Giermkowie króla Jana. Komedia w 1 a. z pieśniami, naśladowana z francuskiego i z odmianami do Teatru Narodowego przystosowana. Wyd. (podp. J.U.N.) i wyst. Wwa 1808. (Muzyka: J. Elsner 1808; K. Kurpiński 1815).

Wg M. Dieulafoya, L.E. Dupaty: Les Pages du duc de Vendôme.

29. Przestroga dla współziomków na rok 1809. Wr. 1808.

Niepodp.

30. Pamiętnik o czasach Księstwa Warszawskiego (1807–1809). Oprac. A. Kraushar (pt. Nieznany pamiętnik...). *Bibl. Warsz.* 1902 t. 1–2. i osob. Wwa 1902.

31. Pan Nowina, czyli dom pocztowy. Komedia w 1 a. wierszem. Powst. 1811. Wyst. i wyd. Wwa 1815. Wyd. nast.: Wwa 1816; w poz. 91 t. 4; poz. 92 t. 2.

32. Samolub. Komedia w 5 a. wierszem. Wyst. Wwa 1811. Wyd. Wwa 1814. Wyd. nast. w poz. 92 t. 2.

33. Dwaj panowie Sieciechowie. Powieść. Powst. 1811 lub 1814. Wyd. Wwa 1815 (podp. J.U.N.). Wyd. nast.: Wwa 1817 (pt. Dwaj Sieciechowie); w poz. 91 t. 10; Kr. 1850; oprac. J. Dihm. Kr. 1950 *BN* 1, 135.

34. Pieśń wojenna [Do koni, bracia, do koni...]. Dat. 28 VI 1812. Wwa 1812. (Muzyka K. Kurpiński). Podp.: J.U.N.

35. Oda z okoliczności ogłoszenia Polski dnia 28 czerwca 1812 w Warszawie. Wwa 1812. (Muzyka J. Elsner).

36. Listy litewskie. Nr 1–12. Wwa 1812. Przedr. *Gaz. Pozn.* 1812.

37. Coup d'oeil sur la conduite et les desseins des Coalisés, sur leurs vrais intérêts et sur les moyens d'avoir une paix durable. B.m. 1813.

38. Koniec ostatniej wyprawy. Wiersz ... czytany na publicznym posiedzeniu Towarzystwa Królewskiego Przyj. Nauk. [Wwa 1813]. Przedr. fototyp.: *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich...*, jw. poz. 26.

39. Nieszczęścia występnej zalotności. Powieść w listach. Powst. 1813–1814. Rkps Bibl. Nar. (Bibl. Ord. Zamoyskich). Fragm. *Przeł. Lit. Dod. do Kraju* 1887 nr 51.

40. Jadwiga, królowa polska. Drama muzyczne w 3 a. wierszem. Wyst. i wyd. Wwa 1814 (dwa wyd.). Wyd. nast.: w poz. 91 t. 5; poz. 92 t. 3. (Muzyka K. Kurpiński).

41. Napomknięcia względem dobra publicznego. Wwa 1814.
Niepodp.

42. Jan Kochanowski w Czarnym Lesie. Komedioopera we 2 a. wierszem. Powst. 1815. Wyst. i wyd. Wwa 1817. Wyd. nast.: w poz. 91 t. 4; poz. 92 t. 2. (Muzyka K. Kurpiński).

43. Zbigniew. Tragedia w 3 a. z chórami. Powst. 1815. Wyst. i wyd. Wwa 1819. Wyd. nast.: w poz. 91 t. 5; poz. 92 t. 3.

44. Dzieje panowania Zygmunta III. Powst. 1811–1816. T. 1–3. Wwa [1818–]1819. Wyd. nast.: Wr. 1836; wyd. K.J. Turowski. Sanok 1860 *Bibl. Pol.*

45. Powóz złamany. Powieść. Powst. 1815–1816. Rkpsy Bibl. Racz. i Bibl. Nar. (Bibl. Ord. Zamoyskich).

46. Śpiewy historyczne. Wwa 1816 (cykl utworów powst. w większości w 1808–1810, z nutami i rycinami). Wyd. nast. m. in.: Wwa 1818; Wwa 1819; Kr. 1835 (z uwagami J. Lelewela); w poz. 91 t. 12; Lw. 1849 (z uwagami J. Lelewela); oprac. W. Czermak. Lw. 1895 *Wyd. Macierzy Pol.* 65; Wwa 1907 *Biblioteczka Nar.* 18, toż Wwa 1922; Wwa 1909 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 142 i wyd. nast.; Złoczów 1912 *Bibl. Pousz.* 916–917; oprac. W. Bruchnalski. Wwa 1922 *Wielka Bibl.* 30; oprac. Z. Libera. Wwa 1947 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 27 i wyd. nast.

Poszczególne śpiewy ogł. często w czasop. i antologiach XIX i XX w.

Przekł.: franc. 1833, 1880 (15 śpiewów), niem. 1833.

47. Bajki i powieści. T. 1–2. Wwa 1817 (dod. Rozprawa o bajce, 1814). Wyd. nast.: wyd. 2 pomnoż. Wwa 1820; w poz. 91 t. 1–2; poz. 92 t. 1 i 4 (wybór w zmien. układzie).

Przekł. wybranych bajek: ang. 1881, franc. 1839, ros. 1963.

48. Chmielnicki. Tragedia w 5 a. Powst. 1817. Oprac. M. Witkowski. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 4. Wr. 1973 *Arch. Lit.* 18.

49. Modne życie pod schodami. Komedio w 5 a. naśladowana z angielskiego. Powst. 1817. Wyst. i wyd. (pt. Ton modny pod schodami) Wwa 1830 *Teatr Rozmaitości* 1.

Wg D. Garrick: High Life Below Stairs.

50. Moszkopolis. Rok 3333, czyli sen niestychany. Powst. 1817. Wyd. pt. Rok 3333... *Przeł. Pozn.* 26 (1858). Wyd. nast.: Wwa 1911; Wwa 1913; Kościan 1926 (wstęp J.M. Chudek).

51. Nasze Verkehry. Ekloga dramatyczna. Powst. 1818. Wyd. pt. Nasze przebiegi. *Przeł. Pol.*

1873 t. 2 i osob. Kr. 1873. Wyd. nast.: oprac. W. Belza. Lw. 1919 *Z Teki Poetów Pol.* 1.

52. Piast. Tragedioopera w 3 a. Powst. 1817–1818. W 1822 przygot. do wyst. w Wwie z muzyką F. Mireckiego. Rkps zniszcz.

53. Podejrzliwy. Komedio w 5 a. wierszem. Powst. 1819. Wyst. i wyd. Wwa 1831.
Podp.: J.U.N.

54. Próżny. (Graf Purchawka). Komedio w 5 a. Powst. 1819. Oprac. M. Witkowski. *Miscellanea z doby Oświecenia* 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9.

55. Pamiętniki 1811–1820. Wyd. J.I. Kraszewski. T. 1–2. Pozn. 1871 (dotyczą okresu od 1809).

56. Kiejstut. Tragedio w 5 a. Powst. 1820. Oprac. T. Pazdanowski. *Przeł. Pol.* 1901 t. 1.

57. Lejbuś i Sióra. Romans żydowski. Powst. 1820. Wyd. pt. Lejbe i Sióra, czyli listy dwóch kochanków. T. 1–2. Wwa 1821 (podp. J.U.N.). Wyd. nast.: Kr. 1837; w poz. 91 t. 7; Wwa 1861; Pozn. 1877; Lw. 1881 *Bibl. Mrówki* 118–120; w poz. 92 t. 3–4; oprac. F. Bielak. Kr. 1931.

Przekł.: ang. 1830, holend. (z niem.) 1825, niem. 1825.

58. Jan z Tęczyna. Powieść historyczna. Powst. 1821–1823. Wyd. t. 1–3. Wwa [1824–]1825. Wyd. nast. m. in.: t. 1–2. Lipsk 1838; w poz. 91 t. 8–9; wyd. K.J. Turowski. Sanok 1855 *Bibl. Pol.*; Lw. 1881 *Bibl. Mrówki* 129–130; Pozn. 1882–1884; w poz. 92 t. 5; oprac. M. Wieliczko. Wwa 1936 *Bibl. Klejnotów Lit. Pol.* 5; oprac. J. Dihm. Wr. 1954 *BN I*, 150. Przekł.: holend. (z niem.) 1829, niem. 1828.

59. Pamiętniki czasów moich. Red. 1 (do 1796) powst. 1823–1825. Red. 2 (do 1829) powst. 1834–1838. Red. 2: wyd. K. Niemcewicz. Paryż 1848. Wyd. nast. Lipsk 1868 *Bibl. Pisarzy Pol.* 54; wyd. A. Kaczurba. Tarnów 1880 *Bibl. Uniwersalna* Red. 1, poszerz. o cz. 3 wg prwd. Oprac. J. Dihm. T. 1–2. Wwa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*.

Przekł. ang. red. 2 z pobytu w Ameryce: J.M.E. Budka, jw. w poz. 24.

60. Dumania w Ursynowie. Poemat w 5 cz. Powst. ok. 1825–1826. Oprac. M. Witkowski. *Studia Poloni.* 18/19 (1990/91).

61. Prometeusz. Poema. Powst. 1826. Wyd. J.N. Bobrowicz. Lipsk 1854 (podp. J.U.N.). Wyd. nast. Bruksela 1862 *Bibl. Dom.*

62. Podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbyte. Wyd. E. Januszkiewicz. Paryż 1858. Wyd. 2 Petersburg. 1859. Część w odmiennej wersji pt. Podróż do Wielkopolski i Szląska w roku 1821. Pozn. 1872.

63. Mniemana sierota, czyli obraz czasów. Powieść. Powst. 1825–1829. Rkpsy Bibl. Nar. (Bibl. Ord. Zamoyskich) i Bibl. Czart. Fragm. *Przeł. Pozn.* 26 (1858).

64. Moje przemiany. Poemat. Cz. 1–3. Powst. ok. 1828–1829. Rkps Bibl. Nar. (Bibl. Ord. Zamoyskich). Fragm. i streszcz. *Przeł. Pozn.* 26 (1858).

65. Dylizans. Krotochwila w 1 a. Wyst. Wwa (amatorskie) 1830. Wyd. *Kur. Pozn.* 1872 nr 201, 203, 211 i osob. Pozn. 1880.

66. Dwa stołki. Komedia w 5 a. Powst. 1830. Oprac. T. Frączyk. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 5. Wr. 1978 *Arch. Lit.* 22.

67. Nadzieja. Powieść (wierszem). Wwa 1831. Przedr. *Przegl. Lw.* 1872 t. 3.

68. Pamiętniki z 1830–1831. Cz. 1–3. Cz. 1 i 3 oprac. A.M. Kurpiel. Kr. 1909 *Źródła do Dziejów Pol. Porozbiorowych* 4. Cz. 2 (nieukończona) pt. Podróż do Krakowa w marcu r. 1831, oprac. M. Witkowski. *Miscellanea z okresu Romantyzmu*. Wr. 1956 *Arch. Lit.* 1.

69. Dziennik od 12 lipca 1831 do 31 grudnia 1840. Rkpsy Bibl. Pol. w Paryżu. Część z opuszczeniami i błędami, pt. Dziennik pobytu za granicą od dnia 21 [właśc. 12] lipca 1831 r. do maja 1841 r. *Dzien. Pozn.* 1873–1874. Wyd. osob.: t. 1–2. Pozn. 1876–1877.

70. Treń wygnańca (dat. 24 I 1832). *Bard Nadwślański* (Avignon) 1933 nr 3. Wyd. nast. Lipsk [właśc. Lw.] 1833; też w zbiorze *Ostatnie rymy...* Lipsk [właśc. Wr.] 1833.

71. Ostatnie słowo do ziomek moich. *Pam. Emigracji*, zes.: *Kazimierz II Jagiellończyk*, dat. 15 V 1833. Wyd. osob. [Lw.] 1833 (bez k. tyt.).

72. List do Książewicza, jenerała wojsk polskich, napisany we Francji roku 1834 w czasie pobytu obydwoh w Montmorency. (Wiersz). B.m. 1834. Wyd. 2 Paryż 1835 (wyd. A. Jelowicki). Przekł.: ang. 1854, franc. 1835 (dwa przekł.).

73. *Biographie du prince Adam Georges Czartoryski, exprésident du gouvernement national de Pologne*. Oprac. J. Straszewicz. Paris 1835. Wyd. nast. Londres 1835.

74. Moje marzenia. Powst. ok. 1835–1836. Oprac. J. Komar. *Miscellanea z doby Oświecenia* 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9.

75. Oda na podniesienie obelisku w Paryżu dnia 26 października 1836. Paryż 1837. Przekł. franc. 1837, 1838.

76. Zofia z Czartoryskich Zamoyska. *Kron. Emigracji Pol.* 1837 t. 6 i osob. Paryż 1837.

77. Żywoły znacznych w XVIII wieku ludzi. Powst. ok. 1839–1840. Oprac. A.M. Kurpiel. Kr. 1904.

78. O wolnym mularstwie w Polsce. Oprac. J. Wagnerówna. Kr. 1930 *Prace Hist.-Lit.* 36. Autorstwo przypisywane też J. Wilczewskiemu.

79. Obłężenie Warszawy w roku 1792. Komedia. B.m.r.

Wyd. też liczne mowy sejmowe i okolicznościowe, odezwy, sprawozdania i pisma ogł. przez N. jako prezesa Tow. Przyj. Nauk (*Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 1827–1830 i A. Kraushar: *Tow. Warsz. Przyj. Nauk*. T. 1–8. Kr. 1900–1906); drobniejsze utwory w publikacjach zbior. (Kalectwo i miłość.

Wybór Powieści Moral. i Romansów. T. 4. Wwa 1804, podp. J.N.) i czasop.

Wiersz pt. Do exulantów polskich o stałości, wyd. anonim. Grodno b.r. [właśc. Lipsk 1793], do niedawna uznawany za utwór J. Jasińskiego, ostatnio R. Kaleta i Z.M. Zachmacz przypisują N. Pod nazwiskiem N. wyd. w: *Ulotna poezja patriotyczna Oświecenia...*, jw. poz. 11).

Wiele pism, m.in. nieukończonych powieści, dramatów, dzien. i pam. z różnych lat pozostało w rkpsach, niektóre zaginęły lub uległy zniszczeniu.

Mniejsze utwory N. lub fragm. ogł. z rkpsów m.in.: A.M. Kurpiel: Dwie nieznanne powieści J.U.N. *Pam. księga 1866–1906. Prace b. uczniów S. br. Tarnowskiego*. T. 1. Kr. 1904. — Tenże: Nieznane utwory J.U.N. *Pam. Lit.* 1908, 1913. — B. Gubrynowicz: Z nieznanych autografów J.U.N. *Księga pam. ku czci O. Balzera*. Lw. 1925. — J. Kott: Trembeciana. *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 1. — J. Odrowąż-Pieniążek. *Études Slaves et Est-Européenne* (Montreal) 7 (1962). — Tenże. *Miscellanea z l. 1800–1850*. Wr. 1963 *Arch. Lit.* 7. — R. Kaleta: Pieśń J.U.N. napisana w setną rocznicę zwycięstwa wojsk polskich pod Wiedniem. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9. — J. Komar: Dwa poematy N. („Do węgla” i „Oda do świata”). *Miscellanea z l. 1800–1850*, 2. Wr. 1967 *Arch. Lit.* 11. — Z. Skwarczyński: „Historia Johana Drummer”. *Prace Polon.* S. 23 (1967). — A. Welman-Stengret: „Dzienniki pobytu mego za granicą z rozkazu Rządu Tymczasowego”. *Mies. Lit.* 1972 nr 3. — M. Witkowski: „Jesień” N. Odnaleziony opis podróży na Polesie w r. 1830. *Studia Polon.* 5 (1977).

Przedr. wierszy N. w licznych antologiach i zbiorach, m.in. w: *Wiersze polit. Sejmu Czteroletniego*. Cz. 1–2. Wwa 1998–2000.

Przekłady

80. N. Baudot de Juilly: Historia sekretna Jana de Bourbon, książęcia z Karansí. Cz. 1–2. Wwa 1779. Tłumacz podp.: J.N.

81. Ch.R. de Caumont de La Force: Historia Małgorzaty z Walezji, królowej Nawarry. T. 1–4. Wwa 1781.

82. S.J. de Boufflers: Królowa Golkondy. Powieść. Powst. 1781. Wyd. Wwa 1792 (w dod. paszkwił na S.Sz. Potockiego: Herostrat. Powieść wierszem). Wyd. nast.: w poz. 22 t. 2; w poz. 91 t. 3.

83. C.A. Guérin de Tencin, A. de Pont de Veyle: Obłężenie miasta Kale. Wiadomość historyczna. Wil. 1782.

84. J. Potocki: Podróż do Turek i Egiptu, z przydanym dziennikiem podróży do Holandii podczas rewolucji 1787. Wwa 1789. Wyd. nast.: wyd. Ż. Pauli, pt. Podróż do Turcji i Egiptu, Kr. 1849; wyd. P. Smolik. Kr. 1924; wyd. L. Kukulski w: *Podróże*. Wwa 1959 (przekł. popr.).

85. J. Racine: *Atalia*. Powst. 1796. Wyd. w poz. 22 t. 2. Wyst. Wwa 1816. Wyd. nast. w poz. 91 t. 6.

86. Q. Horatius Flaccus: *Ody, satyry i listy*. Przekłady i naśladowania. Powst. 1830–1839. Wyd. pt. Pisma pośmiertne. T. 1. Lipsk 1867 (tu także przekł. z Lukrecjusza i Wergiliusza).

87. U. Foscolo: *Groby*. Powst. 1840. Oprac. T. Ulewicz. *Miscellanea z okresu Romantyzmu*. Wr. 1956 *Arch. Lit.* 1.

Przekłady znajdują się też w poz. 22 i 47 oraz w czasop.

Prace edytorskie

88. Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce. Z rękopisów tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, wraz z listami oryginalnymi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym. T. 1–4. Wwa 1822, t. 5. Puławy 1830, t. 6. Lw. 1833 (z mater. N. wyd. K. Słowiński). Wyd. 2 t. 1–5 wyd. J.N. Bobrowicz. Lipsk 1838–1840. (Teksty obcojęzyczne w przekł.).

89. *Diariusz Senatu Sejmu Królestwa Polskiego 1825*. T. 1–3. Wwa 1828.

90. A.J. Czartoryski: *Bard polski*. Wyd. i przedm. w: K. Sienkiewicz: *Skarbiec historii pol.* T. 1. Paryż 1840.

Wydania zbiorowe

91. *Dzieła poetyczne wierszem i prozą*. Wyd. J.N. Bobrowicz. T. 1–12. Lipsk 1838–1840.

92. *Dzieła*. Wyd. K. Bartoszewicz. T. 1–5. Kr. 1883–1886 *Wydawn. K. Bartoszewicza* 17–21.

93. *Bajki oryginalne*. Wyd. K. Bartoszewicz. Kr. 1885.

94. *Wybór poezji*. Wwa 1909 *Bibl. Univ. Lud. i Młodzieży Szł.* 105. Wyd. nast. Wwa 1922.

Listy

Bloki koresp. N. zachowane w rkpsach, najobfitsze w Bibl. Czart. (m.in. blok listów do A.J. Czartoryskiego), w AGAD Arch. Publ. Potockich (m.in. do I. Potockiego, S.K. Potockiego, Aleksandry Potockiej) i w zbiorach rodziny Kean w Elizabeth (do żony). Znaczniejszy zbiór listów N. do różnych adresatów (w tym 87 do A.J. Czartoryskiego) ogl. J.A. Czartoryski w: *Żywot J.U.N. Paryż 1860*. – Skromniejsze zbiorki ogl.: S.E. Kozmian w: *I z bliska, i z daleka*. Pozn. 1881; A. Kraushar w: *Tow. Warsz. Przyj. Nauk*. T. 6. Kr. 1905; S. Vrtel-Wierczyński. *Pam. Lit.* 1911; W. Czaplinski. *Zesz. Wr.* 1951 nr 2; M. Witkowski. *Pam. Lit.* 1952 z. 1; E. Kusielewicz. *J.U.N. and America*. New York 1961; Z. Sudolski. *Miscellanea z l. 1800–1850*, 2. Wr. 1967 *Arch. Lit.* 11; A. Welman-Stengret. *Blok-Notes* 1975;

M. Witkowski. *Studia Polon.* 8 (1980); L. Pośpiechowa. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1989 z. 27. – Pojedyncze listy rozproszone w różnych publikacjach, niektóre listy umieszczał N. w swych pam. i dzien.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

A.J. CZARTORYSKI: *Żywot J.U.N. Paryż 1860*. — K.W. WÓJCICKI: *Spoleczność Warszawy w początkach naszego stulecia*. Wwa 1875; wyd. nast. w: *Pamiętniki dziecka Warszawy i inne wspomnienia warszawskie*. T. 2. Oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1974. — W. SMOLEŃSKI: *Szkoły historyczne w Polsce*. *Ateneum* 1886 t. 4, wyd. m.in. Wwa 1986. — L. DĘBICKI: *Puławy*. T. 1–4. Lw. 1887–1888. — S. NOWIŃSKI: *O bajkach J.U.N.* *Bibl. Warsz.* 1888 t. 1–3. — W. BRUCHNAŁSKI: *Mickiewicz – N.* *Pam. Lit.* 1903, 1905 i osob. Lw. 1907. — [P. CHMIEŁOWSKI] P. Chm., [S. KOŚCIAŁKOWSKI] Kość. *Wielka enc. powsz. ilustr.* S. 2 t. 1/2 (1903). — B. GUBRYNOWICZ: *Romans w Polsce za czasów Stanisława Augusta*. Lw. 1904. — B. CZARNIK: *Spór literacki o Jana z Tęczyna*. *Pam. Lit.* 1905–1906. — H. GALLE. *Sto lat myśli pol.* 1 (1906). — W. JANKOWSKI: *Geneza i dzieje „Śpiewów historycznych” N.* *Pam. Lit.* 1910. — A. KRAUSHAR: *Okruczy przeszłości*. Wwa 1913. — N. GAŚIOROWSKA: *Wolność druku w Królestwie Kongresowym*. Wwa 1916. — B. KAŚINOWSKI: *Kilka uwag o komedii N. „Podejrzliwy”*. *Pam. Lit.* 1916. — W. WŁOCH: *Polska elegia patriotyczna w okresie rozbiorów*. Kr. 1916. — L. PŁOSZEWSKI: *Pierwsza redakcja „Śpiewów historycznych” (z r. 1809)*. *Pam. Lit.* 1917. — M. SZYJKOWSKI: *Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasycyzny, 1661–1831*. Kr. 1920. — I. CHRZANOWSKI: *„Władysław pod Warną” N. jako utwór tendencyjny*. *Pam. Lit.* 1921; przedr. w: *Studia i szkice*. T. 1. Kr. 1939. — M. SZYJKOWSKI: *Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ szekspirowski*. Kr. 1923. — J. KLEINER: *Studia z zakresu literatury i filozofii*. Wwa 1925. — K. WOJCIECHOWSKI: *Historia powieści w Polsce*. Lw. 1925. — I. CHRZANOWSKI: *Pochwała N. Rocz. Tow. Nauk. Warsz.* 20 (1927); przedr. w: *Literatura a naród*. Lw. 1936. — J. DIHM: *N. jako polityk i publicysta Sejmu Czteroletniego*. Kr. 1928. — M. TYROWICZ: *Działalność publicystyczna N. w l. 1807–1813*. *Ateneum Wil.* 1930. — TENZE: *J.U.N. w dobie Królestwa Kongresowego i nocy listopadowej*. *Przegl. Współcz.* 35 (1930) nr 102–103. — B. GUBRYNOWICZ: *Do genezy „Jana z Tęczyna” J.U.N.* *Pam. Lit.* 1931; przedr. w: *Studia literackie*. Wwa 1935. — I. TUROWSKA: *Upodobania orientalne N.* *Ruch Współcz.* 36 (1931) nr 107. — M. HAIMAN: *Poland and the American War*. Chicago 1932. — A. ZAŁUSKA: *Poezja optowa Delille’a w Polsce*. Kr. 1932. — J. NOWAK: *Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego*. Kr. 1933. — B. KORZENIEWSKI: *Drama w warszawskim teatrze narodowym podczas dyktacji Ludwika Osieńskiego (1814–1831)*. Wwa 1934. — J. NOWAK: *Satyra polityczna konfederacji targowickiej*. Kr. 1935. — J.S. BYSTRON: *Literaci i grafomani Królestwa Kongresowego, 1815–1831*. Lw. 1938. — K. ZBYSEWSKI: *N. od przodu i tyłu*. Wwa 1939; wyd. 4 Wwa 1991. — W. BOROWY: *O poezji polskiej w XVIII w.* Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — A. KNOT: *Dzieje „Śpiewów historycznych” J.U.N.* *Rocz. Zakładu Nar. im. Ossol.* 3 (1948). — Cz. ZGORZELESKI: 131

- Duma – poprzedniczka ballady. Tor. 1949. — T. MIKULSKI: Spotkania wrocławskie. Wr. 1950 i wyd. nast. — Z. SKWARCZYŃSKI: Próba charakterystyki „Dwóch Sieciechów” N. *Prace Polon.* 5. 8 (1950). — A. GORJACZKO: „Gazeta Narodowa i Obca” Wr. 1953. — T. STRUMIŁŁO: „Śpiewy historyczne” do słów J.U.N. — ich historia i problematyka. *Studia Muzykologiczne* 3 (1956). — M. ŻMI-GRODZKA: „Ballady i romanse” wobec tradycji Niemce-wiczowskiej. *Pam. Lit.* 1956 (Izsz. specjalny). — E. KIPA: Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego. *Tamże* 1957 z. 1; przedr. w: *Studia i szkice historyczne*. Wr. 1959. [Po-lem.: G. FRYDRYCHOWICZ *Pam. Lit.* 1958 z. 3]. — J. NO-WAK-DŁUŻEWSKI: J.U.N. *Polonistyka* 1957 nr 3; przedr. w: *Z historii polskiej literatury i kultury*. Wwa 1967. — J. KELLERA: Tragedia oświeceniowo-sentymentalna w Pol-sce przed r. 1795. *Pam. Lit.* 1958 z. 3. — Z. LEWINÓW-NA: J.U.N. *Enc. uspołcz.* 1958 nr 2 (14). — J. DIHM: „Po-wrót posła” dokumentem i obrazem epoki. *Spr. PAN. Oddz. w Kr.* 1959. — M. WITKOWSKI: O niedoszłym wydaniu zbioru pism antytargowickich (1793). *Pam. Lit.* 1959 z. 1. — A. ALEKSANDROWICZ: N. w Puławach. *Rocz. Lubel.* 3 (1960). — M. BERNDT: J.N. und Konrad Rylejew. Berlin 1960. — J. DIHM: „Lamentacje, to jest narzekania Szczęsnowej” J.U.N. *Księga pam. ku czci S. Pigonia*. Kr. 1961. — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przelomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — J. KRZY-ŻANOWSKI: W świecie romantycznym. Kr. 1961. — J. NO-WAK-DŁUŻEWSKI: W sprawie spornych autorstw dzieł literackich. *Przegl. Hum.* 1961 nr 3. — Z. SINKO: Powieść angielska XVIII w. a powieść polska l. 1764–1830. Wwa 1961. — M. WITKOWSKI: Oczyma N. *Lit. przystanki nad Wartą*. Pozn. 1962. — M.J. BUDKA: The American Notebooks of J.U.N. An Early Source of the Polish Ballad. *The Slavonic and East European Review* 1964 nr 100. — TENŻE: Ze Skoków do Ursino. Niemcewiczyzna w Ameryce. *Pam. Lit.* 1965 z. 3. — M. JASIŃSKA: Narrator w po-wieści przedromantycznej 1776–1831. Wwa 1965. — Z. SKWARCZYŃSKI: „Napowietrzne podróże” J.U.N. *Prace Polon.* 5. 21 (1965). — H. STANKOWSKA: Początki powieści historycznej w Polsce. Opole 1965. — B. KRA-KOWSKI: Oratorstwo polityczne na forum Sejmu Cztero-letniego. Gdańsk 1968. — J. DIHM: Kościuszko nieznan. Wr. 1969. — Z. SINKO: Powieść zachodnioeuropejska w kulturze literackiej polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — H. WASZKIS: Język utworów J.U.N. Fonetyka i fleksja. *Rozpr. Komisji Język. Wr. Tow. Nauk* 9 (1973). — S. DUR-SKI: Komedia okolicznościowo-polityczna i historyczna l. 1800–1830. Wr. 1974. — J. KLEINER: Sentymentalizm i preromantyzm. Kr. 1974. — W. WOŹNOWSKI: Bajka w li-teraturze polskiego Oświecenia. Wwa 1974. — M. DRO-ZDOWSKI: Recepcja rewolucji i cywilizacji amerykańskiej w twórczości J.U.N. *Kultura i Społeczeństwo* 1976 nr 4. — A.F. GRABSKI: Myśl historyczna polskiego Oświece-nia. Wwa 1976. — S. KIENIEWICZ, M. WITKOWSKI, *Pol. słownik biograf.* 22 (1977). — T. JENDRYSIK: „Kościół na piasku”. Przyczynek do dzieł poezji politycznej 1788–1792. *Prace Nauk. Uśł.* 282; *Prace Hist.-Lit.* 12 (1978). — M. WITKOWSKI: W kręgu „Śpiewów historycznych” N. Pozn. 1979. — W. WALECKI: Jan Kochanowski w literatu-rze i kulturze polskiej doby Oświecenia. Wr. 1979. — A. KUZIK: Recepcja „Śpiewów historycznych” J.U.N. w kul-turze muzycznej Polski porozbiorowej. *Poezja* 1980 nr 3. — L. PASTUSIAK: Ameryka w oczach N. W: Pierwsi pol-scy podróżnicy w Stanach Zjednoczonych. Wwa 1980. — B. GRZEŁOŃSKI: Do New Yorku, Chicago i San Franci-sko. Szkice do biografii polsko-amerykańskich. Wwa 1983. — L. BAZYŁOW: Polacy w Petersburgu. Wr. 1984. — G. BYSTYDZIENSKA: Polskie osiemnastowieczne przekła-dy poematu „The rape of the lock”. *Biul. Lubel. Tow. Nauk.* 1984 nr 1. — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraź-ni. O języku poezji czasów Oświecenia. Wwa 1984. — S. KRUK: Pierwsza polska komedia historyczna („Giern-kowie króla Jana” J.U.N.). *Annales UMCS S. FF* vol. 2 (1984). — M. PTASZYK: Kilka druków polskich z tłoczni lipskich z okresu konfederacji targowickiej. *Ze skarbcza kultury* z. 40 (1984). — H. JECHOWA: Les motifs histo-riques dans le théâtre tchèque et dans le théâtre polonais au courant des Lumières. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 845 (1985). — A. WIERZBICKI: Wschód-Zachód w koncepcjach dziejów Polski. Wwa 1985. — Cmentarz polski w Montmorency. Wwa 1986. — J. KIENIEWICZ: Hiszpania w polskiej mitologii narodowej. *Przegl. Powsz.* 1986 nr 10. — W.J. PODGÓRSKI: Wieczory pielgrzymów w Montmorency. *Twórczość* 1986 nr 8. — A. ABRAMO-WICZ: Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce. Cz. 2: Czasy stańslawowski i ich pokłosie. Wr. 1987. — B. GALSTER: Paralele romantyczne. Polsko-rosyjskie po-winowactwa literackie. Wwa 1987 [tu dwa listy N. do Ry-lejewa]. — U. KĘSIKOWA: Imiona i nazwiska mówiące w literaturze. *Polonistyka* 1987 nr 9. — T. KIZWALTER: Ludzie i idee Oświecenia w Polsce porozbiorowej. Wwa 1987. — N. MENDECKI: Die jüdische Frage bei J.U.N. *Collectanea Theologica* 1987 fasc. spec. — J. NEUBERG: Propagandowy sens „Powrotu posła” J.U.N. *Opole* 1987 nr 4. — M. SENKOWSKA-GLUCK: N. we Florencji. Przy-czynek do dzieł wulgi polskiego. *Łosy Pol.* 1987. — Cz. ZGORZELECKI: Dzieje psalmu „Super flumina Babylo-nis” w poezji polskiej XIX w. *Gaz. Niedz.* (Londyn) 1987 nr 51/52. — K. ZIENKOWSKA: O prekursorach intelligen-cji polskiej uwag kilka. *Inteligencja pol. XIX/XX w.* Wwa 1987. — A. ABRAMOWICZ: J.U.N., czas i model etnolo-giczny. *Kwart. Hist. Nauki* 1989 nr 1. — K. KOPKA: Lek-cja polskiego J.U.N. Lektury dramatu. *Teatr* 1989 nr 2. — W.J. PODGÓRSKI: W przededniu 200-lecia „Powrotu po-sła”. „Dzieło obywatelstwa i dowcipu”. *Polonistyka* 1989 nr 10. — Z.M. ZACHMACZ: O autorstwie wiersza „Do egzulantów polskich. O stalości”. *Pam. Lit.* 1989 z. 2. — M. ŻUKOW-KARCZEWSKI: N. mniej znany. *Życie Lit.* 1989 nr 27. — W. BOLECKI: „Podnieść zginiony naród, niema-la praca...” (O J.U.N.). *Twórczość* 1990 nr 12, wyd. nast w: *Prawdy niemiłe*. Wwa 1993. — E. KISLAK: Więzienny wykład geografii i historii. N. W: *Car-trup i Król-Duch*. Wwa 1991. — Z. WÓJCICKA: Literatura użytkowa obozu ks. Adama Jerzego Czartoryskiego, 1831–1841. Szczecin 1991. — M. WITKOWSKI: Goście w Ursynowie. *Fakty i In-terpretacje*. Wwa 1991. — W. WOJNAR: Z N. po Prusach Wschodnich podróże wielokrotne. *Borussia* 1992 nr 1. — A. ALEKSANDROWICZ: Preromantyczne listowanie jako forma ekspresji uczuć. *Pam. Lit.* 1993 z. 2. — D. RATAJ-CZAKOWA: Komedia oświeconych 1752–1795. Wwa 1993. — M. NICIKOWSKA: Autor i aktor w teatrze polskiego Oświecenia. *Sztuka aktorska i dramat*. Wwa 1993. — J.BAR: W 150 rocznicę śmierci J.U.N. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* z. 32 (1994). — W. BOLECKI: J.U.N. *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994 [z tekstem]. — W. KOŚNY: Nachmals zu N. und Gribjedow. W: *Studien zur polnischen Literatur-, Sprach- und Kulturgeschichte im 18. Jahrhundert*. Köln 1993. — M. FIDELUS: Wizeru-

nek J. Kochanowskiego w twórczości J.U.N. i K. z Tańskich Hoffmanowej. *Studia i Mater. Polon.* 1 (1994). — A. KUZIK: „Śpiewy historyczne” jako podręcznik poetyki i wychowania patriotycznego. *Guliuer* 1994 nr 3. — K. MAĆKOWIAK: Ukształtowanie leksykalno-stylistyczne polskiej bajki oświeceniowej. Zielona Góra 1994. — J. PAWŁOWICZOWA: „Sama święta powaga prawdy”. O teatrze schyłku XVIII w. *Wiek Oświecenia* 10 (1994). — A. STROJNOWSKI: Posły Roscii w Polskę w polskiej ocenie stanisławowskiej epoki. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica* nr 51 (1994). — M. TARAPATA: Problemy polityczno-niepodległościowe w wybranych dramatach J.U.N. *Annales UMCS Sectio FF Philologiae* 12/13 (1994/1995). — M. MYCIELSKI: „Dwa stolki” N. O publicznej kompromitacji K. Koźmiana i nastrojach przedlistopadowych. *Pam. Lit.* 1995 z. 1. — A. KRALKOWSKA: Rękopis J.U.N. odnaleziony w Rzymie. *Nauka i Przyszłość* 1995 nr 2. — Z. LIBERA: La France dans les „Mémoires de mon temps” de J.U.N. *Ici et ailleurs: le Dix-huitième siècle au présent. Mélanges offerts à J. Proust.* Tokyo 1996. — A. ALEKSANDROWICZ: W poszukiwaniu najwyższych wartości. Z problematyki puławskiej kultury porozbiorowej. *Z Bogiem przez wieki. Inspiracje i motywy religijne w lit. pol. XIX i XX w.* Rzeszów 1998. — M. NALEPA: Poetyckie echa wyjazdu J.U.N. do Ameryki. *Na przełomie Oświecenia i Romantyzmu.* Rzeszów 1999. — I. RUSINOWA: Pana Juliana przypadki życia. J.U.N. 1797–1841. Wwa 1999. — M. CIENSKI: Pejzaże oświeconych. Sposoby przedstawiania krajoobrazu w literaturze polskiej w l. 1770–1830. Wr. 2000. — K. MAKSYMOWICZ: Poezja polityczna a Sejm Czteroletni. Gdańsk 2000. — P. ŻBIKOWSKI: Romantyczne kreacje bohatera we wczesnej twórczości J.U.N. *Prace Polon.* S. 4 (2000).

E.A.

NIEMIRYCZ Krzysztof ok. 1650 – przed 1711

Inna forma nazwiska: Niemierzyc.

Urodzony około 1650 zapewne w Czarniechowie niedaleko Żytomierza w szlacheckiej rodzinie ariańskiej; syn Stefana herbu Klamry, podkomorzego, później wojewody kijowskiego, i Gryzeldy z Wylamów. Prawdopodobnie nauczycielem jego był Jerzy Cichowski, minister czarniechowskiego zboru braci polskich. W 1664 zamieszkał w Neuendorfie (dziś Czarnowo koło Krosna Odrzańskiego), dokąd dobrowolnie ze względów wyznaniowych wyemigrował ojciec wraz z całą rodziną. W kwietniu 1665 wyjechał do Hamburga i zamieszkał u Stanisława Lubienieckiego, który na prośbę ojca sprawował nad nim opiekę. Uczył się francuskiego, doskonalił język niemiecki u Joachima Ruara, a opiekun umacniał w nim uczucia religijne w duchu ariańskim i dbał o ogólną ogładę. Lata 1670–71 spędził w Holandii, m.in. w Hadze i Utrechcie. Potem często przebywał w Polsce; w 1674 podpisał akt elekcji Jana III Sobieskiego. W 1677 poślubił Marcjanę Ożarowską. Od 1680 zamieszkał na stałe w Neuendorfie; do Polski przyjeżdżał parokrotnie celem załatwienia spraw

majątkowych. Prowadził liczne dysputy w duchu tolerancji. Idee te znalazły wyraz w jego twórczości. W zbiorze „Bajek Ezopowych” za wzorem La Fontaine’a potraktował ten gatunek literacki jako twór podlegający prawdom, które rządzą poezją, i zastosował jako świadomy zabieg artystyczny wiersz wolny (nieregularny) oraz asonans. Miejsce i dokładna data jego śmierci nie są znane (żona, już jako wdowa, przeżywała w Polsce w 1711).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. La Vérité et Religion en visite chez les théologiens en y cherchant leurs filles la charité et la tolérance. [Krosno nad Odrą lub Berlin] 1695.

Wyd. anonim.

Fragm. przedr. w antologiach: *Biblia a lit. pol.* Wwa 1984; *I w odmianach czasu smak jest.* Wwa 1991; fragm. pt. *Przeostroga dla czytelnika.* Tłum. S. Cichowicz, ogł. Z. Ogonowski. *Mysł ariańska w Polsce XVII w.* Wr. 1991.

Przekłady

2. Bajki Aezopowe wierszem wolnym... Krosno nad Odrą 1699 Druk. Christiana Müllera. Fragm. przedr.: I. Chrzanowski [przy:] Biernat z Lublina: *Ezop.* Kr. 1910 *BPP* nr 55; J. Ejsmond: *Antologia bajki polskiej.* Wwa [1915]; *Sylabizm. Praca zbior.* Wr. 1956 *Poetyka* Dz. 3: *Wersyfikacja* t. 3 s. 310–311. Całość wyd. kryt. S. Furmanik pt. *Bajki Ezopowe.* Wr. 1957 *BNI*, 164; fragm. przedr. *Poeci pol. baroku* 2 (1965); *Poeci pol. od średniowiecza do baroku.* Wwa 1977; *Bajki nie tylko dla dzieci.* *Odgłosy* 1984 nr 16; *Lit. pol. T. 1: Poezja.* Kr. 2002. Unikat w Bibl. Ossol.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

[A.J. ROLLE] Dr Antoni J.: Niemirycze. W: *Opowiadania historyczne.* Seria 3 T. 2. Wwa 1882. — M. DESZCZ: La Fontaine i jego wpływ na bajkę polską. Kr. 1921. — W. WEINTRAUB: Język polski naturalnym stylem. *Wiadomości* (Londyn) 1957 nr 44. — J. TAZBIR: K.N. Studium z dziejów emigracji ariańskiej w Niemczech. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 11 (1966). — M. DŁUSKA: Studia i rozprawy. T. 2. Kr. 1970. — J. TAZBIR: K.N. - Verteidiger der Toleranz. *Archiv für Reformationsgeschichte* 65 (1973). — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 22 (1977). — TENŻE: Bracia polscy na wygnaniu. Wwa 1977. — D. TYCOWA: K.N. a Jean de La Fontaine, zarys problematyki. *Prace Nauk. UŚI.* 282 *Prace Historycznolitt.* 12 (1979). — W. WOŹNOWSKI: Śladami Ezopa staropolskiego. *Rocz. Komisji Hst.-Lit. PAN w Kr.* 1983 s. 3–38. — L. PSZCZOŁOWSKA: Wiersz nieregularny w bajce. W: *Wiersz nieregularny.* Wr. 1987. — W. WOŹNOWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1990. — J. ABRAMOWSKA: Polska bajka ezopowa. Pozn. 1991. — J. ŻURAWSKA: Polska bajka późnego baroku. *Barok* 1995

133

nr 2. — I. PSZCZOŁOWSKA: Wiersz polski. Zarys historyczny. Wr. 1997.

NIEMIRYCZOWA Antonina

ok. 1700 – 1780

Inna forma nazwiska: Niemierzycowa.

Urodzona około 1700 w Ożeninie (pow. ostrogski na Rusi); córka Józefa Jełowickiego przydomku Bożeniec, herbu własnego, miecznika, a następnie łowczego wołyńskiego, i Konstancji z Żorzewskich, primo voto Kałusowskiej. Uczyła się w klasztorze bernardynek we Lwowie, potem wraz z bratem prywatnie w domu. Znała dobrze język i literaturę francuską, włoską i niemiecką. Kształciła się muzycznie (podobno komponowała utwory), także malowała. W 1719 została wydana za mąż za Karola Józefa Niemirycza, późniejszego oboźnego polnego litewskiego. Zamieszkała w Czerniechowie w Owrukiem, gdzie z mężem gromadzili bogatą w nowości bibliotekę. Jako poetka debiutowała w 1743 i wkrótce zyskała uznanie m.in. Józefa Aleksandra Jabłonowskiego, Józefa Andrzeja Załuskiego, Jana Daniela Janockiego. Prowadziła korespondencję z Franciszką Urszulą Radziwiłłową. Jej twórczość jest pewnego rodzaju zapowiedzią przelomu między barokiem a oświeceniem. Od 1748 mieszkała w Zolotyjowie pod Równem. Po śmierci męża, po 1753, przebywała okresowo na wsi, we Lwowie, a przez dwa lata w Warszawie. Zmarła w 1780 na wsi (lub we Lwowie).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Krótkie ze świata zebranie różnych koniektur, odmienne alternatywy przez pieśni świeckie wyrażające, samej prawdzie nieskazitelnej Bogu przez krótkie aprobaty przyznawające, od jednej polskiej damy, tj. A.Z.I.N.S.O., komponowane dla częstej refleksji człowiekowi roku 1743. Lw. [1743]. *Fragm. przedr. Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976; *Bibl. a lit. pol.* Wwa 1984.

Wzorowane na odach J.J. Rousseau.

2. Zebranie wierszów polskich. Powst. 1753. Ogl. W. Gomulicki. *Tyg. Mód i Powieści* 1900 nr 17–27, 29–31, 36–39; *fragm. ogl. tenże w: Kłosa z polskiej niwy.* Wwa 1912.

Rkps Bibl. Ossol. sygn. 5284 L.

Przekłady

3. J. de Préchac: Fenix rzadki na świecie, to jest przyjaciel w różnych intrygach i awanturach stateczny, JMPan Walewski wojewodzie chelmiński na pamiątkę i pochwałę kawalerów polskich wierszem polskim z francuskiego ... opisany. Lw. 1750. Wyd. 2

134 pt. Historia o polskim kawalerze Walewskim ... z Be-

raldą w intrygach statecznej miłości zostający ... B.m. 1783.

I.T.

4. Rady dane przyjaciółce przez P.P.*** tłumaczone z francuskiego. Lw. 1755.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965).

A. PROCHASKA: O A. Niemiryczowej. *Pam. Lit.* 1913 s. 190–193. — E. RABOWICZ. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — P. BUCHWALD-PELCOWA: Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI–XVIII w. Bibliografia. Wr. 1981 s. 254. — A. CZYZ: A.N. czyli rokoko metafizyczne. W: *Ja i Bóg.* Wr. 1988. — A. ROČKO: Wizerunek artystyczny A.N. *Pisarki pol. epok dawnych.* Olsztyn 1998. — G. BORKOWSKA, M. CZERMIŃSKA, U. PHILLIPS. *Pisarki pol. od średniowiecza do współczesności.* Gdańsk 2000.

I.T.

NIEMOJEWSKI Andrzej

1864–1921

Urodzony 24 stycznia 1864 w Rokitnicy na ziemi płockiej (pow. rypiński), w zamożnej rodzinie o tradycjach innowierczych; syn Feliksa, ziemianina i prawnika, radcy Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, i Józefy z Noskowskich, siostry kompozytora Zygmunta. Kształcił się początkowo w gimnazjum w Brodnicy na Pomorzu (1875–81) — w tym czasie podjął pierwsze próby poetyckie — oraz w gimnazjum św. Anny w Krakowie (1881–1883) i w Nowym Sączu, gdzie w 1885 uzyskał maturę. Tego roku rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie w Dorpacie. W 1887 debiutował jako poeta w *Diablu*. W roku następnym porzucił studia, ożenił się ze Stanisławą Mikiewiczówną i zamieszkał w Zagłębiu Dąbrowskim; wtedy opublikował opowiadanie „Retman”, będące jego debiutem prozatorskim (*Przegląd Literacki* dod. do *Kraju*, 1888 nr 52). W 1889 przeniósł się do Warszawy i nawiązał współpracę z *Wędrowcem* i *Tygodnikiem Powszechnym*. Lata 1890–91 spędził w Galicji i zbliżył się do ruchu socjalistycznego. W 1892–97 pracował w Sosnowcu jako sekretarz Zarządu Towarzystwa Kopalni i Zakładów Hutniczych, gdzie poznał warunki pracy górników i hutników. To zainspirowało go do pisania o problematyce robotniczej. W cyklu wierszy „Polonia irredenta”, który uchodzi za najwyższe osiągnięcie w twórczości poetyckiej N., pierwszy raz w poezji polskiej przedstawiony został proletariats fabryczny. W połowie 1897 wrócił do Warszawy; tu podjął pracę w kantorze bankierskim, prowadząc równocześnie ożywioną działalność literacko-dziennikarską (sprawozdawca teatralny *Prawdy*, felietonista *Głosu* i *Tygodnika Ilustrowanego*, korespondent krakowskiego *Życia*). W grudniu 1899 za udział w organizowaniu tajnego nauczania został aresztowany i na trzy miesiące osadzony w cytadeli. Jego kon-

flikt z cenzurą galicyjską o wydrukowanie „Legend” — w których pod wpływem Ernesta Renana przedstawił Chrystusa jako zwykłego, dobrego człowieka, „pierwszego proletariusza” — rozpętał głośną polemikę prasową na temat ingerencji cenzury w dziedzinę sztuki. W 1903–04 podróżował do Włoch, Palestyny, Egiptu i Grecji. W przeddzień rewolucji 1905 uczestniczył w licznych wiecach i organizował strajki szkolne, co doprowadziło do wydalenia go z granic zaboru rosyjskiego. Mieszkając w Krakowie, nawiązał współpracę z *Kurierem Lwowskim*. Z końcem 1905 powrócił do Warszawy i jako pierwszy stworzył literacką wersję tych wydarzeń w tomiku opowiadań „Ludzie rewolucji”. Po tym czasie nastąpił zwrot w jego zainteresowaniach i poglądach. Zerwał z socjalizmem, zarzucił twórczość literacką, zajął się działalnością religioznawczą oraz propagowaniem tzw. wolnej myśli. W tym celu założył w 1906 czasopismo *Mysł Niepodległa*, które wydawał, redagował i w dużej mierze wypełniał własnymi artykułami. Utwory i polemiki podpisywał często pseudonimami, m.in.: Lambro, Lmbr, A. Lubieniec, Rokita oraz różnymi kryptonimami. Niepohamowany temperament, nieprzejednane stanowisko w polemikach, w które się angażował, ściągały na niego liczne procesy prasowe i oskarżenia o oszczerstwa. Od października 1911 przez rok przebywał w areszcie w cytadeli (skazany w 1907 za „Objaśnienie katechizmu”). Pod koniec życia interesował się niemal wyłącznie spirytyzmem i badaniami astralistycznymi. Jego twórczość z wcześniejszego, rewolucyjnego okresu cieszyła się ogromnym zainteresowaniem w Rosji, co znalazło wyraz w licznie ogłaszanych przekładach (nieraz parokrotnych tego samego utworu). Zmarł 3 listopada 1921 w Warszawie. Jego syn Lech Józef, publicysta, przez dziesięć następnych lat wydawał i redagował *Mysł Niepodległa*.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. Kr. 1891.
2. Poezje prozą. Obrazy. Kr. 1891.
3. Poezje. Seria druga. Kr. 1893.
4. Majówka. [Poemat]. Lw. 1895.
5. Z cyklu „Polonia irredenta”: I. Podziemia. Lw. 1895; II. Łuny. Lw. 1895; III. Ziemia obiecana. Lw. 1895; IV. W ciszy wiejskiej. Kr. 1896; V. Stolica. VI. Ptaki burzy. Kr. 1896. Przedr. częściowy w poz. 10. Wyd. nast. zmien. z dodaniem Cz. VII: Z wojaczki polskiego chłopca. Wwa 1901; toż wyd. zmien. z dodaniem utworu Suplikację Lw. 1907. Wyd. nast. kryt. całości oprac. J. Pierzchała. Wr. 1972. Cykl poetycki.
6. Listopad. Lw. 1896. Wyd. 2 poszerz. pt. Listopad. Mięsiąc opadających liści. Łódź 1904. Przekł. ros. 1900.
7. Familia. Dramat w 5 a. Wyst. Wwa 1898. Wyd. Wwa 1900. Nagrodzony na Konkursie Jubileuszowym *Kur. Warsz* w 1898.
8. Bajka. Obrazek sceniczny. Wyst. Wwa 1899. Wyd. Wwa 1900. Wyd. 2 Wwa 1908. Przekł. ros. 1903.
9. Listy człowieka szalonego. [Powieść]. Wwa 1899. Wyd. 2 przejrz. przez autora. Wwa 1903; wyd. nast. z posłowiem T. Weissa. Kr. 1954.
10. Wybór poezji. Wwa 1899.
11. Prometeusz. – Szalony bieg. – Ludzie z związanymi oczyma. – Matka i dziecko. [Opowiadania]. Wwa 1900.
12. Zaklęty królewicz. Baśń. Wwa 1900.
13. Rokita. Poemat dramatyczny w 6 a. Kr. 1901.
14. Szopka. Wwa 1901.
15. Legendy. Lw. 1902. Wyd. 2 pt. Tytuł skonfiskowany. Lw. 1903; wyd. 3 Lw. 1905; wyd. 4 Wwa 1924. Opowieści biblijne prozą; wyd. 1 skonfiskowane przez cenzurę. Przekł.: bułg. [b.r.], czes. 1908, esper. 1923, ros. 1907.
16. Dzień on – dzień gniewu Pańskiego. Dramat w 1 a. Lw. [1902].
17. Juliusz Słowacki. Lw. 1902.
18. Ten, który jest. Powieść. *Tyg. Mód i Powieści* 1902 nr 1–47.
19. Prococtwo rzezi galicyjskiej wobec historii. Kr. 1902. Praca historycznol.
20. Któż ten mąż? Kr. 1903.
21. Stanisław Wyspiański. Studium literackie. Wwa 1903.
22. Doba obecna w Królestwie Polskim. Kr. 1905.
23. Epoka eunuchów nad wodami rzeki Idiglat. [Powieść]. Wwa 1906. Przekł. ros. ok. 1906.
24. Ludzie rewolucji. [Opowiadania]. Kr. 1906. Przekł.: litew. 1908, ros. 1906.
25. O masonerii i masonach. Szkic popularny. Wwa 1906. Wyd. nast. Toledo (USA) 1908.
26. Spod pyłu wieków. I. Sokrates. II. Aszur i Mucur. T. 1–2. Wwa 1906. Przekł. ros. 1907–1908.
27. Boruch. [Opowiadanie]. Kr. 1907.
28. O pochodzeniu naszego Boga. Wwa 1907.
29. Objasnienie katechizmu. Wwa 1907.
30. Pokrzywy. [Poezje]. Kr. 1907.
31. Giordano Bruno. Odczyt. Wwa 1908.
32. Sokrates. Odczyt. Wwa 1908. Przekł. czes. 1909.
33. Wybór wierszy. Z cyklu „Polonia irredenta”. Wwa 1907.
34. Dwa drzewa biblijne. Drzewo wiadomości złego i dobrego i drzewo wiecznego żywota. Wwa 1908.
35. Dzieje krzyża. Wwa 1908. Przekł. czes. 1909.

36. Bóg Jezus w świetle badań cudzych i własnych. Wwa 1909.

Przekł.: niem. 1910, ros. 1920.

37. Katechizm wolnego myśliciela. Wwa 1909.

38. Sprawa „Legend”, „Objaśnienia katechizmu”. Przyczynek do dziejów kultury w Polsce na początku XX stulecia. Wwa 1909.

39. Stworzenie świata według Biblii. Komentarz. Wwa 1909.

40. Planetnik. Nowela. Wwa 1911.

Przekł. ros. 1913.

41. Tajemnice astrologii chrześcijańskiej. Wwa 1913.

Przekł. niem. 1926.

42. Dusza żydowska w świetle Talmudu. Wwa 1914. Wyd. 2 uzup. Wwa 1924.

43. Książd Pranajitis i jego przeciwnicy. Wwa 1914.

Publicystyka.

44. Czyniący sto, czyniący sześćdziesiąt i czyniący trzydzieści. Przypowieść ewangeliczna o siewcy w świetle astroteozofii starochrześcijańskiej. Wwa 1916.

45. Etyka Talmudu. Odczyt. Wwa 1917.

46. Horoskopy, święte przypowieści ewangeliczne, czyli obrazy nieba globusowego ilustrujące te przypowieści. Wwa 1917.

47. Sen faraona a obie konstelacje siedmiu wół. Wwa 1917.

48. Mowa o wielkiej tradycji Rzeczypospolitej Polskiej. Wwa 1918.

49. O państwowości polskiej. Mowa. Wwa 1920.

50. Dawność a Mickiewicz. Wwa 1921.

51. Biblia a gwiazdy. Sto pytań stawianych biblistom oraz sto odpowiedzi dla ludzi umiejących myśleć własną głową. Wwa 1924. Wyd. nast. z art. L. Poniatowskiego: Niemojewski a religioznawstwo. Wwa 1959.

52. Polskie niebo. Wwa 1924.

Przekłady

53. E. Renan: Żywoć Jezusa. Kr. 1904. Wyd. 3 Wwa 1910.

54. Józef Flawiusz: Dzieje wojny żydowskiej przeciwko Rzymianom. Wwa 1906.

55. U. Sinclair: Grzęzawisko. Wwa 1907.

Wydania zbiorowe i wybory

56. Wybór poezji. Oprac. W. Maciąg. Kr. 1955.

57. Bóg czy człowiek? Wybór z dzieł ... o pochodzeniu chrześcijaństwa. Oprac. M. Chyliński. Wwa 1960.

58. Ludzie rewolucji i inne opowiadania. Ze wstępem J. Krzyżanowskiego. Wwa 1961.

59. Wybór wierszy. Oprac. M. Piechal. Wwa 1983.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol. 3* (1954); *Zbiór poetów pol. 4* (1965); art.: *Programy i dyskusje lit. okresu Młodej Polski*. Oprac. M. Podraza-Kwiatkowska. Wr. 2000 *BN* 1, 212 (prwdr. 1973).

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

M. ZDZIECHOWSKI: Religia i sztuka. W sprawie „Legend” N. Kr. 1902. — Policja a sztuka. Ankieta w sprawie konfiskat w ogóle a konfiskaty „Legend” w szczególności. *Krytyka* 1902 nr 3-4. — I. CHARSEWSKI: Wtórna droga do Ciemnogrodu. Z powodu zamachu na katechizm. Wwa 1909. — M. WISZNIEWSKI: Bóg — Jezus. Studium krytyczne nad dziełem A.N. Odessa 1911. — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Metody i etyka p. A.N., redaktora „Myśli Niepodległej”. Kr. [1919]. — [J. DĄBROWSKI] J. Grabiec. Czerwona Warszawa przed ćwierćwiekiem. Pozn. 1925. — L. KRZYWICKI: Wspomnienia. T. 2-3. Wwa 1958-1959 *passim*. — T. DĄBEK-WIRGOWA: Bułgarska recepcja twórczości A.N. *Sławistični studii*. Sofia 1961. — Z. BARAŃSKI: Literatura polska w Rosji. Wr. 1962. — I. MACIEJEW-SKA. *Obraz lit. pol. S. 5 t. 1* (1968). — A. MAKOWIECKI: Młodopolski portret artysty. Wwa 1971. — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Rozmowy z samym sobą. Kr. 1972 s. 251-260. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 2. Wwa 1973. — W. ŻUKROWSKI: W głębi zwierciadła. Gawędy o pisarzach i książkach. Wwa 1973. — Z. KMIECIK: „Myśl Niepodległa” A.N. w l. 1906-1914. *Człowiek i Światopogląd* 1976 nr 12. — M. PIECHAL: N. prekursor poezji rewolucyjnej. W: *Żywe źródła*. Wwa 1976. — A. PIBER i W. STANIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — A. SZULKIN: A.N. — pisarz i działacz. *Człowiek i Światopogląd* 1978 nr 5. — Z. PONIATOWSKI: The beginnings of the science of religions in Poland (1873-1918). *Studia Religioznawcze* 1979 nr 14. — J. PIERZCHAŁA. *Śl. słownik biogr.* Kat. 1981. — J. SZCZECIŃSKA: Poezja nielegalnej prasy socjalistycznej lat 1879-1938. *Prace Polon.* S. 38 (1982) s. 149-151. — J. KARKOSZKA: Zagłębiowskie lata A.N. *Rocz. Kat.* 10 (1982) s. 161-167. — W. KARDYNI-PELIKÁNOVÁ: „W czarnej krainie węgla”. *Prace Nauk UŚI.* nr 635 *Prace Hist.-Lit.* 1984 nr 20. — M. WARNEŃSKA: Między lunami a podziemiem. O pisarzach na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim. Kat. 1987. — D. ADAMCZYK: A.N. kłopoty z cenzurą wydawniczą. *Rocz. Bibl. Nar.* 23/24 (1987/1988) s. 255-260. — E. BASARA-LIPIEC: Niepodległa myśl. Rzecz o A.N. Rzeszów 1988. — S. MACKIEWICZ: Nietzscheizm i marksizm w literaturze i filozofii Młodej Polski. Wwa 1989. — M. SZYNAŁ: Postać Chrystusa w „Legendach” A.N. *Przeł. Pousz* 1991 nr 5. — E. FIAŁA: Egotatria w „Legendach” A.N. *Religijne tradycje lit. pol.* T. 8. Lubl. 1993.

I.T.

NIEMOJEWSKI Jakub ok. 1532 — 1586

Inne formy nazwiska: Niemojewski; Nyemoyewski.

Urodzony między 1528 a 1532 w średnio zamożnej rodzinie osiadłej w Niemojewie (woj. inowrocławskie); syn Mikołaja herbu Szeliga i matki z domu Kaczkowskiej, brat Jana, teologa ariańskiego. Od

1545 studiował humaniora w Królewcu, od 1550 w Wittenberdze, m.in. pod kierunkiem Filipa Melanchtona. Posiadał znajomość prawa i teologii. W czasie pobytu za granicą został zwolennikiem kalwinizmu. Po powrocie do kraju zamienił kościół katolicki w Lisewie Kościelnym na zbór kalwiński i ufundował szkołę. W 1560 uczestniczył w synodzie w Książu. W 1565 w Liszkowie koło Inowrocławia przyczynił się do przyjęcia przez kalwinów kujawskich konfesji oraz dyscypliny kościelnej braci czeskich. Przed 1569 ożenił się z Elżbietą Chrzaszczewską; posiadał rozległe włości w pow. inowrocławskim, brzesko-kujawskim, gnieźnieńskim. Był konsekwentnym propagatorem tolerancji wyznaniowej w Polsce; należał do inicjatorów konfederacji warszawskiej 1573 i brał udział w redagowaniu jej postanowień. Obrany dyrektorem na synodzie piotrkowskim w 1578, usilnie nawoływał do utrzymania tej ugody, a w 1582 podpisał uchwały synodu generalnego (luteranów i braci czeskich), obradującego w Poznaniu. Prowadził polemiki ustne i pisemne z jezuitami (m.in. z Benedyktem Herbestem, Stanisławem Karnkowskim, Jakubem Wujkiem), którzy — ceniąc jego wiedzę i zdolności — zabiegali (głównie Karnkowski) o nawrócenie swego przeciwnika. Wielokrotnie posłował na sejmy za panowania Zygmunta Augusta i Batorego. Odważnie występował w obronie praw różnowierców i wolności szlacheckich. Zmarł w 1586.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O jedności boskiej nierozdzielnej przeciwko wieki dzisiejszego błędom i bluźnierstwom arianiskim nowo wskrzeszonym. [Kr.] 1566 druk. M. Wirzbięta.
2. Odpowiedź na książki ... które pisał przeciwko Confessyjej braciej naszej krześciańskiej ... Przy tym odpowiedź na historią kacerzstwa Husowego, którego nigdy ten pobożny człowiek nie był winien. Kr. 1569 druk. M. Wirzbięta. Przekł.: czes. 1586, niem. 1586.
3. Apologia, to jest dowody i obrona Confesyjej kościołów polskich w wierze prawdziwej powszechnej, od ludzi krześciańskich w Polszcze wydana. Kr. 1572 druk. M. Wirzbięta.
4. Epidromus abo Pogonia za Gońcem księdzia Herbestowym. [Kr.] 1572 druk. M. Wirzbięta.
5. Diatribe albo Kollacyja przyjacielska z ks. jezuitami poznańskimi o przedniejsze różnice wiary krześciańskiej czasu tego. Pozn. 1577 druk. M. Nering. Wyd. nast. Grodzisk 1579 druk. M. Nering. Fragm. przedmowy przedr. *Lit. antyjezuicka w Polsce 1578-1625*. Oprac. J. Tazbir, Wwa 1963. Pierwsze wyd. publicznie spalone, a cały nakł. zniszcz. Fragm. (16 kart) w Bibl. Jagiel. sygn. Cim. O.891. Podobiznę frontispicium ogł. A. Kawecka-Gryczowa: Kartka z dzie-

jów reformacji w Wielkopolsce. *Munera Litteraria*. Pozn. 1962; przedr. w: *Z dziejów polskiej książki w okresie Renesansu*, Wr. 1975.

6. Spongia naprzeciwko pisaniu nowotnemu i kazaniu ... Hieronyma Powodowskiego. Grodzisk 1579 druk. M. Nering.

7. Repliką na książki księży jezuitów poznańskich de ecclesia catholica Christi. Tor. 1582 druk. M. Nering.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965).

J. DÜRR-DURSKI: Arianie polscy w świetle własnej poezji. Wwa 1948. — J. TAZBIR: Polemika J.N. z jezuitami poznańskimi. *Munera Posnaniensia*. Pozn. 1965. — L. DOMBEK, J.N. *Ziemia Kujawska*. T. 2 (1968). — M. KOROŁKO: Klejnot swobody sumienia. Wwa 1974. — J. TAZBIR. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978). — W. STEC: Ethos narratora-prezentera i przeciwnika polemicznego w szesnastowiecznych relacjach z dysput wyznaniowych. *Przeegl. Hum.* 1986 nr 7/8.

I.T.

NIEMOJEWSKI Jan
ok. 1530 – 1598

Inna forma nazwiska: Niemojowski.

Urodzony między 1526 a 1530 w średnio zamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Mikołaja herbu Szeliga, właściciela Niemojewa w woj. inowrocławskim, sędziego ziemskiego, i nieznaney z imienia Kaczkowskiej. W 1545–1548 wraz z bratem Jakubem studiował humaniora na uniwersytecie w Królewcu; tam też przyłączył się do ruchu reformacyjnego. W 1559 uczestniczył w synodzie kalwińskim w Pińczowie. Obok ożywionej działalności religijnej (udziału w licznych synodach i polemikach) był aktywny politycznie; parokrotnie posłował na sejmy. Pełnił również funkcję sędziego ziemskiego inowrocławskiego. W 1561 poznał Marcina Czechowica i pod jego wpływem przyjął arianizm. W następnych latach dość szybko zmienił poglądy religijne — od trydeizmu przeszedł do stanowiska dyteistycznego, by w 1569 przystać do unitarianizmu. Głoszone przez siebie radykalne poglądy społeczne realizował w życiu — rzekł się urzędu sędziego, trzymanyh w zastawie królewsczyzn Lubawa i Rudno, sprzedał rodowe Niemojowo; część pieniędzy rozdał ubogim, a część przeznaczył na potrzeby zboru mniejszego. Podobno później utrzymywał się z pracy fizycznej. W 1566 na sejmie lubelskim pojawił się bez świty i służby, w zniszczonym ubraniu i z drewnianą szablą. To wydarzenie wywołało duże poruszenie wśród szlachty, a w przyszłości bywało nierazdkiem motywem literackim. W 1570 osiadł w Lublinie i wraz z M. Czechowicem stworzył tam bardzo prężnie działający ośro-

dek unitariański. Był doskonałym mówcą, często w dysputach dogmatycznych polemizował z przeciwnikami ze zboru litewskiego i krakowskiego, a przede wszystkim z jezuitami. Jego polemiki zarówno ustne, jak pisemne odznaczały się dużą kulturą. Od 1581 toczył spór również na synodach ariańskich z Faustynem Socynem, który na synodzie w Lublinie w 1593 uzyskał zdecydowaną przewagę. Żoną N. była Agnieszka Firlejówna, córka wojewody ruskiego. Zmarł bezpotomnie 8 marca 1598 w Lublinie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Obrona przeciw niesprawiedliwemu obwinieniu i rozlicznym potwarzom, któremi książę Powodowski, kanonik poznański, w swoim Wędzidle ludzi niewinnych w podejrzanie i w brzydkie pohańbienie przywieść usiłuje. B.m. 1583 druk. A. Rodecki. Fragm. przedr. L. Szczucki, J. Tazbir: Literatura ariańska w Polsce XVI w. Wwa 1959. Unikat Bibl. Czart. sygn. XVI 916/II.

2. Ukazanie, iż Kościół Rzymski Papieski nie jest apostołski ani święty, ani jeden, ani powszechny. Przy tym Odpowiedź na potwarzy doktora Wilkowskiego, którymi zbor pana Christusów zelżyć i ohydzić chce, zmyślając sobie niesprawiedliwe przyczyny swego niepobożnego i nieporządnego odstania. B.m. [1584] druk. A. Rodecki. Fragm. Ukazania... oraz Odpowiedzi... przedr. L. Szczucki, J. Tazbir, jw.

Utwór o autorstwie niepewnym

3. Equitis Poloni in Jesuitas actio prima. Powst. w końcu 1589 lub na pocz. 1590. B.m. 1590 (dwie ed.).

Brozura antyjezuicka. Zob. NK 1 (1963).

Utwór przypisywano kolejno różnym autorom. Ostatnio A. Kawecka-Gryczowa wykazała możliwość współautorstwa J.N. i M. Czechowica.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

J. PŁOKARZ: J.N. *Ref. w Polsce* 2 (1922). — A. KOS-SOWSKI: Protestantyzm w Lublinie i w Lubelskiem w XVI–XVII w. Lubl. 1933. — L. SZCZUCKI: Marcin Czechowic. Wwa 1964. — S. TWOREK: Zbór lubelski i jego rola w ruchu ariańskim w Polsce w XVI–XVII w. Lubl. 1966. — A. KAWECKA-GRYCZOWA: Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego. Wr. 1974. — L. SZCZUCKI, J. TAZBIR: *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — J. MISIUREK: *Chrystologia Braci Polskich. Okres przedsocyniański.* Lubl. 1983. — H. GMITEREK: *Entre Antitrinitaires Polonais.* 3; M. Czechowic, J.N., Ch. Ostorodr. Baden-Baden 1992 *Bibliotheca Dissidentium* [...] T. 14. — TENŻE: *Słownik biogr. m. Lublina.* T. 1. Lubl. 1993.

NIEMOJOWSKI Wincenty 1784–1835

Urodzony 5 kwietnia 1785 w majątku Słupia (pow. wieluński); syn Feliksa herbu Wierusz i Anieli z Walknowskich. Uczył się w domu, w szkołach pijarskich w Wieluniu, od 1798 — w Warszawie. W 1800–03 studiował (z bratem Bonawenturą) prawo na uniwersytetach w Halle i Erlangen. W 1804–06 był urzędnikiem (honorowym) Regencji Kaliskiej, w 1806–08 — członkiem Izby Administracyjnej Departamentu Kaliskiego Księstwa Warszawskiego. W 1810 ożenił się z Katarzyną Umińską, mieszkał w majątku Przyszań, zajmował się gospodarowaniem, doksztalcaniem i pracą literacką. Od 1816 publikował artykuły i przekłady w *Pamiętniku Warszawskim*. Wraz z bratem posłował z powiatu kaliskiego na sejmy 1818 i 1820, pracował w komisji sejmowej do praw organicznych i administracji, należąc do legalnej opozycji liberalnej, tzw. Kaliszan. W 1820 był członkiem grupującego ziemian kaliskich Towarzystwa Czytelniczego. Jesienią 1821 występował w obronie Onufrego Radońskiego podejrzanego o udział w ruchu karbonarskim. Na początku 1822 został wybrany przez sejmik kaliski do Rady Obywatelskiej, ale władze Królestwa nie uznały wyboru, a w 1825 nie dopuściły go do udziału w sejmie, zatrzymując na rogatkach Warszawy, a następnie zamykając w areszcie domowym (w Przyszańi), gdzie przebywał do 3 grudnia 1830. Pisma ogłaszał w *Dekadzie Polskiej* (1821; podp. W.N.....), *Rozmaitościach* (Lw. 1825; podp. W.N.), *Gazecie Polskiej* (1826), *Pamiętniku Umiejętności Moralnych i Literackich* (1830; podp. V). Po zdjęciu aresztu przyjechał do Warszawy (6 grudnia 1830) i objął kierownictwo *Kuriera Polskiego* (pisywał sporadycznie pod pseud. Juvenis, Livius, Veritas, W.N.). Od 6 do 30 stycznia 1831 był zastępcą ministra spraw wewnętrznych, został też członkiem Rządu Narodowego, solidaryzował się ze stanowiskiem Joachima Lelewela (z wyjątkiem koncepcji „rewolucji socjalnej” i linii działalności Towarzystwa Patriotycznego). 17 sierpnia 1831 wraz z całym Rządem Narodowym podał się do dymisji. 23 września schwytyany — podczas próby przekroczenia granicy pruskiej — został odwieziony do Warszawy i uwięziony u karmelitów na Lesznie. W 1832 Najwyższy Sąd Kryminalny skazał go na karę śmierci przez ścięcie. Ukazem z 4/16 września Mikołaj I zmienił wyrok na 10 lat katorgi. Ciężko chory, nie dojechał na Sybir. Zmarł w styczniu 1835 (wg starego stylu w grudniu 1834) w więzieniu zamkowym w Moskwie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Głosy posła kaliskiego na Sejmie Królestwa Polskiego 1818 r. Pozn. 1819 (tekst w *Diariuszu sejmowym* okrojony).

I.T.

2. O monarchii konstytucyjnej i rękomiach władz publicznych. Rzecz wyjęta z dzieł B. Constant. *Pam. Warsz.* 1821. Wyd. osob. zmien. cz. 1–2. Wwa 1831.

3. J.F.C. Delavigne: Do Napoleona jedna z Mesenien. Przekładania... Wwa 1830.

4. Myśli dorywcze o romantyczności i romantykach. Kalisz 1830. Fragm. przedr.: S. Kawyn w: *Walka romantyków z klasykami*. Wr. 1963 BN I, 183; W. Bilip w: *Mickiewicz w oczach współcz.* Wr. 1962.

5. Głos ... miany w izbach połączonych na sesji 24 stycznia 1831 r. Wwa 1831.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972).

B. KAMIŃSKA: O. W.N. *Tyg. Pozn.* 1862. — K.W. WÓJ-CICKI. *Enc. powsz. Orgel* 19 (1865). — W. HAHN: W. i Bonawentura Niemojowsky w „Anhellm”. *Gaz. Lw.* 1903 nr 92–94, 98–100, 103–104 i odb.; przedr. w: *Szkice literackie o J. Słowackim*. Brody 1909. — A. KRAUSHAR: Przedzgonne chwile W.N., członka Rządu Narodowego z r. 1831. *Głos Pol.* (Moskwa) 1914 nr 1. — N. GAŚIOROWSKA: Wolność druku w Królestwie Kongresowym, 1815–1830. Wwa 1916. — A. KRAUSHAR: Echa przeszłości. Wwa 1817 [z koresp. N.I. — B. GUBRYNOWICZ: Z dziejów walki klasyków z romantykami. *Kur. Warsz.* 1921 nr 1. — H. BRAUNSTEINÓWNA: Charakterystyka braci Niemojowskich. *Przeł. Hist.* 1922. — H. WIĘCKOWSKA: Opozycja liberalna w Królestwie Kongresowym 1815–1830. Wwa 1925. — W. KWIATKOWSKI: W.N. „Myśli dorywcze o romantyczności i romantykach”. *Ziemia Kaliska* 1930 z. 4–5 i odb. — Sz. ASKENAZY: Bracia. *Kur. Warsz.* 1933; przedr. *Tekst Hist.* 11 (1960/61). — J.S. HARBUT: Noc listopadowa w świetle i cieniach historii i procesu przed Najwyższym Sądem Kryminalnym. Wwa 1936. — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — M. HANDELSMAN: Kryzys r. 1821 w Królestwie Polskim. *Kwart. Hist.* 1939 z. 2. — W. BORTNOWSKI: Udział „Kaliszan” w władzach powstania listopadowego. *Osiemnaście wieków Kalisza*. T. 3. Kalisz 1962. — J. SZACKI: Ojczyzna, Naród, Rewolucja. Wwa 1962. — W. ZAJEWSKI: Walki wewnętrzne ugrupowań politycznych w powstaniu listopadowym. Gdańsk 1967. — W. KARPINSKI, M. KRÓL: Sylwetki polityczne XIX w. Kr. 1974. — W. BORTNOWSKI: Kaliszanie. Kartki z dziejów Królestwa Polskiego. Wwa 1976. — W. ZAJEWSKI. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978).

E.A.

NIESIECKI Kasper 1682–1744

Urodzony 31 grudnia 1682 w Wielkopolsce, w rodzinie mieszczańskiej. 2 września 1699 wstąpił do nowicjatu jezuitskiego w Krakowie. Od 1701 studiował filozofię w Lublinie; w 1704 uzyskał stopień magistra. Przez następne trzy lata nauczał kolejno w Łucku, Lublinie i Krośnie. Od 1707 studiował teologię w Krakowie, w czerwcu 1710 otrzymał świę-

cenia kapłańskie, a w 1711/12 odbył tzw. trzecią probację w Jarosławiu. Wykładał retorykę i poetykę w 1712/13 w Bydgoszczy, 1713/14 w Chojnicach, a w 1714/15 w Kaliszu retorykę i matematykę, gdzie równocześnie był kronikarzem kolegium. W latach 1715–23 działał jako kaznodzieja w różnych miejscowościach (Rawa Mazowiecka, Kraków, Lublin, Kalisz, Lwów, Krasnystaw). W 1724 osiadł na stałe w Krasnymstawie, gdzie pełnił funkcję regensa seminarium i wykładał teologię moralną. Przełom 1740/41 spędził w Sandomierzu jako regens konwiktu szlacheckiego. W Krasnymstawie zbierał materiały do herbarza, który przy pomocy finansowej Marianny z Potockich Tarłowej wydał drukiem. Jednakże zarówno tom pierwszy, jak i trzy dalsze wywołały liczne protesty i skargi do najwyższych władz zakonnych. Osobiste napaści zmusiły autora do schronienia się na pewien czas we Lwowie. Rozpoczętego tomu piątego nie zdążył ukończyć. Pracę przerwała śmierć 9 maja (lipca?) 1744 w Krasnymstawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Korona polska przy złotej wolności starożytnymi wszystkich katedr, prowincji i rycerstwa klejnotami ... ozdobiona, potomnym zaś wiekiem na zaszczyt i nieśmiertelną sławę pamiętnych w tej ojczyźnie synów podana ... roku wolności ludzkiej przez wcielonego Boga windykowanej 1728. T. 1. Lw. 1728; t. 2. Lw. 1738; t. 3. Lw. 1740; t. 4. Lw. 1743. (T. 5 zaczęty przez N. dokończył w rękopisie jezuita S. Czapliński). Wyd. nast. pt. *Herbarz polski ... powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*. Wyd. J.N. Bobrowicz. T. 1–10. Lipsk 1839–1845. Wyd. fotoofs. Wwa 1979; wyd. fotoofs. 2 Wwa 1988; wyd. fotoofs. 3 Wwa 1989. Dzieło do dziś niezbędne przy badaniach genealogicznych i biograf.

Przeróbki: H. Stupnicki: *Herbarz polski*. T. 1–3. Lw. 1855–1862; K. Czarniecki: *Herbarz polski*. T. 1–2. Gniezno 1875–1882.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

W. DWORZACZEK. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978). — E. JANAS: K.N. — „vir eruditissimus”. *Kamena* 1992 nr 3/4. — M. KAZAŃCZUK: „Korona Polska” K.N. jako dzieło religijne. *Pam. Lit.* 1995 z. 2.

I.T.

NIEWIAROWSKI Aleksander 1824–1892

Urodzony w 1824 we wsi Prostyń (pow. węgrowski na Podlasiu) w rodzinie drobnej szlachty herbu PÓL- 139

kozić. Jego ojciec był dzierżawcą, później administratorem dóbr na Podlasiu i w Pultuskim. Uczył się od 1835 w Warszawie, najpierw w gimnazjum na Lesznie, następnie w Gimnazjum Gubernialnym, którego prawdopodobnie nie ukończył. Był kolegą szkolnym Cypriana i Ludwika Norwidów, Romana Zmorskiego i Włodzimierza Wolskiego. Odbywał wspólnie z nimi piesze wędrówki krajoznawcze. W 1842 zawarł znajomość z Sewerynem Fillebornem i dołączył do grupy literackiej, którą po latach nazwał Cyganerią warszawską. W tymże roku debiutował wierszem „Człowiek”, opublikowanym w *Przeglądzie Naukowym* (t. 3 nr 23); z pismem tym współpracował do 1846. Artykuły, opowiadania i wiersze drukował ponadto w noworoczniku *Jaskółka* (1843), w *Gazecie Teatralnej* (1843–44) i *Dwutygodniku Literackim* (1845). Bywał w domu Wilkońskich oraz należał do Cechu Głupców z przydomkiem „Wcześni głupi”. W 1847 w obawie przed aresztowaniem wyjechał za granicę. W Paryżu zawarł bliższą znajomość z Juliuszem Słowackim. Wciągany do Kola Towiańskiego, zaatakował je ostro w liście do redakcji *Trzeciego Maja* (3 II 1848). Pod koniec 1849 wrócił do kraju. W roku następnym został aresztowany i osadzony w warszawskiej cytadeli, później więziony był w twierdzy w Zamościu, a po kilku miesiącach uwolniony. Ożenił się z kompozytorką i pianistką, Julią Brzozowską, siostrą Karola, następnie rozpoczęła działalność literacką. Wydał kilka powieści obyczajowych, stale współpracował z *Gazetą Warszawską* (tu m.in. w 1854–57 tygodniowe felietony sygnowane * lub ♠, od tych graficznych znaków autora zaczęto nazywać „Gwiazdką”) i z *Gazetą Codzienną* (red. w 1857–59). W 1860–61 wydawał dwutygodnik *Guiazdka* (z. 1–18), prawie w całości wypełniony własnymi felietonami. Od stycznia 1861 do lutego 1862 redagował pismo codzienne *Pszczoła*; w 1861–63 — *Kurier Niedzielnny*, przekształcając go z dziennika dla rzemieślników w periodyk humorystyczny (tu stały jego felieton: „Przegląd brukowy”). Po niepowodzeniach wydawniczych związał się z rządowym *Dziennikiem Powszechnym*, przemianowanym w 1864 na *Dziennik Warszawski* (tu w 1865–70 drukował kroniki tygodniowe, recenzje teatralne i opowiadania podpisywane najczęściej kryptonimem AL.); za tę współpracę zapłacił odosobnieniem towarzyskim i bojkotem patriotycznej opinii publicznej. W 1876 redagował dziennik literacko-teatralny *Antrakt*. W roku następnym został współpracownikiem założonego przez Zygmunta Sarnieckiego *Echa* (1877–83). Swoje utwory, a przede wszystkim cieszące się wielkim powodzeniem felietony drukował (najczęściej pod pseudonimem A.N. lub Aleksander Półkozić) w *Kurjerze Codziennym* (1878–80, 1887), *Kurjerze Warszawskim* (1881–87), *Wieku* (1882–86), *Słowie* (1882–87), *Kłosach* (1884–88), *Tygodniku Mód i Powieści* (1885, 1887–88), *Bie-*

siadzie Literackiej (tu m.in.: „O Juliuszu Słowackim”, 1886 nr 37–38, 1887 nr 17–18) i *Dzienniku dla Wszystkich* (1886–87). Był jednym z niewielu wówczas wielbicieli poezji Cypriana Norwida, a po śmierci poety poświęcił mu kilka nekrologów. Zmarł 13 listopada 1892 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dwie szkatułki. Komedia w 2 a. Wyst. Wwa 1845.
Współautor: M. Morzkowski.
2. Rękopism mego kuzyna wariata. Fantazja. T. 1–2. Wwa 1853.
3. Laokoon. Szkic obyczajowy. Wwa 1854.
4. Los – opiekun. Powieść. Wil. 1855.
5. Galeria kawalerów do wzięcia; Galeria panien na wydaniu. W: J.S. Bogucki: Wizerunki społeczeństwa warszawskiego. Szkice obyczajowe. T. 2. Wyd. 2 powiększone przez A. Niewiarowskiego. Wwa 1855. Wyd. osob. cz. 2 pt. Galeria panien na wydaniu. Szkic obyczajowy. Wwa 1855.
6. Rotmistrz bez rotty. Powieść. T. 1–3. Wwa 1855.
7. Zbiór powinszowań na wszystkie uroczystości rodzinne, wierszem i prozą, oraz wpisy do sztambuchów zebrane z najlepszych autorów, oryginalnie w języku polskim, francuskim i niemieckim. Wwa 1855. Wyd. 2 Wwa 1861.
8. Życie na żart. Szkic. T. 1–3. Wwa 1856.
9. Galeria konkurentów i konkurentek. Wil. 1857.
10. Stara osa. Kilka rysów towarzyskich. [Powieść]. Wwa 1857.
11. Krzyż wojskowy. (Rekruci, czyli Krzyż wojskowy). Opera w 3 a. Muzyka: G. Rożniecki. Próba generalna Wwa 1859 [do premiery nie doszło]. Rkps w Bibl. T. Narodowego w Wwie 943.
12. Niedouczek. [Powieść]. *Dzien. Warsz.* 1867 nr 228–295 (z przerwami).
13. Szkice psychologiczne. (W ramach powieści). Wwa 1867.
14. Cyganeria warszawska. *Kur. Warsz.* 1881 nr 269 – 1882 nr 7 (z przerwami).

Przekłady

15. J. Samarin: Jezuci i stosunki ich do Rosji. Przełożył z ruskiego A.N. Wwa 1867.

Wybory utworów

16. Wspomnienia o Cyganerii warszawskiej. Zebrał i oprac. J.W. Gomulicki. Wwa 1964.
Współautor: W. Szymanowski.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), LP.

W. MARRENÉ-MORZKOWSKA: Cyganeria warszawska. Wwa 1905. — M. WITKOWSKI: A.N. (Półkoźic), twórca polskiego felietonu. *Kur. Lit.-Nauk* 1933 nr 50. — S. KAWYŃ: Cyganeria warszawska. Wwa 1938. — T. HIŻ: Od Półkoźica do Wasylewskiego (90-lecie polskiego felietonu). *Gaz. Pol.* 1939 nr 184. — P. WILKONSKA: Moje wspomnienie o życiu towarzyskim w Warszawie. Oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1959 (prwdr. 1871). — J. NOWAKOWSKI: Cyganeria warszawska. (Między legendą a prawdą). *Ruch Lit.* 1960 nr 1/2. — W. GOMULICKI: Warszawa wczorajsza. Wwa 1961. — J.W. GOMULICKI: O autorze „Cyganerii warszawskiej”. W: W. Szymanowski, A. Niewiarowski: Wspomnienia o Cyganerii warszawskiej. Wwa 1964. — S. KAWYŃ: Wstęp. A.N. (1824–1892). *Cyganeria Warsz.* Wr. 1967 BN1, 192; przedr. w: *Studia i szkice*. Kr. 1976. — J.J. LIPIŃSKI: A.N. (1824–1892). W: *Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”*. T. 1: Felietoniści i kronikarze 1818–1899. Wwa 1973. — A. GROMADZKI: Cyganeria warszawska. *Przegl. Hum.* 1975 nr 5. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — J. BACHÓRZ. *Obraz lit. pol.* 5. 3 t. 2 (1988).

H.G.

NIKUTA Marcin 1741–1812

Urodzony w 1741 w Tylkowie (Scheffelsdorf) w powiecie szczytnickim, w mazurskiej rodzinie luteranckiej. Kształcił się w gimnazjum w Królewcu, a od 1754 (immatrykulowany 20 marca) studiował filozofię na Uniwersytecie Królewieckim u Immanuela Kanta. W 1765 uzyskał stopień magistra za wydane w tym samym roku „Dissertatio de harmonia appetitus sensitivi et rationalis”. Miał też tytuł doktora. Przez pewien czas pracował w bibliotece Albertinum, ale nie uzyskawszy stanowiska bibliotekarza przenosił się w 1766 do Warszawy na stanowisko profesora w Szkole Rycerskiej, zaproponowane mu przez Stanisława Augusta. Uczył poetyki i retoryki łacińskiej, prawa natury (1768/69), logiki i prawa cywilnego (od 1769/70) oraz nauki moralnej, ekonomii i kameralistyki (1773/74). Początkowo wykładał po łacinie i niemiecku, ale już od 1768 w języku polskim. Uzyskał tytuł „konsyliarza JKMci”, a w 1775 — nobilitację. W 1780 założył i prowadził do 1794 ekskluzywną pensję prywatną w udoświadczonym mu przez Chodkiewiczów Pałacu Ordynackim (Ostrogskich) na Tamce. Do 1788 kontynuował pracę w Szkole Rycerskiej. Po rozbiorach zajmował się nadal prywatnym nauczaniem, przyjmując również młodzież ubogą i mieszczancką (niejednokrotnie bezpłatnie). W tym czasie podjął pracę pisarską. Zmarł 5 kwietnia 1812 w Warszawie; pochowany na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim. Pozostała po nim bibliotekę i rękopisy nabył Aleksander Chodkiewicz.

TWÓRCZOŚĆ

1. Przyzwoity i stosowny do szczęśliwego życia myślenia sposób, w gruntownej nauce krótko zebrany. Wwa 1796.
2. Teinture de la morale. Wwa 1796.
3. Zasady nauki moralnej, przepis sposobu do życia w towarzystwie ludzkim okazujące. Wwa 1796.
4. Recueil des idées élémentaires, pour servir des principes aux sciences morales. Cz. 1–6. Wwa 1797.
5. Sciographie de l'art de penser. Wwa 1798.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972).

G. JAHOLKOWSKI: M.N. W: K.W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 1. Wwa 1850. — K.W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski p. Warszawą. T. 3. Wwa 1856; wyd. 2 fotoofs. Wwa 1979. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel.* 19 (1865). — W. PRZYBOROWSKI: Z przeszłości Warszawy. Seria 2. Wwa 1902. — M. STRASZEWSKI: Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowym. T. 1. Kr. 1912. — W. TATARKIEWICZ: Zapytanie w sprawie filozofa warszawskiego z r. 1784. *Przegl. Filoz.* 30 (1927). — W. WERNIC: Jak Mazur ze Szczytna profesorem w Warszawie został. *Warmia i Mazury* 1959 nr 12. — K. MROZOWSKA: Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794). Wr. 1961. — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 r. Wwa 1963. — K. MROZOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978).

E.A.

NORWID Cyprian 1821–1883

Podpisywał się również: Cyprian Kamil Norwid.

Urodzony 24 września 1821 we wsi Laskowo-Głuchy na Mazowszu koło Radzymina w rodzinie szlacheckiej; syn Jana, urzędnika sądowego i administracyjnego, i Ludwiki ze Zdzieborskich. Po śmierci matki w 1825 wraz z trójgiem rodzeństwem przebywał we wsi Strachówka i w Warszawie pod opieką prababki Hilarii z Buynów Sobieskiej, a od końca 1830 zamieszkał z ojcem i rodzeństwem w Warszawie. Tu w 1831–37 razem ze starszym bratem Ludwikiem uczył się w Gimnazjum Praktyczno-Pedagogicznym przy ul. Leszno, gdzie jego kolegami byli m.in. Felician Faleński i Aleksander Niewiarowski. W 1835, więziony za długi, w warszawskim więzieniu zmarł mu ojciec. Nie ukończywszy gimnazjum, w 1837 podjął naukę w prywatnej szkole malarskiej Aleksandra Kokulara, a w 1839 w pracowni malarskiej Jana Klemensa Minasowicza. Od listopada 1840 do czerwca 1841

141

pracował jako aplikant w Heroldii Królestwa Polskiego, od sierpnia do października 1841 odbył w towarzystwie Władysława Wężyka podróż literacko-artystyczną po Królestwie Polskim. Pierwsze utwory ogłaszał od początku 1840 w pismach warszawskich, w *Piśmiennictwie Krajowym* (tu dwa niepodp. wiersze: „Mój ostatni sonet”, „Samotność”, które są jego przypuszczalnym debiutem, i wiersz „Dumanie” (II) oraz w *Przeglądzie Warszawskim* (tu m.in. wiersze: „Sieroty”, „Noc”, „Wspomnienie wioski”, „Do piszących” oraz pierwsze opowiadanie „Łaskawy opiekun, czyli Bartłomiej Alfonsem”), a od 1841 także w *Bibliotece Warszawskiej*. Utrzymywał stosunki z przedstawicielami młodej literatury warszawskiej, m.in. z Antonim Czajkowskim, Edmundem Chojeckim i z poetami z kręgu Cyganerii warszawskiej. Bywał w znanych salonach literackich stolicy, gdzie poznał m.in. Augusta Cieszkowskiego. Uczestniczył również w życiu konspiracyjnym Warszawy. Jego ówczesne wiersze dokumentowały silne poczucie związku z pokoleniem, które dorastało w atmosferze klęski powstania listopadowego; typowe w zakresie problematyki i środków wyrazu dla środowiska „młodej piśmienności warszawskiej”, zdobyły mu uznanie krytyki i publiczności stolicy. Przypuszczalnie wówczas zaręczył się z Kamiłą Lemańską, podczas pobytu za granicą otrzymał od niej list zrywający zaręczyny.

W maju 1842 wyjechał do Krakowa, stamtąd w czerwcu do Drezna, Marienbadu i Pragi. Od października do początków 1843 był w Norymberdze i Monachium. Później do połowy 1845 przebywał we Włoszech, głównie w Wenecji, Florencji (gdzie w 1843 podjął studia rzeźbiarskie u Luigiego Pompałonego) i w Rzymie. Wiele w tym czasie zwiedzał i podróżował, m.in. odbył morską wycieczkę na południe Dalmacji, utrzymywał ożywione kontakty z Polakami przebywającymi we Włoszech, poznał też wówczas bliżej głośniejszą piękność tej doby, Marię Kalergis, i jej przyjaciółkę, Marię Trębicką, z którą później przez wiele lat korespondował. W marcu 1845 w czasie bierzmowania przyjął imię Kamil, które na wiele lat stanie się elementem jego podpisu literackiego. Na ten okres przypada również jego przejściowe, choć czynne zaangażowanie w politykę Hotelu Lambert, prowadzoną we Włoszech przez Ludwika Orpizewskiego. We wrześniu 1845 wyjechał przez Śląsk do Berlina, gdzie zaprzyjaźnił się z Włodzimierzem Łubieńskim z Poznańskiego, któremu — po jego przedwczesnej śmierci — dedykował później poemat „Promethidion”. W Berlinie pozostawał w bliskich stosunkach z tamtejszą Polonią, m.in. z Janem Koźmianem, A. Cieszkowskim, Cezarym Platerem; wiosną 1846 dla młodzieży polskiej wygłosił odczyt „Kraj a ojczyzna” (znany dziś tylko ze streszczenia). W czerwcu tego roku — oskarżony

w ostatnich wydarzeniach rewolucyjnych na ziemiach polskich — został aresztowany i osadzony na miesiąc w więzieniu; tu nabawił się częściowej głuchoty odtąd już stale go trapiącej. W sierpniu wyjechał do Belgii (Bruksela, Ostenda), skąd dwukrotnie wyjeżdżał na krótko do Paryża. W Belgii zbliżył się do gen. Jana Skrzyneckiego i jego rodziny, poznał Joachima Lelewela i Lucjana Siemieńskiego. Na obchodach rocznicy listopadowej wygłosił przemówienie „Głos niedawno do wychodźstwa przybyłego artysty”. W tym czasie przyjął status emigranta. W lutym 1847 przybył do Rzymu, gdzie pozostawał do stycznia 1849. Tu w 1847 poznał Stefana Witwickiego, zaprzyjaźnił się z Józefem Bohdanem Zaleskim, zbliżył do środowiska zmartwychwstańców. W tym samym roku ukończył pierwszą redakcję misterium „Wanda”, pracował nad (zaginionym dziś) dramatem „Patkul” i pierwszą redakcją „Krakusa”, a równocześnie malował (m.in. obraz „Chrystus błogosławiący z krzyża” i drugi, który nazywał „wizją nakolizejską”). W swojej pracowni urządził osobnie herbaty literacko-artystyczne, które znalazły echo m.in. w „Promethidionie”. W styczniu 1848 nawiązał bliski kontakt z przybyłym właśnie do Rzymu Zygmuntem Krasińskim, w lutym poznał Adama Mickiewicza, przeciw któremu wystąpił na głośnym sejmiku emigracyjnym 27 marca 1848, wykreślając się równocześnie z listy legionistów (na którą wpisał się dwa dni wcześniej). W kwietniu należał do komisji przygotowującej z inspiracji zmartwychwstańców organizację konkurencyjnego wobec Mickiewiczowskiego legionu polskiego. W czasie wiosennych rozruchów rzymskich, wywołanych allokucją Piusa IX, jednoznacznie opowiedział się po stronie papieża, u którego w maju uzyskał audiencję. W styczniu 1849 wyjechał do Paryża i tu w krótkim czasie nawiązał bądź odnowił szereg znajomości z czołowymi przedstawicielami emigracji, m.in. z A. Mickiewiczem, Juliuszem Słowackim, Fryderykiem Chopinem, J.B. Zaleskim, Julianem Klaczką, Adamem Czartoryskim, oraz — za pośrednictwem E. Chojeckiego — z reprezentantami ówczesnej lewicy europejskiej, m.in. z Emmą i George'em Herweghami, Aleksandrem Hercenem. Interpretacją *Wiosny Ludów* — jako wydarzeń zamykających poprzednią epokę, jej kierunki myślenia i działania — dała początek serii utworów i artykułów publicystycznych, w których N. wyłożył swój opozycyjny wobec Mickiewiczowskiego program ideowy i artystyczny: „Pieśń społecznej cztery stron”, „Niewola”, „Psalmów — psalm”, „Listy o emigracji”, „Promethidion”, „Zwolon”. Część tych utworów udało mu się opublikować w 1849–51 w Paryżu i Poznaniu; nawiązał wówczas ożywiającą współpracę z czasopismami poznańskimi, zwłaszcza z *Dziennikiem Polskim* Karola Libelta i *Gońcem Polskim* Władysława Bentkowskiego. Publikacje te przyniosły pierwszy za-

sadniczy rozdzwięk między publicznością a poetą, któremu zaczęto zarzucać „manierowaną niejasność myśli, obrazów i wyrazów”. Niepowodzenia, także natury osobistej — zlekceważona miłość do Marii Kalergis, kłopoty finansowe wpłynęły pod koniec 1852 na decyzję wyjazdu do Ameryki. Po dwumiesięcznej podróży żaglowcem przebywał od lutego 1853 do czerwca 1854 w Nowym Jorku, zarabiając na życie jako rysownik i rzeźbiarz, walcząc z coraz silniejszą nostalgią. Nawiązał kontakty z Towarzystwem Demokratycznym Wygnańców Polskich w Ameryce, któremu przesyłał memoriały dotyczące ustroju przyszłej Polski.

Dzięki pomocy przebywającego w Nowym Jorku Marcelego Lubomirskiego w lipcu 1854 wrócił do Europy, zrazu przez pół roku przebywał w Londynie, a od grudnia 1854 w Paryżu. Zamieszkał tu już na stałe, raz tylko (1858) opuszczając Paryż na miesiąc w celu udania się na kurację do Cette na południu Francji. Po powrocie z Ameryki oddał się pracy nad twórczością literacką i artystyczną. W 1855–57 przygotował do druku duży poemat z czasów starożytnych „Quidam”. Wykład głównych przekonań estetycznych i literackich przyniosły pisane prozą poetycką i ogłoszone w 1856–57 eseje „Czarne kwiaty” i „Białe kwiaty”, opublikowana w 1858 rozprawa „O sztuce (dla Polaków)” oraz wygłoszony w 1860 i wydany w 1861 cykl prelekcji „O Juliuszu Słowackim”. W listopadzie 1862 lipskie wydawnictwo Brockhousa opublikowało (z datą 1863) pierwsze i jedyne za życia autora wydanie wyboru jego twórczości („Poezje”), zawierające wszystkie podstawowe typy wypowiedzi N. Wydanie to, trafiające do rąk czytelnika w przeddzień powstania styczniowego, przeszło bez żadnego echa, podobnie jak następny tomik wydany przez Brockhousa w 1864 („Niewola” i „Fulminant”). Pertraktacje z lipskim edytorem sprawiły jednak, że w 1865–66 N. opracował i przygotował do druku swój najświetniejszy i manifestacyjnie nowatorski zbiór poetycki, cykl liryków „Vade-mecum”. Z tomikiem, który uważał za „rzecz na progu nowego cyklu poetycznego w Polsce”, wiązał wielkie nadzieje. Po wycofaniu się Brockhousa z umowy przez szereg lat starał się — zawsze bez efektu — o znalezienie wydawcy. O to było coraz trudniej. W 1865–83 bibliografia Norwidowskich pierwodruków notuje jedynie 21 wierszy, z obszerniejszych pozycji — wydany w 1869 traktat poetycki „Rzecz o wolności słowa”, wygłoszony uprzednio w formie odczytu i jako taki przychylnie przyjęty przez słuchaczy. Nie udało się również wydać ani wystawić — mimo zabiegów N. — żadnego z czterech dużych dramatów napisanych w ostatnim dwudziestoleciu i stanowiących punkt dojścia Norwidowskiej koncepcji dramatycznej, zarówno w zakresie współczesnej „wysokiej komedii” („Aktor”, „Za kulisami”, „Pierścień wielkiej

damy”), jak i tragedii historycznej („Tyrtel”, „Kleopatry”). W rękopisach pozostać też musiały inne ważne utwory tego czasu, jak poematy („Assunta”, „A Dorio ad Phrygium”), nowele („Tajemnica lorda Singelworth”), rozprawy filozoficzne („Milczenie”). Niepowodzenia na polu literatury były w tym okresie głównym wątkiem biografii N. i stanowiły częsty przedmiot jego refleksji. Towarzyszyły im niepowodzenia innych prób aktywnego włączenia się w życie narodu. Najważniejsze z nich wiązały się z powstaniem styczniowym, w czasie którego w dziesiątkach listów i memoriałów bezskutecznie zgłaszał szereg projektów natury politycznej, m.in. zabiegał o utworzenie czasopisma informującego opinię publiczną o sprawach polskich, o powołanie w Stolicy Apostolskiej międzynarodowego trybunału rozpatrującego polskie roszczenia.

Kłęski, które ponosił, w niewielkim tylko stopniu znajdowały rekompensatę na innych polach. Był ceniony przez współczesnych jako mówca i deklamator. Prace artystyczne, zwłaszcza rysunek, akwafory, akwaforty, których sprzedaż stanowiła jedno ze źródeł utrzymania poety, zdobyły mu pewne uznanie w środowisku francuskim. W listopadzie 1866 muzeum w Nîmes wystawiło akwaforty: „Sybilla”, „Pytonissa”, „Sforza w więzieniu”; dwie z nich opublikowało w 1868 roku paryskie pismo „L'Artiste”. W tymże roku w Salonie paryskim artysta wystawił akwafortę „Le Musicien inutile” i został przyjęty do Société des Artistes. W 1870–76 współpracował czynnie z paryskim Société Philologique. Mimo niedostatku i osamotnienia, w jakich żył po powrocie z Ameryki, oraz mimo opinii dziwaka zawsze znajdował ludzi ceniących jego oryginalną umysłowość, pozostających z nim w kontaktach przyjacielskich czy towarzyskich. Były wśród nich osoby powszechnie znane w środowisku polskim — Teofil Lenartowicz, J.B. Zaleski, A. Cieszkowski, Zofia Węgierska; byli Francuzi — malarze Ary Scheffer i Paul Délaroche; byli wreszcie ludzie o diametralnie odmiennych zapatrywaniach — ideolog rosyjskich narodników Piotr Ławrow. Z wieloma utrzymywał ożywioną korespondencję. Znamy dziś przeszło tysiąc jego listów stanowiących cenny przekaz poglądów N. i komentarz do twórczości literackiej. W 1877 za namową krewnego, Michała Kleczkowskiego, zamieszkał na przedmieściu Paryża w Ivry, w Zakładzie św. Kazimierza, w istniejącym do dziś pensjonacie dla polskich sierot i weteranów. Pobyt w zakładzie, którego regulamin ograniczał swobodę poety i utrudniał kontakty z Paryżem, spotęgował izolację N. Pracował twórczo do samej śmierci. Zmarł 23 maja 1883; pochowany zrazu na cmentarzu w Ivry, pięć lat później przeniesiony do grobu zbiorowego na polskim cmentarzu w Montmorency pod Paryżem, gdzie prochy jego dotąd spoczywają.

Twórczość N., nieobecna w świadomości społecznej do końca XIX w., od początku XX w. znalazła się w centrum zainteresowań kulturalnych. Przed ostatecznym rozproszeniem spuściznę poety ocalili jego „odkrywcą” Zenon Przesmycki, który zapoczątkował publikację Norwidowskie ogłoszeniem noweli „Ad leones!” w *Chimerze* 1901, w 1904 ineditom poety poświęcił cały rocznik tego pisma (poz. 110), a w 1912 rozpoczął (przerwane wybuchem I wojny światowej) wydawanie jego „Pism zebranych” (poz. 113); zbiory Z. Przesmyckiego stały się podstawą Archiwum Norwidowskiego, znajdującego się obecnie w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Prace Przesmyckiego kontynuował Juliusz Wiktor Gomulicki, edytor m.in. najpełniejszego z dotychczasowych wydań, 11-tomowych „Pism wszystkich” z 1971–1976 (poz. 137). W 1983, w setną rocznicę śmierci poety, Towarzystwo Naukowe KUL zainicjowało wydawanie rocznika *Studia Norwidiana* (dotąd ukazało się 12 tomów). Od kilkunastu lat systematyczne badania nad twórczością N. prowadzą trzy ośrodki: Międzywydziałowy Zakład Badań nad Twórczością C.N. w KUL, Pracownia Słownika Języka C.N. w UW oraz Pracownia Kalendarza Życia i Twórczości C.N. w UAM w Poznaniu. W 2001 — w 180 rocznicę urodzin poety — urna z ziemią z jego grobu, poświęcona w Watykanie przez papieża Jana Pawła II, została złożona w katedrze na Wawelu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Łaskawy opiekun, czyli Bartłomiej Alfonsem. [Opowiadanie]. *Przeł. Warsz.* 1840 t. 1 z. 4. Przedr. m.in. w poz. 113 t. E, 118, 120 t. 5, 134 t. 4, 137 t. 6. Podp.: C.N.

Przekł. franc. 1932 (zob. poz. 151).

2. Do piszących. [Wiersz]. *Przeł. Warsz.* 1840 t. 3 z. 10. Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111). Tytuł wzięto ze Spisu rzeczy do t. 3 *Przeł. Warsz.* – w tekście tyt.: Do***. Końcowy sześciowiersz druk. jako motto w *Pamiętnictwie Kraj.* 1841.

Podp.: C.N.

3. Dobrzy ludzie. [Komedia w 3 a.]. Powst. 1840–1841. Zachował się fragm. sceny 3 aktu 2 (w odpisie W. Potockiego, rkps Bibl. PAN w Kr.). Ogl. J.W. Gomulicki: O nieznanym dramacie N. *Pam. Teatr.* 1961 z. 2. Przedr. w 1971 (poz. 137 t. 4).

4. Pióro. [Wiersz]. Powst. 1841. Ogl. *Bibl. Warsz.* 1842 t. 2 z. 5, z innych rkpsów: *Pam. Lit.* 1842 nr 11 oraz w poz. 68. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 113 t. A).

Rkps wersji z *Bibl. Warsz.* w Bibl. PAN w Kr.

Przekł.: czes. 1985, franc. 1965, ros. 1975 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158), węgier. 1982 (poz. 159), włos. 1981 (poz. 160).

5. Wyjątek z listu z Krakowa w czerwcu 1842 pisanego. *Bibl. Warsz.* 1842 t. 3 z. 7. Przedr. w poz. 113 t. F, 120 t. 6, 137 t. 6.

Podp.: Cyprian.

6. Do mego brata Ludwika. [Wiersz]. Powst. 1844. Ogl. *Przeł. Nauk.* 1845 t. 1 nr 4. Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 11).

Rkps bez tyt. AGAD Wwa.

7. Moja piosnka [inc. Żle, źle zawsze i wszędzie...]. Powst. 1844. Ogl. *Bibl. Warsz.* 1845 t. 4 z. 12. Przedr. *Lira pol.* T. 6. Wwa 1884 oraz w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Przekł.: ang. 1944, czes. 1985 (poz. 150), franc. 1965, ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158), włos. 1981 (poz. 160).

8. O rzeźbiarzach florenckich dziś żyjących. Powst. 1845. Ogl. *Bibl. Warsz.* 1846 t. 1 z. 1. Przedr. w poz. 113 t. F, 120 t. 6, 134 t. 4, 137 t. 6.

Rkps Bibl. Nar.

9. Głos niedawno do wychodźstwa polskiego przybyłego artysty. *Orzeł Biały* (Bruksela) 1846 nr 19/20. Przedr.: S.P. Koczorowski: Nieznane przemówienie publiczne C.N. *Przeł. Warsz.* 1923 nr 23 oraz w poz. 120 t. 7, 129, 134 t. 4, 137 t. 7.

Wygł. w Brukseli w szesnastą rocznicę powstania listopadowego.

10. Italiam! Italiam! [Wiersz]. Powst. ok. 1846. Ogl. B. Erzepki. *Dod. Lit. i Artyst. do Dzien. Pozn.* 1908 nr 9. Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111). Rkps w Fawley Court w Wielkiej Brytanii (zbiory po ks. J. Jarzębowski).

Przekł.: czes. 1985 (poz. 150), ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158), węgier. 1982 (poz. 159), włos. 1981 (poz. 160).

11. Amen. (Legenda). Powst. 1847. Ogl. A. Krechowicki w *Bibl. Warsz.* 1908 t. 4 i w książce: O C. Norwidzie. T. 1. Lw. 1909. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 113 t. A).

Przekł.: ang. 1951–1952, ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158).

12. Wesele. Powieść. [Poemat]. Powst. 1847. Ogl. Z. Przesmycki w 1911 (poz. 113 t. A). Przedr. w poz. 116, 118, 128, 134 t. 2, 137 t. 3.

13. Pięć zarysów. [Poematy]. Powst. 1847–1852. Ogl. w: Poezje. Lipsk 1863 (poz. 76). Przedr. w poz. 113 t. A, 118, 137.

Tu: Próby; I. Rzeczywistość; II. Pisarstwo; III. Ruiny; IV. Burza; V. Lille.

14. Epos – nasza. [Wiersz]. Powst. 1848 [?], 1850–1851 [?]. Ogl. B. Erzepki: *Lit. i Sztuka* dod. do *Dzien. Pozn.* 1910 nr 26. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 111 wyd. 2).

Przekł.: ros. 1972 (poz. 155), węgier. 1982 (poz. 159), włos. 1981 (poz. 160).

15. Jeszcze słowo. (Czyniącym pokój przypisane). [Poemat]. Powst. 1848. Wyd. [Paryż 1848 lub 1849, druk ulotny]. Przedr. w poz. 113 t. A, 118, 133, 137 t. 1.

16. Marmur – biały. [Wiersz]. Powst. 1848. Ogl. A. Krechowicki wraz z poz. 11. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 111 wyd. 2).

Rkps Bibl. Jagiel.

Przekł.: czes. 1985 (poz. 150), ros. 1972 (poz. 155), ukr. 1971 (poz. 158).

17. Niewola. Powst. 1848–1849. Wyd. razem z poz. 77 pt. Niewola i Fulminant. 1849–1863. Dwa rapsody. Lipsk 1864. Przedr. w poz. 113 t. A, 118, 134 t. 2 (fragm.), 137 t. 3.

Pierwotny tyt.: Trzy pytania.

Epilog pt. Plato i Archita bywa wymientany jako utwór oddzielny – wyd. m.in. w postaci druku ulotnego. Wr. 1967.

Poemat miał wejść w skład cyklu traktatów poetyckich zatyt. Pieśń społeczna i zawierającego kolejno: Wigilię – jako prolog (zob. poz. 21), Pieśni społecznej cztery stron (zob. poz. 19), Niewolę, Psalmów – psalm (zob. poz. 36).

Przekł. węgier. 1982 (poz. 159).

18. Jesień. [Wiersz]. Powst. 1848. Ogl. *Pokłosie. Zbieranka lit. na korzyść sierot*. R. 5. Pozn. 1857. Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Rkps Arch. Zgromadzenia Sióstr Służebniczek B.D.N.P. w Dębicy.

Przekł.: ang. 1944, czes. 1985 (poz. 150), franc. 1983 (poz. 153), ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158), włos. 1945, 1981 (poz. 160).

19. Pieśni społecznej cztery stron. Powst. 1848. Wyd. Pozn. 1849. Przedr. w poz. 113 t. A, 118, 137 t. 3.

Poemat miał wejść w skład cyklu poetyckiego – zob. poz. 17.

20. Psalm wigilii. Powst. 1848. Ogl. *Kalendarz dla rodzin katol.* na r. 1866. Kr. 1866. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 111 wyd. 2).

21. Wigilia. (Legenda dla przyjaciół). Paryż [1848, druk ulotny]. Przedr. w poz. 113 t. A, 115, 118, 133, 134 t. 1, 137 t. 3.

22. Z listu (do Włodzimierza Łubińskiego). Powst. 1848. Ogl. *Pokłosie. Zbieranka lit.* 3 (1855). Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Rkps Bibl. Nar.

23. Pompeja. [Poemat]. Powst. 1848–1849. Ogl. *Pokłosie. Zbieranka lit.* 2 (1853). Przedr. w poz. 110, 113 t. A, 116, 118, 128 t. 2, 134 t. 2, 137 t. 3.

Przekł.: czes. 1908, franc. 1974.

24. Zwolon. (Monologia). [Dramat wierszem]. Powst. 1848–1849. Wyd. Pozn. 1851. Przedr. w poz. 113 t. C, 118, 120 t. 3, 137 t. 4.

Wyst. Szk. Dram. w Wwie 1925; Teatr Nar. 1983.

25. Krytycy i artyści. *Dzien. Pol.* 1849 nr 55. Przedr. w poz. 112, 113 t. F, 120 t. 6, 134 t. 4, 137 t. 6.

Odpowiedź na anonim. art. Artyści, ogl. w *Dzien. Pol.* 1849 nr 40.

Rkps (fragm.) Bibl. Nar.

26. Listy o emigracji. I–IV. *Dzien. Pol.* 1849 nr 99, 125, 126, 137. Przedr. w poz. 120 t. 7, 129, 137 t. 7. Odpowiedź krytykom „Listów o emigracji” – ogl. Z. Przesmycki w 1933 (poz. 117 t. 3, pt. Rasa, naród, ludzkość – i życie). Przedr. w poz. 120 t. 7, 129, 137 t. 7.

27. W Weronie. [Wiersz. Zachował się w kilku przekazach]. I red., włączona do komedii „Noc ty sięczna druga” (poz. 33), powst. w 1849, pt. Impro-

wizacja w Castel-Fermo pod Weroną ogl. *Dzien. Lit.* 1867 nr 4/5, przedr. *Bluszcz* 1870 nr 9. Inne ważniejsze red.: pt. Nad grobem Julii Capuleti w Weronie ogl. *Pokłosie. Zbieranka lit.* 3 (1855); pt. Na grób Julietty ogl. W. Danek w: J.I. Kraszewski, T. Lenartowicz, *Korespondencja*. Wr. 1963 s. 66; pt. W Weronie – tekst włączony do *Vade-mecum* (poz. 81); dwa różne bez tyt. przekazy ogl. Z. Węgierska: *Kronika paryska. Bibl. Warsz.* 1867 t. 3 s. 225–226 (rkps Bibl. Litew. Akademii Nauk w Wil.) oraz B. Kocówna w *Arcb. Lit T.* 1. Wr. 1956 (rkps z 1873 w Bibl. Nar.). Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Szczegółowy rejestr przekazów w komentarzach J.W. Gomułckiego do poz. 133 oraz w książce: W Weronie. Oprac. M. Bizan i B. Koc, Z. Libera, S. Makowski. Wwa 1979 (tu również teksty, także w podobiznach fot. autografów i prwdr.).

Przekł.: ang. 1936, 1986, czes. 1968 (poz. 148), franc. 1948, ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), włos. 1945, 1981 (poz. 160).

28. Ziemia. [Poemat]. Powst. 1849–1850. Ogl. Z. Przesmycki w 1911 (poz. 113). Przedr. w poz. 116, 118, 128 t. 2, 137 t. 3.

Z poematu zachowały się tylko fragm., przypuszczalnie miał nosić podtyt.: „Komedia” Danta czwarty tom.

29. Częstochowskie wiersze, w Paryżu, miéście francuskim, pisane, a Czytelnikom „Wiarusa” przypisane, na Nowy Rok 1851. Powst. 1850. Ogl. *Goniec Pol.* 1851 t. 2 nr 33. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 113 t. A).

Podp.: Cyprian z Głuchów pod Warszawą.

Przekł.: czes. 1920, ukr. 1971 (poz. 158).

30. Jasność i ciemność. Do A.C. i do Z.K., których prawdziwie kocham i szanuję; i poważam. Powst. 1850. Ogl. J. Ujejski: w *Wiad. Lit.* 1924 nr 46. Przedr. w poz. 120 t. 6, 134 t. 4, 137 t. 6.

Rozprawka epistolograficzna adresowana do A. Cieszkowskiego i Z. Krasieńskiego.

31. Kłatwy. [Wiersz]. *Krzyż a Miecz* 1850 nr 21. Przedr. Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Przekł.: ros., węgier. 1982 (poz. 159).

32. Menego. (Wyjatek z pamiętnika). *Goniec Pol.* 1850 t. 1 nr 139. Przedr. B. Erzepki: *Dod. Lit. i Artyst.* do *Dzien. Pozn.* 1908 nr 281; oprac. J.W. Gomułcki w książce: *Białe kwiaty*. Wwa 1965 oraz w poz. 113 t. F, 118, 120 t. 5, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.

Przekł.: ang. 1973, włos. 1981 (poz. 160).

33. Noc tysięczna druga. Komedia w jednym a. Powst. 1850. Ogl.: *Krytyka* 1907 z. 9–10 (I red.), Z. Przesmycki w 1911 (poz. 113 t. C, II red.). Wyd. nast. II red. oprac. J.W. Gomułcki w: *Miniatury dramatyczne*. Wwa 1968 oraz w poz. 118, 120 t. 3, 134 t. 3, 137 t. 4.

Rkps I red. Bibl. Jagiel.

Wyst. Wwa 1908, Lw. 1913, Tor. 1974, Kr. 1986.

34. Pieśń od ziemi naszej. *Krzyż a Miecz* 1850 nr 25. Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Przekł.: ang. 1944, czes. 1985, franc. 1947, 1983 (poz. 153), węgier. 1982 (poz. 159), włos. 1981 (poz. 160).

35. Promethidion. Rzecz w dwóch dialogach z epilogiem. Przez autora Pieśni społecznej czterech stron. Powst. 1850. Wyd. Paryż 1851. Wyd. nast. w poz. 110, 113 t. A, 118, 119, 134 t. 2, 137 t. 3 oraz oprac. W. Przeclawski. Wwa [1921]; oprac. R. Zrębowicz. Wwa 1922 [właśc. 1921]; oprac. W. Boro-wy. Wwa 1951 (wyd. bibliofilskie); podobizna fak-symilowa prwdr., z posłowiem J. Trzynadłowski-go. Wr. 1967; oprac. Antoni Zaleski [J.W. Gomulicki]. Wwa 1989; oprac. M. Ingłot. Wr. 1995; oprac. S. Sawicki. Kr. 1997.

Przekł.: ang. (fragm.) 1960, bułg. (fragm.) 1923, czes. (fragm.) 1922, franc. (fragm.) 1932, (całość) 1939, ukr. 1971 (poz. 158), węgier. 1982 (poz. 159).

36. Psalmów – psalm. Powst. 1850. Ogl. S. Wa-sylewski. *Wiad. Lit.* 1933 nr 55. Przedr. w poz. 118, 137 t. 3.

Poemat miał wejść w skład cyklu poetyckiego – zob. poz. 17.

Rkps Miejska Bibl. Publ. im. E. Raczyńskiego w Pozn.

37. Sztuka w obliczu dziejów jako Syntetyki księ-ga pierwsza. Powst. 1850. Ogl. S. Pigoń. *Arch. Lit.* T. 1. Wr. 1956. Przedr. w poz. 137 t. 6.

Rozpr. niedokończona.

Rkps Państw. Arch. m. Kr. i Woj. Kr. (Arch. Potockich).

38. Znów legenda. [Wiersz]. Powst. 1850. Ogl. *Dzien. Lit.* 1856 nr 7. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 113 t. A).

39. Memoriał o młodej emigracji. W odpowiedzi na zapytanie Szanownego P. Gałęzowskiego. Powst. 1850–1851. Ogl. K. Woźnicki: Z niewydanych pism S. Goszczyńskiego. *Pam. Lit.* 1907 z. 2 (autorstwo mylnie przypisane Goszczyńskiemu). Przedr. w poz. 112, 120 t. 7, 121, 129, 134 t. 4, 137 t. 7.

40. Bema pamięci żałobny rapsod. Powst. 1851. Ogl. B. Erzepki. *Lit. i Sztuka* dod. do *Dzien. Pozn.* 1910 nr 33. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 111 wyd. 2) oraz m.in. liczne w prasie w 1927 i 1928 z okazji sprowadzenia zwłok J. Bema do kraju.

Przekł.: ang. 1936, 1986, czes. 1985 (poz. 150), franc. 1965, litew. 1970, niem. 1960, ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158), węgier. 1982 (poz. 159), włos. 1945, 1981 (poz. 160).

41. Krakus, książę nieznan. Tragedia. Powst. 1851, ostateczne oprac. 1861–1862. Wyd. w: *Poezje. Lipsk 1863* (poz. 76). Wyd. nast. oprac. W. Przeclawski. Wwa 1923 (razem z Wandą, poz. 43); oprac. [M. Lurczyński]. Hanower 1945 oraz w poz. 113 t. C, 118, 120 t. 3, 134 t. 3, 137 t. 4.

Pierwotna, zaginiona wersja dramatu (pt. Krakus, czyli wyścigi [?]) powst. ok. 1848.

Wyst. Kr. 1908, Wwa 1970.

Przekł.: ang. 1929 – parafraza, holend. 1945 – z ang. parafrazy.

42. [Słowo i literal]. Powst. 1851. Ogl. S. Pigoń. *Mysł Nar.* 1935 nr 28–30 i odb. uzup. pt. Słowo i li-tera w rozwoju dziejowym uważane – Garść listów z l. 1845–1883. Wwa 1936. Przedr. w poz. 120 t. 6,

43. Wanda. Rzecz w obrazach szczęściu. Powst. 1851. Ogl. Z. Przesmycki. *Chimera* 1902 t. 4 z. 10. Wyd. nast.: oprac. W. Przeclawski. Wwa 1923 (razem z Krakusem, poz. 41); oprac. J.W. Gomulicki w: *Miniatury dramatyczne. Wwa 1936* oraz w poz. 113 t. C, 118, 120 t. 3, 134 t. 3, 137 t. 4.

Pierwotna, zaginiona wersja dramatu powst. w 1847.

Wyst. Wwa 1928, Jelenia Góra 1987.

Przekł. franc. (fragm.) 1984 (poz. 152).

44. Do Najświętszej Panny Maryi litania. Powst. 1852. Ogl. *Tyg. Katol.* (Grodzisk Wielkop.) 1864 nr 30. Przedr. w wyd. zbior. od 1924 (poz. 115).

Przekł.: ang. (fragm.) 1956, czes. 1934, franc. 1974 (poz. 152).

45. Salem. 1852. Ogl. Z. Przesmycki w 1933 (poz. 117 t. 1). Przedr. w poz. 118, 137 t. 3.

Zawiera cztery utwory poetyckie: Do J.O. Księcia Adama Czartoryskiego; Do hr. Władysława Zamoyskiego; Do A.M. [A. Mickiewicza]; Do A.T. [A. Towiańskiego].

Rkps Bibl. Czart. w Kr.

46. Widowiska w ogóle uważane. Powst. 1852. Ogl. Z.P. [Z. Przesmycki]. *Lit. i Sztuka* dod. *Nowej Gaz.* 1909 nr 1. Wyd. nast. w poz. 113 t. F, 120 t. 6, 134 t. 4, 137 t. 6.

47. Epimenides. Przypowieść. Powst. 1854. Wyd. w: *Poezje. Lipsk 1863* (poz. 76). Przedr. w poz. 113 A, 116, 118, 128 t. 2, 134 t. 2, 137 t. 3.

48. Moja piosnka [inc. Do kraju tego, co kruszy-nę chleba...]. Powst. 1854. Ogl. S. Kossowski. *Chimera* 1904 t. 8 (poz. 110). Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Rkps Bibl. Jagiel.

Przekł.: ang. 1944, czes. 1985 (poz. 150), franc., ros. 1916, 1972 (poz. 155), węgier. 1982 (poz. 159).

49. Szczęsna. Przypowieść. Powst. 1854. Wyd. razem z poz. 52 pt. Auto-da-fé. Komedja w 1 a. – Szczęsna. Powieść. Petersb. 1859. Przedr. *Lira pol.* T. 4. Wwa 1883. Wyd. nast. oprac. J.W. Gomulicki w: *Dwa poematy miłosne. Wwa 1956* oraz w poz. 113 t. A, 118, 134 t. 2, 137 t. 3.

Rkps (kopia) Bibl. Nar.

Przekł.: czes. 1970 (poz. 149), niem. 1891.

50. [Wędrowny Sztukmistrz]. Powst. ok. 1855. Ogl. Z. Przesmycki. *Mysł Pol.* 1915 z. 1 i odb. pt. Trzy fragmenty epickie. Przedr. w poz. 116, 118, 128 t. 2, 130, 134 t. 2, 137 t. 3.

Rkps Bibl. PAN w Kr.

Przekł.: ukr. 1971 (poz. 158), węgier. 1982 (poz. 159).

51. Quidam. Przypowieść. Powst. 1855–1859 [?]. Wyd. w: *Poezje. Lipsk 1863* (poz. 76). Przedr. w poz. 113 t. A, 116 (fragm.), 118, 134 (fragm.), 137 t. 3.

Przekł.: ang. (fragm.) 1991, węgier. 1982 (poz. 159).

52. Auto-da-fé. Komedja w 1 a. i 1 scenie. Powst. 1856 [?]. Wyd. razem z poz. 49 pt. Auto-da-fé. Kome-dja w 1 a. – Szczęsna. Powieść. Petersb. 1859. Wyd. nast. oprac. J.W. Gomulicki w: *Miniatury dramatyczne. Wwa 1968* oraz w poz. 113 t. A, 118, 137 t. 4.

53. Autor – nieznan. Powst. 1856. Ogl. Z. Prze-smycki w 1911 (poz. 113 t. A).

Przedr. w Wyd. zbior.
Rkps w Bibl. Nar.

54. [inc. Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie...]. Powst. 1856. Ogl. A. Krechowicki w 1908 (wraz z poz. 11). Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111). Rkps Bibl. Jagiel.

Przekł.: czes. 1968 (poz. 148), ros. 1972 (poz. 155), ukr. 1971 (poz. 158), węgier. 1982 (poz. 159), włos. (poz. 160).

55. Czarne kwiaty. *Czas. Dod. Mies.* 1856 t. 4 z. 12. Wyd. nast.: oprac. M. Lurczyński w: Czarne i Białe kwiaty. Hanower 1945; [Szkocjal] 1946; oprac. J.W. Gomulicki w: Białe kwiaty. Wwa 1965 i osob. Wwa 1983 oraz w poz. 112, 113 t. F, 118, 120 t. 5, 122, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.

Przekł.: ang. (fragm.) 1986 (poz. 145), czes. (fragm.) 1920, 1970, franc. 1932 (poz. 151), włos. 1983 (poz. 161).

56. Echa. Fantazja. Powst. 1856. Ogl. Z. Przesmycki w 1911 (poz. 113 t. A). Przedr. w poz. 118, 128, 134 t. 2, 137 t. 3.

57. Krytyka. Poema dramatyczne w trzech obrazach. Powst. 1856 [?]. Ogl. Z. Przesmycki w 1911 (poz. 113 t. A). Wyd. nast. oprac. J.W. Gomulicki w: Miniatury dramatyczne. Wwa 1968 oraz w poz. 118, 137 t. 4.

Rkps Arch. Państw. m. Kr. i Woj. Kr. Oddz. na Wawelu (Arch. Potockich).

58. Wita – Stosa pamięci estetycznych zarysów siedem. R. 1856. [Poetycki utwór cykliczny]. *Czas. Dod. Mies.* 1856 t. 2. Przedr. w poz. 113 t. A, 118, 137 t. 3. Rkps Bibl. Nar.

59. Białe kwiaty. *Czas. Dod. Mies.* 1857 t. 5 z. 14. Wyd. nast. oprac. M. Lurczyńskiego w: Czarne i Białe kwiaty. Hanower 1945; oprac. J.W. Gomulickiego w: Białe kwiaty. Wwa 1965 oraz w poz. 112, 113 t. F, 120 t. 5, 121, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.

Przekł.: franc. 1932 (poz. 151), włos. 1983 (poz. 161).

60. O miłości ksiąg dwie. [Rozprawa]. Powst. 1857. Ogl. H. Malewska. *Pam. Bibl. Kórn.* 1958 t. 6. Przedr. w poz. 134 t. 4, 137 t. 6.

Rkps Bibl. Kórn. PAN.

61. Słodycz. Tragedia w scenie jednej. *Dzien. Lit.* 1857 t. 1 nr 29. Przedr. *Wieczory pol.* Lw. 1908. Wyd. nast. w poz. 113 t. A, 118, 119, 134 t. 3, 137 t. 4; oprac. M. Lurczyński. Hanower 1946; oprac. J.W. Gomulicki w: Miniatury dramatyczne. Wwa 1968.

62. Spartakus. [Wiersz]. Powst. 1857. Ogl. R. Zrębowicz. *Słowo Pol.* 1907 nr 309. Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Rkps Ossol.

Przekł.: czes. 1985 (poz. 150), franc. 1983 (poz. 153), ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158).

63. Bransoletka, legenda dziewiętnastego wieku. Powst. 1858. Wyd. w: Poezje. Lipsk 1863 (poz. 76). Wyd. nast. oprac. J.W. Gomulicki w: Legendy. Wwa 1964 oraz w poz. 112, 113 t. E, 118, 120 t. 5, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.

Przekł.: czes. 1921, franc. 1932 (poz. 151), niem. 1907 (poz. 154).

64. Na zgon ś.p. Jana Gajewskiego, polityczno-polskiego emigranta, inżyniera francuskiego, zabitego eksplozją maszyny parowej w Manchester 1858 lipca. [Wiersz]. Paryż [1858, druk ulotny]. Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Rkps Muzeum Nar. w Kr.

Przekł.: ang. 1956, ros. 1972 (poz. 155).

65. O sztuce (dla Polaków). Paryż 1858. Przedr.: Poezje. Lipsk 1863 (poz. 76); *Museton* 1911 z. 9; Wwa [1923] *Miniatury. Seria Estetyczna* nr 1; *Z dziejów pol. krytyki i teorii sztuki*. T. 2. Wwa 1961 oraz w poz. 112, 113 t. F, 118, 120 t. 6, 134 t. 4, 137 t. 6. Jest to polem. z rozpr. J. Klaczki pt. *Sztuka polska. Wiad. Pol.* 1857 nr 21, 23, 41 i odb.

Przekł. franc. 1940.

66. Do obywatela Johna Brown. (Z listu pisanego do Ameryki w 1859, listopada). Ogl. B. Erzepki. *Lit. i Sztuka* dod. *Dzien. Pozn.* 1910 nr 36. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 113 t. A).

Przekł.: ang. 1963, 1990, 1997, czes. 1985 (poz. 150), franc. 1983 (poz. 153), litew. 1970, ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158), węgier. 1951, 1982 (poz. 159), włos. 1981 (poz. 160).

67. Garstka piasku. Legenda. Paryż 1859. Przedr. w: Poezje. Lipsk 1863 (poz. 76). Wyd. nast. oprac. J.W. Gomulicki. W: Legendy. Wwa 1964 oraz w poz. 112, 113 t. E, 120 t. 5, 134 t. 2, 137 t. 3.

Podp.: Cyprian N.

Przekł.: czes. 1921, franc. 1926, łac. 1932, niem. 1907 (poz. 154), włos. 1983 (poz. 161). Zob. też poz. 151, 152.

68. Poezje Konstantego Gaszyńskiego, Cypriana Norwida i Antoniego Czajkowskiego. Petersburg. 1859 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 11 cz. 2.

Tu m.in. wiersze Norwida: *Wieczór w pustkach*. (Fantazja). (*Przeł.* *Warsz.* 1840 t. 3); *Wspomnienie wioski* (tamże 1840 t. 1); *Skowronek* (tamże 1840 t. 4); *Pożegnanie* (*Athenaeum* 1842 t. 5, *Oreodownik Lit.* 1842 nr 40–41); *Pióro* (poz. 4).

69. Do Emira Abd el Kadera w Damaszku. *Dzien. Pozn.* 1860 nr 184; *Czas* 1860 nr 195; Poezje. Lipsk 1863 (poz. 76). Przedr. w Wyd. zbior. od 1908 (poz. 111).

Rkps Bibl. IBL PAN Wwa.

Przekł.: ang. 1986 (poz. 145), czes. 1968 (poz. 148), węgier. 1982 (poz. 159).

70. Moja ojczyzna. – Sfinks. Paryż 1861. [Dwa wiersze: z 1861 i 1860]. Wyd. nast. m.in.: na podstawie zaginionego prwdr. ogl. J.W. Gomulicki: Na tropach N. *Nowiny Lit.* 1948 nr 1; pt. Moja ojczyzna. – Sfinks. Zaginiony druk ulotny z roku 1861. Wyd. wg własnej kopii z 1944 J.W. Gomulicki. Winieta okładowa wg rysunku N. Wwa 1971. Nadto przedr. w Wyd. zbior.: Moja ojczyzna – od 1951 (poz. 124 t. 2), Sfinks – od 1956 (poz. 127).

Przekł.: ang. 1986 (poz. 145), ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), węgier. 1982 (poz. 159).

71. O Juliuszu Słowackim w sześciu publicznych posiedzeniach (z dodatkiem rozbioru Balladyny). Powst. 1860. Wyd. Paryż 1861. Wyd. nast. *Sfinks* 147

1908 t. 3 i odb. Wwa 1909; wyd. wtóre, niezmienn. Kr. 1909 oraz w poz. 113 t. F, 118, 120 t. 6, 134 t. 4, 137 t. 6.

Prelekcje pt. O dziełach i stanowisku J. Słowackiego w sprawie narodowej – wygl. N. w Paryżu w kwietniu i maju 1860.

72. Cywilizacja. Legenda. 1861. Wyd. w: Poezje. Lipsk 1863 (poz. 76). Wyd. nast. oprac. J.W. Gomulicki pt. Legendy. Wwa 1964 i ze wstępem M. Janion. Gdańsk 1976 oraz w poz. 112, 113 t. E, 118, 120 t. 5, 121, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.

Przekł.: czes. 1921, franc. 1932 (poz. 151), niem. 1907 (poz. 154), włos. 1983 (poz. 161).

73. Za kulisami. – Tyrtej. Powst. wg Z. Przesmyckiego 1861–1866, 1869, wg J.W. Gomulickiego 1865–1869.

Dwa dramaty; przetrwały w rękopiśmiennej spuściznie N. jako zespół nienumerowanych kartek, w którym sporo luk tekstowych i niejasności związanych z układem. Wg Z. Przesmyckiego samodzielna zrazu tragedia „Tyrtej” została w ostatecznej red. osadzona w ramach maskaradowych scen dramatu „Za kulisami”. Wg J.W. Gomulickiego oba dramaty w trakcie pracy nad nimi uległy usamodzielnieniu, tworząc ostatecznie dyptyk dram.

Fragm. ogł.: Z. Sarnecki. *Eccho* 1877 nr 1; Z. Przesmycki. *Cbimera* 1907 t. 10. Całość pt. Za kulisami (przeplatając teksty obu dramatów) ogł. Z. Przesmycki w 1911 (poz. 113 t. C). Wyd. nast. ze wstępem [M. Lurczyńskiego] Hanower 1945; oraz w poz. 118, 120 t. 3, 137 t. 4 (tu w zmien. układzie pt. Tyrtej – Za kulisami).

Rkps Bibl. Nar.

Wyst.: Tor. 1946, Wwa 1959, Kr. 1960, Kr. 1970, Gdańsk 1980.

Przekł.: fragm.: ros. 1972 (poz. 155), ukr. 1971 (poz. 158), włos. (fragm.) 1945.

74. Aktor. [Komedia w 3 a. wierszem]. Powst. 1862–1863 (wersja I, krótsza, z której ocalały fragm. aktu II i akt III) i 1867 (wersja II, w rkpsie luki w akcie III). Obie wersje ogł. Z. Przesmycki w 1937 (poz. 120 t. 4). Przedr. w poz. 137 t. 4.

Rkps obu wersji – Bibl. Nar.

Wyst.: Gdańsk 1959, Lubl. 1965.

75. [Hrabina Palmyra. Komedia]. Niedokończona. Zachowane fragm. aktu I (sceny: 1–6, 9) powst. ok. 1862. Sceny: 3 i 4, nadając tyt., ogł. J.W. Gomulicki. *Pam. Teatr.* 1955 nr 2, cały zachowany fragm. aktu I ogł. J.W. Gomulicki w 1956 (poz. 127). Wyd. nast. w poz. 137 t. 4.

Rkps Bibl. Nar.

76. Poezje. Pierwsze wydanie zbiorowe. Lipsk 1863 [właśc. 1862] *BPP* t. 21. Edycja faksymilowa z posłowiem B. Zakrzewskiego. Wr. 1981.

Wybór i układ autora. Tu: poz. 13; poz. 65; Dział Harfa, czyli liryczna i okolicznościowa część poezji (tu wiersze: Bezimienni, Malarz z konieczności, Wielkość, Na zapytanie: Czemu w konfederacie? odpowiedź, Do panny Józefy z Korczewa, Do Pani na Korczewie, poz. 69, John Brown, Do władcy Rzymu, Żydowie polscy. 1861, Z Horacjusza); poz. 67; Rozmowa umarłych; poz. 63; poz. 41;

Dwa męczeństwa. Legenda; poz. 47; Człowiek. Wiersz przypisany P. z N.S., siostrze; poz. 51; poz. 72; Polka.

Przekł.: Bezimienni franc. 1947; Wielkość franc. 1947; Do panny Józefy z Korczewa ang. 1944, John Brown czes. 1908, ros. 1972 (poz. 155), słowac. 1974 (poz. 156), ukr. 1971 (poz. 158); Rozmowa umarłych czes. 1908, Polka ang. 1944.

77. Fulminant. Rapsod. 1863. Wyd. razem z poz. 17 pt. Niewola i Fulminant. 1849–1863. Dwa rapsody. Lipsk 1864. Przedr. w poz. 113 t. A, 115, 118, 128 t. 2, 134 t. 2, 137 t. 3.

78. Fortepian Szopena. Powst. 1863–1865. I red. ogł. *Pismo zbior. wyd. staraniem [...] Tow. Nauk. Młodzieży Pol. w Paryżu*. Z. 2. Bendlikon 1865. II red. włączoną do Vade-mecum (poz. 81) ogł. Z. Przesmycki. *Cbimera* 1905 t. 10. Wyd. nast. obu red. m.in.: T. Filip: C.N. „Fortepian Szopena” ze stanowiska twórczości poety odczytany. Kr. 1949 oraz w poz. 133, 137 t. 2, 3. Wiersz wielokrotnie przedr. w wyd. zbior., wyborach, antologiach i podręcznikach szk.

Przekł.: ang. 1944, 1970, 1984, czes. 1968 (poz. 148), 1983 (poz. 150), franc. 1932, 1974, 1983, niem. 1962, portug. (1994), ros. 1972 (poz. 155), rum. 1986, słowac. 1974 (poz. 156), 1945, ukr. 1971 (poz. 158), włos. 1945.

79. Memorjał. Przekaz C.N. na wezwanie pełnomocnika] Rządu Narodowego] Wiel[możnego] Karola R[uprechtal]. 1863. Ogł. T. Makowiecki: *Listy C.N. z roku 1863. Pam. Lit.* 1929 z. 4. Przedr. w poz. 120 t. 7, 129, 134 t. 4 (tu pt. O zadaniach prasy polskiej w r. 1863), 137 t. 7 (tu pt. Memoriał o prasie).

80. Gromy i pyłki. Bruksela 1865 [?].

Tomik – wg świadectw współcz. – zawierał „drobne poezje”; odbity „w kilkudziesięciu egzemplarzach”, nie zachował się.

81. Vade-mecum. Powst. 1865–1866 jako zbiór 100 numerowanych i 2 nienumerowanych wierszy, poprzedzonych przedmową Do czytelnika, pisanych od 1847 [?], głównie zaś od 1858 do 1866. Przygotowany do druku jako Cypriana Norwida Poezje II. Zbiór za życia N. nie był ogł., ukazało się jedynie 7 wierszy, ale w innych, niż w Vade-mecum, redakcjach. Ocalał w rkpsie, nad którym N. pracował i po 1866, nanosząc poprawki i nowe red. Rkps Bibl. Nar. zdefekt. – brak 14 utworów, 8 zachowało się we fragm.

Poszczególne utwory ogł. od 1901 Z. Przesmycki, głównie w poz. 110, 113 t. A, 116, 117 t. 1. Całość (zachowaną) w fototyp. podobnie autografu wyd. W. Borowy. Wwa 1947. Wyd. nast.: oprac. K. Sowiński. Tunbridge Wells [Kent] 1953; oprac. J.W. Gomulicki (z dołączeniem późniejszych red.): Wwa 1962, wyd. 2 zmien. Wwa 1969 oraz w poz. 133, 137 t. 2 (tu również z szerszą propozycją uzupeł. brakujących wierszy); oprac. J. Fert. Wr. 1990 *BN* I, 271, wyd. 2 zmien. 1999.

Zawiera m.in. wiersze: Za wstęp (Ogólniki), I. Klaskaniem mając obrzękłe prawice..., II. Przeszłość, III. Socjalizm (I red. pt. Czasy, powst. 1849), VI. W Weronie (zob.

poz. 27), VIII. Liryka i druk, IX. Ciemność, X. Czynniki, XI. Pielgrzym, XIII. Larwa, XIV. Litość, XV. Sfinks, XVI. Narcyz, XVII. Wieś, XVIII. Naturalia, XIX. Stolica, XXIV. Sieroctwo, XXVI. Czemu nie w chórze?, XXVII. Mistycyzm, XXX. Fatum, XXXV. Ironia, XXXVI. Powieść, XL. Cenzor – krytyk, XLI. Królestwo, XLIII. Idee i prawda, XLIII. Purytanizm (z listu do M.S.), LI. Moralności, LX. Język – oczysty, LXI. Bogowie i człowiek, LXII. Zapal, LXIII. Praczoło (I red. pt. Praca, powst. 1864), LXXIX. Początek broszury politycznej..., LXX. Laur dojrzały, LXXIV. Bohater, LXXV. Ideal i reformy, LXXXI. Kolebka pieśni. (Do społecznych ludowych pieśniarzy), LXXXIII. Sens – świata, LXXXIV. Czemu, LXXXVIII. Dziennik i epos, XC. Dwa guziki (z tyłu), XCI. Spowiedź, XCII. Cacka, XCIII. Źródło, CXIV. Historyk, XCV. Nerwy, XCVI. Ostatni despotyzm, XCIX. Fortepian Szopena (zob. poz. 78), C. Na zgon ś.p. Józefa Z., oficera Wielkiej Armii...; Epilog. Do Walentego Pomiana Z.

Przeł.: całości – niem. (tłum i wstęp R. Fieguth, wprowadzenie H.R. Jauss) C.N.: Vade-mecum. Gedichtzyklus (1866). Polnisch/Deutsch. München 1981; fragm. – zob. poz. 145–161.

82. Encyklika-Oblężonego. (Oda). Ogl. *Dzien. Pozn.* 1867 nr 259. Wyd. osob. Paryż [1867, druk ulotny, z dodanym tyt.: Sursum corda]. Przedr. w książce: B. Bolesławita [J.I. Kraszewski]: Z roku 1867 Rachunki. Cz. 2. Pozn. 1868; *Przeł. Lw.* 1871 z. 13 (bez. tyt.) oraz w Wyd. zbior. od 1933 (poz. 116).

83. Rzecz o wolności słowa wygłoszona przez autora na jednym z odczytów publicznych urządzonych przez Komitet Stowarzyszenia Naukowej Pomocy w Paryżu dnia 13 maja 1869 roku. Paryż 1869. Przedr. w poz. 118, 137 t. 3.

Rkps Bibl. Nar.

Przeł.: bułg. 1921, węgier. 1982 (poz. 159). Przyczynek do „Rzeczy o wolności słowa” – powst. 1871. Ogl. [Michał Pawlikowski]. *Lamus* 1908/1909 z. 1. Przedr. w poz. 118, 120 t. 7, 129, 134 t. 4, 137 t. 7.

84. Assunta (czyli spojrzcie). Poema. Powst. 1870. Ogl. J. Kallenbach. *Przew. Nauk. i Lit.* 1907 t. 35 z. 11 i odb. Lw. 1918. Wyd. nast. oprac. J.W. Gomulicki pt. Dwa poematy miłosne. Wwa 1966 oraz w poz. 118, 128 t. 2, 134 t. 2, 137 t. 3.

Przeł. ang. 1944.

85. Kleopatra. [Dramat w 3 a. wierszem]. Powst. 1870–1872, uzupełniany do 1879 [?]. Ogl. Z. Przesmycki w 1904 (poz. 110), przedr. poz. 118. Wyd. nast. pod pierwotnym tyt. Kleopatra i Cezar. Tragedia historyczna ściśle w równi do grania, jako i do odczytów napisana: z uwydatnieniem gestów dramatycznych i onych ciągu – w poz. 120 t. 4, 134 t. 3 (fragm.), 137 t. 5.

Dramat niedokończony; plan brakującej części III a. oraz warianty i luźne notatki dot. utworu ogl. m.in. J.W. Gomulicki w poz. 137 t. 5.

Rkps Bibl. Nar.

Wyst. Lw. 1933, Kr. 1960, Wwa 1967, Lubl. 1968.

86. „A Dorio ad Phrygium”. [Poemat]. Powst. 1871 [?]. Zachowały się rozdziały I, II, III oraz pocz. IV.

Ogl. Z. Przesmycki. *Mysł Pol.* 1915 z. 2 i odb. pt. Trzy fragmenty epickie. Przedr. w poz. 116, 118, 134 t. 2, 137 t. 3.

Rkps Bibl. Nar.

Przeł.: ang. 1944, czes. 1968 (poz. 148, 150), słowac. (fragm.) poz. 156.

87. Emil na Gozdawiu. Poema. Powst. 1871 [?]. Utwór niedokończony. Ogl. Z. Przesmycki. *Mysł Pol.* 1915 z. 3 i odb. pt. Trzy fragmenty epickie. Przedr. w poz. 118, 137 t. 3.

Rkps Bibl. Nar.

88. [Zniczenie narodu]. Powst. 1871. Ogl. Z. Przesmycki: Z nieogłoszonych rękopisów C. Norwida. II. *Kultura* 1931 nr 5. Przedr. w poz. 120 t. 7, 129, 134 t. 4, 137 t. 7.

89. Cyprian Kamil Norwid (de). [Autobiografia artystyczna]. Powst. 1872. Ogl. F. Kopera: Nieznana autobiografia C.N. *Wiad. Numizmatyczno-Archaeolog.* 1897 nr 4 i odb. Przedr. w poz. 114, 137 t. 6.

Rkps w posiadaniu J.W. Gomulickiego.

90. Obywatel Gustaw Courbet. [Art]. Powst. 1872. Ogl. J.W. Gomulicki w 1968 (poz. 134 t. 4). Przedr. w poz. 137 t. 6.

Rkps Bibl. UMK w Tor.

91. Pierścień wielkiej damy, czyli ex-machina-Durejko. Tragedia we trzech a. – z opisaniem dramatycznego ciągu scenicznych gestów – i ze wstępem. Powst. 1872. Ogl. Z. Przesmycki w 1933 (poz. 117 [t. 2]). Wyd. nast. ze wstępem [M. Lurczyński]. Hanower 1945; oprac. S. Świontek. Wr. 1990 *BNI*, 274 oraz w poz. 118, 120 t. 4, 134 t. 3, 137 t. 5.

Rkps Bibl. Nar.

Wyst.: Wwa 1936, 1962, Wr. 1965, Kr. 1967, Łódź 1968, Pozn. 1970, Tor. 1970, Wwa 1990.

92. „Boga-Rodzica”. Pieśń ze stanowiska historycznoliterackiego odczytana. Powst. 1873. Ogl. Z. Przesmycki w 1904. (poz. 110). Przedr. w poz. 113 t. F, 118, 120 t. 6, 137 t. 6.

Rkps Bibl. Nar.

Przeł. czes. 1916.

93. W rocznicę powstania styczniowego. [Mowa wygłoszona 22 stycznia 1875 w Czytelnicy Polskiej w Paryżu]. *Gaz. Nar.* 1875 nr 75. Przedr. M. Złotorzyczna. *Droga* 1936 nr 1 oraz w poz. 120 t. 7, 127, 134 t. 4, 137 t. 7.

W tekście pol. parafraza nowogrec. pieśni lud. M. Botzarisa.

94. Co słycać i co począć? Humoreska ze wstępem i epilogiem. Powst. 1876 [?]. Ogl. J.W. Gomulicki w 1956 (poz. 127). Przedr. w poz. 137 t. 3. Cykl 6 wierszy. Zawiera wiersze z Vade-mecum w późniejszych red. (LXI, LXII, LXIII, LXXXIII – zob. poz. 81) oraz wiersze: Co słycać?, Krzyż i dziecko.

95. Miłość czysta u kąpieli morskich. Komedja. Powst. ok. 1880. Ogl. Z. Przesmycki. *Droga* 1933 nr 11 i odb. Wwa 1934. Wyd. nast. w oprac. J.W. Gomulickiego w: Miniatury dramatyczne. Wwa 1968 oraz w poz. 118, 120 t. 4, 134 t. 3, 137 t. 5.

Rkps Bibl. Nar.

Wyst.: Wwa 1939, Kr. 1945, Wwa 1959, Pozn. 1962, Wr. 1973. 149

96. Rozebrana. (Ballada). Powst. 1881. Ogl. Z. Przesmycki. *Krokwie* 1921 z. 2. Przedr. w Wyd. zbior. od 1933 (poz. 116).
Rkps Bibl. Nar.
Przekł.: ros. 1972 (poz. 155), włos. 1981 (poz. 160).
97. Emancypacja kobiet. Powst. 1882. Ogl. K. Wyka: Nieznana rozprawka N. *Marcholt* 1935 nr 2. Przedr. w poz. 120 t. 7, 127, 134 t. 4, 137 t. 6. Rkps Bibl. Seminarium Duchownego w Sandomierzu.
Przekł. ang. (fragm.) 1986 (poz. 145).
98. Milczenie. [Rozprawa]. Powst. 1882 [?]. Ogl. Z. Przesmycki. *Chimera* 1902 t. 5 z. 13. Wyd. nast. oprac. J.W. Gomulicki w: Białe kwiaty. Wwa 1965 oraz w poz. 112, 113 t. F, 118, 119, 120 t. 5, 134 t. 4, 137 t. 6.
Rkps Bibl. Nar.
Przekł. niem. 1907 (poz. 154).
W listach z 1882 pisał N. o pracy „nad poematem w pięciu pieśniach pod tytułem „Milczenie”. Poemat ten nie zachował się.
99. „Ad leones!” Powst. 1882–1883 [?]. Ogl. Z. Przesmycki. *Chimera* 1901 t. 1 z. 1. Wyd. nast. w oprac. J.W. Gomulickiego: Trylogia włoska. Wwa 1963 oraz w poz. 112, 113 t. E, 118, 120 t. 5, 121, 130, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.
Rkps Bibl. Nar.
Przekł.: ang. 1932, czes. 1921, franc. 1927 (poz. 151, 152), niem. 1907 (poz. 154), rum. 1963, wietnamski 1962, włos. 1981 (poz. 160).
100. Ostatnia z bajek. Powst. 1882–1883 [?]. Ogl. Z. Przesmycki. *Chimera* 1902 t. 6 z. 18. Wyd. nast. w oprac. J.W. Gomulickiego w: Legendy. Wwa 1964 oraz w poz. 112, 113 t. E, 118, 120 t. 5, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.
Rkps Bibl. Nar.
Przekł.: czes. 1921, franc. 1932, niem. 1907 (poz. 154).
101. Tajemnica lorda Singelworth. Powst. 1882–1883 [?]. Ogl. Z. Przesmycki. *Chimera* 1902 t. 6 z. 16. Wyd. nast. w oprac. J.W. Gomulickiego w: Trylogia włoska. Wwa 1963 oraz w poz. 112, 113 t. E, 118, 120 t. 5, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.
Rkps Bibl. Nar.
Przekł.: ang. 1955, czes. 1921, franc. 1932 (poz. 151), niem. 1907 (poz. 154), włos. 1983 (poz. 161).
102. Stygmat. Nowela. Powst. 1883. Ogl. Z. Przesmycki w 1904 (poz. 110). Wyd. nast. w oprac. J.W. Gomulickiego w: Trylogia włoska. Wwa 1963 oraz w poz. 112, 113 t. E, 118, 120 t. 5, 134 t. 4, 136, 137 t. 6.
Rkps Bibl. Nar.
Przekł.: czes. 1921, franc. 1932 (poz. 151), niem. 1907 (poz. 154), włos. 1994 (poz. 162).
- ki: Z ineditów C.N. *Poezja* 1965 nr 1; fragm. pieśni VIII Czyścica ogl. B. Erzepki. *Lit. i Sztuka* dod. *Dzien. Pozn.* 1910 nr 24; fragm. pieśni XXVIII Czyścica ogl. J.W. Gomulicki: Z niedrukowanych poezji C.N. *Mies. Lit.* 1966 nr 2. Wyd. wszystkich fragm. w poz. 137 t. 3.
Rkps pieśni I i II Piekła oraz XXVIII Czyścica – Muzeum Nar. Wwa.
104. B. Cellini: Capitoło fatto in prigione e lode di detta prigione. Powst. 1855 [?]. Ogl. *Pokłosie. Zbieranka lit.* 5 (1857). Przedr. m.in. w poz. 111 wyd. 2, 113 t. A, 118, 137 t. 3.
Rkps Arch. Zgromadzenia Sióstr Służebniczek w Dębicy.
105. W. Shakespeare: Dwie sceny z tragedii Juliusz Cezar. (Akt I scena 1, akt III scena 2). Powst. 1855. Ogl. *Pokłosie. Zbieranka lit.* 4 (1856). Wyd. nast. w poz. 113 t. A, 118, 137 t. 4.
Rkps Bibl. Nar.
106. W. Shakespeare: Hamlet. Fragm. (akt I scena 2) powst. 1855. Ogl. T. Pini: Z pośmiertnych utworów C.N. *Pam. Lit.* 1907. Przedr. m.in. w poz. 113 t. A, 118, 134 t. 3, 137 t. 4.
Rkps Państw. Lw. Bibl. Nauk – Zespół Pawlikowskich.
107. Modlitwa Mojżesza. Z hebrajskiego i z Wulgaty przełożona tak, jak ją podaje Dawid w LXXXIX psalmie. Powst. 1864. Wyd. w: Niewola i Fulminant. 1849–1863. Dwa rapsody. Lipsk 1864 (poz. 77). Wcześniejszą red. z rkpsu Arch. Księży Zmartwychwstańców w Rzymie ogl. F. German. *Znak* 1960 nr 73/74. Przedr. w Wyd. zbior. od 1911 (poz. 113 t. A).
108. Homer: Odyseja. Fragm., powst. 1869–1870. Fragm. rapsodii I i VI ogl. S. Duchńska. *Bibl. Warsz.* 1872 t. 4. Całość (rapsodia I, fragm. VI i XI) ogl. Z. Przesmycki w 1904 (poz. 110). Przedr. całości w poz. 118, 137 t. 3.
Rkps Bibl. Nar.
109. Psalm w Hebronie przez Matkę Zbawiciela Świętą ułożony – tłumaczenie wierszem polskim (pierwsze) według Wulgaty i z odniesieniem do hebrajskiego tekstu. Powst. 1880. Ogl. Z. Przesmycki w 1933 (poz. 117 t. 1).
- Nadto przekł. wierszy m.in. J.P. Bérangera, Michała Anioła Buonarrotiego, J.G. Byrona, Horacego, Owidiusza, Tyrtusza. Zob. też poz. 93.

Wydania zbiorowe i ważniejsze wybory twórczości

110. Pamięci Cypriana Norwida. [Zebral i oprac. Z. Przesmycki]. Ogl. *Chimera* 1904 [1905] t. 8 z. 22/23/24.

Pierwszy pośmiertny zbiór twórczości, w większości oparty na ineditach lit. i artyst. (wyjątek stanowią poematy: Pompeja (poz. 23) i Promethidion (poz. 35)). Zawiera m.in. 27 drobnych wierszy (w tym 17 z Vade-mecum, poz. 81), dramat Kleopatry (poz. 85), listy i wiersze do Marii Trębickiej (tę jedną poz. oprac. S. Kossowski).

Przekłady

103. Dante Alighieri: Boska komedia. Fragm., powst. 1846.

Fragm. pt. Boskiej komedii Danta pierwsza i druga pieśń o piekle – ogl. *Pokłosie. Zbieranka lit.* 6 (1862); fragm. pieśni III Piekła ogl. J.W. Gomulic-

111. Wybór poezji. Zebrał i objaśnieniami opatrzył R. Zrębowicz. Lw. 1908. Wyd. 2 przejr. i pomnożone Lw. 1911.

Pierwszy pośmiertny wybór poezji. Tu: 58 wierszy drobnych oraz fragm. Promethidiona (poz. 35) i Wita Stosa pamięci... (poz. 58) w układzie chronologicznym. Wyd. 2 uzup. o 17 wierszy.

112. Czarne i Białe kwiaty. Zebrał i przedmową opatrzył R. Zrębowicz. Lw. 1910. Wyd. nowe, popr. i pomnożone. Wwa 1922.

Pierwszy pośmiertny wybór prozy, oparty głównie na tekstach ogł. w poz. 110. Tu m.in.: Garska piasku (poz. 67), Cywilizacja (poz. 72), Bransoletka (poz. 63), „Ad leones!” (poz. 99), Tajemnica lorda Singelworth (poz. 101), Stygmat (poz. 102), Czarne kwiaty (poz. 55), Białe kwiaty (poz. 59), Ostatnia z bajek (poz. 100), Milczenie (poz. 98). W wyd. 2 dodano m.in. rozprawę O sztuce (poz. 65), fragm. prelekcji O Juliuszu Słowackim (poz. 71).

113. Pisma zebrane. Wyd. Z. Przesmycki. T. A (cz. 1–2), C, E, Wwa–Kr. 1911 [właśc. 1912–1914], t. F Wwa–Kr. 1911 [właśc. 1946].

T. A: Pism wierszem dział pierwszy (tu 152 utwory z 1840–1863); t. C: Pism dramatycznych dział pierwszy; t. E: Pism prozą dział pierwszy obejmujący legendy i nowele; t. F: Pism prozą dział drugi; O sztuce i literaturze.

Zawiera wiele ineditów, liczne reprodukcje autografów, rysunków i akwrel Norwida, a także obszerne komentarze ed. Miały wyjść jeszcze tomy B, D, G, H. Druk tomu F przerwano na skutek wojny w 1914; ocalała część nakł. wyd. w 1946 ze wstępem W. Borowego.

114. Autoportret. Przypisami i posłowiem opatrzył R. Zrębowicz. Wwa 1922.

115. Wybór poezji. Oprac. S. Cywiński. Kr. 1924 BN I, 64.

116. Poezje wybrane z całej odszukanej po dziś puściny poety. Ułożył i przypisami opatrzył Miriam [Z. Przesmycki]. Wwa 1933 [właśc. 1932].

Tu m.in.: 117 wierszy (w tym 15 ineditów) oraz fragm. pięciu poematów (poz. 12, 23, 28, 47, 51). Obszerne komentarze ed.

117. Inedita. [T. 1–3]. Zebrał i wyd. Z. Przesmycki (Miriam). Wwa 1933.

[T. 1]: Reszta wierszy odszukanych po dziś, a dotąd nie drukowanych; [t. 2]: Pierścień wielkiej damy (poz. 91); [t. 3]: Rozprawki epistolarne.

118. Dzieła... (Drobne utwory poetyckie – Poematy – Utwory dramatyczne – Legendy, nowele, gawędy – Przekłady – Rozprawy wierszem i prozą). Wydał, objaśnił i wstępem krytycznym poprzedził T. Pini. Wwa 1934.

Wyd. zawiera reprodukcję autografów i rysunków Norwida. Wywołało głośny proces sądowy wytoczony T. Piniemu przez Z. Przesmyckiego o prawa autorskie.

119. Wybór pism. Wiersze różne – Milczenie – Promethidion. Wstęp M.W. [M. Wieliczko]. Wwa 1936.

120. Wszystkie pisma... po dziś w całości lub fragmentach odszukane. Wyd. i nakład Z. Przesmyckiego T. 3–9. Wwa 1937–1939.

T. 3–4: Pisma dramatyczne. Cz. 1–2; t. 5: Proza epicka; t. 6: Pisma o sztuce i literaturze; t. 7: Pisma filozoficzne, społeczne itd.; t. 8–9: Listy. Cz. 1–2,

Zawiera szereg ineditów. Nakł. t. 5–6 częściowo zniszcz. w 1944, znalazł się w obiegu dopiero w 1946. T. 7, którego nakł. spłonął w 1944, przedrukował na podstawie egz. korektowego Z. Zaniewicki w 1957, zmieniając tyt. na: Pisma polityczne i filozoficzne (zob. poz. 129).

121. Gromy i pyłki. Nowy tom poezji. Zebrał i oprac. Antoni Zaleski [J.W. Gomulicki]. Wil. 1939 [właśc. Wwa 1944].

Druk. konspir., wyd. w 350 egz. Prawie cały nakł. spłonął w powstaniu warszawskim.

122. Laur dojrzały. Wyboru pism dokonał i posłowiem napisał M. Giergielewicz. Londyn 1946.

123. Ludzkość – Ojczyzna – Sztuka. Myśli Cypriana Norwida. Wybrał W. Borowy. Wwa 1947.

124. Poezje wybrane. Oprac. M. Jastrun. Wwa 1947. Wyd. 2 poszerz. i popr. Przejrzał tekst i chronologię ustalił J.W. Gomulicki. Wwa 1951.

125. Trzy miłości. Wybór poezji z przedmową Z. Zaniewickiego. Paryż [1950].

126. Wiersze wybrane. Oprac. J.Z. Jakubowski. Wr. 1953.

127. Okruchy poetyckie i dramatyczne. Zebrał i oprac. J.W. Gomulicki. Wwa 1956.

W wyd. wiele ineditów, obszerne komentarze ed.

128. Poezje. Wybrał i wstępem opatrzył M. Jastrun. Teksty i chronologię ustalił J.W. Gomulicki. T. 1–2. Wwa 1956.

129. Pisma polityczne i filozoficzne. Zebrał i ułożył Z. Przesmycki (Miriam). Wydał i przedmową poprzedził Z. Zaniewicki. Londyn 1957.

130. Pamiętnik artysty. Wybrał i wstępem poprzedził M. Jastrun. Wwa 1959.

131. Myśli o sztuce i literaturze. Wyboru dokonał, wstępem i objaśnieniami opatrzył M. Jastrun. Wwa 1960.

132. Cyprian Norwid. Wwa 1961. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1964; wyd. 3 Wwa 1966.

Wyd. miniaturowe w serii *Poeci Pol.*

133. Dzieła zebrane. Oprac. J.W. Gomulicki. T. 1–2. Wwa 1966.

T. 1: Wiersze. Tekst; t. 2: Wiersze. Dodatek krytyczny. Ed. po raz pierwszy objęła teksty 371 wierszy, w tym także przekładów i parafraz. W obu tomach liczne mater. bio-bibliogr., m.in. Mała kronika życia i twórczości.

134. Pisma wybrane. Wybrał i oprac. J.W. Gomulicki. T. 1–5. Wwa 1968. Wyd. 2 zmien. Wwa 1980. Wyd. 3 zmien. Wwa 1983.

T. 1: Wiersze; t. 2: Poematy; t. 3: Dramaty; t. 4: Proza; t. 5: Listy. Liczne mater. biobibliogr., m.in. w t. 1: *Calendarium Norwidowskie 1821–1968* oraz *Głosy o poezji Norwida (z 1840–1967)*; w t. 2: *Głosy o poematach Norwida (z 1851–1967)*; w t. 3: *Głosy o dramatach Norwida (z 1858–1965)*; w t. 4: *Głosy o pismach prozą (z 1858–1965)*; w t. 5: najobszerniejsze z dotychczasowych komentarze do 300 listów Norwida.

135. Poezje wybrane. Wyboru dokonał i wstępem opatrzył J.Z. Jakubowski. Nota biograficzna J. Bandrowskiej-Wróblewskiej. Wwa 1969.

136. Pisma wierszem i prozą. Wybrał i wstępem opatrzył J.W. Gomułicki. Wwa 1970. Wyd. 2 Wwa 1973. Wyd. 3 poszerz. Wwa 1984.

137. Pisma wszystkie. Zebrał, tekst ustalił, wstępem i uwagami krytycznymi opatrzył J.W. Gomułicki. T. 1–11. Wwa 1971 (t. 1–6), (8–10), 1973 (t. 7), 1976 (t. 11).

T. 1–2: Wiersze; t. 3: Poematy; t. 4–5: Dramaty; t. 6–7: Proza; t. 8–10: Listy; t. 11: Aneksy (m.in. Kalendarz biograficzny; Itinerarium; Tytułowy rejestr utworów w ich kolejności chronologicznej; Bibliografia literackich i artystycznych publikacji C. Norwida: 1848–1974; Dokumentacja ilustracyjna; Rozmowy – Relacje z lat 1841–1883).

138. Poezja i dobroć. Wybór z utworów. Oprac. M. Piechal. Wwa 1977; wyd. 2 Wwa 1981; wyd. 3 Szczecin 1983.

139. Sześć wierszy. Wstęp: S. Treugutt. Oprac. graficzne L. Urbański, T. Walczak. Wwa 1983. Doświadczalna Oficyna Graficzna Pracowni Sztuk Plastycznych.

140. Myśli o Polsce i Polakach. Wstęp, wybór i oprac. M. Dobrosielski. Białystok 1983 [1985]. Wyd. 2 Wwa 1993.

141. „Gorzki to chleb jest polskość”. Wybór myśli politycznych i społecznych. Wybór i wstęp J.R. Nowak. Kr. 1984.

142. Wiersze. Wybór, wstęp i komentarz S. Sawicki. Lubl. 1991.

143. Nowy wybór poezji. Wybrał i oprac. J.W. Gomułicki. Wwa 1996.

144. Utwory wybrane. Wybrał i oprac. M. Inglot. Wr. 1997.

Ważniejsze wybory twórczości w przekładach

Angielskie

145. Poezje/Poems. [Przekł.] A. Czerniawski. Kr. 1986.

Białoruskie

146. Idzi za mnoju. Liryka. [Przekł. i wstęp] A. Minkin. Minsk 1993.

Bułgarskie

147. Zwiezden diamant. Izbrani stichotworienieja i poemi. [Przekł.] A. Radeva. Sofija 1984.

Czeskie

148. Mramory a blesky. [Przekł. i oprac.] V. Renc. Praha 1968.

149. Cerné kvety. [Przekł. i oprac.] J. Piláf. Praha 1970.

150. Chopinuv klavir. [Przekł. i posłowie.] J. Piláf. 152 Praha 1985.

Francuskie

151. Le Stigmaté. [Wstęp i przekł.] P. Cazin. Paris 1932.

152. Choix de poèmes. – Poignée de sable. – Ad leones! [Przekł.] F. Konopka. [Wstęp] K. Wyka. Kr. 1974. Wyd. 2 poszerz. Kr. 1984.

153. [Wybór wierszy]. „Obsidiane” [Wstęp i posłowie] C.A. Jeleński. [Przekł. Y. Bonnefoy i in.] [Paris] 1983 Printemps.

Niemieckie

154. Eine Auswahl aus seinen Werken. [Przekł.] J.P. d'Ardeschah [J. Kaczkowski]. Minden 1907.

Rosyjskie

155. Stichotworenija. [Przekł.] W. Kornilow i inni. [Oprac.] M. Poljakow. [Wstęp] J. Iwaszkiewicz. Moskwa 1972.

Słowackie

156. Nepokoritel'nyj prameň. [Przekł.] V. Kovalčík. Bratislava 1974.

Słoweńskie

157. Lirika. [Przekł. i oprac.] T. Pretnar. Ljubljana 1985.

Ukraińskie

158. Poezi. [Przekł.] M. Bazan i inni. Kyiv 1971.

Węgierskie

159. Versei. [Przekł.] I. Kovács. Budapest 1982.

Włoskie

160. Poesie. [Przekł.] S. De Fanti i G. Origlia. Bologna 1981.

161. Fiori neri. – Il mistero di Lord Singelworth e altre parabole. [Przekł. i wstęp] G. Origlia. Bologna 1983.

162. Stigmat e altri racconti. [Przekł.] M. Palio. Roma 1994.

Korespondencja

Największe zbiory rękopiśmienne listów N. znajdują się w Bibl. Nar., Bibl. Jagiel., Bibl. Czart. i Bibl. PAN w Kr. Opis autografów 117 listów N. znajdujących się w Bibl. Nar. podaje B. Kocówna: Autografy listów N. w Bibliotece Narodowej. Studium archiwalno-filologiczne. *Nowe studia o N.* Wwa 1961. Szczegółowy wykaz autografów listów N. i do N. w poz. 137 t. 11.

Koresp. N. wydawano w czasop., publikacjach osobnych i wyd. zbior. (chronologiczny wykaz

publikacji z 1848–1970 w poz. 137 t. 10). Poza edycjami listów w poz. 110, 117 t. 3, 120 t. 8–9, 134 t. 5, 137 t. 8–10, 11 (tu w suplementach 14 dodatkowych listów) najważniejsze są:

163. Z niedrukowanej korespondencji C.K. Norwida. Podał do druku B. Erzepki. Pozn. 1921.

Tu zbiór listów do W. Bentkowskiego.

164. Listy N. do Augusta Cieszkowskiego i Zygmunta Krasińskiego. Oprac. J. Ujejski *Pam. Lit.* 1925/1926 i odb.

165. Listy C.N. z roku 1863. Oprac. T. Makowiecki. *Pam. Lit.* 1929 z. 4 (niektóre listy przedr. jako noty i memoriały w poz. 137 t. 7).

166. Słowo i litera w rozwoju dzisiejszym uważane. Garść listów z lat 1846–1883. Z autografów zebrał i wydał S. Pięgoń. Wwa 1935 [1936]. Odb. uzup. z *Myśli Nar.* 1935–1936. (Kilkadziesiąt listów do różnych adresatów).

167. Listy do Bronisława Zaleskiego (1868–1879). Do druku podał S. Pięgoń. Kr. 1937. Odb. z *Głosu Narodu*.

168. Listy do Zmartwychwstańców. Wyd. i przypisami opatrzył F. German. Kr. 1960. Odb. ze *Znaku*.

169. Do Pani na Korczewie. Wiersze – listy – małe utwory prozą. Wyd. z autografu, oprac. i wstęp J.W. Gomulicki, posłowie S. Skwarczyńska. Wwa 1963.

170. Listy do Antoniego Zaleskiego z lat 1844–1877. Wyd. D. Acecka-Poklewska, W. Mincer. Tor. 1967 [1968].

171. Z. Dambek, E. Lijewska. Nieznane listy Norwida do Julii Pusłowskiej. *Studia Norwidiana* 17–18 (1999–2000).

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

Zestawienia bibliograficzne: [W. BOROWY]: Bibliografia N. *Pamięci C.N.* Wwa 1946 [bibliogr. podmiotowa i przedmiotowa z l. 1840–1945]. — Z. JASTRZĘBSKI, J. STARNAWSKI: Materiały do bibliografii N. *Rocz. Hum.* 6 (1958) [jw. z l. 1946–1957 oraz uzup. bibliogr. do r. 1946]. — C. NORWID: Pisma wszystkie. Oprac. J.W. Gomulicki. T. 11. Wwa 1976 [m.in.: Tytułowy rejestr utworów N. w ich kolejności chronologicznej; Bibliografia literackich i artystycznych publikacji N. 1848–1974]. — A. POLAKOWSKA: Norwidiana [szczegółowa bieżąca bibliogr. podmiotowa i przedmiotowa za l. 1981–1989 obejmująca również norwidiana zagr.]. *Studia Norwidiana* 1 (1983), 3–4 (1985–1986), 5–6 (1987–1988), 8 (1990), 9–10 (1991–1992), 11 (1993), 12–13 (1994–1995), 14 (1996). — E. JAKIEL: Bibliografia C.N. 1971–1980. *Studia Norwidiana* 15–16 (1997–1998). — A. BRAJERSKA-MAZUR: Bibliografia przedkładów utworów N. na język angielski. *Studia Norwidiana* 17–18 (1999–2000). — Bibliografia interpretacji wierszy C.N. Oprac. A. Cedro, P. Chlebowski, J. Fert. Lubl. 2001.

Nadto bieżące omówienia lit. Norwidowskiej: W. BOROWY: Norwidiana. *Pam. Lit.* 1936–1937. przedr. w tegoż:

O Norwidzie. Rozprawy i notatki. Wwa 1960 [l. 1921–1935]. — Z. ŁAPIŃSKI: Norwidiana. *Pam. Lit.* 1971 z. 3 [l. 1956–1970]. — M. BUŚ: Norwidiana. *Studia Norwidiana* 3–4 (1985–1986) [l. 1971–1983].

A. KRECHOWIECKI: O C.N. Próba charakterystyki. T. 1–2. Lw. 1909. — J. PIECHOCKI: Norwidowa koncepcja sztuki – pracy. Pozn. 1929. — Z. SZMYDTOWA: O misteriach C.N. Wwa 1932. — Z. FALKOWSKI: C.N. Portret ogólny. Słowo wstępne S. Pięgoń. Wwa 1932. — W. ARCIMOWICZ: C.K.N. na tle swego konfliktu z krytyką. Wil. 1935. — S. CYWIŃSKI: O gwiazdzisty diament N. Wil. 1935. — Z. WASILEWSKI: N. Wwa 1935. — E. KRAKOWSKI: La société parisienne cosmopolite au XIX siècle et C.K.N. Paryż 1939. — *Pamięci C.N.* Red. W. Borowy, Wwa 1947. — K. GÓRSKI, T. MAKOWIECKI, J. SŁAWIŃSKA: O N. pięć studiów. Tor. 1949. — I. SŁAWIŃSKA: O komediach N. Lubl. 1953. — J.W. GOMULICKI: N. a Tasso. *Kwart. Neofil.* 1955 nr 1–4. — J.W. GOMULICKI: O komediach C.N. *Pam. Teatr.* 1955 z. 2. — W. BOROWY; O N. Rozprawy i notatki. Oprac. Z. Stefanowska. Wwa 1960 [m.in. N. poeta; Główne motywy poezji N.]. — I. FIK: Wybór pism krytycznych. Wwa 1961, wyd. nast. Wwa 1979 [tu rozpr. Uwagi nad językiem C.N. (prwdr. 1930)]. — Z. JASTRZĘBSKI: Sceniczne dzieje N. *Pam. Teatr.* 1960 z. 2. — J. KRZYŻANOWSKI: Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru. Wwa 1961 [tu: Norwidowa parabola o zmarłym słowie (prwdr. 1930) oraz Bajka ludowa w misteriach N. (prwdr. 1932)]. — *Nowe studia o N.* Red. J.W. Gomulicki i J.Z. Jakubowski. Wwa 1961. — *Norwid żywy. Książka zbior.* Red. W. Günther. Londyn 1962. — W. WEINTRAUB: Czy Ameryka była dla N. infernem? *Kultura* (Paryż) 1963 nr 5. — Z. DOKURNO: Kompozycja utworów lirycznych C.K.N. (do r. 1852). Tor. 1965. — E. KORZENIEWSKA: Miriam a N. *Pam. Lit.* 1965 z. 2. — J. BŁOŃSKI: N. wśród prawników. *Twórczość* 1967 nr 5. — Z. JASTRZĘBSKI: Bez wieńca i togi. Wwa 1967. — Z. PRZESMYCKI: Wybór pism. Oprac. E. Korzeniewska. T. 2 Kr. 1967 [tu: norwidiana]. — S. KOŁACZKOWSKI: Pisma wybrane. T. 1 Wwa 1968 [tu: Ironia N. (prwdr. 1934)]. — Z. TROJANOWICZ: Rzecz o młodości N. Pozn. 1968. — K. BRAUN: C.N. teatr bez teatru. Wwa 1971. — Z. STEFANOWSKA: C.N. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — K. GÓRSKI: Z historii i teorii literatury. Seria 3 Wr. 1971 [tu m.in. Mickiewicz w aluzji literackiej N. (prwdr. 1968)]. — M. JASTRUN: Gwiazdzisty diament. Wwa 1971 [szkice o N.]. — Z. ŁAPIŃSKI: N. Kr. 1971, wyd. nast. Kr. 1983. — I. SŁAWIŃSKA: Reżyserska ręką N. Kr. 1971.

B. BILIŃSKI: Gli anni romani di C.N. Wr. 1973. — *C.N. W 150-lecie urodzin. Mater. konferencji nauk.* Red. M. Żmigrodzka. Wwa 1973 [tu: M. JASTRUN: O czytaniu poety; Z. STEFANOWSKA: Norwidowski Farys; I. SŁAWIŃSKA: „Kropla czasu” w teatrze N.; S. ŚWIONTEK: Świadomość dramatyczna N.; M. GŁOWIŃSKI: N. wiersze-przypowieści; Z. ŁAPIŃSKI: „Spółczesny ekstrem”; M. GRZĘDZIŁSKA: Nienawigowane ognio rozwojowe poezji polskiej; B. BILIŃSKI: Norwid w Rzymie; Z. TROJANOWICZ: N. wobec Mickiewicza; E. BALCERZAN: Norwid wielojęzyczny (Zagajenie dyskusji)]. — E. FELIKSIAK: Norwidowski świat myśli. *Pol. myśl filoz. i społ.* T. 1 Wwa 1973. — A. LISIECKA: N. – poeta historii. Londyn 1973. — G. GÓMÓRI: C.N. New York 1974. — W. KARPINSKI, M. KRÓL: Sylwetki polityczne XIX wieku. Kr. 1974 [tu: W. KARPINSKI: C.N.]. — M. PIECHAŁ: Mit Pjgmaliona. 153

Rzecz o N. Wwa 1974. — E. BIENKOWSKA: Dwie twarze losu. Nietzsche – N. Wwa 1975. — B. BILIŃSKI: Scrittori polacchi in Italia. *Polonia e Italia*. Roma 1977. — W. WEINTRAUB: N. – Puszkina. „Spartakus” i strofa „Oniegina”. W: *Od Rejda do Boga*. Wwa 1977. — J. TRZNADEL: Czytanie N. Próby. Wwa 1978. — J. KRASUSKI: Obraz Zachodu w twórczości romantyków polskich. Pozn. 1980 [rozdz. V dot. C.N.]. — A. WITKOWSKA: C.K.N. W: *Wielcy romantycy polscy*. Sylwetki. Wwa 1980. — J.W. GOMULICKI: Zygakiem. Szkice, wspomnienia, przekłady. Wwa 1981 [tu liczne norwidiana m.in.: Trzecia aureola (Olizarowski – Wiktor Hugo – N.); N. i Chopin. — E. KASPERSKI: Świat wartości N. Wwa 1981. — H. SIEWIERSKI: „Architektura słowa”. Wokół Norwidowskiej teorii i praktyki słowa. *Pam. Lit.* 1981 z. 1. — Z. TROJANOWICZOWA: Ostatni spór romantyczny. C.N. – Julian Klaczko. Wwa 1981. — J. FERT: N. poeta dialogu. — „*Głosów zbieranie*”. *Wiersze o N. 1841–1980*. Oprac. A. Mierzejewski, Z. Sudolski. Wwa 1983. — *Lit. pol. w kulturze chrześcijańskiej Europy*. Lubl. 1983 [m.in.: I. SŁAWIŃSKA: Wolność i świętość słowa w przekazie poetyckim N.]. — A. MERDAS: Łuk Przymierza. Biblia w poezji N. Lubl. 1983. — *N. – piecuca kultury chrześcijańskiej*. Red. T.F. Domaradzki. Montreal–London 1983. — *N. Z dziejów recepcji twórczości*. Oprac. i wstęp M. Inglot. Wwa 1983. — *Pam. Lit.* 1983 z. 4 [zesz. Norwidowski]. — *Poezja* 1983 nr 4/5, 11/12 [numery Norwidowski]. — *Studia Polon.* 11/12 (1983/1984) [tom Norwidowski]. — S. ŚWIONTEK: Norwidowski teatr świata. Łódź 1983. — A. WALICKI: C.N.: trzy wątki myśli. W: *Między filozofią, religią i polityką*. Studia o myśli polskiej epoki romantyzmu. Wwa 1983.

Studia Norwidiana. Lubl. T. 1 (1983)–17/18 (1999–2000). [Red. naczelny: S. Sawicki. W roczniku następujące stałe działy: Artykuły i szkice; Interpretacje; Inedita; Materiały i notatki; Recenzje i przeglądy; Kronika; Bibliografia]. Z a w a r t o ś ć: T. 1. (1983) [m.in.: D. ZAMACIŃSKA: Poznanie poezji N.; M. MACIEJEWSKI: Fatum ukrzyżowane; M. INGLOT: „A Dorio ad Phrygium”. C.N. i „apollinijskie” wiersze Z. Herberta. Paralele; H. SIEWIERSKI: Emigracja przeciw emigracji. W 140 rocznicę opuszczenia kraju przez C.N.; G. GÖMÖRI: N. o Mickiewiczu – spojrzenie poromantyczne; A. DUNAJSKI: Człowiek – „Boga żywego obraz”; R. FIEGUTH: O poetyckim znaczeniu nieznanego. Wiersz N. „Dwa guziki (z tyłu)”. — T. 2 (1984) [m.in.: Z. ŁAPIŃSKI: Sens i konieczność; S. SAWICKI: N. walka z formą; M. GRZĘDZIŁSKA: C.N. i parnas polski; J. FERT: „Vade-mecum” jako problem edytorski; M. GŁOWIŃSKI: Gorzkie kalambury. O „Purytanizmie” C.N.]. — T. 3–4 (1985–1986) [m.in.: H.R. JAUSS: Przedmowa do pierwszego niemieckiego wydania „Vade-mecum” C.N.; R. FIEGUTH: Poezja w fazie krytycznej. Cykl wierszy C.N. „Vade-mecum”; I. SŁAWIŃSKA: „Chrześcijańska drama” N.; Z. STEFANOWSKA: N. o niewoli narodowej; M. GRZĘDZIŁSKA: Tęcza siedmiostronna. J.B. Zaleski – C.N.; Z. SUDOLSKI: Listy N. wobec tradycji epistolarniej; K. CYSEWSKI: Uwagi o listach N.; E. SZARY-MATYWIECKA: Autor, redaktor i książki. O „Auto-da-fé” C.N.; M. ADAMIEC: Tajemnica lorda Singelworth albo metafizyka balonu; E. DĄBROWICZ: „Tajemnica lorda Singelworth” C.N.: strategia publicznego mówienia. — T. 5–6 (1987–1988) [m.in.: A. MIERZEJEWSKI: „Kształtem jest Miłość”. U źródeł Norwidowskiego pojęcia piękna; M. SŁAWIŃSKI: Poeta kamienia; M. ADAMIEC: N. nad „strumieniem krwi ludzkiej”; G. HALKIEWICZ-SOJAK: N. o Epi-

meniesie i Byronie; B. SUBKO: O funkcjach łącznika w poezji C.N.; Z. TROJANOWICZOWA: O wierszu N. „Początek broszury politycznej”; K. TRYBUŚ: Rozważania wokół wiersza „Dziennik i epos”; K. KOPCZYŃSKI: Próba interpretacji wiersza „Ciemność”; E. NOWICKA: „Purytanizm” wobec konwencji listu poetyckiego; E. DĄBROWICZ: C.N. odchodzi w sen. — T. 7 (1989) [m.in.: T. TYCZYŃSKI: Romantyczne zmagania ze Słowem; M. BUŚ: Z. Przesmycki jako czytelnik N.; Ł. KONDRATOWICZ: C.N. – rzeźbiarz. Szkic informacyjny; A. CEDRO: Przypowieść, historia. O kierunkach lektury „Quidama”. — T. 8: (1990) [m.in.: S. SAWICKI: N. wywyższenie tradycji; A. DUNAJSKI: N. wobec tradycji teologicznej; T. SKUBALANKA: Styl poezji N. na tle tradycji poetyckiej; M. ŚLIWIŃSKI: N. i Cypero; J. FERT: Dzieło życia; S. DICKINSON: N. a dzieje Johna Browna; R. WASZKIEWICZ: N. w konfederacie a fotograficzny portret doby powstania styczniowego]. — T. 9–10 (1991–1992) [m.in.: J. PUZYŃNINA: *Prawda* w poematach N.; G. HALKIEWICZ-SOJAK: Autokreacja w „Promethidionie”; B. SUBKO: O podkreśleniach Norwidowskich – czyli o podtekstach metatekstu; J. SYZDÓŁ: Karykatury C.N.; A. CEDRO: O „legendzie” C.N.]. — T. 11 (1993) [m.in.: A. van NIEUKERKEN: N. europejski; J. PUZYŃNINA: Język – interpretacja – przekład. Na materiale „Vade-mecum” tłumaczonego na język niemiecki przez R. Fiegutha; P. CHLEBOWSKI: „Rzecz o wolności słowa” jako problem genealogiczny; R. DOKTÓR: „Assunta” jako poemat miłosny; K. TRYBUŚ: „Assunta” jako poemat metafizyczny]. — T. 12–13 (1994–1995) [m.in.: W. WEINTRAUB: N. wobec powstania styczniowego; G. HALKIEWICZ-SOJAK: Żywiol eseistyczny w prozie N.; E. DĄBROWICZ: Zdania i zdaznienia; M. INGLOT: Epistolarny autoportret C.N.; J. STARNAWSKI: Osiągnięcia środowiska wileńskiego w zakresie norwidologii; M. BUŚ: Uczeń i znawca: Stanisław Cywiński wobec N.; Z. ŁAPIŃSKI: Pieśń zwycięska (O „Fortepianie Szopena”). — T. 14 (1996) [m.in.: W. WEINTRAUB: N. i Ameryka; J. CZARNOMORSKA: W cieniu Aniela Niszczyciela. O Norwidowskiej wizji Europy; K. CYSEWSKI: Wielkość i indywidualność w „Czarnych kwiatach”; A. BRAJERSKA-MAZUR: Trzy tłumaczenia „Fatum” na język angielski; K. TRYBUŚ: Maska lorda Singelworth; S. RZEPICZYŃSKI: O umyśle „zgodobliwym”. „Tajemnica lorda Singelworth”. — T. 15–16 (1997–1998) [m.in.: I. SŁAWIŃSKA: O „negatywnych” postaciach w dramatach N.; K. TRYBUŚ: N. w teatrze świata – kilka pytań; A. KOWALCZYKOWA: O reinterpretacji romantycznego kształtu dramatu w „Zwolonie”; W. KACZMAREK: Teatr i „atrium spraw niebieskich”. I. Sławińskiej odczytywanie dramatów N.; T. SKUBALANKA: Uwagi o kształcie językowym „Pierścienia wielkiej damy”. — T. 17–18: (1999–2000) [m.in.: W. STRÓŻEWSKI: Filozofia człowieka w „Vade-mecum”; A. KADYJEWSKA: „Świata tego Książę”. O norwidowskich obliczach szatana; M. INGLOT: „Tyrtusz” T. Lenartowicza i „Tyrtę” C.N. na tle powstańców motywową pieśnią patriotycznej okrusu zaborów; D. UFFELMANN: N. a topos antycypacji; B. DUDZIAK: „Ruiny” z „Pięciu zarysów obyczajowych” C.N.; Z. TROJANOWICZOWA, E. LIJEWSKA: Z prac nad „Kalendarzem życia i twórczości C.N.”. Lata 1861–1862; Z. DAMBEK: Zagadka „Kamilli z L.B.”; B. BIELA: N. w Clichy].

J.W. BOREJSZA: C.K.N. i „general-dynamit”. *Piękny wiek XIX*. Wwa 1984, wyd. nast. Wwa 1990. — C.K.N. *w setną rocznicę śmierci*. Red. nauk. J. Pośpiech. Opole 1984. — J. MASŁANKA: Misteria N. W: *Literatura a dzieje*

hajeczne. Wwa 1984. — Z. DAJNOWICZ: „Bo historię z-bożnicę – pracą jedo”. Norwidowska wizja epopei chrześcijańskiej i narodowej. *Rocz. Hum.* 33 (1985) z. 1. — M. KRÓL: Konserwatyści a niepodległość. Wwa 1985. — A. ŁASZOWSKI: N. – nasz współczesny. W: *Literatura i styl życia*. Wwa 1985. — A. Z. MAKOWIECKI: O młodopolskiej legendzie N. W: *Wokół modernizmu*. Wwa 1985. — T. TERLECKI: Norwid i Eliot. „Pójdź ze mną”. W: *Szukanie równowagi*. Londyn 1985. — C.K.N. – interpretacje i konteksty. Red. P. Żbikowski. Rzeszów 1986. — C.N. Interpretacje. Red. S. Makowski. Wwa 1986. — C.N. Mater. z sesji popularnonauk w Siedlcach. Red. S. Makowski. Siedlce 1986. — *Le Probétisme et le messianisme dans les lettres polonaise et française à l'époque romantique*. Wwa 1986 [tu: T.F. DOMARADZKI: Entre le romantisme et le symbolisme. Ch. Baudelaire et C.N.; Z. TROJANOWICZ: Le messianisme de l'art de C.N. ou la recherche de l'omnipotence. Przekł. pol. *Studia Polon.* 14/15 (1986/87)]. — J. PIETRKIEWICZ: „Vade-mecum” C.N. (Próba poezji dydaktycznej). *Lit. pol. w perspektywie europejskiej*. Wwa 1986. — S. SAWICKI: Norwida walka z formą. Wwa 1986 [tu m.in.: N. walka z formą (prwdr. 1984); Z zagadnień semantyki poetyckiej N. (prwdr. 1973); Religijność liryki N. (prwdr. 1983); O „Śmierci” C.N. (prwdr. 1972); „Stygmat” (prwdr. 1974); Tyteusz Wielki N. (prwdr. 1975)]. — W. TORUŃ: N. a Rosja. Uwagi na marginesie lektury rapso-du „Fulminant”. *Znak* 1986 nr 10.

M. BUŚ: Miłozis i Norwid. *Cz. Miłozis. Mater. z sesji...* Wwa 1987. — *Dramat pol. XIX i XX w. Interpretacje i analizy*. Lubl. 1987 [tu: I. SŁAWIŃSKA: Sakralizacja przestrzeni w „Kra-kusie” N.; E. KOŚOWSKA: Symbolika archaiczna w „Kra-kusie” C.N.]; — G. HERLING-GRUDZIŃSKI: Żywi i martwi. Tor. 1987 [tu: List C.K.N. do Emigracji Polskiej]. — M. KOROLKO: Retoryka w twórczości C.K.N. *Prze-gł. Hum.* 1987 nr 3. — *Literary Studies in Poland*. T. 18: Romantisme. Wr. 1987 [tu: Z. STEFANOWSKA: Norwid's romanticism; W. BOROWY: Main motifs of Norwid's poetry]. — H. MAŁEWSKA: O odpowiedzialności i inne szkice. Wyd. 2. Kr. 1987 [tu: Caloczwieczęstwo N.]. — L. PI-WOWAR: N. i terażniejszość. W: *Sztuka na gorąco*. Szkice lit. Kat. 1987. — I. SŁAWIŃSKA: Odczytanie dramatu. Wwa 1987 [m.in. o twórczości N.]; — M. SUGIERA: Le messianisme du „serviteur souffrant” chez N. *Messianisme et slavophilie*. Kr. 1987. — C.N. – Thinker – Craftsman Poet. Wstęp G. Gömöri. London 1988. — *Dzie-więt-nastowieczność. Z poetyk pol. i ros. XIX w.* Wr. 1988 [tu: P. SIEKIERSKI: Teoria słowa C.N. jako problem badawczy; E. CZAPLEJEWICZ: Norwidowska koncepcja poezji jako architektury; P. LEHR-SPLAWIŃSKI: Darwin – N.; M. KOROLKO: Poetycka retoryka N.]; — M. INGLOT: Wyobraźnia poetycka N. Wwa 1988. — A. JAWOR: Rosja w liryce C.K.N. *Prze-gł. Rusycyst.* 1988 nr 1. — R. RZEPKA, B. WALCZAK: N. – interpretator „Bogurodzicy”. *Stu-dia Polon.* 16/17 (1988/1989). — Słownik języka C.N. Zeszyt próbny. Red. J. Chojak, J. Puzynina, E. Teleżyńska, E. Wiśniewska. Wwa 1988. — M. KALINOWSKA: Mowa i milczenie. Romantyczne antynomie samotności. Wwa 1989. — *Prace Polon.* 45 (1989) [nr poświęcony N., m. in. J. BACHÓRZ: Kraszewski o N.; M. SUGIERA: Norwidowska koncepcja tragizmu]. — T. LUBIENSKI: N. wraca do Paryża. Wwa 1989; wyd. 2 Wwa 1993. — K. WYKA: C.N. Studia, artykuły, recenzje. Wwa 1989 [m.in.: C.N. poeta i sztukmistrz (prwdr. 1948); Starość N. (prwdr. 1933); N. w Krakowie (prwdr. 1967)].

S. BARAŃCZAK: N.: obecność nieobecnego. W: *Tablica z Macondo*. Londyn 1990. — S. BRZÓZOWSKI: Eseje i studia o literaturze. Oprac. H. Markiewicz. Wr. 1990 t. 1 [tu: Testament N. (prwdr. 1907)]. — J. CZAPSKI: Czytając. Kr. 1990 [tu: Akademia i N.; O Norwidzie]. — J.W. GOMULICKI: Norwid w Warszawie: 1825–1842. Wybrane partie biograficzne. *Rocz. Warsz.* 21 (1990). — *Język C.N. Mater. z konferencji...* Red. K. Kopczyński i J. Puzynina. Wwa 1990. — T. MILKOWSKI: N. poeta myśli. Wwa 1990. — J. PUZYŃNINA: Słowo N. Wr. 1990. — Z. RASZEWSKI: Aktor, ale człowiek sławny [prwdr. 1965]. W: *Trudny rebus*. Studia i szkice z historii teatru. Wr. 1990. — M. ROSTWOROWSKI: Wędrowny sztukmistrz. Dedykowane N. eseje o malarstwie pol. Wwa 1990. — *Studia nad jęz. C.N.* Red. nauk. J. Chojak i J. Puzynina. Wwa 1990. — M. ADAMIEC: Oni i N. Problemy odbioru twórczości C.N. w latach 1840–1883. Wr. 1991. — C.N. W setną rocznicę śmierci poety. *Mater. z sesji poświęconej życiu i twórczości C.N. (27–29 X 1983)*. Kr. 1991. — *Czemu i jak czytamy N.* Red. J. Chojak, E. Teleżyńska. Wwa 1991. — M. MACIEJEWSKI: N. Fatum ukrywane. W: „Ażeby ciało powróciło w słowo”. Próba kerygmaticznej interpretacji literatury. Wwa 1991. — M. INGLOT: C.N. Wwa 1991. — K. RACZYŃSKI: Słowa i brzmienia. Studia o prozie i warsztacie pisarskim C.N. Opole 1991. — I. SŁAWIŃSKA: „Chrześcijańska drama” N. *Dramat i teatr religijny w Polsce*. Lubl. 1991. — M. ŚLIWIŃSKI: Motywy marynistyczne N. W: *Człowiek – ryba*. Szkice marynistyczne. Słupsk 1991. — E. ŻWIRKOWSKA: Tragedia kultur. Studium o tragedii historycznej C.N. „Kleopatra i Cezar”. Lubl. 1991. — B. BILIŃSKI: Figure e momenti Polacchi a Roma. Wr. 1992 [tu m.in.: C.N. poeta romantico polacco al Caffè Greco e la sua novella „Ad leonesi”]. — „Calaś” w twórczości N. *Praca zbior.* Red. J. Puzynina, E. Teleżyńska. Wwa 1992. — *Dramat i teatr romantyczny*. T. 1 Wr. 1992 [tu: S. ŚWIONTEK: Dramaturgiczna technika słowna w „Pierścieniu wielkiej damy”; J. ZACH: O tragizmie w „Zwolnienie” C.N.]; — *Ethos* 1992 nr 4 [nr poświęcony N., tu m.in. JAN PAWEŁ II, papież: Aktualność Norwidowskiej triady (fragm. przemówienia); I. SŁAWIŃSKA: Europa przeciwchrześcijańska i bękarcia (w teatrze N.); E. PODREZ: „Zorganizowanie patriotyzmu”. Między myślą N. a filozofią K. Wojtyły; także odpowiedzi na ankietę „N. dziś”]. — M. INGLOT: Norwidowska Europa. *Kategoria Europy w kulturach słowiańskich*. Wwa 1992. — J. KRZYŻANOWSKI: Tradycje literackie polszczyzny. Od Galla do Staffa. Wwa 1992 [tu: O C.N. i jego teorii sztuki lud.]; — J. LEOCIAK: „Strzaskana caloś” – N. o Żydach. *Teksty Drugie* 1992 nr 5. — J. MACIEJEWSKI: C.N. Wwa 1992. — W. RZONCA: N. wobec romantycznej słowiańszczyzny. *Prace z lit. pol. i czes. na XI Międzynar. Kongres Słowistów w Bratysławie*. Wwa 1992. — M. ŚLIWIŃSKI: N. wobec antyczno-średniowiecznej tradycji uniwersalizmu europejskiego. Słupsk 1992. — Z. TROJANOWICZOWA: Sybir romantyków. Kr. 1992; wyd. 2 Pozn. 1993.

E. FELIKSIĄK: Naród, ojczyzna, Europa w twórczości i myśli N. *Kategoria narodu w kulturach słowiańskich*. Wwa 1993. — J. FERT: Poeta sumienia. Rzecz o twórczości N. Lubl. 1993. — Cz. MIŁOŚZ: C.N. W: *Historia literatury polskiej do roku 1939*. Kr. 1993. — G. OSTASZ: „Pod znakiem Norwida”. W: *W cieniu „Herostatesa”*. O tradycjach romantyzmu w poezji polskiej lat 1914–1939. Rzeszów 1993. — Słownictwo etyczne C.N. Część I: prawda, fałsz, kłamstwo. Red. J. Puzynina. Wwa 1993. — Z. STE-

- FANOWSKA: Strona romantyków. Studia o N. Lubl. 1993 [tu: Pisarz wieku kupieckiego i przemysłowego (prwdr. 1968); Norwidowski romantyzm (prwdr. 1968); Spór o powstanie (prwdr. 1964); O niewoli narodowej (prwdr. 1985); Norwidowski Farys (prwdr. 1973); N. a poemat dygresyjny]. — K. TRYBUŚ: Epopeja w twórczości C.N. Wr. 1993. — J. ZACH-BŁOŃSKA: Monolog różnogłose. O dramatach współczesnych C.N. Kr. 1993. — M. ADAMIEC: C.N. — poeta, dramaturg, myśliciel. Gdańsk 1994. — A. CZERNIAWSKI: Muzy i sowa Minerwy. Wr. 1994. — G. HALKIEWICZ-SOJAK: Byron w twórczości N. Tor. 1994. — W. HORZYCA: Polski teatr monumentalny. Oprac. L. Kuchtówna. Wr. 1994 [tu komentarze do utworów dramatycznych N. (prwdr. 1933–1947)]. — J. KALINOWSKA: Grecja romantyków. Studia nad obrazem Grecji w literaturze romantycznej. Tor. 1994. — J. KOLBUSZEWSKI: Tatry u N. W; Przestrzenie i krajobrazy. Wr. 1994. — S. SAWICKI: Wartość — sacrum — Norwid. Studia i szkice aksjologiczno-literackie. Lubl. 1994. — *Słownictwo estetyczne C.N.* Red. J. Chojak. Wwa 1994. — E. TELEŻYŃSKA: Nazwy barw w twórczości C.N. Wwa 1994.
- M. ADAMIEC: „Cień wielkiej tajemnicy...” Norwid, Leśnianin. Gdańsk 1995. — M. BUŚ: Młodopolski N. — „Jęsenka” czy „zagadnienie kultury”? *Stulecie Młodej Polski*, Kr. 1995. — *Czytając Norwida. Mater. z konferencji poświęconej interpretacji utworów C.N.* Słupsk 1995. — M. FABIAN: Wielcy N. *Rocz. Hum.* 1995 zesz. 1. — A. MERDAS: Ocalony wieńiec. Chrześcijaństwo N. na tle odrodzenia religijnego w porewolucyjnej Francji. Wwa 1995. — I. OPACKI: Rapsod ostatni, rapsod pierwszy. W: „W środku niebokrąga”. Poezja romantycznych przełomów. Katowice 1995 [prwdr. 1984]. — W. RZONCA: Norwid — poeta pisma. Próba dekonstrukcji dzieła. Wwa 1995. — K. CYSEWSKI, S. RZEPZYŃSKI: O „Czarnych kwiatach” N. Słupsk 1996. — A. DUNAJSKI: Najstarszy po Kościele obywatel na świecie. Zarys Norwidowej teologii narodu. Pelplin 1996. — TENŻE: Słowo stało się siłą. Zarys Norwidowej teologii słowa. Pelplin 1996. — TENŻE: Teologiczne czytanie N. Pelplin 1996. — J.W. GOMULICKI: Kępa niezapominek. Przygoda z zagadkowym rękopisem N. Podkopa Leśna 1996. — T. KOSTKIEWICZOWA: Oda w poezji polskiej. Dzieje gatunku. Wr. 1996. — A. KUCIAK: Norwid wobec Danteo. *Pam. Lit.* 1996 z. 3 s. 33–59. — *Polonistyka Tor. Uniwersytecki*. Tor. 1996 [tu: G. HALKIEWICZ-SOJAK: Interpretacja „Snu” N.; Z. MOCARSKA-TYCOWA: „Na zgon poezji” — niewydana polemika Asnyka z Norwidem; M. KALINOWSKA: „Zwołon” C.N. wobec stereotypów polskiego romantyzmu. — *Norwidowskie fraszki*. Red. J. Leociak. Wwa 1996. — S. RZEPZYŃSKI: Wokół nowel „włoskich” N. Z zagadnień komunikacji literackiej. Słupsk 1996. — H. WIDACKA: Nieznany Norwid: grafika. Wwa 1996. — A. ZIOŁOWICZ: Pomiędzy tragedią a misterium. O „Krausie” C.N. W: „Misteria polskie”. Z problemów misteryjności w dramacie romantycznym i młodopolskim. Kr. 1996.
- M. BUŚ: Składanie pieśni. Z dziejów edytorstwa twórczości C.N. Kr. 1997. — E. DĄBROWICZ: C.N. Osoby i listy. Lubl. 1997. — J. PILAŃ: Eseje o poezji polskiej. Wwa 1997 [tu: Problematyka przekładu poezji C.K.N.]. — *Nie tylko o N.* Poz. 1997 [tu m.in.: S. BARAŃCZAK: Geometrie N. Parę uwag na marginesie „Stolicy”; S. SAWICKI: N. o nieujawnionym wymiarze zdań; J. ABRAMOWSKA: Darwin, Ezop i Aniol. O „Ostatniej z bajek” C.N.; J. CZARNOMORSKA: Rewolucja kwitnących toporów; K. TRYBUŚ: „Ad leones” C.N. w kilku odsłonach]. — Norwid o muzyce. Oprac. W. Stróżewski. Kr. 1997. — *Pozn. Studia Polon. Seria Lit.* 4 (1997) [tom pt. Jaki Norwid? poświęcony N.]. — T. SKUBALANKA: Mickiewicz, Słowacki, Norwid. Studia nad językiem i stylem. Lubl. 1997 [m.in. Styl poetycki N. ze stanowiska historycznego; Styl poezji N. na tle tradycji poetyckiej romantyzmu]. — Z. CZAJKOWSKI: Przyjaźnie i miłości N. Wwa 1998. — G. HALKIEWICZ-SOJAK: Wobec tajemnicy i prawdy. O Norwidowskich obrazach: „całości”. Tor. 1998. — M. JEŻOWSKI: Słownik rymów C.N. Lubl. 1998. — T. KORPYSZ, J. PUZYŃNINA: Wolność i niewola w pismach C.N. Wwa 1998. — G. OSTASZ: „Przećwiko smokom, jadom, kulom...”. O poezji polskiej 1939–1945. Rzeszów 1998. — A. van NIEUKERKEN: Ironiczny konceptyzm. Nowoczesna polska poezja metafizyczna w kontekście anglosaskiego modernizmu. Wwa 1998 [m.in. Na czym polega specyfika Norwidowskiego konceptyzmu?]. — *Rocz. Hum. Lit. Pol. Prace ofiarowane Prof. S. Sawickiemu*. Lubl. 1998 [tu: J. RUDNICKA: „Gdybyśmy byli ŻYWI, to co innego”; T. SKUBALANKA: Językowe właściwości rymów N.; J. PUZYŃNINA: „Królestwo” na tle języka i myśli N.; W. KUDYBA: C.N. hermeneutyka mowy religijnej; R. ZAJĄCZKOWSKI: „Całość” żywota dojrzałego. Święci w przekazie pisarskim N.; G. HALKIEWICZ-SOJAK: Dwa Norwidowe wiersze o wędrowce i trwaniu słowa; R. DOKTÓR: Przyczynek do genezy „Assunty” C.N.; A. CEDRO: „Rzecz, której w literaturze naszej całej nie ma”. „Quidam” wobec tradycji epickich. Preliminarium; P. CHLEBOWSKI: „Rzecz o wolności słowa” N. a „Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego” Mickiewicza; S. RZEPZYŃSKI: Kreacja postaci w „Aktorze” N.; Z. TROJANOWICZOWA: „Cywilizacja” N. Propozycja nowej lektury; J. FERT: Norwidowski sen Czechowicza]. — S. RZEPZYŃSKI: Krytyka literacka w twórczości N. Próby ujęcia. Słupsk 1998. — W. RZONCA: Witkacy — N. Projekt komparatyki dekonstrukcyjnej. Wwa 1998. — M. ŚLIWINSKI: Szkice o Norwidzie. Wwa 1998. — R. ZAJĄCZKOWSKI: „Głos prawdy i sumienia”. Kościół w pismach C.N. Wr. 1998. — R. GADAMSKA-SERAFIN: Refleksja o starości i starcach w twórczości N. *Ruch Lit.* 1999 nr 4. — D. PNIEWSKI: Portret — słowo i obraz. Związki utworów literackich N. z malarstwem dawnych mistrzów. *Acta UNC Filol. Pol.* z. 53 (1999).
- P. CHLEBOWSKI: C.N. „Rzecz o wolności słowa”. Ku epopeli chrześcijańskiej. Lubl. 2000. — M. GŁOWIŃSKI: Prace wybrane. T. 5: Intertekstualność, groteska, parabola. Szkice ogólne i interpretacje. Kr. 2000 [tu: N. wiersze i przypowieści (prwdr. 1973); Ciemne alegorie N. (prwdr. 1991); Gorzkie kalambury. O „Purytanizm” C.N. (prwdr. 1984); Wokół „Powieści” N. (prwdr. 1971); Norwidowska druga osoba (prwdr. 1972). Odpowiednie dać rzeczy słowo (prwdr. 1971)]. — J.W. GOMULICKI: Aleje czarów. Spacery, sylwety, zagadki i zwierzenia literackie. Wwa 2000. — A. KADYJEWSKA, T. KORPYSZ, J. PUZYŃNINA: Chrześcijaństwo w pismach C.N. Wwa 2000. — W. KUDYBA: „Aby mowę chrześcijańską odtworzyć na nowo...” N. mówienie o Bogu. Lubl. 2000. — JAN PAWEŁ II, papież: Z poezji N. promienieje światło. *L'Osservatore Romano* 2001 nr 9. — K. TRYBUŚ: Stary poeta. Studia o N. Poz. 2000. — Anioły. Rysunki C.N. Wwa 2001 [druk bibliofilski; zawiera reprodukcje 45 rys.]. — C.N. Prorok niechciany. Wwa 2001 [katalog wystawy zorganizowanej przez Muzeum Lit. im. A. Mickiewicza we współpracy z Muzeum Nar. w Wwie i Bibl. Nar.; zawiera 139 reprodukcji prac plastycznych N.]. — A. MELBECHOWSKA-

-LUTY: Szukmistrz. Twórczość artystyczna i myśl o sztuce C.N. Wwa 2001. — W. SZTURC: Archeologia wyobraźni. Studia o Słowackim i N. Kr. 2001.

NORWID Ludwik 1818–1881

Urodzony 21 listopada 1818 w Strachówce pod Radzyminem na Mazowszu; syn Jana, który po utracie rodzinnego majątku pracował jako urzędnik, i Ludwika ze Zdzieborskich; starszy brat Cypriana. Po śmierci matki (1825) wraz z pozostałym rodzeństwem wychowywał się u prababki, Hilarii z Buynów Sobieskiej w Strachówce. Pod koniec 1830 rodzina przeniosła się do Warszawy; tu od września 1831 uczęszczał wraz z Cyprianem do Gimnazjum Praktyczno-Pedagogicznego na Lesznie, a po przerwaniu związanej z powstaniem listopadowym od 1833 — do Gimnazjum Gubernialnego na Krakowskim Przedmieściu. W 1836 debiutował anonimową recenzją z „Poezji” Tomasza Augusta Olizarowskiego na łamach *Panoramy Krajowej i Zagranicznej*. Po otrzymaniu promocji do piątej klasy w 1837 przeniósł się do Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego na Marymoncie. Uzyskawszy w 1839 dyplom, zajął się gospodarowaniem w dzierżawionej od Sobieskich wsi Strachówka (tu bywali m.in. Teofil Lenartowicz i Oskar Kolberg), potem w Wysoce-Starej Wsi w Ostrołęckiem. Utrzymywał żywe kontakty z młodymi pisarzami z kręgu cyganerii warszawskiej, był na wieczorach literackich u Katarzyny Lewockiej, Wójcickich, Wilkońskich. W 1839–40 ogłaszał wiersze, opowiadania, eseje i recenzje w prasie warszawskiej, głównie w *Przeglądzie Warszawskim* i *Bibliotece Warszawskiej*. W 1844 stał się adresatem wiersza brata Cypriana: [Do mego brata Ludwika]. W połowie lat czterdziestych należał do głośnej wówczas, choć krótko istniejącej grupy literacko-artystycznej, nazwanej Cechem Głupców (sam nosił przydomek: Ledwo Głupi). Podejrzewany od marca 1846 o udział w podziemnym ruchu rewolucyjnym, usiłował opuścić Królestwo, lecz udało mu się to dopiero wiosną 1847 — wyjechał do Francji. W Paryżu cieszył się sympatią wśród emigrantów. Wszedł do Koła towarzyszyków. Zawał serdeczną przyjaźń z Juliuszem Słowackim, który mu poświęcił dwa wiersze. W lutym 1848 wyjechał do Rzymu, gdzie już wcześniej przebywał Cyprian. W marcu wraz z nim uczestniczył w słynnym „sejmiku emigranckim”. Po kilku latach spędzonych w trudnych warunkach materialnych znów pojechał do Francji. Około 1855 wpisał się na wydział lekarski uniwersytetu w Montpellier. W 1858 zawarł związek małżeński z Anną Jarnowską, córką zamożnego emigranta. Trzy lata później wraz z żoną udał się na krótko do Szkocji, a następnie osiadł w nabytej po-

siadłości w okolicach Vincennes. W niedługim czasie znaczny majątek żony przegrał w karty, głównie w kasynie w Spa (1866). W rezultacie opuścił żonę. Popadł w nędzę i depresję; wrócił do Paryża. W marcu 1869 pojechał do kraju, urzędowo wezwany przez rodzinę do powrotu. Zamieszkał w Łochowie u zamożnych krewnych. W 1873 uzyskał pozwolenie na osiedlenie się w Warszawie. Niebawem odnowił znajomości literackie; zamieścił kilka drobnych prac w *Kurjerze Warszawskim* (1874–76). Choroba i nasilający się alkoholizm sprawiły, że w 1876 umieszczony został w przytułku dla starców i kalek Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności. Twórczość jego pozostała rozproszona w czasopiśmie. Najważniejsze utwory powstały w latach młodzieńczych; wtedy ulegał podobnym wpływom literackim i przechodził podobne doświadczenia, co Cyprian. Był przedstawicielem ówczesnej filozofującej literatury krajowej z jej pesymizmem wynikającym z sytuacji społecznej i politycznej ojczyzny. Zmarł w całkowitym osamotnieniu 23 grudnia 1881 w Warszawie. Większość rękopisów, które do 1944 jeszcze istniały, uległa zniszczeniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dużo osób, a jeden tylko człowiek, czyli polowanie na czas. *Przegl. Warsz.* 1840 t. 2.
2. Hypochondrycy i pseudoliteraci. Dwa obrazy. *Przegl. Warsz.* 1840 t. 3.
3. Paryżanin się nie śmieje. [Wiersz]. Rkps Bibli. PAN w Kr. sygn. 717.

Pojedyncze wiersze przedr.: *Lira pol.* T. 6. Wwa 1884; *Księga wierszy pol. XIX w.* Ułożył J. Tuwim, oprac. J.W. Gomulicki, T. 2. Wwa 1954 (tu również mylnie przypisany L.N. wiersz pt. Podróż po Adriatyku); *Zbiór poetów pol. XIX w.* 2 (1961).

O P R A C O W A N I A

NK 8 (1969).

J.W. GOMULICKI: Zabłąkany pielgrzym. *Przegl. Współcz.* 1935 t. 55 nr 163–164 i odb. Wwa 1936. — TENŻE. *Rocz. Lit.* 1969 s. 368. — TENŻE. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978). — TENŻE: Poezja T.A.O. [Tomasza Augusta Olizarowskiego] w oczach braci Norwidów. *Poezja* 1983 nr 11–12. — L.B. GRZENIEWSKI: Słowo o L.N. *Argumenty* 1988 nr 20. — Z. TROJANOWICZOWA: L.N. W: *Lit. majowa w okresie romantyzmu*, S. 3 t. 2. Kr. 1988 s. 339–349 [tu fragm. twórczości L.N.].

Z.T.

NOSSIG Alfred 1864–1943

Urodzony 18 kwietnia 1864 we Lwowie; syn sekretarza gminy żydowskiej. Studiował prawo i ekono-

mię na Uniwersytecie Lwowskim, następnie prawo i filozofię w Zurychu, gdzie uzyskał doktorat. Pewien czas studiował także medycynę w Wiedniu. W 1881 redagował we Lwowie organ stowarzyszenia Przymierze Braci — *Ojczyznę*. W 1886 współpracował z *Przeglądem Społecznym*, ogłosił tu cykl artykułów „Próba rozwiązania kwestii żydowskiej”, w których zaprezentował ideologię kształtującego się w tym czasie syjonizmu. Utwory i artykuły ogłaszał także m.in. w *Prawdzie* (1886, 1888–91, 1893, 1900), *Kurierze Warszawskim* (od 1892), *Gazecie Lwowskiej* (1892–1907). W 1889 poznał Ignacego Paderewskiego, któremu w kilkanaście lat później napisał libretto do opery „Manru”. W Paryżu w Galerie des Champs-Élysées wystawiał swoje rzeźby, które cieszyły się dużym uznaniem. Z początku XX wieku zamieszkał w Berlinie, skąd przysyłał anonimowo korespondencje do *Kuriera Warszawskiego*. Został stałym współpracownikiem *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, pisywał także do *Berliner Tageblatt* oraz *Börsen Courier*. W 1902 założył w Berlinie Towarzystwo Statystyki Żydowskiej, był zaangażowany w ruch syjonistyczny. W czasie I wojny światowej mieszkał w Szwajcarii. Od 1923 rozwijał działalność na rzecz federacji europejskiej. Gdy w 1926 w Paryżu powstał Comité d'Initiative, N. został jego sekretarzem. W 1929 był twórcą w Niemczech Wspólnoty Wyznań dla Pokoju — organizacji międzywyznaniowej. Po dojściu Hitlera do władzy (1933) wyjechał do Szwajcarii, w 1934 zamieszkał we Lwowie, wkrótce potem przeniósł się do Pragi. Pisywał do czasopism czeskich. W 1940 przyjechał do Warszawy. W getcie warszawskim był mianowany kierownikiem jednego z wydziałów Judenratu. Oskarżony o współpracę z gestapo, 22 lutego 1943 został zastrzelony z rozkazu Żydowskiej Organizacji Bojowej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tragedia myśli. Poemat dramatyczny. Lw. 1885. Wersja niem. ze wstępem A. Brücknera. Wyd. 2 Berlin 1904.
2. Król Syjonu. Tragedia w 5 a. *Ruch* 1887 nr 19–22. Wyst. Lw. 1888. Przedr. w poz. 3. W 1886 odznaczony na konkursie dram. im. W. Bogusławskiego w Wwie.
3. Poezje. Lw. 1888.
4. Jan Prorok. Opowieść na tle galicyjskim z r. 1880 w dziewięciu księgach. Lw. 1892.
5. Die Kunst Österreich-Ungarns im XIX Jahrhundert. Wien 1893.
6. Szkice artystyczne z Wiednia. Wwa 1894.
7. Über die bestimmende Ursache des Philosophierens. Versuch einer praktischen Kritik der Lehre Spinozas. Stuttgart 1895.

8. Göttliche Liebe. Dresden 1899. Wyd. 2 Berlin 1901.
9. Die moderne Agrarfrage. Berlin 1901.
10. I.J. Paderewski. Leipzig [1901].
Tekst w jęz. niem.
11. Manru. Oper in 3 Aufzügen. Musik von I.J. Paderewski. Berlin [1901].
Libretto na podstawie powieści J.I. Kraszewskiego „Chata za wsią”.
Przekł.: ang., pol. 1901, ros. 1902.
12. Die Hochstapler. Schauspiel in 3 Aufzügen. Leipzig 1902.
13. Ludzie pracy. Komedia w 3 a. *Słowo Pol.* 1902 nr 66 dod.
14. Die Erneuerung des Dramas. Berlin 1905.
15. Abarbanel. Das Drama eines Volkes. Berlin 1906.

Ponadto jest autorem prac w jęz. pol. i niem. z zakresu problematyki żyd., socjologii, filoz. i ekonomii.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977).

A. CZERNIAKOW: Warsaw ghetto. Diary. Jerozolima 1970. — *Enc. Judaica* (Jerozolima) 12 (1971). — E. MENDELSON: W. Feldman ve A.N. *Gal-Ed* (Izrael) 1975 t. 2 s. 89–111. — A. PIBER. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — R. BRANDSTAETTER: Judasz, czyli jądro ciemności. *W drodze* 1987 nr 4. — B. ENGELKING, J. LEOCIAK: Getto warszawskie. Przewodnik po nieistniejącym mieście. Wwa 2001.
W.A.-Sz.

NOWACZYŃSKI Adolf 1876–1944

Urodzony 9 stycznia 1876 w Podgórzu koło Krakowa, w rodzinie mieszczańskiej; syn Antoniego, radcy sądu apelacyjnego, i Ludwiki z Kronbergów. Uczęszczał do gimnazjum w Wadowicach oraz do gimnazjów św. Anny i św. Jacka w Krakowie. W 1894–98 na Uniwersytecie Jagiellońskim studiował prawo, ale interesowała go jednocześnie literatura. Należał do założycieli studenckiego Kółka Literackiego, którego program był przejawem nadchodzącego okresu Młodej Polski. W 1897 korespondencyjnie namawiał Stanisława Przybyszewskiego na przyjazd do Krakowa. W tym roku debiutował pod pseudonimem Mściśław Kamień Młyński w pierwszym numerze *Życia*. Swoją nieostrożną wypowiedzią w związku z zamachem na cesarową Elżbietę naraził się policji austriackiej i wiosną 1898 musiał opuścić Kraków. Wyjechał do Monachium i tam kontynuował studia. Przybrał przydomek Neuwert, by podkreślić różnicę przekonań między nim a rodziną. Po kilkunastu miesiącach chory na gruźlicę powrócił do Kra-

kowa. Nawiązał współpracę z *Krytyką* (1899–1902, 1906–07), pisywał także do *Ateneum* (1899–1900), *Czasu* (1899–1901), *Głosu* (1902–04), w piśmie *Na-przód* w 1901 ogłosił poemat satyryczny „Kraków” (wzorowany na satyrycznym utworze Henryka Heinego „Niemcy – Baśń zimowa”), którego druk redakcja przerwała ze względu na zbytnią napastliwość. W 1903–04 był głównym współpracownikiem satyrycznego pisma krakowskiego *Liberum Veto*. W 1904 przeniósł się na stałe do Warszawy. W dalszym ciągu zajmował się działalnością literacką, współpracując m.in. ze *Światem* (1906–16, 1920, 1922, 1935–37) i *Tygodnikiem Ilustrowanym* (1908–15, 1925, 1929). Wyszedłszy z kręgów młodopolskich, szybko zajął postawę antymodernistyczną. Uprawiał różnorodne gatunki satyry: satyryczny dramat, nowelę, aforyzmy, epigramaty i fraszki. Zajmował się także krytyką literacką, posługując się własnie formą satyryczną. Głównym tematem satyr obyczajowych N. było środowisko Krakowa i Galicji. Pisał też satyry polityczne. W okresie I wojny światowej prowadził w prasie antyeniemiecką akcję propagandową. By uniknąć wcielenia do armii austro-węgierskiej, wstąpił w 1917 do Legionów. Wraz z innymi odmówił złożenia przysięgi na wierność władzom niemieckim, za co skazano go na osiem miesięcy twierdzy. Karę udaremniła kłeska Niemiec. Już w czasie wojny zaczął wydawać i redagować pismo satyryczne *Liberum Veto*. W okresie międzywojennym nadal dużo pracował: pisał komedie, eseje, felietony i pamflety. Związany z Narodową Demokracją, stał się jednym w najbardziej zajadłych publicystów tego obozu. Należał do redakcji *Gazety Warszawskiej*, w której pisywał w 1921–35, w 1921–35 współpracował z *Myslą Narodową*, prowadząc tu od 1929 stałą rubrykę pod znamiennym tytułem „Ofensywa”. W 1927–39 współpracował z *Tęczę*, w 1928–36 z *Polonią*, w 1935–39 z *Prosto z mostu*. Jego publicystykę polityczną cechował niezwykle temperament polemiczny. Uprawiał pamflet i paszkwil, w których posługiwał się zbyt ostrymi sformułowaniami, co spowodowało, że w 1923 i 1929 otrzymał skazujące wyroki sądowe. W 1927 został fizycznie zaatakowany przez przeciwników politycznych, w rezultacie czego stracił oko. Trwale miejsce w literaturze zdobył dzięki dramatom, które cieszyły się powodzeniem i były wielokrotnie wznawiane. W 1928, 1934 i 1939 otrzymał nagrody literackie. Należał do Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. Był dwukrotnie żonaty: z Wiktorią z Gottowtów, potem z Heleną z Bonieckich. Podczas II wojny światowej mieszkał w Warszawie. Zajmował się wtedy działalnością charytatywną, zorganizował schronisko dla literatów w Karolinie. Był dwukrotnie aresztowany przez gestapo i więziony na Pawiaku. Zmarł 3 lipca 1944 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Waclaw Berent. [Szkic]. Powst. 1900. Ogl. R. Nycz. *Teksty Drugie* 1992 nr 4.
2. Studia i szkice. Lw. 1901.
3. Malpie zwierciadło. Satyry. Lw. 1902. Wyd. 2 Lw. 1909. Niektóre szkice przedr. w poz. 28, 29, 50. Przekł. niem. 1904.
4. Facecje sowizdrzalskie o ludziach pióra, pędzla, nożyc dla ludzi pióra, pędzla, nożyc. Kr. 1903. Przedr. w poz. 50.
5. Siedem dramatów jednoaktowych. Lw. [1903]. Wyd. 2 Lw. [1904]. Niektóre przedr. w poz. 50. Tu: Dom kalek. Komedia w 1 a.; Miłosierdzie ludzkie. Dramat w 1 a. na tle noweli Marii Konopnickiej; Walc barona (!) Molskiego. Komedia w 1 a.; Sobowtór; Cyrce Mańkowska; Prawo mimicy; Hamlet i Don Juan. Komedia w 1 a.
6. Smocze gniazdo albo wybawienie diabła z szlacheckiej opresji. Dramat w 4 a. z epilogiem. Wyst. Kr. 1904, wyd. z podtyt. Dramat z czasów Zygmunta. Wwa 1905. Edycja wtóra przejr. i popr. Wwa 1909. Wyst. także pt. Diabeł łańcucki. Dramat w 4 a. z epilogiem z czasów Zygmunta.
7. Skotopaski sowizdrzalskie. [Drobne utwory satyryczne]. Kr. 1904. Przedr. w poz. 50.
8. Jegomość pan Rej w Babinie. Świecka krotkiła w 3 sprawach na czterechsetny anniwersarz napisana. Wyst. Kr. 1905, wyd. Kr. 1906. Przeróbka operowa, z muzyką Henryka Adamusa wyst. Wwa 1924.
9. Wczasy literackie. [Eseje]. Wwa 1906 [1905].
10. Wizerunek Mikołaja Reja z Nagłowicz. Wwa 1905.
11. Oskar Wilde. Studium. Aforyzmy. Nowele. [Kr. 1906]. Studium o O. Wildzie oraz wybór jego drobnych utworów.
12. Starościc ukarany czyli Niedole Zoila. Tragi-komedia z czasów Stanisława Augusta w 4 a. Wwa 1906. Wyst. Kr. 1906.
13. Bóg wojny. Epizod napoleoński z zimy roku 1812. Kr. 1908 [1907]. Wyst. z podtyt. sztuka w 3 a. Łódź 1909. Przekł. ros. 1911.
14. Car Samozwaniec, czyli polskie na Moskwie gody. Kronika prawdziwa o Dymitrze Joannowiczu, jedynorocznym autokratorze, jako się wznosił i padł on z przyczyny furyjnej Pani Fortuny caricy wiecznej. W 6 obrazach i epilogu działająca się. Wwa 1908. Wyd. wtóre, przejr. i popr. Wwa 1909. Wyst. Kr. 1908.
15. Co czasy niosą. [Eseje]. Wwa 1909 *Nowości Lit.* t. 13.
16. Figliki sowizdrzalskie. Wwa 1909. Niektóre przedr. w poz. 28, 29, 50.
17. Wielki Fryderyk. Powieść dramatyczna. Wyst. Kr. 1909. Wyd. Wwa 1910. Wyd. nast. wstęp i oprac. A. Hutnikiewicz. Wr. 1982 BN I. 241.

Ekran. 1938.

Przekł. serb.-chorw. 1913.

18. Cyganeria warszawska. Sztuka w 4 a. Wyst. Kr. 1911. Wyd. Wwa 1912.

19. Meandry. Wwa 1911. Wyd. 2 [okładkowe] pt. Nowy Momus. Niewyczerpanych meandrów

wyd. wtóre. Wwa 1912. Niektóre przedr. w poz. 50.

20. Apostoł tanga. (Amulet). Komedia w 1 a. Wyst. Wwa 1913. Wyd. Kijów 1914.

21. Nowe Ateny. Satyra na Wielki Kraków. Wyd. i wyst. Wwa [1913]. Wyd. 2 [okładkowe] Wwa [1914]. Przedr. w poz. 50.

22. Było to nad Bałtykiem. Krotchwila w 3 odsłonach. Wyd. [i wyst.?] Kijów 1915.

23. Szopka warszawska. Wwa 1916. Niektóre satyry przedr. w poz. 50.

Podp. (ze względu na cenzurę): Halban.

24. Pułaski w Ameryce. Dramat w 5 a. Pozn. 1917. Wyst. Kr. 1917.

25. Szkice literackie. Pozn. 1918.

26. Góry z piasku. Szkice. Wwa 1922 [1921].

27. Pogrom. Ramoty i gawędy. (1915–1919). Wwa 1921. Niektóre przedr. w poz. 28, 34.

28. Bajki o księżniczkach i karłach. Z cyklu „Małpie zwierciadło”. Wwa 1923.

29. Facecje z Lodomerii. Z cyklu „Małpie zwierciadło”. Wwa 1923.

30. Sen srebrny Salomei Kohn. [Pamflety]. Wwa [1923] *Książki Ciekawe* nr 40.

31. Komendant Paryża. Dramat w 8 obrazach. Pozn. [1926].

Przekł. niem. 1926.

32. Pech dyrektora Pecha. [Proza satyryczna]. Wwa 1927.

Książka skonfiskowana przez cenzurę.

33. System doktora Caro. Utopia humorystyczna. [Pamflet]. Wwa 1927.

34. Wigilia Duszeńki. Wwa [ok. 1927] *Bibl. Nowości* nr 13.

35. Wilhelm-Imperator. 1888–1918, 9 listopada. [Pamflet]. Kat. 1928.

36. Wojna wojnie. Warchoń i Miroluba. Komedia w 5 a. Wyst. Wwa 1927. Wyd. z podtyt. Komedia arystofanesowska. Wwa 1928.

37. Wiosna narodów. (W cichym zakątku). Komedia historyczna w 4 a. Wyd. i wyst. Wwa 1929. W 1928 odznaczona III nagrodą na konkursie Teatru im. J. Słowackiego w Kr. Wystawiana także pt. Przedświty.

38. Pamflety. Studiów i szkiców tom 6. Wwa 1930 [1929].

39. O żonach złych i dobrych. Komedia w 4 a. Wwa 1931, wyst. Pozn. 1931.

40. Komedia amerykańska. (The Miracle of Chicago). Sztuka historyczna z r. 1931 w 5 a. Ogl. fragm. *Wiad. Lit.* 1931 nr 42. Wyst. całości Wwa 1932.

41. Plewy i perły. [Eseje]. Wwa 1934 [1933]. Wyd. 2 Wwa 1991.

42. Tylko dla kobiet, [Eseje]. Wwa 1934 [1933].

43. Najpiękniejszy człowiek mego pokolenia. Brat Albert. Pozn. [1936]. Wyd. nast.: Pozn. [1937]; Rzym 1945; oprac. i wstęp: J.A. Malik. Lubl. 1999.

44. Moja przejażdżka po Palestynie. [Pamflety]. Wwa 1936.

45. Cezar i człowiek. Sztuka w 3 a. z epilogiem. Wyd. i wyst. Wwa 1937.

46. Warta nad Wartą. [Eseje i szkice]. Pozn. 1937.

47. Słowa, słowa, słowa... [Eseje]. Wwa 1938.

48. Młodość Chopina. [Opowieść biograficzna]. Wwa 1939. Wyd. nowe Wwa 1948.

49. Poznaj Poznań. [Eseje i szkice]. Pozn. 1939.

Wydania zbiorowe i wybory

50. Małpie zwierciadło. Wybór pism satyrycznych. Oprac. i przedmowa: T. Weiss. T. 1: 1897–1904, t. 2: 1904–1916. Kr. 1974. (*Naprzód* 1901 nr 1–31).

Tu m.in.: Kraków. Fragmenty niewydanej baśni galicyjskiej.

51. Porachunki i projekty. Teksty o teatrze z lat 1900–1938. Wstęp, wybór i oprac.: H.I. Rogacki. Wr. 1993.

Przedr. utworów: *Zbiór poetów pol.* 5 (1967); *Pol. krytyka lit.* 1919–1939 (1966).

Wybory utworów w przekładach

52. Polnische Eulenspiegelin. Tłum. K. Dedećius. Neuwied 1962.

53. Der schwarze Kauz. Eulen-Spiegel-Glas-Spitter. Wybór i tłum. K. Dedećius. Frankfurt am Main 1972.

Przekłady

54. A. Gide: Król Kandaules. Dramat w 3 a. z prologiem. Wyst. Kr. 1907.

Niedruk.

Prace edytorskie

55. Mocarstwo anonimowe. Ankieta w sprawie żydowskiej. Zebrał... Wwa 1921.

56. Dokumenty historyczne z wojny europejskiej. Zeszyt 1 od roku 1914–1915. Wwa 1922.

Koresp. A.N. znajduje się m.in. w Bibl. Nar. i Ossol. List do C. Jankowskiego ogl. M. Kuna. *Pam. Teatr.* 1978 nr 1/2; list do W. Broniewskiego ogl. F. Lichodziejewska: Korespondencja W. Broniewskiego. Wwa 1981; list do K. Stiebera ogl. R. Taborski. *Twórczość* 1985 nr 5.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

[I. BRUNER] J. Sten: Pisarze polscy. Lw. 1903. — J.A. KISIELEWSKI: Życie dramatu. Lw. 1907. — S. BRZOZOWSKI: Legenda Młodej Polski. Rozdz. 8. Lw. 1910 [1909]

l wyd. nast. — J. LORENTOWICZ: Młoda Polska. T. 3. Wwa 1913. — L. BELMONT: Sprawa pomiędzy dwoma trupami... A.N. na tle „Meandrów”. Wwa 1925 [1924] [tu list do L. Belmonta]. — Z. DĘBICKI: Portrety. Wwa 1927. — J. KRZYŻANOWSKI: O A.N. *Pam. Lit.* 1946 z. 3/4. — A.M. SWINARSKI: Aktorzy. Fragment monografii o teatrze N. *Listy z Teatru* 1947 nr 13. — F. GOETEL: Czas wojny. Londyn 1955. — J. DOBRACZYŃSKI: Najgwałtowniejszy człowiek tamtego pokolenia. W: *Gwałtownicy*. Wwa 1957. — J. GERMAN: Od Zapolskiej do Solskiego. Wwa 1958. — T. WEISS: A.N. jako krytyk literacki. *Zesz. Nauk. WSP w Kat.* 1962. — A. HUTNIKIEWICZ: *Obraz lit. pol.* 5. 2 (1967). — M. CZANERLE: Sowiżdżał dramatopisarzem. W: *Wycieczki w dwudziestolecie*. Wwa 1970 (prwdr. 1965). — J. PROKOP: Boy, N. i sprawa „poetyki skandalu”. W: *Z przemian w literaturze polskiej lat 1907–1917*. Wr. 1970. — A. PIĘCZKA: Dramaty historyczne A.N. *Litteraria* 4 (1972). — S. WASYLEWSKI: A.N. obral inną drogę. W: *Wspomnienia i szkice znad Warty*. Pozn. 1973. — M. CZANERLE: Za kulisami „Wielkiego Fryderyka”. *Dialog* 1977 nr 9–10. — A. HUTNIKIEWICZ: *Pol. słownik biograf.* 23 (1978). — M. TOBERA: Publicystyka A.N. w Myśli Narodowej. *Problemy Studenckiego Ruchu Nauk.* 1981 nr 2. — TENŻE: Dziennikarz. *Więź* 1981 nr 7/8. — Z. MOKRANOWSKA: Konstrukcja postaci w dramatach historycznych A.N. *Postać w dziele lit. Tor.* 1982. — P. STASINSKI: Międzywojenne felietony A.N. W: *Poetyka i pragmatyka felietonu*. Wr. 1982. — A. KIEŻUŃ: Satyryczny sprzeciw wobec niespełnionego buntu modernistycznego. O „Malpin zwierciadło” A.N. *Zesz. Nauk. UW. Filia w Białymstoku* z. 40. *Filol. Pol.* 1984 t. 7. — P. KUNCEWICZ: Agonia i nadzieja. Zapomnieliśmy o N. *Przegl. Tyg.* 1984 nr 33–35. — K. STĘPNIAK: „Wielki Fryderyk” A.N. *Dramat pol. XIX i XX w.* Lubl. 1987. — M. BIAŁOSKÓRSKA: Osobliwości leksykalne w urwornach satyrycznych A.N. *Por. Język.* 1988 nr 5. — K. DEDECUS: Von Polens Poeten. Frankfurt am Main 1988. — Z. MOKRANOWSKA: W młodopolskim kabarecie. Dowcip, plotka i stereotyp w satyrycznej twórczości T. Boya-Zeleńskiego i A.N. *Między krytyką a prozą pozytywizmu i modernizmu*. Kat. 1988. — H.I. ROGACKI: Schillerowska inscenizacja komedii „Wojna wojnie” N. *Dramat i teatr dwudziestolecia międzywojennego*. Wr. 1992. — A. KIEŻUŃ: Spór z tradycją romantyczną. O działalności pisarskiej A.N. Białystok 1993. — H.I. ROGACKI: *Słownik pol. Krytyków teatr.* T. 1. Wwa 1994. — TENŻE: O pożytkach z jednoaktówki w teatrze. (Wokół 23 premier miniaturowych A.N.). *Gatunki dram. a typy teatru*. Łódź 1996. — J.A. MALIK: „Berlin – Kraków, dzień jazdy”. Zapomniany list A.N. do S. Przybyszewskiego. *Pam. Lit.* 2000 z. 4.

W.A.-Sz.

NOWACZYŃSKI Tadeusz 1717–1794

Urodzony 17 czerwca 1717 we wsi Świdry (Świdry?) na Mazowszu. Uczył się w szkołach pijarskich, prawdopodobnie w Warszawie. 10 sierpnia 1733 wstąpił do pijarów, przyjmując imię Tadeusz od św. Jana Chrzyciela (imię chrzestne Jan). Po okresie nowicjatu w Podolińcu pracował w Złoczowie jako nauczyciel, katecheta i kaznodzieja. Następ-

nie studiował teologię w Warszawie (1744) i Krakowie (1745–46) i uzyskał święcenia kapłańskie. W 1747–48 uczył poetyki w warszawskim Collegium Regium, w 1749–48 retoryki w Piotrkowie, gdzie też kierował szkołą, w 1751 — retoryki w Łowiczu, od 1752 ponownie wykładał w Collegium Regium w Warszawie. W 1753 wykładał humaniora w Seminarium Nauczycielskim w Międzyrzeczu Koreckim. W 1754 wrócił do Warszawy na stanowisko profesora retoryki w Collegium Nobilium. W nieznanym bliżej modlitewniku wydał medytacje o Męce Pańskiej i wystawił na teatrze konwiktorskim adaptację polską „Alziry” Voltaire’a (niewyjd.; akt IV we własnym tłumaczeniu). W 1755 został wychowawcą Kazimierza i Józefa Czartoryskich, łowczyców wielkich litewskich, którymi opiekował się zrazu w Collegium Nobilium w Warszawie, następnie w 1756 w Krakowie, a w 1757–58 w Międzyrzeczu. Po powrocie do Warszawy w 1758 został prefektem szkoły przy Collegium Regium, w 1760 — kierownikiem Collegium Civile, od 1764 — rektorem Collegium Regium, w 1766–68 — konsultorem prowincji pijarskiej, w 1769–71 — asystentem. W 1772 uczestniczył w kapitule prowincjonalnej w Łukowie i w kapitule generalnej w Rzymie. Po powrocie do kraju uczył w Collegium Nobilium, a w 1781–86 był ponownie rektorem Collegium Regium. W 1786 osiadł na probostwie w Raszynie; w 1794 nawoływał do nieplacenia świadczeń na cele powstańcze. Zmarł 28 czerwca 1794 w Raszynie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O prozodii i harmonii języka polskiego. Wwa 1781. *Fragm. przedr. Oświeceni o lit.* T. 1. Wwa 1993.

Przekłady

2. U. Mignoni: Do ... Konstancji z Księżąt Czartoryskich Poniatowskiej, wojewodziny mazowieckiej, elegia. Wwa 1752.

3. U. Mignoni: Ad ... Carolum Regium Poloniae Principem, Curlandiae Ducem, cum hospes Vilnam ingrederetur. Epigramma. B.m.r. Wyd. 2 Wil. 1759 (z przekł. pol.).

4. S. Konarski: Wiersz III. O fortunie. Wyd. w: *Wiersze wszystkie S. Konarskiego z łacińskich na polskie przełożone*. Wwa 1778.

Prace edytorskie

5. C. Nepos: De vita excellentium imperatorum. Wwa 1759.

O P R A C O W A N I A

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel.* 19 (1865). — A. NOWACZYŃSKI: Góry z piasku. Wwa 1922. — 161

M. DEUSKA: Prozodia języka polskiego. Kr. 1947; wyd. 2 Kr. 1976. — TAŻ: Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej. Kr. 1948. — K. BUDZYK: Spór o polski sylabotyzm. Wwa 1957. — Z. FLORCZAK, I. PSZCZOŁOWSKA: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. Wwa 1958. — J. ZIĘTARSKA: Sztuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — J. BUBA. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — M. KINOWSKA: Udział nauczycieli Collegium Nobilium w życiu umysłowym polskiego Oświecenia. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S. A. Hist. Nauk Społ.* z. 15 (1980). — Z. KLOCH: Spory o język. Wwa 1995.

E.A.

NOWICKI Franciszek Henryk 1864–1935

Właściwie: Franciszek Henryk Siła Nowicki.

Urodzony 29 stycznia 1864 w Krakowie; syn Maksymiliana, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, i Anny z domu Kasperek. Ukończył Gimnazjum św. Jacka w Krakowie. Od najmłodszych lat chodził po Tatrach. Debiutował w latach szkolnych wierszem pt. „Widok Tatr” w *Przeglądzie Czerniowieckim* (1883 nr 1), a w *Biesiadzie Literackiej* w 1884–85 ogłaszał opowiadania o tematyce górskiej. W 1886/87–89/90 studiował na wydziale filozoficznym UJ. W 1887–88 ogłosił swoje najbardziej znane wiersze o tematyce tatrzańskiej, cykl „Tatry” (*Kłosy* 1887 nr 11–45, *Tygodnik Ilustrowany* 1888 nr 298). Dwie pierwsze części cyklu, wzorowane na „Sonetach krymskich” Mickiewicza, wielokrotnie przedrukowywano w antologiach. Związany z grupą młodzieży postępowej, był jednym z inicjatorów i członkiem redakcji czasopisma studenckiego *Ognisko*, w którym ogłaszał wiersze o tematyce społecznej, m.in.: „Syzyf”, „Spartakus”, „Czarny okręt”. Wraz z dwoma innymi członkami redakcji pisma został relegowany okresowo z uczelni i oskarżony o agitację socjalistyczną oraz przynależność do tajnych stowarzyszeń. Na dalsze studia przeniósł się do Lwowa, a następnie do Wiednia. W tych latach był czynnym działaczem partii socjaldemokratycznej; należał do współzałożycieli i współpracowników pisma socjalistycznego *Naprzód*. W 1894 ukończył w Wiedniu studia i podjął pracę jako zastępca nauczyciela gimnazjalnego w Tarnowie (do 1902). Po zdaniu egzaminu nauczycielskiego uczył w szkołach realnych kolejno: w Stanisławowie (do 1907/08), we Lwowie (do 1810/11) i w Krakowie (do 1924, tj. do przejścia na emeryturę). Jako działacz Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i znakomity taternik był w 1901 projektodawcą szlaku Orła Perć w Tatrach Wysokich. Jego nazwiskiem została nazwana przełęcz w Buczynowych Turniach. Przekład „Hermana i Doroty” Goethego w 1902 był jego ostatnią pracą w dziedzinie poezji. W 1934 uroczystie obchodzono 70-lecie jego urodzin. Pod koniec życia

zamieszkał u podnóża Pasma Babiogórskiego w Zawoi. Tu zmarł 3 września 1935 i tu pochowany.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. Lw. 1881. Wyd. 2 powiększone pt. *Pieśni czasu*. Poezje. Tarnów 1904 (Z przedmową T. Piniego). Przedr. w poz. 4.
Tu cykle: Tatry, Pieśni czasu.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Przekłady

2. T. Koerner: *Zriny*. Tragedia w 5 a. Przekład wierszem miarowym. Rzeszów 1889 odb. z: *Spr. dyrektora c.k. Gimn. Wyższego w Rzeszowie za r. 1889*.

Współtłum.: J. Winkowski.

3. J.W. Goethe: *Herman i Dorota*. Złoczów 1902.

Wydanie zbiorowe

4. Wybór poezji. Wyboru dokonała, wstępem, przypisami i notą wydawcy opatrzyła M. Podraza-Kwiatkowska. Kr. 1960.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

M. PODRAZA-KWIATKOWSKA. *Obraz lit. pol. S. 5 t. 1* (1968). — Z. RADWAŃSKA-PARYSKA, W.H. PARYSKI: [hasła] Nowicki F.H.; Nowickiego, Przełęcz. *Enc. tatrzańska*. Wwa 1973. — J. KOLBUSZEWSKI: Początki „Młodej Polski Tatrzańskiej”. (F.N.). *Przegl. Hum.* 1977 nr 10; przedr. w: *Tatry w literaturze polskiej 1805–1939*. Kr. 1982. — A. PILCH. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — P. KRZYWDA: Pięćdziesiąta rocznica śmierci poety Tatr. F.H.S.-N. *Wierchy* 54 (1985). — Z. PIASECKI: „Lwowskie” inedita P.N. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1994 z. 34.

A.P.

NOWIŃSKI Józefat 1863–1906

Urodzony 26 listopada 1863 w Hordijówce pod Lipowcem w gubernii kijowskiej, w rodzinie drobnej szlachty. Do gimnazjum uczęszczał w Odessie, a następnie w Paryżu studiował filozofię i ekonomię polityczną. Po powrocie do kraju zamieszkał w Warszawie. W 1888 debiutował jako poeta cyklem trzech sonetów zamieszczonych pod pseudonimem Emjot w *Kłosach* (nr 1222). Od 1889 do 1891 prowadził rubrykę „Przeгляд literacki” w warszawskim *Życiu*; tu też ogłosił fragment swojego pierwszego dramatu „Niewolnik i sultanka. Scena z dramatu” (1889 nr 5–10). Recenzje literackie i teatralne, artykuły, nowele i fragmenty dramatyczne publikował m.in. w *Ateneum* (1889–1901; tu szkice o Marii Ko-

nopnickiej, Wincentym Kosiakiewicz, Adolfe Dygasiańskim), w *Gazecie Polskiej* (1890–1902), *Tygodniku Mód i Powieści* (1891–1901), w *Głosie* (1895–1900), w *Tygodniku Ilustrowanym* (1899–1900), w *Wędrowcu* (1901–02). Wygłaszał także odczyty. Utrzymywał się z pracy gubernera w domach ziemiańskich. W 1905 przeszedł załamanie nerwowe i popadł w depresję. Przez jakiś czas wykonywał pracę posługacza w Szpitalu św. Rocha w Warszawie. Przed śmiercią swoje trzy ukończone, a niewydane dramaty przekazał warszawskiej Kasie Literackiej. Zmarł śmiercią samobójczą 21 lipca 1906; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Świekra i inne nowele. Wwa 1897.
2. Biała gołąbka. Poemat dramatyczny w 5 a. Wyst. Kr. 1899. Wyd. Wwa 1899.
- II nagroda na konkursie im. I. Paderewskiego w Warszawie.
3. Sienkiewicz. [Szkic krytyczny]. Wwa 1901.
4. Stanisław Przybyszewski. Szkic biograficzny. Wwa 1902.
5. Życie i marzenie. Powieść współczesna. Lw. 1902. Wyd. nowe Lw. 1914.
6. Ku bytowi. [Nowele]. Lw. 1906.

Przedr. wiersza: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Przekłady

7. H.Ch. Andersen: Bajki i opowiadania. Wwa 1892.

Podp.: ✱.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

A. BIERNACKI. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski. 1891–1918. Wwa 1983.

A.P.

NOWOMIEJSKI Wojciech

zob. WOJCIECH z NOWEGO MIASTA

NOWOSIELSKI Teofil 1812–1888

Urodzony 20 grudnia 1812 w Radomsku; syn Franciszka, podsędka, i Wiktorii z Wilamowskich. Uczyl się w wojewódzkiej szkole pijarów w Kaliszu, później w Brzegu na Śląsku — prawdopodobnie w seminarium nauczycielskim. Od 1835 mieszkał w Warszawie i pracował jako aplikant w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Zaprzyjaźnił się w tym czasie ze Stanisławem Jachowiczem i podjął prace

społeczną na rzecz sierot w Warszawskim Towarzystwie Dobroczynności. Debiutował wierszem „Do lzy” w noworoczniku *Wianek* (1836, s. 43; tu też inne jego wiersze). Następnie poezje drukował w *Magazynie dla Dzieci* (dod. do *Magazynu Powszechnego* 1836) oraz w noworoczniku *Niezapominajki* (1838–39, 1842). Podpisywał się często kryptonimem T.N. lub Teofil N. W 1838 został wysłany przez Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności za granicę, m.in. do Wrocławia, Berlina, Dreżna i Pragi czeskiej, w celu zapoznania się z tamtejszymi metodami prowadzenia ochronek dla ubogich dzieci. W Dreźnie poznał Fryderyka Froebła i brał udział w zorganizowanym przez niego kursie dla instruktorów; w Pradze zwiedził domy opieki nad dzieckiem, kierowane przez Jana Svobodę. W 1839–43 organizował zakładanie ochronek w Warszawie i przygotowywał dla nich program zajęć. W tym okresie wydał kilka zbiorów powiastek i wierszy dla dzieci oraz trzy tomiki dla dorosłych. W 1843 popadł w konflikt z kierownictwem Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, które nie aprobowало jego zbyt nowoczesnego modelu wychowawczego; powrócił na dawne stanowisko w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Zrezygnowawszy z bezpośrednich powiązań z ochronkami, nadal pisał i wydawał dla dzieci zbiorki wierszy, powiastek i przekładów oraz elementarze. Współpracował również z wydawnictwami: *Wieniec* (1857–58), *Czytelnia Niedzielną* (1858–59), *Przyjaciel Dzieci* (1869). W 1870 przeszedł na emeryturę. W 1878 był w Paryżu na Wystawie Powszechnej. Zmarł 25 grudnia 1888 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Gwiazdka dla dobrych dzieci. Wwa 1840.
2. Humoreski. Wwa 1841. Wyd. 2 Wwa 1841.
3. Krzyżyk dla dobrych dzieci. Wwa 1841.
4. Bajki i powiastki oryginalne i naśladowane. Dla dobrych dzieci. Wwa 1842. Wyd. 2 Wwa 1861.
5. Świat dziecięcy, czyli zbiór nauczek, powiastek i wierszyków. T. 1–4. Wwa 1842–43.
6. Pioski nie pioski. [Wiersze]. Wwa 1843.
7. Trochę śmiechu, trochę płaczu. Oryginalne poezje. Wwa 1843.
8. Towarzysz domowy dla pilnych dzieci, czyli początki czytania i innych pożytecznych wiadomości do pojęcia młodocianego wieku zastosowanych. Wwa 1846. Trzynastcie wyd. do 1898 z drobnymi zmianami w tytułach.
9. Ilustrowany abecadnik historyczny dla dzieci polskich. Wwa 1862; toż z dodatkiem: Krótkie wiadomości z historii polskiej, wyjątki z historii świętej, początki geografii. Wwa 1862.
10. Bajki, powiastki i rozmaite wierszyki. Wwa 1868.

11. Mali ludzie i ich świat. Wwa 1868.
 12. Podarek dla grzecznych i pilnych dzieci. Książeczka abecadłowa. Wwa 1876. Wyd. nast. Wwa 1883.
 13. Grzeszki parnasowe. Garszka poezji lirycznych i humorystycznych. Wwa 1877.
 14. Dzieje Polski w obrazkach, wierszem i prozą dla dzieci napisane, z dodaniem historii i geografii dawnej Polski treściwie zebranej, z licznymi drzeworytami w tekście rysunku pp. Fałata, Gersona, Kossaka, Krzesza, Pilatego, Tegazza. Kr. 1882. Współautorka: M. Ilnicka.
 15. Historia polska dla dzieci treściwie napisana, ozdobiona w tekście dwunastoma portretami znakomitszych królów polskich. Kr. 1882.
 16. Bajki oryginalne i tłumaczone. Wwa 1884.

Ponadto dla dzieci książeczki hist., elementarze, umoralniające powiastki i bajki oraz dla rodziców i wychowawców podręczniki pedag.

Przekłady

17. J. Svoboda: Wykład praktyczny prowadzenia dzieci małych w ochronie. Wwa 1840.
 18. [E. Münch Bellinghausen] F. Halm: Komens. Dramat w jednej odsłonie. Wolny przekład. Wwa 1845.

19. A. Winter: Rodzina poczciwego Petro, czyli związki przyjaźni pomiędzy dziećmi i zwierzętami. Powieść dla rozrywki i moralnego pożytku dzieci, przełożona z niemieckiego. Wwa 1851.
 20. E. Hoffmann: Złota książeczka, czyli zbiór ciekawych i nauczających powiastek. Wwa 1853.
 21. T. Gumpert: Mały żebrak, czyli: Módl się i pracuj! Powieść. Wwa 1854. Wyd. 2 Wwa 1861.
 22. E. Foa: Mały Robinson paryski. Powieść dla dzieci przełożona z francuskiego. Wwa 1857.

Prace edytorskie

23. Wybór bajek i przypowieści oryginalnych i tłumaczonych, zebranych i wydanych z dawniejszych i tegoczesnych pisarzy polskich. T. 1–2. Wwa 1848. Wyd. 2 Wwa 1850.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 1 (1954) i wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

NK 8 (1969); LP.

J. I. STAROŻYK: Śp. T.N. *Kłasy* 1889 nr 1228. — C. WILCZYŃSKA: Zapomniany autor humorysta. *Tęcza* 1930 nr 23. — I. KANIOWSKA-LEWAŃSKA. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978).

H.G.

OBLEŻENIE JASNEJ GÓRY CZĘSTOCHOWSKIEJ

Poemat historyczno-romansowy, osnuty wokół słynnej obrony klasztoru paulinów na Jasnej Górze pod przywództwem przeora Augustyna Kordeckiego przed Szwedami (listopad–grudzień 1655). Obejmuje 12 pieśni w sestykach 11-zgłoskowych. Faktografię historyczną utworu zaczerpnięto z dzieł Kordeckiego „Nova Gigantomachia” (1657) oraz Stanisława Kobierzyckiego „Obsidio Clari Montis” (1659). Pierwowzorem wydanie rozwiniętych, a obwarowanych komentarzami parenetycznymi wątków romansowych i fantastycznych był Piotra Kochanowskiego przekład epopei Torquata Tassa (1618). „Obleżenie...” powstało najprawdopodobniej przed 10 listopada 1673 — datą zgonu króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego, uhonorowanego w poemacie jako aktualnego wówczas władcę na tronie polskim. Pieśń pierwsza dochowała się w dwóch odmiennych co do koncepcji redakcjach,

co świadczy o świadomych próbach artystycznych autora wybitnie utalentowanego i wykształconego także w teorii sztuki poetyckiej. Tekst pozostał w rękopisie; w XVII–XVIII w. sporządzono jego kopie. Autor „Obleżenia”, przypuszczalnie duchowny, nie jest znany; cechy języka wskazują, iż pochodził z północno-zachodniej Małopolski, względnie z Sieradzkiego. Większość imiennych jego identyfikacji obalono; XIX-wieczna pogłoska, iż nazywał się Pułaski, nie ma wartości dowodu. Najnowsze hipotezy przypisują poemat: pijarowi Aleksemu (imiona chrzestne: Wojciech Franciszek) Magnuszewskiemu (1658–1715), Stanisławowi Herakliuszowi Lubomirskiemu oraz Stefanowi Damalewiczowi (zm. 1673), kanonikowi regularnemu, hagiografowi i dziejopisowi Kościoła polskiego.

W Y D A N I A

Obleżenia Jasnej Góry Częstochowskiej pieśni dwanaście. Wyd. J. Czubek. Kr. 1930 BPP nr 83 (ze

zdefekt. rkpsu Bibl. Jagiel. nr 128; błędnie pod nazwiskiem Walentego Odymalskiego jako pewnego autora; w dod. tekst odmienny pieśni I wg rkpsu Czart. nr 783). Uzupełnienia (z rkpsu Bibl. Baworowskich we Lw. sygn. II, C, 22, 940) ogł. R. Pollak. *Pam. Lit.* 28 (1931). Fragm. przedr.: *Matka Boska w poezji pol.* T. 2. Lubl. 1959; *Poeci pol. baroku 2* (1965); *Helikon sarmacki*. Wr. 1989 BN 1, 259.

Rkpsy jw.; rkps znany M. Balińskiemu prawdopodobnie w zbiorach jasnogórskich zaginął.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP.

M. BALIŃSKI: Pielgrzymka do Jasnej Góry Częstochowskiej. Wwa 1846. — A. FEI: Ze studiów nad „O.J.G.C.” *Pam. Lit.* 29 (1932). — C. BACKVIS: Un specimen mineur l'épopée baroque: L'„Obłężenie Jasnej Góry Częstochowskiej”. *Orbis scriptus. Festschrift f. Dmitrij Tschibezuski*. München 1966; przekład pol. w: Szkice o literaturze staropolskiej. Wr. 1975. — S. NIEZNAŃKOWSKI: Warsztat epicki „O.J.G.C.” w kręgu „Gofreda” i „Orlanda”. Wr. 1970. — TENŻE: Staropolska epopeja historyczna. Kształtowanie się pojęcia, drogi rozwoju. *Problemy lit. staropol.* S. I. Wr. 1972. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973; też 1976; 1978. — R. POLLAK: „Goffred” Tassa – Kochanowskiego. Wr. 1973. — L. SZCZERBICKA-ŚLĘK: W kręgu Klio i Kalliope. Wr. 1973. — J. GODYŃ: Skąd pochodził autor „Obłężenia...”. *Zesz. Nauk. UJ. Prace językozn.* z. 47 (1975). — W. MAGNUSZEWSKI: Zagadki autorskie literatury polskiego baroku. Zielona Góra 1977. — M. PREJS: Erotyka i religia. O warstwie romansowej w „Obłężeniu...”. *Poezja* 1977 nr 5/6. — J. JAŹDŻEWSKA-GOLDSTEINOWA: Z dziejów wielkiej metafory. Uwagi o konstrukcji „Obłężenia...”. *Studia o metaforze* I. Wr. 1980. — J. GODYŃ: Funkcje interpunkcji w XVII-wiecznym tekście poetyckim (na przykładzie „Obłężenia...”). *Jęz. Pol.* 1983 z. 1/2. — J. BUKSIŃSKI: „Obłężenie...”. Próba nowego spojrzenia na poemat i jego autora. *Studia Claromontana* 7 (1987). — R. OCIECZEK: Marginalia w „Obłężeniu...”. Próba wpisania dzieła w życie literackie lat siedemdziesiątych XVII wieku. *Lit. i kultura pol. po „potopie”*. Wr. 1992. — M. PREJS: „Obłężenie...” – literatura i malarstwo. *Tamże*. — C. BACKVIS: Właśnie jak Neto, śmiertelna bogini. („Obłężenie...”, chant II, strophe 68, v. 2). *Necessitas et ars*. T. 1. Wwa 1993. — R. OCIECZEK: „Obłężenie Jasnej Góry Częstochowskiej”. Dzieło i autor. Kr. 1993 [rec. A. CZYŻ, S. SZCZĘŚNY. *Barok* 1996 nr 1]. — S. NIEZNAŃKOWSKI: Rola peryfraz w „Obłężeniu...”. *Miscellanea tódzkie* 1995 nr 1. — R. OCIECZEK: „Grzech społeczny” jako kategoria moralno-religijna w poglądach autora „Obłężenia...”. *Lit. pol. baroku. W kręgu idei*. Lubl. 1995. — TAŻ.: „Nowa Gigantomachia” ks. Augustyna Kordeckiego w strukturze literackiej „Obłężenia...”. *Il barocco in Polonia. Atti del colloquio italo-polacco*. Napoli 1995. — M. HANUSIEWICZ: Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku. Lubl. 1998. — B. MAZURKOWA: „Z tobą żyć pragnę i umrzeć chcę z tobą”. Motyw śmierci w wyznaniach miłosnych bohaterów „Obłężenia...”. *Z ducha Tassa*. Kat. 1998. — R. OCIECZEK: Pieśń o obłężeniu Jasnej Góry

wobec dzieła Tassa – Kochanowskiego. *Tamże*. — TAŻ.: „Obłężenie...”. *Lektury polon.* T. 3. Kr. 1999. — J.K. GOŁIŃSKI: W poszukiwaniu polskiego „heroicum”. „Obłężenie...”. *Czasy potopu szwedzkiego w lit. pol.* Kat. 2000. — B. MAZURKOWA: Ogień w obrazowaniu „Obłężenia...”. *Tamże*. — R. OCIECZEK: „Kordecki... jak drugi hetman”. *Barok w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej*. Wwa 2000.

T.W.

OCHENKOWSKA Helena ROMER

zob. ROMER-OCHENKOWSKA Helena

OCHOCKI Jan Duklan ok. 1767 – 1848

Urodzony około 1767 w Kijowskim; syn Stanisława Józefa, cześnika mozyrskiego, i Eufrozji z Suszczewiczów. Od 1774 uczył się jakiś czas u pijarów w Warszawie, potem (do lipca 1784) u bazylianów w Żytomierzu, następnie praktykował w miejscowej palestrze. W 1786 dostał się na dwór wojewody kijowskiego, Józefa Stępkowskiego, w Łubaniu, uzyskał patent na towarzysza sowitego III (Ukraińskiej) Brygady Kawalerii Narodowej i tytuł wiceregenta grodzkiego kijowskiego. Od 1788 doglądał przy Trybunale w Lublinie interesów Stępkowskiego i jego protegowanych, m.in. metropolity ruskiego, Jazona Smogorzewskiego. W interesach wyjeżdżał do Warszawy i Krakowa, zyskał rozległe koneksje i tytuł szambelana JKMcI (1790). Na sejmikach żytomierskich (luty 1792) został wybrany na komisarza cywilno-wojskowego; w tym charakterze przebywał w czasie kampanii rosyjskiej w obozie ks. Józefa Poniatowskiego, zajmując się aprowizacją armii. Za targowicy przebywał na dzierżawach w Zubkowiczach i Żubrowiczach (pow. owrucki). 17 grudnia 1792 ożenił się z Faustyną Siemianowską. W 1793 przystąpił do sprzyśnięcia Ignacego Działyńskiego. Wiosną 1794 został z bratem Janem Nepomucenem aresztowany i więziony w Żytomierzu i Smoleńsku (25 listopada zwolniony). Osiał wówczas w odziedziczonej po ojcu Sidaczówce (pow. żytomierski). W 1796 został kapitanem-sprawnikiem, następnie kolejno podsędkiem, sędzią żytomierskim i chorążym (1805). W 1806 działał w Spółce Zbożowej Ziemi Wołyńskich, wzbogacił się i dokupił dwie wsie — Wolicę i Halijówkę, gdzie otąd mieszkał. W 1814 należał do komisji, która miała zredagować petycję ziemian żytomierskich o zreformowanie powiatu. Był organizatorem wiernopoddańczego powitania Aleksandra I w Żytomierzu. W latach trzydziestych zaczął pisać pamiętniki. Przyjaźnił się z Henrykiem Rzewuskim.

165

Zmarł 9 września (wg starego stylu — 28 VIII) 1848 w Zytomierzu. W 1852–54 rękopis jego pamiętników znajdował się w rękach Rzewuskiego; w 1856 syn O. — Antoni sprzedał pamiętniki wraz z innymi rękopisami rodzinnymi Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętniki ... z pozostałych po nim rękopisów przepisane i wydane przez J.I. Kraszewskiego. *Gaz. Warsz.* 1855–1856 i osob. (z przedmową wydawcy); t. 1–4. Wil, 1857.

W t. 4: wyjątki z pamiętników S. Bukara, A.R. Chrzęszczewskiego, Józefata Ochockiego i Anonima Podolanina. Wyd. nast. w: J.I. Kraszewski: Wybór pism. T. 1–4. Wwa 1882; t. 1–6, Wwa 1910 *Bibl. Dzieł Wyborowych*.

Autogr. w Bibl. Litew. Akad. Nauk. w Wil., kopia w Bibl. Ukrain. Akad. Nauk we Lw.

Tekst w wyd. Kraszewskiego zawiera wiele opuszczeń i przestyliżowań, wydawca włączył doń nadto fragm. tekstów z pamiętników dziada O. — Stanisława Józefa, i stryja — Józefata.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel.* 19 (1865). — [E. IWANOWSKI] Heleniusz: Wspomnienia z lat minionych. T. 1. Kr. 1876. — J.K. PLEBAŃSKI: O pamiętnikach historycznych wydanych przez J.I. Kraszewskiego. *Książka jubileuszowa ... J.I. Kraszewskiego*. Wwa 1880. — J.W. GOMULICKI: Z dziennika starego dziada. *Nowe Książki* 1960 nr 2. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978). — A. CIĘŃSKI: Pamiętnikarstwo polskie XVIII w. Wr. 1981.

E.A.

OCHOROWICZ Julian 1850–1917

Urodzony w 1850 w Radzyminie; syn Juliana, inspektora szkolnego, i Jadwigi Teresy z Sumińskich. Ojca utracił w dzieciństwie i był wychowywany przez matkę, która — gdy przenieśli się do Warszawy — pracowała jako nauczycielka, publicystka i tłumaczka prac z dziedziny pedagogiki i wychowania. Od 1859 uczęszczał do V Gimnazjum w Warszawie; w 1864 w wyniku represji popowstańcowych (wysiedlenie matki z Warszawy) zamieszkał w Lublinie i tu do 1886 uczęszczał do gimnazjum. Debiutował już w czasach szkolnych, ogłaszając w 1866–67 w *Kurierze Lubelskim* utwory poetyckie (pod krypt.: J...; J.O.). Przyjaźnił się z Aleksandrem Głowackim (Bolesławem Prusem) i Aleksandrem Świętochowskim. Od 1867 studiował na wydziale filozoficzno-matematycznym Warszawskiej Szkoły Głównej. W tym samym roku roz-

począł współpracę z *Przeglądem Tygodniowym* i w 1868–75 był jednym z czołowych publicystów i teoretyków warszawskiego pozytywizmu. W 1869 uzyskał pierwszą nagrodę wydziału filozoficzno-historycznego za pracę „Psychologiczne pytania XIX w. Cz. 1. Jak należy badać duszę?”. Po zamknięciu Szkoły Głównej kontynuował studia na Uniwersytecie Warszawskim, uzyskując w 1872 stopień kandydata nauk przyrodniczych. Dalsze studia odbywał w Lipsku, gdzie w 1874 otrzymał tytuł doktora filozofii. W tymże roku zamieszkał w Warszawie. W 1874–75 był redaktorem odpowiedzialnym *Niwy* i do 1893 publikował tu artykuły programowe oraz rozprawy i przeglądy prasy. Współpracował z wieloma pismami, głównie z „młodą prasą”; ogłaszał prace literackie i artykuły z różnych dziedzin, m.in. wychowania, moralności, psychologii, pedagogiki, mediumizmu, przyrodznawstwa, techniki. W 1876 habilitował się na Uniwersytecie Lwowskim i do 1881 prowadził wykłady, zatrudniony w nowo utworzonej Katedrze Psychologii i Filozofii Przyrody. Interesował się fizyką i elektro-techniką, dokonując wynalazków. Był współzałożycielem Towarzystwa Czytelní Akademickiej, a w 1881–82 pełnił funkcję zastępcy prezesa Koła Literacko-Artystycznego we Lwowie. W 1884–87 przebywał we Francji i prowadził badania nad hipnotyzmem stosowanym w leczeniu chorób nerwowych. Z tego okresu pochodzą też jego wynalazki telefonu magnetycznego i termotelefonu. Po 1890 przebywał w Warszawie i odgrywał znaczącą rolę w życiu umysłowym i naukowym miasta. Uprawiał m.in. szeroką działalność popularyzatorską. W 1892–1915 badał zjawiska mediumiczne. W 1900 przeniósł się do Wisły w Beskidzie Śląskim. W 1907 był kierownikiem laboratorium Międzynarodowego Instytutu Psychologii w Paryżu. W 1912 uzyskał nagrodę Paryskiej Akademii Nauk za pracę nad hipnotyzmem. Żoną jego była Maria z Leszczyńskich. Zmarł 1 maja 1917 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Psychologiczne pytania XIX w. Cz. 1–3. Wwa 1869–1871.

Przekł. ros. 1876.

2. Duch i mózg. Studium psycho-fizjologiczne. Wwa 1872 odb. z *Niwy*.

3. Wstęp i ogólny pogląd na filozofię pozytywną. Wwa 1872.

4. O kształceniu własnego charakteru. Wwa 1873. Wyd. nowe popr. Wwa 1907.

5. Bedingungen des Bewusstwerdens. Leipzig 1874.

Rozpr. doktorska.

6. O zasadniczych sprzecznościach, na których się wspiera cała nasza wiedza o wszechświecie. Wwa 1874.

Przekł. ros. 1877.

7. Z dziennika psychologa. Wrażenia, uwagi i spostrzeżenia w ciągu dziesięciu lat spisane. Wwa 1876.

8. Listy do przyszłej narzeczonej. Lw. 1877 odb. z *Tygodnia*. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1895; Wwa 1898 (współwyd. z: K. Junosza-Szaniawski: Do cudzej żony).

Podp.: Julian Mohort.

Przekł. ros. 1892.

9. O twórczości poetyckiej za stanowiska psychologii. Lw. 1877. Wyd. nowe popr. Wwa 1914 (pt. *Liryczna twórczość poetów*. Szkic psychologiczny).

10. O zjawiskach zdwojenia w życiu duchowym człowieka. Lw. 1877 odb. z *Kosmosu*.

11. Pogadanki i spostrzeżenia z dziedziny fizjologii, psychologii, pedagogiki i nauk przyrodniczych. Wwa 1879.

12. Bezwiedne tradycje ludzkości. Studium z psychologii historii. *Ateneum* 1880 t. 2. Wyd. osob. Wwa 1898.

13. De la suggestion mentale. Paris 1887. Wyd. 2 Paris 1889.

14. Odczyty o magnetyzmie i hipnotyzmie. Petersb. 1890.

Przekł. niem. 1897.

15. Wiedza tajemna w Egipcie. Opowiadanie historyczno-przyrodnicze. — Istota bytu. Legenda historyczno-filozoficzna. Wwa 1898 (z przedmową I. Matuszewskiego). Wyd. nast.: Wiedza tajemna w Egipcie. Posłowie: A. Zajęczkowski. Wwa 1984.

16. Przelotne wrażenia z podróży do Rzymu. Wwa 1899.

Podp.: Julian Mohort.

17. Metoda w etyce. Wwa 1906.

18. Pierwiastki charakteru narodowego. Szkic z psychologii i kultury pierwotnej Słowian centralnych. Wwa 1907.

19. Zjawiska mediumiczne. Cz. 1–5. Wwa 1913–1914.

20. Pierwsze zasady psychologii. Wwa 1916 (z wykazem ważniejszych publikacji J. Ochorowicza). Przedr. zob. poz. 23.

21. Psychologia i medycyna. Seria 1–2. Wwa 1916–1917.

22. Psychologia, pedagogika, etyka. Przyczynki do usiłowań naszego odrodzenia narodowego. Seria 1. Wwa 1917.

Wybory

23. O polskim charakterze narodowym. Wstęp i wybór tekstów L. Gawor. Wwa 1986.

24. Pierwsze zasady psychologii i inne prace. Przedmowa R. Stachowski. Wwa 1996.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962); *Poezja filozofów*. Kr. 1984; przedr. art.: *700 lat myśli pol.* (1980); *Programy i dyskusje lit. okresu pozytywizmu*. Wr. 1985 BNI, 249.

Przekłady

25. A. Quatrefages: Karol Darwin i jego poprzednicy. Studium nad teorią przeobrażeń. Wwa 1873.

26. T. Ribot: Współczesna psychologia pozytywna w Anglii. Wwa 1876.

27. G. le Bon: Psychologia rozwoju narodów. Wwa 1897.

28. V. Hugo: Rzeczy widziane 1848–1849. Z niewydanych rękopisów. Wwa 1900.

Koresp. J.O. znajduje się w zbiorach Bibl. Nar. i Bibl. Ossol.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J. KRAJEWSKI: J.O. jako autor filozoficznego programu pozytywizmu warszawskiego. *Charakteria*. Wwa 1960. — R. WAJDOWICZ: J.O. jako prekursor telewizji i wynalazca z dziedziny telefonii. Wr. 1964. — J. BACULEWSKI: Poezja programowa wczesnego pozytywizmu. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 1 (1965). — W. BOBROWSKA-NOWAK: J.O. na drogach i bezdrożach psychologii. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1971 nr 1. — J. KRAJEWSKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — *Bibliogr. filoz. pol. 1865–1895*. Wwa 1971. — W. TYBURSKI: Poglądy estetyczne J.O. *Ruch Filoz.* 1973 nr 1. — B. SKARGA: J.O. Pozytywizm i okultyzm. *Pol. myśl filoz. i społ.* T. 2. Wwa 1975. — W. TYBURSKI: Etyka i jej zadania w ujęciu J.O. *Etyka* 1975 t. 14. — J. KRAJEWSKI. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — S. JEDYNAK. *Etyka w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1986. — L. GAWOR: J.O. koncepcja etyki naukowej. *Studia Filoz.* 1989 nr 11. — J. TOMKOWSKI: Pozytywizm i duchy. W: *Mój pozytywizm*. Wr. 1993. — P. ZIEMSKI. Spory wokół filozofii J.O. *Nowa Krytyka* nr 7 (1996).

A.P.

OCZKO Wojciech 1537–1599

Urodzony w 1537 w Warszawie w rodzinie mieszczańskiej, wywodzącej się z Lubelskiego; syn Stanisława, kołodzieja, i Zofii z Kaczanów (Kocziejów). W późniejszych latach O. pisał się szlachcicem i pieczętował herbem Roch. Nauki początkowe pobierał w szkole przy kolegiacie św. Jana, w 1553 wpiął się na wydział filozoficzny Akademii Krakowskiej. Być może zamierzał zostać duchownym, gdyż w 1560 jako kleryk niższych święceń objął altarię kościoła św. Ducha w Warszawie. W 1562 pojechał ponownie do Krakowa i uzyskał tam bakalaureat, po czym objął stanowisko rektora w szkole kolegiatnej w Warszawie. W czerwcu 1565 udał się 167

do Włoch. Studiował w Padwie, w Rzymie i w Bolonii — tam 11 marca 1568 zdobył tytuł doktora filozofii i medycyny. Następnie podróżował po Francji i Hiszpanii, jakiś czas przebywał w Montpellier (gdzie była znana wówczas szkoła lekarska), zwiedził Prowansję, Pireneje i Katalonię. Z podróży wyniósł rozległą wiedzę i kulturę humanistyczną, wspartą znajomością kilku języków. W 1569 wrócił do kraju, od 1571 pełnił opiekę lekarską nad chorymi w Szpitalu św. Ducha oraz członkami kapituły warszawskiej. Prowadził z dużym rozgłosem również własną praktykę. Gdy został lekarzem domowym podkanclerzego Franciszka Krasieńskiego, z jego poręki w 1573 otrzymał w dożywocie od hebdowskiego konwentu norbertanów dobra Nekanowice. W 1576 został nadwornym lekarzem i sekretarzem Stefana Batorego. Z polecenia króla w 1577 badał źródła lecznicze w Szkle i w Jaworowie pod Lwowem. W 1582 opuścił dwór, otrzymawszy wysoką rentę roczną. Prowadził liczne interesy majątkowe, znacznie powiększając swoje posiadłości. Przez pewien czas był lekarzem Zygmunta III. Przyjaźnił się z wieloma wybitnymi osobistościami tamtej epoki, m.in. z Andrzejem Patrycem Nideckim, Krzysztofem Warszewickim, Janem Kochanowskim. Na życzenia Jana Zamoyskiego sprawował pieczę nad wystawieniem w Ujazdowie „Odprawy posłów greckich” z okazji jego zaślubin z Krystyną Radziwiłłówną (12 stycznia 1578). Jako medyk największe zasługi położył w rozpoznaniu wód leczniczych, miał też duże osiągnięcia w dziedzinie badań i leczenia chorób wenerycznych. Był dwukrotnie żonaty: od 1574 z Elżbietą Obrapalską, a po jej śmierci (od 1595) z Jadwigą Humięcką. W styczniu 1598 osiadł w swoim folwarku Wieniawie, na przedmieściu Lublina. Zmarł tamże 26 grudnia 1599; pochowany w kościele bernardynskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Cieplice. Kr. 1578 Druk. Łazarzowa. Przedr. E. Klink. Wwa 1881 (wraz z poz. 2). Fragm. przedr.: W. Taszycki: Wybór tekstów staropolskich XVI–XVII w. Lw. 1928; toż Wwa 1955; Wwa 1969; *700 lat myśli pol.: XVI w.* (1978).

Praca pionierska z dziedziny pol. balneologii.

2. Przymiot. Kr. 1581. Druk. Łazarzowa. Przedr. E. Klink, jw. poz. 1.

Traktat obejmujący całokształt ówczesnej wiedzy o syfilisie.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965).

E.S. ŚWIEŻAWSKI, K. WENDA: W.O., syfilidolog polski XVI w. *Fam. Tow. Lekarskiego Warsz.* 86 (1880) i odb. — H. SUCHOWIERSKI: Rozpoznanie i leczenie chorób wenerycznych według „Przymiotu” W.O. (1581). Kr. 1952. — H. KOWALENKO: W.O. i jego dzieło o Cieplicach.

Arch. Hist. Med. 22 (1959). — TAŻ: Ruch jako element leczniczy w świetle poglądów W.O. *Rocz. Nauk. Wyższej Szk. Wych. Fiz. w Pozn.* z. 19 (1971). — K. STANEK-JUSZCZUK: Pobyty i śmierć W.O. w Lublinie. *Przegl. Dermatologiczny* 59 (1972). — H. KOWALENKO: Dzieje balneologii polskiej w XVI i XVII w. *Studia i Mater. z Dziedzin Nauki Pol.* Ser. B z. 26 (1975). — A. KORSAK: Kolumbowie polskiej medycyny. Wwa 1977. — M. EYSKANOWSKI: Gwiazda doktora O. Wwa 1977. — A. SOŁTAN. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — S. NIEZNAKOWSKI: Medyka ich królewskich mości. *Ze starych rękopisów.* Wwa 1979. — J. KOWALCZYK: W kręgu kultury dworu J. Zamoyskiego. Lubl. 1980. — W. LISOWSKI: Ludzie zasługi niepospolitej. Wwa 1983. — H. BUKOWIECKI: W.O. Króla Jegomości medyk, ksiąg „Cieplice” i „Przymiot” autor. *Med., Dydak., Wych.* 1984 nr 1/2. — Z. MIEDZIŃSKI: W.O. *Służba Zdrowia* 1987 nr 43. — S. SIKORSKI: Twórcą polskiej balneologii. *Rzeczyniowość* 1988 nr 37. — J. RUDZIK: Ruch jako metoda lecznicza i profilaktyczna. Poglądy W.O. na temat leczenia ruchem. *Med., Dydak., Wych.* 1989 nr 1/2. — T. FRIEDELÓWNA: Terminologia medyczna w toruńskim farmaceutycznym „Onomasticum” i w „Przymiocie” W.O. *Polszczyzna regionalna Pomorza* 6 (1994).

I.T.

ODLANICKI-POCZOBUT Jan Władysław

zob. POCZOBUT-ODLANICKI Jan Władysław

ODYNIEC Antoni Edward 1804–1885

Urodzony 25 stycznia 1804 w Giejstunach (pow. oszmiański na Wileńszczyźnie); syn Tadeusza, wicemarszałka powiatu, i Teresy z Gnatowskich. Pochodził z zamożnej rodziny szlacheckiej. W 1813–20 uczył się w szkole powiatowej bazylianów w Borunach, następnie studiował na wydziale prawa Uniwersytetu Wileńskiego, który ukończył w 1823 ze stopniem kandydata obojga praw. W styczniu 1821 został przyjęty do Towarzystwa Filaretów (Wydział Literacki). Wówczas poznał Adama Mickiewicza, z którym utrzymywał bliskie kontakty przez wiele lat. Debiutował wierszem „Pieśń Ullina. Naśladowanie z Osjana” na łamach *Tygodnika Wileńskiego* (1821 t. 1 nr 9). Swoje ballady, legendy, poematy opisowe oraz drobne przekłady poetyckie drukował m.in. w *Dzienniku Wileńskim* (1822–28), *Astrei* (1823) i *Dziejach Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej* (1823–24). W związku ze śledztwem w procesie filaretów był więziony od listopada 1823 do połowy lutego 1824. W tym czasie powstała jego do dziś niezwykle popularna „Pieśń Filaretów” (inc. „Precz, precz od nas smutek wszelki”. Wyd. J. Czubek: *Poezja Filomatów*. T. 1. Kr. 1922 *Arch. Filomatów* cz. 3). W 1824–25 przebywał w Giejstunach albo w Wilnie. Był częstym gościem w domu państwa Bécu, gdzie poznał Juliusza Słowackiego. W 1825

wyjechał do Warszawy i pracował jako nauczyciel syna Stanisława Zamoyskiego; oprócz tego pomagał w zbieraniu materiałów do mającego powstać pisma *Pamiętnik im. Zamoyskich*. W 1825–26 ukazały się w druku jego dwa tomiki „Poezji”. Bywał na wieczorach literackich w domu generała Wincen- tego Krasieńskiego (ojca Zygmunta); tu spotykali się miłośnicy klasycyzmu. W 1827 był redaktorem działu naukowego w *Gazecie Warszawskiej*. W 1829–30 wydał wraz ze Stefanem Witwickim dwa tomy no- worocznika literackiego *Melitele*, w którym druko- wał utwory współczesnych poetów romantycznych. W 1829 wyjechał do Petersburga, stąd z A. Mickie- wiczem wyruszył w podróż po Niemczech, Szwaj- carii i Włoszech. Opis tej podróży pozostawił w fik- cyjnych listach do Ignacego Chodźki i Juliana Kor- saka, ogłoszonych pt. „Listy z podróży” (wyd. 1867–78). Już bez A. Mickiewicza, ale z Zygmuntem Krasieńskim w 1830 odbył wycieczkę do Szwajcarii. Sam zwiedził Paryż i Londyn. Na początku stycznia 1831 przyjechał do Drezna, gdzie zamieszkał do 1867. Zajmował się pracą literacką, m.in. pisał zyciorysy do *Biblioteki Kieszonkowej Klasyków Pol- skich*. W 1832 ożenił się z Zofią Mackiewiczówną. W 1834 miał objąć redakcję leszczyńskiego tygo- dnika *Przyjaciel Ludu*, na co nie zgodziły się wła- dze pruskie. W 1837 wrócił do kraju i osiadł w Giej- stunach. Swoje utwory ogłaszał m.in. w *Przyjacielu Ludu* (1837–38). Po przeniesieniu się do Wilna re- dagował w 1840–60 urzędowe pismo *Kurier Wileń- ski*. Współpracował także z czasopismami, ogłasza- jąc na ich łamach swoje poezje oryginalne i tłuma- czone, m.in. w *Pielgrzymie* (1843–45), *Czasie* (1849–50), *Gazecie Warszawskiej* (1853–54), *Dzienniku Literackim* (1856–57) i *Kronice Wiadomości Krajowych i Zagranicznych* (1856–58). W 1857 prze- byłwał kilka tygodni w Warszawie, stąd odbył piel- grzymkę do Częstochowy. W 1858 należał do re- dakcji osławionego wiernopoddańczego *Albumu Wileńskiego*, gdzie ogłosił wiersz „Przyjdź Królestwo Boże!” na cześć cara Aleksandra II. To wywołało potępienie polskiej opinii publicznej. Od 1866 miesz- kał w Warszawie i przez krótki czas redagował *Ku- rier Warszawski*, a w 1867–84 był stałym współpra- cownikiem *Kroniki Rodzinnej*. Prowadził ożywie- ne życie towarzyskie, bywał w salonach m.in. Katarzyny Lewockiej i Jadwigi Łuszczewskiej (De- otymy). W 1878 odwiedził Lublin, a w 1880 Puławę. W 1881 urządzono mu jubileusz 77-lecia urodzin. Zmarł 15 stycznia 1885 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. T. 1–2. Wil. 1825–26. Wyd. nast.: nowa powiększona i przerobiona ed. Pozn. 1832 *Nouy Parnas Pol.* oddz. 2; wyd. nowe popr. i pomnożo-

ne. T. 1–2. Wil. 1859; wyd. 4 popr. i pomnożone. T. 1–2. Wwa 1874–75.

W wyd. z 1832 wiersz napisany wspólnie z J. Słowackim; Nie wiadomo co czyli Romantyczność. Epilog do ballad. Kilka utworów w wyd. osob. pt. Legendy. Wwa 1893 (tu: Z życia św. Franciszka z Asyżu; Pacierze; Memento mori; Trzy wiśnie).

Przekł.; czes. 1883 (wybór ballad i legend), franc. 1879 (wybór ballad).

2. Izora. Dramat we 3 a. Wwa 1829. Wyd. w no- wej ed. poz. 1 (1832).

3. Felicjta, czyli Męczennicy kartagińscy. Dra- mat w 5 a. Wil. 1849. Wyd. nast.: wyd. 2 Pozn. 1858; wyd. 3 Wwa 1880.

4. Troje rymów imć Pana Innocentego Starusz- kiewicza. Wil. 1849. Wyd. 2 Wil. 1850.

Podp.: A.E.O.

5. Poezje. Petersb. 1857 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 12.

Tu dołączono poezje A. Czajkowskiego, J. Słowackiego i T. Lenartowicza.

6. Barbara Radziwiłłówna czyli Początek pano- wania Zygmunta Augusta. Poema dramatyczna w 6 a., z prologiem. Wil. 1858. Wyst. Wil. 1860.

Przekł. czes. 1870.

7. Jerzy Lubomirski czyli Wojna domowa w Pol- sce. Dramat historyczny we dwóch częściach, z pro- logiem. Wyd. prolog i cz. 1: Wil. 1861; cz. 2 ogł. *Przeł. Pol.* 1870/71 t. 2.

8. Skon Stefana Czarnieckiego. Obrazek scenicz- ny w 3 odsłonach. Wyst. Lw. 1864.

9. Listy z podróży. *Kron. Rodz.* 1867 nr 6 – 1878 nr 6 (z przerwami); wyd. osob. t. 1–4. Wwa 1875–78. Wyd. nast.: wyd. 2 t. 1–3. Wwa 1884–85; wy- bór oprac. H. Życzynski. Lw. 1937 *BN* 1, 117; t. 1–4 oprac. M. Toporowski i M. Dernałowicz. Wwa 1961 *Bibl. Pam. Pol. i Obcyb.*

Wspomnienia pisane w formie listów do Ignacego Chodźki i Juliana Korsaka fikcyjnie dat. 1829–30.

Przekł. niem. 1870 (fragm.), 1961 (fragm.).

10. Wspomnienia z przeszłości. Opowiadania De- otymie. *Kron. Rodz.* 1879 nr 15 – 1883 nr 6 (z przer- wami); wyd. osob. pt. Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. Wwa 1884.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 1 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *Poezja pol. 1800–1830*. Oprac. Z. Libera. Wwa 1984; *Z pieś- ni pol. Tam na błoniu błyszczą kwiecie*. Kr. 1985.

Ponadto: Dzienniczek podróży. Ogł. fragm. *Kłosa* 1889 nr 1246–1247, 1260, 1262–1264 (pt. Notatki z podróży do Paryża i Londynu A.E.O.); całość no- tatek z 1830–32 oprac. M. Danilewicz Zielińska. *Mic- kiewicziana w zbiorach T. Niewodniczańskiego w Bitburgu...* Wwa 1989 [tu też wyd. 14 listów A. Mickiewicza do A.E.O. z 1828–37, przedr. z wyd. zbior.: Dzieła. (Listy). T. 14–16. Wwa 1955].

Przekłady

11. G.G. Byron: Korsarz. Powieść. W wyd.: Poezje Lorda Byrona tłumaczone. Paryż 1835 (razem z „Giaurem” w przekł. A. Mickiewicza); wyd. tyt. jako „Poezje” A. Mickiewicza. T. 7. Paryż 1835 (część tego wyd. dla zmylenia cenzury ze zmienioną k. tyt.: Wr. 1829). Wyd. nast. m.in.: Paryż 1838; Wwa 1918; Wwa [1924]; Złoczów 1924; Wwa 1925; oprac. S. Helsztyński. Wwa 1930 (razem z „Giaurem” w przekł. A. Mickiewicza); Wwa 1931; oprac. S. Zablocki. Wr. 1958; oprac. J. Żuławski. Wwa 1961 (w wyd. G. Byron: Wiersze i poematy). Prwdr. w poz. 13 t. 3.

Przekł. z poprawkami A. Mickiewicza.

12. F. Schiller: Dziewica Orleańska. Tragedia romantyczna w 5 a., z prologiem. Wyd. w poz. 13 t. 6 (Wil. 1843). Wyd. nast. m.in.: Wwa 1895; Wwa 1911; Wwa 1923; Złoczów 1924; Wwa 1925; Wwa 1926; Wwa 1930.

13. Tłumaczenia. T. 1–3. Lipsk 1838–41; t. 4–6. Wil. 1842–43. Wyd. nast.: wyd. 2 t. 1–4. Wwa 1874; wyd. 3 t. 1–2. Wwa 1897.

Tu: t. 1 (1838): Dziewica z jeziora. Poema W. Skotta w 6 pieśniach.

T. 2 (1838): T. Moore: Czciociele ognia. Powieść wschodnia.

T. 3 (1841): G. Byron: Narzeczona z Abydos. Powieść turecka; Korsarz. Powieść.

T. 4 (1842): W. Scott: Powieść ostatniego minstrela. Poema.

T. 5 (1843): G. Byron: Mazepa. Powieść; T. Moore: Peri i raj. Powieść wschodnia; Ballady i pieśni drobne przekł. G.A. Bürgera, A. Puszkina, W. Żukowskiego.

T. 6 (1843): F. Schiller: Dziewica Orleańska. Tragedia romantyczna w 5 a., z prologiem.

Obszerna koresp. z wieloma osobami w oprac. Z. Sudolskiego. *Arch. Filomatów*. T. 1–4. Wwa 1997–2000; listy do A. Mickiewicza w Muzeum A. Mickiewicza w Paryżu (zob. J. Odrowąż-Pieniążek: Listy do A. Mickiewicza... Wr. 1968) oraz do przyjaciół i znajomych w Bibl. Jagiel., Bibl. Kór., Bibl. Nar. w Wwie i Bibl. PAN w Kr.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

[A. PIETKIEWICZ] A. Plug. A.E.O. *Kłosa* 1885 nr 1022–1062 [z przerwa]. — Cz. JANKOWSKI: Powiat oszmiański. Cz. 2. Petersb. 1897. — J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński (1579–1831). T. 3. Kr. 1899/1900. — S. WINDAKIEWICZ: Walter Scott i Lord Byron w odniesieniu do polskiej poezji romantycznej. Kr. 1914. — M. SZYJKOWSKI: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ szekspirowski. Kr. 1923. — W. MICKIEWICZ: Pamiętniki. T. 2. Wwa 1927. — TENŻE: Żywot Adama Mickiewicza. Wyd. 2. T. 1. Pozn. 1929. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1798–1824* (1957). — *Kalendarz życia i twórczości J. Słowackiego*. Oprac. E. Sawymowicz przy współpracy S. Makowskiego i Z. Sudolskiego. Wr. 1960. — I. OPACKI: Ewolucje balladowej opowieści. Zagadnienie narratora

i narracji w balladzie lat 1822–1920. Lubl. 1961. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1832–1834* (1966). — Z. SUDOLSKI: Z nieznanej korespondencji T. Januszewskiego i A. Bécu z A.E.O. W: S. Makowski, Z. Sudolski: W kręgu rodziny i przyjaciół Słowackiego. Wwa 1967. — S. FITA: A.E.O. ostatnie wędrówki po kraju. *Rocz. Hum.* 1971 z. 1. — L. SCHILLER: Podróż teatralna Mickiewicza z Odyńcem. Fantazja. Oprac. J. Timoszewicz. Wwa 1973 [komentarz do teatr. fragm. „Listów z podróży” A.E.O.]. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — J. KUCHARSKI: Literackie powinowactwa jubileuszowego albumu ofiarowanego A.E.O. w 1881 r. (Ze zbiorów Biblioteki Gdańskiej PAN). *Rocz. Gdański* t. 42 (1982) z. 2. — Z. SUDOLSKI: Panny Szymanowskie i ich losy. Opowieść biograficzna. Wwa 1982. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski 1851–1890. T. 2. Wwa 1982. — J. SKUCZYŃSKI: Konstruowanie obrazów przeszłości w nowej tragedii narodowej. „Jerzy Lubomirski” K. Szajnochy, A.E.O. i J. Szujskiego. *AUNC Filol. Pol.* t. 45 (1995). — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1834–1840* (1996). — M. NESTERUK: A.E.O. — obrońca romantyzmu w Warszawie. *Romantycy i Warszawa*. Wwa 1996.

H.G.

OGIŃSKI Michał Kazimierz
1730–1800

Urodzony w 1730 zapewne w Mołodecznie (pow. piński); syn Józefa, wojewody trockiego (zm. 1736), i Anny z Wiśniowieckich (zm. 1732). Wcześnie osieroconym opiekowali się kolejno — dziadek Michał Wiśniowiecki (zm. 1744), Marcjjan O. i Michał Czartoryski (do 1748). W 1744 został cześnikiem litewskim, w 1748 — pisarzem polnym litewskim i generałem-majorem wojsk litewskich; w 1746 i 1748 posłował na sejmy z powiatu pińskiego i starodubskiego. W 1753–60 podróżywał — był w Dreźnie, Wiedniu i Paryżu (od 1756). Dzięki talentom muzycznym (grał na skrzypcach, klawecie i harfie oraz komponował) odnosił sukcesy towarzyskie w salonach paryskich, zwłaszcza w salonie madame Marie Thérèse Geoffrin. Nawiązał kontakty z encyklopedystami; dla *Wielkiej Encyklopedii Francuskiej* opracował artykuł „Harpe” (t. 8). W 1757 bawił na dworze Stanisława Leszczyńskiego w Lunéville. Jako wolontariusz walczył w szeregach wojska francuskiego. Po powrocie do kraju ożenił się z Aleksandrą z Czartoryskich Sapieżyną. Ślub odbył się w Wolczynie 19 listopada 1761 razem ze ślubem Adama Kazimierza Czartoryskiego i Izabeli Flemminzanki. Uzyskał posesję ekonomii słonimskiej. W 1762 i 1763 po stronie Familii wziął udział w reasumpcjach Trybunału Wileńskiego i w przygotowaniach do konfederacji antydworskiej. W 1763 otrzymał Order św. Andrzeja. W 1764 — ludzony nadziejami na polską koronę — przebywał na dworze petersburskim. Po koronacji Stanisława Augusta został wojewodą wileńskim (4 grud-

nia 1765) i członkiem oraz przewodniczącym Litewskiej Komisji Wojskowej. Tego roku został odznaczony Orderem św. Stanisława. W 1766 nabył i przebudował podwarszawski Nieborów, gdzie odtąd często przebywał. W czasie sejmu 1767 odegrał rolę pośrednika między Nikołajem Repninem a Czartoryskimi i wszedł do wyłonionej przez sejm delegacji. 29 lutego 1768 został hetmanem wielkim litewskim, ustępując na rzecz Karola Radziwiła z województwa wileńskiego. Po wybuchu konfederacji barskiej przyjął wobec króla postawę pozornie lojalną, już jednak w 1768 kontaktował się z przywódcą ruchu Adamem Krasińskim. W 1769 do połowy 1770 mieszkał w Warszawie. W lecie 1770 pertraktował ze Słonimia (za pośrednictwem Franciszka Ksawerego Chomińskiego) z władzami konfederacji w Wiedniu (Michałem Pacem) i posłem francuskim François Michelem Durandem; w listopadzie — z dworem wersalskim. W lecie 1771 przystąpił wraz z wojskiem litewskim do konfederacji; po klęsce pod Stołowiczami (22/23 września 1771) schronił się do Prus Wschodnich, następnie połączył z Generalnością w Cieszynie. Politycznie związany z A. Krasińskim i M. Pacem, z ich inspiracji prowadził (za pośrednictwem F.K. Chomińskiego) pertraktacje o polską koronę z landgrafem heskim Fryderykiem II. W maju 1772 wyjechał przez Wiedeń i Bawarię do Paryża, w kwietniu 1773 starał się o pożyczkę w Genui. Tam poznał panią Tarkanową (zwaną księżną), znaną z awanturniczego życia, i został jej wielbicielem. W 1774 mieszkał krótko w Lyonie. Na wiadomość o zamiarze odebrania mu buławy litewskiej przez konfederację Ponińskiego 11 listopada wrócił do kraju. Zadłużony, zmuszony był sprzedać Nieborów. W 1775–76 w połączeniu z opozycją magnacką występował przeciw królowi, Radzie Nieustającej i Antoniemu Tyzenhauzowi; w Słoniemiu odbywały się zjazdy opozycji. Mimo konfiskaty dóbr w zaborze rosyjskim rozporządzał jeszcze olbrzymim majątkiem. Zajmował się działalnością gospodarczą — budowaniem kanału Ogińskiego, dróg, zakładaniem manufaktur — oraz działalnością kulturalną. W Słoniemiu utrzymywał dwa zespoły operowe (polski i włoski), szkolił muzyków i tancerzy w założonej przez siebie szkole; komponował i pisał libretta. W 1777 w Słoniemiu założył drukarnię, która działała do około 1782; w 1780–82 wybudował teatr. W 1782–87 był w Akwizgranie, Brukseli, Hadze, Amsterdamie i w Spa, od 1785 w Anglii i Londynie, w 1787 w Berlinie. Przed obradami Sejmu Czteroletniego na własną rękę prowadził pertraktacje z Prusami (za pośrednictwem Ignacego Lachnickiego). Na posiedzeniach sejmu bywał rzadko, zgłaszał wprawdzie projekty wojskowe, ale w tych historycznych wydarzeniach nie odegrał żadnej ważnej roli politycznej. W 1790 do połowy 1791

przebywał w Berlinie. 12 grudnia 1791 zawarł układ z Michałem Kleofasem O. — odstąpił mu większość swoich dóbr w zamian za spłacenie długów i wyznaczenie pensji. W czasie wojny rosyjskiej 1792 przebywał na Dolnym Śląsku u wód. 6 lipca 1793 złożył buławę litewską i wyjechał do Wiednia; tu również przebywał podczas insurekcji. Należał do wolnomularstwa; w 1755 był członkiem Łoży Św. Jana w Dukli, w 1769 — członkiem honorowym Cnotliwego Sarmaty, w 1779 — członkiem założycielem Łoży Dobrego Pasterza na Wschodzie Wilna, w 1780 — członkiem Łoży Gwiazda Biegunowa, w 1781 — przewodniczącym Doskonałego Związku na Wschodzie Wilna; w 1781–83 — namiestnikiem prowincji litewskiej Wielkiej Łoży Wielkiego Wschodu Narodowego, w 1784–94 — Wielkiego Wschodu Narodowego. Po rozbiorach mieszkał w Warszawie i podwarszawskiej rezydencji Helenowie. Tu utrzymywał zespół instrumentalno-wokalny. Był odznaczony Orderem Orła Białego. Zmarł 31 stycznia 1800; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Filozof mniemany. Opera w muzyce reprezentowana na zamkowym teatrum słonimskim podczas karnawału 1771. [Wil. 1771]. Wyst. nast. Wwa 1779. Niepodp.
2. Opuszczone dzieci. Opera. Wyst. Słonim 1771 (zachowane fragm. muzyki).
3. Opera Telemaka, grana roku 1780 w Słoniemiu. [Słonim? 1780]. Niepodp.
4. Kondycje stanów, Opera we 2 a. na teatrze słonimskim reprezentowana. Wwa 1781. Niepodp.
5. Książka in octavo maiori. [Słonim?] 1781. Niepodp.
6. Pola Elizejskie. Drama z muzyką. Wyst. Słonim 1781. Wyd. w poz. 9 cz. 2.
7. Powieści historyczne i moralne napisane wierszem przez Obywatela Słonimskiego. Wwa 1782. Wyd. 2 Wwa 1784.
8. Opera Mocy świata, grana na teatrum słonimskim. Wyd. w poz. 9 cz. 2.
9. Bajki i nie bajki przez Obywatela Słonimskiego napisane. Cz. 1–2. Wwa 1788. Tu m.in. przekł. Nocy E. Younga i Wiersza do ludu A.L. Thomasa.
10. Myśli o rzeczy wojennej. Wwa 1789.

Wyd. też kilka mów wygl. na sejmach (1776, 1788, 1789 i 1792) i komisji wojskowej (1788).

Kilka listów O. ogł. E. Łuniński w: Księżna Tarkanowa. Lw. 1907.

K.W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski p. Warszawa. T. 2. Wwa 1856; wyd. 2. Wwa 1979. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI: *Enc. pousz. Orgel* 19 (1865). — [M. HANDELSMAN] M. Han., [A. POLINSKI] A. POL. *Wielka enc. pousz. ilustr.* S. 2 t. 3/4 (1904). — A. MILLER: Teatr polski i muzyka na Litwie. Wil. 1936. — J. WILLAUME: Scheda po hetmanie wielkim litewskim O. *Ateneum Wil.* 1936 i odb. — A. CHYBIŃSKI: Słownik muzyków dawnej Polski. Kr. 1949. — E. RZADKOWSKA: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955. — A. CIECHANOWIECKI: M.K.O. und sein Musenhof zu Slonim. Köln 1961. — J. PROSNAK: Opera polska w teatrach magnackich XVIII w. *Muzyka* 1965 nr 1. — A. NOWAK-ROMANOWICZ: Muzyka polskiego Oświecenia. *Z dziejów pol. kultury muzycz.* T. 2. Kr. 1966. — K. WIERZBICKA-MICHALSKA: Szesć studiów o teatrze stanisławowskim. Wr. 1967. — B. KRÓL-KACZOROWSKA: Teatr dawnej Polski. Budynki, dekoracje, kostiumy. Wwa 1971. — J. WEGNER: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — B. KRÓL-KACZOROWSKA: Teatr w Polsce XVIII w. Wwa 1977. — J. MICHALSKI, A. NOWAK-ROMANOWICZ: *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski 1790–1850. Wwa 1979.

E.A.

OLIZAR Gustaw 1798–1865

Urodzony 3 maja 1798 w Korosteszowie na Wołyniu w zamożnej rodzinie ziemiańskiej z tytułem hrabiowskim; syn Filipa Nereusza i Ludwika ze Szczytów, primo voto Oskierkowej, młodszy brat Narcyza. Na chrzcie otrzymał imiona: Gustaw, Henryk, Atanazy. Początkowo uczył się w domu, potem w gimnazjum w Żytomierzu, następnie w Gimnazjum Wołyńskim w Krzemieńcu (późniejsze Liceum Krzemienieckie). Tu był uczniem i wielbicielem twórczości Alojzego Felińskiego. W 1814 wyjechał wraz z chorym ojcem do Włoch. Bardzo młodo (miał 17 lat) ożenił się z Karoliną de Molo, córką arystokraty włoskiego, ale po paru latach doszło do rozwodu. Po powrocie do kraju przebywał przeważnie w rodzinnym Korosteszowie lub okresowo w Warszawie, gdzie brał udział w zabawach literackich (m.in. ośmieszających wierszopisa, Kajetana Jaksę Marcinkowskiego). Debiutował drukowanym w Krzemieńcu w 1820 przemówieniem z okazji imienin A. Felińskiego. Był współwydawcą drugiego tomu pism tego autora (Wil. 1821). Przyjaźnił się z Juliuszem Słowackim, a także jego matką, Salomeą Słowacką-Bécu, której wpisał kilka wierszy do sztambucha. Od 1821 piastował różne godności obywatelskie, m.in. był marszałkiem gubernialnym kijowskim. Przez pewien czas przebywał w Kijowie i Petersburgu, wtedy starał się bezskutecznie o rękę Marii Rajewskiej, córki generała

rosyjskiego. Związany z wolnomularstwem, należał do łóż masonskich: Doskonała Tajemnica z siedzibą w Dubnie i Cnota Uwieńczona w Rafałowce koło Łucka, należącej do jego brata Narcyza. Nawiązał kontakt z opozycją antycarską w Rosji, głównie ze Związkiem Południowym. Zawarł wówczas znajomość z Aleksandrem Puszkinem, do którego skierował wiersz „Do Puszkina”, a od niego otrzymał wiersz: „Grafu O.....”. W 1823 nabył małą posiadłość u stóp góry Ajudah na Krymie. Tu napisał dwa obszernie poematy – „Świątynia Boleści” oraz „Sen” (niewyd.) i kilkanaście wierszy (część druk. w zbioru „Spomnienia”). Pod koniec 1824 znalazł się na Wołyniu. Przebywając w Korosteszowie, pomógł w ucieczce Michałowi Bestużewowi-Riuminowi. Aresztowany 15 stycznia 1825 pod zarzutem przynależności do dekabrystów został na krótko osadzony w twierdzy w Petersburgu. Niebawem aresztowano go ponownie i uwięziono w Kijowie, później przewieziono do Warszawy w związku ze śledztwem prowadzonym przeciw Towarzystwu Patriotycznemu. Po uwolnieniu wyjechał do swej posiadłości na Krymie, gdzie w 1825 odwiedził go Mickiewicz, który — podobno — z myślą o nim napisał sonet „Ajudah”. W 1827 wyjeżdżał na Kaukaz. W 1830 ożenił się z Józefą Ożarówką. Nie brał czynnego udziału w powstaniu listopadowym, mimo to został aresztowany i zesłany do Kurska. Uwolniony w 1832, wyjechał do Włoch, później przebywał w Dreźnie. Kilkakrotnie przyjeżdżał do kraju. Drobne utwory i przekłady drukował w wileńskim *Athenaeum* (1841–42). W 1843 odbył podróż na Litwę. W 1847 spotkał się z Juliuszem Słowackim w Ostendzie, który w grudniu tegoż roku przesłał mu wiersz „Do hr. Gustawa Ol. podziękowanie za wystrzyżynkę z gwiazdeczką i Krzemieńcem”. Przyjaźnił się ze Stanisławem Moniuszką, który skomponował muzykę do jego libretta opery „Wanda”. Cykl popularnych artykułów o tematyce chłopskiej ogłosił w *Tygodniku Petersburskim* (1852–53; tu m.in. „Gawędki Pana Jacka” podp. pseud.: A. Filipowicz). Od 1857 drukował felietony w belgijskim dzienniku *Le Nord* (pod pseud.: Anastasios). Uzdolniony plastycznie, zajmował się również malarstwem i rzeźbą. W swoim domu zgromadził dzieła sztuki oraz cenny księgozbiór. Zmarł 2 stycznia 1865 w Dreźnie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Do złączonych przyjaciół śp. Alojzego Felińskiego ... Przemówienie. Krzemieniec 1820.
 2. Spomnienia. [Poezje]. Z. 1–2. Wil. 1840.
 3. Pomieszenie Jarosza Bejły objawione. Wil. 1842.
- Podp.: A. Filipowicz.
Polem. z H. Rzewuskim i jego Mieszaninami obyczajowymi,

4. Z psalmu psalmy. [Poezje]. Lipsk 1857. Wyd. nowe Bruksela 1862. *Bibl. Dom.* t. 30.

Niepodp.

Dedykacja: „Irydionowi, Atanazy, – 1857”.

5. Herbata gadająca u pani Nudalskiej. Komedya w 1 a. Wil. 1859.

6. Wanda. Opera poważno-tragiczna w 4 a. z fantastycznym baletem i chórami ukrytymi. (Muzyka Stanisława Moniuszki). Fragm. ogł. *Biesiada Krzemieniecka w Paryżu dnia 1 października 1859* (Paryż) 1861 s. 45–46.

7. Pensées d'un catholique sur les affaires de Rome en vue du Congrès de Paris de 1860. Paris 1860.

Niepodp.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); *Poezja* 1983 nr 11/12.

Rkpsy utworów w Ossol.

Przekłady

8. M. d'Azeglio: Niccolo de Lapi. Fragm. ogł. *Athenaeum* 1842 z. 6.

9. [E. Münch-Bellinghausen] F. Halm: Szermierz z Rawenny. Tragedia w 5 a. Lipsk 1856. Wyd. tyt. Bruksela 1862 *Bibl. Dom.* t. 23.

Prace edytorskie

10. A. Feliński: Pisma własne i przekładania wierszem. T. 2. Wwa 1821; wyd. 2 Wil. 1821.

Wyd. przygotowane wspólnie z wdową po pisarzu, Józefą Felińską.

O P R A C O W A N I A

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

[J. SIEMIENSKI] J. Leszczyce: G.O. marszałek gub. kijowskiej 1798–1865. Życie i prace. Lw. 1892. — T. PINI: Nieznany autograf Słowackiego. *Ruch Lit.* 1926 nr 9. — S. LEMPICKI: Pustelnik z Ajudahu i sonet Mickiewicza. *Słowo Pol.* 1927 nr 362, 364–366, 1928 nr 1, 3. — S. MAŁACHOWSKI-LEMPICKI: Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738–1821. Kr. 1929. — M. z PRZEZDZIECKICH-WALEWSKA: Wspomnienie o G.O. W: Polacy w Paryżu, Florencji i Dreźnie. Sylwetki i wspomnienia. Wwa 1930 (prwdr. 1917). — S. PIGOŃ: Poeta spod Ajudahu. *Tęcza* 1931 nr 27. — L. GOMOLICKI: Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji 1824–1829. Wwa 1949. — L. BAUMGARTEN: Dekabryści a Polska. Wwa 1952. — S. MAKOWSKI, Z. SUDOLSKI: W kręgu rodziny i przyjaciół Słowackiego. Szkice i materiały. Wwa 1967. — A. DWORSKI: „Do hr. Olizara” Aleksandra Puszkina. Próba interpretacji. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1971 nr 129. — B. ŁOPUSZAŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 23 (1978). — J. WEINBERG: G.O. poeta nieszczęśliwy. *Poezja* 1983 nr 11/12. — B. MUCHA: Z dziejów „poetyckiej przyjaźni” G.O. i Aleksander Puszkina. *Prace HistorycznoLit.* z. 50. *Zesz. Nauk. UJ* 1984 z. 679. — W. ŚLIWOWSKA: Zesłańcy

polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Wwa 1998.

H.G.

OLIZAR Narcyz 1794–1862

Urodzony w 1794 we wsi Zahorowo koło Włodzimirza na Wołyniu w zamożnej rodzinie ziemiańskiej z tytułem hrabiowskim; syn Filipa Nereusza i Ludwiki ze Szczytów, primo voto Oskierkowej, starszy brat Gustawa. Uczył się w Gimnazjum Wołyńskim w Krzemieńcu (późniejsze Liceum Krzemienieckie), następnie służył w armii napoleońskiej w randze oficera. Studiował na Uniwersytecie Wileńskim. W tym okresie związał się z wolnomularstwem i z jego inicjatywy wkrzeszono w Dubnie w 1818 lożę Doskonała Tajemnica oraz utworzono lożę Zorza Wschodu, a w Rafałowce koło Łucka, odziedziczonej przez niego po śmierci ojca, powstała loża Cnota Uwieńczona. Debiutował w *Tygodniku Wileńskim* dwoma wierszami (tu: „Smutek i narzekania nad grobem Elwiry. Elegia”; „Bajka”, podp.: N.... O.... 1819 t. 7 nr 134). Piastował wiele godności wolnomularskich, od 1821 był mistrzem obwodu łuckiego. Brał udział w pracy konspiracyjnej, a po wybuchu powstania listopadowego został prezesem Rady Cywilno-Wojskowej gubernii wołyńskiej. W 1831 był posłem na sejm warszawski jako kasztelan wołyński. Po upadku powstania dostał się do niewoli i był więziony w Żytomierzu i Kijowie. Zagrożony karą śmierci zbiegł z więzienia i przedostał się do Francji. Na emigracji związany ściśle z polityką księcia Adama Czartoryskiego (późniejsze stronnictwo Hotelu Lambert) był współtwórcą i przywódcą zawiązanego w 1837 tajnego Związku Insurekcyjno-Monarchicznego. W 1839–41 współredagował pismo *Trzeci Maj*, w którym drukował felietony i artykuły polityczne. Od 1843 był przez dwa lata dyrektorem generalnym Towarzystwa Monarchicznego Trzeciego Maja. W 1849 stał na czele dyrekcji *Tribune des Peuples*, współpracując z Adamem Mickiewiczem. Posiadał uzdolnienia malarskie. Jego krajobrazy wołyńskie były sprzedawane na rzecz pomocy finansowej dla emigrantów. W 1857 odmówił przyjęcia amnestii carskiej. Na rok przed śmiercią przyjechał do kraju i zamieszkał w Sadach koło Poznania u rodziny swej trzeciej żony, Michaliny z Kąsinowskich, primo voto Zenowiczowej. Zmarł 9 sierpnia 1862 w Sadach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Gawędy o sąsiedztwie. Paryż 1840.

2. Pamiętniki kasztelana. 1831. Oprac. K. Bronikowski. *Pam. polskie.* T. 1–2. Paryż 1844–45; wyd. osob. cz. 1–2 [1 vol.]. Lipsk 1871 *Bibl. Płsarzy Pol.* 173

t. 62; cz. 1–2. Wwa 1907 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 467–468.

Wersja franc. pt. *Mémoires du comte N. Olizar sénateur polonais*. Paryż 1845; toż Lipsk 1845. Rkps pt. „*Mes souvenirs de 1831*” w *Bibl. Pol.* w Paryżu. Przekł. niem. 1845.

3. *Quelques mots sur les derniers événements de Pologne*. Paris 1846.

Podp.: Un Slave impartial.

4. *Politique du Cabinet Russe, son action, nécessité de l'arrêter*. Paris 1846.

Podp.: Un Slave indépendant.

5. Pamiętnik oryginała. T.1–2. Lipsk 1853; wyd. tyt. Bruksela 1862; Oprac. [w skróceniu] H. Piątkowski. Cz. 1–2. Wwa 1914. *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 826–827.

Podp.: ***

6. Wspomnienia emigracji. Fragm. ogł. Z. Sudolski: Nieznane i zapomniane wspomnienia o Mickiewiczu i Słowackim. *Ruch Lit.* 1965 nr 1. Rkps całości w *Bibl. Nauk. Uniw. Lw.* sygn. 963/III. Tu inf., że w tejże *Bibl.* rkpsy niedruk. utworów oraz pamiętników N.O.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

M. z PRZEZDZIECKICH WALEWSKA: Sylwetka Wołyniaka. W: Polacy w Paryżu, Florencji i Dreźnie. Sylwetki i wspomnienia. Wwa 1930 (prwdr. 1917). — S. MALACHOWSKI-LEMPICKI: Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738–1821. Kr. 1929. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1848–1849*. (1969). — B. ŁOPUSZAŃSKI. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978).

H.G.

OLIZAROWSKI Aron Aleksander 1610–1659

Inne formy nazwiska: Olizar; Olizarovius; Olzarowski; Olzarowski.

Urodzony 1610 w rodzinie, która wywodziła się z ruskiej szlachty zamieszkałej w Białej Cerkwi koło Kijowa. Wykształcenie humanistyczne z retoryką włącznie zdobył w Nieświeżu. Od 1 sierpnia 1629 do 1631 przebywał w nowicjacie u jezuitów w Wilnie, następnie przez rok zgłębiał retorykę w Seminarium Pedagogicznym w Połocku (1632), a w roku 1633 pełnił funkcję lektora domu jezuickiego w Warszawie. W 1634–35 studiował filozofię w Pułtusku. Pod koniec sierpnia 1636 opuścił zakon. 1634–40 kontynuował studia filozoficzne w Poznaniu. Kształcił się także w teologii: w Poznaniu, Würzburgu i Grazu, gdzie otrzymał stopień magistra filozofii. W 1641 — prawdopodobnie jako preceptor synów wojewody brzeskiego, Jana Szczawińskiego — udał się do Ingolstadt i studiował

prawo (doktorat uzyskał w 1644) i medycynę. Około 1643 został radcą Filipa Wilhelma, księcia Neuburskiego. W tym czasie wydał swe pierwsze prace o retoryce i polityce. Po bezskutecznych staraniach o miejscową katedrę wyjechał do Padwy celem kontynuowania studiów medycznych. W 1644 został powołany na nowo utworzony wydział prawa Akademii Wileńskiej; prowadził tam wykłady prawa kościelnego, następnie prawa cywilnego. Z powodu inwazji wojsk moskiewskich na Litwę przeniósł się z początkiem 1655 na stałe do Królewca i tam studia medyczne uwieńczył doktoratem w 1658. W swym najważniejszym dziele „*De politica hominum...*”, wykazującym znaczną samodzielność myśli — mimo że opierał się na autorach starożytnych i nowszych (głównie na Arystotelesie i Tomaszu Morusie) — prezentował postępowe stanowisko przyznające chłopom równe prawa obywatelskie; próbował przedstawić systematyczną teorię prawa publicznego i propozycję sprawiedliwego ustroju politycznego, którego upatrywał w monarchii dziedzicznej. Zmarł w 1659.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Institutiones rhetoricae*. Ingolstadt 1643 druk. G. Haenlin.

2. *Quaestiones politicae in utramque partem disputatae*. Ingolstadt 1643 druk. G. Haenlin. Dzieło o tematyce polit.-ustrojowej.

3. *Assertiones ex iurisprudentia*. Wil. 1647 Druk. Akad. T.J.

4. *De politica hominum societate libri tres*. Gdańsk 1651 druk. J. Foerster.

Przekł. pol. (fragm.): T. Simla. Ogł. B. Suchodolski: Rozwój myśli o wychowaniu fizycznym w dobie Odrodzenia. Wr. 1959; K. Stawecka. *700 lat myśli pol.: XVII w.* (1979).

OPRACOWANIA

NK 3 (1965).

S. KOT: A.A.O., profesor prawa Akademii Wileńskiej. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy ... Uniw. Wil.* T. 1. Wil. 1929 i odb. — E. JARRA: A.A.O. jako filozof prawa. *Księga pam. celem uczczenia ... Uniw. Wil.* Wil. 1931. — E. LIPIŃSKI: A.O. — wyznawca Morusa. W: *Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej*. Wwa 1956. — P. RYBICKI: Z dziejów polskiego arystotelizmu. „*De politica hominum societate*” A.A.O. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* S. A z. 3 (1959). — E. JARRA: Historia polskiej filozofii politycznej. Londyn 1968 s. 193–199. — W. VOISÉ. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — J. TAZBIR: Tomasz Morus w Polsce. *Sobótka* 30 (1973) s. 149–150. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — I. LUKŠAITĖ: Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pušeje. *Acta Historica Lituanica* (Vilnius) 12 (1976) s. 11–18. — L. PIECHNIK. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978). — T. ORACKI: Słownik biograficzny

Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej. T. 2. Olsztyn 1988.

I.T

OLIZAROWSKI Tomasz August 1811–1879

Urodzony w 1811 w Wojsławicach w Rzeszowskim w rodzinie szlacheckiej; syn Jakuba, byłego oficera wojsk napoleońskich, i matki z domu Aleksandrowiczówny. Kształcił się w Liceum Krzemienieckim, gdzie był uczniem m.in. Józefa Korzeniowskiego. Debiutował wierszami w lwowskim *Czasopiśmie Naukowym* (tu m.in.: „Hymny do Boga”; „Hymny do Słońca” 1831 z. 3; podp.: T. Oliz.....). W powstaniu listopadowym walczył w korpusie gen. Józefa Dwernickiego, następnie w Legii Litewsko-Ruskiej. Po upadku powstania, zagrożony aresztowaniem, przebywał w Galicji. W tym okresie zawarł bliższą znajomość z Sewerynem Goszczyńskim i wraz z nim brał udział w przygotowaniu wyprawy Zaliwskiego. Drobne utwory poetyckie drukował w lwowskich *Rozmaitościach* (1833–36; tu m.in.: „Wilkołak. Powieść podług gminnych podań”. 1835 nr 15–16). W 1836 wydał pierwszy zbiorek poezji, wysoko oceniony przez ówczesnych krytyków, którzy zaliczyli O. do tzw. szkoły ukraińskiej. Niebawem został aresztowany przez policję austriacką; więziono go przez pół roku w Trieście, następnie deportowano do Anglii. W Londynie przebywał do 1845. Zarabiał na życie jako pracownik fizyczny oraz korzystał z zasiłku rządu brytyjskiego. Drobne utwory przysyłał do *Przyjaciela Ludu* (1837), *Slawianina* (1837) oraz do paryskiej *Młodej Polski* (1839). W 1839–41 był współredaktorem ukazującego się w Paryżu tygodnika *Trzeci Maj* (artykuły drukował tu w 1840–48). Przyjaźnił się z Leonardem Niedźwiedkim. Od 1845 mieszkał w Paryżu i był naczelnikiem Wydziału Pism Dyrekcji Towarzystwa Trzeciego Maja. Zaangażowany w prace Hotelu Lambert, był też czynnym członkiem Towarzystwa Literackiego Polskiego i Stowarzyszenia Insurekcyjno-Monarchicznego. Utrzymywał kontakty z Adamem Mickiewiczem. W 1848 wyjechał do Drezna z zamiarem uczestniczenia w walkach rewolucyjnych, stąd przedostał się w Poznańskie; w 1849–52 był gościem Dezyderygo Chłapowskiego w jego majątku Turwia. Rozwijał ożywioną działalność literacką, drukując utwory i artykuły w czasopiśmie, m.in. w *Przeglądzie Poznańskim* (1849–50; tu: „O literaturze dramatycznej polskiej”. 1850 t. 11). Podejrzewany był przez władze pruskie o działalność konspiracyjną i zmuszony w 1852 do opuszczenia Wielkopolski. Wyjechał do Tirlemont w Belgii, gdzie przez sześć lat uczył w kolegium języka i literatury polskiej. W 1858 przeniósł się do Paryża. Tu żył w osamotnieniu i w biedzie. W 1862 wydał zbiorek poezji pod pseudonimem

Dydym Olifir. Od 1864 mieszkał w Zakładzie św. Kazimierza w Ivry pod Paryżem. Napisał tu wiele utworów dramatycznych, które w większości pozostały w rękopisach. Przetłumaczył wierszem z języka francuskiego fragmenty dwóch dramatów A. Mickiewicza. Drobne utwory przysyłał do warszawskich *Kłosów* (1874–75). Zaprzyjaźniony był z Cyprianem Norwidem (współmieszkańcem Zakładu św. Kazimierza od 1877), który ceńił go jako poetę i dramaturga. Zmarł 3 maja 1879 w Ivry; tu pochowany. W 1886 ciało jego złożono w polskim grobie zbiorowym na cmentarzu w Montmorency pod Paryżem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Bruno. Romans. Wyd. w poz. 3 (Kr. 1836); Wyd. osob. Wr. 1852. Przedr. w poz. 14 t. 1. Niepodp. utwór wierszem.
2. Zawerucha. Powieść ukraińska. Wyd. w poz. 3 (Kr. 1836); wyd. osob. Wr. 1852. Przedr. w poz. 14 t. 2. Podp.: Autor Bruna. Epilog z rkpśu wyd. S. Duchńska. T.A.O. *Bibl. Warsz.* 1879 t. 4.
3. Poezje. Kr. 1836. Podp.: T.A.O.
4. Egzercycje poetyckie. Londyn 1839.
5. Modlitwa za Kraj. Na solo i chór. Z towarzyszeniem organów, słowa... Muzyka [G.F.] Heandela. Paryż [1846].
6. Tyrtejska. [Poezje]. Paryż 1846.
7. Woskresenki. [Poezje]. Paryż 1846.
8. Broń polska. [Wiersz]. Lw. [1848]. Podp.: T.A.O.; druk ulotny.
9. Wincenty z Szamotuł. [Dramat historyczny]. Cz. 1–3. Powst.: cz. 1 w 9 odsłonach przed 1846. Wyd. *Przegl. Pozn.* 1849 t. 9 i odb. Pozn. 1850. Fragm. cz. 3 pt. Z trylogii dramatycznej „Wincenty z Pomorza (Wincenty z Szamotuł)”. *Dzien. Lit.* 1858 nr 6–7. Cz. wstępna zob. poz. 18.
10. Paladyn Czorzec. Powieść na gminnym podaniu oparta. [Poemat]. Wr. 1852. Przedr. w poz. 14 t. 2. Podp.: Autor Bruna.
11. Softy. Powieść hebrajska. Pieśń 1–2. Wyd. w poz. 14 t. 1; pieśń 3 pt. Samson. Poemat hebrajski. *Tyg. Wielkop.* 1873 nr 25, 27.
12. Sonia. Romans. Wr. 1852. Przedr. w poz. 14 t. 1. Podp.: Autor Bruna.
13. Topir – Góra. Powieść wołyńska wedle miejscowego podania. Wr. 1852. Przedr. w poz. 14 t. 2. Podp.: Autor Bruna.
14. Dzieła. T. 1–3. Wr. 1852. Podp. w t. 1: Autor Bruna.
15. Marian Muzowicz. Wstęp do dramatu. *Połoście* 1856 t. 5; całość wyd. Bruges (Belgia) 1858.
16. Dziewice Erinu. Dramat w 2 częściach. Paryż 1857. Podp.: A.

17. Wulpolup. Dramat. Bruges (Belgia) 1858.
18. Rada w Chęcinach. Obraz wstępny w dwóch częściach. Paryż 1861 odb. z *Dzienn. Lit.* Udrammatyzowany wstęp do utworu: Wincenty z Szamotuł, zob. poz. 9.
19. Twory Dydyma Olifira. [Poezje]. Paryż 1862.
20. Konfederaci barscy. [Dramat]. Powst. 1864. Wyst. Kr. 1893 [razem z poz. 27]. Wyd. Pozn. 1895 [razem z poz. 27].
- Napisany jako akty 3–5 stanowiące „dopelnienie” niedokończonego dramatu A. Mickiewicza (zob. poz. 27).
21. List do Matki Boskiej. Rzecz w 2 a. Powst. 1866. Wyd. *Teatr dla dzieci*. T. 1. Pozn. 1873.
22. Bodulówny i Królowa Jadwiga. Komedia w 3 odsłonach napisana dla Instytutów Żeńskich. Powst. 1869. Wyd. *Teatr dla dzieci*. T. 1. Pozn. 1873.
23. Rognieda. Dramat w 2 częściach, 4 odsłonach. Powst. 1872. Wyst. Kr. 1874. Fragn. ogł. S. Duchinińska: T.A.O. *Bibl. Warsz.* 1879 t. 4; fragn. ogł. [H. Biegeleisen] H.B.: T.A.O. *Złota przędza...* T. 2. Wwa 1885.
- Sztuka nagrodzona na konkursie krakowskim w 1873.
24. Lirnik. Intermedia w 2 odsłonach. Powst. 1872–74. Wyst. Kr. 1874 [jako intermedium między dwoma częściami poz. 23].
25. Złote wesele. Krotogra. *Świat* 1880 t. 1 nr 1–4.
26. Omanki. Dramat czarodziejski w 3 odsłonach wierszem. *Ognisko Dom.* 1886 nr 73–78.

Przekłady

27. A. Mickiewicz: Konfederaci barscy. Dramat napisany po francusku przez... a oddany wierszem przez T.O. *Przeł. Pol.* 1866 t. 1 z. 1. Wyst. Kr. 1872. Wyd. osob. Lw. 1886 [razem z poz. 28]. Wyst. Kr. 1893 [razem z poz. 20], Pozn. 1895 [razem z poz. 20]. Wyd. nast. m.in.: Oprac. H. Galle. Wwa 1917 [razem z poz. 28]; Złoczów [1924].
28. A. Mickiewicz: Jakub Jasiński albo Dwie Polski. Lw. 1886 [razem z poz. 27]. Wyd. nast. m.in.: Oprac. H. Galle. Wwa 1917 [razem z poz. 27]. Przekł. wierszem.

Wybór utworów

29. Śnielki. [Poezje]. Wyd. B. Drozdowski. Wwa 1995 *Bibl. Poezji*.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 1 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *Poezja* 1983 nr 11/12.

Rkpsy utworów dramatycznych i obrazków scenicznych dla dzieci, powst. zwłaszcza w ostatnich latach życia T.A.O., i obszerna korespondencja z 1865–77 w *Bibl. Pol.* w Paryżu; rkpsy w *Bibl. Raczynskich* w Pozn.

Zbiór listów do L. Niedźwieckiego z 1839–77 i do 176 W. Zamoyskiego z 1853–66 w *Bibl. Kórn.*; listy do

S.E. Koźmiana z 1841–59 w *Bibl. PAN* w Kr.; list od C. Norwida z 1863. W: C. Norwid: *Pisma wszystkie*. T. 9. Wwa 1971.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

W. BUDZYŃSKI: Kilka uwag o poezji narodowej z powodu nowowydanych „Woskresenek” T.A.O. Paryż 1846.

— S. DUCHIŃSKA: T.A.O. *Bibl. Warsz.* 1879 t. 4. — A. GILLER: T.O. Wspomnienie. Lw. 1879. — [H. BIEGELEISEN] H.B.: T.A.O. *Złota przędza...* T. 2. Wwa 1885. — G. KORBUT: *Sto lat myśli pol.* 6 (1911). — J.W. GOMULICKI: Norwidiana. *Norwid i O. Ateneum* 1938 nr 3. — W. HAHN: „Konfederaci barscy” A. Mickiewicza w uzupełnieniu T.O. *Pam. Lit.* 1948 i nadb. — M. CZAPSKA: Miłosierdzie na miarę kłesk. Londyn 1954. — T. SIVERT: O i jego patriotyczna liryka emigracyjna. *Prace Polon.* 20 (1964). — TENŻE: „Konfederaci barscy” Mickiewicza w przekładzie i z dokończeniem” T.A.O. *Przeł. Hum.* 1969 nr 4. — C. NORWID: Dwie aureole. W: *Pisma wszystkie*. T. 6. Wwa 1971 (prwdr. 1877). — TENŻE: [T.A.O. Wspomnienie pośmiertne]. W: *Pisma wszystkie*. T. 6. Wwa 1971 s. 260–261. — Z. MARKIEWICZ, T. SIVERT: T.A.O. W: *Melpomena polska na paryskim bruku*. Wwa 1973. — E. WRÓBLEWSKA: Satyra polityczna Wielkiej Emigracji. Wwa 1977. — F. GERMAN. *Pol. słownik biograf.* 23 (1978). — *Poezja* 1983 nr 11/12 (cały nr z tyt.: Zapomniany romantyk T.A.O.; tu m.in.: J.W. GOMULICKI: T.A.O. (1811–1879); TENŻE: *Poezja* T.A.O. w oczach braci Norwidów; Z. SUDOLSKI: Tragizm doli emigranta; A. TCHÓRZEWSKI: Dwaj poeci. Kroki z korytarza nicości; J. WEINBERG: Dwa wczesne utwory T.A.O.). — J. CIECHANOWICZ: Poeta – żołnierz – polityk. *Czerwoną Sztandar* (Wil.) 1984 nr 179–180. — T. SIVERT: O wczesnych dramatach historycznych T.A.O. *Prace Polon.* 41 (1985). — P. CHLEBOWSKI: „Bruno” T.A.O., czyli magnetyzm oczu. *Zapomniane wielkości romantyzmu*. Pozn. 1995. — W. WASYLENKO: T.A.O. Tragizm wyobcowania. W: *Ukraińskim tropem pisarzy polskich XIX i XX w.* Pozn. 1996. — M. RUDKOWSKA: T.A.O. szansa na dramat narodowy. *Teksty Drugie* 1998 nr 5.

H.G.

OPALIŃSKI Krzysztof
1609–1655

Urodzony 1609 w Sierakowie w Wielkopolsce; syn Piotra z Bnina herbu Łódzia, wojewody poznańskiego, i Zofii z Kostków. Wraz z młodszym bratem, Łukaszem, uczył się najpierw w Kolegium Lubrańskiego w Poznaniu (1620–25), następnie udał się na studia za granicę. Od jesieni 1626 kształcił się w Lozanium, w 1629 przebywał w Paryżu i na studiach prawniczych w Orleanie, krótko w Strasburgu; w 1630 wpisał się do albumu uniwersytetu w Padwie, gdzie wkrótce wybrano go konsyliarzem nacji polskiej. We wrześniu tego roku prawdopodobnie był już w Polsce i rozpoczął działalność polityczną. W 1632 był starostą śremskim i tego roku jako poseł z Wielkopolski uczestniczył w trzech sejmach: nadzwyczaj-

nym, konwokacyjnym i elekcyjnym. W 1634 poślubił Teresę, córkę wojewody Adama Czarnkowskiego. Do swoich włości i wiana żony dokupił klucz sierakowski (od brata Łukasza) i szereg innych wsi; stał się właścicielem trzech miast i 75 wsi. W 1637 został wojewodą poznańskim. W 1638 na sejmie w Warszawie poparł postulaty królewskie w sprawie cel morskich, natomiast przeciwstawił się zaciągowi wojsk. Wystąpił również przeciwko uznaniu tytułów książęcych uzyskiwanych za granicą. Dzięki ambitnym zabiegom w 1645 przeprowadził poselstwo do Paryża dla zawarcia małżeństwa Władysława IV z Ludwiką Marią Gonzagą. Zadanie wykonał pomyślnie, lecz nie otrzymał oczekiwanej godności marszałka dworu królowej, co pogłębiło jego niechęć do króla. Mimo uzyskania intratnego starostwa kowelskiego na Wołyniu (1646) konsekwentnie zwalczał wszelkie plany królewskie, związane ze zbrojeniami antytureckimi. Podobnie w 1651 pod Beresteczkiem przyczynił się do udaremnienia zamierzeń wojennych Jana Kazimierza. Ogłoszone w 1650 „Satyry”, przesłany królowi w 1652 list zawierający ostrą krytykę polityki dworu, osobista scysja na sejmie 1654 roku — wszystko to utwierdzało jego postawę opozycjonisty króla. Osiadłszy w Sierakowie, zajmował się gospodarką i pracą literacką. Przed 1650 nawiązał kontakty z Janem Amosem Komeńskim i przy jego pomocy zorganizował szkołę opartą na zasadach nowatorskiej pedagogiki; przy szkole założył teatr.

Sam pisał komedie i tragedie. Utwory te — podobnie jak podręczniki przeznaczone dla uczniów szkoły sierakowskiej — nie zachowały się. Mecenasował różnorodnym działaniom na rzecz kultury; pisarskim, plastycznym, muzycznym. Jego kilkunastoletnia korespondencja z bratem posiada duże walory literackie, nadto stanowi cenny opis epoki. Zamierzał stworzyć (częściowo tego dokonał) tzw. Biblioteka Opalinsciana. Podczas inwazji szwedzkiej w lipcu 1655 pierwszy podpisał pod Ujściem kapitulację Wielkopolski (sugestywny obraz zdrady O. stworzył Henryk Sienkiewicz w „Potopie”). Otoczony ogólną niechęcią, osamotniony, opuszczony nawet przez najbliższych, zmarł nagle, najprawdopodobniej z 6 na 7 grudnia 1655 we Włoszakowicach; pochowany w kościele bernardynskim w Sierakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Satyry albo przestrogi do naprawy rządu i obyczajów w Polsce należące na pięć ksiąg rozdzielone... A-R-D-M-E [= w Amsterdamie; w rzeczywistości: Leszno] 1650. Inne wyd.: [Kr.] 1650. Wyd. nast.: b.m. 1651; [Kr.] 1652; [Leszno] 1654; pt. Juvenalis redivivus, to jest satyry albo przestrogi... B.m. [przypuszczalnie Tor.] 1691; toż [Tor.] 1698; pt. Icon ani-

morum albo Zwierciadło, w którym każdy przejrzeć się i plamę obaczyć może. To jest satyry... Wenecja [Pozn.?] 1698 [wersja prozaiczna, zmien.]; toż pt. Zwierciadło, w którym każdy... [Wenecja?] 1698; wyd. E. Raczyński pt. Satyry albo przestrogi... Pozn. 1840 *Zbiór Nowy Starożytnych Klasyków Pol.* t. 1; wyd. K. Bartoszewicz. Kr. 1884; wyd. kryt. L. Eustachiewicz. Wr. 1953 *BN1*, 147; Wwa 1987.

Fragm. przedr. w licznych antologiach i wyborach, m.in.: W. Taszycki: Wybór tekstów staropolskich XVI-XVII w. Lw. 1928; toż Wwa 1955; Wwa 1969; M. Piszczkowski: Obrońcy chłopów w literaturze staropolskiej. Kr. 1948; toż Kr. 1951; K. i E. Opalińscy: Wybór satyr. Oprac. J. Kijas. Kr. 1950; W. Taszycki: Obrońcy języka polskiego. Wiek XV-XVIII. Wr. 1953 *BN1*, 146; *Wzięli diabli pana*. Wwa 1955; *Pisarze pol. Odrodzenia o sztuce*. Wr. 1955; E. Lipiński: Merkantylistyczna myśl ekonomiczna w Polsce XVI i XVII w. Wwa 1958; *Wybór tekstów do dziejów kultury Wielkopolski*. Pozn. 1962; *Hist. w poezji*. Wwa 1965; *Poeci pol. baroku 1* (1965); *Poeci żołnierzom 1410-1945*. Wwa 1970; *Wież pańszczyźniana w lit. pol.* Wwa 1972; *Mazowieckie rytmy*. [Płock] 1973; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Biblia a lit. pol.* Wwa 1984; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa-Paris 1991; *Poezja i to wy*. Wwa 1994; *Lit. staropol.* T. 1: *Poezja*. Kr. 2002.

K o r e s p o n d e n c j a

2. Listy do brata Łukasza 1641-1653. Wyd. R. Polak, M. Pelczyński, A. Sajkowski. Wr. 1957.

Autografy listów w Bibl. Czart. sygn. 1645.

3. Do brata Łukasza 5 listów z 1645-1646. *Materiał źródłowy do hist. kultury*. Wwa 1983.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

A. SAJKOWSKI: K.O., wojewoda poznański. Pozn. 1960. — S. GRZESZCZUK: O „Satyrach” K.O. Próba syntezy. Wr. 1961 [rec. S. NIEZNAŃSKI. *Pam. Lit.* 1966 z. 4; S. CYNARSKI. *Studia Hist.* 1967 z. 1/2]. — H. BARYCZ: Siedemnastowieczna Padwa w życiu umysłowym Polski. *Przegl. Hist.* 1964 nr 3. — S. GRZESZCZUK: Przysłowia w pismach K.O. *Lit. Lud.* 1964 nr 1/2. — A. KERSTEN: Stenikiewicz — „Potop” — historia. Wwa 1966. — *Pol. służba dyplomatyczna XVI-XVIII w.* Wwa 1966 s. 239-241. — R. POLLAK: Wśród literatów staropolskich. Wwa 1966. — E. LIPIŃSKI: Historia powszechnej myśli ekonomicznej do r. 1870. Wwa 1968. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — W. CZAPLIŃSKI, J. DŁUGOSZ: Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w. Wwa 1976. — A. SAJKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — *Hist. dyplomacji pol.* T. 2. Wwa 1982. — S. JEDYNAK: Etyka w Polsce. Słownik pisarzy. Wr. 1986. — S. GRZESZCZUK: Dwie legendy K.O. (prwdr. 1973); o języku „Satyr” K.O. (prwdr. 1983). W: Kochanowski i inni. Kat. 1988. — TENZE: Czy K.O. jest autorem „Satyr?” (prwdr. 177

1964). W: *Między historią a bibliografią literatury staropolskiej*. Rzeszów 1992. — D. ŻOŁĄDŹ: *Idealy edukacyjne doby staropolskiej*. Rzeszów 1992 (prwdr. 1964). — A. SEPEŁOWSKI: *Poglądy K.O. na wojskowość*. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Hist.* 1993 nr 109. — S. GRZESZCZUK: *Blazeńskie zwierciadło*. Kr. 1994 (prwdr. 1970).

I.T.

OPALIŃSKI Łukasz 1612–1662

Inna forma imienia i nazwiska: Luca Opalinus.
Anagram: Pauli Naeoceli...; Paulo Nicolai.

Urodzony w 1612; syn Piotra z Bnina, herbu Łodzia, wojewody poznańskiego, i Zofii z Kostków. Kształcił się od 1621 w Kolegium Lubrańskiego w Poznaniu wraz ze starszym bratem Krzysztofem, następnie obaj wyjechali na studia zagraniczne. W 1626–29 uczył się w Lowanium pod kierunkiem prawnika i hebraisty, Mikołaja Vernulaeusa, i filologa Eryka Puteana, w 1629 w Orleanie na wydziale prawa, w 1630 w Strasburgu i od tego roku na Uniwersytecie w Padwie. Był również w Paryżu. Zdobył rozległą wiedzę z dziedziny literatury zarówno klasycznej, jak i współczesnych literatur obcych. Zapewne jesienią 1630 wrócił do kraju i rozpoczął karierę polityczną. Od 1632 jako poseł z województwa poznańskiego uczestniczył wielokrotnie w sejmach, w 1638 został marszałkiem izby poselskiej. Ostatni raz posłował w 1649. Był zwolennikiem wzmocnienia władzy królewskiej i usprawnienia obrad sejmowych. W 1639 zawarł związek małżeński z Izabelą Tęczyńską. Wiano żony powiększyło jego fortunę: stał się właścicielem czterech miast, czterech zamków, 133 wsi i 50 folwarków. Rezydował w Rytwianach, gdzie stworzył ośrodek życia kulturalnego; mecenasował uczonym i artystom, korespondował z wieloma wybitnymi osobistościami. Majątki w Wielkopolsce (także Sieraków) odprzedał bratu Krzysztofowi. W 1650 został marszałkiem nadwornym koronnym; z ramienia króla był przewodniczącym sądu w sprawie Hieronima Radziejowskiego. W czasie najazdu szwedzkiego został przy Janie Kazimierzu i towarzyszył mu podczas emigracji śląskiej. Był członkiem komisji do spraw fortyfikacji Krakowa (1658–59) i członkiem komisji rewizji skarbu koronnego (1659). Wraz z Krzysztofem zgromadził okazałą bibliotekę, jednakże przed opuszczeniem przez O. Sieraków bracia rozdzielili książki między siebie. Patronował dworskiej inicjatywie założenia pierwszego polskiego czasopisma *Merkuriusz Polski* (1661), wydawanego i redagowanego przez Hieronima Pinociego, a drukowanego u Jana Aleksandra Gorczyńskiego. Miał córkę Zofię (poślubioną Stanisławowi Herakliuszowi Lubomirskiemu). Zmarł 15 czerwca 1662.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rozmowa plebana z ziemianinem albo dyskurs o postanowieniu teraźniejszym Rzeczypospolitej i o sposobie zawierania sejmów R.P. 1641. B.m.r. [1641]. (Dwie różne ed.; wyd. anonim.). Wyd. kryt. L. Kamykowski, zob. poz. 11; wyd. S. Grzeszczuk, zob. poz. 12. *Fragm. przedr.: 700 lat myśli pol.: XVII w. Cz. 1* (1979).

2. *Polonia defensa contra Joannem Barclaium*. Gdańsk 1648 druk. G. Förster (wyd. anonim.). *Przedr.: J. Daneykowicz-Ostrowski: Swada polska i łacińska. T. 2. cz. 3. Lubl. 1747; W. Mitzler de Kolof: Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae scriptorum ... omnium collectio. T. 1. Wwa 1761; fragm. przedr. B. Baranowski, l...: Upadek kultury w Polsce w dobie reakcji katolickiej XVII–XVIII w. Wypisy źródłowe. Wwa 1950; 700 lat... jw. Przekł. pol.: K. Tyszkowski pt. *Obrona Polski*. Lw. 1921 *Bibl. Pisarzy Polit.* t. 2.*

3. Coś nowego, pisanego roku 1652; drukowano w Koziej Głowie, kiedy miesiąc był na nowie. Powst. 1652, częściowo może już w 1650. Zachowane w kilku odpisach; istnienie współczesnego druku nie jest pewne. Wyd. kryt. (z rkpsu Ossol. 648/1) L. Kamykowski, zob. poz. 11; *fragm. przedr. J. Kijas w wyd.: K. i Ł. Opalińscy: Wybór satyr*. Kr. 1950. *Bibl. Arcydziel Poezji i Prozy* nr 85; *przedr. poz. 13; Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988; *Lit. staropol. T.1: Poezja*. Kr. 2002.

Menipejska satyra polit. (pamflet) na H. Radziejowskiego.

4. *De officiis libri tres*. Kr. 1659 druk. wdowa i dziedzice F. Cezarego (odbito 20 egzempl. pod anagramem: Pauli Naeoceli). Wyd. nast.: wyd. A.M. Fredro. Amsterdam 1668; Wiedeń 1674; Amsterdam 1689; Augsburg 1700; Królewiec 1703; Passawa 1709; Kr. 1751; Wiedeń 1773. *Fragm. księgi trzeciej przedr. pt. Praescriptiones contra sic dictos heterodoxos*. Jena 1677.

Przekł. pol. (fragm.) T. Włodarczyk. *700 lat... jw. poz. 1.*

Traktat filoz.-moralny, służył w kolegiach jezuickich jako podręcznik.

5. Poeta nowy. Powst. zapewne 1661. Ogł. z odpisu współczesnego (rkps Ossol. sygn. 237 II) Kr. [1783] druk. J. Gröbel. Wyd. kryt. (z rkpsu Bibl. Czart. sygn. 439 i Ossol.) L. Kamykowski, zob. poz. 11; S. Grzeszczuk, zob. poz. 12. *Fragm. wyd. A. Belcikowski: O satyrach polskich XVII w. Świt (Lw.) 1872 nr 7–11; toż przedr. w: Ze studiów nad literaturą polską*. Wwa 1886; P. Chmielowski: *Dzieje krytyki literackiej w Polsce*. Wwa 1902 s. 48–51; S. Zawadzki: *O pismach Ł.O. Prace Komisji do Badań nad Hist. Lit. i Oświaty Tow. Nauk. Warsz. t. 1* (1914) i odb.; *Poeci pol. baroku 1* (1965); *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Helikon sarmacki*. Wr. 1989 *BNI*, 259; *Lit. staropol. T.1: Poezja*. Kr. 2002. *Utwór wierszem*, znany jako pierwsza poetyka w jęz. pol.

6. Historia albo opisanie wielu poważniejszych rzeczy, które się działy podczas wojny szwedzkiej w Królestwie Polskim od roku Pańskiego 1655... aż do 1660. Powst. 1661 (?). Wyd. B.m.r. [między 1662–1665]. Wyd. anonim. Uprzednio za autora uchodził Jan Stefan Wyzdga. Autorstwo Ł.O. przypisuje K. Targosz. Przekł.: łac. *Diarium Europaeum* t. 8 (1663); włos. H. Pinocci. Rkps Arch. Miasta i Wojew. Kr. sygn. 365; Bibl. św. Genowefy w Paryżu. Unikat Bibl. Jagiel. sygn. 311207 II St.Dr. Cf.KBP 929.

7. Mowa, którą oddawał pieczęć Radziejowskiemu, staroście łomżyńskiemu. Ogl. J.S. Pisarski: *Mowca polski*. T. 1. Kalisz 1668. Toż wyd. J. Daneykowicz-Ostrowski: *Swada polska i łacińska*. T. 1. Lubl. 1745.

8. Witanie na sejmie króla Władysława IV... 1638. Ogl. J.S. Pisarski, jw. poz. 7.

9. Na pogrzebie Jej M.P. Marszałkowej Koronnej. Ogl. J.S. Pisarski, jw. poz. 7.

10. Ł.O. marszałek nadworny do króla Jana Kazimierza. Ogl. J.S. Pisarski, jw. poz. 7.

Wydania zbiorowe

11. *Pisma polskie*. Wyd. L. Kamykowi. Wwa 1938 *Bibl. Zapomnianych Poetów i Prozaików Pol. XVI-XVIII w.* S. 2 z. 6.

12. *Wybór pism*. Wyd. S. Grzeszczuk. Wr. 1959 *BN I*, 172.

Tu błędna inf. o autorstwie poezji pisanych w „*duchu hebrajskiego języka*”.

Utworthy o autorstwie niepewnym

13. Historia barzo ucieszna z francuskiego języka przelożona młodzieńcom i pannom przystojnej miłości hołdującym gwoli. B.m. 1642. Wyd. nast.: b.m. 1665; b.m. 1676. Przedr. (wg ed. z 1665) J. Łos. Petersburg. 1895 *Pomniki Piśmiennictwa Pol.*

Parafraza romansu z franc. zbioru „*Histoires tragiques*” Belleforeste’a.

Zbiór wyd. przez T. Kruszewską pt. *Historie świeże i niewyjązajne* (Wwa 1961). być może w części tożsame z *Historią* barzo ucieszna, o niepewnym dotąd autorstwie, został ostatnio przez M. Kazańczuka (1998) przypisany Michałowi Jurkowskiemu, jezuitce (1682–1758).

14. Krótka nauka budownicza dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego. Kr. 1659 druk. wdowa i dziedzice A. Piotrkowczyka. Przedr. B. Podczaszyński. *Pam. Sztuk Pięknych* 1850–1854 s. 2–8, 74–75, 122–126. Wyd. kryt. A. Miłobędzki. Wr. 1957 *Teksty Źródłowe do Dziejów Teorii Sztuki*.

Autorstwo Ł.O. zakwestionował E. Ozorowski (1982).

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

C. KUNDEROWICZ: *Poglądy filozoficzno-prawne Ł.O.* Wwa 1939. — R. POLLAK: *Wstęp do: Listy Krzysztofa O.*

do brata Łukasza. Wr. 1957. — P. ZAREMBA: *Pojedynek O. z J. Barclayem. Orzel Biały* (Londyn) 1964 nr 3. — K. SCHUSTER: *W sprawie poglądów monarchistycznych Ł.O. O naprawę Rzeczypospolitej XVII–XVIII w.* Wwa 1965. — W. CZAPLIŃSKI: *Główne nurty myśli politycznej w Polsce w l. 1587–1655. W: O Polsce siedemnastowiecznej.* Wwa 1966. — K. TARGOSZ: *Hieronim Pinocci.* Wr. 1967. — W. CZAPLIŃSKI: *Myśl polityczna w dobie kontrreformacji (1573–1655).* W. *XVII – kontrref., barok* Wr. 1970. — I. LEWANDOWSKI: *Florus w Polsce.* Wr. 1970. — H. BARYCZ: *Z epoki renesansu, reformacji i baroku.* Wwa 1971. — K. SCHUSTER: *Biblioteka Ł.O. marszałka nadwornego koronnego.* Wr. 1971. — TAŻ. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — L. SZCZEBICKA-ŚLĘK: *W kręgu Klio i Kalliope. Staropolska epika historyczna.* Wr. 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — E. SARNOWSKA-TEMERIUSZ: *Droga na Parnas. Problemy staropolskiej wiedzy o poezji.* Wr. 1974. — K. TARGOSZ: *Uczony dwór Ludwika Marii Gonzagi.* Wr. 1975. — T. ZARĘBSKA: *Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego.* Wwa 1975. — W. CZAPLIŃSKI, J. DŁUGOSZ: *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w.* Wwa 1976. — B. FABIANI: *Warszawski dwór Ludwika Marii.* Wwa 1976. — M. PISZCZKOWSKI: *Wieś w literaturze polskiego baroku.* Wr. 1977. — S. GRZESZCZUK. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — E. OZOROWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — S. JEDYNAK: *Etyka w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1986. — S. GRZESZCZUK: *Dialog o granicach i paradoksach „naprawy Rzeczypospolitej” w XVII w.* W: *Kochanowski i inni.* Kat. 1988. — K. SCHUSTER: *Sprawy majątkowe i gospodarcze Ł.O. Ze skarbca kultury* 1989 nr 49. — S. GRZESZCZUK: *Ł.O. „Coś nowego” – strategia pamfletu. Lektury polon.* T. 2. Kr. 1993 (prwdr. 1988). — TENŻE: *Czy K.O. jest autorem „Satyr”.* W: *Między historią a bibliografią literatury staropolskiej.* Rzeszów 1992 (prwdr. 1964). — M.W. GRZESZCZUK: *Zagadki bibliograficzne pierwodruku „Poety” Ł.O. Biał. Bibl. Jagiel* 44 (1994) nr 1/2. — S. GRZESZCZUK: *O bibliografiach i bibliografach Ł.O. – uprzątnięcie przedpola. Studia Bibliol.* T. 9 (1995) s. 90–102. — M. KAZAŃCZUK: *Odnaleziony autor „Historij świeżych i niewyjązajnych”.* *Pam. Lit.* 1998 z. 2.

LT.

Z OPATOWCA MAREK

zob. MAREK z OPATOWCA

OPEC Baltazar ok. 1485 – po 1531

Inne formy imienia i nazwiska: Balthazar lub Baltiser de Cracovia; Opecius; Opecki; Opeć; Opetcz.

Urodzony w Krakowie przed lub około 1485 w rodzinie mieszczańskiej; syn Wacława, piekarza. W semestrze zimowym 1499 zapisał się na Akademię Krakowską. W 1505 został bakałarzem, w 1510 magistrem. Informacje o doktoracie z teologii i profesurze na Akademii nie znajdują potwierdzenia. Zapewne między 1510 a 1515 dokonał spolszczenia niezwykle poczytnych rozmyślań o życiu Chrystusa. Praca jego krążyła najpierw w licznych odpisach, potem po wielokroć wydawana. Dojrzała 179

poliszczyną i swobodny sposób pisania pozwalają przypuszczać, że mógł być autorem jeszcze innych utworów, m.in. tłumacząc niektórych pieśni dołączonych do „Żywota...”. W 1529 był proboszczem w Siennie pod Krakowem i funkcję tę pełnił jeszcze w 1531. Zmarł prawdopodobnie wkrótce po tym roku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Przekłady

1. *Żywot Pana Jezu Krysta. Powst. 1510–1515?* Wyd. pt. *Żywot Wszehmocnego Syna Bożego Pana Jezu Krysta, Stworzyciela i Zbawiciela Stworzenia wszystkiego*. Kr. 1522 druk. H. Wietor. Wyd. nast.: pt. *Żywot Pana Jezu Krysta Stworzyciela i Zbawiciela rodzaju ludzkiego*. Kr. 1522 druk. F. Ungler i J. Sandecki-Malecki w oficynie J. Hallera; Kr. 1538 druk. H. Wietor; Kr. 1541. Ogółem (do końca XIX w.) ok. 50 wydań. Ed. nowsze: wyd. homograficzne J. Polkowski. Kr. 1882 (wg ed. J. Hallera z 1522); Gniezno 1884; Pozn. 1884; Pozn. 1906. Fragm. przedr. w licznych wyborach i wypisach tekstów polon., m.in. w: A.A. Kryński, M. Kryński: *Zabytki języka staropolskiego*. Wwa 1918; toż Wwa 1925 (wg ed. Pozn. 1884); I. Chrzanowski, S. Kot: *Humanizm i reformacja w Polsce*. Lw. 1927 (wg ed. jw.); S. Vrtel-Wierczyński: *Wybór tekstów staropolskich* Lw. 1930; toż Wwa 1950 (wg obu ed. z 1522); 1963; 1969; 1977; W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska*. Wyd. 2 uzup. i popr. Wr. 1995 (z obu ed. z 1522); *Caly świat nie pomieściłby ksiąg*. Wwa 1996.

Pieśni z obydwu pierwszych ed. przedr. M. Bobowski: *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI w.* *Rozpr. AU Wyzd. Filol.* t. 19 (1893); siedem pieśni przedr. A. Brückner: *Średniowieczna pieśń religijna polska*. Kr. 1923 *BN* 1, 65; fragm. przedr. K. Kosiński: *Z dziejów średniowiecznej hymnologii polskiej*. *Jednota* 1932 nr 8–10 i odb.; *Kolędy pol. Średniowiecze i wiek XVI*. T. 1–2. Wwa 1966.

W ed. Wietora cztery pieśni to zapewne również przekł. parafrazy B.O. (*Wesoły nam dzień nastał; Z Bożego Narodzenia; Nabożna rozmowa świętego Bernata; Nabożne i rozkoszne tolenie*).

Egz. ed. z 1522 Bibl. Jagiel. sygn. Cim. 4042.

Przeróbka dzieła długi czas przypisywanego Pseudo-Bonaventurze, w rzeczywistości nieznanego franciszkanina z Toskanii z XIV w., „*Meditationes vitae Christi*”, poszerz. o 10 rozdz. apokryficznych (pokrewnych *Rozmyślanu przemyskiemu*) i o przekł. kilkunastu pieśni religijnych, ponadto 28 zwiezłych modlitw tłum. z tomu U. Pindera *Speculum passionis Domini nostri Jesu Christi* (1507).

Utwór o autorstwie niepewnym

2. *Księgi św. Augustyna, biskupa hippońskiego* 180 go, o żywocie krześcijańskim. Kr. 1522 druk. H. Wietor.

Zachowane fragm. (7 ostatnich str. z 48 całości) wyd. A. Chmiel. *Mater. i Prace Komisji Język. AU* t. 1 cz. 1 (1914) i odb.; t. 7 (1920) (z podobieżną); fragm. przedr. A.A. Kryński i M. Kryński, jw. poz. 1; fragm. końcowy [inc.: *Tu pobaczym maludko...*] W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia...* jw. poz. 1 Aneks.

Autorstwo przypuszczalne wg A. Chmiela; kwestionowane przez A. Brücknera.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

J. IŁOŚ: *Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543*. Kr. 1915; wyd. 2 zmien. pt. *Początki piśmiennictwa polskiego*. Lw. 1922. — J. JANÓW: *Chronologia pierwszych wydań dzieła B.O. Spr. PAU* 1946 nr 2. — M. DŁUSKA: *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej*. T. 1. Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — M. BORECKI: *Kształtowanie się normy językowej w drukach polskich XVI w.* Wr. 1964. — T. DOBRZENIECKI: *Legenda średniowieczna w piśmiennictwie i sztuce. Chrystofania Marii. Średniowiecze. Studia o kulturze*. T. 2. Wr. 1965. — J.J. KOPEĆ: *Męka Pańska w religijnej kulturze polskiego średniowiecza*. Wwa 1975. — T. ULEWICZ: *Wśród impresorów krakowskich doby renesansu*. Kr. 1977. — B. SIPIKA: *Obraz Chrystusa w polskiej kulturze religijnej przelomu XV i XVI w. w świetle „Żywota Pana Jezu Krysta” B.O.* *Summarium* 1979 s. 224–227. — T. ULEWICZ: *Pol. słownik* bgr. 24 (1979). — A. KAWECKA-GRYCZOWA: *Drukarze dawnej Polski*. T. 1 cz. 1. Wr. 1983 s. 301–302. — T. LISOWSKI: *Wariacja form językowych w „Żywocie Pana Jezu Krysta” B.O. z 1522*, edycja H. Wietora. *Studia Polon.* 16/17 (1988/89) s. 53–70. — TENŻE: *Niektóre wyrazy rzadkie w dwóch wydaniach „Żywota Pana Jezu Krysta” B.O. z 1522 r.* *Poradnik Język* 1990 nr 1. — M. ADAMCZYK: *Religijna proza narracyjna do końca XVI w.* *Religijne tradycje lit. pol.* III. Lubl. 1993. — T. LISOWSKI: *Jan Sandecki-Malecki, redaktor „Żywota Pana Jezu Krysta” 1522 roku wobec ortografii druków czeskich.* *Slavia Occidentalis* 50 (1993) s. 95–107. — R. MAZURKIEWICZ: *Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej*. Kr. 1993. — T. LISOWSKI: *Ślady graficznej tradycji rękopisów w dwu edycjach „Żywota Pana Jezu Krysta” B.O. z 1522 r.* *Slavia Occidentalis* 51 (1994) s. 65–73. — TENŻE: *Wariantywność fleksji feminizmów samogłoskowych w dwóch wydaniach „Żywota pana Jezu Krysta” B.O. z 1522 r.* *Studia hist.-język.* T. 2. Kr. 1996. — TENŻE: *Fonetyczne warianty o charakterze bohemizującym wobec normy tekstu „Żywota Pana Jezu Krysta” z 1522 w redakcji Jana Sandeckiego.* *Viribus unitis*. Pozn. 1998. — TENŻE: *Polszczyzna początku XVI w.: problemy wariantywności i normalizacji fonetyki i fleksji*. Pozn. 1999.

I.T.

OPPMAN Artur 1867–1931

Urodzony 14 sierpnia 1867 w Warszawie; syn Artura, fabrykanta, i Florentyny z Korwin-Sierosławskich. Pochodził z niemieckiej rodziny mieszczańskiej, spolszczonej w początkach XIX w.; dziadek jego brał

udział w powstaniu listopadowym, ojciec — w styczniowym. Od 1877 uczęszczał do II Gimnazjum w Warszawie. Zamieszany w działalność konspiracyjną musiał szkołę opuścić. Zapisał się wówczas do Szkoły Handlowej im. Kronenberga. W tym czasie powstały jego pierwsze wiersze. Od 1883 zamieszczał swe utwory na łamach *Kuriera Warszawskiego* (tu ogł. jego pierwszy wiersz pt. „Świat, co bajką jest, snem i marzeniem...”), *Dziennika dla Wszystkich*, od 1885 *Kłosów*, *Świtu* i *Tygodnika Ilustrowanego*. W 1890 przeniósł się do Krakowa i studiował przez dwa lata filologię polską na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zawarł związek małżeński z Władysławą Tyszkiewiczówną, przerwał studia i wrócił do Warszawy. Tu rozwinął intensywną działalność literacką, popularyzatorską i dziennikarską. Wydawał zbiory swych poezji, redagował kalendarze, almanachy, wydał m.in. „Skarbiec poezji polskiej” (1897), przełożył „Bajki” Ezopa. Utwory publikował w większości czasopism warszawskich. W 1901–05 był redaktorem *Wędrowca*, 1905–20 najpierw zastępcą, potem redaktorem *Tygodnika Ilustrowanego*. Należał do członków-założycieli Towarzystwa Miłośników Historii. Przyjaźnił się z Włodzimierzem Perzyńskim, utrzymywał serdeczne kontakty z Bolesławem Prusem. W 1920 jako ochotnik zgłosił się do wojska; przeniesiony do korpusu oświatowego objął w 1921 redakcję *Żołnierza Polskiego*. Na tym stanowisku uzyskał stopień podpułkownika, a po przejściu na emeryturę — pułkownika tytularnego. Był członkiem Straży Piśmiennictwa Polskiego oraz członkiem honorowym Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich, w 1909–11 i 1918 członkiem Zarządu tegoż Towarzystwa. W 1927 uczestniczył w delegacji polskiej sprowadzającej zwłoki Juliusza Słowackiego. Twórczość O. — w której górowała tematyka patriotyczna i umiłowanie przeszłości narodowej, i w której autor, jako jeden z pierwszych pisarzy przedstawił piękno Starego Miasta i utrwalił sylwetki reprezentantów stolicy z czasów minionych — przyniosła mu w 1928 nagrodę literacką tego miasta i miano „piewcy starej Warszawy”. Również jego utwory dla dzieci (napisał ich bardzo wiele — ok. 115 bajek, wierszyków, albumików), cieszyły się ogromną poczytnością; niektóre, szczególnie legendy i baśnie — oparte na motywach polskich — wznawiane są współcześnie. Większość utworów podpisywał pseudonimem Or-Ot. Posiadał wiele odznaczeń, m.in. Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1922). Zmarł 4 listopada 1931 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. I. Wwa 1889.
2. Na obcej ziemi. [Poemat]. Wwa 1891.
3. Nala. Poemat. Powst. 1893. Wyd. 2 Wwa 1896.

4. Ze Starego Miasta. S. I. Typy z zaułków. Kr. 1893. Wyd. 3 Wwa 1906.
 5. Pieśni. Wwa 1894 [1893].
 6. Wiosenne kwiecie. Nowe poezje. Wwa 1895.
 7. Lećcie pieśni. Poezje wybrane. Wwa 1897.
 8. Baśnie polskie. Seria I wierszem. Wwa 1900. Wyd. nast.: Wwa 1921; Wwa 1934.
 9. Wybór poezji. Wwa 1900. Wyd. nast. nowe, zmien. i poszerz. Wwa 1908.
 10. Monologi. I–III. Wwa 1902 *Teatr Amatorski* 73–75.
 11. Kronika mieszczańska o Malchrze Gąsce. Wwa 1903 [1902]. Wyd. 2 Wwa 1922.
 12. Poezje. Wwa 1903 *Bibl. Dziel Wyborych* 267.
 13. Szopka. Z muzyką [A. Arcta], z rys. A. Piotrowskiego. Wwa 1904. Wyd. nast. Wwa 1918; Wwa 1922.
 14. Szopka polska. Wwa 1907. Wyd. nast.: Cz. I–V. Wwa 1916; Wwa 1919; Wwa 1925. Wyst. Łódź 1920.
 15. Bajki. Wwa 1909.
 16. Wybór poezji. Wwa 1909.
 17. Epopeja napoleońska. Fragmenty poetyczne. Wwa 1912.
 18. Szopka warszawska. Wyst. i wyd. Wwa 1914.
 19. Pieśni o sławie. Nowe poezje. Wwa 1917.
 20. W noc Bożego Narodzenia. Jasełka polskie. Wyst. Wwa 1919.
 21. Kronika mieszczańska. Imć Panów Barwinków kupców krakowskich peregrynacja do Ziemi Świętej roku od przyścia Zbawiciela na świat 1548. Wwa 1922.
 22. Cztery komedyjki. Wwa 1924. Wyd. nast. Wwa 1934.
 23. Hymn wolności. Wwa 1925.
- Tu m.in. Marsz Hallera wyróżniony I nagrodą na konkursie Armii Ochotniczej w 1920 r.
24. Legendy warszawskie. Pozn. 1925 [1924]. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1945; Wwa 1947; kilkanaście wyd. do 1992.
- Poszczególne legendy miały liczne wyd. osob., oprac. na scenę i dla TV (m.in. Bazyliśzek, Złota kaczka, Pan Twardowski, Syrena).
25. Polski zaklęty świat. Pozn. 1926.
 26. Zaczarowana królowa. Baśń sceniczna w 5 obrazach. Wyst. Wwa 1926. Wyd. nast. Wwa 1928.
 27. Moja Warszawa. Obrazki z niedawnych lat. Wwa 1929. Wyd. nast. Wwa 1949; Wwa 1975.
 28. Boruta. Balet-opera w 4 a. Muzyka M. Maliszewskiego. Wyst. i wyd. Wwa 1930.
 29. Śpiewy historyczne. Wwa 1930.
 30. Ulubione baśnie. [Cz. 1–4]. Wwa 1931.
 31. Pieśń o rynku i zaułkach. Nowy cykl o Starym Mieście. Wwa 1932 [1931] *Pod Znakiem Potetów* (równocześnie 700 egz. bibliofilskich). Wyd. nast.: wyd. 3 Wwa 1947.
 32. Służba poety. Poezje. Wyd. pośmiertne przygotował i wstępem opatrzył A. Bogusławski. Wwa 1936.

33. Nowe oczy. Wyd. pośmiertne przygotował A. Bogusławski. Wwa 1937.

Wydania zbiorowe i wybory

34. Poezje. Wyd. zupełne. T. 1, 3. Wwa 1926–1927.

T. 2 niewyd.

35. Od wiosny do wiosny. [Wiersze dla dzieci]. Zebrała M. Oppmanówna. Wwa 1948.

36. Wiersze o Starym Mieście. Wybór i ilustr. I. Korsak, wstęp W. Żukrowski. Wwa 1955. Wyd. 2 Wwa 1987.

37. Wiersze wybrane. Wybór M. Skalska, wstęp P. Hertz. Wwa 1958; Wwa 1978.

38. [Wybór poezji]. Wwa 1963 *Poeci Pol.*

39. Poezje wybrane. [Oprac.] M. Piechal. Wwa 1979.

40. Stara Warszawa. [Wybór i oprac.] A. Derwojedowa. Wwa 1982 [wyd. bibliofilskie]; toż Wwa 1985.

Wiersze przedr.: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965) oraz liczne antologie.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

Z. DĘBICKI: Portrety. [S. l.], Wwa 1927. — K.W. ZAWODZINSKI: Współczesna poezja patriotyczna i żołnierska. W: *Wśród poetów*. Kr. 1946. — H. MORTKOWICZ-OLCZAKOWA: Or-Ot w moich wspomnieniach. W: *Bunt wspomnień*. Wwa 1961 (prwdr. 1959). — S. KOLBUSZEWSKI. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 1 (1968). — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Rozmowy z samym sobą. Kr. 1972. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 2. Wwa 1973. — P. HERTZ: Wieczory warszawskie. Wwa 1974. — I. CSAPLÁROS: A magyar Marseilleise lengel irodalmi viszhengja. *Lengelország* (Wwa) 1976 nr 10 [dot. Marsza Rakocznego, tłum. G. Kerényi]. — H. JANKOWSKA: Bard starej Warszawy. *Tydzien Pol.* (Londyn) 1976 nr 26. — J. KAPUŚCIK, P. STAWECKI. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — W. SZAFRANIEC: Napoleon w polskiej świadomości społecznej. *Mies. Lit.* 1979 nr 9. — R. TABORSKI: Bard starej Warszawy. *Kron. Wuy* 1981 nr 3. — H. SZLETYŃSKI: Sylwety i wspominki. Kr. 1984 (prwdr. 1978). — R. TABORSKI: „Stara Warszawa” Or-Ota, niedoszła prekursorka „Kroniki Warszawy”. *Kron. Wuy* 1984 nr 4. — R. WAKSMUND: Poezja czy proza? *Sztuka dla Dzieci* 1987 nr 4. — [S. DYMEK] S.D.: Poetyckie legendy A.O. *Nike* 1988 nr 9.

I.T.

ORACZEWSKI Feliks 1739–1799

Urodzony 14 stycznia 1739 w Przybysławicach (pow. olkuski); syn Aleksandra, starosty rogowskiego, i Elżbiety z Miąskowskich. W 1750/51 – 1755/56 uczył się w Szkołach Nowodworskich w Krakowie, od 11 kwietnia 1757 w Szkole Rycerskiej

w Lunéville; edukację uzupełniły podróże po Francji, Włoszech i Austrii. Po powrocie do kraju otrzymał tytuł pułkownika wojsk koronnych. W 1771 przebywał w Paryżu. W 1773–75 posłował z województwa krakowskiego na sejm delegacyjny (do delegacji nie wszedł). Należał do aktywnych członków patriotycznej opozycji, narażając się na represje. Występował w sprawie organizacji szkolnictwa. W 1774–75 ogłaszał wiersze w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych*, był na królewskich obiadach czwartkowych i debiutował w teatrze jako autor komedii satyryczno-politycznej (1775). Od końca 1775 do czerwca 1776 przebywał w Wiedniu i prowadził ożywioną korespondencję z Adamem Kazimierzem Czartoryskim, Izabelą Lubomirską i Ignacym Potockim. Po powrocie osiadł w swych dobrach w Krakowskiem. W 1778–80 był konsyliarzem Rady Nieustającej i komisarzem Departamentu Policji; od 1779 — członkiem Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. Mieszkał przeważnie w Krakowie, protegował teatr krakowski, należał do wolnomularstwa. Około 1870 ożenił się z Anną Chazel, Francuzką. W okresie od sierpnia 1780 do maja 1782 odbył podróż naukową do Saksonii, Palatynatu, Belgii, Francji i Austrii; zwiedzał kopalnie metali, soli i węgla. 19 sierpnia 1782 został powołany do Komisji Kruszcowej. Między kwietniem 1783 a majem 1784 studiował w Paryżu nauki przyrodnicze przy finansowej pomocy Stanisława Augusta, któremu przysyłał relacje o życiu naukowym, literackim i teatralnym Paryża (część ukazała się w *Pamiętniku Historyczno-Politycznym* 1783). 26 września 1785 wszedł do Komisji Porządkowej dla Olkusza, Kazimierza i paru innych miast w Krakowskiem, w 1787 — do Komisji Porządkowej dla Krakowa. 3 marca 1786 został członkiem Komisji Edukacji Narodowej, 28 kwietnia — wizytatorem Szkoły Głównej Koronnej, później jej rektorem. W czerwcu 1787 przyjmował w Krakowie oficjalną wizytę króla i otrzymał Order św. Stanisława. Jesienią założył Związek Filantropów. Doraznie praktycystyczne stanowisko O. w sprawach naukowych i autokratyzm jego rządów doprowadziły do konfliktu między nim a grupą profesorów z Janem Śniadeckim na czele. Jesienią 1789 został wezwany przez Komisję Edukacji Narodowej do Warszawy na rozpatrzenie sporu i do Krakowa już nie wrócił, choć formalnie sprawował urząd rektorski do wygaśnięcia patentu w czerwcu roku następnego. W 1790 przewodniczył Towarzystwu do Ksiąg Elementarnych i uczestniczył w obradach KEN. Od marca 1791 do maja 1792 był posłem polskim we Francji. W 1791 został (z Francji) członkiem Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji 3 Maja, a w 1792 — kawalerem Orderu Orła Białego. Z Paryża przesyłał Stanisławowi Augustowi wiadomości o życiu literackim i teatralnym. Bawiącym tam

Izabeli Branickiej i Teresie Tyszkiewiczowej służył jako cicerone. Po odwołaniu z poselstwa wyjechał w sierpniu do Szwajcarii, potem do Bawarii (Monachium). Tu na krótko, a potem w Wiedniu osiadł na stałe. W 1793 i 1796 jeździł w Krakowskie dla uregulowania spraw majątkowych. Zmarł 12 sierpnia 1799 w Wiedniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pieniacz. Komedia w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1775.

Niepodp.

2. Polak cudzoziemiec w Warszawie. Komedia we 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1778.

Niepodp.

3. Zabawy, czyli życie bez celu. Komedia we 3 a. Wyst. Wwa 1779. Wyd. Wwa 1780. Wyd. 2: oprac. Z. Wołoszyńska. *Komedia obyczajowa warsz.* T. 1. Wwa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia*.

4. Mowa w dzień rozpoczęcia wizyty Szkoły Głównej Koronnej ... 19 maja roku 1786... Kr. 1786.

5. Mowa przy objęciu rządów stanu akademickiego w Koronie dnia 3 października roku 1786... Kr. 1786.

6. Powitanie ... Stanisława Augusta ... imieniem Akademii Krakowskiej ... 1787 dnia 17 czerwca. [Kr.] 1787, toż Wwa 1787 (tu też Odpowiedź JKMcI).

7. Projekt Związku Filantropów, uwieńczający w krakowskim województwie pamięć bytności Stanisława Augusta. [Kr. 1787]. Przedr. *Pam. Hist.-Polit.* 1787 t. 4 cz. 1; oprac. K. Zathay. *Ze skarbcza kultury* z.1 (1952).

8. List do przyjaciela z Warszawy. B.m. [ok. 1789]. Niepodp.

Ponadto druki mów sejmowych z 1773–1774, relacji z poselstwa i rozporządzeń rektorskich. Kilka pism edukacyjnych O. przedr.: W. Sereżyński. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce* 3 (1884); J. Lenik w: Kandydaci stanu akademickiego. Tarnopol 1891; S. Tync. *Komisja Edukacji Nar.* Wybór źródeł. Wr. 1954 BVI, 126.

Był też autorem niezachowanej tragedii *Zwycięstwo pod Orszą* (powst. ok. 1776) i wierszy rozproszonych w rkpsach lub zaginionych. Parę wierszy i fragm. ogł.: *Pam. Warsz.* 1818 t. 12; S. Tomkowiak w: *Z wieku Stanisława Augusta*. T. 2. Kr. 1882; R. Kaleta: *Antologia poetycka F.K. Woyny. Ze skarbcza kultury* 1983 z. 38.

Parę listów z rozległej koresp. zachowanej w rkpsach ogł.: W. Zawadzki. *Teatr Nar.* 1765–1794. Wwa 1967; B. Michalik w: *Korespondencja I. Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774–1809)*. Wr. 1978.

O P R A C O W A N I A

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel*. 20 (1865). — B. DEMBIŃSKI: F.O., rektor Akademii Krakowskiej, jako poseł w Paryżu podczas rewolucji w r. 1791 i 1792. *Księga pam. Uniw. Lw.* Lw. 1900. — [S. KRZEMIŃSKI] s. *Wielka enc. powsz. ilustr.* S. 2 t. 5 (1905). — J. LEWICKI: *Geneza Komisji Edukacji Narodowej*. Wwa 1923. — W. TOKARZ: *Komisja Edukacyjna i Uniwersytet Jagielloński*. Wwa 1924; przedr. w: *Rozprawy i szkice*. T. 1. Wwa 1959. — K. BARTOSZEWICZ: *Szkice i portrety literackie*. T. 1. Kr. 1930. — M. SKORZEPIANKA: F.O., rektor Krakowskiej Szkoły Głównej. Kr. 1935. — A. JOBERT: *La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773–1794)*. Paris 1941; przekł. pol. M. Chamcówna. Wr. 1979. — M. CHAMCÓWNA: *Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej*. *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 3/4. — J. FABRE: *Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières*. Paris 1952. — K. OPALEK: *Mysł Oświeceniowy w Krakowie*. Kr. 1953. — M. CHAMCÓWNA: *Szkola Główna Koronna w walce o autonomię uniwersytecką*. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1957 nr 2. — E. ALEKSANDROWSKA: *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770–1777*. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959; [wyd. 2 zmien. i popr.] Wwa 1999 [2000]. — M. CHAMCÓWNA: *Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej*. Szkoła Główna Koronna w l. 1786–1795. Wr. 1959. — Z. RASZEWSKI: *Staroświeczyzna i postęp czasu*. Wwa 1965. — Z. JABŁOŃSKI: *Z dziejów teatru krakowskiego w drugiej połowie XVIII w.* *Rocz. Bibl. PAN w Kr.* 16 (1970). — J. MICHAŁSKI. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — H. KOCÓJ: *Działalność F.O. w Paryżu podczas rewolucji francuskiej w świetle korespondencji ze Stanisławem Augustem Poniatowskim i Joachimem Chreptowiczem*. *Przegl. Hum.* 1987 nr 9. — TENŻE: *Misja F.O. w Paryżu podczas Sejmu Wielkiego w świetle jego korespondencji ze Stanisławem Augustem Poniatowskim i Joachimem Chreptowiczem*. *Prace Nauk. UŚI*. 950 (1988). — D. RATAJCZAKOWA: *Komedia oświeconych 1752–1795*. Wwa 1993. — *Wiersze polit. pierwszego rozbioru i Sejmu Delegacyjnego 1772–1775*. Oprac. B. Wolska. Wwa 2001.

E.A.

ORKAN Władysław 1875–1930

Właściwe nazwisko: Franciszek Smaciarz (Szmaciarz), zmienione na: Franciszek Smreczyński.

Urodzony 27 listopada 1875 w Porębie Wielkiej (pow. limanowski) w ubogiej rodzinie góralskiej; syn Macieja Smaciarza i Katarzyny ze Smreczaków. W 1898 rodzina zmieniła nazwisko na Smreczyński. W 1884–86 uczył się w szkole ludowej w Porębie Wielkiej, w 1886–88 w szkole cystersów w Szczyrzu, w 1888–95 w Gimnazjum św. Jacka w Krakowie. Zdobyte wykształcenia zawdzięczał matce, która do nauki przywiązywała dużą wagę i pod tym względem miała wpływ na syna. Wiersze, poematy i dramaty zaczął pisać już w latach szkolnych, redagował też uczniowskie gazetki *Nygus*, *Szczypiorek*, 183

Grom, uczestniczył w szkolnych przedstawieniach amatorskich, należał do tajnej Organizacji Narodowej. Debiutował w 1895 wierszami „Dziś a wtedy” i „Czemu”, ogłoszonymi w krakowskim tygodniku satyrycznym *Diabeł* (pisywał tu do 1897) pod pseudonimem Władysław Orkan, którego odtąd stale używał. W 1895 nie uzyskał w gimnazjum promocji do klasy ósmej i przerwał naukę. Osiedl w Porębie, gdzie zajmował się pracą na roli, ale nie zarzucał działalności literackiej. W 1896 wziął udział w konkursie na dialog (jurorami byli: Adam Asnyk, Michał Bałucki i Ignacy Maciejowski) i zdobył nagrodę za utwór „Cmentarna noc”. I. Maciejowski (Sewer) był też literackim opiekunem O. przy pisaniu komedii „Postrożni”, przeznaczonej na lwowski konkurs dramatyczny, ta jednak nie została zauważona. Wejście w literackie środowisko młodopolskie ułatwiła mu głośna powieść Sewera „Matka” (której bohaterką była matka O.) oraz protekcja Kazimierza Tetmajera, który zabiegał o wydanie debiutanckiego tomiku O. „Nowele” i zaopatrzył go entuzjastyczną przedmową. W 1896 nawiązał wieloletnią współpracę z *Tygodnikiem Ilustrowanym*, w 1897 z *Życiem* (z której zrezygnował po objęciu redakcji przez Stanisława Przybyszewskiego), z *Przeglądem Tygodniowym*, *Nową Reformą*, od 1898 pisywał do *Młodości*, *Kuriera Lwowskiego* i jego dodatku *Tygodnia*, od 1899 do *Głosu i Krytyki*. W 1900 został sekretarzem redagowanego przez Marię Wysłouchową ludowego pisma *Zorza*, w tymże roku nawiązał wieloletnią współpracę z pismem *Naprzód*. W 1898 odbył pierwszą podróż za granicę — przez Wiedeń do Szwajcarii (którą odwiedził ponownie w 1904–05). Wyjeżdżał także kilkakrotnie do Włoch. Owocem wspólnej podróży z Leopoldem Staffem (1902) była humoreska „Jak Jędrak Śklarz po Włochach jeździł. Leopoldowi Staffowi na przypomnienie Cerwary”. Głównym gatunkiem w twórczości O. była proza narracyjna. W ogłaszanych w czasopiśmie i przedrukowanych w osobnych tomach opowiadaniach („Nowele”, „Nad urwiskiem”) i powieściach („Komornicy”, „W roztokach”) pokazał się jako epik wsi, dając nowe ujęcie problemów jej dotyczących. Spośród jego dramatów najliczniejszych recenzji doczekał się „Skapany świat”. Premiera w języku ukraińskim (przeł. Józefa Stadnyka) odbyła się w Ruskim Teatrze Narodowym we Lwowie. O. interesował się literaturą ukraińską — w 1908 wydał we własnym przekładzie tom nowel ukraińskich pisarzy. W późniejszym okresie aktualne zagadnienia społeczne w jego utworach pojawiają się rzadziej; pisarz zajął się czasami przeszłymi („Pomór”, „Drzewiej”, „Kostka Napierski”). W 1909 poślubił Marię Zwierzyńską (zmarła 1912). W tym okresie aktywnie działał w ruchu ludowym, uczestniczył w pracach Związku Podhalan, wygłaszał przemówienia na zjazdach Związku. Zaangażował się w próbę publicznej obrony Sta-

nisława Brzozowskiego, oskarżonego o współpracę z Ochroną. W 1914 interweniował w związku z aresztowaniem w Nowym Targu Włodzimierza Lenina. Po wybuchu I wojny światowej pracował w Biurze Prasowym Komendy Legionów w Piotrkowie i w Nowym Radomsku. Od lipca 1915 brał udział w walkach jako oficer 4 pułku piechoty — wydarzenia upamiętnił w książce „Drogą Czwartaków. Od Ostrowca na Litwę”. Od 1 września 1915 do 1 lutego 1916 pracował w Archiwum Wojskowym w Piotrkowie i Lublinie; do kwietnia 1916 uczestniczył w walkach na Wołyniu. Z powodu zdrowotnych niedomagań przeniesiony został do pracy w Archiwum Wojskowym Legionów w Krakowie, a w 1916 i 1917 wygłaszał odczyty o walkach Legionów w różnych stronach kraju. W 1918 uczestniczył w akcji związanej z utrzymaniem Spisza. W 1921 pierwszy raz znalazł się nad morzem — ogłosił wtedy w *Przeglądzie Warszawskim* cykl felietonów „Znad Bałtyku”, podkreślając znaczenie wybrzeża dla Polski. Kontynuował pracę literacką, współpracując m.in. z *Gazetą Ludową* od 1919, *Gazetą Podhalańską*, *Ilustrowanym Kurierem Codziennym*, w którym od 1924 ogłaszał „Listy ze wsi”. W styczniu 1920 został w stopniu oficera piechoty referentem wojskowym w 2 pułku strzelców podhalańskich. Od 1922 był członkiem Związku Zawodowego Literatów Polskich. W styczniu 1924 zalegalizował (trwający od lat) związek z Bronisławą Chajkowską-Folejewską. W 1927 na Podhalu i w Krakowie obchodzono jubileusz 30-lecia pracy literackiej O., ukazało się też pierwsze studium o jego twórczości pióra Juliana Krzyżanowskiego. W rok potem otrzymał pensję rządową, która poprawiła trudną sytuację materialną pisarza. W 1928 w towarzystwie żony i Jana Wiktora odbył podróż do Włoch. Na kilkanaście dni przed śmiercią otrzymał nagrodę literacką miasta Warszawy, której niestety nie zdążył odebrać. Zmarł 14 maja 1930 w Krakowie. Pochowany na cmentarzu Rakowickim; w roku następnym jego ciało przeniesiono na stary cmentarz w Zakopanem. W Nowym Targu znajduje się pomnik O., w Porębie Wielkiej — muzeum.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nad grobem Matki, Dumania, Kr. 1896.

2. Nowele. Z przedmową K. Tetmajera. Wwa 1898. Przedr. w poz. 26 [t. 7], 28 t. 1, 31 [t. 5–6]. Niektóre nowele przedr. w poz. 30.

Tu: Przenaczenie; Bezdomni (przeł. ros. 1900, serb.-chorw. 1948, 1951); Dwie kartki z życia nauczyciela; Sierota na „dochówku”; Zemsta trupa; Na wydaniu; „Zły”; Na zarobek (przeł. serb.-chorw. 1901); Pogrzeb; Skrzyżki grają – bieda gra...; Krótki sen (przeł. ros. 1900, serb.-chorw. 1901).

3. Ofiara. Fragment w 3 a. z r. 46. Red. pierwotna powst. 1899. Red. ponowna wyst. Kr. 1904, wyd. Kr. 1905. Przedr. w poz. 31 [t. 3–4].

4. Komornicy. Powieść. Lw. 1900. Wyd. nast. m.in.: przedmowa S. Pigoń. Wwa 1947; posłowie A. Ślapa. Wwa 1953; posłowie L. Sobierajski. Wwa 1955; posłowie M. Puchalska. Kr. 1961. Do 1961 14 wydań. Przedr. w poz. 26 [t. 4], 30, 31 [t. 7], 32. Przekł.: czes. 1950, ros. 1951.

5. Nad urwiskiem. Szkice i obrazki. Lw. 1900. Wyd. 2 z dodatkiem Listów ze wsi. Kr. [1909]. Przedr. w poz. 26 [t. 6], 28 t. 1, 31 [t. 5-6]. Niektóre nowele przedr. w zbioru pt. Planety. Wwa 1927 oraz w poz. 24, 29, 30.

Tu: Nad urwiskiem. I; Wilija; Na Godnie Święta; Bazie; Wesoly dzień; Piekieleko. Obrazek z życia rodzinnego na wsi; Błazkowa Łysina; Niedowiarek; Nad urwiskiem. II; Z krainy Gorców. I-V; Juzyna (przekł.: czes. 1900, ros. 1900, serb.-chorw. 1900, ukr. 1901); Przekleństwo (przekł. włos. 1927); Po omacku; Jasna polana; Noc. Obraz w 1 a. (wyst. jako epilog poz. 6).

6. Skapany świat. Dramat w 4 a. z epilogiem. Wyst. Lw. 1902, wyd. Lw. 1903. Przedr. w poz. 30, 31 [t. 3-4].

Przekł. ukr. 1900.

7. W roztokach. Powieść. T. 1-2. Lw. 1903. Wyd. nast. m.in.: T. 1-2. Przedmowa: S. Pigoń. Wwa 1947; posłowie: J. Błoński. Kr. 1953; oprac. S. Pigoń. Wr. 1965 BNI, 188. Do 1965 11 wydań. Przedr. w poz. 26 [t. 1-2], 30, 31 [t. 8-9].

Przekł.: czes. 1913, ros. 1926.

Przeróbka sceniczna J. Mierzejewskiej pt. Śleboda 1938.

8. Z tej smutnej ziemi. [Poezje]. Lw. 1903. Przedr.

w poz. 31 [t. 1].

9. Herkules nowożytny i inne wesole rzeczy. Kr. 1905. Przedr. w poz. 26 [t. 8], 28 t. 2, 31 [t. 6]. Niektóre nowele przedr. w poz. 29, 30.

Tu: Herkules nowożytny (przekł.: niem. 1921, ukr. 1910); Opowieść o planetniku; O Wojtku, którego na Szczepana przekreśli (przekł. słowac. 1926); Lis (przekł.: esper. 1923, rum. 1963); Przykry moment; Jędrzej Baja i powieściopisarz; Jak Jędrzek Śklarz po Włochach jeździł. Leopoldowi Staffowi na przypomnienie Cerwary.

10. Wina i kara. Tragedia w 3 a. Kr. 1905. Przedr. w poz. 31 [t. 3-4].

11. Franek Rakoczy. Epilog w 3 a. Lw. 1908. Red. ponowna wyst. Kr. 1927. Przedr. w poz. 30, 31 [t. 3-4].

12. Miłość pasterska. Lw. 1908. Przedr. w poz. 26 [t. 5], 28 t. 2, 31 [t. 5-6].

Tu m.in.: Południe; Jak Józus chciał, a jak mu wyszło (przedr. w poz. 29, przekł.: lotew. 1931, ros. 1916); Schronisko (przekł. jw.); Wojtusiowe lato (przekł. jw.); Pogrzeb muzyki [dramat].

13. Pomór. Powieść. Kr. 1910. Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Wwa 1949. Przedr. w poz. 26 [t. 13], 31 [t. 10]. Przekł.: lotew. 1931, niem. 1923, ros. 1916.

14. Drzewiej. Powieść. Kr. 1912. Wyd. nast. m.in. wyd. 4. Przedmowa: S. Pigoń. Wwa 1950. Przedr. w poz. 26 [t. 3], 31 [t. 11].

Przekł.: słowac. 1930, włos. 1928.

15. Z martwej roztoki. [Poezje]. Kr. [1912]. Przedr. w poz. 30, 31 [t. 1-2].

W 1919 nagroda Ministerstwa Sztuki i Kultury.

16. Pieśni czasu. Piotrków 1915. *Bibl. „Dzien Nar.”* t. 1. Przedr. w poz. 31 [t. 2].

17. Drogą Czwartaków. Od Ostrowca na Litwę. Kr. 1916 [1917]. Przedr. w poz. 26 [t. 11], 31 [t. 15].

18. Wesele Prometeusza. Wwa 1920. Wyd. nast. Bari 1946. Przedr. w poz. 26 [t. 5, 8], 28 t. 2, 31 [t. 5-6].

Tu: Świt (wyróżniony w 1910 na konkursie *Tyg. Ilustr.*, przekł. franc. 1931); Wesele Prometeusza (przedr. w poz. 29, 30, przekł. ros. 1949); O świętym Martynianie; „Napoleon”; Zemsta malarza (przedr. w poz. 30); Kościelny; Jaś znad brzegu.

19. Kostka Napierski. Powieść z XVII w. Wwa [1925]. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Wwa 1948. Przedr. w poz. 26 [t. 14], 30, 31 [t. 12].

Przekł.: ros. 1927, ukr. 1930.

20. Listy ze wsi. T. 1-2. Wwa 1925-1927. Przedr. w poz. 26 [t. 9-10], 27, 30, 31 [t. 14].

21. Warta. Studia - Listy - Szkice. Lw. [1926].

22. Czantoria. Opowieść. [Niedokończona.] Ogl. fragm. *Czas* 1931 nr 78, *Tęcza* 1931 nr 11, *Tyg. Ilustr.* 1933 nr 42, *Zaranie Śl.* 1933 z. 2. Całość przedr. w poz. 26 [t. 12], 31 [t. 13].

23. Wskazania. Wwa [1930].

Art. i odczyty dot. Podhala, niektóre przedr. w poz. 26 [t. 9-10, 11], 27, 31 [t. 14, 15].

24. Z krainy Gorców. Dla młodzieży. Lw. 1934. Wybór pism wyd. pośmiertnie, przygotowanych przez autora.

Przekłady

25. Młoda Ukraina. Wybór nowel. Zebrał i tłum. ... Wwa [1908].

Tu przekł. pisarzy: I. Franko, W. Jarosz, O. Kobylańska, N. Kobryńska, A. Kruszelnicki, B. Lepki, T. Łypa, O. Mahowej, Ł. Martynowicz, P. Myrnyj, Potapenko, Semaniuk (M. Czeremszyna), W. Stefanyk, A. Werchowyc.

Wydania zbiorowe i wybory

26. Dzieła. [T.1-8]. Red. i posłowie: S. Pigoń. Kr. 1932-1933, [t. 9-12] red. i posłowie S. Pigoń. Wwa 1935-1936, [t. 13-14] red. M. Kridl, posłowie M. Rzeuska. Wwa 1938 [1939].

Niektóre tomy miały wyd. następne.

27. Listy ze wsi i inne pisma społeczne. Wybór. Do druku przygotował i rozprawy wstępne poprzedził S. Pigoń. Wwa 1946.

28. Nowele zebrane. Wstęp: E. Korzeniewska. T. 1-2. Wwa 1951.

29. Wybór nowel i opowiadań. Do druku przygotował i wstępem opatrzył Z. Mitzner. Wwa 1951 i wyd. nast.

30. Wybór pism. Oprac. i przedmowa: J. Błoński. Kr. 1953.

31. Dzieła. Wyd. zbior. Red. zespołowa pod kierunkiem S. Pigionia: M. Karaś, M. Rydlowa, J. Skór- 185

nicki. Poezje oprac. i komentarzem opatrzył J. Kwiatkowski. Utwory dramatyczne oprac. i komentarzem opatrzył M. Kwaśny. Bibliografię oprac. I. Kleszczoła. [T. 1–16]. Kr. 1960–1972.

Każdy tom zawiera notę edytorską.

W [t. 3] m.in.: *Postrozni. Komedia w 3 a; w [t. 4] m.in.: Widma. Dramat.*

32. Komornicy i opowiadania wybrane. Wybór i posłowie: B. Faron. Wwa 1975.

33. Z krainy Gorców. Nowele i obrazki. Kr. 1975.

34. Ciekawe oczy. [Opowiadania]. Wstęp i wybór: M. Kozłowski. Nowy Sącz 1987.

35. Wskazania dla synów Podhala. Oprac. i wstęp: M. Kozłowski. Zakopane 1987.

36. Myśli. W wyborze M. Kozłowskiego. Zakopane 1988.

Ponadto kilka drobniejszych wyborów nowel.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol. 5* (1967).

Wybory utworów w przekładach

37. W roztokach. Roman. – Powiści. – Opowiadania. Tłum. O. Fiedosienko, Ju. Popsujenko. Kyiw 1976.

Listy

38. Dialog serdeczny. Korespondencja W.O. i K. Smreczyńskiej. Do druku przygotował, przedmową i przypisami opatrzył F. Ziejka. Wwa 1988.

Koresp., rkpsy utworów, notatki, mater. znajdują się głównie w Bibl. Jagiel., ponadto m.in. w Ossol., Muzeum Tatrzzańskim w Zakopanem. Listy do S. Brzozowskiego ogl. M. Sroka w: S. Brzozowski: *Listy*. T. 2. Kr. 1970; listy do M. Wyslouchowej ogl. J. Dużyk. *Pamiętnikarstwo Pol.* 1973 nr 1/2; list do T. Piniego ogl. S. Nicieja. *Opole* 1980 nr 5; listy do B. i M. Wyslouchów, W. Feldmana i in. adresatów ogl. G. Brodacki. *Czasop. Zakładu Nar. Ossol.* 3 (1993), 6 (1995), 9 (1998); list od L. Staffa ogl. *Tyg. Powsz.* 1987 nr 51/52.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J. FLACH. *Przegl. Pol.* 1899 t. 133 [dot. nowel]. — A. DROGOSZEWSKI. *Bibl. Warsz.* 1902 t. 1 [dot. „Komorników”]. — T. GAŁECKI. *Ogniuo* 1903 nr 14–15 [dot. „W roztokach”]. — [L. BRUNER] J. Sten. *Szkice krytyczne*. Lw. 1906 i wyd. nast. — S. BRZozowski: *Sam na sam z kłeską*. W: *Legenda Młodej Polski*. Lw. 1910 [1909] i wyd. nast. — J. DĄBROWSKI. *Nowe powieści*. *Krytyka* 1910 t. 4 [dot. „Pomoru”]. — [W. FELDMAN] F. Kreczowski: *Powieść O. Tamze* 1912 z. 6 [dot. „Drzewiej”]. — H. GALLE. *Bibl. Warsz.* 1912 t. 4 [dot. „Drzewiej”]. — R. ZRĘBOWICZ. *Czyny i nalogi poetów. Dialog z konieczności*. *Krytyka* 1913 z. 2 [dot.

„Z martwej roztoki”]. — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI. *Rzeczpospolita* 1921 nr 84, 86, 87. — J. KRZYŻANOWSKI. *Pieśniarz krainy kęp i wiecznej nędzy*. *Rzecz o W.O.* Zakopane 1927. — Z. DĘBICKI. *Portrety*. S. 2. Wwa 1928. — [L. STOLARZEWICZ] A. Galiński. *Powieść epicko-realistyczna*. Łódź 1930 [1929]. — S. PRZYBYSZEWSKI. *Moi współcześni. Wśród swoich*. Wwa 1930. — W. NATANSON. *W obronie „Pomsty”*. O. W. *Chwyty i zachwyty*. Kr. 1934. — *Gaz. Podbalańska* 1934 nr 20 [nr poświęcony W.O.]. — S. PIGON. *Na drogach i manowcach kultury ludowej*. Lw. 1939 i wyd. nast. — Cz. LATAWIEC. *Awans społeczny i artystyczny J. Kasprowicza i W.O.* Pozn. 1947. — I. SŁAWIŃSKA. *Tragedia w epoce Młodej Polski. Z zagadnień struktury dramatu*. Tor. 1948 [dot. „Winy i kary”]. — Z. FOLEJEWSKI. *La fonction des éléments dialectaux dans les oeuvres littéraires. Recherches stylistiques fondées sur la prose de W.O.* Uppsala 1949. — M. PUCHAŁSKA. *W.O.* Wwa 1957. — S. PIGON. *W.O. Twórca i dzieło*. Kr. 1958. — R. GERLECKA. *Wczesna twórczość W.O. 1897–1902*. Łódź 1959. — B. FARON. *Z kontaktów W.O. z naturalizmem*. *Rocz. Nauk-Dydakt. WSP w Kr.* 1961 z. 11 i odb. — M. WARNENSKA. *Orkanowe ścieżki*. W: *Śladami pisarzy*. Wwa 1961 i wyd. nast. — J. WIKTOR. *Podróż po słońce. Wspomnienia o W.O.* Wwa 1961. — H.D. WERWES. *W.O. i ukraińska literatura*. Kyiw 1962. — L. TATAROWSKI. *„W roztokach” W.O. – studium samotności*. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 14 (1972). — B. FARON. *Obraz lit. pol. S. 5 t. 3* (1973). — J. DUŻYK. *W.O. Życie i twórczość*. Kr. 1975. — TENŻE. *W.O. Opowieść biograficzna*. Wwa 1975 i wyd. nast. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — F. ZIEJKA. *Literackie przyjaźnie W.O.* *Przegl. Hum.* 1979 nr 1. — E. ROSNER. *W kręgu kultu W.O. W: Beskidzkie ścieżki pisarzy*. Kat. 1982. — I. SOLARZ. *Orkanowe Szyce*. *Znak* 1985 nr 1/2. — W. OCHELLI. *„Na dzień” M. Gorkiego i „Franek Rakoczy” W.O. Slavia Orientalis* 1986 nr 2. — K. POKLEWSKA. *Dramaty narodowej świadomości W: Krew na śniegu. Rzecz o rabacji galicyjskiej w literaturze polskiej*. Wr. 1986. — E. WIŚNIEWSKA. *Powiązania genetyczno-typologiczne W. Stefanyka i W.O. W: Wasyl Stefanyk w obliczu Młodej Polski*. Wr. 1986. — G. KRÓLIKIEWICZ, Z. KRUCZEK. *Gorzaskim szlakiem W.O.* Wwa 1987. — A. BARSKA. *W kręgu kultury orkanowskiej. Rzecz o kulturze ludowej w prozie W.O. Opole 1987*. — J. KOBYLIŃSKA. *Gwara w utworach W.O.* Kr. 1990. — L. TATAROWSKI. *Arkadyjskie tęsknoty W.O. W: Ludowość w literaturze Młodej Polski*. Wr. 1991. — J. POPIEL. *Modernistyczne tragedie „winy i kary”*. (Kasprowicz, O.). *Ruch Lit.* 1993 nr 5. — J. KOLBUSZEWSKI. *Gorce w twórczości W.O.* *Tamże* 1995 nr 2 (prwdr. 1988). — J. KOBYLIŃSKA. *Świat językowy W.O. Słowa i stereotypy*. Kr. 1997.

W.A.-Sz.

ORPISZEWSKI Ludwik 1810–1875

Urodzony 24 sierpnia 1810 w Roszkowej Woli nad Pilicą, w rodzinie ziemiańskiej; syn Józefa, uczestnika insurekcji kościuszkowskiej, i Marianny z Szymońskich. Dzieciństwo spędził w rodzinnej wsi Klóbkka (pow. włocławski). Od 1821 uczył się w szkołach pijarskich w Łowiczu, Włocławku i Ploc-

ku, od 1828 studiował na wydziale prawa i administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Debiutował jako poeta elegią na śmierć wojewody Piotra Bieleńskiego, krążącą nielegalnie po Warszawie w rękopiśmiennych odpisach. Poznał Zygmunta Krasieńskiego i Konstantego Gaszyńskiego, bliższe kontakty utrzymywał z Ludwikiem Nabelakiem. W 1830 należał do spisku przygotowującego powstanie, 29 listopada wziął udział w ataku na Belweder. Walczył w stopniu kapitana jako dowódca kompanii w gwardii akademickiej, potem jako dowódca szwadronów II pułku Mazurów, brał udział w bitwach pod Grochowem i Ostrołęką. W grudniu 1830 wstąpił do Towarzystwa Patriotycznego, miał kontakt z Maurycem Mochnackim, Tadeuszem Krępowieckim i Kazimierzem Pułaskim. Po upadku powstania wyemigrował; w Dreźnie poznał Adama Mickiewicza i Stefana Garczyńskiego; przez pewien czas przebywał w Badenii; następnie wyjechał do Francji i zamieszkał w Châlon nad Marną. Nawiązał kontakt z *Pielgrzymem Polskim*, gdzie w 1833 wydrukował anonimowo wiersz „Tańczenie Polki”, atakujący szlachtę bratającą się z zaborcą. Od 1835 mieszkał w Paryżu. W 1836 ogłosił anonimowo w *Roczniku Emigracji Polskiej* wiersz mylnie przypisywany Mickiewiczowi, „Ballada z ostatnich czasów”, który cieszył się dużą popularnością. O. został wprowadzony przez Mickiewicza do domu księcia Adama Czartoryskiego; to zapoczątkowało jego aktywną działalność w Hotelu Lambert. Należał do założycieli naczelnego organu stronnictwa — tygodnika *Trzeci Maj*, którego w 1939–41 był naczelnym redaktorem. Zamieszczał tu liczne artykuły oraz utwory literackie. Od 1839 należał do Towarzystwa Historyczno-Literackiego. Był na słynnej uczcie wydanej na cześć Mickiewicza przez Eustachego Januskiewicza w grudniu 1840. W 1842 wyjechał do Niemiec z misją nawiązania kontaktów politycznych z krajem. W 1844 wysłano go do Rzymu jako agenta misji włoskiej Hotelu Lambert. Wciągnął wówczas do swojej działalności Cypriana Norwida oraz Z. Krasieńskiego. W dniu 25 marca 1848 wraz z Mickiewiczem uczestniczył w delegacji polskiej do Piusa IX. Po ogłoszeniu „Składu zasad” występował przeciwko Mickiewiczowi. W październiku 1848, uznawszy misję rzymską za bezcelową, poprosił o dymisję. Wyjechał do Paryża, potem do Niemiec i Szwajcarii. Utrzymywał wówczas bliskie kontakty osobiste i korespondencyjne z Z. Krasieńskim. W 1850 przybył do Wielkopolski, w lipcu tego roku ożenił się z Anną Zyberk-Plater. Zmuszony opuścić w 1851 zabór pruski, zamieszkał w Villamont koło Lozanny i zajął się pracą literacką. Używał pseudonimu Ludwik z Krzewia. W prasie szwajcarskiej zamieszczał własne przekłady na język francuski utworów Jana Kochanowskiego, Stanisława Trembeckiego, A. Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Z. Krasieńskiego, Franciszka Zabłockiego.

W 1854–55 współdziałał przy założeniu biura informacyjnego Hotelu Lambert w Genewie. W 1862 objął ponownie agencję w Rzymie, ale już w lutym 1863 wycofał się z pracy politycznej i wrócił do Szwajcarii. W 1868 ogłosił „Kilka wspomnień z lat 1829–1844” (*Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu* R. 1867). Zmarł 22 lutego 1875 w Villamont; pochowany w Lozannie; w 1904 ciało przewieziono do Kłóbki.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wędrowka po Wielko-Polsce i Mazowszu. Powieść wzięta z ostatnich wypadków. Paryż 1838. Wyd. nast. skróc. pt. Zawisza i Zawila, czyli wędrowki po Wielkopolsce i Mazowszu. Pozn. 1881. Podp.: Ludwik z Krzewia.
2. Pułkownik, czyli różny los dwóch kolegów szkolnych. Powieść. Cz. 1–2. Paryż 1858. Podp.: Ludwik z Krzewia.
3. La Pologne, le germanisme et le tsarat de la Moscou depuis l'an 1000 jusqu'à 1860. Question historique à propos de la question du jour. Paris 1861.
4. Mikołaj Zebrzydowski. Dramat w 5 a. Pozn. 1872. Tekst poprzedzony wierszem T. Lenartowicza: Do Autora.
5. Coup d'oeil sur les oeuvres les plus remarquables des poètes polonais. Lausanne 1874.

Ponadto kilka broszur polit. i hist. w jęz. franc.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 6 (1975).

Koresp. i mater. L.O. znajdują się m.in. w Bibl. Czart. i Bibl. Kórń. Listy od Z. Krasieńskiego ogl.: J. Kallenbach. *Pam. ks. 1866–1906. Prace byłych uczniów S. Tarnowskiego*. Kr. 1904; Z. Sudolski. *Twórczość* 1962 z. 10.

O P R A C O W A N I A

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

B. ZALESKI: L. Orpiszewski. Kr. 1875 odb. z *Przegl. Pol.* — [Z. MIŁKOWSKI] T.T. JEŻ: Sylwety emigracyjne. Lw. 1904. — M. HANDELSMAN: Adam Czartoryski. T. 1–3. Wwa 1948–1949. — J.W. GOMULICKI: Norwid partyzantem Czartoryskich. *Stolica* 1967 nr 17 [tu fragm. raportów z 1844–48]. — Z. TROJANOWICZOWA: Rzecz o młodości Norwida. Pozn. 1968. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — J. WSZOLEK. *Pol. słownik biograf.* 24 (1979). — Z. MARKIEWICZ: Zapomniani pisarze i działacze emigracyjni. W: *Polsko-francuskie związki literackie*. Wwa 1986 (prwdr. 1973).

W.A.-Sz. 187

ORSZAK Grzegorz ok. 1520 – ok. 1567

Inna forma nazwiska: Orsacius.

Urodzony około 1520. Pochodził ze środowiska plebejskiego, możliwe iż z Małopolski północnej. Przebieg jego nauk nie jest znany; wiadomo, że tytułował się bakałarzem i że znał język grecki i hebrajski. Niewykluczone, że studiował na Uniwersytecie Krakowskim. Działal w Pińczowie. W październiku 1550 uczestniczył w pierwszym synodzie tworzącego się zboru małopolskiego, zorganizował szkołę zborową i był jej rektorem do 1560. Tego roku w maju został wyłączony ze zboru za przyjęcie doktryny Franciszka Stankara; w następnym uznany za herezyka, musiał opuścić Pińczów. Przeniósłszy się do Dubiecka kierował tamtejszą szkołą (do 1563). Był autorem pierwszej polskiej postylli i inicjatorem przekładu Biblii. Sam przełożył część Starego Testamentu, która później — wraz z przekładami innych tłumaczy — stała się podstawą tzw. Biblii brzeskiej. Utrzymywał żywe kontakty z Andrzejem Trzeciekim i Stanisławem Orzechowskim. Miał syna Zachariasza. Zmarł około 1567.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Postylla polska domowa, to jest kazania na każdą niedzielę. Wyd. Jan Seklucjan. Królewiec 1556 druk. A. Augezdecki (dwie odmienne ed.).

O P R A C O W A N I A

NR 3 (1965); LP.

K. KOLBUSZEWSKI: Postyllografia polska XVI i XVII w. Kr. 1921. — S. BODNIAK: G. O., pierwszy postyllograf polski. *Ref. w Polsce* 1935/36. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — H. BARYCZ. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — TENŻE: Powstanie, wzrost i upadek gimnazjum różnowierczego w Pińczowie. *Pińczów i jego szkoły w dziejach*. Kr. 1979. — J.T. MACIUSZKO: Ewangelicka postyllografia polska XVI-XVIII w. Wwa 1987.

I.T.

ORZECZOWSKI Stanisław 1513–1566

Inne formy imienia i nazwiska: Orechovius; Stanislaus Orichovius Polonus; Orichovius Roxolanus; Orichovius Rhutenus; Orzechovius.

Urodzony 11 listopada 1513 w Przemyślu lub pobliskich Orzechowcach; syn Stanisława herbu Oksza, pisarza ziemi przemyskiej, i Jadwigi z Baranieckich herbu Trąby, córki popa ruskiego. Nauki początkowe odbył w szkole katedralnej w Przemyślu. Przeznaczony przez ojca do stanu duchownego, dzięki jego koneksjom dworskim otrzymał w dwunastym roku życia jako beneficjum kanonię

przemyską (1525). W 1526 wpisał się na Akademię Krakowską, następnie udał się na studia zagraniczne do Niemiec; z przerwami przebywał w 1528–31 w Wiedniu, Wittenberdze i Lipsku. Tam zapoznał się w kręgach Marcina Lutra i Filipa Melanchtona z doktryną reformacyjną. Potem pojechał do Włoch; najdłużej przebywał w Padwie (do 1537), gdzie słuchał Łazarza Bonamica i Antoniego Passero, którzy rozbudziili jego zainteresowania humanistyczne. W Bolonii i Wenecji pod kierunkiem Jana Baptisty Egnazio zapoznawał się z problemami polityki i historiografii. W 1537 przebywał krótko w Przemyślu. W 1538 wyjechał ponownie do Padwy. W roku następnym wraz z przyjacielem, Marcinem Kromerem, znów był w Bolonii i słuchał wykładów Romulusa Amaseusa. W 1540 przebywał na dworze kardynała Hieronima Ghinucciego. Prawdopodobnie w 1541 wrócił do kraju i przyjąwszy święcenia kapłańskie, osiadł na probostwie w Żurawicy (pod Przemyślem). Wtedy rozpoczął działalność pisarską. Polityczne traktaty, tzw. turcyki (mowy antyturckie), przyniosły mu natchemniastowy rozgłos. Natomiast pisma polemiczne — w których krytykował celibat księży i bronił obrządku greckiego — naraziły go na konflikt z władzami kościelnymi. Pozwany przed sąd biskupi (1547), pisma swe odwołał. Jednakże na sejmiku w Sądowej Wiszni (1550) ponownie bronił swych poglądów. W 1551 zawarł związek małżeński z Magdaleną Chelmską, co ściągnęło nań proces i klątwę kościelną oraz utratę beneficjów. Po ślubie zamieszkał w Żurawicach (pod Przeworskiem). W 1552 odniósł się do sejmu i przy poparciu szlachty, wśród której cieszył się dużą popularnością, uzyskał warunkowe zawieszenie wyroku, ale bez uznania małżeństwa. W 1560 odstąpił od walki o reformę (zniesienie celibatu, komunie pod dwiema postaciami, liturgię w języku narodowym, niezależność od Rzymu) i przeszedł zdecydowanie na pozycję ortodoksji katolickiej. Od tej pory w swych pismach atakował innowierców, szczególnie gwałtownie swego dotychczasowego przyjaciela, Andrzeja Frycza Modrzewskiego. W tym okresie powstały jego najważniejsze traktaty polityczne, w których wyłożył własny program organizacji teokratycznego państwa szlacheckiego. Pisał sprawnie po łacinie i po polsku, w obu językach osiągając najwyższą jakość stylu. Łacinę swoją opierał na wzorach antycznych (głównie na Ciceronie), a prozie polskiej nadał wysoki kunszt, stosując w niej reguły ciceroniańskie. Zmarł pod koniec 1566.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. [Tzw. Turcyki. Obejmują dwie mowy].

a) De bello adversus Turcas suscipiendo ... ad equites Polonus oratio. Kr. 1543 druk. H. Unglerowa

(dwie ed.). Inne wyd. Kr. 1543 druk. H. Wietor (dwie ed.).

Przekł. pol. (możliwą iż samego S.O.) pt. Książki o ruszeniu ziemi polskiej przeciw Turkowi. Kr. 1543 druk. H. Unglerowa; przedr. T. Wierzbowski. Wwa 1895 *Bibl. Zapomnianych Poetów i Prozaików Pol. XVI-XVIII w.* z. 4. Fragm. przedr. J. Krzyżanowski; Proza polska wczesnego Renesansu 1510–550. Wwa 1954. Wstęp do przekł. przedr. W. Taszycki; Obrońcy języka polskiego. Wr. 1953 *BN* 1, 146.

b) Ad Sigismundum Poloniae regem Turcica secunda. Kr. 1544 druk. H. Wietor. Inne wyd. Kr. 1544 druk. H. Unglerowa. Przekł. niem. B.m. 1544.

Obie mowy wyd. Bazylea 1551 druk. J. Oporinus; wyd. nast.: Kr. 1590; wyd. S. Niegoszewski. Rzym 1594; Wiedeń 1663.

Przekł. pol. obu mów: J. Januszowski pt. Oksza Stanisława Orzechowskiego na Turka. Kr. 1590 Druk. Łazarzowa; wyd. nast.: K.J. Turowski, zob. poz. 18; B. Nadolski: Wybór mów staropolskich. Wr. 1961 *BNI* 1, 175.

2. Fidelis subditus sive de institutione regia ad Sigismundum Augustum libri duo. Pierwsza red. powst. w 1543; druga w 1548. Wyd. J. Górski. Kr. 1584 Druk. Łazarzowa (obie red.). Wyd. nast.: Lw. 1632; Kr. [1639]; Wwa 1697; Wwa 1698; Wwa 1763. Red. z 1543 wyd. T. Wierzbowski. Wwa 1900 *Bibl. Zapomnianych Poetów i Prozaików Pol. XVI-XVIII w.* z. 14; red. z 1548 wyd. G. Saenger, T. Wierzbowski. Wwa 1908. *Tamże* z. 25.

Przekł. pol.: J. Januszowski pt. S.O. Fidelis subditus albo o stanie królewskim. (Powst. 1606?). Wyd. B. Ulanowski: Sześć broszur politycznych z XVI i początku XVII stulecia. Kr. 1921 *BPP* nr 76.

3. Baptismus Ruthenorum. Kr. 1544 druk. H. Wietor (dwie ed.).

4. De lege coelibatus contra Syricium ... oratio. Wyd.: 1547 (?); Bazylea 1551 druk. J. Oporinus. Przekł. niem. Rzym 1783.

5. Funebris oratio habita ... ad equites Polonos in funere Sigismundi Jagellonis. Kr. 1548 druk. H. Unglerowa. Wyd. nast. m.in.: Wenecja 1548; w zbiorze: *Orationes clarorum hominum*. Wenecja 1559. Fragm. przedr. I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927 s. 183–186. Przekł. pol. fragm. zob. K.J. Turowski, poz. 18; całość tłum. J. Starnawski, zob. poz. 20.

6. Ad Julium III ... supplicatio de approbando matrimonio a se inito. Bazylea 1551 druk. J. Oporinus. Wyd. nast.: b.m.r. [Wr. XVIII w.]; Lipsk 1781. Fragm. przedr. I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927 s. 325–333.

Przekł. pol. (anonim.) pt. List Stanisława Okszyca Orzechowskiego do Juliusza III papieża z prośbą o uchwalenie małżeństwa swego. Lipsk 1782.

7. Fidei catholicae confessio. (Powst. 1552). Wyd. Kr. 1561 druk. Łazarz Andrysowic (dwie ed.). Wyd. nast.: Kolonia 1563; Wwa 1815.

Przekł. pol. H. Krzyżanowski pt. Wyznanie wiary. Kr. 1562 druk. Łazarz Andrysowic.

8. Annales Polonici ab excessu Divi Sigismundi primi. (Obejmują l. 1548–1552. Powst. 1554). Wyd. J.S. Herbut. Dobromil 1611 druk. J. Szeliga. Wyd. nast.: Gdańsk 1643; przy: J. Długosz: *Historiae Polonicae liber XIII et ultimus*. Lipsk 1712; wyd. T. Działyński. Pozn. 1854 (dwie różne ed.).

Przekł. pol.: Z.A. Nałęcz Włyński pt. Kroniki S. Orzechowskiego. Kr. 1767; wyd. nast.: T.A. Mostowski: Wybór pisarzy polskich. Wwa 1805; K.J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* z. 85–87; toż wyd. 2 Ostrów 1860. Fragm. przedr. *Antologia pam. pol. XVI w.* Wr. 1966.

9. Chimaera sive de Stancari funesta regno Poloniae secta. (Powst. 1560). Wyd. Kr. 1562 druk. Łazarz Andrysowic. Wyd. nast. Kolonia 1563.

Przekł. pol.: Z.A. Nałęcz Włyński pt. Chimera, czyli o Stankara okropnym królestwu polskiemu kacerstwie. Powst. ok. 1810. Rkps *Bibl. Jagiel.* sygn. 2627; fragm. tłum. J. Starnawski, zob. poz. 20.

10. Pro dignitate sacerdotali oratio. Kr. 1561 [druk. Łazarz Andrysowic]. Wyd. nast. Kolonia 1563.

11. Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego. Powst. 1561. Wyd. F. Bohomolec. Wwa 1773; przedr. T. Mostowski w zbiorze: *Życia sławnych mężów*. T. 4. Wwa 1805. Wyd. nast.: F.S. Dmochowski w zbiorze: *Żywoty sławnych Polaków*. T. 1. Wwa 1830; K.J. Turowski. Sanok 1855 *Bibl. Pol.* z. 1–2; toż wyd. 2 Ostrów 1860.

12. Ad Jacobum Uchanicium ... Fricius sive de majestate Sedis Apostolicae. B.m.r. [Kolonia 1562 lub Kr. 1562 druk. M. Siebeneicher].

Przekł. pol.: Z.A. Nałęcz Włyński pt. Pismo ... do Jakuba Uchańskiego ... Frycy ... czyli o głownowładztwie ... Stolicy Apostolskiej. Powst. 1813. Rkps *Bibl. Jagiel.* sygn. 2630.

Odpowiedź na ten paszkwil zob. A. Frycz Modrzewski: *Orichovius, sive depulsio calumniarum*. [Pińczów] 1562.

13. Rozmowa albo dyalog około egzekucyjnej Polskiej Korony. Kr. 1563. Wyd. nast.: pt. Dialog albo Rozmowa... Kr. 1564 druk. Łazarz Andrysowic (dwie ed.); wyd. K.J. Turowski. Kr. 1858 *Bibl. Pol.* z. 22–24; wyd. kryt. J. Łoś: *Polskie dialogi polityczne*. Kr. 1919 *BPP* nr 74; wybór wyd. A. Boleski. Wwa [1921] *Bibl. Kłasyków Pol.* Wendego 8; I. Chrzanowski, S. Kot, jw. poz. 5, s. 447. Fragm. przedr. W. Taszycki: Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w. Lw. 1928; toż Wwa 1955; Wwa 1969.

14. Quincunx, to jest wzór Korony Polskiej na cynku wystawiony. Kr. 1564 druk. Łazarz Andrysowic. Wyd. nast.: K.J. Turowski. Kr. 1858 *Bibl. Pol.* z. 22–24; wyd. kryt.: J. Łoś, jw. poz. 13; wybór wyd. A. Boleski, jw. poz. 13. Fragm. przedr. W. Taszycki-

ki, jw. poz. 13; Odezwę do czytelnika przedr. W. Taszycki: *Obrońcy...*, jw. poz. 1.

15. Politycja Królestwa Polskiego na kształt Arystotelesowych polityk wypisana dla dobra pospolitego r. 1566. Wyd. T. Działyński. Pozn. 1854; wyd. Ż. Pauli. Kr. 1859; Przedmowę do czytelnika przedr. W. Taszycki, jw. poz. 1. *Fragm.* przedr. *700 lat myśli pol.: XVI w.* (1978). Wyd. całości oprac. J. Starnawski. Przemysł-Rzeszów 1984.

Wydania zbiorowe

16. [Obszerne fragm. dzieł łac. i mów S.O. przełożonych na język pol.] Wyd. J.M. Ossoliński: Wiadomości historycznokrytyczne do dziejów literatury polskiej. T. 3 cz. 1-2. Kr. 1822; przedr. pt. Żywot i sprawy S.O. Kr. 1891. Tam również fragm. dzieł polskich oraz koresp.

17. Dzieła w niektórych przedmiotach pisane S.O. Tłum. z łac. na język ojczysty przez A.Z. Nałęcz Włyńskiego. T. 1-2. Wr. 1826.

18. Mowy. Wyd. K.J. Turowski. *Sanok 1855 Bibl. Pol.* z. 1-2.

19. Orichoviana. Opera inedita et epistulae S.O. 1543-1566. Wyd. J. Korzeniowski. T. 1. Kr. 1891 *BPP* nr 19. *Oratio ad equites maioris Poloniae contra matrimonium secundum Sigismundi Augusti Regis Poloniae (1548)* - przedr. *Fontes Neolatini*. Kr. 1999.

20. Wybór pism. Oprac. J. Starnawski. Wr. 1972 *BNI*, 210.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

T. SINKO: *Erudycja klasyczna O.* Kr. 1939 odb. z *Rozpr. PAN. Wydz. Filol.* (omówienie: J. STARNAWSKI. *Eos* 1972 z. 1). — H. BARYCZ: *Studia włoskie S.O. Studia z dziejów kultury pol.* Wwa 1949. — H. ŚWIDERSKA: S.O. The uneasy years, 1550-1559. *The Polish Review* 1963 nr 3. — J. CZERNIATOWICZ: *Z dziejów grezystyki w Polsce w okresie Odrodzenia.* Wr. 1965. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy Zygmunta.* Wwa 1966. — J. ŚLASKI: *O chronologii polskich dialogów politycznych S.O.* *Przegl. Hum.* 1966 nr 4. — H. DZIECHCIŃSKA: *Proza staropolska.* Wr. 1967. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: S.O. pisarz nieznan. W: *Z historii polskiej literatury i kultury.* Wwa 1967. — J. ŚLASKI: *Polskie dialogi polityczne S.O. na tle sejmów egzekucyjnych. Odrodzenie i Ref. w Polsce* 12 (1967). — J. STARNAWSKI: *O metodach wydania „Wyboru pism” S.O. Kultura i lit. dawnej Polski.* Wwa 1968. — A. LEWICKA-KAMIŃSKA: *Rota przysięgi ślubnej S.O. (Rkps Bibl. Jagiel).* *Biał. Bibl. Jagiel.* 1969 nr 1/2. — P. MESNARD: *L'essor de la philosophie politique au XVI-e siècle.* Tours 1969. — H. DZIECHCIŃSKA: *Żywot Jana Tarnowskiego* pióra S.O., staropolska biografia pochwalna. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 15 (1970). — *TAŻ:* *Biografistyka staropolska w l. 1476-1627.* Wr. 1971. — P. CZARTORYSKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy.* Wr. 1971. — B. KOSMANOWA: *Wróg celibatu S.O.* Wwa 1971. — T. FIJAŁKOWSKI: *O. i Roz-*

jusz. Kartka z dziejów polemiki staropolskiej. Prace Polon. 5. 28 (1972) s. 193-199. — J. STARNAWSKI: S.O. w sądach współczesnych i potomnych. *Z dziejów kultury i lit. ziemi przemyskiej.* T. 2. Przemysł 1973. — B. OTWINOWSKA: *Język - naród - kultura.* Wr. 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — C. BACKVIS: *Szkie o kulturze staropolskiej.* Wwa 1975. — H. BARYCZ: *Z epistolografii szesnastowiecznej. Odrodzenie i Ref. w Polsce* 20 (1975). — B. KOSMANOWA: S.O. jako polemista religijny. *Eubemer* 1975 nr 4. — B. GÓRSKA: S.O. „Politycja Królestwa Polskiego” - fragment nieznanego druku z XVI w. *Ze skarbcza kultury* 1976 z. 2. — B. KOSMANOWA: *Biografia - autobiografia - pamiętnik. Pamiętnikarstwo Pol.* 1976 nr 1/4. — J. STARNAWSKI: *De S.O. elocutione latina. Acta omnium gentium ac nationum conventis Latinis litteris linguarum fovendis.* Melitae 1976. — S. GRZYBOWSKI: S.O. and the beginnings of political sciences of baroque. *Organon* 12/13 (1976/77). — J. STARNAWSKI: *Pisarze Ziemi Przemyskiej i wkład ich w rozwój literatury polskiej. Roczn. Przemyski* 17/18 (1976/77). — B. KOPAŃSKI: *Kwestia turecka w sejmach polskich i pismach ulotnych XVI w. Przegl. Orient.* 1977 nr 1. — B. KOSMANOWA: *Popularność S.O. w Rzeczypospolitej szlacheckiej. Odrodzenie i Ref. w Polsce* 22 (1977). — *TAŻ:* *Recepcja twórczości S.O. od połowy XVIII do połowy XIX w. Pam. Bibl. Kórn.* 13 (1977). — H.D. WOJTYSKA: *Papiestwo - Polska 1548-1563. Dyplomacja.* Lubl. 1977. — *RED. Pol. słownik biograf.* 24 (1979). — H.E. WYCZAWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — W. DENDURA: *Wesele u S.O. Profile* 1983 nr 10. — K. NIZIO: *Przekazy rękopiśmienne „Politycji Królestwa Polskiego” S.O. Pam. Bibl. Kórn.* 20 (1983) s. 185-196. — A.F. DZIUBA: *Z dziejów polskiej teologii moralnej na przełomie XVI i XVII w. Studia Theologica Varsoviensia* 22 (1984) nr 1. — Janusz PELC: *Europejskość i polskość literatury naszego renesansu.* Wwa 1984. — J. MALINOWSKA: *Epistola clari viri de quamplurimis optimis selecta. List S.O. do Pawła Ramusia. Roczn. Hum.* 33 (1985) nr 3. — S. ROSPOND: *Kościół w dziejach języka polskiego.* Wr. 1985. — W. DENDURA: *Gdzie umarł S.O. Życie Przemyskie* 1986 nr 34. — J. MALINOWSKA: *„Fidei catholicae confessio” S.O. Wyznanie wiary - apologia. Roczn. Hum.* 34 (1986) nr 3. — M. KARPLUK: *„bulgaryzmów” S.O. (1513-1566). Hława „rozdział”. Slavist. Studia Językozn.* 1987 s. 137-141. — S. KOT: *Polska Złotego Wieku a Europa.* Wwa 1987. — R. SKOWROŃSKI: *„Quincunx, to jest Politycja Królestwa Polskiego” (w kontekście „Krótkiej rozprawy” M. Reja). Polonistyka* 1987 nr 3. — W. DENDURA: *Nieznany fragment biografii S.O. Roczn. Przemyski* 26 (1988) s. 385-389. — J. MALINOWSKA: *Kilka uwag o adresacie listu S.O. „Pro exequiis Sigismundi Jagellonis Poloniae Regis”. Roczn. Hum.* 36 (1988) nr 3. — P. ZWOLIŃSKI: S.O. a ruskie tradycje gramatyki bizantyjskiej. W: *Szkie i studia z historii sławistyki.* Wr. 1988. — L. SŁUGOCKI: *O rzekomo zaginionym liście S.O. z 1560 r. Palestra* 1989 nr 2. — A. TOMASZEK: S.O. contra procuratores. *Tamże.* — W. URBAN: *Zapomniany list S.O. Roczn. Przemyski* 27 (1990) s. 365-372. — S. GRZYBOWSKI: *Prorok z Rusi w siódlach Odrodzenia. Pisarze staropol. Sylwetki.* T. 1. Wwa 1991. — J. DYL: *Traktaty duszpastersko-liturgiczne i spowiednicze oraz książki dotyczące formacji kapłanów i zakonników wydrukowane w Polsce do połowy XVI w. Roczn. Teolog.* 38/39 (1991/92) nr 4. — J. MALINOWSKA: *„Colores rhetorici” niektórych mów S.O. Roczn. Hum.* 39/40 (1991/92) nr 3. — S. DUBISZ: *Język*

i polityka. Wwa 1992. — J. STARNAWSKI: O piarstwie lacińskim i polskim S.O. W: *Odrodzenie. Czasy – ludzie – książki*. Łódź 1992. — S. GRZESZCZUK: *Blazeńskie zwierciadło*. Kr. 1994 (prwdr. 1970). — A. KRZEMINSKI: *Początki utopii w literaturze staropolskiej*. Tor. 1994. — E. SGAMBATI: „Lud” – „Naród” – „Ojczyzna” w słownictwie polskich pisarzy politycznych XVI w. *Od „Lamentu świętokrzyskiego” do „Adona”*. Wwa 1995. — P. BUCHWALD-PELCOWA: Autorzy polscy w indeksach ksiąg zakazanych. *Przegl. Hum.* 1996 nr 1. — TAŻ.: *Cenzura w dawnej Polsce*. Wwa 1997. — K. KOEHLER: Intelektualista i wiara. *Arcana* 1997 nr 3. — H. WIŚNIEWSKA: *Leksyka regionalna w pismach S.O. Roczn. Przemyski* 33 (1997) nr 1. — TAŻ.: *Język polski na ziemiach ruskiej i lubelskiej w Rzeczypospolitej szlacheckiej XVI–XVIII w.* Lubl. 2001.

I.T.

ORZELSKI Stanisław 1581–1626

Urodzony 1581 w Topoli; syn Macieja herbu Drya, sędziego grodzkiego w Nakle, i Elżbiety z Niemojewskich, bratanek pisarza politycznego Świętosława. Pisał się z Orla. Brak informacji o jego naukach w kraju (możliwe, iż uczył się u poznańskich jezuitów, a potem w Krakowie). Studiował za granicą. W 1601 wyjechał do Włoch, w 1602 immatrikował się na Uniwersytecie w Padwie, w 1606 odwiedził Bolonię. Tegoż roku wrócił do kraju, w czerwcu uczestniczył w sejmiku w Środzie. W 1609 ożenił się z Barbarą z Jezior Dębolską. Trudnił się prowadzeniem gospodarstwa ziemskiego, był właścicielem wsi: Topola, Samostrzela, Liszkowa, Dąbrowy, Komorowa, Wielkiej Wsi i połowy miasteczka Dźwierszna; w 1614 otrzymał na „wyderkał” (wykup) połowę miasta Czarnkowa; w Poznaniu posiadał okazały budynek (który po jego śmierci żona ofiarowała karmelitom). Pod pseudonimem Marfordus (lub Martholdus) Mądzikowius pisywał wiersze makaroniczne, w których popierał politykę króla Zygmunta III, chwalił oświatę, wykiptał przywary różnych stanów, zwalczał różnowierców i rokoszan. Zmarł około 10 maja 1626 w Dąbrowie na Pałukach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Macaronica (carmina) Marfordii Mądzikowii poetae approbati*. Powst. 1623–1624. Wyd. kryt. M. Pełczyński: *Studia macaronica*. S.O. na tle poezji makaronicznej w Polsce. Pozn. 1960 *Pozn. Tow. Przej. Nauk*. *Fragm.: Macaronice I* (z przekł. pol. E. Sarnowskiej) przedr. *Poeci pol. baroku* 1 (1965). Rkpsy wymienia M. Pełczyński, jw.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

M. PEŁCZYŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — R. WÓJCİK: *Makaronizmy i ich funkcje w „Macaronica Mar-*

fordii Mądzikowii poetae approbati”. *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*. Szczecin 1994 s. 97–109.

I.T.

ORZELSKI Świętosław 1549–1598

Urodzony 25 lipca 1549 na zamku Orle w Wielkopolsce, w rodzie pochodzącym z Borzejowic w Kaliskiem; syn średnio zamożnego szlachcica, Mikołaja i Barbary z Grocholskich, stryj Stanisława, poety. W 1558 uczył się we Frankfurcie, od 1560 studiował w Lipsku, a w dwa lata później wpisał się na Akademię Krakowską. Na wiosnę 1564 wyjechał z braćmi do Wittenbergi, gdzie pod wpływem tamtejszego środowiska przyjął luteranizm. Po rocznym pobycie wrócił do kraju i wstąpił na służbę u Stefana Batorego. W 1576 został pisarzem ziemskim kaliskim, w 1580 tamtejszym sędzią ziemskim. W 1585 otrzymał starostwo kościańskie, w 1589 od Zygmunta III — starostwo radziejowskie. Wykupił majątek rodzinny Orle wraz z zamkiem i złożył urząd sędziego ziemskiego (1590). Aktywnie uczestniczył w życiu politycznym: posłował na wiele sejmów i sejmików, występował w obronie praw innowierców (był seniorem wyznania augsburskiego), współprzewodniczył na zjeździe w Toruniu (1595), był marszałkiem sejmu (1582). Pozostawił mowy polityczne oraz cenny szczegółowy opis wydarzeń historycznych od chwili śmierci Zygmunta Augusta do koronacji Stefana Batorego. Był dwukrotnie żonaty; jego pierwszą żoną była Barbara Dąbrowska (1574), drugą — Katarzyna Russocka, córka Mikołaja, łowczego sierańskiego. Zmarł w lutym lub marcu 1598.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Interregni Poloniae libri VIII*. (Dzieje dwóch bezkrólewí po Zygmuncie Auguście 1572–1576). Wyd. E. Kuntze. *Scriptores Rerum Polonicarum* t. 22 (1917).

Przekł. pol.: *fragm. ogł. J.U. Niemcewicz: Zbiór pamiętników ... o dawnej Polsce*. T. 1. Wwa 1882; toż wyd. 2 Lipsk 1838; całość W. Spasowicz pt. *Bezkrólewia ksiąg ośmiuro*. T. 1–3. Petersb. 1856–1858 *Dziejopisowje Krajowi* t. 2–4; wyd. fotoofs. Wwa 1980. *Fragm. przedr. Wybór tekstów do dziejów kultury Wielkopól*. Pozn. 1962.

2. *Mowy i pisma w sprawach publicznych (w liczbie 29) z 1576–1597*. Wyd. W. Spasowicz, jw. poz. 1. Tom wstępny. Petersb. 1858.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

M. KOROLKO: *Klejnot swobodnego sumienia*. Wwa 1974. — H. BARYCZ. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — 191

B. KORCZ, *Tyg. Pol.* 1983 nr 10. — Z. MROZEK: Udział Pałuk w życiu literackim kraju. *Kronika Bydg.* 1979/80–1981 [wyd. 1987]. — E. DUBAS-URWANOWICZ: Partykularne czy uniwersalne postrzeganie polityki i kultury w pierwszych bezkrólewicach? *Uniwersalizm i regionalizm w kronikarstwie Europy Środkowo-Wschodniej*. Lubl. 1996.

I.T.

ORZESZKOWA Eliza 1841–1910

Urodzona 6 czerwca 1841 w majątku rodzinnym Milkowszczyzna koło Grodna; córka Benedykta Pawłowskiego, zamożnego ziemianina o wykształceniu prawniczym, i Franciszki z Kamieńskich. Po śmierci ojca w 1843 matka zawarła związek małżeński z Konstantym Widackim (1849), a jej wychowaniem zajęła się głównie babka, Elżbieta Kamieńska. W 1851 została umieszczona na pensji sakramentek w Warszawie, gdzie przebywała do 1857. Ukończyła naukę w szesnastym roku życia i w kilka miesięcy później wydano ją za mąż za Piotra Orzeszkę (krewnego ojczyma). Zamieszkała w majątku męża, Ludwinowie koło Kobrynia na Polesiu. Tu zaczęła sama dokształcać się; zorganizowała szkołkę dla dzieci wiejskich. W 1862 przebywała w Warszawie dążąc do zerwania nieudanego małżeństwa. W powstaniu styczniowym pełniła prace w służbie pomocniczej na rzecz walczących. Późną jesienią 1863 około dwóch tygodni była gościem w Ludwinowie u Romualda Traugutta, którego następnie odwozła do granic Królestwa. Z tego powodu jej mąż został aresztowany, a w marcu 1865 zesłany do guberni permskiej. Po utracie Ludwinowa zamieszkała w Milkowszczyźnie i tu kontynuowała pracę oświatową, organizując szkołkę dla dzieci wiejskich. Twórczość literacką rozpoczęła debiutem w *Tygodniku Ilustrowanym* (1866 nr 352–353) opowiadaniem „Obrazek z lat głodowych”. W tym też roku opublikowała artykuł „Kilka uwag nad powieścią” (*Gazeta Polska* nr 285) oraz recenzję podpisaną pseudonimem Li...ka [Litwinka] „O historii cywilizacji angielskiej przez Henryka Tomasa Buckle’a” (*Gazeta Polska* nr 157). W 1869 uzyskała unieważnienie małżeństwa. Pod koniec tego roku przeniosła się do Grodna, a następnie sprzedała Milkowszczyznę. Od 1870 uczestniczyła w ruchu emancypacyjnym kobiet, drukując m.in. rozprawę „Kilka słów o kobietach” (1870) oraz „Martę” (1873). W 1875–76 wygłosiła w Warszawie kilka odczytów o tematyce społecznej. W 1879 założyła w Wilnie, wspólnie z Wincentym Chelmińskim, spółkę księgarsko-wydawniczą pod firmą „E. Orzeszkowa i S-ka”, którą kierował Wacław Makowski. Firma wydała dwadzieścia pozycji; rozpoczęła drukiem studia społeczne O. „Patriotyzm i kosmopolityzm” (1880), a skończyła działalność jej roz-

prawą „O Żydach i kwestii żydowskiej” (1882). W 1881 współpracowała (pod pseud. Bąk) z W. Chelmińskim przy wydaniu pierwszego numeru pisma satyryczno-humorystycznego *Argus*. Po zamknięciu przez carski Departament Policji księgarni i rozwiązaniu spółki wydawniczej pięć lat pozostawała w Grodnie pod nadzorem policyjnym. W 1883 warszawski wydawca, Salomon Lewental, zawarł z nią umowę na zbiorowe wydanie jej pism. Ukazało się 47 tomów w 1884–89. Wiele utworów przetłumaczono na języki obce. W czasie wielkiego pożaru Grodna (1885) uległo zniszczeniu jej mieszkanie wraz ze znaczną częścią księgozbioru i autografami niektórych utworów. Jej ówczesna działalność na rzecz pogorzalców — liczne apele do władz, listy i artykuły — przyniosła efekty finansowe dla najbardziej poszkodowanych. W kraju ogłosiła cykl utworów „Z pożogi” I–VII. W 1886–88 napisała dwie powieści, „Nad Niemnem” i „Cham”, najwyższej cennie przez ówczesnych i późniejszych krytyków. Publikowała nadal w czasopiśmie artykuły i studia dotyczące literatury, spraw społecznych oraz o tematyce folklorystycznej („Ludzie i kwiaty nad Niemnem” 1888–91). Ulubionym jej zajęciem było tworzenie artystycznych zielników z suszonych kwiatów. W 1891 uroczyste obchodzone ćwierćwiecze twórczości literackiej O. Dwa lata później dedykowano jej księgę zbiorową pt. „Upominek”. W 1894 zawarła związek małżeński z owdowiałym Stanisławem Nahorskim, z którym łączyło ją wieloletnie uczucie. Prowadziła wykłady z literatury i kultury polskiej dla dziewcząt (1894–96). W latach późniejszych zajmowała się nadal działalnością społeczną i filantropijną. W 1899 była ostro krytykowana przez część dziennikarzy za umożliwienie druku (z wyprzedzeniem polskiego pierwodruku) rosyjskiego tłumaczenia z rękopisu „Argonautów”. W 1902 była współorganizatorką jubileuszu Marii Konopnickiej. W 1904 została zgłoszona do nagrody Nobla, co było zasługą szwedzkiej tłumaczki jej utworów, Ellen Wester, jednak jej nie otrzymała. W 1905 zebrała i wydała zbiór szesnastu nowel o tematyce żydowskiej „Z jednego strumienia”; podjęła współpracę z *Kurierem Litewskim* (od 1907 była kierowniczką literacką, w 1907–09 drukowała felietony „O książkach”). Publikowała też w *Przeglądzie Powszechnym* prozę poetycką „Z myśli wieczornych”. Patronowała pracy grodzieńskiego stowarzyszenia kulturalno-oświatowego „Muza”. Była członkiem Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy w Warszawie. Jej nowele z cyklu „Gloria victis” ukazały się w wydaniu książkowym w 1910. Zmarła na atak serca 18 maja 1910 w Grodnie; pochowana na miejscowym cmentarzu. W pogrzebie uczestniczyły delegacje z różnych stron Polski. W testamentie zapisała bibliotekę i dary jubileuszowe wileńskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk, którego

była współzałożycielką i pierwszym członkiem honorowym.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Beata. Powieść. Powst. ok. 1865. Ocalały fragm. dwóch końcowych rozdz. ogl. E. Jankowski. *Miscellanea lit. 1864–1910*. Wr. 1957 *Arch. Lit.* 2 i nadb.

2. Obrazek z lat głodowych. Ogl. *Tyg. Ilustr.* 1866 nr 352–353. Wyd. nast. m.in. Wwa 1950 (razem z opowiadaniem: W zimowy wieczór). Wyd. 2 Wwa 1952. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 31, 67 t. 1, 70 t. 1, 77 t. 1.

Przekł.: moldawski 1956, niem. 1959, ros. 1895, 1948, 1954, ukr. 1950.

3. Ostatnia miłość. Powieść. Wwa 1868. Wyd. nast. Wwa 1901; Wwa 1963. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 1, 67 t. 1, 77 t. 1.

Przekł.: litew. 1969, łotew. 1981, ros. 1991.

4. W klatce. Powieść. Powst. 1867. Wyd. Wwa 1870. Wyd. nast. Wwa 1962. Przedr. w poz. 55 t. 3, 67 t. 2, 70 t. 2.

Przekł. ros. 1904.

5. Na prowincji. Powieść. Powst. 1868. Wyd. Wwa 1870. Wyd. nast. Wwa 1965. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 4–5, 70 t. 3.

Przekł. ros. 1903, 1977.

6. Cnotliwi. Powieść. Powst. 1869. Wyd. Wwa 1871. Wyd. nast. Wwa 1965. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 13, 70 t. 4.

Przekł.: czes. 1875–76, niem. 1905.

7. Pan Graba. Powieść. Powst. 1869. Wyd. cz. 1–3. Lw. 1872 *Bibl. najciekawszych Powieści i Romansów* t. 28–30. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 10–12, 70 t. 5–6.

Przekł.: esper. 1912, niem. 1886, ros. 1902.

8. Pamiętnik Waclawy. Ze wspomnień młodej panny. Powst. 1869–70. Wyd. t. 1–2 Wwa 1871. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1959; Wwa 1968; Wwa 1975; Wwa 1988; Pozn. 1995. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 6–9, 70 t. 38–40.

Przekł. ros. 1902.

9. Na dnie sumienia. Powieść. Powst. 1871–72. Wyd. t. 1–2. Wwa 1873. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 15–18, 70 t. 41–42.

Przekł.: niem. ok. 1887, ros. 1902.

10. Marta. Wwa 1873. Wyd. nast. m.in. Lw.–Złoczów [1907] *Bibl. Powsz.* nr 633–637; Lw. [po 1923]; Wstęp: M. Żmigrodzka. Postłowie: Z. Żabicki. Przypisy: W. Billip. Wwa 1953; Wwa 1954; Oprac. J. Cieślowski. Wr. 1956, wyd. 2 popr. Wr. 1958; Przypisy: W. Billip. Wwa 1959; Postłowie Z. Żabicki. Wwa 1962; Wwa 1970; Wwa 1973; Lubl. 1979; Lubl. 1983. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 19, 64 t. 18, 67 t. 3, 70 t. 8.

Przekł.: chiński 1952, 1959, czes. 1906, esper. 1910, hebr. 1927, holend. 1898, jap. ok. 1911, 1929, litew. 1964, niem. 1887, 1984, ros. 1886, 1902, 1953, 1991, rum. 1965, słowac. 1956, szwedz. 1888, tadżycki 1977, uzbecki 1965, żyd. (jidysz) 1927.

11. Eli Makower. Powieść. *Tyg. Ilustr.* 1874 nr 340–365; 1875 nr 365–391. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 20–22, 70 t. 43–44.

Przekł.: niem. 1888, ros. 1902, 1908.

12. Pompalińscy. Powieść. Wwa 1876. Wyd. nast.: Wstępem opatrzyła M. Żmigrodzka. Przypisy oprac. L. Joachimowicz. T. 1–2. Wwa 1952. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 25–26, 70 t. 45.

Przekł. ros. 1903, 1966.

13. Rodzina Brochwiczów. Powieść. Ogl. *Kłosy* 1876 nr 549–596. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 23–24, 70 t. 46–47.

Przekł. ros. 1904.

14. Maria. Powieść. Ogl. *Tyg. Mód i Powieści* 1877 nr 25–42. Wyd. osob.: Nota edytorska Z. Mycielska-Golik. Wwa 1972. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 27, 70 t. 48.

Przekł. ros. 1904.

15. Meir Ezofowicz. Ogl. z ilustr. E.M. Andriollego. *Kłosy* 1878 nr 653–689 (z podtytułem: Powieść z życia Żydów). Wyd. osob. m.in.: Wwa 1879; Z upoważnienia autorki oprac. do użytku młodzieży P. Trzciniński. T. 1–2. Wwa 1902 *Bibl. dla Młodzieży* t. 6–7 [wyd. skrócone]; Wwa 1951; Wwa 1952; posłowie: J. Krzyżanowski. Przypisy: M. Bokszczanin. Pozn. 1957. Wyd. nast.: Wwa 1973, Wwa 1988. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 28–29, 67 t. 4–5, 70 t. 9–10, 75.

Adaptacje sceniczne i przeróbki: [M. Arnstein] A. Marek: Jehuda Lubrowicz. Sztuka w 5 a. osnuta na tie stosunków żydowskich z muzyką i śpiewami... Wyst. Wwa 1901. — J. Piasecki: Meir Ezofowicz. Wyst. Kr. 1902. — [A. Komgut] A. Kallas: Meir Ezofowicz. Sztuka w 5 a. Wyst. Wil. 1907. Wyd. Lw.–Złoczów [1907]. — Z. Sarnecki: Meir Ezofowicz. Dramat w 5 a. Wyst. Łódź i Wil. 1907. — I. Kamińska: Meir Ezofowicz. Wyst. Wwa 1954 [gościnnie w kraju i za granicą w 1954–61].

Przekł.: ang. 1898, 1899, 1980, czes. 1882, 1953, franc. 1887, 1906, hebr. 1884, 1951, litew. 1930, 1973, niem. 1885, 1916, ros. 1879, 1899, 1902, 1912, 1915, 1929, 1953, serb.-chorw. 1955, słowac. 1952, szwedz. 1895, ukr. 1929, włos. 1902, żyd. (jidysz) 1920.

16. Julianka. Obrazek miejski. *Kur. Warsz.* 1878 nr 11–29. Wyd. osob.: Posłowie: M. Jarochofska. Wwa 1955. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 34, 67 t. 7, 70 t. 17.

Przekł.: czes. 1964, franc. 1884, niem. 1887, ros. 1881, 1898, 1916, 1954, rum. 1962.

17. Sylwek Cmentarnik. Powieść. Powst. 1879. Wyd. Wil. 1881 *Wydawn. E.O. i S-ka* 17. Wyd. nast. Wil. 1910. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 30, 70 t. 49.

Przekł.: ros. 1883, 1884, 1899, 1904.

18. „Pokocilo się” i „Dam nogę”. Scena z życia dwóch braci. Wil. 1880 *Wydawn. E.O. i S-ka* 3. Wyst.: Kr. 1893 (pt. Pokocilo się i Dam nogę, obra-

* Kilka dat przy określonym języku oznacza przekł. różnych tłumaczy.

zek sceniczny w 1 a.), Pozn. 1896 (pt. Koroniarz i Litwin, komedia w 1 a.). Przedr. m.in. w poz. 55 t. 39, 70 t. 52.

19. Widma. Powieść. Wil. 1881 *Wydawn. E.O. i S-ka* 16. Wyd. nast.: Z przedmową S. Krzemieńskiego. Wwa 1908 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 544. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 39, 70 t. 52. Przekł.: czes. 1882, niem. 1885, ros. 1892.

20. Panna Antonina. Powst. 1881. Ogl. *Biesiada Lit.* 1883 nr 196–400. Wyd. osob. Wwa 1907 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 11 (sześć wyd. do 1948). Przedr. m.in. w poz. 56 t. 1, 60, 67 t. 11, 70 t. 20, 77, 80, 81.

Przekł.: ang. 1960, czes. 1890, franc. 1959, ros. 1902, 1954, włos. 1960.

21. Pierwotni. Powieść. Powst. 1881. Ogl. *Tyg. Romansów i Powieści* 1883 nr 732–754; wyd. osob. Wwa 1884; Wstępem opatrzyła M. Żmigrodzka. Przepisy E. Przyłubskiej. Wwa 1952. Przedr. m.in. w poz. 67 t. 9, 70 t. 11.

Przekł.: niem. 1887, ros. 1886.

22. Zygmunt Ławicz i jego koledzy. *Ateneum* 1882 t. 1 z. 3, t. 2 z. 1–3, t. 3 z. 1 (z podtytułem: Powieść). Wyd. osob.: Wstępem opatrzyła M. Żmigrodzka. Przepisy oprac. S. Kijek. Wwa 1952; Posłowie: M. Żmigrodzka. Przepisy: M. Grabowska. Wwa 1954. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 36, 70 t. 49, 77 t. 3.

Przekł. ros. 1902.

23. Dobra pani. *Ognisko. Książka zbior. wyd. dla uczczenia 25-letniej pracy T.T. Jeża* Wwa 1882 (z podtytułem: Nowela). Wyd. nast. m.in.: Wwa 1909 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 137 (dziecięcy wyd. do 1948); Wwa 1951 *Książka Nowego Czytelnika* (trzy wyd. do 1955); *Rzeszów* 1985; Kr. 1997. Przedr. m.in. w poz. 56 t. 1, 67 t. 11, 70 t. 20, 80, 83, 84. Wyd. też kilkakrotnie razem z nowelą: A...B...C... [poz. 26].

Przekł.: esper. 1909, niem. 1904, 1959, ros. 1884, 1916, 1954, ukr. 1929, 1950, włos. 1960.

24. Mirtala. Powieść. Powst. 1883. Wyd. Wwa 1886. Wyd. nast. przerobione przez autorkę. Wwa 1903. Przedr. m.in. w poz. 67 t. 10, 70 t. 19. Przekł.: czes. 1893, franc. 1886, hebr. 1893, 1923, 1945, 1955, holend. 1900, niem. 1889, ros. 1887, 1896, słoweń. 1906, szwedz. 1894, ukr. 1929, żyd. (jidysz) 1911.

25. Romanowa. Powst. 1883. Wyd. Lw. [1885] *Bibl. Mrówki* t. 210. Wyd. nast. Wwa 1950 *Mała Bibl. „Książki i Wiedzy”* 22. Przedr. m.in. w poz. 56 t. 1, 67 t. 11, 70 t. 20, 77 t. 11, 80.

Adaptacja: Romanowa. Wwa 1891 (pięć wyd. do 1929). — Romanowa. Wedle powieści... *Gaz. Gdańska* 1892 nr 154.

Przekł.: czes. 1891, niem. 1890, ros. 1885, 1954, serb.-chorw. 1898.

26. A...B...C... Fragm. ogl. *Świt* 1884 nr 34 (druk przerwany z powodu protestu cenzury). Wyd. całości (ze zmianami dokonany przez autorkę, która przeniosła akcję noweli na teren zaboru pruskiego): *Gaz. Warsz.* 1886 nr 54–56, 59–63, 65. Wyd.

osob.: Wwa 1907 *Bibl. Uniw. Lud.* 12 (dziewiętnaście wyd. do 1949); Oprac. M. Romankówna. Wwa 1947 *Bibl. Młodego Czytelnika* 8; Wwa 1949 *Mała Bibl. „Książki i Wiedzy”* 14; Posłowie: E. Jankowski. Wwa 1962; Kr. 1990; Bielsko-Biała 1993; Wwa 1994; Łódź 1996; Kr. 1998. Przedr. m.in. w poz. 56 t. 2, 67 t. 14, 70 t. 12, 80, 83, 84. Wyd. też kilkakrotnie z nowelą: Dobra pani poz. 23.

Adaptacja sceniczna: J. Chamiec: A...B...C... Inscenizacja w 3 odsłonach. W wyd.: Dziurdziowie. A...B...C... Wwa 1951.

Przekł.: ang. 1947, czes. 1893, 1916, esper. 1909, hebr. 1935, niem. 1898, 1952, ros. 1887, 1898, 1903, 1949, 1954, serb.-chorw. 1909, słowac. 1909, szwedz. 1887, ok. 1891, ukr. 1927, 1950.

27. Gedali. Ogl. *Dzien. Łódz.* 1884 nr 208–216, 218–226 (z podtytułem: Obrazek wiejski); wyd. osob. Wwa 1885 (pt. Kramarz. Obrazek wiejski). Wyd. nast. m.in. Wwa 1899 (pt. Kramarz. Obrazek); Wwa 1905; W oprac. G. Pauszer-Klonowskiej. Wwa 1960. Przedr. m.in. w poz. 53, 59 t. 3, 64 t. 9, 67 t. 14, 70 t. 12, 75, 77 t. 11.

Adaptacja sceniczna: A. Sikorski. Wyst. Wwa 1907. Przekł.: białorus. 1907, czes. 1890, hebr. 1901, niem. 1888, 1891, 1896, 1903, norw. 1956, ros. 1885, 1890, 1904, 1903, 1908, 1914, węgier. 1911.

28. Niziny. Powieść. Ogl. *Kraj* 1884 nr 33–40; wyd. osob. z ilustr. E.M. Andriollego. Wwa 1885. Wyd. nast.: Wwa 1951 *Bibl. Chłopskiej Drogi* [17]; Lubl. 1981. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 37, 67 t. 12, 70 t. 13, 75, 77 t. 4–5.

Adaptacje: Chłopski adwokat. Wwa 1890. Przekł. ros. Petersb. 1892. — Pan Kaprowski. Obrazek. Wwa 1905. — Z chłopskiej doli. Opowiadanie. Z ilustr. E. Lindemana. Wil. [1908]. — Niziny. Szuka w 4 odsłonach. Udramatyzowała W. Bruner-Niczowa. Wstępem opatrzyła M. Kierczyńska. Wwa 1948 *Bibl. Światlicowa* nr 15, wyd. 2 Wwa 1949. Przekł.: litew. 1921, niem. ok. 1886, ros. 1885, 1904, 1953, szwedz. ok. 1897, ukr. 1888.

29. Przygoda Jasia. Opowiadanie dla dzieci. Ogl. *Światelko. Książka dla dzieci napisana zbior. przez grono autorów pol.* Wwa 1885; wyd. osob. z rysunkami A. Kamińskiego. Wwa 1896. Wyd. nast.: Lw. 1899; Wyd. W. Nusbaumówna. Wwa [1912]. Przedr. m.in. w poz. 70 t. 51.

Przekł.: franc. 1894, ros. 1885, 1892.

30. Tadeusz. *Kur. Codz.* 1885 nr 167–168, 170, 179–180 (z podtyt.: Obrazek wiejski). Wyd. nast.: Oprac. C. Roszkowski. Wwa 1951 *Mała Bibl. „Książki i Wiedzy”* 33; Posłowie: E. Jankowski. Wwa 1962. Przedr. m.in. w poz. 56 t. 2, 60, 64 t. 1, 67 t. 14, 70 t. 12, 77 t. 11, 83.

Przekł.: czes. 1885, moldawski 1956, niem. 1959, ros. 1885, 1954, węgier. 1953.

31. Dziurdziowie. Powieść. *Ateneum* 1885 t. 2 z. 2–3, t. 3 z. 1–3, t. 4 z. 1–2; wyd. osob. z ilustr. E.M. Andriollego. Wwa 1888 (zob. poz. 55 t. 38). Wyd. nast. m.in.: Wwa 1947; Wwa 1948; Posłowie: M. Żmigrodzka. Przepisy: M. Straszewska. Wwa 1960; Wwa 1964; Posłowie: T. Achmatowicz. Wwa 1975

Bibl. Klasyki Pol. i Obcej; Lubl. 1980; Lubl. 1983. Przedr. m.in. w poz. 59 t. 4, 67 t. 13, 70 t. 14, 75.

A d a p t a c j e: Czarownica. Opowiadanie... Wwa 1889 (sześć wyd. do 1928). — Czarownica. *Przyj. Ludu* 1890 nr 8–14. — Dziurdziowie. Adaptacja sceniczna A. Miłskiej. Wstępem zaopatrzył J. Baculewski. Wwa 1949 *Bibl. Świłtlicowa* nr 32. — J. Chamiec: Dziurdziowie. Inscenizacja w 10 obrazach. W wyd.: Dziurdziowie. A...B...C... Wwa 1951. Przekł.: białorus. 1904, czes. 1889, 1961, moldawski 1966, niem. 1954, 1982, ros. 1885, 1890, 1893 (tekst skróc.), 1929, 1956, szwedz. 1899, ukr. 1930 (tekst skróc.), uzbecki 1930, 32. Nad Niemnem. Powieść. T. 1–3. Wwa 1888.

Wyd. nast. m.in.: Jerozolima 1943 *Szk. Bibl. na Wschodzie* t. 8; t. 1–3. Glasgow 1943–45; t. 1–3. Wwa 1949; Posłowie: J. Krzyżanowski. Przepisy: E. Jankowski. T. 1–3. Wwa 1954, toż Pozn. 1957; Przepisy oprac. E. Jankowski. T. 1–3. Wwa 1956, toż Wwa 1960; Tekst i przypisy oprac. H. Limanowska. T. 1–2. Wr. 1957; Posłowie: J. Krzyżanowski. T. 1–3. Wwa 1962 (siedemnaście wyd. do 1997); Kr. 1991; Wwa 1992; Wr. 1995; Oprac. J. Bachórz. Wr. 1996 *BN I*, 292; Posłowie: G. Borkowska. Kr. 1997; Pozn. 1997; Wstęp i przypisy W. Nawrocki. Kr. 1998. Przedr. m.in. w poz. 55 t. 1–3, 59 t. 1, 64 t. 2–3, 67 t. 15–17, 70 t. 21–23, 77 t. 6–8.

A d a p t a c j e: A. Markowska: Nad Niemnem. Powieść. Lw. 1902 *Bibl. Macierzy Pol.* nr 17, wyd. 2 Lw. 1910. — K. Kozłowska [Staniszewska]: Wyst. Kijów, Puławy, Wwa 1907. — J. Januszówna: Legionista z nad Niemna. Opowiadanie dla młodzieży. Lw.–Złoczów 1910. — A. Kowalski: Legenda o Bohatyrowiczach... Wyst. Grodno 1929. — A. Barnas: Nad Niemnem. Wyst. Tarnów 1969.

A d a p t a c j e filmowe: Nad Niemnem. Autor scenariusza i dialogów: J. Iwaszkiewicz. Reż.: W. Jakubowska i K. Szotowska. Film miał ukazać się na ekranach we wrześniu 1939. — Nad Niemnem. Scenariusz: K. Radowicz. Reż.: Z. Kuźmiński. Film wszedł na ekrany w 1986.

Przekł.: bułg. 1956, czes. 1894, 1921, 1950, gruziński 1975, litew. 1958, lotew. 1959, niem. 1951, ros. 1896, 1899, 1902, serb.-chorw. 1964, słowac. 1952, szwedz. 1897, ukr. 1981, węgier. 1955.

33. W zimowy wieczór. *Przeł. Lit. Dod. do Kraju* 1887 nr 22–26 (z podtyt.: Nowela). Wyd. osob. Wwa 1950 *Mała Bibl. „Książki i Wiedzy”* 25 (tu dołączono: Obrazek z lat głodowych). Przedr. m.in. w poz. 56 t. 2, 64 t. 1, 67 t. 14, 70 t. 12, 77 t. 11, 81.

A d a p t a c j e: F. Morzycka: W zimowy wieczór. Opowiadanie... Wwa 1895 (sześć wyd. do 1927). — W zimowy wieczór. Scena z życia wiejskiego. Inscenizacja autorki. Wyst. Grodno 1906, Wwa 1907, Wil. 1908.

Przekł.: czes. 1917, franc. 1900, 1903, litew. 1912, niem. 1889, 1906, 1959, ros. 1893, franc. 1900, 1903, litew. 1912, niem. 1889, 1906, 1959, ros. 1893, 1897, 1900, 1903, 1954, ukr. 1892, węgier. 1918, 1953.

34. Cham. *Gaz. Pol.* 1888 nr 109–158 (z przerwaniami z podtyt.: Powieść wiejska). Wyd. osob. Wwa 1888 i Wwa 1889 (dwa nakł. w wyd. zbior. poz. 55 t. 44). Wyd. nast. m.in.: Wwa 1939 *Bibl. Uniw. Lud.* 271; Ze wstępem J. Krzyżanowskiego. Wwa 1947; Posłowie: M. Żmigrodzka. Przepisy: M. Grabowska. Wwa 1954, wyd. nast. Wwa 1956; Posłowie:

J. Okopień. Wwa 1956; Posłowie: J. Bartnicka. Wwa 1979; Wwa 1985; Wstęp i oprac. G. Borkowska. Kr. 1998. Przedr. m.in. w poz. 64 t. 4, 67 t. 18, 70 t. 15.

A d a p t a c j a sceniczna: K. Łozińska [Staniszewska]: Cham. Sztuka w 4 a. Wyst. Kijów, Wwa 1907, Wil. 1909.

A d a p t a c j a filmowa: M. Szykowski: Cham. Reż.: J. Nowina-Przybylski. Wyświetlany: Wwa i Kr. 1931–32.

Przekł.: azerbejdżański 1959, białorus. 1912, bułg. 1985, czes. 1889, 1953, duń. 1916, franc. 1954, litew. 1957, niem. 1890, 1952, 1964, ros. 1889, 1892, 1899, 1902, 1948, 1954, serb.-chorw. 1893, 1900, słowen. 1951, szwedz. 1899, ukr. 1889, 1956, włos. 1957.

35. Czcieli potęgi. Powieść. Powst. 1888–89. Wyd. Wwa 1891. Wyd. nast.: ze zmianami wprowadzonymi przez autorkę. Wwa 1903; Wwa 1968. Przedr. w poz. 70 t. 52.

Przekł.: niem. 1901, 1907, ros. 1891, 1894, szwedz. 1906.

36. Jędza. Powieść. Powst. 1889. Wyd. Wwa 1891. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1899; Wwa 1957; Wwa 1966; Wwa 1969. Przedr. w poz. 67 t. 22, 70 t. 25, 77 t. 7.

Przekł.: niem. 1903, 1908, ros. 1892.

37. Ascetka. *Ateneum* 1890 t. 3 z. 3, t. 4 z. 1–3. Wyd. osob. Wwa [1910]. Wyd. nast. Wwa 1975. Przedr. w poz. 57 t. 2, 67 t. 24, 70 t. 29.

Przekł.: ros. 1891, szwedz. 1904.

38. Światło w ruinach. Powst. 1890. Ogl. *Świat* 1891 nr 9–10. Wyd. osob. Wwa 1909 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk* 118, wyd. nast. Wwa ok. 1922. Przedr. m.in. w poz. 57 t. 1, 59 t. 2, 67 t. 23, 70 t. 28. Przekł.: czes. 1916, 1917, franc. 1903, ros. 1900, 1902, serb.-chorw. 1909, szwedz. 1902.

39. Bene nast. Powieść wiejska. Wyd. z przedmową P. Chmielowskiego i rysunkami P. Stachewicza. Kr.–Petersb. 1891. Wyd. nast.: Wwa 1950; Wstęp napisała M. Żmigrodzka. Wwa 1955; Wwa 1960. Przedr. m.in. w poz. 64 t. 5, 67 t. 19, 70 t. 24.

A d a p t a c j a sceniczna: Z. Sarniecki: *Harde dusze*. Sztuka w 5 a. 6 odsłonach. Wyst. m.in. Kr., Lw., Pozn., Wwa 1895, Grodno 1905, Wil. 1906. Wyd. Lw. [1897] *Bibl. Mrówki* 317–319.

Przekł.: czes. 1892, niem. 1903, 1965, ros. 1892, 1899, 1902, 1908, 1948, serb.-chorw. 1903, szwedz. 1898.

40. Dwa bieguny. Powieść. Powst. 1892. Wyd. Petersb. 1893. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1959, Wwa 1977. Przedr. m.in. w poz. 58, 67 t. 20, 70 t. 26.

Przekł.: czes. b.r., niem. 1899, ros. 1893, 1902, 1907, szwedz. 1897.

41. Australczyk. Powieść. *Kraj* 1894 nr 50–52, 1895 nr 1–23; wyd. osob. Petersb. 1896. Wyd. nast. Wwa 1913. Przedr. w poz. 67 t. 21, 70 t. 27.

Przekł.: niem. 1899, ros. 1895, 1897, 1902.

42. Babunia. Powst. 1894. Ogl. *Bibl. Warsz.* 1895 t. 4 z. 3. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1907 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk* 9 (osiem wyd. do 1933). Przedr. m.in. w poz. 58, 70 t. 31.

Przekł.: czes. 1899, 1901, franc. 1910, 1925, ros. 1896, 1900, serb.-chorw. 1903, 1905, 1914, słowac. 1959, szwedz. 1902, węgier. 1910, włos. 1946.

43. Ognia. Powst. 1894. Ogl. *Kur. Warsz.* 1895 nr 78–83, 85–86. Wyd. osob. Wwa 1905. Wyd. nast.: Wwa 1907 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 10 (sześć wyd. do 1930); Wwa 1949 *Mala Bibl. „Książki i Wiedzy”* 16. Przedr. m.in. w poz. 57 t. 1, 59 t. 3, 64 t. 9, 67 t. 23, 70 t. 28.

Przekł.: franc. 1927, hebr. 1909, niem. 1895, 1901, 1959, ros. 1896, 1901, 1902, 1910, 1912, 1914, 1949.

44. Pieśń przerwana. *Tyg. Ilustr.* 1894 nr 24–39; wyd. osob. Wwa 1896. Wyd. nast.: Pozn. 1906; Wwa 1971; Wwa 1973. Przedr. m.in. w poz. 59 t. 2, 67 t. 22, 70 t. 25, 81.

A d a p t a c j a sceniczna: Pieśń przerwana. Obrazek sceniczny w 1 a. przez E.O. i Z. Przybylskiego. Wwa 1900 *Teatr Amatorski* nr 63, wyd. 2 Wwa 1911. Wyst. Pozn., Wwa 1901, Wil. 1906.

Przekł.: ang. 1912, czes. 1900, esper. 1905, franc. 1903, niem. 1909, ros. 1898, 1902, 1948, 1954, szwedz. 1901, ukr. 1952, węgier. 1912, włos. 1901.

45. Panna Róża. *Kur. Codz.* 1897 nr 276–290 (z przerwami). Wyd. osob. Wwa 1909 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 138. Przedr. m.in. w poz. 64 t. 25, 70 t. 31, 71, 74.

Przekł.: czes. 1908, 1917, ros. 1898, serb.-chorw. 1959.

46. Argonauci. Powieść. *Tyg. Ilustr.* 1899 nr 1–41; wyd. osob. t. 1–2. Wwa 1900. Przedr. w poz. 70 t. 30.

A d a p t a c j a sceniczna: „Argonauci”. (Sceny w domu Dawida). Pięć odsłon dramatycznych E.O. i A. Sikorskiego. Wyst. Wwa 1908.

Przekł.: ang. 1901, estoń. 1957, moldawski 1961, ros. 1899 (z autografu), 1959, szwedz. 1900, ukr. 1966, włos. 1902.

47. Anastazja. Powieść. *Tyg. Ilustr.* 1902 nr 1–22; wyd. osob. Wwa 1903. Wyd. nast.: Nota edytorska: T. Achmatowicz. Wwa 1977 (tu wraz z poz. 49). Przedr. m.in. w poz. 64 t. 5, 70 t. 23.

A d a p t a c j a sceniczna: A. Walewski: Anastazja. Sztuka w 3 a. Wyst. Kr. 1904.

Przekł. ros. 1902.

48. Ad astra. Dwugłos przez E.O. i J. Romskiego [T. Grabowskiego]. *Bibl. Warsz.* 1902 t. 4, 1903 t. 1–3; wyd. osob. Wwa 1904. Wyd. nast.: Wwa 1905; Wwa–Grodno 1935. Przedr. w poz. 70 t. 35. Fragm. końcowego rozdz., usunięty ze względu na cenzurę, ogl. W. Śledziński: Nieznany fragment „Ad astra”. *Wiad. Lit.* 1936 nr 36.

Przekł.: czes. 1911, ros. 1909.

49. ... I pieśń niech zapłacze! Wwa 1905. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1912 *Ciekawe Powieści* nr 2; Nota edytorska: T. Achmatowicz. Wwa 1977 (tu wraz z poz. 47). Przedr. m.in. w poz. 70 t. 33.

Przekł.: czes. 1923, ros. 1905.

50. Gloria victis (R. 1863). Ogl. *Tyg. Ilustr.* 1907 nr 19–24, 26 (z podtytułem: Nowela). Wyd. osob. Wwa 1930 *Bibl. Uniw. Lud.* 40 (siedem wyd. do 1949). Wyd. nast. m.in.: Dachau 1946; Monachium 1946; Wwa 1979; Wwa 1982; Wwa 1994. Przedr. m.in. w poz. 63, 64 t. 25, 70 t. 36, 80, 81, 83, 84.

Przekł.: bułg. 1918, ros. 1908, 1911, szwedz. 1908, ukr. b.r. [Kijów], węgier. 1943.

Przekłady

51. E. Legouvé: Miss Zuzanna. Komedia w 4 a. *Gaz. Pol.* 1868 nr 21–28.

52. H.A. Taine: Historia literatury angielskiej. Cz. 1. Wwa 1900–1902. Wyd. zeszytami.

Prace edytorskie

53. Z jednego strumienia. Szesnaście nowel przez dziesięciu autorów. Z przedmową E.O. Wwa 1905. Wyd. nast.: Słowo wstępne i przypisy: G. Pauszer-Klonowska. Wwa 1960.

Wydania zbiorowe i wybory

54. Z różnych sfer. Nowele i obrazki. Seria pierwsza. T. 1–2. Wwa 1879. [T. 3] Seria nowa. Lw. 1882.

55. Tanie zbior. wyd. powieści. T. 1–47. Wwa 1884–89. Wyd. nakładem S. Lewentala.

56. [Dzieła:] T. 1: Panna Antonina. T. 2: W zimowy wieczór. Wwa 1888.

57. Melancholicy. T. 1–2. Wwa 1896.

58. Iskry. Nowele. Wwa 1898.

59. Pisma. T. 1–4. Z przedmową P. Chmielowskiego. Wwa 1899.

60. Przy dochodzeniu śledczym. Nowele. Wwa 1900 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 139.

61. Chwile. [Nowele]. Wwa 1901.

62. Przedze. [Nowele]. Wwa 1903.

63. Gloria victis. [Zbiór pięciu nowel]. Wil. 1910. Wyd. nast.: Rysunki A. Grottgera z cyklu „Polonia”. Wwa 1986.

64. Pisma. Wyd. zbior. zupełne ze wstępem A. Drogoszewskiego.

T. 1–18, 24, 25. Wwa 1912–14, 1927, 1928.

T. 19–23 nie ukazały się z powodu wybuchu wojny w 1914, choć były do druku przygotowane utwory: Rodzina Brochwezców; Maria; Kilka słów o kobietach; Pomniejsze utwory publicystyczne.

65. Nowele i szkice. Wwa [1921].

66. Ostatnie nowele. Wwa 1921.

67. Pisma. T. 1–24. Red.: A. Drogoszewski, L.B. Świdorski. Wwa 1937–39 *Pod Znakiem Pol. Akademii Lit.*

Wyd. nieukończone, zapowiedziano tomów 30.

68. Wybór pism. Moskwa 1944 *Bibl. Związku Patriotów Pol. w ZSRR*.

69. Opowiadania. Newtown 1946 *Bibl. Autorów Pol.* nr 119.

70. Pisma zebrane. Red. J. Krzyżanowski. T. 1–52. Wwa 1947–53.

71. Wybór nowel. Wwa 1948.

72. Nowele. Wwa 1949.

73. Wybór nowel. T. 1–2. Wwa 1950.

74. Panna Antonina i inne opowiadania. Wwa 1952.

75. Wybór pism. Oprac. i wstęp M. Żmigrodzka. Wwa 1952.

76. Nowele. Wwa 1953.
 77. Dzieła wybrane w dwunastu tomach. Komitet red.: J. Krzyżanowski, J.Z. Jakubowski, M. Żmigrodzka. Wstęp M. Żmigrodzka. Wwa 1953–54. Wyd. nast. Wwa 1957.
 78. Opowiadania. Wwa 1958. Wyd. nast. Wwa 1963.
 79. Pisma krytycznoliterackie. Zebrał i oprac. E. Jankowski. Wr. 1959.
 80. Opowiadania. Wstęp J. Detko. Wwa 1967. Wyd. nast.: Wwa 1979; Wwa 1982; Wwa 1994.
 81. Opowiadania. Wwa 1970. Wyd. nast.: Wwa 1971 *Bibl. Klasyki Pol. i Obcej*; Wwa 1973.
 82. Panna Antonina i inne nowele. Wybór: B. Walczyńska. Posłowie A. Nofer-Ładyka. Wwa 1986.
 83. Opowiadania wybrane. Wybór i oprac. J. Fąfara. Rzeszów 1992. Wyd. 2 Rzeszów 1993.
 84. Wybór nowel. Łódź 1996.

Wybory utworów w przekładach

85. Wybranaje. [Tłum.:] J. Bryl, J. Bjuganskaja. [Przedmowa:] W. Gapowa. Mińsk 1975 (białorus.).
 86. Izbrannoje. [Posłowie:] W. Gapowa. Mińsk 1985 (białorus.).
 87. Gospożica Antonina. [Tłum.:] M. Iwanowa. Sofia 1978 (bułg.).
 88. A pišeň at' pláče, a jiné povídky. [Tłum.:] J. Rozvoda. Rokycany 1923 (czes.).
 89. Idylles brisées (Le Chant interrompu. Une lueur au milieu des ruines. La Touffe de lilas. Par une soirée d'hiver). [Tłum.:] W. Zabiello. Paris 1903 (franc.).
 90. Der starke Simson und anderes. [Tłum.:] F. Landesberger. Berlin 1903 (niem.).
 91. An einem Winterabend. Erzählungen. [Tłum.:] K. Harrer, W. Pruss. [Posłowie:] E. Dieckmann. Lipsk 1963 (niem.).
 92. Sobranije soczinienij. T. 1–12. [Red.:] S. Ziełiński. Kijów 1902 (ros.).
 93. Połnoje sobranije soczinienij. T. 1–8. [Tłum.:] A. Bronowickaja. T. 1, 4–7. [Tłum.:] Ja. Ja. T. 2–3, 8. Kijów 1902–1910 (ros.).
 94. Sobranije soczinienij. T. 1–12. [Red.:] S. Ziełiński. Petersburg. 1907–1909 (ros.).
 95. Soczinienija w pięciu tomach. [Wstęp:] E. Cybienko. T. 1–5. Moskwa 1953–54 (ros.).
 96. Sobranije soczinienij. T. 1–6. [Red.:] D. Szimilis. [Wstęp:] E. Cybienko. Moskwa 1991–95 (ros.).
 97. Syster Getrud jämte flera berättelser. [Tłum.:] E. Wester. E. Weer. Stockholm 1904 (szwedz.).
 98. Opowidannia ta powisti. [Wstęp:] G. Wewes. Kyjiw 1956 (ukr.).

Ponadto inne wybory w przekł. na chiński, czes., gruziński, jidysz, litew., moldawski, ros., rum., serb.-chorw., słowac., szwedz., ukr.

Korespondencja

99. Listy. Staraniem Komitetu Wydawniczego Tow. im. E.O. w składzie: A. Drogoszewski, J. Holenderska, L.B. Świdorski, J. Ujejski. T. 1. Dwugłosy. Oprac. L.B. Świdorski. Wwa–Grodno 1937. T. 2 cz. 1–2. Do literatów i ludzi nauki. Oprac. L.B. Świdorski Wwa–Grodno 1938. Listy E.O. i do niej adresowane.
 100. Listy zebrane. Do druku przygotował i komentarzem opatrzył E. Jankowski. T. 1–9. Wr. 1954–1981.
 101. M. Konopnicka: Korespondencja. T. 2. Konopnicka – Orzeszkowa 1879–1910. Oprac. E. Jankowski. Wr. 1972. Listy E.O. i do niej adresowane.

Materiały

102. Dnie. [Zapiski i notatki z 1898–1904]. Oprac. I. Wiśniewska. Wwa 2001.
 Autografy i kopie utworów, fragm. pamiętników oraz listy E.O. i do niej adresowane w Arch. E.O. w IBL PAN w Wwie.

OPRACOWANIA

NK 17 vol. 2 (1999, H. Gacowa); LP.

Bibliografie: Bilans literacki E.O. *Kraj* 1891 nr 50; przedr. w: E.O.: Pisma krytycznoliterackie. Zebrał i oprac. E. Jankowski. Wr. 1959. — H. MICHALAK: E.O. 1841–1910. Poradnik bibliograficzny. Wwa 1960. Wyd. 2 Wwa 1966. — M. ŻMIGRODZKA: E.O. 1841–1910. Bibliografia. *Obraz lit. pol. S. 4 t. 2* (1966). — J. DETKO: Bibliografia utworów O.; Ważniejsze opracowania o O. W: E.O. Wwa 1971.

Upominek. Książka zbior. na cześć E.O. (1866–1891). Kr.–Petersb. 1893 [tu m.in.: M. KARASOWSKI: „A.B.C.”; H. WERNIC: Znaczenie wychowawcze pism E.O.; M. ZDZIECHOWSKI: Pod wrażeniem „Chama”]. — L. KOTARBIŃSKA: O. u siebie. Kr. 1898. — *Jako lecące na wyraj żurawie... E. Orzeszkowej Polacy znad Neuy*. Petersburg. 1906 [tu m.in.: W. CZECZOTT: Romantyczka czy pozytywistka?]. — M. PRZEWÓSKA: E.O. w literaturze i ruchu kobiecym. Lw. 1906. Wyd. 2 Kr. 1909. — L. MÉYET: Z rodzinnych wspomnień O. *Tyż. Ilustr.* 1907 nr 23. — M. DĄBROWSKA: O. *Pam. Warsz.* 1929 z. 4. — *E.O. w boldzie*. Grodno 1929 [tu m.in.: I. MOSZCZEŃSKA: O życiu i pracach O.; S. ZIEMAK: Ziemia rodzinna w twórczości O.; M. ZDZIECHOWSKI: Listy; E. BAŁOSOWA: Kilka słów o kulcie E.O. w Grodnie]. — Z. NAŁKOWSKA: Słowo o E.O. *Praca Obywatelska* 1930 nr 7. — A. DROGOSZEWSKI: E.O. Wwa 1933 (prwdr. 1912). — F. GODLEWSKI: Pani O. (Wspomnienie). Wwa 1934. — L.B. ŚWIDORSKI: Karta z dziejów kobiety. (Z nieznanych szczegółów życia E.O.). *Kur. Lit.-Nauk* 1936 nr 20. — I. BUTKIEWICZÓWNA: Powieści i nowele żydowskie E.O. Lubl. 1937. — J. IWASZKIEWICZ: O. dzisiaj! Przedmowa do wyd.: E.O. Pisma. T. 1. Wwa 1937. — J.N. MILLER: O. wobec rewolucji 1905 roku. *Robotnik* 1938 nr 337. — S. ROSIAK: Księgarnia „E. Orzeszkowa i S-ka” w Wilnie 1879–1882. Wil.

1938. — A. BIGAY-MIANOWSKA: Społeczeństwo polskie w twórczości E.O. Kr. [1944]. Wyd. nast. Kr. 1948. — Z. KLARNER: E.O. Wwa 1947 *Portrety lit.* z. 15. — K.W. ZAWODZIŃSKI: E.O. W: Stulecie trójcy powieściopisarzy. Łódź 1947, przedr. w: *Opowieści o powieści*. Kr. 1963. — M. ROMANKÓWNA: Na nowych drogach. Studia o E.O. Kr. 1948. — J. GARBACZOWSKA: Droga E.O. „Ad astra” w świetle jej korespondencji. *Księga pam. ku uczczeniu czterdziestolecia pracy nauk J. Kleinera* Łódź 1949. — M. ŻMIGRODZKA: Debiut literacki E.O. Rok 1866. *Prace Polon.* 5, 8 (1950). — E. JANKOWSKI: Próby wierszopisarskie O. *Tamże* 5, 10 (1952). — E. JANKOWSKI: Komentarze. W: E.O. Listy zebrane. T. 1–9. Wr. 1954–81. — W. MAKOWSKI: Wspomnienie... o E.O. Ogl. i oprac. J. Starnawski. *Twórczość* 1956 nr 1. — A. KIJOWSKI: O jako krytyk. *Tamże* 1960 nr 7. — P. CHMIEŁOWSKI: Powieści pani E.O. W: Pisma krytycznoliterackie. T. 1. Wwa 1961 (prwdr. 1870). — W. ACHREMOWICZOWA: „Nad Niemnem” E.O. Wwa 1962 (cztery wyd. do 1971). — J. KRZYŻANOWSKI: W kręgu wielkich realistów. Wwa 1962 [tu: Historia małego miasteczka; Epos O.; O „Chamie” O.]. — M. ŻMIGRODZKA: Dwie powstańcze legendy O. *Pam. Lit.* 1963 z. 4. — J. DETKO: O wobec tradycji narodowowyzwoleńczej. (Zarys monograficzny). Wwa 1965. — M. ŻMIGRODZKA: Orzeszkowa. Młodość pozytywizmu. Wwa 1965. — TAŻ: Modernizm polski w oczach pozytywistki. *Z problemów lit. pol. XX w* T. 1. Wwa 1965. — W. PASTERNAK: Problemy oświaty i wychowania w twórczości nowelistycznej E.O. Rzeszów 1968. — W. GAPOWA: E. Ażeska. Mińsk 1969. — W. PASTERNAK: O problemach wychowania moralnego w twórczości E.O. po roku 1880. Rzeszów 1969. — A. MARTUSZEWSKA: Pozycja narratora w powieściach tendencyjnych E.O. Gdańsk 1970. — J. DETKO: E.O. Wwa 1971. — S. EILE: Ideal powieści pozytywistycznej. „Nad Niemnem” E.O. *Pam. Lit.* 1974 z. 1. — J. BARCZYŃSKI: Narracja i tendencja. O powieściach tendencyjnych E.O. Wr. 1976. — A. MARTUSZEWSKA: Poetyka polskiej powieści dojrzałego realizmu (1876–1895). Wr. 1977. — TAŻ: Od „Dzikiej” do „Dzikuski”. Przemiany funkcji natury w powieści. *Przestrzeń i Lit.* Wr. 1978. — J. BIELECKA: Rosyjskie zapożyczenia semantyczne w pismach E.O. *Slavia Orientalis* 1979 nr 3. — E. JANKOWSKI: *Pol. słownik biograf.* 24 (1979). — E. OWCZARZ: Kraszewski, O i Prus o powieści. Studium porównawcze. *Ruch Lit.* 1980 z. 1. — J. TYNECKI: Dwaj panowie z Liège. O bohaterach „Z życia realisty” O. i „Rodziny Połanieckich” Sienkiewicza. Aspekty socjograficzne. *Prace Polon.* 5, 36 (1980). — M. ZACZYŃSKI: Odpowiedź E.O. na ankietę lwowskiego „Promienia”. *Ruch Lit.* 1980 z. 5. — A. BACZEWSKI: E.O. jako krytyk literacki. Zielona Góra 1981. — B. MAZAN: O. i „Nowiny” A. Świętochowskiego. *Prace Polon.* 5, 37 (1981). — J. BACHÓRZ: „Nad Niemnem” E.O. czyli o „kazuiście sumienia”. *Polonistyka* 1983 nr 10. — A. BACZEWSKI: Nieznany autograf z albumu i list E.O. *Ruch Lit.* 1984 z. 3. — K. KOLIŃSKA: Nieznane listy E.O. *Polityka* 1985 nr 29. — E. JANKOWSKI: E.O. Wwa 1988 *Ludzie żywi* t. 6 (prwdr. 1964). — *Studia o twórczości E.O.* Kat. 1989 [tu m.in.: J. PASZEK: „Kryształowe spokojne myśli” („Maria” i „Marta” E.O.); H. BURSZYŃSKA: Szkoła realistycznego doświadczenia. (O noweliście O. z lat 1879–1888); K. KŁOSIŃSKA: Zepsuty romans („Dwa bieguny” i „Ad astra” wśród powieści „o wieku nerwowym”); K. KRALKOWSKA-GĄTKOWSKA: Zwycięzeni i „geniusz natury” (Cykl powstańczy „Gloria victis”). — W *Świecie* E.O. Kr. 1990 [tu m.in.: A. MARTUSZEWSKA: Początki powieści E.O.; A. GURBIEL: O „Dziurdziach” E.O.; T. BUJNICKI: Tragedia w „ulamku zwierciadła”. Analiza „Tadeusza” O.; H. BURSZYŃSKA: O nowelach E.O. z lat 1896–1903; J. BACHÓRZ: Symbolika Niemna w eposie powieściowym O.; M. BIAŁOTA: Dramatopisarstwo E.O.; M. ZIĘBA: E.O. jako księgarz i wydawca]. — *Nowe stulecie trójcy powieściopisarzy*. Wwa 1992 [tu m.in.: A. MARTUSZEWSKA: Prawdopodobieństwo i symbol w pozytywistycznych arcydziełach; E. IHNATOWICZ: Czego nie ma w „Nad Niemnem”?; G. BORKOWSKA: O „centrum” powieściowego świata w „Nad Niemnem” E.O.; J. TYNECKI: „Nad Niemnem” w perspektywie „Bene nati”; E. ŁOCH: Topos dworu w „Nad Niemnem” i wybranych utworów nowelistycznych E.O.]. — E. JANKOWSKI: Z różnych sfer. Studia i portrety. Wwa 1994 [tu m.in.: kilka art. w rozdz.: O. i jej współcześni]. — A. BACZEWSKI: Natura – człowiek – naturalizm. O powieściach wiejskich E.O. „Niziny”, „Dziurdziowie”, „Cham”. Rzeszów 1996. — *Powroty do E.O. (1995–1996)*. Grodno 1997 [tu m.in.: I. PŁONKA-ZELLER: Z recepcji powieści E.O. „Dwa bieguny” i „Ad astra”; E.Z. CYBIENKO: Tworczwość E.O. w Rosii; B. KO-WALSKI: Dzieła E.O. na ekranie; J. BACHÓRZ: „Nad Niemnem” E.O.: idea pracy; H. BURSZYŃSKA: Z archiwów Grodna o O.]. — H. BURSZYŃSKA: Kraszewski – O. – Sienkiewicz. Studia i szkice. Kr. 1998. — N. MILANOWSKA: Charakterystyka bohaterów z punktu widzenia ich stosunku do książki w powieściach E.O. „Ostatnia miłość” i „Na prowincji”. *Bibl. i książki w lit.* Kr. 1998. — I. PŁONKA: Problematyka religijna w powieściach E.O. z lat 1893–1905. *Z Bogiem przez wieki*. Rzeszów 1998. — K. STĘPNIAK: Ostatnia opowieść O. *Lustra historii*. Wwa 1998. — A. MAZUR: Dwie utopie realizmu: „Nad Niemnem” E.O. i „Późne lato” Adalberta Stiftera. *Pam. Lit.* 2000 z. 2.
- Powieści biograficzne: G. PAUSZER-KŁONOWSKA: Pani Eliza. Opowieść o E.O. Wwa 1958. Wyd. nast. Wwa 1960. — TAŻ: Światło znad Niemna. Opowieść o E.O. [Cz. 2]. Wwa 1961. Obie powieści wyd. razem pt. Pani Eliza. Światło znad Niemna. T. 1–2. Wwa 1963. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1973. — K. KOLIŃSKA: O., złote ptaki i terrotyści. Wwa 1996.

H.G.

OSIŃSKI Alojzy 1770–1842

Urodzony 4 marca 1770 zapewne w ziemi chełmskiej; syn Jana herbu Junosza, ogrodnika Lubomirskich w Opolu Lubelskim, i Barbary z Markowskich; brat Ludwika. Kształcił się w szkołach pijarskich w Radomiu i Drohiczynie, tu w 1786 wstąpił do pijarów i odbył dwuletni nowicjat. W 1788 studiował humaniora w Seminarium Pijarskim w Szczuczynie Mazowieckim, w 1789–90 — filozofię w Łomży. W 1791–95 uczył w Chełmie matematyki, fizyki i wymowy, tu 31 marca 1793 przyjął święcenia kapłańskie. W czasie powstania 1794 działał w Komisji Ziemi Chełmskiej (Wydział Instrukcji), w sierpniu więziony był przez Austriaków w Zamościu. W 1796–98 wykładał wymowę w szkołach pijarskich w Łomży, w 1799–1800 — wymowę, li-

teraturę polską i łacińską w seminarium w Szczuczynie Mazowieckim, gdzie następnie pełnił funkcję prefekta szkół. Od 1802 był nauczycielem w domu Radziwińskich w Domanince na Wołyniu, pracował naukowo i czynił starania o profesurę na Uniwersytecie Wileńskim. W 1806–24 wykładał literaturę polską i łacińską oraz historię starożytnego Rzymu w Liceum Wolyńskim w Krzemieńcu. W bibliotekach Tadeusza Czackiego w Porycku i Krzemieńcu prowadził studia nad piśmiennictwem staropolskim i, przy poparciu finansowym władz szkolnych i Adama Kazimierza Czartoryskiego, opracowywał słownik języka polskiego. Prowadził rozległą korespondencję z uczonymi polskimi i rosyjskimi (m.in. Bazyliem Anastasiewiczem). Publikował w *Pamiętniku Warszawskim* (1816 t. 4), *Pamiętniku Lwowskim* (1817–18) i *Ćwiczeniach Naukowych* (1818). W 1821 przygotowywał zeszyt *Pamiętnika Krzemienieckiego*, pisma, które miało być wydawane przez środowisko krzemienieckie (projekt niezrealizowany). W 1811 został członkiem przybranym Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1824 był członkiem czynnym), w 1818 — członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. 12 grudnia 1812 uzyskał zwolnienie z obowiązków zakonnych; w 1813 objął zarząd kościoła gimnazjalnego i parafię w Krzemieńcu; w 1816 objął probostwo w Dubnie; 18 czerwca 1818 został prałatem kantorem katedry w Żytomierzu, 28 września — kanonikiem katedralnym łuckim. W 1820 uzyskał tytuł towarzysza Dworu Laterańskiego i Order Złotej Ostrogi. W 1824 został kanonikiem wileńskim, w 1826 — członkiem honorowym Uniwersytetu Wileńskiego, w 1827 — magistrem teologii, w 1828 — doktorem. Od 1829 był prałatem scholastykiem wileńskim, od 1831 — przewodniczącym kapituły. Po otrzymaniu we wrześniu 1832 godności infułata przeniósł się do Olyki. W początku 1834 wrócił do Wilna na stanowisko rektora Akademii Duchownej; zajmował się historiografią kościelną, prace ogłaszał w *Wizerunkach i Roztrząsaniach Naukowych*. W 1839 został biskupem sufraganiem łuckim i zamieszkał w Olyce. Tu zmarł 10 czerwca 1842.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Moralność pannie wychodzącej na świat, z francuskiego. Wwa 1799. Podp. X.A.O.P.
2. Nauka ojca dana synowi jadącemu do akademii. Wwa 1801.
3. Przestroga pani dla swej wychowanki. Wwa [przed 1805] (podp. X.A.O.P.); toż Lubl. b.r.
4. Słownik mitologiczny z przyłączeniem obrazopisma. T. 1–3. Wwa 1806–1812. Prospekt wyd. w *Nowym Pam.* Warsz. 1803 t. 9 i osob. b.m.r.

5. O życiu i pismach ks. Piotra Skargi. Krzemieniec 1812.

6. O życiu i pismach Tadeusza Czackiego. Krzemieniec 1816. Wyd. 2 Kr. 1851.

7. Pochwała ks. Onufrego Kopczyńskiego. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 12 (1818) i osob. Wyd. 2 Wwa 1819.

8. Bogactwa mowy polskiej. [Słownik frazeologiczny języka pol., ukończ. 1818]. Rkps. (niekompletny) Bibl. Ukrain. Akad. Nauk we Lw. (Zbiory Baworowskich). Fragm. wyd.: *Ćwiczenia Nauk* 1818 t. 1; Dwa wyjątki, Łza i nadzieja, z „Bogactw mowy polskiej zebranych”. Wil. 1835, przedr. A. Kowalska. *Prace Polon.* S. 11 (1953); Wypis „Błędu” ze słownika ks. A.O. Wyd. A. Kowalska. *Tamże* S. 13 (1957); Zapomniany fragment „Bogactw mowy polskiej” A.O. Wyd. J.Z. Nowak. *Jęz. Pol.* 1960 z. 4; Hasło „Myśl”. Wyd. J.Z. Nowak. *Zesz. Nauk. WSP w Kat. Sekcja Językozn.* 2 (1962).

9. Kazanie na pogrzebie Alojzego Felińskiego, dyrektora Liceum Wolyńskiego w Krzemieńcu. [Krzemieniec] 1820.

10. Kazanie na egzekwiach uroczystych J.O. Księcia Adama Czartoryskiego ... miane w kościele krzemienieckim licealnym... Wwa 1823.

11. P. Vergilius Maro: Osnowa „Eneidy”. [Przekł. prozaj]. Ks. 1–11. Ukończ. 1824. Rkps Bibl. Ukrain. Akad. Nauk we Lw. (Zbiory Baworowskich).

12. Opis biskupów wileńskich od wprowadzenia religii katolickiej do Litwy aż do ostatniego biskupa. Oprac. H. Skimborowicz pt. Żywoty biskupów wileńskich. T. 1–3. Wwa 1856.

Wyd. niedopuszczone do obiegu z powodu braku paru ark. niedostarczonych przez wydawcę.

13. Obraz życia i pism ks. Jakuba Wujka z Wągrowca ... z przyłączeniem wiadomości o bibliach, psalterzach, kancjanalach różnych wyznań. Rkps Bibl. Ukrain. Akad. Nauk we Lw. (Zbiory Baworowskich).

14. O jezuitach w Polsce w w. XVI we względzie nauk. Rkps jw.

W rkpsach lwowskich zachowało się wiele innych prac, przeważnie nieukończonych, m.in. brulionowa wersja: Wiadomości o życiu i pismach pisarzy pol. z rozbiorem ich dzieł (t. 1–20); kilka wyd. kazań i mów pogrzebowych oraz mów okolicznościowych wygl. w Liceum Wolyńskim i w Akademii Duchownej Wileńskiej.

Listy

15. Jeden tom listów ks. biskupa A.O. Wyd. J. Bartoszewicz. *Dzien. Warsz.* 1856 nr 37–85 (z przerwami). *Tamże* (1855 nr 261) autobiografia A.O.

Mniejsze zbiorki koresp. ogł. m.in.: S. Vrtel. *Pam. Lit.* 1911; J.Z. Nowak. *Zesz. Nauk. WSP w Kat. Sek-* **199**

cja językozn. z. 1 (1959); E. Woroniecki. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1959 nr 4; Z.J. Nowak. *Zesz. Nauk. WSP w Kat. Prace Hist.-Lit.* 1962; E. Woroniecki. *Bloki-Notes Muzeum Mickiewicza* 1963 nr 1; Z. Raszewski: Listy W. Bogusławskiego do A.O. *Pam. Teatr.* 1990 z. 1/2.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

[A.H. KIRKOR] Jan ze Śliwina: A.O. *Pam. Umystowe Wil.* 1845/46 t. 3. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pouc. Orgel.* 20 (1865). — M. ROLLE: Ateny Wołyńskie. Lw. 1898 i wyd. nast. — [S. KRZEMIŃSKI] s. *Wielka enc. pouc. ilustr.* S. 2 t. 5/6 (1908). — S. KOLBUSZEWSKI: Ks. A.O. jako tłumacz „Eneidy”. *Księga Wergiliuszowa*, Wil. 1930 i odb. — M. DANILEWICZOWA: Życie literackie Krzemieńca w l. 1813–1816. *Roczn. Wołyński* 2 (1931); wyd. 2 w: Pierścien z Herkulanum i płaszcz pokutniczy. Londyn 1960. — TAŻ: Życie naukowe dawnego Liceum Krzemienieckiego. *Nauka Pol.* 1937. — TAŻ: Plotki o rywalu Lindego *Silva Rerum* 1939 z. 5. — J. SIWKOWSKA: O słowniku języka polskiego O. *Poraadnik Język.* 1953 z. 5–6, 8. — E. WORONIECKI: Słowniki ks. O. odnalezione. *Tamże* 1959 z. 1/2. — TENŻE: O przedmowie do „Słownika” i układzie zbiorów mowy polskiej A.O. *Tamże*, 1959 z. 5. — Z.J. NOWAK: Współzawodnik Lindego. *Jęz. Pol.* 1961 z. 2. — S. SZLIFERSZTEJNOWA: Z prac nad polskim słownikiem narodowym w wieku Oświecenia. *Zbiory leksykograficzne ks. A.O. Prace Filol.* 18 (1965) cz. 4. — R.W. WOŁOSZYŃSKI: Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych 1801–1830. Wwa 1974. — Z.J. NOWAK. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — B. KUMOR. *Słownik pol. teologów katol.* 2 (1982). — I. BUBA: A.O. *Diccionario enciclopedia escolar* 2 (Salamanca 1983). — F. PLUTA: Z badań nad „Bogactwem mowy polskiej” A.O. *Slawistyka. Studia Językozn.* Wr. 1987. — B. KULKA: Z dziejów polonistyki szkolnej. A.O. *Dydaktyka Lit.* 9 (1988). — M. PTASZYK: Kalendarz życia i twórczości S.B. Lindego. Wr. 1992. — M. PIECHOTA: A.O. — późny spadkobierca Cezara Ripy. *Kultura baroku i jej tradycje*. Kat. b.r.

E.A.

OSIŃSKI Ludwik 1775–1838

Urodzony 24 sierpnia 1775 w Kocku na Podlasiu; syn Jana herbu Junosza i Barbary z Markowskich; brat Alojzego. Uczył się w szkołach pijarskich w Opolu Lubelskim i Łomży (uczeń Franciszka Ksawerego Dmochowskiego). 1 sierpnia 1790 wstąpił do pijarów, przyjmując imię Ignacy od św. Bartomeja. Po dwuletnim nowicjacie (w Drohiczyńcu?) studiował w seminariach zakonnych w Szczuczynie Mazowieckim (1792/93 — humaniora) i Łomży (1793/94–1794/95 — filozofia). W czasie insurekcji brał udział w próbie obrony przeprawy przez Narwę. Wkrótce wystąpił z zakonu (oficjalne zwolnienie ze ślubów uzyskał w 1808) i rozpoczął pracę nauczyciela prywatnego w Drozdowie pod Łom-

żą, potem w Warszawie, tu w 1799 debiutował w druku tomikiem wierszy. W 1801–03 pisywał recenzje do *Pamiętnika Warszawskiego*. W 1801–07 prowadził z Konstantym Wolskim pensjonat dla młodzieży męskiej; wykładał język i literaturę polską. Współpracował z F.K. Dmochowskim przy wydawaniu *Nowego Pamiętnika Warszawskiego* (1801–05), drukował tu własne, tłumaczone i oryginalne utwory; dla teatru warszawskiego przekładał tragedie francuskie. W 1801 został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk; w 1804–14 sprawował urząd sekretarza towarzystwa. W 1805 jeździł z Romanem Sołtykiem do Włoch i Francji. Od marca 1807 był w Księstwie Warszawskim urzędnikiem Dyrekcji Sprawiedliwości, od kwietnia 1808 — sekretarzem generalnym Ministerstwa, od czerwca 1810 — pisarzem Sądu Kasacyjnego. W 1807 wszedł do komitetu redakcyjnego opracowującego przedkład Kodeksu Napoleona. W tym czasie zbliżył się do Stanisława Kostki Potockiego, Juliana Ursyna Niemcewicza, Kajetana Koźmiana, Aleksandra Chodkiewicza i zyskał autorytet w sprawach literackich. W 1808 zawarł związek małżeński z Rozalią Bogusławską W 1809–10 wydawał *Pamiętnik Warszawski*, tu zamieszczał m.in. recenzje z przedstawień Teatru Narodowego, ogłaszał je też w *Gazecie Warszawskiej*. 10 lutego 1814 wszedł w skład Dyrekcji Rządowej Teatru Narodowego i zgodnie z umową z 11 maja przejął od Wojciecha Bogusławskiego antreprezję teatru, którą prowadził do 1831, formalnie — do końca 1833 (w 1827–31 wspólnie z Ludwikiem Adamem Dmuszewskim). W repertuarze preferował tragedie klasycystyczne. W 1814–15 jeździł na koszt rządu do Włoch, Francji i Niemiec, by poznać się z pracą tamtejszych teatrów. W 1818–20 i w 1823–25 kierował też warszawską sceną francuską; w 1822 zorganizował scenę letnią w amfiteatrze w Łazienkach. Był autorem większości przekładów ówczesnie wystawianych tragedii, komedii i librett operowych. W 1818–30 z działalnością teatralną łączył obowiązki profesora literatury porównawczej na Uniwersytecie Warszawskim; 6 czerwca 1824 otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego, 13 listopada — na zwyczajnego; w 1826 uzyskał tytuł doktora filozofii, w 1830 został wybrany na dziekana wydziału nauk i sztuk pięknych. W 1827 wszedł do Deputacji do Ustalenia Zasad Pisowni Polskiej, powołanej przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk; był autorem artykułu w wydanych (1830) przez Deputację *Rozprawach i wnioskach o ortografię polskiej*. Prace ogłaszał w *Rocznikach Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk* (od 1804), *Tygodniku Polskim i Zagranicznym* (1818), *Pamiętniku Warszawskim* (1820), *Sybilli Nadwiślańskiej* (1821), *Rozmaitościach Warszawskich* (1821), *Astrei* (1822), *Warszawianinie* (1822), *Lechu* (1823), *Pamiętniku dla Plci Pięknej*

(1830) i in. Należał do wolnomularstwa, w 1810–11 był mówcą Wielkiego Wschodu Polskiego, w 1811–12 — archiwistą, w 1812–14 i 1815–20 — wielkim mówcą, w 1814 — pierwszym dozorcą. Sprawował też urząd mistrza loży Świątynia Izis, od 1818 — godność prezesa loży kapitułarnej Świątynia Temidy, a w 1820–21 wchodził w skład Najwyższej Loży Kapitułarnej. Był członkiem honorowym innych loż warszawskich i prowincjonalnych; uczestniczył w pracach redakcyjnych wydanego w 1819 „Projekt ustawy związkowej Loż Św. Jana”. W czasie powstania listopadowego wszedł do redakcji *Kuriera Polskiego* (grudzień 1830) i w skład powołanej przez Uniwersytet Warszawski komisji „do ułożenia projektu organizacji wychowania publicznego” (kwiecień 1831). Był członkiem, a następnie prezesem warszawskiej Rady Muncypalnej i uczestniczył w pertraktacjach o kapitulację miasta. Po powstaniu pisał wiersze wiernopoddańcze na cześć Iwana Paskiewicza i Mikołaja I. Po odejściu z teatru był referendarzem Rady Stanu przy Wydziale Spraw Wewnętrznych i Oświecenia Publicznego, a następnie członkiem Rady Wychowania Publicznego. W 1833–34 utwory drukował w *Gazecie Codziennej*, w 1838 — w *Świecie Dramatycznym*. Posiadał Order św. Stanisława (klasy III), Order św. Anny (klasy I). Zmarł 27 listopada 1838 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zbiór zabawek wierszem. Cz. 1–2. Wwa 1799.
2. Andromeda. Drama liryczne w 1 a., z muzyką J. Elsnera, reprezentowane pierwszy raz na Teatrze Narodowym w Warszawie dnia 14 stycznia 1807 w obecności Napoleona... Wwa 1808.
3. Oda na cześć Kopernika. *Gaz. Warsz.* 1808. Wyd. nast. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 8 (1812) cz. 1 (pt. Wiersz na pochwałę Kopernika); *Rozmaitości Warsz.* 1830 nr 1 (pt. Oda o Koperniku); w poz. 13 t. 1; wyd. osob. Kr. 1873 (pt. Wiersz na cześć M. Kopernika); Wwa 1971 (z muzyką M. Woźnego).
4. Wiersz na powrót zwycięskiego wojska do stolicy. [Wwa 1809], toż *Pam. Warsz.* 1810 t. 1 nr 1. Wyd. nast. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 8 (1812). Przedr. fototyp. pierwodruku: *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich (1805–1814)*. Wr. 1977.
5. Obrona pułkownika Siemianowskiego. Wwa b.r., toż *Pam. Warsz.* 1810 t. 1 nr 1. Wyd. nast. w poz. 13 t. 4.
6. Pieśń na taniec polski ułożona ... do muzyki K. Kurpińskiego. [Wwa] 1825.

Przedruki wierszy O. w licznych antologiach i zbiorach, m.in.: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); *Poezja pol.*

1800–1830. Wwa 1984; *Antologia poezji masonskiej*. Wwa 1995.

Przekłady

7. Voltaire: Alzyra, czyli Amerykanie. Tragedia w 5 a. wierszem. Wyst. Wwa 1800. Wyd. (tekst popr. w 1803) w poz. 13 t. 1.
8. P. Corneille: Cyd. Tragedia w 5 a. wierszem. Wyst. Wwa 1801. Wyd. (tekst popr. w 1818) w poz. 13 t. 1. Wyd. nast. Lw. 1885; Brody 1907 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* 54; Wwa 1954 (z przekł. A. Morsztyna i S. Wyspiańskiego).
9. P.L. Belloy: Gabryella de Vergy. Tragedia w 5 a. prozą. Wyst. Wwa 1802. Wyd. w poz. 13 t. 1.
10. P. Corneille: Horacjusze. Tragedia w 4 a. wierszem. Wyst. i wyd. Wwa 1802. Wyd. nast. w poz. 13 t. 1; Lw. 1885.
11. M.J. Chénier: Fénelon, czyli zakonnice w Kambré. Tragedia w 5 a. wierszem. Wyst. Wwa 1803. Wyd. w poz. 13 t. 1.
12. P. Corneille: Cynna, czyli łaskawość Augusta. Tragedia w 5 a. wierszem. Wyst. Wwa 1808. Wyd. w poz. 13 t. 1. Wyd. nast. Lw. 1885.

Nadto kilka tragedii (m.in. W. Shakespeare'a wg J.F. Ducisa), komedii (m.in. P.A. de Beaumarchais, Molière'a) i oper wyst. w Warszawie w 1801–1825, ale niewyd.

Wydania zbiorowe

13. Dzieła. T. 1–4. Oprac. F.S. Dmochowski. Wwa 1861–1862 (wyd. niepełne i niekrytyczne). W t. 2–4: Wykłady literatury porównawczej, czytane w Uniwersytecie Warszawskim 1818–1830 (obszerne fragm. przedr. *Oświecent o lit.*, t. 2, Wwa 1995); w t. 4: Mowy pochwalne i obrony sądowe. W t. 1 błędnie przypisany O. wiersz J.U. Niemcewicza Ostatni człowiek.

Listy

Kilka listów ogł.: S. Vrtel: Korespondencja ks. A. Osieńskiego. *Pam. Lit.* 1911; J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski. T. 3. Wwa 1912; Z. Goliński: Papiery F. Wężyka w rękopisach Ossolińskich. *Ze skarbcza kultury* 1953 z. 1; K. Wierzbicka: Źródła do historii teatru warszawskiego. Cz. 2. Wr. 1955; Z. Jabłoński: Listy o A. Mickiewiczu. *Rocz. Bibl. PAN w Kr.* 1 (1955, wyd. 1957); E. Szwankowski: Z korespondencji L.O. *Pam. Teatr.* 1962 z. 1; J.T. Pokrzywniak: Korespondencja Jana Górczyckiego w sprawach literackich. *Pam. Lit.* 1983 z. 4.

OPRACOWANIA

- NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.
K.W. WÓJCICKI: Życiorys znakomitych ludzi. T. 2. Wwa 1851. — [H. SKIMBOROWICZ] H.S.: O. *Czas* 1853 201

nr 68, 70. — K.W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski p. Warszawą. T. 1. Wwa 1855; wyd. 2 fotoofs. Wwa 1979. — A.E. KOZMIAN: L.O. *Przeł. Pozn.* 24 (1857) i odb. — L. SIEMIENSKI: Obóz klasyków. *Czas* 1865 i osob. Kr. 1866; przedr. w: *Dziela*. T. 5. Wwa 1881. — K.W. WÓJCICKI: Ostatni klasyk. *Bibl. Warsz.* 1872 t. 1–2 i osob. — TENŻE: Teatr warszawski za dyrekcji L.O. (1814–1820). *Tamże* 1885 t. 2. — T. GRABOWSKI: L.O. i ówczesna krytyka literacka. Kr. 1901. — P. CHMIEŁOWSKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Wwa 1902. — H. GALLE: *Sto lat myśli pol.* 2 (1907). — W. OSTROWSKI: O „Kurs literatury powszechnej”. *Spr. Dyrekcji C.K. Wyższej Szk. Realnej w Jarosławiu za r. szk. 1906/1907*. Jarosław 1907. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kr. 1918. — M. SZYJKOWSKI: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ szkopiński. Kr. 1923. — J. KORPAŁA: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* 1931. — B. KORZENIEWSKI: „Drama” w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji L.O. (1814–1831). Wwa 1934. — J.S. BYSTRON: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego, 1815–1831. Lw. 1938. — A. BAR: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947. — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przelomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — E. SZWANKOWSKI: Początki dyrekcji L.O. w Teatrze Narodowym. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1. — M. BRAHMER: L.O. *Z dziejów polon. warsz.* Wwa 1964. — R. MLI-CZEWSKA: „Pamiętnik Warszawski” L.O. 1809–1810. Bibliografia zawartości. *Rocz. Hist. Czasopiśmiennictwa Pol.* 8 (1969) z. 1. [Uzup.: E. ALEKSANDROWSKA. *Pam. Lit.* 1969 z. 4]. — S. SAWICKI: Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. Wwa 1969. — *Słownik biogr. teatru pol. 1765–1965*. Wwa 1973. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski 1790–1850. Wwa 1979. — E. SZWANKOWSKI: Teatry Warszawy 1765–1918. Wwa 1979. — W. WALECKI: Jan Kochanowski w literaturze i kulturze pol. doby Oświecenia. Wr. 1979. — L. HASS: Sekta farmazonii warszawskiej. Wwa 1980. — I. ŚMIAŁOWSKI: Igraszki z Melpomeną. Wwa 1984. — P. ŻBIKOWSKI: Klasycyzm postanisławowski. Doktryna estetycznoliteracka. Wwa 1984 i nast. — Z. RA-SZEWSKI: Dyrektor O. oprowadza. Nieznany opis Teatru Narodowego z 1821 r. *Rocz. Hum.* 35 (1987) z. 4. — D. RATAJCZAK: Wstęp [do] *Pol. tragedia neoklasycyzyczna*. Wr. 1988 BVI 260. — E. SARNOWSKA-TEMERIUŠ, T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce w XVI i XVII w. oraz w epoce Oświecenia. Wr. 1990. — B. LASOCKA: Polski Szekspir klasyczny (i romantyczny). *Od Shakespeare’a do Szekspira*. Gdańsk 1993. — Z. KLOCH: Spory o język. Wwa 1995. — P. ŻBIKOWSKI: L.O. (1775–1838). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 3. Wwa 1996 (z wyborem tekstów). — K. MAĆKOWIAK: Słownik a poezja. Z zagadnień świadomości leksykostylistycznej polskiego Oświecenia. Zielona Góra 2001.

OSSOLIŃSKI Jerzy 1595–1650

Urodzony 15 grudnia 1595 w Sandomierzu; syn Zbigniewa herbu Topór, wojewody sandomierskiego, i Anny z Firlejów. Kształcił się w kolegium Jezuic-

kim w Pultusku (1604–06), potem w Grazu (1608–12), następnie podróżował i studiował na zachodzie Europy; w Lowanium u Eryka Puteana (1613), Anglii, Paryżu, Orleanie (1614), Rzymie i Padwie (1615). Po powrocie dostał się na dwór królewicza Władysława i towarzyszył mu w wyprawie moskiewskiej (1617–18). W 1620 zawarł związek małżeński z Izabelą, córką podskarbiego Mikołaja Daniłowicza. Tego roku został wysłany przez Zygmunta III do Anglii z misją zwerbowania żołnierzy i uzyskania od króla Jakuba I pomocy. W 1629 i 1635 uczestniczył w rokowaniach ze Szwedami. W 1622 po raz pierwszy został posłem na sejm (z woj. sandomierskiego) i odtąd posłował wielokrotnie. W 1631 pełnił obowiązki marszałka sejmku. W 1632 został podskarbiem koronnym. Należał do grona zaufanych Władysława IV, otrzymał od króla pałac w Warszawie i liczne starostwa. W 1633 odbył poselstwo do papieża Urbana VIII; orszak swoją okazałością wzbudził podziw mieszkańców Italii. Z Rzymu przywiózł tytuł książe, a z Wiednia — gdzie był przyjmowany przez cesarza Ferdynanda II — tytuł księcia Rzeszy Niemieckiej. Jako namiestnik królewski Prus Książęcych (1635) oddał Władysławowi cenne usługi w sprawach morskich. W 1636 z polecenia króla uczestniczył w sejmie Rzeszy Niemieckiej w Ratyźbonie. Tego roku został mianowany wojewodą sandomierskim, w 1638 — podkanclerzym, w 1643 — kanclerzem wielkim koronnym. Doprowadził do elekcji Jana Kazimierza (1648); popierał plany ligi antytyreckiej. W 1649 odbył kampanię przeciw Kozakom i Tatarom, a pod Zborowem przeprowadził zawarcie ugody; znaczne ustępstwa na rzecz chana i Chmielnickiego spowodowały, że utracił popularność wśród szlachty i osłabił przyjaźń króla. Obok mów pozostawił w rękopisie pamiętnik oraz relację ze swoich podróży poseselskich. Przedstawił obraz epoki z talentem znakomitego stylisty. Jako świętny gospodarz swoich majątków zbudował kilka pałaców, wznosił kościoły i klasztory, m.in. był fundatorem hebanowego ołtarza dla cudownego obrazu Matki Boskiej na Jasnej Górze. Zmarł 9 sierpnia 1650 w Warszawie; pochowany w Klimontowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. De optimo Reipublicae statu. Wyd. pt. Monarchia sive de optimo Reipublicae statu oratio. Lowanium 1614 druk. K. Flavius.
2. Quaestiones ethicae. Wyd. pt. Quaestiones morales. Padwa 1615.
3. Oratio ... ad Jacobum. I.M. Britanniae Regem. (Wygł. w 1621). Wyd. J.C. Luenig: Orationes procerum Europae. T. 1. Lipsk 1713. Przekł. pol. J.M. Ossoliński: Mowy J.O. Wwa 1784. Przekł.: ang. pt. A True Copy of the Latine Oration ... As

E.A.

it was pronounced to his majestic. Londyn 1621; przedr. J. Somers: A Collection of Sacred Tracts. T. 2. 1809; Anglo-Polish Renaissance Texts. For the use of Shakespeare Students. (Facsimile). Wwa 1968; franc., hiszp., holend., niem.

4. [Autobiografia obejmująca pierwszych 26 lat życia]. Powst. 1625–26. Wyd. Lw. 1876 *Bibl. Ossol. Zbiór Mater. do Hist. Polski* z. 3; wyd. kryt. J. Kolasza, J. Maciszewski pt. Pamiętnik (1595–1621). Wr. 1952; wyd. 2 oprac. i wstępem poprzedził W. Czaplinski. Wwa 1976. *Fragm. przedr. D. Żołędz-Strzelczyk: Dziecko w dawnej Polsce*. Pozn. 2002.

5. Oratio ... habita ... Romae in aula Regia Vaticana sexta Decembris 1633. Rzym 1633 druk. F. Caballus (dwie ed.). Wyd. nast.: Kr. 1633; Gdańsk 1638; przedr. A. Trzebicki Zawisza; Manipulus orationum... Rzym 1639; J.C. Luenig: Orationes..., jw. poz. 3.

Przekł. pol. J. Cynerski pt. Mowa ... którą miał w pałacu na Watykanie dn. 6 grudnia 1633 ... gdy ... posłuszeństwo oddawał. Kr. 1634 druk. F. Cezary. Wyd. nast.: b.m.r.; Kr. 1639.

6. Relacja ... legata cum publice oboedientia do Rzymu wysłanego. Powst. 1633. Wyd. L. Kubala: J.O. Wyd. 2 (zob. OPRACOWANIA).

7. Oratio habita ... coram Serenissimo ... Venetiarum Principe, aliisque Proceribus. Kr. 1634 druk. A. Piotrkowczyk.

Przekł. pol. J.M. Ossoliński, jw. poz. 3.

8. Oratio habita in Collegio Electorali. Ratusbna 1636 [druk.?]; Kr. 1636 druk. A. Piotrkowczyk; też [b.m.] 1636.

Przekł. pol. J.M. Ossoliński, jw. poz. 3.

Przekł. niem. 1636.

9. Dziarsz legacji ... na sejm Rzeszy Niemieckiej w Ratuszbonie w r. 1636. Wyd. A. Hirsberg. Lw. 1877 *Bibl. Ossol. Zbiór Mater. do Hist. Pol.* z. 4.

10. Responsum ad propositionem nomine Regis Galliarum a R. Maiestate ... Poloniám et Sveciam ... factum, Wwa 1640. Druk. w: J. Boczyłowic: Orator politicus albo wymowny polityk. Tor. 1699 druk. J.Ch. Laurer.

11. Oratio ... in Colloquio Thorunensi Charitativo cum dissidentibus in religione. Wygłoszona 28 sierpnia 1645. Wyd. w: Acta Conventa Thorunien-sis. Wwa 1646 druk. P. Elert.

Wybrane mowy oraz fragm. koresp. przedr.: F. Bohomolec: Życie J.O. T. 1–2. Wwa 1777 i wyd. nast.; L. Kubala (zob. OPRACOWANIA); J.S. Pisarski: Mówca polski. T. 1. Kalisz 1668; J. Daneykowicz-Ostrowski: Swada polska i łacińska. T. 1. Lubl. 1745; t. 2: Svada latina. Lubl. 1747; A. Podgórski [Mosbach]: Pomniki dziejów Polski w. XVII. T. 1. Wr. 1840; K. Mecherzyński: Historia wymowy w Polsce. T. 3. Kr. 1860; T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. Wwa 1904; B. Nadolski: Wybór mów staropolskich. Wr. 1961

BN I, 175; J.Z. Lichański: Polskie oratorstwo barokowe. Powitania władców. *Sarmackie theatrum. I: Wartości i słowa*. Kat. 2001.

Rkpsy zachowanych mów: Bibl. Nar. sygn. 6616 III k. 5–7, sygn. BOZ 823 k. 205–209, BOZ 855 k. 36; Bibl. Kórn. sygn. 991 k. 282–283; Bibl. Ossol. sygn. 401.II s. 527, sygn. 1427 k. 527–532; Bibl. PAN w Kr. sygn. 367 k. 99–110; Bibl. Uniw. Wr. sygn. 1949/440 k. 196–197.

Wydania zbiorowe

12. Orationes habitae apud Summum Pontificem, Imperatorem, Reges, Principes et Venetam Rempubicam. Gdańsk 1647 druk. J. Förster. Wyd. nast.: Gdańsk 1648; Gdańsk 1686.

13. Mercurius Sarmatiae ... sive orationes. Wil. 1716. Wyd. nast. Braniewo 1730.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

L. KUBALA: J.O. T. 1–2. Lw. 1883; wyd. 2 popr. i uzup. w: Dzieła. T. 1. Lw. 1924. — W. TOMKIEWICZ: J.O. Lw. [1938]. — R. PRZEZDZIECKI: Diplomatic Ventures and Adventures. Some Experiences of British Envoys at the Court of Poland. Londyn 1953. — A. CRONIA: La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millennio. Padwa 1958. — *Pol. służba dyplomatyczna XVI–XVIII w.* Wwa 1966. — H. BARYCZ: Z dziejów polskich wędrowek naukowych za granicę. Wr. 1969. — A. KERSTEN: Warszawa Kazimierzowska 1648–1668. Wwa 1971. — W. CZAPLIŃSKI: Władysław IV i jego czasy. Wwa 1972. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Elita Orderowa J.O. Kartka z dziejów poezji politycznej w Polsce. *Rocz. Hum.* 20 (1972) z. 2. — A. SAJKOWSKI: Włoskie przygody Polaków. Wwa 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — W. CZAPLIŃSKI, J. DŁUGOSZ: Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w. Wwa 1976. — E. CZĘŚCIK: Sejm warszawski w 1649/50 r. Wr. 1978. — E. KOTARSKI: U progu marynistyki polskiej. Gdańsk 1978. — W. CZAPLIŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — *Hist. dyplomacji pol.* Wwa 1982. — S. KOT: Polska Złotego Wieku a Europa. Wwa 1987 s. 572–574 i in. — A. BARŁOWSKA: Mowa J.O. do Urbana VIII jako sarmackie credo. *Od baroku ku pozytywizmowi*. Kat. 1995. — T. MAKOWSKI: Poselstwo J.O. do Rzymu w 1633 r. Wwa 1996 [rec. J. TAZBIR. *Kwart. Hist.* 1997 nr 2]. — M. BARŁOWSKA: Klorynda i Tankred w topice mowy weselnej J.O. *Z ducha Tassa*. Kat. 1998 s. 187–199. — TAŻ.: J.O. – orator polskiego baroku. Kat. 2000 [rec. K. PŁACHCIŃSKA. *Ruch Lit.* 42 (2000) nr 1]. — M. BARŁOWSKA: Obrazy Rzeczypospolitej w propozycjach sejmowych J.O. *Czasy potopy szwedzkiego w lit. pol.* Kat. 2000.

LT.

OSSOLIŃSKI Józef Maksymilian 1748–1826

Urodzony w 1748 we wsi Wola Mielecka (woj. san-domiarskie); syn Michała herbu Topór, kasztelani-ca czchowskiego, i Anny z Szaniawskich. Kształcił się w domu, a następnie (do 1771) w Warszawie 203

w jezuickim Collegium Nobilium (m.in. pod kierunkiem Adama Naruszewicza). W 1771–73 ogłaszał przekłady w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych*. W Bibliotece Zaluskich i Bibliotece Stanisława Augusta prowadził studia historyczne. Po pierwszym rozbiore osiadł w dobrach galicyjskich (uzyskał tytuł hrabiowski), zajął się gospodarstwem, pracą naukową i literacką. 18 września 1785 ożenił się z Teresą Jabłonowską, w 1791 rozwiódł. W 1790–93 przebywał w Wiedniu, przewodnicząc delegacji Stanów Galicyjskich do Leopolda II, zabiegającej o konstytucję dla Galicji. W 1792 z Wiednia jeździł w 1792 do Pragi, Drezna i Lipska, a w 1793 — do Stuttgartu i Frankfurtu nad Menem; zwiedzał biblioteki, muzea i zabytki historyczne. Po rozwiązaniu delegacji zamieszkał na stałe w Wiedniu oraz posiadłości podmiejskiej Baden; w sprawach majątkowych często bywał w Galicji. W okresie 1793–94 pomagał emigrantom polskim w przygotowaniach do powstania, korzystając ze swoich wpływów w Wiedniu, próbował zjednać ministra spraw zagranicznych Austrii, Franza Thuguta, dla poparcia insurekcji. W tym czasie dzięki przyjaźni z cenzorem wiedeńskim spowodował zapewnienie pewnej swobody lwowskiemu *Dziennikowi Patriotycznych Polityków*. Po powstaniu wstawał się za więzionymi w Austrii Polakami (m.in. Hugonem Kollątajem). Głównie zajmował się pomnażaniem biblioteki rodzinnej (przewiezionej do Wiednia), pomyślanej początkowo jako warsztat naukowy dla własnych prac historycznych i bibliograficznych, a od 1800 jako księgozbiór narodowy, w którym zachowany dorobek piśmiennictwa polskiego będzie przekazany potomności. W okresie 1794–1803 jako bibliotekarza zatrudniał Samuela Bogumiła Lindego, wspierał go w pracy nad słownikiem języka polskiego i pomógł (także finansowo) w jego wydaniu. Wspólne obu uczonym zainteresowania literaturą słowiańską powodowały, że w domu O. zbierali się sławiści z monarchii habsburskiej (Jernej Kopitar, Josef Dobrowský) i Polacy przebywający czasowo w Wiedniu (Jan Potocki, Aleksander Sapieha). 5 stycznia 1808 O. został mianowany tajnym radcą stanu, 16 lutego 1809 objął prefekturę Nadwornej Biblioteki Cesarskiej. Był też kuratorem Akademii Sztuk Wyzwolonych i od 1808 — Instytutu Ekonomicznego Wiedeńsko-Galicyjskiego, kształcącego nauczycieli rolnictwa dla średnich szkół galicyjskich. Fundację biblioteczną zamierzał początkowo powierzyć magistratowi krakowskiemu, od 1804 starał się o umieszczenie jej w polączeniu z ordynacją zamojską w Zamościu, od 1809 w Tarnowie, a następnie we Lwowie, gdzie w 1817 nabył na ten cel budynek dawnego kościoła i klasztoru karmelitanek bosych i podjął modernizację zabudowań. 4 czerwca 204

uzyskał potwierdzenie ustawy fundacyjnej przez Franciszka II. W tymże roku został odznaczony Orderem św. Stefana. W 1823 zawarł umowę z Henrykiem Lubomirskim, zapewniającą przyłączenie do fundacji zbiorów biblioteki Lubomirskich z Przeworska. W 1817 opracował na wezwanie Gubernium instrukcję dla Katedry Języka i Literatury Polskiej na reaktywowanym Uniwersytecie Lwowskim. W 1819 został mianowany najwyższym marszałkiem koronnym Królestw Galicji i Lodomerii, w 1825 — wielkim ochmistrem. W 1823 stracił wzrok, ale nie przerwał prowadzonych prac. Był członkiem wielu towarzystw naukowych: Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1800), Towarzystwa Naukowego w Getyndze (od 1808), Królewskiego Czeskiego Towarzystwa Naukowego w Pradze (od 1809), Cesarskiej Akademii Sztuk Wyzwolonych w Wiedniu (od 1812), Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (od 1815), Towarzystwa Dawnej Niemieckiej Historii we Frankfurcie (od 1820). Od 1817 był członkiem honorowym Uniwersytetu Wileńskiego, w 1820 otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Lwowskiego. Zmarł 17 marca 1826 w Wiedniu; pochowany na cmentarzu Matzleindorfskim. W 1827 zbiory biblieczne O. przewieziono z Wiednia do Lwowa, tworząc Zakład Narodowy im. Ossolińskich; w 1946 Zakład przeniesiono do Wrocławia.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Do ... Pani z Hrabów Ossolińskich Hrabiny Jabłonowski ... z okoliczności śmierci jej męża wiersz cieszący. B.m. 1780.
 2. Wieczory bażeńskie, czyli powieści o strachach i upiorach, z dołączeniem bajek i innych pism humorystycznych. Powst. ok. 1793–1794. Wyd. Kr. 1852. Wyd. 2 (bez „dołączenia”) Wwa 1970.
 3. Obrona autorstwa. Powst. 1795. Oprac. K. Korzon i D. Platt. Wr. 1992.
 4. Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiej o pisarzach polskich, także postronnych, którzy w Polsce albo o Polsce pisali, oraz o ich dziełach, z roztrząśnieniem wzrostu i różnej kolei ogólnego oświecenia, jako też szczególnych nauk w narodzie polskim. T. 1–2. Kr. 1819 (druk rozpoczęty w 1815). Wyd. nast. *Dzien. Wił.* 1820 t. 1 – 1822 t. 2.
 - T. 3. Kr. 1822. Wyd. nast. (tyt.): *Żywot i sprawy Stanisława Orzechowskiego*. Kr. 1851 (z przedr. rozprawy F. Siarczyńskiego: *Wspomnienie zasług i dzieł ... J.M.O.*).
 - T. 4–5. Lw. 1834 (wyd. nieukończone z powodu opieczutowania drukarni 17 IV 1834). Wyd. pełne oprac. A. Bielowski. Lw. 1851.
- Przekł. (fragm.): niem. 1822, ros. 1822.
„Wiadomości” stanowią tylko część „Żywotów”, zachowanych w rękopisach Ossol.; kilka ogł. pośmiertnie *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1928 t. 1.

OPRACOWANIA

NK 5 (1967), 6/2 (1972); LP.

5. Uwagi ... nad recenzją „Historii Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie” przez J.S. Bandkiego napisanej w „Pszczółce Krakowskiej” r. 1821, t. 4, s. 50–65 przez A.B.X.Z.R.C.K.N. [K. Majeranowski]. Pozn. 1821. Przedr.: w poz. 3 t. 3 cz. 2; *Mrówka Pozn.* 1822 t. 7.

6. Początki Słowian. Rozprawy 1–4. Wyd. K. Słowiański. *Czasop. Nauk. od Zakładu Nar. im. Ossol. Wydawane* 1831 z. 1 – 1833 z. 8.

7. Historia życia i panowania Zygmunta I. Fragn. wyd. *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1830 t. 2, *Czasop. Nauk. od Zakładu Nar. im. Ossol. Wydawane* 1831 z. 1–4, 1832 z. 3 – 1833 z. 2, 1834 z. 1–4.

8. O rozmaitym następstwie na tron za dynastii Piastów. Wyd. *Czasop. Nauk. od Zakładu Nar. im. Ossol. Wydawane* 1832 z. 3 i osob. Lw. 1833.

Nadto rozpr. w *Dzien. Warsz.* (1825 t. 2), *Rozmaitościach Nauk.* (1828 nr 1) oraz w *Czasop. Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol. i Czasop. Nauk. od Zakładu Nar. im. Ossol. Wydawanym* (1828 t. 1, 4 1831 z. 1, 1833 z. 7).

Wiele rozpr. i utworów lit., przeważnie nieukończonych, w rkpsach Ossol.

Podawana za Estr. rozpr.: O potrzebie nauki prawa w naszym kraju (Wwa 1814) jest w istocie rozpr. J.W. Bandkiego (Uwagi o potrzebie nauki prawa w naszym kraju).

Przekłady

9. L.A. Seneca: O pocieszeniu ksiąg troje. Wwa 1782.

10. J. Ossoliński: Mowy... Wwa 1784 (z przedmową tłumacza).

11. T. Livius: Dzieje rzymskie. T. 1–3. Lw. 1834 (wyd. nieukończone z powodu opieczętowania drukarni). Wyd. nast. Lw. 1850.

Nadto liczne przekł., przeważnie nieukończone, w rkpsach Ossol.; parę ogł. pośmiertnie *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* (1828 t. 3, 1830 t. 1).

Listy i materiały

12. Korespondencja J.M.O. [z 1776–1826]. Oprac. W. Jabłońska. Wr. 1975.

13. Listy J.M.O. do A. Grabowskiego (1813–1826). Oprac. B. Horodyski. Wr. 1950.

14. Zapomniane listy z korespondencji J.M.O. [1798, 1823]. Oprac. M. Ptaszyk. *Ze skarbcza kultury* 29 (1977).

Zbiór akt i dokumentów dot. fundacji bibl. wyd. i oprac. W. Bruchnański: Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ustawy, przywileje i rzeczy dziejów jego dotyczące. Lw. 1928.

F. SIARCZYŃSKI: Wspomnienie zasług i dzieł ... J.M. hr. z Tęczyna O. *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1828 t. 1 i osob. Lw. 1838. — J. TARNOWSKI: Wspomnienie o życiu i dziełach J. hr. O. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk.* 21 (1830). — J.A. KAMIŃSKI: J.M. hr. z Tęczyna O. *Skarbiec Pol.* 1859 t. 1 z. 1. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel.* 20 (1865). — C. v. WURZBACH: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich 21 (1870). — K. CHŁĘDOWSKI: J.M.O. *Gaz. Lw.* 1879 nr 93–96; przedr. w: *Z przeszłości naszej i obcej.* Lw. 1935. — W. KĘTRZYŃSKI: J.M.O. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. Wwa 1901. — B. CZARNIK: Dwa dokumenty do dziejów katedry języka i literatury polskiej na Uniwersytecie Lwowskim. *Pam. Lit.* R. 1 1902. — TENŻE: O i katedra języka i literatury polskiej na Uniwersytecie Lwowskim. *Tamże.* — *Ottivú slovník naučný* 18 (1902). — I. CHRZANOWSKI. *Sto lat myśli pol.* 1 (1906). — W.A. FRANCEW: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwerti XIX st. Praga 1906. — [S. KRZEMIŃSKI] s. *Wielka enc. pousz. ilustr.* S. 2 t. 5/6 (1908). — A. FISCHER: Zasługa J.M.O. *Kwart. Hst.* 1918. — TENŻE: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Zarys dziejów. Lw. 1927. — F. BIESIADECKI: J.M.O. jako bibliofil. Kr. 1928; też *Pam. III Zjazdu Bibliofilów Pol. Lw.* 1929 i odb. — B. GUBRYNOWICZ: J.M.O. Człowiek i pisarz. Lw. 1928. — T. MIKULSKI: J.M.O. jako pisarz i historyk literatury. *Polonistyka* 1949 nr 3; przedr. w: *Ze studiów nad Oświeceniem.* Wwa 1956. — T. MODELSKI: Ossolineum i czeskie Muzeum Narodowe. Pierwsze związki i zawiązki. *Rocz. Zakładu Nar. im. Ossol.* 4 (1953). — J. MICHAŁSKI: Spór o koncepcję słownika Lindego. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 2 (1954). — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959; wyd. 2 zmien. i popr. Wwa 1999 [2000]. — J. MICHAŁSKI: Niezrealizowane plany naukowe Lindego. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4. — TENŻE: Dzieje wydania słownika Lindego. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* S. A 4 (1961). — C. GRUSZCZYŃSKA: Biblioteczne trudy J.M.O. *Rocz. Bibl.* 7 (1963) z. 1/2. — W. JABŁOŃSKA: J.M.O. Szkic biograficzny. Wr. 1967 [z bibliogr.]. — J. KAPUŚCIK: J.M.O. obrońcą J.S. Bandkiego. *Przegl. Hum.* 1967 nr 4. — J. TRZYNADŁOWSKI: Zakład Nar. im. Ossolińskich 1817–1967. Zarys dziejów. Wr. 1967. — G. USTRNUL: J.M. Graf v. Tenczyn O. *Geschichte der Oesterreichischen Nationalbibliothek* T. 1. Wien 1968. — R. ERGETOWSKI: Pamflet K. Majeranowskiego przeciw J.S. Bandkiemu. *Rocz. Bibl.* 11 (1967) z. 3/4 (wyd. 1969). — A. KNOT: Związki O. z nauką czeską. *Tamże.* — J.A. KOSIŃSKI: Księgozbiór J.M.O. *Rocz. Zakładu Nar. im. Ossol.* 6 (1970). — TENŻE: J.M.O. – kontynuator programu Załuskich. *Rocz. Bibl.* 14 (1970) z. 1/2. — R. ERGETOWSKI, S. SKURA: J.M.O. i J.S. Bandkie. Dzieje przyjaźni. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1970 nr 1/2. — J.A. KOSIŃSKI: Biblioteka fundacyjna J.M.O. Wr. 1971. — W. JABŁOŃSKA: Deputacja galicyjska 1790–1793 w korespondencji J.M.O. i innych delegatów. *Rocz. Zakładu Nar. im. Ossol.* 7 (1972). — J. KAPUŚCIK: J.M.O. jako oświeceniowy teoretyk przekładu. *Tamże* 8 (1973). — H. ŁAPIŃSKI: Dzieje wydawnicze prac J.M.O. *Tamże.* — TENŻE: U początków działalności wydawniczej Ossolineum. Wr. 1973. — Z. SINKO: 205

Oświeceni wśród Pól Elizejskich. Wr. 1976. — W. JABŁOŃSKA. *Pol. słownik biograf.* 24 (1979). — J. KAPUŚCIK: Mecenas i uczyony J.M.O. i jego działalność historycznoliteracka. Kr. 1979. — J. SNOPEK: Uczeń i mistrz. Szkic o stosunku J.M.O. do A. Naruszewicza. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 19 (1984). — S. JEDYNAK: Etyka w Polsce. Słownik pisarzy. Wr. 1986. — R. ERGETOWSKI: Klementinum w świetle notatek J.M.O. *Ze skarbcza kultury* z. 44 (1987). — R. WYTYCZAK: Kolekcja kartograficzna J.M.O. *Czasop. Zakładu Nar. Ossol.* z.1 (1992). — J.A. KOSIŃSKI: L.v. Beethoven u J.M.O. w Baden. *Tamże* z. 3 (1993). — M. GÓRALSKA: Fragment księgozbioru M.H. Juszyńskiego w Bibliotece Ossolineum. *Tamże* z. 5 (1994). — J.A. KOSIŃSKI: Pogrobowiec Oświecenia i uczyony prekursor J.M.O. *Tamże* z. 5 (1994). — Nowy materiał archiwalny dotyczący budowy Ossolineum. Oprac. E.M. Hüttel-Hubert. *Tamże* z. 5 (1994).

E.A

OSTRORÓG JAN [I] po 1432 – 1501

Urodzony po 1432 w wielkopolskim Ostrorogu; syn Stanisława herbu Nałęcz, naówczas podstołego kaliskiego i starosty brzesko-kujawskiego, i Beaty (Czyżowskiej?) z Bystrzycy. Początki jego nauk nie są znane. Parę lat studiował za granicą: w 1450 w Wiedniu, w 1453–55 (lub dłużej) na uniwersytecie w Erfurcie, potem we Włoszech. W grudniu 1459 uzyskał w Bolonii doktorat obojga praw i w 1458–60 był lektorem dekretów oraz lektorem nacji zaalpejskich. Według świadectwa Filipa Kallimacha, poznał także język grecki. Wróciwszy około 1461 do kraju, otrzymał funkcję w kancelarii królewskiej. Już w 1462 występował jako zastępca prawny Kazimierza Jagiellończyka, a w 1464 posłował do papieża Piusa II. Uczestniczył w końcowych wydzierżawieniach wojny trzynastoletniej; wszedł do komisji ustalającej warunki pokoju toruńskiego, po czym obok Wincentego Kielbasy z ramienia króla posłował w 1467 do Pawła II po zatwierdzenie traktatu, czego nie osiągnął. Jesienią 1465 objął kasztelanię międzyrzecką; oddawszy ją w 1472 przez dwa lata przypuszczalnie był podskarbin Korony, a z wiosną 1474 przeszedł na kasztelanię poznańską. Zapewne wtedy swe doświadczenia i poglądy polityczne zawarł w projekcie reformy państwa, przeznaczonym na sejm walny, a kierowanym do członków rady królewskiej. Pod wpływem idei soborowych i hasel husyckich położył w traktacie nacisk szczególnie na umocnienie niezawisłości Polski względem papieżstwa, autorytet władzy monarszej, ujednoczenie systemu prawnego-sądowego, powściągnięcie żywiołów niemieckich w naszym kraju i nową, szerszą społecznie organizację służby wojennej. Traktat — podzielony na punkty, pisany rzeczowym, dobitnym stylem z referencjami prawnymi — pozostał w rękopisie. Ostatnia znana

czynność dyplomatyczna O. to jego tajemnicza podróż 1476 do Saksonii, co za przyczyną Macieja Korwina przypłacił ponad rocznym uwięzieniem na Łużycach. W 1493–98 dzierżył starostwo generalne wielkopolskie, wreszcie w grudniu 1500 lub w styczniu 1501 otrzymał urząd wojewody poznańskiego. Ożeniony (przed 11 maja 1464) z księżniczką raciborską, Heleną, miał z nią dwóch synów Stanisława i Wacława. Po jej śmierci za żonę pojął (w 1494 lub 1495) Dorotę Wrzesińską; dzieciom z tego związku nadał wymowne imiona „homeryckie” Achillesa i Polikseny. Zmarł między 3 czerwca a 25 sierpnia 1501.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Peroratio domini Ostrorog coram domino Apostolico. (Mowa wygł. w Rzymie zimą 1467 przed papieżem Pawłem II). Wyd. A. Pawiński: J.O. żywot i pismo „O naprawie Rzeczypospolitej”. *Bibl. Umiejętności Prawnych* 1883 i osob. Wwa 1884; I. Chrzanowski, S. Kot: Humanizm i reformacja w Polsce. Lw. 1927 (z emendacjami); przedr. A. Gorzkowski. *Fontes Neolatini*. Kr. 1999. Przekł. pol.: A. Pawiński, przy wyd. tekstu łac., jw; B. Nadolski. *Wybór mów staropol.* Wr. 1961 *BN* 1, 175; przedr. przy: *Memorial... Łódź* 1994 – zob. poz. 2.

2. Monumentum pro comitibus generalibus Regni sub rege Casimiro pro Reipublicae ordinatione congestum. (Memorial o uporządkowaniu spraw państwa. Jest znany z dwóch red.: o 67 bądź 58 art. – Datowanie memoriału pozostaje kwestią sporną; większość hipotez zamyka się między r. 1455 a 1477; wg J. Wiesiołowskiego obydwie datacje są trudne do przyjęcia, a znany dziś tekst „Monumentum” powstał w pierwszej poł. XVI w. Kolejność ułożenia obu red. także nie jest definitywnie ustalona). Wyd.: a) red. pierwsza: J.W. Bandtkie pt. *Clarissimi baronis ... Monumentum pro comitibus generalibus Regni sub rege Casimiro pro Reipublicae ordinatione congestum.* (Wwa 1831); L. Wegner: J.O. doktor obojga praw, wojewoda poznański i jego pamiętnik. *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.* 1 (1860) i odb. Pozn. 1859; M. Bobrzyński. *Starodawne Prawa Pol. Pomniki* t. 5 (1878); A. Pawiński, jw. poz. 1. b) red. druga: T. Wierzbowski: J.O. Pamiętnik ku pożytkowi Rzeczypospolitej zebrany. Wwa 1891; przedr. A. Gorzkowski. *Fontes Neolatini*. Kr. 1999. Oryg. nieznan. Kopie red. pierwszej pochodzą z w. XVI (najwcześniejsze z pierwszej poł. stulecia, kiedy zamierzano tekst ogłosić drukiem). Kopia red. drugiej pochodzi z poł. XVII w. Przekł. pol. red. pierwszej A. Pawiński, jw. poz. 1; przedr. (z drobnymi zmianami) *700 lat myśli pol.: XIII–XV w.* (1978); też z uwspółcześnieniami A. Obłęski, Łódź 1994.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

S. PTASZYCKI: Ze studiów nad „Memoriałem” O. Wwa 1913. — F.M. BARTOŚ: Husitske vlivy v Monumentum J.O. *Jiubočeký Sborník Historický* t. 12 (1939) — t. 13 (1940). — W. VOISE: J.O. — wybitny pisarz polityczny polskiego Odrodzenia. Wwa 1954. — A. STRZELECKA: Uwagi w sprawie daty powstania oraz genezy „Monumentum” O. *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane R. Grodeckiemu*. Wwa 1960. — W. SOBOCINSKI: Historia kupna renty w Polsce. *Czasop. Prawno-Hist.* t. 19 (1967). — A. GAŚSIOROWSKI: Urzędnicy wielkopolscy 1385–1500. Spisy. Pozn. 1968. — H. BARYCZ: Z dziejów polskich wędrowek naukowych za granicę. Wr. 1969. — A. GAŚSIOROWSKI: Urzędniczy zarządy lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Pozn. 1970. — M. GRZEGORZ: Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r. Tor. 1970. — A. KRZEWIŃSKA: J.O. — wybitny humanista. *Rocz. Kult. Kujaw i Pomorza* 7 (1971/72). — W. SENKO: Z badań nad historią myśli społeczno-politycznej w Polsce w XV w. *Filoz. pol. XV w.* Wwa 1972. — J. LIPIŃSKI: Historia polskiej myśli społeczno-ekonomicznej. Wwa 1975. — T. WYRWA: Les idées politiques et juridiques de J.O., humaniste polonais du XVe s. *Revue Historique du Droit Français et Étranger* t. 53 (1975). — RED. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — A. GAŚSIOROWSKI: Koligacje panów z Ostroroga w XV w. *Studia i Mater. do Dziejów Wielkopolski i Pomorza* 13 (1980) z. 2. — J. WIESIOŁOWSKI: *Wielkop. słownik biogr.* Wwa-Pozn. 1981. — J. SIKORSKI: Projekty J.O. Z dziejów piśmiennictwa wojskowego w Polsce. *Nike* 1986 nr 1. — B. KOSMAN, M. KOSMAN: Sylwetki wielkopolan. Pozn. 1988. — A. OBRĘBSKI: Wstęp do wyd.: *Memorial...* Łódź 1994. — A. WYCZAŃSKI: „Memorial” J.O. a postulaty egzekucyjne XVI wieku. *Ludzie, Kościół, wierzenia*. Wwa 2001.

T.W.

OSTRORÓG Jan [II] 1565–1622

Urodzony 13 stycznia 1565; syn Stanisława, kasztelana międzyrzeckiego herbu Nałęcz, i Zofii z Tęczyńskich, wojewodzianki sandomierskiej; prawnuk Jana, autora „Monumentum”. Po naukach domowych w Grodzisku uczył się następnie pod kierunkiem Piotra Artymusza (1573–76). Na studia wyjechał do Altdorfu (1578–79), do Strasburga (1579–81) — tu uczył się u Jana Sturm, potem do Bazylei, Zurychu i Genewy — tu korzystał z gościnności Teodora Zwingera. Podróżował do Anglii, Francji i Włoch, gdzie nieco dłużej przebywał w Padwie i Weronie. Po powrocie do kraju (1582) znalazł się na dworze królewskim i nawiązał bliższe kontakty z kanclerzem Janem Zamojskim. Urodzony w rodzinie protestanckiej, jednak od młodych lat skłaniał się ku katolicyzmowi. Przed majem 1587 złożył wyznanie wiary przed Stanisławem Warszewicem. Zaprzyjaźniony był z Piotrem Skargą i Janem

Konarskim — jezuitami. Brał udział w bitwie pod Buczyną. W 1588 otrzymał godność podczaszego koronnego, w 1600 został kasztelanem, w 1611 wojewodą poznańskim. Od 1589 do 1619 posłował wielokrotnie na sejmy; Mowami — w których usilnie domagał się m.in. poprawy sądownictwa, rzetelności w wypłacaniu zółdu, pohamowania szerzących się rozbojów — zwrócił na siebie uwagę. Pod koniec życia ciężko schorowany już nie udzielał się publicznie, służył natomiast radą, możliwe, że też w sprawie wychowania synów Zygmunta III. Rezydował przeważnie w Komarnie na Rusi, prowadząc wzorowe gospodarstwo według ówczesnych osiągnięć naukowych; sam pisał poradniki w oparciu o własne doświadczenia. Żonaty był dwukrotnie: z Katarzyną Mielecką (od ok. 1592) i Zofią z Ostroga Zasławską, córką księcia Janusza, wojewody wołyńskiego (od ok. 1600). W 1621 jeździł do Wielkopolski; w maju przebywał w Poznaniu, jesienią w Grodzisku. Tam otrzymał relację z przebiegu wyprawy chocimskiej i zdążył jeszcze napisać o tym w swoim ostatnim dziele „Wojna wołoska”. Zmarł przed 16 kwietnia 1622 w Komarnie; pochowany w Sokalu w kościele bernardynów, którego był fundatorem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Oratio ... D. Joannis comitis ab Ostrorog ... recitata cum discessuro Argentina publicae Academiae ceterisque ordinibus valediceret. Strasburg 1581 druk. N. Vuyrist.

2. O psiech gończych i myśliwstwie z nimi. Kr. 1608 druk. A. Piotrkowczyk. (Dod. następnie jako część druga do *Myśliwstwa z ogary* poz. 6). Przedr. J.I. Kraszewski: *Pomniki do historii obyczajów w Polsce z XVI i XVII w.* Wwa 1843.

3. Nauka kolo pasiek z informacji pana Walentego Kęckiego anno 1612 w Komarnie ... spisana. Zamość 1614 druk. M. Łęski. Wyd. nast.: Lubl. 1631; Zamość 1636; Wil. 1821. Przedmowę i fragm. (oraz mowy) przedr. W. Chomętowski: J.O., wojewoda poznański, mówca i pisarz z czasów Zygmunta III. *Bibl. Warsz.* 1864 t. 3–4; toż pt. *Wiadomość o życiu i pismach J.O., wojewody poznańskiego*. Wwa 1876.

4. Ad filios admonitoria epistola contra fraudulentiam scripti editi sub titulo Monita privata Societatis Jesu. Lw. 1615 druk. W. Małachwiejowicz. Wyd. nast. Nysa 1616.

Przełk. pol.: fragm. ogł. W. Chomętowski..., jw. poz. 3; całość tłum. E. Jędrkiewicz, wyd. J. Skoczek: *Wybór pism pedagogicznych Polski doby Odrodzenia*. Wr. 1956 *BN* I, 157.

5. Traktacik o szachach. Powst. przed 1618. *Fragm. ogł.*: W. Chomętowski..., jw. poz. 3.; W. Koroński w: J. Kochanowski: *Dziela*. T. 2. Wwa 1884 s. 124–127.

6. Myślistwo z ogary. Kr. 1618 druk. B. Skalski. Wyd. nast.: Kr. 1649; Łowicz 1797; wyd. K.J. Turowski. Kr. 1859 *Bibl. Pol.* S. IV z. 51; Wwa 1902; wyd. kryt. J. Rostański. Kr. 1914 *BPP* nr 64. Przekł. ros. 1785 (rkps w Nar. Bibl. Publ. w Petersb. sygn. Q. X. 7).

7. Jan hr. z Ostroroga ... sławnej Koronie Polskiej ... stare swe służby i miłość braterską... [List do narodu o potrzebie wojny z Turcją]. Lubl. 1620 Druk. Akademicka. Przedr. W. Chomętowski..., jw. poz. 3.

8. Wojna wołoska od cesarza tureckiego Osmana przeciwko Koronie Polskiej podniesiona. Pozn. 1622 druk. J. Wolrab. (Toż po łac.). Przedr. Ż. Pauli: Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r 1621. Kr. 1853.

9. Kalendarz gospodarski, na horyzont komarzeński. Wyd. W. Chomętowski..., jw. poz. 3.

10. Chowanie żrębców. Wyd. W. Chomętowski..., jw. poz. 3.

11. Zwierzyniec. Wyd. W. Chomętowski..., jw. poz. 3.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965).

S. OCHMAN: Sejmy z l. 1615–1616. Wr. 1970. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — W. DWORZACZEK. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — A. SAJKOWSKI. *Wielkopol. słownik biogr.* Pozn. 1981. — D. QUIRINI-POPLAWSKA. Poselstwo J.O. do Pragi w 1589 r. *Zesz. Nauk. UJ. Prace Hist.* 1989 nr 89. — S. LEMPICKI: Piotr Ciekliński i J.O. z Komarna. W: *Wiek złoty i czasy romantyzmu w Polsce*. Wwa 1992 (prwdr. 1936). — M. WICHOWA: Epitafium biskupa S. Gomolińskiego i zapoznany tekst J.O. II. *Przegl. Wschodni* 2 (1992/93) z. 1. — TAŻ: Problemy metodologiczne w badaniach nad literaturą stosowaną (na przykładzie twórczości J.O. II). *Napis* S. 2 (1995). — TAŻ: J.O. a J. Zamoyski i środowisko kulturalne Zamościa. W: J. STARNAWSKI, H. KASPRZAK-OBREBSKA, M. WICHOWA: *Pod cieniem Hippeum*. Łódź 1995. — W. KOZŁOWSKI: Pierwsze początki terminologii łowieckiej. Wyd. nowe, popr. i poszerz. Oprac. W. Dynak. Wr. 1996. — M. WICHOWA: „Żywoć człowieka pocziwego” M. Reja a pisarstwo J.O. II (1565–1622). *M. Rej z Nagłowic. Sylwetka – twórczość – epoka*. Kielce 1997. — M. WICHOWA: *Pisarstwo J.O.* Łódź 1998.

I.T.

OSTROWSKA Bronisława 1881–1928

Urodzona w listopadzie 1881 w Warszawie; córka Bronisława Mierz-Brzezińskiego, inżyniera, absolwenta Szkoły Głównej, i Bogusławy z Palickich. Uczęszczała do szkół warszawskich, najpierw na tajną pensję Zuzanny Morawskiej, następnie do żeńskiego gimnazjum rządowego (po którym miało się uprawnienia do wykonywania zawodu nauczycielki domowej), a na koniec do Szkoły Aplikacyjnej (za-

wodu aktorskiego nigdy nie podjęła). Pod pseudonimem Edma Mierz zamieszczała swe utwory w *Bibliotece Warszawskiej, Kraju, Prawdzie, Tygodniku Polskim*. W 1901 zawarła związek małżeński ze Stanisławem Kazimierzem Ostrowskim, rzeźbiarzem, autorem wielu nagrodzonych dzieł. Do kręgu jej przyjaciół należeli Zenon Przesmycki, Antoni Lange, Jan Lemański, Włodzimierz Perzyński, a przede wszystkim Waclaw Berent. W 1903 wraz z rodziną przeniosła się do Lwowa, przebywała również w Krakowie i Zakopanem. W tym czasie nawiązała przyjaźnię literackie z Janem Kasprowiczem, Leopoldem Staffem, Tadeuszem Micińskim, Stanisławem Przybyszewskim. Rok 1906 spędziła w Monachium, 1907–13 we Francji, głównie w Paryżu (stąd w celach zdrowotnych jeździła do Włoch), w 1910–11 na Korsyce. Należała do członków-założycieli Towarzystwa Artystów Polskich w Paryżu (1911). W 1913 wróciła do Polski. W 1915 wraz z mężem, który był poddanym austriackim, została wywieziona do Charkowa. Rozwinięła tam aktywną działalność w środowisku polonijnym; swe prace drukowała w *Echu Polskim* pod pseudonimem Wojciech Chełmski. Po powrocie do kraju wiosną 1918 zatrzymała się we Lwowie, potem w Krakowie, a jesienią na stałe osiedliła się w Warszawie. Twórczość jej — zapoczątkowana tomem poezji „Opale” — od razu zdobyła duże uznanie; w 1902 otrzymała nagrodę na konkursie *Wędrowca za siankę „Za słońcem”*, w 1910 na konkursie *Kuriera Warszawskiego* został wyróżniony jej dramat wierszem „Krysta”. Zainteresowanie nowymi tendencjami w sztuce, głównie symbolistami francuskimi, sprawiło, iż stała się jedną z najlepszych tłumaczek tej poezji. Wielu utworów nie ogłosiła, kilku nie zdążyła ukończyć, a rękopisy spłonęły w czasie powstania warszawskiego (1944). Była również autorką utworów dla dzieci, spośród których opowieść „Bohaterski Miś” cieszyła się dużą poczytnością. W 1924 przeżyła wypadek samochodowy, w rok później wystąpiły pierwsze objawy choroby psychicznej. Leczyła się w Krakowie, zmarła tam 18 maja 1928; pochowana w Warszawie na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Opale. Poezje. Wwa 1902.
 2. Jesienne liście. Lw. 1905.
 3. Poezje. Lw. 1905.
- Tu fragm. dramatu: Krysta.
4. Książeczka Halusi. Wiersze dla dzieci. Wwa 1906. Wyd. nast. Wwa 1912.
 5. O Janku Planetniku. Wwa 1908. Dla dzieci.
 6. Chusty ofiarne. Wwa 1910 *Pod Znakiem Poetów*.

7. Aniołom dźwięku. Wwa [1913].
8. Córka Wodnicy. Baśń. Wwa 1914 [1913].
9. ABC Polaka pielgrzyma. [Poezje]. Charków 1916.
10. Dla dzieci. Charków 1916.
11. Z raptularza 1910–1917. Poezje. Charków 1917.
12. Bohaterski Miś, czyli przygody pluszowego niedźwiadka na wojnie. Dla dzieci od lat 10 do 100. Wwa 1919. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Lw. 1927; Lw. 1935; Bari 1945; Łódź [1984]; Londyn 1988.
13. Pierścień życia. [Poezje]. Wwa 1919.
14. Czy nas znacie? Wierszyki dla dzieci. Wwa 1920. Wyd. nast. Wwa 1949.
15. Książka jutra, czyli tajemnica geniusza drukarni. Wwa 1922.
16. Baśnie polskie. I. Szklana Góra; II. Madej. Wwa 1923–1925.
17. Narodziny bajki. Obrazki sceniczne. Wwa 1923. Tu: Taniec kwiatków. Z muzyką F. Starczewskiego wyst. Wwa 1918.
18. Gwiazdka polskiego dziecka. Wwa 1924.
19. Tartak słoneczny. Wwa 1928. Poezje wyd. pośmiertnie; tu również poemat Koło święczonej kredy (powst. 1923).
20. W starym lustrze. [Opowiadania]. Wwa 1929 [1928].
21. Rozmyślania. Wwa 1929.

Przekłady

22. O. Mirbeau: Interes interesem. Wyst. Lw. 1904.
23. M. Schwob: Księga Monelli. Lw. 1907 [1906].
24. Liryka francuska. Seria I–II. Wwa 1911 *Pod Znakiem Poetów*.
25. O.W. Miłosz: Wybór poezji. Pozn. 1919. Tu misterium; Miguel Mañara. Wyst. Zakopane 1997. Przedr.: *Dialog* 1982 nr 1; O.W. Miłosz: *Misteria*. Lubl. 1999.

Wydania zbiorowe i wybory

26. Pisma poetyckie. T. 1–4. Oprac. L. Piwiński. Przedmowa; J. Lechoń. Wwa–Kr. 1932–1933.
27. Wiersze wybrane. Ze wstępem H. Mortkowicz-Olczakowej. Wwa 1955.
28. [Poezje]. Wwa 1968 *Poeci Pol.*
29. Biała godzina. Wybór i wstęp S. Lichańskiego. Wwa 1969 *Bibl. Poetów*. Wyd. 2 Wwa 1978.
30. Poezje wybrane. Oprac. M. Krassowski. Wwa 1976.
31. Utwory prozą. Wstęp oprac. M. Głowiński. Wwa 1982.
32. Poezje wybrane. Oprac. A. Wydrycka. Kr. 1999.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 5 (1967); *Nie babiego lata*. Wwa 1994; wyd. nast. Wwa 1996.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

H. MORTKOWICZ-OLCZAKOWA: Bunt wspomnień. Wwa 1959. — E. KOZIKOWSKI: Więcej prawdy niż plotki. Wwa 1964. — I. LEWAŃSKA: Ze studiów nad O. *Opol. Tow. Przyj. Nauk., Spr.* 1956–63, S. B, 1965 nr 1. — S. LI-CHANSKI: Spójnia ślubnego pierścienia: liryka B.O. W: Cienie i profile. Wwa 1967. — M. GŁOWIŃSKI: *Obraz lit. pol.* 5 t. 1 (1968). — A. DRZEWIŃSKA: Z zagadnień techniki tłumaczenia poezji. Kr. 1971. — Cz. MIŁOSZ: B.O. and „Miguel Mañara”. *For Wiktor Weintraub*. The Hague 1975; toż wersja pol. *Dialog* 1982 nr 1. — F. ZIEJKA: Studia polsko-prowansalskie. Wr. 1977. — H. OSTROWSKA: Bric à brac. Wwa 1978. — M. GŁOWIŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — E. SZARY-MATYWIECKA: Książka – powieść – autotematyzm. Wr. 1979. — M. KRASSOWSKI: Granice sensu. Wwa 1980. — T. SIVERT: Polacy w Paryżu. Wwa 1980. — K. JABŁOŃSKA: „Ten list pełen będzie głupstw...”. Niebanalna przyjaźń B.O. z K. Tetmajerem. *Zycie Lit.* 1984 nr 20. — G. MISIOROWSKA: Tajemnica, „którą przejrzyć pożądam daremnie...” *Poezja* 1986 nr 7/8. — B. OLECH: Wiersze dla dzieci B.O. *Zesz. Nauk. UW Filia w Białymstoku. Filol. Pol.* z. 60, 1988 t. 12. — H. KALINOWSKA: Porządkowanie chaosu. O micie w liryce B.O. *Acta UNC* 201: *Filol. Pol.* 1991 nr 33. — A. WYDRYCKA: B.O. i motywy przemijania. *Ruch Lit.* 1994 nr 3/4. — E. IHNATOWICZ: Mała wodnica. *Sto lat baśni pol.* Wwa 1995. — J. BRZOZOWSKI: Ślad epoki w przekładzie: na marginesie trzech przekładów „Harmonii wieczornej” Baudelaire’a. *Między oryginałem a przekł.* Cz. 2. Kr. 1996. — B. OLECH. *Lit. Młodej Polski między XIX a XX w.* Białystok 1998. — TAŻ: W kręgu baśni i mitów B.O. *W kręgu Młodej Polski*. Białystok 1998. — A. WYDRYCKA: W poszukiwaniu sensu i pewności. O kreacjach rzeczywistości w liryce B.O. *Tamże*. — TAŻ: „Rozmów gałązeczki skrzydlate...”. W świecie poetyckim B.O. Białystok 1998 [tu w Aneksie przedr. wierszy rozproszonych].

I.T.

OSTROWSKI Józefat Bolesław 1803–1871

Urodzony 1803 w Pobujanach koło Kamieńca Podolskiego w niezamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Jana, oficera w powstaniu kościuszkowskim. Uczył się w Piotrkowie, potem w Lublinie. Studia (1824–27) na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego ukończył ze stopniem magistra i ze złotym medalem za rozprawę „O uwadze”, napisaną na konkurs ogłoszony na wydziale filozoficznym. Pracował jako aplikant sądowy w Warszawie. W 1830 był współpracownikiem *Dziennika Powszechnego Krajowego* i tu debiutował artykułem pt. „O Edmundzie S. Witwickiego” (1830 nr 118). Należał do grona literatów, których Maurycy Mochnacki wprowadził do spisku podchorążych, ale w walkach zbrojnych nie brał udziału. W grudniu 1830 został zastępcą sekretarza generalnego Komisji Rządowej Ministerium Sprawiedliwości. Należał do lewicy Towarzystwa Patriotycznego, którego był wi-

209

ceprezesem. Wraz z M. Mochneckim i Janem Ludwikiem Żukowskim wydawał w 1831 pismo *Nowa Polska*, współpracował również w tym czasie z *Kurierem Polskim*. Po upadku powstania wyjechał do Francji. Brał czynny udział w sporach stronnictw politycznych na emigracji. W 1832 wszedł w skład komitetu węglarskiego Zemsta Ludu. W 1833 wznowił i wydawał w Paryżu pismo polemiczne *Nowa Polska* (z przerwami do 1845). Z dużym talentem publicystycznym pisał paszkwile przeciw różnym odłamom i osobom z kręgów emigracji. Nazywano go pogardliwie „Ibusiem” od często używanego kryptonimu J.B. i J.B.O. Był przeciwnikiem księcia Adama Czartoryskiego i jego zwolenników; atakował też ostro Adama Mickiewicza. W 1837, wydany z Francji na interwencję ambasady rosyjskiej, wyjechał do Londynu, gdzie nadal prowadził działalność polityczną. W 1844 powrócił do Francji i został przysięgłym tłumaczem w prefekturze policji w Paryżu; faktycznie działał jako informator o emigrantach polskich na rzecz prefekta. Jego raporty donosielskie szkodziły Polakom wszystkich ugrupowań. W 1843–48 związał się z grupą gen. Macieja Rybińskiego, pisywał w jego imieniu i pod jego nazwiskiem swoje broszury polityczne. W prefekturze policji pracował do 1870 i w tymże roku ukazał się wybór jego artykułów pt. *Badania krytyczno-historyczne i literackie*. Zmarł 1871 w Meaux pod Paryżem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O naturze opozycji i rządu. [Wwa 1831]. Druk ulotny.
2. Mistakes about Poland. London 1838.
3. The History of Poland. T. 1–2. London 1841. Przygotowywany t. 3 nie ukazał się; historia doprowadzona do śmierci Zygmunta Augusta.
4. Rewolucja 1830 i jej kierownicy. Paryż 1844.
5. Adam-George prince Czartoryski. Fragment de l'histoire de Pologne au XIXe siècle. Paris 1845. Wyd. 2 tyt. Paris 1845.
6. La Russe considerée au point de vue européen. Paris 1851.
7. Szkoła Polska Narodowa Batignolles. Paris 1853.
8. Historia i polityka. T. 1–4. Berlin 1863–64 *Bibl. Hist.-Lit.* t. 5–8. Podp.: J.B. z Pobujan na Podolu.
9. La France, la Pologne et le prince Napoléon Bonaparte. Bruxelles 1868. Niepodp.
10. Badania krytyczno-historyczne i literackie. T. 1–5. Berlin–Pozn. 1870. Podp.: J.B. z Pobujan na Podolu.

Kopie raportów donosielskich, m.in. denuncjacje przeciw Adamowi Mickiewiczowi w Muzeum Mickiewicza w Paryżu.

Zbiór 61 listów do L. Niedźwieckiego oraz inne listy do różnych osób w Bibl. Kórń.

Przekład

11. F. Vaudoncourt: Wojna polska 1831 r. Tłumaczenie wykonał, objaśnienia dołożył... Paryż 1836.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

L. GADON: Emigracja polska. T. 2–3. Kr. 1901–1902. — J. LORENTOWICZ: Ibuś. W: *Spojrzenie wstecz*. Wwa 1935. Wyd. nast. Kr. 1957. — W. ZAJEWSKI: Ideologia i rola polityczna „Nowej Polski” w powstaniu listopadowym. *Przegl. Hist.* 1958 z. 4. — S. KALEMBKA: Prasa Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Zarys dziejów wydawniczych 1832–1863. *Rocz. Bibl.* 1963 z. 1/2. — L. ZIELIŃSKI: Emigracja polska w Anglii w latach 1831–1846. Gdańsk 1964. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1832–1834 (1966), 1834–1840 (1996), 1840–1844 (1968)*. — M. STRASZEWSKA: Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840. Wwa 1970. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — B. KONARSKA. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — S. GOSZCZYŃSKI: Dziennik Sprawy Bożej. T. 1–2. Wwa 1984.

H.G.

OSTROWSKI Krystyn 1811–1882

Urodzony 19 maja 1811 w majątku rodzinnym Ujazd koło Tomaszowa Mazowieckiego, w rodzinie ziemiańskiej; syn Antoniego, senatora, wojewody, i Józefa z Morskich. Ukończył szkołę pijarów na Żoliborzu w Warszawie; w 1829 zapisał się na Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. W 1830 podróżował z ojcem po Niemczech, Szwajcarii (w Genewie poznał Adama Mickiewicza i spotykał się z Zygmuntem Krasieńskim), Francji i Belgii. W czasie powstania listopadowego służył jako kanonier, później podporucznik w 4. pułku artylerii pod dowództwem gen. Józefa Bema. Debiutował wierszami patriotycznymi, ogłoszonymi w 1831 w *Gazecie Warszawskiej* (m.in. „Napoleon” nr 175 z 3 lipca) oraz w *Gońcu Krakowskim* („Do Polaków” w nr 151; podp.: K.O.). Za udział w kampanii został odznaczony srebrnym krzyżem *Virtuti Militari*. Po upadku powstania opuścił kraj i wyjechał do Belgii. Brał udział w wojnie belgijsko-holenderskiej. W 1836 zrezygnował ze służby wojskowej i przeniósł się do Paryża. Włączył się w życie polityczne emigracji oraz rozpoczął działalność literacką jako pisarz dwujęzyczny (niektóre utwory mają dwie wersje — franc. i pol.). W 1837 wstąpił do nowo powstałej gminy paryskiej, zaczątków Zjednoczenia, a od 1838 należał do Towarzystwa

Literackiego w Paryżu. W 1839 pracował w redakcji gazety *La Presse de Seine et Oise*. Ogłaszał wiersze, poematy, utwory sceniczne (kilka wystawiono na scenach francuskich). W swoich wystąpieniach publicystycznych propagował ideę niepodległości Polski i federacji słowiańskiej. Współpracował m.in. z *La Revue de Paris* i *Le Polonais*. Tłumaczył prozą na francuski utwory Mickiewicza. Przekładał też (nie najlepiej) na język polski utwory pisarzy angielskich i francuskich — często jego tłumaczenia daleko odbiegały od tekstu oryginału. W czasie Wiosny Ludów w 1848 przebywał krótko w Berlinie, tu wydał odezwę do Niemców o konieczności wyzwolenia Polski; następnie wyjechał do Krakowa. Miał udział przy tworzeniu Towarzystwa do Oswobodzenia Ludów Słowiańskich. W styczniu 1863 był w Poznaniu, Krakowie, następnie wrócił do Paryża. W 1869 jako przedstawiciel emigracji gościł we Lwowie na uroczystości wznoszenia Kopca Unii Lubelskiej. Po 1870 opuścił Francję i zamieszkał w Lozannie w Szwajcarii. W 1877 został przyjęty w poczet członków Akademii Rafaello w Urbino. Był członkiem fundatorem Rady Zarządu Muzeum Narodowego w Raperswilu. Przekazał tej instytucji swój księgozbiór i cenne zbiory oraz majątek z przeznaczeniem na fundusz stypendialny dla kształcących się Polaków. Zmarł 4 lipca 1882 w Lozannie; pochowany na tamtejszym cmentarzu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Nuits d'exil. Poèmes. Paris 1836. Wyd. nast. rozszerz. pt. Semaine d'exil. Nouvelle édition. Poèmes inédits. Paris 1837. Przedr. w poz. 23, 28. Tu też przekł. na jęz. franc. m.in.: A. Mickiewic: À une Mère polonaise; Le fort d'Ordon; Grajina. – T. Moore: Les Amours des anges.
2. Un jour de massacre, par un témoin oculaire (4 novembre 1794). Paris 1837. Wyd. nast.: Paris 1838 (pt. Praga, 4 novembre 1794); Paris 1866 (pt. Le massacre de Praga 4 novembre 1794). Przedr. w poz. 23. Niepodp.
3. Françoise de Rimini. Tragédie en 3 a. et en vers (imitée de l'italien). Wyst. Théâtre de Versailles 1838. Wyd. Paris 1838. Wyd. nast.: wyd. 2 Paris 1846; Paris 1850. Przedr. w poz. 11.
4. Chants exécutés le 29 novembre 1839 au 9-e anniversaire de la révolution polonaise. Paris 1839.
5. Edvige ou la Pologne au moyen âge. Tragédie en 5 a. en vers. Powst. 1843. Wyst. i wyd. Paris 1850. Wyd. nast. Paris 1850. Przedr. w poz. 11 (pt. Edvige ou les Jaghellons). Przekł. włos. 1877.
6. La lampe de Davy ou l'amour et le travail. Comédie en 1 a. et en vers. Powst. 1844. Wyst. i wyd. Paris 1854. Wyd. 2 Paris 1854. Przedr. w poz. 11. Przekł. włos. 1877.
7. Saint Adalbert, martyr. Légende – oratorio en deux parties. (Dixième siècle). Paroles de... Musique de W. Sowiński. Wyst. i wyd. Paris 1845. Przedr. w poz. 11. Wersja pol.: Święty Wojciech męczennik. Powieść liryczna w 3 cz. Muzyka W. Sowińskiego. *Dzienn. Lit.* 1861 nr 88–92. Przedr. w poz. 219, 27, 29, 30.
8. Écrits et discours politiques (1841–1848). Paris 1848.
9. Jean Sobieski ou le siège de Vienne. Drame en 5 a. et en vers. Powst. 1848. Wyst. Turyn 1861. Wyd. Paris 1862. Wyd. nast. Paris 1876. Przedr. w poz. 11 wyd. 3 t. 2, poz. 28. Przekł. ang. 1879, włos. 1877.
10. Griselde ou la fille du peuple. Drame en 5 a. et 5 tableaux, en vers. Wyst. i wyd. Paris 1849. Wyd. 2 Paris 1849. Przedr. w poz. 11.
11. Théâtre complet. Paris 1852. Wyd. nast.: Wyd. 2 Paris b.r.; wyd. 3 poszerz. T. 1–2. Paris 1862.
12. Lettres slaves (1839–1853). Orient – Pologne – Russie. Paris 1853. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 poszerz. T. 1–3. Paris 1857–65.
13. Pygmalion. Poème lyrique d'après J.J. Rousseau. Wyst. i wyd. Paris 1853. Wyd. nast. Paris b.r. Przedr. w poz. 11 (wyd. 3 t. 1).
14. La Pologne indépendante comme seule solution possible de la question d'Orient. Londres 1854. Wyd. nast.: Paris 1855 (pt. La Pologne rétablie dans son intégrité comme solution positive de la question d'Orient); Paris 1855 (pt. Rétablissement de la Pologne comme seule solution positive de la guerre d'Orient).
15. Azaél ou le fils de la mort. Poème lyrique. Paris b.r. Wyd. 2 Paris 1855. Przedr. w poz. 11 (wyd. 3 t. 2). Wersja pol.: Azael, czyli syn śmierci. Dramat muzyczny. Muzyka F. Dulkena. *Dzienn. Lit.* 1861 nr 16–20. Przedr. w poz. 19, 20 t. 2, 29, 30.
16. Wiesław. Sielanka K. Brodzińskiego, w jeden akt przerobił... Wyst. Lw. 1860. Wyd. Kr. 1860 odb. z *Czasu. Dod. Mies.* Wyd. nast. m.in.: w poz. 17; wyd. 3 Kr. 1861; Lw. 1870; Pozn. 1900; Pozn. 1929; Kr. 1947. Przedr. w poz. 17, 20 t. 2, 27, 29, 30. Przekł. autorski franc. 1882, niem. 1882.
17. Dziełka dramatyczne. Wyd. poprawne. [Ze wstępem L. Siemińskiego]. Kr. 1861. Tu m.in. poz. 16, 33, 34, 35.
18. Marie Magdeleine ou remords et repentir. Drame en vers et en 3 a. Paris 1862. Wyd. nast. i wyst. Paris 1869. Przedr. w poz. 11 (wyd. 3 t. 2). Wersja pol.: Judasz i Magdalena, czyli rozpacz i nadzieja. Tragedia w 3 a. *Czas* 1874 nr 246–272 (z przerwami). Wyd. osob. Paryż 1882. Przedr. w poz. 30 (pt. Maria-Magdalena, czyli rozpacz i nadzieja. Tragedia w 3 a.). Przekł. włos. 1877.
19. Nowe jamby. Kr. 1862. Przedr. w poz. 29. Tu m.in.: Święty Wojciech, męczennik; Azael czyli syn śmierci.

20. Jamby polskie (1830–1862). T. 1–2. Lipsk 1863. Przedr. w poz. 29.

21. Légendes et contes populaires du Sud par un homme du Nord. Leipzig 1863. Przedr. w poz. 28.

22. Śp. Józefa Prawdomira przestrogi. Lipsk 1866. Wyd. nast.: Paryż 1868; Lw. 1870; Paryż 1874; Lipsk 1882. Przedr. w poz. 29. Niepodp.

23. Larmes d'exil. [Poezje]. Paris 1867. Przedr. w poz. 28.

24. Złote gody, czyli Unia Lubelska. Hymn dziejowy (1569) z muzyką W. Sowińskiego. Lw. 1870 odb. z *Dzienn. Lit.* Przedr. w poz. 29, 30.

25. Elżbieta węgierska, czyli cud różany. Powieść liryczna w 2 cz. (Muzyka F. Liszta). *Dzienn. Lit.* 1870 nr 30. Wyd. osob. zmien. Wwa 1872 (pt. Legenda o św. Elżbiecie, oratorium, muzyka F. Liszta, słowa polskie podług tekstu ... podłożył pod muzykę M. Radziszewski). Przedr. w poz. 27, 29, 30.

26. Napoleon XIII. Poemat heroikomiczny w dwudziestu pieśniach. Wyd. nast. m.in.: Paryż 1871 (pt. Badęgiada czyli Napoleon XIII. Poemat heroikomiczny na tle dziejowym w dwudziestu pieśniach); wyd. 8 Genewa–Kr. 1882. Podp.: H.Ś.; wyd. nast. tekst pisany specjalną pisownią naśladowującą fonetyczną.

27. Cztery pieśni. Wiesław, Święty Wojciech, Święta Elżbieta, Złote Gody. Paryż 1874. Przedr. w poz. 29, 30.

28. Oeuvres choisies. Le théâtre – Les livres d'exil – Les légendes du Sud – Les lettres slaves. Paris 1875.

29. Dzieła polskie. Dramata i poezje. Ulotne jamby – Nowe fraszki – Dodatek. (Wyd. zupełne). Z przedmową L. Siemieńskiego. Paryż 1876.

30. Azael, Wiesław, Święty Wojciech, Święta Elżbieta, Złote gody. Wyd. pośmiertne. Genewa–Paryż 1883.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Przekłady i przeróbki

31. A. Mickiewicz: Oeuvres poétiques complètes. T. 1 Paris 1841. T. 2 Paris 1845. Wyd. nast.: wyd. 2 t. 1–2. Paris 1845; wyd. 3 Paris 1849; wyd. zmien. Paris 1859; wyd. 5 Paris 1859.

T. 1: Les aïeux. – Voyage en Russie. Appendice à la troisième partie les aïeux. Récit. – Grajina. – Konrad Wallenrod. – Les Pelerins; T. 2 m.in.: Thadée Soplica, ou Le dernier proces en Lithuanie. Wyd. osob. pt. Konrad Wallenrod i Grażyna A. Mickiewicza z przekł. franc. K.O. i ang. L. Jabłońskiego. Wyd. ozdobne z upoważnieniem Autora wykonane pracą, nakładem i staraniem J. Tysiewiczza. Paryż 1851. Wyd. fotoofs. Wwa 1982.

32. A. de Vigny: Czatterton. Dramat w 3 a. ułożony dla sceny polskiej wierszem miarowym. Kr. 1860.

33. H. Balzac: Macocha. Dramat obyczajowy w 5 a. podług ... dla sceny polskiej miarowym wierszem

przerobił... Wyst. i wyd. Kr. 1861. Wyd. nast.: Lw. 1863; Paryż 1868.

34. W. Shakespeare: Kupiec wenecki. Dramat w 3 a. miarowym wierszem podług Szekspira. Paryż 1861. Wyd. nast.: wyd. 2 Paryż 1868 (pt. Lichwiarz); wyd. 3 tyt. Paryż 1868.

35. L'Avare. Comédie en 5 a. de Molière mise en vers par... Paris 1862 [wyd. w poz. 11 t. 2 z 1862, poz. 28]. Wyst. i wyd. Paris 1876.

36. W. Shakespeare: Hamlet królewic duński. Dramat w 5 a. Lw. 1870. Wyst. Wwa 1871.

37. W. Shakespeare: Antoniusz i Kleopatra. Dramat w 5 a. Paryż 1872. Wyd. nast. m.in.: Złoczów 1900; w wyd. zbior.: W. Szekspir: Dzieła. Pod red. H. Biegeleisena. Wyd. 2 t. 2. Lw. 1895; W. Szekspir: Dzieła dramatyczne. T. 9. Wwa 1913; też New York 1941.

Prace edytorskie

38. C. Rulhière: Histoire de l'anarchie de Pologne et du démembrement de cette république. T. 1–4. Paris 1859.

39. C. Rulhière: Révolutions de Pologne. Quatrième édition revue sur le texte et complétée par... T. 1–3. Paris 1862.

40. A. Ferrand: Les trois démembrements de la Pologne pour faire suite aux révolutions de Pologne de Rulhière. T. 1–2. Paris 1865.

Listy w zbiorach Bibl. Kórń. oraz w Bibl. Pol. w Paryżu.

OPRACOWANIA

NK 8 (1969), 9 (1972); LP.

Z. MIŁKOWSKI (T.T. JEŻ): K.O. W: Sylwety emigracyjne. Lw. 1904. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1840–1844*. Wwa (1968). — M. STRASZEWSKA: Z dziejów polsko-francuskich związków literackich. *Przeł. Hum.* 1969 nr 2. — TAŻ: Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840. Wwa 1970. — W. ŚWIĘCICKA: *Słownik pracowników księżki pol.* Łódź 1972. — Z. MARKIEWICZ, T. SIVERT: Melpomena polska na paryskim bruku. Wwa 1973. — B. KONARSKA: *Pol. słownik biograf.* 24 (1979).

A.P., H.G.

OŚWIĘCIM Stanisław po 1605 – 1657

Urodzony po 1605 prawdopodobnie w Siedliskach (pow. pilzneński); syn Floriana z Kunowy herbu Radwan, i jego pierwszej żony, Reginy ze Śląskich. Dzieciństwo spędził we wsi Potok koło Krosna, nauki pobierał w kolegium jezuickim w Jarosławiu. Od 1626 służył w wojsku — walczył ze Szwedami, w 1633 z Moskalami, potem z Tatarami i Kozakami. W 1637 należał do orszaku poselskiego wysła-

nego po Cecylię Renatę do Wiednia. W 1638–42 jako opiekun Aleksandra, syna hetmana Stanisława Koniecpolskiego, podróżował po Włoszech i Niemczech (już wcześniej prawdopodobnie był w Belgii). Po powrocie w 1643 został marszałkiem dworu hetmana, któremu w roku następnym towarzyszył w wyprawie ochmatowskiej przeciw Tatarom. W październiku 1645 dołączył w Paryżu do poselstwa wyprawionego po Ludwikę Marię. Po śmierci S. Koniecpolskiego (1646) przeniósł się do dóbr rodzinnych w Potoku. Od tej chwili świadczył usługi na rzecz rodu Lubomirskich. W 1648 uczestniczył w elekcji Jana Kazimierza. W 1650 i następnym jeździł do Włoch. W 1655 występował jako łowczy sanocki. W tymże roku z polecenia marszałka wielkiego koronnego Jerzego Lubomirskiego, prowadził poufne pertraktacje z Arfuidem Wittenbergiem w Krakowie. Następnie walczył ze Szwedami w oddziałach marszałka. Postać Stanisława i jego siostry przyrodniej, Anny, stała się tematem legendy o ich miłości, co znalazło odbicie w malarstwie, literaturze i muzyce. Pozostawił diariusz doprowadzony do 1651. Zmarł przed 28 września 1657; pochowany w Krośnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Diariusz. (Obejmuje okres 1643–1651). Fragn. ogł. m.in. K. Kantecki pt. *Z podróży Oświęcima. Turcja, Francja, Niemcy, Włochy*. Lw. 1875. Wyd. kryt. całości (z drobnymi opuszczeniami) W. Czernak pt. *Dyariusz 1643–1651. Scriptores Rerum Polonicarum* t. 19 (1907). Rkps Ossol. sygn. 224/II (bez kilku fragm.). Przekł. (fragm.): ros. 1882, rum. 1930.

Utwór o autorstwie niepewnym

2. Diariusz podróży poselstwa Jerzego Krasieńskiego do Turcji 1637. (Stanowi część kodeksu z diariuszem S.O.). Wyd. K. Kantecki, jw. poz. 1. Autorstwo S.O. kwestionował W. Czernak.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

A. MARCZYK: W kręgu podania o Oświęcimiach. *Rocz. Komisji Hst.-Lit.* 15 (1978). — A. PRZYBOŚ. *Pol. słownik biograf.* 24 (1979). — A. PODYMA: Literacka legenda Stanisława i Anny Oświęcimów. *Podkarpackie spotkania*. T. 1; *Ziemia Krośnieńska w kult. pol.* Kr. 1996.

I.T.

OTWINOWSKI Erazm

ok. 1526 – 1614

Inne formy nazwiska: Orlinowski, Orlinowius.

Urodzony około 1526 we wsi Leśnik (obecnie Liśnik) pod Kraśnikiem w rodzinie drobnej szlachty.

Lata 1549–1550 spędził w diecezji chełmińskiej i warmińskiej u biskupa Friedmana Bartłomieja Giesego, do 1553 pełnił służbę u wojewody Piotra Kmity. Lata 1553–1561 był w służbie u wojewody krakowskiego, Stanisława Tęczyńskiego. W 1557 w orszaku poselskim Andrzeja Bzickiego odbył podróż do Konstantynopola (od lipca do listopada), co opisał w relacji „Wypisanie drogi tureckiej”. W 1561 podjął służbę u wojewody bełskiego, Jana Baptysty Tęczyńskiego. Towarzyszył mu w podróżach poselskich, między innymi do Szwecji (1563). Podróż, której celem były starania o rękę księżniczki Cecylii zakończyła się niefortunnym incydentem w wyniku czego znalazł się w więzieniu w Danii. Od młodości był zwolennikiem reformacji, od 1555 związał się z kalwinizmem, a od 1570 — z braćmi polskimi. W 1564 w Lublinie podczas procesji znieważył hostię; tym niegodnym postępkiem (choć w obronę brał go m.in. Mikołaj Rej) na długo utrwalił się w pamięci społecznej. Uczestniczył w wielu synodach i dysputach, m.in. w 1556 w synodzie pińczowskim, a w 1592 w głośniejszym dysputacie jezuitko-ariańskiej w Lewartowie. W 1574–75 działał na rzecz elekcji Wilhelma z Rozenberga (Vilem Rožemberk) w czasie drugiego bezkrólewia. Około 1598 osiadł w Rakowie. Był jednym z kuratorów szkoły rakowskiej. (Jego pierwotna córka Anna była żoną arianina Krzysztofa Lubienieckiego, babką historyka reformacji, Stanisława Lubienieckiego). Długo identyfikowano go z tzw. Anonimem-Protestantem, autorem erotyków i fraszek. Kanon twórczości O. do dziś nie jest ustalony, część prac zaginęła, niektóre przypisuje się innym autorom. Zmarł w czerwcu 1614 w Rakowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wypisanie drogi tureckiej. Ogl. J.I. Kraszewski: *Podróże i poselstwa polskie do Turcji*. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* S. IV z. 9. Fragn. przedr. A. Przyboś, R. Żelewski: *Dyplomaci w dawnych czasach*. Kr. 1959. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 5267.

2. Pieśni dwie. Jedna o wojnie moskiewskiej i o przyczynach jej. Druga o szczęśliwym wezwaniu i panowaniu najjaśniejszego księcia Stefana z łaski Bożej króla polskiego. [Kr.] 1582 [druk. A. Rodeckil. Przedr. poz. 13.

Unikat w Bibl. Maticy Słowenskiej w Martinie (kserokopie w Dziale Zbiorów Specjalnych Bibl. Nar.).

3. Sprawy albo Historije znacznych niewiast. Kr. 1859 [sic! ma być 1589] druk. A. Rodecki, dwie ed. Całość przedr. poz. 13. Fragn. przedr. S. Kot; Urok wsi i ziemianstwa w poezji staropolskiej. Wwa 1937; *Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988; *Kobieta w kulturze i społeczeństwie*. Lubl. 1990; *Lit. staropol.* T. 1: *Poezja*. Kr. 2002.

4. Na obronę Pana Jana Niemojewskiego księdza Powodowskiego. [Wiersz, sześć dystychów]. 213

Wyd. w: J. Niemojewski: Obrona przeciw niesprawiedliwemu obwinieniu ... którym książd Powodowski ... w swoim „Wędzidle” ... w pohażnienie przywieść usiłuje. Kr. 1593 druk. A. Rodecki.

5. Przepowiedni Pana naszego Jezusa Chrystusa. Raków 1599 druk. A. Rodecki. Całość przedr. poz. 13. Fragn. przedr. A. Brückner: Dzieje literatury polskiej. T. 1. Wwa 1903; toż 1908, 1924; J. Dürr-Durski: Arianie polscy w świetle własnej poezji. Wwa 1948 (tu czternaście fragn.); *Lit. staropol.* T. 1: Poezja. Kr. 2002.

6. Bohaterowie chrystiańscy. Powst. na pocz. XVII w. w Rakowie. Zaginęło w rkpsie; zwięzły wyciąg w jęz. łac. pt. *Heroes Christiani* wyd. A. Węgiński: *Libri quattuor Slavoniae reformatae*. Amsterdam 1679. (Tu m.in. Opis wyprawy Tęczyńskiego). Wyd. nast. ze wstępem J. Tazbira. Wwa 1973.

Utworki zaginione i o autorstwie niepewnym

7. [Erotyki, fraszki, obrazki, epigramaty]. Powst. 1562–1567. Obszerne fragn. ogł. A. Brückner: *Źródła do dziejów literatury i oświaty w Polsce*. II. Bezimienny poeta z czasów Zygmunta Augusta. *Bibl. Warsz.* 1891 t. 2; całość wyd. I. Chrzanowski pt. *Anonima-Protestanta XVI wieku erotyki, fraszki, obrazki, epigramaty*. Kr. 1903 *BPP* 43. Erotyki z tego zbioru przedr. T. Sinko pt. *Anonimowe pieśni i listy miłosne z XVI w.* Przy M. Sęp Szarzyński: *Rytmy*. Kr. 1928 *BN* I, 118. Wybór utworków przedr.: S. Czernik, J. Huszcza, J. Saloni: *Księgi humoru polskiego*. Od Reja do Niemcewicza. Łódź 1958; J. Sokółowska: *Poeci polskiego renesansu*. Wwa 1959. *Rkps* w *Bibl. Zamojskich* nr 1049 I. Autorstwo udowadniał S. Kot.

8. Rozmowa piekarza z malarzem o swoich bogach. Streszcz. utworku w: S. Lubieniecki: *Historia reformationis Polonicae*. Amsterdam 1685; wyd. fototyp. Wwa 1971.

9. *Liber sententiarum ex SS.LL. et antiquis Ecclesiae Doctoribus collectarum* [...]. Inf. za S. Lubieniecki: *Historia reformationis*... jw. poz. 8.

10. Chłuba jezuita. (Wierszowany opis dysputy braci polskich z jezuitami w Lubl. 1586). Możliwe, iż współautorem był M. Czechowic.

11. Bogowie fałszywi. [Kr. lub Raków ok. 1592] druk. A. Rodecki. Wyd. A. Kawecka-Gryczowa. Wwa 1983.

Wg edytorci, współautorem mógł być M. Czechowic.

12. Głowy i monarchowie kościoła rzymskiego. Powst. 1593 lub krótko przed tą datą. Wg A. Kaweckiej-Gryczowej wyd. Kr. 1593 druk. A. Rodecki.

Wydania zbiorowe

13. *Pisma poetyckie*. Wyd. P. Wilczek. Wwa 1999

214 *Bibl. Pisarzy Staropol.* 15.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP (hasła: Anonim-Protestant i Orwinowski E.).

T. GRABOWSKI: *Literatura arińska w Polsce*. Kr. 1908. — S. KOT: *Autorstwo poezji tzw. Anonima-Protestanta*. *Spr. PAU* 1930 nr 5. — TENŻE: E.O., poeta-dworzanin i pisarz różnowierczy. *Ref. w Polsce* 6 (1934). — B. BARANOWSKI: *Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII w.* Łódź 1950. — J. ZAREMBA: *Rodzima kultura w twórczości Anonima-Protestanta*. *Zesz. Nauk. WSP w Kat.* 1 (1956) s. 15–77. — R. LESZCZYŃSKI: *Poeta i dyplomata*. *Prace Polon.* 18 (1961) s. 1–26. — A. KAWECKA-GRYCZOWA: *Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego*. Wr. 1974. — H. BARYCZ. *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — TENŻE: *O poecie, który ukochał morze*. W: *Między Krakowem a Warmią i Mazurami*. Olsztyn 1987. — W. URBAN: E.O. Starszy. *Pisarze regionu świętokrzyskiego*. Kielce 1987. — A. WYROBISZ: *Staropolskie wzorce rodziny i kobiety – żony i matki*. *Przeł. Hst.* 83 (1992). — K. GUTAKER: *Tęczyński, Dramatyczne dzieje bałtyckiego dyplomaty*. Wwa 1993. — S. RADON: *Z dziejów polemiki antyariańskiej w Polsce XVI–XVII w.* Kr. 1993. — P. WILCZEK: E.O. – pisarz ariński. *Kat.* 1994 [rec. J.K. GOLIŃSKI. *Ogród* 1994 nr 2; M. EL-ŻANOWSKA. *Pam. Lit.* 1996 z. 1]. — P. WILCZEK: *Biblia w poezji arińskiej. Na przykładzie twórczości E.O. Między średniowieczem a renesansem*. *Kat.* 1994. — P. BUCHWALD-PELCOWA: „Pieśni dwie” E.O., nieznanzy druk Rodeckiego odnaleziony w Martinie. *Rocz. Bibl. Nar.* 30/31 (1994/1995) s. 135–143.

I.T.

OTWINOWSKI Samuel ok. 1575 – 1642?

Inna forma nazwiska: Otfinowski.

Urodzony około 1575 w rodzinie niezamożnej szlachty podgórskiej herbu Gryf, wyznania arińskiego; syn Jana, komornika bieckiego. Był bratem Waleriana, poety-tłumacza, Aleksandra i Piotra, od których przejął zainteresowania orientalne, oraz Hieronima, sekretarza królewskiego. W młodości służył w wojsku pod dowództwem Jana Potockiego, wojewody braclawskiego. Wyślany, zapewne jako stypendysta królewski, do Stambułu (1604?), podobno już odwołał, przebywał tam siedem lat. Poznał dobrze język turecki, niezłe arabski i słabo perski. Po powrocie objął służbę na pograniczu południowo-wschodnim jako tłumacz u boku Stanisława Żółkiewskiego. W 1612 uczestniczył w nieudanej wyprawie Stefana Potockiego do Mołdawii i dostał się do niewoli tureckiej. Niebawem wrócił do kraju i podjął pracę tłumacza w kancelarii królewskiej. Wielokrotnie towarzyszył poselstwom polskim na Wschód. Od Zygmunta III otrzymał liczne nadania. Za Władysława IV nadal pełnił wszystkie swoje funkcje. Trudnił się głównie tłumaczeniem korespondencji ze Wschodu oraz poselstw tureckich i tatarskich. W 1618 przebywał w Rakowie prawdopodobnie u swej siostry, Anny Lubienieckiej. Około 1620 (?) przetłumaczył

udatnie „Gulistan” pióra perskiego poety Saadiego z XIII w. Jest to pierwszy przekład tego dzieła na język europejski. W dziesięć lat później przygotował do druku „Historię turecką”, opartą na przywiezionych rękopisach i kronikach tureckich, która z jego własnymi „przydatkami” stała się praktycznym podręcznikiem dla dyplomatów udających się do Porty Otomańskiej. Z inicjatywy biskupa Piotra Gembickiego dokonał przekładu i inwentaryzacji dokumentów wschodnich z Archiwum Koronnego Zamku Krakowskiego. W ostatnich latach życia przebywał prawdopodobnie w Baranowie, gdyż tu pochował w lutym żonę (drugą?) Turczynkę, córkę bogatego kupca, i we wrześniu 1642 swego brata Waleriana. Według niepotwierdzonej wersji zginął w 1642 z rąk mściwego Turka, krewnego żony.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Przekłady

1. Saadi z Sirazu: Gulistan. Tłum. pt. Perska księga ... nazwana Gulistan, to jest Ogród różany. Powst. między 1610–1625 za pośrednictwem przekładu tureckiego. Wyd. W. Korotyński i I. Janicki. Wwa 1879 *Bibl. Ord. Kras. Muzeum K. Świdzińskiego* t. 4 (dwie ed.). Fragm. przedr. T. Szanfary. *W drodze* (Jerozolima) 1943 nr 15.

2. [Historia turecka]. Opis współczesny państwa tureckiego Ain-i-Alego, poszerzony własnymi komentarzami i dodatkami. Powst. ok. 1632–1634 (część być może przed 1629). Niedruk., rkps zniszcz. 1944. Tu również tzw. Pamiętniki Janczara (w przeróbce i z dod. rozdz. pt. O przyjmowaniu posłów chrześcijańskich, o ceremoniach koło tego i o porządku dywanu). Wyd. J. Łoś w: *Pamiętniki Janczara*. Kr. 1912 *BPP* 63.

3. [Dokumenty wschodnie z Archiwum Koronnego Zamku Krakowskiego]. Przekład i inwentaryzacja. 1641–1642. Odpisy w *Bibl. Ossol. sygn. 3555/II*. Inne mater., m.in. przekł. koresp. poselstw tur. i tatar. W AGAD w Wwie.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

B. BARANOWSKI: Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII w. Łódź 1950. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — Z. ABRAHAMOWICZ. *Pol. słownik biograf.* 24 (1979). — B. MAJEWSKA: Najstarszy polski iranista – S.O. *Przeegl. Orientalistyczny* 1983 nr 1/4.

I.T.

OTWINOWSKI Walerian 1571–1642

Inna forma nazwiska: Otfinowski.

Urodzony 1571 w drobnoszlacheckiej rodzinie wyznania ariańskiego, osiadłej w powiecie sądeckim;

syn Jana, komornika ziemskiego bieckiego herbu Gryf, brat Hieronima, sekretarza królewskiego i Samuela, orientalisty. Od wczesnej młodości służył w wojsku. W oddziałach Jana Zamoyskiego walczył z wojskami Maksymiliana, później brał udział w innych wyprawach wojennych. Nie wiadomo, kiedy i jakie studia ukończył, choć niewątpliwie posiadał wykształcenie klasyczne. Po śmierci Zamoyskiego pozyskał na mecenasa prawdopodobnie Rafała Leszczyńskiego. Można przypuszczać, że był dzierżawcą w dobrach baranowskich. W 1622 mieszkał w Nisku, w 1629 otrzymał sołectwo w królewskiej wsi Pysznicza. Był gorliwym wyznawcą konfesji helweckiej, przynależał do zboru kalwińskiego w Baranowie, parokrotnie pełnił funkcję dyrektora synodów prowincjonalnych, w 1630 obrany został seniorem. Wielekroć czynił znaczne świadczenia finansowe na rzecz swej konfesji. Równocześnie zajmował się polityką. Był posłem ziemi sandomierskiej na sejmy (1629, 1632, 1637). Po zgonie Zygmunta III (1632) był sędzią kapturowym w województwie sandomierskim. Czterokrotnie pełnił funkcję marszałka sejmiku opatowskiego. Jesienią 1635 został mianowany podczaszym sandomierskim. W swej pracy literackiej dokonał spolszczenia „Georgik” Wergilego i „Metamorfoz” Owidiusza, które zaopatrzył w obszerny komentarz; przypisuje mu się również niektóre drobne utwory poetyckie. Ożenił się z Elżbietą z Wierzbietów z Bielska, przez co spowinowacony był z Andrzejem Morsztynem. Jego synów (Tobiasza, Stanisława, Jana Andrzeja) kształcił na swój koszt. Zmarł 9 września 1642; pochowany w Baranowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Respons. [Odpowiedź na list wierszowany J.A. Morsztyna]. Ogl. P. Chmielowski: J.A. Morsztyn: Poezje. Wwa 1883 s. 73; przedr. J. Dürr-Durski: *Arianie polscy w świetle własnej poezji*. Wwa 1948. *Fragm. przedr.: Poeci pol. baroku 1* (1965); *Lit. staropol.* T. 1: *Poezja*. Kr. 2002.

Przekłady

2. Publius Vergilius Maro: *Georgicorum* abo ziemianstwa ... ksiąg czworo. B.m. 1614 [Raków, druk. S. Sternackil. Wyd. nast. w ed.: P. Wirgiliusza M. Księgi wszystkie. Wwa 1754.

3. Publius Ovidius Naso: *Księgi metamorphoseon*, to jest przemian. Kr. 1638 druk. A. Piotrkowczyk. Rkps *Bibl. Nar. sygn. akces. 3015 s. 33–194*.

Utwory o autorstwie niepewnym

4. *Goniec do Polski od utraconej podolskiej ziemi*. O wtargnięciu Tatarów roku 1620. B.m. 1620. Autorstwo O. sugeruje R. Leszczyński.

P

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

L. KUKULSKI: Dookoła „Pokuty w kwartanie”. *Pam. Lit.* 1968 z. 2. — M. WŁODARSKI: W.O. jako tłumacz z łaciny. *Zesz. Nauk. UJ* 293 (1973) *Prace Hist.-Lit.* z. 24 s. 177–239. — R. LESZCZYŃSKI: *Pol. słownik biogr.* 24 (1979). — M. WI-CHOWA: W.O. jako tłumacz „Przemian”. *Filomata* 1986

nr 373. — TAŻ: „Przeobrażenia” Jakuba Żebrowskiego i „Przemiany” W.O. Dwa staropolskie przekłady „Metamorfoz” Owidiusza. Łódź 1990 [rec.: A. NOWICKA-JEŻOWA. *Pam. Lit.* 1991 z. 4]. — J. OBAWA: Siedemnastowieczne przekłady z łaciny jako źródła do badań polskich złożeń (na podstawie dwu przekładów „Metamorfoz” Owidiusza). *Odmiany polszczyzny XVII w.* Lubl. 1992.

I.T.

P

PADNIEWSKI Filip zm. 1572

Urodzony w średnio zamożnej rodzinie wielkopolskiej; syn Wojciecha herbu Nowina, dziedzica dóbr Padniewo oraz Skórki (pow. gnieźnieński), i Małgorzaty z Żernickich. Wprost z domu został wysłany na dwór lub do szkoły pałacowej biskupa krakowskiego, Piotra Tomickiego, który około 1527 zatrudnił go jako notariusza w kurii biskupiej. Wstąpiwszy do stanu duchownego stał się wkrótce najbliższym współpracownikiem podkanclerzego. Po śmierci Tomickiego (1535) wstąpił na służbę ówczesnego sekretarza wielkiego koronnego i biskupa plockiego, Jana Chojeńskiego, dzięki któremu otrzymał niebawem urząd pisarza w kancelarii królewskiej, kantorii wielką i kanonię kapituły krakowskiej. Prawdopodobnie jesienią 1538 wyjechał na studia do Włoch; przebywał tam do 1542. W 1540 występował jako świadek promocji doktorskiej Klemensa Janickiego w Padwie. W tymże roku wybrany został konsyliarzem nacji polskiej. Interesowały go głównie humaniora pod kierunkiem Lazara Bonamico, z którym później prowadził korespondencję. Po powrocie do kraju podjął obowiązki sekretarza królewskiego najpierw Zygmunta I, potem Zygmunta Augusta. Cieszył się pełnym zaufaniem obu władców. W 1543 odbył podróż do Rzymu. Dwa razy jeździł na Węgry z misją do Izabeli Zapolyi (1547, 1548). W 1549 i 1552 wysyłany był w poufnych poselstwach do cesarza Karola V i Ferdynanda I. Szybko postępował w karierze kościelnej — przed 1543 objął probostwo w Ilży, w 1546 kantorii krakowską, w 1547 kanonikat gnieźnieński, 1552 prepozyturę łączyczką, w 1554 został archidiaconem krakowskim (za zasługi położone dla Kościoła i państwa, ale pod warunkiem przedłożenia dyplomu doktora obojga praw). W 1557 wyjechał z Zygmuntem Augustem na Litwę, towarzyszył mu podczas wyprawy poswolskiej; tamże w obozie pod Poswołem został mianowany sekretarzem wielkim koronnym i obdarowany prepozyturą gnieźnieńską. W stycz-

niu 1559 otrzymał pieczęć mniejszą koronną. Jesienią tego roku przebywał ponownie na Litwie u boku króla i uzyskał biskupstwo przemyskie, w 1560 krakowskie (objął je faktycznie dopiero dwa lata później). W grudniu 1562 złożył podkanclerstwo. Na sejmie lubelskim 1569 był redaktorem kolejnych projektów aktu unii (jednakże ostateczna redakcja aktu nie była jego dziełem). Jako wytrawny polityk i dyplomata pasjonował się sprawami ogólnymi państwowymi i międzynarodowymi, natomiast zaniedbywał sprawy biskupstwa, a z kapitułą krakowską pozostawał w ciągłych konfliktach. Posiadał talent oratorski; współcześni podziwiali elegancję jego stylu, którą widać w mowach politycznych i obfitej korespondencji dyplomatycznej. W swej rezydencji zgromadził zasobną bibliotekę i cenną kolekcję tkanin flamandzkich. Do grona uczonych związanych z jego dworem należeli m.in. Andrzej Patrycy Nidecki, Jakub Górski, Benedykt Herbst. Pod koniec życia rozwinął mecenat artystyczny. Zmarł 17 kwietnia 1572 podczas sejmku w Warszawie; pochowany we własnej kaplicy w katedrze krakowskiej. Na nagrobku (dzieła Jana Michałowicza z Urzędowa) znajduje się epitafium pióra Jana Kochanowskiego, któremu P. również czas jakiś mecenasował.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Elegia decem illustrium virorum Polonorum. *Fragm. ogł. Mies. Plocki* 1818.

2. Diarium cuiusdam domestici Petri Tomicki episcopi cracoviensis. (Obejmuje lata 1532–1536). *Wyd. W. Kętrzyński. Monumenta Poloniae Historica* t. 5 (1888).

3. De viris aetatis suae et gentis illustribus liber. (Zbiór charakterystyk biskupów pol.). *Ogł. fragm. K. Hartleb, zob. poz. 4.*

Utworthy o autorstwie niepewnym

4. Petri Gamrati archiepiscopi Gnesnensis et episcopi Cracoviensis vita. *Ogł. K. Hartleb; Piotr*

Gamrat w świetle nieznanego życiorysu. Lw. 1939
Arch. Tow. Nauk. we Lw. Dz. II t. 21 z. 2.

Rkpś (kopia) Ossol. sygn. 2470.

Autorstwo przypuszczalne wg wydawcy.

5. Vita Petri Tomicii. *Acta Tomiciana* t. 16 (1960/61); odpis w rkpsie Ossol. sygn. 2470/II.

Przeróbka utworu S. Hozjusza pt. Vita Tomicii.

Autorstwo wg S. Brzezińskiego i K. Hartleba.

6. Vita Petri Kmitae. Powst. 1566–1567. Wyd. w: S. Orzechowski: *Annales Polonici ab excessu Divi Sigismundi primi*. Dobromil 1611.

Autorstwo wg W. Kętrzyńskiego; wg innych — S. Górski, zob. *Acta Tomiciana*, jw.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965).

S. ŁEMPICKI: Mecenas kulturalny w Polsce. *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera*. Kr. 1928. — H. BARYCZ: Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. Wr. 1965. — *Pol. służba dyplomatyczna XVI–XVIII w.* Wwa 1966. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — H. WOJTYSKA: Papiestwo — Polska 1548–1563. Dyplomacja. Lubl. 1977. — L. HAJDUKIEWICZ, H. KOWALSKA. *Pol. słownik biograf.* 25 (1980). — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — M. KOROLKO: Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta. Wwa 1991.

LT.

PADURRA Tomasz 1801–1871

Urodzony 21 grudnia 1801 w Ilińcach na Ukrainie, w rodzinie drobnej szlachty pochodzenia ukraińskiego; syn Jana i Anieli z Paszkowskich. Uczęszczał do szkoły parafialnej w Ilińcach, w 1814–20 kształcił się w gimnazjum w Winnicy, gdzie przez rok był kolegą Seweryna Goszczyńskiego. W 1820–25 uczył się w liceum w Krzemieńcu. W tym czasie zaczął pisać utwory oryginalne oraz przekładać utwory George'a Gordona Byrona, Thomasa Moore'a, Johanna Wolfganga Goethego. Wówczas też powziął zamiar napisania pieśni w języku ukraińskim, opowiadających dzieje Ukrainy. Ukończywszy liceum, zamieszkał w Żytomierzu u Piotra Mozyńskiego. Związał się wtedy z Towarzystwem Patriotycznym; zetknął się z dekabrystami. W tym czasie powstał antycarski wiersz pt. „Ruchawka kozacka”, który zdobył dużą popularność i śpiewany był m.in. w czasie powstania listopadowego przez żołnierzy pułku jazdy wołyńskiej. W 1826–28 przebywał u Sanguszków w Sławucie i Antoninach, oraz u Potockich w Humaniu. Przyjaźnił się z Wacławem Rzewuskim (Emirem), Adamem Czarnockim (Zorianem Dołęgą Chodakowskim) i Tymonem Zaborowskim. Odbywał podróże etnograficzne po Podolu, Wołyniu i Ukrainie. Należał do

grupy poetów zaliczanych do tzw. szkoły ukraińskiej. Jego pieśni i dumki — bardzo popularne dzięki melodyjności i zręcznemu naśladowictwu poezji ukraińskiej — krążyły w odpisach, śpiewane były m.in. przez teorbaniście Grzegorza Widorta. P. tworzył w języku polskim i ukraińskim. Przekładał na ukraiński utwory Adama Mickiewicza. W 1829 — przypuszczalnie w związku z działalnością rewolucyjną — odwiedził Warszawę. Ogłosił wówczas w *Dzienniku Warszawskim*, pod nazwiskiem brata, Józefa P., wiersz „Zołotaja Boroda”. Istnieją dwie wersje losów P. w czasie powstania listopadowego: według jednej — walczył w oddziale Wacława Rzewuskiego, inna mówi, że przebywał w więzieniu w Skwirze, po aresztowaniu pod koniec 1830, gdy jako emisariusz odwiedził Wierchowinę i Rużynę. Po uwolnieniu zamieszkał u rodziny w Machnówce. Przygotowywał do druku napisane wcześniej utwory, które ogłaszane były bez jego wiedzy w czasopiśmie. W 1844 przybył do Warszawy w związku z wydaniem swoich poezji. W 1848–50 podróżował do Czech (uczestniczył w Zjeździe Słowiańskim w Pradze), Niemiec, Szwajcarii i Włoch. Po powrocie gospodarował w Machnówce. Zmarł 20 września 1871 w Koziatyńnie koło Berdyczowa; pochowany w Machnówce.

TWÓRCZOŚĆ

1. Ukrainy z nutoju. Powst. 1827–1829. Wyd. Wwa 1844. Przedr. w poz. 2, 4.

Tu także przekł. pol. oraz oprac. muzycz. K. Lipińskiego.

2. Pienia. Wyd. i przedmowa; K. Jabłoński. Lw. 1842. Przedr. w poz. 4.

Tu m.in.: Ruchawka kozackaja 1579 hoda; poezje w jęz. pol.; przekł. utworów A. Mickiewicza.

Wyd. bez wiedzy autora, zawiera także wiersz nie jego autorstwa.

3. Jan Mazepa. Ogl. [A. Bielowski] A.B.: Jan Mazepa i jego listy. *Bibl. Ossol.* 1864 t. 4. Przedr. w poz. 4.

4. Pyśma Tymka Padurry. Wyd. posmertne z awtohafiw. Wstęp: O życiu i pismach T. Padurry. Lwiv 1874.

Tu utwory w jęz. pol. i ukr.

5. Spiwanki Ukraińca. Kolomyja 1878.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

W. PRZYBOROWSKI: T.P. *Bibl. Warsz.* 1872 t. 4. — Prawdziwy życiorys T.P. Pozn. 1875. — W. KOROTYŃSKI: Zapomniany poeta. T.P. *Kraj* 1902 nr 4. — W. HNA-TIUK: T.P. Krytyczno-biograficzny i historyczno-literaturny narys. Kyiw 1931. — M. STRASZEWSKA: *Czasopisma* 217

literackie w Królestwie Polskim (1832–1840). Cz. 1. Wr. 1953. — Z. NIEDZIELA: Słowiańskie zainteresowania pisarzy lwowskich w latach 1830–1846. Kr. 1966 *Zesz. Nauk. UJ* nr 144. — M. INGLOT: *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — TENŻE: Bard literackiej mody. O poetyckiej karierze T.P. *Przeł. Hum.* 1984 nr 2. — T. CZERSKA, M. WIATER: T.P. — poeta dwóch kultur. *Szczecińskie Prace Polon.* 1998 nr 9: *Kresy w Lit. Zesz. Nauk.* nr 210.

W.A.-Sz.

PAJGERT Adam 1829–1872

Urodzony 21 września 1829 w Skomorochach koło Tarnopola, w zamożnej rodzinie ziemiańskiej; syn Józefa Kalasantego, poety, i Tekli z Maleckich. Ukończywszy szkoły we Lwowie, podróżował do Niemiec, Francji i Włoch, następnie gospodarował w Sidorowie nad Zbruczem, zajmując się jednocześnie pracą literacką. Wiedzę pogłębiał kształcąc się sam. Debiutował w 1850 tłumaczeniem wiersza Georga Herwegha, ogłoszonym w *Tygodniku Lwowskim* (nr 36), a działalność przekładowa stała się ważną i cenioną przez współczesnych dziedziną jego twórczości. Wiersze oryginalne publikował w *Nowinach* (1854–56, 1867–68), w 1856–70 współpracował z *Dziennikiem Literackim*, gdzie ogłosił m.in. obszerną rozprawę „Słowo o dramacie” (1862) oraz szkic „O przedmiotach ujemnych w sztuce” (1868), biorący w obronę literaturę romantyczną. Przyjaźnił się z Kornelem Ujejskim i z Mieczysławem Romanowskim, z którym prowadził poetycką polemikę w napisanym w 1856 wierszu „Zaskarżenie”. W 1860 ożenił się z Heleną Rozwadowską. Sympatyzował z ruchem niepodległościowym. Wiosną 1863 w domu jego odbyło się spotkanie przywódców powstania: Józefa Wysokiego, Edmunda Różyckiego i Zygmunta Miłkowskiego. Nękany chorobami, wyjechał w 1872 na kurację do Franzesbadu. Tu 21 lipca 1872 zmarł; pochowany w Sidorowie w grobowcu rodzinnym.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Berszada, Rzecz historyczna z XVII wieku. Powst. 1854. Ogl. *Dzien. Lit.* 1857 nr 25–28. Wyd. osob. b.m.r. Przedr. w poz. 2.

2. Poezje. I. Lw. 1858.

Tu m.in.: Pokutnik. Powieść wschodnia. (*Dzien. Lit.* 1857 nr 103–106).

3. Kadmea. Ustęp z dziejów greckich. *Bibl. Ossol.* 1863 t. 3.

4. Poezje. T. 1–2. Wydanie pośmiertne staraniem rodziny. Lw. 1876.

Przygotowane przez autora. W t. 1 m.in. cykl: Struny żelazne; t. 2 pt.: Przekłady z poetów obcych (tu m.in.): G.G. Byron: Melodie hebrajskie; W. Hugo: Za ubogich).

Przekłady

5. G.G. Byron: Wyspa, czyli Christian i jego towarzysze. Poemat w czterech pieśniach. Kr. 1859 odb. z *Czas. Dod. Mies.*

6. W. Shakespeare: Juliusz Cezar. Tragedia w 5 a. Lw. 1859. Wyd. nast. m.in. ze wstępem i objaśnieniami F. Próchnickiego. Do 1926 siedem wydań.

7. T. Moore: Raj i Peri. — [J. Boël] Jasmin: Ślepa dziewczyna z Castel-Cuillé. Poemat sielski. Wwa 1860.

8. Pieśni proroków. [Przekł. wolny z Biblii]. Lw. 1865.

Dedyk. K. Ujejskiemu.

9. G.G. Byron: Kain. Poemat dramatyczny w 3 a. Lw. 1868.

10. A. Tennyson: Ginewra. Poemat. Wwa 1894.

Ponadto przekł. drobnych utworów następujących autorów: Robert Burns, Adalbert Chamisso, Ferdinand Freiligrath, Emanuel Geibel, Heinrich Heine, Victor Hugo, Alfred de Musset, Nicolaus Lenau, Henry Wodsworth Longfellow, Giambattista Nicolini, August Platen, Walter Scott, Ludwig Uhland.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Koresp. znajduje się m.in. w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

T. SINKO: Hellada i Roma w Polsce. Lw. 1933. — W. ZAWADZKI: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Kr. 1961. — R. SKRĘT: *Pol. słownik biogr.* 25 (1980).

W.A.-Sz.

PAJZDERSKA-ROGOZIŃSKA Helena Janina 1862–1927

Urodzona 16 maja 1862 w Sandomierzu; córka Jana Boguskiego, asesora sądu, i Emilii z Marczewskich. Nauki początkowe pobierała w domu. Po wczesnej śmierci ojca zamieszkała z matką w Warszawie. Kształciła się na pensjach Laury Guérin oraz Natalii Porazińskiej. Nabyta wówczas dobra znajomość języków obcych umożliwiła jej pracę tłumaczką. Debiutowała w wieku trzynastu lat powieścią „Narcyzy Ewuni”, ogłoszoną w *Kronice Rodzinnej* 1875. Start literacki ułatwiły jej kontakty z Jadwigą Łuszczewską (Deotymą), redaktorką *Bluszczu* Marią Ilnicką oraz redaktorką *Kroniki Rodzinnej*, Aleksandrą Borkowską. W domu jej matki bywali Bolesław Prus i Julian Ochorowicz. Utwory literackie i recenzje ogłaszała w licznych czasopismach, (pod-

pisując najczęściej pseud. Hajota lub Lascaro) m.in. w *Czasie* (1879–84, 1889), *Tygodniku Ilustrowanym* (1879, 1883, 1888–1911), *Kurierze Codziennym* (1881–82, 1888–89, 1892, 1894), w *Kurierze Warszawskim* (1881–1925), w *Romansie i Powieści* (1881–84), w *Echu Muzycznym, Teatralnym i Artystycznym* (1883–88, 1890, 1894), w *Gazecie Lwowskiej* (1885–1914), *Przeglądzie Politycznym, Społecznym i Literackim* (1885–1901), *Gazecie Narodowej* (1888–1902, 1911; tu m.in. recenzja „Oziminy” Wacława Berenta, 1911 nr 99). Krytycy, wśród nich Henryk Sienkiewicz, oceniali jej utwory dość surowo, szarując nadmierną melodramatyczność fabuły, sztuczność i konwencjonalność motywów. Uprawiała także bogatą twórczość przekładową. Tłumaczyła Charlesa Dickensa, Jamesa Coopera, Josepha Conrada, Herberta George'a Wellsa, Honoré Balzaca, Anatole'a France'a, Guy de Maupassanta oraz wielu drugorzędnych pisarzy francuskich i angielskich. W ogłoszonym w 1884 tomiku „Poezji” najbardziej udane były przekłady: George'a Byrona, Victora Hugo, Alfreda de Musset. W 1886 w Paryżu poznała Adama Asnyka oraz Sully-Prudhomme'a. W 1888 wyszła za mąż za słynnego podróżnika, Stefana Szolc-Rogozieńskiego, i wraz z nim wyjechała do Afryki. Mieszkała na wyspie Fernando Po w Zatoce Gwinejskiej. Uczestniczyła w wyprawach do Afryki Środkowej, wzięła też udział w wyprawie na szczyt Clarence Peak w Fernando Po. W drodze powrotnej zatrzymała się w Madrycie, Rzymie, Neapolu i Paryżu i wygłaszała tam odczyty na temat swojej afrykańskiej wyprawy. W 1891 wróciła do Warszawy. Została członkiem Towarzystwa Geograficznego w Madrycie i Towarzystwa Afrykańskiego w Neapolu. W 1892 uzyskała separację z mężem. Obserwacje poczynione nad życiem i obyczajami mieszkańców Afryki oraz nad podzwrotnikową przyrodą wykorzystała w swej twórczości beletrystycznej. Tom nowel „Z dalekich lądów” miał pochlebne recenzje, jednak następne utwory z tego cyklu nie zyskały uznania krytyków, cieszyły się za to dużą popularnością wśród czytelników. Od 1900 aktywnie uczestniczyła w ruchu emancypacji kobiet. W 1904 wyszła za mąż za Tomasza Pajzderskiego, architekta. W czasie I wojny światowej działała w Towarzystwie Pomocy Ofiarom Wojny. Po wojnie kontynuowała pracę literacką, zajmując się głównie działalnością przekładową. Liczne tłumaczenia ogłaszała m.in. w dodatku do *Świata* pt. *Romans i Powieść* (1912–24). Zmarła 4 grudnia 1927 w Warszawie; pochowana na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Narcyzy Ewuni. Powieść oryginalnie napisana. Wwa 1877.

2. Dla sławy. Nowela. Wil. 1880.

3. Pięciolistny bez. Nowela. Wil. 1880.

4. Nowele. Wwa 1883.

Niektóre nowele tłum. na ros.

5. Poezje. Wwa 1884.

6. Co zwycięża! Obrazek dramatyczny w 1 odsłonie. Wyst. Wwa 1886, wyd. Wwa 1888.

7. Co życie dało. Nowele i obrazki. Wwa 1886. Tu m.in. Zagubiona (wyd. osob. Lubl. 1924; przekł. ros. 1887).

Niektóre nowele tłum. na ros.

8. Nowele. Kr. 1887.

Tu m.in. Ślubna obrączka (wyd. osob. Wwa [1913], Lubl. 1922).

Każda z zawartych tu nowel wyd. osob. Pozn. 1902.

Niektóre nowele tłum. na czes., serb.-chorw.

9. Błędne koło. Powieść. Kr. 1888.

10. Z dalekich lądów. Nowele i opowiadania. Wwa [1893]. Wyd. nast. Wwa 1925; wstęp: J. Błoński. Wwa 1954.

11. Ich syn. Powieść współczesna. T. 1–2. Wwa 1895 [1894].

Przekł. ros. 1894.

12. Jak cień. Z cyklu „Z dalekich lądów”. Powieść. Wwa 1895. Wyd. nast. t. 1–2. Wwa 1927.

13. On i my. Nowele. Wwa 1900.

Niektóre nowele tłum. na franc., ros., serb.-chorw.

14. Ostatnia butelka. Z cyklu „Z dalekich lądów”. Powieść. Cz. 1–3. Wwa 1902. Wyd. nast. t. 1–2. Wwa [1927].

15. Śni mi się... – Uśmiech losu. – Psinka. – Żyje. – 30 września. – Sen panny Joanny. Nowele. Lw. 1906.

Niektóre nowele tłum. na czes., niem., ros., włos.

16. W pogoni. Powieść. Wwa 1907.

17. Dar Heliogabala. Kijów 1911.

18. Wyżebrana godzina. Wwa 1914.

19. Rosa Nieves. Z cyklu „Z dalekich lądów”. Opowieść. Lubl. 1925. Wyd. nast. Wwa 1926.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Koresp. i mater. znajdują się m.in. w Bibl. Jagiel.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

M. SZUMAŃSKA-GROSSOWA: Podróże S. Szolca-Rogozieńskiego. Wwa 1967. — Z. URYGA. *Obraz lit. pol.* 5. 4 t. 4 (1971). — J. ZIELIŃSKI: Dwie nieznanne recenzje „Oziminy” Berenta. *Pam. Lit.* 1979 z. 4. — D. WAWRZYKOWSKA-WIERCIOCHOWA. *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — Sz. MOLEŃDA: Kacyk i wieszczątko. *Ziemia Kaliska* 1981 nr 9–12. — E. PIENKOWSKA: H.R. (Hajota), cudowne dziecko warszawskich salonów. *Warszawa pozytywistów.* Wwa 1992.

PAMIĘTNIKI JANCZARA

ok. 1520

Inne tyt.: Czasów popisanie o tureckich sprawach; Kronika turecka.

Anonimowy przekład polski dzieła Raca (Serba) Konstantyna Michajłowicza z Ostrowicy (ok. 1435 — po 1500). Autor oryginału w 1455–63 przebywał w niewoli tureckiej, służąc w wojsku pieszym gwardii sultanskiej, a przy końcu dowodząc zameczkiem Zweczaj w Bośni. Pozostał chrześcijaninem. Po zdobyciu Zweczaju (1463) przez Macieja Korwinę i przejściowej niewoli węgierskiej, osiadł — jak można przypuszczać — na obszarze despotii uchodźców serbskich na Węgrzech. Być może z inspiracji tamtejszych rodaków spisał prawdopodobnie między 1497 a 1501 w języku ojczystym (serbską cyrylicą?) obserwacje własne nad organizacją i obyczajami imperium tureckiego, tworząc rodzaj memoriału głoszącego ideę solidarnego oporu państw chrześcijańskiej Europy, zwłaszcza rządzonych przez Jagiellonów (Polski Jana Olbrachta, Węgier i Czech — Władysława) przeciw Turkom. Dzieło posiada również znamiona pamiętnika. Oryginał zaginął; jego tekst poddano w późniejszych przekładach bezimiennym przeróbkom (dopelnieniom). Swobodne tłumaczenie polskie powstało przypuszczalnie około 1520, na południowo-wschodnich kresach Rzeczypospolitej, być może na podstawie przekładu czeskiego, sporządzonego w dwóch niezależnych od siebie redakcjach. Pierwopis spolszczenia nie jest znany. Znaczejego poczytności dowodzą liczne kopie i przeróbki XVI–XVII w., opatrywane też istotnymi dodatkami.

W Y D A N I A

Wyd. kryt.: J. Łoś pt. Pamiętniki Janczara, czyli Kronika turecka. Kr. 1912 *BPP* nr 63; D. Živanović pt. Janczarove vspomene ili turska chronika. Belgrad 1959 *Srpska Akademija Nauka. Spomenik CVII Odelenie Drusztvienich Nauka Nova* Serija 9; toż Belgrad 1966, 1986. Fragm. wyd. i przedr.: S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; J. Krzyżanowski: Proza polska wczesnego renesansu 1510–1550. Wwa 1954; W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543. Wr. 1984; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995. Najstarszy znany dziś rkps pol. z pol. i drugiej pol. XVI w. Bibl. Nar. BOZ 1169.

Przekł. tekstu pol.: franc. W. Mickiewicz pt. Le Janissaire Polonais, Mémoires. *L'Espérance* 1859 nry z 7–10, 12, 14–18 XI; niem. R. Lachman pt. Memoiren eines Janitscharen oder Türkische Chronik. Kommentiert von C.–P. Haase, R. Lachman, G. Prinzing. Graz 1975; ros. A.I. Rogow pt. Zapiski Janczara napisany Konstantinom Michajłowiczem iz Ostrowicy. Moskwa 1978; serb. D. Živanović, przy wyd. kryt. jw.; toż wyd. osob. Belgrad 1966.

Tekst czes. pt. Hystoria neb Kronyka turecka od Michala Konstantina z Ostrowicze ... werne a prawe sepsana. Wyd. A. Augездеcki. Litomyśl 1565; wyd. nast. Litomyśl 1581. Wyd. kryt. w: K. Mihailović: Memoirs of a Janissary. Translated by B. Stolz. Historical commentary and notes by S. Soucek. Ann Arbor 1975 *Michigan Slavonic Translations*. (Tekst czes. XVI w. obocznie z przekł. ang.)

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965) s. 69–71.

J. EOŚ: Pamiętniki Janczara. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 51 (1913) i odb. Kr. 1912. — B. GIRLIĆ: Próba nowego spojrzenia na „Pamiętniki Janczara”. *Pam. Lit.* 43 (1952) i odb. — N. RADOLIĆ: Srpsko ili strano delo? *Letopis Matice Srpske* 1960 nr 5. — H. DZIEGHCINSKA: Kształtowanie elementów beletrystycznych wczesnej prozy pamiętnikarskiej. *Studia z dawnej lit. czes., słowac. i pol.* Wwa 1963. — G. JOVANOVIĆ, A. DANTI: La rielaborazione secentesca dei „Pamiętniki Janczara” alla luce di cinque nuove copie. *Ricerche Slavistiche* 14 (1966); por. A. DANTI, G. JOVANOVIĆ: Siedemnastowieczna przeróbka „Pamiętników Janczara” w świetle pięciu nowych rękopisów. *Ruch Lit.* 9 (1968) nr 4. — A. DANTI: Contributi all'edizione critica dei „Pamiętniki Janczara”. *Ricerche Slavistiche* 16 (1968). — G. JOVANOVIĆ: Wznowienie Pamiętników Janczara po serbsku. *Ruch Lit.* 9 (1968) z. 4. — A. DANTI: Ani janczar, ani autor „Kroniki tureckiej”. (W sprawie Konstatego Michajłowicza z Ostrowicy). *Pam. Słowiański* 19 (1969). — TENŽE: Od Kroniki Turecké k Pamiętnikom Janczara. *Slavia* 38 (1969) z. 3. — R. LACHMAN: Antitürkischer Traktat und serbische Volkstradition. Ein Beitrag zur Discussion um die sogenannten „Pamiętniki Janczara”. *Serba slavica in memoriam A. Schmaus*. Monachium 1971. — G. JOVANOVIĆ: Studia nad językiem „Pamiętników Janczara”. *Zesz. Nauk. Uj.* 283 *Prace Językozn.* 37 (1972). — S. BYLINA: Serbski plan wyprawy antyturckiej. (O tzw. „Pamiętnikach Janczara” Konstatego z Ostrowicy). *Polsko-jugosloutańskie stosunki lit.* Wr. 1972. — C. BACKVIS: Szkice o kulturze staropolskiej. Wwa 1975. — D. ŽIVANOVIĆ: Konstantin Janičar i srbska narodna tradicija. *Prilozi za Književnost, Jezik, Istoriју i Folklor* 45 (1976). — S. BYLINA: Wokół tak zwanych Pamiętników Janczara. *Studia Źródloznawcze* 25 (1980). — A. DANTI: O nową interpretację „Kroniki tureckiej” — po latach. *Studia porównawcze o lit. staropol.* Wr. 1980. — M. NAJBAR: „Pamiętniki Janczara” czyli Kronika turecka” Konstatego z Ostrowicy jako memorial wzywający do jedności świata chrześcijańskiego. *Uniwersalizm i regionalizm w kronikarstwie Europy Środkowo-Wschodniej*. Lubl. 1996.

T.W.

PAPI Jadwiga 1843–1906

Urodzona 19 września 1843 w Strzegocinie pod Pułtuskim; córka Jana, Włocha z pochodzenia, i Teodozji z Gałęzowskich. Od 1868 prowadziła założoną przez siebie tajną szkołkę. W 1874 wspólnie z Jadwigą Herman-Łżycką założyła w Warszawie pensję żeńską i była jej przełożoną. W 1886 na

skutek prześladowań politycznych zrezygnowała z prowadzenia własnej pensji, ale nadal pracowała jako nauczycielka historii. W 1871 debiutowała przekładem z francuskiego powieści „Gustaw Waza”, zamieszczonej w *Przyjacielu Dzieci*. Do końca życia — z niewielkimi przerwami — współpracowała z redakcją tego czasopisma. W latach 1880–84 była również stałą współpracowniczką *Wieczorów Rodzinnych*. Dla celów dydaktycznych napisała ogromną ilość (ok. 90 wyd. drukiem w formie książek) powieści, powiastek oraz opowiadań historycznych i obyczajowych dla dzieci w wieku szkolnym i dla dorastających dziewcząt. Utwory podpisywała pseudonimami: T.J.; Teresa Gałęzowska; Teresa Jadwiga. Walczyła o prawo dostępu dzieci ubogich do nauki. Szerzyła kult „pracy dla ogółu”; w późniejszej fazie twórczości kładła główny nacisk na zagadnienia moralne. W 1896 obchodzone uroczyste jubileusz 25-lecia jej pracy pisarskiej. Zmarła 27 czerwca 1906 w Warszawie; pochowana na cmentarzu Powązkowskim. Po śmierci ufundowano stypendium jej imienia dla nauczycielek ludowych.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Chwile rozrywki. Sześć moralnych powieści dla starszych dzieci. Powst. ok. 1871. Wyd. [b.m.] 1876.
2. Obrazki dziejowe. [B.m.] 1880. Wyd. 2 Wwa 1897.
3. Ze świata rzeczywistości i ze świata fantazji. Pięć powiastek dla czytelników od 10–14 lat. [B.m.] 1880. Wyd. nast. Wwa 1884.
4. Podarek dla dobrych dzieci zawierający czterdzieści sześć moralnych powiastek. Wwa 1882 [1881].
5. Z przeszłości. Powieści historyczne skreślone dla młodzieży. Wwa 1882 [1881]. Wyd. nast. Wwa 1905.
6. Szlachetne marzenia. Wwa 1883 [1882].
7. Kopciuszek. Powieść dla dorastających pańienek. Wwa 1886.
8. Z lat minionych. Trzy powieści historyczne dla młodzieży. Wwa 1887. Wyd. nast. Wwa 1889.
9. Z różnych sfer. Cztery powieści dla dorastającej młodzieży. Wwa 1888.
10. Na pobratymczej ziemi. Cztery powieści dla dorastającej młodzieży. Wwa 1889.
11. Opowiadanie ciotki Ludmiły o dawnych czasach i ludziach. Wwa 1891. Wyd. nast. Wwa 1896.
12. Podarunek wujaszka. Powiastki oryginalne i naśladowane dla dzieci od lat 10–13. Wwa 1891. Wyd. nast. Wwa 1912.
13. Ciche niewiasty. Opowiadania historyczne dla dorastającej młodzieży. Wwa 1896. Wyd. nast. Wwa 1929 [1928].
14. Dobre dziewczynki. Opowiadania. Kr. 1896. Wyd. nast. Wwa 1903.
15. Po ciernistej drodze. Powieść historyczna z 1830 r. Kr. 1896.
16. Szlachetne serca. Trzy powieści dla młodzieży. Wwa 1897. Wyd. nast. Wwa 1910 [1909].
17. Wybór powieści dla młodzieży. Książka jubileuszowa. 1871–1876. Wwa 1:98. Wyd. nast. Wwa 1904.
18. Powieści historyczne. [Cz. 1–4]. Petersb. 1898–1900.
19. Obrazki z życia znakomitych Polaków i Polek. Petersb. 1899. Wyd. nast. Wwa 1916.
20. Powrócili. Powieść dla dorastającej młodzieży. Wwa 1899.
21. Z czasów Jadwigi i Jagielly. Powieść na tle historycznym. Wwa 1907. Wyd. nast. oprac. A. Staniszewski i T. Zienkiewicz. Olsztyn 1989.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

K. KULICZKOWSKA: Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1864–1914. Wwa 1959; wyd. nast. Wwa 1975. — TAŻ: Literatura dla dzieci i młodzieży. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 2 (1966). — D. WAWRZYKOWSKA-WIERCIOCHOWA: Z dziejów tajnych pensji żeńskich w Królestwie Polskim. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* 10 (1967). — G. SKOTNICKA: Pozytywistyczne powieści z dziejów narodu dla dzieci i młodzieży. Gdańsk 1974. — Z. ŚWIĄTYŃSKA: Zbeletryzowane podręczniki do nauki dziejów ojczystych T.J.P. *Prace Nauk UŚI*, nr 88 (1975). — TAŻ: Tematyka biograficzna w twórczości T.J.P. *Tamże* nr 138 (1976). — S. KONARSKI: *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — *Nowy słownik lit. dla dzieci i młodzieży*. Wyd. 2. Red. K. Kuliczowska. Wwa 1984. — M. JONCA: Sierota w literaturze polskiej dla dzieci w XIX w. Wr. 1994.

I.T.

PAPROCKI Bartłomiej ok. 1543 – 1614

Urodzony około 1543 w Paprockiej Woli koło Sierpca; syn Jędrzeja herbu Jastrzębiec i Elżbiety z Jeżewskich. Studiował zapewne na Uniwersytecie Krakowskim (nie odnaleziono śladu immatrykulacji), następnie przebywał jakiś czas na dworze Piotra Gorajskiego, a po śmierci rodziców (1567) gospodarował w dziedzicznych wsiach Paprocka Wola i Głogoły. Ożenił się z zamożną wdową, córką kasztelana Mikołaja Kossobudzkiego, Jadwigą. Wkrótce opuścił dom i — zaciągnąwszy się w służbę Andrzeja Taranowskiego — uczestniczył wraz z nim w poselstwie do Konstantynopola (1572). W drodze powrotnej dłużej zatrzymał się na Wołoszczyźnie. Po śmierci żony w 1572 wrócił na gospodarstwo; w tym czasie otrzymał godność podczaszego 221

dobrzyńskiego. Po wydaniu „Herbów rycerstwa polskiego” pobierał roczną pensję zleconą mu przez Stefana Batorego. Po śmierci króla (1586) stał się popiecznikiem Zborowskich, popierał kandydaturę habsburską i paszkwilami zwalczał Jana Zamoyskiego. Brał udział w bitwie pod Byczyną, a następnie schronił się na Morawy. Przebywał na dworach panów czeskich, najdłużej w Kromieryżu, na dworze biskupa ołomunieckiego, Stanisława Pawłowskiego; po jego śmierci (1598) przeniósł się do Pragi, gdzie otrzymał indygenat czeski. W tym czasie stał się zdecydowanym zwolennikiem unii polsko-czeskiej pod berłem Habsburgów i połączenia sił chrześcijańskich do zbrojnego pokonania Turcji. Był jurgielnikiem cesarza Rudolfa II. W 1606 wrócił na Morawy, potem jakiś czas mieszkał u Jana Odervolfa na Opolszczyźnie. Około 1610 wrócił do kraju, a ostatnie lata spędził w opactwach w Wąchocku i Łądzie. Twórczością literacką zajmował się od 1575. Używał kryptonimu Bar. Pap. Będąc na Morawach pisał również w języku czeskim. Wierszem i prozą opisywał wydarzenia historyczne, układał drobne utwory w duchu Rzeczypospolitej Babińskiej. Trwały rozgłos przyniosły mu przede wszystkim dzieła heraldyczne. Zmarł 27 grudnia 1614 we Lwowie; pochowany w krypcie klasztoru Franciszkanów.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Historia żalosa o prędkości i okrutności tartarskiej. Kr. 1575 druk. M. Szarfeneberger. Wiersz.

2. Panosza, to jest wysławianie panów i paniąć ziem ruskich i podolskich z męstwa, z obyczajów i z innych spraw pocziwych. Kr. 1575 druk. M. Wirzbięta.

Herbarz wierszem; dedyk. Mikołajowi Mieleckiemu.

3. Dziesięcioro przykazanie mężowo. Kr. [ok. 1575] druk. M. Wirzbięta. Wyd. nast.: Kr. 1587; Kr. b.r. (toż wyd. przerysowe po 1850); [Raków] 1629 [druk S. Sternacki nakładem J. Wirowskiego bibliopoli lubelskiego]; [Raków] 1630 druk. S. Sternacki; b.m. 1637; b.m. 1651. Fragn. przedr.: S. Czernik. *Księgi humoru pol.* Łódź 1958. Wiersz.

4. Koło rycerskie. Powst. prawdopodobnie po 1576. Wyd. b.m.r. [między 1576 a 1582]. Wyd. nast. [Raków po 1603, ok. 1607? druk. S. Sternacki]; [Raków ok. 1608? druk. S. Sternacki]; [Raków ok. 1613]; [Raków po 1623, ok. 1630?]. Wyd. kryt. W. Czermak. Kr. 1903 *BPP* nr 44.

Utwór satyryczny na sejm elekcyjny 1575; zbiór powiastek moralnych wierszem i prozą na wzór bajek Ezopa, naśladujący Dialogus creaturarum Mikołaja Pergamenuśa, prawdopodobnie z XIV w.

5. Gniazdo cnoty. Kr. 1578 druk. A. Piotrkowczyk. Fragn. przedr.: J. Sokółowska. *Poeci renesansu.* Wwa 1959; *Patrzac na rozmaite swiata tego sprawy.* Wwa 1984.

Dzieło heraldyczne, częściowo wierszem.

6. Krótki a prawdziwy opis wjechania do Wołoch Iwana Wojewody, którego Podkową zowią. Kr. 1578.

Wiersz.

7. Testament starca jednego. Kr. 1578 druk. M. Siebeneicher.

Przeróbka dzieła łac. Filipa Beroalda st. pt. *Quaestio quis inter scortatorem, aleatorem et ebriosum sit pessimus.*

Przekł. czes. Praga [1601].

8. Wesele bogiń z szczęśliwego zwycięstwa i z fortunnego przyjechania króla polskiego Stephana z ziemie moskiewskiej... w roku 1580. Kr. 1581 druk. A. Piotrkowczyk.

Wiersz sławiący wyprawę Batorego na Moskwę.

Unikat Bibl. Kór. sygn. Cim. Qu 2481.

9. Triumf satyrów leśnych, syren wodnych, planet niebieskich z szczęśliwego zwrócenia króla Stefana do państw jego z wojny moskiewskiej. Kr. 1582 druk. M. Garwolczyk. Inne wyd. pt. *Tryumf planet.* B.m.r. Fragn. przedr. J. Sokółowska: *Poeci renesansu...*, jw. poz. 5; *Patrzac na rozmaite...* jw. poz. 5.

10. Herby rycerstwa polskiego. Kr. 1584 druk. M. Garwolczyk. Wyd. K.J. Turowski. Kr. 1858 (-1860) *Bibl. Pol.* z. 1-26 (tu bibliogr. prac sporządził Ż. Pauli); fragn. przedr.: J. Fijałek: *Teksty opisowe Wilna. Ateneum Wil.* t. 1 (1923) s. 525; W. Taszycki: *Wybór tekstów staropolskich XVI-XVIII w.* Lw. 1928; toż Wwa 1955; 1969; wyd. fotoofs. (wg wyd. z 1858 r.). Wwa 1988.

11. Kronika abo krótkie zebranie z rozmaitych kronik spraw ... ziemie pruskiej. Powst. 1586. Włączona jako księga 6 pt. O dawności ziemie a księstwa pruskiego - do Ogrodu królewskiego. Zob. poz. 18.

Przekł. niem. przed 1722.

12. Upominek albo przestroga zacnemu narodowi polskiemu. B.m. 1587. Wyd. kryt. J. Czubek; B.P. dwie broszury polityczne z lat 1587 i 1588. Kr. 1900 *BPP* nr 38.

Broszura prozą przeciw J. Zamoyskiemu.

13. Pamięć nierządu w Polsce przez dwie fakcje uczynionego w roku 1587. B.m.r. [zapewne Praga 1588]. Fragn. przedr. K.J. Turowski przy wyd. F.F. Ceriola: *Hetman...* zob. poz. 26; całość wyd. kryt. J. Czubek, jw. poz. 12.

Broszura wierszem przeciw J. Zamoyskiemu; dedyk. Wilhelmowi z Rożemberku.

14. Na harde a wszeteczne śpiewanie Joachima Bielskiego o byczyńskiej przygodzie odpowiedź. B.m. [Praga ?] 1588. Wyd. kryt. J. Czubek. Kr. 1910 *BPP* nr 57 (wraz z J. Bielskiego: *Pieśń nowa o szczęśliwej potrzebie pod Byczyną*).

15. Nauka rozmaitych filozofów obierania żony. B.m.r. [Kr. 1602 druk. M. Wirzbięta]; b.m.r. [Raków ok. 1612 druk. S. Sternacki]; Kr. 1613; b.m.r. [Raków po 1623, ok. 1629? druk. S. Sternacki]; b.m. 1649; b.m. 1697. *Fragm. przedr. J. Tuwim: Cztery wieki fraszki polskiej. Wwa 1937; toż Wwa 1957. Przeróbka w jęz. czes. Praga 1601.*

16. Zrcadlo slavného Marhrabství Moravského. Olomuniec 1593 druk. dziedzice Milichtallera. Przekł. niem. (w skróc.) 1730; wyd. nast. 1741. Przekł. pol. Prawdopodobnie nie był wyd.

17. Gwałt na pogany. B.m. [Praga?] 1595. Przekł. czes. 1595.

18. Ogród królewski. Praga 1599 druk. D. Siedlcański. Tu wyd. poz. 11.

19. Diadochos id est successio ginak postoupnost knižat a králův českých, biskupův i arcybiskupův pražských. Praha 1602 druk. dziedzice J. Szumana. Genealogia panów czes. Powst. w jęz. czes.

20. Próba cnót dobrych. Kr. [1602–1604] druk. S. Sternacki. Wyd. nast.: [Raków ok. 1612 druk. S. Sternacki]; b.m.r.; [Raków po 1623 ok. 1629 druk. S. Sternacki]. Wiersz.

21. Rozmowa podawce z plebanem o trzech skutkach zbawiennych. Pozn. 1611 druk. J. Wolrab.

Jest to zapewne przekł. czes. utworu pt. Rozmlouvaní kollátora s farářem. Brno 1607.

22. Cathalogus, to jest porządne opisanie arcybiskupów gnieźnieńskich. B.m.r. [ok. 1608]. Wyd. nast.: pt. Cathalogus, to jest porządne opisanie spraw i żywota arcybiskupów gnieźnieńskich. Kr. 1613; wyd. przerysowe W. Bartynowski. Kr. 1881. Wierszem.

23. Štambuch slezský. Brno 1609.

24. Nauka i przestrogi na różne przypadki ludzkie. Kr. 1613 druk. S. Kempini.

Przekłady

25. Historia bardzo piękna i żalosa o Equanusie, królu skockim ... teraz nowo z włoskiego języka na polski przelożona. Kr. 1578 druk. S. Szarffenberg. *Przedr. (bez zakończenia) J. Krzyżanowski: Historia o Equanusie, królu szkockim. Pam. Lit. 1924/25 i odb. Lw. 1925.*

Przekł. noweli Juana de Flores: Tractado ... de los amores de Grisel y Mirabella – za pośrednictwem tłum. włos. Lelio Manfredi: Historia de Isabella et Aurelio. Wyd. 1521.

26. F. Furius Ceriola: Hetman albo własny konterfekt hetmański. Kr. 1578 druk. M. Siebeneicher. *Przedr. J.K. Turowski. Sanok 1856 Bibl. Pol. z. 48. Fragm. przedr.: Wypisy źródłowe do hist. pol. sztuki wojennej. Z. 8 A: Pol. piśmiennictwo ogólnowojskowe do r. 1764. Oprac. Z. Spieralski. Wwa 1966.*

Utwór polit.; przeróbka dziełka pisarza hiszp. z przekł. łac. Dedyk. Samuelowi Zborowskiemu.

27. F. Furius Ceriola: Król. Kr. 1578 druk. M. Garwolczyk.

Utwór polit.; przeróbka dziełka pisarza hiszp. z przekł. łac. Dedyk. Samuelowi Zborowskiemu.

28. F. Furius Ceriola: Senator. Kr. 1579 druk. M. Garwolczyk.

Utwór polit.; przeróbka dziełka pisarza hiszp. z przekł. łac. Dedyk. Samuelowi Zborowskiemu.

Wydania zbiorowe

29. [Wybór dzieł czeskich]. Wyd. Č. Zibr. Praga 1913 *Pestrá Knibovna* nr 79–80.

30. Zrcadlo Čech a Moravy. Wyd. J. Polisenesky. Wstęp: K. Krejčí. Praga 1941 *Národní Klenotice t. 19.*

Utwory o autorstwie niepewnym

31. Facecje polskie abo żartowne a trefne powieści biesiadne. Wyd. w drugiej pol. XVI w. Autorstwo domniemane wg L. Bernackiego; kwestionują: K. Badecki, K. Krejčí, J. Krzyżanowski.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

K. KREJČI: B.P. z Hlohól a Paprocké Völe. Životdilo – forma a jazyk. Praga 1946; toż przekł. pol. w: Wybrane studia slawistyczne. Wwa 1972. — W. DWORZACZEK: Genealogia. Wwa 1959. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Zygmunt III. Wwa 1971. — A. KAWECKA-GRYCZOWA: Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego. Wr. 1973. — *Hist. nauki pol. t. 6* (1974). — K. OLEJNIK: Rozwój polskiej myśli wojskowej do końca XVII w. Pozn. 1976. — W. DWORZACZEK: *Pol. słownik biograf.* 25 (1980). — J. SNOPEK-BABA: Herby śląskie w dziełach J. Długosza i B.P. *Książnica Śl.* 21 (1979/82) [wyd. 1983]. — W. WOŹNIEWSKI: Śladami Ezopa staropolskiego. *Rocz. Komisji Hist.-Lit. PAN w Kr.* 1983 s. 3–38. — W. JEDLIŃSKI: Malborskie polonika. *Wiad. Elbląskie* 1984 nr 25 (w Bibl. Muzeum Zamkowego). — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — T. SNOPEK: *Mówią Wieki* 1985 nr 11. — M. KAZAŃCZUK: Staropolskie legendy herbowe. Wr. 1990. — W. WOŹNIEWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1990. — J. ABRAMOWSKA: Polska bajka ezopowa. Pozn. 1991. — S. HERMAN: Dwie relacje o bitwie byczyńskiej. Zielona Góra 1992. — I. HRABETOVÁ: Erbovní pověsti v českých spisech B.P. z Hlohól. Brno 1992 [rec.: Z. TARAJŁO-LIPOWSKA. *Lit. Lud.* 1993 nr 4/6]. — M. SOBOTKOVÁ: Trzy powroty B.P. do naszych czasów. *Dawność kulturowa w lit. słowiańskich drugiej pol. XX w.* Opole 1993. — T. BAŁUK-ULEWICZOWA: Hiszpańska przygoda B.P. *Wokół Kochanowskiego i jego czasów.* Kielce 1994. — *Studia slawist. opolsko-ostrowskie.* Opole 1995 s. 121–124. — A. MEŠTAN: B.P. a A. Czachrowski, dwa polityczni emigranci a białkacy. *Slavia* (Praga) 1996 nr 3.

P

PARKOSZOWIC Jakub **zm. po 1452**

Inne formy nazwiska: Jacobus Parcossii; Jakub (Parkosz) z Żórawic(y); Parkosch de Żorawicze; Parkossius; Parkoszowic.

Data urodzenia nieznaną; syn szlachcica Jakuba herbu Godziemba, dziedzica Żórawic pod Sandomierzem; miał braci Jana i Piotra oraz siostrę Annę. O początkach jego nauk nic nie wiadomo. W 1421 immatrykułował się na wydział sztuk wyzwolonych Akademii Krakowskiej; w roku następnym miał już bakalaureat, w 1427 uzyskał magisterium. Przypuszczalnie wtedy wszedł do stanu duchownego i studiował prawo kanoniczne. W 1439 został doktorem dekretów. Trzykrotnie (1439, 1440, 1441) obiecano go rektorem uczelni. Od 1433 był proboszczem Kościoła św. Stanisława na Skałce. Wiosną 1449 otrzymał godność kanonika kapituły katedralnej krakowskiej. Prawdopodobnie nie bez podnieć czeskich (Jana Husa reformy pisowni czeskiej 1411) około 1440 podjął jako pierwszy świadomą pracę nad sprawnym systemem ortografii polskiej. Przedsięwzięcie to miało doraźnie nikły oddźwięk widoczny w skopiowaniu oryginału oraz w przedmowie bezimiennego autora, który wyudatnił patriotyczne i praktyczne pobudki P. do zajęcia się językiem ojczystym; posiada natomiast znaczną wartość poznawczą. Zmarł po 4 września 1452.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. [Traktat ortograficzny]. Obejmuje: rozprawę łac. prozą oraz wiersz pol., inc.: Kto chce umieć doskonale Język polski i też prawie..., w 34 parzyście rymowanych 8-żłogłoscach. Wyd.: J.S. Bandtkie pt. *Antiquissimus de orthographia Polonica libellus*. Pozn. 1830; wyd. kryt.: J. Łoś; Jakuba, syna Parkoszowego, traktat o ortografii polskiej. *Mater. i Prace Komisji Język. AU t. 2* (1907) i odb.; Jakuba Parkosza „Traktat o ortografii polskiej”. Oprac. M. Kucała. Wwa 1985 (tu: fot., transliteracja, transkrypcja i tłum. pol.).

Wiersz pol. wyd. lub przedr.: W. Taszycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Kr. 1927 *BN I*, 104; toż wyd. Wr. 1949, 1951, 1967, 1975; S. Vrtel-Wierczyński: Średniowieczna poezja polska świećka. Kr. 1927 *BN I*, 60; toż wyd. Wr. 1949, 1952; *Toż jest dziwne a nowe*. Oprac. A. Jelicz. Wwa 1987; W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska*. Teksty do roku 1543. Wr. 1984; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995; *Poezja pol. świećka XV w.* Oprac. M. Włodarski. Wr. 1997 *BN I*, 60.

Rkps (kopia z ok. 1460) Bibl. Jagiel. nr 1961.

Anonima przedmowę łac. wyd. J.S. Bandtkie, jw.; J. Łoś, jw. Przekł. pol. ogł. J. Łoś: Dawne głosy o języku polskim. *Język. Pol. 8* (1913) z. 3; przedr. W. Taszycki:

Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII. Wr. 1953 *BN I*, 146.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965).

J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915; wyd. 2 pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — Z. KLEMENSIEWICZ: Historia języka polskiego. Cz. 1. Wwa 1961; wyd. nast. Wwa 1974; toż 1980. — W. TASZYCKI: Co wiemy o Jakubie z Żórawic, synu Parkosza? *Zesz. Nauk. Uj. 37 Filol. z. 8 Prace Językozn.* z. 4 (1961); przedr. w: *Rozprawy i studia polonistyczne*. T. 3. Wr. 1965. — TENŻE: Jakub z Żórawic. *Pol. słownik biogr.* 10 (1962/1964); przedr. w: *Rozprawy i studia...*, jw. T. 5. Wr. 1973. — J. RECZEK: Z zagadnień leksykografii staropolskiej. 4. *Język. Pol.* 1968 z. 4; przedr. w: *Polszczyzna i inne języki w perspektywie porównawczej*. Wr. 1991. — L. MOSZYŃSKI: Traktat ortograficzny J.P. a alfabety słowiańskie. *Język. Pol.* 1971 z. 2. — M. DEUSKA: Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej. T. 1–2. Wyd. 2 Wwa 1978. — M. KUCAŁA: Ortografia Kochanowskiego a traktat P. *Prace Filol.* 32 (1985). — W. KURASZ-KIEWICZ: Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą. Wwa-Pozn. 1986. — S. URBANŹCYK: Dwa staropolskie traktaty ortograficzne. *Studia Polon.* 14/15 (1986/1987). — *Enc. język. pol.* Wr. 1994. — M. KOWALCZYK: J. Parkosz z Żórawic. Przyczynki do życiorysu. *Cracovia, Polonia, Europa*. Kr. 1995. — T. MICHALOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

PASEK Jan Chryzostom **przed 1636–1701**

Urodzony prawdopodobnie przed 1636 pod Rawą na Mazowszu; syn Marcina herbu Doliwa, siostrzeniec jezuita Adriana Pikarskiego. Pisał się z Gosławic — starej wsi rodowej w Łęczycyem. Typowe na ów czas u szlachty wykształcenie zdobył w rawnym kolegium jezuickim, gdzie ukończył zapewne co najmniej klasę poetyki. Od wczesnej młodości przez kilkanaście lat służył w wojsku; najpierw przypuszczalnie na Ukrainie, a następnie — jako towarzysz chorągwi pancerniej Stanisława Widlicy Domaszewskiego wziął udział w wojnach: polsko-szwedzkiej 1655–59, polsko-siedmiogrodzkiej 1657 oraz polsko-moskiewskich 1661–65, cały znany czas pod wodzą Stefana Czarnieckiego, z którym też uczestniczył w wyprawie do Danii 1658–59. W 1662 jako „przystaw” królewski wiódł poselstwo carskie z Wiaźmy do Warszawy. Podczas rokoshu Jerzego Lubomirskiego (1665–66), choć mu sprzyjał, stał oficjalnie po stronie regalistów w szeregach swojej chorągwi. Na przełomie 1666/67 otrzymał urząd komornika ziemskiego rawnego. Na początku 1667 wystąpił z wojska, ożenił się z wdową, Anną z Remiszowskich Łącką (zm. 1696) i odtąd wiódł żywot ziemiański na dzierżawach w Krakowskim i Sandomierskim, dłużej rezydując w Smo-

gorzewie (1669–86) i Skrzypowie (1671–76) oraz w Olszówce i Brześciu (1669–87). Wiele razy, począwszy od 1668, osobiście spławił zboże do Gdańska. Skłonny do pieniactwa, miał liczne zatargi i procesy z sąsiadami i powinowatymi; poważniejszy jego konflikt był w 1687–90 z margrabią pińczowskim Józefem Władysławem Myszkowskim wokół wieloletniej (1677–87) arendy Olszówki i Brześcia; w związku z tym podczas sejmu w Grodnie 1688 przedłożył skargę królowi. Był człowiekiem popularnym, czynnym w życiu publicznym; został komornikiem ziemskim krakowskim (ok. 1670) i proszkowskim, niejednokrotnie marszałkował sejmikom i kołu rycerskiemu. Stykał się m.in. z Wespazjanem Kochowskim i Wacławem Potockim. Bywał też prywatnie na sejmach (m.in. 1666–68). Uczestniczył w pospolitym ruszeniu pod Gołębim (1672) oraz w elekcjach Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669) i Augusta II Sasa (1697). Zasłynął w Polsce jako myśliwy i właściciel amatorskiego zwierzyńca. Około 1690 otrzymał od Jana III w dożywotnią dzierżawę Ucieszków pod Wiślicą, lecz w 1696 przeszedł na arendę sąsiedniej wsi Górna Wola. Za okrutny postępek ze sługą sąsiada został obłożony w 1700 kondemnata i banicją wieczystą; nie opuścił kraju, tylko wziął w dzierżawę wieś Niedzieliska w powiecie brzeskim. Pod koniec życia utrwalił na piśmie opowieści o „dukcie” swoich losów, zwłaszcza lat żołnierskich, układając relację w kolejne całostki roczne (być może rozwinął prowadzony uprzednio raptularz). Dzieło jego — przejawiające wybitny talent narracyjny — przyniosło mu rychło po ukazaniu się drukiem (1836) pośmiertny rozgłos i trwałą wziętość. Dla historyków jest cennym źródłem wiedzy o epoce. Wielu znakomych twórców znalazło w pamiętnikach wzór stylu „sarmackiego” i czerpało z nich podniety artystyczne. P. zmarł bezpotomnie w 1701, prawdopodobnie w sierpniu, być może w Niedzieliskach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętniki. Powst. 1691–1695. (W zachowanym przekazie, pozbawione m.in. początku i prawdopodobnie zakończenia, obejmują lata 1656–1688). Wyd. E. Raczyński pt. *Pamiętniki ... z czasów panowania Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*. Pozn. 1836; wyd. kryt.: J. Czubek. Kr. 1929 *BPP* nr 81; W. Czapliński. Wr. 1952 *BN I*, 62; toż wyd. nast.: 1968, 1979; R. Pollak. Wwa 1955; toż wyd. nast. 1963, 1984, 1987; 1971 *Bibl. Klasyki Pol. i Obcej*. — Szereg ed. fragm. w red. popularnonauk. i dla celów szk., ostatnie to: *Pamiętniki*. Wybór, wstęp, komentarz M. Kaczmarek. Wr. 1990; *Pamiętniki*. Wybór dla szkół. (Wybór H. Prokopczukowa. Wstęp i przypisy S. Dróżdź). Wwa b.r. 1996.

Autograf zaginął. Odpis z pierwszej poł. XVIII w. *Bibl. Nar.* nr 4501.
Przekł. ang.: C.S. Leach pt. *Memoires of the Polish Baroque*. Berkeley 1976; A.J. Świącicka pt. *The Memoires ... with an Introduction and Commentaries*. New York–Warszawa 1978; czes. J. Simonides. Praha 1975; duń. S. Rosznecki, fragm. w: *Polakkerne i Danmark 1659 efter J. Paskes Erindringer*. Kopenhaga 1896; franc. P. Cazin. Paris 1922; niem.: Anonim, popr. G.A. Stenzel, wyd. pt. *Denkwürdigkeiten des Polen Passek*. Wr. 1838; G. Wyrzens, wybór pt. *Die goldene Freiheit der Polen*. Aus den *Denkwürdigkeiten J.Ch. Paskes*. Graz 1967; ros. fragm. *Russkaja starina* 1877.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965).

B. CHLEBOWSKI: J.Ch.P. i jego „Pamiętniki”. *Tyg. Ilustr.* 1879 nr 164–167, 169, 171–172; przedr. w: *Pisma*. T. 3. Wwa 1912; Od Kochanowskiego do Brzozowskiego. Wwa 1979. — J. CZUBEK: J.Ch. z Gosławic P. w oświetleniu archiwalnym (1667–1701). *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 28 (1900) i odb. Kr. 1898. — E. ANGVAL: Die slawische Barockwelt. Leipzig 1961; przekład pol. J. Prokopiuk pt. *Świat słowiańskiego baroku*. Wwa 1972. — J. RYTEL: „Pamiętniki” P. na tle pamiętnikarstwa staropolskiego. Wr. 1962 [rec.: W. CZAPLIŃSKI. *Pam. Lit.* 1962 z. 4; M. KACZMAREK. *Tamże* 1963 z. 4]. — A. SAJKOWSKI: Nad staropolskimi pamiętnikami. Pozn. 1964. — J. TRZYNADŁOWSKI: Sztuka pamiętnikarska J.Ch.P. *Prace Polon.* 5. 20 (1964). — Słownik języka J.Ch.P. Red. H. Koneczna, W. Doroszewski. T. 1–2. Wr. 1965–1973 [do tego:] Indeks a tergo do Słownika języka J.Ch.P. oprac. [...] A. Pason i K. Żelazko. Wr. 1976 *PAN Inst. Jęz. Pol. Prace* [...] 19. — W. CZAPLIŃSKI: „Pamiętniki” P. (Stan badań i postulaty badawcze). W: *O Polsce siedemnastowiecznej*. Wwa 1966. — W. MAJEWSKI: Wokół P., Adriana Pikarskiego i Skargi. *Przegl. Hist.* 58 (1967) nr 3. — T. WITCZAK: Epizod teatralny „Pamiętników” J.Ch.P. *Pam. Teatr.* 1969 z. 4; TEN-ŻE: Dalsze świadectwa Paskowego „epizodu teatralnego” z roku 1674. *Tamże* 1977 z. 3. — K. ŻELAZKO: Bezokolicznik adwerbalny w „Pamiętnikach” J.Ch.P. *Prace Filol.* r. 20 (1970). — J. WIŚNIEWSKI: Gosławice J.Ch.P. *Pam. Lit.* 1971 z. 3. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973; toż 1976; 1978. — S. MIJAS: Świętokrzyskie szlaki literackie. Łódź 1973. — M.A.J. ŚWIECICKA: J.P., a man of Baroque contrasts. *The Polish Review* 1973 nr 3. — E. PRECHITKO: Słownictwo gwarowe w języku J.Ch.P. Przykłady wyrażzeń wojskowych. *Zesz. Nauk.-Dydak. UW. Filia w Białymstoku* 5 (1975) z. 12. — M. BOREJSZO: Słownictwo „Pamiętników” J.Ch.P. wobec słownictwa doby nowopolskiej. *Poradnik Język* 1976 z. 10. — K. SIEKIERSKA: Funkcje synonimów w języku „Pamiętników” J.Ch.P. *Tamże* z. 5. — TAŻ: Słownictwo i typy formacji słowotwórczych w języku „Pamiętników” J.Ch.P. — dane statystyczne. *Polonica* 2 (1976). — M.A.J. ŚWIECICKA: P. as a historian. *Antemurale* 20 (1976). — M. BOREJSZO: Zapożyczenia włoskie i francuskie w „Pamiętnikach” J.Ch.P. *Por. Język* 1979 z. 3. — J. TAZBIR: Spotkania z historią. Wwa 1979 i wyd. nast. — W. CZAPLIŃSKI. *Pol. słownik biograf.* 25 (1980). — B. FILIPIAK: Charakterystyka nazw zwierząt w „Pamiętnikach” J.Ch.P. *Por. Język* 1982 z. 2. — E. RAVIN: Everyday life in 17th-century Denmark in the eyes of 225

a Polish nobleman. *Polska* 1983 nr 1 [wersje: ang., franc., niem., hiszp.]. — J. PIETRKIEWICZ: Literatura polska w perspektywie europejskiej. Wwa 1986. — J. WIERCIN-SKA: Sztuka i książka. Wwa 1986. — *J.Ch.P. jako kronikarz XVII w. Mater. z sesji popularnonauk. Rawa Mazowiecka 28 czerwca 1987 r.* B.m.r. — J. KORCZOWICZ: Od Paska do Przybyszewskiej. Olsztyn 1988. — W. ODY-NIEC: Lęki, trwogi i przesady pana P. *Zesz. Nauk WSP w Opolu. Historia* 26 (1988). — F. ZIEJKA: Pamiętnik J.Ch.P. we Francji. *Pam. Lit.* 89 (1988) z. 4; wersja franc. w: *Le Baroque en Pologne et en Europe.* Paris 1990. — W. MAJEWSKI: Poglądy polityczne J.Ch.P. *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w.* Wwa 1989. — *O języku i stylu „Pamiętników” J.Ch.P. Wybór artykułów.* Wstęp H.R. Rybicka-Nowacka. Wwa 1989. — M. KACZMAREK: Paraboliczność „Pamiętników” J.Ch.P. *Zesz. Nauk WSP w Opolu. Filol. Pol.* z. 29 (1990). — T. WITCZAK: Czytając P. *Studia Polon.* 18/19 (1990/1991). Pozn. 1992. — W. KURASZ-KIEWICZ: Dialektyzmy w „Pamiętnikach” J.Ch.P. *Odmiany polszczyzny XVII w.* Lubl. 1992. — TENŻE: Makaronizmy w „Pamiętnikach” J.Ch.P. *Barok w pol. kulturze, lit. i języku.* Kr. 1992. — J. STARNAWSKI: W świecie barokowym. Łódź 1992. — M. KACZMAREK: Drogowskazy imię pana P. *Lekcja literatury.* Opole 1993 nr 1/2. — D. MOSZYŃSKA: Akcent zestrojowy w wierszowanych fragmentach „Pamiętników” J.Ch.P. *Munera linguistica Ladisłao Kuraszkiwicz dedicata.* Wr. 1993. — Janusz PELC: Barok – epoka przeciwieństw. Wwa 1993. — C. BROGI BERCOFF: Miraż Europy. J.Ch.P. między polską rzeczywistością a pokusą europejskości. *Od „Lamentu świętokrzyskiego” do „Adona”.* Wwa 1995; też wersja włoska w: *La nascita dell'Europa* (...). Firenze 1995. — E. MALINOWSKA: „Pamiętniki” J.Ch.P. jako tekst genetyczny utworów Antoniego Maleckiego i Adama Bełcikowskiego. *Od baroku ku pozytywizmowi.* Kat. 1995. — S. ŻAK: Stefan Czarniecki – bohater literacki. *Stefan Czarniecki. Żołnierz – obywatel – polityk.* Kielce 1999. — B. KRÓLIKOWSKI: Wśród Sarmatów. Radziwiłłowie i pamiętnikarze. Lubl. 2000.

T.W.

PASTORIUS Joachim 1611–1681

Inne formy nazwiska: Joachim Hirthenius; Joachim ab Hirtenberg; Joachim Pastorius de Hirtenberg; Hirren; Hirtenius.

Urodzony 15 listopada 1611 w Głogowie na Śląsku; syn pastora luteranckiego Hirtena, herbu własnego. Początkowo uczył się na Śląsku. Rozpoczął w Lipsku i Halle studia przerwał wskutek trudności materialnych. Około 1630 pod wpływem Marcina Ruara przeszedł na socynianizm. Z początkiem 1632 wyjechał jako opiekun młodzieży polskiej z możnych rodzin protestanckich w podróż po Europie. Po roku wrócił do kraju; przebywał w Rakowie, Gdańsku i Toruniu, włączając się w życie zborowe. W 1635 ponownie wyjechał na Zachód jako gubernier Piotra Sieniuty i zapewne Pawła Iwanickiego. Zwiedził m.in. Rostock, Lubekę, Harleem i Rotterdam. W Lejdzie 8 września 1636 wpi-

sał się na wydział teologiczny tamtejszego uniwersytetu; tu zaprzyjaźnił się z Janem Gerardem Vossiussem, znakomitym filologiem. Po krótkim pobycie w Londynie i Oksfordzie udał się do Francji. W Orleanie, a następnie w Paryżu, dokąd przybył w 1639, studiował prawo. W Paryżu odnowił znajomość z Hugonem Grotiussem. W 1641 znalazł się ponownie w Lejdzie; tu obronił pracę doktorską z zakresu medycyny. Po powrocie do kraju osiadł na Wołyniu w majątku Sieniutów, pełniąc obowiązki lekarza. Przed 1643 poślubił córkę zamożnego kupca poznańskiego. Z okazji ślubu Jana Kazimierza z Ludwiką Marią znalazł się w Krakowie. W 1649 w uznaniu za prace historyczne otrzymał tytuł historiografa królewskiego; posiadał również godność lekarza królewskiego. Od 1651 przebywał w Elblągu na stanowisku medyka miejskiego i profesora historii gimnazjum elbląskiego, a od grudnia 1652 — dyrektora. W 1655 powołano go na Katedrę Historii gdańskiego gimnazjum akademickiego. Równoległe pełnił obowiązki związane ze służbą królewską, m.in. jako sekretarz i protokolant uczestniczył w układach pokojowych w Oliwie (1660). W tymże roku otrzymał nobilitację od cesarza Leopolda I; indygenat zatwierdzony został w 1662 przez Jana Kazimierza. Z czasem, mimo zabiegów związania go z działalnością zboru, P. oddalał się od socyanizmu, wahając się między kalwinizmem a luteranizmem. Około 1670 ostatecznie przeszedł na katolicyzm. Po śmierci żony, w 1675 przyjął święcenia kapłańskie. Dzięki poparciu dworu i prymasa Wacława Leszczyńskiego otrzymał wysokie godności kościelne, m.in. kanoniję chełmińską, tytuł protonotariusza apostolskiego oraz urząd oficjała gdańskiego. Pozostawił obfitą spuściznę literacką (373 zanotowane pozycje), z czego najliczniejszą grupę stanowiły utwory okolicznościowe. Pisał również rozprawy moralno-teologiczne, mowy i podręczniki szkolne. Na największą uwagę zasługują jego dzieła historyczne. W ostatnim roku życia został powołany do kapituły warmińskiej. Zmarł 26 grudnia 1681 we Fromborku; pochowany w tamtejszej katedrze.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Florus Polonicus seu Polonicae historiae epitome nova.* Lejda 1641 druk. F. Heger. Wyd. nast.: Lejda 1642; Lejda 1644; wyd. poszerz. Gdańsk [1651]; Amsterdam 1664; Gdańsk–Frankfurt 1679 (wraz z poz. 4).

Przekł. pol. (fragm.): T. Włodarczyk. *700 lat myśli pol.:* XVII w. cz. 1 (1979).

Dzieło oparte na pracach M. Kromera.

2. *Heroes Sacri, MUSA Peregrinans, Flos Poloniae. Epigramata varia.* Leszno 1644 druk. D. Vetter. Wyd. 2 Gdańsk 1653.

3. De dignitate historiae oratio. [Elbląg 1651]. Przekł. pol. (fragm.) T. Włodarczyk... jw. poz. 1.
4. Bellum Scythico Cosacum, seu de coniuratione Tartarorum, Cosacorum et plebis Russiae contra Regnum Poloniae. Gdańsk 1652 druk. J. Förster. Wyd. nast.: Gdańsk 1659; Gdańsk 1665; poszerz. pt. Historiae Poloniae pars prior. Gdańsk 1680; ... Pars posterior. Gdańsk 1685; pt. Historiae Poloniae plenioris partes duae. Gdańsk 1685.
5. De iuventutis instituendae ratione diatribe. Elbląg 1652.
6. De conservanda litterarum gloria. Elbląg 1653.
7. Palestra nobilium seu consilium generosorum adolescentium educatione ... conscriptum. Elbląg 1654 druk. A. Corellius. Wyd. nast.: Frankfurt n. Menem 1678; Lejda 1696.
8. Sylvarum pars prima et secunda. Gdańsk 1656–1657. Zbiór wierszy.
9. Aegis Palladia... Gdańsk 1676 druk. S. Reinger. Wyd. nast.: Tor. b.r. [1676] druk. J. Coespelius; w dziele: Florus... (1679) zob. poz. 1.
- Przekł. pol. (fragm.) J. Moskal, S. Wilczek: Album pisarzy śląskich. Opole 1972. Wiersz łac. na cześć Jana III.
10. [Wiersze łacińskie]. W zbiorze: J.T. Trembecki: Wirydarz poetycki. T. 1. Wyd. A. Brückner. Lw. 1910.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

A. BIRSCH-HIRSCHFELD: Autobiografia J.P. *Ref. w Polsce* 9/10 (1937/39). — W. OGRODZIŃSKI: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. T. 1. Kat. 1946; wyd. 2 Kat. 1965. — H. BARYCZ: Ślązacy w polskiej kulturze umysłowej na tle polsko-śląskich związków duchowych w przeszłości. Wr. 1946; przedr.: *Oblicze Ziemi Odzyskanych* Wr. 1946. — L. CHMAJ: Ślązacy wśród braci polskich. W: Bracia polscy. Wwa 1957 (prwdr. 1936). — Ł. KURDYBACHA: Z dziejów pedagogiki ariańskiej. Wwa 1958. — W. KUBIK: Etyka społeczna w ujęciu gdańskiego pedagoga XVII w. *Rocz. Gdański* 21 (1962). — J. LEWANDOWSKI: „Florus Polonicus” J.P. *Meander* 1968 nr 11–12. — L. MOKRZECKI: Dyrektor gimnazjum elbląskiego J.P. i jego poglądy na historię. *Rocz. Elbląski* 4 (1969). — W. KUBIK: J.P. gdański pedagog XVII w. Gdańsk 1970. — I. LEWANDOWSKI: Florus w Polsce. Wr. 1970. — J. MOSKAŁ, S. WILCZEK: Album pisarzy śląskich. Opole 1972, toż 1975. — M. PAWLAK: Dzieje Gimnazjum Elbląskiego w l. 1535–1772. Olsztyn 1972. — L. MOKRZECKI: Studium z dziejów nauczania historii. Gdańsk 1973. — J. SERCZYK, *Zapiski Hist.* 1973 z. 3. — A. SKROBACKI: Testament sekretarza królewskiego, historiografa, lekarza i kanonika warmińskiego J.P. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 22 (1973) nr 1–2. — E. STOCKI: J.P. Lekarz, sekretarz i historiograf królów polskich Władysława IV Wazy i Jana Kazimierza. *Pol. Tyg. Lekarski* 1973 nr 45. — L. MOKRZECKI: W kręgu prac historyków gdańskich XVII w. Gdańsk 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — I. LEWANDOWSKI: Recepcja rzym-

skich kompendiów historycznych w dawnej Polsce. Pozn. 1976. — L. MOKRZECKI: *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — *Śl. Korbuz* 2 (1980). — E. KOTARSKI: J. Sobieski in den Werken danziger Schriftsteller (1673–1696). *Deutsch-Polnisches Jahrbuch* 3 (1985). — S. JEDYNAK: Etyka w Polsce. Słownik pisarzy. Wr. 1986. — S. KOT: Polska Złotego Wieku a Europa. Wwa 1987. — G. DANIELEWICZ: Portrety dawnych gdańszczan. Gdańsk 1994. — J. STARNAWSKI: Dydaktyka literatury według postulatów J.P. *Pallas Silesia* 1998 t. 2; przedr. w: Polska w Europie. Kr. 2001.

I.T.

PASZKOWSKI Józef Edmund
1817–1861

Urodzony 3 stycznia 1817 w Warszawie; syn Dominika, oficera sztabu księcia Józefa Poniatowskiego, zarządcy majątku Poniatowskich Jabłonna koło Warszawy, i Anny z Niemojowskich. Ukończył Wojewódzką Szkołę Pijarów w Warszawie, następnie odbył aplikację w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Od 1834 pracował w Wydziale Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, następnie w administracji szkolnej Warszawskiego Okręgu Naukowego. Wykształcenie uzupełniał jako samouk, jego zainteresowania skupiały się głównie na literaturze polskiej, angielskiej, niemieckiej i francuskiej. Uprawiał także aktywną działalność literacką, przede wszystkim jako tłumacz. Debiutował w 1840, ogłaszając w *Pamiętniku Sceny Warszawskiej* fragment przekładu „Hernaniego” Victora Hugo. Rozprawy o literaturze angielskiej oraz poezje oryginalne i przekłady ogłaszał w *Bibliotece Warszawskiej* (1841–44, 1856–61), *Pielgrzymie* (1842), *Niezapominajkach* (1843, 1845). Przekłady dramatów Williama Szekspira, dokonane przez P., weszły w skład edycji przygotowanej przez Józefa Ignacego Kraszewskiego w 1875–77; są wznowiane do dziś w licznych wydaniach. Zmarł 17 kwietnia 1861 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Poezje tłumaczone i oryginalne. Wwa 1842. Tu m.in. przekł.: G.G. Byron: Kain. Misterium oraz Manfred (obydwa utwory przedr. w: G.G. Byron: Wybór dzieł. T. 2: Dramaty. Wwa 1986).
2. Wyjątki z powieści: Pustelnik. Urywek z rozmyślań. *Pielgrzym* 1842 t. 3–4.
3. Bohdan. Dramat. Ogl. fragm. *Bibl. Warsz.* 1844 t. 1. Całość niedruk.

Przekłady

4. V. Hugo: Hernani. Dramat w 5 a. Powst. ok. 1840. Wyd. Wwa 1866.
5. J.W. Goethe: Faust. Tragedia w 5 a. Powst. ok. 1841. Wyd. Kr. 1882.

6. F. Schiller: Don Carlos. Tragedia w 5 a. Wwa 1842.

7. W. Szekspir: Juliusz Cezar. Tragedia w 5 a. *Bibl. Warsz.* 1856 t. 2.

8. W. Szekspir: Romeo i Julia. Tragedia w 5 a. *Bibl. Warsz.* 1856 t. 4. Wyd. osob. Wwa 1913. Kilkanaście wyd. do 1997.

9. W. Szekspir: Koriolan. Tragedia w 5 a. (W skróceniu). *Bibl. Warsz.* 1857 t. 1. Wyd. osob. ze wstępem F. Próchnickiego. Lw. 1896 *Biblioteka Młodzieży* t. 15. Wyd. nast. Złoczów [1912] *Bibl. Powsz.* nr 881–883.

10. W. Szekspir: Makbet. Tragedia w 5 a. *Bibl. Warsz.* 1857 t. 4. Wyd. osob. w skróceniu ze wstępem F. Próchnickiego. Lw. 1892. Wyd. nast. m.in. oprac. A. Tretiak. Kr. [1921] *BN II*, 16 i wyd. nast. w tej serii. Dwadzieścia kilka wyd. do 1996.

11. W. Szekspir: Kupiec Wenecki. *Bibl. Warsz.* 1858 t. 1. Wyd. osob. Złoczów [1908]. *Bibl. Powsz.* nr 709–710.

12. W. Szekspir: Otello. Tragedia w 5 a. *Bibl. Warsz.* 1859 t. 1. Wyd. osob. Złoczów [1908] *Bibl. Powsz.* nr 678–680. Wyd. nast. m.in. [wyd. 5] oprac. A. Tretiak. Kr. 1927 *BN II*, 42.

13. W. Szekspir: Ryszard III. Tragedia. *Bibl. Warsz.* 1859 t. 4, 1860 t. 1, 3. Wyd. osob. Złoczów [1924] *Bibl. Powsz.* nr 1036–1040.

14. W. Szekspir: Król Lear. Tragedia w 5 a. *Bibl. Warsz.* 1860 t. 3–4. Wyd. osob. Złoczów [1909] *Bibl. Powsz.* nr 788–730 [wyd. 4] Wwa 1925.

15. W. Szekspir: Burza. Komedja w 5 a. *Bibl. Warsz.* 1861 t. 2. Wyd. osob. oprac. A. Tretiak. Kr. [1921] *BN II*, 12. Wyd. 2 przejr. Kr. 1924.

16. W. Szekspir: Hamlet, królewicz duński. Dramat w 5 a. *Bibl. Warsz.* 1862 t. 1, 3, 4. Wyd. osob. oprac. P. Chmielowski. Brody 1902 *Arcydziela Pol. i Obcych Pisarzy* t. 11–12. Kilkanaście wyd. do 1997.

17. W. Szekspir: Henryk IV. Dramat. Wstęp: F.H. Lewestam. *Kłosy* 1865 nr 1–11.

18. W. Szekspir: Uglaskanie sekutnicy. Komedja w 5 a. z prologiem. Złoczów [1913] *Bibl. Powsz.* nr 949–950.

19. W. Szekspir: Figle kobiet. (Wesołe kumoszki windsorskie). Komedja w 5 a. Złoczów [1924] *Bibl. Powsz.* nr 1026–1028.

20. G.E. Lessing: Natan. Dramat w 5 a. Wwa b.r.

21. W. Szekspir: Sen nocy letniej. Komedja w 5 a. Wwa b.r.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Koresp. znajduje się w *Bibl. Jagiel.* i w *Bibl. PAN* w Kr.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

W. TARNAWSKI: O polskich przekładach dramatów Szekspira. Kr. 1914. — S. SKWARCZYŃSKA: Przekład i je-

go miejsce w literaturze i kulturze narodowej. W: *Pomiędzy historią a teorią literatury*. Wwa 1975 (prwdr. 1973). — C. GAJKOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — S. HELSZTYŃSKI: Nasi tłumacze Szekspira. W: W. Szekspir: *Dzieła dramatyczne*. T. 5. Wwa 1980 s. 1078–1081. — K. LIPIŃSKI: Goethes „Faust” als Übersetzungsvorlage. Kr. 1990. — T. KUBIKOWSKI: Shakespeare w przekładach J.P. Egzemplarze teatralne z lat 1861–1939. *Pam. Teatr.* 1991 nr 1. — S. BARAŃCZAK: Jak tłumaczyć humor Szekspira? W: *Ocalone w tłumaczeniu*. Pozn. 1994 (prwdr. 1991). — H. ZBIERSKI: Some notes on Polish translations of Shakespeare's plays past and present. *Studia Anglica Posnaniensia* 28 (1994). — P. JĘDRZEJKO: P., Barańczak and the Question of Vanguard Translation of Hamlet. *Klasycyzm i awangardowość w przekł.* Kat. 1995.

W.A.-Sz.

PAULI Żegota 1814–1895

Właściwe imię: Ignacy.

Urodzony 1 lipca 1814 w Nowym Sączu, w rodzinie rzemieślniczej; syn Mateusza, z pochodzenia Niemca, i Zofii z Wojciechowskich. W 1826–32 uczęszczał do gimnazjum w Nowym Sączu. Odbywał w tym czasie wyprawy po wsiach galicyjskich, zbierając dane o kulturze ludowej oraz rejestrujące teksty ludowych pieśni. Wówczas przyjął staropolską formę swego imienia — Żegota. W 1832–35 studiował na wydziale filozoficznym uniwersytetu we Lwowie, a następnie do 1839 w Instytucie Chirurgiczno-Medycznym. W 1833–38 pracował w księgarni Kajetana Jabłońskiego, pełnił też funkcję korektora w redakcji *Gazety Lwowskiej*. Uczestniczył w życiu literackim Galicji, współpracował z lwowskimi pismami: *Rozmaitości* (1834–35), niemieckim pismem *Mnemosyne* (1836) oraz z *Lwowlaninem* (1837). Utrzymywał kontakty z pisarzami skupionymi wokół *Ziewonii* oraz z ukraińskimi zbieraczami folkloru. Od grudnia 1835 przebywał kilka tygodni w więzieniu, podejrzany o autorstwo pamfletu antyrządowego. W 1840 redagował przez krótki czas *Dziennik Mód Paryskich*, w 1842–44 ponownie pracował w redakcji *Gazety Lwowskiej*. W 1844 przeniósł się do Krakowa i do 1852 pełnił obowiązki sekretarza, archiwisty oraz bibliotekarza w domu Adama Potockiego. Rozpoczął wtedy działalność edytorską, wydając utwory z literatury staropolskiej. Jeździł w interesach chlebowadcy do Niemiec oraz do Pragi i Wiednia. W 1852–53 kontynuował studia na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, w 1853–59 — na wydziale medycznym. Około 1854 odbył wyprawę etnograficzną po Spiszu. Przez pewien czas pracował zarobkowo w Bibliotece Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (którego członkiem był od 1845), jako korektor w Drukarni Uniwersyteckiej i w redakcji *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologicz-*

nycb. Współpracował także z serią wydawniczą Kazimierza Józefa Turowskiego „Biblioteka Polska”. W 1870 objął funkcję pomocnika bibliotekarza w Bibliotece Jagiellońskiej. Z instytucją tą związany był do końca życia. Położył duże zasługi w badaniach dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego, dokonał też korekty pierwszego tomu „Bibliografii polskiej” Karola Estreichera. Był członkiem Towarzystwa dla Historii i Starożytności Śląska we Wrocławiu oraz Krajowego Towarzystwa Archeologicznego. Zmarł 20 października 1895 w Krakowie; pochowany na cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wyimki z podróży po Galicji w r. 1831. Lw. 1835 odb. z *Rozmaitości*. Przedr. w poz. 7.

2. Pieśni ludu polskiego w Galicji zebrał... Lw. 1838. Wyd. nast. [fototyp.]. Posłowie i oprac. R. Górski. Wr. 1973.

3. Pieśni ludu ruskiego w Galicji zebrał... T. 1–2. Lw. 1839–1840.

4. Starożytności galicyjskie zebrał i wydał... Lw. 1840.

5. Wiadomości o życiu i pismach Bartłomieja Paprockiego. W: B. Paprocki: Herby rycerstwa polskiego. Kr. 1858.

6. Spór o Morskie Oko. Kr. 1891 odb. z *Czasu*.

7. Pamiętniki ... z wędrowek po Galicji. Ogl. K. Lewicki. *Rocz. Bibl.* 8 (1964).

Tu poz. 1 oraz: Dziennik podróży ze Lwowa do Krakowa 19 VII – 2 VIII 1840.

Przekł. utworów V. Hugo ogl. M. Kocięcka. *Przełg. Hum.* 1960 nr 1.

Prace edytorskie

8. J. Gawiński: Poezje z rękopismu dawnego. Lw. 1843.

9. J. Potocki: Podróż do Turcji i Egiptu z wiadomością o życiu i pismach tego autora. Kr. 1849.

10. W. Reklewski: Sielanki krakowskie. Kr. 1850.

11. Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 Jana hrabi z Ostroga, Prokopa Zbigniewskiego, Stanisława Lubomirskiego i Jakuba Sobieskiego. Z rękopismów współczesnych i druków mniej znanych zebrał... Kr. 1853.

12. S. Orzechowski: Ziemiąnin albo rozmowa ojca z synem o sprawie Polski r. 1565. – Policja Królestwa Polskiego na kształt Arystotelesowych polityk wypisana 1566. Kr. 1859.

Autorstwo Ziemiąnina mylnie przypisane Orzechowskiemu, właśc. jest to utwór J.D. Solikowskiego.

13. Dawid: Psalmi pokutne przekładania Wacława Rzewuskiego i życiorys tegoż... Berlin 1860.

14. J. Długosz: Opera omnia... T. 1. Kr. 1887. Współwyd.: I. Polkowski.

Ponadto wyd. inne prace pisarzy staropol. oraz źródła do dziejów Uniw. Jagiel.

Rkpsy niedruk. prac Ż.P. oraz papiery rodzinne znajdując się w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

L. LEPSZY: Ż.P., jego żywot i spuścizna literacka. Kr. 1897 odb. z *Wiad. Numizmatyczno-Archeol.* — H. BARYCZ: Wstęp do wyd.: Sztambuch Ż.P. Kr. 1928 odb. z *Silva Rerum.* — J. ZBOROWSKI: O zapomnianej twórczości Ż.P. *Lud* 1933 t. 32. — T. SMOLARCZYKOWA: Ż.P. jako wydawca literatury pięknej. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1964 nr 1. — [J. KRZYŻANOWSKI] [lk]. *Słownik folkloru pol.* Wwa 1965. — E. PERKOWSKA: Ż.P., polihistor i badacz starożytności polskich. Życie i działalność w l. 1814–1860. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S. E.: Zagadnienia ogólne* 1970 z. 4. — J. PRZYGOCKA: Ż.P. – zapomniany bibliotekarz i bibliofil. *Rocz. Bibl.* 14 (1970). — *Dzieje folklorystyki pol. 1800–1863.* Wr. 1970. — H. LIPSKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — W. BIENKOWSKI. *Pol. słownik biograf.* 25 (1980). — A. KRAWCZUK: Opowieści o zmarłych. Cmentarz Rakowicki. [T. 2]. Kr. 1988.

W.A.-Sz.

PAWEŁ Z KROSNA (PROCELER) ok. 1474 – 1517

Urodzony około 1474 w Krośnie na Podkarpaciu; syn Jana Proclera, prokonsula miasta, z rodziny osadników niemieckich; imię matki nie jest znane. Pisał się Procler, Proceler lub Paulus Crosnensis Ruthenus. Początkowe nauki pobierał w parafialnej szkole w Krośnie. Od dzieciństwa znał język niemiecki, później zapewne też węgierski. W 1491 rozpoczął studia na Akademii Krakowskiej, a od 1499 kontynuował je na uniwersytecie w Gryfii na Pomorzu. Po uzyskaniu tam bakalaureatu (1500) wrócił do Krakowa, gdzie w 1506 otrzymał mistrzostwo nauk wyzwolonych. W 1507 rozpoczął wykłady na Akademii, początkowo jako docent extraneus, a od 1508 jako członek Kolegium Mniejszego. Objasniał w nich autorów rzymskich, m.in. Wergilego, Owidiusza, Klaudiana. Pracował nad przygotowaniem edycji „Satyr” Persjusza; sam również trudnił się twórczością poetycką. Gdy wybuchła zaraza opuścił Kraków i w sierpniu 1508 udał się na Węgry. Zatrzymał się w Waradynie na dworze Stanisława Thurzona (późniejszego biskupa ołomunieckiego); napisał tam kilka okolicznościowych utworów. Następnie mieszkał w Nagyszöllös na dworze podkomorzego Gabora Perényiego jako nadworny poeta. W 1509 spędził kilka miesięcy w Wiedniu, nawiązując kontakty z wydawcami. W 1511 podjął na nowo wykłady w Krakowie. Jako profesor Akademii dążył do zreformowania programu nauczania w duchu humanistycznym. W 1514 229

ponownie był krótko na Węgrzech. Pisał wyłącznie po łacinie, naśladując poetów łacińskich różnych epok, głównie Horacego; wzorował się także na nowatorskim renesansowym stylu Filipa Kallimacha i Wawrzyńca Korwina. Do grona jego uczniów należeli Jan Dantyszek, Jan z Wiślicy, Walenty Eck, Rudolf Agrykola Młodszy. Zgromadził niezbyt obszerny, lecz starannie dobrany i pięknie oprawiony księgozbiór, który w testamentie zapisał bibliotece Kolegium Większego. Zmarł w listopadzie 1517 w Starym Sączu (lub Nowym Sączu?) podczas ucieczki na Węgry przed kolejną zarazą.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Panegyrici ad divum Ladisalum Pannoniae regem ... et sanctum Stanislaum ... et pleraque alia connexa carmina. Wiedeń 1509 druk. J. Winterburger, nakł. H. Wietora. Wyd. osob. pt. Panegyricus ad divum Stanislaum. Kr. 1522 druk. J. Haller. Przekł. pol.: J. Smereka: Ad divum Stanislaum i Ad libellum. Wyd. przy: J. Krukierek: P. z Krosna na tle swej epoki. Krosno 1935; fragm. przedr.: M. Plezia: Najstarsza poezja polsko-łacińska (do połowy XVI w.). Wr. 1952 *BN I*, 141; J. Harhala: In natalem Christianum. *Przeł. Klas.* 1938 nr 10.

2. Epithalamion ... Sigismundi regis Poloniae nobilissimaeque ... Barbarae filiae ... Stephani palatini Pannoniae. Kr. 1512 druk. F. Ungler. Przedr. i przekł. pol. M. Brożek, wstęp i oprac. J. Niedźwiedz. *Szesnastowieczne epitalamia łac. w Polsce*. Kr. 1999.

Dedyk. Janowi Lubrańskiemu, biskupowi poznańskiemu. Egz. Bibl. Ossol. sygn. Qu.91.

3. In librum Joannis Stobnicensis. Distichon. [Druk. przy:] Jan z Stobnicy: Introductio in Ptolemaei Cosmographiam. Kr. 1512 druk. F. Ungler. Egz. Bibl. Jagiel. Cim. Qu. 4006.

4. Sapphicon de inferorum vastatione et triumpho Christi. Kr. 1513 druk. F. Ungler. Wyd. nast. wraz z utworami innych poetów w zbiorze: Poenitentionarius de confessione. Kr. 1514 druk. F. Ungler i W. Lern. (Tu także: Hymnus in diem Paschalem; Oratio dominica – in carmen translata; Ave Maria; Salve Regina).

Przekł. pol. Oratio dominica: tłum. I. Kardasz [wyd. przy:] J. Krukierek ... jw. poz. 1; J.H. *Niedziela* 1949 nr 24.

Rkps Bibl. Uniw. Wr. sygn. IV.F.36 U. 98v.–101v. – tekst nieco odmienny; różnice zestawil M. Jeżeniecki: Uwagi krytyczne nad utworami łacińskimi P. z Krosna i Jana z Wiślicy. Kr. 1888; Tenże: O rękopisie Biblioteki Królewskiej i Uniwersyteckiej we Wrocławiu z r. 1515. Kr. 1896 odb. z *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty* 9 (1897).

5. Carmina ... de felicissimo reditu ex Vienna Austriaca ... Sigismundi regis Poloniae. Kr. 1515 druk. F. Ungler. (Tu: In reditum; Exhortatio ad laetitiam et plausum; Salutatorium ad eundem regem;

Epigramma in insignia Schitlowicia). Przedr. A. Gryczowa: Wokół kongresu wiedeńskiego. Nieznany utwór P. z Krosna. *Pam. Lit.* 41 (1951) i odb.

Dedyk. kanclerzowi Krzysztofowi Szydłowieckiemu.

Przekł. pol.: J. Łanowski przy przedr. A. Gryczowej, jw.; In reditum – tłum. E. Jędrkiewicz, wyd. A. Jelicz. *Antologia poezji pol.-łac 1470–1543*. Wwa 1956; wyd. 2 Szczecin 1985.

Unikat Bibl. PAN w Gdańsku sygn. Nl. 43.8^o.10 adl.

6. Elegiacum ... ad Divam Virginem Mariam pro peste abigenda. [Wyd. przy:] Mutius Macarius: Heroicum ... de triumpho Christi. Kr. 1515 druk. F. Ungler.

Dedyk. Stanisławowi z Kurozwęk, staroście wieluńskiemu. Egz. Bibl. Jagiel. Cim. 4036.

7. Carmen elegiacum ad Joannem Vislicensem. [Wyd. przy:] Jan z Wiślicy: Bellum Prutenum. Kr. 1516 druk. J. Haller.

Przekł. pol.: J. Smereka przy: Jana z Wiślicy: Wojna pruska. Lw. 1932; przedr. M. Plezia... jw. poz. 1; tłum. M. Kardasz, wyd. przy J. Krukierek... jw. poz. 1.

8. De nuptiis Sigismundi regis Poloniae et Bonaeducis Mediolani filiae carmen. Kr. 1517 [?] druk. J. Haller.

Dzielo niezachowane; wg A. Gorzkowskiego autorstwo niepewne.

9. [Siedem traktatów prozą i dwadzieścia dwa utwory poetyckie, przeważnie niewyd.] Rkps Bibl. Uniw. Wr. sygn. IV.F.36.

Zawartość zob. M. Jeżeniecki: O rękopisie Biblioteki Królewskiej i Uniwersyteckiej we Wrocławiu z r. 1515... jw. poz. 4.

Przekł. pol. pojedynczych utworów: *Sonet pol.* Wwa 1927 *BN I*, 82; J. Sękowski. *Meander* 1954 nr 9/10; E. Jędrkiewicz, wyd. A. Jelicz, jw. poz. 5; *Antologia poezji łac. w Polsce*. Oprac. I. Lewandowski. Pozn. 1996; *Cały świat nie pomieściłby ksiąg*. Wwa 1996; *Fontes Neolatini*. Kr. 1999.

Wydania zbiorowe

10. Pauli Crosnensis Rutheni atque Joannis Vislicensis Carmina. Wyd. B. Kruczkiewicz. Kr. 1887 *Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae Latinarum* t. 2.

11. Carmina. Wyd. M. Cytowska. Wwa 1962 *Bibl. Latina Medii et Recentioris Aevi* t. 8.

Prace edytorskie

12. A.F. Persius: Satyrici opusculum. Kr. 1508 druk. J. Haller.

Tu także dwa wiersze P. z K.: Ad pubem Cracoviensem ... carmen phalecium endecasyllabum (wyd. S. Skimina: Persjusz w Polsce. Tor. 1952); Exhortatio ad virtutem amplectendam.

13. Joannes Pannonius: Panegyricus in laudem Baptistae Guarini Veronensis praeceptoris sui conditus. Wiedeń 1512 druk. J. Singrenius nakł. H. Wietora.

14. L.A. Seneca: Tragoedia secunda ... Thyestes. Wiedeń 1513 druk. H. Wietor i J. Singrenius.

Tu także epigram P. z K.: Lectori studioso.

15. L.A. Seneca: Tragoedia sexta ... Troas. Wiedeń 1513 druk. H. Wietor i J. Singrenius.

Tu także wiersz P. z K.: Ad lectorem. Przekł. pol. E. Jędrkiewicz, wyd. A. Jelcz., jw. poz. 6.

Egz. Bibl. Jagiel. Cim. 4195.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

B. KRUCZKIEWICZ: O P. z Krosna i Janie z Wiślicy. Kr. 1885 odb. z *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 12 (1887). — J. KRUKIEREK: P. z Krosna na tle epoki. Krosno 1935; przedr. Krosno 1994. — B. NADOLSKI: Poezja polsko-lacińska w dobie Odrodzenia. *Odrodzenie w Polsce*. T. 4. Wwa 1954. — T. KARDOS: A magyarországi humanizmus kora. Budapest 1955. — M. BOHONOS: Zarys metryki polsko-lacińskich poetów w XV–XVIII. *Metryka grec. i lac.* Wr. 1959. — M. CYTOWSKA: Twórczość P. z Krosna na tle ówczesnej literatury humanistycznej. *Meander* 1961 nr 10. — E. KOVÁCS: Uniwersytet Krakowski a kultura węgierska. Budapest 1965. — J. NOWAK-DEUZEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy Zygmunto-wskie. Wwa 1966. — K. STAWECKA: Elementy liryczne i epiczne w polsko-lacińskim epitalamium. *Rocz. Hum. KUL* 14 (1966) nr 3. — I.N. GOLENIŚCZEW-KUTUZOW: Odrodzenie włoskie i literatury słowiańskie w XV i XVI. Wwa 1970 (wersja ros. 1963, wlos. 1973). — *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — B. OTWINOWSKA: Ciceronianizm polski. *Lit. staropol. i jej związki europejskie*. Wr. 1973. — K. STAWECKA: La persistance de la tradition médiévale et les éléments humanistes dans la poésie religieuse en Pologne de Paulus Crosnensis a M.C. Sarbievius. *Acta conventus neolatini iovaniensis* München 1973. — E. SARNOWSKA-TEMERUSZ: Droga na Parnas. Wr. 1974 *Studia Staropol.* 43. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — C. BACKVIS: Szkice o kulturze staropolskiej. Wwa 1975. — TENŻE: La poésie latin en Pologne pendant la première phase de l'humanisme. *Neobelikon* 1975. — T. BIENKOWSKI: Antyk w kulturze i literaturze staropolskiej. Wr. 1976 *Studia Staropol.* 45. — J. NOWAK-DEUZEWSKI: Polsko-węgierskie kontakty kulturalne i literackie w okresie wczesnego humanizmu. *Studia z dziejów pol.-węgier. stosunków lit.* Wwa 1978. — M. ADAMCZYK: Biblijno-apokryficzne narracje w literaturze staropolskiej do końca XVI w. Pozn. 1980. — M. CYTOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 23 (1980). — J. AXER: Tradycja klasyczna w polskojęzycznej poezji renesansowej a mechanizmy odbioru tej poezji. *Pam. Lit.* 1984 z. 2. — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — K. STAWECKA: Inspiracje biblijne lacińskiej poezji wczesnego chrześcijaństwa a tradycja literacka nowolacińskich poetów religijnych renesansu. *Biblia a lit.* Lubl. 1986. — A. BUDZISZ: Epigramat laciński w Polsce w pierwszej połowie XVI w. Lubl. 1988. — Z. KUPIŃSKA: O panegyryku w inny sposób. *Rocz. Hum. KUL* 36 (1988) nr 3 lwyd.

1992]. — K. MROCZEK: Epitalamium staropolskie. Wr. 1989 *Studia Staropol.* 55. — J. ŚLASKI: Wokół literatury włoskiej, węgierskiej i polskiej w epoce Renesansu. Wwa 1991. — E. SARNOWSKA-TEMERUSZ: Horacjańskie drogi w staropolskim myśleniu o poezji: poszukiwanie nieśmiertelności. Horacy i polski horacjanizm. Wwa 1993. — S. BELINA: Horacy w poezji P. z Krosna. *Studia Classica et Neolatina* 1 (1994) s. 73–85. — M. BROŻEK: Ambicje improwizatorskie poetów polsko-lacińskich XVI w.; Epitalamia Zygmunto-wskie. *Lac. poezja w dawnej Polsce*. Wwa 1995. — *Elegia poprzez wieki*. Pozn. 1995. — T. KOSTKIEWICZOWA: Oda w poezji polskiej. Kr. 1996. — R. SKOWRON: Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI i XVII w. Kr. 1997. — T. ULEWICZ: Konterfekty, sylwetki, cienie. Kr. 1997. — A. GORZKOWSKI: Carmina obscuranda? Postać P. z K. w świetle rewindykacji źródeł. *Pam. Lit.* 1998 z. 3. — T. ULEWICZ: Iter Romano-Polonorum, czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i Renesansie. Kr. 1999. — A. FULIŃSKA: Naśladowanie i twórczość. Renesansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu. Wr. 2000. — A. GORZKOWSKI: P. z Krosna. Humanistyczne peregrynacje krakowskiego profesora. Kr. 2000 [rec. J.L. LICHANSKI. *Ruch Lit.* 2000 nr 1].

LT.

PAWLIKOWSKI Jan Gwalbert 1860–1939

Urodzony 18 marca 1860 w Medyce koło Przemyśla; syn Mieczysława, poety i powieściopisarza, oraz Heleny z Dzieduszyckich. W 1864–67 mieszkał z rodziną w Szwajcarii, w 1867–71 w Radziszowie (pow. krakowski). W 1871–78 uczęszczał do Gimnazjum św. Anny w Krakowie. Studiował prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz w Wiedniu. W 1879 debiutował ogłaszając w *Pamiętniku Towarzystwa Tatrzańskiego* sprawozdanie z wycieczki na Łomnicę, w 1881 ogłosił w *Przełęczu Akademickim* przekład fragmentów „Eneidy” Wergiliusza. Od 1882 był członkiem zarządu, a następnie prezesem Czytelni Akademickiej, należał też do redakcji poświęconego sprawom młodzieży dwutygodnika *Przyszłość* (1883–84). W 1885 uzyskał doktorat z prawa, następnie studiował rolnictwo w Halle (1884–85) i w Dublinach (1885–86) oraz rolnictwo i ekonomię w Wiedniu (1886–87). W 1885 ożenił się z Wandą Abramowicz. Od 1887 gospodarował w rodzinnym majątku w Medyce, w tym też roku nawiązał współpracę z *Nową Reformą* (do 1891). W 1891–1904 kierował Katedrą Ekonomii Społecznej w Szkole Rolniczej w Dublinach. Od 1893 mieszkał we Lwowie. Tu wybudował osobny pawilon i umieścił w nim zbiory rodzinnej biblioteki, dzięki temu udostępnione zostały szerszemu ogółowi (w 1921 oddał je w depozyt Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich). W 1893–94 redagował *Ekonomistę Polskiego* (od 1891 był członkiem redakcji pisma). Uczestniczył w pracach instytucji samorządowych stowarzy-

231

szeń gospodarczych, kółek rolniczych. Od 1898 współpracował przez wiele lat (z przerwami do 1927) ze *Słowem Polskim*. Dla *Encyklopedii Macierzy Pol.* (Lw. 1898 t. 1–2) napisał wszystkie hasła z zakresu rolnictwa. W 1898–1914 był prezesem lwowskiego Związku Naukowo-Literackiego i redagował jego wydawnictwo seryjne „Wiedza i Życie”. Od 1902 wykladał teorię statystyki w Szkole Nauk Politycznych we Lwowie, którą kierował w 1907–12. Brał udział w życiu politycznym Galicji. W 1902 wstąpił do tajnej, obejmującej trzy zabory Ligi Narodowej, od 1905 był członkiem jej Komitetu Centralnego. W 1904 współorganizował Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe w Galicji i został jego wiceprezesem, w 1907 — prezesem. Kierował Stronnictwem do 1915, a gdy po wojnie wycofał się z czynnego życia politycznego, otrzymał godność honorowego prezesa. Cały czas pracował naukowo. Od 1906 umieszczał rozprawy historyczno-literackie w *Pamiętniku Literackim* (z przerwami do 1932); szczególnie zainteresowany był Słowackim. O twórczości poety wygłaszał odczyty w Związku Naukowo-Literackim. W 1913 miał w Poznaniu cykl wykładów o „Królu Duchu”. Przygotowana przez P. edycja poematu, zaopatrzona w obszerny komentarz, uchodzi za wybitne osiągnięcie sztuki edytorskiej. Współpracował z *Lamusem* (1908–13), gdzie ogłaszał m.in. utwory poetyckie. Przebywał często w Zakopanem (mieszkał w willi „Pod Jedłami” na Kozińcu), uprawiał taternictwo. Od 1912 był prezesem Sekcji Ochrony Tatr, od 1913 członkiem honorowym Towarzystwa Tatrzańskiego i jednym z jego najwybitniejszych działaczy. W pracy zbiorowej *Czterdzieści lat istnienia Tow. Tatrzańskiego w Kr.* (ogł. 1913) nakreślił „Przyszłe zadania Towarzystwa Tatrzańskiego”, realizowane potem przez wiele lat. Wygłaszał odczyty z zakresu rolnictwa, ekonomii i polityki. Lata I wojny światowej spędził w Żytomierzu, uczestniczył tam w pracach Macierzy Polskiej. W 1921–22 współpracował z *Ruchem Filozoficznym*, od 1921 swoje prace ogłaszał w *Sprawozdaniach Towarzystwa Naukowego we Lwowie* (był jego członkiem od 1920). W 1923 założył i redagował *Wierchy*, zamieszczał tu prace do 1934. W 1927 został członkiem Polskiej Akademii Umiejętności. Był pionierem ochrony przyrody w Polsce, należał do komitetu redakcyjnego *Ochrony Przyrody* (od 1920); miał na ten temat liczne odczyty. Walczył o zachowanie przyrody Tatr i folkloru góralskiego. Od 1925 pełnił funkcję referenta ustaw Państwowej Rady Ochrony Przyrody, w 1926 był inicjatorem Ligi Ochrony Przyrody, w 1930 — Międzynarodowego Biura Ochrony Przyrody w Brukseli. Za zasługi w tej dziedzinie otrzymał Order Odrodzenia Polski. Był ojcem pisarzy: Jana Gwalberta Henryka i Michała P. Zmarł 5 marca 1939 we Lwowie; pochowany na starym cmentarzu w Zakopanem.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kilka słów o „stańczykach”. Przyczynek do dziejów i charakterystyki politycznego obozu. Kr. 1883.

2. Studiów nad „Królem Duchem” część pierwsza: Mistyka Słowackiego. Lw. 1909.

Fragm. ogł. pośmiertnie: *Nauka i Sztuka* 1947, *Tyg. Powsz.* 1949 nr 13, *Twórczość* 1949 nr 5. Fragm. części drugiej ogł. *Słowo Pol.* 1904 nr 68, 70, 72, 79, 81; *Pam. Lit.* 1906 s. 464–472.

3. Tryglaw. Baśń. *Lamus* 1913 s. 3–49.

4. Społeczno-polityczne idee Słowackiego w dobie mistycyzmu. Z dziejów mesjanizmu polskiego. Wwa 1930 odb. z *Mysli Nar.*

5. Z dziejów poezji tatrzańskiej. Prehistoria. Kr. 1935 odb. z *Wierchów*.

6. O lice ziemi. Wybór pism. Wwa 1938.

Tu m.in. Kultura i natura (wyd. osob. Lw. 1913 odb. z *Lamusa*).

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 6 (1975).

Przekłady

7. P. Lowell: Dusza Dalekiego Wschodu. Lw. 1922.

Prace edytorskie

8. J. Słowacki: Król Duch. Wydanie zupełne, komentowane. Ułożył i komentarzem opatrzył... T. 1–2. Lw. 1924.

Współedytor: M. Pawlikowski.

Mater. dot. J.G.P. znajdują się w arch. rodziny P. w Zakopanem na Kozińcu oraz w Arch. Uniw. Jagiel., koresp. m.in. w Bibl. Jagiel., Ossol. Listy od S. Witkiewicza ogł. w: Listy S. Witkiewicza i jego korespondentów. Kr. 1979.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

B. CHLEBOWSKI: Studia P. nad mistyką Słowackiego. W: Pisma. T. 4. Wwa 1912. — M. KRIDL. *Pam. Lit.* 1927 s. 236–253 [rec. ed. „Króla Ducha”]. — Z. WASILEWSKI: Na wyznach kultury. Życie i prace J.G.P. W: Pieśń w górach. Wwa 1930 [z bibliogr.]. — J. KUŹNIAR. W: J. Słowacki: Dzieła wszystkie. T. 16. Wr. 1972 s. 13–21. — S. SIEROTWIŃSKI. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — S.M. BRZOZOWSKI, R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — *Wierchy* 50 (1981) s. 67–111 [tu art.: W. KRYGOWSKIEGO, J. KOLBUSZEWSKIEGO, K. ZARZYCKIEGO]. — M. KRAJEWSKI: Tradycje kulturalne Medyki. Za kulisami życia dworskiego. W: Dzieje Medyki. Zarys monograficzny. Rzeszów 1982. — J. OLSZAK: Spotkania przemyskie. Przemysł 1988. — J. KOLBUSZEWSKI: W pięćdziesięciolecie śmierci J.G.P. *Kwart. Hist. Nauki* 1989 nr 2. — M. PAWLIKOWSKI: Pamiętniki. Medyka — Kraków —

Zakopane. Kr. 1998. — *Dom pod Jedlami i jego twórca. Studia i wspomnienia*. Red. W.A. Wójcik. Kr. 1997.

W.A.-Sz.

PAWLIKOWSKI Józef 1767–1829

Urodzony około 28 marca (data chrztu) 1767 w miasteczku Rozprza koło Piotrkowa; syn Jana, cechmistrza kowalskiego (ze zdeklasowanej rodziny szlacheckiej), i Brygidy Dudkowiak (lub Dudkowskiej). W 1782/83 ukończył pijarskie szkoły podwydziałowe w Piotrkowie i do lata 1787 jako słuchacz „lekcji publicznych” studiował prawo w Szkole Głównej Koronnej i zbliżył się do Związku Filantropów. Pod koniec 1787 przebywał w Wilnie. Po powrocie do Krakowa oferował usługi Stanisławowi Augustowi i Michałowi Poniatowskiemu. Debiutował w 1788 wydaną anonimowo broszurą publicystyczną. Od końca tego roku przebywał w Warszawie, wypożyczał książki z biblioteki Stanisława Augusta, zbliżył się do Jana Potockiego i korzystał z jego Drukarni Wolnej. Od połowy 1793 działał w lewym skrzydle sprzyśięcia Ignacego Działyńskiego, organizował powstanie w Krakowskiem i pracował jako adwokat w Warszawie. W marcu 1794 jako podejrzany figurował na liście Osipa Igelströma. W czasie insurekcji należał do lewego skrzydła ruchu zbierającego się w „kotlarskim domu na Podwalu”, publikował broszury rewolucyjne i artykuły w *Dzienniku Powstania Narodu* (wrzesień). Po bitwie pod Maciejowicami (10 października 1794) emigrował do Belgii i Francji. 22 sierpnia 1795 w Paryżu podpisał akt zawiązania Deputacji. Od 1798 należał do Towarzystwa Republikanów Polskich. Cieszył się zaufaniem Tadeusza Kościuszki i pełnił obowiązki jego osobistego sekretarza. Po ogłoszeniu broszury „Czy Polacy mogą się wybić na niepodległość”, której większa część nakładu została skonfiskowana, był inwigilowany przez francuską policję. W czasach Księstwa Warszawskiego przedkładał Napoleonowi memoriały w sprawie polskiej (1807, 1811); we wrześniu 1809 ogłosił w paryskim *Moniteur* wspomnienie o Ignacym Potockim. W okresie 1810–15 i później mieszkał w Warszawie, pracując jako adwokat, następnie w Krakowie. W 1821 wrócił do Warszawy i wszedł do Towarzystwa Patriotycznego. W roku następnym został wysłany przez Towarzystwo z misją do Karola Książewicza w Dreźnie; do Dreżna nie dojechał, zatrzymał się w Poznaniu, gdzie w 1825 nawiązał współpracę z *Weteranem Poznańskim* Wincentego Turskiego. Tu został aresztowany i po wstępnych przesłuchaniach przewieziony do Warszawy, od lipca 1826 więziony w klasztorze karmelitów na Lesznie. Zmarł przed 4 kwietnia 1829 w więzieniu w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O poddanych polskich. [Kr.] 1788 (anonim.). *Fragm. przedr. Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 1. Wr. 1955.

2. Myśli polityczne dla Polski. Wwa 1789 (anonim.). *Wyd. nast. Wwa 1789* [właśc. Łuck 1790, wyd. „korsarskie”, toż (wyd. tyt.) pt. *Przydatek do „Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego” pod myśl nad stanem Polski do druku podany*. Chełmno [właśc. Łuck] b.r. i Chełmno [właśc. Łuck] 1791.

3. O włościanach. Wwa 1791 (anonim.). *Przedr. Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*, jw. Autorstwo domniemane.

4. Głos za włościanami. [Wwa] 1794.

Anonim. Autorstwo wg supozycji J. Szczepańca.

5. Odezwa do ludu polskiego z powodu imienia Tadeusza Kościuszki. [Wwa] 1794.

Autorstwo jw.

6. Czy Polacy wybić się mogą na niepodległość? Perykop n. Donem [właśc. Paryż 1800] (anonim.). *Wyd. nast.: oprac. J.N. Lesznowski. Wwa 1831* (dwa wyd., z przypisaniem K. Kniaziewiczowi); *Wwa 1831* [właśc. Lw. 1833] (wg drugiego wyd. Lesznowskiego); *Przegl. dziejów pol. T. 3. Poitiers 1839* i osob. (anonim., z sugestią autorstwa Kniaziewicza lub J. Sulkowskiego); *Paryż 1843* (dwa wyd. wg wyd. z Poitiers); wyd. H. Mościcki w: *Pisma T. Kościuszki. Wwa 1947* (z przypisaniem autorstwa Kościuszce); wyd. (wg wyd. 2) oprac. E. Halicz. *Wwa 1967* (z przypisaniem P.).

Przekł.: niem. ok. 1800, ros. 1956.

7. Réponse aux assertions de l'auteur des Campagnes de Suworow au sujet de celle que ce général fit en Pologne dans l'année 1794. Paris 1800. Odpowiedź na broszurę F. Anthing: *Les campagnes de feldmaréchal Suworow Rymynski*.

8. O prawach kryminalnych. Wwa 1818.

9. Pamiętnik o przynalotowaniach do insurekcji kościuszkowskiej. *Fragm. wyd. L.S. [Siemieński]. Przegl. Pol. 1875/76 t. (39) z. 7.*

Listy do J.I. Przybylskiego z 1787–1788 ogł. E. Rostworowski. *Kwart. Hist.* 1956 z. 2; Do Stanisława Augusta z 1788 ogł. J. Korzonek [W. Konopczyński]. *Przegl. Powsz.* 232 (1951).

OPRACOWANIA

NK 6/1–2 (1970–1972); LP.

E. ROSTWOROWSKI: Jakobin J.P. anonimowym autorem słynnych pism politycznych. *Kwart. Hist.* 1956 z. 2. — J. SZCZEPANIEC: Reedyce tytułowe druków w Polsce XVIII w. *Ze skarbcza kultury* 1957 z. 1. — B. LEŚNODORSKI: Polscy jakobini. Wwa 1960. — M. PISZCZKOWSKI: J.P. i traktat „O poddanych polskich”. *Ruch Lit.* 1962 z. 2. — E. ROSTWOROWSKI: Legendy i fakty XVIII w. Wwa 1963 [z przedr. listów P.] — J.S. GIZA: Poglądy P. na istotę i cele wykonania kary. *Przegl. Penitencjarny* 1965 nr 1.

— W. KONOPCZYŃSKI: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). Wwa 1966. — E. HALICZ: Katechizm demokratyczny polskich walk narodowyzwoleńczych w XIX w. („Czy Polacy wybić się mogą na niepodległość”). *Zesz. Nauk. Wojskowej Akademii Politycznej*. 1967 nr 14. — E. HALICZ: Nieznany materiał polskiego jakobina z 1807 r. *Tamże* 1967 nr 16. — T. PAWLKOWSKI, S. JAROS: Kiedy i gdzie urodził się jakobin P.? *Kwart. Hyst.* 1970 z. 2. — W. OLSZEWICZ: Jeszcze o P. *Tamże* 1973 z. 4. — J. SZCZEPANIEC. *Pol. słownik biograf.* 25 (1980). — TENŻE: Drukarnia Wolna Jana Potockiego w Warszawie 1788–1792. Wr. 1988. — A. GRZEŚKOWIAK-KRWAŹCZAK: O formę rządu czy o rząd dusz? Wwa 2000. E.A.

PAWLIKOWSKI Mieczysław 1834–1903

Urodzony 9 września 1834 we Lwowie, w zamożnej rodzinie ziemiańskiej; syn Jana Gwalberta, zbieracza starożytności krajowych, i Henryki z Dzieduszyckich. Ukończył szkołę średnią we Lwowie, w 1852–57 studiował prawo na tamtejszym uniwersytecie. W 1855 odbył podróż do Paryża, gdzie poznał Adama Mickiewicza, zaprzyjaźnił się z Sewerynem Goszczyńskim i Cyprianem Norwidem, który skierował doń kilka wierszy i listów. W tymże roku debiutował jako poeta wierszami ogłaszanymi w *Nowinach* 1855–56, współpracował w 1856–69 z *Dziennikiem Literackim*. Uczestniczył w życiu literackim Lwowa. W Medyce, gdzie gospodarował, częstymi gośćmi bywali przedstawiciele lwowskiego środowiska literackiego, m.in. Mieczysław Romanowski, Jan Dobrzański, w 1857–58 mieszkał tam Kornel Ujejski. Bliskie kontakty utrzymywał P. z Ignacym Maciejowskim (Sewerem) i z Zygmuntem Milkowskim (Teodorem Tomaszem Jeżem). W 1859 poślubił Helenę Dzieduszycką. Wziął udział w powstaniu styczniowym jako zastępca komisarza Rządu Narodowego na Galicję Wschodnią i komisarz do szczególnych poruczeń oraz referent policji przy naczelniku okręgu wschodniej Galicji. Aresztowany w marcu 1864, więziony był do listopada 1865 w twierdzy w Ołomuńcu, po czym zwolniony w wyniku amnestii. Wyjechał następnie do Szwajcarii, przebywał m.in. w Cérigny pod Genewą, potem udał się do Wiednia. Po powrocie w 1868 do kraju zamieszkał w Krakowie i zajął się pracą publicystyczną oraz działalnością społeczną. W 1867 był współzałożycielem Towarzystwa Naukowo-Literackiego, w 1868 Towarzystwa Przyjaciół Oświaty Ludowej, w 1869–74 współpracował z redakcją *Kraju*. W 1882 należał do grona założycieli *Nowej Reformy*, pisywał tu do 1893, ogłaszając krytyki teatralne i recenzje z wystaw, prowadził także kronikę literacką. Wiersze publikował też w *Gwiżdże Cieszyńskiej*, wspierał finansowo *Dziennik Polski* i *Gazetę Narodową*. Udzielał się w życiu gospodarczym jako wiceprezes Krakowskie-

go Towarzystwa Rolniczego (1879–83) i członek Rady Nadzorczej Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń. Działal na polu oświaty, był założycielem i pierwszym prezesem Zarządu Towarzystwa Szkoły Ludowej. W 1890–96 zasiadał w Radzie Miejskiej Krakowa. Był tatarnikiem, w 1880–83 pełnił funkcję wiceprezesa Towarzystwa Tatrzńskiego. Przyjaźnił się z Henrykiem Schmittem, opiekunem biblioteki Pawlikowskich, uzupełniał rodzinne zbiory nowymi nabytkami. Od Norwida kupił wiele jego rysunków i rycin. Był ojcem Jana Gwalberta, pisarza. Zmarł 23 grudnia 1903 w Krakowie; pochowany w Medyce.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętnik pieśniarza. Lw. 1856 odb. z *Nowin*.
2. Pseudo. Plotki i prawdy spisane przez Pseudonima. Kr. 1871. Wyd. nowe: oprac. i przedmowa T. Romanowicz. Lw. 1904.
3. Ultramontanizm i moderacja. Kr. 1871 odb. z *Kraju*.
4. Poezja T. Lenartowicza. *Kraj* 1872. Przekł. włos. 1872, 1880.
5. Literatura jezuicka w Krakowie. Kr. 1873 odb. z *Kraju*.
6. Tajemnica pani Krzuckiej. Nowela. Kr. 1876 odb. ze *Szkiców Społ. i Lit.* Przedr. w poz. 17 t. 2. Podp.: P. Malwinkowski.
7. Testament Napoleona. Z teki starego szlachcica odpisał... Lw. 1879. Przedr. w poz. 17 t. 1. Podp.: Autor „Plotek i prawd”.
8. W grudniowe dni. Nowela. Wwa 1881 odb. z *Ateneum*. Przedr. w poz. 17 t. 1. Dedyk. Sewerowi (I. Maciejowskiemu).
9. Druga miłość. Nowela. *Nowa Reforma* 1883 nr 132–144.
10. Z wystawy Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. Kr. 1884.
11. Drugi tom. Powieść. Podał do druku... Kr. 1885. Podp.: Autor „Plotek i prawd”.
12. Nowa Reforma Adamowi Bełcikowskiemu. Kr. 1887.
13. Ave Patria. Wiersze. Kr. 1888.
14. Lat temu czterdzieści i cztery. Nowela. — Nowy Rok. Obrazek. Kr. 1892. Podp.: Marek Polnicz.
15. Dedyk. J. Zachariasiewiczowi.
15. Odzyskana. Nieprawdopodobna nowela. *Kur. Warsz.* 1892 nr 214–225; *Nowa Reforma* 1892 nr 214–225. Przedr. w poz. 17 t. 2. Współautor: Sewer (I. Maciejowski).
16. Baczmaha. Szkic powieściowy z ilustr. Wł. Tetmajera. Kr.—Wwa 1898.

Wydania zbiorowe

17. Obrazki i opowiadania. Z przedmową H. Gallego. T. 1–2. Wwa 1904. Przekł. czes. 1887.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Pamiętniki, listy, rkpsy utworów P. znajdują się w Arch. Pawlikowskich w Zakopanem; ponadto listy znajdują się w Ossol., Bibl. Jagiel., Bibl. PAN w Kr. Listy do A. Asnyka ogł. A.J. Mikulski. *Pam. Lit.* 1936 z. 4; listy od C. Norwida ogł.: C. Norwid: *Pisma wszystkie*. T. 8. Wwa 1971.

O P R A C O W A N I A

NK 9 (1972); LP.

S. SIEROTWIŃSKI: Bibliografia prac M.P. *Miscellanea Lit.* 1864-1910. Wr. 1957 *Arch. Lit.* t. 2 [tu także listy do I. Maciejowskiego (Sewera)]. — M. KRAJEWSKI: Wkład Pawlikowskich w życie kulturalne ziemi przemyskiej. *Z dziejów kult. i lit. Ziemi Przemyskiej*. T. 1. Przemysł 1969. — S. EILE: Twórczość publicystyczna i literacka M.P. *Tamże*. T. 2. Przemysł 1974. — J. WOŹNIAKOWSKI: Pamflet o religijności Polaków. *For Wiktor Weintraub*. The Hague 1975. — J. KOLBUSZEWSKI: Najdziwniejsza książka tarzańska. *Podtatrze* 1980 [nr wiosna - lato]. — M. TYROWICZ. *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — M. KRAJEWSKI: Tradycje kulturalne Medyki. Za kulisami życia dworskiego. W: *Dzieje Medyki*. Rzeszów 1982. — K. NEUBERG: Dziedzic Medyki przyjacielem Norwida. *Rocz. Przemyski* 26 (1988) s. 65-88. — Michał PAWLIKOWSKI: *Pamiętniki Medyka - Kraków - Zakopane*. Kr. 1998.

W.A.-Sz.

PAXILLUS Adam XVI w. - 1630

Właściwe imię i nazwisko: Bernard Adam Kolek.

Urodzony pod koniec XVI w. w mieszczańskiej rodzinie mieszkającej w Brzesku koło Bochni; syn Wojciecha Kolka i Elżbiety. Można domniemywać, iż urodził się między 1574 a 1580, gdyż w 1592 wpisał się na studia na Akademię Krakowską jako Adamus Alberti Paxillus Brestensis. Podpisywał się również: Paskylko, Paxillus, Paxyl, Praxillus, z Brzeska. Wstąpił do bożogrobców w Krakowie, wkrótce przeniósł się do zakonu dominikanów. W 1611-13 był wychowawcą kleryków dominikańskich, w 1613 pełnił funkcję przeora w Bochni, w 1621 w Janowie Podlaskim. Przez pewien czas był kaznodzieją w kościele Mariackim w Krakowie. Polemizował z arianami i prawosławnymi. Swoją księgozbiór podarował klasztorowi dominikanów w Gidlach, co dało początek tamtejszej bibliotece. Zmarł 10 stycznia 1630 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Komedia o Lizydzie w stan małżeński wstępującej. Kr. 1597 druk. W. Kobyliński. Przedr. J. Lewański: *Dramaty staropolskie*. T. 2. Wwa 1959. Wyd.

tyt. J. Krzyżanowski i S. Rospond. Wr. 1968 *BPP S. B.* nr 17.

Egz.: Bibl. Ossol. sygn. XVI, Q 2887; Bibl. Katedralna w Stregnäs w Szwecji.

2. Tragedia o Ulisiesie, królu Itackim, mężu rycerskim, w Grecyjej niegdy będącym, i Penelopie, uczciwie stałej małżonce jego. Kr. 1603 druk. W. Kobyliński.

Egz. defekt. w klocku Bibl. Maticy Slovenskiej w Martinie nr MSBa PiP 4893.

Adaptacja radiowa pt. Powrót Ulissesa 1984.

3. Monomachia pro defensione fidei ss. Trinitatis. Kr. 1616 Druk. Łazarzowa.

Z zapowiedzianych trzech tomów wyszedł tylko pierwszy.

4. Wizerunek duchownego żołnierstwa ... naprzód z łacińskich, a potem na polski język przetłumaczonych rytmach ... wystawiony. Kr. 1616 druk. M. Jędrzejowczyk.

Inne prace polem. nie zachowały się.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965).

J. LEWAŃSKI: Studia nad dramatem polskiego Odrodzenia. Wr. 1956 *Studia Staropol.* 4. — *Dramat staropol.* Bibliogr. T. 1. Wr. 1965. — R. ŚWIĘTOCHOWSKI: Kolek A. *Pol. słownik biogr.* 13 (1967-68). — J. WIESIOŁOWSKI, B. NATONSKI: Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna w XVII i XVIII w. *Dzieje teologii katol. w Polsce*. T. 2 Cz. 1. Lubl. 1975. — E. OZOROWSKI: Kolek B.A. *Słownik pol. teologów katol.* T. 2. Wwa 1982. — M. DĄBROWSKI: *Ulisses w Martinie. Z badań nad dawną książką*. Wwa 1991.

I.T.

PEREGRYNACJA DZIADOWSKA 1612

Anonimowa satyra obyczajowa, przedstawiająca wiec dziadowski w Jodłowej pod Pilznem. Utwór stanowi barwny obraz środowiska żebraczego i znakomitą ilustrację stosunków społecznych, w jakich żyli i działali nędzarze i wydrwigrosze. Nawiązuje tematem i postaciami odpuśtych włóczęgów do „Tragedii żebraczej”. Pisana wierszem w układzie dialogowym, liczy 994 wersy. Podpisana sposobem frantowskim „Januarius Sowizralius pede propria”.

W Y D A N I A

Peregrynacja dziadowska zwłaszcza owych jarmarczniczków trzęsieglowów, w który sposób zwykli bywać na miejscach świętych. B.m. 1612 (razem z Peregrynacją Maćkową). Wyd. nast.: b.m. 1614; b.m. 1616; przedr. (bez Peregrynacji Maćkowej) J.I. Kraszewski: *Pomniki do historii obyczajów w Polsce XVI i XVII w.* Wwa 1843; wyd. kryt. K. Badecki: *Polska komedia rybałtowska*. Lw. 1931; 235

fragm. przedr. J. Kijas: Literatura rybałtowska XVII w. w wyborze. Kr. 1950; całość przedr. K. Budzyk, H. Budzykowa, J. Lewański: Literatura mieszczańska w Polsce od końca XVI do końca XVII w. T. 2. Wwa 1954; J. Lewański: Dramaty staropolskie. T. 3. Wwa 1961; *Antologia lit. sowizrzalskiej XVI i XVII w.* Oprac. S. Grzeszczuk. Wr. 1966 BN1, 186; fragm. przedr. M. Piszczkowski: Wieś pańszczyźniana w literaturze polskiej. Wwa 1972.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP.

K. BUDZYK: Trzy księgi komedii sowizrzalskiej. W: Z dziejów Renesansu w Polsce. Wr. 1953. — *Dramat staropolski*. T. 1. Wr. 1965. — B. GEREMEK: Obraz kondycji zebraczej w polskiej literaturze XVI i XVII w. *Kult. pol. a kult. europejska*. Wwa 1987. — TENŻE: Świat „opery zebraczej”. Obraz włóczęgów i nędzarzy w literaturach europejskich XXVII w. Wwa 1989. — S. GRZESZCZUK: Błażeńskie zwierciadło. Kr. 1994 (prwdr. 1970).

I.T.

PEREGRYNACJA MAĆKOWA 1612

Opowieść bohatera tytułowego o przygodach, których rzekomo doznał wędrując po różnych krajach objętych w rzeczywistości obszarem Podgórzca, przedstawiająca je w konwencji świata na opak, zwłaszcza w epizodzie odwiedzin krainy sytego próżniactwa. Topiką impossibiliów łączy się z wieloma obiegowymi wątkami folklorystycznymi o międzynarodowym zasięgu. Rubaszna i komicznie mazurekująca, należy do twórców kultury sowizrzalskiej. Nieznany autor podpisał się pseudonimem Januariusz Sowizralus.

WYDANIA

Peregrynacja Maćkowa z Chodawki Kurpetowego syna a Nawłokowego brata, którą opisał Kopeira, co dupy lata wolową gołenią na kobyliłm pergaminie. B.m. 1612 (razem z dialogiem Peregrynacja dziadowska). Wyd. nast.: b.m. 1614; b.m. 1616; przedr. K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. Petersburg. 1897 s. 99–113; wyd. kryt. K. Badecki: Polska komedia rybałtowska. Lw. 1931; fragm. przedr. *Księgi humoru pol.* Łódź 1958; *Antologia lit. sowizrzalskiej XVII i XVIII w.* Oprac. S. Grzeszczuk. Wr. 1966 BN1, 186; toż wyd. 2 zmien. Wr. 1985.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP.

K. BADECKI: Literatura mieszczańska w Polsce XVII w. Monografia bibliograficzna. Lw. 1925. — J. KRZYŻANOWSKI: Peregrynacja Maćkowa. (Szkic z dziejów roman-

su staropolskiego). *Lud* 1929; przedr. w: Od średniowiecza do baroku. Wwa 1938; Paralele. Wwa 1961; toż wyd. 3 Wwa 1977. — S. GRZESZCZUK: Błażeńskie zwierciadło. Kr. 1970; toż wyd. zmien. i poszerz. Kr. 1994. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973 i wyd. nast. — W. MOCZAŁOWA: „Peregrynacja Maćkowa” Januariusza Sowizralusa — jako utwór literatury sowizrzalskiej. Tłum. W. Skrun-da. *Polon. radziecka. Literaturoznawstwo*. Wwa 1985.

T.W.

PERGES Jan 1825–1897

Urodzony 3 listopada 1825 w Białej (obecnie Białka) koło Makowa Podhalańskiego; syn Józefa Piergesa (Bürgesa), kupca, i Anny z Papieższów. Uczęszczał do szkoły prywatnej w Wadowicach, od około 1841 do gimnazjum w Bochni, następnie do Seminarium Duchownego w Tarnowie, gdzie w 1852 otrzymał święcenia kapłańskie. Został wikarym w Łętowni koło Makowa Podhalańskiego, potem kolejno w Jordanowie (1853–55), Starym Sączu (1855–57), Wojniczu (1858–60), Tuchowie (1860–61), następnie administratorem w Szczucinie (1861–62). Równocześnie pełnił funkcję katechety i nauczyciela w Jordanowie, był także dyrektorem szkoły żeńskiej sióstr klarysek w Starym Sączu. W maju 1852 objął probostwo w Gumniskach koło Dębicy. Dzięki jego staraniom w 1873 powstała w tej miejscowości szkoła. W 1882 został dziekanem dekanatu wielopolskiego, pełnił również — z zakresu nauki religii — funkcję inspektora szkół ludowych. Zajmował się jednocześnie pracą literacką, ogłaszał w czasopiśmie adresowane do ludu liczne opowiadania i powieści o tematyce obyczajowej i historycznej, wzorowane na twórczości Józefa Ignacego Kraszewskiego (w *Gwiazdce Cieszyńskiej* 1876–96, *Przyjacieliu Domowym* 1876–80, *Wieńcu* 1878–79, *Pszczółce Ilustrowanej* 1878–83). W pismach tych zamieszczał także artykuły popularne z dziedziny fizyki, astronomii i rolnictwa. Utwory swe podpisywał najczęściej pseudonimem Janko z Głodomanka. Związany był z działalnością ks. Stanisława Stojalowskiego, należał do założonego przezeń Towarzystwa Oświaty i Pracy; współpracował z *Gospodarzem Wiejskim* (1879–80) — organem Towarzystwa. W czasie licznych podróży zagranicznych zwiedził m.in. kraje południowo-słowiańskie i Niemcy. W 1888–90 był członkiem Rady Powiatowej w Ropczycach. W sierpniu 1890 został proboszczem w Uściu Solnym w powiecie bocheńskim. Tu zmarł 8 lutego 1897; pochowany na parafialnym cmentarzu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Chłop panem. [Opowiadanie]. *Gwiazdka Cieszyńska* 1876 nr 27–47.

2. Wychowanka. Obrazek wiejski z niedawnej przeszłości. *Przyj. Dom*, 1877 nr 14–23; przedr. *Przyj. Ludu* 1912 nr 14–28; *Rola* 1936 nr 19–29.

3. Ostatni potomek na Gniewkowie. Powieść osnuta na tle historycznym z XIV w. *Gwiazdka Cieszyńska* 1878 nr 1–27.

4. Misjonarze. Powieść z wojny 1831 r. osnuta na podaniu weterana. Cieszyn 1879 odb. z *Gwiazdki Cieszyńskiej*.

5. Dwie powieści: Róża albańska. Powieść z czasów Zygmunta Augusta. – Wszystko za darmo. Powieść obyczajowa. Cieszyn [1883].

6. Dwie nowe powiastki zabawne: Szewc w piekle. Nowela. – Gałganiarze. Powieść humorystyczna. Cieszyn 1885.

7. Ostatni Mortęga. Powieść historyczna. Cieszyn 1885.

8. Biglenica. Powieść tracka. Cieszyn 1886.

9. Łuckie kadzidło. Powieść z czasów króla Jagielly. *Gwiazdka Cieszyńska* 1886 nr 1–15.

10. Pieśń poranna. *Gwiazdka Cieszyńska* 1888 nr 8–33.

11. Los jeńca polskiego. *Gwiazdka Cieszyńska* 1890 nr 27–49.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977).

Janko z Głodomanka. *Gwiazdka Cieszyńska* 1886 nr 7. — W. OGRODZIŃSKI: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. Kat. 1965. — B. JAŚKIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 25 (1980).

W.A.-Sz.

PERZYŃSKI Włodzimierz 1877–1930

Urodzony 6 lipca 1877 w Opocznie koło Radomia; syn Henryka, dziennikarza, i Leokadii z Bogatków. Do gimnazjum uczęszczał w Warszawie, następnie w Petersburgu, gdzie był w domu Erazma Piltza, redaktora *Kraju*. W tym piśmie debiutował w 1895 wierszem „Plein-air” (nr 47). Po ukończeniu szkoły wrócił w 1896 do Warszawy i przez krótki okres pracował w wydawanym przez ojca *Dzienniku dla Wszystkich*. Oglądał tu i w *Bluszczu* (1897–99) wiersze liryczne. Od 1897 studiował w Krakowie na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wiersze drukował w krakowskich tygodnikach *Życie* (1898–1900) i *Podgórzanin* (1900), również w *Kurierze Warszawskim* (1898), *Przeglądzie Tygodniowym* (1899), *Strumieniu* (1900). W 1899–1901 podróżował do Włoch, Egiptu i Francji, poznawał język i literaturę włoską, pogłębiał znajomość literatury francuskiej. Współpracował z pismami w kraju. Oglądał liryczne impresje z podróży, drobne utwory prozą i artykuły, m.in. w *Czasie* (1900–01), *Głosie* (1900–01), *Kryty-*

ce (1900–03) i *Chimerze* (1901). Po powrocie do Krakowa związał się ze środowiskiem dziennikarskim. Był początkowo sekretarzem, później członkiem redakcji *Głosu Narodu*; publikował tu recenzje teatralne, wiersze, artykuły. Brał żywy udział w życiu krakowskiej cyganerii artystycznej. W 1901 wydał zbiór poezji. W tym czasie odbył się we Lwowie jego debiut dramatopisarski — uwieńczone pełnym sukcesem wystawienie przez Tadeusza Pawlikowskiego „Lekkomyślnej siostry” (1904). W 1906 poślubił Joannę Kietlińską i przeniósł się do Warszawy. Był stałym współpracownikiem *Tygodnika Ilustrowanego*. Zarzucił twórczość poetycką i tworzył kolejne komedie („Aszantka” – 1906, „Szczęście Frania” – 1909), które przynosiły mu rozgłos; wydawał ogłaszane uprzednio w czasopiśmie powieści oraz zbiory nowel i opowiadań satyrycznych. W 1907 wyjechał za granicę. Mieszkał w Paryżu, skąd nadsyłał korespondencje do *Świata*, a w 1908–12 przebywał na kuracji zdrowotnej w Szwajcarii i Włoszech. Do kraju wrócił w 1913 i mieszkał w Warszawie. Przez szereg lat trudnił się głównie publicystyką. Był stałym felietonistą kolejno: *Tygodnika Ilustrowanego* (1913, 1916–19), *Głosu Narodu* (1915–19), *Rzeczypospolitej* (1920–22). Współpracował z wieloma pismami, ogłaszając liczne powieści i opowiadania, humoreski, scenki satyryczne; nadal tworzył komedie i farsy. Brał czynny udział w życiu teatralnym i literackim stolicy po I wojnie światowej. Od 1919 współpracował z Teatrem Polskim jako doradca literacki, tłumaczył dla potrzeb teatru komedie francuskie i włoskie. W 1922/23 pełnił funkcje kierownika literackiego teatrów stołecznych. Był wiceprezesa Związku Autorów Dramatycznych i w 1930 jako jego delegat uczestniczył w Międzynarodowym Kongresie Autorów Dramatycznych w Budapeszcie. Zmarł nagle 21 października 1930 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Poezje. Wwa 1902 [1901]. Wyd. nast. zmien. Wwa 1923.

2. Lekkomyślna siostra. Komedja w 4 a. Wyst. Lw., Kr. 1904, Wwa 1905. Wyd. Lw. 1907. Przedr. w poz. 46, 48.

Przekł.: czes. 1906, fiń. wyst. 1927, litew. wyst. 1913, niem. ok. 1907, ros. 1910, rum. wyst. 1926, serb.-chorw. wyst. 1907, słowac. 1962.

3. Majowe słońce. Komedja w 1 a. Wyst. Kr., Wwa 1906. Wyd. Lw. 1907.

Przekł.: litew. 1912, serb.-chorw. wyst. 1909.

4. Aszantka. Komedja w 3 a. Wyst. Lw. 1906, Kr., Wwa, Wil. 1907. Wyd. Lw. 1907. Przedr. w poz. 46, 48.

Przekł.: czes. 1957, ros. 1910.

Ekran. 1915.

5. To, co nie przemija. Nowele. Wwa 1906.
6. Pamiętnik wisielca. Nowele. Wwa 1907. Wyd. nast. Wwa 1923.
7. Sławny człowiek. Powieść. Wwa 1907. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1912; Wwa 1923; [wyd. 4] Wwa [1928].
Przekł. czes. 1912.
8. Idealiści. Trzy jednoaktowe fragmenty sceniczne: Dług wdzięczności. – Sezon. – Recenzjka. Wyst. Lw. 1908. Wyd. Lw. 1909.
9. Nowele. Lw. 1909.
10. Szczęście Frania. Komedja w 3 a. Wyst. Lw., Kr. 1909; Łódź, Wil., Wwa, Pozn. 1910. Wyd. w poz. 18. Wyd. osob. Wwa 1955 (oprac. M. Bizan. Notę sceniczną oprac. S. Dąbrowski). Przedr. w poz. 46, 48. Przekł.: czes. 1957; słowac. 1962.
11. Michalik z PPS. Powieść. Wwa 1910. Wyd. nast. Wwa 1929.
12. Miłość, sztuka i pieniądze. [Opowiadania]. Wwa 1911.
Tu także: Konkurs. Komedja w 1 a. Wyst. Wwa 1911.
13. Wiosna. Powieść. Wwa 1911. Wyd. nast. Wwa 1927.
14. Pani Czajkowska. [Opowiadania]. Wwa 1912.
15. Dzieje Józefa. Powieść. Wwa 1913 [utwór dramatyczny]. Druga red.: Dzieje Józefa. Komedja w 5 a. Wyst. Wwa, Łódź 1914. Trzecia red.: Dzieje Józefa. Komedja w 4 a. Wyst. Wwa 1930.
16. Łut szczęścia. Powieść. Wwa 1913. Wyd. nast.: Wwa 1922; Wwa 1928.
17. Do góry nogami. Wwa 1914. Wyd. nast. Wwa 1925.
18. Młodzieniec o krótkim nazwisku. [Opowiadania]. Wwa 1914.
Tu także: Szczęście Frania.
19. Nocna zabawa. [Opowiadania]. Wwa 1914.
20. Idylle wojenne i pokojowe troski. Wwa 1915. Felietony i opowiadania.
21. Złoty interes. Powieść. Wwa 1915. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1929; Nowy Jork 1945.
22. Na stanowisku. Powieść współczesna. Wwa [1916].
23. Strach na wróble. Komedja w 4 a. Wyst. Wwa 1916. Wyd. Wwa [1918].
24. Wróg wojny. Powieść. Wyd. osob. Wwa 1916.
25. Opowieści niezwykle. Pozn. 1917. Wyd. nast. Wwa 1929.
Opowiadania dla dzieci.
26. Świat po wojnie. [Felietony]. Wwa 1917.
27. Wielka Warszawa. [Felietony]. Wwa 1917.
28. Bomba. 12 humoresek. Lw. 1919.
29. Polityka. Komedja w 3 a. Wyst. Wwa, Kr., Pozn., Lw., Łódź 1919. Wyd. Wwa 1920.
30. Triumfator. Powieść. Wwa 1919. Wyd. nast. Wwa 1926.
31. Uczniaki. Powieść. Wyd. osob. Wwa 1919. Wyd. nast.: Wwa 1925; Wwa 1929.
32. Cudowne dziecko. Nowele. Wwa 1921.
33. Kłopoty ministrów. [Felietony]. Wwa 1921.
Tu także: Przysięga w Działdowie. Dwa obrazy.
34. Z legend współczesnej Polski. Wwa 1922. Zbiór felietonów ogł. w *Rzeczypospolitej* 1920–1922.
35. Raz w życiu. Powieść. Wwa 1925. Wyd. nast.: wyd. 3 Wwa 1931; Kr. 1986.
Przekł.: czes. 1928–1929, serb.-chorw. 1927.
36. „Nie było nas, był las”. Powieść. Wwa 1926. Wyd. nast.: wyd. 3 Wwa 1931; posłowie J. Kajtoch. Kr. 1978; 1996.
37. Uśmiech losu. Komedja w 4 a. Wyst. Wwa 1926, Grodno, Kr., Łódź, Pozn., Wil., Lw. 1927. Wyd. Wwa 1927.
Ekran. 1927.
38. Lekarz miłości. Komedja w 3 a. Wyst. Wwa 1927, Wil., Pozn., Lw. 1928. Wyd. Wwa [1928].
39. Panna ze snu. Powieść. Pozn. 1927.
40. Znamię. Nowele. Wwa 1927.
41. Dwoje ludzi. Powieść. Wwa [1928].
Przekł. czes. 1932.
42. Dziękuję za służbę. Komedja w 3 a. Wyst. Wwa, Lw. 1928, Wil., Pozn. 1929. Wyd. Wwa 1929 [1928].
Przekł.: ang. 1920, serb.-chorw. wyst. 1930.
43. Klejnoty. Powieść. Wwa 1930. Wyd. nast.: Wwa 1948; Wwa 1957; Kr. 1976; Wwa 1976.
44. Pralnia sumienia. [Felietony]. Wwa 1930.
- Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 5 (1967).
- Przekłady
45. W. Weresajew: Na bezdrożu. Ze wspomnień lekarza. Lw. 1903.
W 1919–1931 przełożył ok. dwudziestu komedii wyst. w Teatrze Pol. w Wwie, m.in. autorów: M. Achard, P. Armont – M. Gerbidon, A. Birabeau, E. Bourdet, L. Chiarelli, R. de Flers – F. de Croisset, S. Guitry, A. Sardou, A. Savoir, L. Verneuil.
- Wydania zbiorowe i wybory
46. Lekkomysłna siostra. – Aszantka. – Szczęście Frania. Wwa 1922.
47. Nowele. Wyboru dokonała K. Pawłowska. Wwa 1956.
48. Wybór komedii. Oprac. L. Eustachiewicz. Wr. 1980 *BNI*, 237.
- Koresp. znajduje się w zbiorach m.in. Bibl. Jagiel., Bibl. Nar. i Ossol.
- O P R A C O W A N I A
- NK 15 (1977); LP.
- Wiad. Lit.* 1931 nr 6 [poświęcony W.P.]. — L. EUSTACHIEWICZ: *Obraz lit. pol.* 5 t. 2 (1967). — TENŻE: *Dramaturgia P. Dialog* 1970 nr 5. — W. NATANSON: *Leń i „kaligraf”*. W: *Godzina dramatu*. Pozn. 1970. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — A. HUTNIKIEWICZ. *Pol.*

słownik biogr. 25 (1980). — H. SZLETYŃSKI: Sylwety i wspominki. Kr. 1984. — L. ŻBIKOWSKA: Mechanizm życia i mechanizm powieści. Wokół zagadnień prozy powieściowej W. Perzyńskiego z lat 1925–1930. Rzeszów 1993. — G. PIETRUSZEWSKA-KOBIELA: W świecie poetyckiej wyobraźni W.P. *Prace Nauk. Filol. Pol. Hist. i Teoria Lit. WSP w Częstochowie* 4 (1994). — M.J. OLSZEWSKA: Młodopolska gra z wyobraźnią. (W.P., Opowieści niezwykle). *Sto lat baśni*. Wwa 1995.

A.P.

PETRYCY Jan Innocenty 1592–1641

Inne formy nazwiska: Petrici; Petricius.

Urodzony 27 grudnia 1592 we Lwowie; syn Sebastiana, lekarza i profesora Akademii Krakowskiej, i Anny z Franc-Wenigów. Od 1601 mieszkał w Krakowie. W 1605 wpisał się na Akademię, w 1607 uzyskał bakalaureat, w 1609 — magisterium sztuk wyzwolonych. Prawdopodobnie od 1616 studiował także medycynę, które to studia kontynuował w Bolonii. Uzyskany tam tytuł doktora medycyny nostryfikował w marcu 1620 na wydziale lekarskim uczelni krakowskiej. Tegoż roku inkorporowany do fakultetu nie podjął wykładów na Katedrze Medycyny; w roku następnym — na ustanowionej z fundacji ojca Katedrze Historiografii — został pierwszym historiografem Uniwersytetu, a w 1623 profesorem na Katedrze Wymowy. W 1627 przeniósł się na wydział lekarski, a w 1629 i 1634 był jego dziekanem. Od 1639 piastował godność rajcy miasta Krakowa, parokrotnie pełnił też urząd burmistrza. Uprawiał różnorodną działalność naukową i pisarską — zajmował się historiografią, balneologią, epidemiologią. Był dwukrotnie żonaty: z Barbarą Nonhartówną (zm. 1638) i Anną Sieczkówną; spośród ośmiorga dzieci syn Franciszek, doktor praw, wykładał na Akademii Krakowskiej, a córka Teresa, norbertanka w klasztorze na Zwierzynku, pełniła obowiązki kronikarki i bibliotekarki konwentu. Zmarł 31 maja 1641 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Historia rerum in Polonia gestarum anno 1620. Kr. b.r. [1622?] druk. F. Cezary. Wyd. nast. uzup. pt. *Rerum in Polonia ac praecipue belli cum Osmano Turcarum imperatore gesti finitique historia anno 1620 et 1621*. Kr. 1632 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast. Kr. 1637.

2. *Palestra oratoria sive imitatio Ciceronis*. Kr. 1624 druk. F. Cezary.

3. *Comitia Sapientium*. Kr. 1628 druk. F. Cezary.

4. *Princeps Polonus*. Kr. 1633 druk. F. Cezary.

5. O wodach w Družbaku i Łęckowej. Ożywaniu ich i pożytkach, przeciwko którym chorobom są pomocne. Kr. 1635 druk. A. Piotrkowczyk.

6. Przydatek do Wód. [Kr. 1655 druk. A. Piotrkowczyk].

Utwór o autorstwie niepewnym

7. *Historia Moschovitica*. Kr. 1641 druk. A. Piotrkowczyk.

Dzieło w druku nieukończzone, autorstwo przypisuje się również ojcu Jana, Sebastianowi Petrycemu.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965).

R. ŻURKOWA: Z dziejów biblioteki J.I.P. *Rocz. Bibl. PAN* 14 (1968) s. 43–63. — J. BIENIARZÓWNA: Mieszczanństwo: Mieszczanństwo krakowskie XVII w. Kr. 1969. — H. KOWALENKO: J.I.P. — jeden z pierwszych polskich lekarzy uzdrowiskowych. *Balneologia Pol.* 1971 z. 3/4. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — T. BIENKOWSKI: J.I.P. „Comitia sapientium” — pierwszy polski popularny zarys powszechnej historii nauki i kultury. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1975 nr 3/4. — H. KOWALENKO: Dzieje balneologii polskiej. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. Ser. B* z. 26 (1975). — L. HAJDUKIEWICZ: *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — J. BIENIARZÓWNA: Schylek świętości. *Dzieje Kr.* T. 2, Kr. 1994.

LT.

PETRYCY Sebastian 1554–1626

Inna forma imienia i nazwiska: Sebastianus Petricius Pilnanus.

Urodzony prawdopodobnie w 1554 w Pilźnie, w rodzinie mieszczańskiej; syn Stanisława. Zapisawszy się na Akademię Krakowską w 1573, w grudniu roku następnego został bakalarzem i do 1581 uczył w szkole parafialnej w Olkuszku. Tego roku podjął studia na wydziale filozoficznym, w 1583 uzyskał magisterium i rozpoczął wykłady, a w następnym jako senior Bursy Filozofów wszedł do Kolegium Mniejszego obejmując Katedrę Poetyki. Uczył także (od 1588) retoryki i w tzw. szkołach prywatnych przy Akademii, czyli w gimnazjum akademickim (później Kolegium Nowodworskiego). W 1589 studiował medycynę w Padwie i dzięki nieprzeciętnym zdolnościom już w marcu 1590 otrzymał tytuł doktora. Równolegle studiował filozofię. Po zwiedzeniu Rzymu i Neapolu powrócił do kraju i od półtora letniego podjął interpretację „Polityki” Arystotelesa. Niedopuszczony do wykładów na wydziale medycyny, w 1591 przeniósł się do Lwowa, gdzie podjął pracę jako praktykujący lekarz. Tu w 1592 ożenił się z Anną Franc-Wenig (zm. 1596), z którą miał syna, Jana Innocentego, historiografa. Nawiązał kontakty z Szymonem Szymonowicem, Fabianem Birkowskim. Równocześnie pracował nad przekładem i komentowaniem dzieł Arystotelesa. Około 1600 wrócił do Krakowa i objął stanowisko

239

przybocznego lekarza biskupa Bernarda Maciejowskiego; w 1603–04 odbył z nim podróż do Lotaryngii. W 1606 wyjechał do Moskwy w orszaku Mikołaja Oleśnickiego na uroczystości zaślubin Maryny Mniszchówny. Po upadku Dymitra Samozwańca wzięty do niewoli, przebywał w niej do września 1607. Po powrocie do Polski zamieszkał w Krakowie. W 1603 uzyskał zatwierdzenie inkorporacji na wydziale lekarskim, w 1608/09 rozpoczął wykłady z medycyny na Akademii. Wskutek zatargu z władzami uczelni wystąpił z niej wiosną 1616; zachował jednak prawa akademickie, podtrzymywał kontakty z profesorami, a w 1620 ustanowił fundację historiografa uniwersyteckiego, stypendia dla młodzieży z Pilzna i inne zapisy na rzecz uczelni. Cieszył się sławą dobrego lekarza-praktyka. Pozostawił parę drobnych rozpraw medycznych oraz przekłady kilku ważnych dzieł Arystotelesa, do których w tzw. Przydatkach zamieścił swe własne, oryginalne poglądy filozoficzne. Zmarł 22 kwietnia 1626 w Krakowie; pochowany w kościele oo. Franciszkanów.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. De natura, causis, symptomatis morbi gallicae eiusque curatione quaestio. [Kr.] 1591 [Druk. Łazarzowa].

2. Horatius Flaccus w trudach więzienia moskiewskiego na utulenie żalów... w lyrycznych pieśniach zawarty. Kr. 1609 druk. B. Skalski. Wyd. kryt. J. Łoś. Kr. 1914 BPP nr 67.

3. Instructia abo nauka, jak się sprawować czasu moru. Kr. 1613 druk. M. Lob.

4. D. Sebastianus Petricius medicus Gregorio Scrobkovicz jure-consulto, consuli crac. Zoilo suo sanam mentem P. [B.m.] 1613.

Przekłady

5. Ekonomika Arystotelesowa albo raczej nauka domowego gospodarstwa. Kr. 1601 Druk. Łazarzowa. Wyd. nast. poszerz. Kr. 1618 druk. M. Jędrzejowczyk. Fragn. Przydatków przedr.: S. Kot; Źródła do historii wychowania. Cz. 1. Kr. 1929; W. Tomkiewicz; Pisarze polskiego Odrodzenia o sztuce. Wr. 1955 *Teksty Źródłowe do Dziejów Teorii Sztuki* t. 4; J. Skoczek; Wybór pism pedagogicznych Polski doby Odrodzenia. Wr. 1956 *BN I*, 157. Z przekładu łac. Aretinusa.

6. Polityki Arystotelesowej, to jest rządu Rzeczypospolitej, z dokładem ksiąg ośmiuro. Kr. 1605 druk. S. Kempini. Fragn. Przydatków przedr. S. Kot, jw. poz. 5; fragn. dedykacji W. Taszycki; Obroncy języka polskiego. Wiek XV–XVIII. Wr. 1953 *BN I*, 146; J. Skoczek, jw. poz. 5; fragn. przedr. B. Suchodolski; Rozwój myśli o wychowaniu fizycznym w do-

bie Odrodzenia. Wr. 1959; Przydatek do trzech ksiąg... przedr. *700 lat myśli pol.*: XVII w. (1979); fragn. przedr. J. Białostocki. *Teoretycy, historiografowie i artyści o sztuce 1600–1700*. Wwa 1994.

Z przekładu łac. Aretinusa.

7. Etyki Arystotelesowej, to jest jako się ma każdy na świecie rządzić, z dokładem ksiąg dziesięciorga. Kr. 1618 druk. M. Jędrzejowczyk. Fragn. przedr.: W. Rubczyński; O filozoficznych poglądach S.P. z Pilzna. *Rozpr. AU Wydz. Hist.-Filoz.* t. 52 (1909); W. Taszycki; Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w. Lw. 1928; toż Wwa 1955; Wwa 1969; S. Kot, jw. poz. 5; W. Tomkiewicz, jw. poz. 5; J. Skoczek, jw. poz. 5; *700 lat...*, jw.

Z przekładu łac. J.B. Felicjanusa.

Wydanie zbiorowe

8. Pisma wybrane. T. 1–2. Oprac. W. Wąsik. Wstęp K. Grzybowski. Wwa 1956 *Bibl. Klasyków Filoz. Pisarze Pol.*

Fragn. utworów przedr.: Bibl. Jagiel. w poezji. *Bibl. Bibl. Jagiel.* 1986 nr 1/2; *Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988.

Utwór o autorstwie niepewnym

9. Historia Moschovitica. Kr. 1641 druk. A. Piotrkowczyk.

Druk nieukończony, zob. PETRYCY Jan Innocenty.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

E. LIPiŃSKI: S.P. – obrońca praw politycznych mieszczactwa. W: *Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej*. Wwa 1956. — S. P., *uczony doby Odrodzenia*. Wr. 1957. — S. SZPILCZYŃSKI: Doktor S.P. z Pilzna. Wwa 1961. — L. SZCZEBICKA-ŚLĘK: Duma staropolska. Wr. 1964. — S. ORGHEL: Poglądy metodologiczne S.P. z zakresu filozofii. *Studia i Mater. z Dziejów Nauk Pol.* S. E, 1965 z. 1. — H. BARYCZ: W blaskach epoki Odrodzenia. Wwa 1968. — A. KRZEWIŃSKA: Pieśń ziemiańska, antyturecka i refleksyjna. Tor. 1968. — W. WĄSIK: System pedagogiczny S.P. z Pilzna. Wwa 1968. — Z. WARDĘSKA: Poglądy na wychowanie fizyczne S.P. z Pilzna. *Rocz. Nauk. Wyzszej Szk. Wych. Fiz. w Wwie.* (1969). — P. CZARTO-RYSKI: *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*, Wr. 1971. — L. DUBEL: Koncepcja państwa praworządnego w doktrynach S.P. z Pilzna. *Bibl. Lubel. Tow. Nauk.* 1974 nr 2. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — J. TATOŃ: S.P. z Pilzna – lekarz, filozof. *Med., Dydaktyka, Wych.* 1978 nr 1. — S. JEDYNAK: Etyka S.P. z Pilzna. *Studia z dziejów epoki Renesansu*. Wwa 1979. — H. BARYCZ: *Pol. słownik biogr.* 25 (1980). — B. PIELAT: Dur plamisty w poglądach S.P. i Sebastiana Śleszkowskiego w I poł. XVII w. *Arch. Hist. Med.* 1980 z. 4. — W. LISOWSKI: Ludzie zasługi niepospolitej. Wwa 1983. — M. GUBAŃSKI: Przekłady polskie „Dystychów” Pseudo-Katona. *Pam. Lit.* 1984 z. 2. — D. HECK:

Topika dzieciństwa i młodości w myśli pedagogicznej wieku XVI i XVII. *Studenckie Prace Nauk. Nauki Hum.* 1984 nr 1. — W. STRZALKOWSKI: Polski arystotelik z XVII w. W: *Ludzie i idee*. Londyn 1986. — J. BIENIARZÓWNA: Schyłek świętości. *Dzieje Kr. T.* 2. Kr. 1994. — D. ŻOŁĄDZ: Ideale edukacyjne doby staropolskiej. Wwa 1990. — J. WINIARSKA: Słownictwo specjalne pierwszego polskiego przekładu „Etyki” nikomachejskiej S.P. z Pilzna. *Studia z hist. jez. pol.* Wwa 1994. — TAŻ: *Ekonomia, ekonomia, ekonom* w Przydatku do dwojga ksiąg *Ekonomiki Arystotelesowskiej S.P.* z Pilzna. *Poradnik Język.* 1996 nr 9.

I.T.

PEKALSKI Wojciech ok. 1780 – 1817

Urodzony około 1780; syn Ignacego, subdelegata grodzkiego piotrkowskiego, wychowanek i brygadiera (1766–68) Szkoły Rycerskiej. Kształcił się najprawdopodobniej w szkołach pijarskich w Piotrkowie. W 1802 podjął w Warszawie pracę urzędnika w wydziale sądowym policji warszawskiej. W 1804 debiutował jako autor dramatyczny wystawioną na scenie warszawskiej przeróbką komedii Augusta Kotzebuego. Był jednym z najczęściej grywanych autorów; do 1816 wystawiono w Warszawie 49 jego utworów, z których tylko jeden ukazał się w druku. Były to przeważnie przekłady lub przystosowania komedii Carla Goldoniego, klasycystycznych XVIII-wiecznych komediopisarzy francuskich, komedii i dram niemieckich (A. Kotzebue, Heinrich Zschokke, August Wilhelm Iffland), dram historycznych, oper i komediooper. Niezależnie od obowiązków związanych z teatrem nadal pracował jako urzędnik. W 1807–09 był sekretarzem biura ministra sprawiedliwości Księżstwa Warszawskiego, od 1808 pełnił nadto obowiązki sekretarza Rady Nadzorczej nowo otwartej Szkoły Prawa i Administracji Publicznej. W drugiej połowie 1809 został pisarzem Sądu Kryminalnego Departamentu Warszawskiego i Kaliskiego; w 1815 — był zastępcą sędziego kryminalnego, w 1815–16 — sekretarzem redakcji w biurze Rządu Królestwa Polskiego, a od 1816 — prokuratorem przy Sądzie Kryminalnym Województw Mazowieckiego i Kaliskiego. Po śmierci Hipolita Wyżewskiego (1813) objął redakcję *Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego*, z którym najprawdopodobniej współpracował już uprzednio jako krytyk teatralny. Był wolnomularzem Wielkiego Wschodu Narodowego w stopniu kawalera różanego krzyża. W 1805–09 należał do loży Świątynia Mądrości, a od 1809 — do reaktywowanej loży Świątyni Izis, w której w 1811–12 pełnił urząd mówcy. Żonaty był z Józefą z Chwałkowskich. W styczniu 1817 zaginał w niewyjaśnionych okolicznościach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rotmistrz Gorecki. Opera narodowa w 3 a. (z muzyką J. Stefaniego). Wyst. i wyd. Wwa 1807. Wg powieści J. Lipińskiego z 1804 pod tymże tyt.

2. Mowa przy obchodzie pamiętki zeszyły B. . . B. . . Ś. . . i D. . . □ Świątynia Izys pod Wschodem Warszawy miana na posiedzeniu d. 16 mca X (16 XII) R. . . P. . . Ś. . . 5811. [Wwa 1811].

3. Wiersz przyjaźni i wdzięczności ... B. . . Piotrowi Reychow, członkowi Ś. . . i D. . . □ Świątynia Izys w dzień obchodu skończonego przez niego pół wieku zakonnego życia, to jest d. 28 mca IV (28 VI) R. . . P. . . Ś. . . 5814. [Wwa 1814].

Pieśń P. ogł. w *Antologii poezji masonskiej* (Wwa 1993).

Przekłady

4. Motywa kodeksu francuskiego kryminalnego sądowego postępowania ... Wwa 1811.

OPRACOWANIA

NK 6/1 (1970).

L. SIMON: Zapomniany pisarz sceniczny W.P. *Kur. Warsz.* 1938 nr 242. — E. SZWANKOWSKI: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799–1815. Wwa 1954. — E. ALEKSANDROWSKA. *Pol. słownik biogr.* 25 (1980).

E.A.

PIASECKI Paweł 1579–1649

Inna forma nazwiska: Piasecius.

Urodzony 17 października 1579 we wsi Piaski w Lubelskiem lub we wsi Wzdół w Sandomierskiem; syn (plebejusza?) Sebastiana i jego drugiej żony, Katarzyny z Gromadzkich. Z czasem pieczętował się herbem Janina. W 1598–1600 studiował prawo w Rzymie. Po powrocie do kraju w 1602 przyjął święcenia kapłańskie i wstąpił na służbę u biskupa Wawrzyńca Goślickiego, dzięki któremu otrzymał kanonikat poznański. W 1605 wpisał się na akademię jezuicką w Ołomuńcu, następnie uczył się w Pradze i Wiedniu, a od 1608 ponownie w Rzymie, gdzie 9 lipca 1610 uzyskał doktorat obojga praw. W 1611 wrócił do Polski z tytułem protonotariusza apostolskiego. Tegoż roku został zaufanym sekretarzem Zygmunta III. Kolejno otrzymywał różne godności — był kanonikiem, a od 1616 archidiaconem warszawskim, kanonikiem łeczyckim (1621), prepozytem kaliskim (1622), sandomierskim (1623), przez pewien czas zarządzał diecezją warmińską i wrocławską, od 1624 był opatem cystersów w Mogile. W 1628 objął biskupstwo kamienieckie, w 1640 chełmskie, w 1644 przemyskie. 241

P

W 1632 był komisarzem do rozmów z Moskwą. Ostro walczył z jezuitami, niechętny był prohabsburskiej polityce dworu Zygmunta III. Jego traktat z dziedziny prawa kanonicznego był znany szeroko w świecie. Pod koniec życia napisał kronikę obejmującą lata mu współczesne. Zmarł 1 sierpnia 1649 w Mogile pod Krakowem; tam pochowany.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Praxis episcopalis. Wenecja 1611 Druk Societatis Minimae. Wyd. nast. m.in.: Wenecja 1613; Kolonia 1615; Wenecja 1620; Kolonia 1620; Kr. 1627; Lw. 1758.

2. Responsum de absoluto dominio. [Pismo polityczne, powst. między wiosną 1631 a wiosną 1632]. Ogł. W. Czaplinski i J. Jakubowski: Nieznany traktat P.P. *Miscellanea staropol.* 4 (1972) *Arch. Lit.* t. 16.

Rkps Bibl. Kór. sygn. 991.

3. Chronica gestorum in Europa singularium. Kr. 1645 druk. F. Cezary. Wyd. nast.: Kr. 1645 [właśc. 1646]; Kr. 1648; Amsterdam 1649.

Przeł. pol. A. Chrzaszczewskiego z końca XVIII w. wyd. częściowo K.W. Wójcicki pt. Pamiętniki do panowania Zygmunta III. T. 1–2. Wwa 1846; w skróceniu J. Bartoszewicz pt. Kronika P. Piaseckiego. Kr. 1870; fragm. przedr. J. Tazbir: Szlachta a konkwistadorzy. Wwa 1969.

Przeł. ros. w: Smutnoje wriemia i moskowsko-polskaja wojna. Petersburg. 1887.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

A. SZELAŃGOWSKI: P.P., historyk polski XVII w. Studium nad kroniką i życiem jej autora. *Przew. Nauk. i Lit.* 1898 i odb. Lw. 1899. — E. JARRA: Twórczość prawna duchowieństwa polskiego (966–1800). *Sacrum Poloniae Millennium.* T. 1. Rzym 1954. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — I. LEWANDOWSKI: Recepcja rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce. Pozn. 1976. — J. STARNAWSKI: Kilka głosów dawnej polskiej historiografii literackiej o P.P. *Z dziejów kultury i lit. ziemi przemyskiej.* T. 3. Przemysł 1978. — W. CZAPLIŃSKI: *Pol. słownik biograf.* 25 (1980). — E. OZOROWSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — A. KRAWCZYK: Wzrost historyczny P.P. *Biul. Lubel. Tow. Nauk. Humanistyka* 1991 nr 2.

PIEKARSKI Krzysztof ok. 1602 (?) – 1672

Urodzony około 1602 (?); syn Daniela Hieronimowicza, właściciela Terebelli (woj. brzesko-litewskie). Pisał się z Piekar. Pochodził ze średnio zamożnej rodziny szlacheckiej. W młodości walczył pod Chociem (1621), później ze Szwedami w Prusach (1626–29), a za Władysława IV uczestniczył w wyprawie

na Moskwę (1633–34). Następnie osiadł w dobrach rodzinnych (Osówka, Witulin, Terebella). Około 1635 wstąpił na służbę u Radziwiłłów nieświeskich i uzyskał dzięki nim szereg intratnych godności na ziemiach województwa brzesko-litewskiego — w 1639 został podczaszym, w 1643 wojskim, w 1646 podstarościm czarnawczyckim, w 1656 podkomorzym, w 1666 kasztelanem, w 1668 wojewodą brzesko-litewskim. Uczestniczył w elekcji Jana Kazimierza (1648), był posłem na sejm (1666), brał udział w wielu sejmikach. Ożeniony był z Zofią Orzeszkówną, podsędkówną mielnicką. Był człowiekiem czytającym, posiadającym dobrą znajomość języka i literatury włoskiej. Od 1640 zajmował się przekładaniem włoskich romansów przygodowych, częściowo z tłumaczeń łacińskich, niekiedy z oryginału. Tłumaczył również rozważania ascetyczno-moralne autorów hiszpańskich. Zmarł w pierwszej połowie 1672.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Przekłady

1. F. Loredano: Adam... z włoskiego na polski język ... wytłumaczony. Wwa 1651 druk. P. Elert (dwie edycje).
Przeł. powst. w 1640.

2. Bohatyr straszny z włoskiego na polski język wytłumaczony. Wwa 1652 druk. P. Elert. Wyd. nast. Kr. 1695. Fragm. przedr. M. Brahmmer: Samochwał włoski w kontuszu. W: Z dziejów włosko-polskich stosunków kulturalnych. Wwa 1939; też w: Powinowactwa polsko-włoskie. Wwa 1980; J. Lewański. *Teatr pol. renesansu.* Wwa 1988.

Przeł. powieści P.F. Andreiniego: Le bravure del Capitano Spavento (1607).

3. Supplik zbawiennych piętnaście na piętnaście Psalmów Dawidowych Gradualnych. Też i siedm stopni żalu i skruchy marnotrawce ... na siedm psalmów pokutnych. Z konceptu włoskiego. B.m. 1654. Fragm. Supplik przedr. A. Klubówna: Uwagi o stylu i języku w „Supplikach” K.P. *Księga pam. ... Koła Polonistów Untw.* Pozn. 1930.

4. Cnoty cel nie ów, do którego zmierza Machiawell i inni w akademiej onegoż promowani politycy, odkryty piórem polskim. [Wwa] 1665.

5. Supplement Bohatryra straszego, w r. 1665 napisany. Wwa b.r. druk. wdowa i dziedzice P. Elerta. Fragm. przedr. M. Brahmmer, jw. poz. 2.
Swobodna przeróbka P.F. Andreiniego: La seconda parte delle bravuro del Capitano Spavento (1607).

O P R A C O W A N I A

NK 4 (1965); LP.

H. BARYCZ: Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. Wr. 1965. — J. RYTEL: O problemach sztuki przekładu w w. XVII. *Przeł. Hum.* 1969 nr 5. — A. RACHUBA. *Pol.*

słownik biogr. 26 (1981). — [J. SROKA] (Jes): K.P. (1602–1672). *Słowo Podlasia* 1988 nr 16 [hasło słownikowe]. — J. RYTEL: K.P. polemika z M. Machiavellim. *Necessitas et ars*. T. 2. Wwa 1993. — TAŻ: Studia z dziejów prozy staropolskiej. Wwa 1993 [tu: Świadomość literacka i praktyka twórcza K.P.; K.P. jako tłumacz (prwdr. 1969); Barokowa fantastyka i groteska w przekładach K.P. (prwdr. 1972); Stylizacja antyczna i biblijna w prozie K.P.]. — TAŻ: K.P. jako tłumacz F. Andreiniego. *Barok* 1995 nr 2.

I.T.

PIEŃKOWSKI Karol 1836–1877

Urodzony 15 czerwca 1836 w Zawadkach koło Krasnegostawu, w rodzinie drobnej szlachty; syn Jana, uczestnika powstania listopadowego, urzędnika w ordynacji Zamoyskich, i Franciszki ze Śliwickich. W 1846–51 uczył się w szkole powiatowej w Warszawie, następnie pracował w magistracie. W 1853 pełnił służbę wojskową w Moskwie. Od 1855 pracował w kancelarii ordynacji Zamoyskich. W 1858–61 studiował na wydziale prawa Uniwersytetu w Petersburgu. W 1860 debiutował jako dramaturg sztukami wystawionymi w Warszawie. W 1861–64 współpracował z kalendarzem *Noworocznik*. W 1862–63 studiował język i literaturę niemiecką na wydziale filozoficznym uniwersytetów w Jenie i Heidelbergu. W lutym 1863 wrócił do kraju i wziął udział w powstaniu styczniowym. Został mianowany sekretarzem naczelnika cywilnego województwa krakowskiego z siedzibą w Pińczowie. Po upadku powstania wyjechał do Drezna, Paryża i Zurychu. W 1864–66 przysyłał korespondencje do *Tygodnika Ilustrowanego*, w którym ogłaszał utwory do 1870. W 1864–65 współpracował z *Ojczyzną*, wydawaną w Lipsku przez Agatona Gillera, w 1864–67, 1870 pisywał do *Dziennika Literackiego*. W 1866–67 przebywał w Paryżu. W 1867 wyjechał na Wschód. W 1867–68 był referentem do spraw słowiańskich w biurze prasowym Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Konstantynopolu, od 1869 — tłumaczem prasy słowiańskiej w konsulacie angielskim w Belgradzie, w 1870–71 — urzędnikiem w Adrianopolu. Pracował też jako nauczyciel w szkole zmartwychwstańców w Gabrowej (Bulgaria), potem był tłumaczem w dzienniku *Luczaw* w Ruszczyku. W 1871 zamieszkał we Lwowie i współpracował z *Dziennikiem Polskim*. Po konflikcie z redaktorem, Józefem Rogoszem, przebywał w 1872–74 w szpitalu dla umysłowo chorych. Został wydany z zaboru austriackiego. Przez kilka miesięcy podróżował pieszo po Niemczech i Wielkopolsce. W 1875 przybył do Warszawy. Żył tu w skrajnej nędzy. Zmarł 29 marca 1877; pochowany w zbiorowej mogile dla ubogich na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Scena za scenę. Szkic dramatyczny w 4 a. Powst. 1858. Wyst. Wwa 1860, wyd. Wwa 1861.
2. Odrodzony. Komedia w 3 a. Treść zapożyczona z komedii Kraszewskiego pod napisem „Dziwadła”. Wyd. i wyst. Wwa 1860.
3. Idealni. Dramat w 3 a. wierszem. Wwa 1861. Przeróbka powieści J.I. Kraszewskiego: Powieść bez tytułu.
4. Poezje dramatyczne. Wwa 1862. Tu: Wybranka. Poemat dramatyczny w 2 obrazach; O zmroku. Dramat w 3 a. wierszem.
5. W chacie i we dworze. Dramat w 4 a. Wyst. Lw. 1862. Współautor: M.J. Zaleska.
6. Piąty akt „Sceny za sceną”. Komedia w 1 a. wierszem. Rzecz po latach pięciu. *Tyg. Ilustr.* 1864 nr 231, 234.
7. Ośła góra. Urywek z pamiętników wychodźcy. Lipsk 1865. Podp.: Bolesław Sęk.
8. Cyrograf. (Kartka z pamiętnika suchotnika). — Z księgi podróżnej. Wwa 1869.
9. Czarnogóra pod względem geograficznym, statystycznym i historycznym. Z kartą geograficzną. Lw. 1869. Podp.: K.P.
10. Rozmowa szwaczki z gwiazdą. Obrazek dramatyczny. Wyd. i wyst. Lw. 1872.
11. Powieści. Lw. 1873 *Bibl. Najciekawszych Powieści i Romansów* t. 40. Wyd. 2 Lw. 1875. Tu: Garbusek. Pamiętnik młodej kobiety; Następstwa.

Przekłady

12. A. Moreto: Klin klinem. (El desden con el desden). Komedia w 3 a. wierszem. *Kłosy* 1867 nr 111–120.
13. A. Moreto: Król, sędzia i rycerz. Dramat w 3 a. *Tyg. Wielkop.* 1874 nr 37–39.

Ponadto przekładał drobne utwory: J.W. Goethego, H. Heinego, V. Hugo, G.E. Lessinga, A. de Musseta.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

S. POMARAŃSKI: Wspomnienie o K.P. *Myśl. Nar.* 1928 nr 14. — T. BUDREWICZ: Literacki żywot K.P. *Rocz. Komisji Historycznolit.* 15 (1978). — A. JOPEK. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981).

PIEROŻYŃSKI Leon ok. 1745 (lub 1753) – 1827

Urodzony około 1745 lub w 1753; o pochodzeniu brak danych. Na widowni publicznej pojawił się w Warszawie 1775 w roli autora przekładu komedii francuskiej. W 1777 debiutował jako aktor w Teatrze Narodowym w komedii własnego przekładu „Pasterka sabaudzka”. W 1778 prowadził antrepryzę teatralną w Lublinie, zapoczątkowując regularne odtąd objazdy teatralne aktorów „narodowych”. W 1779–80 występował w Teatrze Narodowym w Warszawie i przystosowywał dla niego libretta operowe. Na początku 1780 ożenił się z Marianną Franciszką Muranowską, siostrą Agnieszki Truskolawskiej. Wkrótce potem wyjechał ponownie do Lublina z zespołem aktorskim, do którego przystąpiła jego żona. W okresie 1780–1783 występował w teatrze Truskolawskich we Lwowie, następnie — w Lublinie oraz z zespołem aktorów w Nieświeżu, gdzie objął kierownictwo teatru Karola Radziwiłła. Z Nieświeża jeździł z występami do Wilna (1783) i Grodna (w czasie sejmów 1784). W lecie 1785 K. Radziwiłł zerwał zawarty z nim kontrakt i P. udał się do Wilna, gdzie żona jego przeszła do występującego tam zespołu Wojciecha Bogusławskiego, z którym nawiązała romans. P. wrócił do Warszawy i zaangażował się na trzy lata w Teatrze Narodowym, odnosząc znaczne sukcesy aktorskie i był naczelnym librecistą teatru. W styczniu 1788 złożył na żonę i demoralizującą ją aktorkę skargę do marszałka wielkiego koronnego, Michała Wandalina Mniszcha. Od 1789 do 1791 prowadził znowu, wspólnie z Józefem Harasimowiczem i Wojciechem Jasińskim, teatr w Lublinie. W tym czasie ostatecznie rozszedł się z żoną. W 1791 wrócił do Warszawy i występował w teatrze na Wyspie w Łazienkach. Późniejsze dzieje P. są mało znane. W 1794 „trzymał pocztę” w Smile na Ukrainie. W 1795 występował w Wilnie w zespole Żółkiewskiej i na scenie Sapiehów w Dereczynie. Od początków XIX w. przebywał na Wołyniu, gdzie do 1808 związany był z domem Franciszka Ksawerego Sapiehy, byłego wojewody smoleńskiego, a później z innymi dworami wołyńskimi. Zmarł w 1827 w Łyczawce (pow. starokonstantynowski, parafia Kupiel) w domu Tomasza Ostrowskiego.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Młoda Indianka. Komedie w 1 a. Wwa 1775 (anonim.). Wyst. Wwa 1777.

Wg N.S.R. Chamfort: *La Jeune Indienne*.

2. Nie każdy śpi, co chrapie. Opera w 1 a. z muzyką j.p. Kajetaniego [Gaetaniego]. Wyst. i wyd. Wwa 1779 (anonim.). Wyd. nast. Kr. 1790; Lw. [1799].

244 We Lw. 1799 wyst. z muzyką J. Stefaniego.

3. Trzy życzenia. Opera w 1 a. przełożona z francuskiego. Wyst. Wwa 1780. Wyd. Wwa 1782 (anonim.).

Wg N. Castet, J.F. Guichard: *Le Boucheron, ou les trois souhaits*. Muzyka: F.A.D. Philidor.

4. Kochanek zazdrosny, czyli fałszywe pozory. Opera w 3 a. z francuskiego, muzyka kompozycji p. Grétry. Wyst. i wyd. Wwa 1787 (anonim.).

Wg Th. d'Hele: *Les Fausses apparences, ou l'amant jaloux*.

5. Na ślub Janusza księcia Sapiehy z Honoratą Młodecką wiersz, w Werbnie 12 lutego 1803. B.m. 1803.

6. Głos od zwłok Ksawerego księcia Sapiehy, wojewody smoleńskiego. Począjów 1808.

7. Nagrobek Kassylidzie z Załęskich Sapieżyń, wojewodzinie smoleńskiej. Począjów 1808.

Nadto 10 innych przekł. komedii i librett operowych wyst. w 1777–1786 i wznowianych w latach późniejszych (Wyspa Alczyny, Zazdrości wieśniacze, Żołnierz czarnoksiężnik), których teksty nie zachowały się.

O P R A C O W A N I A

NK 6/1–2 (1970–1972).

L.P., poeta przeszłego wieku. *Bibl. Warsz.* 1844 t. 4 [z tekstami paru wierszy]. — M. RULIKOWSKI: Blaski i cienie aktorstwa. *Teatr* 1931 nr 9 [ze skargą P. do M.W. Mniszcha]. — K. WIERZBICKA: Życie teatralne w Warszawie za Stanisława Augusta. Wwa 1949. — Z. RASZEWSKI: Teatr Narodowy w l. 1779–1789. *Pam. Teatr.* 1966 z. 1/4. — E. SZWANKOWSKI: Polskie zespoły aktorskie w XVIII w. *Teatr Nar. w dobie Oświecenia*. Wr. 1967. — *Teatr Nar. 1765–1794*. Wwa 1967. — Z. RASZEWSKI: Bogusławski. T. 1–2. Wwa 1972 i wyd. nast. — *Słownik biogr. Teatru Pol. 1765–1965*. Wwa 1973. — E. ALEKSANDROWSKA. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — D. RATAJCZAKOWA: *Komedie oświeconych 1752–1895*. Wwa 1993.

E.A

PIEŚNI I TAŃCE (1614)

Anonimowy zbiór pieśni przeważnie miłosnych; zawiera m.in. parafrazę wiersza Jana Kochanowskiego „Szlachetne zdrowie”. Jeden z wielu modnych z początkiem XVII w. drukowanych świeckich śpiewników o charakterze wyraźnie użytkowym, komponowanych według wzorów zachodnich (głównie włoskich i francuskich), ale z tekstami rodzimymi.

W Y D A N I A

Pieśni i tańce zabawom uczciwym gwoli. [Kr.?] 1614. Wyd. kryt. K. Badecki: *Polska liryka mieszczańska*. Lw. 1936 *Zabytki Piśmiennictwa Pol.* t. 7.

Wybór przedr. J. Kijas: *Literatura rybaltowska XVII w.* Kr. 1950 *Bibl. Arcydział Poezji i Prozy* nr 74; K. Budzyk, H. Budzykowa: *Dwa nurty literatury mieszczańskiej XVII w. w Polsce.* Wwa 1951 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych*; K. Budzyk, H. Budzykowa, J. Lewański: *Literatura mieszczańska w Polsce od końca XVI do końca XVII w.* T. 2. Wwa 1954. Unikat Bibl. Kóm. sygn. 12907.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

M. DEUSKA: *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej.* T. 2. Kr. 1950; wyd. 2 Wwa 1978.

I.T.

Tzw. PIEŚNI SANDOMIERZANINA XV w.

Zabytek (znany dziś z przekazu XIX-wiecznego) pochodzi z końca XV stulecia. Obejmuje teksty dwóch lub trzech pieśni o tematyce przedwiełkano-cznego rozpamiętywania pokutnego i pasji Chrystusa; charakteryzuje się przemieszeniem treści religijnych i świeckich. Pieśń pierwsza (inc.: *Mękę Bożą spominajmy...*) poprzedzona w źródle datą 1497, o 21 kwartynach w ośmiozłogłoscach, została osnuta wokół siedmiu słów, które — według Ewangelistów — wypowiedział ukrzyżowany Jezus, a które opatrzone w niej pouczeniami moralnymi, z dodatkiem (od zwrotki 15 względnie 16) przykładu o śmierci bezbożnego „kostarza” w „Budzyniu” (Budapeszcie). Pieśń kolejna (inc.: *Mamy wszyscy k temu się dziś brać...*) w 20 zwrotkach 5-wersowych o nierównej rytmice ukazuje skutki gniewu Bożego, wywieranego na grzesznych chrześcijanach, przy czym odwołuje się do dziejów antycznych i historycznego najazdu Tatarów na Sandomierz w 1259. Utwory (określane niekiedy mianem kazań wierszowanych) przeznaczano do śpiewu na popularne melodie. Autor (autorzy?) niezany; w końcu ostatniej pieśni ujawnił się jako „kapłan”. Według A. Brücknera, mógł nim być bernardyn Władysław z Gielniowa.

WYDANIA

W.A. Maciejowski: *Piśmiennictwo polskie.* T. 3. Dodatki. Wwa 1852 s. 133–141 (transliteracja). Przedr. m.in.: *Średniowieczna poezja pol. świecka.* Oprac. S. Vrtel-Wierczyński. Kr. 1923 *BNI*, 60 (transkrypcja); toż wyd. nast. Wr. 1949, 1952; *Średniowieczna pieśń religijna pol.* Oprac. A. Brückner. Kr. 1923 *BNI*, 65 (transkrypcja); *Polskie pieśni pasyjne. Średniowiecze i wiek XVI.* T. 1. Oprac. M. Korolko, H. Kowalewicz, J. Puzyna. Wwa 1977 (pieśń: *Mękę Bożą spominajmy...*, transliteracja

i transkrypcja); *Średniowieczna pieśń religijna pol.* Oprac. M. Korolko. Wyd. 2 Wr. 1980 *BNI*, 65 (transkrypcja); W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska.* Teksty do r. 1543. Wr. 1984 (fragm., transliteracja i transkrypcja); toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995; *Toć jest dziwne a nowe.* Oprac. A. Jelicz. Wwa 1987 (transkrypcja); *Pol. poezja świecka XV w.* Wyd. 4 zmien. Oprac. M. Włodarski. Wr. 1997 *BNI*, 60 (transkrypcja).

Rkps nieoznaczonej proveniencji istniał jeszcze ok. pol. XIX w. Propozycja podkładu nutowego pieśni „*Mękę Bożą spominajmy...*”: *Polskie pieśni pasyjne...*, jw. T. 2. Oprac. J. Węcowski. Wwa 1977.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP.

J. KRZYŻANOWSKI: *Z marginaliów średniowiecznych. 2. „P.S.”* *Pam. Lit.* 1935. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze.* Wwa 1963. — S. NIEZNAŃSKI: *Średniowieczna liryka religijna.* *Pol. liryka religijna.* Lubl. 1983, s. 33–34; przedr. w: *Studia i wizerunki.* Wwa 1989. — A. RUTKOWSKA-PEŁACHCINSKA: *Podanie o Piotrze z Krepły w świetle rękopisów Rocznika świętokrzyskiego nowego oraz późniejszych przekazów.* *Mente et litteris.* Pozn. 1984, s. 267 przyp. 18. — Z. GŁOMBIEWSKA: *Motywy antyczne w „P.S.”* *Filomata* 1991 nr 403. — J. STARNAWSKI: *Średniowieczna poezja religijna.* Wwa 1992. — W. WYDRA: *Władysław z Gielniowa.* Pozn. 1992. — T. MICHAŁOWSKA: *Średniowiecze.* Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

**PIEŚŃ O WÓJCIE
KRAKOWSKIM ALBERCIE
po 1320**

Tytuł łac.: *De quodam advoco Cracoviensi Alberto.*

Pieśń łacińska (inc.: *In Fortuna qui spem totam...*) o formie pozgonnego monologu wójta Alberta (zm. 1317), głównego obok biskupa Muskaty przywódcy buntu niemieckich mieszczan Krakowa przeciw Władysławowi Łokietkowi na rzecz Bolka Opolskiego w 1311/12. Powstała przypuszczalnie krótko po 1320. Liczy łącznie 126 wersów w 21 strofach zbudowanych na wzór jednego z typów sekwencji. Dwudzielna treść utworu to kolejno: skarga na niestałość Fortuny, czego przykładem są tragiczne losy narratora straconego z wyżyn władzy i bogactwa w loch wziętynny, nędzę i śmierć (strofki 1–14); obwinienie zabornej zdradliwości Niemców, której doświadczają Polacy i Czesi. Autorem „Pieśni”, ułożonej prawdopodobnie w Krakowie, był nieznan z nazwiska Polak; według innej hipotezy dwie części tekstu wyszły spod piór dwóch różnych autorów.

245

J.K. TROJAŃSKI. *Miscellanea Cracoviensia* 2 1815, s. 83–87. – Wyd. kryt. H. KOWALEWICZ. *Pam. Lit.* 1965 z. 3.

Przekł. pol.: W. Syrokomla (1850). Przedr. M. Plezia; Najstarsza poezja polsko-łacińska (do poł. XVI w.). Wr. 1952 *BNI*, 141; M. Bobrzyński: Bunt wójta krakowskiego Alberta z r. 1311. *Bibl. Warsz.* 1877 t. 3; s. 346–348; przedr. w: *Studia i szkice historyczne*. T. 1. Kr. 1922; tłum. filol. H. Kowalewicz, jw.; Z. Kubiak. *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Oprac. K. Żukowska. Wwa 1977; toż w: *Toż jest dziwne a nowe*. Oprac. A. Jelicz. Wwa 1987. Rkpsy z XV w. w: *Bibl. Uniw. Wr. sygn. R. 290*; *Bibl. Jagiel. sygn. 147/51*.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963.); LP.

E. DŁUGOPOLSKI: Bunt wójta Alberta. *Roczn. Kr. 7* (1905). — H. KOWALEWICZ: „Pieśń o wójcie krakowskim Albercie”. *Pam. Lit.* 1965 z. 3. — TENZE: Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-łacińskiej liryki średniowiecznej. Pozn. 1967. — J. WIESIOŁOWSKI: Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV w. Wr.– 1967. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — K. TARGOSZ: Korzenie i kształty teatru do 1500 r. w perspektywie Krakowa. Kr. 1995.

PIETKIEWICZ Antoni 1823–1903

Urodzony 23 października 1823 we wsi Zamość (pow. słucki), w rodzinie drobnej szlachty; syn Antoniego i Zuzanny z Rohozińskich. Od 1831 mieszkał z rodzicami w Żukowym Borku. Zaprzyjaźnił się wówczas z mieszkającym w sąsiedztwie Ludwikiem Kondratowiczem (Władysławem Syrokomlą). W 1835–42 uczęszczał do gimnazjum w Słucku, następnie pracował jako nauczyciel w domach ziemiańskich. W 1845 studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu w Kijowie, w 1846–56 był gubernierem w Dżurynie na Podolu. W 1847 Józef Ignacy Kraszewski umożliwił mu współpracę z *Athenaeum*, trwającą do 1851. Wiersze, opowiadania i artykuły zamieszczał także w innych pismach, m.in. w *Gazecie Warszawskiej* (1852–57), *Bibliotece Warszawskiej* (od 1853), *Gazecie Codziennej* (1854–59). Utwory podpisywał pseudonimem Adam Plug. W 1857 ożenił się z Ludwiką Sierzputowską. Od 1859 zamieszkał w Żytomierzu, gdzie założył gimnazjum męskie. Utrzymywał bliskie kontakty z J.I. Kraszewskim, Janem Prusinowskim, Apollem Korzeniowskim. Nawiązał współpracę z *Tygodnikiem Ilustrowanym* (1860–67, 1892–96, 1902), z *Przyjacielem Dzieci* (1861, 1868, 1870–75, 1886, 1888–89). W 1864–66 przebywał w więzieniu w Kijowie, aresztowany zo-

stał pod zarzutem sprzyjania powstaniu. Zdobyta w tym czasie znajomość języka angielskiego zaowocowała w przekładach z Williama Szekspira, ogłoszonych w *Kłosach* od 1866. W 1866–68 mieszkał w Kamieńcu Podolskim, w latach następnych pracował jako gubernier na Podolu. Od 1873 pisywał do *Kroniki Rodzinnej*. W 1874 przyjechał do Warszawy i tu rozpoczął aktywną działalność publicystyczną. Od 1875 był członkiem redakcji, a w 1879–90 redaktorem naczelnym *Kłosów*. Pomagał Marii Konopnickiej w nawiązaniu kontaktów z warszawską prasą. W 1880 należał do inicjatorów i współredaktorów *Książki jubileuszowej ... J.I. Kraszewskiego*. Od tego roku współpracował z tygodnikiem dla dzieci *Wieczory Rodzinne* (1880, 1883, 1895–96, 1898, 1900, 1902). W 1885 wydał pismo zbiorowe *Dla pogorzalców*. Od 1886 do 1896 oraz od 1899 do 1903 był redaktorem *Kuriera Warszawskiego*. W 1887 obchodził jubileusz 40-lecia, w 1897 — 50-lecia pracy literackiej. Od 1891 do końca życia był redaktorem naczelnym *Wielkiej encyklopedii powszechnej ilustrowanej*, w 1894–99 — kierownikiem literackim *Wędrowca*. Zmarł 2 listopada 1903 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wigilia świętego Jana. Opowiadanie fantastyczne. [Wiersz]. Powst. 1844, wyd. Wil. 1847.

2. Zagon rodzinny. Zbiór obrazków, gawęd, frazsek rymowanych i nierymowanych. T. 1–3. Wil. 1854.

Tu m.in.: Spowiedź. Ustęp z życia mego przyjaciela (wyd. osob. Wil. 1850); Dzieciobójca. Obrazek z wiejskiego żywota (wyd. osob. Wil. 1851, odb. z *Athenaeum*); Gość z grobu. Opowiadanie kościelnego dziadka, powtórzone przez ... (wyd. osob. Wil. 1851, odb. z *Athenaeum*); Zaza. Obrazek obyczajowy (wyd. osob. Wil. 1852).

3. Kłosa z rodzinnej niwy. [Wiersze]. Wil. 1856.

4. Pamiętki domowe. [Wiersze]. Wwa 1858. Wyd. nast. pt. *Głos z Litwy*. Mińsk 1859.

5. Duch i krew. Kilka zarysów z życia towarzyskiego. [Powieść]. T. 1–3. Wil. 1859. Wyd. nast. t. 1–2. Wwa 1897.

Dedyk. J.I. Kraszewskiemu.

6. Drzewo przeklęte. Fantasmagoria. Żytomierz 1861.

7. Smetarz. Obrazek fantastyczny. Kijów 1862.

8. Zupełny zbiór pism... Seria 1. Żytomierz 1862, seria 2. Wil. 1863.

W t. 2 m.in.: Krwawy mirt; Kifor (przekł. czes. ok. 1880). Planowane dalsze tomy nie ukazały się.

9. Oficjalista. Szkice obyczajowe z niedawnej przeszłości. *Kłosa* 1866 nr 76 – 1867 nr 1–130. Wyd. osob. pt. *Oficjalista*. Powieść. T. 1–3. Wwa 1873. Wyd. nast. Wwa 1896.

10. Bakalarze. Powieść. *Kłosa* 1868 nr 180–183, 1875 nr 497–547.

11. Srocza. Obrazek zaściankowy. [Wierszowana gawęda]. Lw. 1869 *Bibl. Mrówki* t. 6. Wyd. nast. z ilustr. W. Gersona. Wwa 1876; Wwa 1892; Wwa 1896.

Przeł. czes. 1882.

12. Przyjaciele. Bajka Krasickiego dialogowana. Lw. 1870 *Bibl. Mrówki* t. 23.

13. Józef Ignacy Kraszewski. Życiorys. *Książka jubileuszowa ... J.I. Kraszewskiego*. Wwa 1880; *Kłosy* 1887 nr 1135–1140, 1156–1161.

14. Trzy legendy z dawnych lat. Według dawnych podań opowiedział ... Ilustr. E.M. Andriolli. Wwa 1889.

Ponadto oprac. i ogł. sylwetki pisarzy, m.in. Ignacego Chodźki, Antoniego Edwarda Odyńca, Deotymy, Marii Rodziewiczówny oraz wspomnienie pośmiertne o Władysławie Syrokomli.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Przekłady

15. W. Shakespeare: Burza. Dramat w 5 a. *Kłosy* 1868 nr 132–143.

16. W. Shakespeare: Król Lir. Tragedia w 5 a. przetłumaczona wierszem rymowym. Lw. 1870.

17. W. Shakespeare: Makbet. Tragedia. *Kłosy* 1871 nr 312–322.

Ponadto tłum. drobne utwory następujących pisarzy: Jan Aicard, Michał Anioł Buonarroti, Angelo Maria Durini, Heinrich Heine, Victor Hugo, Thomas Moore, Alfred de Musset, Aleksander Puszkina, Ludwik Ratisbonne, Algernon Karol Swinburne.

Prace edytorskie

18. M. Stanielewicz: Wężyki. Żytomierz 1861. Wraz z przedmową.

19. A.E. Odynieć: Treny... na zgon córki Antoninki i wnuczki Zosi. Kr. 1886.

20. A.E. Odynieć: Notatki z podróży do Paryża i Londynu. *Kłosy* 1889 nr 1246–1247, 1260–1264.

21. L. Kondratowicz (W. Syrokomla): Wybór poezji. Wyd. nowe na rzecz wdowy i sierot autora. T. 1–5. Wwa 1890.

Współwyd.: W. Korotyński.

Listy do J.I. Kraszewskiego znajdują się w *Bibl. Jagiel.*, listy do E. Orzeszkowej w *Arch. Orzeszkowej IBL PAN*. Ponadto koresp. m.in. w *Bibl. PAN* w Kr. i w Ossol.

OPRACOWANIA

AK9 (1972); LP.

P. CHMIEŁOWSKI: Pierwsze utwory A.P. *Biesiada Lit.* 1898 nr 23 ltu fragm. utworów ogł. z rkpsul. — A.G. BEM:

Studia i szkice literackie. Wwa 1904. — I. MACIEJEWSKA: Sylwetka literacka A.P. *Pam. Lit.* 1958 z. 1. — S. FITA: A.P. *Konopnicka wśród jej współczesnych*. Wwa 1976. — E. JANKOWSKI: Komentarze w książce: Listy E. Orzeszkowej. T. 8. Wr. 1976 s. 465–467. — E. DERESZ: *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — M. WOŹNIAKIEWICZ-DZIADOSZ: Romantyczna powieść organicznikowska. *Studia z lit. pol. i obcej*. Lubl. 1988.

W.A.-Sz.

PIETKIEWICZ Zenon 1862–1932

Urodzony 28 maja 1862 w Pruszyńcu na Polesiu (pow. rzeszycki); syn Henryka i Pauliny z Krzyżanowskich. W Pruszyńcu spędził dzieciństwo, w 1877 wyjechał do Warszawy i zamieszkał u stryja, znanego publicysty, redaktora *Kłosów* Antoniego Pietkiewicza (Adama Pluga). Studiował na wydziale matematycznym i na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Pracę publicystyczną i literacką rozpoczął w *Słowie* w 1882. W 1885 został redaktorem *Gazety Radomskiej*, od 1887 był stałym współpracownikiem *Prawdy*, w której powierzono mu tygodniowy felieton „Na widnokręgu”. Lata 1906–14 spędził w Wilnie, gdzie redagował *Gazetę Wileńską*. Podczas I wojny światowej przebywał w Kijowie, tu udzielał się w Komitecie Obywatelskim, wykładał w Polskim Kolegium Uniwersyteckim, współredagował *Gazetę Narodową* i tygodnik *Kłosy Ukraińskie*. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 wrócił do Warszawy i pracował jako urzędnik w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej, następnie w Głównym Urzędzie Miejskim, potem w Ministerstwie Przemysłu i Handlu, skąd w 1925 przeszedł na emeryturę w stopniu radcy prawnego. Prowadził ożywioną działalność literacką i społeczną; był redaktorem pięciu, a stałym współpracownikiem szesnastu czasopism. Artykuły sygnalował często pseudonimami (m.in.: Drogomir). Pisywał prace z zakresu ekonomii i etnografii, jednakże główną jego domeną były zagadnienia społeczne. Obok artykułów publicystycznych drukował również nowele oraz tłumaczenia z literatury rosyjskiej. Był członkiem Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. Krótko przed śmiercią otrzymał nagrodę im. Adolfa Peretza. Żona jego pochodziła ze znanej rodziny aktorskiej Trapszów. Zmarł 3 lipca 1932 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Szkice społeczne. 1. Nędza i miłosierdzie. 2. Hygiena i życie. 3. Kobieta. 4. Samobójstwo. Wwa 1898.

2. Ogniwa. Myśli o naszej teraźniejszości. Wwa 1914.

Przekłady

3. G.P. Danilewski: Księżniczka Tarakanówna. Wwa 1884.
4. W. Doroszewicz: Sachalin. Wwa 1899.
5. W. Garszyn: Ze wspomnień szeregowca. T. 1–2. Wwa 1899.
6. S. Maksimow: Syberia i ciężkie roboty. Cz. 1–3. Wwa 1898–1900.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977).

M. BRYKALSKA: Z problemów recepcji literatury rosyjskiej w prasie Królestwa Polskiego. *Tradycja i współczesność*. Wr. 1978. — W. RUKÓYŻO. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981).

I.T.

PIETRASZKIEWICZ Onufry 1793–1863

Urodzony w 1793, w niezamożnej rodzinie szlacheckiej, osiadłej w Szczuczynie (pow. lidzki); syn Felicjana i Wiktorii. Po ukończeniu powiatowej szkoły pijarów w Szczuczynie i kilkuletniej pracy jako guwerner (był nauczycielem Ignacego Domeyki) od 1816 studiował na wydziale nauk przyrodniczych i fizycznych Uniwersytetu Wileńskiego. Podczas studiów pracował w kancelarii Radziwiłłowskiej. Był współzałożycielem Towarzystwa Filomatów oraz jego archiwistą; uczestniczył w działaniach Związku Przyjaciół oraz Promienistych. Pisał dumy, sielanki, jamby okolicznościowe i triolety, które były czytane na posiedzeniach filomatów (1817–20), a wydane dopiero po jego śmierci. Debiutował w 1817 czterema wierszami na łamach *Tygodnika Wileńskiego* („Strumyk, fijołek i róża” — nr 61; „Niesłuszna skarga”, „Wioska”, „Do...” — nr 78). Od 1820 studiował jako stypendysta na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie otrzymał stopień magistra filozofii. Na polecenie Adama Mickiewicza utworzył w Warszawie Związek Przyjaciół, który za zadanie miał kontakt z Wilnem. W roku szkolnym 1821/22 był nauczycielem szkoły wojewódzkiej w Lublinie. Podczas pobytu w Królestwie Polskim prowadził ożywioną korespondencję z filomatami, w której informował o życiu studentkim, politycznym i kulturalnym. W 1822 wrócił do Wilna i pracował ponownie w kancelarii Radziwiłłowskiej oraz brał czynny udział w działalności Towarzystwa Filomatów. W procesie filomatów i filaretów udało mu się uniknąć aresztowania (organizował pomoc dla uwięzionych, pośredniczył w przekazywaniu więziennej korespondencji). Mimo to został zesłany w głąb Rosji i po trzymiesięcznym pobycie w Petersburgu udał się na stałe do Moskwy. Pracował na stanowisku adiunkta w bibliotece tamtejszego Uni-

wersytetu. W 1828 i 1830 odwiedził Litwę. Po wybuchu powstania listopadowego został oskarżony o kontakt z internowanymi w Moskwie polskimi oficerami Korpusu Litewskiego, przygotowującymi ucieczkę do kraju. Skazany został na karę śmierci; w styczniu 1832 wyrok zmieniono na zesłanie, pozbawienie szlachectwa i utratę stopnia naukowego magistra. Zamieszkał w Tobolsku, od 1834 opiekował się biblioteką polską, stał się organizatorem życia polskiego na Syberii. W 1841 uzyskał pozwolenie wstąpienia do służby w administracji państwowej. W 1860 mógł wrócić do kraju. Zamieszkał w Wilnie, zajmował się porządkowaniem archiwum filomatów, przechowywanego przez swoją rodzinę. Zmarł 7 grudnia 1863 w Wilnie; pochowany na cmentarzu na Rossie.

Postać P. pojawiała się często w wierszach filomatów, m.in. w 1819 dwa wiersze na jego cześć wygłosił A. Mickiewicz, Tomasz Zan wprowadził go do powieści „Świat i miłość”, wspomniany jest także w pamiętnikach zesłańców syberyjskich.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Sielanki i dumy czytane na posiedzeniach filomatów w latach 1817–1820. Ogl. *Arch. filomatów*. Cz. 3: *Poezja filomatów*. Oprac. J. Czubek. T. 1–2. Kr. 1922.

Tu m.in.: Dumanie u rozwalin zamku Gedymina; Kupała. Sielanka.

2. Opisanie Rosyli, jej mieszkańców, stolicy Petersburga i Moskwy w r. 1824–1830. Powst. ok. 1825–1830. Ogl. *Archiwum filomatów. Listy z zesłania*. 1: *Krąg O.P. i C. Daszkiewiczza*. Zebrzał, oprac. i wstępami opatrzył Z. Sudolski przy współpracy M. Grzebień. Wwa 1997.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 1 (1959).

Koresp. znajduje się w Bibl. Uniw. w Wilnie, Bibl. Litew. Akademii Nauk w Wil., w Bibl. Pol. w Paryżu (Muzeum A. Mickiewicza), Bibl. Jagiel., Bibl. KUL, Bibl. im. Zielińskich w Płocku, Muz. Lit. w Wwie, w Litew. Państw. Arch. Hist. w Wil. Listy m.in. do J. Czeczota, J. Jeżowskiego, A. Mickiewicza, T. Zana ogl.: *Archiwum filomatów*. Cz. 1: Koresp. 1815–1823. Oprac. J. Czubek. T. 1–5. Kr. 1913; *Koresp. filomatów (1817–1823)*. Wwa 1989; Listy do rodziny z pierwszych lat wygnania. Ogl. D. Zamaćńska *Arch. filomatów*. T. 1. *Na zesłaniu*. Red. Cz. Zgorzelski. Wr. 1973 (tu także listy od różnych osób); listy do rodziny oraz m.in. do J. Lelewela, G. Zielińskiego, listy od różnych osób, m.in. od E. Felińskiej, F. Kulakowskiego, G. Zielińskiego ogl. *Arch. filomatów. Listy z zesłania*. 1. *Krąg O.P. i C. Daszkiewiczza*... jw. (1997); listy do T. Zana ogl. *Archiwum filomatów. Listy z zesłania*. 2. *Krąg T. Zana, J. Czeczota i A. Suzina*. Zebrzał, oprac. i wstępami

opatrzył Z. Sudolski. Wwa 1999; listy do S. Kozakiewicza oraz m.in. listy od J. Czeczota, J. Jeżowskiego, T. Zana ogl. *Arch. filomatów. Listy z więzienia*. Oprac. i wstęp Z. Sudolski. Wwa 2000. Ponadto przedr. fragm. koresp.: *Korespondencja filomatów. Wybór*. Oprac. Z. Sudolski. Wr. 1999 BNI, 293.

Ponadto mater. dot. O.P. ogł. w: *Arch. filomatów. Cz. 2. Mater. do hist. Tow. Filomatów*. Wyd. S. Szpotański, S. Pietraszkiewiczówna. T. 1–3. Kr. 1920–1921; *Tow. Filomatów*. Oprac. i wstęp: A. Łucki. Kr. 1924 BNI, 77; wyd. 2 zmien. pt. *Wybór pism filomatów. Konspiracje studenckie w Wil. 1817–1823*. Oprac. A. Witkowska. Wr. 1959 BNI, 77.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

A. MICKIEWICZ: Uwagi nad „Dumaniem u rozwalin zamku Gedymina”. Powst. 1817. Wyd. w: Nieznane pisma A. Mickiewicza (1817–1823). Archiwum filomatów. Wyd. J. Kallenbach. Kr. 1910. — S. PIETRASZKIEWICZÓWNA: Dzieje filomatów w zarysie. Kr. 1912. — J. KLEINER: Mickiewicz. T. 1. Wyd. 2 Lubl. 1948. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza. 1798–1823*. (1957). — A. WITKOWSKA: Równieśnicy Mickiewicza. Wwa 1962 i wyd. nast. — A. KAMIŃSKI: Polskie związki młodzieży (1804–1831). Wwa 1963. — S. ŚWIRKO: Litwa i Białoruś. *Dzieje folklorystyki pol. 1800–1863*. Wr. 1970. — Cz. ZGORZELSKI: O.P. na zesłaniu. *Arch. filomatów*. T. 1. *Na zesłaniu*. Wr. 1973. — Z.J. NOWAK. *Pol. słownik biograf.* 26 (1981). — Z. WÓJCİK: Ignacy Domeyko. Wwa 1995. — W. ŚLIWOWSKA: Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Wwa 1998.

W.A.-Sz.

PIK-MIRANDOLA Franciszek 1871–1930

Urodzony 13 grudnia 1871 w Krośnie; syn Wojciecha Pika, aptekarza, i Marii ze Stacherskich, krewnej Ignacego Łukasiewicza. Uczęszczał do gimnazjum w Sanoku, Rzeszowie i w Krośnie, a następnie w 1891–93 studiował farmację na Uniwersytecie Jagiellońskim. W czasie studiów zetknął się z ruchem socjalistycznym. Po ukończeniu farmacji wyjechał za granicę. W Berlinie, Heidelbergu, Paryżu studiował filozofię i literaturę. W 1896 powrócił do kraju. Prowadził rodzinną aptekę w Krośnie, ale głównie przebywał w Krakowie. Debiutował w 1897. W *Echu Literackim* (dodatku lwowskiego *Dziennika Polskiego*), *Kraju*, *Przeglądzie Tygodniowym*, *Tygodniku Ilustrowanym*, *Dzienniku Krakowskim*, *Życiu* i w *Krytyce* ogłaszał wiersze, prozę poetycką, przekłady poezji. Używał pseudonimu Franciszek Mirandola. Poślubił Elżbietę Lewakowską (bratanicę znanego radykała, Kazimierza Lewakowskiego). Należał do PPS i współpracował z prasą socjalistyczną. Był członkiem redakcji ty-

godnika *Naprzód* i od 1903 współpracował z tym pismem oraz z *Ogniwem*, *Prawem Ludu*, *Robotnikiem* i *Promieniem*. W 1905 włączył się w działalność rewolucyjną; pisał wiersze tematycznie związane z ruchem, m.in. „Warszawiankę 1905 r.”, „Zahuczał grzmot...”, „Spłynęła na nich zemsta noc...”. W 1906 przebywał w Raperswilu w Szwajcarii. Po powrocie do kraju zamieszkał w Krośnie. Pracował jako farmaceuta, dzierżawiąc kolejno apteki w Bukowsku (1910), Łącku (1912–13), Stryju (1913). Przed wybuchem I wojny światowej przez parę lat był zatrudniony jako sekretarz w fabryce narzędzi wiertniczych w Stryju. Na czas wojny przeniósł się do Krakowa. Redagował *Ecran*, publikował opowiadania, m.in. w *Nowej Reformie* (1915–17), w *Mascech* (1918–19), ale przede wszystkim zajął się pracą translatorską. Przekładał poezję m.in. Julesa Laforgue'a, Paula Verlaine'a (*Głos* 1902, *Krytyka* 1906, *Lamus* 1910, *Masce* 1918). W 1919–21 przebywał w Warszawie. Pisał scenariusze filmowe, opracowywał przełroczta dla Centralnego Biura Wydawnictw NKN, współpracował ze *Strażnicą Polską*. W 1921 wrócił do Krakowa. Przyjaźnił się z Władysławem Orkanem. Żył w trudnych warunkach materialnych, utrzymywał się jedynie z pracy tłumacza. Pracował głównie dla wydawnictwa Rudolfa Wegnera w Poznaniu i dla wydawanej przez niego serii Biblioteka Laureatów Nobla przełożył kilkadziesiąt pozycji z literatury angielskiej, francuskiej, niemieckiej i z literatury skandynawskiej. Wydał kilkanaście tomów wierszy dla dzieci. Zmarł 3 czerwca 1930 w Krakowie; pochowany na cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Liber tristium. [Poezje]. Kr. 1898.
 2. Liryki. Kr. 1901.
 3. Tempore belli. Opowieści z dziejów rządów rosyjskich w Galicji. Wwa 1916.
 4. Tropy. Kr. 1919.
- Opowiadania.
- Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965). Liczne przedr. wierszy w antologiach poezji rewolucyjnej.

Przekłady (wybór)

5. M. Gorki: W więzieniu. Kr. 1905.
6. E. Pouillon: Jęp Bernardach. Powieść. Lw. 1905.
7. G. Boissier: Tacyt. Lw. 1906.
8. O. Mirbeau: Ksiądz Juliusz. Lw. 1906.
9. E. Zola: *Germinal*. Lw. 1906. Wyd. nast. m.in. [wyd. 4] Wwa 1948.
10. W. O'Brien: Sylwetki irlandzkie. Lw. 1907.
11. G. Geffroy: *Wieżień. Żywot i dzieła Augusta Blanquiego*. Lw. 1907.

12. Novalis: Henryk Ofterdingen. Powieść. Wwa 1914.
13. R. Keller: Baśń ostatnia. Pozn. 1919.
14. M. Björnson Björnsterne: Synnöwe Solbakken. Lw. 1922. Wyd. 2 Lw. 1925.
15. A. France: Poglądy ks. Hieronima Coignarda. Lw. 1922. Wyd. nast. m.in. [wyd. 4] Wwa 1966.
16. J.W. Goethe: Cierpienia młodego Wertera. Kr. 1922 *BN* II, 22. Wyd. nast.: Wstęp Z. Zagórski. Wr. 1996.
17. S. Lagerlöf: Tętniące serce. Powieść. Lw. 1922. Wyd. nast. m.in. [wyd. 5] Wwa 1949.
18. M. Maeterlinck: Inteligencja kwiatów. Lw. 1922. Wyd. nast. m.in. [wyd. 4] Wwa 1948.
19. M. Maeterlinck: Życie pszczół. Lw. 1922. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 6] Wwa 1958; Wwa 1998.
20. R. Rolland: Colas Breugnon. Lw. 1922. Wyd. nast. m.in.: Rzym 1945; wyd. 12 [właśc. 18] Wwa 1974; wyd. 16 Wwa 1987; Wwa 1993; wyd. 17 Wwa 1995; Wwa 1996.
21. K. Spitteler: Imago. Lw. 1922.
22. R. Tagore: Noc ziszczenia. Lw. 1922. Wyd. nast. Wwa 1992.
23. S. Benelli: Uczta szyderców. Poemat dramatyczny w 4 a. Wyst. i wyd. Kr. 1923.
24. M. Björnson Björnsterne: Dziewczę ze Słonecznego Wzgórza. Marsz weselny. Pozn. 1923. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 [właśc. 4] Pozn. 1967; Wwa 1969 (tylko Marsz weselny); wyd. 6 Pozn. 1984; wyd. 7 Pozn. 1990.
25. K. Gjellerup: Dojrzałość do życia. Powieść. Lw. 1923. Wyd. nast.: wyd. 2 Pozn. 1928; Pozn. 1957.
26. K. Gjellerup: Pielgrzym Kamanita. Romans starohinduski. Lw. 1923. Wyd. 2 Pozn. 1931.
27. K. Hamsun: Głód. Lw. 1923. Wyd. nast. m.in. wyd. 2 [właśc. 5] Wwa 1966; wyd. 4 Wwa 1989.
28. P. Heyse: L'Arrabiata. Nowele włoskie. Lw. 1923. Przedr. w książce: Wesele na Capri. Nowele włoskie. Wwa 1959.
29. R. Kipling: Księga dżungli. Lw. 1923. Wyd. nast. Pozn. 1928.
30. R. Kipling: Druga księga dżungli. Pozn. 1923. Wyd. 2 Pozn. 1928.
31. S. Lagerlöf: Gösta Berling. Lw. 1924. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Pozn. [1929]; Wwa 1956; Wwa 1960; Pozn. 1976; wyd. 6 Wwa 1987.
32. M. Maeterlinck: Wielka tajemnica. Pozn. 1923.
33. H. Pontoppidan: Diabeł domowego ogniska. Lw. 1923. Wyd. nast. Lw. 1925.
34. R. Rolland: Jan Krzysztof. Wwa 1923.
35. R. Tagore: Opowiadania. Pozn. 1923. Wyd. 2 Pozn. 1928. Przedr. w książce: Głodne kamienie i inne opowiadania. Wwa 1961.
36. M. Björnson Björnsterne: Tomasz Rendalen. Lw. 1924.
37. D. Defoe: Robinson Kruzo, jego życie, doświadczenia i przypadki. Oprac. dla młodzieży. Wwa [1924].
38. K. Gjellerup: Wędrowcy świata. Lw. 1924. Wyd. 2 Pozn. 1929.
39. V. Heidenstam: Hans Alienus. Powieść. Lw. 1924.
40. H. Pontoppidan: Ziemia obiecana. Lw. 1924.
41. R. Rolland: Wycieczka w krainę muzyki przeszłości. Lw. 1924.
42. R. Rolland: Dusza zaczarowana. T. 1–3. Lw. 1924–1928. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 6] t. 1–3. Wwa 1953; t. 1. Wwa 1955.
43. Runa: Miedź brzęcząca. Łódź 1924.
44. A. Daudet: Przygody Tartarina w Alpach. [B.m.] 1925. Wyd. nast. Wwa 1939.
45. A. Humboldt: Podróż po rzece Orinoko. Wwa 1925.
46. G. Lafenestre: Legenda św. Franciszka z Asyżu. Lw. 1925.
47. S. Lagerlöf: Maja Liza. Romans. Lw. 1925.
48. M. Maeterlinck: Mądrość i przeznaczenie. Lw. 1925.
49. M. Maeterlinck: Skarb ubogich. Lw. 1926.
50. G.K. Chesterton: Powrót Don Kiszota. Stanisławów 1927. Wyd. nast. Wwa 1928.
51. A.F. Herold: Życie Buddy. [B.m.] 1927.
52. S. Lagerlöf: Charlota Loewenskoeld. Powieść. Pozn. 1927.
53. M. Maeterlinck: Życie termitów. Lw. 1927. Wyd. nast.: Mikołów 1947; Wwa 1958.
54. G. Rouger: Romans Antara. Według starych źródeł arabskich. Lw. 1927.
55. J. Spyri: Heidi. Pozn. 1927. Wyd. 2 Wwa 1990.
56. R.H. Bartsch: Książę pieśni. Powieść o Franciszku Szubercie. Wwa 1928.
57. K. Hamsun: Misteria. Pozn. 1928.
58. P. Heyse: Kleopatra i inne nowele. Pozn. 1928.
59. M. Maeterlinck: Śmierć. Pozn. 1928. Wyd. nast. Wwa 1993.
60. F. Schiller: Dziewica Orleańska. Tragedia romantyczna w 5 a. z prologiem. Kr. 1928 *BN* II, 47.
61. E. Wallace: Czerwony krąg. Powieść. Wwa 1928.
62. J. Wasserman: Człowiek złudzeń. Cz. 1–3. Wwa 1928.
63. Dziewczę z kabaretu i inne arcydzieła nowelistyczne wielkich pisarzy. Kr. 1928.
64. J.Ch. Andersen: Baśnie. Pozn. 1929.
65. S. Bergman: Na nartach i sankach przez Kamczatkę. Pozn. 1929.
66. H. Bettauer: Trzy godziny małżeństwa. Powieść. Kr. [1929].
67. M. Maeterlinck: Życie przestrzeni. Pozn. 1929. Wyd. nast. Kr. 1994.
68. R. Ottolengui: Guzik z kamei. Pozn. 1929.
69. H. Pontoppidan: W czepku urodzony. (Lykke Per). Powieść. Pozn. 1929.
70. R.H. Savage: Moja oficjalna żona. Pozn. 1929.

71. E. Wallace: Pod biczem zgrozy. [Pozn.?] 1929.
 72. J. Wassermann: Eugeniusz Faber, czyli stracone lata. Kr. 1929.
 73. J. Wassermann: Golgota życia. Kr. 1929.
 74. G.K. Chesterton: Radość życia. Wwa [1930?].
 75. G. Colette: Niewiniątko. Powieść. Wwa 1930.
 76. M. Maeterlinck: Ścieżkami wzwyż. Pozn. 1930.
 77. E.M. Requark [pseud.]: Pod Troją bez zmian. Kr. 1930.

Ponadto tłum. zbiory baśni dla dzieci.

Koresp. i mater. w zbiorach Bibl. Jagiel. (tu listy od W. Orkana z 1904–1928), Bibl. Nar. (tu listy do M. Garfeinowej-Garskiej z 1905–1915), Ossol. Również mater. w Muzeum Farmacji w Kr.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J.L. HERLAINE: F.P.-M., pieśniarz miłości i niedoli. Wwa 1933 [tu wybór utworów F.P.]. — J. TRZNADEL: F.M. *Obraz lit. pol. S. 5 t. 1* (1968). — J.E. PŁOMIŃSKI: W klanie młodopolskiej Bohemy. W: *Twórcy bez masek*. Wwa 1956. — *Farmacja Pol.* 1973 nr 3 [tu: Z. JURGUTIS: Mgr F.P.-M. w setną rocznicę urodzin; T. KAZAŁSKA, A. KOSIEK: F.P.-M. kontakty z farmacją]. — J. TRZNADEL: M.F. *Pol. słownik biogr.* 21 (1976). — A. ŁEBKOWSKI: F.M. Tropienie wolności. *Ruch Lit.* 1982 nr 3/4. — A. ZYGA: *Czas Przeszły i Przyszły* (dod. *Echa Kr.*) 1987 nr 107. — A. NIEWIADOMSKI: *Fantastyka* 1988 nr 5.

A.P.

PILAT Roman 1846–1906

Urodzony 13 lipca 1846 we Lwowie; syn Stanisława, pedagoga i literata, uczestnika powstania listopadowego, i Rudolfiny z Gnatowskich. Gimnazjum klasyczne ukończył w 1864 we Lwowie. Po maturze rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Lwowskim (1864–66), po dwóch latach przeniósł się na wydział filozoficzny (1866–68). W tym okresie uczestniczył w działalności Towarzystwa Bratniej Pomocy, a także w pracach Czytelni Akademickiej, której był pierwszym przewodniczącym (1866). Wszystkie kolejne stopnie naukowe uzyskał na Uniwersytecie Lwowskim; w 1871 — habilitację w zakresie historii literatury, w 1876 — profesurę nadzwyczajną, w 1879 — zwyczajną. Dwukrotnie pełnił funkcję dziekana wydziału filozoficznego, a w 1890/91 — urząd rektora. W obowiązkach nauczyciela-wychowawcy widział główną domenę swego działania. Rezultatem tej pracy był podręcznik „Historii literatury polskiej” (na podstawie wykładów opracowany i wydany pośmiertnie przez uczniów P.). W 1886 został prezesem nowo powstałego Towa-

rzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. Na tym stanowisku redagował *Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza*, którego sześć obszernych tomów wypełniły jego własne prace badawcze i edytorskie dotyczące twórczości A. Mickiewicza. Był inspiratorem zbiorowego wydania „Dzieł” Mickiewicza, dla edycji tej przygotował „Pana Tadeusza” (wyd. pośmiertnie). W 1905 otrzymał tytuł profesora honorowego Uniwersytetu Lwowskiego oraz Order Żelaznej Korony III klasy. Tego roku ze względu na zły stan zdrowia ustąpił z katedry. Zmarł 6 kwietnia 1906 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O literaturze politycznej Sejmu Czteroletniego (1788–1792). Kr. 1872 odb. z *Przegl. Pol.*
2. Pieśń „Bogurodzica”. I. Restytucja tekstu. Kr. 1879 odb. z *Pam. AU Wydz. Filol. i Hist.-Filoz.*
3. Początek publicystyki literackiej w Polsce. Cz. I. Czasopisma „uczone”. Lw. 1882 odb. z *Przew. Nauk. i Lit.*
4. Jak należy wydawać dzieła pisarzy polskich XVI i XVII w. Kr. 1886 nadb. z *Pam. Zjazdu Hist.-Lit. im. J. Kochanowskiego. Arch. do Dzieł Lit. i Oświaty w Polsce.*
5. Autografy pierwszych trzech ksiąg „Pana Tadeusza”. Lw. 1892 odb. z *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza.*
6. Historia literatury polskiej od czasów najdawniejszych do roku 1815. Wykłady uniwersyteckie. Oprac. L. Bernacki [i in.]. Red. W. Bruchnański. T. 1 cz. 1–2. Wwa 1926; cz. 3. Kr. 1925 [właśc. 1942, wyd. konspiracyjne]. T. 2 cz. 1–2. Lw. 1902, T. 3. Lw. [1911], T. 4 cz. 1–2. Lw. 1908.
7. Gramatyka języka polskiego. Wykłady uniwersyteckie. Oprac. F. Krček. T. 1–2. Lw. 1908–1909.

Prace edytorskie

8. A. Mickiewicz: Dzieła. Wyd. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza. T. 5–6; Pan Tadeusz. Z rękopisów R. Pilata wyd. W. Bruchnański. Lw. 1910–1911.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

T. ULEWICZ: R.P. z perspektywy dwóch pokoleń. *Pam. Lit.* 1963 z. 3. — W. BRUCHNAŃSKI: Konterfekty historyków literatury. W: *Między średniowieczem a romantyzmem*. Wwa 1975 (prwdr. 1906). — K. GÓRSKI: Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich. Wwa 1975. — A. HUTNIKIEWICZ: *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 3. Wr. 1985. — R. SKRĘT: R.P. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 20 (1985) s. 69–73. — S. FITA: *Między Lwowem a Wrocławiem*. Listy R.P. do W. Nehringa. *Tamże* 21 (1986) s. 115–132. — E. KUCHARSKI: Nauczycielska działalność R.P. *Między teorią a hist. lit.* Wwa 1986. — S. FITA: *Towarzystwo Literackie im.*

Adama Mickiewicza 1886–1986. Wr. 1990. — J. STARNAWSKI: Sylwetki lwowskich historyków literatury. *Przełom Wsch.* 2 (1992/93) z. 1.

I.T.

PILCHOWSKI Dawid 1735–1803

Inna forma nazwiska: Pilichowski.

Urodzony 15 grudnia 1735 w rodzinnym majątku Rutkiszki koło Suwałk (woj. trockie). Kształcił się w szkołach jezuitów i po ukończeniu retoryki 3 września 1752 wstąpił do zakonu jezuitów. Nowicjat i zakonne studia humanistyczne odbył w Wilnie, tu też w 1757 podjął pracę nauczycielską jako profesor infimy i (po roku) syntaksy w Collegium Nobilium. Od 1759 uczył w Akademii Wileńskiej jako profesor poetyki. W 1760 debiutował wierszem okolicznościowym w druczku zbiorowym „Żal po śmierci JW. Imci Pana Antoniego z Ursynów Dowoyny Solłohuba”. W 1761–65 studiował w Akademii Wileńskiej teologię, w 1764 otrzymał święcenia kapłańskie, w 1766 — stopień doktora filozofii. Wrócił wtedy do pracy w wileńskim Collegium Nobilium obejmując stanowiska: prefekta studiów, profesora wymowy, a od 1768 również poetyki. Tegoż roku przygotował zbiór mów i ćwiczeń uczniowskich, który poprzedził teoretyczną przedmową (wydanie niezrealizowane). W 1773 został mianowany prefektem Collegium Nobilium i jego biblioteki ufundowanej przez siebie w 1770. Tuż przed ogłoszeniem kasaty jezuitów uzyskał 8 października 1773 promocję na doktora teologii Akademii Wileńskiej. Po kasacie pracował jako profesor pojezuickiego kolegium (do jego zniesienia) i prefekt Drukarni Akademickiej, zajmował się też działalnością duszpasterską i pracą przekładową. W listopadzie 1778 został promowany na doktora prawa kanonicznego. W kwietniu 1783 z ramienia Komisji Edukacji Narodowej powołano go na wizytatora generalnego szkół w Wielkim Księstwie Litewskim; latem wizytował szkoły wydziału nowogródzkiego i częściowo litewskiego i poleskiego, a od jesieni do 1793 pracował jako profesor literatury łacińskiej i polskiej w zreformowanej Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz pełnił obowiązki prezesa Kolegium Moralnego; w 1785–87 był także wizytatorem. Na przełomie 1789/90 uczestniczył jako delegat ze Szkoły Głównej — wraz z Marcinem Poczubutem i Hieronimem Stroynowskim — w posiedzeniach Komisji Edukacji Narodowej w Warszawie, gdzie przygotowywano nową redakcję „Ustaw dla stanu akademickiego”. Od około 1785 był kancynikiem, a następnie — kustoszem inflanckim; na początku 1792 wszedł do kapituły wileńskiej (instalowany 18 października) i w 1793 reprezentował kapitułę na zwo-

lanym przez targowicę zjeździe duchowieństwa w Grodnie. Na Sejmie Grodzieńskim powołano go do nowo utworzonej litewskiej Komisji Edukacyjnej. W 1793 został biskupem sufraganiem wileńskim (prekonizowany 1 czerwca 1795 z tytułem biskupa Echines in partibus infidelium) i profesorem emerytem. W insurekcji działał jako kierownik Wydziału Instrukcji Deputacji Centralnej Wielkiego Księstwa Litewskiego. W grudniu 1794 wybrany wikariuszem kapitulnym, został oficjałem i administratorem diecezji wileńskiej sede vacante. Po przyłączeniu diecezji do biskupstwa inflanckiego (od końca 1796 do początku 1798) zarządzał diecezją w zastępstwie biskupa inflanckiego, po odłączeniu diecezji był ponownie biskupem sufraganiem wileńskim. Od 1797 należał do Wileńskiej Komisji Edukacyjnej. W 1800 został powołany na członka Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1803 ustanowił wieczystą fundację na utrzymanie i edukację dwunastu ubogich uczniów i powierzył jej zarząd misjonarzom wileńskim. Był odznaczony Orderem św. Stanisława (1790), Orderem św. Jana Jerozolimskiego (1798) i Orderem św. Anny klasy I (1803). Zmarł 4 grudnia 1803 (wg starego stylu 22 XI) w Wilnie; pochowany w osobnej kaplicy na cmentarzu św. Stefana.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Sto uwag krótkich a ważnych myślącym o zbawieniu swym do rozstrząśnienia podanych. Wil. 1777. Wyd. nast.: Wil. 1784; Wil. 1798; wyd. 6 Kr. 1881.
2. Odpowiedź na pytanie: izali nieczulość w wyższych wiekach ku poddanym tak była opanowała serca Polaków, iż uczeni nawet nią zarażeni zostali? Czyli dodatek do księgi „O poddanych polskich”. [Wil.] 1789 (anonim.). Przedr. w: *Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 1. Wr. 1955.

Nadto mowy w: *Mouy wyborne po większej części z starożytnych mówców i dziejopisów zebrane*, t. 2, Wil. 1784 oraz listy pasterskie z 1795 i 1798.

Natomiast nie jest autorstwa P. przypisywana mu bezpodstawnie (za Jocherem, Bielińskim, Estreicherem) wyd. anonim. *Sadzawka owcza dla wszelkiego stanu ludzi potrzebna...* [Lw. przed 1780].

Przekłady

3. C. Sallustius Crispus: O wojnach z Katyliną i Jugurthą. Wil. 1767. Wyd. nast. pt. *Historia o wojnie z Katyliną*. Począjów 1776.
4. L. Annaeus Seneca: Ksiąg pięcioro. O krótkości życia, o życiu szczęśliwym, o opatrności, o pokoju duszy, o stałości mądrego. Wil. 1771. Wyd. nast. Wil. 1792.

5. L. Annaeus Seneca: O łaskawości i gniewie. Wil. 1775. Wyd. nast. Wil. 1782.

6. J. Thierard: Zebranie nauk chrześcijańskich wydane włoskim językiem... Wil. 1776.

7. L. Annaeus Seneca: Listy do Luciliusza. T. 1–4. Wil. 1781–1782.

Prace edytorskie

8. L. Annaeus Seneca: O dobrodziejstwach ksiąg siedmiorgo przekładania ... Łukasza Górnickiego. Wil. 1772.

9. P. Skarga: Żywy świętych Starego i Nowego Zakonu ... na język polski przełożone... Wil. 1780.

Wg edycji z r. 1747.

Raporty z wizytacji szkolnych P. w: *Raporty generalnych wizytatorów szk. KEN w W. Ks. Litew. 1782–1792*. Oprac. K. Bartnicka i I. Szybiak. Wr. 1974.

Listy w rkpsach Bibl. Litew. Akad. Nauk w Wil. i Bibl. Uniw. Wil.

OPRACOWANIA

NK 6/1–2 (1970–72); LP.

J. I. KOSSAKOWSKI: Rys życia i pism D.P. *Nowy Pam. Warsz.* 1804 t. 14; przedr. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 4 (1807). — M. BALIŃSKI: Dawna Akademia Wileńska. Petersburg, 1862. — R. PILAT: O literaturze politycznej Sejmu Czteroletniego. Kr. 1871. — J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński (1759–1831). T. 2–3. Kr. 1899–1900. — J. KURCZEWSKI: Ks. D.P. profesor prawa kanonicznego Akademii Wileńskiej. *Kwart. Teolog.* 1904 z. 1/2. — W. SMOLEŃSKI: Publicyści anonimowi z końca w. XVIII. *Przeł. Hist.* 1912 i odb. — T. EUSTACHIEWICZ: Seneka w Polsce. *Eos* 1913 z. 2. — J. FIJAŁEK: Ks. D.P. *Kwart. Teolog. Wil.* 1923/24 z. 1–2. — W. JANUSZKIEWICZOWA: D.P. jako profesor literatury w Szkole Głównej W. Ks. Litewskiego. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 uskrzeszenia Uniw. Wil. T. 1*. Wil. 1929 i odb. — S. BEDNARSKI: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — A. JOBERT: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773–1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paris 1941; przekł. pol. M. Chamcówna. Wr. 1979. — J. ZIĘTARSKA: Sztuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — J. POPLATEK: Komisja Edukacji Narodowej. Udział b. jezuitów w pracach KEN. Uzup. L. Grzebiń, przygot. do druku J. Paszenda. Kr. 1973. — I. SZYBIAK: Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w W. Ks. Litewskim. Wr. 1973. — E. ALEKSANDROWSKA: *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — L. GRZEBIŃ: *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — L. PIECHNIK: Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730–1773. Rzym 1990. — L. GRZEBIŃ: *Enc. wiedzy o jezuitach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1996.

PILECKI Antoni 1853–1921

Urodzony 8 lipca 1853 w Dobrzyniu nad Drwęcą; syn Feliksa i Joanny z Petrykowskich. Do gimnazjum uczęszczał przypuszczalnie w Warszawie, następnie studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim. Od 1873 był stałym współpracownikiem *Przeglądu Tygodniowego* (do 1894). Brał żywy udział w dyskusji toczącej się na temat „nowej” poezji; ogłaszał wiersze programowe i społeczne. W 1876 ukończył prawo i od 1881 pracował jako adwokat, zajmował się także twórczością publicystyczną. W 1875 był redaktorem *Opiekuna Domowego*, redagował przez krótki czas *Antrakt* i *Rocznik Literacki*. W 1880–1905 wygłaszał wiele odczytów dotyczących głównie poezji. Współpracował z warszawską prasą, publikując wiersze, opowiadania, artykuły, recenzje teatralne i literackie, odczyty; m.in. w *Kłosach* (1874–90), *Opiekunie Domowym* (1874–76), *Bluszczu* (1875–1918 z przerwami), *Tygodniku Powszechnym* (1877–79), *Kurierze Warszawskim* (1879–1912), *Wędrowcu* (1887–1902), *Życiu* (1887–91), *Rechu Muzycznym, Teatralnym i Artystycznym* (1888–93), *Kraju* i jego dodatku *Przegląd Literacki* (1888–98), *Tygodniku Ilustrowanym* (1888–1900), *Kurierze Codziennym* (1893–97) i *Biesiadzie Literackiej* (1896–1917). Należał do Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich w Warszawie. Zmarł 28 października 1921 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Społeczne znaczenie poezji i społeczne jej stanowisko w krótkim zarysie. Wwa 1874.
2. Obrazki z życia kobiecego. [Opowiadania]. Wwa 1876.
3. Poezje. Zeszyt I–IV. Wwa 1880–1884. Przedr. w poz. 4.
4. Poezje. Wwa 1891.
5. Miłość w poezji romantycznej. Odczyt... 1893. Wwa 1894 odb. z *Bluszczu*.
6. Kobiety – poetki. Odczyty. Wwa 1895.
7. Dzieje małżeństwa. Powieść. Wwa 1897.
8. Przyroda w poezji. [Odczyt] Wwa 1899.
9. Poeta i świat. Odczyty. Wwa 1905 [1904].

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Przedr. art.: *Programy i dyskusje lit. okresu pozytywizmu*. Wr. 1985 BNI, 249.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

Księga wierszy pol. XIX w. 3 (1954); Wwa 1954; wyd. 2 (1956). — J. BACULEWSKI: Poezja programowa wczesne-

E.A.

253

go pozytywizmu. *Obraz lit. pol.* 5, 4 t. 1 (1965). — E. WARRZENICA-ZALEWSKA: Przelom scjentystyczny w publicystyce warszawskiej „Obozu młodych” (lata 1866–1876). Wr. 1978. — M. KABATA. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981).

A.P.

PILSZTYNOWA Regina Salomea 1718 – po 1760

Urodzona 1718 w rodzinie bliżej nieznaney; według własnych informacji była córką Joachima Rusieckiego. Dzieciństwo spędziła w województwie nowogródzkim, według innych danych była neofitką ochrzczonej przez jezuitów w Barze. Posiadała elementarne wykształcenie; szkół zapewne nie kończyła, gdyż mając lat czternaście wyszła za mąż za Jakuba Halpira, luteranina, biegłego lekarza i okuliste, i wraz z nim wyjechała do Stambułu. Od tej chwili do końca życia trudniła się po amatorsku medycyną, przyuczyszysy się zawodu najpierw przy mężu, później u medyków tureckich i włoskich oraz dzięki własnemu obserwacjom i eksperymentom. Całe życie spędziła w podróży. Po trzech latach małżeństwa rozstała się z mężem; wkrótce owdowiała i powróciła do Polski, gdzie w 1739 poślubiła Józefa Fortunata Pichelsteina, Austriaka, którego uprzednio wykupiła z niewoli tureckiej i dla którego następnie wystarala się o patent chorążego w armii litewskiej hetmana Michała Kazimierza Radziwiła. Pewien czas spędziła jako lekarka w Nieświeżu. Potem wyprawiła się do Rosji, Karyntii, Niemiec (odwiedziła również Wiedeń i Wrocław). Po powrocie rozeszła się z mężem (1743), który roztrwonil pieniądze i usiłował ją otruć. Następnie związała się również niefortunnie z bliżej nieznanym I.M.C.Z. (może stąd kolejne jej nazwisko Makowska) i przez wiele lat jako lekarka przebywała na Wołyniu, Podolu i w Kijowskiem. W 1759, po zerwaniu z mężem, wyjechała ponownie do Turcji i została nadworną medyczką i okulistką haremu sultana Mustafy III. Dzięki licznym wyprawom za granicę przyswoiła nieco język niemiecki i rosyjski oraz lepiej potoczny turecki. Pamiętnik, pisany językiem mówionym, nie posiada znamion pracy literackiej, natomiast stanowi interesujący przekaz obyczajów epoki i jest jedną z pierwszych prób kobiecej relacji autobiograficznej. Pamiętnik kończy się na roku 1760. Losy autorki po tej dacie nie są znane. Miała kilkoro dzieci, w tym syna, Stanisława Pilsztyna, późniejszego tłumacza poselstw polskich do Turcji.

TWÓRCZOŚĆ

1. Echo na świat podane procederu podróży i życia mego awantur ... Pamiętnik w siedmiu rozdz. (ostatni bez zakończenia) prozą, na końcu wierszowana Pieśń mojej kompozycji. Powst. 1760

w Stambule. Wyd. (z modernizacją brzmienia i układu tekstu) R. Pollak i M. Pełczyński pt. *Proceder podróży i życia mego awantur*. Kr. 1957 *Pam. i Wspomnienia* S. I: *Pamiętniki Pol.* Autograf Bibl. Czart. rkps nr 1482.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

M. LIPińska: *Les femmes et le progrès des sciences médicales*. Paris 1930. — J. REYCHMAN: Życie polskie w Stambule w XVIII w. Wwa 1959 (rozdz. pt. Dwie kobiety). — M. WEISS-BRZEZINOWA: Regionalizmy kresowe w „Pamiętniku” Rusieckiej. *Zesz. Nauk UJ*. 114 *Prace Językozn.* z. 15 (1965). — R. POLLAK: Pamiętnik Rusieckiej-Pilsztynowej. W: *Od renesansu do baroku*. Wwa 1969. — Z. KUChowicz: Wizerunki niepospolitych niewiast staropolskich XVI–XVIII w. Łódź 1972. — A. CIENSKI: Pamiętnikarstwo polskie XVIII w. Wr. 1981. — B. GROS-FELD: Pichelsteinowa Salomea. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — W. GRUCKIEWICZ: Adyseja nawagradzkiej lekarki. Mińsk 1990. — I. MACIEJEWSKA: Specyfika relacji pamiętnikarskiej „Procederu podróży i życia mego awantur” R.S. z Rusieckich P. *Pisarki pol. epok dawnych*. Olsztyn 1998. — J. PARTYKA: Kobieta oswaja męską przestrzeń. Polska lekarka w osiemnastowiecznym Stambule. *Tamże*. — G. BORKOWSKA, M. CZERMIŃSKA, U. PHILLIPS. *Pisarki pol. od średniowiecza do współczesności*. Gdańsk 2000.

I.T.

PINI Tadeusz 1872–1937

Urodzony 9 kwietnia 1872 we Lwowie; syn Józefa, b. podpułkownika wojsk polskich z 1863, urzędnika Wydziału Krajowego. Po ukończeniu III Gimnazjum Klasycznego, w 1892–95 studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego filologię polską (pod kierunkiem Romana Pilata i Antoniego Kaliny), a także germanistykę oraz filologię klasyczną. W 1895 debiutował w lwowskim *Przewodniku Naukowym i Literackim* rozprawą pt. „Zygmunta Krasieńskiego tak zwany „Niedokończony poemat. Próba genezy.” Od 1897 ogłaszał artykuły, studia i recenzje w *Ate-neum*, *Kwartalniku Historycznym*, *Muzeum*, *Słowie Polskim*, *Szkole*. Od 1898 współpracował z *Pamiętnikiem Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza*, później — z *Pamiętnikiem Literackim*. W 1897 rozpoczął pracę jako nauczyciel gimnazjalny początkowo we Lwowie, następnie w Tarnowie. W 1905 wrócił do Lwowa, gdzie do 1907 redagował *Pamiętnik Literacki*, a w 1906–11 — serie popularnonaukowych monografii „Nauka i Sztuka”, wydawaną przez Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych. We Lwowie był inicjatorem i współorganizatorem Towarzystwa Wydawniczego Pisarzy Polskich (1909–10). Od 1909 redagował

„Bibliotekę Klasyków Polskich”, a w 1912–18 wydawał własnym nakładem wielotomową „Historię malarstwa” Haldane Macfalla. W owym czasie i w latach późniejszych uprawiał głównie działalność edytorską, koncentrując się na epoce romantyzmu. Wielokrotnie wydawał dzieła Krasińskiego, Mickiewicza, Słowackiego. W 1919 przeniósł się do Warszawy i od tego roku kierował Instytutem Wydawniczym „Biblioteka Polska”, którego był współorganizatorem. Prace historycznoliterackie publikował m.in. w *Ruchu Literackim* (1926, 1934–35), *Nowej Książce* (1934–35), *Pamiętniku Literackim* (1928, 1933). W 1930 wrócił do Lwowa, gdzie został kierownikiem spółki wydawniczej „Parnas Polski” i redagował „Bibliotekę Poetów Polskich”. Wydanie w tej serii dzieł Norwida spowodowało długoletni proces z Zenonem Przesmyckim o prawa autorskie. Ożenił się z Marią ze Schreiberów. Zmarł 7 września 1937 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Adam Asnyk. Wspomnienie pośmiertne. Lw. 1897 odb. z czasop. *Szkola*.
2. Kornel Ujejski. Wspomnienie pośmiertne. Lw. 1897 odb. jw.
3. Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Lw. 1898 odb. jw.
4. Mickiewicz jako wydawca poezji Garczyńskiego. Lw. 1898.
5. Stefan Garczyński. Szkic biograficzno-literacki. *Przew. Nauk. i Lit.* 1898; przedr. *Rok Mickiewiczowski. Księga pam.* Lw. 1899.
6. Studium nad genezą „Irydiona” Zygmunta Krasińskiego. Lw. 1899.
7. Dwaj poeci filozofowie. Szkic literacki. [Garczyński, Krasiński]. Lw. 1900 odb. z *Spr. Dyr. c.k. Lw. Gimn. im. Franciszka Józefa za r. 1900*.
8. H. Sienkiewicz jako pisarz narodowy i artysta. Tarnów 1901.
9. Władysław Syrokomla i jego utwory. Lw. 1901.
10. Nasza współczesna poezja. Lw. 1902.
11. Piotr Chmielowski. Wspomnienie pośmiertne. Lw. 1904 odb. z *Muzeum*.
12. Franciszek Krzeczek. Wspomnienie pośmiertne. Lw. 1916 odb. z *Kur. Lw.*
13. O przyszłe drogi literatury polskiej. (Polemika ze Stefanem Żeromskim). Lw. 1916.
14. Krasiński. Życie i twórczość. Pozn. [1928].
15. Literatura polska w okresie 1796–1863. *Pol-ska, jej dzieje i kultura*. T. 3. Wwa 1931.
16. „Dziady” a Maryla. Lw. 1933 odb. z *Pam. Lit.*
17. Z. Krasiński: Irydion. Brody 1903. Wyd. nast. Brody 1906.
18. Z. Krasiński: Pisma. Za zezwoleniem rodziny poety wydał... Wyd. kryt. zupełne ze słowem wstępnym J. Kallenbacha. T. 1–8. Lw. 1904.
19. M. Romanowski: Wybór pism. T. 1–2. Lw. 1904–1905.
20. Z. Krasiński: Noc letnia. – Pokusa. Brody 1905.
21. R. Pilat: Historia literatury polskiej od czasów najdawniejszych do r. 1815. Wykłady uniwersyteckie. Pod red. W. Bruchnalskiego. Oprac. ... i in. T. 1–4. Lw., Kr., Wwa 1907–1926.
22. J. Słowacki: Dzieła. T. 1–2. Lw. [1909].
23. A. Mickiewicz: Dzieła wszystkie. T. 1–12. Lw. 1911–1913. Wyd., M. Reiter.
24. A. Mickiewicz: Dzieła zbiorowe. Lw. 1912.
25. Z. Krasiński: Wybór pism. Wybrał i objaśnił... Kr. 1915.
26. A. Mickiewicz: Wybór pism. Wybrał i objaśnił... Kr. 1915.
27. J. Słowacki: Wybór pism. Wybrał i objaśnił... Kr. 1915.
28. Z. Krasiński: Irydion. Wwa [1923].
29. Z. Krasiński: Nie-Boska komedia. Wwa [1923].
30. Z. Krasiński: Przedświt. Wwa [1924]. Wyd. nast. Wwa [b.r.].
31. A. Mickiewicz: Pisma poetyczne. Wyd. kompletne. Kr. 1925. Wyd. nast.: Wwa 1928; Wwa 1930.
32. A. Mickiewicz: Poezje. Nowogródek 1931. Wyd. nast. pt. Dzieła poetyckie, m.in. wyd. 8 Wwa 1938.
33. A. Mickiewicz: Pan Tadeusz czyli Ostatni zajazd na Litwie. Nowogródek 1933. Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Wwa 1939.
34. A. Mickiewicz: Dzieła prozą. T. 1–5. Nowogródek 1933–1934.
35. J. Słowacki: Dzieła. Wydał i wstępem krytycznym poprzedził... T. 1–3. Wwa 1934–1935.
36. Z. Krasiński: Dzieła. Wydał, objaśnił i wstępem krytycznym poprzedził... T. 1–2. Wwa 1934–1935.
37. C. Norwid: Dzieła. Wydał, objaśnił i wstępem krytycznym poprzedził... Wwa 1934.
38. J. Słowacki: Dzieła. Wydał i wstępem krytycznym poprzedził... T. 1–2. Wwa 1937 [1938].

Koresp. znajduje się m.in. w zbiorach Bibl. Jagiel., Bibl. Nar., Ossol., Uniw. im. I. Franki we Lw.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

J. SUCHODOLSKA: Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza. Sylwetki zasłużonych. T. Pini. *Pam. Lit.* 1962 z. 3. — W. PINI. *Słownik pracowników książki pol.* Łódź 1972. — A. HUTNIKIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981).

P

— H. DUBOWIK: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”. *Kultura Bydg. 1945–1984*. Bydg. 1984. — J. SUCHODOLSKA: T.P. *Zesz. Tarnowskie* 1987. — M. ADAMIEC: Norwid T.P. *Ruch Lit.* 1992 nr 3. — Z. PIASECKI: O „Matejce” S. Witkiewicza – i nie tylko. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1993 z. 31. — E. JAKIEL: Miriam contra Pini. *Tytuł* 1994 nr 4.

A.P.

PINIŃSKI Leon 1857–1938

Urodzony 8 marca 1857 we Lwowie w rodzinie magnackiej; syn Leonarda Franciszka Ksawerego i Julii z Nikorowiczów. Uczył się w domu, maturę zdał w gimnazjum w Tarnopolu, następnie studiował prawo we Lwowie, Lipsku, Berlinie i Wiedniu. W 1880 uzyskał doktorat z zakresu prawa na Uniwersytecie Lwowskim. Od 1883 współpracował z *Gazetą Lwowską* jako krytyk literacki i artystyczny oraz autor wspomnień o pisarzach. W 1886 został docentem prywatnym, w 1891–1908 był zatrudniony jako profesor prawa rzymskiego na uniwersytecie we Lwowie. W 1888 był posłem do Rady Państwa w Wiedniu, w 1898–1903 — namiestnikiem Galicji, a w 1903 został członkiem austriackiej Izby Panów. W tymże roku poślubił Marię z Mniszchów, wdowę po Tadeuszu Horochu. W 1904–20 wchodził w skład Krajowej Rady Szkolnej. Był członkiem wielu towarzystw naukowych, m.in. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Naukowego we Lwowie (pełnił funkcję kierownika Sekcji Historii Sztuki i Kultury), członkiem AU (od 1895 — członek korespondent, od 1903 — członek czynny). W 1900 otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego, w 1912 — Uniwersytetu Lwowskiego, w 1937 — Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. W 1935 obchodził 50-lecie pracy naukowej. Był odznaczony Komandorią Orderu Odrodzenia Polski z Gwiazdą. Zmarł 4 kwietnia 1938 we Lwowie; pochowany na cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O operze nowoczesnej i znaczeniu Ryszarda Wagnera oraz o „Parsifalu” Wagnera. Lw. 1883.
2. Zamek na Wawelu. Lw. 1905.
3. Przechadzka po muzeach madryckich. Odczyt wygłoszony dn. 16 lutego 1907. Kr. 1908 odb. z *Przegl. Pol.*
4. Ewolucja i moda w pojmowaniu piękna. [Odczyt]. Lw. 1908.
5. Pod wrażeniem „Rozmyślań” Marka Aurelego. Kr. 1911.
6. Piękno miast i zabytki przeszłości. [Odczyt]. Lw. 1912.

7. Muzyka jako czynnik kultury. Odczyt wygłoszony w marcu 1912 na zaproszenie Galicyjskiego Tow. Muz. Lw. 1913.

8. „Parsifal” Wagnera po latach trzydziestu. Lw. 1914.

9. Etyka Dantego w „Boskiej Komedii”. Lw. 1922.

10. Shakespeare. Wrażenia i szkice z twórczości poety. Lw. 1924.

11. Artur Grottger i jego cykl „Warszawa II”. Wwa 1928 odb. z *Przegl. Współcz.*

12. Goethe w rozmowach z Eckermannem. Uwagi o zagadnieniach filozoficznych i religijnych. Wwa 1932 odb. z *Przegl. Współcz.*

Ponadto prace z dziedziny ekonomii i prawa, odczyty z zakresu hist. sztuki i estetyki.

Koresp. i mater. znajduje się m.in. w zbiorach Bibl. Jagiel. i Bibl. Nar.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977).

T. MAŃKOWSKI: L.P. *Prace Komisji Hist. Sztuki* 7 (1938). — J. ZDRADA, *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — *Biogramy uczonych pol. Cz. 1; Nauki społ. Z. 3*. Wr. 1985. — A. SRÓDKA: *Uczeni polscy XIX–XX stulecia. T. 3*. Wwa 1997.

A.P.

PIOTR z GONIĄDZA ok. 1530 – 1573

Inne formy imienia i nazwiska: Giezek; Giszka; Gonaesius; Gonedzius; Piotr Gieзка z Goniądza; Piotr z Goniądza; wyjątkowo: Coniza; Conyza; Koniński; Lithuanus.

Urodzony około 1530 w Goniądzu nad Biebrzą w rodzinie mieszczańskiej lub chłopskiej. W 1550 studiował w Akademii Krakowskiej, następnie zapewne na koszt biskupa wileńskiego, Pawła Holszańskiego, wyjechał do Padwy; przez pewien czas był na tamtejszym Uniwersytecie lektorem dialektyki. Swoje poglądy religijne ukształtował pod wpływem Mateusza Gribaldiego, profesora prawa w Padwie, wybitnego antytyrnicarza; duży wpływ wywarły też lektury pism Michała Serveta. W drodze powrotnej do Polski w 1555 odwiedził anabaptystów morawskich. Po powrocie objął urząd ministra kalwińskiego u Mikołaja Radziwiłła Czarnego na Litwie. W styczniu 1556 na synodzie w Secemnie wystąpił z radykalnymi tezami teologicznymi (przeciw dogmatowi Trójcy Św.). Nie zdobywszy dla nich aprobaty, szukał poparcia bezpośrednio u Filipa Melanchtona w Wittenberdze. Starania się nie powiodły, a gdy wydał książkę „De filio Dei homine Christo Jesu” (1556), został wykluczony ze zboru kalwińskiego. Około 1558 osiadł w Węgrowie na Podlasiu jako minister tamtejszego zboru.

Od tej chwili głosił zdecydowanie poglądy anabaptystyczne (w Brześciu 1558), a jako nieprzejednany dyteista bronił swych tez na synodach w Krakowie (1591) i Pielesznicy (1568). W 1565 został odsunięty od życia zborowego z powodu różnic dzielących go z dyteistami Stanisława Farnowskiego (co do programu społecznego), a z unitarianami (w poglądzie na preegzystencję). Głosił radykalnie sformułowane postulaty zrównania stanów, wspólnoty dóbr i odsunięcia wyznawców od życia państwowego i publicznego. Całość swej doktryny zawarł w łacińskim traktacie „Doctrina pura et clara...” oraz w trzech dziełach w języku polskim. Wywarł zasadniczy wpływ na uformowanie się utopijnego programu lewicy ariańskiej. Zmarł około 15 września 1573 w Węgrowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. De communicatione, nec dialectica, nec physica ideoque prorsus nulla. Powst. w czasie pobytu we Włoszech, przedłożone F. Melanchtonowi w Wittenberdze w 1556.

Znane tylko z tyt.

2. De filio Dei homine Christo Jesu. Kr. 1556. Wyd. dziś nieznan.

3. Libellum contra paedobaptismum. Traktat przedstawiony 15 grudnia 1558 na synodzie w Brześciu.

Druk nieznan.

4. Scriptum ad Laurentium Criscovium contra paedobaptismum. Wg S. Lubienieckiego powst. 1562. Druk nieznan.

5. De primatu Ecclesiae Christianae. Powst. ok. 1563.

Druk zaginiony.

6. Doctrina pura et clara de praecipuis Christianae religionis articulis ... ex puro et expresso Dei verbo collecta... Węgrów 1570.

Skląda się z czterech samodzielnych traktatów. Unikat Bibliothèque Nationale w Paryżu sygn. D^o1425, mikrofilm w Inst. Filoz. i Socjologii PAN Wwa.

7. O Synu Bożym, iż był przed stworzeniem świata, a iż jest przezeń wszystko uczyniono przeciw falesznym wykrętom ebijońskim. Węgrów 1570. Wyd. kryt. zob. poz. 10.

Unikat Bibl. Kórń. sygn. Cim. 0.254.

8. O Trzech, to jest o Bogu, o Synu jego i o Duchu Ś. przeciwko Trójcy sabelijańskiej. Węgrów 1570. Fragm. przedr. *Lit. ariańska w Polsce XVI w.* Oprac. L. Szczucki, J. Tazbir. [Wwa] 1959. Wyd. kryt. zob. poz. 10.

Jest to nieco zmien. tłum. traktatu De Deo et Filio eius Christo Jesu ... zamieszczonym w Doctrina pura... zob. poz. 6.

Unikat Bibl. Czart. sygn. 1616/I.

9. O ponurzeniu chrześcijańskim przeciwko chrztu nowochrześceniów niedawnym. Węgrów 1570.

Fragm. przedr. L. Szczucki, J. Tazbir, jw. poz. 8; *Mysł filoz.-religijna Ref. XVI w.* Oprac. L. Szczucki. Wwa 1972. Wyd. kryt. zob. poz. 10.

Wydanie zbiorowe

10. Dzieła polskie. T. 1-3. Oprac. H. Górski, K. Górski, K. Wilczewska, Z. Zawadzki. Wwa 1960-1962 *Bibl. Pisarzy Reformacyjnych* nr 3.

OPRACOWANIA

NK 2 (1964); LP.

W. MAKOWSKI: Dwójbożcy. Wrażenia i studia. Wil. 1913. — M. WAJSBLUM: Dyteści małopolscy. *Ref. w Polsce* 5 (1928) nr 17/18. — J. JASNOWSKI: Piotr z Goniądza. Życie, działalność i pisma. *Przegl. Hist.* 33 (1935) i odb. — K. GÓRSKI: Studia nad dziejami polskiej literatury antytrynitarskiej XVI w. Kr. 1949 odb. z *Rozpr. PAU Wydz. Filol.* — L. SZCZUCKI, *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — L. SZCZUCKI, *Pol. słownik biogr.* 26 (1981).

LT.

PIOTROWSKI Gracjan 1735-1785

Urodzony 28 września 1735 w Soleckiej Woli w Sandomierskiem. Uczył się w szkołach pijarskich, po ich ukończeniu w 1749 wstąpił do pijarów, przyjmując imię Gracjan od św. Jana Chryzostoma (imię chrzestne Józef). Dwuletni nowicjat odbył w Podolińcu, studia pedagogiczne i filozofię w seminarium zakonnym w Międzyrzeczu Koreckim (1751/52 - 1754/55), po czym podjął pracę nauczyciela w infimie w Wieluniu (1755/56) i Warszawie (1756/57). W 1757/58 był nauczycielem gramatyki w Łukowie, w 1758/59 - 1760/61 - retoryki w Szczuczynie Mazowieckim, tu w ostatnim roku pełnił też obowiązki prefekta szkół. W 1761/62 - 1762/63 studiował w Warszawie teologię. W 1763/64 - 1764/65 był profesorem retoryki i prefektem szkół w Łowiczu, następnie do 1770 pełnił w Warszawie obowiązki kronikarza domu zakonnego, od 1767 - profesora retoryki, filozofii i teologii w Collegium Regium oraz kaznodziei. W 1770-71 współpracował z *Monitorem*. Uczestniczył też w polemice poetyckiej z Tomaszem Kajetanem Węgierskim, który w odpowiedzi na skierowany przeciw niemu wiersz P. („List do Jmci Pana Dłuskiego ... na wyznanie JP. Węgierskiego, że jest epikurejczyk”), napisał adresowaną doń „Moją ekskuzę”. W 1773-77 był superiorem domu zakonnego i rektorem kolegium w Górze Kalwarii, w 1778-80 - drugim asystentem i sekretarzem prowincjała w Warszawie, w 1781-83 - rektorem kolegium w Rzeszowie. Ostatnie lata spędził na probostwie w Lisku (dziś Lesko, diecezja 257

przemyska). Tu zmarł w 1785; pochowany w kościele parafialnym.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Adrian, tragedia w szkołach szczuczynskich księży Scholarum Piarum roku 1760 d. 6 lipca reprezentowana, [Supraśl] 1760. Tłum. z L. Cellota.

2. Oratio pro instauratione studiorum ad magnam studiosae iuventutis frequentiam habita in libera republica. Wwa 1765. Przedr. J.D. Janocki w: *Excerptum Polonicae litteraturae huius atque superioris aetatis*. Cz. 4. Wr. 1766 s. 387–402.

3. Oratio in laudem Divi Thomae Aquinatis politici et theologi Christiani de politices studio cum theologia Christiana coniungendo in aedibus sacris apud religiosos patres Ordinis Praedicatorum, Varsoviae 1767 die 7 Martii habita, [Wwa] 1767.

4. Ilustrissimo ... Andreae Młodziejowski ... 1768. [Kazanie]. Wyd. J.D. Janocki w: *Musarum Sarmaticarum specimina nova*. T. 1. Wr. 1771 s. 53–57.

5. Kazania w piątki Postu Wielkiego miane. Wwa 1770.

6. Kazania przeciwko zdaniom i zgorszeniom wieku naszego na święta całego roku, jako też i inne moralne... T. 1. Wwa 1772.

7. Satyr przeciwko zdaniom i zgorszeniom wieku naszego ... za powodem „Satyra” Jana Kochanowskiego, ksiądzica naszych poetów. T. 1. Wwa 1773 (pod krypt. G.P.S.P.). Kilka satyr przedr. w różnych antologiach.

8. Ludovico Jordan, ad regendam Poloniam Scholarum Piarum Provinciam divinitas assumpto... B.m. [1780] (wiersz).

9. Kazanie na wyprowadzenie z kolegiaty Brzozowskiej ciała św. ... księdza Józefa Tadeusza Kierskiego, biskupa przemyskiego... Lw. 1783.

W *Monitorze* 1770 nr 3, 4, 18, 19, 23, 24, 31, 33, 35, 37, 47, 51, 52, 57, 1771 nr 28, 41 ogł. przekł. z łac. rozpr. W. Mitzlera de Kolof, satyry i art.

Przypisywane mu artykuły z podp. Szczyrzecki wyszły spod pióra A.T. Michniewskiego, z jednym z nich G.P. polemizował. Nie był więc autorem numeru 21 z 1770, za który Mitzler odpowiadał przed sądem marszałkowskim, jak mylnie komentowała E. Aleksandrowska raport J. Heynego (*Pam. Lit.* 1976 z. 3), za wskazaniem P. jako autora przez I. Chrzanowskiego.

O P R A C O W A N I A

NK 6/1–2 (1970–1972), LP.

J.S. PELCZAR: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele Katolickim. Cz. 2: Kaznodziejstwo polskie. Kr. 1896; wyd. 2:

258 Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce. Kr. 1917. —

I. CHRZANOWSKI: Przyczynek do pism G.P. *Pam. Lit.* 1903. — TENŻE: Ks. G.P. i jego „Satyr”. W: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. Wwa 1909. — T. MIKULSKI: „Czytawalem Polaka Modrzewskiego”. *Pam. Lit.* 1954; przedr. w: *Ze studiów nad Oświeceniem*. Wwa 1956. — A. ALEKSANDROWICZ: G.P. — poprzednik A. Naruszewicza W: *Twórczość satyryczna A. Naruszewicza*. Wr. 1964. — W. WOŹNOWSKI: Pamflet obyczajowy w czasach Stanisława Augusta. Wr. 1973. — J.W. GOMULICKI: Młody „gniewny” polskiego Oświecenia. W: T.K. Węgiński: *Wiersze wybrane*. Wwa 1974 [tu wiersz P.: List do Jmci pana Dłuskiego]. — E. ALEKSANDROWSKA: Wstęp [do:] „Monitor” 1765–1785. Wybór. Wr. 1976 *BN1*, 226. — T. FRĄCZYK: Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 5. Wr. 1978 *Arch. Lit.* 22. — E. ALEKSANDROWSKA: Jeszcze „Wśród redaktorów i autorów „Monitora””. *Pam. Lit.* 1980 z. 2. — E. RABOWICZ. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — B. NATOŃSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — J. ŚLASKI: Z dziejów „Satyra” Kochanowskiego w Oświeceniu. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 19 (1984). — B. PALUS: Między staropolszczyzną a Oświeceniem. *Btul. Polon.* 1987 z. 3/4. — J.T. POKRZYWIŃIAK: G.P. (1735–1785). *Ptszarze pol. Oświecenia*. T.1. Wwa 1992. — M. CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK: *Oficyna supraska 1695–1803*. Wwa 1993.

E.A.

PIRAMOWICZ Grzegorz 1735–1801

Urodzony 25 listopada w 1735 we Lwowie w ormiańskiej rodzinie kupieckiej pochodzenia szlacheckiego; syn Jakuba, tytularnego sekretarza Augusta III, i Anny z Nikorowiczów. Od dziewiątego roku życia uczył się w kolegium jezuickim we Lwowie, po jego ukończeniu (łącznie z trzyletnim studium filozofii) 10 sierpnia 1754 wstąpił do zakonu jezuitów. Dwuletni nowicjat odbył w Krakowie, po czym pracował jako nauczyciel infimy i gramatyki w kolegium w Żytomierzu (1756–57), szkoły niższej w Jurewiczach nad Prypecią (1757–58) i poetyki w kolegium w Łucku (1756–60). Od 1760/61 studiował przez cztery lata teologię w Akademii Lwowskiej. 25 lipca 1763 przyjął święcenia kapłańskie. W 1763 debiutował w druku jako poeta-tłumacz. Od 1764 pełnił przez dwa lata obowiązki kaznodziei i profesora teologii moralnej w kolegium krzemienieckim. W 1766/67 odbywał tzw. trzecią probację w Jarosławiu, następnie wrócił do Lwowa, by pod koniec 1767 udać się do Włoch i Francji jako opiekun Kajetana, Pawła i Jana Potockich, kasztelanów lwowskich. Do jesieni 1770 przebywał z wychowankami w Rzymie, łącząc z obowiązkami opiekuna prace wykładowcy teologii moralnej najpierw w Collegium Romanum, potem w Pontamousson w Lotaryngii. W lecie 1771 wrócił do Lwowa, gdzie podjął pracę profesora filozofii na Akademii Lwowskiej, a od połowy listopada — także kaznodziei katedralnego. W tym samym roku

rozpoczął współpracę z *Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi* (publikował wiersze prokrólewskie), trwającą do końca istnienia pisma w 1777. Latem 1772 towarzyszył w podróży do Spa kanclerzowi kapituły lwowskiej i opatowi wąchockiego, Adamowi Rzewuskiemu i sam korzystał z wód spańskich; kurował się tam ponownie w 1773 (maj-czerwiec?). Tegoż lata za namową Ignacego Potockiego (od czasu pobytu w Rzymie łączyła ich przyjaźń) poprosił o przeniesienie ze Lwowa do Warszawy. W połowie sierpnia został przedstawiony królom na obiedzie czwartkowym, odtąd był częstym gościem królewskich czwartków. Kasatę zakonu jezuitów przeżył bardzo boleśnie. Schronienie i pracę prywatnego sekretarza znalazł w domu I. Potockiego. Od początku istnienia Komisji Edukacji Narodowej uczestniczył (zrazu nieoficjalnie) w jej pracach. 6 maja 1774 powołany został „na akademika w Warszawie”, 8 lutego 1775 kiedy projekt *Academiae Varsaviensis* nie został zrealizowany, zmienił status akademika na członka i sekretarza nowo powołanego Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych i wziął czynny udział w jego organizacji i pracach. W 1774 uzyskał od Potockiego probostwo w Kurowie, a pod koniec 1776 — w Końskowoli od Czartoryskich. W 1777–78 należał do zbierającego się w pałacu Potockiego Towarzystwa Nauk Fizycznych; członkowie zamierzali rozszerzyć jego profil o działalność literacko-krytyczną, następnie publikowaną na łamach czasopisma, którego redakcję prowadzić miał P. Projekt nie został zrealizowany, a przygotowane przez P. „Listy krytyczne” dołączono do edycji „Kawy” Czartoryskiego (1779). Między lipcem 1779 a wrześniem 1780 odbył — w towarzystwie żony I. Potockiego, Elżbiety z Lubomirskich, Stanisława Kostki Potockiego i jego żony Aleksandry z Lubomirskich — podróż do Włoch, Szwajcarii i Francji jako ich przewodnik. Podczas podróży zwiedzano „sławniejsze akademie”, a P. propagował działalność Komisji Edukacji Narodowej (na jej zlecenie). 7 sierpnia 1779 (w przejeździe przez Kraków) został „z dyspensą od formalności” promowany na doktora obojga praw. 7 kwietnia 1780 uczestniczył w sesji rzymskiej Akademii Arkadyjskiej i powołany został na jej członka (pod imieniem Pyram, w patencie: Pisandro). W Paryżu, gdzie bawił od sierpnia, uczęszczał na posiedzenia Akademii Francuskiej i nawiązał osobiste kontakty m.in. z Antoine'm Nicolas Condorcetem, Jeanem d'Alembertem, Jacques'em Delillem. Kiedy był w podróży powołano go na kanonika katedry kamienieckiej. Po powrocie podjął — wraz z innymi członkami Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych — intensywne prace nad przygotowaniem projektu ustaw Komisji „dla stanu akademickiego”. Jako „kompilator” opracował ostateczną, gotową do druku redakcję; brał też aktywny udział w pra-

cach nad wydaniem ustaw (1783) i ich dalszymi redakcjami. W lecie 1782 odbył wizytację generalną części szkół podlaskich, litewskich i żmudzkich. Latem 1784 leczył się u wód krzeszowickich w towarzystwie osób ze środowiska puławskiego. W 1782 i 1784 ciężko chorował, ale nadal aktywnie uczestniczył w pracach Komisji, choć głównie przebywał w Kurowie, gdzie dodatkowo pochłaniała go działająca od 1783 szkoła parafialna. 3 marca 1788 ustąpił z Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych z powodu złego stanu zdrowia i prawie całkowitej utraty wzroku. Nadal pozostawał formalnym sekretarzem i opracowywał dla Komisji pisma, odezwy i podręczniki. W okresie Sejmu Czteroletniego (związany ze stronnictwem reform) pilnie śledził obrady i na zlecenie I. Potockiego tłumaczył na łacinę odezwy przesyłane od Sejmu i Deputacji Spraw Zagranicznych do Rzymu. Po uchwaleniu Konstytucji został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Ustawy Rządowej. W okresie kampanii rosyjskiej 1792 pisał antytargowickie uniwersały i po objęciu rządów przez targowicę znalazł się na liście proskrypcyjnej. Wówczas znalazł schronienie u Czartoryskich w Puławach oraz w galicyjskiej Sieniawie. W 1793 jeździł na kurację do Baden; wracając przez Drezno i Lipsk, spotkał się z przebywającym na emigracji I. Potockim. W 1797 wraz z nim był internowany przez Austriaków w Krakowie. Wiosną 1800 — wobec nalegań władz austriackich, które niechętnie widziały obu w jednej miejscowości — P. zrezygnował z probostwa w Kurowie i Końskowoli; przeniósł się na ofiarowane mu przez Czartoryskich probostwo w Międzyrzeczu Podlaskim. Przy końcu 1800 powołany został do Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zmarł 14 listopada 1801 w Międzyrzeczu; pochowany obok matki (zm. 1789) w kościele kurowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dwa kazania domowe dla zakonników miane. [Przemyśl 1767].

2. Kazanie na wotywie dziękczynienia Panu Bogu za zachowanie Króla JMci z przypadku niesłychanego z dnia 3 na 4 listopada, śpiewanej w katedralnym lwowskim kościele [13 XI 1771]. Wwa 1772.

3. Wiersz na dzień dorocznej pamiętki koronacji Najjaśniejszego króla JMci ... powszechną ojczyzny radość z ocalenia w nieszczęśliwym przypadku nieoszacowanego całego Królestwu życia oświadczający. (Ody 1–2). *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1771 t. 4 cz. 2 i osob. b.m. 1771.

4. Do JMci Pana Ignacego Potockiego ze Spa roku 1773. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1773 t. 8 cz. 1. Wyd. nast. (razem z przekł. franc. prozą i franc. parafrazą wierszem) w druku: *Épître sur les eaux minérales de Spa et le genre de vie de cet*

endroit célèbre par Mr G.P. traduite du Polonais. Wr. 1776.

5. Przy rozstaniu się ze społecznością zakonną wiersz. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1773 t. 8 cz. 2 i odb.; toż wyd. osob. [Wwa] 1773. Przedr. J. Platt w: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Wybór. Wr. 1968 *BNI*, 195.

6. List do przyjaciela o Komisji Rzeczypospolitej nad edukacją narodową, z Warszawy dnia 6 listopada 1773. Wwa [1774, dwa wyd., anonim.]. Wyd. nast. oprac. S. Tync. *Komisja Edukacji Nar. Wybór źródeł*. Wr. 1954 *BNI*, 126; wyd. fotoofs. Oprac. J. Szczepaniec. Wr. 1973; oprac. Z. Goliński. *Abyśmy o ojczyźnie naszej radzili. Antologia...* Wwa 1984.

7. List pewnego nauką znakomitego męża do tłumaczył księgi doktorskiej pana Tissot pod tytułem: Rada dla pospółstwa względem zdrowia jego, po wydanym dziele pisany... *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 10 cz. 2 i odb.; toż wyd. osob. Wwa 1774. Przedr. w: S.A. Tissot; Rada dla pospółstwa względem zdrowia jego. Wwa 1777.

8. Z okoliczności oddanej buławy polnej koronnej ... Sewerynowi Rzewuskiemu. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 9 cz. 1 i odb.; toż wyd. osob. Wwa 1774.

9. Uwagi o nowym instrukcji publicznej ukladzie przez Komisję Edukacji Narodowej uczynionym. Wwa 1776. Przedr. m.in. S. Tync, jw. poz. 6.

10. Mowy w dzień rocznicy otwarcia Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, wygłoszone i wyd. osob. w Wwie w l. 1776–1779, 1781–1783, 1785, 1786, 1788 (mowy z 1776 i 1777 wyd. także w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* i odb.). Wyd. nast. pt. Mowy miane w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych w l. 1776–1788. Oprac. W. Wisłocki. Kr. 1889 *Bibl. Pedagog. Tow. Nauczycieli Szk. Wyzszych*; mowy z 1781 i 1788 przedr. K. Mrozowska przy wyd. poz. 12 (tamże wyd. z rkpsu mowa wygl. na otwarcie Towarzystwa w 1775).

Przekł. franc. mów z 1776–1777: J.B. Dubois de Jancigny. *Journal Encyclopédique de Bouillon* 1778, 1779. W rkpsach przekł. z 1778 i 1781.

11. Nauka obyczajowa dla ludu [w:] *Elementarz dla szkół parafialnych nar.* Kr. 1785 [właśc. 1786] i w wyd. nast. Kr. 1792; Wil. 1808 i in.; wyd. 6 oprac. Z. Kukulski. Lubl. 1930. Wyd. osob.: Wwa 1800; Wwa 1802 (dwa wyd.); Wwa 1808 i in.; Chyrów 1938.

12. Powinności nauczyciela mianowicie zaś w szkołach parafialnych i sposoby ich dopelnienia. Wwa 1787. Wyd. nast. Wil. 1801 i in.; oprac. S. Sobieski. Lw. 1872 *Bibl. Pedagog. i Dydak.*; wyd. 9 Lw. 1894 *Bibl. dla Nauczycieli Szk. Lud.* 18; wg prwdr. oprac. W. Osterloff. Wwa 1919 *Skarbnica Pedagog.* 1; wyd. 11 oprac. W. Kucharski. Lw. 1923, toż Lw. 1927; wyd. 13 ze wstępem J. Lubczyńskiego. Lw. 1930; oprac. T. Mizia. Wwa 1958 *Bibl. Tekstów Pe-*

dag., toż wyd. 2 Wwa 1988; oprac. K. Mrozowska. Wr. 1958 *BNI*, 171, toż wyd. 2 Wr. 1959.

13. Przestrogi dla czytających pisma historyczno-polityczne, jako to pamiętniki, dzienniki, wojaże, geografie i tym podobne. Wwa 1787. Niepodp.

Polemika z art. o Włoszech ze styczniowego zeszytu *Pam. Hist.-Polit.* 1787.

14. Przemowa do wojska w obozie pod Gołębem przy poświęceniu sztandarów. Wwa 1791; Lubl. 1791.

15. Uniwersał zachęcający młodź edukującą się w szkołach do błagania Boga o odwrócenie nieszczęść i klęsk od ojczyzny. Wwa 1792. Przedr. S. Kot w: *Źródła do hist. wych.* T. 2. Wwa 1930.

16. Wymowa i poezja dla szkół narodowych. Cz. 1. Kr. 1792; wyd. 2 Wil. 1792; wg prwdr. przedr. *Oświeceni o literaturze*. [T.1]. Wwa 1993 (ze skrótami). Cz. 2–3. Kr. 1815–1819 (wyd. z rkpsów).

17. Książka pożyteczna dla ludu. Rkps zaginiony.

Nadto pisma w drukach: *Gaz. Warsz.* 1775 nr 19 Addytament; W. Rzewuski: Wiersz na siedm psalmów pokutnych. Wwa 1773 (wiersz); S. Borowski: Kodeks Stanisława Augusta. Wwa 1938; Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782–1792. Oprac. K. Bartnicka, I. Szybiak. Wr. 1974. Parę wierszy P. z „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” przedr.: *Świat naprawiać – zuchwałę rzemiosło. Antologia...* Wwa 1981; *Wiersze polit. pierwszego rozbioru i Sejmu delegacyjnego 1772–75*. Wwa 2001.

Wg J.P. Woronicza w ostatnich latach życia P. zbierał pieśni ludowe i „z pierwszych przynajmniej wiorów okrzeseane” „dla pociechy ludu przedrukował i rozszerzył”. Wg R. Wilczyńskiego tłumaczył na użytek parafian łac. pieśni kościelne.

Przekłady

18. Fedra Augustowego Wyzwolenca bajki wybrane, po łacinie, po polsku i po francusku, przełożenie nowe z przypisami. Lw. 1767.

Wyd. pod imieniem ucznia, Jana Potockiego; poprzedzone Krótkim zebraniem nauk o apologu, czyli bajce.

19. N. Furgault: Dykcyjonarz starożytności dla szkół narodowych. Wwa 1779 (dwa wyd.). Wyd. nast. pomnoż. Połock 1807.

Nadto przekł. wierszy F. Leśniewskiego, druk. obok tekstów łac. oryg. w drukach: Ad Illustrissimum Dominum D. Venceslaum Rzewuski, Palatinum Cracoviensem... Lw. 1763; Carmen nuptiale ... Joanni Chodkiewicz ... et Ludovicae Rzewuska... Podhorce 1766.

Prace edytorskie

20. Wypisy z autorów klasycznych do nauk w szkołach narodowych stosowane. T. 1–2. Wwa. 1777. Wyd. nast. Wwa 1780 (t. 2); 1781 i in.; wyd. 9 Wil. 1798.

21. Projekt. Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane. B.m. 1781. Wyd. nast. całkowicie zmien. pt. Ustawy Komisji Edukacji Narodowej. Wwa 1783. Wyd. nast. Wil. 1819 i in.; wyd. S. Sobieski. Lw. 1872; Wwa 1902; wyd. S. Tync, jw. poz. 6.

Listy

Zbiory listów P. w rkpsach AGAD (Arch. Publ. Potockich, do I. Potockiego; Arch. Roskie, do P. Potockiej i brata Piotra) i w Bibl. Uniw. Wil. (do M. Poczobuta, odpisy w Arch. PAN Wwa).

Wybory listów wyd.: W. Wisłocki. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 5 (1877); K. Mrozowska, jw. poz. 12; B. Michalik: Korespondencja Ignacego Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774–1809). Wr. 1978.

OPRACOWANIA

NK 6/1–2 (1970–1972); LP.

S.K. POTOCKI: Pochwały, mowy i rozprawy. Cz. 1. Wwa 1816. — F.K. DMOCHOWSKI: Pisma rozmaite. T. 2. Wwa 1826. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel* 20 (1865). — [R. WILCZYŃSKI] Roman z Pawłowic: Pogład na czasy i prace G.P. Lw. 1871. — W. WISŁOCKI: Poczet chronologiczny prac drukowanych i rękopiśmiennych G.P. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* 5 (1877) i odb. — W. DĄBROWSKI. *Enc. wych.* 8 (1909). — T. BZOWSKI. *Ks. G.P. Rocz. Chyrowskie* 1913. — T. WIERZBOWSKI: Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie w czasach Komisji Edukacji Narodowej 1773–1794. Kr. 1921. — S. TYNC: Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1922. — H. POHOŠKA: Sprawy oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1925. — E. BIAŁYNIA: Idealy Komisji Edukacji Narodowej w pismach G.P. *Wiedza i Życie* 1930 z. 6. — A. KNOT: Nowe przyczynki do biografii G.P. *Przeł. Powsz.* 1936 t. 210 i odb. Kr. 1936. — A. JOBERT: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773–1794). *Son oeuvre d'instruction civique*. Paris 1941; przekł. pol. M. Chamecówna. Wr. 1979. — S. TYNC: Wstęp [do] *Komisja Edukacji Nar. Wybór źródeł*. Wr. 1954 BNI, 126. — H. BARYCZ: Doktorat G.P. *Alma Mater Jagiellonica*. Kr. 1958. — T. MIZIA: Ideologia oświatowa G.P. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* 1 (1958). — K. MROZOWSKA: G.P. jako sekretarz Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych (1775–1787). *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 6 S. A z. 2 (1958). — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959; [wyd. 2 zmien. i popr.] Wwa 1999 [2000]. — J. LUBIENIECKA: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. Wwa 1960. — T.S. JAROSZEWSKI: Dom własny uczonogo polskiego doby Oświecenia. *Kwart. Architektury*

i *Urbanistyki* 6 (1961). — T. MIZIA: Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej. Wr. 1964. — TENŻE: O Komisji Edukacji Narodowej. Wwa 1972. — B. SUCHODOLSKI: Komisja Edukacji Narodowej na tle roli oświaty w dziejowym rozwoju Polski. Wwa 1972. — Ł. KURDYBACHA, K. MITERA-DOBROWOLSKA: Komisja Edukacji Narodowej. Wwa 1973. — J. POPLATEK: Komisja Edukacji Narodowej. Udział b. jezuitów w pracach KEN. *Uzup. L. Grzebień*, przygot. do druku J. Paszenda. Kr. 1973. — J. RÓZIEWICZ: Wychowanie obywatelskie w „Mowach” G.P. *Nowożytna myśl nauk. w szk. Komisji Edukacji Nar.* Gdańsk 1973. — C. MAJOREK: Książki szkolne Komisji Edukacji Narodowej. Wwa 1975. — T. BIENKOWSKI. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* 20 (1977) [o „Dykcjonarzu starożytności”]. — M. KRUPA: „Powinności nauczyciela” G.P. a poradniki dla nauczycieli szkół ludowych Ignacego Felbigera i Fryderyka Eberharda Rochowa. *Tamże*. — B. MICHALIK: Działalność oświatowa Ignacego Potockiego. Wr. 1979. — K. PODLASZEWSKA: Komisja Edukacji Narodowej. Bibliografia przedmiotowa. Wr. 1979. — E. ALEKSANDROWSKA. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — B. WOLSKA: Poezja polityczna pierwszego rozbioru i Sejm Deleacyjny, 1772–1775. Wr. 1982. — A. ZEMELKA: Publicystyka ekonomiczna G.P. na łamach „Dziennika Handlowego” T. Podleckiego z l. 1787–88. *Ze skarbcza kultury* z. 42 (1986). — T. MIZIA: Cywilizacyjna misja nauczyciela parafialnego w ujęciu KEN. W dwóchsetną rocznicę wydania G.P. „Powinności nauczyciela” 1787–1987. *Ruch Pedag.* 1987 nr 6. — E. SARNOWSKA-TEMECIUSZ, T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce w XVI i XVII w. oraz w epoce Oświecenia. Wr. 1990. — B. GARSZCZYŃSKA: Grzegorz Wincenty Piramowicz (1735–1801). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1992 (z tekstami). — L. GRZEBIEN: *Enc. wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kr. 1996.

E.A.

PISKORSKI Sebastian Jan
1636–1707

Urodzony w 1636 w Skawinie pod Krakowem; syn Marcina z ubogiej rodziny szlacheckiej herbu Dołęga. Studiował w Akademii Krakowskiej. W 1660 uzyskał stopień bakałarza sztuk wyzwolonych. Po uzyskaniu dyplomu magistra praw i doktora filozofii w 1664 nauczał poetyki i retoryki w Szkołach Nowodworskich. Od 1664 wykładał na wydziale artium, w 1668 został członkiem Kolegium Mniejszego. W latach studiów pełnił obowiązki nauczyciela domowego kasztelana kamienieckiego, Stanisława Szembeka, był wychowawcą królewiczów Jakuba i Aleksandra Sobieskich, następnie Jerzego i Karola Radziwiłłów. Studia uzupełnił we Włoszech; w rzymskiej Sapienty odbył promocję na doktora praw (w styczniu 1672). Po powrocie do Krakowa został inkorporowany do Kolegium Jurystów, następnie objął funkcję dyrektora Akademii Lubrańskiego w Poznaniu. Od 1683 do końca życia wykładał prawo kanoniczne i cywilne w Akademii Krakowskiej. Piastował szereg godności: sześci-

261

krotnie rektorat Akademii Krakowskiej (w 1693–99) i jej podkanclerstwo (1700) oraz prowizorstwo Szkół Nowodworskich (1695–1700). Był kanonikiem Kolegiaty w Wieluniu, proboszczem w Przemysku, archidiaconem w kościele Wszystkich Świętych; w 1692 został kanonikiem krakowskim. W 1692–1703 kierował przebudową kościoła św. Anny, wykazując duże znanstwo sztuki architektonicznej. Dla Akademii zasłużył się sporządzeniem szeregu legatów oraz wydaniem ustawy dla szkół parafialnych. Obok rozpraw prawniczych pisywał kazania i utwory panegiryczne. Zmarł 17/18 sierpnia w 1707 w Krakowie; pochowany w podziemiach kościoła św. Anny.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Questio juridica de foro et poenis saecularium in criminibus mixti fori*. Kr. 1672 Druk. Schedeliana.

2. *Błogosławiona Kunegunda panna, królowna węgierska, monarchini polska*. Kr. 1691 Druk. Akademicka.

Zawiera kazania wygl. 1684, 1687, 1691.

3. *Flores vitae B. Salomeae virginis, principis Poloniae, reginae Haliciae, ordinis S. Clarae primae in Polonia fundatrix*. Kr. 1691 Druk. Akademicka. (Zawiera również inne dzieło pt. *Flosculi Sacrae Eremi*). Wyd. nast.: Kr. 1734; Wwa 1735.

4. *Leges scholis ecclesiarum, jurisdictioni rectorali, Almae Universitatis Studii Generalis Cracov. subiectis*. Kr. 1695 Druk. Uniwersytecka.

5. *Kazania na Dni Pańskie*. Kr. 1706 Druk. Akademicka.

Przekłady

6. *Żywoty Ojców abo dzieje i duchowne powieści starców, zakonników, pustelników wschodnich*. Kr. 1688 Druk. Akademicka. Fragm. wyd. kryt. J. Janów. *Żywot Barlaama i Jozafata*. Lw. 1935 *Zabytki Piśmiennictwa Pol.* t. 6.

Za autora Vitae patrum uważa się św. Hieronima.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

Z. MAŚLIŃSKA-NOWAKOWA: *Formy słowno-obrazowe dekoracji kościoła św. Anny w Krakowie*. W: *Treści dzieła sztuki*. Wwa 1969 s. 195–213. — Janusz PELC: *Obraz – słowo – znak*. Wr. 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — K. TARGOSZ: *Teatr Szkół Nowodworskich w Krakowie w XVII w.* *Pam. Teatr.* 25 (1976) s. 24, 36. — A. MIŁO-BĘDZKI: *Architektura polska XVII w.* Wwa 1980. — W. BACZKOWSKA: *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — P. BUCHWAŁD-PELCOWA: *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI–XVIII w.* Wr. 1981. — A. KOZAK: *Związki literacko-obrazowe w utworze S.P. „Flores vitae B. Salomeae”*. *Słowo i obraz*. Wwa 1982. — B. NATONSKI:

Słownik pol. teologów katol. 3 (1982). — R. MAZURKIEWICZ: *Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej*. Kr. 1993.

I.T.

PLENKIEWICZ Roman 1833–1910

Urodzony 20 stycznia 1833 we wsi Skórczów pod Pińczowem na ziemi kieleckiej; syn Stanisława, rządcy, i Antoniny z Grzędzińskich. W 1849 ukończył szkołę realną w Kielcach i rozpoczął pracę pedagogiczną. W 1852–60 nauczał polskiego w domach i szkołach prywatnych, w 1861–62 w szkole Jana Nepomucena Leszczyńskiego w Warszawie. Po złożeniu w 1862 egzaminu nauczycielskiego objął posadę w Płocku (1863–65), w 1866 w II Gimnazjum w Warszawie. Lata 1867–75 spędził w Piotrkowie, pracując w tamtejszym gimnazjum. Tam też wspólnie z Antonim Porębskim założył w 1871 *Rocznik*, a w 1873 *Tydzień*, w którym zamieszczał swoje prace do 1907. W 1875 został ponownie powołany do Warszawy. Wykładał tam język ojczysty w II Gimnazjum rządowym (do 1888), w Szkole Handlowej Leopolda Kronenberga (1876–95) oraz na pensjach żeńskich. Wygłaszał liczne odczyty. Jako historyk literatury zasłużył się pracami nad twórczością Jana Kochanowskiego. Wchodził w skład komitetu wydania pomnikowego dzieła poety. W *Bibliotece Warszawskiej* prowadził dział „Piśmiennictwo krajowe i zagraniczne”, korzystał również z łamów m.in. *Ateneum*, *Biesiady Literackiej*, *Kłosów*, *Tygodnika Ilustrowanego*. W 1900–1910 był redaktorem *Encyklopedii wychowawczej*; od 1908 — członkiem *Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*. Żona jego (o nieznanym nazwisku) zmarła w 1909. Pod koniec życia pracował jako urzędnik w Zarządzie *Towarzystwa Kredytowego Warszawskiego*. Zmarł 4 października 1910 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim (grób obecnie nie istnieje).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Uwagi o dziełach pomocniczych do wykładu nauk w zakładach średnich*. Wwa 1865.

2. *Etyka Mikołaja Reja z Nagłowic*. *Kłosy* 1878–1880 nr 793–804. Wyd. osob. Wwa 1905.

3. *Kształcenie młodzieży, nauczanie początkowe i średnie*. Wwa 1898.

4. *Monografia Szkoły Handlowej imienia Leopolda Kronenberga*. Wwa 1900.

5. *Historia literatury powszechnej w zarysie*. Wil. 1906.

Wg A. Biernackiego istniał nadto „litografowany podręcznik literatury polskiej”, który w 1895 r. dostał się „do rąk władz rosyjskich”.

Prace edytorskie

6. J. Kochanowski: Dzieła wszystkie. Wyd. pomnikowe. T. 1–4. Wwa 1884–1897.

Oprac. edytorsko poszczególne utwory w t. 1 i 2; w t. 4 cz. 1 monografia pióra R. P.: Jan Kochanowski, jego ród, żywot i dzieła.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977).

M. FIDELUS: Działalność naukowa i pedagogiczna R.P. *Filol. Pol.* 1979 z. 2. — A. BIERNACKI. *Pol. słownik biogr.* 26 (1981). — J.B. NYCEK: Ludzie i książki. Płock 1983. — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 3 Wr. 1985. — A. MA-SALSKI: P.R. (1833–1910) – autor rozprawy „Kształcenie młodzieży, nauczanie początkowe i średnie”. *Studia Kie-lecte* 1986 nr 3.

I.T.

POCZOBUT-ODLANICKI Jan Władysław 1640–1703

Urodzony 26 czerwca 1640 na Litwie w rodzinie szlacheckiej herbu Pogonia (Zdarbożec); syn Marka Kazimierza, właściciela folwarku Pomornoki. Rychło osierocony, uczył się prawdopodobnie w którejś ze szkół zakonnych. W 18 roku życia starsi bracia wysłali go do służby wojskowej na wyprawę pod chorągwią rotmistrza powiatu wilkomierskiego, Mikołaja Szemiota, przeciwko Dolgorukiemu. Niebawem zakupił własny poczet i przeniósł się do hetmana polnego litewskiego, Wincentego Gosiewskiego, pod którego komendą brał udział w wojnie z Moskwą i Szwedami w Kurlandii, Inflantach i na Litwie. W lutym 1666 został obrany w Wilkomierzu deputatem do Trybunału Litewskiego. W 1668 odziedziczył folwark ojcowski, a w następnym zawarł związek małżeński z Rachelą Judytą Godebską, podstolanką pińską. Uczestniczył w wielu sejmikach, a 1669 w elekcji Michała Korybuta Wiśniowieckiego. W 1671 wystąpił ze służby wojskowej i osiadł na roli. W 1676 po zmarłym stryju Andrzeju objął Karłowszczyznę, Małyszki, Tarasowice i Zarojście. Od 1680 pełnił urząd strażnika i łowczego wilkomierskiego; w 1684 Jan III Sobieski nadał mu stolnikostwo oszmiańskie. Między 1680 a 1684 pisał pamiętnik, obejmujący 44 lata jego życia. Zapisem utrwalił interesujący obraz życia przeciętnego szlachcica litewskiego, jego spraw prywatnych i uczestnictwa w sprawach publicznych. Zmarł 23 maja 1703 zapewne w Zarojściu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Notacje moje i dyaryusz mojej służby wojennej ... Powst. zapewne 1680–1684. (Obejmują

okres 1640–1648). Wyd. L. Potocki i J.I. Kraszewski pt. *Pamiętnik. Wwa 1877 Bibl. Ordynacji Kraszwickich, Muzeum Świdzińskiego* t. 3. Wyd. kryt. A. Rachuba pt. *Pamiętnik (1640–1648)*. Wwa 1987 (na podstawie fotokopii, która znajduje się w Wwie w Zakł. Językozn. PAN, Pracowni Jęz. Pol. XVII i pierwszej poł. XVIII w.).

Rkps znajduje się we Lwowie, gdzie pozostał z częścią rkpsów Bibl. Ossol. (sygn. 3084).

Przekł. ros. (fragm.) Witebsk b.r.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

A. SAJKOWSKI: Nad staropolskimi pamiętnikami. Pozn. 1964. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — A. RACHUBA. *Pol. słownik biogr.* 27 (1982). — B. SMOLIŃSKA: Polszczyzna północno-kresowa z przełomu XVII i XVIII w. Na podstawie rękopisów J.W.P.-O. i Antoniego Kazimierza Sapiehy. Wr. 1983 [rec.: P. KUPISZEWSKI. *Poradnik Język* 1986 nr 8; E. PAJEWSKA. *Slavia Occidentalis* 45 (1988) s. 170–173].

I.T.

PODBERESKI Romuald ok. 1812 – 1856

Urodzony około 1812 w Wilnie; syna Andrzeja, niezamożnego szlachcica. W 1830 ukończył gimnazjum w Wilnie i rozpoczął studia na Uniwersytecie Wileńskim, które kontynuował do zamknięcia uczelni (1832). W 1835–36 był guwernerem w Rosji, a w 1836–40 studiował prawo i filologię na uniwersytecie w Moskwie oraz pełnił funkcję zarządcy litewskiej spółki handlowej. Nawiązał kontakty z rosyjskimi słowianofilami, m.in. z Janem Kirejewskim i Jurijem Samarinem. Pod ich wpływem zainteresował się rosyjską twórczością ludową. W 1839–45 współpracował z *Tygodnikiem Petersburskim* i tu debiutował artykułem „K. Lipiński w Moskwie” (1839 nr 19, 21). Recenzje i drobne przekłady ruskich powiastek (tzw. skazek) ogłaszał najczęściej pod kryptonimem: Rld.P i Rld. Pdb. W 1841–42 i 1845 był też współpracownikiem *Athenaeum* i w tych latach prowadził ożywioną korespondencję z Józefem Ignacym Kraszewskim. Latem 1841 wyjechał do Petersburga, m.in. dla popierania w Heroldii sprawy rzekomego magnackiego pochodzenia. Zajął się też działalnością wydawniczą, publikując trzy tomy *Rocznika Literackiego* (1843, 1844, 1846). W 1847 przeniósł się do Wilna, gdzie w 1849 wydał czwarty tom *Rocznika Literackiego*. Był też w 1849–50 redaktorem sześciu tomów *Pamiętnika Naukowo-Literackiego*, finansowanego przez Zofię Kilmańską. W 1850 wyjechał do Warszawy, aby kontynuować prace nad tym wydawnictwem. W styczniu 1851 ukazał się siódmy tom *Pamiętnika Naukowo-Literackiego*, który został skonfiskowany przez cenzurę. P. został aresztowany i w trakcie

śledztwa usiłowano mu udowodnić, że na łamach wydawanych przez niego pism prowadził działalność polityczną przeciw rządowi carskiemu. Po przewiezieniu do Wilna i dalszym śledztwie został skazany na zesłanie do Pinegi w guberni archangielskiej. Tam zmarł w 1856.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Białoruś i Jan Barszczewski. [Obszerny wstęp w:] J. Barszczewski: Szlachcic Zawalnia, czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach. Poprzedzony krytycznym rzutem oka na literaturę białorską. T. 1. Petersb. 1844.

2. Przygody człowieka, co sprzedał swój cień. Powieść fantastyczna. (Myśl z niemieckiego). Wil. 1850.

Przeróbka A. von Chamisso: Peter Schlemihl's wundersame Geschichte (1814).

3. Słupy Herkulesa na Dnieprze odkryte w r. 1857, Kijów 1861.

Prace edytorskie

4. T. Łada Zablocki: Poezja. Petersb. 1845.

5. [Z. Klimańska] Zofia K* z Brzozówki: Człowiek niewidzialny czyli Cudowny kapelusz. Pogląd obyczajowe. Wil. 1850.

Koresp.: m.in. 20 listów do J.I. Kraszewskiego w Bibl. Jagiel.

O P R A C O W A N I A

NK (1972); LP.

P. CHMIEŁOWSKI: J.I. Kraszewski. Kr. 1888. — G. KORBUT: Tragiczne losy nieprawomyślnego redaktora. W: Szkice i drobiazgi historyczno-literackie. Wwa 1935. — P. WILKOŃSKA: Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie. Oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1959 (prwdr. 1871). — D. FAJNHAUZ: Walka o postęp społeczny w publicystyce wileńskiej w połowie XIX w. *Rocz. Białostocki* 1965 t. 6. — M. INGLOT: Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851. Wwa 1966. — TENŻE. *Pol. słownik biograf.* 27 (1983). — M.A. ANKUDOWICZ: Droga R.P. od „Rocznika Literackiego” do „Pamiętnika Naukowo-Literackiego”. *Studia i Mater. WSP w Olsztynie. Filol. Pol.* 1988 nr 1. — I. JAROSIŃSKA: *Obraz lit. pol.* 5. 3 t. 3 (1992). — W. ŚLIWOWSKA: Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX w. Wwa 1998.

H.G.

zamożnej rodziny szlacheckiej. Naukę rozpoczął w ojców bazylianów w Brześciu Litewskim, szkołę średnią ukończył w Wilnie. Debiutował przekładem z języka francuskiego „Szczęśliwa plantacja. Sielanka” na łamach *Tygodnika Wileńskiego* (1818 nr 118). W 1819 rozpoczął studia na wydziale matematyczno-fizycznym Uniwersytetu Wileńskiego, a od 1820 studiował na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego. W 1821 zaprzyjaźnił się z Maurycym Mochnackim, a w roku następnym (nie ukończywszy studiów) podjął pracę na Wydziale Oświecenia Komisji Województwa Mazowieckiego. Został też współpracownikiem czasopisma *Wanda* i tu ogłosił kilka opowiadań (m.in.: „Pan Filip – człowiek robiący wszystko bez zastanowienia. Powieść tegoczesna”. 1823 nr 17, 24; podp.: M.P.). W 1824 był zatrudniony w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. W 1825–26 założył i redagował wspólnie z M. Mochnackim *Dziennik Warszawski*. Tu również ogłaszał swoje artykuły i drobne przekłady, podpisywane najczęściej kryptonimem M.P. W 1826 wyjechał jako gubernier synów Tekli Potockiej do Francji i tam zawarł bliską znajomość z Leonardem Chodźką. Współpracował z prasą paryską, m.in. ogłaszał w *Revue Encyclopédique* w 1826–30 przeglądy czasopism i wydawnictw warszawskich (tu: „Poésies d'Adam Mickiewicz”. 1829 t. 42). Po powrocie do Warszawy w 1827 był współpracownikiem *Gazety Polskiej* (1827–31). Pod koniec 1827 wyjechał ponownie przez Szwajcarię do Francji, towarzysząc w podróży Klementynie Ostrowskiej. W 1828 osiadł na stałe w Paryżu, gdzie założył razem z L. Chodźką pierwszą polską drukarnię. Jego staraniem wyszła w 1830 jednotomowa edycja „Dzieł” Ignacego Krasickiego. W czasie powstania listopadowego był współpracownikiem *Le Temps* oraz *Revue des Deux Mondes* (tu art. w 1831: „La Révolution polonaise depuis 29 novembre 1830”). Po upadku powstania jako przedstawiciel Komitetu Narodowego Polskiego w porozumieniu z władzami francuskimi przyjmował w Metz emigrantów z Polski i udzielał im pomocy. Był członkiem Towarzystwa Naukowego Polaków Tułaczy oraz Towarzystwa Litewskiego i Ziem Ruskich przez czas jego istnienia w 1831–34. W 1832–33 wydawał w Paryżu, przy współudziale M. Mochnackiego, *Pamiętnik Emigracji*. Był członkiem Towarzystwa Literackiego. W 1833 został zastępcą mistrza ceremonii Rady Łoży wolnomularskiej Les Trinosophes, do której należał od 1827. Chory na gruźlicę zmarł 4 lipca 1835 w Paryżu; pochowany na cmentarzu Montparnasse.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Fragments sur la littérature ancienne de la Pologne. W: C. Malte-Brun: *Tableau de la Pologne*

PODCZASZYŃSKI Michał 1800–1835

264 Urodzony 29 września 1800 w Krzemieńcu; syn Józefa, urzędnika komory celnej. Pochodził z nie-

ancienne et moderne. Oparc. L. Chodźko. Nouvelle édition. Bruxelles 1830.

Przeł.: niem. 1831, włos. 1831.

2. O projekcie wyrzucenia emigrantów wojskowych z Francji. Paryż 1834.

Przekłady

3. J.C. Le-Pitre: Historia bogów, półbogów i bohaterów czczonych od Rzymian i Greków. Dla użytku młodzi. Wil. 1820. Wyd. 2 Wwa 1822.

4. [V. Jouy] P. Jay: Więzienie w New-York. Powieść prawdziwa z francuskiego przetłumaczona. Wwa 1824.

Podp. tłum.: A.P.

Prace edytorskie

5. I. Krasicki: Dzieła. Dziesięć tomów w jednym. Paris-Genève 1830. Wyd. nast.: wyd. tyt. Paris-Genève 1833; Berlin 1845.

6. J. Straszewicz: La nuit du 29 novembre à Varsovie, dédiée aux élèves de l'École Polytechnique. Paris 1835.

Listy do różnych osób w Bibl. PAN w Kr.; listy w zbiorach Raperswilkich Bibl. Nar. zniszcz. w 1944.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

L. GADON: Emigracja polska. T. 1-3. Kr. 1901-1903. — A. ŚLIWIŃSKI; M. Mochnicki. Żywot i dzieła. Lw. 1910. Wyd. 2 popr. Wwa 1921. — P. BAŃKOWSKI: Udział M.P. w „Revue Encyclopédique”. (Notatka bibliograficzna). *Pam. Lit.* 1927 [tu s. 110-111; Wykaz art. M.P. druk. w *Revue Encyclopédique* w 1826-30]. — J. KORPAŁA: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. Lw. 1931. — J. MACIEJEWSKI: Kordian. Dramatyczna trylogia. Pozn. 1961. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1832-1834* (1966). — A. BARSZCZEWSKA: Société Lituanienne et territoires biélorusses et ruthenes à Paris. *Acta Baltico-Slavica* 1969. — M. STRASZEWSKA: Życie literackie Wielkiej Emigracji w Francji 1831-1840. Wwa 1970. — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808-1831. Słownik biograficzny. Wr. 1977. — M. MACIEJEWSKA: M.P. w służbie „la cause polonaise” przed powstaniem listopadowym. *Studia Polon.* 8 (1980). — S. KALEMBA. *Pol. słownik biogr.* 27 (1983). — M. STRZYŻEWSKI: M.P. - zapomniany romantyk. Tor. 1999 [tu: I. Świadczenia życia - świadectwa twórczości; II. Bibliografia publikacji; III. Antologia; Krytyka literacka. Eseje].

H.G.

PODWYSOCKI Konstanty
1810-1868

Urodzony 2 lutego 1810 na Ukrainie w zamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Julii z Szymanowskich.

Uczył się w szkole w Winnicy i zaprzyjaźnił z Aleksandrem Grozą i Michałem Jezierskim. Później osiadł w rodzinnym majątku Szandra na Ukrainie. W 1833 ożenił się z Anną Hołowińską. Działalność literacką rozpoczął szkicem „O Franciszku Karpińskim z powodu jego pośmiertnego dzieła pt. Historia mojego wieku i ludzi, z którymi żyłem”, ogłoszonym na łamach pisma *Rusalka* (1838 s. 95-125). Z pismem tym współpracował do 1840, artykuły i recenzje ogłaszał w *Tygodniku Petersburskim* (1839-42), *Piśmiennictwie Krajowym* (tu m.in.: „Adam Naruszewicz”. 1840 nr 20, 22/23) i *Athenaeum* (1841, 1843). W 1845 kupił majątek Rychty Humieckie koło Kamieńca Podolskiego, gdzie zamieszkał i stworzył ośrodek kultury polskiej, chętnie odwiedzany przez przyjaciół i znajomych zajmujących się literaturą i krytyką literacką. Gościł m.in. Józefa Ignacego Kraszewskiego, Michała Grabowskiego, Aleksandra Weryhę Darowskiego i Michała Jezierskiego. Współpracował z *Gazetą Codzienną* (tu m.in. ogł.: „Powołanie. Obrazek z życia jednodniowego artysty”. 1853 nr 300, 303). Zajmował się też tłumaczeniem pamiętników z języka rosyjskiego, które opisywały wydarzenia w Polsce z końca XVIII w. Zgromadził cenną bibliotekę zawierającą bardzo bogaty zbiór rycin, dokumentów, rękopisów, rzadkich druków, zwłaszcza z epoki stanisławowskiej, oraz różne przedmioty z przeszłości, m.in. stare zegary, różnego rodzaju broń, dywany wschodnie, obrazy i sztychy. Przez kilka lat był honorowym kuratorem gimnazjum kamienieckiego. Zmarł 26 grudnia 1868 w Rychtach Humieckich; pochowany w Czarnokozinach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pan Dezydery. Powieść. Wil. 1843.

Przekłady

2. L.N. Engelhardt: Pamiętniki generała ... z rosyjskiego oryginału i notami i dokumentami co do rzeczy polskich objaśnił ... Pozn. 1873.

Podp. tłum.: P.K. Stolnikowicz-Chełmski.

3. P. Kreczetnikow: Radom i Bar 1767-1768. Dziennik wojennych działań generał-majora ... w Polsce w r. 1767 i 1768 korpusem dowodzącego i jego wojenno-polityczną korespondencję z księciem Mikołajem Repninem, postem rosyjskim w Warszawie, z rosyjskiego oryginału przełożył... Pozn. 1874.

Podp. tłum.: K. Stolnikowicz-Chełmski.

Kosp. z J.I. Kraszewskim znajduje się w Bibl. Jagiel., z K. Szajnochą i A. Weryhą-Darowskim w Ossol.

J.I. KRASZEWSKI: K.P. *Dzien. Lit.* 1869 nr 4. — W. GÓRSKI: O zbiorach naukowych pozostałych po śp. K.P. Kr. 1872. — M. GRABOWSKI: Listy literackie. Kr. 1934 (prwdr. 1842–43). — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848, Cz. 2. Wr. 1959. — M. INGLOT: Poglądy literackie koterii petersburskiej w latach 1841–1843. Wr. 1961. — K. KORZON: *Pol. słownik biogr.* 27 (1983).

H.G.

POL Wincenty 1807–1872

Urodzony 20 kwietnia 1807 w Lublinie; syn Franciszka Ksawerego Pohla i Eleonory Longchamps. Ojciec, Niemiec urodzony na Warmii, prawnik z wykształcenia, urzędnik prokuratury w Lublinie, od 1809 sędzia sądu szlacheckiego we Lwowie, nobilitowany w 1815 z przydomkiem von Pohlenburg; matka pochodziła z francuskiej rodziny mieszczańskiej osiadłej we Lwowie. P. uczył się prywatnie w domu we Lwowie i u krewnych matki, Józefa i Marii Ziętkiewiczów, w Mostkach pod Lwowem. Gimnazjum ukończył we Lwowie w 1822 i tam uczęszczał na pierwszy rok wstępnego kursu uniwersyteckiego. Po śmierci ojca w 1823 przebywał w Mostkach i w dzierżawionych przez matkę Podliskach, następnie przez rok — w kolegium jezuitów w Tarnopolu pod opieką przyjaciela rodziny, Benedykta Winnickiego. Jesienią 1824 wrócił do Lwowa na drugi rok kursu wstępnego filozofii. Przyjaźnił się wówczas z Augustem Bielowskim, Ludwikiem Nabelakiem i Wacławem Zaleskim. Należał do studenckiego związku Czarnych Braci. W 1827 ukończył studia i na krótko podjął pracę praktykanta sądowego. Odbił też kilkumiesięczną wędrowkę po Wołyniu i Polesiu. W 1829 przy pomocy Adama Jochera, bibliotekarza uczelni w Wilnie, ubiegał się o lektorat języka niemieckiego na Uniwersytecie Wileńskim. Zdał nadobowiązkowe egzaminy z pedagogiki i estetyki we Lwowie i przygotował rozprawę „O źródłach narodowej poezji polskiej” (niedruk.). W 1830 wyjechał do Wilna, gdzie rozpoczął pracę jako zastępca lektora języka i literatury niemieckiej na tamtejszym uniwersytecie; uczęszczał także na niektóre wykłady. Po wybuchu powstania listopadowego uczestniczył w przygotowaniach do walki na Litwie i pod koniec kwietnia 1831 wymaszerował w szeregach legionu akademickiego z Wilna w kierunku Królestwa. Walczył jako podchorąży 10 pułku ułanów litewskich, dowodzonego przez gen. Dezyderya Chłapowskiego. Był ranny, za waleczność otrzymał krzyż *Virtuti Militari* oraz stopień porucznika. 266 W lipcu 1831 wraz z korpusem gen. Antoniego Giel-

guda przekroczył granicę pruską. Przebywał prawdopodobnie w Maulen pod Królewcem. Nawiązał kontakty z przedstawicielami tamtejszej inteligencji, m.in. z Peterem Bohlenem, orientalistą. Przełożył na niemiecki 30 ludowych pieśni polskich i ukraińskich (wyd. 1833). Jako oficer łącznikowy współpracował z gen. Józefem Bemem. Mianowany komendantem dowodził jedną z kolumn wojska polskiego, opuszczającego Prusy; kierowano się przez Saksonię do Francji. Czas jakiś przebywał w Dreźnie, spotykał się z Adamem Mickiewiczem, Januszem Czerwotyńskim i z Klaudyną Potocką. Wyjeżdżał również do Francji. Doświadczenia z tamtego czasu i czasu powstania ogłosił później jako „Obrazy litewskie” (*Strzecha* 1870–71). Zbiór własnych patriotycznych wierszy powstańczych przedstawił Ignacemu Domejce i A. Mickiewiczowi jako wiersze kolegi, Janusza Nowiny (stąd tytuł wydanego później zbioru „Pieśni Janusza”). Wiersze te zdobyły dużą popularność, a on sam — autorytet demokracji i miano piewcy powstania listopadowego. W 1832 zwolniony ze służby opuścił Dreźnie i wyjechał do kraju. Zatrzymał się w Wielkopolsce u dawnych towarzyszy broni. Gościł w Miłosławiu Mielżyńskich, w Turwi u gen. Dezyderya Chłapowskiego, w Łukowie Józefa Grabowskiego, w Obiezierzu Turnów. Następnie udał się do Galicji i wstąpił do tajnego Związku Dwudziestu Jeden; działał tam razem z Augustem Bielowskim i Sewerynem Goszczyńskim. Zbliżył się do środowiska arystokratycznego i za sprawą Ksawerego Krasickiego, przywódcy konserwatystów, odbywał podróże po Wołyniu, Podolu i Ukrainie, by zebrać fundusze dla emigrantów popowstaniowych. Jako tajny działacz polityczny często zmieniał miejsce pobytu. Jego debiut poetycki to „Pieśni” drukowane w *Czasopiśmie Naukowym Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* (1833 z. 7, podp.: W. Pohl). W 1834–35 mieszkał w Krakowie, później w Sanockiem u K. Krasickiego, w Zagórzach u Tadeusza Skrzyńskiego. Od 1834 odbywał wycieczki po Tatrach, Beskidach i Karpatach Wschodnich. Należał do miłośników Tatr i jako pierwszy popularyzował je w pracach etnograficznych i geograficznych oraz w poezji („Pieśń o ziemi naszej”, „Obrazy z życia i podróży”, gdzie m.in. znany wiersz „W góry! w góry, miły bracie...”). Z nim związany jest Krzyż Pola w Dolinie Kościeliskiej w Tatrach, postawiony na pamiątkę wspólnej wyprawy ze studentami w 1852. W 1837 poślubił Kornelię Olszewską i zamieszkał w wiosce Kalenica w Sanockiem. W 1839 przeniósł się do Leska, a w 1840 osiadł pod Bieczem w Marypolu, małym majątku ofiarowanym mu przez Teofila Łętowskiego i Tadeusza Skrzyńskiego. Gdy w 1842 podpisał deklarację lojalności, zdjęto mu nadzór policyjny, któremu podlegał od 1837. W 1842 odbył wycieczkę po Pomorzu i Wielkopolsce. W 1843 ukazała się (napisana 10 lat wcześniej)

„Historia szewca Jana Kilińskiego” oraz najpopularniejsza obok „Pieśni Janusza”, wielokrotnie znawiana „Pieśń o ziemi naszej”. P. utrzymywał kontakty z ludźmi świata naukowego; interesowały go zbiory przyrodnicze gromadzone we Lwowie. W 1845 wyjeżdżał do Wiednia jako delegat Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego. Był zwolennikiem legalizmu, nie włączał się do prac konspiracyjnych, choć obracał się w kręgach przygotowujących powstanie. Przełom 1845/46 spędził u krewnych w Gumniskach pod Tarnowem. Z powodu zaostrezenia sytuacji politycznej zdecydował się na wyjazd do Wiednia. W początkach 1846 udał się z rodziną do Lwowa. Po drodze zatrzymał się u Tytusa Trzecieckiego w Polance; tu zetknął się bezpośrednio z wypadkami powstania chłopskiego — poturbowany, został przekazany przez chłopów władzom austriackim. Przez pewien czas był więziony, a następnie przebywał we Lwowie poddany znowu nadzorowi policyjnemu. Zajmował się wtedy pracą pedagogiczną, a w 1847–48 redagował *Bibliotekę Naukowego Zakładu im. Ossolińskich*. W 1847 odbył kilkumiesięczną wycieczkę po ziemiach zaboru pruskiego. Był we Wrocławiu, w Poznaniu (gdzie starał się o poparcie dla polityki konserwatystów galicyjskich). Był też w Berlinie, Lipsku i na wyspie Rugii. W czasie Wiosny Ludów (1848) należał do Gwardii Narodowej we Lwowie. Przebywał następnie w Marienbadzie, Pradze i Wiedniu. W listopadzie 1849 został mianowany profesorem geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz został członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W rok później przyznano mu doktorat honoris causa UJ. W styczniu 1853 został zwolniony z pracy na Uniwersytecie pod zarzutem nielojalności wobec władz. Zajął się wówczas pracą literacką, a w 1854 objął redakcję *Dziennika Literackiego*. W 1855 ukazał się ceniony wówczas jego poemat „Mohort. Rapsod rycerski z podania”. Po śmierci żony (1855) mieszkał przeważnie w Tyśmienicy na Pokuciu, potem we Lwowie. W 1858 jeździł do Warszawy i Lublina. W 1868 przeszedł nieszczęśliwie operację oka, po której stracił wzrok. Zamieszkał wraz z córką w Krakowie. W 1871 poślubił Anielę z domu Perraud, primo voto Rościszewską. W 1872 został członkiem Akademii Umiejętności. Należał do wielu towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Zmarł 2 grudnia 1872 w Krakowie; pochowany początkowo na cmentarzu Rakowickim, w 1881 jego ciało przeniesiono na Skalkę.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pieśni Janusza. T. 1. Powst. 1831–33. Wyd. A. Jelowicki. Paryż 1833 [właśc. 1835]. Wyd. nast. w poz. 23.

Niepodp.

Tu 51 wierszy, m.in.: Konfederat; Białe orle (inc.: Mnóstwo ludzi przed gospodą...); Krakusy (inc.: Grzmiać pod Stoczkiem armaty...); Wyd. osob. Lw. 1848 (pt. Hymn patriotyczny generała Dwernickiego); Mazur (inc.: Piękna nasza Polska cała...); Śpiew z mogiły (inc.: Leci liście z drzewa...); Melodię do wiersza skomponował F. Chopin. Oprac. muzyc. innych wierszy: A. Korytyński: Młodemu pokoleniu polskiemu. Muzyka do „Pieśni Janusza” zebrana i do śpiewu ułożona. Lw. b.r.

Poszczególne wiersze przekł.: ang. 1881, franc. 1879, łac. 1930.

2. Historia szewca Jana Kilińskiego, radcy miasta Warszawy, pułkownika Najjaśniejszej Rzplitej Polskiej – dowódcy 20 pułku za czasów Kościuszki. Powst. 1833. Wyd. Paryż [1843] odb. z *Noworocznika Demokrat.* 1843 [tu podp.: ***]. Wyd. nast.: Lw. 1862; wyd. 3 Kr. 1863; Pozn. 1878; Lw. 1897. Przedr. w poz. 23.

Niepodp. za życia autora.

3. Obrazy z życia i z podróży. [Poezje]. Powst. 1834–43. Wyd. Wr. 1846. Przedr. w poz. 23.

4. Pieśń o ziemi naszej. Powst. 1835. Wyd. Pozn. 1843. Przedr. fotoofs. Pozn. 1993. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Pozn. 1852; Wwa 1859 (pt. Pieśń o ziemi. Powtórę; tekst zmien. dostosowany do wymagań cenzury); z ilustr. J. Kossaka. Pozn. 1865; Pozn.–Kr. 1887; Kr. 1888; Kr. 1896; wyd. zupełne ze wszystkimi odmianami tekstu i dodatkami. Złoczów [1902]; z przedmową A. Langego i komentarzem J. Michalskiego. Wwa [1907]; oprac. R. Zawiliński. Kr. [1920] *BN I*, 21, toż: Kr. 1922, Kr. 1929, Chicago 1945; oprac. S. Vtrel-Wierczyński. Wwa [1924], toż Wwa 1926; Wwa 1930; Poznań. 1993. Przedr. w poz. 42–46, 48–51.

Niepodp. za życia autora.

Przekł.: niem. 1869, ukr. 1860.

5. Przygody JP. Benedykta Winnickiego w podróży jego z Krakowa do Nieświeża 1766 roku i powrót w dom rodzicielski opowiedział... Lw. 1840 odb. *Rozmaitości* (Lw.). Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 poprawne. Lw. 1845; wyd. 3 poprawne. Petersb. 1853 (razem z poz. 13, 14 pt. Pamiętniki J.P. Benedykta Winnickiego. Gawędy. T. 1, 2, 3); wyd. 4 z drzeworytami L. Straszynskiego. Petersb. 1857; Wwa 1909 (pt. Przygody młodości Imci Pana Benedykta Winnickiego); oprac. H. Galle. Wwa 1914 (pt. Pamiętniki J.M. Pana Benedykta Winnickiego). Przedr. w poz. 42, 43 t. 3, 45 t. 2, 46, 51.

Zob. też poz. 13, 14.

6. Mohort. Rapsod rycerski z podania. Poezje. Powst. 1840–52. Wyd. Kr. 1855. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Kr. 1855; wyd. 3 Petersb. 1858; z 24 ilustr. J. Kossaka. Lw. 1883; oprac. K. Król. Wwa 1908, toż wyd. 2 Wwa 1918; oprac. K. Łucki. Kr. 1922 *BN I*, 52, toż wyd. 2 przejrz. Kr. 1925; oprac. H. Sawicz. Przemyśl 1925. Przedr. w poz. 20 t. 2, 42, 43 t. 3, 45 t. 2, 46, 49–51.

Przekł.: czes. 1872, niem. 1880, ros. 1891.

7. Rzut oka na północne stoki Karpat względem przyrodzenia. Prelekcje. Fragm. ogł. *Gaz. Lw.* 1842 nr 36, 93; całość wyd. Kr. 1851. Wyd. 2 pomnoż. Kr. 1851 (pt. Rzut oka na północne stoki Karpat i przyległe im krainy).

8. Obrazy. [Opowiadania]. Lw. 1845. Wyd. nast. Złoczów [1905].

9. Siedem psalmów pokutnych w duchu Dawidowym, ułożonych do śpiewu. Powst. 1846–48. Wyd. Lw. 1849. Przedr. w poz. 20 t. 1 (pt. Siedem psalmów pokutnych z Psalterza Dawidowego ułożonych do śpiewu), 43 t. 5, 46 t. 3.

10. Listy z wycieczki. Lw. 1848 odb. z *Bibl. Nauk. Zakładu im. Ossol.* Wyd. nast. Lw. 1879. Przedr. poszerz. w poz. 43 t. 10 (pt. Listy z podróży naukowych po kraju).

11. Widzenie Janusza. [Wiersz]. Lw. 1848.

Niepodp.

Po tekście: (Na dochód towarzyszyów broni przybyłych z tułactwa do kraju).

12. Północny wschód Europy pod względem natury. Prelekcja. Z. 1. Kr. 1851. Wyd. nast. poszerz. Lw. 1876. Przedr. w poz. 43 t. 2 (pt. Północny wschód Europy i Hydrografia Polski).

13. Senatorska zgoda. Tradycja szlachecka z Sannockiego. Powst. 1852. Wyd. Petersb. 1854 (pt. Pamiętniki JP. Benedykta Winnickiego. Gawędy. T. 2: Senatorska zgoda. Tradycja szlachecka Jegości Pana Benedykta Winnickiego opowiedział...). Wyd. nast. Petersb. 1857 (pt. Przygody Jmci P. Benedykta Winnickiego. Wyd. 4 z drzeworytami Z. Straszynskiego. T. 2). Przedr. w poz. 20 t. 1. Zob. też poz. 5, 14.

14. Sejmik generał województwa ruskiego odprawiony 1766 r. w Sądowej Wiszni. Sejmikowa tradycja Imc Pana B. Winnickiego. Powst. 1853. Wyd. Petersb.–Mohylew 1855 (pt. Pamiętniki JP. Benedykta Winnickiego. Gawędy. T. 3: Sejmik generał województwa ruskiego...). Przedr. w poz. 20 t. 1. Zob. też poz. 5, 13.

15. Czarna krówka. Legenda z naszych czasów. Bochnia 1854. Wyd. nast. Bochnia 1857. Przedr. w poz. 19, 20 t. 3.

16. Wit Stwosz. Poemat z pomników historycznych XV w. Powst. 1854. Ogl. w poz. 20 t. 4. Wyd. osob. Lw. 1876. Wyd. nast.: Złoczów [1903]; oprac. H. Galle. Wwa 1914; Wwa 1918. Przedr. w poz. 42, 43 t. 1, 45 t. 4, 46 t. 4.

17. Poezje. Petersb. 1855 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 3 cz. 2.

18. Stryjanka. Tradycja szlachecka JM. Pana Benedykta Winnickiego. Powst. 1855. Wyd. Wwa 1861. Przedr. w poz. 42, 43 t. 7, 45 t. 2.

19. Z podróży po burzy. Poezje. Kr. 1856. Przedr. m.in. w poz. 20 t. 3, 43 t. 5, 45 t. 3, 46 t. 2, 47, 48, 51.

20. Poezje. Nowe poprawne i powiększone wyd. T. 1–4. Wiedeń 1857.

21. Pacholę hetmańskie. Poezje. T. 1–2. Wwa 1862. Wyd. nast.: Lw. 1876; Wwa 1903 (pt. Pacholę hetmańskie. Diariusz Walentego Rożanki); Złoczów 1903, toż Złoczów [po 1923]. Przedr. m.in. w poz. 42, 43 t. 1, 45 t. 4.

Przeróbka: Pacholę hetmańskie. Wedle W. Pola opowiedziała [J. Zubrzycka] Jadwiga Z. Kr. 1892 odb. z *Pol. Ludu* 1892 nr 14–15.

22. Geografia Ziemi Świętej w dwóch księgach. Lw. 1863. Przedr. w poz. 43 t. 6.

23. Pieśni Janusza. T. 1–3. Lw. 1863 (wraz z poz. 1). Wyd. nast. m.in.: wyd. W. Pol (syn). Lw. 1897; oprac. J. Kallenbach. Kr. [1921] *BN1*, 33, wyd. 2 Kr. 1925; oprac. S. Vrtel-Wierczyński. Wwa [1924], wyd. 2 Wwa [1930]. Przedr. m.in. w poz. 42–46, 49–51. Niepodp.

Tu w t. 1 (1831–1833) m.in.: Pieśń do miodu. Wyd. osob. z muzyką S. Kossowskiego. Berlin 1844; Wachmistrz Dorosz na Litwie. Powst. 1833. Ogl. pt. Gawęda Dorosza Wachmistrza szwadronowego Legii Nadwiślańskiej. *Dziten. Dom.* 1845 nr 3; t. 2 (1833–1835) m.in.: Pieśń o Krakusowym grodzie. Powst. 1834. Wyd. Kr. 1875 (pt. Pieśń Janusza o Krakusowym grodzie); t. 3 (1836–1846).

24. Kilka kart z krwawego rocznika. Lipsk 1864. Przedr. w poz. 43 t. 9, 51.

Niepodp.

Tu m.in.: Sygnał (inc.: W krwawym polu srebrne paszę...). Oprac. muzycz. A. Czarnota Bojarski. W wersji zmien. jako „Pieśń z obozu Jeziorańskiego”, spopularyzowana w okresie powstania styczniowego, stała się jedną z najszerszej znanych pieśni pol.

25. Powódź. Dramat w 3 a. wierszem napisany. Wyst. Lw. 1865 (z muzyką J.F. Guniewiczza). Wyd. Pozn. 1868. Wyd. nast. Lw. 1876. Przedr. w poz. 42, 43 t. 3.

Przekł. niem. 1881.

26. Sześć prelekcji o muzyce kościelnej danych przez... we Lwowie r. 1864. Lw. 1865. Przedr. w poz. 43 t. 8.

Pierwsza prelekcja wyd. pt. Prelekcja wstępna o muzyce religijnej. Lw. 1865.

Niepodp.

27. Wiersz na stuletnią rocznicę otwarcia sceny polskiej przez króla Stanisława Augusta dnia 19 lutego 1765 w Warszawie. Lw. 1865.

28. Z wyprawy wiedeńskiej. Rapsod rycerski przeznaczony przez Autora na dochód restauracji Fary Żółkiewskiej. Lw. 1865. Wyd. nast.: Lw. 1876; Złoczów [ok. 1910]. Przedr. w poz. 43 t. 1, 45.

29. Pamiętnik do literatury polskiej XIX w. w dwudziestu prelekcjach mianych w Radnej Sali miasta Lwowa... (Słowo wstępne: S. Pilat). Lw. 1866. Przedr. w poz. 43 t. 8.

30. Pieśń o domu naszym. Lw. 1866. Wyd. nast. Złoczów [1902]. Przedr. w poz. 42, 43 t. 9.

Niepodp.

31. Rok myśliwca. Z rysunkami J. Kossaka, *Tyż. Ilustr.* 1866 nr 344 – 1867 nr 368 (z przerwami). Wyd. osob. Pozn. 1870. Przedr. fotoofs. Lubl. 1990.

Wyd. nast.: Lw. 1912; z przedmową [M. Niewidowskiej] M. Samozwaniec. Wwa 1957. Przedr. w poz. 43 t. 7.

32. Legendy o świętym Janie Kantym, opowiedziane w Radnej Sali Miasta Krakowa d. 14 marca 1868 r. na dochód kościoła akademickiego św. Anny. Kr. 1868 odb. z *Czasu*. Wyd. nast. Wwa 1918. Przedr. w poz. 43 t. 5, 46 t. 3, 47.

33. O potrzebie zachowania pomników z przeszłości i znaczenie ich w czasie dzisiejszym. Prelekcja miana dnia 18 marca 1868 r. w sali Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Kr. 1868 odb. z *Czasu*. Wyd. nast. Lw. 1868.

34. Historyczny obszar Polski. (Rzecz o dialektach mowy polskiej). Kr. 1869 odb. z *Rocz. Nauk. Kr.* t. 17.

35. Losy poczciwej rodziny. Zdarzenie prawdziwe. Kr. 1869. Wyd. nast.: Kr. 1896; Lw. 1907.

36. Obrazy z życia i natury. Północny wschód Europy. S. 1–2. Kr. 1869–70. Przedr. w poz. 43 t. 4.

37. Szkice z życia artystów. Wspomnienie z podróży. Kr. [ok. 1870]. Przedr. w poz. 43 t. 10.

38. Boża Krynica. [Poemat]. Drezno 1871. Przedr. w poz. 43 t. 9.

39. Pan starosta Kiślacki. Tradycja myśliwska. Pozn. 1873. Przedr. w poz. 42, 43 t. 7. Podp.: Autor „Mohorta”.

40. Pamiętniki. Oprac. K. Lewicki. Kr. 1960. Tu m.in. fragm. pam., mater. autobiogr. i listy z różnych okresów życia. Ogl. fragm. pt. Obrazki litewskie. (Wyjątek z pamiętników W. Pola). *Strzecha* 1870–71.

Przedr. wierszy: A. Belfikowska: Powstanie listopadowe. Wwa 1930; *Księga wierszy pol.* 1 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *Poezja powstania listopadowego*. Oprac. A. Zieliński. Wr. 1971 BN I, 205; *Z pieśni pol. Tam na bloniu błyszczą kwiecie*. Kr. 1985; Z. Trojanowiczowa: Sybir romantyków. Kr. 1992. Wyd. nast. Pozn. 1993.

Przekłady

41. Volkslieder der Polen. Gesammelt und übersetzt von... [Wstęp:] Etwas über polnische Volkslieder. Leipzig 1833. Podp.: V.P.

Wydania zbiorowe i wybory

42. [Wyd. L. Siemieński pt.:] Wincenty Pol i jego poetyczne utwory. Liryki – Gawędy – Dramat. Kr. 1873. Wyd. tyt. Kr. 1875.

Wybór utworów W.P. z obszernym wstępem wydawcy.

43. Dzieła wierszem i prozą. Pierwsze wyd. zbior. przejrz. i uporządkowane przez samego autora. T. 1–10. Lw. 1875–78.

W t. 9 (1878) m.in.: Ostatnia pieśń Januszowa. Poemat znaleziony w pośmiertnych papierach poety. Powst. 1867.

Ogl. *Wista. Księga zbior.* Kr. 1873 (pt. Jeszcze Pieśń Januszowa); z t. 4 przedr. opowiadania: Na lodach. Na wyspie. Na groblach. Trzy obrazki. Oprac. J. Bachórz. Gdańsk 1989.

44. Wybór poezji (z portretem autora). Petersb. 1897. Wyd. 2 popr. Petersb. 1898.

45. Dzieła poetyckie. T. 1–4. Oprac.: J. Sroczyński i M. Wiśniowiecki. Stanisławów 1904. Wyd. wznowione. Lw. 1921.

46. Dzieła. T. 1–4. Mikołów–Częstochowa 1913.

47. Wybór utworów lirycznych. Oprac. H. Gal-

le. Wwa 1914.

48. Pieśń o ziemi naszej oraz liryki wybrane. Oprac. R. Zawiliński. Kr. [1920] BN I, 21, toż wyd. nast.: Kr. 1922, wyd. 3 Kr. 1929, Chicago 1945.

49. Poezje. Oprac. Ł. Kurdybacha. Jerozolima 1944.

50. Pieśni Janusza i poezje wybrane. Oprac. M. Romankówna. Kr. 1949.

51. Wybór poezji. Oprac.: M. Janion, M. Grabowska. Wr. 1963 BN I, 180.

52. [Wybór poezji]. Wwa 1969 *Poeci Pol.*

53. Wybór poezji. Wwa 1991.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

K. UJEJSKI: O Januszu i o panu W.P. W: Listy spod Lwowa. Pierwsze trzy glosy. Lw. 1860. Wyd. nast. Lipsk 1861. — S. BUSZCZYŃSKI: P. i jego pisma. Kr. 1873. — K. ESTREICHER: W.P., jego młodość i jego otoczenie (1807–1832). Lw. 1882 [dwa wyd.]. — M. MANN: W.P. Studium biograficzno-krytyczne. T. 1–2. Kr. 1904–1906. — H. GALLE: *Sto lat myśli pol.* 6 (1911). — *W.P. jako krajoznawca*. Kr. 1923 [tu m.in.: S. NIEMCÓWNA: W.P. jako geograf; W. SZAFER: Stanowisko P. w geografii roślin w Polsce; S. UDZIELA: W.P. jako etnograf]. — H. BARYCZ: W.P. jako profesor geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Kr. 1949. — M. GRABOWSKA: *Pol. krytyka lit.* T. 2. Wwa 1959. — S. JASIŃSKA: Nieznany autograf „Pieśni Janusza” w Bibliotece Kórnickiej w świetle kontaktów P. z Działyńskim. *Pam. Bibl. Kórni.* 1959 z. 7 i nadb. — S. PIGOŃ: W.P. pod obstrzałem demokratów. W: *Z ogniu życia i literatury*. Wr. 1961. — Jarosław MACIEJEWSKI: „Pieśni” i proza W.P. *Lit. przystanki nad Wartą*. Pozn. 1962. — [L. KUKULSKI] (KL): *Słownik folkloru pol.* Wwa 1963. — J. ROSNOWSKA: *Dzieje poety*. O W.P. Wwa 1963; wyd. 2 popr. Wwa 1973. — K. ZAWISTOWICZ-ADAMSKA: W.P. – badacz kultury ludowej. Wwa 1966. — *Dzieje folklorystyki pol. 1800–1863*. T. 1. Wr. 1970 [tu m.in.: S. ŚWIRKO: Litwa i Białoruś; M. KUKULSKA: Krakowskie]. — Z. RADWAŃSKA-PARYSKA, W.H. PARYSKI: Encyklopedia tatrzańska. Wwa 1973. — M. JANION, M. GRABOWSKA: *Obraz lit. pol. s. 3 t. 1* (1975). — P. HERTZ: Obrona W.P. W: *Świat i dom*. Wwa 1977. — J. HANIK, J. ROSNOWSKA: *Pol. słownik biogr.* 27 (1982). — S. MAJCHROWSKI: W.P. Szkic biograficzny. Lubl. 1982. — A. POL: Nieco uzupełnień do biogramu W.P. [z *Pol. słownika biogr.*] *Studia Hist.* 1987 z. 1. — Z. KRESEK, C. SKONKA, J. SOB- CZAK: Szlakiem W.P. Wwa 1989. — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: Panorama polskości. Wędrówki „po ziemi naszej” (W.P.) W: *Zbłąkany wędrowiec. Z dziejów roman-*

rycznej topiki. Wr. 1992. — D. WIERZCHOŁOWSKA: „Krytyk druzgocze jedną z wybitniejszych dotychczas postaci”. O czytaniu W.P. w 1878 r. *Zapomniane wielkości romantyzmu. Pokłosie sesji*. Pozn. 1995. — J. KOLBUSZEWSKI: Wieszczę aspiracje W.P. O lwowskiej edycji „Pieśni Janusza” (1863). „*W krainie pamiętek*”. Wr. 1996. — W. WASYLENKO: Trzy oblicza poety. W: *Ukraińskim tropem polskich pisarzy XIX i XX w.* Pozn. 1996. — W.P. *prekursor krajoznawstwa i turystyki (w 190 rocznicę urodzin i 125 rocznicę śmierci)*. Mater. z Sympozjum w Kr. dnia 6 grudnia 1997 r. Kr. 1997 [tu m.in.: W. ZOSSEL-WOJTYŚIAK: „Ja nie jestem ani w modzie, ani w potrzebie, ani łatwy...”; Z. KRESEK: Karpackie pasje W.P.; J.B. TWARÓG: Związki W.P. z Krakowem; R. KANTOR: W.P. — jeden z prekursorów polskiej nauki etnografii; W.A. WÓJCIK: W.P. (Zarys bibliograficzny)].

H.G.

PONĘTOWSKI Jakub zm. 1586

Urodzony (data nieznaną) w Ponętowie w Łęczycy, w rodzinie średnio zamożnej szlachty; syn Stanisława herbu Leszczy (Bróg), współwłaściciela Ponętowa Nagórnego, i Doroty z Borzysławskich; brat Jana, opata hradyckiego. W 1552–72 działał jako aktywny poseł i mówca sejmowy. Od 1566 był członkiem łeczyckim, w 1573 uczestniczył w sejmie konwokacyjnym, na którym został delegowany do Francji jako „praecursor” uroczystego poselstwa po Henryka Walezego. W Paryżu nawiązał kontakty z tamtejszymi humanistami, m.in. ze znanym prawnikiem, Franciszkiem Baldwinem. W drodze powrotnej przez Wenecję i Wiedź, na zlecenie króla odbył szereg rozmów dyplomatycznych. Po ucieczce Walezego został pozyskany przez Andrzeja Dudycza dla kandydatury habsburskiej, stał się jednym z najbardziej gorliwych stronników arcyksięcia Maksymiliana II, za którym agitował w 1575–76 na zjazdach, sejmach i sejmikach. Gdy działalność ta stała się niepopularna (naraziła go na zarzut ze strony króla o brak patriotyzmu), schronił się na Morawy i Śląsk, skąd wyjeżdżał parokrotnie do Pragi, Wiednia i Ołomuńca. Dzięki interwencji kanclerza Jana Zamoyskiego odzyskał łaskę Stefana Batorego po publicznych przeprosinach (1581). W 1583 jako poseł królewski wyjechał do Danii z misją załagodzenia konfliktu polsko-szwedzkiego. W 1585 otrzymał nominację na kasztelana brzesko-kujawskiego. Pozostawił (zaginioną) instrukcję rodzicielską dla syna oraz krótki traktat gospodarczy, cieszący się wówczas ogromną poczytnością. Zmarł 4 listopada 1586; pochowany w kościele oo. dominikanów we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Ziemiańin. Wyd. fragm. jako część utworu 270 A. Gostomskiego pt. *Gospodarstwo*. Kr. 1588 druk.

J. Siebeneicher (wyd. nast. zob. A. Gostomski. *Twórczość* poz. 1); przedr. A. Feliński przy wyd. przekładu pol. J. Delille’a: Ziemiańin, czyli Ziemiaństwo francuskie. W książce: *Pisma własne i przekładania wierszem*. T. 1. Wwa 1816 i wyd. nast. Pełny tekst ogł. S. Kot: *Urok wsi i życia ziemiańskiego w poezji staropolskiej*. *Księga pam. na 75-lecie „Gaz. Rolniczej”*. Wwa 1938 i odb. Wwa 1937; fragm. przedr. W. Tomkiewicz: *Pisarze pol. Odrodzenia o sztuce*. Wr. 1955 *Teksty Źródłowe do Dziejów Teorii Sztuki* t. 4; *Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988.

Utwór o autorstwie niepewnym

2. Interregnum, to jest królestwo bez króla, jako teraz w Polsce lata Bożego 1572. [B.m.r.]. Dziś nieznaną. Nie zostało rozstrzygnięte, czy nie jest to utwór brata, Jana P.

OPRACOWANIA

M. PISZCZKOWSKI: Wieś w literaturze polskiego renesansu. Kr. 1959. — *Diariusz poselstwa polskiego do Francji po Henryka Walezego w 1573 r.* Oprac.: A. Przyboś i R. Żelewski. Wr. 1963. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — M. SERWAŃSKI: Henryk III Walezy w Polsce. Kr. 1976. — A. LIPSKI. *Pol. słownik biograf.* 27 (1983).

I.T.

PONĘTOWSKI Jan zm. 1598

Syn Stanisława herbu Leszczy (Bróg), szlachcica z ziemi łeczyckiej, współwłaściciela Ponętowa Nagórnego, i Doroty z Borzysławskich; młodszy brat Jakuba, posła i mówcy sejmowego. Po kilku latach służby u Macieja Zalińskiego (późniejszego kasztelana gdańskiego) wpisał się w czerwcu 1569 do Akademii Krakowskiej; w 1571 został bakałarzem. W 1576 dzięki staraniom brata otrzymał dekret na opata norbertanów w Hradiście koło Ołomuńca (Morawy) i wstąpił do zakonu. Około 1582 nadał mu tytuł protonotariusza apostolskiego. W Ołomuńcu rozciął mecenat nad uniwersytetem i przybył z Polski. Był wielkim miłośnikiem książek i dzieł sztuki. W Hradiście i Ołomuńcu zgromadził bogatą bibliotekę. Na skutek kosztownych pasji kolekcjonerskich, hojności i wystawnego trybu życia — pod presją konwentu — musiał opuścić klasztor i w maju 1587 ustąpił z opactwa. Na przełomie 1588/89 wrócił do Krakowa. W 1592 sporządził akt darowizny na rzecz Akademii Krakowskiej, której przekazał przywiezioną część biblioteki z Ołomuńca, kolekcję obrazów, gobelinów, sztychów, szat liturgicznych. Kilkanaście cennych egzemplarzy oraz kolekcja grafiki składająca się z około tysiąca rycin zachowała się do dziś. Niektóre egzemplarze

z tego zbioru znajdują się w Bibliotece Kapitulnej w Strängås w Szwecji. Zmarł w 1598; pochowany w kościele oo. dominikanów w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Krótki rzeczy polskich sejmowych, pamięci godnych commentarz ... roku 1569 uczyniony. Kr. [1569] druk. S. Szarffenberger (tu również wiersz dedyk. M. Zalińskiemu pt. Sejm walny koronny lubelski). Przedr. K.J. Turowski. Kr. 1858 *Bibl. Pol.* z. 30.

Utwór o autorstwie niepewnym

2. Interregnum, to jest królestwo bez króla, jako teraz w Polsce lata Bożego 1572. [B.m.r.]. Dziś nieznan. Być może pióra brata, Jakuba P.

OPRACOWANIA

NK 3 (1964) (tu mylnie przypisany utwór pt. Ziemiańnin, pióra Jakuba P.).

Z. AMEISENOWA: Rękopisy i pierwodruki iluminowane Biblioteki Jagiellońskiej. Kr. 1958 s. 88–89, 92–94. — A. LEWICKA-KAMIŃSKA: Biblioteka Jagiellońska w l. 1492–1655. *Hist. Bibl. Jagiel.* T. 1 cz. 2. Kr. 1966. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy zygmuntofskie. Wwa 1966. — L. HAJDUKIEWICZ, J.P. — opat hradycki, bibliofil i miłośnik sztuki. *Rocz. Bibl.* 14 (1970) z. 3/4. — *Enc. wiedzy o książce.* Wr. 1971. — A. LEWICKA-KAMIŃSKA: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — A. LIPSKI. *Pol. słownik biogr.* 27 (1982). — K. SAMEK: Pastoral i mitra z daru opata J.P. w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. *Zesz. Nauk. UJ. Opuscula Musealia* 1991 nr 5.

I.T.

PONTANUS Michał

zob. MOSTNIK Michał

POPLIŃSKI Antoni 1796–1868

Urodzony 1 czerwca 1796 w Poptomyku koło Ostrowa Wielkopolskiego; syn Mateusza Poptomyka, młynarza, a zarazem właściciela niewielkiego folwarku, i Krystyny z Piechotów; brat bliźniaczy Jana Poplińskiego. Razem z bratem uczęszczał do szkół w Ostrowie i w Kaliszu, a od 1816 w Poznaniu, gdzie w 1817 zdał maturę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny. Ich kolegą i przyjacielem był Karol Marcinkowski. Nazwisko na Popliński zmieniono przed 1816. W 1819–21 wspomagany finansowo przez ówczesnego namiestnika, księcia Antoniego Radziwiłła, studiował wraz z bratem na uniwersytecie w Berlinie filologię starożytną i nowożytną.

W tym czasie działał w tajnej organizacji studenckiej „Polonia”. W 1821 uzyskał uprawnienia nauczyciela szkół średnich i do 1826 uczył w gimnazjum we Wschowie (Poznańskie). W 1822 za działalność konspiracyjną w czasach studenckich był wraz z bratem więziony przez parę miesięcy w Berlinie; śledztwo umorzono wskutek interwencji A. Radziwiłła. Przeniesiony służbowo w 1826 do Poznania, pracował tu do 1851 w Gimnazjum św. Marii Magdaleny. Około 1830 ożenił się z Marianną Tomaszczyk, córką urzędnika sądowego. Nauczał początkowo łaciny, języka niemieckiego i geografii, a od 1830 języka polskiego i literatury w wyższych klasach gimnazjalnych. Opracował cenione i wielokrotnie wznawiane wypisy do nauki języka i literatury polskiej, książki pomocnicze do nauczania łaciny, podręczniki historii i geografii. Zajmował się także działalnością publicystyczną. Wraz z bratem oraz z Józefem Łukaszewiczem współdziałał w założeniu w Lesznie w 1834 tygodnika *Przyjaciel Ludu* i do 1838 prowadził w nim kronikę literacką, podpisując się niekiedy krypt. A.P. W 1838 z J. Łukaszewiczem założył w Poznaniu *Tygodnik Literacki* i był jego współredaktorem do czasu przejścia piśma przez Antoniego Woykowskiego (koniec 1839) i radykalizacji piśma. W 1840–46 wydawał i współredagował, założony również z J. Łukaszewiczem, konkurencyjny wobec *Tygodnika Literackiego*, organicznikowski *Orędownik Naukowy*. Od 1841 był także współnikiem J. Łukaszewicza w nowo otwartej drukarni i księgarni, które po wyjeździe (1852) Łukaszewicza z Poznania przejął na własność i prowadził dalej sam, rozwijając szeroko działalność wydawniczą, obejmującą m.in. podręczniki szkolne, książki o treści religijnej. Od przejścia na emeryturę pracował w Bibliotece Raczynskich w charakterze bibliotekarza, a po ustąpieniu J. Łukaszewicza ze stanowiska dyrektora (1852) objął jej kierownictwo. Należał do Towarzystwa Naukowej Pomocy. Zmarł 19 marca 1868 w Poznaniu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Elementarbuch der polnischen Sprache zum Gebrauch der Schulen und zum Selbstunterricht. Posen 1837. Wyd. nast. m.in.: Posen 1855, Leipzig 1889 (ponad 30 wyd. w Lipsku do 1923).

2. Wybór prozy i poezji polskiej dla klas niższych gimnazjalnych i wyższych szkół miejskich. Pozn. 1838 (pięć wyd. do 1869).

3. Historia powszechna dla klas niższych szkół realnych i gimnazjalnych na wzór Weltera ułożona. T. 1–3. Pozn. 1844–66. Wyd. nast.: T. 1. Pozn. 1852, Pozn. 1854; t. 2. Pozn. 1861; T. 1–3. Pozn. 1882.

4. Catalogus alphabeticus Bibliothecae Publicae Raczynsianae. T. 1–2. Pozn. 1865. Współautor J. Krąkowski.

Prace edytorskie

5. Żywot Jaśnie Oświeconego Księcia Bogusława Radziwiłła. (Z rękopismów T. Działyńskiego) wydał... Pozn. 1840.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972).

L. ZBIERSKA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — L. SŁOWIŃSKI. *Nauka literatury polskiej w szkole średniej w latach 1795–1914.* Wwa 1976. — TENŻE. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1980. — TENŻE: ... *Nie damy pogrześć mowy.* Wizerunki pedagogów poznańskich XIX w. Pozn. 1982. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 27 (1983). — A. ŻALIK: J. Popliński. *Przyj. Ludu* 1986 nr 1. — M. MOTTY: *Przechadzki po mieście.* Oprac. Z. Grot. Przepisy red. i uzup. W. Molik. T. 1–2. Pozn. 1999 (prwdr. 1889–91).

A.P., H.G.

POPLIŃSKI Jan 1796–1839

Urodzony 1 czerwca 1796 w Popłomyku koło Ostrowa Wielkopolskiego; syn Mateusza Popłomyka, młynarza, a zarazem właściciela niewielkiego folwarku, i Krystyny z Piechotów; brat bliźniaczy Antoniego Poplińskiego. Razem z bratem uczęszczał do szkół w Ostrowie i w Kaliszu, a od 1816 w Poznaniu, gdzie w 1817 zdał maturę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny. Ich kolegą i przyjacielem był Karol Marcinkowski. Nazwisko na Popliński zmieniono przed 1816. W 1819–21 wspomagany finansowo przez ówczesnego namiestnika, księcia Antoniego Radziwiłła, studiował wraz z bratem na uniwersytecie w Berlinie filologię starożytną i nowożytną. Należał wówczas do tajnej studenckiej organizacji „Polonia”. Po nabyciu uprawnień nauczycielskich w szkołach średnich i rocznym okresie próbnym w Poznaniu uczył w gimnazjum w Lesznie języka i literatury polskiej. W 1822 przez parę miesięcy był więziony w Berlinie za działalność konspiracyjną w czasach studenckich. Zwolniony wskutek interwencji A. Radziwiłła powrócił do pracy w gimnazjum w Lesznie. Był również prywatnym nauczycielem córek Antoniego Sułkowskiego z Rydzyny, kuratora gimnazjum w Lesznie. W 1828 ożenił się z Katarzyną Herwig. Jako pedagog opracowywał podręczniki szkolne, m.in. wypisy do nauki języka i literatury polskiej, w tych latach cenione jako jedne z najlepszych dla szkół średnich. Rozwijał także działalność publicystyczną. W 1834 założył w Lesznie razem z bratem oraz z Józefem Łukaszewiczem tygodnik *Przyjaciel Ludu*, którego nominalnym redaktorem był Paweł Ciechański. P. ogłaszał w tym piśmie własne drobne utwory i artykuły. Zmarł w czasie epidemii tyfusu 17 marca 1839 w Lesznie; tam pochowany.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Grammatik der polnischen Sprache nach Kopczyński, Cassius, Bandtkie und Mroziński.* Lissa und Glogau [Leszno i Głogów] 1829. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Leszno 1863, wyd. 6 oprac. W. Nehring. Thorn 1873, Thorn 1881, Thorn 1901.

2. *Auswahl von Mustern deutscher Prosaiker und Dichter.* Ein Lesebuch zum Gebrauche für Schulen. Cz. 1. Posen [ok. 1830]. Wyd. nast. Posen 1831. Cz. 2 wyd. 3 Berlin 1841.

3. Wybór bajek polskich z rozprawą o apologu wraz z krótkimi biografiami bajkopisów i objaśnieniem miejsc trudniejszych. Leszno 1830. Niepodp.

4. *Nowe wypisy polskie, czyli wybór różnych wyimków prozą i poezją dla użytku młodzieży szkolnej.* Leszno 1831. Cz. 2 pt. *Nowe wypisy polskie* Leszno 1838. Wyd. 2 cz. 1 pt. *Nowe wypisy polskie* czyli wybór różnych wyimków prozą i poezję zawierający. Dla użytku młodzieży szkolnej. Leszno i Gniezno 1841.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972).

L. SŁOWIŃSKI. *Nauka literatury polskiej w szkole średniej w latach 1795–1914.* Wwa 1976. — TENŻE. *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1980. — TENŻE: ... *Nie damy pogrześć mowy.* Wizerunki pedagogów poznańskich XIX w. Pozn. 1982. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 27 (1983). — A. ŻALIK: J.P. *Przyj. Ludu* 1986 nr 1. — M. MOTTY: *Przechadzki po mieście.* Oprac. Z. Grot. Przepisy red. i uzup. W. Molik. T. 1–2. Pozn. 1999 (prwdr. 1889–91).

A.P., H.G.

POPŁAWSKI Antoni 1739–1799

Urodzony 25 sierpnia 1739 w Krakowskiem. Uczył się w szkołach pijarskich, po ich ukończeniu wstąpił 27 sierpnia 1754 do pijarów, przyjmując imię Antoni od św. Ignacego (imię chrzestne — Hiacynt). Dwuletni nowicjat odbył w Podolińcu, retorykę studiował w Seminarium Zakonnym w Rzeszowie (1756/57), filozofię — w Międzyrzeczu Koreckim (1757/58 – 1758/59). Od 1759/60 uczył w Collegium Nobilium w Warszawie; tu w 1763/64 podjął studia teologiczne. W 1762 przełożył z francuskiego „Historię Jana Sobieskiego” Gabriela François de Coyer (niewyd.). W 1764/65 kontynuował studia teologiczne w Rzymie, a w 1765/66 – 1766/67 w — Paryżu. Równocześnie studiował filozofię i prawo, zapoznał się z filozofią fizjokratów. Po powrocie stał się w Polsce aktywnym działaczem i propagatorem ideologii fizjokratyzmu. Od 1767/68 był profesorem wymowy w warszawskim

Collegium Nobilium, od 1772 — również profesorem prawa naturalnego (do 1777) i prywatnym nauczycielem Jana Potockiego, brata Ignacego. W 1770 brał udział w ogłoszonym przez Ignacego Massalskiego konkursie literackim i zdobył nagrodę za rozprawę „Jakie nauki należałoby dawać kmiotkom”. W 1774 został nagrodzony za napisanie projektu edukacyjnego dla Komisji Edukacji Narodowej. W 1775 był powołany na członka Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych i wziął aktywny udział w jego pracach. W 1779–80, gdy Grzegorz Piramowicz przebywał w podróży zagranicznej, zastępował go na stanowisku sekretarza Towarzystwa. 28 kwietnia 1780 otrzymał patent na profesora Szkoły Głównej Koronnej i nowo otwartego Seminarium dla Kandydatów Stanu Nauczycielskiego; w czerwcu przeniósł się do Krakowa. Przed objęciem profesury poddał się egzaminowi na stopień doktora filozofii (lipiec) i doktora praw (16 września). Tego roku uzyskał zwolnienie ze ślubów zakonnych. Utrzymywał korespondencję z Ignacym Potockim i Hugonem Kollątajem. W 1783 zrezygnował z rektorstwa Seminarium, pozostając przy profesurze prawa natury, ekonomii, prawa politycznego i narodów w Szkole Głównej, w 1783–86 wykładał prawo kryminalne. Wybrany w 1785 przez Szkołę na wizytatora, nie uzyskał zatwierdzenia Komisji. Jednak w 1791 wizytował szkoły wielkopolskie oraz część szkół małopolskich i mazowieckich; w 1792 — już w czasie działań wojennych — małopolskie, wołyńskie i ukraińskie. W 1796 przeszedł na emeryturę. Zmarł 12 marca 1799 w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zbiór niektórych materii politycznych. Powst. 1769–1774. Wyd. Wwa 1774 (pod krypt. A.P.**). Rozpr. 3: „Jakie nauki należałoby dawać kmiotkom” przedr. w poz. 7. Fragm. innych rozpraw przedr.: *Seriarz Projektów do Prawa* (1785), *Dzien. Handlowy i Ekonomiczny* (1788).

2. O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej. Projekt ... Komisji Edukacji Narodowej ... w marcu 1774 podany. Wwa 1775. Wyd. nast. w poz. 7.

3. Moralna nauka dla szkół narodowych na I i II klasę. B.m. 1778. Wyd. nast.: Kr. 1785; Kr. 1794 i in.; oprac. S. Sobieski. Lw. 1863.

4. Mowa przy otwarciu Seminarium na Profesorów Narodowych Stanu Akademickiego ... 1780 w Krakowie miana. Kr. 1780. Wyd. nast. w poz. 7.

5. Mowa w dzień rocznicy otwarcia Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych ... 1780. Wwa 1780. Wyd. nast. w poz. 7.

6. Moralna nauka dla szkół narodowych na III klasę. Kr. 1787. Wyd. nast.: Wil. 1788; Kr. 1790; Kr.

1794 i in.; oprac. T. Grabowski. Kr. 1918 *Zabytki Lit. Wych.* 1.

Wydania zbiorowe

7. Pisma pedagogiczne. Oprac. S. Tync. Wr. 1957 *Bibl. Klasyków Pedagog. Pisarzy Pol.*

Tu m.in. wyd. Listów P. do I. Potockiego i H. Kollątaja oraz paru pism edukacyjnych z rkpsów. Streszcz. kilku wyd. tu listów P. podała B. Michalik w: *Korespondencja Ignacego Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774–1809)*. Wr. 1978.

Przypisywane P. Uwagi nad pochwałą wieku ośmnastego, ekscerpt z „Pamiętnika” r. 1784 miesiąca grudnia pod liczbą VI (b.m. 1785) wyszły spod pióra Antoniego Małachowskiego.

Prace edytorskie

8. Wypisy łacińskie do moralnej nauki na klasę III. Wwa 1780.

OPRACOWANIA

NK 6/1–2 (1970–1972).

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pouc. Orgel.* 21 (1865). — S. DICKSTEIN: Głos ks. A.P. pijara (1774) w sprawie wychowania narodowego. *Na powodztan. Księga zbior. prac lit. i artyst.* Wwa 1904. — J. BIELIŃSKI. *Enc. wych.* 8 (1909). — S. TYNC: Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1922. — A. JOBERT: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773–1794). *Son oeuvre d'instruction civique.* Paris 1941; przekł. pol.: M. Chamcówna. Wr. 1979. — B. LEŚNODORSKI, K. OPALEK: Prawo natury u polskich fizjokratów. Wwa 1953. — S. KOLASA: Prawo narodów w szkołach polskich wieku Oświecenia. Wwa 1954. — S. TYNC: Wstęp [do] *Komisja Edukacji Nar. Wybór źródeł.* Wr. 1954 B/N1, 126. — K. OPALEK: Myśl Oświeceniowa w Krakowie. Kr. 1955. — K. MROZOWSKA: Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony. Wr. 1956. — M. CHAMCÓWNA: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. T. 1–2. Wr. 1957–1959. — S. HUBERT: Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia. Wr. 1960. — J. LUBIENIECKA: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. Wr. 1960. — K. OPALEK: Nauka prawa w Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie Oświecenia. *Studia z dziejów Wyzd. Prawa UJ.* Kr. 1964. — W. KONOPCZYŃSKI: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). Wwa 1966. — K. MROZOWSKA: Wstęp [do] *Pisma i projekty pedagog. doby Komisji Edukacji Nar.* Wr. 1973. — L. GRZEBIEN. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — M. CHAMCÓWNA. *Pol. słownik biogr.* 27 (1982–1983). — I. BUBA: A.P. *Diccionario enciclopedia escolapio.* II. (Salamanca 1983). — M. BŁASZKE: Fizjokratyczna teoria własności w niewydanym rękopisie A.P. „Nauka o prawie przyrodzonym krótko i jaśnie zebrana dla uczących się polityki in Collegio Nobilium S.P. w Warszawie 1771 r.”. *Arch. Filoz. i Myśl Społ.* 30 (1986). — TENŻE: A.P. fizjokratyczna wizja jednostki i społeczeństwa. *Tamże* 33 (1989). — E. FRYCKOWSKI: Idea 273

wychowania przez pracę w myśli społeczno-pedagogicznej pol. Oświecenia. *Prace Wydz. Nauk Hum. Bydg. Tow. Nauk Hum.* S. F. 1989. — J. ROSIECKA: Ekonomia a Oświecenie chrześcijańskie. Pijarzy i fizjokratyzm. *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII i XVIII w.* Wwa 1993. — S. JANEK: Problem religii w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *W kręgu dziejów Kościoła i rodziny francuskiej* Wwa 1999.

E.A.

POPŁAWSKI Jan Ludwik 1854–1908

Urodzony 17 stycznia 1854 w Bystrzejowicach (Lubelskie) w rodzinie ziemiańskiej; syn Wiktora i Ludwika z Ponikowskich. Uczęszczał do gimnazjum w Lublinie, a od 1874 studiował na wydziale prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Aresztowany w 1878 za udział w spisku Adama Szymańskiego i więziony przez rok w Cytadeli, został skazany w 1880 na cztery lata zesłania w głąb Rosji. Po dwóch latach przebywania w guberni wiatkiej wrócił w 1882 do Warszawy. W 1884 ożenił się z Felicją Potocką, siostrą Antoniego i Józefa Karola Potockich. Jako publicysta współpracował od 1883 z *Prawdą* (do 1886). W 1886 został pozwany przez Gabriellę Zapolską i oskarżony o „potwarz i dyfamację” w związku z napisaniem recenzji z jej tomu nowel „Akwarele” (*Prawda* 1885 nr 35, podp.: Wiat). Pod koniec 1886 wraz z Józefem Karolem Potockim i Aleksandrem Więckowskim założył tygodnik *Głos*. Był czołowym publicystą i ideologiem pisma; obok cotygodniowych felietonów „Z kraju” ogłosił przeszło trzysta artykułów dotyczących polityki, kultury, zagadnień społecznych, formułując program Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego — m.in. „Dwie cywilizacje” (1886 nr 7), „Obniżanie idealów” (1887 nr 1), „Wielkie i małe idee” (1887 nr 16). Zajmował się także krytyką literacką, recenzował utwory Orzeszkowej, Prusa, Kasprówicza, Dygasińskiego. W 1894 został aresztowany (za udział w manifestacji ku czci Kilińskiego zorganizowanej w stulecie insurekcji kościuszkowskiej) i więziony przez kilkanaście miesięcy w Cytadeli. Zwolniony wyjechał w 1895 do Lwowa i nadal działał jako publicysta. Od 1896 do 1901 redagował *Przegląd Wszeczpolski*, organ Stronnictwa Narodowego i kierującej nim Ligi Narodowej. Opublikował m.in. artykuły: „Organizacja sił narodowych”, „Nasz patriotyzm i nasza taktyka” (1899), „Nasz demokratyzm” (1900). Wchodził w skład pierwszego i drugiego Komitetu Centralnego Ligi Narodowej. W 1896 założył również i redagował wraz z Romanem Dmowskim wydawany w Krakowie miesięcznik dla ludu *Polak*. Był też przypuszczalnie redaktorem *Kwartalnika Naukowo-Politycznego* 274 i *Spolecznego* ukazującego się we Lwowie w 1898.

W 1901 został redaktorem *Wieku XX* (pierwszego partyjnego dziennika endecji) oraz pisma dla ludu *Ojczyzna*. Był autorem popularnych monografii; w 1902 pracował jako redaktor działu politycznego *Słowa Polskiego*. Po wybuchu rewolucji 1905 wrócił do Warszawy. Od 1906 redagował wraz z Dmowskim i Zygmuntem Balickim *Gazetę Polską*. Zmarł 12 marca 1908 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Wybory artykułów

1. Szkice literackie i naukowe. Z przedmową J. Hłaski. Wwa 1910 [1909].
2. Pisma polityczne. Wyd. pośmiertne z przedmową Z. Wasilewskiego. T. 1–2. Kr. 1910.
3. Nasz patriotyzm i nasza taktyka. Wybór pism politycznych. [B.m.w.] 1982.

Przekłady

4. C. Lombroso: Geniusz i obłąkanie w związku z medycyną sądową, krytyką i historią. Wwa 1887. Wyd. nast. Wwa 1987.
5. C. Lombroso: Człowiek-zbrodniarz w stosunku do antropologii, jurysprudencji i dyscypliny więziennej... T. 1–3. Wwa 1891–1892.
6. E. Boutmy: Rozwój ustroju i stosunków politycznych Anglii. Wwa 1893.
7. G. Maspero: Opowiadania historyczne: Egipt i Assyria. Wwa 1893.
8. P. Giraud: Opowiadania historyczne: Grecja. T. 1–2. Wwa 1894–1895.
9. P. Giraud: Opowiadania historyczne: Rzym. Życie prywatne i publiczne Rzymian. Wwa 1896.
10. O. Hey: Podania o starożytnych półbogach i bohaterach Greków i Rzymian. Wwa 1896. Wyd. 2 Wwa 1910; wyd. 3 Wwa 1931.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J.L. Popławski. (W piętnastą rocznicę zgonu). *Akademik* 1923 nr 8–9 i odb. Pozn. 1923; wyd. 2 Wwa 1988. — R. ZIMAND. *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 4 (1971). — W. KARPINŃSKI: J.L.P. W: Sylwetki polityczne XIX w. Kr. 1974. — T. KULAK. *Pol. slownik biogr.* 27 (1982–1983). — W. SZCZĘŚNY, J. WIERNY: J.L.P. — zapoznany twórca idei. *Przegl. polityki pol.* Londyn 1985. — W. KONIECZNY: Kresy zachodnie w myśli politycznej J.L.P. *Studia Hist.* 1986 nr 4. — W. KRAJEWSKI. *Myśl Pol.* (Londyn) 1988 nr 7/8 [art. biogr.; inf. o sesji nauk. w 80 rocznicę śmierci]. — K. WOJNAROWSKI: J.L.P. Pierwszy Wszeczpolek. Wwa 1988. — T. KULAK: J.L.P. 1854–1908. Biografia polityczna. T. 1–2. Wr. 1989. Wyd. nast. Wr. 1994 [rec.: J. MYŚLIŃSKI. *Nowe Książki* 1989 nr 12; K. KAWALEC, J. ŻURAWICKA. *Dzieje Najnowsze* 1990 nr 1/2; T. WOLSZA. *Kwart. Hist. Prasy* 1990 nr 3/4; W. WOJDYŁO. *Wych. na co dzień* 1995 nr 4/5]. — T. KULAK: O wpływie poglądów polityczno-społecznych J.L. Kra-

szewskiego na kształtowanie się ideowych podstaw publicystyki J.L.P. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1991 nr 1135 *Hist.* t. 78. — E. MAJ: J.L.P. 1854–1908. Poglądy i działalność polityczna. Lubl. 1991 [rec.: T. WOLSZA. *Dzieje Nafnowsze* 1993 nr 4]. — T. KULAK: Warmia i Mazury w publicystyce J.L.P. na łamach „Prawdy” i „Głosu”. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1993 nr 2. — W. HENDZEL: J.L.P. jako krytyk literacki. *Kwart. Opol.* 1998 nr 3/4.

A.P.

POREBOWICZ Edward 1862–1937

Urodzony 20 lutego 1862 w Warszawie; syn Władysława, przedsiębiorcy handlowego, i Anny z Sommerfeldtów. Gimnazjum ukończył w 1880 w Tarnowie. W 1883 uzyskał absolutorium na wydziale filozoficznym uniwersytetu Jagiellońskiego. Następnie studiował romanistykę, germanistykę i anglistykę w Berlinie (1883–84), Monachium (1884–85), Montpellier (1885–87), Barcelonie i Florencji (1888) oraz w Wiedniu, gdzie doktoryzował się w 1890. Już w latach studenckich dał się poznać jako recenzent (od 1882) najpierw w *Ateneum*, potem w *Kwartalniku Historycznym*, *Pamiętniku Literackim*; również z pobytów zagranicznych nadsyłał swe rozprawy i korespondencje. Felietony w *Prawdzie* (1887–89) ogłaszał pod pseudonimem Egrot. W 1885 ukazał się jego przekład „Don Juana” Byrona (fragm. ogł. w *Przeglądzie Literacko-Artystycznym* 1882). W 1890–92 był bibliotekarzem w Akademii Umiejętności w Krakowie i wykładał historię literatury powszechnej na kursach Adriana Baranieckiego. Od 1893 pracował w Bibliotece Polskiej w Paryżu (w 1895 zrezygnował z posady). W 1896–97 słuchał wykładów w Sorbonie, École Pratique des Hautes Études, École Normale i w Collège de France. W 1897 habilitował się na Uniwersytecie Lwowskim i został docentem, w 1899 — profesorem nadzwyczajnym, w 1907 — profesorem zwyczajnym filologii romańskiej. W 1911/12 pełnił funkcję dziekana, w 1925/26 — rektora. Należał do redakcji *Pamiętnika Literackiego* (1902–04) i *Ateneum* (1908). W styczniu 1904 poślubił Marię Wolską. Od 1910 był członkiem korespondentem, a od 1926 członkiem zwyczajnym Polskiej Akademii Umiejętności. W 1917 założył Polskie Towarzystwo Neofilologiczne. W 1919 wykładał na Uniwersytecie Warszawskim oraz pracował w Ministerstwie Sztuki i Kultury, w roku następnym powrócił do Lwowa. Był członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wiele przekładał — przybliżył czytelnikowi polskiemu olbrzymią liczbę utworów poetów hiszpańskich, portugalskich, francuskich i włoskich („Boska komedia”). Tłumaczył również anonimową twórczość ludową prawie wszystkich narodów europejskich. Jako jeden z pierwszych

w Polsce stosował w badaniach historycznoliterackich metodę komparatystyczną. Przygotowywał prace: „Średniowieczna literatura łacińska w krajach romańskich” i „Monografia trubadurów prowansalskich”, których nie ukończył ze względu na postępującą chorobę oczu. W 1931 przestał pracować na uniwersytecie i przeszedł na emeryturę. Jako historyk literatury i tłumacz był wysoko ceniony — uniwersytety we Lwowie i w Poznaniu nadały mu tytuł doktora honoris causa, co pozwalało mu dalej prowadzić zajęcia na uczelni. W 1937 został laureatem nagrody literackiej miasta Lwowa. Zmarł 24 sierpnia 1937 we Lwowie; pochowany na cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Literatura włoska XV i XVI w.; Czasy humanizmu i reformacji; Dzieje literatury włoskiej wieku XVII; Historia literatury francuskiej wieku XVIII; Literatura włoska XVIII w.; Literatura hiszpańska XVIII w.; Literatura portugalska XVIII w. *Dzieje lit. powsz. z ilustr.* T. 3 cz. 1–2; t. 4 cz. 1–2. Wwa 1890–[1898].
2. Andrzej Morsztyn, przedstawiciel baroku w poezji polskiej. Kr. 1893 odb. z *Rozpr. AU Wyzd. Filol.* 21 (1894).
3. Święty Franciszek z Asyżu. Wwa 1899.
4. Triady Zygmunta Krasieńskiego. Lw. 1900.
5. Odprawa prof. Kawczyńskiego. Lw. 1903. Polem. z pracą M. Kawczyńskiego: Folklor a historia literatury. Kr. 1903; odpowiedź M. Kawczyńskiego: Jeszcze o folklorze i historii literatury [..]. Kr. 1903.
6. Studia do dziejów literatury średniowiecznej. Lw. 1904.
7. Dante. Lw. 1906. Wyd. 2 poszerz. Wwa 1922.
8. Berta z Dużymi Stopami i Rycerz z Łabędziem. Lw. 1909 odb. z *Lud* t. 15.
9. Nowe piękno wieków średnich. *Księga pam. ku czci prof. B. Orzechowicza*. T. 2. Lw. 1916. Przedr. w poz. 23.
10. Rola teatru Moliera w cywilizacji francuskiej. Lw. 1922.
11. Literatura łacińska wieków średnich; Literatura staroprowansalska; Literatura francuska do r. 1914. *Wielka lit. powsz.* Pod red. S. Lama. T. 2 cz. 1. Wwa 1933. Wyd. nast. Wwa 1959.
12. Rymy uciészne. [Wiersze satyryczne]. Lw. 1937. Podp.: Dydem Kosturek.

Przekłady

13. G.G. Byron: Don Juan. Wwa 1885. Wyd. nast. m.in.: ze wstępem J. Żuławskiego. Wwa 1953; Wwa 1995.
14. Antologia prowansalska. Wybór poezji. Trubadurów. Wwa 1887.

15. P. Calderon de la Barca: *Dramata*. Wwa 1887. Wyd. nast. Kr. 1975.

16. G. Leopardi: *Wybór pism wierszem i prozą*. Wwa 1887.

17. L. Coloma: *Kurrita*. Powieść. T. 1–2. Wwa 1893.

18. Dante Alighieri: *Boska Komedia*. [Cz. 1]. Piekło. Wwa 1899; [Cz. 2]. Czyściec. Wwa 1900; [Cz. 3]. Raj. Wwa 1906. Całość wyd. nowe przerobione. Wwa 1909. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1921; wstęp M. Brahma. Wwa 1959; toż Wwa 1965; Wwa 1984; w oprac. K. Morawskiego. Wr. 1977 *BN* II, 187; toż Wr. 1986 *BN* II, 187; Wwa 1990.

19. W. Shakespeare: *Stracone zachody miłosne*. W: *Dzieła*. T. 6. Lw. 1895. Wyd. nast. w: *Dzieła dramatyczne*. T. 3. Wwa 1912.

20. W. Shakespeare: *Wszystko dobre, co kończy się dobrze*. W: *Dzieła*. T. 8. Lw. 1896. Wyd. nast. w: *Dzieła dramatyczne*. T. 4. Wwa 1912.

21. *Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie*. Lw. 1909. Wyd. nast. Wwa 1959.

22. Dante Alighieri: *Życie nowe*. Florencja 1934 [wyd. bibliofilskie]. Wyd. nast. oprac. J. Gałuszka. Wwa 1960.

Wydania zbiorowe

23. *Studia literackie*. Z przedmową M. Brahmara. Kr. 1951.

Koresp. oraz spuścizna rękopiśmienna znajdują się głównie w Bibl. Nar., w tym „Lancelot i Ginewra”. Fantazja dramatyczna w 3 a. (powst. 1933), sygn. IV 5385.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

W. BOROBY: E.P. jako krytyk i badacz literatury polskiej. W: *Dziś i wczoraj*. Wwa 1934. — A. NIKLIBORCOWA: Ze wspomnień o E.P. *Zesz. Wr.* 1947 nr 4. — W. PRELSNER: Dante i jego dzieła w Polsce. Tor. 1957. — J. RYTEL: *Pol. krytyka lit. 1800–1918*. *Mater.* T. 4. Wwa 1959. — Z. CZERNY: E.P. Poeta i uczony. *Ruch Lit.* 1963 nr 3. — F. ZIEJKA: *Studia polsko-prowansalskie*. Wwa 1968. — [S. PIECZARA]: E.P. patriote, poète et érudit de Léopol. Montpellier 1970. — P. HERTZ. *Zbiór poetów pol.* 6 (1975) s. 852–853. — J. PROKOP. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 4 (1977). — A. NIKLIBORCOWA: Wspomnienie o prof. E.P. *Pam. Lit.* 1978 z. 1. — A. BIERNACKI. *Pol. słownik biogr.* 27 (1983). — *Biogramy uczonych pol.* Cz. 1 z. 3. Wr. 1985. — K. OBREMSKI: Od dezaprobaty do apoteozy. Wokół ewolucji stanowiska E.P. *Przeł. Hum.* 1986 nr 5/6. — J. SZALEK: Elementos hispánicos en la obra de E.P. *Hispanica Posnaniensia*. T. 1 (1990) s. 250–253. — Janusz PELC: Na początku był Porębowicz – 100 lat badań literatury baroku. *Barok* 1994 nr 1. — M. SURMA: Jak tłumaczy się dziś Dantego? I pieśń Piekła w przekładach E.P. (1909) i S. Barańczaka (1994). *Lit. na Świecie*. 1995 nr 4. — *Między oryginałem a przekł.* Cz. 2. Kr. 1996.

POSŁUCHAJCIE, BRACIA MIŁA...

w. XV.

Inne tytuły: *Lament świętokrzyski*; *Planctus*; *Żale Matki Boskiej pod krzyżem*.

Liryczny monolog Matki Boskiej lamentującej pod krzyżem; inc.: „Posłuchajcie, bracia miła...”. Liczy 38 wersów różnomiarowych, od 8- do 15-zgłoskowca, w układzie pozwalającym wyróżnić 8 strof nieregularnej budowy. Odznacza się niespotykaną uprzednio w poezji polskiej ekspresją, kojarzącą kunszt formalny z prostotą i naturalnością wyrazu kierowanego apelatywnie do ukrzyżowanego Syna i słuchaczy. Autor, być może zakonnik benedyktyn lub franciszkanin, pozostaje nieznany. Cechy dialektalne języka utworu wskazują na mazowieckie pochodzenie jego twórcy bądź kopisty. Poglądy na charakter utworu są dwojakie. Część badaczy widzi w nim pieśń typu sekwencyjnego, część — wyodrębniony zapisem fragment liturgicznego dramatu pasyjnego, należący pierwotnie do misterium wielkopiątkowego lub udratyzowanej adoracji krzyża, odśpiewywany przez żaka bądź kleroika. Tekst mieścił się niegdyś w zbiorku pieśni, sporządzonym około 1470 przez Andrzeja ze Słupi, prawdopodobnie benedyktyna w klasztorze Św. Krzyża na Eysej Górze. Popularności monologu dowodzą występujące w pieśniach pasyjnych zapożyczenia jego topiki.

WYDANIA

Bibl. Pol. 1826 t. 1 s. 87–91; S. Vrtel-Wierczyński: *Wybór tekstów staropolskich*. Lw. 1930; toż wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977. — *Dramaty staropol.* Oprac. J. Lewański. T. 1. Wwa 1959; *Z głębokości ... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. T. 1. Wyd. 2 zmien. Wwa 1974; *Pol. pieśni pasyjne. Średniowiecze i wiek XVI*. T. 1. Wwa 1977; *Średniowieczna pieśń religijna pol.* Oprac. M. Korolko. Wyd. 2 zmien. Wr. 1980 *BN* I, 65; W. Wydra, W.R. Rzepka: *Chrestomatia staropolska*. Teksty do roku 1543. Wr. 1985; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995; *Lit. staropol.* T. 1. Kr. 2002.

Rkps Bibl. Uniw. Warsz. zaginiony 1939–1944.

Przekł. włos.: M. i M. Bersano Begey. *Teatro religioso del Medioevo fuori Italia*. Milano 1949.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP.

J. ŁOŚ: *Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543*. Kr. 1915; wyd. 2 pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — J. WORONCZAK: *Tropy i sekwencje w literaturze polskiej do połowy XVI wieku*. *Pam. Lit.* 43 (1952) z. 1/2 s. 370–371. — E. OSTROWSKA: *O artyzmie polskich średniowiecznych zabytków językowych*.

Zesz. Nauk. Uj. 1967 *Prace językozn.* z. 20; fragm. pt. „Posłuchajcie, bracia miła”. (Artyzm kompozycji i języka pieśni) przedr. w: Z dziejów języka polskiego i jego piękna. Kr. 1978. — (J. PIETRKIEWICZ) J. Peterkiewicz: Simultaneity in a sequence. The time pattern of a mediaeval poem. *For Wiktor Weintraub*. The Hague 1975; przekł. pol. w: *Literatura polska w perspektywie europejskiej*. Wwa 1986. — J. LEWAŃSKI: Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce. Wwa 1981. — S. NIEZNAŃSKI: Średniowieczna liryka religijna. *Pol. liryka religijna*. Lubl. 1983. — T. SKUBALANKA: Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje. Wr. 1984. — S. NIEZNAŃSKI: Planctus. *Słownik lit. starop.* Wr. 1990 i wyd. nast. — S. GRACIOTTI: Il Lament świętokrzyski e la tradizione medioevale del „Planctus Beatae Mariae Virginis”. *Ricerche Slavistiche* 38 (1991); też po pol.: „Lament świętokrzyski” a średniowieczna tradycja Planctus Beatae Mariae Virginis. *Od „Lamentu świętokrzyskiego” do „Adona”*. Wwa 1995. — J. STARNAWSKI: Średniowieczna poezja religijna. Wwa 1992. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — K. TARGOSZ: Korzenie i kształty teatru do 1500 roku w perspektywie Krakowa. Kr. 1995 s. 215–217. — Z. KRAŻYŃSKA, T. MIKA: Wstęp do analizy stylistycznej pieśni „Posłuchajcie, bracia miła”. *Viribus unitis*. Pozn. 1998. — P. STĘPIEŃ: Chaos i ład. „Lament świętokrzyski” w świetle tradycji teologicznej. *Pam. Lit.* 89 (1998) z. 1.

T.W.

POTOCKI Antoni 1867–1939

Urodzony 17 września 1867 w Kojdanowie koło Mińska, na Litwie; syn Aleksandra i Kasyldy z Jabłońskich. Ojciec dzierżawił kolejno różne majątki ziemskie. Uczył się w gimnazjum w Mińsku, potem w Warszawie, m.in. pod kierunkiem brata, Józefa Karola. Debiutował w 1887 nowelą pt. *Lekcja* z Pawlukiem, ogłoszoną w *Głosie* (nr 46; pisywał tu do 1896, zamieszczając nowele, recenzje i artykuły). W 1892 nawiązał współpracę z *Biblioteką Warszawską*, kontynuowaną w 1899–1901 i 1907. Używał pseudonimów: Jerzy Grot, A.P. Ordyński, J. Stasiak. W 1893 wykladał historię literatury powszechnej na kursach im. A. Baranieckiego w Krakowie. W 1894–97 mieszkał w Paryżu i studiował w École Libre des Sciences Politiques. Napisał pracę dyplomową na temat germanizacji ziem polskich pt. „Dwadzieścia pięć lat walki w Poznańskim”. Recenzje, studia krytycznoliterackie i artykuły wysyłał do pism krajowych — *Nowa Reforma* (1894–95, 1906–09, 1920, 1922), *Prawda* (1894–96, 1900), *Tydzień* dod. *Kuriera Lwowskiego* (1894–98, 1900–01, 1903), *Tygodnik Ilustrowany* (1894, 1899–1900, 1910–12), *Krytyka* (1896–97). Artykuły na tematy pedagogiczne ogłaszał w *Przeglądzie Pedagogicznym* (1895–96). W 1897 wrócił do Krakowa i kontynuował wykłady na kursach im. A. Baranieckiego, ponadto wydawał wraz ze Stanisławem Szczepanowskim serię wydaw-

niczą „Czytelnia Polska”. W swojej twórczości krytycznoliterackiej reagował żywo na najistotniejsze zjawiska literackie związane z rodzącym się modernizmem. Pisywał do *Życia* (1897–98), ogłosił tu m.in. cykl felietonów pt. „Jubileusz pokolenia”. Od 1898 mieszkał w Warszawie, nawiązał współpracę z *Kurierem Warszawskim* (1899–1904, 1911–12), wstąpił do Ligi Narodowej. W 1900 ożenił się z aktorką, Marią Przybyłko. Małżeństwo nie było trwałe. W 1901 P. wyjechał ponownie do Paryża i osiadł tu na stałe, kontynuując działalność publicystyczną. W 1904–05 redagował wydawany w Paryżu miesięcznik *Sztuka*, w latach późniejszych *La Revue de Pologne* (od 1915), pisywał do *La Pologne Politique, Économique, Littéraire et Artistique* (1927–30). Był korespondentem pism krajowych, m.in. *Kuriera Porannego* (1920–31), *Gazety Polskiej* (1934–38). Brał udział w życiu społecznym i kulturalnym paryskiej Polonii, pełnił funkcję wiceprezesa w Zarządzie Towarzystwa Pracy Społeczno-Kulturalnej w Paryżu oraz w Towarzystwie Wymiany Literacko-Artystycznej między Polską a Francją. Należał do Polskiego Towarzystwa Literacko-Artystycznego w Paryżu. W czasie I wojny światowej należał do paryskiego Komitetu Wolnej Polski, potem do Związku Narodowo-Polskiego. W 1925 otrzymał francuską Legię Honorową. W 1928 reprezentował wraz z Tadeuszem Boyem-Żeleńskim Polskę na II Międzynarodowym Kongresie Teatralnym w Paryżu. Był kierownikiem działu polskiego na Wystawie Paryskiej w 1930–31, zorganizował głośną wystawę „La Pologne en 1830–1930”. W 1939 wrócił do Polski. Zmarł 5 października 1939 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kwestionariusz w sprawie czytelnictwa ludowego. Wwa 1890. Współautor: Z. Wasilewski.
2. O Krzysztofie Kolumbie, czyli o tym, kto pierwszy był w Ameryce? Wwa 1891; wyd. 2 Wwa 1899. Wyd. 7 zmien. Wwa 1925. Podp.: J. Stasiak.
3. O Janie Gutenbergu i o tym, jak ludzie nauczyli się pisać i drukować. Wwa 1893. Do 1927 siedem wydań.
4. Martosia i my. Nowele. Lw. 1900. Wyd. 2 wznowione pt. *Dzień powszedni*. Nowele. Lw. 1908.
5. Stanisław Wyspiański. Studium literackie. Lw. 1902 [1901].
6. Maria Konopnicka. Szkic literacki. Lw. 1902.
7. Szkice i wrażenia literackie. Lw. 1903.
8. Miłość. Komedia w 4 a. Wyst. Kr. 1907, niedruk.
9. Grotter. [Monografia]. Wwa 1907. Wyd. nast. Lw. 1931.

10. Portret i krajobraz angielski. Lw. 1907 *Nauka i Sztuka* t. 6.

11. Wychowawcze zadania ogółu. — Szkolnictwo francuskie od 1870–1895. — Rok dziecięcy. Szkice pedagogiczne. Lw. 1907.

12. Polska literatura współczesna. Cz. 1–2. Wwa 1911–1912.

Cz. 1: Kult zbiorowości. 1860–1890.

Cz. 2: Kult jednostki. 1890–1910.

13. Mickiewicz. L'homme et sa légende. Paris [1930].

Przekłady

14. F. de CUREL: Lwia ucztą. Sztuka w 5 a. Wyst. Kr. 1898.

15. A. DAUDET: Nowele z czasów oblężenia Paryża. Kr. 1898.

Tu wstęp tłumacza.

16. R. de LA SIZERANNE: Ruskin i kult piękna. T. 1–2. Lw. 1898–1899. Wyd. nast. Lw. 1908.

17. J. KLACZKO: Szkice i rozprawy literackie. Wwa 1904. Wyd. nast. pt. Dante i inne szkice literackie. Wwa 1921.

Współtłum: J. Jabłonowski. S. Tarnowski.

18. J. de LA BRUYÈRE: Charaktery, czyli obyczaje tego wieku. Lw. 1911 *Sympozjon* t. 11.

Tu wstęp tłumacza.

Prace edytorskie

19. Listy z Brazylii przez wychodźców do rodzin pisane. Zebrał... Wwa 1891.

20. Melitele. Noworocznik lit. Na pamiątkę jubileuszu Henryka Sienkiewicza zebrał... Kr. 1902.

21. La Pologne contemporaine. La pays, la nation, la situation économique. Paris 1904.

Przedr. prac: *Pol. krytyka lit.* 4 (1959).

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP

[W. FELDMAN] W.F. *Krytyka* 1912 t. 1, 4 [rec. „Polskiej literatury współczesnej”]. — [J. KISIELEWSKA] J. Oksza. *Tyg. Pol.* 1912 nr 18–20 [rec. jw.]. — J. LORENTOWICZ. *Nowa Gaz.* 1912 nr 14–16 [rec. jw.]. — S. LAM: „Polska literatura współczesna”. Uwagi krytyczne na marginesie książki A.P. Lw. 1913. — S. BACZYŃSKI: Krytycy i recenzenci. A.P. W: *Sztuka walcząca*. Lw. 1923 (prwdr. 1914). — M. KRIDL: Krytyka i krytycy. Wwa 1923. — K. WYKA: A.P. Wwa 1946 odb. z *Pam. Lit.* — J. BRZĘKOWSKI: A.P. W: *W Krakowie i w Paryżu*. Wwa 1968. — W. ZECHENTER: Uplywa szybko życie. Kr. 1971. — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Niepożegnani. Kr. 1972. — B. ROGATKO. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 4 (1977). — K. WYKA: „Polska literatura współczesna” P. na tle teorii pokoleń. W: *Młoda Polska*. T. 2. Kr. 1977 (prwdr. 1959). — M. KOPYCIŃSKA: A.P. o literaturze i pisarzach rosyjskich. *Annales UMCS (P)* 1978/79 s. 207–218. — B. ROGATKO. *Pol. słownik biogr.*

27 (1983). — R. NYCZ: A.P. genealogia formacji modernistycznej. W: *Język modernizmu. Prolegomena historycznoliterackie*. Wr. 1997 (prwdr. 1995). — A.Z. MAKOWIEC-KI: Paryska działalność A.P. (1894–1917) w świetle korespondencji i wspomnień współczesnych. *W kręgu Młodej Polski*. Białystok 1998.

W.A.-Sz.

POTOCKI Ignacy 1750–1809

Urodzony 28 lutego 1750 w Radzynie na Podlasiu; syn Eustachego, pułkownika wojsk koronnych (od 1759 generała artylerii litewskiej) i Marii z Kąskich (Kąckich), miecznikówny koronnej. W 1758–65 kształcił się w Warszawie w pijarskim Collegium Nobilium. Następnie — przeznaczony do stanu duchownego i opatrzony kanonią warmińską — w pijarskim Collegium Nasarenum w Rzymie (1765–69). Po opuszczeniu Collegium przyjął cztery niższe święcenia duchowne i tonsurę, i podjął studia prawne. W 1770–71 podróżował po Włoszech, Hiszpanii i Francji, zatrzymując się na dłużej w Paryżu (październik 1770 – 13 lutego 1771); był w salonach literackich i filozoficznych (m.in. u Gabriela Mirabeau); wtedy podjął decyzję o rezygnacji ze stanu duchownego. Po powrocie do kraju zbliżył się do Stanisława Augusta, uczęszczał na królewskie obiady czwartkowe i zadebiutował w druku w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* (1772). 27 grudnia 1772 ożenił się z Elżbietą Lubomirską, marszałkówną wielką koronną i zamieszkał w pałacu przy Krakowskim Przedmieściu, który stał się ważnym ośrodkiem życia kulturalnego Warszawy. 29 maja 1773 został pisarzem wielkim litewskim, 14 października — komisarzem nowo utworzonej Komisji Edukacji Narodowej. W organizowaniu Komisji i jej pracach wziął czynny udział; przewodniczył Towarzystwu do Ksiąg Elementarnych (1775–88), sprawował pieczę nad oddaną w zarząd Komisji Biblioteką Załuskich (od 1774). W 1774 został odznaczony Orderem św. Stanisława, w 1778 — Orderem Orła Białego. W 1777–78 należał do zbierającego się w jego pałacu Towarzystwa Fizycznego, którego członkowie zajmowali się także literaturą i zamierzali rozszerzyć profil towarzystwa o działalność literacko-krytyczną. Przez małżeństwo związany z Familią, wziął udział w działaniach antykrólewskich; na przełomie 1776/77 z Franciszkiem Ksawerym Branickim był z misją polityczną w Petersburgu. Jako poseł lubelski uczestniczył w sejmie 1778, posłował też na kolejnych sejmach, a po śmierci Stanisława Lubomirskiego (1783) stanął na czele magnackiej opozycji. W 1778–80 był marszałkiem Rady Nieustającej, do 1784 — jej członkiem; od 1779 należał do wolnomularstwa (w VII stopniu), był członkiem loży Świątynia Izis, w 1781–

–84 — mistrzem Wielkiego Wschodu Narodowego; w 1780 wchodził do deputacji rozpatrującej działalność finansową Antoniego Tyzenhauza; na sejmie 1782 występował w obronie biskupa krakowskiego, Kajetana Sołtyka. Po śmierci żony (22 kwietnia 1783) podróżował do jesieni 1784 po Włoszech i Francji. Od 20 listopada 1783 do 1791 był marszałkiem nadwornym litewskim; w 1785 uczestniczył w sądzie sejmowym, rozpatrującym sprawę Dogrumowej. Ponieważ zaangażowany był czynnie po stronie Adama Kazimierza Czartoryskiego, niekorzystny dla księcia wyrok z 15 marca skompromitował P. Szczególnie aktywnie występował na zjazdach opozycji w 1785–86, podważając wyrok sądu sejmowego i atakując działalność nowej Rady Nieustającej. W lutym 1787 jeździł do Kijowa na spotkanie z Katarzyną II, oraz do Lwowa na spotkanie z Józefem II. Latem 1788 był w Berlinie i Pymoncie (Hanowerze); spotkał się z A.K. Czartoryskim, marszałkową Izabelą Lubomirską i Scipionem Piattolim, odmówił jednak swojego udziału i brata Stanisława Kostki w antyrólewskim Kongresie Patriotycznym. Na Sejmie Czteroletnim stał się przywódcą stronnictwa patriotycznego, sprawcą przymierza z Prusami, współtwórcą Ustawy Rządowej (członek Deputacji do Formy Rządu i główny autor projektu), a po jej uchwaleniu 3 maja 1791 — członkiem Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji. W 1791 został marszałkiem wielkim litewskim i ministrem policji w Straży Praw Obojga Narodów. W kampanii rosyjskiej 1792 pełnił (pod nieobecność F.K. Branickiego) obowiązki ministra wojny. W sierpniu złożył protest przeciwko kapitulacji wobec targowicy i emigrował do Saksonii (Lipsk i Drezno); tu uczestniczył w przygotowaniach do powstania. W czasie insurekcji był radcą Wydziału Interesów Zagranicznych Rady Najwyższej Narodowej i członkiem Rady Wojennej (od 17 października). Po upadku Warszawy został aresztowany przez Rosjan i 23 grudnia wywieziony do Petersburga. Ze względu na zły stan zdrowia więziony był w areszcie domowym przy ul. Litejnej. Po śmierci Katarzyny (17 listopada 1796) został 27 listopada uwolniony przez Pawła I. W 1797 zamieszkał w Kurowie, był w Puławach, leczyl się w Karlsbadzie, niechętnie odnosił się do przedstawianych mu przez emigrację ofert włączenia się do prac spiskowych. Od maja 1798 leczyl się w Bardowie, tu 18 sierpnia został aresztowany przez Austriaków w akcji prewencyjnych aresztowań polskich działaczy niepodległościowych; internowany w Krakowie, 17 stycznia 1800 został uwolniony i znów zamieszkał w Kurowie oraz Klementowie. W 1801 powołano go członka Towarzystwa Przyjaciół Nauk; brał czynny udział w jego pracach. 29 maja 1809 został prezesem rządu dozorczego przy Gubernium Lwowskim; w lipcu jako delegat Polaków z Galicji

udał się do Napoleona do Wiednia (audiencja odbyła się 3 sierpnia w Schönbrunnie). Zmarł 30 sierpnia 1809 w Wiedniu. Uroczyste nabożeństwa żałobne z uczestnictwem władz Księstwa i nowo zdobytej Galicji odbyły się 3 października w Lublinie, 20 października — w katedrze warszawskiej. W 1810 ciało przewieziono do kraju i pochowano w Wilanowie; w okresie 1821–60 spoczywało na cmentarzu w mauzoleum; dziś sarkofag i nagrobek znajdują się w wilanowskim kościele. Pozostawił bogatą bibliotekę i zbiory numizmatyczne.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętnik o ustanowieniu porządku w nauce prawa cywilnego i założeniu zgromadzenia prawnych ludzi. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1772 t. 5 cz. 2 (pod krypt. J.P.) i osob. pt. Pamiętnik pierwszy. [Wwa] 1772. Cz. 2 pt. Pamiętnik drugi. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1772 t. 6 cz. 2 (anonym.). Przedr. *Monitor* 1784 nr 88–90.

2. Myśli o edukacji i instrukcji w Polsce ustanowić się mającej. Projekt przedstawiony Komisji Edukacji Narodowej 24 marca 1774. Oprac. S. Kot w: A. Czartoryskiego i I.P. projekty urządzenia wychowania publicznego. *Epoka wielkiej reformy*. Lw. 1923 i odb.

3. Observations sur ouvrage intitulé „Esai sur l'histoire littéraire de Pologne”. [Wwa 1778]. Niepodp. Polemika z broszurą J.B. Dubois.

4. Zdanie względem ustanowienia katedry literatury w Szkołach Głównych. Wygl. 1785 w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych. Oprac. L. Kamiński w: Katedra literatury w Krakowie za czasów Komisji Edukacji Narodowej. *Pam. Lit.* 1936 i odb.; *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego*. Lw. 1936 i odb.

5. Zasady do poprawy rządu r. 1789. [Wwa] 1789; toż nieco zmien.: Zasady do poprawy formy rządu na sesji sejmowej dnia 23 Decembra 1789 jedno myślnością uchwalone. [Wwa] b.r. Wyd. nast. w: *Wolumina legum*. T. 9. Kr. 1889.

Na prwdr. podpisany A.S. Krasieński jako przewodniczący Deputacji do Formy Rządu, jednak autorstwo przypisuje się I.P.

6. Projekt do formy rządu. Przedłożony Sejmowi 2 sierpnia 1790. B.m. 1790 (dwa wyd.). Autorstwo jak w poz. 5.

7. Odpowiedź do ... Stanisława Szczęsnego Potockiego ... na odezwę jego do narodu przed sejmikami z determinacją Stanów 16 Novembris 1790 nastąpić mającymi, pisana i powszechności udzielona. B.m. 1790.

8. Na usprawiedliwienie się Jaśnie Wielmożnego Imci Pana Dłuskiego ... z manifestu przeciwko Ustawie 3 Maja r. 1791 odpowiedź. B.m. 1791 (anonym.). Przedr. A. Grześkowiak-Krwawicz. *Za czy* 279

przeciw Ustawie rządowej. Wwa 1991 (z przypisaniem autorstwa I.P.).

9. Na pismo, któremu napis „O Konstytucji 3 Maja” do JW. Zaleskiego trockiego i Matuszewicza brzeskiego litewskich posłów odpowiedź. B.m. 1791 (anonim.). Przedr. A. Grześkowiak-Krwawicz jw.

10. Do obywatelów po odbytych sejmikach na dzień 14 lutego r. 1792 zwołanych. Wwa 1792, toż *Gaz. Nar. i Obca* 1792 nr 17 (anonim.). Przedr. A. Grześkowiak-Krwawicz jw.

11. O rokoszu pod Targowicą rzecz krótka. *Korespondent Warsz.* 1792 nr 34–35 i osob. b.m. 1792 (anonim.). Wersja nieco zmien. włączona do poz. 12. Współautor: F.K. Dmochowski.

12. O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 Maja 1791. Cz. 1–2. Metz (właśc. Lipsk) 1793 (anonim.). Wyd. nast. Lw. 1793 [właśc. Wwa 1794]; Wwa 1830 (wyd. arkuszami); Paryż 1868 *Bibl. Lud.* 21–26; Lw. b.r. *Bibl. Mrówki* 146–151. Współautorzy: F.K. Dmochowski, H. Kollątaj, S.K. Potocki. Przekł. niem. 1793.

13. List do redaktora „Pamiętnika Warszawskiego” o nowym przełożeniu na polskie poetyki Horacego przez samego onejże tłumacza przesłany. *Nowy Pam. Warsz.* 1801 t. 4 i odb. Wwa 1801 (podp. J.P.; w tekście fragm. przekł., przedr. w: Horatius: Listów księgi dwie przekł. F.K. Dmochowskiego i O sztuce rymotwórczej do Pizonów przekł. W. Korotyńskiego. Wwa 1814 s. 172–183).

14. Postrzeżenia w dziele Tadeusza Czackiego „O litewskich i polskich prawach”. Powst. 1802. Ogl. *Pam. Warsz.* 1815 t. 2–3.

15. Jaki był wpływ reformacji (to jest zmiany nauki i karności kościelnej) przez Marcina Lutra wprowadzonej do stanu politycznego w Polsce i do postępu w niej Oświecenia narodowego. Powst. 1805–1806 na konkurs Tow. Przyj. Nauk. Oprac. S. Kot. *Ref. w Polsce* 1922 t. 2 i osob. Kr. 1922.

Polemika z Ch. de Villiersa „Essai sur l'esprit et influence de la reformation de Luther” (Getynga 1804), przedstawiającego Polskę jako zacofany kraj, w którym reformacja nie zostawiła śladu.

16. Historia królów elekcyjnych od Zygmunta III do Stanisława Augusta. Wyd. W. Tarnowski, oprac. S. Kunasiewicz. *Arch. Wróblewieckie* 3 (Pozn. 1878). Tu też publikacja koresp. do P. z 1798–1802.

Wyd. również kilka mów sejmowych i edukacyjnych, urzędowych uniwersałów i pism, a nadto parę pism drobniejszych w drukach: Filipiki Demostenesa z przyłączeniem uwag historycznych i politycznych. Przekładania I. Nagurczewskiego. T. 1. Wwa 1774; [L. Lucchesini]; Stanisławowi Małachowskiemu, Marszałkowi Konfederacji i Sejmu, uwielbienie. Wiersz z łacińskiego przełożony. B.m. [1789?].

W rkpsach, zachowanych głównie w AGAD (Arch. Publ. Potockich) pozostało wiele pism polit., nauk. i lit., w tym wiersze, poematy, utwory sceniczne, przekłady.

Kilka ogl. pośmiertnie: *Pam. Warsz.* 1818 t. 8; *Slawianin* 1839 (tu wiersze podp.: Jan K. Szabrański); J. Rudnicka: I.P. zapowiedź dzieła: „Epoki nauk w Polsce”. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 2 (1954) i odb.; M. Chamcówna w: H. Kollątaj: Raporty o wizycie i reformie Akademii Krakowskiej. Wr. 1967; E. Rabowicz w: Poezje zebrane W. Miera. Wr. 1991 (wymiana listów poetyckich).

Listy

17. Korespondencja I.P. w sprawach edukacyjnych (1774–1809). Oprac. B. Michałik. Wr. 1978.

18. Od A. Popławskiego 18 listów z 1777–1790. Oprac. S. Tync w: A. Popławski: Pisma pedagogiczne. Wr. 1957. Streszcz. kilku z nich w poz. 17.

19. Od G. Piramowicza z 1779–1794 wyd.: W. Wiśłocki: Grzegorza Piramowicza ... listy z podróży do Włoch r. 1779–1780 pisane do I.P. *Rozpr. AU Wyzd. Filol.* 5 (1877); K. Mrozowska w: G. Piramowicz: Powinności nauczyciela oraz wybór mów i listów. Wr. 1958 *BN* 1, 171, toż wyd. 2 Wr. 1959; J. Platt: Sielanki i poezje sielanki Adama Naruszewicza. Wr. 1967. Streszcz. kilku listów w poz. 17.

20. Tajna korespondencja z Warszawy 1792–1794 do I.P. (listy Jana i Ludwika Dembowskich, Józefa Świętorzeckiego, Łukasza Jankowskiego i in.). Oprac. (ze skrótami) M. Rymyszyna i A. Zahorski. Wwa 1961.

Nadto rozproszone wyd. poszczególnych listów P. oraz zbiory w rkpsach, głównie AGAD (Arch. Publ. Potockich).

OPRACOWANIA

NK 6/1–2 (1970–1972); LP

M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel.* 21 (1865). — W. KALINKA: Sejm Czteroletni. T. 1–3. Kr. 1881–1888; wyd. 2 Wwa 1991. — W. SMOLEŃSKI: Ostatni rok Sejmu Wielkiego. Kr. 1897. — H. KONIC. *Enc. wych.* 8 (1909). — B. DEMBIŃSKI: I.P. W setną rocznicę zgonu. *Bibl. Warsz.* 1909 t. 1; przedr. w: Z dziejów i życia narodu. Lw. 1913. — K.M. MORAWSKI: I.P. Cz. 1: 1750–1788. Kr. 1911 [tu ogl. „Oda o balonie” P.]. — Sz. ASKENAZY: Przymierze polsko-pruskie. Wwa 1918. — J. LEWICKI: Wstęp [do] Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1925. — B. DEMBIŃSKI: Mijsja I.P. w Berlinie w r. 1792. *Kwart. Hist.* 1937 z. 1–2. — A. JOBERT: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773–1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paris 1941; przekł. pol. M. Chamcówna. Wr. 1979. — B. LEŚNODORSKI: Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788–1792). Wr. 1951. — J. RUDNICKA: Biblioteka I.P. Wr. 1953. — M. CHAM-

CÓWNA: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. (T. 1–2). Wr. 1957–1959. — E. KIPA: Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego. *Pam. Lit.* 1957 z. 1; przedr. w: *Studia i szkice historyczne*. Wr. 1959. — J. LUBIENIECKA: Towarzystwo do Książ Elementarnych. Wwa 1960. — W. SEMKOWICZ: Przewodnik po zbiorze rękopisów wilanowskich. Wwa 1961. — E. ROSTWOROWSKI: Legendy i fakty XVIII w. Wwa 1963. — J. RUDNICKA: Biblioteka Wilanowska. Dwieście lat jej dziejów (1741–1932). Wwa 1967. — B. KRAKOWSKI: Oratorstwo polityczne na forum Sejmu Czteroletniego. Gdańsk 1969. — R. ILNICKA-MIDUCHOWA, T. SŁOWIKOWSKI: Jeszcze w sprawie prospektu podręcznika do nauczania historii w opracowaniu I.P. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Kr. Prace Hist.* 1970 z. 5. — K. MROZOWSKA: Wstęp [do] *Pisma i projekty pedagog. w dobie Komisji Edukacji Nar.* Wr. 1973. — I. STASIEWICZ-JASIUKOWA: I.P. „Planta względem elementarnej historii”. *Nowożytna myśl nauk. w szk. i księgozbiorach pol. Oświecenia*. Wr. 1976. — B. MICHALIK: Działalność oświatowa I.P. Wr. 1979. — I. STASIEWICZ-JASIUKOWA: Człowiek i obywatel w piśmiennictwie naukowym i podręcznikach polskiego Oświecenia. Wr. 1979. — L. HASS: Sekta farmazonii warszawskiej. Wwa 1980. — G. PAUSZER-KLONOWSKA: Piękny P. Wwa 1985 [powieść]. — Z. ZIELINSKA: *Pol. słownik biogr.* 28 (1984). — E. ALEKSANDROWSKA: Kronika życia i twórczości W. Miera z l. 1778–1831. W: *Poezje zebrane W. Miera*. Wr. 1991. — A. GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ: Walka publicystyczna o Konstytucję 3 Maja. *Sejm Czteroletni i jego tradycje*. Wwa 1991. — J. SZCZEPANIEC: Pierwsze edycje dzieła „O ustanowieniu i upadku Konstytucji polskiej 3 Maja 1791”. Zagadnienie proveniencji typograficznej. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 1726: *Bibliotekoznawstwo* 19 (1995). — Zagadki Sejmu Czteroletniego. Oprac. E. Rabowicz i B. Krakowski, do druku przygotował J. Kowecki. Wwa 1996. — A. GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ: O formę rządu czy o rząd dusz? Wwa 2000. — Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego. Cz. 1: 1788–1789, cz. 2: 1790–1792. Z papierów E. Rabowicza oprac. K. Maksimowicz. Wwa 1998–2000. — K. MAKSYMOWICZ: Poezja polityczna a Sejm Czteroletni. Gdańsk 2000. — W. PUSZ: W kręgu biletu poetyckiego. Warsztatowe popisy literatów skupionych wokół I. i S.K. Potockich. *Sztuka pisanja listów. O liście pol. w XIX w.* Białystok 2000. — *Wiersze polityczne pierwszego rozbioru i Sejmu Delegacyjnego 1772–75*. Oprac. B. Wolska. Wwa 2001.

E.A.

POTOCKI Jan 1761–1815

Urodzony 8 marca 1761 w Pilkowie (pow. winnicki, woj. braclawskie); syn Józefa, krążącego koronnego, i Anny Teresy z Ossolińskich. W 1773–76 kształcił się wraz z bratem Sewerynem w Genewie, Lozannie i Paryżu. W randze podporucznika służył w armii austriackiej, w 1778 odbył kampanię bawarską. W 1778–79 zwiedzał Włochy i Sycylię, był w Tunisie i Maroku; w 1779–80 brał udział w wyprawach śródziemnomorskich zakonu maltańskiego (został kawalerem maltańskim) przeciw pira-

tom i uzyskał Order Św. Krzyża Św. Jana Jerozolimskiego. W 1781, przebywając nadal w rejonie Morza Śródziemnego, zwiedził prawdopodobnie po raz pierwszy Hiszpanię. W 1783 prowadził badania starożytności na Węgrzech i w Serbii. W 1784 odbył podróż morską z Chersonia przez Stambuł do Egiptu, a następnie do Wenecji. Na początku 1785 wrócił do kraju i w kwietniu ożenił się z Julią Lubomirską, dziedziczką Łańcuta i Krzeszowic, „najpiękniejszą Polką”. Wkrótce z żoną udali się do Paryża; tu studiował w bibliotekach, był w salonach literackich i naukowych, przyjaźnił się z Constantinem François Volneyem, sympatyzował ze społeczno-politycznymi dążeniami mieszczaństwa francuskiego. Z Paryża jeździł do Włoch i Anglii. Latem 1787 z żoną i matką bawił w Spa i poznał Stephanie de Genlis. Jesienią był w Holandii, gdzie toczyła się wojna domowa. W marcu 1788 wrócił przez Wiedeń do kraju, „przywdział strój polski” i włączył się aktywnie w życie polityczne. Zabiegał o zwiększenie obronności kraju, ostrzegał przed niebezpieczeństwem ze strony Prus, wziął udział w publicystyce kolportowanej w rękopisach, gdyż jurysdykcja marszałkowska uniemożliwiała druk. Jako poseł poznański (wybrany 16 sierpnia na sejmikach średzkich) uczestniczył w obradach Sejmu Czteroletniego. Na początku obrad założył Drukarnię Wolną (w pałacu przy ul. Rymarskiej); wydawał tam *Journal Hebdomadaire de la Diète de Varsovie* (od 9 listopada 1788 do 6 czerwca 1792), liczne broszury polityczne, wiersze okolicznościowe, a także własne relacje podróżnicze. W 1789 zainicjował klub sejmowy połączony z czytelnią czasopism (w pałacu Borchów przy ul. Miodowej). W tym czasie pod wpływem Ignacego Potockiego zmienił swe nastawienie prorosyjskie i popierał traktat z Prusami. Jesienią 1789 jeździł z misją polityczną do Berlina. 14 maja 1790 w towarzystwie Jeana Pierre'a Blancharda przeleciał balonem nad Warszawą. W sierpniu wyjechał do Paryża, gdzie brał udział w posiedzeniach klubu jakobinów; na początku 1791 udał się w podróż do Hiszpanii, Maroka i Anglii. Do kraju wrócił z początkiem 1792 i czynnie udzielał się jako publicysta polityczny. Podczas wojny z Rosją przeprowadził na sejmie uchwałę o zorganizowaniu „korpusu kurpików” i współpracował z Komisją Wojskową przy jego formowaniu. Po przystąpieniu króla do targowicy wyjechał do Łańcuta. Jesienią 1793 zatrzymał się u Lubomirskich na Mokotowie i zajął pracę naukową. W 1794 pojechał do Rheimburga, Berlina i Dolnej Saksonii, potem do Hamburga, Danii i Wiednia. W tym roku umarła mu żona. W 1797 jako delegat szlachty braclawskiej uczestniczył w koronacji Pawła I w Moskwie, po czym rozpoczął podróż po stepach Astrachania, po Kaukazie i Ukrainie. W czerwcu ożenił się z Konstancją Potocką, 281

córką Stanisława Szczęsnego; przez trzy lata mieszkał w Tulczynie i Dymidówce. W 1802 rozpoczął służbę w rosyjskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych, kierowanym przez Adama Jerzego Czartoryskiego. Zamieszkał w Petersburgu; tu zakupił drukarnię, w której wydawał własne dzieła. Za „Histoire primitive des peuples de Russie” otrzymał od Aleksandra I tytuł tajnego radcy i Order św. Włodzimierza. Choć jego prace nie znalazły szczególnego uznania w środowisku rosyjskich i polskich naukowców, na początku 1803 powołano go na członka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. Na przełomie 1803/04 wyjechał z rodziną do Włoch; we Florencji trudności finansowe kazały mu już w połowie lutego wracać do Petersburga. Od maja 1805 do lata 1806 był kierownikiem naukowym rosyjskiego poselstwa do Chin, które dotarło tylko do Urgi (Ulan Bator) w Mongolii. W 1806 został powołany na członka honorowego Akademii Nauk w Petersburgu, w 1808 — na członka honorowego Oruźejnoy Palaty i Uniwersytetu Moskiewskiego. W 1807 wydawał w Petersburgu *Journal de Nord* (t. 1–7), poświęcony propagandzie antynapoleońskiej. Po ustąpieniu A.J. Czartoryskiego z Ministerstwa wycofał się ze służby rządowej. Z początkiem 1808, chory i zadłużony, wrócił na Ukrainę i zamieszkał w majątku żony Dymidówce. W kwietniu podpisał z nią separację, w lutym 1809 — rozwód. Odtąd przemieszczał w Tulczynie, Winnicy, w Janowie Choloniewskich i w Krzemieńcu. W 1810 przebywał w Petersburgu, potem w Uładówce. Zalamany, 2 grudnia (wg starego stylu 11 listopada) 1815 popełnił samobójstwo; pochowany w Pikowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Voyage en Turquie et en Egypte fait en 1784. Wwa [właśc. Paris] 1788 (anonim., z niepodp. dedyk. do matki i z dodaniem: Voyage en Hollande fait pendant la révolution en 1787). Wyd. nast. wyd. 2 popr. i rozszerz. Wwa 1889 [właśc. 1789] (anonim.); oprac. D. Beauvois. T. 1–2. Paris 1980. Przekł. pol.: [J.U. Niemcewicz]: Podróż do Turcji i Egiptu, z przydanym Dziennikiem podróży do Holandii podczas rewolucji 1787. Wwa 1789 (wg wyd. 2). Wyd. nast.: oprac. Ż. Pauli. Kr. 1846; oprac. P. Smolik. Kr. 1924 *Tow. Miłośników Książki* (wg wyd. Paulego); w poz. 22.

Przekł. hiszp. 1985.

2. Essai sur l'histoire universelle et recherches sur celle de la Sarmatie. Livres 1–2. Wwa 1789 (anonim.). Livres 3–5 pt. Suite des recherches sur la Sarmatie. Wwa 1789–1792. Wyd. nast. tyt.: t.1–2 pt. Recherches sur la Sarmatie. Wwa 1789 (z podp. autora); t.1–2 (livres 1–3). Wwa [właśc. zagranica, ok. 1795].

Przekł. pol. skróc. księgi 1: Esej o historii powszechnej i badania nad historią Sarmacji. Oprac. H. Hinz. *Arch. Hist. Filol.* 21 (1975).

3. Essai d'aphorismes sur la liberté. [Wwa 1790] (anonim.).

Przekł. pol.: Próba aforyzmów o wolności. Oprac. H. Hinz. *Arch. Hist. Filoz.* 21 (1975).

„Essai” były błędnie utożsamiane z pismem rękopiśmiennym J.P. z 1792 „État de la question”.

4. Lettres 1–4, 7–9, 10, 12. *Journal Hebdomadaire de la Diète de Varsovie* 1790 nr 8–10, 12, 15, 17–18, 20, 25, 28; Lettres 1–5. *Journal Hebdomadaire...* 1792 nr 5, 8–10, 12. (Częściowo podp., częściowo anonim.).

Fragm. w wersji pol.: Tłumaczenie listu dziewiętego do Autora Dziennika Francuskiego. Wwa 1790 (tekst oryg. w *Journal Hebdomadaire...* 1790 nr 18).

Listy 2, 3, 12 z 1790 poświęcone sprawie Gdańska, stąd powołanie się J.P. w poz. 3 na swój „lettre sur Danzig”. Wskutek błędnej interpretacji tego zapisu do bibliogr. autora trafił nieznanymi z autopsji: Lettre sur Danzig.

5. Parades. Wyst. Łańcut 1792. Wyd. pt. Recueil des Parades représentés sur le théâtre de Łańcut dans l'année 1792. Wwa [właśc. Lw.] 1793. Wyd. nast.: oprac. R. Caillouis. *Preuves* 1958 nr 87, *Revue de Paris* 1959 (VIII); Parades. Les Bohémiens d'Andalousie. Théâtre édité par D. Triaire. Paris 1989. Zawartość: Gille amoureux, parade en 2 scenes et en prose; Le Calendrier des vieillards, parodie de la Cloison, comédie du Théâtre de Mme de Genlis; Le Comédien bourgeois, scène italienne; Voyage de Cassandre aux Indes, parade; Cassandre homme de lettres, parade en 1 a. et en prose; Cassandre démocrate, parade.

Przekł. pol.: J. Modrzejewski; Parady. Wyst. Wwa 1958. Wyd. *Dialog* 1958 nr 8 [sprost. i uzup. L. Kukulski. *Tamże* 1958 nr 10]. Wyd. nast. popr. oprac. L. Kukulski. Wwa 1966.

6. Chroniques, mémoires et recherches pour servir à l'histoire de tous les peuples slaves... Cz. 1–2. Wwa 1793. Wyd. nast. w poz. 9.

7. Les Bohémiens d'Andalousie. Comédie mêlée d'ariettes en 2 a. et en vers... représentée pour la première fois à Rheinsberg le 20 avril 1794. B.m.r. Wyd. nast. (razem z poz. 5) oprac. D. Triaire. Paris 1989.

Przekł. pol. J. Zagórski; Cyganie z Andaluzji. Wyst. Łańcut 1967.

8. Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe pour la recherche des antiquités slaves ou vendes, fait en 1794... Hambourg 1795.

Przekł. pol. skróc. cz. 1: L. Kukulski, J. Olkiewicz; Podróż do Dolnej Saksonii (1974). Wyd. w poz. 22.

9. Fragments historiques et géographiques sur la Scythie, la Sarmatie et les Slaves, recueillis et commentés... T. 1–4. Brunswick 1796. Odb. t. 1–3. Brunswick 1795.

10. Mémoires sur un nouveau périple du Pont Euxin ainsi que sur la plus ancienne histoire des

peuples du Taurus, du Caucase et de la Scythie. Vienne 1796. Wyd. nast. w t. 2 poz. 11.

11. Voyage dans les steps d'Astrakhan et du Caucase. Powst. 1797-1798. Oprac. J. Klaproth. Paris 1829 (t. 1; w t. 2 poz. 10 i 13).

Przekł. pol. skróc.: L. Kukulski, J. Olkiewicz: Podróż przez stepy Astrachania i na Kaukaz (1797-1798). Wyd. w poz. 22.

12. Sophiopolis, sur le côté méridional de Crimée entre Simos et Alupka. Petersb. b.r. [XVIII w.].

13. Histoire primitive des peuples de la Russie avec une exposition complète de toutes les nations locales, naturelles et traditionnelles, nécessaires à l'intelligence du quatrième livre d'Hérodote. Petersb. 1802. Wyd. nast. w t. 2 wyd. poz. 11.

14. Dynasties du second livre de Manethon. Florence 1803; cz. 2: Chronologie des deux premiers livres de Manethon. Petersb. 1805.

15. Manuscrit trouvé à Saragosse. Powst. 1803-1815.

Wyd. fragmentaryczne: Manuscrit trouvé à Saragosse. Fragments d'un roman. T. 1-2. Petersb. 1804-1805 (anonim. w 100 egz., tu „dni 1-12”, „dzień 13” przerwany w połowie zdania); Avadoro, histoire espagnole par M.L.C.J.P. T. 1-4. Paris 1813 (tu „dni 12-56”, wyd. bez wiedzy autora z nieautoryzowanej kopii); Dix journées de la vie d'Alphonse van Worden. T. 1-3. Paris 1814 (anonim., tu „dni 1-10, 14”); toż przedr. Paris 1842.

Kompilację z fragm. wydań paryskich, pt. Souvenirs de la marquise de Crèquy de 1710 à 1803, t. 1-4, Paris 1841 i *La Presse* 1842, wyd. pod własnym pseud. (hr. Courchamps) M. Cousen de Saint Molo. Druk obu publikacji na skutek stwierdzenia plagiatu wstrzymano; sprawa skończyła się procesem.

Tekst wg wszystkich poprzednich ed. oprac. R. Caillois, Paris 1958. Toż wyd. 3 Paris 1967 i wyd. nast. Wyd. skróc. pt. La Duchesse d'Avila. Wyd. oprac. R. Caillois, Paris 1973.

Przeróbka filmowa: La Duchesse d'Avila. Wyst. Telewizja Francuska, 1973 (reż. Ph. Ducrest).

Przekł. pol. E. Chojecki: Rękopis znaleziony w Saragossie. Romans wydany pośmiertnie z dzieł... T. 1-6. Lipsk 1847 (przekł. z rkpsu, jedyny zachowany przekaz całości). Wyd. nast. Lipsk 1857 (wyd. tyt.); Bruksela 1862 *Bibl. Dom.* 24-29 (wyd. jw.); oprac. J. Lorentowicz. T. 1-3. Wwa 1917 *Bibl. Muzycz.*; oprac. M. Toporowski. T. 1-3. Wwa 1950; oprac. L. Kukulski. Wwa 1956 (z uzup. wg wyd. franc.), toż wyd. 3 popr. Wwa 1965, wyd. 4 Wwa 1976; Lubl. 1995 (posłowie R. Caillois); Wwa 1998 (wstęp J. Tazbir).

Przeróbka filmowa: Wwa 1965 (reż. W.J. Has, scenariusz T. Kwiatkowski, muzyka K. Penderecki, scenografia J. i L. Skarżyński, T. Myszkowski).

Przekł.: ang. 1961, czes. 1973, hiszp. 1971, 1985, holend. 1974, niem. 1810, 1961, portug. 1971, ros. 1968, rum. 1971, serb. 1988, włos. 1965.

16. Histoire ancienne des provinces de l'empire de Russie. Nr 1: Histoire ancienne du gouvernement de Cherson. Petersb. 1804; Nr 2: Histoire ancienne du gouvernement de Podolie. Petersb. 1805; Nr 3: Histoire ancienne du gouvernement de Wolhynie. Petersb. 1805.

Przekł. ros. (cz. 3) 1829.

17. Atlas archéologique de la Russie Européenne. Petersb. 1805. Wyd. nast. Petersb. 1810.

Przekł. ros. 1823.

18. L'Aveugle. Wyst. Tulczyn ok. 1805-1806. Rkps Centr. Arch. Hist. w Kijowie.

Przekł. pol.: Ślepiec. Przysłowie dramatyczne. Przeł. i oprac. P. Szymański. *Dialog* 1993 nr 8.

19. Mémoires sur l'expédition en Chine. Powst. 1806. Oprac. W. Kotwicz w: J.hr.P. i jego podróz do Chin. Wil. 1935. Wyd. nast.: oprac. D. Beauvois, D. Triaire, A. Stroev. *Dix-huitième siècle* nr 31 (Paris) 1999.

Przekł. pol. L. Kukulski, J. Olkiewicz: Podróż do Mongolii. I: Memorial o wyprawie do Chin. Wyd. w poz. 22.

20. Examen critique du fragment égyptien connu sous le nom d'Ancienne chronique. Petersb. 1808.

21. Principes de chronologie pour les temps antérieurs aux Olympiades. Petersb. 1810. Wyd. nast. cz. 1-2. Krzemieniec 1813-1815.

Nadto pisma drobniejsze (m.in. życiorys S.Sz. Potockiego w notach do wyd.: S. Trembecki; Sophiówka. Poème polonais... Vienne 1815) i niewyd.; kilka pism polit. z 1788 ogł.: J.I. Kraszewski w: W. Engeström: Pamiętniki... Pozn. 1875 (Civilité puérile et honnête, w przekł. pol.); *Mater. do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 1. Wr. 1955 (Ne quid detrimenti Res Publica capiat).

Natomiast przypisywanie J.P. Listu tureckiego Achmana baszy Oglu Kitabika do Polaków (Wwa [1790]) i Le Jugement de Momus en belle humeur sur une réplique à l'examen d'un mémoire (Badi-nople 1791) budzi wątpliwości.

Wydania zbiorowe

22. Voyages. Introduction et notes de D. Beauvois. Paris 1985.

Przekł. pol.: Podróże. Oprac. L. Kukulski. Wwa 1959 (tu też przekł. pol. listów J.P. do A.J. Czartoryskiego z 1805-1806).

23. Écrits politiques. Rassemblés, présentés et annotés par D.Triaire. Centre d'études du XVIII siècle de Montpellier. Vol. 1. Geneve 1986.

Inne listy J.P. zachowane w rkpsach lub w wyd. rozproszonych.

- M. BALIŃSKI: Pisma historyczne. T. 3. Wwa 1843. — S. CHOLENIEWSKI: Dwa listy hr. Józefa de Maistre z r. 1810 do J.P. *Albanaeum* 1843 t. 1. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel* 21 (1865). — W. GOMULICKI: J.P. jako podróżnik. *Wędrowiec* 1900 nr 35-53. — H. UŁASZYN: O J.P. i literaturze Kaukazu. *Przegl. Tyg.* 1901 nr 46-51 i odb. Wwa 1902. — W.A. FRANCEW: Polskoje sławianowiedzenie końca XVIII i pierwej czwartej XIX st. Praga 1906. — A. BRÜCKNER: J. hr. P. prace i zasługi naukowe. Wwa 1911. — T. SINKO: Historia religii i filozofii w romanstwie J.P. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* 59 (1920). — W.A. FRANCEW: Puszkini i hr. J.P. *Ruch Lit.* 1934 nr 7. — I. TUROWSKA-BAROWA: Echa orientalne w literaturze stanislawowskiej. *Prace Hist.-Lit. Księga zbior. ku czci I. Chrzanowskiego*. Kr. 1936. — W.A. FRANCEW: Poslednije uczonoje putieszestwie grafa J.P., iz materialow dla jego biografii. Praga 1938. — E. ROSTWOROWSKI: Debiut polityczny J.P. w r. 1788. *Przegl. Hist.* 1956 z. 4. — TENŻE: Post scriptum do „Debiutu politycznego J.P.”. *Tamże* 1957 z. 2. — E. KRAKOWSKI: Un Témoin de l'Europe des Lumières, le comte J.P. Paris 1963. — LL. KUKULSKI lk. *Stownik folkloru pol.* Wwa 1965. — Z. MARKIEWICZ: L'Espagne dans le „Manuscrit trouvé à Saragosse” de J.P. *Actes de Quatrième Congrès National de la Société Française de la Littérature Comparée*. Paris 1965. — M. JASTRUN: J.P. *Twórczość* 1968 nr 11; przedr. w: Wolność wyboru. Wwa 1969. — Z. MARKIEWICZ: Nieznany list J.P. *Ruch Lit.* 1968 nr 5. — R.W. WOŁOSZYŃSKI: Polsko-rosyjska współpraca naukowa w badaniach nad dziejami Słowian w pocz. XIX w. Działalność J.P. i jej echa do 1830 r. *Z pol. studiów slawist.* 5. 3. T. 1. Wwa 1968. — J. FINNE: J.P. et le „Gotic Novel”. *Revue des langues vivantes* 1970 s. 141-165. — A.S. MARTYNIAK: Wokół pobytu J.P. na Łużykach. W: Polsko-łużyckie stosunki kulturalne do Wiosny Ludów. Wr. 1970. — J. FABIJAŃSKI: Północny Kaukaz przelotem XVIII i XIX w. w świetle relacji J.P. *Etnografia Pol.* 1971 z. 1. — K. KREJČI: Román J. hr. P., jeho genealogie à genealogie. *Slavia Orientalis* 1971 nr 4. — K. BIELSKA. *Stownik pracowników książki pol.* Łódź 1972. — *Przegl. Hum.* 1972 nr 6 [tu m.in.]: Z. LIBERA: „Rękopis znaleziony w Saragossie” J.P. na tle polskiej kultury literackiej XVIII w.; J. SKOWRONEK: J.P. — polityk konserwatywny czy liberalny?; M. SKRZYPEK: Między Oświeceniem a ideologią — J.P. i C.F. Volney; M. ŻURAWSKI: Artyzm i sens „Rękopisu znalezionego w Saragossie”. — M. CIEŚLA: „Rękopis znaleziony w Saragossie” rozpisany na głosy. *Pam. Lit.* 1973 z. 4. — C. NICOLAS: Tajemnica rodu Gomelezów w „Rękopisie znalezionym w Saragossie”. *Twórczość* 1973 nr 6. — J. SZCZEPANIEC: Wokół Drukarni Wolnej i Journal Hebdomadaire de la Diète” J.P. w Warszawie w latach 1788-1792. Korespondencja J.P. i inne materiały. *Miscellanea z doby Oświecenia* 4. Wr. 1973 *Arch. Lit.* 18. — J. ZIF-TARSKA: Relacje J.P. z Turcji, Egiptu i Maroka na tle piśmiennictwa podróżniczego z doby Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1973 nr 1. — M.E. ŻÓŁTOWSKA: Un Precurseur de la littérature fantastique: J.P., sa vie et son „Manuscrit trouvé à Saragosse”. Yale 1973. — I. BÉLZA: Portrety romantyków. Wwa 1974. — Z. MARKIEWICZ: J.P., auteur du „Manuscrit trouvé à Saragosse” et ses liens avec les intellectuels français des Lumières. *Approches des Lumières — Melanges offerts à J. Fabre*. Paris 1974. — E. ROSTWOROWSKI: Dwa pisma polityczne J.P. z lat 1790 i 1792 („Essay d'aphorisme” i „État de la question”). *Wiek XVIII. Polska i świat*. Wwa 1974. — R.W. WOŁOSZYŃSKI: Początki działalności J.P. w Rosji u schyłku XVIII w. *Kwart. Hist.* 1974 nr 4. — TENŻE: Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych 1801-1830. Wwa 1974. — *Les Cahiers de Varsovie* 3 (1974): J.P. et „Le Manuscrit trouvé à Saragosse” [tu m.in.]: E. ROSTWOROWSKI: J.P. témoin de la crise de l'ancien régime en Europe et en Pologne; J. REYCHMAN: J.P. et l'orientalisme des Lumières; J. PARVI: „Le Manuscrit trouvé à Saragosse” à l'écran; M.E. ŻÓŁTOWSKA: La Genèse du „Manuscrit trouvé à Saragosse” de J.P.; M. ŻURAWSKI: „Le Manuscrit trouvé à Saragosse” et la technique romanesque du XVIIIe siècle; S. FRYBES: Les Recherches polonaises sur le roman de P.; J. FABRE: J.P. Cazotte et le roman noir; Z. MARKIEWICZ: Quelques énigmes de la vie de J.P. et celles du „Manuscrit trouvé à Saragosse”; G. SIGAUX: Les „Parades” de J.P. dans la tradition du théâtre de la foire; T. KOWZAN: La Parodie, le grotesque et l'absurde dans les „Parades” de J.P.; J. Verduyssen: „Le Manuscrit trouvé à Saragosse” sous les poids des Lumières. Le voltairanisme de J.P.; C. NICOLAS: Du bon usage de la franc-maçonnerie dans „Le Manuscrit trouvé à Saragosse”; R.W. WOŁOSZYŃSKI: J.P. et son essai de synthèse des civilisations occidentales et orientales; nadto wersje franc. druk. uprzednio rozpraw K. Krejčiego, Z. Libery, J. Skowronka, W. Skrzyżka. — D. BEAUVOIS: Listy J.P. do Adama Kazimierza Czartoryskiego z lat 1807 (?) — 1814. *Studia Hist.* 1975 z. 2. — H. HINZ: J.P. „Esej o historii powszechnej...” i „Próba aforyzmów o wolności”. *Arch. Hist. Filoz. i Myśli Spol.* 21 (1975). — T. KOSTKIEWICZOWA: Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko. Wwa 1975 i wyd. 2. — B. DIDIER: L'Exotisme et la mise en question du système familial et moral dans la roman à la fin du XVIIIe siècle: Beckford, Sade, P. *Studies in Voltaire* t.152 (1976). — Z. MARKIEWICZ: L'Aspect préromantique du „Manuscrit trouvé à Saragosse” de J.P. Sa réception par les romantiques polonais. *Revue de la Littérature Comparée* (Paris) 1976 I. — J. STARNAWSKI: Polonika rękopiśmienna siedmiu bibliotek włoskich. *Rocz. Bibl.* 1976 z. 3/4 [tu listy P.I. — P. WITT: Klucz do podziemia. *Sztuka* 1976 nr 2. — S. SUBOTIN. *Letopis Matice Srpske* (Novi Sad) 1977 [dot. „Rękopisu znalezionego w Saragossie”]. — D. BEAUVOIS: Entre l'analyse et l'action politiques, J.P. voyageur „éclairé”. W: Modèles et moyens de la réflexions politique au XVIIIe siècle. Villeneuve d'Ascq 1978 t. 2. — TENŻE: J.P. a cenzura wileńska w 1814 r. Przyczynek do biografii. *Przegl. Hum.* 1978 nr 12. — TENŻE: U źródeł panslawizmu: polskie Oświecenie i Słowiańszczyzna (1795-1920). *Revue des Études Slaves* 1978 nr 1-2. — TENŻE: Un Polonais au service de la Russie: J.P. et l'expansion en Transcaucasie 1804-1805. *Cahiers de Monde Russe et Soviétique* 1978 I. — M.E. ŻÓŁTOWSKA: J.P. w oczach żony: niedokończony szkic biograficzny. *Wiek Oświecenia* z. 3 (1978). — D. BEAUVOIS: Le „système asiatique” de J.P. au le rêve oriental dans les empires d'Alexandre I et de Napoléon, 1806-1808. *Cahiers du Monde Russe et Soviétique* 1979 II. — Z. MARKIEWICZ: Ostatnia miłość J.P. *Ruch Lit.* 1979 z. 5. — M.E. Żółtowska: Epilog działalności politycznej J.P.: artykuły w Journal Hebdomadaire de la Diète” z 1792 r. *Przegl. Hist.* 1979 z. 3. — T.H. HOISINGTON: „Historia komandora Toralvy” J.P. i „Grand Prior of Minorca” Washingtona Irvinga: dwie różne powieści oparte na tej samej fabule. *Pam. Lit.* 1980 z. 2. — J. ŁOJEK: Les journaux polonais d'expression française au siècle des Lumières.

- Wwa 1980. — J. RYBA: J.P. tetralogia o szczęściu. *Pam. Lit.* 1980 z. 2. — D. TRIAIRE: L'Histoire selon J.P. *Romanistische Zeitschrift. Literaturgeschichte* (Heidelberg) 1981. — D. BEAUVOIS: J.P. "Voyages": from Mythic Orient to Conquered Orient. *L'Hénaurme Siècle*. Heidelberg 1984. — J. RYBA: O J.P. podróżniku. *Prace Nauk. UŚI.* 392. *Prace Hist.-Lit.* 17 (1980). — M. DĘBOWSKI: Oryginalność „Parad” J.P. *Przegl. Hum.* 1981 nr 3. — R. PIOTROWSKA: W.A. Franczew o J.P. *Slavia* 1981 z. 2. — J. RYBA: J.P. ekstrawagancje wydawnicze. *Studia Bibliolog.* t. 1 (1983) *Prace Nauk. UŚI. W. Kat.* nr 553. — M.E. ŻÓŁTOWSKA: *Pol. słownik biogr.* 28 (1984). — I. BELZA: J. hr. P. — kawaler maltański. *Polon. Radz. Literaturoznawstwo*. Wwa 1985. — J. ROSSET: W muzeum gatunków literackich. J.P. „Rękopis znaleziony w Saragossie”. *Pam. Lit.* 1985 z.1. — D. TRIAIRE: Oeuvre de J.P. — Inventaire. Paris 1985. — Z. MARKIEWICZ: Polsko-francuskie związki literackie. Wwa 1986. — T. SULERZYŃSKA: J.P. scenografem. O projekcie kostiumu do roli Czynnig-Chana. *Pam. Teatr.* 1988 z. 3/4. — D. TRIAIRE: Regarder et comparer ou J.P. en voyage. *Wiek Oświecenia* 5 (1988). — K. BARTOSZYŃSKI: O budowie i znaczeniu „Rękopisu znalezionego w Saragossie”. *Pam. Lit.* 1989 z. 2. — *Literary Studies in Poland. Études Littéraires en Pologne*. T. 23 (Wr. 1900) [tu m.in.]: F. ROSSET: La Cérémonie de narration dans le „Manuscrit trouvé à Saragosse”; M.E. Żółtowska: La Légende du Juif errant dans le „Manuscrit...”; — R. FORYCKI: Joseph de Maistre i J.P. *Res Publica* 1990 nr 12. — G. HERLING-GRUDZIŃSKI: Godzina cieni. Eseje. Kr. 1990. — R. RADRIZZANI. *Kultura* 1990 nr 7/8 [polem. w sprawie wyd. franc. „Manuscrit...”]. — J. RYBA: [Rec. wyd. D. Triaire „Parades” i „Bohémiens” J.P.]. *Pam. Lit.* 1990 z. 4. — K. BARTOSZYŃSKI: Powieść w świecie literackości. Wwa 1991. — F. ROSSET: Le Théâtre du romanesque. „Manuscrit trouvé à Saragosse” entre construction et maçonnerie. *Lausanne* 1991 [rec.]: K. BARTOSZYŃSKI. *Pam. Lit.* 1993 z. 1). — J. RYBA: Między wiarą i libertynizmem. O rozterkach religijnych J.P. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 31 (1991). — TENŻE: Czy J.P. jest autorem opowieści o Fatmie. *Prace Nauk. UŚI.* 1992 nr 1225: *Szkice o lit. dawnej i nowszej* — D. TRIAIRE: Potocki. Paris 1991. — TAŻ.: J.P. et l'indépendance nationale pendant La Grande Diète polonaise. *Wiek Oświecenia* 8 (1992). — W. PIOTROWSKI: W labiryncie odczytań. O możliwości interpretacji „Rękopisu znalezionego w Saragossie” J.P. *Prace Hist.-Lit. UG* 1993 nr 16. — J. RYBA: Motywy podróżnicze w twórczości J.P. Wr. 1993. — D. TRIAIRE: J.P. wolnomularz. *Ars Regia* 1993 nr 3/4 [polem.]: M. Otorowski. *Tamże* 1994 nr 3/4). — A. WIECZORKIEWICZ: O niepewności pewnej egzegezy („Rękopis znaleziony w Saragossie” i nieodnaleziony sens zdzierzeń). *Sztuka i Filoz.* 7 (1993). — K. BEDNARSKA-RUSZAJOWA: Graf J.P. in der Herzoglichen Bibliothek in Wolfenbüttel. *Zesz. Nauk. UJ. Prace. Hist.* z. 111 (1994) [listy do E.T. Langeral]. — W. PIOTROWSKI: Horyzonty światopoglądowe „Rękopisu znalezionego w Saragossie” J.P. Słupsk 1994. — J. RYBA: J.P. (1761–1815). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994 [z wyborem tekstów]. — TENŻE: „Rękopis znaleziony w Saragossie” J.P.: od plotki i potwarzy ku mistyfikacji. *Plotka. Wybór mater. IV Konferencji Pracowników i Studentów Inst. Nauk o Lit. Pol. UŚI.* Kat. 1994. — J. STRZELCZYK: Hrabia J.P., wieśniak Jan Parum Schultze, czyli epilog stowański nad dolną Łebą. *Przegl. Zach.* 1994 z.1. — J. SZCZEPANIEC: J.P. w poezji z lat 1788–89. *Wiek Oświecenia* 10 (1994). — A. WIECZORKIEWICZ: P. — powieść jako przeznaczenie. *Spółczesność Otwarte* 1994 nr 6. — M. OTOROWSKI: Klucz do „Rękopisu znalezionego w Saragossie” J.P. *Ars Regia* 1995 nr 1/2. — J. RONIKIER: Oświeceniowa metodologia nauk historycznych J.P. *Studia bibliogr.-bibliolog.* Kr. 1995. — J. RYBA: Gry osobliwe z utworami J.P. *Pam. Lit.* 1995 z. 2. — M. ZIÓŁKOWSKA-SOBECKA: J.P. (1761–1815). *Zesz. Łuż.* z.12 (1995). — M.E. ŻÓŁTOWSKA: Stosunek J.P. do insurekcji. Listy J.P. do Henryka Lubomirskiego z 1794. *Wiek Oświecenia* 11 (1995). — F. ROSSET: Labirynt J.P. *Tyg. Powsz.* 1996 nr 14. — J. RYBA: Kilka uwag o edytorsko-typograficznym kształcie francuskich dzieł J.P. *Od baroku ku pozytywizmowi. Studia hist.-lit. Prace Nauk. UŚI.* 1995 [1996] nr 1535. — TENŻE: Motywy włoskie w „Rękopisie znalezionym w Saragossie” J.P. *Kultura baroku i jej tradycje* 2. *Prace Komisji Hist.-Lit. Oddz. PAN w Kat.* 1994 [1996] nr 16. — TENŻE: Poszukiwacze prawdy, Blaise Pascal i J.P. *Oświecenie. kultura, myśl. Prace Hist.-Lit. UG.* nr 17 1995 [1996]. — TENŻE: Théâtre de société au siècle des Lumières. *Kwart. Neofilol.* 1996 z. 2. — Zagadki Sejmu Czteroletniego. Oprac. E. Rabowicz i B. Krakowski, do druku przygotował J. Kowceki. Wwa 1996. — D. BEAUVOIS: Czego J.P. szukał w Czeczeniu? *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 30 (1995 [1997]). — J. RYBA: Dwaj hrabiowie, J.P. i E. Raczyński. *Twórczość* 1997 nr 8. — E. ZYSKA: Kilka uwag o strukturze „Rękopisu znalezionego w Saragossie” J.P. *Starepol. teksty i konteksty*. T. 3. Kat. 1997. — Poezja polityczna Sejmu Czteroletniego. Cz. 1–2. Z papierów E. Rabowicza oprac. K. Maksimowicz. Wwa 1998–2000. — F. ROSSET: Cherchez l'auteur dans le „Manuscrit trouvé à Saragosse”. *Vives Lettres (Strasbourg)* 5 (1998). — J. RUDNICKA: Recepcja opowieści z cyklu „Tysiąc nocy i jedna” w piśmiennictwie pol. *Pam. Lit.* 1998 z. 4; toż pt. „Tysiąc nocy i jedna” w kulturze polskiej. Lubl. 1998. — J. RYBA: Europejskie i orientalne konteksty powiastki „Hafez” J.P. *Wśród pisarzy Oświecenia*. Bydż. 1997 [1998]. — J. SZCZEPANIEC: Drukarnia Wolna J.P. w Warszawie 1788–1792. Wr. 1998 [tu koresp.] — D. TRIAIRE: Quatre lettres inédites de J.P. *Le Siècle de Rousseau et sa postérité*. Wwa 1998. — J. RYBA: Maskarady oświeconych. Kat. 1998 [1999]. — T. KOSTKIEWICZOWA: J.P. dans le paysage intellectuel des Lumières européennes. *Cahiers de l'Association Internationale des Etudes Françaises* nr 51 (1999). — M.E. ŻÓŁKOWSKA-WEINTRAUB: „Le Manuscrit qui n'a pas été trouvé à Saragosse”. Le topos du manuscrit trouvé. *Actes du colloque international Louvain-Gand 22–24 mai 1997* Louvain-Paris 1999. — D. TRIAIRE: Le théâtre de J.P. *Tamże*. — A. GRZEŚKO-WIAK-KRWAWICZ: O formę rządu czy o rząd dusz? Wwa 2000. — W. PIOTROWSKI: J.P. i jego „Rękopis znaleziony w Saragossie” bohaterami literackimi. *Prace Polon.* 5 (2000). — TENŻE: Studia historycznoliterackie z Oświecenia i Romantyzmu. Kielce 2000. — J. RYBA: Stanisław August Poniatowski i jego niesformy poddany — J. hr. P. *Wiek Oświecenia* 15 (2000).

E.A.

POTOCKI Józef Karol 1854–1898 (lub 1899)

Urodzony 16 listopada 1854 w Prużanach koło Grodna; syn Aleksandra i Kasyldy z Jabłońskich, starszy brat Antoniego. Dzieciństwo spędził w dzierżawianej przez ojca wsi Barany. Uczęszczał do gimnazjum w Mińsku Litewskim, w 1876–80 studiował na

285

wydziale matematyczno-fizycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Pracował jako nauczyciel na pensjach żeńskich (m.in. Jadwigi Papi) i w szkołach prywatnych. Debiutował w 1880 wierszem pt. „Na grobie złudzeń”, ogłoszonym w *Tygodniku Powszechnym*. Prace publicystyczne i literackie publikował — najczęściej pod pseudonimem Marian Bohusz — w licznych czasopiśmie, m.in. w *Przeglądzie Tygodniowym* (1880, 1884–87), w *Prawdzie* (1882–86), w *Wędrowcu* (1884–87), w *Tygodniku Ilustrowanym* (1885, 1888–94). W 1886 wraz z Janem Ludwikiem Popławskim i Aleksandrem Więckowskim założył tygodnik *Głos*, który w roku następnym nabył na własność i do 1894 pełnił funkcję redaktora odpowiedzialnego. Zamieścił tu wiele artykułów programowych i felietonów, m.in. programowy wiersz pt. „Nasze hasło” (1886 nr 1) oraz cykle felietonów: „Bez obłudy” (1886–94) i „Na widowni” (1895–97). Był współtwórcą reprezentowanej przez pismo ideologii kształtującej świadomość narodową Polaków na przełomie XIX i XX wieku. W 1887 został członkiem Ligi Polskiej. W 1894 aresztowano go za udział w manifestacji zorganizowanej w rocznicę insurekcji. Osadzony w X Pawilonie, następnie zesłany do Odessy, w 1897 powrócił do Warszawy bardzo chory (leczył się m.in. w zakładzie dla psychicznie chorych w Tworkach). W tymże roku w wyniku różnic ideowych opuścił redakcję *Głosu*. Swoje program polityczny zawarł w artykule wstępnym nielegalnego czasopisma *Walka*, które założył w styczniu 1898. Zaginął w niewyjaśnionych okolicznościach jesienią 1898 lub 1899. Jego postać upamiętnił Stefan Żeromski w „Dziennikach”, „Ludziach bezdomnych” i „Przedwiośniu”.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Program ugodowy. Zarys krytyczny. Londyn [właśc. Kr. lub Wwa] 1898.

Podp.: Kresowiec.

2. O energii społecznej. Rzecz z powodu „Logiki ekonomii” Herynga. [Wwa] 1900.

3. Współzawodnictwo i współdziałanie. Lw. 1900. Wyd. 2 Lw. 1907.

Tu art. ogł. w *Głosie* 1892–94.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

Przekłady

4. H. Spencer: Systemat filozofii syntetycznej. Cz. 1–6. Wwa 1886–1891.

5. T.A. Ribot: Filozofia Schopenhauera. Wwa 1892.

Ponadto tłum z jęz. ang. i franc. liczne prace o tematyce filoz.-społ., psychologicznej, socjol. i przyrodniczej.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

5. DEMBY: Album pisarzy polskich współczesnych. Wwa 1901. — K. [KELLES-] KRAUZ. *Głos* 1901 nr 36–39, 43–49. — [L. KRZYWICKI] K.R. Żywicki: Humanista-poeta. *Prawda* 1901 nr 9–10. — J. STECKI: Socjologia uduchowiona. *Ateneum* 1901 t. 2. — [J. DĄBROWSKI] J. Grabiec: Czerwona Warszawa przed ćwierć wiekiem. Pozn. 1925. — L. KRZYWICKI: Wspomnienia. T. 3. Wwa 1959. — J. ŻURAWICKA: Zespół redakcji „Głosu”. *Rocz. Hist. Czasopiśmiennictwa Pol.* 1 (1962). — B. CYWIŃSKI: Rodowody niepokornych. Wwa 1971 s. 332–35, 354–61. — *Bibliogr. filoz. pol. 1863–1893*. Wwa 1971. — Z. SZAWARSKI. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 1. Wwa 1973. — J. ŻURAWICKA. *Pol. słownik biogr.* 28 (1984). — Z. PIASECKI: Nad rękopisem wspomnień o J.K.P. *Zesz. Nauk WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1985 nr 24. — T. TERLECKI: Marian Bohusz malarz inspiracji religijnej. W: Szukanie równowagi. Londyn 1985. — M. KOSZYCKA: Człowiek idei wśród zamętu ideologii. *Miasto słów. Studia...* Białystok 1990.

W.A.-Sz.

POTOCKI Leon 1799–1864

Urodzony 14 lipca 1799 w Kochanowie na Białorusi; syn Stanisława, adiutanta ks. Józefa Poniatowskiego, późniejszego generała wojsk polskich i senatora w Królestwie Kongresowym, oraz Józefy z Solłohubów. Kształcił się w szkole pijarów w Warszawie na Żoliborzu (1811–17) oraz pod kierunkiem prywatnych guwernerów. Około 1817 być może studiował na Uniwersytecie Warszawskim. W 1817 ogłosił w *Gazecie Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego* „Mowę przy zwłokach śp. J.X. Konopczyńskiego” (nr 17), debiutem poetyckim była ogłoszona w *Tygodniku Polskim i Zagranicznym* duma „Arthur i Minwana” (1818 nr 23). W 1820 poślubił Barbarę Kossakowską i gospodarował w dobrach żony w Rudawie koło Świsłocz. W 1828 otrzymał tytuł szambelana dworu. Po wybuchu powstania listopadowego został członkiem władz powstańczych w powiecie poniewieskim, brał udział w walkach na Litwie i Żmudzi. W październiku 1831 wyemigrował. Przebywał w Dreźnie, gdzie poznał Adama Mickiewicza, Wincentego Pola i Stefana Witwickiego. Po ogłoszeniu amnestii wrócił w 1834 do kraju. W tymże roku rozwiódł się z żoną. Mieszkał u rodziny lub u przyjaciół na Żmudzi, Wołyniu i Litwie. W 1836 osiadł w Warszawie, w roku następnym rozpoczął pracę w Komisji Spraw Wewnętrznych. Od 1840 był naczelnikiem Wydziału Komisji na Okręg Naukowy Warszawski. Ze stanowiska tego został zwolniony z powodów politycznych (1848). W 1841 należał do grona założycieli *Biblioteki Warszawskiej*, w któ-

rej do 1848 zamieszczał poezje, opowiadania, recenzje i przekłady. W 1843 ożenił się z Anną Młokosiewiczówną. W 1853–57 podróżował po Litwie i Żmudzi zbierając pieśni ludowe i prowadząc badania etnograficzne. Prace literackie podpisywał pseudonimem Bonawentura z Kochanowa oraz kryptonimem L.P. Pod koniec życia przebywał u córki w Powermeniu na Litwie. Po wybuchu powstania styczniowego wyjechał do Rygi. Tam zmarł 6 grudnia 1864; pochowany na tamtejszym cmentarzu katolickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Żeliszaw i Ludomila. Powieść. *Tyg. pol.* 1819 t. 2 nr 86; przedr. *Rozmaitości* 1819 nr 58.

Podp.: L.P.

Przekł.: franc. ok. 1820, niem. 1824, ros. 1819, serb.-chorw. 1826, słoweń. 1852.

Utwór mylnie przypisywany S. Jaszowskiemu.

2. Dwa zakłady... sztuka w 2 a. Wyst. Wwa 1841.

3. Wspomnienie o Kownie. Pozn. 1854 [1853].

4. Święcone, czyli pałac Potockich w Warszawie. Pozn. 1854. Wyd. nast.: wyd. 2 Pozn. 1861; przedmowa: H. Piątkowski. Wwa 1914.

Podp.: Bonawentura z Kochanowa.

5. Szkic towarzyskiego życia miasta Warszawy z drugiej połowy XIX stulecia. Pozn. 1854. Wyd. nast. pt. Szkice obyczajowe. Wil. 1861 (współwyd. z poz. 13).

Podp.: L.P.

6. Dwaj bracia artyści. Zarys życia towarzyskiego XIX wieku. Pozn. 1856.

7. Dwie powieści. Pozn. 1856.

Tu: Józia. Powieść z czasów Stanisława Augusta; Olga Kalyros. Powieść poznańska z roku 1815.

8. Urywek ze wspomnień pierwszej mojej młodości. Powst. 1856. Wyd. Pozn. 1876.

9. Zarysy towarzyskiego życia z XIX stulecia. Pozn. 1856.

Podp.: L.P.

10. Pamiętniki pana Kamertona. Ogl. fragm. *Kronika Wiad. Kraj. i Zagr.* 1857 nr 208–243, 1858 nr 277–346. Wyd. całości t. 1–3. Pozn. 1869.

Podp.: L.P.

11. Wincenty Wilczek i pięciu jego synów. Wspomnienia z drugiej połowy XVIII i początku XIX stulecia. Dwa tomy w jednym. Pozn. 1859. Wyd. nast. wraz z przedmową. Cz. 1–3. Wwa 1907 *Bibl. Dziel Wyborowych* nr 477–479.

Podp.: Bonawentura z Kochanowa.

12. Wspomnienia mojej młodości. Świsłocz, Różana, Dereczyn. *Gaz. Codz.* 1860 nr 280–316. Wyd. osob. oprac. i wstęp: M. Federowski pt. Wspomnienia o Świsłocz Tyszkiewiczowskiej, Dereczynie i Różanie. Wil. 1910 odb. z *Kwart. Litew.*

13. Przeznaczenie, czyli badacz nauk przyrodzonych. [Opowiadanie]. Wil. 1861 (współwyd. z poz. 5).

14. Kazimierz z Truskowa, czyli pierwszy i ostatni litewski powstaniec. Pozn. 1874.

Podp.: Bonawentura z Kochanowa.

Wyd. pośmiertnie.

15. Wieczory po polowaniu w Żarnowcu. *Kron. Rodz.* 1875 nr 21–24.

Ogl. pośmiertnie.

Ponadto wiersze, wspomnienia, gawędy nieogłoszone drukiem.

Prace edytorskie

P. oprac. i wyd. kilka pamiętników o tematyce hist.

Koresp. znajduje się m.in. w Bibl. PAN w Kr.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

M. FEDEROWSKI: L.P. Jego życie i prace literackie. *Kwart. Litew.* 1911 t. 6. — J. JANÓW: „Żeliszaw i Ludomila” jako powieść osjaniczna. Lw. 1936 odb. ze *Spr. Tow. Nauk. w Lw.* — R. SKRĘT: *Pol. słownik biograf.* 28 (1984). — J. KAMIONKA-STRASZAKOWA: *Obraz lit. pol. S. 3 t. 2* (1988).

W.A.-Sz.

POTOCKI Stanisław Kostka 1755–1821

Urodzony w listopadzie 1755 w Lublinie; syn Eustachego, cześnika wielkiego koronnego, później generała artylerii litewskiej, i Marii z Kąskich (Kąckich), brat Ignacego. W 1762–70 kształcił się w Warszawie w pijarskim Collegium Nobilium, w 1770–75 uzupełniał edukację we Włoszech (Rzym, Turyn), Francji (Marsylia, Paryż), Szwajcarii i Niemczech. Interesował się starożytnymi zabytkami, architekturą i sztuką, prowadził notatki z podróży; w czasie pobytu w Rzymie został członkiem Akademii Arkadyjskiej. Po powrocie do kraju 2 czerwca 1776 ożenił się z Aleksandrą Lubomirską, marszałkówną wielką koronną. Zamieszkał w Olesinie nieopodal Puław i przy współpracy Piotra Aignera rozbudował i upiększył rezydencję. Od 1778 posłował nieprzerwanie z województwa lubelskiego na sejmy; w tymże roku debiutował w druku mową sejmową. Pisał wiersze, m.in. satyry i utrzymywał kontakty literackie ze Stanisławem Trembeckim, Kazimierzem Ustrzyckim, Tomaszem Kajetanem Węgierskim, Wojciechem Mierem, Wojciechem Turskim, którzy bywali częstymi gośćmi w jego warszawskim pałacu na Lesznie. 21 maja 1781 został podstolim wielkim koronnym (do 1784), w 1782 — komisarzem Rady Nieustającej, urzędującym w Departamencie Skarbu. W 1779–80 jeździł w towarzystwie Grzegorza Piramowicza, T.K. Węgierskiego, żony i bratowej do Włoch, nawiązał

kontakty z przedstawicielami włoskiego świata artystycznego, zaczął zbierać wazy etruskie. Na sejmach 1782, 1784, 1786 był jednym z liderów opozycji antykrólewskiej. W 1782 — w związku ze sprawą biskupa Kajetana Sołtyka — jeździł do papieża Piusa VI do Wiednia. W sprawie Dogrumowej występował jako główny świadek spisku, który rzekomo przygotowywano na życie Adama Kazimierza Czartoryskiego; po przegranej Czartoryskiego wyjechał do Włoch (1785–86). Po powrocie do kraju, zajął się głównie pracami nad przebudową pałacu warszawskiego, rozbudową Natolina, projektowaniem fasady Kościoła św. Anny. W 1787–88 w towarzystwie Juliana Ursyna Niemcewicza przebywał w Paryżu (tu w pałacu teściowej spotykał się z Janem Potockim, A.K. Czartoryskim i Scipionem Piatolim, planując wspólnie działania antykrólewskie) i Londynie. Na Sejmie Czteroletnim zaznaczył się jako wybitny mówca z ramienia stronnictwa patriotycznego („książę mówców”). W grudniu 1788 otrzymał nominację na posła ekstraordinaryjnego do Paryża (wyjazd nie doszedł do skutku). W październiku 1790 i styczniu 1792 jeździł z misją królewską do Stanisława Szczęsnego Potockiego do Wiednia i Jass. W 1789 przejął po nim szefostwo 14 regimentu im. Potockich, w 1791 został generałem majorem artylerii wojsk koronnych, w 1792 — generałem artylerii koronnej i szefem 5 regimentu fizylierów. Po uchwaleniu Ustawy Rządowej jeździł z misją polityczną do Drezna i Berlina. W czasie wojny 1792 z Rosją był członkiem Rady Wojennej i walczył na froncie litewskim. Przed targowicą wraz z bratem Ignacym wyjechał do Drezna i Lipska i brał udział w przygotowaniach do powstania. Na początku 1794 był w Karlsbadzie i tu został aresztowany przez Austriaków, początkowo więziony był w twierdzy Josephstadt, następnie internowany w Pradze. Po uwolnieniu jeździł do Włoch (1796). Do kraju wrócił w 1797; najpierw zatrzymał się w Kurowie i zajął urządzeniem ogrodu, w 1799 przeniósł się do warszawskiej rezydencji w pałacu przy Krakowskim Przedmieściu. Od teściowej otrzymał Wilanów, gdzie urządził muzeum sztuki i pamiątek narodowych. W tym czasie zajął się studiami nad językiem polskim, literaturą i sztuką. Należał do organizatorów i aktywnych członków Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Publikował prace w *Rocznikach Towarzystwa* (od 1802), od 1808 był prezesem Wydziału Literatury Towarzystwa, a od 1818 — prezesem Wydziału Nauk, od 1805 — eforem Liceum Warszawskiego. W Księstwie Warszawskim został senatorem wojewodą, od 14 stycznia 1807 — członkiem Komisji Rządzącej w Sekcji Skarbu (od lipca przy boku Fryderyka Augusta w Dreźnie), od 14 lutego — prezesem Izby Edukacji Publicznej, przekształconej następnie w Dyрекcję Edukacji Narodowej oraz komendantem generalnym Korpusu Kadetów. 25 marca

1809 został prezesem Rady Stanu i Rady Ministrów. W czasie wojny z Austrią a potem „urządzenia” Galicji popadł w konflikt z jakobińskim skrzydłem rządu. W 1808 jeździł z misją rządową do Napoleona do Francji i Hiszpanii. Po upadku Księstwa emigrował wraz z rządem do Krakowa, Pragi i Drezna, skąd w połowie 1814 wrócił do Wilanowa. W 1815 podjął współpracę z *Pamiętnikiem Warszawskim*, publikował satyryczne felietony, wiersze, polemiki teatralne (te w 1816 ogłaszał także w *Gazecie Warszawskiej*). 20 maja 1815 został ministrem Wydziału Oświecenia Narodowego, późniejszej Komisji Religijnej i Oświecenia Publicznego. Ze stanowiska został zdymisjonowany 8 grudnia 1820 pod naciskiem hierarchii kościelnej, której naraził się wydaniem dekretu (1818) o zniesieniu klasztorów nieużytecznych dla oświaty i liberalnymi tendencjami w polityce wyznaniowej. Od 1780 lub 1781 był czynnym wolnomularzem, najpierw w loży Bouclier du Nord, potem w Świątyni Izis. W 1784–90 piastował urząd wielkiego mówcy, w 1812–21 wielkiego mistrza Wielkiego Wschodu Narodowego. Był też członkiem Kapituły Najwyższej, członkiem łóż kapitulnych Rycerze Gwiazdy i Bracia Zjednoczeni, członkiem honorowym Świątyni Izis, Kazimierza Wielkiego, Świątyni Równości, Pochodni Północy i Przyjaciół Ludzkości. Był kawalerem orderów: św. Stanisława (1782), Orła Białego (1782), Legii Honorowej (1807), św. Ludwika (1815). Od 1815 był członkiem honorowym Uniwersytetu Krakowskiego. Zmarł nagle 14 września 1821 w Wilanowie. W pogrzebie wziął udział prymas, liczni biskupi, literaci i całe rzesze młodzieży. Zostawił bogate zbiory rękopisów, książek i dzieł sztuki.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mowa przy obchodzie pamiątki W.M.W.N. Andrzeja Mokronowskiego ... miana na zgromadzeniu W.W.N. dnia 26 grudnia 1784. Wwa 1784. Wyd. nast. w poz. 28.
 2. Listy polskie pisane w roku 1785, wydane przez Jana Wit... Cz. 1. [Lw. 1785].
 3. Mowa do N.M. Stanisława Szczęsnego Potockiego ... witając go na W.W.N. przez W.M. miana 2 Januaria r. 1785. B.m. 1785.
 4. Mowa na zgromadzeniu W.W.N. dnia 15 października 1786 przez N.P.W.M.B.S.P. miana. Wwa 1786.
 5. Mowa przy obchodzie pamiątki ... Stefana de Rieule, generała majora w wojsku Rzpłitej przez N.P.W.M.B.S.P. dnia 13 listopada 1786 miana. Wwa 1786.
- Przekł. niem. 1786.
6. Lettre d'un étranger sur le salon de 1787. [Paris 1787].
- Niepodp. Autorstwo domniemane.

7. Myśli ... o ogólnej poprawie rządu krajowego. B.m. [ok. 1788]. Przekł. franc. 1789.

8. List do publiczności ... posła lubelskiego o rozrzuczonych przeciw niemu paszkwilach. Wwa 1789 (dod. do *Gaz. Warsz.*).

9. List ... do autora pisma pt. Czamarka i sara-fan. B.m. 1791.

10. Pożytki z uchwalonego prawa zasad o przeda-ży starostw... Wwa 1792.

11. O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 Maja 1791. Cz.1-2. Metz [właśc. Lipsk] 1793 (anonim). Wyd. nast.: Lw. 1793 [właśc. Wwa 1794]; Wwa 1830 (wyd. arkuszami); Paryż 1868 *Bibl. Lud.* 21-26; Lw. b.r. *Bibl. Mrówki* 146-151.

Współautorzy: F.K. Dmochowski, H. Kollataj, I. Potocki. Przekł. niem. 1793.

12. Pochwała Józefa Szymanowskiego, miana w zgromadzeniu Przyjaciół Nauk ... dnia 9 maja 1801. Wwa 1801 (odb. z *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk*). Wyd. nast. w poz. 28.

13. Pochwała Grzegorza Piramowicza, miana w zgromadzeniu Przyjaciół Nauk ... dnia 15 maja 1802. Wwa 1802 (odb. z *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk*). Wyd. nast.: w poz. 28; *Pol. krytyka lit. (1800-1918)*. T. 1. Wwa 1959.

14. Umarły żyjący czyli diabeł włoski. Kome-dioopera w 3 a. Wyst. Wwa 1803. Wyd. i oprac. I. Pieczulis. *Dialog* 1986 nr 7.

15. Mowa na obchód uroczystości ustalenia To-warzystwa Przyjaciół Nauk przez Fryderyka Augu-sta dnia 10 listopada 1808 r. Wwa 1808. Wyd. nast.: Wwa 1809; w poz. 28.

16. Pochwała walecznych Polaków w ostatniej wojnie poległych ... czytana na publicznym pose-dzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk dnia 22 grud-nia 1809. Wwa 1810. Przedr.: *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 8 (1812); w poz. 28.

17. Rozprawa o krytyce czytana na publicznym posiedzeniu Królewskiego Warszawskiego To-warzystwa Przyjaciół Nauk dnia 21 stycznia 1811 r. Wwa 1811. Przedr.: *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 9 (1816); w poz. 28; *Pol. krytyka lit.*, jw. poz. 13.

18. Rozprawa o potrzebie ćwiczenia się w oj-czystej mowie, służąc mająca za wstęp do pisma: O polskim języku... Wwa 1811. Przedr. w poz. 28.

19. Rozprawa o języku polskim ... czytana na posiedzeniu Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w r. 1812. Wwa 1812. Przedr. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 9 (1816).

20. Rozprawa o sztuce pisania czyli o stylu, czyta-na na publicznym posiedzeniu Królewskiego To-warzystwa Przyjaciół Nauk dnia 7 stycznia 1813 r. Wwa 1813. Wyd. nast.: w poz. 28; *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 10 (1817).

21. Mowa ... młkana w □ Św. Jana pod osobnym tytułem: Przesąd Zwyciężony na Wschodzie Kra-kowa, dnia 12 mca 1go R. P. Ś. 5813. Kr. 1813.

22. O sztuce u dawnych czyli Winkelman polski. Cz. 1-3. Wwa 1815. Wyd. nast. cz.1-4. Wwa 1992. Prwdr. wstępu w *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 2 (1803) i osob. Wyd. osob. cz. 1. Wwa 1815. Do cz. 3 dołączony dod.: Wyjątki co do sztuk z trzech rozdziałów „Historii naturalnej” Pliniusza, ściągające się do malarstwa i sny-cerstwa u dawnych. Wwa 1816.

23. O wymowie i stylu. T. 1-4. Wwa 1815-1816. Fragmenty przedr. *Oświeceni o lit.* T. 2. Wwa 1995. W t. 2-4 liczne przekł., m.in. z J.B. Massillona, J. Mascara-rona, J.B. Bossueta, J.F. Laharpe'a, L.G. Buffona, J.J. Rous-seau, P. Corneille'a, Demostenesa, Cicerona.

24. Projekt do urządzenia hierarchii akademicz-nej w krajach Księstwa Warszawskiego. Wwa 1815. Współautor: W. Surowiecki.

25. Świstek krytyczny. *Pam. Warsz.* 1816-1817, 1818. Wybór oprac. E. Kipa w. poz. 31.

26. Mowa pogrzebowa Józefa Księcia Poniatow-skiego ... na obchód pogrzebu jego w Krakowie ... na zgromadzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk czytana dnia 30 kwietnia r. 1816. B.m. 1816. Przedr.: w poz. 28; *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 11 (1817).

27. Mowa przy oddaniu medalu ks. Onufremu Konopczyńskiemu ... miana ... d. 30 listopada 1816 r. Wwa 1816. Przedr. *Pam. Warsz.* 1817 t. 7.

28. Pochwały, mowy i rozprawy. Cz. 1-2. Wwa 1816.

Tu m.in. przedr. wybranych mów sejmowych i edukacyj-nych oraz kilka pism uprzednio niedruk.

29. Pochwała Tadeusza Czackiego ... czytana na publicznym posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk dnia 15 stycznia 1817. Wwa 1817. Przedr. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 12 (1818).

30. Żyd nie Żyd? Odpowiedź na „Głos ludu izra-elskiego”. [Wwa 1818].

Wyd. anonim. Polem. z K. Surowieckim.

31. Podróż do Ciemnogrodu, przez Autora „Świstka krytycznego”. T. 1-4. Wwa 1820. Wyd. 2 oprac. E. Kipa. Wr. 1955 *BN I*, 154.

Wyd. 2 zawiera też poz. 25 i Moje pierwsze w życiu wiersze.

32. Pochwała Tadeusza Matuszewicza ... czytana na posiedzeniu publicznym Towarzystwa Królew-skiego Przyjaciół Nauk ... dnia 3 maja 1820 r. Wwa 1820. Przedr. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 14 (1821).

Nadto wyd. kilka mów wygłoszonych w sejmie i senacie oraz mów i pism edukacyjnych. Liczne pisma P. pozostały w rkpsach, głównie w AGAD (Arch. Publ. Potockich), m.in. dzienniki podróży, Wieczory sejmowe (1782), pisma z zakresu hist., lit., architektury i sztuki, przekł., wiersze. Niektóre wiersze P. przypisywano błędnie T.K. Węgierskiemu (Myśl o poezji, Moja satyra), J.U. Niemcewiczowi (Myśl o szczęściu), S. Trembeckiemu (Sen, czyli sąd Bielawskiego). Kilka wierszy P. ogłoszono pośmiert-nie: *Astrea* 1822 t. 2; J.W. Gomulicki. *Przegl. Hum.* 1957 nr 2; R. Kaleta w: *Nie masz zgody. Trzy satyry* 289

z *wiekie Oświecenia*. Wr. 1957; tenże w: *Anegdoty i sensacje obyczajowe*. Wr. 1958 i wyd. nast.; E. Rabowicz. *Pam. Lit.* 1962 z. 4, przedr. w: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1966; R. Kaleta. *Poezja* 1966 nr 10; M. Prosnak. *Muzyka* 1967 nr 4; R. Kaleta. *Miscellanea z doby Oświecenia*, 3. Wr. 1969 *Arch. Lit.* 13; tenże. *Warszawa XVIII w.* z. 2 (1973); *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło. Antologia poezji pol. Oświecenia*. Wwa 1981; E. Rabowicz w: *Wiersze zebrane W. Miera*. Wr. 1991.

Listy

Zachowane w rękopisach, głównie AGAD (Arch. Publ. Potockich); pojedyncze listy w rozproszonych publikacjach. Pewne zespoły koresp. urzędowej wyd. H. Konic w: *Mater. do dziejów Komisji Rządzącej. Koresp. Komitacji z delegatami do Drezna, Ludwikiem Gutakowskim i S.P.* Wwa 1910; J. Biełliński w: *Królewski Uniwersytet Warszawski*. T. 1–3. Wwa 1812; M. Łodyński w: *Mater. do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warsz. i Królestwie Pol. (1807–1831)*. Wr. 1958.

OPRACOWANIA

NK 6/1–2 (1970–1972); LP.

S. STASZIC: Pochwała S.P. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 18 (1825) i osob. pt. *Zywot uczony śp. S.P.* Wwa 1825. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel*. 21 (1865). — K.W. WÓJCICKI. *Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.)*. *Bibl. Warsz.* 1878–1879 i odb. Wwa 1880; wyd. nast. oprac. Z. Lewinówna. W: *Pamiętniki dziecka Warszawy i inne wspomnienia warszawskie*. T. 2. Wwa 1974. — H. KONIC: Karta z dziejów oświaty w Polsce. *Władze oświecenia publicznego i oświata elementarna w Księstwie Warszawskim*. Kr. 1895. — P. CHMIEŁOWSKI: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815–1823). Wwa 1898. — A. KRAUSHAR: *Tow. Warsz. Przyj. Nauk*. T. 1–9. Kr. 1900–1911. — P. CHMIEŁOWSKI: S.P. jako felietonista. *Tyg. Ilustr.* 1901 t. 2 nr 40–42. — TENŻE: *Dzieje krytyki literackiej w Polsce*. Wwa 1902. — H. KONIC: Komisja Rządząca 1807 r. Wwa 1904. — K. RUDNICKI: Biskup Kajetan Sołtyk. Kr. 1906. — S. KRZEMIŃSKI. *Sto lat myśli pol.* 2 (1907). — H. KONIC. *Enc. Wych.* 8 (1909). — N. GAŚTOROWSKA: Wolność druku w Królestwie Kongresowym (1815–1830). Wwa 1916. — W. GORZYCKI: S.P. jako przeciwnik romantyzmu. *Przew. Nauk. i Lit.* 1917. — H. ŻYCZYŃSKI: Badania nad historią estetyki i teorii literatury w Polsce. I. Estetyka „Pamiętnika Warszawskiego” (1815–22). *Pam. Lit.* 1918. — J. ŁOŚ: Z dziedziny stylistyki. *Jęz. Pol.* 1919 nr 4–5. — J. NIECZUJA-URBAŃSKI: Mowy masonskie S.P. *Pam. Lit.* 1927. — T. MAŃKOWSKI: O poglądach na sztukę w czasach Stanisława Augusta. *Spr. Tow. Nauk. we Lw.* 1929 z. 1. — J.S. BYSTRON: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego 1815–1831. Lw. 1938. — J. CZARNOWSKI: Z dziejów wolnomularskich XVIII w. Kilka dokumentów dotyczących misji S.P. w Paryżu w 1787 r. *Kwart. Hist.* 1939/45 z. 2. — I. CHRZANOWSKI: P. jako pseudoklasyk. *Studia z dziejów kultury*

pol. Wwa 1949. — A. RYSZKIEWICZ: Sprawy artystyczne w działalności Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (1800–1832). *Mater. do Studiów i Dyskusji* 1951 nr 6. — M.L. BERNHARD: Wycieczka na Wezuwiusz. S.K.P. *Meander* 1952 nr 10. — A. KOWALSKA: „Świstek krytyczny” P. a „Wiadomości Brukowe”. *Prace Polon.* S. 12 (1955). — *Rocz. Hist. Sztuki* 1 (1956) [tu m.in.: M.L. BERNHARD: „O sztuce u dawnych czyli Winkelman polski” S.K.P.; E. KIPA: S.K.P. jako minister wyznań religijnych; Z. LIBERA: S.K.P. jako pisarz i krytyk literacki; J. STARZYŃSKI: S.K.P. jako historyk i teoretyk sztuki]. — J.W. GOMULICKI: S.K.P. jako antagonistą Wojciecha Bogusławskiego. *Przegl. Hum.* 1957 nr 2. — E. KIPA: Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego. *Pam. Lit.* 1957 z. 1; przedr. w: *Studia i szkice historyczne*. Wr. 1959. [Polem. G. FRYDRYCHOWICZ. *Pam. Lit.* 1958 z. 3]. — J. RUDNICKA: Mecenat S.K.P. w świetle jego spuścizny rękopiśmiennej. *Przegl. Hum.* 1958 nr 5. — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815–1822. Wwa 1961. — W. SEMKOWICZ: Przewodnik po zbiorze rękopisów wilanowskich. Wwa 1961. — J. RUDNICKA: Informacja o wierszach S.K.P. *Pam. Lit.* 1964 z. 2. — E. RABOWICZ: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1966. — J. RUDNICKA: Biblioteka Wilanowska. Dwieście lat jej dziejów (1741–1932). Wwa 1967. — B. MAJEWSKA-MASZKOWSKA, T.S. JAROSZEWSKI: Podróż S.K.P. do Włoch w l. 1785–1786 w świetle jego korespondencji z żoną. *Sarmatia artistica. Księga pam. ku czci W. Tatarkiewiczza*. Wwa 1968. — W.M. GRABSKI: Uwagi o dymisji S.K.P. w r. 1820. *Zesz. Nauk. UE* S. 1 z. 58 (1968). — B. KRAKOWSKI: Oratorstwo polityczne na forum Sejmu Czteroletniego. Gdańsk 1968. — E. RABOWICZ: Polskie rokoko literackie. *Gdańskie Zesz. Hum. Prace Hist.-Lit.* nr 2 1969. — S. SAWICKI: Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. Wwa 1969. — *Biul. Hist. Sztuki* 1972 nr 2 [tu m.in.: W. FIAŁKOWSKI: Działalność S.K.P. w Wilanowie; Z. LIBERA: S.K.P. i jego rola w życiu literackim Księstwa Warszawskiego; B. MAJEWSKA-MASZKOWSKA, T.S. JAROSZEWSKI: Podróż S.K.P. do Anglii w r. 1787 w świetle jego korespondencji z żoną; I. MALINOWSKA: Biuletyn interesów S.K.P.; J. RUDNICKA: Rola S.K.P. w polskim życiu kulturalnym; E. SKIERKOWSKA: Warsztat pracy S.K.P.; T. ZIELIŃSKA: Archiwum prywatne S.K.P. jako źródło informacji o jego mecenacie kulturalno-artystycznym]. — J. RUDNICKA: *Stownik pracowników książki pol.* Łódź 1972. — R. KALETA: Obiady czwartkowe na dworze króla Stanisława Augusta. *Warszawa XVIII w.* z. 2 (1973). — E. SZWANKOWSKI: Sztuka teatralna S.K.P. *Biul. Hist. Sztuki* 1973 nr 1. — M.E. ŻÓŁTOWSKA-WEINTRAUB: La première critique d'art écrite par un Polonais. *Dix-Huitième Siècle* 1974 nr 6. — M. PORZĘCKA: Myśli o sztuce. Wwa 1976. — H. ŻMIJEWSKA: S.K.P., critique du Salon de Louvre. *Biul. Hist. Sztuki* 1977 nr 4. — L. HASS: Sekta farmazonii warszawskiej. Wwa 1980. — M.E. ŻÓŁTOWSKA: David, Denon et le Salon de 1787 ou la première critique d'art écrite par un Polonais. *Antemurale* t. 24 (1980). — E. SKIERKOWSKA: Księgozbiór z dziedziny sztuki S.K.P. na tle polskich bibliotek XVIII w. *Rocz. Hist. Sztuki* 1981. — R. PRZYBYLSKI: Demon polskich klasyków. *Twórczość* 1982 nr 7. — B. GROCHULSKA. *Pol. słownik biogr.* 28 (1984). — Z. LIBERA: Wiek oświecony. *Studia i szkice z dziejów literatury i kultury polskiej XVIII i początku XIX w.* Wwa 1986. — J. SNOPEK: Oświecenie i Objawienie. *Z dziejów libertynizmu w Polsce*. Wr. 1986. — T. KIZWAŁ-

TER: Ludzie i idee Oświecenia w Polsce porozbiorowej. Wwa 1987. — S.K.P. — archeolog i działacz Oświecenia. [Wystawa w Zamku Lubel.] Katalog. Oprac. M. Sychut. Lubl. 1987. — E. SARNOWSKA-TEMERUSZ, T. KOSTKIEWICZOWA: Krytyka literacka w Polsce w XVI i XVII w. oraz w epoce Oświecenia. Wr. 1990. — E. ALEKSANDROWSKA: Kronika życia i twórczości W. Miera z l. 1778–1831. W: Poezje zebrane W. Miera. Wr. 1991. — B. GROCHULSKA: Sejm Czteroletni w życiu S.K.P. *Więć Oświecenia* 9 (1993). — Z. KLOCH: Spory o język. Wwa 1995. — Zagadki Sejmu Czteroletniego. Oprac.: E. Rabowicz i B. Krakowski, do druku przygotował J. Kowecki. Wwa 1996. — Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego. Cz. 1–2. Z papierów E. Rabowicza oprac. K. Maksimowicz. Wwa 1998–2000. — A. GRZEŚKOWIAK-KRAWICZ: O formę rządu czy rząd dusz? Wwa 2000. — K. MAKSYMOWICZ: Poezja polityczna a Sejm Czteroletni. Gdańsk 2000. — J. POLANOWSKA: „Lettre d'un étranger sur le Salon 1787” S.K.P. — tekst z pogranicza sztuki i polityki. *Monobeka. Prace Inst. Hist. Sztuki UW* 14 (2000). — W. PUSZ: W kręgu biletu poetyckiego. Warsztatowe popisy literatów skupionych wokół I. i S.K. Potockich. *Sztuka pisana listów. O liście pol. w XIX w.* Białystok 2000. — K. MACKOWIAK: Słownik a poezja. Z zagadnień świadomości leksykalno-stylistycznej polskiego Oświecenia. Zielona Góra 2001.

E.A.

POTOCKI Wacław 1621–1696

Urodzony 1621 w Woli Łużańskiej pod Bieczem; syn Adama herbu Śreniawa, i Zofii z Przyppkowskich, przyrodniej siostry Samuela. Kształcił się najpierw w domu rodzinnym, później prawdopodobnie w szkole ariańskiej w Raciborsku pod Krakowem. W siedemnastym roku życia służył w wojsku na Ukrainie pod dowództwem hetmana Mikołaja Potockiego. Po śmierci ojca (1642) powrócił w strony rodzinne i gospodarował na roli, od 1646 w odziedziczonym majątku w Łosiu. W 1648 ożenił się z Katarzyną Morsztynówną, z którą miał synów: Stefana i Jerzego (zginęli w wyprawach wojennych przeciw Turkom) i córkę Zofię (zamężną za Janem Lipskim). Mimo potępienia wojny polsko-kozackiej, wziął udział w bitwie pod Beresteczkiem (1651). Podczas najazdu szwedzkiego początkowo opowiedział się za Karolem Gustawem, wkrótce jednak przeszedł do obozu królewskiego i przez prawie dwa lata występował zbrojnie przeciw Szwedom i wojskom Rakoczego, uczestnicząc również w oblężeniu Krakowa w 1656/57. Ze spłądrowanej w 1657 przez żołnierzy Rakoczego wsi Łosie przeniósł się do Łużnej Górnej, gdzie mieszkał do końca życia. Po wydanej w 1658 uchwale sejmowej przeciw arianom zdecydował się przejść na katolicyzm; konwertyta z przymusu, z biegiem czasu przeobraził się w głęboko przekonanego, choć nie bezkrytycznego ortodoksa. Żona przez kilka jeszcze lat pozostała arianką, co narażało go na liczne

przykrości i kłopoty, m.in. na proces sądowy (1662–68), wskutek czego przez pewien czas zamierzał opuścić kraj. Za sympatyzowanie z rokoszem Lubomirskiego żołnierze z chorągwi królewskiej dokonali napadów na majątność Łużna (1666); dla rekompensaty w następnym roku sejmik proszowski obdarzył go urzędem sędziego skarbowego województwa. W 1667–74 był podstarościm bieckim. W 1674 był sędzią grodzkim w Bieczu. Uczestnicząc intensywnie w sejmikach w 1669–73, występował z hasłami wzmocnienia władzy królewskiej i dziedziczności tronu, a przeciw anarchii szlacheckiej. Gorący zwolennik Jana III, w 1678 otrzymał od króla godność podczaszego krakowskiego, którą za zgodą monarchy przekazał w 1685 synowi Jerzemu. Za zabójstwo — którego dopuścił się syn — został skazany w 1682 na wieczystą infamiją zdjętą w wyniku apelacji. W 1683 sejm wyznaczył go komisarzem do granic śląskich. W 1685 uczestniczył w delegacji sejmiku proszowickiego do biskupa krakowskiego w sprawie nadużyć kleru przy pobieraniu dziesięcin. U schyłku życia, straciwszy żonę i obu synów, poświęcił się niemal wyłącznie twórczości literackiej. Obdarzony fenomenalną łatwością wierszowania i inwencją tematotwórczą, a także wyjątkową pracowitością, odzwierciedlił w swych utworach umysłowość, religijność oraz obyczaje światlejszej grupy szlachty „sarmackiej” i zachowawczą, lecz patriotycznie nastawioną orientację polityczną. Pozostawił ogromną i różnorodną spuściznę, w większości niedrukowaną, gdyż wszystkie teksty po wielokroć poprawiał i redagował na nowo. Zmarł w Łużnej; pochowany 9 lipca 1696 w kościele Reformatorów w Bieczu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pojedynek rycerza chrześcijańskiego wierszem opisany. Powst. ok. 1648. Wyd. A. Brückner w: J.T. Trembecki: Wirydarz poetycki. T. 2. Lw. 1911. Wg inf. poety — debiut poetycki.
2. Tydzień stworzenia świata. — Pan Bóg dobry, człowiek zły we wszystkich drogach swoich. Powst. 1647–1652. Wyd. A. Brückner, jw. poz. 1.
3. Rozkosz światowa. — Rozkosz duchowna. Powst. 1647–1655. Wyd. A. Brückner, jw. poz. 1.
4. Judyta. Powst. 1652. Wyd. A. Brückner, jw. poz. 1.
5. [Wirginia]. Powst. 1652 (pierwsza red.), 1674–1675 (red. nast.). Fragm. pierwszej red. ogl. J.I. Kraszewski pt. Smutna przygoda i śmierć zaślubiła nadobnej Wirginiję, dziewicę rzymskiej (jako utwór H. Lipskiego) w art.: Ułamek z poematu... *Athenaeum* 1841 t. 1; czwarta red. wyd. anonim. pt. Wirginia, rzymska panna. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1777 t. 15 cz. 2 s. 213–279; też wyd. A. Brückner, jw. poz. 1.

6. Katalog monarchów i królów polskich. Powst. w pierwszej poł. 1654. Wyd. A. Brückner, jw. poz. 1.

7. Rokosz gliniański. Powst. zapewne 1654. Wyd. A. Brückner, jw. poz. 1.

8. Pieśni pokutne. Powst. przed 1660 (pierwsza wersja), po 1660 (druga wersja), 1674–1676 (trzecia wersja). Wersję pierwszą pt. Decyma pieśni pokutnych i Insze pieśni różnym czasom służące – wyd. J.K. Plebański; Pieśni W.P. *Bibl. Warsz.* 1890 t. 4; A. Brückner, jw. poz. 1; z wersji drugiej niektóre pieśni ogł. A. Brückner: Nowe przyczynki do dzieł Jana Kochanowskiego. *Ateneum* 1891 t. 2; tenże: Spuścizna rękopiśmienna po W. Potockim. Cz. 1. *Rozpr. AU. Wyd. Filol.* t. 27 (1898) i odb. Autograf drugiej wersji *Bibl. Nar. sygn. III. 3048* (tekst zdefekt.).

9. Na szczęśliwy ze Śląska powrót ... Jerzego ... Lubomirskiego. Powst. po 13 lipca 1666. Wyd. J. Nowak-Dłużewski: Poezja Związku Święconego i rokосу Lubomirskiego. *Wr.* 1953.

10. [Lidia]. Powst. po 1667 (lub znacznie wcześniej?). Wyd. J. Dürr-Durski pt. Historia Florydana z Lidia. W *Pisma wybrane. T. 1. Wwa* 1953 (zob. poz. 43.).

A d a p t a c j a radiowa Z. Orszulskiej, reż. W. Maciejewskiego 1975.

11. Historia o Argenidzie królownie sycylijskiej. Powst. przed 1669 (pierwsza red.), po 1672 (druga red.), ok. 1678 (trzecia red.), po 1691 (czwarta red.). Czwarta red. wyd. pt. Argenida. *Wwa* 1697; wyd. nast.: Lipsk 1728; Pozn. 1743. *Fragm. ed. pierwszej przedr.*: W. Taszycki: Wybór tekstów staropolskich XV–XVIII w. *Lw.* 1928; *toż Wwa* 1955, *Wwa* 1969; J. Dürr-Durski: Arianie polscy w świetle własnej poezji. *Wwa* 1948.

Przeróbka utworu Johna Barclaya pt. Argenis, 1621. Autograf red. pierwszej rkps *Bibl. PAN w Kr. sygn. 1886*, red. trzeciej i czwartej *Bibl. Czart. nr 14550*.

12. Zebranie przypowieści i przysłowia (!) polskich. Powst. po 2 maja 1669. *Fragm. pt. Achilles i Ulisses ogł. J. Dürr-Durski, jw. poz. 10*.

Słownik mitologiczny prozą; nieukończony.

Autograf Ossol. sygn. 2076/II k. 1–15.

13. Transakcja wojny chocimskiej [...] z różnych [...] relacy [...] z łacińskiego na polskie [...] wierszem przetłumaczona. Powst. 1670 (pierwsza red.), 1675 (druga red.). Pierwsza red. wyd. (jako utwór Andrzeja Lipskiego) S. Przyłęcki pt. *Wojna chocimska. Lw.* 1850; przedr. P. Chmielowski. *Wwa* 1880 *Bibl. Najcenniejszych Utworów Lit. Europejskiej*; wyd. kryt. A. Brückner. *Kr.* 1924 *BNI*, 75; J. Kijas. *Kr.* 1949 *Bibl. Arcydzieł Poezji i Prozy* nr 73. *Fragm.* wyd. w transliteracji z autografu: W. Taszycki, jw. poz. 11; S. Borowski, A. Furdal: Wybór tekstów do historii języka polskiego. *Wwa* 1980.

Autograf pierwszej red. Ossol. sygn. 1822/II.

14. Do żalonnej Korony Polskiej po traktatach tureckich. Powst. pod koniec 1672 (pierwsza red.),

1690/91 (druga red.). Pierwszą red. wyd. B. Erzepki: *W.P. dwa niezbrane poemata. Pozn.* 1889.

15. Periody. [18 trenów na śmierć syna Stefana, zmarłego 20 grudnia 1673]. Wyd. (z opuszczeniami) L. Nabeliak. *Bibl. Ossol.* 1864 t. 4, 1865 t. 6; całość wyd. P. Chmielowski, jw. poz. 13.

Autograf Ossol. sygn. 2076/II k. 16–27.

16. Pogrom turecki z Hussein paszą pod Chocimem A.D. 1673 d. 11 novembris. Powst. po 19 maja 1674. Wyd. A. Brückner, jw. poz. 1.

17. Najjaśniejszemu Królowi Panu swemu miłościwemu życzliwy i wierny poddany [...] tę lichą prezentuje Pocztę. [Poemat panegiryczny z okazji elekcji Jana Sobieskiego 1674]. Red. pierwsza w: J.T. Trembecki: *Wiryardz...*, wyd. A. Brückner, jw. poz. 1; red. druga wyd. przy: *Muza polska* (zob. poz. 22).

18. Syloret albo prawdziwy abrys po ciężkim straconych synów żalu [...] starodawna z różnych greckich i łacińskich pisarzy wyjęta i polskim stylem nowo podana historia. Powst. 1674–1691, wg A. Brücknera przed 1680. Wyd. pt. Syloret albo prawdziwy obraz nieosłabionego [...] męstwa. *B.m.* [1764] (1754?).

Autograf *Bibl. Jagiel. sygn. 132*.

19. Historia równej odwagi ale różnej fortuny dwu pięknych Tressy i Gazele w Holandii panien. [Dwa poematy]. Powst. 1675. Wyd. A. Brückner w: *Wiersze wybrane. Kr.* 1924 (zob. poz. 39).

20. Libusza. Drabant albo raczej nowoświecki przez grzeczne damy [...] odprawiony taniec. Powst. 1675. Całość zachowanego fragm. wyd. kryt. L. Kukulski: *W.P. „Libusza”, Miscellanea staropol. Wr.* 1962 *Arch. Lit.* t. 6.

Autograf *Bibl. Nar. sygn. III. 3048 k. 52–58* (fragm. początkowy).

21. Dialog o zmartwychwstaniu Pańskim. Powst. 1676 (lub może 1673). Wyd. M. Krzymuska i W. Budziszewska. *Pozn.* 1949 *PTPN, Zabytki Język. i Lit. Pol.* nr 1.

Muzykę do chórów skomponował S.B. Poradowski: *Misterium wielkanocne do słów W.P. na chór mieszany. [Pozn. ok. 1935].*

Rkps *Bibl. Kórń. PAN sygn. 495. IV. 20*.

22. *Muza polska* na tryumfalny wjazd Najjaśniejszego Jana III po dwuletniej elekcji na szczęśliwą koronacyją z marsowego pola do stołecznego miasta Krakowa. [Poemat panegiryczny. Powst. po 2 lutego 1676]. Wyd.: *Kr.* 1676, druk. spadkobiercy K. Schedla; wyd. kryt. A. Karpiński. *Wwa* 1996 *Bibl. Pisarzy Staropol.* t. 4.

Autorstwo W. Potockiego (uprzednio przypisywane S.H. Lubomirskiemu) udowodnił A. Karpiński. W *prwdr. i edycji kryt. współwzrost* z poz. 17.

23. Iovialitates albo żarty i fraszki rozmaite. Zbiór wierszy, zestawiony w całość z pocz. 1677. Wyd. *b.m.* 1747 (dwie odmienne ed.). Wybór przedr.: W. Taszycki, jw. poz. 11; *fragm. J. Nowak-Dłużew-*

ski, jw. poz. 9; fragm. W. Tomkiewicz: Pisarze polskiego Odrodzenia o sztuce. Kr. 1955.

Rkps Ossol. sygn. 5205/II (zdefekt.; uzupełnia go kopia Bibl. Nar. sygn. II. 6835).

Zbiór zawiera utwory, które w większości weszły później (jako część czwarta) w skład Ogródu, ale nie plewionego (zob. poz. 33).

24. Pełna Najjaśniejszemu Janowi III i Najjaśniejszej Marii królestwu polskiemu na dzień obchodu patronów ich [...] R.P. 1678 [...] od najniższego poddanego i sługi życzliwą prezentowana ręką. Wyd. b.m.r. (egz. niezachowany). Przedr.: A. Grabowski: Ojczyście spominki. T. 1. Kr. 1845 s. 209–218; P. Chmielowski przy wyd.: Wojna chocimska. Wwa 1880 (zob. poz. 38).

25. Pełni nabożne. (Zbiór ośmiu pieśni). Powst. do 1678. Fragm. pieśni 7 i 8 ogl. A. Brückner: Spuścizna..., jw. poz. 8, s. 278–279.

26. Siedm pieśni na siedm artykułów Modlitwy Pańskiej do Chrystusa Pana. Powst. ok. 1678. Niewyd. Rkps Bibl. Nar. sygn. IV 3047 k. 114–120.

27. Pieśni nabożne z różnych miejsc Ewangelii świętych [...] złożone i [...] ojczystym napisane wierszem R.P. 1678. (Zbiór 51 pieśni). Cztery pieśni ogl. A. Brückner: Spuścizna..., jw. poz. 8.

28. Smutne zabawy żalosego po utraconych dziatkach rodzica. (Zbiór 24 wierszy). Powst. po 11 maja 1677, po śmierci córki. Jeden wiersz ogl. A. Brückner: Spuścizna..., jw. poz. 8.

29. Rozbój duchowny na drodze zbawiennej. A przy tym Wizerunek miłosierdzia Syna Bożego Chrysta Pana nad wszystkimi grzesznymi ludźmi. Poemat. Powst. prawdopodobnie w 1678. Wyd. kryt. J. Malicki. *Miscellanea staropol.* 5. Wr. 1980 *Arch. Lit.* t. 23.

Rkps (prawdopodobnie autograf) Bibl. Nar. sygn. IV. 3047 s. 180–187

30. Nowy zaciąg pod chorągiew starą triumfującego Jezusa ... Krzyż albo historia krwawej męki [...] Chrystusa Pana [...] ojczystym [...] wyrażona rymem. R.P. 1679 dnia 1 Augusta. Powst. 1679 (pierwsza red.), 1680 lub później (druga red.). Druga red. wyd. Wwa 1698; przedr. Kr. 1745; fragm. przedr. W. Taszycki, jw. poz. 11; zob. też A. Brückner: Spuścizna..., jw. poz. 8.

31. Smutne rozstanie z kochaną małżonką moją. Epitafium tejże. Powst. po 10 lipca 1686. Wyd. J. Dürr-Durski, jw. poz. 11.

32. Abrys ostatniego żalu [...] utrapionego ojca po Jerzym, kochanym synu. (24 treny na śmierć syna, zmarłego 15 kwietnia 1691). Fragm. piętnastu trenów ogl. F. Pułaski: Z nieznanych utworów W.P. *Bibl. Warsz.* 1904 t. 1.

33. Ogród, ale nie plewiony; bróg, ale co snop, to inszego zboża; kram rozlicznego gatunku. (Zbiór fraszek. Zestawiony w całość na przełomie 1690/1691. Cz. I–IV powst. głównie w l. 1677–1690, ok. 1694 uzup. częścią piątą). Wyd.: P. Chmielowski pt.

Wety parnaskie. (Wybór) przy wyd.: Wojna chocimska, zob. poz. 38; całość A. Brückner pt. Ogród fraszek. T. 1–2. Lw. 1907; wybrane wiersze przedr. m.in.: J. Tuwim: Cztery wieki fraszki polskiej. Wwa 1936; toż Wwa 1957; Fraszki. Wybór. Oprac. Z. Rauluszkiewicz, ilustr. M. Berezowska. Wwa 1957; trzy fraszki z rkpsu ogl. T. Witczak: Ze spuścizny fraszkopisarskiej W.P. *Miscellanea staropol.* Wr. 1962 *Arch. Lit.* t. 2; wybór fraszek pt. Co ma wisieć nie utonie. Wybór, wstęp i red.: J. Barylanka. Rzeszów 1988.

Rkps podstawowy (częściowo autograf: poprawki w cz. I–IV oraz cz. V w całości ręką poety) Bibl. Załuski sygn. XIV. F. 33, zniszcz. 1944. Egzemplarz wyd. A. Brücknera (tylko t. 1) skolonizowany z tym rkpsiem był w posiadaniu R. Pollaka; część różnic ogl. R. Pollak: Poprawki tekstu... *Pam. Bibl. Kórń.* 1947.

34. Poczet herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Powst. 1683–1695. Wyd. Kr. 1696 druk. M.A. Schedel. Wiersz pt. Na Orła polskiego; przedr. W. Taszycki: Wybór..., jw. poz. 11; toż fragm. M. Piszczkowski: Obrońcy chłopów w literaturze staropolskiej. Kr. 1948; toż Kr. 1951.

35. Odjemek od herbów szlacheckich. Powst. 1683–1695. Zbiór wierszy herbowych, które nie weszły w skład Pocztu herbów (zob. poz. 34). Wyd. nast.: oprac. z rękopisu i wstęp: M. Łukasiewicz i Z. Pentek. Pozn. 1997. (Ed. skażona wieloma błędami). Rkpsy (kopie): Bibl. Kórń. sygn. BK 495; odpis XIX-wieczny Ossol. 1823/II; Bibl. Nar. sygn. III. 3050; Bibl. Pozn. Tow. Przyj. Nauk. sygn. 493.

36. Moralia abo rzeczy do obyczajów, nauk i przestróg w każdym stanie żywota ludzkiego z łacińskich i z polskich przypowieści ojczystym krótko napisane wierszem. Powst. 1688–1696. Wyd. całości: T. Grabowski i J. Łoś. T. 1–3. Kr. 1915–1918 *BPP* nr 69, 72–73. Wybrane wiersze przedr.: M. Piszczkowski: Obrońcy..., jw. poz. 32; W. Taszycki: Obrońcy języka polskiego. *Wiek XV–XVIII.* Wr. 1953 *BNI*, 146.

Autograf Bibl. Nar. sygn. IV. 3049.

37. Nagrobki różnych stanów i kondycij ludziom. Powst. prawdopodobnie krótko przed 1696. Wyd. J.S. Gruchała. Cz. 1. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1992 nr 1/2; Cz. 2. *Tamże* 1993 nr 1/2.

Rkps (kopia z końca XVII w.). Bibl. Jagiel. sygn. 101.

Wydania zbiorowe

38. Wojna chocimska. Wyd. P. Chmielowski. Wwa 1880 *Bibl. Najcelniejszych Utworów Lit. Europejskiej.*

39. Wiersze. Wyd. A. Brückner. Kr. [1920] *BNI*, 19; toż poszerz. Kr. 1924.

40. Wybór poezji Wyd. S. Adamczewski. Wwa 1930 *Wielka Bibl.* nr 140.

41. Wybór wierszy. Wyd. K. Czachowski. Wwa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* nr 29; toż Wwa 1950. **293**

42. Wojna chocimska i wybór poezji. Wyd. J. Kijas. Kr. 1949 *Bibl. Arcydziel Poezji i Prozy* nr 73.

43. Pisma wybrane. Oprac. J. Dürr-Durski. T. 1–2. Wwa 1953.

44. Wiersze. Wybrał i oprac. L. Kukulski. Wwa 1966 *Bibl. Poetów*.

45. Dzieła. Oprac. L. Kukulski. Wstęp B. Otwinowska. T. 1–3. Wwa 1987 *Bibl. Poezji i Prozy*.

46. Wiersze wybrane. Oprac. S. Grzeszczuk. Wstęp J.S. Gruchała. Wyd. 3, zmien. Wr. 1992 *BNI*, 19.

Wybrane utwory przedr. liczne antologie, m.in.: *Od Kochanowskiego do Staffa*. Wwa 1930; toż zmien. Londyn 1954; Wwa 1958, 1981, 1992; *Wzięli diabla pana*. Wwa 1955; *Z życia pańszczyźnianego w XVII w.* Wwa 1955; *An Anthology of Polish Literature*. New York 1957; toż Londyn 1964; *Hist. w poezji*. Wwa 1965; *Poeci pol. baroku* 2 (1965); *Z głębokości...* Wwa 1966; toż zmien. Wwa 1974; *Poeci żołnierzom 1410–1945*. Wwa 1970; *Wies pańszczyźniana w lit. pol.* Wwa 1972; *Mazowieckie rytmy*. Płock 1973; *Poeci pol.* 1 (1973); *Pol. lit. polem. – antyislamiczne*. Wwa 1974; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Bogurodzico-Dziewico*. Wwa 1983; *W kręgu dawnej poezji*. Wwa 1983; *Bez tej miłości nie można żyć*. Wwa 1984; *Mała muza. Od Reja do Leca*. Wwa 1986; *Staropol. poezja ziemiańska*. Wwa 1988; *Helikon sarmacki*. Wr. 1989; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Panorama de la littérature polonaise*. Wwa–Paris 1991; *Wysoki umysł w dolnych rzeczach zawikłany*. Wwa 1993; *Poezja i lowy*. Wr. 1994; *Lit. staropol.* T. 1. Kr. 2002.

Wybrane wiersze w tłum.: ros. w: *Polskaja poezija*. Moskwa 1963; czuwańskie w: *Polsza poezysiem*. 1987.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

K. SZAJNOCHA: W.P., autor „Wojny chocimskiej”. W: *Studia historyczne*. T. 1. Lw. 1854; przedr.: *Dzieła*. T. 1. Wwa 1876; toż 1881. — B. CHLEBOWSKI: W.P. jako autor „Wojny chocimskiej”. *Ateneum* 1882 t. 2 i odb.; przedr. w: *Pisma*. T. 3. Wwa 1912; *Od Kochanowskiego do Brzozowskiego*. Wwa 1979. — A. BRÜCKNER: Spuścizna rękopiśmienna po W.P. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 27 (1898) i odb.; cz. 2 *tamże* t. 29 (1899) i odb. — J. KRZYŻANOWSKI: *Romans polski wieku XVI*. Lubl. 1934; toż Wwa 1962. — S. LASKOWSKI: W.P. pisma nieznanne. *Ruch Lit.* 1934. — Z. STIEBER: Uwagi o języku W.P. *Prace Polon.* S. 5 (1947) i odb. 1948. — K. BUDZYK: O życiu i twórczości W.P. W: *Szkice i materiały do dziejów literatury staropolskiej*. Wwa 1955. — L. KUKULSKI: Prolegomena filologiczne do twórczości W.P. Wr. 1962. — J. DÜRR-DURSKI: Twórczość W.P. w okresie działalności obywatelskiej w roli podstarościego i sędziogo bieckiego. *Biecz. Studia hist.*

Wr. 1963. — J. ZAREMBA: W.P. a środowisko ziemi bieckiej. *Tamże*. — K. WILCZEK: *Spoleczeństwo Podgórz Karpackiego w twórczości W.P.* *Rocz. Wj. Rzeszowskiego* 5 (1964/65). — C. BACKVIS: Un Spécimen particulier d'épopée historique: La „Guerre de Chocim” de W.P. (1670). *Zagadnienia Rodzajów Lit.* 7 (1965) z. 2, toż po pol. w: *Szkice o kulturze staropolskiej*. Wwa 1975. — J. DÜRR-DURSKI: W.P. a literatura mieszczańska. *Prace Polon.* S. 21 (1965). — M. OTERMANOWNA: „Periody” W.P. a „Treny” J. Kochanowskiego. *Zesz. Nauk. WSP w Kat.* nr 24 *Prace Hist.-Lit.* 1965 z. 3. — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — L. SIECIECHOWICZOWA: W. z Potoka P. Wwa 1965. — J. ZAREMBA: Tradycja czarnoleska we wczesnych wierszach W.P. *Rocz. Komisji Historycznolit.* Wr. *PAN Oddz. w Kr. Komisja Historycznolit.* 4 (1966). — S. DĄBROWSKI: Obrazy, zdania, słowa. (Na marginesie ech cudzych w twórczości Mickiewicza). 2. W.P. „Argenida”. *Pam. Lit.* 1968 z. 3. — J. DÜRR-DURSKI: „Dość, żem w siedmiu roku żołnierzował”. W.P. wobec planu wielkiej wojny tureckiej Władysława IV. *Prace Polon.* S. 26 (1970). — J. ZAREMBA: Przekład Jerozolimy wyzwolonej” Tassa w romansach wierszowanych W.P. *W kręgu „Gofreda” i „Orlanda”*. Wr. 1970. — J. TAZBIR: Arianie i katolicy. Wwa 1971. — S. NIEZNAKOWSKI: Staropolska epopeja historyczna. *Problemy lit. staropol.* S. 1. Wr. 1972. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Poezja polityczna w Polsce. Dwaj młodzi Wawowie. Wwa 1972. — M.M. STRASZEWICZ: Poglądy W.P. na sztukę. *Analecta Cracoviensia* 1972 t. 4. — J. KOLBUSZEWSKI: „Walaska szkoła” W. Gavloviča wobec „Moralistów” W.P. *Slavia* 1973 z. 3. — Cz. HERNAS: Barok. Wwa 1973; toż 1976; 1978. — L. SZCZERBICKA-SŁĘK: W kręgu Klio i Kaliope. Wr. 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — M. BRZEZINA: Do inwentarza rymów staropolskich. *Jez. Pol.* 1975 z. 1. — J. MALICKI: „Decyma pieśni pokutnych” W.P. wobec Morsztynowej „Pokuty w kwartanie”. *Prace Nauk. UŚI.* 1976 nr 99. — K. SZUWALSKI: „Historia” i „romans” jako terminy genologiczne w świadomości literackiej W.P. *Pam. Lit.* 1976 z. 4. — J. ILGOWA: Czy rzeczywicie Thauunus? O rzekomym wzorcu fabularnym „Historii Tressy i Gazeli” W.P. *Ruch Lit.* 1977 z. 7. — E. JAZDŻEWSKA-GOLDSTEINOWA: Dwie prawdy o „Wojnie chocimskiej” W.P. *Poezja* 1977 nr 5/6. — J. KRZYŻANOWSKI: Paralele. Wwa 1977. — M. DŁUSKA: Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej. T. 1. Wyd. 2. Wwa 1978. — K. SZUWALSKI: W.P. „warsztat poetycki”. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 1978 z. 16. — S. VELEA: Pagini din barocul polonez: Un poet sarmat – W.P. *Revista de istorie si teorie literara* 27 (1978) nr 4. — T. BEREDA: Koncepcja losu ludzkiego w swiecie wybranych wierszy W.P. *Barok – analogie – opozycje*. Lubl. 1979. — M. CZUBALINA: O nieznanym rękopisie „Argenidy” W.P. *Prace Nauk. UŚI.* 282 (1979). — M. KACZMAREK: Zapomniany poemat dedykacyjny W.P. *Acta UNC. Filol. Pol.* 16 (1979). — J. KIJEK: O wierszach pokutnych W.P. *Rocz. Hum.* 27 (1979) z. 1. — J. MALICKI: Praktyka genologiczna W.P. *Prace Nauk. UŚI.* 282 (1979). — K. MEZYNSKI: Problem mesjanizmu w „Wojnie chocimskiej” W.P. *Acta UNC. Filol. Pol.* 16 (1979). — B. POREMBA-WOLKOWA: W.P. o warsztacie twórczym poety. *Prace Nauk. UŚI.* 282 (1979). — J. STARNAWSKI: Z dziejów sławy W.P. *Acta UNC. Filol. Pol.* 16 (1979); przedr. w: *W świecie barokowym*. Łódź 1992. — M. CZUBALINA: Bajka ludowa w „Ogrodzie fraszek” W.P. *Prace Nauk. UŚI.* 384 (1980).

- S. GRZESZCZUK: O potrzebie i programie badań nad twórczością W.P. *Tamże*, przedr. w: W stronę Kochanowskiego. Kat. 1981. — W. LUBAŚ: Rytmika u W.P. *Wśród zagadnień pol. lit. barokowej*. Cz. 2. Kat. 1980. — J. MALICKI: Słowa i rzeczy. Twórczość W.P. wobec polskiej tradycji literackiej. Kat. 1980. — K. SZUWALSKI: W.P. wobec literackich „nowin”. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 18 (1980). — Ł. WOJCIECHOWSKI: Satyryczna twórczość W.P. *Polonistyka* 1980 nr 1. — T. BEREDA: Człowiek lupem fortuny. Koncepcja losu ludzkiego w „Lidii” W.P. *Przegl. Hum.* 1981 nr 3. — A. CZYŻ. *Tamże* nr 10/12. — A. GLAZER: „Nowy zaciąg” W.P. na tle wybranych mesjad staropolskich. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 22 (1981). — U. BORKOWSKA: The ideology of „antemurale” in the shere Slavic culture 13th-17th centuries. *The Common Christian Roots of the European Nations* T. 2. Florence 1982. — M. KACZMAREK: Sarmacka perspektywa sławy. Nad „Wojną chocimską” W.P. Wr. 1982. — J. MALICKI: Mity narodowe. Lechiada. Wr. 1982. — F. BIELAK: Czy ostatnia redakcja „Wojny chocimskiej” W.P. *Rocz. Przemyski* 22/23 (1983). — M. KACZMAREK: Przysłowie jako dominanta stylistyczna w „Wojnie chocimskiej” W.P. *Spr. Opol. Tow. Nauk* S. B 19 (1983). — A. KARPINSKI: Staropolska poezja ideałów ziemiańskich. Próba przekroju. Wr. 1983. — U. KOLAJKOWSKA: Wiersz P. i Kochanowskiego a wersyfikacja Kochanowskiego. *Annales UMCS. Sectio FF Philologiae* 1983 z. 1. — W. WOŹNOWSKI: Śladami Ezopa staropolskiego. *Rocz. Komisji Hist.-Lit. PAN w Kr.* 1983. — K.W. TRYBUS: Język i artyzm pisarski W.P. *Litteraria* 16 1984. — C. BACKVIS: Sur une métaphore apparente insolite de W.P. *Slavica Gandensia* (Gent) 12 (1985); też pol. w: *Renesans i barok w Polsce*. Wwa 1993. — S. GRZESZCZUK. *Pol. słownik biogr.* 28 (1985). — K. MEŻYŃSKI: Mit rycerzy chocimskich w „Osmanie” Ivana Gundulićia i w „Wojnie chocimskiej” W.P. *Teki Hist.* 18 (1985). — E. BEM: Uwagi W.P. nad ustrojem Rzeczypospolitej. *Przegl. Hum.* 1986 nr 7/8. — J. JEDYNAK: Etyka w Polsce. Słownik pisarzy. Wr. 1986. — S. ZABŁOCKI: O dwu przykładach figury sumacji poetyckiej u W.P. *Zesz. Nauk. UG. Wjdz. Hum.* 10/11 cz. 1 (1986). — J. BOBROWSKA: W.P. o tańcach w XVII-wiecznej Polsce. *Zesz. Nauk. Akad. Muzycz.* Kat. 1987 nr 25. — S. GRZESZCZUK: O trzech nieznanach XVIII-wiecznych odpisach z „Ogrodu, ale nie plewionego” W.P. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 24 (1987); przedr. w: *Między historią i bibliografią literatury staropolskiej*. Rzeszów 1992. — A. CZYŻ: Ja i Bóg. Poezja metafizycznego baroku. Wr. 1988. — T. SINKO: Antyk w literaturze polskiej. Wwa 1988. — J. SOKOLSKI: „Miejsce to zowią żywot...”. Staropolskie romanse alegoryczne. Wr. 1988. — Z. NIEDZIELA: Słowiańskie poematy o Chocimiu. *Pam. Słowiański* 38/39 (1988/89). — J. BOBROWSKA: Ludowa kultura muzyczna XVII-wiecznej Polski w świetle twórczości W.P. Wr. 1989. — H. TROJANOWSKA: Zagadka (zw. „Jovialitates”). W.P. — po latach. *Staropol. teksty i konteksty*. Kat. 1989. — M. KAZAŃCZUK: Staropolskie legendy herbowe. Wr. 1990. — M. ROWIŃSKA-SZCZEPANIAK: Z innej perspektywy. Hieronima Morsztyna i W.P. udział w sporze o wartości. *Zesz. Nauk. WSP w Opolu. Filol. Pol.* 29 (1990). — J. ABRAMOWSKA: Polska bajka ezopowa. Pozń. 1991. — M. KRASSOWSKI: Poezi polskiego baroku: J.A. Morsztyn, D. Naborowski, W.P. Wwa 1991. — D. ROTT, R. SADEO: Bibliografia prac magisterskich dotyczących twórczości W.P. Cz. 1: 1956–1978. Kat. 1991. — J. GODYŃ: Intonacja wpisana w tekst autografu „Moralioń” W.P. (na przykładzie konstrukcji z pytajnikiem). *Odmiany polszczyzny XVII w.* Lubl. 1992. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Sarmaci i śmierć. Wwa 1992. — R. OCIECZEK: Wiersze W.P. o zbójnikach górskich. *Szkice o lit. dawnej i nowszej*. Kat. 1992. — S. SZCZĘŚNY: „Ogród” W.P.: epicka całość, malowidło świata. *Ogród* 1992 nr 1. — C. BACKVIS: Renesans i barok. Wwa 1993. — N. KORNILOWICZ: Kosmogonia barokowa. O „Tygodniu stworzenia świata” W.P. *Pam. Lit.* 1993 z. 2. — W. MOKRY: Obraz Kozaczyzny w piśmiennictwie staropolskim. *Polacy o Ukraincach, Ukraińcy o Polakach*. Gdańsk 1993. — R. MAZURKIEWICZ: Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej. Kr. 1993. — Janusz PELC: Barok — epoka przeciwieństw. Wwa 1993. — A. KARPINSKI: Sobieski — nienapisany poemat epicki W.P. Śladem atrybucji „Muzy polskiej”. *Barok* 1/2 (1994). — Z. NIEDZIELA: Słowiańskie poematy o Chocimiu. *Slawistyczne studia lit. od renesansu do współczesności*. Kr. 1994. — W.J. PODGÓRSKI: Dzieje jednego tomu z księgozbioru W. Syrokomli. *Litwa — Polska XIX i XX w.* Wwa 1994. — J. RECKO: W kręgu poezji nagrobkowej polskiego baroku. Zielona Góra 1994. — M. HANUSIEWICZ: O „człowieku cielesnym” w poezji religijnej W.P. *Religijność lit. pol. baroku*. Lubl. 1995. — O. WOLIŃSKA: Układ linearny a struktura składniowa w poezji W.P. Na przykładzie „Ogrodu fraszek”. *Barok* II/2 (1995). — TAŻ: Z badań nad językiem pisarzy barokowych. W.P. *Il barocco in Polonia*. Napoli 1995. — A. BURCHARDT: Bieszczady W.P. *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 1873 *Góry — lit. — kultura*. T. 2 (1996). — J.S. GRUCHAŁA: Podgórskie tematy w twórczości P. *Ziemia krośnińska w kulturze pol. Podkarpackie spotkania*. T. 1. Kr. 1996. — T. KOSTKIEWICZOWA: Oda w poezji polskiej. *Dzieje gatunku*. Wr. 1996. — D. KUNSTLER-LANGNER: Idea „vanitas”, jej tradycje i toposy w poezji polskiego baroku. Tor. 1996. — J. MALICKI: Pisał się z Potocka. Studium o P. Kat. 1996. — K. OBREMSKI: „Głupi się trochę uczą, a mędrzy głupieją”. W.P. i polski spór o obraz. *Pam. Lit.* 1996 z. 3. — T. SŁĘCZKA: „Zebrańie przypowieści” W.P. i jego źródła. *Litteraria* 27 (1996). — N. KORNILOWICZ: Motywy wizualne w romanse „Syloret” W.P. *Barok* IV/2 (1997). — J. KOTARSKA: „Dignitas humana” w twórczości W.P. *Ruch Lit.* 1997 z. 1; też w: *Theatrum mundi*. Gdańsk 1998. — *Między barokiem a Oświeceniem. Apogeuem sarmatyzmu*. Olszryn 1997. — L. PSZCZOŁOWSKA: Wiersz polski. Zarys historyczny. Wr. 1997. — D. ROTT: Dom Potockich w Woli Łużańskiej. *Wokół Wacława Potockiego*. Kat. 1997. — J.K. GOLINSKI: „Via purgativa”. O religijności W.P. i jej świadectwach poetyckich. *Pam. Lit.* 1998 z. 2. — M. HANUSIEWICZ: Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku. Lubl. 1998. — A. KARPINSKI: Między rękopisem a drukiem. Strategie upubliczniania dzieł literackich w drugiej połowie XVII w. *Autor, tekst, cenzura*. Wwa 1998. — H. KASPRZAK-OBREŃBSKA: Dwie późnobarokowe mesjady. *Lit. i liturgia*. Łódź 1998. — K. OBREMSKI: Myśl antropologiczna i wyobraźnia „Ogród fraszek” i „Moralia” W.P. *Pam. Lit.* 1998 z. 2. — *Potocki (1621–1696)*. Kr. 1998 [tu: E. BU-SZEWICZOWA: Miasto w poezji W.P.; D. DYBEK: Opis nacji Rzeczypospolitej i świata w twórczości W.P.; J.K. GOLINSKI: „Insza rzecz pobożność, insza nabożność”. O poetyckich świadectwach religijności W.P.; J.S. GRUCHAŁA: Autor „Wetów parnaskich”; K. KOEHLER: Nad „Nagrobkami” W.P. Kilka pytań do wyobraźni poetyckiej sarmackiego baroku; J. KOTARSKA: „Dignitas humana”

w twórczości W.P.; K. OBREMSKI: Myśl antropologiczna i wyobrażenia „Ogród fraszek”, „Moralia”; J. PARTYKA: „Emancypacja” kobiet w drugiej połowie XVII w.; A. PAWLAK: Oblicze wyznaniowe twórczości W.P. na przykładzie „Nowego zaciągu”; M. SKWARA: O toposach i koncepcjach na przykładzie poezji funeralnej W.P.; J. STARNAWSKI: Aleksander Brückner jako badacz i wydawca twórczości W.P.; T. ŚLĘCZKA: „Zebranie przypowieści (i przysłówia) polskich” W.P.; E. TOROJ: Rola pejzażu w „Wojnie chocimskiej” W.P.; W. URBAN: Popularność łaciny wśród szlachty krakowskiej i podgórskiej w dobie baroku; W. WICHOWA: Wokół kontekstu „Wojny chocimskiej”: Jan Ostroróg, „Wojna włoska od cesarza tureckiego Osmana przeciwko Koronie Polskiej podniesiona”. — L. ŚLĘK: Między okolicznościową idyllą a pieśnią biesiadną, „Sielanka albo raczej [...] kolejna” W.P. „*Wszystek krąg ziemski*”. *Antropologia – hist. – lit.* Wr. 1998. — J.S. GRUCHAŁA: Wokół osiemnastowiecznych wydań dzieł W.P. Z dzieł sławy poety. *Od średniowiecza ku współczesności*. Łódź 2000. — A. PIZUN: Echa wojny polsko-szwedzkiej 1655–1660 r. w twórczości W.P. *Czasy potopu szwedzkiego w lit. pol.* Kat. 2000. — B. BEDNAREK: Epos europejski. Wr. 2001. — I. MACIJEWSKA: Narracja w polskim romansie barokowym. Olsztyn 2001.

T.W.

POWODOWSKI Hieronim ok. 1543 – 1613

Urodzony około 1543 w Gnieźnie lub w Powodowie pod Gniezmem w rodzinie średnio zamożnej szlachty wielkopolskiej; syn Wawrzyńca herbu Łodzia i Urszuli z Kamińskich. Po ukończeniu miejscowej szkoły studiował w Krakowie. Dzięki poleceniu Stanisława Hozjusza został sekretarzem kancelarii królewskiej. Jako beneficjum w 1568 otrzymał od króla kanonię poznańską. W 1571 wyjechał na dalsze studia do Padwy, w następnym roku udał się do Rzymu, gdzie w 1574 uzyskał tytuł doktora teologii. We Włoszech z rąk Hozjusza otrzymał święcenia kapłańskie. Po powrocie do kraju prowadził ożywioną działalność kaznodziejską i polemiczną. Wygłaszał kazania w czasie sejmiku toruńskiego (1576), warszawskiego (1578), i na synodzie piotrkowskim (1577). W 1579 był deputatem trybunału koronnego w Lublinie. Tamże odbył wówczas dysputę z Janem Niemojewskim. W 1583 był archidiaconem kaliskim i sekretarzem królewskim; tegoż roku objął kanonię gnieźnieńską, a w dwa lata później archiprezbiterię przy kościele Mariackim w Krakowie. W 1588 został kanonikiem krakowskim. Od 1590 należał do rady przybocznej arcybiskupa Stanisława Karnkowskiego. Po śmierci Stanisława Sokołowskiego (1593) został nadwornym kaznodzieją Stefana Batorego. W 1596 ponownie mieszkał w Krakowie. Jako teolog usilnie zwalczał arian. Swym „Wędzidłem na sprośne błędy...” wywołał energiczną replikę literacką wybitnych arian — J. Niemojewskiego i Marcina Czechowica.

Zmarł 23 czerwca 1613 w Krakowie; pochowany w kościele Mariackim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Catechism Kościoła powszechnego. Pozn. 1577 druk. M. Nering. Toż rozszerz. pt. Skarbica Biblii Świętej. Pozn. 1581 druk. M. Nering.
2. Odpowiedź krześcijańska na list, który tytułem Matki Bożej do mnichów częstochowskich napisał Behemot kanclerz Lucypera. B.m. 1577.
3. Kazania niektóre o szczyrim Słowie Bożym. Pozn. 1578 druk. J. Wolrab. Poszerz. wersja łac. pt. *Contiones aliquot piae et eruditae de puro Dei verbo*. Pozn. 1578.
4. Korab zewnętrznego potopu, czyli sposób zbawienny przeciw zbytkom w jedzeniu i piciu. Kr. 1578 druk. M. Szarffenberger. Inne wyd. pt. Korab zewnętrznego potopu, którym przez obżarstwo a opilstwo ... wielka część krześcijaństwa duchownie zatonięła. Kr. 1578 druk. M. Szarffenberger. *Fragm. przedr. W. Taszycki: Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII*. Wr. 1953 *BN* 1, 146.
5. Disputacia ... z ministrem zboru nowoariańskiego śmigiełskiego Janem Krotowiciuszem ... jawnie odprawowana dnia 27 grudnia w roku 1581. Pozn. [1581] druk. J. Wolrab. *Wyd. nast.* Kr. 1586.
6. Wędzidło na sprośne błędy a bluźnierstwa nowych arianów. Pozn. 1582 druk. J. Wolrab (por. poz. 9). *Fragm. listu dedykacyjnego do Stefana Batorego przedr.: L. Szczucki, J. Tazbir: Lit. arikańska w Polsce XVI w.* Wwa 1959.
7. Pochodnia Kościół Boży prawdziwy od ciemnych jaskiń kacyrskich nieomylnymi znakami rozeznawająca. Pozn. 1584 druk. J. Wolrab.
8. Żywot pobożnych i świętobliwych cnot człowieka, szlachetnego Tomasza Zielińskiego. Pozn. 1586 druk. J. Wolrab (egz. nieznane). *Wyd. nast.: Pozn. 1622; Pozn. 1644; ze wstępem M. Chwalińskiego*. Pozn. 1822.
9. Wędzidła na błędy i bluźnierstwa nowoariańskie. Części wtorej księga pierwsza. Kr. 1588 Druk. Łazarzowa.
10. Disputacia wtora ... z śmigiełskimi różnobożnymi. Pozn. 1592 druk. wdowa i dziedzice J. Wolraba.
11. Weryfikacja disputacyjnej wtorej śmigiełskiej. Pozn. 1594.
12. Propozycja z wyroków Pisma św. zebrana na sejm walny koronny krakowski w roku 1595. Kr. 1595 druk. J. Siebeneicher.
13. *Christologiae seu sermonum de Christo pars prior*. Kr. 1602 druk. A. Piotrkowczyk; ... *pars secunda*. Kr. 1604 Druk. Łazarzowa B. Skalski; ... *tertiaie ultimae partis, sectio prior*. Kr. 1606 druk. S. Kempini; *partis tertiaie sectio altera*. Kr. 1610 druk. M. Lob. *Fragm. w jęz. pol. pt. Liturgia albo opisanie Mszej świętej i obrzędów jej*. Kr. 1604.

OPRACOWANIA

NK 4 (1965); LP.

A. GLINKA: H.P. teolog i polemista XVI w. *Nasza Przyszłość* 13 (1961). — L. SZCZUCKI: Marcin Czechowic. Wwa 1964. — M. KOROLKO: Konstrukcja okresu retorycznego w prozie H.P. *Rocz. Hum.* 14 (1966) nr 4. — P. SZCZANIECKI: Służba Boża w dawnej Polsce. S. 2. Pozn. 1966. — S. TWOREK: Zbór lubelski i jego rola w ruchu ariańskim w Polsce w XVI–XVII w. Lubl. 1966. — M. KOROLKO: Poglądy polityczne i społeczne H.P. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 12 (1967). — M. SZETELNICKI: Kaznodziejstwo polskie XVI i XVII w. w obronie ludu. Rozdz. II: Ks. H.P. i jego program reformy społecznej. *Nasza Przyszłość* 37 (1972). — M. KOROLKO: Klejnot swobodnego sumienia. Wwa 1974. — *Dzieje teologii katol. w Polsce*. T. 2 cz. 1. Lubl. 1975. — M. KOROLKO: H.P. „Odpowiedź krześcijańska na list ... do mnichów częstochowskich” na tle reformacyjnych polemik dotyczących Jasnej Góry. *Studia Claromontana* 3 (1982) s. 6–80. — E. OZOROWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — M. KOROLKO: Refleksje o literaturze konwersyjnej w Polsce w drugiej połowie XVI w. Na przykładzie tekstów Kaspra Wikowskiego i H.P. *Przełom w. XVI i XVII w lit. i kulturze pol.* Wr. 1984. *Studia Staropol.* 52. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 28 (1984/85) — B. BILIŃSKI: Dwa epizody: rzymski (1586) i neapolitański (1594) w „Listach” S. Reszki. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 33 (1988) s. 199–214. — D. PLATT: Kазania pogrzebowe z przełomu XVI i XVII w. Wr. 1992.

I.T.

PRAŻMOWSKA Teresa
1842–1912

Urodzona w 1842 we wsi Czortowice (pow. hrubieszowski) w rodzinie ziemiańskiej; córka Stanisława Wysockiego i Tekli z Wereszczyńskich. Nauki początkowe odebrała w domu, gdzie panowała wysoce patriotyczna atmosfera, która wpłynęła na jej dalszą postawę życiową i literacką. Po śmierci matki opiekowała się nią krewna, Józefa Jakubowska. W 13 roku życia straciła również ojca, wtedy została oddana na pensję do siostr wizytek w Warszawie. W 1860 wyszła za mąż za Franciszka Prażmowskiego, lekarza i ziemianina, i zamieszkała na wsi. Niebawem owdowiała, powróciła do Warszawy i jako nauczycielka literatury polskiej pracowała na pensjach żeńskich. W 1869 poślubiła Franciszka Wołowskiego (cioteczny brata Celiny Mickiewiczowej) i zamieszkała w Lublinie. Wkrótce przeniosła się znów do Warszawy i nawiązała współpracę z większością tutejszych czasopism, w których zamieszczała (często pod pseudonimami T.P., Te.Pa., Tępa, Waclaw Weresz) utwory własne (powieści, opowiadania, poezje), przekłady oraz sprawozdania z literatury angielskiej i francuskiej (stałe rubryki w *Kłosach* i *Zyciu*). Od 1868 do 1894 pisywała w *Kronice Rodzinnej* (tu debiut powieścią „Tajemnice życia”, 1868 nr 11–16), ponadto w *Kurjerze Warszawskim* (1875–1909), w *Biesiadzie Literackiej*

(1884–1906), *Wieczorach Rodzinnych* (1880–1905), *Kurjerze Codziennym* (1887–1903), *Tygodniku Ilustrowanym* (1888–1891), *Bluszczu* (1901–1912) i wielu innych. Była autorką opowiadań i komedijek dla dzieci, a także dydaktycznych powieści dla dorastającej młodzieży. Zapoznawała czytelników polskich z literaturą obcą przez swe kompetentnie prowadzone w czasopismach rubryki recenzyjne, a także przekładając wybitnych pisarzy współczesnych jak: Honoré Balzac, Paul Bourget, Elisabeth Browning, François Coppée, Alphonse Daudet, Victor Hugo, Rudyard Kipling, Henry Longfellow. Zajmowała się również działalnością patriotyczno-społeczną, za co w 1893 została skazana na wydalenie z granic Królestwa Polskiego. Pojechała wtedy do Odessy, tam została uwięziona i zesłana na pięć lat do Archangielska. Po powrocie do kraju (1900) zamieszkała w Warszawie; do końca życia prowadziła działalność społeczno-oświatową i pedagogiczną. Zmarła 5 marca 1912; pochowana na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Rozsądna panna. Powieść. Wwa 1870.
2. Nie w porę. Powieść. Wwa 1871.
3. Podręcznik do nauki literatury powszechnej. Wwa 1892 [1891].
4. W dziewiczych lasach Ameryki. Powieść dla młodzieży. Wwa 1894 [1893].
5. Serce. Powieść dla dorastającej młodzieży. Wwa 1896.
6. Romans gąski. Powieść współczesna. Wwa 1904.
7. Na wyraj. Powieść współczesna. T. 1–2. Wwa 1906.
8. Dzieje trzech rozbiorów Polski oraz ruchu narodowego w XIX w. Wwa 1910.
9. Z domów niewoli. Pokłon ziemi. Wybór poezji. Wydawnictwo jubileuszowe. 1870–1910. Wwa 1910.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Przekłady

10. H. Balzac: Komedja ludzka. T. 4: Ubodzy krewni. Cz. 1. Kuzynka Bietka. Wwa 1883.
11. E. Legouvé: Szesnastoletnia uczennica. Książka dla dorastających panien. Wwa 1892.
12. M. Twain: Przygody Hucka. T. 1–2. Wwa 1898.
13. I. Mádach: Tragedia człowieka. Poemat dramatyczny. Wwa 1899.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

C. GAJKOWSKA. *Pol. słownik biogr.* 28 (1985).

PROCELER Paweł

zob. PAWEŁ z Krosna

**PROSKI Samuel
1636–1710**

Urodzony pod koniec 1636 w Kosieczynie koło Kościana w Wielkopolsce; syn Stanisława herbu Samson, pisarza ziemskiego poznańskiego, i Barbary z Gnińskich, siostry Jana Gnińskiego, wojewody chełmińskiego. Nie ma danych o przebiegu nauki, lecz niewątpliwie posiadał dość rozległą wiedzę. Władzał biegle językiem włoskim, niemieckim, francuskim, holenderskim, perskim i tureckim. Dwa lata służył na Krete i we flocie weneckiej, następnie przez kilka lat przebywał na wyspach Korfu, Kefalonii, Malcie i w porcie greckim Xanto. W 1674 był w Polsce. W 1677 wraz ze swym wujem, Janem Gnińskim, wyruszył w poselstwie do Mahometa IV; od tej chwili datuje się jego ożywiona działalność dyplomatyczna. W 1678 pozostał w Turcji jako rezydent polski na dworze Kara Mustafy. W tymże roku został zmuszony do towarzyszenia wezyrowi w wyprawie na Czechryń. W 1683 zabrano go na wyprawę wiedeńską, tam przez pewien czas przebywał uwięziony w obozie Kara Mustafy. W 1684 uwolniono go i przywrócono do praw rezydenta. W 1685 powrócił do kraju, w 1688 uzyskał godność kawalera maltańskiego. W 1690–97 był posłem na dworzec cesarski w Wiedniu. W 1698 wyruszył w podróż na Maltę i do Rzymu. W 1701 wrócił do kraju i osiadł na stałe prawdopodobnie w Zamościu. Pozostawił dwa diariusze, które stanowią cenny materiał do badań dziejów polskiej dyplomacji i ówczesnych obyczajów. Zmarł po 21 lutego 1710.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Diariusz ekspedycyjnej spod Isachcy nad Dunajem ... do obozu tureckiego pod Czechryń przy boku wezyra Jmości Kara Mustafy Paszy ... 1678. Wyd. F. Pułaski: Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego ... do Turcji. Wwa 1907 *Bibl. Ord. Kras. Muzeum K. Świdzińskiego* t. 20/22. Rkps Bibl. Czart. nr 407 (odpis).

2. Diariusz legacji tureckiej ... do Mehmet sultana cesarza constantino-polskiego w roku pańskim 1677. Toż w formie skrót. pt. Relacja legacji tureckiej, wygl. przez J. Gnińskiego na sejmie w 1679. Wyd. F. Pułaski, jw. poz. 1. Tu również podobizny rkpsów i reprodukcje obrazów przedstawiających sceny z poselstwa.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965).

Z. WADOWISZEWSKI: Przodkowie S.P., kawalera maltańskiego i dyplomaty polskiego XVII w. *Mies. Heraldycz-*

ny 1930 nr 7. — B. BARANOWSKI: Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII w. Łódź 1950. — M. MADAJ: Z dziejów misji polskiej na Krymie. *Sacrum Poloniae Millemium* t. 5 (1958). — K. SARNECKI: Pamiętniki z czasów Jana III Sobieskiego. Wr. 1958. — Z. WÓJCIK: Rzeczpospolita wobec Turcji i Rosji 1674–1679. Wr. 1976. — E. ZINIEWICZ: Pamiętniki S.P. i Teodora Billewicza. *Przeegl. Hum.* 1981 nr 3. — *Hist. dyplomacji pol.* T. 2 Wwa 1982. — J. WIMMER: Wiedeń 1683. Wwa 1983. — Z. WÓJCIK: Jan Sobieski. Wwa 1983. — A. PRZYBOS: *Pol. słownik biogr.* 28 (1985).

I.T.

**PROTEUS ABO ODMIENIEC
1564**

Poemat publicystyczny w 941 wersach 13-zgłoskowych, zakończony 76-wersowym „Zamknięciem do poetów polskich”. Ma formę monologu mitycznego bóstwa morskiego, którego długowieczność, dar wieszczania i zdolność przeobrażania postaci dozwalają osądzać zmienne losy ludzkie i rzeczywistość bieżącą w trybie m.in. *laudatio temporis acti*. Powstał między lutym 1564 a schyłkiem tegoż roku. Stanowi pierwsze naśladownictwo „Satyra” Jana Kochanowskiego, otwierające dzieje tzw. poematu satyrowego. Anonimowy autor — wiekiem młody, lecz świadomy swego talentu oraz obywatelskich powinności ludzi pióra — podjął ważne zagadnienia polityczne i społeczne, wśród nich wytykając niesprawność sejmów, zło prywaty, wynaturzenia obyczajów i skłócenie wyznań. Sam zwolennik ruchu egzekucyjnego i innowierca umiarkowanego pokroju z kół kalwińskich (swój utwór dedykował wojewodzie wileńskiemu, Mikołajowi Radziwiłłowi Czarnemu), bez wątpienia szlachcic z Korony, był wyrazicielem poglądów średniej warstwy swego stanu na sprawy Rzeczypospolitej. Znal wyrażenie z autopsji działalność sejmów 1563–1564 oraz wydarzenia z kręgu dworu królewskiego, Krakowa i paru miejsc Europy, gdzie zaszły fakty związane wówczas z Polską. W „Zamknięciu...” uczcił imiennie Mikołaja Reja, Andrzeja Trzecieckiego mł., a szczególnie Jana Kochanowskiego, z którym musiał mieć bliższe kontakty. Język utworu wykazuje cechy wschodnio-malopolskie. Utożsamianie Anonima ze znanymi pisarzami epoki (najczęściej z Piotrem Statoriumem i Cyprianem Bazylikiem, a ostatnio — z Marcinem Bielskim) pozostało nieprzekonywającymi bądź chybnymi hipotezami.

W Y D A N I A

Proteus abo Odmieniec. [Brześć] 1564 [druk C. Bazylik. Na końcu wiersze: Piotr Stojęński F. Do Odmienca; Cyprian Bazylik do tegoż]. Wyd. nast.: W. Wisłocki. Kr. 1890 *BPP* nr 8. Fragm. przedr.: *Poeci renesansu. Antologia*. Oprac. J. Sokółowska.

Wwa 1959; *Patrząc na rozmaite świata tego sprawy*. Oprac. też. Wwa 1984. „Zamknięcie do poetów polskich” przedr.: J. Dürr-Durski: Arianie polscy w świetle własnej poezji. Wwa 1948; toż fragm. w: *Poeci renesansu*, jw.; A. Trzeciecki: Dzieła wszystkie. T. 1: Wiersze facjińskie. Oprac. [...] J. Krókowski. Wr. 1958, s. 539–540. BPP S. B nr 8; *Jan Kochanowski. Życie – twórczość – epoka. Mater.* zebrał [...] B. Nadolski. Wwa 1960 i wyd. nast.; *Holdy J. Kochanowskiemu „poetycznie składane”*. Oprac. R. Montusiewicz. *W kręgu dawnej poezji*. Wwa 1983; *Mater. do dzieł twórczości J. Kochanowskiego z l. 1551–1625*. Wyd. i oprac. M. Korolko. Wr. 1986; *Lit. staropol.* T. 1. Kr. 2002. Unikat Ossol. sygn. XVI Qu. 3402.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963); LP.

J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Poemat satyrowy w literaturze polskiej w XVI i XVII w. *Zagadnienia Rodzajów Lit* 3 (1960) z. 2; przedr. w: *Z historii polskiej literatury i kultury*. Wwa 1967. — W. LUBAŚ: Argumenty językowe w sprawie autorstwa „Proteusa albo Odmieńca” *Zesz. Nauk. Uj. z. 37 Filol. z. 8 Językozn.* z. 4 (1961). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Poemat satyrowy w literaturze polskiej w XVI–XVII. Wwa 1962. — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej (od XVI do połowy XVIII w.). Wwa 1965. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy zygmunto-wskie. Wwa 1966. — H. BARYCZ: Z epoki renesansu, reformacji i baroku. Wwa 1971.

T.W.

PRUS BOLESŁAW
1847–1912

Właściwe nazwisko: Aleksander Głowacki

Urodzony w Hrubieszowie 20 sierpnia 1847; syn Antoniego Głowackiego, herbu Prus I, zarządcy w prywatnych majątkach ziemskich, i Apolonii z Trembińskich. Po wczesnej śmierci rodziców wychowywał się u babki Marjanny Trembińskiej w Puławach, później u siostry matki w Lublinie. Tam zaczął chodzić do szkoły. W 1862 wziął go pod opiekę starszy brat Leon, nauczyciel. W 1863 z Kielc, gdzie chodził do Gimnazjum Klasycznego, uciekł do powstania. Kontuzjowany w potyczce pod Białką leczył się u rodziny. Z tego okresu pochodzą pierwsze próby pisarskie — wiersz „Do Pegaza” (ogł. w *Kurierze Niedzielnym* 1864 nr 4 pod pseud. Jan w Oleju). Po kilkumiesięcznym pobycie w więzieniu lubelskim pozostał w mieście, żeby ukończyć gimnazjum. W 1866 zaczął studia matematyczno-fizyczne w Szkole Głównej w Warszawie, których nie ukończył, podejmował natomiast różne prace zarobkowe. Zamyślał o samodzielnym badaniach naukowych z dziedziny logiki, matematyki

i nauk przyrodniczych. W 1872 rozpoczął współpracę z *Niwą* i *Opiekunem Domowym*; tu ogłoszony cykl szkiców pt. „Listy ze starego obozu” podpisał pseudonimem Bolesław Prus; od tego momentu posługiwał się nim częściej niż własnym nazwiskiem. W 1873 był nieoficjalnym redaktorem czasopisma humorystycznego *Mucha*, a w 1874 *Kolce*. Równocześnie pisywał felietony „Z ustronia” i „Sprawy bieżące” w *Niwie* (od 1874 do 1876), a w 1876–78 „Kronikę miesięczną” w *Ateneum*. Od 1874 związał się z redakcją *Kuriera Warszawskiego*, pisując dlań „Kroniki tygodniowe” (1875–1887), „Kartki z podróży” (1874–75, 77–78) oraz liczne opowiadania i artykuły. W 1875 ożenił się z kuzynką Oktawią Trembińską. W 1882 objął na życzenie Stanisława Kronenberga redakcję dziennika *Nowiny* i prowadził ją do 1883, drukując tam „Kroniki tygodniowe” i liczne artykuły. Po upadku *Nowin* wrócił do *Kuriera Warszawskiego*, wznowiając swoje felietony. Nawiązał bliższą współpracę z *Wędrowcem*, *Tygodnikiem Ilustrowanym* (przez 1883 pisywał dla niego „Kronikę miesięczną”) i wychodzącym w Petersburgu *Krajem*, do którego w 1883–87 nadsyłał „Korespondencje z Warszawy”. Wakacje spędzał najchętniej w Nałęczowie, tu powstało wiele jego utworów. W 1887 opuścił redakcję *Kuriera Warszawskiego* i rozpoczął pracę w *Kurierze Codziennym*, gdzie obok „Kronik” zaczął ukazywać się w odcinkach najpierw „Lalka”, potem „Emancypantki”. W 1895, ukończywszy „Faraona” dla *Tygodnika Ilustrowanego*, wyjechał w od dawna zamierzaną podróż do Niemiec, Szwajcarii i Francji. Uroczyście obchodzony w 1897 jubileusz 25-lecia pracy literackiej P. był świadectwem jego ogromnej popularności wśród społeczeństwa. W tym samym roku wziął udział w pracach komitetu organizującego przyjęcie w Warszawie cara Mikołaja II. To wywołało u części opinii publicznej przejawy potępienia, które pisarz boleśnie odczuł. W następnych latach ograniczył prace literackie i publicystyczne, w 1901 przestał pisać „Kroniki tygodniowe” w *Kurierze Codziennym*, z czasopismami współpracował dorywczo. Dopiero w 1905 związał się na stałe z *Tygodnikiem Ilustrowanym*, wznowiając tam „Kroniki”. W okresie wyborów do I Dumy w 1906 zwrócił się do społeczeństwa z „Listem otwartym”, nawołując do zaprzestania walki pomiędzy stronnictwami. Od 1910 do 1911 piastował stanowisko prezesa Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. Zmarł 19 maja 1912 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kłopoty babuni. Wwa 1974. Przedr. w poz. 40 t. 2, 42 t. 2, 44 t. 1.

Adaptacja teatr.: B. Przyłuski, wyst. Murnau 1941. 299

2. To i owo, właściwie zaś: ani to ani owo, czyli 48 powiastek dla pełnoletnich dzieci. Wwa 1974. Przedr. w poz. 40 t. 1, 42 t. 1.

Tu m.in. drobne utwory satyryczne druk. częściowo anonim. w *Musze* 1873 oraz: Listy ze starego obozu.

3. Pałac i rudera. Wwa 1875. Przedr. w poz. 37 t. 1, 39 t. 33, 40 t. 9, 42 t. 9, 44 t. 1, 47 t. 1.

Przekł.: albański 1973, czes. 1895, niem. 1914, serb.-chorw. 1888, słow. 1955 [właśc. 1957].

Adaptacja teatr.: S. Książek-Staszewski i J. Popławski, 1889.

4. Sieroca dola. *Kur. Warsz.* 1876 nr 282–289, 1877 nr 1–9. Wyd. osob. Wwa 1937 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 258. Przedr. w poz. 13, 37 t. 1, 40 t. 4, 42 t. 4, 44 t. 2, 47 t. 1, 50.

Przekł.: azerbejdżański 1955, chiński 1957, gruziński 1961, niem. 1887, ros. 1902, rum. 1954, serb.-chorw. 1956, uzbeki 1959.

5. Dusze w niewoli. Powieść. *Kur. Warsz.* 1877 nr 24–68. Przedr. w poz. 23 t. 4, 37 t. 2, 39 t. 30–31, 40 t. 8, 42 t. 8.

Ekran. 1928–29.

6. Przygoda Stasia. *Kłosa* 1879 nr 747–753. Wyd. osob. Wwa 1899. Wyd. nast. m.in. Wwa 1930 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 59; Wwa 1987 *Złoty Liść*. Przedr. w poz. 13, 37 t. 2, 40 t. 4, 42 t. 4, 44 t. 2, 47 t. 1.

Przekł.: ang. 1996, czes. 1891, niem. 1887, ros. 1882, serb.-chorw. 1947.

Ekran. 1972.

7. Anielka. *Kur. Warsz.* 1880 nr 76–149 (tu pt. Chybiona powieść). Wyd. osob. zmien. przez autora poz. 23 t. 3 Wwa 1885. Wyd. nast. Wwa 1927 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 45; Wwa 1957 *Bibl. Szkolna* (z posłowiem A. Brodzkiej); Wwa 1996 *Lektury Szkolne* (ze wstępem T. Miłkowskiego). Przedr. w poz. 37 t. 3, 39 t. 25–26, 40 t. 7, 42 t. 7, 44 t. 4, 47 t. 3.

Przekł.: bułg. 1981, czes. 1903, niem. 1892, rum. 1992, serb.-chorw. 1943, słowac. 1972, ukr. 1982.

Adaptacja teatr.: E. Otwinowska, 1967.

8. Antek. Opowiadanie. *Józefa Ungra Kalendarz Warsz. Ilustr.* na r. 1881. Wwa 1880. Wyd. osob. Wwa 1886 *Czytelnia Lud.*; liczne wyd. nast. Przedr. w poz. 13, 37 t. 2, 40 t. 4, 42 t. 4, 44 t. 2, 47 t. 2, 50.

Przekł.: ang. 1996, czes. 1911, ros. 1892, serb.-chorw. 1949, słowac. 1924, ukr. 1931.

9. Katarynka. Opowiedział... *Kur. Warsz.* 1880 nr 224–225. Wyd. osob. Wwa 1907 (łącznie z poz. 18). Wyd. nast. Wwa 1814 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 7 (łącznie z poz. 18); liczne wyd. popularne łącznie z innymi poz. Przedr. w poz. 23 t. 1, 37 t. 2, 39 t. 29, 40 t. 5, 42 t. 5, 44 t. 2, 47 t. 1, 50.

Przekł.: ang. 1996, czes. 1912, franc. 1917, ros. 1909.

10. Michalko. Opowiadanie. *Kur. Warsz.* 1880 nr 234–236. Wyd. osob. Wwa 1889. Wyd. nast. Wwa 1914 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 35 (łącznie z poz. 14); liczne wyd. popularne łącznie z innymi poz. Przedr. w poz. 13, 37 t. 3, 40 t. 4, 42 t. 4, 44 t. 2, 47 t. 1, 50.

Przekł.: ang. 1996, białorus. 1911, ros. 1893, serb.-chorw. 1947, ukr. 1814, żyd. 1937.

11. Nawrócony. *Kalendarz Humorystyczny Ilustrowany „Muchy” dla Porządných Ludzi* na r. 1881. Wwa 1880, Wyd. osob. Wwa 1931 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szkolnej* nr 139 (łącznie z poz. 28). Przedr. w poz. 30, 37 t. 3, 40 t. 9, 42 t. 9, 47 t. 2.

Ekran. J. Zarzycki, 1947.

Adaptacja teatr.: W. Smólski, 1948.

12. Powracająca fala. Opowiadanie. *Bluszcz* 1880 nr 30–41. Wyd. osob. Frysztat 1900 *Bibl. Lud.* t. 3–4. Wyd. nast. Wwa 1931 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 229; liczne wyd. popularne. Przedr. w poz. 13, 37 t. 3, 40 t. 4, 42 t. 4, 44 t. 2, 47 t. 2, 50.

Przekł.: czes. 1894, niem. 1959, ros. 1907, serb.-chorw. 1922.

Adaptacja teatr.: B. Hajdukowicz, 1949; K. Wroczyński, 1954.

13. Pisma. T. 1. Wwa 1881. Wyd. nast. pt. Pierwsze opowiadania. Wwa 1890; Wwa 1896. Wyd. nast. oprac. Z. Szwejkowski. Wwa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* nr 32. Przedr. w poz. 40 t. 4, 42 t. 4.

14. Kamizelka. Opowiadanie. *Nowiny* 1882 nr 292. Wyd. osob. Wwa 1904 (łącznie z poz. 26); liczne wyd. nast. z innymi poz. Przedr. w poz. 23 t. 1, 37 t. 3, 39 t. 9, 40 t. 5, 42 t. 5, 44 t. 2, 47 t. 2, 50.

Przekł.: ang. 1996, esper. 1932.

15. On. Szkic. *Nowiny* 1882 nr 355. Wyd. osob. Wwa 1931 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szkolnej* nr 205 (łącznie z *Dziwną historią*). Przedr. w poz. 23 t. 2, 37 t. 2, 40 t. 6, 42 t. 6, 44 t. 2, 47 t. 2, 50.

Przekł. ang. 1996.

16. Grzechy dzieciństwa. Opowiadanie. *Kur. Warsz.* 1883 nr 98–155. Wyd. osob. Wwa 1896 *Bibl. Ilustr.*; wyd. 2 – 1901; liczne wyd. nast. Przedr. w poz. 23 t. 2, 37 t. 3, 39 t. 32, 40 t. 6, 42 t. 6, 44 t. 2, 47 t. 2, 50.

Przekł.: ang. 1996, białorus. 1981, czes. 1921, esper. 1913, niem. 1960, ros. 1898.

17. Szkic programu. *Nowiny* 1883 nr 82–87. Wyd. osob. pt. Szkic programu w warunkach obecnego rozwoju społeczeństwa. Wwa 1883 (ze zmianami autora). Przedr. w poz. 41, 45.

18. Na wakacjach. *Na pomoc. Wydawn. zbior. na korzyść powodzi*. Wwa 1884. Wyd. osob. Wwa 1907 (łącznie z poz. 9); liczne wyd. nast. z innymi poz. Przedr. w poz. 23 t. 1, 37 t. 2, 39 t. 29, 40 t. 5, 42 t. 5, 44 t. 3, 47 t. 2.

19. „Ogniem i mieczem”, powieść z dawnych lat Henryka Sienkiewicza. *Kraj* 1884 nr 28–30. Przedr. w poz. 42 t. 29, 44 t. 3.

20. Omyłka. Opowiadanie. *Kraj* 1884 nr 49–52. Wyd. osob. [Petersb.] 1888 (ze zmianami w tekście i podtyt. Opowiadanie sprzed ćwierć wieku). Przedr. w poz. 37 t. 4, 39 t. 24, 40 t. 24, 42 t. 4, 47 t. 2.

Przekł.: czes. 1891, niem. pt. Ritter der Freiheit 1945, ros. 1897.

Adaptacja teatr.: E. Axer, 1948.

21. Cienie. *Dla pogorzalców. Pismo zbior.* Wwa 1885. Wyd. osob. Wwa 1914 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 69

(łącznie z poz. 26). Przedr. w poz. 23 t. 1, 37 t. 4, 40 t. 5, 42 t. 5, 44 t. 3, 47 t. 2, 50. Przekł. ang. 1996.

22. Placówka. *Wędrowiec* 1885 nr 12–52, 1886 nr 1–3 i dod. do nr 8, 14, 20. Wyd. osob. Wwa 1886 (2 wyd.); wyd. 3 przejr. przez autora. Wwa 1889 [1888]; wyd. 4 przejr. przez autora. Wwa 1896; wyd. 7 zmien. przez autora. Wwa 1904; liczne wyd. nast. m.in.: Oprac. Z. Szwejkowski. Wwa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 31; Oprac. T. Jodelka-Burzec. Łódź 1973 *Bibl. Szkolna*; Oprac. T. Żabłski. Wr. 1987 *BNI* 25; Postowie J. Kulczycka-Saloni. Łódź 1989. Przedr. w poz. 37 t. 4, 38 t. 3, 39 t. 22–24, 40 t. 10, 42 t. 10, 44 t. 4, 47 t. 3.

Przekł.: ang. 1921, bułg. 1947, chiński 1957, czes. 1889, estoń. 1903, franc. 1930, litew. 1970, niem. 1947, ros. 1887, rum. 1992, słowac. 1949, słoweń. 1897, ukr. 1954, węgier. 1949, włos. 1961.

A d a p t a c j a: F. Morzycka, 1889 (pt. O ojcowiznę, czyli jak sobie jeden chłop z Niemcami poradził. Skróciła z upoważnienia autora...) 6 wydań.

A d a p t a c j e teatr.: S. Książek-Staszewski i J. Popławski, 1897; S. Zbyszewska-Kisielewska, 1945; J. Morawska, 1946; J. M. Rytard, 1946 (pt. Ziemia); M. Grzesik, 1945; Almir, 1966; J. Kwapisz, 1969; 1993.

Ekran. Z. Konieczny, 1979.

23. Szkice i obrazki. T.1–4. Wwa 1885. Przedr. w poz. 40 t. 5–8, 42 t. 5–8.

Tu m.in.: Nowy Rok; Żywy telegraf; Kocha — nie kocha?...; W górach; Pominięty; Przekłete szczęście; Przy księżycu; Milknące głosy; Stara bajka; Pleśń świata; Orestes i Pylades; Podwójny człowiek; Na pograniczu; Echa muzyczne; Pan Dutkowski i jego folwark.

24. Sława. Szkic. Powst. 1886. Ogl. Z. Szwejkowski. *Tyg. Ilustr.* 1934 nr 21–32, 1935 nr 9. Przedr. w poz. 40 t. 24, 42 t. 24.

25. Lalka. Powieść. *Kur. Codz.* 1887 nr 269–360, 1888 nr 5–124, 157–215, 323–355, 1889 nr 8–16, 30–142. Wyd. osob. ze zmianami autora i skreśleniami cenzury. Wwa 1890. Liczne wyd. nast., m.in.: Oprac. J. Bachórz. Wr. 1991 *BNI* 262, wyd. 2 1998. Przedr. w poz. 38 t. 4–6, 39 t. 15–21, 40 t. 11–13, 42 t. 11–13, 44 t. 5–6, 47 t. 4.

Fragm. skreślony przez cenzurę ogl. W. Korotyński. *Kur. Warsz.* 1912 nr 151, skreślony przez autora w autografie ogl. Z. Szwejkowski. *Ruch Lit.* 1937 nr 3/4.

Przekł.: ang. 1972, armeński 1975, bułg. 1955, chiński 1982, czes. 1902, estoń. 1957, franc. 1962–64, gruziński 1969, litew. 1957, lotew. 1963, macedoński 1976, niem. 1954, ros. 1949, serb.-chorw. 1946, słowac. 1950, słoweń. 1956, ukr. 1970, węgier. 1952, włos. 1960.

A d a p t a c j e teatr.: Z. Leśnodorski, 1962; A. Hanuszkiewicz, 1967 (pt. Pan Wokulski); W. Terentjew, 1976. Ekran. W. Has, 1968.

26. Z legend dawnego Egiptu. *Kur. Codz.* 1888 Premium, *Tyg. Ilustr.* 1888 Premium. Wyd. osob. łącznie z poz. 14 Wwa 1904; liczne wyd. nast. z innymi poz. Przedr. w poz. 30, 37 t. 4, 40 t. 9, 42 t. 9, 44 t. 3, 47 t. 2, 50.

Przekł. ang. 1996.

27. Emancypantki. Powieść. *Kur. Codz.* 1890 nr 360, 1891 nr 2–118, 133–229, 287–352, 1892 nr 4–99, 134–223, 284–361, 1893 nr 7, 169–281 (tu pt. Emancypantka). Wyd. osob. zmien. przez autora. Wwa 1894. Wyd. nast. zmien. przez autora: Wyd. 2. Wwa 1903; dalsze wyd. m.in.: Ilustr. A. Uniechowski. Wwa 1970. Przedr. w poz. 38 t. 7–10, 39 t. 7–14, 40 t. 14–17, 42 t. 14–17, 44 t. 7–8, 47 t. 5. Przekł.: czes. 1958, niem. 1957, ros. 1899–1900.

Ekran. S. Różewicz (pt. Pensja pani Latter).

A d a p t a c j e teatr.: J. Iwaszkiewicz i J.M. Rytard, 1953 (pt. Pensja pani Latter); A. Hanuszkiewicz, 1968 (pt. Pani Latter), 1983 (pt. Szalenstwa panny Magdaleny).

28. Sen. *Kur. Codz.* 1890 nr 355, 357. Wyd. osob. łącznie z poz. 11. Wwa 1931 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 139. Przedr. w poz. 30, 37 t. 4, 40 t. 9, 42 t. 9, 44 t. 3, 47 t. 2, 50.

Przekł. ang. 1996.

29. Drobiazgi. Kr. 1891. Wyd. nast. Wwa 1892 (z drobnymi zmianami cenzury). Przedr. w poz. 40 t. 3, 42 t. 3.

Tu: Pod szychtami; Ogród Saski; Kłopoty redaktora; Co to jest bлага?; Trzeba być grzecznym; Na Saskiej Kępie; Wigilia; Wystawa; Po co przyjechali; Konkurs żniwiarok; Dziwna historia; Pan Wesolowski i jego kij; Doktor filozofii na prowincji; Wieś i miasto.

30. Opowiadania wieczorne. Wwa 1895 [właśc. 1894]. Przedr. w poz. 40 t. 9, 42 t. 9.

Tu m.in.: Z żywotów świętych; Pojednani; Sen Jakuba.

31. Faraon. Powieść. *Tyg. Ilustr.* 1895 nr 40–52, 1896 nr 1–52. Wyd. osob. Wwa 1897. Wyd. nast.: Wwa 1901; Wwa 1910; liczne dalsze, m.in. wyd. kryt. oprac. Z. Szwejkowski. Wwa 1954. Przedr. w poz. 38 t. 11–13, 39 t. 1–6, 40 t. 18–20, 42 t. 18–20, 44 t. 9–10, 47 t. 6.

Epilog ogl. z rkpisu Z. Szwejkowski. *Tyg. Ilustr.* 1934 nr 13. Przekł.: ang. 1902, armeński 1962, bułg. 1957, czes. 1899–1900, esper. 1926 [właśc. 1927], estoń. 1960, franc. 1903, gruz. 1958, hebr. 1947, hiszp. 1987, holend. 1902, litew. 1933–34, niem. 1944, ros. 1897, rum. 1961, serb.-chorw. 1923, słowac. 1927, słoweń. 1955, ukr. 1982, węgier. 1929, włos. 1934.

Ekran. J. Kawalerowicz, 1965.

32. Kroniki 1875–1878. Wwa 1895.

Fragm. kronik tygodniowych ogl. w *Kur. Warsz.* w 1875–77.

33. Najogólniejsze ideały życiowe. *Kur. Codz.* 1897 nr 103–181, 286–359, 1898 nr 16–216, 1899 nr 122, 139 (nieukończony). Wyd. osob. Wwa 1901; wyd. 2 przejr. ze wstępem autora. Wwa 1905.

34. Ze wspomnień cyklisty. Powieść. *Kur. Codz.* 1903 nr 117–206. Wyd. osob. Wwa–Kr. 1904. Przedr. w poz. 40 t. 24, 42 t. 24, 44 t. 3, 47 t. 2.

Przekł. ros. 1904.

35. Dzieci. Powieść. *Epoka* 1907 nr 2–244 (tu pt. Świt; nieukończony); *Tyg. Ilustr.* 1908 nr 1–52 (wersja zmien.). Wyd. osob. Wwa 1909. Przedr. w poz. 38 t. 14, 39 t. 27–29, 40 t. 21, 42 t. 21, 47 t. 3.

Przekł.: czes. [1913], ros. 1909.

36. Przemiany. Powieść. *Tyg. Ilustr.* 1911 nr 13–51, 1912 nr 1–19. Przedr. w poz. 40 t. 26, 42 t. 26, 44 t. 3, 47 t. 2.
Nieukończona z powodu śmierci autora.

Wydania zbiorowe

37. Pisma. Wydanie jubileuszowe. T. 1–4. Wwa 1897.

38. Pisma. T. 1–15. Wwa 1917–1919.
T. 1: Od upadku do odrodzenia, T. 2: Wojtusie [zawierają obok utworów fragm. kronik i publicystyki].

39. Pisma. T. 1–33. Wwa [1924–1926] *Bibl. Tyg. Ilustr.* t. 1–33.

40. Pisma B. Prusa. T. 1–26. Red. I. Chrzanowski i Z. Szwejkowski. Wwa 1934–1936 *Pod znakiem PAL*.

M.in. T. 22–26: Nowele. Opowiadania, Fragmenty. T. 1–5 zawierają utwory niewłączone przez autora do żadnych zbiorów lub ogl. z rkpsu.

41. Wybór kronik i pism publicystycznych. Oprac. Z. Szwejkowski. Wwa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 37.

42. Pisma. Pod red. Z. Szwejkowskiego. T. 1–29. Wwa 1948–1952.

T. 1–26 posiada ten sam układ, co poz. 40 T. 27–28: Kartki z podróży. T. 29: Studia literackie, artystyczne i polemiki.

43. Kroniki. Oprac. Z. Szwejkowski. T. 1–20. Wwa 1953–1970 *Z prac IBL PAN*.
Wyd. zbiorowe w układzie chronologicznym.

44. Wybór pism. Wyd. w 10 tomach ze wstępem M. Dąbrowskiej. Oprac. I. Orlewiczowa. T. 1–10. Wwa 1954. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1955; wyd. 3 Wwa 1957; wyd. 4 Wwa 1966; wyd. 5 Wwa 1974–75.

45. Wybór publicystyki. Oprac. F. Przyłubski. Wwa 1957.

46. Wczoraj – dziś – jutro. Wybór felietonów. Oprac. i przedmowa Z. Szwejkowski. Wwa 1973.

47. Pisma wybrane. Wstęp M. Dąbrowska. T. 1–6. Wwa 1981–1982 *Bibl. Klasyków*; wyd. 2 Wwa 1984; wyd. 3 Wwa 1990.

48. Kroniki. Wybór. T. 1–2. Oprac. S. Fita. Wwa 1987.

49. Kroniki. Wybór. Oprac. J. Bachórz. Wr. 1994 *BNI* 285.

50. Opowiadania i nowele. Oprac. T. Żabski. Wr. 1996 *BNI* 291.

Wydania zbiorowe w przekładach

51. Polnoje sobranije soczinienij. Tłum. W.I. Manocki. T. 1–5. Kijów–Charków 1899–1900 (ros.).

52. Vybrané spisy. T. 1–3. Wybór i tłum. H. Teigová. Praga 1950–1952 *Knihovna slovanských klasiků* 1, 8–9 (czes.).

53. Soczinienija. T. 1–5. Moskwa 1955 (ros.).

54. Soczinienija. T. 1–7. Moskwa 1961–1963 (ros.).

55. Twori. Red. M. Stelmach i in. T. 1–5. Oprac. i wstęp: G. Werwes. Kijów 1978 (ukr.).

56. The sins of childhood and other stories. Tłum. B. Johnston. Evanston 1996 *European Classic* (ang.).

Listy

57. Listy do narzeczonej i żony. Oprac. H. Połębska. Wr. 1953.

58. Listy. Oprac. K. Tokarżówna. Wwa 1959 *Z prac IBL PAN*.

59. Ostatnia miłość w życiu B. Prusa. Odnalezione listy oprac. G. Pauszer-Klonowska. Wwa 1962.

60. Nowe listy. Oprac. K. Tokarżówna i S. Fita. Listy do B. Prusa. Oprac. S. Fita. *Arch. Lit.* 1974 t. 19.

Większe zespoły mater. B.P. znajdują się w Bibl. Publ. im. H. Łopacińskiego w Lublinie, Muzeum B. Prusa w Nałęczowie, Bibl. Publ. m.st. Wwy i Bibl. IBL PAN w Wwie.

OPRACOWANIA

NK 17 vol. 1 (1980, T. Tyszkiewicz); LP.

H. SIENKIEWICZ: Szkice literackie. *Gaz. Pol.* 1881 nr 216–219; przedr. *Dziela*. T. 45. Wwa 1951; w: J. Kulczycka-Saloni: H. Sienkiewicz. Wwa 1960 [rec. Pism. T. 1]. — [A. DYGASIŃSKI] Ad.Dyg.: B.P. (A. Glowacki) i jego utwory. *Przegl. Tyg.* 1886 nr 21, 23, 26 [rec. Szkieł i obrazków]. — [A. ŚWIĘTOCHOWSKI] A.S.: A. Glowacki (B.P.). *Prawda* 1890 nr 32–39; przedr. w: Wybór pism krytyczno-literackich. Wwa 1973 [polem.: B. Prus: Słowo o krytyce pozytywnej (Poemat realistyczny w 6 pieśniach)]. *Kur. Codz.* 1890 nr 308–316; przedr. w poz. 42 t. 29, 44 t. 3]. — P. CHMIEŁOWSKI: B.P. i jego „Drobiazgi”. *Ateneum* 1892 t. 68 s. 320–344. — L. WŁODEK: B.P. Zarys społeczno-literacki. Wwa [1918]; wyd. 2 Wwa 1922. — J.S. BYSTRON: Wyobrażenia artystyczne B.P. *Przegl. Warsz.* 1922 nr 11 i odb. — P. ARASZKIEWICZ: B.P. i jego ideały życiowe. Lubl. 1925. — Z. SZWEJKOWSKI: „Lalka” B.P. Wwa 1927; wyd. 2 Wwa 1935. — TENŻE: Powieść P. pt. „Sława”. *Ruch Lit.* 1934 nr 4. — TENŻE: Rękopis nieznanego zakończenia „Faraona”. *Tyg. Ilustr.* 1934 nr 13. — K. TUREY: Psychologia dziecka u P. *Ruch Lit.* 1934 nr 10. — H. ŻYCYŃSKI: „Lalka”. Studium syntetyczno-porównawcze. Lubl. 1934. — J. PUTRAMENT: Struktura nowel P. Wil. 1936. — K. TUREY: B.P. a romantyzm. Lwów 1937. — S. ADAMCZEWSKI: Etyka pisarska P. *Zagadnienia Lit.* 1946 nr 4/6 i odb.; przedr. w: T. Świętosławska: S. Adamczewski. Łódź 1994. — Z. SZWEJKOWSKI: Twórczość B.P. T.1–2. Pozn. 1947; wyd. 2 Wwa 1972. — K.W. ZAWODZIŃSKI: Stulecie trójcy powieściopisarzy. Łódź 1947. — F. ARASZKIEWICZ: B.P. Filozofia. Kultura. Zagadnienia społeczne. Wr. 1948. — J. KOTT: O „Lalce” B.P. Wwa 1948 i wyd. nast. — H. MARKIEWICZ: Realizm krytyczny w twórczości B.P. *pozytywizm*. Wr. 1950 s. 1–72 i odb. — TENŻE: P. i Żeromski. Rozprawy i szkice literackie. Wwa 1954; wyd. 2 popr. i poszerz. Wwa 1964 [tu m.in.: Lalka; Inna zabawa „Lalką”; „Emancypantki”; O realizmie „Faraona”]. — J. KULCZYCKA-SALONI: B.P. Wwa 1955 i wyd. nast. — M. DĄBROWSKA: Szkice myśli o B.P. W: Myśli o sprawach i ludziach. Wwa 1956. — S. GODLEWSKI,

- L.B. GRZENIEWSKI, H. MARKIEWICZ: Śladami Wokulskiego. Przewodnik literacki po warszawskich realiach „Lalki”. Wwa 1957. — Z. SZWEYKOWSKI: Aleksander Glowacki. *Pol. słownik biogr.* t. 8 (1959–60). — *Wspomnienia o B.P.* Oprac. S. Fita, Wwa 1962. — J. KULCZYCKA-SALONI: Powstanie styczniowe w twórczości B.P. *Przegl. Hum.* 1962 nr 3. — Z. SZWEYKOWSKI: Geneza noweli P. „Z legend dawnego Egiptu”. *Munera litteraria*. Poznań 1962. — J. KULCZYCKA-SALONI: B.P. w oczach potomnych. *Z pol. studiów slawist.* Wwa 1963 cz. 2. — S. MELKOWSKI: Poglądy estetyczne i działalność krytycznoliteracka B.P. Wwa 1963. — G. PAUSZER-KLONOWSKA: Trudne życie. Opowieść o B.P. Wwa 1963 i wyd. nast. — TAŻ.: W cieniu należących drzew. Opowieść o B.P. Lubl. 1964 i wyd. nast. — L.B. GRZENIEWSKI: Warszawa w „Lalce” B.P. Wwa 1965. — I. MATUSZEWSKI: B.P. Sylwetka. W: Z pism I. Matuszewskiego. T. 2. Wwa 1965 (prwdr. 1897) [o „Faraonie”]. — J. ŚWIĘCH: Dziecko w twórczości P. *Annales UMCS Sectio F* t. 17 s. 195–220. — J. KULCZYCKA-SALONI: Sienkiewicz i P. *Pam. Lit.* 1966 z. 3. — TAŻ.: *Obraz lit. pol.* S. 4 t. 2 (1966). — *Prace o lit. i teatrze*. Wr. 1966 [tu m.in. T. TYSZKIEWICZ: Młodzieńcza twórczość B.P.; K. TOKARZÓWNA: Autobiograficzne tło i realia „Omyłki” B.P.; E. PIEŚCIKOWSKI: Geneza „Omyłki” B.P.; S. FURMANIK: Uwagi o „Emancypantkach” B.P.; S. FITA: Publicystyka B.P. w roku 1905]. — J.Z. JAKUBOWSKI: Wielka rzeka polskiego życia. *Kultura* 1967 nr 46 [o „Kronikach”]. — J. KULCZYCKA-SALONI: Faraon B.P. Wwa 1967. — H. MARKIEWICZ: „Lalka” B.P. Wwa 1967 [tu także wybór rec., wypowiedzi i mater. różnych autorów; dot. „Lalki”]. — J. KULCZYCKA-SALONI: Nowelistyka B.P. Wwa 1969 [tu także wybór rec. i mów. dot. nowell]. — K. TOKARZÓWNA, S. FITA: B.P. 1847–1912. *Kalendarz życia i twórczości*. Wwa 1969 [zup.: B.P. *Mater.* Wr. 1974 *Arch. Lit.* 19]. — S. TOMCZYK-ZGIERSKA: „Dzieci” – powieściowym rozrachunkiem B.P. z rewolucją 1905–1907. *Lit. pol. wobec idei rewolucyjnych XX w.* Wwa 1969. — E. PIEŚCIKOWSKI: „Emancypantki” B.P. Wwa 1970. — T. TYSZKIEWICZ: B.P. Wwa 1971 [tu wybór omówień twórczości]. — M. KOZANECKI: „Kamizelka”. Analiza i interpretacja noweli. *Rocznik Komisji Historii Lit.* 1972 s. 67–78. — I. OPACKI: B.P. „Z legend dawnego Egiptu”. *Nowela, opowiadanie, gawęda*. Wwa 1974. — Z. SZWEYKOWSKI: „Przemiany” niedokończona powieść B.P. *B.P. Mater.* Wr. 1974 *Arch. Lit.* 19. — L. SZARUGA: „Faraon” jako powieść o państwie. *Teksty* 1975 nr 5. — J. KRZYŻANOWSKI: „The Doll”: an ironic novel. *Russian and Slavic Literature* 1976 s. 267–282 i nadd. — E. PIEŚCIKOWSKI: B.P. Wwa 1977; wyd. 2 Wwa 1985. — I. NAGURSKI: Prus’s „The Outpost”. (Peasants and positivism). *Polish Review* 1978 nr 1 [o „Płacówce”]. — J.R. KRZYŻANOWSKI: P. – batalista. *Pam. Lit.* 1979 nr 4. — S. FITA: „Płacówka” B.P. Wwa 1980. — E. PIEŚCIKOWSKI: „Dzieci” B.P. Wr. 1980 *Rozprawy Lit.* 31. — [J. PIETRKIEWICZ] J. Peterkiewicz: Uzasadnienie klęski w powieściach B.P. *Hum.* J. Kessler. *Prace Polon.* S. 36 (1980). — W. KLEMM: Powstanie listopadowe w twórczości B.P. *Przegl. Hum.* 1981 nr 6. — H. MARKIEWICZ: B.P. a pozytywizm warszawski. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 16 (1981). — K. TOKARZÓWNA: Młodość B.P. Wwa 1981. — A.W. LABUDA: Studium o „Antyku” P. (Recepcja, konstrukcja, konteksty). Wr. 1982 *Rozprawy Lit.* 38. — S. MIKOŁAJCZAK: Składnia wybranych utworów B.P. I.S. Żeromskiego. Poznań 1983. — *Przegl. Hum.* 1983 nr 9/10 [mater. z sesji nauk. „B.P. – problemy twórczości i recepcji” Wwa 1982; m.in. referaty: H. CYBIENKO, S. FITY, A. HERMANNA, J. HVIŠČA, A. KAUPUŻ, J. KULCZYCKIEJ-SALONI, W. KUPISZEWSKIEGO, S. KUŚMIERCZYKA, P. LEHR-SPLAWIŃSKIEGO, A. MAKOWIECKIEGO, A. MARTUSZEWSKIEJ, E. PIEŚCIKOWSKIEGO, M. PŁACHECKIEGO, E. WARZENICY-ZALEWSKIEJ]. — J. TOMKOWSKI: Lekcja profesora Dębickiego. *Pam. Lit.* 1983 z. 4. — J. BACHÓRZ: „Płacówka” B.P. (Projekt kolejnej interpretacji). *Tamże* 1984 z. 3. — S. DOBRZYCKI: B.P. a matematyka. *Kwart. Hist. Nauki* 1984 nr 1. — J. KULCZYCKA-SALONI: „Faraon” w świetle eseju P. o powieści Sienkiewicza „Ogniem i mieczem”. *W kręgu zagadnień pol. powieści hist. XIX w.* Lubl. 1984. — E. PIEŚCIKOWSKI: Dlaczego „Chybiona powieść”? [dot. „Anielki”]. *Ruch Lit.* 1984 nr 3 i odb. — J. TOMKOWSKI: Pozytywista w poszukiwaniu religii. *Znak* 1984 nr 353. — Z.K. WRÓBLEWSKI: To samo ramię. O B.P. Wwa 1984 [o stosunku B.P. do powstania styczniowego]. — J. BACHÓRZ: Nad tekstem „Lalki”. *Prace Polon.* S. 41 (1985). — A.Z. MAKOWIECKI: P. wobec modernizmu. W: Wokół modernizmu. Wwa 1985. — J. RUTKOWSKI: Motywy kieleckie w „Kronikach” B.P. *Studia Kieleckie* 1985 nr 4. — G. SZCZEŚNIAK: Nowelistyka B.P. w latach 1880–1885. Droga do formy. *Annales UMCS Sectio F* 1985 t. 3. — G.D. WERWES: Tworczyst B.P. *Polska literatura i Ukraina*. Kijów 1985. — E. WARZENICA-ZALEWSKA: Dwa zakończenia „Faraona” a sens ideowy powieści. *Pam. Lit.* 1985 z. 2. — CH. KASPAREK: Prus’s „Pharaoh” and Curtin’s translation. *Polish Review* 1986 nr 2/3. — J. KULCZYCKA-SALONI: O „Faraonie” – słów kilka. *Teoretyczne aspekty powieści hist.* Kat. 1986. *Prace Nauk. UŚI* nr 741. — J. TOMKOWSKI: Neurotyczni bohaterowie powieści P. *Pam. Lit.* 1986 z. 2. — K. WOLNY: Pamiętnik starego subiekta w „Lalce” B.P. *Prace Hum. Tow. Nauk. Rzeszowskiego* 1986 nr 27. — J. BACHÓRZ: Rumieńce Stanisława Wokulskiego. *Polonistyka* 1987 nr 8. — TENŻE: Uwagi o fabule „Lalki” P. *Fabula utworu lit.* Tor. 1987. — S. BORTNOWSKI: Gry i zabawy z „Lalką” B.P. *Polonistyka* 1987 nr 8. — S.W. BRUJEW, O.N. SZEWCZENKO: Strukturalno-semantyczna model chudożestwiennogo pieriewoda prozy (na materiale ruskogo i ukraińskiego pieriewodów romana B.P. „Kukła”). *Slavia Orientalis* 1987 nr 3/4. — B. CHWEDCZUK: Dziedzictwo romantyzmu w twórczości B.P. *Rocz. Hum.* 1987 nr 1. — E. CZAPLEJEWICZ: Lalki i Platon. *Mies. Lit.* 1987 nr 1. — S. PITTA: „Pozytywista ewangeliczny”. Problematyka religijna w twórczości B.P. *Rocz. Hum.* 1987 nr 1. — J. KULCZYCKA-SALONI: Twórczość B.P. (w siedemdziesiątą piątą rocznicę śmierci pisarza). *Przegl. Hum.* 1987 nr 11. — J. TOMKOWSKI: Robinson Crusoe, Don Kichot i tłum. *Pam. Lit.* 1987 nr 234. — TENŻE: Sennik B.P. *Twórczość* 1987 nr 10. — J. ŻADZIŁKO-SZTACHELSKA: Między empirią a metafizyką. O „Wędrówce po ziemi i niebie” B.P. *Zesz. Nauk. UW. Filia w Białymstoku. Filol. Pol.* 1987 t. 11. — E. CZAPLEJEWICZ: Greci „Faraon”. *Mies. Lit.* 1988 nr 1. — TENŻE: P. wobec żywiołu poezji. *Poezja* 1988 nr 10. — W. KLEMM: Dusze w niewoli. *Z domu niewoli*. Wr. 1988 s. 197–220. — P. LEHR-SPLAWIŃSKI: P. jako kolorysta? *Przegl. Hum.* 1988 nr 7. — *Prus. Z dziejów recepcji twórczości*. Oprac. E. Pieścikowski. Wwa 1988 s. 452. — J. SZCZEŚNIAK: Mickiewicz a historie fikcyjne B.P. *Dziedzictwo romantyczne w lit. pozytywizmu i Młodej Polsce*. Lubl. 1988. — J. BACHÓRZ: „Lalka”, czyli pozytywizm w alianżu z romantyzmem. *Zesz. Nauk. UG. Prace Hist.* 303

- Lit. 1889 nr 15. — A. BACZEWSKI: Zagadnienia stylu w nowelach B.P. Rzeszów 1989. — E. CZAPLEJEWICZ: Trop platoński w poetyce P. *Przegl. Hum* 1989 nr 11. — P. LEHR-SPLAWIŃSKI: Liryczny scjentyzm surrealizmu. *Przegl. Hum* 1989 nr 2. — TENŻE: P. i Cézanne albo rodzime wątki kubistyczne. *Tamże* 1989 nr 1. — E. PIEŚCIKOWSKI: Nad twórczością B.P. Pozn. 1989. — A. PIHAN: Funkcje stylistyczne rutenizmów leksykalnych w prozie B.P. *Studia Polon.* 16/17 (1988/89). — M. ZAKRZEWSKA: Stanisław Wokulski – bohater „Lalki” B. P. Szczecin 1989. — A. BACZEWSKI: Wielofunkcyjność stylów ironicznego i karykaturalno-groteskowego w nowelach B.P. *Rocz. Nauk-Dydakt. WSP w Rzeszowie. Filol. Pol.* 1990 z. 19. — T. BUDREWICZ: „Lalka”. Konteksty stylu. Kr. 1990. — *Miasto słów. Studia z hist. lit. i kult. drugiej poł. XIX w.* Białystok 1990 [tu m.in.]: E. PACZOŚKA: Warszawskie Elizjum. Ulica w „Lalce” P.; J. ŻADZIEKO-SZTACHELSKA: P. wędrujący. — M.K. MIKOŚ: Amerykańskie tłumaczenie „Faraona” P. i echa jego recepcji. *Pam. Lit.* 1990 z. 2. — J. TYNECKI: Eros rozcząstkowany (albo P. wobec Androgyne). *Prace Polon.* 46 (1990). — E. WARZENICA-ZALEWSKA: O źródłach powieści „Faraon” B.P. *Przegl. Hum.* 1990 nr 7. — T. WÓJCIK: Paryska utopia B.P. *Przegl. Hum.* 1990 nr 7. — J. BACHÓRZ: „Polska zwyciężyła Niemców pod Grunwaldem, a – co z tego?”. O ekonomii politycznej B.P. *Teksty Drugie* 1991 nr 5. — L.J. BUDD: Polski realizm i naturalizm a specyficzność amerykańska: „Lalka” P. *Przegl. Hum.* 1991 nr 1. — E. ŁOCH: B.P. dialog z czytelnikiem. W: Między autorem – narratorem – bohaterem a czytelnikiem. Lubl. 1991. — E. PIEŚCIKOWSKI: B.P. – pisarz niepopularny. *Fakty i interpretacje.* Wwa 1991. — J. BACHÓRZ: „Lalka” w kontekście Trylogii [H. Sienkiewicz]. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 36/37 (1991/1992). — S. FITA: Niezrealizowany projekt powieści B.P. o niewoli babilońskiej. *Pam. Lit.* 1992 z. 4. — B. KLUKOWSKI: B.P. Wwa 1992. — *Lalka i inne. Studia w stulecie pol. powieści realistycznej.* Oprac. J. Bachórz. Wwa 1992 [tu art.: J. BACHÓRZA, K. BARTOSZYŃSKIRGO, J. DATY, S. FITY, A. MARTUSZEWSKIEJ, E. PACZOŚKI]. — A. PIHAN-KIJASOWA: Zapożyczenia angielskie w prozie B.P. *Slavia Occidentalis* 1991/92 t. 48/49. — *Powieści pol. XIX w.* Lubl. 1992 [tu m.in.]: J. KULCZYCKA-SALONI: „Faraon” – próba interpretacji; E. PIEŚCIKOWSKI: „Emancypantka” i „Emancypantki” B.P.; E. WARZENICA-ZALEWSKA: O „Lalce” B.P. — E. WARZENICA-ZALEWSKA: Pojęcie humoru i jego rola w powieściopisarstwie polskim drugiej połowy XIX w. (na przykładzie twórczości B.P.). *Przegl. Hum.* 1992 nr 6. — T. ŻĄBSKI: Polskie kresy zachodnie w oczach P. i Sienkiewicza. *Annales Silesiae* t. 22(1992). — *B.P. Twórczość i recepcja.* Red. E. Łoch i S. Fita. Lubl. 1993 [mater. z sesji nauk.; tu referaty: J. BACHÓRZA, G. FILIPA, S. FITY, B. KRYDY, J. KULCZYCKIEJ-SALONI, E. ŁOCH, M.J. MIKOŚ, J. PRYSIECKIEGO, Z. PRZYBYŁY, K. STĘPNIKA, J. SZCZEŚNIAK, J. TOMKOWSKIEGO]. — T. BUDREWICZ: „Kamizelka” – „obserwatorium społecznych faktów”. *Ruch Lit.* 1993 z. 5. — K. GAJDA: „Cienie” w świetle paraboli. *Rocz. Kom. Hist.-Lit.* 29/30 (1992/1993). — M.J. MIKOŚ: The reception of Prus's „The Pharaoh” in the United States. *Polish Review* 1993 nr 1. — *Pol. powieści XIX i XX w. Interpretacje – analizy – konteksty.* T. 1. Lubl. 1993 [tu m.in.]: H. CYBIENKO: „Lalka” a rosyjska powieść społeczno-psychologiczna; Sz. KOBYLIŃSKI: P. i Boy; K. WOLNY: Struktura gatunkowa „Pamiętnika starego subiekta” w „Lalce”. — *Religijne tradycje lit. pol.* t. 3. Lubl. 1993 [tu m.in.]: S. FITA: „Pozytywista ewangeliczny”. (Problematyka religijna w twórczości B.P.); K. TOKARZ: Inspiracje i motywy biblijne w twórczości B.P.]. — K. TOKARZÓWNA: Powstanie styczniowe w biografii B.P. Lubl. 1993. — K. WOJDA: „Kroniki” B.P. jako źródło historyczne. *Wiad. Hist.* 1993 nr 3. — T. BUJNICKI: B.P. „Omyłka”. Poetyka i konteksty. *Ruch Lit.* 1994 nr 3/4. — Ch. KASPAREK: Prus's „Pharaoh”: the creation of a historical novel. *Polish Review* 1994 nr 1. — H. MARKIEWICZ: Co się stało z „Lalką”? W: Literatura i historia. Kr. 1994. — K. TOKARZÓWNA: Dar widzenia świata przez pryzmat Ewangelii w twórczości B.P. *Zesz. Karmelitańskie* 1994 nr 1. — K. BILIŃSKI: O erotyzmie „Antka” B.P. *Prace Polon.* 50 (1995). — E. IHNATOWICZ: „Emancypantki”. (Skromne suknie emancypantek). W: Literacki świat rzeczy. Wwa 1995. — H. MARKIEWICZ: O P. i Żeromskim. W: Prace wybrane. T. 1. Kr. 1995. — E. PACZOŚKA: „Lalka”, czyli rozpad świata. Białystok 1995. — Z. PRZYBYŁA: „Lalka” B.P. Semantyka – kompozycja – konteksty. Rzeszów 1995. — D. WIERZCHOŁOWSKA: Panna Klara Howard: literacki portret pozytywistycznej emancypantki. *Studia i Mater. WSP w Zielonej Górze. Filol. Pol.* 1995 z. 7. — TAŻ: „Życie duszy”. Rzecz o niektórych aspektach psychologii postaci w utworach B.P. *Tamże* 1995 z. 8. — J. PIŁATOWICZ: B.P. wobec problemów cywilizacji technicznej. (Próba rekonstrukcji poglądów na podstawie „Kronik tygodniowych”). *Kwart. Hist. Nauki* 1996 nr 1. — J. SZCZEŚNIAK: Kreacje bohaterów żydowskich w twórczości B.P. *Lit. portrety Żydów.* Lubl. 1996. — D. WIERZCHOŁOWSKA: Wokół myśli o macierzyństwie w „Emancypantkach” B.P. *Studia i Mater. WSP w Zielonej Górze. Filol. Pol.* 1996 z. 9. — A. BACZEWSKI: Początek „Kamizelki” B.P. w świetle ilokucji. *Myśl, słowo i milczenie.* Rzeszów 1997. — W. KLEMM: „Panna Leokadia widzi cały garnitur”. (O ubraniach w „Lalce” B.P.). *Pam. Lit.* 1997 z. 4. — R. LÓW: P. w domenie hebrajskiej. (Rekonesans). *Accent* 1997 nr 4. — Z. MACHWITZ: Filmowy „Faraon” jako światowej rangi fenomen artystyczny. *Tygiel Kult.* 1997 nr 8/9. — S. FITA: B.P. a wiek XX. *Rocz. Hum.* 1998 nr 1. — *Jubileuszowe „żniwo u P.”. Sesja Prusowska w Częstochowie 1997.* Oprac. Z. Przybyła. Częstochowa-Kr. 1998. — E. PIEŚCIKOWSKI: B.P. Pozn. 1998. — *Spojrzenie na P. i jego bohaterów. Mater. z sesji w 150. rocznicę urodzin B.P.* Wstęp: S. Żak. Kielce 1998. — E. WARZENICA-ZALEWSKA: O źródłach powieści „Faraon” B.P. *Przegl. Hum.* 1999 nr 7. — M. GLOGER: Determinizm w „Lalce” B.P. *Pam. Lit.* 2000 z. 2. — T. SMÓŁKOWA: Budowa słowotwórcza rzeczowników w „Lalce” B.P. *Prace Filol.* 2000 t. 45. — W. SONCZYK: B.P. – publicysta, redaktor, teoretyk prasy. Wwa 2000.

T.T.

PRUSINOWSKI Jan 1818–1892

Urodzony w 1818 we wsi Podorożna na Podolu w rodzinie drobnej szlachty; syn Adama i Anny z Synhajewskich. Po ukończeniu szkoły w bazylianów w Lubarze na Wołyniu studiował na wydziale prawa uniwersytetu kijowskiego. Brał udział w nielegalnej działalności związanej ze Stowarzyszeniem Ludu Polskiego. Po wykryciu spisku Szymona Ko-

narskiego był krótko więziony w 1839, następnie zesłany do Symbirsk za zastrzeżeniem odpracowania 10 lat w oddalonych guberniach cesarstwa rosyjskiego. Debiutował w 1842 poezjami ogłoszonymi pod pseudonimem Jakuba Synhajewskiego w *Athenaeum* (t.1). W 1844–46 kontynuował studia prawnicze na uniwersytecie w Kazaniu. Ostatni rok studiów odbył w Moskwie uzyskując stopień kandydata praw. W 1845–46 był współpracownikiem *Athenaeum* i wówczas nawiązał korespondencję z redagującym pismo Józefem Ignacym Kraszewskim, z którym po latach serdecznie się przyjaźnił. Po powrocie z zesłania osiadł w 1848 w Żytomierzu, gdzie początkowo pracował w kancelarii gubernatora, później jako obrońca sądowy. W 1852 ożenił się z Marią Iwanowską. Utwory poetyckie, drobne przekłady oraz szkice obyczajowe i artykuły o tematyce folklorystycznej drukował w 1854–55 przeważnie w czasopismach warszawskich, m.in. w *Bibliotece Warszawskiej* i *Dzienniku Warszawskim* (tu m.in.: „Jak przyszło tak poszło. Legendy palestranckie”. 1855 nr 324–327), w późniejszych latach w *Gazecie Codziennej* (1859–64; tu m.in.: „Kilka słów o J. Słowackim”. 1859 nr 268, 270; „Kilka wspomnień z młodości A. Mickiewicza”. 1860 nr 41–45; „Korespondencje z Żytomierza”. 1860–64), *Tygodniku Ilustrowanym* (1861–67), *Tygodniku Mód i Nowości* (1862–71), *Tygodniku Powozecznym* (1880–83). Zmarł 9 grudnia 1892 w Żytomierzu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Szkice dorywcze. *Dzien. Warsz.* 1854 nr 26 – 1855 nr 107 (z przerwami).

2. Listy z domku za miastem. *Dzien. Warsz.* 1854 nr 148 – 1855 nr 206 (z przerwami).

3. Poezje. Wwa 1856.

Tu cz. 1: Dumki i pieśni; cz. 2: Obrazki i wiersze różne. Do niektórych wierszy muzykę skomponował S. Moniuszko i A. Kątski.

4. Z podań ludu i z obcej mowy. Wwa 1856.

Tu m.in. przekł. wierszy M. Lermontowa, A. Puszkina i H. Heinego.

5. Książeczka rymowana dla dzieci i piosennik dla młodocianego wieku. Wwa 1889.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 2 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Praca edytorska

6. Po ziarnie. Zbiorek pamiątkowy. Wil. 1861. Współwyd.: M. Krupowicz. Zbiorek wyd. dla uczczenia W. Tomaszewicza.

Zbiór 135 listów do J.I. Kraszewskiego z 1842–65 w Bibl. Jagiel.

O P R A C O W A N I A

NK 9 (1972); LP.

M. DUBIECKI: Młodzież polska w Uniwersytecie Kijowskim przed rokiem 1863. Kijów 1909. — C. GAJKOWSKA: Z tajemnic redakcyjnych księgi „Po ziarnie”. *Ruch Lit.* 1962 z. 1. — J. GRODZKI: P.J. *Słownik biograf. adwokatów pol.* T. I. Wwa 1982. — R. SKRĘT: *Pol. słownik biograf.* 28 (1985). — W. ŚLIWOWSKA: J.P. W: *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX w.* Wwa 1998.

H.G.

PRZECLAWSKI Józef Emanuel 1799–1879

Urodzony w 1799 we wsi Różanie w powiecie słonimskim w rodzinie szlacheckiej; syn Antoniego, podkomorzego słonimskiego. Na Uniwersytecie Wileńskim studiował prawo w tym czasie, co Adam Mickiewicz. Stopień kandydata filozofii uzyskał w 1817. Opublikował w *Pamiętniku Magnetycznym* fragment przekładu książki Louis Thénarda z dziedziny chemii pt. „Sposoby poznawania materiałów” (1817 t. 2). W 1818 objął urząd pisarza powiatu słonimskiego. Jego debiutem literackim był wiersz „Koń”, ogłoszony w 1820 w *Tygodniku Wileńskim* (t. 9 nr 158). W 1821 został członkiem nowogrodzkiej loży wolnomularskiej Węzeł Jedności. W 1822 przeniósł się do Petersburga i dwa lata później rozpoczął pracę w kancelarii ministra spraw wewnętrznych. Utrzymywał kontakty z przebywającym wówczas w Petersburgu Adamem Mickiewiczem. W 1830 wraz z Franciszkiem Malewskim założył *Tygodnik Petersburski*, którego przez wiele lat był redaktorem i wydawcą. Oglaszal tu artykuły, recenzje i drobne przekłady, podpisując je niekiedy: J.E. herbu G., J. Em. herbu Głubicz, Mikros. Za potępienie powstania listopadowego został — przez Trybunał Emigracji Polskiej w Paryżu — zaocznie skazany na karę śmierci; wyrok został wykonany symbolicznie na portrecie P. w Batignolles. Ożenił się w 1831 z Francuzką, Franciszką, wdową po hr. Chwostowie. W 1833–61 pracował na stanowisku głównego tłumacza z języka rosyjskiego, a od 1840 — dyrektora kancelarii Komisji Kodyfikacyjnej Królestwa Polskiego. Od 1841 należał do utworzonego przez Henryka Rzewuskiego zachowawczo-ugodowego ugrupowania pisarzy i publicystów skupionych wokół *Tygodnika Petersburskiego* (tzw. koterii petersburskiej). W 1842 drukował artykuły w *Athenaeum* (tu m.in.: „Charakterystyka współczesnych. A. Przeclawski. Szkic”, podp.: J.Em.G.). W 1851–52 współpracował z *Gazetą Warszawską*. Jako przedstawiciel Królestwa Polskiego był od 1853 członkiem Głównego Zarządu Cenzury. W 1859 jeździł do Paryża. W 1862 został członkiem Rady do Spraw Prasy i pełnił obo-

wiązki jej prezesa do czasu przejścia na emeryturę (1865). W 1863 przebywał na kuracji w Karlsbadzie. W 1872 osiadł w majątku żony w gubernii twerskiej. Pisał wspomnienia w języku rosyjskim. Ich fragmenty ogłoszono w czasopiśmie: *Russkij Archiw i Russkaja Starina*. Zmarł 22 grudnia 1879 w Twerze.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętniki rozumowane. Fragm. ogł. *Tyg. Petersb.* 1831 nr 10, 29, 38, 52, 66, 97; 1832 nr 30; 1837 nr 27. Wyd. osob. z podtyt.: *Zbiorek I*. Wil. 1844.

2. Śmierć i odrodzenie. Opowiadanie psychologiczne. Wil. 1844.

3. Kalejdoskop wspomnianij. *Russkij Archiw* 1872. Wyd. osob. cz. 2-3. Moskwa 1874.

Podp.: Clprianus.

Tu: 1. N.N. Nowosilcow; 2. Adam Mickiewicz; 3. 1811 i 1812 годы.

Fragm. cz. 2 w przekł. pol. ogł. pt. Wspomnienie o pobycie Adama Mickiewicza w Petersburgu (z *Ruskiego Archiwu*). *Tyg. Ilustr.* 1872 nr 260-261 (podp.: Cyprynus).

4. Wspominanijsa. Fragm. ogł. *Russkaja Starina* 1874-76, 1878, 1883, 1890.

5. Józef Oleszkiewicz. (Ze wspomnień Petersburga). Z autografu (w jęz. pol.) oprac. A. Drogozewski. *Prace Komisji do Badań nad Historią Lit. i Oświaty*. T. I. Wwa 1914.

Tekst w jęz. ros. pt. Bieglyje ocerki. Iosif Oleszkiewicz. *Russkaja Starina* 1876 t. 16.

Przekłady

6. P. Mérimée: Waza etruska. Powieść z francuskiego. *Tyg. Petersb.* 1830 nr 48-49.

Podp. tłum.: J. Przec.

7. A. Puszkina: Dama Płkowa. Powieść. *Tyg. Petersb.* 1834 nr 23, 25, 27.

Podp. tłum.: J. Prz.

8. H. Taine: O filozofii sztuki. Kurs wykładany w Szkole Szuk Pięknych w Paryżu. *Szkiece Społ. i Lit.* 1876 nr 17-24.

Zbiór 19 listów do J.I. Kraszewskiego z 1837-57 w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972).

M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832-1848. Cz. 1-2. Wr. 1953-59. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza* (1957). — M. INGLOT: Poglądy literackie koterii petersburskiej w latach 1841-1843. Wr. 1961. — L. BAZYŁOW: Polacy w Petersburgu. Wr. 1984. — M. INGLOT: *Pol. słownik biograf.* 28 (1985).

PRZESMYCKI Zenon 1861-1944

Urodzony 22 grudnia 1861 w Radzynie Podlaskim; syn Tomasza, inżyniera drogowego, i Marii z Przanowskich. Uczęszczał w Warszawie do IV Gimnazjum Państwowego, w 1883 ukończył studia prawnicze uwieńczone złotym medalem. Od 1880 był członkiem Kółka Czeskiego i pełnił w nim funkcję sekretarza. W tym czasie rozpoczął działalność literacką. Przekłady z literatury czeskiej, recenzje i utwory oryginalne zamieszczał w licznych czasopiśmie warszawskich, m.in. w: od 1881 *Kurierze Codziennym* (tu debiut wierszem „W Pieninach”, nr 271), od 1882 w *Kłosach*, *Kurierze Warszawskim*, *Tygodniku Ilustrowanym*, *Tygodniku Mód i Powieści*, od 1883 w *Kraju*, *Bibliotece Warszawskiej* i *Bluszczu*, a później także w *Ateneum* i *Głosie*. W *Wiadomościach Bibliograficznych* prowadził dział „Slavica” (1885-86). W 1887 objął redakcję *Życia*, lecz w połowie 1888 zrezygnował z niej. Po odbyciu służby wojskowej, od roku następnego kontynuował studia prawnicze w Paryżu, a w 1890-94 — w Wiedniu, skąd ponownie udał się do stolicy Francji. Dało mu to okazję do zapoznania się z nowymi prądami w literaturze europejskiej oraz możliwość nawiązania osobistych kontaktów z wieloma wybitnymi pisarzami obcymi. Drugi pobyt w Paryżu poświęcił głównie na zbieranie materiałów do biografii i twórczości Józefa Hoene-Wrońskiego i (od ok. 1897) Cypriana Norwida. W 1900 wrócił do Warszawy; w 1905 zawarł związek małżeński z Anielą Hoene, właścicielką żeńskiego gimnazjum, stryjeczną wnuczką Józefa. W 1901-07 z własnych funduszy wydawał i redagował *Chimerę*, czasopismo poświęcone sztuce i literaturze, które za wysoki poziom graficzny zostało odznaczone srebrnym medalem na wystawie sztuki stosowanej w Krakowie (1905). W następnych latach zajmował się tłumaczeniem utworów poetów różnych narodowości, obok wcześniejszych czeskich także francuskich, angielskich, belgijskich, włoskich i rosyjskich — ogłaszanych głównie w poznańskim *Zdroju* (1917-18). Wśród przekładanych autorów (ok. 113 nazwisk) znajdowali się czołowi reprezentanci literatury europejskiej: Maurice Maeterlinck, Alfred de Vigny, August Villiers de l'Isle-Adam, Paul Verlaine, Algernon Charles Swinburne, Armand Sully-Prudhomme, Edgar Allan Poe, Stéphane Mallarmé, Jose Maria de Hérédia, Julius Zeyer, Arthur Rimbaud, którego „Statek pijany” w jego tłumaczeniu (1892) stał się swoistym manifestem literackim (zamieszczają go do dziś liczne antologie). Na stałe przyjął pseudonim Miriam, a w *Chimerze* pseudonim zespołowy Tredecim. W 1919-20 pełnił obowiązki ministra sztuki i kultury. Był prezesem Polskiego Towarzystwa Ochrony Prawa Autorskiego

H.G.

(redagował biuletyn Towarzystwa), honorowym członkiem Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich, prezesem Straży Piśmiennictwa Polskiego (1926), od 1933 był członkiem Polskiej Akademii Literatury. Pod koniec życia niemal wyłącznie poświęcił się gromadzeniu i edycji dzieł Norwida. Spuściznę rękopiśmienną poety ocalił przed rozproszaniem zamieszczając ją wraz z komentarzami najpierw w *Chimery*, a potem w kolejnych tomach (np. „Inedita”, „Poezje wybrane”) i edycjach zbiorowych („Pisma zebrane”, „Wszystkie pisma”). Dzięki tej pracy dzieło Norwida uzyskało należne mu miejsce w literaturze narodowej. Jako wydawca P. realizował własny program artystycznego edytorstwa. Dzięki swej pracy przekładowej stał się współtwórcą modernizmu polskiego. Swą wieloletnią działalnością wywarł duży wpływ na współczesne mu pokolenie literackie, o czym świadczy m.in. licząca setki listów korespondencja zachowana w rękopisach Biblioteki Narodowej. Odznaczony był Orderem Odrodzenia Polski oraz francuską Legią Honorową, posiadał również wysokie odznaczenia czeskie i belgijskie. Zmarł 17 października 1944 w Warszawie w szpitalu powstańczym na Żurawiej; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Z chwil wolnych. Wiązanka prac literackich. Wwa 1884.

Współautorzy: A. Chomiński, R. Lech, K. Sękowski.

2. Czary młodości. Liryczny pamiętnik duszy (1881–1891). Wiedeń 1893.

3. Pro arte. Uwagi o sztuce i kulturze. Wwa 1914. Przekł. niem. 1982.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 3 (1965); *Zbiór poetów pol.* 4 (1965) oraz w licznych antologiach literatury Młodej Polski; art. kryt.-lit.: *Programy i dyskusje lit. okresu Młodej Polski*. Wr. 2000.

Wybory utworów w przekł.: czes.: wiersze (część z nich nie ogl. po pol.) wyd. J. Nečas pt. *Básně Miriamovy*. Praha 1895; białorus.: *Tvory. Versy, narysy, pereklydy, listy*. Wybór i oprac.: U. Marchel. Mińsk 1988.

Przekłady

4. J. Vrchlický: Drahomira. Tragedia w 5 a. Wwa 1883.

5. J. Vrchlický: Duch i świat. Poezje. Wwa 1884.

6. J. Vrchlický: Vittoria Colonna. Poemat. Wwa 1885 odb. z *Ateneum*.

7. J. Vrchlický: Do życia. Komedia w 1 a. Wwa 1888 odb. z *Życia* 1887.

8. Ch. Leconte de l'Isle: Erynie. Tragedia starożytna w 2 a. wierszem. Kr. 1891.

9. M. Maeterlinck: Wybór pism dramatycznych. Wwa 1894.

Tu wstęp pt. Maurycy Maeterlinck. Stanowisko jego w literaturze belgijskiej i powszechnej. Ogl. uprzednio *Świat* 1891 nr 3–24.

10. J. Zeyer: Na pograniczu obcych światów. Wwa 1901.

11. J. Zeyer: Wybór pism. Wwa 1901.

12. M. Schwob: Krucjata dziecięca. Wwa 1903.

13. A. Gide: Prometeusz źle spętany. Wwa 1904.

14. J. Péladan: Ostatni wykład Leonarda da Vinci. Wwa 1907.

15. A. Villiers de l'Isle-Adam: Axel. – Bunt. Wwa 1917.

16. U poetów. Przekłady z poezji francuskiej, belgijskiej i włoskiej XIX w. Wwa 1921. Wyd. nast.: wybór, oprac. i posłowie: P. Hertz. Wwa 1992.

17. A. Villiers de l'Isle-Adam: Vox populi i inne wybrane „opowieści okrutne”. Wwa 1924. Wyd. nast. zmien. pt. *Tortura nadziei, opowieści okrutne*. Wwa 1993.

18. W.B. Yeats: Hanrahan Rudy. Wwa 1924.

19. J. Zeyer: Trzy legendy o krucyfiksie. Wwa 1924.

Prace edytorskie

20. Pamięci Cypriana Norwida. Wwa 1904.

Jest to tyt. powtórzenie „norwidowskiego” t. 8 *Chimery*, zawierającego inedita utworów i listów Norwida.

21. C. Norwid: Pisma zebrane. T. A (cz. 1–2), C, E. Wwa–Kr. 1911 [1912–1913], t. F. Kr. 1946.

Planowane t. B, D, G, H nie ukazały się. Przerwany wybuchem wojny druk t. F ukończył na podstawie ocalałej części nakładu W. Borowy.

22. Trzy fragmenty epickie C. Norwida z odnalezionych rękopisów poety w r. 1915 do druku podane. Wwa 1915.

23. C. Norwid: Poezje wybrane z całej odszukanej po dziś puścizny poety. Wwa 1933 [1932].

24. C. Norwida antologia artystyczna. Wwa 1933.

25. C. Norwida Inedita. (I, II, III). Wwa 1933.

26. C. Norwid: Miłość czysta u kąpieli morskich. Wwa 1934.

27. C. Norwid: Wszystkie pisma do dziś w całości lub fragmentach odszukane. T. 3–9. Wwa 1937–1939. T. 7 zniszcz. w 1939, z egz. korektowego wyd. Z. Zaniewicki. Londyn 1957.

Wydania zbiorowe i wybory

28. Wybór pism krytycznych. Wstęp [i bibliogr. prac krytycznych Z.P.] oprac. E. Korzeniewska. T. 1–2. Kr. 1967.

29. Wybór poezji. Oprac. T. Walas. Kr. 1982.

Kosp., w tym kosp. *Chimery* oraz ponad 500 listów związanych z edycją pism Norwida znajdują się głównie w Bibl. Nar. w Wwie.

A. NEUWERT-NOWACZYŃSKI: Miriam. W: Studia i szkice. Lw 1901. — M. SZUREK-WISTI: Miriam — tłumacz. Kr. 1937 [tu bibliogr. przekł. Z.P.]. — S. KOCZOROWSKI: Z.P. (Miriam). *Pam. Lit.* 1946 z. 3/4. — B. BORKOWSKA: *Pol. krytyka lit.* 4 (1959). — E. KORZENIEWSKA: Miriam nieznaną. *Pam. Lit.* 1959 z. 3/4. — O. MISUNA: Proces o prawa do spuścizny literackiej po C. Norwidzie. W: Warszawski Pitaval literacki. Wwa 1960. — E. KORZENIEWSKA: Miriam — redaktor Życka. *Ruch Lit.* 1961 nr 2. — TAŻ: Miriam a Norwid. *Pam. Lit.* 1965 z. 2. — TAŻ: Miriam a dekadentyzm i symbolizm. *Z problemów lit. pol. XIX w.* T. 1, Wwa 1965. — B. CZAYKOWSKI: Poetic theories in Poland: P. and Przybyszewski. *The Polish Review* 1966 nr 3. — K. WYKA: Modernizm polski. Kr. 1968 (prwd: 1959). — J.W. GOMULICKI: Dzieło Z.P. W: C. Norwid: Pisma wszystkie, T. 2. Wwa 1971. — S. BRZÓZOWSKI: Miriam — zagadnienie kultury. W: Kultura i życie. Wwa 1972 (prwd. 1904). — M. KOCIĘCKA: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — Z. KRAJEWSKA: Recepcja literatury angielskiej w epoce modernizmu. Wr. 1972. — B. ROGATKO: Utopia Miriama. W: Utopie Młodej Polski. Łódź 1972 (prwd. 1968). — W. LORANC: S. Przybyszewski i Z.P. jako twórcy programu estetycznego. W: Sztuka i społeczeństwo w programie artystycznym polskiego modernizmu 1897–1907. Kr. 1973. — A. SEONIMSKI: Alfabety wspomnień. Wwa 1975. — Z. KUDEROWICZ: O swoistości monizmu modernistycznego. *Studia Filoz.* 1976 nr 5. — D. WASYL: Sztuka jako absolut w estetyce Z.P. *Annales UMCS Sectio F*, t. 1 (1976) s. 321–334. — M. PODRAZA-KWIATKOWSKA: *Obraz lit. pol.* s. 5 t. 4 (1977). — F. ZIEJKA: Sztuka polsko-prowansalska. Wr. 1977. — I. FRANKO: Odczyty Miriama. Kr. 1979. — B. KOC: Z.P. (Miriam) — bibliofil, edytor i tłumacz. *Rocz. Bibl. Nar.* 15 (1979) s. 235–291. — B. KUŚ: Translatorskie propozycje Z.P. W: Poezja rosyjska w polskim życiu literackim przełomu XIX i XX w. Wr. 1979. — B. KOC: Miriam. Opowieść biograficzna. Wwa 1980. — Z. ZANIEWICKI: Od Amazonki do Wisły. Londyn 1980. — J.W. GOMULICKI: Zygakiem. Wwa 1981. — A. OŁĘDZKA-FRYBESOWA: Przekład jako interpretacja. *Lit. na Świecie* 1982 nr 7 [dot. tłum. „Statku pijanego” A. Rimbaud]. — R. PADOŁ: Filozofia religii polskiego modernizmu. Kr. 1982. — J. SOWIŃSKI: Szkoła typograficzna Młodej Polski. Wr. 1982. — M. GIERGIELEWICZ: Studia i spotkania literackie. Wwa 1983. — A. RYSZKIEWICZ: Miriam-P. i Manggha-Jasiński. *Akcent* 1983 nr 2; też wersja ang. *Polish Art Studies (Wr)* 8 (1987) s. 245–247. — J. ZIELIŃSKI: Miriam, poeta czeski. *Twórczość* 1983 nr 5. — R. ZIMAND: „Apollon” „Chimerę” ścigający. *Porównania*. Wwa 1983. — A. ZYGA: Krakowskie czasopisma drugiej połowy XIX w. Kr. 1983. — *Poezja* 1984 nr 6/7 [nr specjalny]. — M. PODRAZA-KWIATKOWSKA: „Żyjąc w pięknie”. O Miriamie — krytyku. W: Somnambulicy — dekadenci — herosi. Kr. 1985 (prwd. Wwa 1969). — B. KOC: *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — M. BUŚ: Z.P. jako czytelnik Norwida. *Studia Norwidiane* 7 (1989) s. 41–62. — H. STEPIEN: Moderniści z Monachium i Miriam. *Biul. Hist. Sztuki* 1989 nr 1. — P. OBRĄCZKA: Zapomniany tekst Miriama. *Przegl. Hum.* 1990 nr 4. — G. IGLIŃSKI: Liryczna transfiguracja bajko-

wego bohatera — „Il bove” G. Carducciego z wiersze Z.P., L. Staffa i B. Leśmiana. *W stronę dwudziestolecia Rzeszów* 1993. — J. MAGNUSZEWSKI: Nad czeskim rozdziałem literackiej biografii Miriama. W: Literatura polska w kręgu literatur słowiańskich. Wr. 1993. — J. SOSNOWSKI: Śmierć czarownicy! Szkice o literaturze i wątpliwości. Wwa 1993. — E. JAKIEL: Miriam contra Pinę. *Tytuł* 1994 nr 4. — G. LEGUTKO: „Sztuka jest wiecznie jedna i ta sama...” O Miriamowskiej koncepcji sztuki i artysty. *Kieleckie Studia Filol.* 9 (1996) s. 13–41. — TAŻ: Z. Sarneckiego i Z.P. korespondencja wzajemna z l. 1887–1901. *Tamże*. — J. ŻURAWSKA: Miriam-P. i jego kontakty z piśmem „La Jeune Belgique”. *Symbolizm franc. i Młoda Polska*. Wwa 1994.

I.T.

PRZETOCKI Hiacynt ok. 1599 – po 1655

Urodzony około 1599 w rodzinie ziemiańskiej (herbu Nałęcz ?) osiadłej w powiecie ostrzeszowskim. W 1617 wstąpił do zakonu jezuitów w Krakowie i uczył się tam do 1620, następnie w Sandomierzu (1620–21) i Kaliszu (1622–25). W 1630 nauczał w Poznaniu i Lwowie w klasie retoryki i syntaksy. W 1630 wrócił do Krakowa i podjął studia teologiczne, w 1632 otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1634 był prefektem krakowskich szkół jezuickich; tego roku otrzymał dymisję z klasztoru i kontynuował pracę duszpasterską jako ksiądz. W 1637–49 był plebanem we wsi Wysoka, później w Borkowicach, a od 1650 dziekanem radomskim. Pisywał dzieła dewocyjne, panegiryki, wiersze i komedie. Wydany drukiem „Heco albo zajączek” jest przeróbką średniowiecznego wiersza łacińskiego (śpiewana do dziś piosenka „Siedzi sobie zając pod miedzą”). Utwory swoje wydawał pod kryptonimem P.H.P.W. (co oznaczało P.H. Pleban Wysoczek). Jako kaznodzieja był bardzo znany. Jego księgozbiór przeszedł na własność kolegium jezuitów w Rawie. Żył jeszcze w 1655.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Łabęć żalostnie śpiewający nad grobem W.P. Mikołaja Dunina Modliszewskiego ... roku 1642 dnia 3 kwietnia. Wyd. Kr. 1643 druk. F. Cezary. Fragm. przedr. M. Morz... *Bibl. Warsz.* 1851 t. 3 s. 163–170.

2. Lamenty albo żale serdeczne ... nad niewinną śmiercią Jezusa Ukrzyżowanego. Kr. 1647 druk. F. Cezary.

3. Heco albo zajączek dla uciechy J.M.P. Mikołaja z Przytyka Podlodowskiego... pod Borem Zatrąskim upatrzony. Kr. 1650 druk. F. Cezary. Przedr. wersji zmien. zob. poz. 4. Wyd. nast. Cz. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1. Wwa 1965.

4. Postrny obiad albo zabaweczka. Kr. 1653 druk. wdowa po F. Cezarym (tu Pieśń o zajączku pt.

Najadszy się, to spać abo w pole na upatrzonogo). Wyd. nast.: Kr. 1684; wg ed. 1653 wyd. kryt. G. Rostafiński. Kr. 1911 *BPP* nr 60; toż przedr. W. Ziembicki: *Myślistwo a muzyka*. Lw. 1936. *Fragm. przedr. Cztery wieki fraszki pol.* Wwa 1937; toż Wwa 1957; *Poeci pol. baroku* (1965); *Poeci pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Poezja i łowy*. Wwa 1994. Inf. o rkpsach zob. *OPRACOWANIA*: W. Dynak 1991.

5. Kolęda ... podczas morowego powietrza... roku 1653. Kr. 1655 druk. wdowa i dziedzice F. Cezarego. *Fragm. przedr.* J. Wiśniewski: *Monografia dekanatu koneckiego*. Radom 1913.

6. Uciechy lepsze i pożyteczniejsze aniżeli z Bachusem i Wenerą. Kr. 1655 druk. wdowa po F. Cezarym. Wyd. kryt. K. Badecki: *Polska komedia rybałtowska*. Lw. 1931; *fragm. przedr. Lit. mieszczańska w Polsce od końca XVI do końca XVII w.* T. 2. Wwa 1954; całość przedr. J. Lewański: *Dramaty staropolskie*. T. 3. Wwa 1960.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

Z. MOCARSKI: Kto jest autorem epigramów „Postny obiad abo zabaweczka” i intermediiów „Uciechy lepsze i pożyteczniejsze aniżeli z Bachusem i Wenerą”? *Pam. Lit.* 30 (1933) s. 70–83. — K. BADECKI: Z badań nad literaturą mieszczańsko-ludową XVII w. *Tamże* 42 (1951) z. 1 i odb. — E. BEM. *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — Z. SZELAĞ. *Tyg. Radomski* 1986 nr 1 (hasło słownikowe). — W. DYNAK: Z dziejów polskiej pieśni łowieckiej. Wwa 1991 (prwdr. *Litteraria* 1988) [tu: podobizny najwcześniejszych przekazów rękopiśmiennych piosenki o zajączku]. — M. CIENSKI: O literackiej różnorodności barokowych biadał, czyli „Postny obiad...” i „Nieporównany zbytek bankietów”. *Oczywisty urok biadałowania*. Wr. 1998.

I. T.

PRZEŹDZIECKI Aleksander
1814–1871

Urodzony 25 lipca 1814 w Czarnym Ostrowiu na Podolu; syn Konstantego, marszałka szlachty podolskiej, i Adelajdy z Olizarów. Nauki początkowe pobierał w domu w języku francuskim. W 1828–30 uczył się w Liceum Krzemienieckim. Opanował biegle język włoski, angielski i niemiecki. Okres powstania listopadowego spędził w domu. W 1832–34 studiował historię i filologię na uniwersytecie w Berlinie oraz uczęszczał na wykłady prawa. W 1833 odbył podróż do Szwecji i Danii. W 1835–36 przebywał w Petersburgu i tu debiutował dramatem historycznym w języku francuskim „Don Sébastien de Portugal” (1836). Za nieprawomyślność i kontakty z „niewłaściwymi osobami” w czasie pobytu za granicą został zesłany w 1837 do Wiatki pod dozór policyjny. Podjął pracę w kancelarii tamtejszego gubernatora. W 1839 uzyskał przeniesienie do Kijo-

wa. Z polecenia rządu rosyjskiego podróżował po Wołyniu i Podolu, zbierając materiały do opracowań statystycznych tych prowincji. Interesował się archiwami publicznymi i kościelnymi oraz zbiorami bibliotek. Plonem podróży była praca opisowa „Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów” (1841). Pisał też utwory dramatyczne oraz artykuły i rozprawy, przeważnie o tematyce historycznej, zamieszczane w czasopismach (m.in. w *Tygodniku Petersburskim* 1839–43 i *Athenaeum* 1841–46). Zaprzyjaźniony był z Ignacym Chodźką, który podarował mu rękopis „Grażyny” Adama Mickiewicza. W 1842 zamieszkał w Warszawie i pod koniec roku ożenił się z Marią Tyzenhauzówną. Przez blisko dwa lata oboje przebywali na Podolu i Ukrainie. W 1844 P. został członkiem redakcji *Biblioteki Warszawskiej*, z którą współpracował do 1871. W 1845–49 wiele podróżował po krajach europejskich, poszukując materiałów źródłowych do dziejów Polski w archiwach Niemiec, Francji, Szwajcarii, Belgii i Włoch. Korzystał także ze zbiorów Biblioteki Watykańskiej. Rezultatem była rozprawa „Wiadomość bibliograficzna o rękopismach zawierających w sobie rzeczy polskie, przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846–1849” (1850). W 1850 uzyskał zgodę na przeniesienie się do Królestwa Polskiego. Z Czarnego Ostrowia do Warszawy sprowadził księgozbiór rodzinny. Interesował się szczególnie źródłami historycznymi i historią sztuki. Jego zasługą są wielkie przedsięwzięcia edytorskie, m.in. „Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki Odrodzenia pod koniec wieku XVII w dawnej Polsce” (trzy serie w 1853–69) oraz Jana Długosza „Opera omnia” (1863–78). W 1859 kupił majątek Ojców niedaleko Krakowa i zamierzał urządzić tam dochodowe lotnisko. Zajmował się również archeologią. Był członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, a od 1865 Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Uczestniczył w prezydiach międzynarodowych kongresów archeologicznych w Antwerpii (1867), Bonn (1868), Kopenhadze (1869) i Bolonii (1871). W 1869–70 ogłaszał rozprawy m.in. w *Roczniku dla Archeologów, Numizmatyków i Bibliografów Polskich*. Prócz działalności w towarzystwach naukowych krajowych był również członkiem towarzystw naukowych za granicą (belgijskich, duńskich, francuskich i rosyjskich). Zmarł 26 grudnia 1871 w Krakowie; pochowany w kaplicy rodzinnej w kościele Dominikanów.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Don Sébastien de Portugal. Drame historique en prose en 3 actes et 5 tableaux. Petersb. 1836.

2. Szwecja. Wspomnienia jesienne z roku 1833. Wwa 1836. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. Wil. 1845; Wil. 1851.

3. Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów. T. 1–2. Wwa 1841.

4. Próby dramatyczne polskie. Wil. 1841.

Tu; Halszka z Ostroga. Drama historyczne w 5 a. Wyst. Kr. 1856; Kapitalik. Komedia w 2 a. ze znanej powieści Jadama [A. Gorczyńskiego].

5. Jadwiga. Dramat historyczny w 5 a. Wil. 1844. Wyst. Kr. 1845 [jako dramatu w 4 a.].

6. Wiadomość bibliograficzna o rękopismach zawierających w sobie rzeczy polskie, przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846–1849. Wwa 1850.

7. O Polakach w Bolonii i Padwie. Wwa 1853. Na k. tyt. mylnie „w Bononii”.

8. Ślady Bolesławów polskich po obcych krajach. Opowiadanie historyczne. Wwa 1853.

9. Przewodnik po Ojcowskiej dolinie. Wwa 1860.

10. Deux reines de France. Drame en 5 actes et en 6 tableaux suivi de notes historiques. Paris 1866.

11. Nazajutrz po balu. Komedia w 1 a. Wyst. Kr. 1868.

12. Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta, królów polskich. T. 1–4. Kr. 1868; t. 5 wyd. J. Szujski. Kr. 1878.

Przekłady

13. J.I. Kraszewski; Le poète et le monde. Paris 1843.

Podp.: A. de Noirville.

14. T. Taylor: Ofiary. Komedia w 3 a. Pozn. 1859. Wyst. Wwa 1859.

15. A. Dumas (syn): Półświatek. Komedia w 5 a. prozą. Wwa 1869 odb. z *Kłosoś*.

Prace edytorskie

16. Źródła do dziejów polskich. T. 1–2. Wil. 1843–44.

Współwyd.: t. 1 – z M. Grabowskim; t. 2 – z M. Malinowskim.

17. Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki Odrodzenia po koniec wieku XVII w dawnej Polsce. S. 1. Wwa–Paris 1853–55. S. 2. Wwa 1855–58. S. 3. Wwa 1860–69. Wyd. fotoofs. Wwa 1986–88.

Współwyd.: E. Rastawiecki.

18. Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiarum illustrantia. T. 1–4. Roma 1860–64.

19. Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem, biskupa krakowskiego, Kronika polska z rękopisu eugeniuszowskiego. Tłum. z łac. przez A.J. [A. Józefczyka] i M.S. [M. Studzińskiego]. Kr. 1862. Dołączony tekst w jęz. łac.

20. Pieśń Bogarodzica wraz z notą z rękopisu częstochowskiego z końca wieku XV w podobieniu wydana i porównana z dwoma dawniejszymi

odpisami i z drukowanymi tekstami. Wwa 1866 odb. z *Bibl. Warsz.*

21. J. Długosz: Opera omnia. T. 2–14. Kr. 1863–78.

T. 2–6 (1867–70): Dzieła wszystkie. Dziejów polskich ksiąg dwanaście. Przekł. K. Mecherzyński.

T. 7–9 (1863–64): Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis.

T. 10–14 (1873–78): Historiae Poloniae libri XII.

T. 1 wyd. I. Polkowski i Ż. Pauli. Kr. 1887.

Zbiór 100 listów do J.I. Kraszewskiego w *Bibl. Jagiel.* oraz wiele listów do różnych osób w *Bibl. Kórń.*, *Bibl. PAN* w Kr. i w *Ossol.*

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

K.W. WÓJCICKI, K. ŁEPKOWSKI: A. hr. P. Wwa 1887 [tu: Spis bibliogr. wszystkich pism A.P., wyjęty z „notat do bibliografii polskiej” C. Walewskiego]. — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848. Cz. 2. Wr. 1959. — M. INGLOT: Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851. Wwa 1966. — J. MATERNICKI: Warszawskie środowisko historyczne 1832–1869. Wwa 1970. — J. SZWARC, Z. WADOWISZEWSKI. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — M. DANILEWICZ-ZIELIŃSKA: Un drame romantique inconnu: Don Sébastien de Portugal par A.P. *Antemurale* (Roma) 1982/83 i nadb. — A. BIERNACKI. *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — J. POLANOWSKA: Historiografia sztuki polskiej w latach 1832–1863 na ziemiach centralnych i wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. F.M. Sobieszczański, J.I. Kraszewski, E. Rastawiecki, A.P. Wwa 1995. — W. ŚLIWOWSKA: Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX w. Wwa 1998. — R. PRZEZDZIECKI: A.P. historyk literat z XIX w. Tor. 1999.

H.G.

PRZYBOROWSKI Józef 1823–1896

Urodzony 7 marca 1823 w Gałęzowie koło Wrzesni, w rodzinie szlacheckiej; syn Kazimierza i Marianny z Waliszewskich. W ósmym roku życia stracił rodziców; wychowywał się pod opieką sąsiada, Stanisława Logi. W 1834–43 uczył się w gimnazjum w Trzemesznie, korzystając od 1838 ze stypendium Szlacheckiego Alumnatu. Od 1843 studiował filologię na Uniwersytecie Wrocławskim, był w tym okresie członkiem Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego i działał w nim aktywnie. W 1850 z powodu choroby wyjechał na dwa lata na wieś. W 1852 zdał we Wrocławiu egzamin państwowy i został nauczycielem łaciny, greki i języka polskiego w gimnazjum w Trzemesznie. W 1853 ożenił się z Marią Scholz, w roku następnym przeniósł się do Poznania, by objąć posadę nauczyciela w Gimnazjum Marii Magdaleny. Jego pierwsze prace — ogłasza-

ne w 1856 najpierw w *Gazecie Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, a nieco później w *Gazecie Warszawskiej* — dotyczyły starożytności słowiańskich oraz numizmatyki. W 1857–63 pracował jako archiwista w Archiwum Grodzkim w Poznaniu. W 1858 został członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zajmował się badaniami nad językiem i literaturą staropolską, studia z tego zakresu zamieszczał m.in. w *Bibliotece Warszawskiej* (1859, 1884, 1889, 1895). Od 1863 mieszkał w Warszawie. Tu objął funkcję naczelnego bibliotekarza w Bibliotece Szkoły Głównej; współpracował z Karolem Estreicherem, Julianem Bartoszewiczem i Hipolitem Skimborowiczem. Był lektorem, a od 1865 profesorem nadzwyczajnym języka polskiego i historii literatury w Szkole Głównej. Po przekształceniu Szkoły Głównej w Cesarski Uniwersytet zwolniono go ze stanowiska profesora (1869) i bibliotekarza (1871). W 1872 objął kierownictwo Biblioteki Ordynacji Zamojskich, jednocześnie do 1887 pełnił funkcję lektora języka niemieckiego na uniwersytecie. Rozprawy i artykuły z zakresu historii literatury, językoznawstwa, archeologii i numizmatyki ogłaszał m.in. w *Tygodniku Ilustrowanym* (1869, 1871, 1887), w redagowanych przez siebie w 1874–82 *Wiadomościach Archeologicznych, Ateneum* (1876, 1878), *Przeglądzie Bibliograficzno-Archeologicznym* (1881). Współpracował z *Encyklopedią powszechną Orgelbranda*, z *Wielką encyklopedią powszechną ilustrowaną* oraz ze *Słownikiem języka polskiego* Jana Karłowicza. Uczestniczył w pracach komitetu jubileuszowego, przygotowującego wydanie dzieł Jana Kochanowskiego. W 1882 obchodził uroczyste 25-lecie swojej działalności naukowej. Zgromadził cenny księgozbiór, którego część ofiarował Bibliotece Głównej. Był członkiem Akademii Umiejętności i wielu towarzystw naukowych. Zmarł 13 maja 1896 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wiadomość o życiu i pismach Jana Kochanowskiego. Pozn. 1857.
2. Rok śmierci Fab. Seb. Klonowicza. [Wwa 1878] odb. z *Ateneum*.
3. Wydanie krakowskie dzieła Jana z Turrecrematy „*Explanatio in psalterium*” opisał... Wwa 1881 odb. z *Przegl. Bibliogr.-Archeol.*
4. Baltazara Opecia „*Żywoć Pana Jezusa*” w pięciu wydaniach wieku XVI bibliograficznie opisał... Wwa 1882 odb. z *Przegl. Bibliogr.-Archeol.*

Prace edytorskie

5. Listy Adama Burskiego, profesora Akademii Zamojskiej, ogłosił... Wwa 1884 odb. z *Bibl. Warsz.*

6. J. Kochanowski: *Dzieła wszystkie*. Wydanie pomnikowe. T. 1–4. Wwa 1884. Współwyd.: m.in. K. Przeździecki.

7. Kilka nieznanych listów Szymona Szymonowicza. Wwa 1895 odb. z *Bibl. Warsz.*

Koresp. znajduje się w Bibl. Kórn., Bibl. PAN w Kr., Ossol.

O P R A C O W A N I A

NK 9 (1972); LP.

A.A. KRYŃSKI: Profesor J.P. *Szk. Główna Warsz.* T. 1. Kr. 1900. — S. SAWICKI: Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. Wwa 1969. — W. MOTZ: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — B. ZAKRZEWSKI: J.P. na studiach we Wrocławiu. W: *Tematy śląskie*. Kat. 1973 (prwdr. 1948). — L. SŁOWIŃSKI: *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981. — TENZE: Nie damy pogrześć mowy. Pozn. 1982. — J. GOŁEMBIOWSKA: J.P. jako badacz i wydawca dzieł J. Kochanowskiego. *Acta Universitatis Lodzianensis S. A: Folia Litteraria* 1986 z. 16. — R. SKRĘT: *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — J. SZOCKI: Zbiory literackie i językoznawcze J.P. (1823–1896). *Prace Nauk. WSP w Częstochowie. Filol. Pol.* 1996 z. 6.

W.A.-Sz.

PRZYBOROWSKI Walery 1845–1913

Urodzony 27 listopada 1845 w Domaszewicach pod Kielcami; syn Ignacego, nauczyciela ludowego, uczestnika powstania listopadowego, i Tekli z Biechońskich. Ród pieczętował się herbem Sulima, stąd jeden z licznych pseudonimów autora (m.in. również: Anonim, Eks-dziennikarz, J. Waligóra, Wanda L. z Brzozówki, Lucjan Zygmunt Sulima, Żeliszaw Krzywdą). Do szkół początkowych uczęszczał w Kielcach i Radomiu, skąd uciekł do powstania 1863 do obozu Mariana Langiewicza. Ranny (wg jego własnej niepotwierdzonej w dokumentach wersji) przedostał się do Krakowa, potem wrócił do Królestwa, gdzie na pewien czas osadzono go w więzieniu. W 1865 ukończył szkołę w Radomiu i zapisał się na wydział filologiczno-historyczny Szkoły Głównej. W 1867 debiutował artykułem „*Jak dotąd pisano dzieje*” w *Przeglądzie Tygodniowym*, z którym rozpoczął współpracę jako redaktor działu „*Kronika zagraniczna*” oraz tłumacz dzieł popularnonaukowych. Wydana w 1869 powieść współczesna „*Hinda*” była jego debiutem powieściowym. W 1872 poślubił Bronisławę Blum, a po jej śmierci (1899) Józefę Sokołowską (1900) i wraz z rodziną przeniósł się do Radomia, gdzie zarabkował jako nauczyciel historii i literatury w szkole handlowej. Jako publicysta współpracował z wieloma czasopismami warszawskimi (m.in.: *Biesiadą Literacką, Gazetą Warszawską, Kurierem Warszawskim, Ty-*

godnikiem *Ilustrowanym*); na ich lamach przez wiele lat zamieszczał powieści i artykuły oraz wypełniał stałe rubryki (np. „Listy o literaturze i literatach warszawskich” w *Tygodniku Mód*). Podobnie stały kontakt utrzymywał z *Gazetą Kielecką* (1876–86) i *Krajem* (1883–98). Pod koniec 1880 został współwłaścicielem *Kuriera Codziennego*, a w 1885–86 redagował i wydawał *Czwilę*. Z około 90 jego utworów wydanych osobno większość stanowiły powieści historyczne. Od 1881 były to również powieści dla młodzieży, obejmujące dzieje Polski od czasów najdawniejszych. Cieszyły się ogromną poczytnością (wznawiane są do dziś) dzięki żywym wątkom sensacyjnym i przygodowym. Niektóre z powieści np. „Czerwona skrzynia” (1877), „Trupieniec” (1890), „Szkielec na Lesznie” (1891) czy „Widmo na Kanonii” (1892) posiadają cechy współczesnych powieści kryminalnych. Zmarł 13 marca 1913 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim, później rodzina przeniosła jego grób na cmentarz Powązkowski.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Życie za marzenie. Romans. Wwa 1871.
2. Na mogile. Powieść z niedalekiej przeszłości. Wwa 1873.
3. Na partykularzu. Powieść współczesna. T. 1–2. Wwa 1873.
4. Wspomnienie ulana z 1863 r. Cz. 1. Pozn. 1874; Cz. 2. Pozn. 1878.
5. Arianie. Powieść historyczna z XVII w. T. 1–2. Wwa 1875. Wyd. nast.: Wwa 1912; Kr. 1933.
6. Oblężenie Warszawy. Wwa 1879 [1880]. Wyd. nast.: Wwa 1911; Wwa 1949.
7. Bitwa pod Raszynem. Powieść historyczna dla młodzieży. Wwa 1881. Wyd. nast. m.in.: Chicago 1898; Petersburg. 1904; Toledo (USA) 1905; toż 1912; Wwa 1939; Wwa 1987; Gdańsk 1991.
8. Niewieście ideały poetów polskich. Szkice biograficzno-literackie. Wwa 1881.
9. Płowce. Powieść historyczna z XIV w. Wwa 1884. Wyd. nast.: Szczecin 1986.
10. Król Krak i Królowa Wanda. Opowiadanie przedhistoryczne dla młodzieży. Wwa 1887. Wyd. nast.: Chicago 1892; wyd. nowe Pozn. 1904; Toledo (USA) [ok. 1923]; Pozn. 1928, Szczecin 1985. Przedr. poz. 41.
11. Ostatnie chwile powstania styczniowego. Na podstawie autentycznych źródeł. T. 1–4. Pozn. 1887–1888.
12. Lelum-Polelum. Wwa 1889 [1888]. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Wwa 1948; Wwa 1959; Szczecin 1985; Wwa 1991; Wwa 1993. Przedr. poz. 41.
13. Myszy króla Popiela. Wwa 1888. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1948; Wwa 1959; Szczecin 1985. Przedr. poz. 41.
14. Chrobry. Opowiadanie historyczne z XI w. Wwa 1890. Wyd. nast.: wyd. 2 b.m. 1907; Wwa 1930 [1929]; Pozn. 1985; Wwa 1990; Wwa 1994. Przedr. poz. 41.
15. Historia dwóch lat. 1861–1862. T. 1–5. Kr. 1892–1896. Wyd. nast. tylko t. 5 pt. Historia sześciu miesięcy. Petersburg. 1901; toż wyd. 2 Wwa 1904.
16. Stara i młoda prasa. Przyczynek do historii literatury ojczystej 1866–1872. Kartki ze wspomnień Eksdziennikarza. Petersburg. 1897 [1896]. Wyd. 2 przygotowała do druku i posłowiem opatrzyła D. Świerczyńska. Wwa 1998.
Podp.: Eksdziennikarz. Autorstwo niepewne. Wg sugestii D. Świerczyńskiej autorem mógł być J. Kaliszewski.
17. Dzieje 1863 roku. T. 1–4. Kr. 1897–1905; t. 5. Kr. 1919.
18. Madejowe łożo. Opowiadanie historyczne z XI w. Wwa 1897. Wyd. nast.: b.m. 1900; Toledo (USA) [ok. 1903]; toż 1914; Wwa 1926; Wwa 1934; Wwa 1960; Szczecin 1985. Przedr. poz. 41.
19. Rycerz Mora. Powieść z czasów pierwszego najazdu szwedzkiego. Wwa 1897. Wyd. nast. Szczecin 1987.
20. Sokół królewski. Powieść historyczna z czasów Zygmunta Augusta. Wwa 1898. Wyd. nast.: Wwa 1901; wyd. 3 Kościan 1933.
21. Namioty wezyra. Wwa 1899. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Wwa 1907; Wwa 1957; Wwa 1984.
22. Z przeszłości Warszawy. Szkice historyczne. Seria I. Wwa 1899; Seria II. Wwa 1902.
23. Szwoleżer Stach. Wwa 1900. Wyd. nast. m.in.: Pozn. 1903; wyd. nowe bez skreśleń cenzury Wwa 1920; Wwa 1957.
24. Czterej gwardziści. Opowiadanie historyczne z 1794 r. Petersburg. 1901. Wyd. nast.: wyd. 2 pt. Młodzi gwardziści. Wwa 1909 [1908]; wyd. 3 Wwa 1921; wyd. 4 Wwa 1926 [1925]; wyd. 5 Wwa 1935 [1934]; Wwa 1937; Pozn. 1988.
25. Szwedzi w Warszawie. Powieść historyczna dla młodzieży z dawnych lat. Wwa 1901. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1925; Wwa 1948; wyd. 7 Wwa 1967; z posłowiem K. Kuliczowskiej. Wwa 1984; toż Wwa 1987; toż Wwa 1991; toż Wwa 1997; toż Wwa 1998.
26. Na San Domingo. Wwa [1902]. Wyd. nast. m.in.: Budapeszt 1940; Wwa 1958.
27. Upiory. Kr. 1902. Wyd. nast.: Cz. 1–2. Kr. 1902.
28. Olszynka Grochowska. Wwa 1907 [1906]. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1930; Tel Awiw 1944; Wwa 1990.
29. Raclawice. Wwa 1908 [1907]. Wyd. nast. m.in.: Wwa [1923]; Wwa 1938.
30. Reduta Woli. Wwa 1908. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1930 [1929].
31. Grunwald. Powieść historyczna dla młodzieży. Wwa 1911 [1910]. Wyd. nast.: Wwa 1935; Szczecin 1986.
Przekł. czes. 1912.

32. Jak Prusacy uciekali z Warszawy. Wwa 1911. Wyd. nast.: Wwa 1922; wyd. 3 Wwa 1948.

33. Zdobyćcie Sandomierza. Opowiadania historyczne z r. 1809. Wwa 1912 [1911]. Wyd. nast. Wwa 1934; [cz. 1–2] Szczecin 1987.

34. Rycerze barscy. T. 1–2. Wwa 1912. Wyd. nast.: Pozn. 1912; Pozn. 1985.

35. [Trylogia historyczna:]

[Cz. 1]. Bóg mi powierzył honor Polaków. Opowiadanie młodego Krakusa. Wwa 1912. Wyd. nast.: Wwa 1914; Wwa 1923.

[Cz. 2]. Rok krwi i niedoli (1812). Opowiadanie dziadunia. Wwa 1913 [1912].

[Cz. 3]. Rycerz bez skazy i trwogi Książę Józef. Powieść sprzed stu laty. Wwa 1913. Wyd. nast. Wwa 1934; Tel Awiw 1944; Pozn. 1985.

Przekłady

36. A. Dumas (syn): Kameliowa dama. Wwa 1870.

37. P. Bourget: Kosmopolis. Wwa 1893.

38. A.J.F. Bourgogne: Pamiętniki sierżanta o wyprawie do Rosji w r. 1812. T. 1–2. Wwa 1899.

39. M.M. Szczerbatow: Rządy ks. Paskiewicza w Królestwie Polskim 1832–1847. Wwa 1900.

40. E. Zola: Prawda. Wwa 1908.

Wydania zbiorowe

41. Powieści z dziejów ojczyźnych. T. 2–5, 7. Wwa 1959–1960.

T. 1 i 6 nie ukazały się.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

A. BOCHEŃSKI: Dzieje głupoty w Polsce. Wwa 1947.
— J. CIEŚLIKOWSKI: W.P. powieść historyczna dla dzieci i młodzieży. *Rozpr. z hist. lit. dla dzieci i młodzieży*. Wr. 1958. — K. KULICZKOWSKA: Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1864–1914. Wwa 1959; wyd. nast. Wwa 1975.
— J. DETKO: Powstanie styczniowe w twórczości pisarzy minorum gentium 1863–1914. *Dziedzictwo lit. powstania styczniowego*. Wwa 1964. — J. CIEŚLIKOWSKI: *Obraz lit. pol. S. 4 t. 3* (1969). — K. GRONIOWSKI: W.P. – historyk powstania styczniowego. *Rocz. Świętokrzyski* 2 (1971). — S. MIJAS: Trubadur wolności. W: *Świętokrzyskie szlaki literackie*. Łódź 1973. — J. FIGARSKA: W.P. – z biografii i twórczości dla młodzieży. *Studia Kieleckie* 1977 nr 3. — TAŻ: Uwagi do biografii W.P. *Przeł. Hum.* 1977 nr 6. — L. HOLTZER: W.P. *Znani i nieznanzi Ziemi Radomskiej*. Radom 1980. — J. KOWALCZYKÓWNA: W.P. i innych sen o „nocy listopadowej”. *Akcent* 1981 nr 2. — [G. SKOTNICKA] G.S. *Nowy słownik lit. dla dzieci i młodzieży*. Wwa 1984. — J. CIEŚLIKOWSKI: W.P. powieść historyczna. W: *Literatura osobna*. Wwa 1985. — S. KIENIEWICZ, G. SKOTNICKA. *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — A. SZWARC: Nieudana inicjatywa ugodowa. „Chwila” W.P. (1885–1886) i jej program. *Kwart. Hist. Prasy* 1987 nr 3. — D. ŚWIERCZYŃSKA: W.P. czy Eksdziejnikarz? Rozważania o autorstwie

„Starej i młodej prasy”. *Pam. Lit.* 1988 z. 3. — G. LESZCZYŃSKI: W.P. i kartki z przeszłości. *Warszawa pozytywistów*. Wwa 1992. — G. SKOTNICKA: Pierwsze wizerunki miasta w powieściach historycznych dla dzieci i młodzieży. *Miasto, kult., lit. – wiek XIX*. Gdańsk 1993. — B. CIOCH: W.P. w ocenie współczesnych i potomnych. *Zesz. Nauk. Hist. Untw. Opol.* z. 32 (1996) s. 17–32.

I.T.

PRZYBYLSKI Jacek (Hłacynt)

Idzi

1756–1819

Urodzony 1 września 1756 w Krakowie; syn Bartłomieja, krawca, i Jadwigi z Mańków. Od 1765 do 1771 kształcił się w krakowskich Szkołach Nowodworskich wspierany przez wuja, Pawła Mańkę, profesora tych szkół. W 1771 uzyskał bakalaureat, w 1773 — tytuł licencjata Akademii Krakowskiej i podjął pracę nauczycielską w Tarnowie. W 1775 zdobył tytuł doktora filozofii i magistra nauk wyzwoleńnych na Akademii oraz przyjął cztery niższe święcenia duchowne, rezygnując jednak wkrótce ze stanu duchownego. W 1775–78 uczył poetyki i wymowy w Chelmie, w 1778–80 — w krakowskich Szkołach Nowodworskich. W 1779 debiutował w druku. W 1780/81 był profesorem szkoły wydziałowej w Lublinie. Dzięki poparciu Ignacego Potockiego został przeniesiony do Warszawy i tu w szkole wydziałowej pracował jako profesor historii i prawa (1781/82 – 1783/84). Jesienią 1783 otrzymał tytuł konsyliarza JKMcI (za mowę na rocznicę odsieczy wiedeńskiej). W 1784 brał udział w redagowaniu wydawanego przez Ignacego Grebla *Zbioru Tygodniowych Wiadomości*; okazjonalnie drukował w *Pamiętniku Historyczno-Politycznym* Piotra Świątkowskiego. W październiku tego roku został powołany na stanowisko prefekta biblioteki i profesora starożytności w Szkole Głównej Koronnej. Przed podjęciem obowiązków odbył podróż edukacyjną do Wiednia i Rzymu; wrócił przez Szwajcarię, Francję i Niemcy jesienią 1786. Cieszył się względami rektora Feliksa Oraczewskiego, uczestniczył w działaniach Związku Filantropów, w 1789 stał się przedmiotem satyry inspirowanej przez tzw. Towarzystwo Krytyczne (Jan Śniadecki, Hugo Kollataj i in.). W 1788 wszedł do Departamentu Regencji Kandydatów przy Komisji Edukacji Narodowej. Od 1791/92 objął Katedrę Języka i Literatury Greckiej, w 1792/93 pełnił obowiązki sekretarza Kolegium Moralnego. W 1795 redagował *Monitora Różnych Ciekawości*, w 1795–1800 wydawał w Drukarni Akademickiej *Kalendarz Krakowski*, od 1796 ogłaszał pisma w *Gazecie Krakowskiej*. 24 lutego 1802 przeszedł na emeryturę. Do pracy na uniwersytecie wrócił w 1809 i jako prefekt biblioteki pracował do 1811, jako

profesor starożytności — do 1813. Przez pewien czas pełnił obowiązki radcy edukacyjnego przy Urzędzie Administracyjnym Księstwa dla Galicji, a w 1811–13 — dziekana wydziału filozoficznego Uniwersytetu. W 1818 marszałkował na sejmiku I gminy Krakowa i wybrany został na jej reprezentanta do sejmku Rzeczypospolitej Krakowskiej. Przyjaźnił się z księgarzami krakowskimi (Janem Majem, Ambrożym Grabowskim, Rudolfem Kochem), bywał w salonie Urszuli z Morsztynów Dembińskiej, działał w Towarzystwie Naukowym Krakowskim; był członkiem Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1801). Zgromadził znaczny księgozbiór, który przekazał testamentem Bibliotece Jagiellońskiej. Zmarł 11 września 1819 w Krakowie; pochowany w kościele Mariackim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mowa na dniu 8 maja r. 1781 imieninami Najjaśniejszego Stanisława Augusta ... uroczystym do Trybunału Koronnego ... miana w Lublinie. Lubl. 1781.

2. Wiersz żaloszny na śmierć Jacka Ogrodzkiego. Wwa 1782.

3. Oda do ojczyzny w dzień imienin królewskich. Wwa 1783.

4. Mowa z okoliczności uroczystego obchodu stoletniej pamiętki zwycięstwa Jana III ... nad mocą ottomańską pod Wiedniem r. 1683 dnia 12 września ... roku 1783 dnia 12 października miana. Wwa 1784.

5. Mowa przy pierwszym rozdawaniu nadgród dla cnót czynnych i użytecznych społeczności ... Podług projektu ... Feliksa Oraczewskiego ... na Związek Filantropów czyli Przyjaciół Ludzkości ... dnia 30 grudnia r. 1787 miana. Kr. 1788.

6. Dysertacja o kunsztzie pisania u starożytnych, na posiedzeniu Szkoły Głównej Koronnej ... dnia 6 października r. 1788 w Sali Jagiellońskiej ... czytana. Kr. 1788.

7. Mowa przy trzecim rozdawaniu nadgród dla cnót czynnych i użytecznych społeczności ... Podług projektu ... Feliksa z Przybysławic Oraczewskiego ... na amfiteatrze Szkół Nowodworskich dnia 21 czerwca 1789 miana. Kr. 1789.

8. Heautoumastix, czyli bicz na siebie samego. Nro 1. Kr. 1789.

Odpowiedź na przypisywany F.K. Dmochowskiemu Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej (Wwa 1789).

9. Wieki uczone starożytnych Greków i Rzymian w celniejszych zabytkach ich pism w całości lub w ulamkach potomnym wiekom dochowanych tu dzieł w sławie straconych. Kr. 1789. Wyd. 2 Kr. 1809.

10. Ortografia języka greckiego. Kr. 1791.

11. Początki języka greckiego dla użytku Polaków pierwszy raz wydane. Kr. 1792.

12. Do Safy. Z okoliczności wyjazdu z Krakowa Jana Potockiego ... w listopadzie r. 1793. Kr. 1793.

13. Sielanka Wyrzynek na Piaskach przy Krakowie. [Kr. 1795].

14. Do Jaśnie Oświeconego Książęcia Józefa Poniatowskiego ... z holdem uszanowania i wdzięczności, przy ofiarowaniu starodawnej chorągwi miejskiej w doroczną oktavę koronacji Cesarza Napoleona Wielkiego — miasto Kraków. Kr. 1809 (dwa wyd.) toż b.m.r. Przedr. fototyp. *Ulotna poezja patriotyczna wojen napoleońskich (1805–1814)*. Wt. 1977.

15. Ku czci Najjaśniejszego Fryderyka Augusta, z Bożej łaski Króla Saskiego, Książęcia Warszawskiego ... w miesiącu maju r. 1810 w Krakowie po ojcowsku obecnego pieśń Muz Jagiellońskich ... w trzech językach [pol., grec., lac.] ułożona. Kr. 1810.

16. Prospekt i prenumerata na dzieło pt. Pamiętka dziejów bohatyrskich z wieku Grajskotroskiego, w śpiewach Homera i Kwinta Kalabra, słowiańskim narodom dochowana. Tomów 6 w Krakowie 1814 i 1815. Kr. 1813.

17. Za pomyślność ... Aleksandra I ... z Petersburga do Wiednia na kongres mocarstw europejskich przez Kraków jadącego. Psalm dwunastu pokoleń Izraela w synagodze Kazimierskiej przy Krakowie, 7 Septembra/19 września r. ... 1814 ... śpiewany. Kr. 1814.

Przekł. niem. b.m. [1814].

18. Die genethliaco benedicti herois Alexandri I ... 10-mo calend. Januar. 1816. [Kr.] 1816.

19. Klucz staroświatniczy do sześciudziesiąt dwu śpiewów Homera i Kwinta w rubrykach całego abecadła. Wyjaśnienia... Cz. 1–2. Kr. 1816 *Pamiętka Dziejów Bohatyrskich*... t. 6–7.

Nadto liczne wiersze okolicznościowe w drukach ulotnych i różnych publikacjach (m.in. w: *Diariusz przyjazdu Stanisława Augusta ... do miasta stołecznego Krakowa*. Kr. 1787; A. Trzczeński: *Dysertacja o wzroście nauk*... Kr. 1787).

Przekłady

20. F. Para du Phaniás: Trzy mowy o odmianach w naturze, z francuskiego... Kr. 1779.

21. Voltaire: Kandyd Wszędobylski, czyli najlepszość. Lipsk [Wwa] 1780. Wyd. 2 Wwa 1803. Tłumacz niepodp.

22. Voltaire: Memnon, czyli mądrość ludzka. Powieść filozoficzna. [Lubl. 1781].

Tłumacz niepodp.

23. Dobry bramin, czyli niechący być uszczęśliwionym fanatykiem. Powieść filozoficzna. [Lubl. 1781].

Tłumacz niepodp.

24. A. v. Tschabuschnigg: Historyczno-krytyczne wiadomości o życiu i pismach pana Woltera i innych nowych filozofów. Wykład z niemieckiego...

Cz. 1. Wwa 1781; cz. 2 pt. Historyczno-krytyczne wiadomości o życiu i pismach trzydziestu i trzech filozofów naszego wieku, opisane i tłumaczone z niemieckiego. Kr. 1784. Wyd. nast. (tyt.) cz. 1-2: Kr. 1785.

25. F. Graffigny: Listy Peruwianki, przekładania J.P. Wwa 1784. Wyd. nast. Wwa 1805.

26. H. Sander, J.Ch. Fabricio: Historia naturalna ekonomiczna rolnicza ... w niemieckim języku wydana... T. 1-4. Kr. 1786-1787.

27. P. Vergilius Maro: Eneida, czyli wiersz bohaterki ku czci Eneaszasa z Troi. T. 1-2. Tłum powst. 1786-1787. Kr. 1811.

28. Batrachomyomachia, czyli bitwa żab z myszami, wierszem ojczystym, z tekstem greckim Homera obok. Kr. 1789. Wyd. nast. zmien. (pt. Żabomyseida) w poz. 19.

29. A. Pope: O krytyce... Wiersz polski obok z angielskim. Kr. 1790.

30. Hezjod: Dzieła dochowane wszystkie, to jest: 1. Teogonia. 2. Tarcza Herkulesa. 3. Roboty i dnie. Z greckiego... Kr. 1790. Cz. 3 wyd. też osob. Kr. 1790.

31. L. Kamoens: Luzjada ..., czyli odkrycie Indii Wschodnich. Poemat w pieśniach 10 ... Kr. 1790.

32. Homer: Iliada. Tłum. powst. 1790-1793. Wyd. pt. Iliada Homerska ku czci Achila Polejowicza z Ftyi, w śpiewach 24. T. 1-2. Kr. 1814 *Pamiętka Dziejów Bobatyrskich*... 1-2. Prwdr. fragm.: Iliady ks. 1. Mór i Gniew. Wierszem według greckiego oryginału ... Kr. 1790.

33. J. Milton: Raj utracony. Ks. 1-12. Z angielskiego... Kr. 1791.

34. J. Milton: Raj odzyskany. Ks. 1-4. Z angielskiego... Kr. 1792.

35. Siedem psalmów pokutnych według tekstu LXX tłumaczów... Kr. 1793.

36. Treny Jeremiasza nad zburzeniem Jerozolimy, według tekstu LXX tłumaczów... Kr. 1793.

37. Voltaire: Ustawy natury. Wiersz ... do Frydryka II ... wierszem ojczystym przełożony. Kr. 1795. Tłumacz niepodp.

38. Rysy charakteru Franciszka II stylem lapidarnym. Z niemieckiego. Kr. 1797.

39. Homer: Odysseja. Tłum. powst. przed 1799. Wyd. pt. Odysseja Homerycka ku czci Ulisa Laertowicza z Itaki w śpiewach 24. T. 1-2. Kr. 1815 *Pamiętka Dziejów Bobatyrskich*... 4-5.

40. P. Ovidius Naso: Wiersze na wygnaniu pisane, to jest Rzeczy smutne, Kłątwa na Ibsa, Listy z Pontu... Kr. 1802.

41. Q. Horatius Flaccus: List do Pizonów o kunsztach poetycznym. Kr. 1803. Wyd. nast. zmien. w poz. 19.

42. P. Vergilius Maro: Jeogiki Wirgilowskie do Mecenasasa. Wiersz dydaktyczny o ziemiaństwie, czyli o gospodarstwie wiejskim. Ks. 1-4. Kr. 1813.

43. Kwintus Kalaber [Quintus Smyrnaeus]: Dopelnienie Iliady Kwintowskie ku czci bohaterów rozburzycielów Ilionu w śpiewach 14. Kr. 1815 *Pamiętka Dziejów Bobatyrskich*... 3.

44. W.W. Dubiecki: Odnowienie wieczystego holdu dla Polskiej Królowej Marii Panny Bogarodzicy na Jasnej Górze w stoletnią koronacji cudownego obrazu rocznicę d. 8 września 1817 wykonanej. [Kr. 1817] (z tekstem oryginału).

Drobniejsze przekł. w czasop. i drukach zbior. oraz w rkpsach, m.in. ody Horacjusza, satyry Persjusza, Henriada Voltaire'a, Mesjasa Klopstocka, Victoria deorum Klonowica.

Prace edytorskie

45. Ł. Opaliński: Poeta nowy... Kr. [1788].

Wydawca domniemany.

46. L. Ariosto: Orland Szalony ... w pieśniach 46 ... Przekładania Piotra Kochanowskiego, dzieło pośmiertne, aż do końca pieśni 25 doprowadzone, w Bibliotece Akademii Krakowskiej odkryte, pierwszy raz we 2 tomach wydane. T. 1-2. Kr. 1799.

Koresp., mater. i dokumenty dot. P. w rkpsach, m.in. w Arch. Uniw. Jagiel., Państw. Arch. Woj. w Kr. (teki A. Grabowskiego), Bibl. Czart., Bibl. Jagiel.

Kilka listów P. i do P. ogl.: L. Kamykowski. *Ruch Lit.* 1932 nr 3 (od F.D. Kniaźnina); Korespondencja Jana Śniadeckiego. T. 1-2. Kr. 1932 - Wr. 1954; J. Dihm. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1953 nr 5-6 (od W.R. Karczewskiego i brata, Ignacego P.); A. Jałosiński. *Rocz. Gdański* 14 (1955) (od K.C. Mrongowiusza); Korespondencja Ignacego Potockiego w sprawach edukacyjnych (1774-1809). Oprac. B. Michalik. Wr. 1978 (listy P.).

O P R A C O W A N I A

NK 6/1-2 (1970-1972); LP.

P. CZAJKOWSKI: Pochwała J.I.P. *Rocz. Tow. Nauk. Kr. Poczet* 1 t. 9 (1824). — G. CZERNICKI: J.P. *Tyż. Ilustr.* 1865 t. 2 nr 318. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel.* 21 (1865). — H. ZATHEY: Homer w Polsce, przegląd polskich tłumaczy Homera. Kr. 1874 i wyd. nast. — W. BIELZA: Szkice, wspomnienia, obrazki. Wwa 1901. — H. GALILE. *Sto lat myśli pol.* 2 (1907). — G. KORBUT: Szkice i drobniutki historycznoliterackie. Wwa 1935. — S. ROSPOND: Nowotwory czy nowopotwory językowe. *Jęz. Pol.* 1945 z. 4. — W. BOROWY: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — M. CHAMCÓWNA: Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* 41 (1950) z. 3/4. — T. BŁASZCZYK: J.I.P. *Meander* 1954 nr 2. — M. CHAMCÓWNA: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. (T. 1-2). Wr. 1957-1959. — TAŻ: „Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej”, czyli o pewnej polemice literackiej i naukowej z XVIII w. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. Hist. Nauk. Społ.* 6 z. 2 (1958). — J. CYBERTOWICZ: Nieznany fragment bibliografii oso-

bowej J.I.P. (1813). *Biul. Bibl. Głównej UAM w Pozn.* 1958 nr 2. — J. PACHONSKI: Drukarze, księgarze i bibliofile krakowscy, 1750–1815. Kr. 1962. — M. PISZCZKOWSKI: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 2. Wr. 1963. — R. DUTKOWA: Uniwersytet Jagielloński w czasach Księżstwa Warszawskiego. Wr. 1965. — S. PIETRASZKO: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966. — J. ZIĘTARSKA: Sztuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia. Wr. 1969. — Z. CIECHANOWSKA: *Słownik pracowników książki pol.* Łódź 1972. — J. WIKTORIAK: Polskie przekłady „Eneidy”. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae* 3 (1977). — T. LEWASZKIEWICZ: Leksyka J.P. w „Słowniku” Lindego. *Studia Polon.* 7 (1979). — J.T. POKRZYWNIAK: „Cień Zoila nad wiekiem Oświecenia”. Wokół zoiolusów „Nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej”. *Ruch Lit.* 1980 z. 3. — T. SZYBLAK: Nauczyciele szkół średnich Komisji Edukacji Narodowej. Wr. 1980. — J.T. POKRZYWNIAK: Jan Górczy-czewski, tłumacz, satyryk i krytyk. Pozn. 1981. — J. ZIĘTARSKA: O metodzie krytyki literackiej w dobie Oświeceni-a. Wwa 1981. — M. GARBACZOWA: Łacińska twórczość pisarzy polskiego Oświecenia. Kielce 1982. — W. KRO-TOS: Literatura piękna na łamach „Monitora Różnych Ciekawości”. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Kr. Prace Bibliote-koznawcze* 1 (1982) z. 78. — J. SNOPEK: Nieznana karta z dziejów oświeceniowej recepcji literatury antycznej. *Me-ander* 1983. — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraź-ni. Wwa 1984. — R. DUTKOWA: *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — J. SNOPEK: Oświecenie i Objawienie. Z dziejów liberynizmu w Polsce. Wr. 1986. — TENŻE: H. Kollątaj jako krytyk i promotor J.P. *Ruch Lit.* 1988 z. 4/5. — M. GARBA-CZOWA: Napoleon czy Aleksander? Nadzieje i rozczarowa-nia poetów polsko-łacińskich z początków XIX w. *Kielec-kie Studia Filol.* 4 (1988). — W. APPEL: J.I.P., Manucjusz Aldus i nagrobek Włodzimierza Potockiego. *Prze-gl. Hum.* 1989 nr 11. — Z. SINKO: Milton w Oświeceni-u polskim. Wwa 1992. — J. SNOPEK: Prowincja oświeceni-a. Kultura literacka ziemi krakowskiej w dobie Oświeceni-a 1750–1815. Wwa 1992. — TENŻE: J.I.P. (1756–1819). *Pisa-rze pol. Oświeceni-a*. T. 2. Wwa 1994 [z fragm. tekstów].

E.A.

PRZYBYLSKI Zygmunt 1856–1909

Urodzony 2 maja 1856 w Krakowie. Był wychowankiem Stanisława Koźmiana. Ukończył Gimnazjum św. Anny, a następnie studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studiów nie ukończył. W tym czasie żywo zainteresował się teatrem. W 1873 prawdopodobnie grywał w amatorskim teatrze stowarzyszenia „Gwiazda”. W 1874 wyróżniono jego jednoaktową komedię w lwowskim konkursie na utwór dramatyczny dla młodzieży. Pisywał recenzje teatralne w pismach krakowskich: *Afiszu Teatralnym* (1876), *Kurierze Krakowskim* (1877), *Ecbu* (1877–79; od 1878 był zarazem wydawcą tego tygodnika) i w *Czasie* (1880–81). Współpracował także z *Ecbem Muzycz-nym*, *Teatralnym* i *Artystycznym* (1886–1900), *Ty-*

godnikiem Ilustrowanym (w rubryce „Silva rerum” (1889–93). Od 1892 datuje się jego współpraca (pod pseud. Zyzio albo Zyziaczek) z *Kolcami*. Dla potrzeb repertuarowych tworzył wiele komedii i fars, głównie jednoaktowych. Najpopularniejsza to cze-roaktowa komedia „Wicek i Wacek” (1886), która nie schodziła ze sceny w Warszawie przez kilkana-scie lat. W 1894–96 był dyrektorem teatru lwow-skiego. W 1896 przeniósł się do Warszawy i wraz z Lucjanem Dobrzańskim prowadził teatr ogród-kowy „Wodewil”. W 1898–99 kierował teatrem ogródkowym „Odeon”, a na przełomie 1898/99 przez cztery miesiące teatrem w Dolinie Szwajcar-skiej. W 1904 wraz z Ludwikiem Hellerem był dy-rektorem teatru „Renaissance”. Zmarł 13 lutego 1909 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Pową-zkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Posługacz. Komedia w 1 a. Powst. 1874. Wyd. Kr. 1879 (wraz z poz. 4).

Wyróżniona w 1874 na konkursie lwowskim na utwór dramatyczny dla młodzieży.

2. Poświęcenie. Dramat w 1 a. Wyst. Lw. 1875. Wyd. Kr. 1875.

Przekł. czes. 1878.

3. Gałązka jaśminu. Komedia w 1 a. Wyst. Kr. 1879. Wyd. Pozn. 1879. Wyd. nast.; Wwa [1891]; Wwa 1901. Przedr. w poz. 14.

4. Skradziona książka. Obrazek sceniczny w 2 odsłonach. Kr. 1879 (wraz z poz. 1).

5. Przegrany zakład. Krotochwila w 1 a. Wyst. Wwa 1886. Wyd. Wwa [1892]. Wyd. nowe Wwa 1910. Przedr. w poz. 14.

6. Wicek i Wacek. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa, Lubl., Łódź, Lw., Kr., Pozn. 1886; Wwa 1919 (adap-tacja i muzyka L. Schillera). Wyd. Lw. 1888.

Komedia zalecona do grania na warsz. konkursie im. W. Bogusławskiego w 1886.

Przekł. ros. ok. 1892.

7. Państwo Wackowie. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa, Łódź, Lubl., Kr. 1887. Wyd. Lw. 1888. Przedr. w poz. 25.

Przekł. ros. 1892.

8. Grajek. Obrazek sceniczny w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1890. Wyd. 2 Wwa 1911.

9. Pierwszy bal. Komedia, w 1 a. Wyst. Wwa, Kr., Lw., Pozn. 1891. Wyd. Wwa 1891. Wyd. 2 Wwa [1900]. Przedr. w poz. 14.

Przekł.: czes. 1903, litew. 1902, niem. 1892, ros. ok. 1892.

10. Schadzka. Krotochwila w 1 a. Wyst. Kr. 1891. Wyd. Wwa [1892]. Wyd. nowe Wwa [1906]. Przedr. w poz. 14.

11. Dzień w redakcji. Komedia w 1 a. Powst. 1892. Wyd. Wwa 1894. Wyd. 2 Wwa 1910. Przedr. w poz. 20.

Przekł. litew. 1910.

12. Kancelaria otwarta. Komedia w 1 a. Wyd. Wwa [1892]. Wyd. 2 Wwa 1907.

13. Na przekór. Krotchwila w 1 a. Wyst. Pozn. 1892. Wyd. Wwa [1892]. Przedr. w poz. 14.

14. Komedie jednoaktowe dla teatrów amatorskich. Seria I. Wwa 1892.

Tu m.in. Pst! Krotchwila w 1 a. Wyst. Kr. 1885; Propinacja. Komedia w 1 a. Wyst. Wwa 1888.

15. Bzy kwitną. Komedia w 1 a. Wyst. Wwa, Lw. 1893. Wyd. Wwa 1893. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 Wwa 1908. Przedr. w poz. 20. Przekł. litew. 1906.

16. Letnicy. Krotchwila w 3 a. Wyst. Łódź, Pozn. 1893. Wyd. Lw. 1922.

17. Przyjaciół męża. Komedia w 1 a. Wyst. Wwa 1893. Wyd. 2 Wwa 1910. Przedr. w poz. 20.

18. Fotografia Jędrusia. Obrazek sceniczny w 1 a. Wyst. Kr., Lw. 1894. Wyd. Wwa [1894]. Przedr. w poz. 20.

19. Zjazd koleżeński. Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1894. Wyd. 2 Wwa 1907. Przedr. w poz. 20.

20. Komedie jednoaktowe dla teatrów amatorskich. Seria II. Wwa 1894.

21. Znawca kobiet. Komedia w 1 a. Wyst. Lw. 1897. Wyd. Wwa 1898. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Wwa [1914].

22. Z rozwoju polskiego teatru; Antonina Hoffman. Kr. 1898. Wyd. 2 popularne Kr. 1901.

Praca w znacznej części autorstwa Stanisława Koźmiana.
23. Debiutantka. Fraszka w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1900. Wyd. 2 Wwa 1908.

24. Komedie. Wwa 1901.

Tu m.in.: Wejście w świat. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa, Lubl., Pozn., Lw., Łódź, Kr. 1893; Dwór we Władkowicach. Komedia w 4 a. Wyst. Lw. 1888.

25. Pieśń przerwana. Obraz sceniczny w 1 a. Wyst. Pozn. 1901. Wyd. Wwa [1901]. Wyd. 2 Wwa 1911.

Współautor: E. Orzeszkowa.

Przekł. litew. wyst. 1910; żyd. wyst. ok. 1920.

26. Guwerner. Komedia w 1 a. Wwa [1903].

27. Krew nie woda. Krotchwila w 1 a. Wwa [1903]. Wyd. nast. Wwa 1921.

28. Nieudana próba. Krotchwila w 1 a. Wwa [1903]. Wyd. 2 Wwa 1929.

29. Odwet. Komedia w 1 a. Wwa [1905].

30. Pożeganie. Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1905.

31. Wdowa z musu. Komedia w 1 a. Wwa [1905]. Wyd. nast. [Wwa 1927].

32. Antkowe wesele. Komedia w 1 a. Wyst. Kr., Wwa, Lw. 1907. Wyd. Wwa 1907. Wyd. 2 Wwa [1914].

33. Księżyc i słońce. Komedia w 1 a. Wyst. Kr. 1907. Wyd. Wwa 1907.

34. Mgła. Komedia w 1 a. Wwa 1907.

35. Wiosna. Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Wwa 1907.

36. Babula. Obrazek ludowy w 1 a. Wwa [1908]. Wyd. 2 Wwa [1939].

37. Czary. Komedia w 1 a. Wwa [1908]. Wyd. nast. Wwa 1929.

38. Polityka panny Florci. Komedia w 1 a. Wwa 1908.

39. Przezorna córka. Komedia w 1 a. Wwa [1908].

40. Przygoda pana Edwarda. Komedia w 1 a. Wwa 1908.

41. Teatr amatorski dla dzieci i młodzieży, 12 jednoaktowych komedii. Wwa 1908.

42. Sześć komedyjek dla dzieci i młodzieży. Kr. 1909.

43. Złote gody. Komedia w 1 a. Wwa 1913.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J. GOT: Dramat popularny. *Obraz lit. pol. S. 4 t. 3.* Wwa 1969. — *Słownik biogr. teatru pol. Wwa 1973.* — A. NOWAKOWSKI. *Pol. słownik biogr. 29* (1986).

A.P.

PRZYBYSZEWSKI Stanisław 1868–1927

Urodzony 7 maja 1868 w Łojewie pod Kruszwicą; syn Józefa, nauczyciela wiejskiego, i Doroty z Grąbczewskich. Uczęszczał do niemieckiego gimnazjum w Toruniu i Wągrowcu; po zdaniu w 1889 egzaminu dojrzałości zaczął studiować w Berlinie architekturę. Latem 1890 przeniósł się na studia medyczne na tamtejszym uniwersytecie, skąd został relegowany (1893) po aresztowaniu za kontakty z ruchem robotniczym. W 1891 zamieszkał z Martą Foerder, związek trwał do jej śmierci w 1896. W 1892 redagował socjalistyczną *Gazetę Robotniczą* i ogłaszał w niej przez parę miesięcy anonimowe artykuły, atakujące politykę kleru i ziemiaństwa w Wielkopolsce i na Śląsku. Po ogłoszeniu w 1892 eseju w języku niemieckim o Chopinie i Nietzschem związał się ze środowiskiem niemiecko-skandynawskiej cyganerii artystycznej, a wydawane poematy i powieści dały mu wkrótce dużą sławę i wywołały zainteresowanie w kraju. W tym czasie stykał się z Ryszardem Dehmlerem, z Ola Hanssonem, Edwardem Munchem, Augustem Strindbergiem. W 1893 poślubił Dagny Juel, Norweżkę, która przyjechała do Berlina na studia muzyczne. W latach 1894–98 przebywał w Norwegii u rodziców żony w Kongsvinger, skąd jeździł do Oslo, Sztokholmu, Kopenhagi, a także kilkakrotnie na dłuższy pobyt do Berlina. W 1894 w Berlinie był współzałożycielem pisma *Pan*; publikował w *Moderner Musenalma-* 317

nach (1894), *Die neue deutsche Rundschau (Freie Bühne)* (1894), *Die Gesellschaft* (1895–97), *Die Kritik* (1896–97). Współpracował od 1895 z wydawanym w Pradze przez Arnošta Procházkę *Moderní Revue*, wywierając silny wpływ na literaturę czeską jako propagator modernizmu. W 1897 na krótko zajął się redagowaniem *Metaphysische Rundschau*. Na początku 1898 dwukrotnie był w Paryżu, po drodze do Hiszpanii, gdzie gościł dwa miesiące w Playa del Mera na zaproszenie Wincentego Lutosławskiego. Zafascynowany architekturą i sztuką hiszpańską, stał się propagatorem twórczości Goyi i El Greca. We wrześniu 1898 przyjechał do Krakowa witany entuzjastycznie przez grupę młodych twórców jako cieszący się uznaniem przedstawiciel nowej sztuki. Otrzymał redakcję *Życia*, które uczynił czołowym pismem młodej literatury. Program pisma — uznany za manifest modernizmu polskiego — zawarł w „Confiteor” (1899 nr 1). Publikował w *Życiu* oraz w *Młodości* fragmenty esejów i poematów prozą, ogłaszanych uprzednio w języku niemieckim, przekłady dramatów i poezji Dagny. Duży sukces odniósł wystawiony przez Tadeusza Pawlikowskiego dramat „Dla szczęścia”. Wygłaszał odczyty m.in. we Lwowie, gdzie odnowił znajomość z Janem Kasprowiczem. Po zamknięciu redakcji „Życia” w lutym 1901, przeniósł się do Warszawy głównie z powodów komplikacji w życiu osobistym — związał się z żoną Kasprowicza, Jadwigą, stale utrzymywał związek z Anielą Pająkową, malarzką. Po tragicznej śmierci żony Dagny (5 czerwca 1901 w Tyflisie), w atmosferze skandalu spotkał się z dużą niechęcią ze strony środowiska, na dodatek był ostro zwalczany przez część prasy warszawskiej za tendencje propagowane w sztuce. W styczniu i lutym 1903 towarzyszył zespołowi Bolesława Bolesławskiego występującego w Petersburgu, w lipcu, sierpniu i wrześniu zorganizował występy młodych aktorów w Radomiu, Lublinie i Kielcach, chcąc stworzyć zespół na wzór teatru Antoine’a. W styczniu 1904 pojechał do Kijowa na prapremierę „Śniegu”. Na listopad i grudzień został zaproszony do Odessy, Chersonia i Kiszyniowa, gdzie grano jego sztuki, a wygłaszane odczyty budziły żywe zainteresowanie. Na początku 1905 wrócił do kraju i po krótkim pobycie w Toruniu poślubił świeżo rozwiedzioną Jadwigę Kasprowiczową. Latem 1906 wyjechał na stałe do Monachium. Pisał wówczas głównie powieści ujęte w cykle, jeździł z odczytami, zajmował się twórczością publicystyczną. Często przyjeżdżał do kraju na premiery swoich sztuk. W 1916 nawiązał korespondencję z Jerzym Hulewiczem i na jego zaproszenie trzykrotnie gościł w Kościankach w Poznańskiem. Inspirował i przygotował program *Zdroju*; początkowo był jego współredaktorem. Ogłosił

tu wiele artykułów, m.in. programową wypowiedź „Ekspresjonizm, Słowacki i «Genesis z Ducha»” (1918 t. 4–5). Po nieudanej próbie osiedlenia się w Pradze letnie miesiące 1918 spędził w Galicji, a w połowie 1919 zamieszkał w Poznaniu. Nie cieszył się uznaniem, był atakowany przez narodową demokrację za popieranie w prasie niemieckiej (1914–17) polityki współdziałania z państwami centralnymi. Znalazł pracę w Dyrekcji Poczty i Telegrafów, pod koniec 1920 przeniósł się do Gdańska i do 1924 był zatrudniony w biurze tłumacza Dyrekcji Kolei. Zajął się wówczas intensywną działalnością odczytową i publicystyczną na rzecz utworzenia i utrzymania polskiego gimnazjum na terenie Wolnego Miasta. W 1924 został powołany do kancelarii cywilnej prezydenta RP i zamieszkał na Zamku w Warszawie. W maju 1925 otrzymał Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, pośmiertnie Krzyż Komandorski. Pod koniec życia pisał wspomnienia „Moi współcześni”. W 1927 był kandydatem do nagrody literackiej m. Poznania. Zmarł nagle 23 listopada 1927 w Jarontach koło Inowrocławia; pochowany w Górze koło Łojewa. Dramatopisarka Stanisława Przybyszewska była córką jego i Anieli Pająkowej.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Zur Psychologie des Individuums. [Eseje]. 1: Chopin und Nietzsche. Powst. 1891. Wyd. Berlin 1892. Wyd. nast. Berlin 1906. 2: Ola Hansson. Berlin 1892.

Przekł.: bulg. 1921 (cz. 1), pol. 1966 (cz. 1, w poz. 60), ros. 1909 (cz. 1 i 2, w poz. 65 t. 5).

2. List otwarty do polskiego ludu robotniczego napisany przez ks. Piotra Ściegiennego. Berlin 1892. Ulotka polit. kilkakrotnie wznawiana w masowych nakł., niepodp.

3. Totenmesse. [Poemat prozą]. Berlin 1893. Wyd. nast. Berlin 1900.

Wersja pol. pt. Requiem aeternam ... Trzecia księga Pentateuchu. Lw. 1904.

Z cyklu Pentateuch, por. poz. 7, 8, 15, 16.

Przekł.: bulg. 1921, czes. 1921, ros. 1904 (poz. 61 t. 2).

4. Das Werk des Eduard Munch. *Das Werk des Eduard Munch. Vier Beiträge von S. Przybyszewski, Dr Franz Servaes, Willy Pastor, Julius Meier-Graefe.* Berlin 1894 (słowo wstępne: S. Przybyszewski).

Wersja pol. pt. Edward Munch w poz. 18. Wyd. osob.: Wr. 1978; Wwa 1983.

Przekł. ros. 1909 (poz. 65 t. 5).

5. Homo sapiens. [Cykl powieściowy].

Wersja niem.: [I]. Über Bord. Berlin 1896. [II]. Unterwegs. Berlin 1895; wyd. nast. Berlin 1896, Leipzig 1904. [III]. Im Malstrom. Berlin 1895; wyd. nast. München 1919. Wyd. całości cyklu: Berlin 1896.

Wersja pol.: Homo sapiens. Powieść. [I: Na rozsta-

ju, II: Po drodze, III: W malstromiel. Wyd. całości cyklu. Lw. 1901. Przedr. w poz. 59, 60.

Przekł.: ang. 1915, bułg. 1921, czes. 1898 (cz. II), całość: Praga 1905, duń. 1896 (cz. II), norw. 1895, ros. 1902, serb.-chorw. 1904 (cz. II), włos. 1932, żyd. 1917.

6. Pro domo mea. Berlin 1895.

Zapowiedź De profundis. Wyd. także jako część wstępu w książce: De profundis. Berlin 1900.

Przekł. ros. 1904 (w poz. 65 t. 2).

7. De profundis. [Poemat prozą. Wersja niem.]. Berlin 1895. Wyd. nast. Berlin 1900.

Wersja pol.: Kr. 1900. Wyd. nast.: Berlin 1904; Wwa 1916; Lw. 1929. Przedr. w poz. 59.

Czwarta część cyklu Pentateuch, por. poz. 3, 8, 15, 16. Przekł.: bułg. 1910, czes. 1906, franc. 1922, hiszp. 1933, ros. 1911, serb.-chorw. 1921, włos. 1916.

8. Vigilien. [Poemat prozą]. Berlin 1895. Wyd. nast. Berlin 1901; München 1919; zweisprachige Ausgabe [tekst niem. i pol.]. Übersetzung J. Papiör. Inowrocław 1988.

Wersja pol.: Z cyklu Wigilii. Lw. 1899 (z rysunkami S. Wyspiańskiego). Wyd. nast. Lw. 1901 (pt. Na tym padole placzu). Przedr. w poz. 26, 60.

Druga część cyklu Pentateuch, por. poz. 3, 7, 15, 16. Przekł.: bułg. [b.r.], czes. 1907, hebr. 1929, ros. 1904, serb.-chorw. 1907, włos. 1916.

9. In hac lacrymarum valle. [Poemat prozą, wersja niem.]. Berlin 1896 odb. z czasop. *Pan*. Przedr. w poz. 17.

Wersja pol.: Na tym padole placzu. *Młodość* 1899 nr ze stycznia. Przedr. w poz. 24 (pt. Ametysty).

Przekł. ros. 1905 (w poz. 65 t. 1).

10. Die Synagoge des Satan. [Esej]. *Die Kritik* 1896 nr 134–135, 1897 nr 148–150. Wyd. osob. Berlin 1897. Wyd. nast. Berlin 1900; Berlin 1979 [dwa wyd.]; Berlin 1984 (cz. 3 i 4 pt. Die Gnosis des Bösen), toż Berlin 1995, Berlin 2000.

Wersja pol.: Synagoga szatana. Przyczynek do psychologii czarownicy. *Życie* 1899 nr 4–5, *Młodość* 1900 z. 2. Wyd. osob. całości Wwa 1902. Wyd. nast.: Bytom 1991; Białystok 1995; Kr. 1995 (Synagoga szatana i inne eseje).

Przekł.: bułg. 1920, czes. 1911, franc. 1897, litew. 1918, ros. 1911.

11. Auf den Wegen der Seele. Berlin 1897.

Wersja pol.: Na drogach duszy; Gustaw Vigeland w poz. 18.

Przekł. ros. 1909 (w poz. 65 t. 5).

12. Das grosse Glück. Drama in 5 Akten. München 1897 odb. z czasop. *Die Gesellschaft*. Wyst. Praga: 1898 („Scena Intymna”), 1899 (Teatr im. Sz wandy); Wiedeń 1904. Wyd.: Wien 1904; München 1919.

Przedr. w poz. 25: Totentanz der Liebe. Berlin 1902.

Wersja pol.: Dla szczęścia. Dramat w 5 a. Wyst. Kr. 1899. Wyd. Kr. 1900. Wyd. nast. Lw. 1902.

Przekł.: ang. 1912, bułg. 1905, czes. 1902, gruziński przed 1917, hebr. 1929, ros. 1904, serb.-chorw. 1899, słoweń. 1921, włos. 1921.

Ekran. 1919.

13. Satans Kinder. Roman. Paris–München 1897. Wyd. nast.: Berlin 1905; München 1919.

Wersja pol.: Dzieci szatana. Powieść. Lw. 1899. Wyd. nast.: Lw. 1907; Lw. 1923; 1927; oprac. G. Matuszek. Kr. 1993; Przedr. w poz. 59.

Przekł.: bułg. 1925, czes. 1901, litew. 1921, ros. 1909.

14. Confiteor. [Art. programowy]. *Życie* 1899 nr 1. Przedr. w poz. 18, 60. Liczne przedr. fragm. w podręcznikach i antologiach.

Przekł. ros. 1909 (poz. 65 t. 5).

15. Nad morzem. [Poemat prozą]. Kr. 1899. Wyd. nast.: wyd. 2 przejr. przez autora. Kr. 1901; Gdańsk 1978.

Wersja niem. pt. Epipsychidion. Berlin 1900. Wyd. nast. München 1919.

Z cyklu Pentateuch, por. poz. 3, 7, 8, 16.

Przekł.: bułg. [b.r.], estoń. 1920, ros. 1910, włos. 1921.

16. Androgyne. [Poematy]. Lw. 1900. Wyd. nast.: Wwa 1902 (pt. W godzinie cudu); wyd. nowe Kr. 1905 (pt. Androgyne).

Wersja niem.: Androgyne. Berlin 1906. Wyd. nast.: München 1916; Königswinter 1982.

Trzecia część cyklu Pentateuch, por. poz. 3, 7, 8, 15.

Przekł.: ros. 1906 (poz. 65 t. 4), włos. 1926.

17. In diesem Erdenthal der Thränen. [Poematy prozą]. Berlin 1900.

18. Na drogach duszy. Kr. 1900. Wyd. nast. Kr. 1902.

Przekł.: bułg. 1921, ros. 1909 (poz. 65 t. 5).

19. Złote runo. Dramat w 3 a. Wyst. Lw. 27 marca 1901, Kr., Łódź, Wwa 1901. Wyd. w poz. 22: Taniec miłości i śmierci. Lw. 1901 (wraz z poz. 20). Wyd. nast.: Kr. 1902; Lw. 1902; Lw. 1903; Lw. [1934]. Przedr. w poz. 60.

Wersja niem.: Das goldene Vlies. Wyd. w poz. 25: Totentanz der Liebe. Berlin 1902.

Przekł.: bułg. 1908, czes. 1902, ros. 1902, serb.-chorw. 1902, słoweń. 1908, włos. 1903.

20. Goście. Epilog dramatyczny w 1 a. Wyst. Kr. 25 maja 1901. Wyd. w poz. 22: Taniec miłości i śmierci. Lw. 1901 (wraz z poz. 19). Wyd. nast.: Lw. 1902; Lw. 1903; Lw. [1934].

Wersja niem.: Die Gäste. Ein dramatischer Epilog. Wyd. w poz. 25: Totentanz der Liebe. Berlin 1902.

Przekł.: bułg. 1909, jap. 1928, litew. 1913, ros. 1904.

21. Synowie ziemi. Powieść. *Chimera* 1901 t. 1–2 (pt. Malaria. Druk powieści przerwano). Wyd. osob. całości Lw. 1904. Wyd. nast.: wyd. nowe Lw. 1923; Wwa 1929.

Wersja niem.: Erdensöhne. Roman. Berlin 1905. Wyd. nast. Monachium 1919.

Pierwsza część trylogii, por. poz. 31, 34.

Przekł.: bułg. 1920, czes. 1909, ros. 1905, serb.-chorw. 1921, słoweń. 1910.

22. Taniec miłości i śmierci. I. Złote runo. Dramat. II. Goście. Epilog dramatyczny w 1 a. Lw. 1901. Wyd. 2 Kr. 1902. Por. poz. 19, 20.

23. Matka. Dramat w 4 a. Wyst. Kr. 1902. Wyd. Lw. 1903.

- Wersja niem.: Die Mutter. Wyd. w poz. 25: Totentanz der Liebe. Berlin 1902.
Przekł.: bułg. 1909, ros. 1904.
24. Poezje prozą. Wwa 1902.
Przekł. ros. 1906 (poz. 65 t. 4).
25. Totentanz der Liebe. Vier Dramen. Berlin 1902. Wyd. nast. Monachium 1919.
26. Z gleby kujawskiej. Wwa 1902. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1904; Pozn. 1932. Przedr. poz. 60.
Przekł. ros. 1909 (poz. 65 t. 5).
27. Śnieg. Dramat w 4 a. Wyst. Łódź, Lw. 1903. Wyd. Wwa 1903. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1907; Wwa 1987.
Wersja niem.: Schnee. Drama in 4 a. München 1903.
Przekł.: ang. 1920, bułg. 1909, esper. 1912, estoń. 1909, gruziński przed 1917, litew. 1913, ros. 1903, serb.-chorw. 1922, słowac. 1976, słoweń. 1920, włos. 1924.
28. Odwieczna baśń. Poemat dramatyczny w 3 a. Wyst. Lw., Kr. 1906. Wyd. Lw. 1906.
Przekł.: bułg. 1919, gruziński przed 1917, ros. 1906.
29. Śluby. Poemat dramatyczny w 3 a. Wyst. Kr. 1906. Wyd. Tor. [1906]. Wyd. nast.: Wil. 1922; Wil. [1923].
Wersja niem.: Gelübde. Dramatische Dichtung in 3 Aufzügen. München 1906.
Przekł.: bułg. 1917, lotew. 1906, ros. 1908.
30. Dzieci nędzy. Powieść. Ogl. fragm. *Krytyka* 1907 z. 2 pt. Tyrteusz. Pieśń piąta z księgi Cherubim. Ogl. całości *Kur. Por.* 1913 nr 269–344. Wyd. osob. całości Wwa 1913. Przedr. w poz. 59.
Dylogii część pierwsza; część druga zob. poz. 39.
Przekł.: czes. 1918, ros. 1915.
31. Dzień sądu. „Synów ziemi” część wtóra. Powieść. Wwa 1909. Wyd. nast.: Wwa 1923; Wwa 1929.
Wersja niem.: Das Gericht. Roman. Leipzig 1913.
Druga część trylogii, por. poz. 21, 34.
Przeróbka dram. zob. poz. 32.
Przekł.: czes. 1918, ros. 1910, włos. 1919.
32. Gody życia. Dramat współczesny w 4 a. Wyst.: Kr., Pozn. 1909. Wyd. Wwa 1910.
Przeróbka dram. powieści Dzień sądu (poz. 31).
Przekł. ros. 1911.
33. Szopen a naród. Kr. 1910. Wyd. nowe. Lw. 1923. Przedr. w poz. 59.
Wersja niem.: Über Chopin. Ogl. w poz. 48: Von Polens Seele. Ein Versuch. Jena 1917.
Przekł. ros. 1912.
34. Zmierch. „Synów ziemi” część trzecia i ostatnia. Powieść. Wwa 1911. Wyd. nast.: Lw. 1923; Wwa 1929. Przedr. poz. 59.
Trzecia część trylogii, por. poz. 21, 31.
Przekł. ros. 1910.
35. Mocny człowiek. Powieść. Wwa 1912. Wyd. nast.: Kijów 1915; Wwa 1923; Wwa 1929. Przedr. w poz. 59.
Część pierwsza trylogii. Części dalsze por. poz. 37, 38.
Przekł. ros. 1913.
Ekran. 1929.
36. Topiel. Dramat w 3 a. Wyst. Lw., Kr., Pozn., Wwa 1912. Wyd. osob. Wwa 1912.
Wersja niem.: Untiefen. Drama in 2 Akten. München 1913.
Ekran. Moskwa 1917, reż. W. Lenczewski.
37. Wyzwolenie. „Mocnego człowieka” część druga. Wwa 1912. Wyd. nast.: Wwa 1923; Wwa 1929.
Część druga trylogii, por. poz. 35, 38.
38. Święty gaj. „Mocnego człowieka” część trzecia i ostatnia. Powieść. Wwa 1913. Wyd. nast.: Wwa 1923; Wwa 1929.
Trzecia część trylogii, por. poz. 35, 37.
Przekł. ros. 1914.
39. Adam Drzazga. Druga i ostatnia część „Dzieci nędzy”. Powieść. Wwa 1914.
Druga część dylogii, por. poz. 30.
Przekł.: czes. 1920, ros. 1916.
40. Krzyk. Powieść. *Kur. Pozn.* 1914 nr 287–296, 1915 (pt. Spotkanie). Wyd. osob. Lw. 1917. Wyd. 2 Wwa 1922. Przedr. w poz. 59.
Wersja niem.: Der Schrei. Roman. München 1918. Wyd. nast.: Berlin 1986; Berlin 1987.
Przekł. czes. 1918.
Ekran. 1921.
41. Miasto. Legenda w 4 a. [Dramat]. Kijów 1914. Wyst. Lw. 1916.
42. Polen und der heilige Krieg. [Zbiór artykułów]. München 1915. Wyd. nast.: München 1915; wyd. 3 München 1916.
Wersja pol.: Polska i święta wojna. Wiedeń 1915. Wyd. nast. Stanisławów 1916.
43. Tyrteusz. (Z cyklu „Wojna”). [Poemat]. Wiedeń 1915.
44. Powrót. [Nowele]. Kr. 1916. Wyd. nast. Lw. 1920.
45. Na marginesie tworu Ewersa. [Esej]. Lw. 1917. Ogl. także jako wstęp do książki: H.H. Ewers: *Alraune*. Tłum. J. Przybyszewska. Lw. 1917. Wyd. nast. Lw. 1922.
46. [Odezwa programowa „Zdroju”]. *Prospekt. Zdrój*. Pozn. 1917. Przedr. *Zdrój* 1917 t. 1 z. 1.
Podp.: Za redakcję i wydawnictwo Jerzy Hulewicz.
47. Poznań ostoją myśli polskiej. [Esej]. Pozn. 1917.
48. Szlakiem duszy polskiej. [Publicystyka]. Pozn. 1917. Wyd. 2 Pozn. 1920 [1921].
Wersja niem.: Von Polens Seele. Ein Versuch. Jena 1917.
49. Ekspresjonizm, Słowacki i „Genesis z Ducha”. [Studium]. Pozn. 1918.
50. Il regno doloroso. Powieść. Lw. 1924.
Przekł. czes. 1923.
51. Moi współcześni. Wśród obcych. [Wspomnienia]. Wyd. osob. Wwa 1926. Wyd. nast. Wwa 1959 (skrócone przez J. Wilhelmiego; wyd. wraz z częścią Wśród swoich).
Część pierwsza wspomnień. Część druga por. poz. 53.
Przekł. niem. 1965.

52. Mściel. Dramat w 3 a. Wyst. i wyd. Wwa 1927.

53. Moi współcześni. Wśród swoich. [Wspomnienia]. Wwa 1930 (z rękopisu wydał i przedmową opatrzył K. Górski). Wyd. nast. Wwa 1959 (skrócone przez J. Wilhelmiego; wyd. wraz z częścią Wśród obcych).

Niedokończona druga część wspomnień. Część pierwsza zob. poz. 51.

Przekłady

54. D. Przybyszewska: Kiedy słońce zachodzi... Wwa 1902 [1901] (ze wstępem). Wyd. 2 Wwa 1902.

55. J. Kasprovicz: Mein Abendlied. Hymnen. Berlin 1905. Wyd. 2 München 1919.

56. J. Schlaf: Wiosna. Wwa 1907.

57. M. d'Alcoforado: Listy miłosne. Lw. 1911 (ze wstępem). Wyd. nast.: Wwa 1921; Wwa 1959; Wwa 1986.

58. H.H. Ewers: Mamoloi. Tłum. i wstęp... Lw. 1919. Wyd. nast. Lw. 1922.

Wydania zbiorowe i wybory

59. Dzieła. Lw.–Wwa 1923–1929.

60. Wybór pism. Oprac. R. Taborski. Wr. 1966 BN I, 190.

61. Werke, Aufzeichnungen und ausgewählte Briefe. Band. 1–8. Herausgegeben von M.M. Schardt. Paderborn, Oldenburg 1990–1999.

Band 1 (1990). De profundis und andere Erzählungen. Band 2 (1991). Zur Psychologie des Individuums: Erzählungen und Essays.

Band 3 (1993). Homo sapiens (Über Bord; Unterwegs; Im Malmstrom); Satans Kinder.

Band 4 (1992). Erdensöhne; Das Gericht; Der Schrei.

Band 5 (1993). Schnee und andere Dramen.

Band 6 (1992). Kritische und essayistische Schriften.

Band 7 (1994). Ferne komm ich her [...]: Erinnerungen an Berlin und Krakau.

Band 8 (1999). Briefe (1879–1927).

Tom dodatkowy, zawierający komentarze: Komentarz – w trakcie oprac.

62. Synagoga szatana i inne eseje. Oprac. i tłum. z niem. G. Matuszek. Kr. 1995.

Wydania zbiorowe i wybory w obcych językach

63. Sobranije sočinienij. T. 1–4. Moskwa 1904–1906 (ros.).

64. Dramy. Moskwa 1905 (ros.).

65. Połonoje sobranije sočinienij. T. 1–10. Moskwa 1905–1911 (ros.).

66. Dramaticzeskije pieriewody. Moskwa 1911 (ros.).

67. Izbrannyje powiesti i rasskazy. Petersb. 1912 (ros.).

Listy

68. Listy. Zebrał, zyciorysem, wstępem i przypisami opatrzył S. Hellsztyński. T. 1–2. Wwa 1937–1938; t. 3 Wr. 1954 (przygotowany do druku w 1938–1939). (Wybór listów z t. 1: Listy miłosne. Wwa 1986).

Łącznie 1728 listów do różnych osób.

69. Inedita listów S.P. ogł. S. Hellsztyński: Meteory Młodej Polski. Kr. 1969.

Listy i mater. znajdują się m.in. w zbiorach: Bibl. Jagiel., Bibl. Nar., Ossol., Bibl. PAN w Kr., Bibl. PAN w Pozn., Muzeum Lit. im. A. Mickiewicza w Wwie, Muzeum im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu, Kongsvinger Musseum, Munch-Museet (Oslo), Universitetsbiblioteket (Oslo).

Mater. w posiadaniu rodziny Dagny Juel-Przybyszewskiej.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J. WEICHSEL: S.P.: his life and writing. New York 1915. — L. CINI: L'umanita nell'opera di S.P. Rom 1936.

— M. HERMAN: Un Sataniste polonais S.P. (de 1868 à 1900). Paris 1939. — F.W. NEUMANN: S.P. und Richard Dehmel. *Münchener Beiträge zur Slawenkunde*. München 1953. — T. BOY-ŻELEŃSKI: Ludzie żywi. Pisma. T. 3. Wwa 1956 (prwdr. 1929). — TENŻE: Znaszli ten kraj? Pisma. T. 2. Wwa 1956 (prwdr. 1932). — S. HELSZTYŃSKI: Przybyszewski. Kr. 1958 i wyd. nast.: wyd. 4 Wwa 1984. — A. HUTNIKIEWICZ. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 2 (1967). — S. HELSZTYŃSKI: Bibliografia pism S.P. w 100 rocznicę urodzin 1868 – 7 maja – 1968. Wwa 1968. — Z. GRĘB: Nic więcej, czyli o P.W.: Rok 1900. Kr. 1969. — K.G. JUST: Nihilismus als Still. Zur Prosa von S.P. *Wissenschaft als Dialog*. Stuttgart 1969. — M. SCHLUCHTER: S.P. und seine deutschsprachigen Prosawerke 1892–1899. Stuttgart 1969. — R. TABORSKI: Richard Dehmel i S.P. *Europejskie związki lit. pol.* Wwa 1969. — I. SZWEDE: The works of S.P. and their reception in Russia at the beginning of the XX. century. Stanford 1970. — T. WEISS: Polski wzorzec archicygana. W: *Cyganeria Młodej Polski*. Kr. 1970. — S. BORZYM. *Filoz. w Polsce. Słownik pisarzy*. Wr. 1971. — S. HELSZTYŃSKI: Dobranoc, miły książę. Wwa 1971. — Z. CIESIELSKI: P. i plastycy norwescy. W: *Zbliżenia skandynawsko-polskie*. Gdańsk 1972. — H. FILIPKOWSKA: Z problematyki mitu w literaturze Młodej Polski. *Problemy lit. pol. I. 1890–1939*. S. I. Wr. 1972. — *Studia z dziejów estetyki pol. I. 1890–1918*. S. I. Wr. 1972 [tu: B. DZIEMIDOK: Teoria tragizmu w estetyce okresu Młodej Polski; K. ROSNER: Sztuka a rzeczywistość w programach polskich modernistów]. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — E. KOSSAK: Dagny Przybyszewska. Złakana gwiazda. Wwa 1973; wyd. 2 poszerz. Wwa 1975 (przekł. szwedz.: tłum. Ch. Wollin. Stockholm 1978; wyd. 2 Wwa 1982). — S. BORZYM: Brzozowski a P.: koneksje ideowe. *Wokół myśli Stanisława Brzozowskiego*. Kr. 1974. — W. JAWORSKA: Munch i P. *Rocz. Hist. Sztuki* 10 (1974). — R. TABORSKI: Życie literackie młodopolskiej Warsza-

- wy. Wwa 1974. — J. TYNECKI: Wokół sądu honorowego między S.P. a T. Micińskim i S. Wyrzykowskiem. *Prace Polon.* 5. 30 (1974). — Z. GOCZOŁOWA: Składnia powieści S.P. Lubl. 1975. — F.W. NEUMAN: S.P. als Gegenstand literarischer Darstellung in Deutschland. *Die Welt der Slaven* 19/20 (1974/1975). — M.F. BÜCHI: Problematik der Autorübersetzung am Beispiel des „Homo sapiens“ von S.P. Freiburg im Breisgau 1976. — A. HÜTNIKIEWICZ: S.P. Legenda i rzeczywistość. W: Portrety i szkice literackie. Wwa 1976. — K.G. JUST: Nihilismus als Stil. Die frühe Prosa von S.P. *Marginalien. Probleme und Gestalten der Literatur.* München 1976. — I. TICHOMIROVA: Dramaty P. na scenie rosyjskiej. *Mater. Międzynar. Sesji Nauk* [..] UJ. Kr. 1976. — Z. ŻYGULSKI: S.P. jako pisarz modernizmu niemieckiego. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1976 nr 309. — J.M. DYNAK: O „charakter narodowy” S.P. *Prace Nauk. UŚI. Prace Historycznolitt.* 1977 nr 7. — S. HELSZTYŃSKI: S. Przybyszewskiemu. W 50 rocznicę śmierci. Strzelno 1977. — TENŻE: Wieniec laurowy S. Przybyszewskiemu. W 50 rocznicę śmierci. Inowrocław 1977. — N. RICHTER: Zur Musikanschauung von S.P. *Deutsches Jahrbuch der Musikwissenschaft* 18 (1975–1977). — N.A. UGGLA: Strindberg och den polska teatern. Uppsala 1977. — *Młodość. świat wyobraźni.* Kr. —1977. — K. KOLIŃSKA: Stachu, jego kobiety, jego dzieci. Kr. 1978; wyd. nast. Kat. 1984; Kat. 1994 [powieść biogr.]. — M. NAG: Konfrontasjoner. Forholder mellom Edvard Munch, Gustav Vigeland, S.P. og Dagny Juel-Przybyszewska. *Nordisk Tidsskrift* 1978 nr 1. — M. KUNCEWICZOWA: Fantasia alla Polacca. Wwa 1979; wyd. 2 Wwa 1982. — TAŻ: Who is Przybyszewski? *Dialectics and Humanism* 1980 nr 2. — A.Z. MAKOWIECKI: Trzy legendy literackie — P., Witkacy, Galczyński. Wwa 1980. — S. MRAZEK: Gestyka w dramatach P. W: Środki ekspresji pozasłownej w dramatach Staffa, Tetmajera i P. Wr. 1980. — J. NOWAKOWSKI: Młodopolskie inicjacje. W: W kręgu obiegowych ideałów estetycznych. Rzeszów 1980. — J. ORŁOWSKI: P. w listach Bielyja. *Przeł. Rusycystyczny* 1980 nr 1. — E. RZEWUSKA: Dramaturgia P. i ekspresjonizm. *J.A. Kistelewski i problemy dramatu młodopol.* Rzeszów 1980. — J. WALIGÓRA: Struktura słowna dramatów S.P. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Kr. z 72 Prace Historycznolitt.* 1980 nr 8. — H.A. ZOLMAN: S.P. and his lyrical universe. Los Angeles 1980. — J. HLOUŠKOVÁ: P. a „Moderní Revue”. *Slavia* (Praga) 1981 z. 2. — M.T. JANOWSKA: *Polacy w hist. i kulturze krajów Europy Zach.* Pozn. 1981. — S. PADOL: Z filozoficznych poglądów S.P. *Rocz. Komisji Historycznolitt.* 18 (1981). — A. POLAKOWSKA: *Wielkop. słownik biogr.* Pozn. 1981. — *Słownictwo w świetle antynomii S.P.* Wr. 1981 [tu m.in.: J. DYNAK: S.P. w świetle legendy i satyry polskiej; H. CYBIENKO: Dyskusje o twórczości S.P. w Rosji; H. GALSKA: Teatr P. jako pierwszy etap reformatorskiej działalności teatralnej Meyerholda — teatr poszukiwań; K. WIERZBIKA: O stereotypach odbioru twórczości S.P. w Bułgarii; B. KRUPSKI: Rola S.P. w życiu literackim Bułgarii; P. RUSEW: S.P. na scenach bułgarskich]. — L. EUSTACHEWICZ: P. i jego satelici. W: *Dramaturgia Młodej Polski.* Wwa 1982. — K. ŁUCZYŃSKI: Dwujęzyczna twórczość S.P. (1892–1900). Kielce 1982. — W. MACKIEWICZ: In search of creative identity. (P. and Nietzsche). *Dialectics and Humanism* 1982 nr 2. — M. PODRAZA-KWIATKOWSKA: S.P. zur deutschen Literatur. *Gebrauchsliteratur. Interferenz-Kon-*
- trastivität.* Frankfurt a. Main 1982. — S. PRZYBYSZEW-SKI, S.M. PRZYBYSZEW-SKI: Saga rodu Przybyszewskich. 1982 [20 egz. wyd. nakl. autorów]. — S. P. W 50-letnie zgonu pisarza. Wr. 1982 [mater. konferencji nauk. Wwa 1977. Tu m.in.: S. BORZYM: Uwagi o światopoglądzie filozoficznym P.; T. WALAS: P. a dekadentyzm; J. ZIE-LIŃSKI: Wpływ P. na rosyjską powieść modernistyczną; A.Z. MAKOWIECKI: Legenda literacka — przykład P.]. — J. DYNAK: Nasi dekadenci. *Młoda Polska. Legendy i światopoglądy.* Kat. 1983. — K. KRALKOWSKA-GĄTKOW-SKA: Świat postaci w powieściach P. *Tamże.* — S. PRZY-BYSZEWSKI-WESTRUP: Godziny zwierzeń. Wwa 1983 [wspomnienie o ojcu]. — K. ŚWIĘCKA: Warum hält man S.P. in Polen für einen Expressionisten? *Acta UNC* 1984 z. 144. *Filol. Germańska* nr 8. — A. HUTNIKIEWICZ: „Być meteorom, to istotna moja tęsknota...”. *700 Kilo-meter. Fern und doch so nah. 700 kilometrów. Daleko, a mimo to tak blisko.* Getynga 1985 [tekst w jęz. pol. i niem]; wersja pol. przedr. *Przeł. Artyst.-Lit.* 1995 nr 3. — A. ŁASZOWSKI: Filozofia dekadencji. W: *Literatura i styl życia.* Wwa 1985. — K. ŁUCZYŃSKI: Wczesna twórczość S.P. w oczach krytyki niemieckiej z l. 1892–1900. *Ruch Lit.* 1985 nr 3. — A.Z. MAKOWIECKI: Legenda literacka. W: *Wokół modernizmu.* Wwa 1985. — M. PODRAZA-KWIATKOWSKA: „Naga dusza” i epoka mundurów. W: *Somnambulicy — dekadenci — herosi.* Kr. 1985. — A. ROGALSKI: Etyka i estetyka P. W: *Ku światłu.* Wwa 1985. — W. BRUMER: Tradycja i styl w teatrze. Wwa 1986. — K. KRALKOWSKA-GĄTKOWSKA: Antymimesis i wizja. Typy konstrukcji przestrzeni w powieściach P. *Przełom antypozytywistyczny w pol. świadomości kulturowej końca XIX w.* Wr. 1986. — T. LINKNER: *Ruch Lit.* 1986 nr 1 [dot. ewentualnego autorstwa „Berlińskiej impresji”, przypisywanego T. Micińskiemu]. — M. PODRAZA-KWIATKOWSKA: Ibsenowska „prawda” w literaturze Młodej Polski. *Ruch Lit.* 1996 z. 2 [poszerz. wersja art. w jęz. ang. w tomie z konferencji IS PAN: Totenmesse. Modernism in the culture of Northern and Central Europe. Wwa 1986]. — R. TABORSKI: *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — E. WIŚNIEWSKA: Związki W. Stefanyka ze S.P. W: *W. Stefanyk w obliczu Młodej Polski.* Wwa 1986. — M. BAUER, G. RAUNER: S.P. Roman „Satanskinder” (1987). *Dekadenz in Deutschland.* Frankfurt am Main 1987. — J. MARX, G. RAUNER: Zur Weltanschauung und Kunstfassung S.P. *Tamże.* — Z. MROZEK: Udział Pałuk w życiu literackim kraju. *Kron. Bydg.* 8 (1979/1980–1981). Bydg. 1987. — W. NIEMIROWSKI: S.P. in Berlin (1889–1898). *Literarisches Leben in Berlin (1871–1933).* T. 1. Berlin 1987. — H.I. ROGACKI: Żywot P. Wwa 1987. — R. TABORSKI: „Śnieg” S.P. *Dramat pol. XIX i XX w.* Lubl. 1987. — TENŻE: S.P. and the „New Art”. *Symbolism in Poland.* Detroit 1987. — B. BARTNICKA: Język listów S.P. *Poradnik Język* 1988 nr 8. — J. DRZEWUCKI: Poznawanie P. *Życie Lit.* 1988 nr 27 [omówienie konferencji: „S.P. poeta dwujęzyczny”]. — *Ekspresjonizm w lit. Młodej Polski na tle lit. pol. i obcej XX w.* Lubl. 1988 [tu m.in.: K. KRALKOWSKA-GĄTKOWSKA: P. powieść o człowieku idei; S. KRUK: Twórczość dramatyczna S.P. na scenie lubelskiej w okresie Młodej Polski.]. — H. KOPUT: P. i dziedzictwo romantyczne. *Dziedzictwo romantyczne w lit. pozytywizmu i Młodej Polski.* Lubl. 1988. — K. KRALKOWSKA-GĄTKOWSKA: Próba rekonstrukcji modelu dynamicznego prozy S.P. *Od Kochanowskiego do Różewicza.* Wwa 1988. — TAŻ: „Requiem aeternam”

- S.P. jako kontrapalingeneza. *Między krytyką a prozą artyst. pozytywizmu i modernizmu*. Kat. 1988 *Prace Nauk. UŚI*, nr 911. — S. MAKOWSKI: Słowacki i neolamarckizm niemiecki w koncepcji ekspresjonizmu S.P. *Przeł. Hum.* 1989 nr 4. — U. STELTNER: Überlegungen zur Literarität am Beispiel von S.P. Romantrilogie „Homo sapiens”. Giessen 1989. — *Rocz. Kasprowicowski* R. 7 (1990) [Mater. III Sympozjum poświęconego twórczości S.P.]. — J. MARX: Lebenspathos und „Seelenkunst” bei S.P. Interpretation des Gesamtwerkes unter besonderer Berücksichtigung der weltanschaulichen und kunsttheoretischen Positionen sowie der Poetik. Frankfurt am Main 1990. — G. MATUSZEK: Czy „Jedyny dla Jedynego”? O stosunku P. do odbiorcy i publiczności literackiej. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 27 (1990). — H. SCHMID: Znaczenie S.P. dla rozwoju eksperymentalnego teatru W.E. Meyerholda. *Ruch Lit.* 1990 nr 6. — S. BUNJAK: Uwagi nad recepcją P. w Serbii. *Język, lit. i kultura Słowian dawniej i dziś*. Pozn. 1991. — H. KOPUT: P. i Witkiewicza walka o „nową sztukę”. *Tradycje modernistyczne w lit. pol. okresu międzywojennego*. Lubl. 1991. — G. MATUSZEK: Słowiańskość w odbiorze Niemców na przełomie XIX i XX w. (S.P. jako „echte slawische Erscheinung”). *Ruch Lit.* 1991 nr 6; toż w jęz. niem.: *The Slaves in the eyes of the Occident, the Occident in the eyes of the Slaves*. Cracow 1992. — M. NAG: S.P. Verden-sliteratur i Kongsvinger. Kongsvinger 1991 — M.K. NORSENG: Dagny Juel Przybyszewska. The woman and the myth. Seattle, London 1991; toż w jęz. norw.: Dagny Jul. Kvinnen og myten. Oslo 1992, tłum. H. Bramness. — J. NOWAKOWSKI: Glosa do „Dzieci szatana” S.P. z perspektywy współczesności. *Zesz. Nauk. WSP w Rzeszowie. Hist.-Lit.* 1991 z. 1. — R. TABORSKI: Zweisprachige polnisch-deutsche Schriftsteller: S.P. und T. Rittner. *Sprachen und Kulturen*. Mainz 1991. — W. GUTOWSKI: Nagie dusze i maski. Kr. 1992 [tu: Eros w biografii mocnego człowieka; P., czyli próba „nadrealistyczna”]. — G. KLIM: S.P. Leben, Werk und Weltanschauung im Rahmen der deutschen Literatur der Jahrhundertwende. Biographie. Paderborn 1992. — H. BARCIKOWSKA: Między fascynacją a komunikacją. Kilka refleksji na temat „Moich współczesnych” S.P. w wersji oryginalnej i tłumaczeniu. *Zesz. Nauk. WSP w Byd. Filol. Pol.* 1993 z. 3. — E. BONIECKI: Struktura „nagiej duszy”. Studium o S.P. Wwa 1993. — S. BORZYM: Brzozowski a P.: koneksje ideowe; Światopogląd S.P. W: Panorama polskiej myśli filozoficznej. Wwa 1993. — P. BUNJAK: Przyczynek do zagadnienia recepcji P. w serbskim środowisku literackim. *Slavia* (Praha) 1993 nr 4. — W. GUTOWSKI: Mit androgyne w poematach prozą S.P. Acta UNC. *Nauki Hum.-Spot., Filol. Pol.* 1993 nr 39. — M. JANKOWIAK: Scenariusze dekadentyzmu w niemieckim i polskim modernizmie. *Zesz. Nauk. WSP w Byd. Studia Filol.* 1993 z. 33. — J. MAGNUSZEWSKI: Casus S.P. W: Literatura polska w kręgu literatur słowiańskich. Wr. 1993. — Z. MAJCHROWSKI: S.P., komediant i gézennik. W: „Poezja jak otwarta rana”. Wwa 1993. — G. MATUSZEK: „Der Geniale Pole”? Niemcy o S.P. Kr. 1993; wyd. 2 poszerz. Kr. 1996; przekład niem. Paderborn 1995 [tu bibliogr. prac w jęz. niem. o S.P.]. — U. STELTNER: P. i russkij modernizm. *Studia Rossica Posnaniensia* 25 (1993). — R. TABORSKI: Trudne zmagania warszawskich aktorów z „nowym” repertuarem. *Sztuka aktorska a dramat*. Wwa 1993. — J. DYNAK: P., dzieje legendy i autolegandy. Wr. 1994. — M. GŁOWIŃSKI: Mity przebrane. Kr. 1994. — K. KRALKOWSKA-GĄTKOWSKA: Zagadki „De profundis” S.P. *Topika erotyczna w przekł.* Kat. 1994. — M.J. OLSZEWSKA: S.P. święta wojna z szatanem. *Kategoria dobra i zła w kulturach słowiańskich*. Wwa 1994. — J. SIKORSKA. *Inowrocłauski słownik biogr.* Z. 2. Inowrocław 1994. — U. STELTNER: P. – Schriftsteller in zwei Nationalliteraturen. *Deutschland und der slawische Osten*. Jena 1994. — T. DĄBROWSKI: P. filozofia sztuki. *Miscellanea z okresu Młodej Polski* Wr. 1995 *Arch. Lit.* t. 27. — M. GŁOWIŃSKI: Trzy młodopolskie manifesty literackie. *Pam. Lit.* 1995 z. 2. — *Stulecie Młodej Polski*. Kr. 1995 [tu: M. POPIEL: Metamorfozy Piekla. O retoryce antycywilizacyjnej w powieści młodopolskiej; R. SHENFELD: Obecność S.P. w literaturze hebrajskiej na przełomie XIX i XX w.]. — Über S.P. Rezensionen, Erinnerungen-Porträts-Studien 1892–1995. Rezeptionsdokumente aus 100 Jahre. Wyd. G. Matuszek. Paderborn 1995. — T. WITTLIN: Eine Klage für Dagny. Biographie der Dagny Juel-Przybyszewska. Paderborn 1995. — W. GUTOWSKI: Artysta – więzień urbanistycznych fantazmatów, O „Krzyku” S.P. *W krainie pamiętek*. Kr. 1996. — TENŻE: Zapomniana synteza Młodej Polski. *Polon. Tor. Uniwersytetu*. Tor. 1996. — A. MOSKWIN: S.P. i dramaty rosyjski początku XX w. *Litteraria* 27 (1996). — M. WYKA: Światopoglądy młodopolskie. Kr. 1996. — S. OŻÓG: Barometr nadciągającej katastrofy. *Myśl, słowo i milczenie*. Lubl. 1997. — L. SZARUGA: „Confiteor” i nowa wrażliwość. W: *Milczenie i krzyk*. Lubl. 1997. — A. MOSKWIN: Twórczość S.P. przez pryzmat cenzury rosyjskiej końca XIX i początku XX w. *Pam. Lit.* 1998 z. 2. — P.E. STASIEWICZ: „Krzyk” S.P. jako powieść ekspresjonistyczna. *W kręgu Młodej Polski*. Białystok 1998. — I. DYBEL: Choroba jako postępek, czyli dekadencja historiozofia P. *Pam. Lit.* 1999 z. 3. — M. POPIEL: Oblicza wzniosłości. Kr. 1999. — *Recepcja lit. i proces lit.* Kr. 1999 [tu: G. MATUSZEK: Między Schopenhauerem a Nietzschem. O koncepcji człowieka S.P.; H.-Ch. TREPTE: Zur Zweisprachigkeit von S.P.; A. WALDAN: S.P., Herman Bahr und „Die Zeit”]. — J.A. MALIK: „Berlin – Kraków, dzień jazdy”. *Pam. Lit.* 2000 z. 4. **A.P.**

PRZYŁUSKI Jakub ok. 1512–1554

Inna forma imienia i nazwiska: Jacobus Priliscius; Przeluski; Prziliscius; Przyluski Jessovius.

Urodzony około 1512. Pochodził z Jeżowa w powiecie rawskim na Mazowszu; syn Mikołaja, najpewniej plebejusza. W lipcu 1528 rozpoczął studia na uniwersytecie w Krakowie. Posiadał znaczną wiedzę humanistyczną (znajomość greki, łaciny i hebrajskiego) oraz prawniczą. Przez pewien czas trudnił się sekretarzowaniem u wojewody krakowskiego, Piotra Kmity, którego służył i domownikiem pozostawał do końca życia. Na jego dworze zawarł przyjaźń ze Stanisławem Orzechowskim i Marcinem Krowickim. W 1540–49 był pisarzem grodzkim przemyskim, ale przebywał głównie w Krakowie, uczęszczając w tamtejszym życiu umysłowym. Należał do tzw. koła Andrzeja Trzecińskiego (star-

sze), przyjaźnił się z Franciszkiem Lismaninem, Andrzejem Fryczem Modrzewskim i Mikołajem Rejem, który oskarżonego o nowinkarstwo P. bronił przed królem. Wiosną 1548 otrzymał plebanie w Mościskach, choć święceń kapłańskich nie posiadał. Popędliwy w działaniach i radykalny w swoich poglądach co do konieczności reformy Kościoła, naraził się duchowieństwu katolickiemu. Krótko przed marcem 1549 zawarł związek małżeński z Barbarą Dembińską. W 1551 został pisarzem kancelarii ziemskiej krakowskiej. W tymże czasie założył własną drukarnię w Szczucinie (przeniesioną wkrótce do Krakowa), w niej tłoczył swoje najważniejsze dzieło „Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae”, którego wstępny projekt przedstawił na sejmie piotrkowskim 1548. Oprócz dzieł prawnych pisał utwory poetyckie (głównie panegyryki i epigramy), a także publicystyczne. Przetłumaczył na łacinę „Illiadę” Homera; można przypuszczać, że w dużym fragmencie (niezachowanym). Niektóre prace podpisywał pseudonimami: Jessovius; Jeżowita; Jeżowita bakalarz. Zmarł na początku 1554 w Szczucinie nad Wisłą.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Funebre carmen ... Principi Elisabeth ... Sigismundi Augusti ... Regis Poloniae ... conjugii. Kr. 1545 druk. H. Wietor. Inne wyd. pt. In funere ... Principis ... Elisabethae ... Sigismundi II Augusti ... conjugis ... carmen lugubre. Kr. 1545 druk. F. Ungler.

Przekł. pol. fragm. L. Kondratowicz [W. Syrokomla]: Dzieje literatury w Polsce. T. 1. Wil. 1850 s. 252–253; też Wwa 1875 s. 312–314.

2. Ad aequites Polonos pro sacerdotibus Turcicum bellum una cum illis suscipientibus et pro Petro Gamrato... elegia. Kr. 1545 druk. H. Wietor.

Przekł. pol.: S. Skimina. Fragm. ogł. B. Nadolski: Poezja polsko-łacińska w dobie Odrodzenia. *Odrodzenie w Polsce. Mater. Sesji Nauk. PAN 1953*. T. 4: *Hist. lit.* Wwa 1956 s. 190.

3. Gratulatorium carmen Samueli Macieiovio. Kr. 1545 druk. wdowa po F. Unglerze.

4. Elegia qua Martinum Lutherum ad sarcien-dam concordiam ecclesiae Christi hortatur. Wyd. przy: S. Orzechowski: Pro ecclesia Christi ad Samuelem Macieiovium. Kr. 1546 druk. H. Wietor.

5. Epitaphia Divo Sigismundo Regni Polon. elegis scripta. Wyd. przy: S. Orzechowski: Funebris oratio habita... in funere Sigismundi Jagellonis. Kr. 1548 druk. H. Unglerowa.

6. Statuta Regni Poloniae methodica dispositio-ne ... conscripta. Kr. 1548 druk. wdowa po H. Wietorze.

7. Leges seu statuta ac privilegia Regni Polon-iae. [Kr. 1553].

Przekł. pol. (fragm.) M. Cytowska. *700 lat myśli pol.: XVI w.* (1978).

8. Epigramaty. Wyd. przy: Historia o żywocie ... Jerzego Kastoryjota ... napisana od M. Barleccusa. [Przekł. C. Bazylika]. Brześć Lit. 1569 druk. C. Bazylik.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

Z. CELICHOWSKI: O autorze i wydaniach dzieła „Ustawy prawa polskiego”. Kr. 1877 odb. z *Rozpr. AU Wyzd. Filol.* — B. ULANOWSKI: J.P. i jego „Statut”. *Ref. w Polsce* 2 (1922) nr 5–6. — B. BOCZEK: J.P. i jego przyczynek do historii nauki prawa międzynarodowego. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol.* 1 (1953) s. 189–219. — S. SKIMINA: J.P. — poeta — polityk. *Eos* 1954/55 nr 2. — H. GRAJEWSKI: Prawo zwyczajowe w „Leges seu statuta...” J.P. *Zesz. Nauk UL*. S. 1 (1967) z. 52. — S. ZABŁOCKI: Polsko-łacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim. *Wr.* 1968. — H. GRAJEWSKI: Zasada Lex retro non agit w praktyce sądów polskich do połowy XVI w. *Łódź* 1971. — W. SOBOCIŃSKI: Elementy tolerancji i nietolerancji w doktrynie J.P. *Księga pam. ku czci K. Grzybouskiego*, Wwa 1971. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — B. NADOLSKI: Naprawa Rzeczypospolitej J.P. z 1553 r. *A. Frycz Modrzeuski i problemy kultury pol. Odrodzenia*. *Wr.* 1974. — T. FIJAŁKOWSKI: Z problemów kultury prawniczej polskiego renesansu. *Człowiek i Światopogląd* 1975 nr 2. — *Filoz. i myśl społ. XVI w.* Wwa 1978 s. 206–243. — H. KOWALSKA. *Pol. słownik biogr.* 29 (1986).

I.T.

PRZYPKOWSKI Samuel ok. 1592–1670

Inna forma nazwiska: Przypcovius.

Urodzony około 1592 prawdopodobnie w Gnojniku pod Czchowem; syn Mikołaja, arianina, seniora zboru lusławickiego, i Elżbiety z Gabońskich; powinowaty Zbigniewa Morsztyna; wuj Wacława Potockiego. Początkowo uczył się w Lusławicach i w Akademii Rakowskiej (1611), na studiach przebywał w Altdorfie (1614–16) i Lejdzie (1616–18). Po powrocie do kraju osiadł na pewien czas w rodzinnym Gnojniku. Około 1622 ożenił się z Zofią Taszycką. Od 1621 utrzymywał ścisłe kontakty z Krzysztofem Radziwiłłem, hetmanem polnym litewskim, kalwinem, protektorem różnowierców. Wiosną 1628 osiadł w Dojlidach na Podlasiu, które wydzierżawił od K. Radziwiłła, stając się równocześnie jego konsyliarzem i sekretarzem. W 1633 (choć arianin) wziął udział w wyprawie moskiewskiej i walczył pod Smoleńskiem. W 1639–48 przebywał na Ukrainie w Toporyszczu pod Żytomierzem (u arianina Jerzego Niemierycza), później kolejno w Warszawie, Toruniu, Krakowie i Brzanie pod Bobową. Podczas wojen szwedzkich był na usługach elektora; w szeregu wojsk szwedzko-brandenburskich pod wodzą Bogu-

sława Radziwiłła prawdopodobnie wziął udział w bitwie pod Prostakami (1656). Zapewne już w 1656 przeniósł się do Prus Książęcych, a po 1658 by uniknąć prześladowań osiedlił się tam na stałe. Schyłek życia spędził w Królewcu, podobno jako sekretarz Fryderyka Wilhelma, i w Kosinowie pod Piszem. Obok poezji religijnej pozostawił szereg traktatów zawierających nowoczesnie sformułowane zasady tolerancji religijnej. Uchodził wśród współczesnych za jednego z najwybitniejszych myślicieli ariańskich; napisał historię braci polskich, która niestety nie zachowała się. W swoich pismach posługiwał się pseudonimami: Eques Polonus; Julius Celsus; Ireneus Philaletes i kryptonimem: S.P. Zmarł 19 czerwca 1670 w Królewcu; pochowany w Kosinowie na Ariańskiej Górze.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. [Wiersze polskie i łacińskie]. Wyd. A. Brückner w: J.T. Trembecki: Wirydarz poetycki. T. 1–2. Lw. 1910–1911. Wiersze: Elegiae oraz Ad Christum Dominum – wyd. uprzednio A. Wiszowaty; Stimuli virtutum fraena peccatorum. Amsterdam 1682 druk. H. Jansson. Pojedyncze wiersze ogl.: Z. Ciechanowska: S.P. parafraza hymnu „Te Deum”. *Szymon Szymonowicz i jego czasy*. Zamość 1929; J. Dürr-Durski: Arianie polscy w świetle własnej poezji. Wwa 1948; S. Kot: „Descriptio gentium” di poeti polacchi del secolo XVII. *Ricerche Slavistiche* 6 (1958). Przekłady pol. Z. Morsztyna przedr. i wyd. J. Dürr-Durski: Z. Morsztyn: Muza domowa. T. 2. Wwa 1954; kilka przedr. *Poeci pol. baroku*. 1 (1965); *Z głębokości ... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wyd. 2. Wwa 1974; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991; *Wysoki umysł w dolnych rzeczach zawikłany*. Wwa 1993. Wyd. bibliofilskie wiersza Ad aequinoctium autumnale. Jędrzejów 1973 (wraz z przekł. pol. Z. Morsztyna i franc. J. Lisowskiego).

2. Wierzę w jednego Boga Ojca Stworzyciela. Wyd. w zbiorze: Pieśni na Kreda abo wyznanie wiary Apostolskiej. [Raków, ok. 1620 druk. S. Sternacki]. Przedr. A. Kawecka-Gryczowa: Pieśni na Kreda. Z hymniki ariańskiej. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 20 (1976).

3. Mowa na sejmiku w Proszowicach 31 sierpnia 1627. Wyd. A. Przyboś. *Acta sejmikowe woj. kr.* T. 2: 1621–1660. Kr. 1955 poz. 26.

4. Dissertatio de pace et concordia Ecclesiae. Amsterdam 1628 druk. G. Philadelphus. Wyd. nast.: Amsterdam 1630; Londyn 1651; wyd. i oprac.: M. Brożek i Z. Ogonowski. Wwa 1981. Przekł. pol. M. Brożek, 1981, jw.

5. Ad moestam Poloniam de pactis Prutenicis. Powst. ok. 1630. Wyd. A. Brückner, jw. poz. 1. T. 1. Lw. 1910 s. 403 (z przekł. pol. Z. Morsztyna).

Toż tłum. także A. Wiszowaty, a W. Potocki naśladował w 1672 w wierszu „Do żalostnej Korony Polskiej” (zob. Ogród fraszek).

6. Panegyricus honori ... Vladislai Sigismundi regis. [Raków] 1633 [druk. S. Sternacki].

7. Fausti Socini Senensis descripta vita ab Equite Polono. B.m. 1634. Wyd. nast.: [Raków] 1636 [druk. S. Sternacki]; wyd. przy: Catechesis ecclesiarum. Raków [właśc. Londyn, druk. W. Dugard] 1651; b.m. 1663; b.m. 1664.

Przekł. pol. (fragm.) I. Lichońska w: F. Socyn: Li-sty. Oprac. L. Chmaj. T. 1. Wwa 1959.

Przekł.: ang. 1653; holend. ok. 1650; niem. J. Pastorius 1637.

8. Dissertatio quam Fausti Socini operibus prae-mitti voluit Eques Polonus. [Raków] 1636 [druk. S. Sternacki]. Wyd. nast. [Raków] 1651.

Pierwotny tyt. De Christianorum summo bono. Przekł. ang. 1653.

9. Concept o sprawie JMP. Jakuba Sienieńskiego ... która toczyła się na sejmie warszawskim Anno Dom. 1638. Wyd. L. Chmaj: S.P., s. 203–226.

10. Apologeticon adversus satyram ... Heinsii cui titulus: Cras credo, hodie nihil. Wyd. 1644.

11. Braterska deklaracja na niebraterskie „Napomnienie ... ad dissidentis in religione” uczynione. B.m. [Gdańsk?] 1646; wyd. 2 b.m. 1646 [w rzeczywistości ed. późniejsza z ok. 1670 druk. w Królewcu]. *Fragm. przedr. 700 lat myśli pol.: XVII w.* (1979).

Odpowiedź na pismo S. Starowolskiego, który atakował konfederację warszawską z 1573 r.

12. Żywot Jaśnie oświeconego Książęcia Imci Bogusława Radziwiłła. (Zasadnicza część pióra S.P. powst. ok. 1660; następnie uzupełniono ją po 1670 i w 1727–1729). Wyd. (z rkp. Bibl. Korn.) A. Popliński. Pozn. i Trzemeszno 1840. *Fragm. (z kopii pierwszej poł. XVIII w.)* wyd. J. Dürr-Durski w: Z. Morsztyn: Muza domowa. T. 2. Wwa 1954. Wy-danie zbiorowe

13. Cogitationes sacrae ad initium Evangelii Mathei et omnes Epistolas Apostolicas, nec non tractatus varii argumenti praecipue de iure christiani magistratus. Wyd. F. van Limbroch. Amsterdam 1692 *Bibliotheca Fratrum Polonorum* t. 7.

Księgę I z traktatu De iure magistratus et privato-rum in belli pacisque negotiis w przekł. K. Stawec-kiej pt. O prawie chrześcijańskiego urzędu, ogl. *700 lat myśli pol.: XVII w.* (1979).

Obszerne fragm. dzieł polemicznych przedr. Z. Ogo-nowski: Socynianizm polski. Wwa 1960; Tenże: Myśl ariańska w Polsce XVII w. Wr. 1991.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP

L. CHMAJ: S.P. na tle prądów religijnych. XVII w. Kr. 1927. — S. KOT: Ideologia polityczna i społeczna braci

polskich zwanych arianami. Wwa 1932 (przeł. ang. Boston 1957). — A. SAJKOWSKI: S.P. w świedze nowych materialow. *Zapiski Hist.* t. 23 (1957) z. 1/3. — Z. OGONOWSKI: Z zagadnien tolerancji w Polsce XVII w. Wwa 1958. — TENZE: Socyjanizm polski. Wwa 1960. — TENZE: *Filoz. w Polsce. Slownik pisarzy*. Wwa 1966. — TENZE: Z zagadnien tolerancji w Polsce XVII w. Arianie polscy — Bayle — Locke. *Wiek XVII — Barok — Kontrref.* Wr. 1970. — Janusz PELC: Rola i znaczenie pisarzy arianskich w literaturze polskiej XVI w. *Wokol dziejow i tradycji arianizmu*. Wwa 1971. — J. TAZBIR: Arianie i katolicy. Wwa 1971. — J. NOWAK-DELUZEWSKI: Okolicznosciowa poezja polityczna w Polsce. Dwaj mlodzi Wazowie. Wwa 1972. — TENZE: Studia i szkice. Wwa 1972. — A. KAWECKA-GRYCZOWA: Arianskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego. Wr. 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — K. KOROLKO: Klejnot swobodnego sumienia. Wwa 1974. — J. TAZBIR: Bracia polscy na wygnaniu. Wwa 1977. — J. SEREDYKA: Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629–1632). Opole 1978. — *Filoz. i mysl. spol.* XVII w. T. 1–2. Wwa 1979. — G.H. WILLIAMS: The Polish Brethren. Documentation of the History and Thought of Unitarianism. T. 1–2. Montana 1980. — H. BARYCZ: Szlakami dziejopisarstwa staropolskiego. Wr. 1981. — Z. OGONOWSKI: S.P. i jego traktat „De pace et concordia Ecclesiae”. *Studia Filoz.* 1981 nr 2. — J. SEREDYKA: Sejm zawiedzionych nadziei. Opole 1981. — S. JEDYNAK: Etyka w Polsce. Slownik pisarzy. Wr. 1986. — H.Z. OGONOWSKI, J. TAZBIR. *Pol. slownik biogr.* 29 (1986). — S. KOT: „Descriptio gentium” poetow polskich XVII w. W: Polska Zlotego Wieku a Europa. Wwa 1987. — Z. OGONOWSKI: P. i Locke wobec problemu tolerancji. *Arch. Hist. Filoz.* 34 (1989) s. 209–221. — Z. OGONOWSKI: Spór o konfederacje Warszawską. Starowolski contra P.W: Filozofia polityczna w Polsce XVII w. i tradycja demokracji europejskiej. Wwa 1992. — M. JARCZYKOWA: Ksiązka i literatura w kręgu Radziwilow birzanskich w pierwszej polowie XVII w. Kat. 1995.

I.T.

PSALTERZ FLORIAŃSKI XIV/XV w.

Przypuszczalny tytuł pierwotny: Żaltarz Dawida
Inny tytuł: Psalterz królowej Jadwigi.

Przełład „Ksiegi psalmow” w jezykach: lacinskim, polskim i niemiecckim, w ktorzych zapisywano po kolei poszczegolne wersety. Do psalmow dodano „Symbol wiary sw. Atanazego” i trzynascie kantykow (zachowaly sie dwa) oraz dwa prologi kartusza Ludolfa Saksończyka z XIV w. Tekst zabytku — sporzadzony minuskulą gotycką w ukladzie dwukolumnowym i w wiekszości iluminowany — wypelnia 296 kart pergaminowych formatu malego folio (ozdobna karta tytułowa zaginela). Redakcje lacinska przejęto z „Wulgaty”. Przełład jest dzielem zespolowym. Tlumaczec wersji polskiej i niemiecckiej nie sa znani. Niemczyzna wykazuje regionalne cechy slaskie. Niektore archaizmy polskie zdaja sie ujawniac, iz posilkowano sie starszym wzorem rodzimym, ktorzy kojarzony bywa z tzw. „Psalterzem Kingi” — tłumaczeniem, ktorze istnialo

u schyłku XIII w.; liczne zaś bohemizmy w drugiej i trzeciej części tekstu dowodzą wpływu redakcji czeskich. Sam tekst wykonało trzech pisarzy-kopistów (pierwszy pracował do ps. 101 w. 18 włącznie; drugi — do ps. 106 w. 2; trzeci do końca). Najwyższą wartość językową i graficzną posiada część pierwsza tekstu. Cechy dialektalne pierwszego pióra są środkowomałopolskie (krakowskie), dalszych dwóch — północnomalopolskie. Spośród kilku iluminatorów najwartościowszy i najbogatszy przystroj stworzyli również dwaj pierwsi. W wyposażeniu artystycznym „Psalterza” obok motywów biblijnych, heraldycznych i przyrodniczych rozpoznano też skomplikowaną symbolikę astrologiczną, która podjęła stare tradycje rozpowszechnione w środkowej i zachodniej Europie, zwłaszcza w iluminatorstwie romańskim i angielskim. Miejsce sporządzenia dzieła było tematem spornych dociekań; dla dwóch pierwszych jego części upatrywano miejsca powstania w skryptorium klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku na Śląsku. Do niedawna przypuszczano, iż pracę podjęto na zlecenie biskupa krakowskiego, Piotra Wysza, z przeznaczeniem dla królowej Jadwigi, czego pochodną jest trójjęzyczność tekstu, okazałość manuskryptu oraz powtarzający się w nim monogram, interpretowany m.in. jako symbol monostychu „Memento mori”, rodowej dewizy Andegawenów. Według nowszych badań, całość dzieła wykonano w Krakowie w ścisłym otoczeniu królowej i na jej polecenie, przekazane do realizacji w latach 1392–1394; księga miała pełnić funkcje liturgiczne. Jako głównego twórcę koncepcji artystycznej „Psalterza”, częściowo jej wykonawcę i kopistę pierwszej części tekstu wskazuje się hipotetycznie magistra Bartłomieja z Jasła. Po śmierci Jadwigi (13 lipca 1399) kontynuowano i ukończono prace w skromniejszym wymiarze, być może dla drugiej żony Władysława Jagielly, Anny Cylejskiej (od 1402–1416). Manuskrypt — skradziony podczas pożaru Krakowa 1556 lub może wywieziony tegoż roku przez królową Bonę do Włoch, gdzie w 1557 nabył go bliżej niezany Bartłomiej Siess — znalazł się następnie w Austrii. Od XVI wieku przechowywano go w opactwie St. Florian pod Linzem i tam odkryto w 1828; w 1931 zakupił go rząd polski.

W Y D A N I A

Psalterz królowej Małgorzaty, pierwszej małżonki Ludwika [...] Wyd. staraniem S. Dunina-Borkowskiego. Wiedeń 1834. Wyd. kryt. tekstu pol.: Psalteri Florianensis partem Polonicam ad fidem codicis recensuit, apparatus critico, indice locupletissimo instruit W. Nehring. Pozn. 1883. — Wyd. kryt. całości: Psalterz floriański lacinsko-polsko-niemieccki. [...] wyd. R. Ganszyniec, W. Taszycki, S. Kubica

[...] staraniem i pod red. L. Bernackiego. Lw. 1939 [właśc. 1938]. Fragn. ogl. i przedr. m.in.; W. Tazyski: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Kr. 1927 *BN I*, 104; toż wyd. nast.: 1949, 1951, 1967, 1975; S. Vitel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; tenże: Średniowieczna proza polska. Wyd. 2 zmien. Wr 1959 *BN I*, 68; W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543. Wr. 1984; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995. *Rkps Bibl. Nar.* nr 8002.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915; wyd. nast. pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — L. BERNACKI: Geneza i historia „P.f.” *Rocz. Zakładu Nar. im. Ossol.* 1/2 (1928) i odb. Lw. 1927. — TENŻE: Dookoła genezy „P.f.” *Pam. Lit.* 1934 i odb. Lw. 1935. — S. ROSPOND: „P.f.” a tak zwana karta medyczna czyli Świdzińskiego. Wr. 1953. — P. BĄKOWSKI: Kilka nowych szczegółów do genezy „P.f.”. *Pam. Lit.* 1960. — V. KYAS: Česká předloha staropolského Žaltáře. *Rozprawy Československé Akademie Věd Řada Společenských Věd* 72 (1962) z. 1. — M. GĘBAROWICZ: „P.f.” i jego geneza. Wr. 1965. [Rec.: Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA. *Małopol. Studia Hist.* 9 (1966); J. KRZYŻANIAKOWA. *Studia Źródloznawcze* 12 (1967); M. ZLAT. *Biul. Hist. Sztuki* 29 (1967)]. — S. ROSPOND: Najnowsze badania co do genezy P.f. *Rozpr. Komisji Język. Wr. Tow. Nauk* 5 (1965). — S. KUBICA: Język niemiecki P.f. Wokalizm i konsonantyzm. Pozn. 1966. — M. GĘBAROWICZ: Jeszcze o „P.f.”. *Studia Hist.* 10 (1967). — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. 1. Pozn. 1968. — J. KUBICA: Zur f-p-Schreibung im deutschen Text des „Florianer Psalters”. (Ein phonetisches oder graphisches Problem?). *Studia Germanica Posnaniensia* 1 (1971). — K. KLESZCZOWA: Charakterystyka porównawcza P.f. z Psalterzem puławskim w zakresie fonetyki i fleksji. *Prace Językozn.* *UŚI.* 2 (1973). — J. KRZYŻANOWSKI: O „Psalterzu królowej Jadwigi” – pierwszym artystycznym przekładzie na język polski. *Lit. na Świecie* 1973 nr 1. — V. KYAS: Recepcja najstarszego psalterza czeskiego w Polsce. *Rocz. Hum.* 25 (1977) z. 4. — Z. KRĄŻYŃSKA: Łacińskie passivum w P.f. *Z pol. studiów slawist.* 5 (1978). — TAŻ: Opozycje aspektowe w P.f. *Slavia Occidentalis* 35 (1978). — M. KAMIŃSKA: P.f. Monografia językowa. Cz. I: Ortografia, fonetyka, fleksja imion. Wr. 1981. — Z. KRĄŻYŃSKA: Opozycje aspektowe w Psalterzu puławskim i Biblii J. Wujka w porównaniu z P.f. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica* 2 (1981). — M. CYBULSKI: Geneza glos „P.f.” *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk.* 31 (1985). — J. SIATKOWSKI: Przedcyrylotodejska i starobułgarska terminologia chrześcijańska w języku polskim. *Od Wisły do Maricy.* Kr. 1985. — M. CYBULSKI: Język piętnastowiecznej części P.f. Ortografia, fonetyka, fleksja. Łódź 1988. — L. MOSZYŃSKI: Jeden werset staropolskiego przekładu Psalterza. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica* 23 (1990). — M. KAMIŃSKA: P.f. Monografia językowa. Cz. II: Fleksja liczebników, zaimków, czasowników. Łódź 1991. — M. CYBULSKI: Bohemizmy a dialektyzmy w świe-

tle językowej analizie piętnastowiecznej części P.f. *Słowiańskie pogranicza język.* Wwa 1992. — TENŻE: O roli wzoru czeskiego w kształtowaniu się polskiego słownictwa psalterzowego w XV wieku. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk.* 37 (1992). — E. ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT: Tajemnice dekoracji P.f. Z dziejów średniowiecznej koncepcji uniwersum. Wwa 1992. — M. CYBULSKI: Język piętnastowiecznej części P.f. Składnia zdania pojedynczego. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica* 29 (1993). — T. LISOWSKI, J. MIGDAŁ: Leksemy osobliwe w miejscach słownikowo różnych P.f. i puławskiego. *Studia historycznojęz.* T. 1. Kr. 1994. — M. KAMIŃSKA: O różnicach leksykalnych między „P.f.” a „Psalterzem puławskim”. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk.* 40 (1995). — M. KUŁAKOWSKA: O zmianach wyrazów mających znaczenie symboliczne i metafizyczne w „Psalterzu puławskim” w porównaniu z „P.f.”. *Zesz. Nauk. WSP w Rzeszowie. Filol.* 1996 z. 3. — TAŻ: Rozwój form czasu przeszłego w P.f. i w Psalterzu puławskim. Porównanie. *Studia historycznojęz.* T. 2. Kr. 1996. — A. SIERADZKI: Odpowiedniki łacińskiego „negativum” w tekście „P.f.” i „Psalterza puławskiego”. *W przyjacielskim kręgu.* Pozn. 1996. — T. LISOWSKI, J. MIGDAŁ: Żywotność słownictwa osobliwego staropolskich psalterzy w XVI wieku. *Pozn. Studia Polon.* S. *Językozn.* 5 (1998). — K. OBREMSKI: „Wiersz dzisiaj nieznanomy”. Rytm psalterzowego wersetu w kontekście staropolskiej interpunkcji. Tor. 2000.

T.W.

PSALTERZ PUŁAWSKI
w. XV–XVI (?)

Przekład polski Księgi psalmów, wyposażony w „argumenty” przyporządkowujące poszczególne pieśni lub ich grupy liturgiczne dni tygodnia lub godzinom dnia, przejęte częściowo z komentarzy kartusza Lufolfa Saksończyka (XIV w.). Po psalmie końcowym zawiera 6 kantyoków prorockich oraz Symbol św. Atanazego. Wypełnia 312 kart pergaminowych formatu większego modlitewnika (16°), ozdobionych iluminacjami. Był przeznaczony przypuszczalnie dla osoby świeckiej lub duchownego świeckiego. W słownictwie i strukturach gramatycznych obok archaizmów i Czechizmów oraz dialektałnych cech małopolskich widoczne są modernizacje nie bez wpływu języka potocznego. Wyjątkowe innowacje posiada grafia zabytku, wśród nich regularne oznaczanie miękkości spółgłosek oraz odmienności samogłosek nosowych. Jest odpisem starszego manuskryptu nieustalonego pochodzenia. Prócz oczywistych różnic przekład wykazuje zbieżności z tekstem polskim „Psalterza floriańskiego”, być może powodowane wspólną hipotezytyczną prawzoru lub pośrednictwem nieznaną dziś redakcji XV-wiecznej. Czasu powstania pierwowpisu i zachowanej kopii nie ustalono; jej datowanie waha się między ostatnią ćwiertcią XV w. a okresem 1501–30. Anonimowy kopista zakończył tekst psalterza notatką: „Nigdy we zdrowiu jest pisan i [w] 327

wielkiej chorobie dokonany". Nazwę „puławskiego” nadano zabytkowi w związku z jego przynależnością od końca XVIII stulecia (z przerwami) do zbioru Czartoryskich w Puławach.

WYDANIA

Psalterz puławski. Z kodeksu pergaminowego księcia Władysława Czartoryskiego przedr. homogr. wykonali A. i S. Pilińscy. [Pozn.] 1880; wyd. kryt. S. Słoński: Psalterz puławski. Wwa 1916. Pojedyncze psalmy wyd. m.in.: S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; tenże: Średniowieczna proza polska. Wyd. 2 zmien. Wr. 1959 *BNI*, 68; W. Taszycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Wyd. 4 Wr. 1967 *BNI*, 104; toż wyd. 5 Wr. 1975; W. Wydra, W. R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543. Wr. 1984; toż wyd. popr. i uzup. Wr. 1995.

Rkps Muz. Czart. w Kr. nr 1269.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963)

J. ŁOŚ: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915; wyd. 2 zmien. pt. Początki piśmiennictwa polskiego. Lw. 1922. — W. KURASZKIEWICZ: Pochodzenie polskiego języka literackiego w świetle wyników dialektologii historycznej. Wr. 1953. — W. TASZYCKI: Czas i miejsce powstania Psalterza puławskiego. *Poradnik Język* 1954 z. 10; przedr. w: *Rozprawy i studia polonistyczne*. T. 3: Historia języka polskiego. Wr. 1965. — W. ŻUROWSKA-GÓRECKA: Fragment zaginionego psalterza staropolskiego a P.p. *Jęz. Pol.* (1956) z. 5. — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. 1. Pozn. 1968. — K. KLESZCZOWA: Charakterystyka porównawcza Psalterza floriańskiego z P.p. w zakresie fonetyki i fleksji. *Prace Językozn. UŚI*. 2 (1973). — Cz. MIŁOSZ: Przedmowa tłumacza do: Księga psalmów. Tłum. z hebr. Paryż 1979. — Z. KRĄŻYŃSKA: Opozycje aspektowe w P.p. i Biblii J. Wujka w porównaniu z Psalterzem floriańskim. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica* 2 (1981). — J. SLATKOWSKI: Przedcyrylometydejska i starobułgarska terminologia chrześcijańska w języku polskim. *Od Wisły do Maricy*. Kr. 1985. — W. KURASZKIEWICZ: Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą. Wwa-Pozn. 1986. — L. MOSZYŃSKI: Jeden werset staropolskiego przekładu Psalterza. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica* 23 (1999). — M. CYBULSKI: O roli wzoru czeskiego w kształtowaniu się polskiego słownictwa psalterzowego w XV wieku. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk* 37 (1992). — W. BORYŚ: Etymologie polskie. 14. Stpol. i dial. „wroszyć”. *Jęz. Pol.* 1993 z. 1/2; adnotacja S. URBAŃCZYK: „Wzroszyć” i regionalna przynależność P.p. l. . . . *Tamże*. — T. LISOWSKI, J. MIGDAŁ: Leksemy osobliwe w miejscach słownikowo różnych Psalterza floriańskiego i puławskiego. *Studia historycznojęzyk.* T. 1. Kr. 1994. — M. KAMIŃSKA: O różnicach leksykalnych między „Psalterzem floriańskim” a „P.p.”. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk* 40 (1995). — M. KUŁAKOWSKA: O zmianach

wyrazów mających znaczenie symboliczne i metafizyczne w „P.p.” w porównaniu z „Psalterzem floriańskim”. *Zesz. Nauk. WSP w Rzeszowie. Filol.* 1996 z. 3. — TAŻ: Rozwój form czasu przeszłego w „Psalterzu floriańskim” i w „P.p.”. Porównanie. *Studia historycznojęzyk.* T. 2. Kr. 1996. — A. SIERADZKI: Odpowiedniki łacińskiego „negativum” w tekście „Psalterza floriańskiego” i „P.p.”. *W przyjaciel-skim kręgu*. Pozn. 1996. — T. LISOWSKI, J. MIGDAŁ: Żywotność słownictwa osobliwego staropolskich psalterzy w XVI wieku. *Pozn. Studia Polon. S. Językozn.* 5 (1998). — K. OBREMSKI: „Wiersz dzisiaj nieznamy”. Rytm psalterzowego wersetu w kontekście staropolskiej interpunkcji. Tor. 2000.

T.W.

PUDŁOWSKI Malcher

(Melchior)

ok. 1540–1588

Inna forma imienia i nazwiska: Malchiarus Pudlovius.

Urodzony około 1540 w Sieradzkim, prawdopodobnie w dość zamożnej rodzinie mieszczańskiej herbu Kościesza; syn Jana i Urszuli z Bogusławskich. W 1555 rozpoczął studia na Akademii Krakowskiej na wydziale artium. Po zakończeniu nauki przebywał pewien czas w Krakowie, pełniąc obowiązki sekretarza rodziny Wolskich: Stanisława, kasztelana brzezińskiego, i Mikołaja, biskupa chełmskiego. W lipcu 1564 z polecenia Stanisława Wolskiego został dworzaniem i sekretarzem Zygmunta Augusta; w rok później król przyznał mu dożywotnią pensję. Zgodnie z dekretem królewskim z sierpnia 1566 był posiadaczem wójtostwa w Krzepicach i sołectwa w Zajęczkach Mniejszych. Tegoż roku został opiekunem nieletnich dzieci S. Wolskiego. Na przełomie 1565/66 przebywał w Wilnie. W 1565 w otoczeniu króla był na sejmie w Lublinie, 1567 w Piotrkowie i możliwe, że w 1580 również w Warszawie. W 1571 zawarł związek małżeński z Zofią z Balina Balińską i prawdopodobnie opuścił dwór. Przez całe życie był gorliwym propagatorem katolicyzmu, stale korespondował ze Stanisławem Hożuszem w sprawach religijnych i kościelnych. Pozostawał również w przyjaźni z Wawrzyńcem Goślickim oraz profesorami Akademii Krakowskiej — Jakubem Górskim i Stanisławem Grzepskim. Wy różnił się głównie jako (drugi po Janie Kochanowskim) autor drukowanego zbioru fraszek. Zmarł w 1588.

TWÓRCZOŚĆ

1. Elegia ob mortem ... Joannis Comitiss de Tarnow. Kr. [1561] druk. Łazarz Andrysiowic.
2. Lament i napominanie Rzeczypospolitej Polskiej. Kr. 1561 druk. Łazarz Andrysiowic.
3. Oratio pro Rep[ublica] et religione ad Magistratum Poloniae. [Kr. 1562].

4. Stanisław Orzechowio. (Oda wyd. w.): S. Orzechowski: Chimaera. Kr. 1562; toż Kolonia 1563.

5. Przedmowa do: J. Górski: Commentarium artis dialecticae libri decem. Lipsk 1563. Druk. Vogeliana.

6. Fraszek księga pierwsza. Przy tym Sen i Elegia polska. Kr. 1586 Druk. Łazarzowa.

Tu również Nagrobek Stanisławowi Grzepskiemu, długi czas przypisywany przez badaczy J. Kochanowskiemu.

Pojedyncze wiersze przedr.: *Cztery w. fraszki pol.* Wwa 1937; toż Wwa 1957; *Księgi humoru pol.* Łódź 1958; *Poeci renesansu.* Wwa 1959; *Poeci pol. od średniowiecza do baroku.* Wwa 1977; *W kręgu dawnej poezji.* Wwa 1983; *Patrząc na rozmaite świata tego sprawy.* Wwa 1984; *Lit. Pol. T. 1: Poezja.* Kr. 2002.

Przekład

7. Dydo. [Kr.] 1600 [druk. M. Wierzbęta]. Przedr. S. Adalberg; J. Stoka, M.P. i J.A. Kmity powieści wierszowane. Kr. 1897 BPP nr 33.

Parafraza z fragm. Eneidy Wergiliusza i fragm. Heroid Owidiusza.

Wydanie zbiorowe

8. M.P. i jego pisma. Wyd. T. Wierzbowski. Wwa 1898 *Bibl. Zapomnianych Poetów i Prozaików Pol. XVI-XVIII w.* T. X.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy Zygmunta. Wwa 1966. — J. MOSDORF: Materiały do życia i twórczości M.P. *Miscellanea staropol.* 4 (1972) *Arch. Lit.* 16. — TAŻ: Echa Cycerona w „Oratio pro republica et religione” M.P. *Meander* 1973 nr 1. — Janusz PELC: Jan Kochanowski. Wwa 1980 i wyd. nast. — H. KOWALSKA: *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — A. BIERNACKI: „Prawa polskie nie mogą nigdy upaść”. Kilka uwag o nierozpoznanym chwalcu Kochanowskiego. *Rocz. Komisyj Hist.-Lit* 24 (1987) s. 185–190. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Śmierć w Krzywym zwierciadle żartu i parodii. W: *Homo viator – mundus – mors.* Wwa 1988. — Janusz PELC: M.P. autorem wiersza przypisywanego J. Kochanowskiemu. *Studia Bibliolog.* 9 (1995).

I.T.

PUZYNINA Gabriela 1815–1869

Urodzona 24 września 1815 w Wilnie; córka Adama Günthera i Aleksandry z Tyzenhauzów. Mieszkała w majątku rodzinnym Dobrowlany, w guberni

wileńskiej. Otrzymała staranne wykształcenie domowe. W domu rodziców poznała Antoniego Edwarda Odyńca. Jako dwunastoletnia dziewczynka ogłosiła wiersz (inc. „Już karnawał...”) w warszawskim tygodniku *Motył* (1828 nr 15), podpisana G.G. Pod tym kryptonimem publikowała wiersze w *Bitulcie* 1838, w 1844–45 współpracowała z *Pielgrzymem*. W 1841 poznała Tomasza Zana; w 1842 posłała Adamowi Mickiewiczowi do Paryża wodę z Niemna i okolicznościowy wiersz. Poślubiła Tadeusza Puzyń (1851) i osiadła w jego dobrach w Horodziłowie (pow. oszmiański). W 1857 była kilka miesięcy za granicą — w Niemczech i Paryżu. Pisała wiersze, także dla dzieci, opowiadania i dramaty. W 1854 współpracowała z *Nowinami*, *Gazetą Codzienną* (1854–56), wiele utworów ogłaszała w *Przyjacielu Domowym* (1858–69), w 1865–68 przysyłała korespondencje z Neapolu do *Dziennika Warszawskiego*. Współpracowała także z *Kółkiem Domowym* (1865–67), *Opiekunem Domowym* (1865–69), *Bluszczem* (1866–68), *Tygodnikiem Ilustrowanym* (1866–68), *Kroniką Rodzinną* (1867–68). Ze spuścizny literackiej najciekawsze były pozostawione w rękopisie — pamiętniki. Pisane na podstawie codziennych notatek, pokazują życie szlachty litewskiej w 1815–67. Zmarła 16 sierpnia 1868 w Horodziłowie; pochowana w podziemiach tamtejszego kościoła.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. W imię Boże! Wil. 1843. Niektóre wiersze przedr. w poz. 6.

Podp.: G. Günther.

2. Dalej w świat! Przez autorkę „W imię Boże”. Wil. 1845. Niektóre wiersze przedr. w poz. 6.

3. Dzieci litewskie, ich słówka, odpowiedzi, postrzeżenia. Z prawdziwych wydarzeń zebrała autorka „W imię Boże”. Wil. 1847. Wyd. 2 popr. i uzupełn. siedemnaście powiastkami. Wil. 1856.

4. Prozą i wierszem. Przez autorkę „W imię Boże”. T. 1–2. Wil. 1856.

T. 2 pt. Proza i wiersze.

5. Małe a prawdziwe opowiadania. Wil. 1857.

6. W imię Boże! – Dalej w świat! Zbiór poezji dawniejszych i nowych. Wyd. 2 [!] popr. i pomnożone. Wil. 1859.

Podp.: Gabryjela z G...P....

7. Córka filozofa XVIII wieku. Obrazek dramatyczny w 2 a. wierszem. Wyst. Wil. 1860.

8. Muzułmanin na Litwie. Krotoczwila wierszem. Ogl. fragm. *Kronika Wiad. Kraj. Zagranicznych* 1860 nr 89. Wyst. całości Wil. 1860.

9. Krzyż wojskowy. Komedia. Wyst. Wil. 1861.

10. Teatr amatorski. Petersb. 1861.

Podp.: Gabriela P....

Tu: Czy ładna, czy bogata? Komedia w 2 a. Wierszem (wyst. Wil. 1859). Za miastem. Obrazek (wyst. Wil. 1860).

R

11. Fotografie z życia. (Obrazki). *Kron. Rodz.* 1868 nr 1–3, 5.

12. Hrabina się nudzi. Obrazek z modnego świata w 2 odsłonach. [Wierszem] *Kłosy* 1869 nr 129–220.

13. Jadwiga. Dramat historyczny z XIV w. w 5 a. i 6 odsłonach. [Wierszem]. Lw. 1870 *Bibl. Mrówki* 18. Wyd. 2 Pozn. 1886.

Wyd. pośmiertnie.
Przekł. serb.-chorw. 1881.

14. Obrączki zaręczynowe. Obrazek salonowy w 1 a. *Kron. Rodz.* 1870 nr 21–22.

Ogl. pośmiertnie.

15. Tajemnica Ondyny. Opowiadanie. *Kłosy* 1870 nr 236–241.

Ogl. pośmiertnie.

16. Trafiła kosa na kamień. Krotoczwila w 2 odsłonach. [Wierszem]. (Z rękopisów pośmiertnych). Ogl. *Kron. Rodz.* 1870 nr 7.

17. Pamiętniki. Fragm. pt. W Wilnie i w dworach litewskich. Pamiętnik z lat 1815–1843. Wyd. i wstęp:

A. Czartkowski i H. Mościcki. Wil. 1928. Przedr. fotoofs.: Chotomów 1988; Kr. 1988; Kr. 1990.

Rkps całości pt. Moja pamięć zniszcz. 1944. Streszcz. całości z obszerniejszymi cytatai wg brulionów; Cz. Janowski: Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi. Cz. 2. Petersburg. 1897.

Przedr. wierszy; *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Koresp. znajduje się m.in. w Bibl. PAN w Kr. Listy do I. Chodźki ogl. T. Kończyc. *Bluszcz* 1909 nr 2–12.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

T. SYGA: Woda z Niemna. Wwa 1957. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — A. WITKOWSKA, H. ŻYTKOWICZ. *Obraz lit. pol.* 5. 3 t. 3 (1992).

W.A.-Sz.

R

RABSKI Władysław 1865–1925

Urodzony 27 kwietnia 1865 w Kępnie (Poznańskie); syn Maurycego, sędziego powiatowego, i Wiktorii z Korytkowskich. Do gimnazjum uczęszczał w Poznaniu i Wągrowcu, następnie odbył studia na wydziale filozoficznym uniwersytetu w Berlinie. W tym czasie nadsyłał korespondencje do *Dziennika Poznańskiego* (od 1890) i współpracował z *Glosem*, w którym m.in. publikował „Listy z Niemiec” (1890, 1892 pod pseud. Mariusz) oraz artykuły na temat literatury niemieckiej, sprawozdania i recenzje teatralne, artykuły o sytuacji w Poznaniu, a także sporadycznie wiersze i opowiadania. Po ukończeniu studiów uwieńczonych w 1892 doktoratem zamieszkał w Poznaniu. Rozwijał tu działalność kulturalną i społeczną: był członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1892) oraz pełnił funkcję zastępcy prezesa „Sokoła” (1895–96). Nadal zajmował się publicystyką, w 1892–94 pracował w redakcji *Dziennika Poznańskiego*, a w 1894–96 sprawował obowiązki redaktora *Przeglądu Poznańskiego*, w którym także pisywał recenzje teatralne i prowadził stały felieton „Na wylomie” (pod pseud. Sulla). W rok po zamknięciu pisma (1896) przeniósł się do Warszawy. Od tego roku przez wiele lat współpracował z *Kurierem Warszawskim*. Był czołowym publicystą pisma, cenionym autorem

felietonów (podpisywał je Kaprys, później — W.R.), krytykiem teatralnym. Współpracował także z *Tygodnikiem Ilustrowanym* (1897–1915) i *Światem* (1906–15). W 1906 poślubił Zuzannę Kraushar, córkę historyka i publicysty Aleksandra, w okresie międzywojennym znaną nowelistkę i tłumaczkę. Wybuch I wojny światowej zastał go w Berlinie. Jako poddany rosyjski wydalony został z granic państwa pruskiego i przez Szwecję pojechał do Petersburga. Tam współpracował z prasą polską, *Glosem Polskim* i *Dziennikiem Polskim*. W 1918 wrócił do Warszawy. W 1922 posłował na sejm z ramienia Związku Ludowo-Narodowego. Zajmował się także publicystyką kulturalną, głównie jako felietonista i recenzent teatralny *Kuriera Warszawskiego*. Na potrzeby teatru przełożył także kilka sztuk, które wystawiono w stolicy w 1921–22. Przygotowany przez niego zbiór recenzji „Teatr po wojnie” ukazał się już po śmierci autora w 1925, podobnie jak wybór felietonów politycznych. Zmarł 31 lipca 1925 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa wygłoszona w Teatrze Polskim w Poznaniu na obchodzie 50 rocznicy Towarzystwa Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego. Pozn. 1891.

2. Asceta. Dramat w 3 a. Wyst. Pozn. 1892. Wyd. Pozn. 1893.

3. Über die Satiren des Christoph Opaliński. Berlin 1892.

Rozpr. doktorska.

4. Zwyciężony. Dramat w 4 a. Wyst. Pozn. 1895. Wyd. osob. Pozn. 1895. Wyd. nast. Berlin 1895.

5. Icek i Jacek i inne nowele. Wwa 1913.

Współautor: S. Maciejowski.

6. Wielkopolska a wojna. Mowa wygłoszona na plenarnych posiedzeniach „Klubów narodowych” w Piotrogradzie i Moskwie. Moskwa 1917.

7. Teatr po wojnie. Premiery warszawskie. 1918–1924. Wwa 1927.

Zbiór recenzji teatr.

8. Walka z polipem. Wybór felietonów (1918–1924). Pozn. 1925.

Przekłady

9. J. Brandes: Uczucie narodowe. Pozn. 1894.

Prace edytorskie

10. H. Sienkiewicz: Światła i kwiaty. Myśli zebrane z utworów H. Sienkiewicza. Pozn. 1896. Wyd. nast.: Pozn. 1899; Pozn. 1912.

Koresp. m.in. w zbiorach Bibl. Nar.

OPRACOWANIA

NK 15 (1972); LP.

Z. WASILEWSKI: Wspomnienie o W.R. *Myśl Nar.* 1935 nr 35. — Z. RABSKA: Moje życie z książką. T. 1–2. Wr. 1959–1964. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 2. Wwa 1973. — R. SKRĘT: *Pol. słownik biogr.* 29 (1986).

A.P.

RACZYŃSKI Edward 1786–1845

Urodzony 2 kwietnia 1786 w Poznaniu w rodzinie magnackiej; syn Filipa, generała wojsk polskich, i Michaliny z Raczyńskich. Po śmierci matki w 1790 wychowywał się w Chobienicach u babki, Wirydiany Mielżyńskiej, a od 1793 — w majątku rodzinnym Rogalinie (pow. śremski) pod kierunkiem ojca. Po jego śmierci w 1804 jego dalszym wychowaniem i wykształceniem zajmował się dziadek ze strony matki, Kazimierz Raczyński. Od 1804 studiował języki obce i nauki przyrodnicze na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą, następnie w 1805 — w Berlinie. W 1806 z bratem Atanazym wstąpił do wojska polskiego. Należał do gwardii honorowej Napoleona, później do Legionów Dąbrowskiego. Walczył na Pomorzu i w Prusach Wschodnich. Po zawarciu pokoju w Tyłży powrócił do Rogalina, gdzie zajmo-

wał się kartografią wojskową. Brał udział w kampanii 1809 jako adiutant gen. Stanisława Fiszera — walczył pod Raszynem i Sandomierzem. W roku następnym w randze kapitana, odznaczony krzyżem *Virtuti Militari*, wystąpił z wojska i osiadł w Rogalinie. W 1810 odbył podróż do Szwecji. W 1811–12 posłował na sejm z powiatu poznańskiego. W 1814 wybrał się do Turcji i Grecji, co opisał w „Dzienniku podróży do Turcji” (1821), którym zapoczątkował swoją twórczość literacką. Po złożeniu hołdu królowi pruskiemu, Fryderykowi Wilhelmowi III, w 1815 zyskał godność szambelana, a w 1824 — tytuł hrabiowski. W 1826 poślubił Konstancję Potocką, córkę Szczęsnego Potockiego, wdowę po Janie Potockim. W roku następnym został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie i rozwinął szeroko zakrojoną działalność wydawniczą, zapoczątkowaną wcześniej opracowaniem listów króla Jana III do żony. Po wielokrotnych zabiegach u władz dokonał w 1829 otwarcia ufundowanej przez siebie Biblioteki im. Raczyńskich w Poznaniu, pierwszej publicznej biblioteki na ziemiach zaboru pruskiego, w specjalnie do tego celu wybudowanym, reprezentacyjnym gmachu. Bibliotekę wyposażył w cenny księgozbiór i zabezpieczył materialnie dalszą jej działalność. Po wybuchu powstania listopadowego, w którym nie brał udziału jako przeciwnik walki zbrojnej, wyjeżdżał dwukrotnie do Berlina w tajnej misji dyplomatycznej, powierzonej mu przez Adama Jerzego Czartoryskiego. Miał nakłonić króla pruskiego do poczynić mediacyjnych w Petersburgu oraz zabiegać o pomoc i poparcie Zachodu. Po upadku powstania rozwijał nadal działalność kulturalną, przeznaczając na nią znaczną część swego majątku. Od 1832 należał do komitetu budowy kaplicy grobowej pierwszych królów polskich w katedrze poznańskiej. W 1834 otrzymał honorowe obywatelstwo miasta Poznania. Publikował (własnym nakładem) źródła i dokumenty do dziejów Polski, ogółem około dwustu tomów ujętych m.in. w serie: *Biblioteka Klasyków Łacińskich* (1837–40, tomów 15), *Obraz Polaków i Polski w XVIII w.* (1840–44, tomów 19), *Żywoty Sławnych Polaków XVII w.* (1840–41). Wydał po raz pierwszy relacje pamiętnikarskie Jędrzeja Kitowicza, Jana Chryzostoma Paska, Józefa Wybickiego, co miało wpływ na rozwój stylizowanej gawędy szlacheckiej. Publikował także utwory współczesnych pisarzy, m.in. Seweryna Goszczyńskiego i Józefa Bohdana Zaleskiego. Wspierał finansowo Bronisława Trentowskiego i Adama Mickiewicza, z którym korespondował w 1836–37. Działal także na polu gospodarczym, m.in. zbudował pierwsze wodociągi w Poznaniu, założył niższą szkołę rolniczą w Jeżewie (pow. śremski). Jego działalność polityczna, szczególnie aktywna w 1840–43, skupiała się głównie na walce o prawa narodowościowe Polaków w Wielkim Księstwie Poznańskim. 331

W tym czasie wybito medal na jego cześć. W 1841 został wybrany z powiatu śremskiego posłem do sejmu stanowego. Jednak jego wystąpienia nacechowane konserwatywnym politycznym i społecznym wywołały głosy krytyki i niezadowolonia wyborców. Cierpiał na pogłębiające się stany depresyjne, które w rezultacie doprowadziły do samobójczej śmierci. Zmarł 20 stycznia 1845 w Zaniemyślu pod Poznaniem; tam pochowany. W 1997 w Muzeum Narodowym w Poznaniu otwarto wystawę jego zbiorów.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dziennik podróży do Turcji odbytej w roku 1814. Wr. 1821. Wyd. nast. Wr. 1823.

Przekł.: franc. 1842 (fragm.), niem. (1825).

2. Gabinet medalów polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą, począwszy od najdawniejszych aż do końca panowania Jana III (1513–1696). T. 1–2. Wr. 1838 (tekst pol. i franc.). Wyd. 2 rozszerz. T. 1–2. Berlin 1845.

3. Sprawozdanie z fabryki kaplicy grobowej Mieczysława I i Bolesława Chrobrego w Poznaniu. Pozn. 1841. Wyd. nast. ze wstępem K. Raczyńskiej: Obrona hrabiego Edwarda Raczyńskiego. Pozn. 1845.

Przekł. niem. 1845.

4. Wspomnienia Wielkopolski to jest województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego. T. 1–2. Pozn. 1842–43. Wyd. fotoofs. Wwa 1982. Dołączono tekę 66 rycin; 18 z nich wyd. osob. pt. Kościoły ze „Wspomnień wielkopolskich” wydanych przez ... wyjęte. (Album). Pozn. 1857. Wyd. nast. Pozn. 1991.

5. Verhandlungen betreffend das den ersten beiden christlichen Regenten Polens in Posen errichtete Denkmal. Berlin 1844; wersja pol. pt. Pomnik pierwszych monarchów polskich w Poznaniu. Pozn. 1845.

Przekłady

6. [J.H. Dąbrowski]: Wyprawa generała ... do Wielkiej Polski w roku 1794 przez niego samego opisana z jedną mapą. Tudzież wyjątek z autobiografii jego. Pozn. 1839.

Przekł. anonim. publikacji: Beiträge zur Geschichte der polnischen Revolution im Jahre 1794. Frankfurt-Leipzig 1796.

7. M. Vitruvius Pollio: O budownictwie. T. 1–2. Wr. 1840.

Wraz z tekstem łac.

8. Wigand z Marburga: Puścizna po Janie Długoszu, dziejopisie polskim, to jest: Kronika Wiganda z Marburga, rycerza i kapłana Zakonu Krzyżackiego, na wezwanie Długosza z rymowanej kroniki niemieckiej na język łaciński przetłumaczona. Pozn. 1842.

332 Wraz z tekstem łac., wyd. J. Voigt.

Prace edytorskie

9. Listy Jana III, króla polskiego, pisane do królowej Marii Kazimiry w ciągu wyprawy pod Wiedeń w roku 1683. Wwa 1823. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1824; Lw. 1882.

10. I. Krasicki: Dzieła poetyckie. T. 1. Pozn. 1830.

11. Pamiętniki do historii Stefana króla polskiego czyli korespondencja tego monarchy oraz zbiór wydanych przez niego urzędzeń, z rękopismów zebrane i wydane. Wwa 1830. Przedr.: J. Albertrandi: Panowanie Henryka Wależjusza i Stefana Batorego, królów polskich. Z rękopismów Albertrandego, z dołączeniem pamiętników ... zebranych przez E. hr. Raczyńskiego. Kr. 1861.

12. J. Sobieski: Dwie podróże ... ojca króla Jana III, odbyte po krajach europejskich w latach 1607–13 i 1638. Wyd. z rękopismu. Pozn. 1833. Wyd. nast.: Pozn. 1837; Pozn. 1840.

13. J.Ch. Pasek: Pamiętniki ... z czasów panowania Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III. Wyd. z rękopismu. Pozn. 1836. Wyd. nast.: wyd. 2 Pozn. 1837; wyd. 3 Pozn. 1840.

14. J. Kopec: Dziennik podróży ... przez całą wzdłuż Azją, lotem od [właśc. lądem do] portu Ochotska, oceanem przez Wyspy Kurylskie do Niższej Kamczatki, i stamtąd na powrót do tegoż portu na psach i jeleniach. Wr. 1837.

15. [E. Otwinowski]: Pamiętniki do panowania Augusta II. Napisane przez niewiadomego autora (podobno Erazma Otwinowskiego). Wyd. z rękopismu. T. 1–2. Wr. 1838.

16. [F. Skarbek]: Życie i przypadki Faustyna Feliksa na Dodoszach Dodosińskiego przez Nieznajomego Autora. Wyd. z rękopismu. T. 1–2. Wr. 1838.

17. K. Koźmian: Ziemiaństwo polskie. Poema w czterech pieśniach. Wr. 1839.

18. A.S. Radziwiłł: Pamiętniki ... Kanclerza W. Litewskiego. Wyd. z rękopismu. T. 1–2. Pozn. 1839.

19. K. Waleriusz Katullus Weroneńczyk: Poezje. Teksty łac. i przekł. pol. S. Baranowskiego. Wr. 1839 *Bibl. Klasyków łac. na jęz. pol. przełożonych* t. 4. Zawiera także: S. Aureliusz Propercjusz: Elegie. Przekł. jw. — Albius Tybullus: Elegie i wiersze, jako też niektóre przypisywane Sulpicji i innym z łacińskiego przez J.M. [J. Moraczewskiego].

20. [J. Kitowicz]: Pamiętniki do panowania Augusta III i pierwszych lat Stanisława Augusta przez nieznanego autora. Wyd. z rękopismu. T. 1–3. Pozn. 1840 *Obraz Polaków i Polski w XVIII w.* t. 1–3.

21. J. Kitowicz: Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III. Wyd. z rękopismu. T. 1–4. Pozn. 1840–41 *Obraz Polaków i Polski w XVIII w.* t. 7–10.

22. [W. Kochowski]: Historia panowania Jana Kazimierza przez nieznanego autora. Wyd. z rękopismu. T. 1–2. Pozn. 1840. Wyd. nast. Pozn. 1859.

23. K. Raczyński: Kodeks dyplomatyczny Wielkiej Polski, zawierający bulle papieżów, nadania książąt, przywileje miast, klasztorów i wsi, wraz z innymi podobnej treści dyplomami, tyczący się historii tej prowincji od r. 1136 do r. 1597. Zebrany z materiałów przez ... bylego generała W. Polskiego i marszałka nadwornego koronnego, przysposobionych. Pozn. 1840.

24. J. Wybicki: Pamiętniki. T. 1–3. Pozn. 1840 *Obraz Polaków i Polski w XVIII w.* t. 4–6.

25. S. Goszczyński: Poezje. T. 1–2. Pozn. 1841.

26. H. Kollątaj: Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750–1764). Wyd. z rękopismu. T. 1–2. Pozn. 1841 *Obraz Polaków i Polski w XVIII w.* t. 11–12. Wyd. nast. Pozn. 1881.

27. L. Kropiński: Ludgarda. Tragedia w 5 a. oryginalnie wierszem napisana. Pozn. 1841 *Zbiór Dramatów, Ułożony i Wyd. dla Teatru Amatorów w Pozn.* nr 1.

28. J.B. Zaleski: Poezje. T. 1–2. Pozn. 1841–42.

29. T. Czacki: Dzieła. T. 1–3. Pozn. 1843–45.

30. J. Albertrandi: Dwadzieścia sześć lat panowania Władysława Jagielly, króla polskiego. Wr. 1845.

Listy do różnych osób ogł. m.in. A. Wojtkowski. *Kronika m. Pozn.* 1929 nr 2 i w monografii: E.R. i jego dzieło. Pozn. 1929; ponadto do różnych adresatów w Bibl. Kórn., Bibl. PAN w Kr., Ossol.

OPRACOWANIA

NK (1972), LP.

E. BEDERSKA: E. hr. R. i Biblioteka Raczyńskich. Pozn. 1924. — A. WOJTKOWSKI: E.R. i jego dzieło. Pozn. 1929. — TENŻE: E.R. 1786–1845. *Wybitni Wielkopolanie XIX w.* Pozn. 1959. — E. RACZYŃSKI: Rogalin i jego mieszkańcy. Londyn 1964. Wyd. nast. Pozn. 1991. — A. WOJTKOWSKI, J. ZARĘBA: *Słownik pracowników książki pol. Wwa* 1972. — *Mater. z sesji popularnonauk. w Środzie Wielkop.* Środa 1972. — M. KOSMAN: Swojemu miastu. Działalność E.R. w Poznaniu w latach 1829–1845. Pozn. 1979. — M. MICHAŁOWSKA: *Wielkop. słownik biogr.* Wwa 1981; wyd. nast. Wwa–Pozn. 1983. — L. SŁOWIŃSKI: E.R. (1786–1845). Pozn. 1983. — S. KIENIEWICZ: *Pol. słownik biogr.* 29 (1986). — B. KOSMANOWA: E.R. — człowiek i dzieło. Bydgoszcz 1997. — W. MOLIĆ: E.R. (1786–1845). Pozn. 1999.

A.P., H.G.

RADZIWIŁŁ Albrecht Stanisław 1593–1656

Urodzony 1 lipca 1593 w Olyce; syn Stanisława herbu Trąby, marszałka wielkiego litewskiego, ordynata ołyckiego, i Marianny z Myszków, córki kasztelana wołyńskiego. Wcześniej osierocony, wychowywany był w duchu katolickim przez stryjca Mikołaja Krzysztofa („Sierotkę”). Do 1605 kształcił się na

Akademii Wileńskiej, następnie za granicą, dokąd udał się wraz z bratem Mikołajem Krzysztofem. Razem zwiedzili Niemcy, Belgię, Holandię, Szwajcarię i Włochy. W 1609 ukończył filozofię u jezuitów w Würzburgu; jeszcze tego roku studiował w Lowanium i był prawdopodobnie w Rzymie. W 1610 przebywał w Paryżu, a w 1612 obaj bracia wrócili do kraju. W roku następnym jako poseł wołyński pierwszy raz wystąpił na sejmie. Kolejną podróż po Europie odbył (1613–1617) po przejęciu ordynacji ołyckiej po zmarłym bracie. Początkowo nie był związany z dworem, jednak dzięki życzliwości Zygmunta III wkrótce został starostą luckim. W 1619 otrzymał podkanclerstwo litewskie i odtąd przez długie lata pełnił służbę królewską, choć znaczniejszej roli w państwie nie odegrał. W 1619 jeździł na dwór Karola Habsburga w sprawie Śląska. W tymże roku ożenił się z Reginą von Eisenreich, primo voto Działyńską (zm. 1637). W 1623 został kanclerzem wielkim litewskim. W 1624–26 jako ochmistrz towarzyszył królewiczowi Władysławowi w podróży dyplomatycznej po Europie. Po powrocie wziął udział w wojnie szwedzkiej w Prusach, posłował na sejmy i sejmiki, uczestniczył w obradach senatu, w sejmach konwokacyjnych i elekcyjnych. Był przeciwny wzmocnieniu władzy królewskiej, bronił wpływów oligarchii magnackiej i wolności szlacheckiej, orientację prohabsburską zmienił w 1642 na proburbońską. W Gdańsku 1646 jako marszałek przyjmował Ludwikę Marię. Podczas „potopu” szukał schronienia w Prusach. W 1655–56 w Gdańsku uczestniczył w rokowaniach z Danią i Holandią. Zastąpił się jako fundator kościołów, kolegiów jezuitów, bibliotek i szpitali. Był autorem dzieł religijnych oraz zarysu historii panowania Wazów („Epitome rerum gestarum...”), a przede wszystkim diariusza („Memoriale rerum gestarum...”), który do dziś stanowi niewyczerpane źródło informacji o epoce. Posługiwał się pseudonimem Bogomodlca Urbanus Vallistius de Stari Las. Ponowny związek małżeński zawarł w 1638 z Krystyną Anną Lubomirską (córka Stanisława, wojewody krakowskiego). Zmarł bezpotomnie 12 listopada 1656 w Gdańsku; pochowany w Olyce.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Memoriale rerum gestarum in Polonia a morte Sigismundi III inchoatum et continuatum levi calamo et raptim descriptum 1632–1655. Rozpoczęty przez J.A. Żaluskiego druk w 1729 przerwano po wykonaniu kilku arkuszy. Całość wyd. A. Przyboś i R. Żelewski. T. 1–5. Wr. 1968–1975. Rkps Bibl. Czart. sygn. 2356 li.

Przekł. pol. pt. Memoriał rzeczy znaczniejszych, które się w Polsce działy od śmierci Zygmunta III ... przez Hieronima Florianą Radziwiłła ... przetłumaczony r. P. 1731 [przez wnuka Albrechta; praw-

dziwym tłumaczem był prawdopodobnie Stanisław Tokarski]. Rkps Bibl. Ossol. sygn. 9769/III; toż z rkpsu Bibl. Raczyńskich w Pozn. sygn. 3, 96 wyd. E. Raczyński pt. Pamiętniki A.S.R. T. 1–2. Pozn. 1839; pt. Pamiętniki o dziejach w Polsce. T. 1–3. Przel. i oprac. A. Przyboś i R. Żelewski. Wwa 1980. Inna wersja (przeróbka?) zob. poz. 2.

2. Epitome rerum gestarum in Regno Poloniae regnantibus Sigismundo III et Vladislao. Fragm. wyd. J.A. Załuski pt. De gestis regnante Sigismundo III, Vladislao IV et Joanne Casimiro. Tor. b.r. druk. J. Laurer (druk nieukończony, wstrzymano na skutek interwencji władz Gdańska).

Przekł. pol.: część pierwszą tłum. i wyd. E. Kotłubaj pt. Rys panowania Zygmunta III. *Atbenaeum* 1848 nr 46 t. 3–4; toż fragm. przedr. A. Przyboś: *Podróż królewicza...* zob. OPRACOWANIA.

Rkps – kopia z XVII w. pt. Epistolae historicae de rebus gestis Sigismundi III, Vladislai IV et Joannis Casimiri ... Conscriptae annorum 1588–1652. Bibl. Czart. sygn. 1658; toż pt. Manuskrypt alias historia ... panowania trzech królów polskich, Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1373.

3. Gratulatio królowi ... Władysławowi IV po zawarciu umowy ... pod Smoleńskiem ... 1634 r. Ogl. *Przyj. Ludu* 1848 nr 46.

4. Discurs nabożny z kilku słów wzięty o wystawieniu Najświętszej Panny ... świeckim, zakonnym kaznodziejom potrzebny. Wil. 1635 Druk. Akademicka T.J. Wyd. nast.: Wil. 1636; Wil. 1812. Fragm. przedr. S. Szafraniec: Z badań nad genezą tytułu Najświętszej Panny „Królowej Polski”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1957 s. 274.

5. Historia Passionis Christi ... per tres libros... Wwa 1645 druk. P. Elert. Wyd. nast.: Kr. 1652; Wwa 1655.

6. Żywot Panny Maryi. Wwa 1650 druk. P. Elert. Wyd. nast.: pt. Żywot Przczysty Panny Mariej... Kr. 1651; Wil. 1812.

7. Elogium duodecim virtutum ... Virginis Mariae. Wwa 1655 druk. J. Förster.

Przekł. pol. pt. Elogium albo sławienie cnót bez zmayı poczętej Bogarodzicy... Powst. 1656. Wyd. Pozn. 1890.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

W. CZAPLIŃSKI: Dawne czasy. Wr. 1957. — A. SAJKOWSKI: Biograf księcia sprawiedliwego. W: Od Sierotki do Rybeńki. Pozn. 1965. — B. LINDERT: Z frazeologii staropolskiej używanej w języku polskim na Litwie na początku XVII w. (na podstawie „Discursu nabożnego” A.S.R., wyd. w Wilnie 1636). *Annales UMCS Sectio F* vol. 27 (1972) s. 81–87. — TENŻE: Wpływ systemu fonetycznego języków wschodniosłowiańskich na system fonetyczny języka polskiego na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego na początku XVII w. na podstawie „Discursu nabożnego...”. *Prace Filol.* 23 (1972) s. 235–238. — *Hist. Nauki*

Pol. 6 (1974). — K. TARGOSZ: Uczony dwór Ludwika Marii Gonzagi (1646–1667). Wr. 1975. — W. CZAPLIŃSKI, J. DEUGOSZ: Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w. Wwa 1976. — B. FABIANI: Warszawski dwór Ludwika Marii. Wwa 1976. — A. PRZYBOŚ: Pamiętnik kanclerza litewskiego A.S.R. z lat 1632–1656 jako źródło do dziejów stosunków polsko-szwedzkich. *Komunikaty Inst. Bałtyckiego* 13/14 (1976/77). — TENŻE: Wstęp do: *Podróż królewicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624–1625 w świetle ówczesnych relacji*. Kr. 1977. — E. OZOROWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — [M. KOSMAN] M.K. *Studia Źródłoznawcze* 27 (1983) s. 258. — W. BERNARDCZYK-SOŁTYS: Niedocenione źródło „Ogniem i mieczem” H. Sienkiewicza. *Trylogia – Sobieski – Victoria wiedeńska*. Cz. 1. Lubl. 1985. — M. MICHAŁOWSKA: Palladium polskie. Militarne aspekty ikonografii maryjnej XVII–XVIII w. *Studia Claromontana* 6 (1985) s. 25–46. — A. PRZYBOŚ. *Pol. słownik biogr.* 30 (1987). — *Barokowe przypomnienia i inne szkice hist.-lit.* Kat. 1994. — M. CHACHRAJ: Zagraniczna edukacja Radziwiłłów. Lubl. 1995. — M. JARCZYKOWA: Książka i literatura w kręgu Radziwiłłów birzańskich w pierwszej połowie XVII w. *Kat.* 1995. — B. KRÓLIKOWSKI: *Wśród Sarmatów*. Radziwiłłowie i pamiętnikarze. Lubl. 2000.

L.T.

RADZIWIŁŁ Mikołaj Krzysztof 1549–1616

Zwany: Sierotka.

Urodzony 2 sierpnia 1549 w Ćmielowie; najstarszy syn Mikołaja zwanego Czarnym, wojewody wileńskiego, kalwina, i Elżbiety z Szydłowieckich. Początkowo nauki odebrał w domu; w 1563–1564 studiował w Strasburgu, wcześniej zwiedził Lipsk i Norimbergę. W 1564 z powodu panującej zarazy opuścił Strasburg i udał się do Tybingi. Po śmierci ojca (1565) zgodnie z jego życzeniem kontynuował studia za granicą; gruntownie wykształcenie zdobył we Francji i Włoszech. W Rzymie przeszedł na katolicyzm, stając się gorliwym wyznawcą, a wkrótce — bezwzględny wrogiem kalwinizmu. Do kraju wrócił wiosną 1567. W 1568 walczył pod dowództwem Romana Sanguski przeciwko Iwanowi Groźnemu; jako marszałek nadworny litewski uczestniczył w poselstwie do Francji (1573) po Henryka Walezego. Walczył pod Połockiem i Pskowem (1579), gdzie został ciężko ranny. W podzięce za ocalenie życia odbył w 1582–84 pielgrzymkę do Palestyny. Był też w Egipcie, a wracając — na Krecie i we Włoszech. Całą podróż opisał w pamiętniku. Brał żywy udział w życiu politycznym kraju. W czasie bezkrólewia (1573, 1575) popierał kandydaturę arcyksięcia Ernesta, na sejmie elekcyjnym w 1587 opowiedział się za arcyksięciem Maksymilianem. Po wstąpieniu na tron Zygmunta III związał się ściśle ze stronnictwem regalistycznym, m.in. czynnie działał przy tłumieniu rokoszu Zebrzydowskiego. Pasterwał wiele godności: od 1569 był

marszałkiem nadwornym, od 1579 marszałkiem wielkim litewskim, w 1586 został kasztelanem, w 1590 — wojewodą trockim, 1604 — wojewodą wileńskim. W 1584 poślubił Elżbietę Eufemię Wiśniowiecką, córkę wojewody wołyńskiego, Andrzeja. Patronował wielu fundacjom kościelnym, uposażył Akademię Wileńską i darował jej własną drukarnię. Jego staraniem zostały sporządzone i wydane mapy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Rozwijał również działalność charytatywną, mecenasował wielu uczonym i pisarzom. Przez całe życie prowadził obfitą korespondencję. Od 1610 zamieszkał w Nieświeżu, w siedzibie utworzonej przez siebie ordynacji. Tu ciężko schorowany dożył ostatnich dni. Zmarł 28 lutego 1616; pochowany w kościele jezuitów. Pogrzeb odbył się — zgodnie z życzeniem zmarłego — bez barokowego przepychu, co było wbrew obyczajowi i wywołało zdumienie otoczenia. Barwną postać Sierotki opisywało wielu pisarzy, m.in. Juliusz Słowacki — „Święcone u J.O. księcia Radziwiłła Sierotki” (1840) i „Preliminarja peregrynacji do Ziemi Świętej J.O. księcia Radziwiłła Sierotki” (1841); również Adam Mickiewicz w XII księdze „Pana Tadeusza” wymienia jego postać, która do dziś jest żywa w folklorze litewskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętnik z pielgrzymki do Ziemi Świętej. Powst. 1590 lub 1591. Oryginał pol. wyd. na podstawie czterech odpisów J. Czubka pt. Peregrynacja do Ziemi Świętej (1582–1584). *Arch. do Dziejów lit. i Oświaty w Polsce* t. 15 (1925). Fragn. przedr. W. Tomkiewicz: Pisarze polskiego Odrodzenia o sztuce. Wr. 1955. Całość pt. Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu 1582–1584. Wyd. L. Kukulski. Wwa 1962; fragn. przedr. R. Pollak. *Antologia pam. pol. XVI w.* Wr. 1966. Przeróbkę łac. sporządził T. Treter pt. Hierosolymitana peregrinatio. Wyd. Braniewo 1601 druk J. Schönfels. Wyd. nast.: Antwerpia 1614; Jaurinii (Turyn) 1753; Cassoviae (Koszycy) 1756. Przekł. pol. tekstu T. Tretera sporządził A. Wargocki pt. Peregrynacja albo pielgrzymowanie do Ziemi Świętej M.K. Radziwiłła. Kr. 1607 druk. S. Kempini. Wyd. nast.: Kr. 1611; Kr. 1617; Kr. 1628; Kr. 1683; Kr. 1745 (dwie ed.); Wr. 1847. Przekł.: niem. Moguncja 1603, Frankfurt 1609, ros. Petersburg 1787, 1879, franc. (fragn.) 1883, litew. 1990, białorusk. 1994. Rkpsy wymienia S. Aleksandrowicz: „Peregrynacja...”, zob. OPRACOWANIA 1976.

Listy

Listy, koresp. rodzinna i inne mater. znajdują się głównie w: AGAD, Bibl. Raczyńskich w Pozn., Bibl. PAN w Kór., Bibl. Czart. w Kr., Bibl. Jagiel., Bibl. Litew. Akad. Nauk w Wil., Wil. Państw. Arch. Hist.,

Wil. Tow. Przyj. Nauk, Ros. Bibl. Nar. w Petersburgu, Arch. Watykańskie w Rzymie.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

M. SZYSZKO-BOHUSZ: Rys życia księcia M.K.R. zwanego Sierotką. *Scriptores Rerum Polonicarum* t. 8 (1885). — J.S. BYSTRON: Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie. Kr. 1930. — K. HARTLEB: M.K.R. pielgrzymka do Ziemi Świętej. *Prace hist. ku czci S. Zakrzewskiego* Lw. 1936. — A. KOWALSKA: Z badań nad peregrynacją M.K.R. *Prace Polon.* 5, 3 (1939) i odb. — B. BARANOWSKI: Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII w. Łódź 1950. — A. PRZYBOŚ, R. ŻELEWSKI: Dyplomaci w dawnych czasach. Kr. 1959. — K. BUCZEK: Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w. Wr. 1963; toż wersja ang. Wr. 1966. — A. PRZYBOŚ, R. ŻELEWSKI: Diariusz poselstwa polskiego do Francji po Henryka Walezego w 1573 r. *Mater. Komisyj Nauk. Hist. PAN* Wr. 1963 nr 8. — F. MARKOWSKI: Zamek M.K.R. Sierotki w Nieświeżu. *Kwart. Architektury i Urbanistyki* 9 (1964) nr 2. — A. SAJKOWSKI: Nad staropolskimi pamiętnikami. Pozn. 1965. — TENŻE: Od Sierotki do Rybenki. Pozn. 1964. — S. ALEKSANDROWICZ: Pierwsze zaginięcie wydanie Radziwiłłowskiej mapy Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Kwart. Hist. Kultury Materialnej* 16 (1968) nr 3. — A.W. DRAPPELLA: Praktyka żeglarska M.K.R. — Sierotki. Próba określenia wartości partii morskich „Peregrynacji”. *Nautologia* 1968 nr 1/2. — B. RUTKOWSKI: R. Sierotki podróż na Kretę. *Archeologia* 1968 s. 109–116. — S. ALEKSANDROWICZ: Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII w. Pozn. 1971. — A. SAJKOWSKI: Włoskie przygody Polaków. Pozn. 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — S. ALEKSANDROWICZ: „Peregrynacja do Ziemi Świętej” księcia R. Sierotki. Czas powstania rękopisu. *Ars historica*, Pozn. 1976. — J. PERTEK: Polacy na morzach i oceanach. T. 1. Pozn. 1981. — *Hist. dyplomacji pol.* T. 2. Wwa 1982. — H.E. WYCZAWSKI. *Słownik politeologów katol.* 3 (1982). — L. PIECHNIK: Początki Akademii Wileńskiej. Rzym 1984. — A. SAJKOWSKI: W stronę Wiednia. Pozn. 1984. — J.T. MACIUSZKO: Wzorce kulturowe religijności szlachty polskiej na podstawie pamiętników staropolskich. *Roczn. Teolog.* (1985) nr 1. — J. MAGNUSZEWSKI: Radziwiłł Sierotki sprawa o budowie meczetu Aromele w Kairze. *Prace Polon.* 41 (1985) s. 117–124. — A. SAJKOWSKI: Radziwiłłowska edukacja teatralna. *Publicznosc lit. i teatr. w dawnej Polsce*. Wwa 1985. — TENŻE: Literackie związki J. Kochanowskiego z Radziwiłłami. *450 rocznica urodzin J. Kochanowskiego*. Zielona Góra 1985. — TENŻE: La „Hierosolimitana peregrinatio” di N. Radziwiłł detto Sierotka e i „Viaggi in Levante” di Pietro della Valle il Pelegrino: due squardi sul mondo islamico. *Culture e nazione in Italia e Polonia dall’Rinascimento all’Illuminismo*. Firenze 1986. — H. LULEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 30 (1987). — J. MAGNUSZEWSKI: Dwa południowosłowiańskie epizody podróży do Ziemi Świętej M.K.R. zwanego Sierotką. *Polska i Jugosławia. Związki i paralele lit.* Wr. 1987. — A. SAJKOWSKI: R. a Bologna. *Commentationes historicae*. Kr. 1988. — H. KACZMAREK: M.K.R. „Sierotki” „podróż po starożytnym świecie”. Cz. 1. Balkany i wyspy. *Balkanica Posnaniensia* 4 (1989) s. 343–351. — M. SIEKIERSKI: Landed

wealth in the Grand Duchy Lithuania. *Acta Baltico-Slavica* (Wr.) 20 (1989) s. 239–308, 356–360, t. 21 (1990) s. 195–294. — T. BERNATOWICZ: Peregrinus et miles Christianus. O nagrobku M.K.R. „Sierotki” w Nieświeżu. *Biul. Hist. Sztuki* 1990 z. 3/4. — T. BERNATOWICZ: Nagrobki dziecięce fundacji M.K.R. Sierotki. *Lituanio-Slavica Posnaniensis* 5 (1991) s. 69–80. — A. OKOŃSKA: Starożytności wysp greckich Syrii, Palestyny i Egiptu w relacji M.K. Sierotki. *Studia z dziejów miłośnictwa antyku w Polsce* Wwa 1991. — A. SAJKOWSKI: Opowieści misjonarzy, konkwiściodorów, pielgrzymów i innych świata ciekawych. Pozn. 1991. — E. TKACZYŹYNY-DYCKI: Peregrynacja R. „Sierotki”. *Kresy* 1991 nr 6 (uzup. L. ILNICKI: Jechal R. z Warszawy do Wilna. *Tamże* nr 8). — M. KARPOWICZ: Niezwykły obraz w Nieświeżu. Pellegrino Pellegrini i R. „Sierotka”. *Biul. Hist. Sztuki* 1992 nr 2. — A. SAJKOWSKI: Ł. Górnicki, R. zwany Sierotką i Wenecja. Ł. *Górnicki i jego czasy*. Wwa 1993. — B. KUMOR: Geneza i zawarcie unii brzeskiej. *Unia brzeska*. Kr. 1994. — T. BERNATOWICZ: „Biblioteka jest jedna ozdoba”. M.K.R. i książki. *Badania księgozbiorów Radziwiłłów*. Wwa 1995. — M. JARCZYKOWA: Książka i literatura w kręgu Radziwiłłów birzańskich w pierwszej połowie XVII w. Kat. 1995. — E. LECH-NAK: Litewski książę w państwie faraonów, czyli z nieznanymi doświadczeń peregrynacyjnych M.K.R. zwanego Sierotką. *Kresy* 1995 nr 3. — J. MAGNUSZEWSKI: Dwa renesansowe itineraria: R. Sierotki i Vaclava Vratysława. W: *Słowiańszczyzna zachodnia i południowa*. Wwa 1995. — T. KEMPA: M.K.R. Sierotka a unia brzeska. *Czasy nowożytne* 2 (1997) s. 47–63. — Z. PIETRZYK: „Tylem się w Strazburku nauczył...” *Studia M.K.R. Sierotki w Strasburgu w l. 1563–1564. Odrodzenie i Ref. w Polsce* 41 (1997) s. 159–167. — T. BERNATOWICZ: Miles Christianus et pelegrinus. Fundacja M.R. „Sierotki” w ordynacji nieświejskiej. Wwa 1998. — T. KEMPA: M.K.R. Sierotka (1546–1616) wojewoda wileński. Wwa 2000. — B. KRÓLIKOWSKI: Wśród Sarmatów. Radziwiłłowie i pamiętnikarze. Lubl. 2000. — I. ZINKOW: W poszukiwaniu najstarszej kolekcji starożytności egipskich w Polsce. *Meander* 2000 nr 2.

I.T.

RADZIWIŁŁ Udalryk (Ulryk)

Krzysztof

1712–1770

Urodzony 19 lutego 1712 w Zdzieciole na Litwie; syn Mikołaja Faustyna, miecznika litewskiego, wojewody nowogródzkiego, i wojewodzianki mińskiej, Barbary Zawiszanki Kieżgajłówny. Pisanie rozpoczął już w latach szkolnych, edukację zakończył w 1729–30 pobyt w Ritter-Akademii w Legnicy, a potem paroletnią podróżą po Europie. W 1734 został koniuszym Wielkiego Księstwa Litewskiego, w 1746 — posłem na sejm z województwa bractawskiego, w 1747 — regimentarzem generalnym wojsk litewskich, w 1762 — pisarzem wielkim litewskim. W 1764 podpisywał się „generał lejtnant od kawalerii wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Tego roku pospował z ziemi chełmskiej „do rekognicji nowo obranego króla”. Należał do kręgu uczonych

i pisarzy skupionych wokół Biblioteki Żaluskich. Utrzymywał osobiste i korespondencyjne kontakty z Józefem Andrzejem Żaluskim, Stanisławem Konarskim, Wawrzyńcem Mitzlerem de Kolof. Wiersze i uczone rozprawy ogłaszał w *Nowych Wiadomościach Ekonomicznych i Uczonych* (1761), *Warszawskich Ekstraordynaryjnych Tygodniowych Wiadomościach* (1763 nr 15) i *Monitorze* (1768 nr 22). Był dwukrotnie żonaty; od 1740 z Zofią z Rejów, primo voto Janową Peplowską (zm. 1748), od 1767 z Eleonorą Kamińską, secundo voto (od 1796) Stanisławową Nowakowską. Według pamiętników Franciszka Karpińskiego, żył jeszcze w 1782–84. Według informacji z *Wiadomości Warszawskich* (suplement do nr 61 z 1 sierpnia 1770), zmarł 22 lipca 1770 w Berdyczowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Opisanie nędzy ludzkiego żywota we wszystkich stanach. Początek 1741.

2. Dziennik podróży mego na hajdamaków z Berdyczowa ekspediowanego roku 1749. B.m.r.

3. Wiersz ... na pochwałę Elżbiety Drużbackiej ... w Rzemieniu nad Wisłoką rezydującej [oraz] Elegie moralne [pomieszczone omyłkowo wśród wierszy Drużbackiej]. Wyd. J.A. Żalusi w: E. Drużbacka: Zbiór rytmów duchownych, panegirycznych, moralnych i światowych. Wwa 1752 *Zebranie Rytmów przez Wierszopisów Żyjących lub Naszego Wieku Zeszłych Pisanych*. Przedr. w: E. Drużbacka: *Poezje*. T. 1–2. Lipsk 1737; *Poezi pol. baroku*. T. 2. Wwa 1965.

4. Krytyki światowe albo satyry do różnych stanów i kondycji ludzi ściągające się, przez niewiadomego we francuskim języku autora w Paryżu wydane, a przez syna ojczyzny polskiej, poniżej wiadomością o autorze w kilku wierszach wyrażonego, na wiersz ojczysty przetłumaczone z przydatkiem piszącego rytmem polskim tę księgę na pożytek moralny wszystkich żyjących ludzi w roku 1754 światu ogłoszone. Cz. 1–2. Rkps Bibl. Lenina w Moskwie. Fragm. ogł. I. Chrzanowski w: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. Wwa 1909.

Wersję pierwszą poprzedzającego satyry „Dyskursu o szczęśliwości życia wiejskiego”, stanowiącego część listu menipejskiego z 1744 do brata, ogł. z autografu w Arch. Radziwiłłowskim w AGAD B. Judkowski *Dwój mający w sobie osoby i mógł rozmaite*. Pozn. 1991 s. 71–72).

5. Historia uniwersalna zawierająca w sobie historię świętą, świecką i kościelną, począwszy od stworzenia świata po nasze czasy... T. 1–5. Powst. 1748–56. Rkps t. 1 w Bibl. Akad. Nauk USRR w Kijowie (pt. Historia powszechna). 14 początkowych arkuszy z t. 1 wyd. b.m. [1758] (druk przerwany w połowie zdania).

6. Oda animująca monarchów wojujących do pokoju ... R.P. 1763 d. 14 stycznia immediate przed

zawarciem pokoju Hubertsburskiego napisana. B.m. 1763.

7. Słowo nic w swojej przyzwoitości opisane. B.m.r.

8. Uczone zabawy wierszem i prozą. Rkps był w Bibl. Krasin. (zniszcz.). Fragm. ogl. W. Konopczyński w: *Od Sobieskiego do Kościuszki*. Wwa [1921].

Drukował też parę mów sejmowych, listów i przemówień.

Wiele prac pozostawił w rkpsach, m.in. przekł.: tragedii Sofoklesa (*Antygona*), P. Corneille'a (*Medea*, *Polieukt*), J.B. Racine'a (*Thebaida*), E. Boursaulta (*Komedia Ezopowa*).

W rkpsach pozostała również obfita koresp. R., głównie w Arch. Radziwiłłów AGAD i zbiorach Bibl. Nar. Koresp. R. z S. Konarskim ogl. w koresp. Konarskiego.

OPRACOWANIA

NK 6/1 (1970); LP.

F. KARPINSKI: *Historia mego wieku i ludzi, z którymi żyłem*. Oprac. R. Sobol, do druku przygotowali E. Aleksandrowska i Z. Goliński. Wwa 1987. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel*. 21 (1865). — A. BRÜCKNER: *Dzieje literatury polskiej w zarysie*. T. 1. Wwa 1903. — W. KONOPCZYŃSKI: *Mrok i świt*. Wwa 1911 [z fragm. listów R.]. — K. BARTOSZEWICZ: *Radziwiłłowie*. Wwa [1928]. — W. BOROWY: *O poezji polskiej w w. XVIII*. Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — R. KALETA, M. KLIMOWICZ: *Prekursorzy Oświecenia*. Wr. 1953. — P. BUCHWAŁDOWNA: *Satyra czasów saskich*. Wr. 1969. — B. KRÓLIKOWSKI: *U.R. sarmatyzm wybujały*. *Tyg. Pousz.* 1974 nr 38. — J. KOZŁOWSKI: *Leksykon współczesnych uczonych polskich J.D. Janockiego*. *Studia i Mater. z Dziejów Nauki Pol. S.A. Hist. Nauk Spol.* z. 15 (1980). — M. MYCIELSKI. *Pol. słownik biogr.* 30 (1987). — B. Judkowiak: „Choć za umbrę literata...”. *Przyczynek do sylwetki literackiej księcia U.R. (1712–1770)*. *Dwór mający w sobie osoby i mózgi rozmaite*. Pozn. 1991.

E.A.

RADZIWIĘŁOWA Franciszka Urszula 1705–1753

Urodzona 13 lutego 1705 w Czartoryjsku na Wołyniu; córka Janusza Antoniego Korybuta Wiśniowieckiego, wojewody i kasztelana krakowskiego, i Teofili Leszczyńskiej, primo voto Konarzewskiej. 23 kwietnia 1725 wyszła za mąż za Michała Kazimierza Radziwiłła (zwanego „Rybenko”), koniuszego Wielkiego Księstwa Litewskiego, późniejszego wojewodę i hetmana wielkiego litewskiego. Zamieszkała w Nieświeżu. Starannie wychowana i wykształ-

cona, swoje zainteresowania literaturą i teatrem realizowała na dworze niewieskim. Z mężem przebywającym często poza domem prowadziła szłą korespondencję ujętą niekiedy w formę wierszowaną (1728), pisała wiersze poświęcone wydarzeniom rodzinnym i towarzyskim, wiersze francuskie i rozważania moralne. W latach czterdziestych podjęła twórczość dramatyczną na użytek zorganizowanego w Nieświeżu teatru dworskiego, dającego z okazji uroczystości domowych przedstawienia, w których występowały dzieci R., domownicy, goście i kadeci korpusu niewieskiego. Zmarła 23 maja 1753 w Nowogródku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Przestrogi zbawienne*, alias *informacja życia ... córce swojej Annie Marii dane roku 1732... Nieśwież 1755*. *Przedr. w: Poeci pol. baroku*. T. 2. Wwa 1965.

2. *Żołnierskie nabożeństwo powołaniu wojskowych ludzi właśnie służące ... z francuskiego na polski język przetłumaczone i z osobliwych nauk i modlitw żołnierskich przydatkiem ... do druku podane*. Wil. 1748 (wyd. M. Kurzeniecki). Wyd. 2 Wil. 1754.

3. *Komedie i tragedie*. *Wyst. Nieśwież 1746–1749*. Wyd. Nieśwież 1751.

Z tego wyd. zachowało się sześć nienumerowanych tomików z utworami: *Miłość dowcipna*, *Komedia*, *Opatrzności boskiej dzieło*, *Tragedia*; *Interesowany sędzia miłość*, *Komedia*; *Tragedia trzech sióstr*; *Z oczu się miłość rodzi*, *Komedia*; *Przejrżane nie miją*, *Komedia* (wg Molière: *Les Amants magnifiques*).

Wyd. nast. druk. tu utworów w poz. 4; *Opatrzności boskiej dzieło* w poz. 5.

4. *Komedie i tragedie przednio-dowcipnym wynalazkiem, wyborym wiersza kształtem, bujnością rzeczy i poważnymi przykładami znamienite...* *Wyst. Nieśwież 1746–1752*. Wyd. [Żółkiew] 1754 (wyd. J. Pobóg Fryczyński).

Tu, obok wyd. 2 utworów z poz. 3, sztuki *wyst. w 1750–1752: Złoto w ogniu*, *Tragedia*; *Konsolacja po kłopotach*, *Komedia*; *Igrzysko fortuny*, *Komedia*; *Niecnota w sidłach*, *Tragedia*; *Sędzia od rozumu odsądzony*, *Komedia*; *Miłość ochmistrzymi doskonała*, *Komedia*; *Szcześliwe nieszczęście*, *Opera*; *Komedia wytwornych i śmiesznych dziwaczek* (wg Molière: *Les Précieuses ridicules*); *Ślepa miłość nie patrzy na koniec*, *Opera*; *Gwałtem medyk*, *Komedia* (wg Molière: *Le Médecin malgré lui*).

Wyd. nast. utworów: *Złoto w ogniu*; *Niecnota w sidłach*; *Komedia wytwornych i śmiesznych dziwaczek* – w poz. 5.

Autografy i odpisy większości sztuk R. w Arch. Radziwiłłów w AGAD.

Rkpsy wierszy w zbiorach: *Bibl. Czart.* 2268 (*Manuskrypt różnych wierszy przeze mnie komponowanych*); *Bibl. Jagiel.* 6304 III; *Bibl. Korn.* 513, 1604; *Ossol.* 5359 II, 11984 I.

Kilka wierszy wyd. w antologiach: *Pol. listy miłosne od XV do XIX w.* Lw. 1922; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976; *Świat poprawiać – zuchwale rzeźmiło.* Wwa 1981.

Wydania zbiorowe

5. Teatr... Oprac. K. Wierzbička. Studium „Talia i Melpomena w Nieświeżu” oprac. J. Krzyżanowski. Wwa 1961 *Teatr Pol. Oświecenia*.

Listy

Ponad 1000 listów, głównie do męża M.K. Radziwiłła z 1725 i nast. w Arch. Nieświeskim w AGAD.

OPRACOWANIA

NK 6/1 (1970); LP

S. JASZOWSKI: O życiu i dziełach U. z ks. Wiśniowieckich ks. R., wojewodźny wileńskiej. *Pszczola Pol.* 1820 t. 3. — J. ŚMIGALSKA: F.U. z ks. Korybutów Wiśniowieckich ks. R. *Kółko Dom.* 1862/63 s. 321–328. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel.* 21 (1865). — W. CHOMĘTOWSKI: Dzieje teatru polskiego od najdawniejszych czasów do 1750 r. Wwa 1870. — A. TYSZYŃSKI: Wizerunki polskie. Wwa 1875. — J. MYCIELSKI: Matka księcia „Panie kochanku”. *Przegl. Pol.* 1882 t. 63 [tu teksty listów wierszem]. — J.P.: Teatr na zamku nieświeskim. *Tyg. Ilustr.* 1903 t. 1 nr 8. — B. KIELSKI: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. Kr. 1906. — M. DIENST: Teatr U.R. w Nieświeżu w r. 1740. *Kłosa* 1914 nr 1. — S. WASYLEWSKI: U księżnej pani. Lw. 1917. — S. WINDAKIEWICZ: Teatr przed powstaniem sceny narodowej. Kr. 1921. — L. BERNACKI: Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925; wyd. 2 Wwa 1980. — K. BARTOSZEWICZ: Radziwiłłowie. Wwa 1928. — L. SIMON: Z dziejów teatru nieświeskiego. *Ruch Lit.* 1932 nr 3. — W. BOROWY: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — A. STENDER-PETERSEN: Die Dramen, insbesondere die Komödien, der Fürstin R. *Zeitschrift f. Slawische Philologie* 1960 nr 2. — A. SAJKOWSKI: Z dziejów teatru nieświeskiego. *Pam. Teatr.* 1961 z. 3. — TENŻE: [Rec. wyd. Teatr U.R.]. *Tamże* 1962 z. 3/4. — TENŻE: Repertuar teatrów ks. F.U. i Michała Kazimierza Radziwiłłów. W: W. Rzewuski: Tragedie i komedie. Wwa 1962. — *Dramat starop. od pocz. do powst. sceny nar.* Bibliografia. T. 1. Wr. 1965. — B. KRÓL-KACZOROWSKA: Teatr dawnej Polski. Budynek, dekoracje, kostiumy. Wwa 1971. — Z. RASZEWSKI: Krótka historia teatru polskiego. Wwa 1977. — K. WIERZBIČKA-MICHAŁSKA: Teatr w Polsce w XVIII w. Wwa 1977. — A. SAJKOWSKI: Staropolska miłość. Pozn. 1981 [z fragm. listów i wierszy R.I.]. — K. WIERZBIČKA-MICHAŁSKA. *Pol. słownik biograf.* 30 (1987). — B. JUDKOWIAK: Słowo inscenizowane. O F.U.R. — poecie. Pozn. 1992 [z bibliogr. wierszy]. [Rec.: E. ELIĄNOWSKA. *Pam. Lit.* 1994 z. 4]. — B. JUDKOWIAK: F.U.R. (1705–1753). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 1. Wwa 1992 [z wyborem tekstów]. — H. WIDACKA: Michał Żukowski i jego ilustracje do dzieła księżnej U.R. *Rocz. Bibl. Nar.* 30/31 (1994/95).

RAKOWIECKI Ignacy Benedykt 1783–1839

Urodzony w grudniu 1783 w Berdyczowie w drobnoszlacheckiej rodzinie unickiej; syn Teodora, rytownika drukarni karmelitów, i Marianny z Milanowskich. Ukończył szkołę w Berdyczowie. W 1802–03 pracował jako geometra na Wołyniu, następnie uczył francuskiego i rosyjskiego w bazylińskiej szkole w Humanii, po czym przeniósł się na Litwę. Dalej pracował jako geometra i studiował prawo, ekonomię polityczną i filologię słowiańską na Uniwersytecie Wileńskim. W 1807 przebywał w Księstwie Warszawskim i zadebiutował w druku w wydawnictwie *Korespondencja w materiach obraz kraju i narodu polskiego rozjaśniających* (list 44). W 1808–09 pracował kolejno jako notariusz sądu powiatowego poznańskiego, pisarz sądu pokoju powiatu krotoszyńskiego i urzędnik Towarzystwa Gospodarczo-Rolniczego w Warszawie. W 1810–11 był plenipotentem dóbr mohylewskich Aleksandra Potockiego, w 1812–23 — dóbr Stanisława Zamoyskiego (w 1812–17 administrator sądowy dóbr bieżuńskich i żuromińskich). Interesował się starożytnościami słowiańskimi, językiem rosyjskim i ukraińskim, gromadził bibliotekę, nawiązał kontakty z uczonymi polskimi (m.in. z Samuelem Bogumiłem Lindem), czeskimi (np. z Václavem Hanáką) i rosyjskimi. W 1816 podjął pracę nad wydaniem i polskim przekładem „Prawdy ruskiej”. Po wydaniu pierwszego tomu, złożonego we własnej drukarni specjalnie odlanymi czcionkami cyrylicznymi, został powołany na członka przybranego warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1823 na członka czynnego); otrzymał od Akademii Rosyjskiej złoty medal. Należał do łoża wolnomularskiej Jedność Słowiańska (1820). Od 1824 pełnił funkcję kuratora szkół województwa podlaskiego. W 1828 uzyskał dla swych prac nad dialektami słowiańskimi wsparcie finansowe od prezesa Akademii Rosyjskiej, Aleksandra S. Szyszkowa. Manifestowanie w pismach rusofilizmu oraz kontakty z Rosjanami powodowały brak poparcia u uczonych polskich. Nie zdolał ukończyć i wydać swoich prac. Własnym nakładem ogłosił niewielkie fragmenty swego dorobku. Od 9 września 1829 żonaty był z Amelią Kitajewską. W 1832 publikował artykuły w *Dzienniku Powszechnym Krajowym*. W 1833 powołano go do pracy nad przekładem polskim zbioru praw rosyjskich; równocześnie został inspektorem szkoły obwodowej przy ul. Długiej; od 29 lipca 1835 (po śmierci Walentego Majewskiego) był notariuszem kancelarii ziemiańskiej województwa mazowieckiego. W 1839 przeszedł na emeryturę. Zmarł 22 lipca 1839 w nabytej na własność wsi Grała Dąbrowizna na Podlasiu; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

E.A.

TWÓRCZOŚĆ

1. List do matki troskliwej o dobre wychowanie syna swego, czyli uwagi jakiej edukacji, nauki i wiadomości w pożytku i obywatelstwie nieodzowna jest potrzeba. Wwa 1811.

2. O stanie cywilnym dawnych Słowian. Wwa 1820 (odb. z *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk.*).

3. Prawda ruska, czyli prawa wielkiego księcia Jarosława Władymirowicza, tudzież traktaty Olga i Igora, ww. ks. ks. kijowskich z cesarzami greckimi, i Mściława Dawidowicza, ks. smoleńskiego z Rygą zawarte, których teksta obok z polskim tłumaczeniem poprzedza „Rys historyczny zwyczajów, obyczajów, religii, praw i języka dawnych słowiańskich i słowiańsko-ruskich narodów”. T. 1–2. Wwa 1820–1822.

W tekście „Rysu historycznego” (t. 1) fragm. przekł. Pieśni o wyprawie Igora, Rękopisu krółodworskiego i Rękopisu zielonogórskiego V. Hanki. W t. 2: Słownik celniejszych wyrazów słowiańskich, których rozbiór i znaczenie w t. 1 i 2 były wykazywane.

4. O sposobach upowszechniania nauki gospodarstwa ziemiańskiego. Wwa 1823.

5. O sposobach moralnego ukształcenia ludu pospolitego. B.m. 1830. Wyd. 2 w poz. 6 cz. 2.

6. Pisma rozmaite. Cz. 1–2. Wwa 1834–1835. Wyd. 2 pomnoż. w cz. 2 rozprawą O istotnych i naturalnych człowieka potrzebach. Wwa 1839 (nieukończ.).

7. Odezwa do miłośników języka i starożytności słowiańskich. Wwa 1836.

Nadto ogł. parę mów okolicznościowych.

Koresp. R. zawierają publikacje W.A. Francewa: Pis'ma k Wiaczesławu Gankie. Wwa 1905 i Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX stoletja. Praga 1906 (dod.) oraz A.S. Szyszkowa: Zapiski, mniienija i pieriepiska. Berlin 1870.

OPRACOWANIA

NK 6/1 (1970).

K.W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski p. Warszawy. T. 2. Wwa 1856; wyd. 2 fotoofs. Wwa 1979. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI: *Enc. pousz. Orgel*. 21 (1865). — N. KARIEJEW: *Enciklopedičeskij słowar Brockhaus-Efron* 25 (1899). — A. KRAUSHAR: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. T. 5, 8. Kr. 1904, 1906. — V. JAGIĆ: *Istorijska słowianskoj filologii*. Petersb. 1910. — T. TARNAWSKI: Z powodu setnej rocznicy dzieła I.B.R. *Czasop. Prawnicze i Ekonomiczne* 19 (1921). — M. SZYJKOWSKI: Polska udział w českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931. — A.F. GRABSKI: I.B.R. i jego badania nad dawną Słowiańszczyzną. *Slavia Orientalis* 1958 z. 3/4. — TENŻE: Metoda porównawcza w badaniach historyczno-prawnych I.B.R. *Zesz. Nauk. UL*. S. 1 z. 8 (1958). — J. SKOWRONEK: Z problemów historiografii polskiej XIX w. *Kwart. Hist.* 1970 nr 3. — A.F. GRABSKI: Orientacja polskiej myśli hi-

storycznej. Wwa 1972. — A. WITKOWSKA: Słowianie, my lubim sielanki. Wwa 1972. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — R.W. WOŁOSZYŃSKI: Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych 1801–1830. Wwa 1974. — A.F. GRABSKI: Myśl historyczna polskiego Oświecenia. Wwa 1976. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski 1790–1850. Wwa 1979. — A.F. GRABSKI: Perspektywy przeszłości. Lubl. 1983. — J. RÓZIEWICZ: Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918). Wr. 1984. — W. SOBOCIŃSKI. *Pol. słownik biogr.* 30 (1987).

E.A.

RAKOWSKI Kazimierz
1874–1952

Urodzony 3 kwietnia 1874 w Piotrkowie. Tu uczęszczał do gimnazjum; w 1892 zdał maturę. Studiował prawo i filozofię w Heidelbergu i Fryburgu, następnie ekonomię i nauki społeczne w Berlinie. Debiutował jako publicysta w 1896 w poznańskim tygodniku *Praca*. Stopień doktora uzyskał na podstawie rozprawy „Entstehung des Grossgrundbesitzes im XV. und XVI. Jahrhundert in Polen” (Berlin 1899, Poznań 1899). W 1899 objął redakcję *Pracy*, a zarazem był czołowym publicystą tego pisma. W tym też roku „za antyniemiecką działalność” został skazany przez władze pruskie na wydalenie z granic zaboru pruskiego. Osiadł we Lwowie. Współpracował z lwowskim *Tygodnikiem Narodowym* oraz *Tygodnikiem* (prowadził w nim ożywioną działalność publicystyczną), a także m.in. z warszawskim *Ateneum* i *Tygodnikiem Ilustrowanym*. Obok nowel i fragmentów dramatów zamieszczał artykuły polityczne, skupiając swoje zainteresowania na warunkach życia Polaków pod zaborem pruskim i na problemach walki z germanizacją. W 1901 wyjechał na Śląsk, gdzie wraz z Wojciechem Korfantym i Marcinem Biedermanem zabiegał o założenie pisma *Górnoślązka*. Aresztowany we Wrocławiu, został w procesie w Poznaniu skazany na trzy lata więzienia. Karę odbył we Wronkach. W końcu 1904 zamieszkał w Warszawie. Nadal zajmował się publicystyką polityczną, współpracując z prasą warszawską i galicyjską. W 1906 należał do redakcji *Tygodnika Ilustrowanego*. Od 1906 do 1912 redagował tygodnik społeczno-chrześcijański *Sztandar* i działał w Stowarzyszeniach Robotników Chrześcijańskich. Po I wojnie światowej przez parę lat mieszkał na Górnym Śląsku. Współpracował z Korfantym i wszedł do Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego, działając w wydziale dyplomatycznym. Od sierpnia 1920 do końca 1921 przebywał w Paryżu jako członek przedstawicielstwa Komisarjatu, a następnie delegat-zastępca dla spraw Górnego Śląska przy Ignacym Paderewskim, pierwszym delegacie rządu polskiego na konferencję pokojową. Współpracował z prasą francuską. Po powrocie z Francji został we wrześniu 1922 posłem do Sejmu Śląskiego, pełnił funkcje wicemarszałka do lutego

R

1924 i działał w wielu komisjach. Po rozwiązaniu Sejmu Śląskiego przeniósł się w 1929 na stałe do Warszawy, gdzie prowadził antykwariat dzieł sztuki. W listopadzie 1945 zamieszkał we Wrocławiu. W 1947 pisywał do *Tygodnika Warszawskiego* i *Tygodnika Powszechnego*. Zmarł między czerwcem a październikiem 1952 we Wrocławiu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Ocknienie. Dramat w 3 a. Lwów 1900. Wyst. Lw. 1901.
Sztuka odznaczona na konkursie dramatycznym Wydziału Krajowego w 1900.
2. Powstanie poznańskie w 1848 r. Lw. 1900.
3. Przez ciernie i głogi. Powieść. *Tyg. Nar.* 1900 nr 54–64, 1901 nr 1–11 (z przerwami). Wyd. osob. Lw. 1902 [1901] (pt. Na bezdrożach).
4. Dzieje W. Księstwa Poznańskiego w zarysie (1815–1900). Kr. 1904.
5. Kwiat paproci. Legenda o szczęściu. *Bibl. Warsz.* 1905 t. 3. Wyd. osob. Wwa 1906.
6. Trzy lata w więzieniu pruskim. Pamiętnik więzienny. Kr. 1905. Wyd. nast. Wwa 1910.
7. Walka w obronie narodowości polskiej pod berłem pruskim. Wwa 1905.
8. Dwa pamiętniki z 1848 r. Wwa 1906.
9. Wewnętrzne dzieje Polski. (Zarys rozwoju społecznego i ekonomicznego). Wwa 1908.
10. Dzieje rozwoju ekonomicznego dawnego Państwa Polskiego. Cz. 1–2. Wwa 1909.
11. Walka o Górny Śląsk. Mikołów [b.r., ok. 1920].

O P R A C O W A N I A

NK 16/1 (1982).

A. GALOS: K.R. – publicysta, literat, polityk. *Sobótka* 1986 s. 183–209. — TENŻE. *Pol. słownik biogr.* 30 (1987).

A.P.

RAPACKI Wincenty (ojciec) 1840–1924

Urodzony 22 stycznia 1840 w Lipnie koło Płocka; syn Wojciecha, niższego urzędnika sądowego, i Wiktorii Barbary z Biegłowskich. Uczył się w Płocku, jednak gimnazjum nie ukończył. Wyjechał do Warszawy, gdzie uczęszczał do Szkoły Dramatycznej, jednocześnie pracując jako kancelista Warszawskiego Trybunału Handlowego. W 1881 występował w Druskiennikach w zespole Jana Padego oraz z teatrem wileńskim w Kownie. Pod koniec roku wrócił do Warszawy, gdzie bezskutecznie starał się o zaangażowanie w Warszawskich Teatrach Rządowych. Wyjechał ponownie na prowincję z trupą

Adama Miłaszewskiego, objeżdżającą wschodnią Galicję (Przemyśl, Jarosław, Strzyż i Stanisławów). W marcu 1863 występował we Lwowie, a od kwietnia tego roku do jesieni 1864 wraz z żoną, Józefiną z Hoffmanów, w Czerniowcach, początkowo w zespole Lucjana Ortyńskiego (L. Eisenbacha), później w zespole, którym sam kierował. W czasie powstania styczniowego otrzymał od Rządu Narodowego nominację na naczelnika Czerniowiec. Twórczość pisarską rozpoczął od przeróbek i tłumaczeń z literatury francuskiej dla potrzeb teatru; m.in. udramatyzował „Nędzników” i „Człowieka śmiechu” Wiktora Hugo, utwory te wystawiono w miejscowym teatrze w 1863. W sezonie 1864/65 grał w teatrze lwowskim, a od jesieni 1865 mieszkał parę lat w Krakowie i związał się z tamtejszym teatrem. Zasłynął jako znakomity odtwórca ról charakterystycznych, twórca nowoczesnego — realistycznego sposobu gry. Przyjaźnił się m.in. z Michałem Bałuckim (odtworzył wiele postaci z jego sztuk), Karolem Estreicherem, Józefem Ignacym Kraszewskim, Janem Matejką, Józefem Szujskim. Po występach gościnnych w Warszawie (1869) został zaangażowany do zespołu dramatu Warszawskich Teatrów Rządowych i na początku 1870 przeniósł się tutaj na stałe. Często wyjeżdżał na gościnne występy, m.in. do Krakowa, Lwowa, Lublina i Poznania. Przez wiele lat uważany był za jednego z najwybitniejszych aktorów sceny warszawskiej. Pełnił także funkcje reżysera dramatu i komedii (1874–76 i 1907), należał do komisji artystycznej (1880), nadzorował repertuar (1888–89). Ponadto działał jako pedagog — w 1893–1903 na kursach dramatycznych przy Warszawskim Towarzystwie Muzycznym, a w 1908–09 w Szkole Aplikacyjnej. Obchodził kolejne jubileusze pracy aktorskiej — w 1891 (30-lecie), w 1901 (40-lecie), w 1921 (60-lecie). Po śmierci żony Józefiny (1891), ożenił się z Amelią Gordon (1895), również aktorką. Oprócz bogatej działalności teatralnej rozwijał twórczość literacką. Powodzeniem cieszyły się wcześniej jego dramaty historyczne, szczególnie „Wit Stwosz” (1875) oraz „Bogusławski i jego scena” (1887). Tworzył obrazki dramatyczne i komedie obyczajowe, miał w dorobku kilka powieści historycznych i zbiorów opowiadań, wydał pracę z historii sceny warszawskiej oraz poradnik dla teatrów amatorskich. W 1922 został odznaczony Orderem Odrodzenia Polski. Obszerne pamiętniki pisane pod koniec życia przepadły w czasie II wojny światowej. Zmarł 12 stycznia 1924 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wit Stwosz. Dramat w 5 a. z faktów dziejowych. Wwa 1874. Wyst. Wwa 1875.

2. Figlik Stańczyka. Obrazek z XVI w. Wwa 1876.
3. Mikołaj Kopernik. Dramat w 5 a. na tle dzie-
jów osnuty. Wwa 1876.

4. Maćko Borkowic. Dramat w 5 a. Wyst. Kr.
1878. Wyd. Wwa 1878.

5. Acernus (Fabian Klonowic). Dramat w 4 a.
z prologiem. Wwa 1879.

6. Pro honore domus. Dramat w 5 a. *Kłosa* 1879
t. 2 – 1880 t. 1. Wyst. Wwa, Lubl. 1880.

7. Chłopcy pana cześnika. Udratyzowana le-
genda w 4 a. Wyst. Wwa 1882.
Niedruk.

8. Odsiecz Wiednia. Obraz dramatyczny w 5 a.
z prologiem i epilogiem. Wyst. Lw. 1883. Wyd. Wwa
1883 odb. z *Bibl. Warsz.*

II nagroda na konkursie kr. dla uczczenia 200 rocznicy
odsieczy Wiednia.

9. Odbijanego. Komedia w 5 a. Wyst. Lw. 1884.
Wyd. Wwa 1888.

10. Grzechy królewskie. Powieść historyczna.
T. 1–2. Wwa 1886. Wyd. nast. pt. Kostka Napierski.
Opowiadanie Imci pana Krzysztofa Scipiona, dwor-
zanina Jego Królewskiej Mości, spisał... T. 1–2.
Kr. 1907.

11. Bogusławski i jego scena. Widowisko w 5 a.
Wyst. Kr. 1887. Wyd. Wwa 1888.

Wyst. również 26 września 1936 w Wwie w oprac. L. Schil-
lera.

12. Do światła. Powieść z XV w. Kr. 1887 odb.
z *Nowej Reformy*. Wyd. 2 Wwa 1900.

13. Hanza. Powieść z XV w. Wwa 1890. Wyd.
nast.: Wwa 1912; Moskwa 1916.
Przekł. czes. 1924.

14. Histrioni. Powieść z czasów Dioklecjana.
Echo Muzycz. Teatr. i Artyst. 1890 nr 339–377
z przerwami. Wyd. osob. Kr. 1906.

15. Histrioni. Tragedia w 5 a. Wyst. Pozn. 1890.
Wyd. osob. Wwa 1892.

Przeróbka dram. poz. 14.

16. Przewodnik dla teatrów amatorskich do użyt-
ku osób takowe urządzających i w nich udział bio-
rących. Wwa 1890. Wyd. nowe oprac. J.F. Gawli-
kowski. Lw. 1922.

17. Trefniś. Nowele, obrazki i szkice. Wwa 1890.

18. Około teatru. Szkice, obrazki, wspomnie-
nia. Kr. 1905.

19. Obrazki z przeszłości. Wwa 1912.

20. Król husytów. Powieść. Wwa 1913.
Przekł. czes. 1918.

21. Krwawa plama. Powieść historyczna z XV w.
Wwa 1915.

22. Czarny dwór. Nowele. Wwa 1923.

23. Sto lat sceny polskiej w Warszawie. Wwa
1925.

Koresp. W.R. znajduje się w zbiorach *Bibl. Nar.*,
Bibl. Jagiel., *IS PAN* w Wwie (tu 29 listów do M. Ba-
luckiego). Ossol.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

R. GÓRSKI: W.R. Wwa 1960. — TENŻE. *Obraz lit. pol.*
S. 4 t. 3 (1969) s. 99–108. — *Słownik biogr. teatru pol.*
Wwa 1973. — RED. *Pol. słownik biogr.* 30 (1987).

A.P.

RAPACKI Wincenty (syn)
1865–1943

Urodzony 5 czerwca 1865 w Warszawie w znanej
rodzinie aktorskiej; syn Wincentego, aktora i dra-
matopisarza, i Józefiny z Hoffmanów. Po nauce
w gimnazjum odbył studia wokalne u Honoraty
Majeranowskiej. W 1887 debiutował w Warszawie
w tytułowej partii w operetce „Gennaro” Karla Mil-
löckera. Zaangażowany do zespołu operetki War-
szawskich Teatrów Rządowych, do 1893 grał w War-
szawie, następnie w Łodzi, w Lublinie, w Sosnow-
cu. W 1895 poślubił Helenę Zimajer, aktorkę.
W 1900 znalazł się ponownie w zespole Warsza-
wskich Teatrów Rządowych (grał tu do 1915). Od
1911 grał role w filmach produkowanych przez
spółkę utworzoną wspólnie z Antonim Fertnerem,
Julianem Krzewińskim, Juliuszem Zagrodzkim.
W czasie I wojny światowej prowadził Operetkę
Polską w Moskwie (1916) i teatr w Kijowie (1917–
–18). Po powrocie do Warszawy nadal (do 1939)
występował w operetce, teatrach rewiowych i dra-
matycznych. Debiutował w 1889 „Monologiem za-
kochanej” (*Echo Muzycz., Teatr. i Artyst.* s. 455).
Pisywał farsy, komedie i operetki, wiersze i piosen-
ki, tłumaczył i adaptował około 70 librett operet-
kowych. W większości jego sztuki (do niektórych
operetek sam komponował również muzykę) wy-
stawiano w Warszawie, ale nie były ogłaszane dru-
kiem. Wydawał zbiory wierszy, humoresek, mono-
logów i anegdot teatralnych. Współpracował z wie-
łoma pismami, często jako satyryk, m.in. z *Echem*
Muzycznym, Teatralnym i Artystycznym (1889–1900
z przerwami), z *Muchą* (1890–92), ze *Światem* (1906–
–32 z przerwami). Pod koniec życia publikował
wspomnienia w *Kronice Polskiej i Świata* (1939 nr 9–
–23). Zmarł 16 stycznia 1943 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Monolog zakochanej. *Echo Muzycz., Teatr.*
i Artyst. 1889 s. 455. Wyd. osob. Lw. 1894 (wraz z:
Z. Wołodjowski: W starym piecu diabeł pali. Ko-
media w 1 a). Wyd. nast.: Lw. 1907; Lw. 1928. Przedr.
w poz. 5.

2. Pan Bonifacy. Farsa w 1 a. Wwa 1893. Wyd. 2
Wwa [1906].

3. Co mówi serce. [Poezje]. Pozn. 1895.

341

R

4. Miłość i sztuka. Obrazek w 1 a. Wyst. Pozn. 1895. Wyd. osob. Wwa 1914.
5. Bez tytułu. Poezje. Wwa 1896.
6. Monologi. Lw. 1897. Przedr. w poz. 7.
7. Monologi. I. Deklamacje i satyry. Wwa 1902.
8. Obrazki warszawskie. I-II. Wwa 1902.
9. Humoreski. Wwa 1907.
10. Piosenki, kuplety, dialogi, monologi, fraszki. Wwa 1909.
11. Co śpiewa Warszawa. Wwa [1910].
12. Próba miłości. Operetka w 1 a. (Z muzyką autora). Wyst. Wwa 1913. Wyd. Wwa 1914.
13. Tryl diabelski. Operetka w 1 a. Wwa 1914.
14. Ja tu rządzę. Krotchwila w 3 a. Wyst. Wwa 1918. Wyd. Wwa [1935].
15. Tygrys bengalski. Humoreski. Wwa 1925. Wyd. nast. [Wwa 1930].
16. Papa się żeni, czyli kaprys Paganiniego. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa, Pozn., Lw., Łódź, Wil. 1926. Wyd. Wwa [1937]. Ekran. 1936.
17. Romans pani majstrowej. Powieść. Wwa 1926 [1928]. Wyd. nast.: Wwa 1930; Wwa 1938.
18. Anegdoty teatralne. Wwa 1930.
19. Wesoly współnik. Wyst. Wil. 1931 (pt. Cichy współnik); Wwa, Pozn. 1932. Wyd. Wwa [1936].
20. Człowiek, który nie pije. Krotchwila w 3 a. Wyst. Wwa, Pozn. 1934. Wyd. Wwa [1938].
21. Szeregowcy na urlopie. Komedia muzyczna w 3 a. Wwa [1936].
22. Wielka miłość. Powieść. Wwa 1937.

Przełożył przeszło siedemdziesiąt librett operetek i wodewilów.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965).

OPRACOWANIA

NK 16/1 (1982).

A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Świat aktorski moich czasów. Wwa 1957; wyd. 2 Wwa 1973. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — W. RAPACKI: O dynastii Rapackich. *Tydzień Pol.* (Londyn) 1975 nr 43-44. — RED. *Pol. słownik biogr.* 30 (1987).

RASTAWIECKI Edward 1805–1874

Urodzony 2 października 1805 w rodzinie ziemiańskiej w majątku Nowosiółki w Lubelskiem; syn Ludwika i Teresy z Krajewskich. Otrzymał staranne domowe wykształcenie. Od 1816 mieszkał w Warszawie, tu ukończył Liceum Warszawskie (1822), następnie do 1825 studiował na Wydziale Administracyjnym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1826–28 podróżował po Europie Zachodniej, zbierając

materiały w kwerendach bibliotecznych. Od 1829 pracował w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim i w Heroldii Królestwa Polskiego. Mieszkał w Warszawie lub w swoim majątku Dołhobyczów w Hrubieszowskiem. Zajmował się historią sztuki, numizmatyką, archeologią i był znanym kolekcjonerem dzieł sztuki. Pełnił honorowo funkcje społeczne w Towarzystwie Rolniczym i w Warszawskim Towarzystwie Dobroczyńności. Debiutował artykułem „Zabytki starożytności na ziemi naszej” w *Bibliotece Warszawskiej* (1844 t. 1). Rozprawy z dziedziny historii sztuki i inne prace publikował m.in. w *Pamiętniku Sztuk Pięknych* (1850–55) i *Gazecie Codziennej* (1852–56). Odbывał podróże naukowe po kraju i za granicą, m.in. zbierając materiały w Dreźnie i Norymberdze. W 1850–57 wydał trzutomowy „Słownik malarzów polskich”. Od 1859 był współredaktorem *Biblioteki Warszawskiej* i przez kilka lat zamieszczał tu swoje artykuły. Był jednym z założycieli Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych i jego pierwszym wiceprezesem (1861–65). Należał do wielu towarzystw naukowych w kraju i za granicą; posiadał liczne odznaczenia. Wspomagał finansowo prace z zakresu archeologii oraz fundował stypendia naukowe. Żonaty był z Leonią z Nankwaskich. W 1868 uległ atakowi paraliżu, co uniemożliwiło mu dalszą pracę. W rok później przekazał swoje zbiory archeologiczne i archiwalia gabinetowi archeologicznemu Uniwersytetu Jagiellońskiego, natomiast galerię ponad 200 obrazów oraz rycin, numizmatów i map, a także bibliotekę sprzedał Sewerynowi Mielżyńskiemu, który całość tych zbiorów ofiarował Poznańskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk. Zmarł 23 lutego 1874 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mapografia dawnej Polski. Wwa 1846. Wyd. fotoofs. Wwa 1981.
2. Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających. T. 1–3. Wwa 1850, 1851, 1857. Wyd. fotoofs. Wwa 1979.
3. Ryciny Jeremiasza Falcka, gdańszczanina, Polaka. Wwa 1856 odb. z *Bibl. Warsz.*
4. Wit Stwosż, jego pobyt w Norymberdze i przyczyny tamże doznane. Wwa 1860 odb. z *Bibl. Warsz.*
5. Słownik rytowników polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej pracujących. Pozn. 1886. Wyd. fotoofs. Wwa 1980. Wyd. staraniem Tow. Przyj. Nauk. Pozn.

Prace edytorskie

6. I. Zagórski: Monety dawnej Polski jako też prowincji i miast do niej niegdy należących, z trzech ostatnich wieków zebrane, uporządkowane i z przy-

widzeniem źródeł historycznych opisane... Wwa 1845.

7. Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki Odrodzenia pod koniec wieku XVII w dawnej Polsce. S. I. Wwa—Paryż 1853—55; S. II. Wwa 1855—58; S. III. Wwa 1860—69. Wyd. fotoofs. S. I—II. Wwa 1986; S. III. Wwa 1988.
Wyd. wspólnie z A. Przeździeckim.

Koresp. i mater. znajdują się m.in. w zbiorach Arch. Uniw. Jagiel., Bibl. Jagiel., Bibl. PAN w Kr. oraz w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972).

F.M. SOBIESZCZAŃSKI: E. baron R. *Tyg. Ilustr.* 1874 nr 323—324. — Z. GLOGER. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w XIX. T. 2.* Wwa 1903. — A. RYSZKIEWICZ: *Słowniki artystów polskich.* [Wstęp do:] *Słownik artystów pol. i obcych w Polsce działających.* T. 1. Wr. 1971 s. X—XIII. — R. GERBER: *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808—1831.* Wr. 1977. — A. BIERNACKI: E.R. „Imionnik Narodowy”. Wwa 1978 odb. z *Blok-Notesu Muzeum Lit.* — A. RYSZKIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 30 (1987). — A. POLANOWSKA: *Historiografia sztuki polskiej w latach 1832—1863 na ziemiach centralnych i wschodnich dawnej Rzeczypospolitej.* F.M. Sobieszczański — J.I. Kraszewski — E.R. — A. Przeździecki. Wwa 1995.

A.P., H.G.

**RAUTENSTRAUCHOWA Łucja
Barbara
1798—1886**

Urodzona 22 czerwca 1798 w Bobocinie na Litwie (woj. brasławskie); córka Romualda Giedroycia, generała lejtnanta wojsk litewskich, generała napoleońskiego, i Karoliny Borzymowskiej. Wychowywała się w domu na Litwie, a po odwołaniu Napoleona z Rosji — w Malmaison we Francji na dworze ekscesarzowej Józefiny de Beauharnais, u której starsza jej siostra, Kunegunda Białopiotrowiczowa, była damą honorową. Od 1815 mieszkała z rodzicami w Warszawie. Ojciec, członek Komitetu Wojskowego, prowadził dom otwarty, gdzie zbierali się przedstawiciele sfer konserwatywnych oraz literaci. Stałym gościem był Ludwik Osiński; rodzice R. uczyli na jego prelekcje; bywali też na przyjęciach u wielkiego księcia Konstantego i Nikołaja N. Nowosilcowa. W 1821 debiutowała w druku powieścią sentymentalną, w 1822 ogłosiła w *Pamiętniku Warszawskim* artykuł o wychowaniu kobiet. W tym czasie prawdopodobnie była wizytatorką szkół żeńskich. W 1822 wyszła za mąż za Józefa Rautenstraucha, generała dywizji i dyrektora w Komisji Wojny. Opiekowała się jego córką i nawiązała bliższe stosunki z Czartoryskimi, krewnymi pierwszej żony Rautenstraucha, Heleny z Dzier-

żanowskich. Małżeństwo nie układało się szczęśliwie, być może z racji zaangażowania męża w antynarodowe działania rządu Królestwa, sterowanego przez cara; po 1831 uległo całkowitemu zerwaniu. Następny rok do jesieni spędziła na Żmudzi, w październiku wyjechała do Bellevue koło Sèvres we Francji, gdzie przebywała jej matka, siostry i brat Józef, były pułkownik Napoleona. Nawiązała wiele znajomości w paryskich sferach literackich i emigracyjnych — z Julianem Ursynem Niemcewiczem, Adamem Mickiewiczem, Cyprianem Norwidem, Ignacym Domeyką; bywała u Czartoryskich, działała w Towarzystwie Dobroczynności Dam Polskich, opracowała kilka haseł polskich do „Encyclopédie des gens du monde”. W 1838 przebywała czas pewien w Dreźnie, w 1839 w Szczawnicy, chodziła po Tatrach. W 1840 z Krakowa przez Wiedeń, Niemcy i Belgię udała się do Paryża. W 1842 pojechała przez Wrocław i Pragę do Karlsbadu i Marienbadu, a następnie przez Bawarię i Tyrol do Wenecji. Po śmierci męża (28 sierpnia 1842), generała adiutanta u Mikołaja I, członka Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego i prezesa Warszawskich Teatrów Rządowych, wróciła do Warszawy. Następnie przebywała w Krakowie i Poznaniu. W 1844—46 podróżowała po Niemczech, Szwajcarii, Włoszech i Francji. Utwory i wspomnienia z podróży ogłaszała w czasopiśmie: *Nowe Rozrywki dla Dzieci* (1834), *Niezapominajki* (1844), *Przyjaciel Ludu* (1844), *Gazeta Warszawska* (1845), *Biblioteka Warszawska* (1846). W 1853 osiadła w Puławach. Publikowała w *Księżce Świata* (1852), *Podarunku dla Płci Pięknej* (1855), *Kłosach* (1882, 1884), *Kronice Rodziny* (1886). Zmarła 2 maja 1886 w Puławach; pochowana obok męża w kościele Kapucynów w Warszawie przy ul. Miodowej (informacji *Polskiego słownika biograficznego* o cmentarzu Powązkowskim nie potwierdzają publikacje źródłowe).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Emmelina i Arnolf, przez Ł... Wwa 1821.
2. Ragana, czyli płochość, przez Ł***. T. 1—2. Wwa 1830.
3. Przeznaczenie, przez autorkę „Emmeliny” i „Ragany”. T. 1—2. Wwa 1831.
4. Wspomnienie moje o Francji, przez Ł. z G.R. Kr. 1839.
5. Ostatnia podróż do Francji, ostatnie jej wrażenia, przez Ł. z Ks. G.R. Lipsk 1841.
6. Miasta, góry i doliny, przez Ł. z G.R. T. 1—5. Pozn. 1844.
7. W Alpach i za Alpami, przez Ł. z G.R. T. 1—3. Wwa 1847. Wyd. 2 Wwa 1850.
8. A.L. Staël-Holstein: Korynna, czyli Włochy. (Tłum. Ł. z G.R. i W[ilite] K[arol]). Wwa 1853. Wyd. 2 Wwa 1857.

9. Kalendarzyk wspomnień narodowych na rok 1862 ułożony i wydany przez Paulinę Mikulowską. Lw. 1861.

W niezachowanych rkpsach pozostawiła parę komedii i pamiętniki.

Listy R. w rkpsach Bibl. Jagiel., Bibl. Nar., Ossol. Listy do A. Mickiewicza ogl. J. Odrowąż-Pieniążek. *Arch. Lit.* 12 (1968); do C.K. Norwida J.W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1958 nr 2; od Norwida W. Micer. *Ruch Lit.* 1973 nr 6.

O P R A C O W A N I A

NK 6/1 (1970), LP.

K.W. WÓJCICKI: *Enc. pousz. Orgel* 21 (1865). — K.W. ZIELIŃSKI: Cienista w Puławach. *Kłosy* 1882 nr 865. — K. KASZEWSKI: Ł. z ks. Giedroyciów R. *Tamże* 1886 nr 1090. — M. ILNICKA: Ł. z ks. Giedroyciów R. *Bluszcz* 1886 nr 19–21. — A. NAKWASKA: Kilka wspomnień o życiu śp. Ł. z ks. Giedroyciów R. *Tamże* 1889 nr 1229, 1232, 1233. — K. WOJCIECHOWSKI: Historia powieści w Polsce. Lw. 1925. — T. HELLER: Ostatnia romantyczka. *Bluszcz* 1936 nr 29. — A. JAKUBISZYN-TATARKIEWICZ: Od Malmaison do Puław, czyli odyseja polskiej Korynny. *Kamena* 1958 nr 10/12. — M. JASIŃSKA: Narrator w powieści przedromantycznej, 1776–1831. Wwa 1961. — Z. SINKO: Powieść angielska XVIII w. a powieść polska I. 1764–1830. Wwa 1961. — J. KOLBUSZEWSKI: Ł.R. o Białej Górze. *Wierchy* 1973. — W. KIEDACZ: Norwidski wieniec konfederatki. *Ruch Lit.* 1979 nr 5. — L. GAWROŃSKI: Księżniczka – pisarka. *Kamena* 1987 nr 14. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 30 (1988).

E.A.

RAWITA-GAWROŃSKI

Franciszek

1846–1930

Właściwe nazwisko: Gawroński Franciszek.

Urodzony 4 listopada 1846 w Stepaszkach (gubernia kijowska), w rodzinie ziemiańskiej; syn Andrzeja Gawrońskiego i Józefy z Szostakowskich. Przez krótki czas uczył się w szkole przygotowawczej w Winnicy, w 1855–62 w gimnazjum w Kijowie. Wziął udział w powstaniu styczniowym, po klęsce był przez półtora roku więziony w twierdzy kijowskiej. Nie uzyskawszy pozwolenia na studia prawnicze w Kijowie, kształcił się w 1868–71 w szkole rolniczej w Dublinach. Dla pogłębienia studiów wyjechał za granicę, m.in. słuchał wykładów z zakresu przyrodznawstwa i ekonomii społecznej w Hochschule für Bodenkultur w Wiedniu. Po powrocie zajął się pracą na roli, współpracując w 1873–74 z pismami rolniczymi. Pisał książki z zakresu rolnictwa, nagradzane przez wielkopolskie i petersburskie towarzystwa rolnicze. Wiosną 1883 wyjechał

za granicę, zwiedził Niemcy, Szwajcarię, Francję i Włochy. W Genewie poznał Zygmunta Milkowskiego, z którym połączył go więzy przyjaźni, a potem więzy rodzinne — w 1884 ożenił się z jego córką Antoniną. Pisał utwory beletrystyczne, dzieła historyczne i artykuły publicystyczne. Podpisywał je najczęściej pseudonimem Franciszek Rawita (od herbu Gawrońskich Rawicz), używał także pseudonimów: Stanisław Wigura, Roman Oryszowski, Zygmunt Socha. W początkowym okresie twórczości prezentował poglądy bliskie programowi pozytywistów, głosił także idee porozumienia polsko-ukraińskiego. Współpracował z licznymi czasopismami, m.in. w *Gazetę Narodową* (1884–85, 1893, 1908), *Przeglądem Tygodniowym* (1884–88), *Prawdą* (1884–86, 1894–99, 1907, tu ogłaszał m.in. sprawozdania z literatury ukraińskiej), *Nową Reformą* (1885 z przerwami do 1918), *Przeglądem Literackim* (1887, 1897–98), *Kłosami* (1887–90, ogłaszał tu m.in. recenzje z literatury francuskiej, od maja 1889 był sekretarzem redakcji), *Tygodnikiem Ilustrowanym* (1888 z przerwami do 1930), *krakowskim Światem* (1888–95), *Gazetą Lwowską* oraz jej dodatkiem *Przewodnikiem Literackim i Naukowym* (1889 z przerwami do 1919), *Wisłą* (1889–90, 1892, 1902), *Myslą* (1892–95), *Słowem Polskim* (1894 z przerwami do 1913, od 1902 był członkiem redakcji), *Gazetą Warszawską* (1895 z przerwami do 1929), *Ludem* (1897–1900, 1905, 1922), *Tygodnikiem Polskim* (1898–1901). W 1885 mieszkał we Lwowie, od grudnia 1886 — w Warszawie, od 1892 — w Przemysłu i jego okolicach, potem znowu we Lwowie, a w 1902 osiedlił się w Łozinie, majątku pod Lwowem. Był jednym z organizatorów Towarzystwa Ludoznawczego, w 1894–95 — sekretarzem lwowskiego Koła Literacko-Artystycznego, był także członkiem Związku Naukowo-Literackiego. W 1900–01 wydawał we Lwowie dziennik narodowo-demokratyczny *Wiek XX*. Od 1902 należał do Rady Muzeum Polskiego w Raperswilu. W 1902–03 był członkiem władz naczelnych Wiecu Narodowego, w 1909 Polskiej Ligi Narodowej. Był jednym z inspiratorów, a w 1906–07 członkiem Towarzystwa Czytelni Akademickiej, oraz członkiem zarządu, w 1907–08 zaś — prezesem lwowskiego Towarzystwa Dziennikarzy Polskich. Pisywał do *Dziennika Kijowskiego* (1906–08, 1911), *Rzeczypospolitej* (1909–11 i potem 1920–26). W 1908 był współorganizatorem Krajowego Związku Dziennikarzy Polskich i pełnił funkcję pierwszego prezesa. W 1910 powołano go do krajowego komitetu redakcyjnego Biura Informacyjno-Prasowego. W 1911 założył w Kijowie kwartalnik *Ruś*, poświęcony historii Ukrainy, który połączył się wkrótce z *Kwartalnikiem Liteuskim* i wychodził w Wilnie pt. *Litwa i Ruś*. Współpracował także z *Kwartalnikiem Historycznym* (1911–15, 1922–23), *Przeglądem Narodowym* (1911–14, 1919, 1921), *Głosem Narodu*

(1914–23). W 1911 sprzedał Łozinę. Dwa lata przebywał w Zakopanem i Wiśle towarzysząc synowi w kuracji klimatycznej. W 1914 zamieszkał w Krakowie, w latach następnych przebywał w Zakopanem, od 1917 — w Wiśle, w kilka lat później — w Józefowie pod Warszawą. Opracowywał swoje zbiory pamiętnikarskie. Cały czas prowadził żywą działalność pisarską. Pisywał m.in. do *Kuriera Warszawskiego* (1920–22, 1929–30), *Przeglądu Warszawskiego* (1924–25) i *Przeglądu Współczesnego* (1924–25), kontynuował współpracę z *Rzeczpospolitą* i *Gazetą Warszawską*. Był pisarzem bardzo płodnym, pozostawił liczne rozprawy historyczne i powieści o tematyce współczesnej i historycznej. Pracę przerwała utrata wzroku. W 1926 ofiarował Muzeum Narodowemu w Warszawie zbiór swoich książek i rękopisów. Zmarł 16 kwietnia 1930 w Józefowie pod Warszawą.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Dwie drogi. Opowiadanie na tle pamiętnika osnute. Powst. ok. 1882. Wyd. Kr. 1886.
2. Poezje Włodzimierza Wysockiego. Szkic krytyczny. Lw. 1886 odb. z *Przegl. Spot.*
3. Błędne ogniki. Powieść współczesna. *Kłosa* 1887 nr 1157–1174 (pt. Cmy nocne). Wyd. osob. Złoczów [1893] *Bibl. Powsz.* nr 83–86.
4. Na kresach. Opowiadanie historyczne z XVIII w. Wwa 1887. Wyd. nast. Lw. 1896 (pt. Na stepach. Powieść historyczna z pierwszej połowy XVIII w.).
5. Pan hetman Mazepa. Powieść historyczna. Wwa 1888. Przekł. ukr. 1893.
6. Na krasnym dworze. Powieść historyczna z czasów pobytu w Kijowie Bolesława Śmiałego. Wwa 1889. Przekł. ros. 1891.
7. Poszukiwacze szczęścia. Powieść współczesna. Kr. 1890.
8. Obca krew. Powieść współczesna. *Gaz. Lw.* 1891 nr 170–207. Podp.: Zygmunt Socha.
9. Trzeci Maja. Obraz dramatyczny. Lw. 1891. Podp.: S. Wigura.
10. Złotobrody emir. Powieść ukraińska. Lw. 1891.
11. Dziesięciolecie cenzury rosyjskiej w Królestwie Polskim. 1880–1891. Kr. 1892.
12. Charczy. Powieść historyczna z drugiej połowy XVIII w. T. 1–2. Lw. 1893 odb. z *Nowej Reformy*. Wyd. nast. Wwa 1910 (z podtyt. Powieść historyczna z XVIII w. na tle rzezi humańskiej).
13. Uczciwemu Bóg pomaga. Powiastka z życia rzemieślnika. Kr. 1893. Przekł. słowac. 1898.
14. Bohaterowie życia. [Opowiadania]. Złoczów [1894].
15. Sejm Grodzieński ostatni. Tragedia w 5 a. Lw. 1894.
- Podp.: Zygmunt Socha.
16. Raclawice. Rok 1794. Powieść historyczna. Lw. 1895.
17. Warszawa. Opowiadanie na tle dziejowym z r. 1794. Lw. 1895.
18. Kartki z historii szkolnictwa pod zaborem Rosji. Gimnazjum w Niemirowie na Podolu w pol. XIX w. Lw. 1895 odb. z *Muzeum*.
19. Marzenia. Powieść współczesna. Lw. 1896.
20. Z domu niewoli. Powieść współczesna w 2 tomach. Kartka z naszego życia pod zaborem Rosji. Lw. 1898.
21. Zorian Dołęga Chodakowski (Adam Czarnecki). Jego życie i prace. Lw. 1898.
22. Adam Mickiewicz na Wschodzie. Lw. 1899.
23. Historia ruchów hajdamackich w XVIII w. T. 1–2. Lw. 1899. Wyd. nast. Brody 1913.
24. Studia i szkice historyczne. Seria 2. Lw. 1900. Wyd. nast. Lw. 1906.
25. Czasy szkolne w Kijowie 1854/55 – 1862/63. Lw. 1901 odb. z *Muzeum*.
26. Michał Czajkowski (Sadyk Pasza). Jego życie, działalność wojskowa i literacka. Zarys biograficzny. Petersb. 1901 *Życiorysy Sławnych Polaków* nr 14.
27. Złudzenia. [Opowiadania]. Lw. 1901.
28. Rok 1863 na Rusi. T. 1–2. Lw. 1902–1903.
29. Studia i szkice historyczne. Seria 1. Lw. 1903.
30. Bohdan Chmielnicki. T. 1–2. Lw. 1906–1909.
31. Za ojczyznę. Obraz dramatyczny w 1 a. Wyst. Lw. 1907, wyd. Lw. 1908 (z podtyt. Chwila z życia narodu).
32. Konfederacja narodu polskiego w 1876. Lw. 1909. Wyd. nast. [zmien.] Pozn. 1919.
33. Z różnych sfer. Historia. Szkice z podróży. Lw. 1911.
34. Walka o wolność w r. 1863. Lw. 1913. Rozpr. otrzymała I nagrodę na konkursie Komitetu 1863–1913.
35. Oman stepowy. Powieść. *Czas* 1914 nr 163–339.
36. Sprawy i rzeczy ukraińskie. Materiały do dziejów kozaczyzny i hajdamaczyzny. Lw. 1914.
37. Wyprawa wołyńska. Epizod z r. 1863. Wwa 1914.
38. Kijów. Legendy, podania, dzieje. Studia i szkice historyczne. Seria 3. Kijów 1915.
39. Chio. [Powieść]. Łódź [1916].
40. W Dzikich Polach. Z raptularza imię pana Stanisława Gosławskiego o tem, jako i gdzie imię pan Samuel Zborowski wicherzył i zginął. Przepisał i ułożył... [Powieść]. *Kur. Pozn.* 1916 nr 226–298, 1917 nr 1–51.
41. Ostatni Chmielnicznko. Zarys monograficzny. 1640–1679. Pozn. 1919. Tyt. na okładce: Książę kozacki.

R

42. Król i carowa. Powieść z końca XVIII w. Pozn. [1920].

43. Dzieje rodziny Żywotowskich z tradycji i wspomnień opowiedziane. T. 1–2. Wwa 1921–1922.

44. Moje przygody w r. 1863–1864 w Kijowie. Wwa 1922.

45. Kozaczyzna ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII w. Zarys polityczno-historyczny. Wwa [1923].

46. Od Poznania do Kijowa wszędzie Polska jednakowa. Opowiadanie na tle historycznym. Rok 1018. Pozn. 1923.

47. Geneza i rozwój kozactwa i kozaczyzny w XVI w. Wwa [1924].

48. Żydzi w historii i literaturze ludowej na Rusi. Wwa [1924].

49. Monografie z powstania styczniowego. Zygmunt Sierakowski. Henryka Pustowójtówna. Franciszek Rochebrun. Wwa 1928.

50. Na cecorskim polu. [Opowiadania]. Wwa [1930].

51. Konkury kozackie. Ustęp na tle pamiętnika imię pana Krzysztofa Peretiakowicza. Wwa [1932] *Bibl. Książek Błękitnych* nr 138.

Ponadto: Żeromski pod Giewontem. [Wspomnienie z 1914 r.]. Z rkpsu wyd. i oprac. J. Litwinek. *Kontrasty* 1980 nr 4; uzup. S. Maciejewski. *Tamże* nr 6.

Także prace hist. i broszury polit.

Przekłady

52. G. de Maupassant: Mont-Orial. *Przegl. Tyg.* 1887 nr 3–29.

53. I.N. Gonczarow: Oblomow. Romans. T. 1–2. Wwa 1922.

Ponadto tłum. prace autorów: Karol Secrétan, Otto Leixner, Emil Hennequin.

Prace edytorskie

54. A. Andrzejewski: Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. Wyd. i przedmowa. T. 1–3. Wil. 1914. Wyd. nast. t. 1–3. Wil. 1921.

Koresp. znajduje się m.in. w *Bibl. Publ. m. stol. Wwy*, *Bibl. Jagiel.*, *Ossol.*; rkps „Pamiętnika” znajduje się w zbiorach J. Krzyżanowskiego w Wwie.

OPRACOWANIA

NK 14 (1973); LP.

Z. WÓJCIK. *Pol. słownik biograf.* T. 7 (1948–1958). —

346 J. ZIĘTARSKA. *Obraz lit. pol. S. 4 t. 3* (1969). — Z. KOZA-

RYNOWA: *Sto lat. Gawęda o kulturze środowiska*. Londyn 1982; wyd. nast. Wr. 1992. — E. PACZOSKA: *Cienie i echa. Stereotypy polskich socjalistów w „Cmach nocnych” F.R.G. Pam. Lit.* 1987 z. 3. — S. MAKOWSKI: *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*. Wwa 1995.

W.A.-Sz.

REJ Mikołaj 1505–1569

Urodzony 4 lutego 1505 w Żórawnie nad Dniestrem pod Haliczem; syn Stanisława i Barbary z Herburto-
wego Żórawińskiej. Pochodził ze średnio zamożnego
rodu herbu Oksza, osiadłego w Nagłowicach
i Topoli w Krakowskim (nieopodal Książa i Jędrze-
jowa). Nauki początkowe pobierał powierzchownie
w szkołach (1514–16) w Skarmierzu (dzisiejszy
Skalbmierz) oraz 1516–17 we Lwowie. 4 maja 1518
immatrykułował się do Akademii Krakowskiej, lecz
— nie pojawiwszy wartości studiów — po roku po-
bytu w Bursie Jerozolimskiej wrócił do Żórawna.
Dopiero służba u wojewody sandomierskiego An-
drzeja Tęczyskiego (1525–26?), a mianowicie obo-
wiązki sekretarza do listów polskich, skłoniły go
do intensywnego samouctwa, również w języku
łacińskim, chociaż nigdy nie osiągnął kompetencji
ówczesnych humanistów; pozostawał niechętny
wiedzy akademickiej. Przebywał czas jakiś na Rusi
(Podole), m.in. w otoczeniu Mikołaja Sieniawskie-
go, znakomitego rycerza i zwolennika nowinek
religijnych. Po śmierci ojca (1529) objął poza Żó-
rawnem dziedziczną część Topoli, a po zgonie stryja
Piotra — całość tej wsi oraz Nagłowice, które od
1536 stały się (w świetle nomenklatury urzędowej)
jego posiadłością rezydencyjną. W 1530 był czyn-
ny jako komornik królewski. Prawdopodobnie je-
sienią 1531 ożenił się z Zofią Kosnowną (Kościę-
niówną) herbu Jastrzębiec z Sędziszowa, która
wniosła mu w wianie wsie Kobyle, Siennicę Róża-
ną i inne dobra w ziemi chełmskiej. Jako przedsię-
biorczy i energiczny gospodarz stosował racjonal-
ną ekonomikę (obrótność pieniądza, inwestycje, osad-
nictwo). Dzięki pewnej zaborczości i pieniactwu
dorobił się półmagnackiego majątku, skupionego
głównie w Krakowskim i Chełmskim, a nadto
rozrzuconego po województwach sandomierskim,
lubelskim i ruskim (Halickie). Jego stała bądź okre-
sowa, pełna lub cząstkowa własność, jak również
dzierżawy, zastawy i myta rozciągały się w toku jego
życia na około 60 miejscowości. Należały do nich
m.in. zaszczytne darowizny królewskie: już od 1546
wieś Temerowce pod Haliczem od Zygmunta Sta-
rego przy poparciu Bony za zasługi literackie, a od
1552 Dziewięciele (dziś Dziewięcioły) w Miechow-
skim z rąk Zygmunta Augusta. Założył miastecz-
ka Rejowiec (1547) i Okszę vel Oksę (1554); po-
siadał też kamienice w Krakowie (1541) i dwór

w Lublinie (przed 1565). Poczucie niezależności w stanie ziemiańskim, szacunek dla pracy, życie z przyrodą jako rolnika i myśliwego, a także praktyczna biegłość w prawie — to wszystko jego doświadczenia, które przeniósł do swoich utworów. W sprawach publicznych był umiarkowanym zwolennikiem egzekucji praw i reformy sądownictwa. Jeździł wielokrotnie na sejmy, przynajmniej od 1536 — prywatnie, zaś w 1542, 1556/57, 1558/59 i 1564 — jako poseł (dwukrotnie z woj. ruskiego) czynny i cieszący się miernem. Już w 1542 powołano go w skład deputacji sejmowej do przebywającego na Litwie Zygmunta I; w 1556/57 z ramienia izby poselskiej monitorował Zygmunta Augusta; jeszcze latem 1569 w Lublinie na życzenie senatorów wyraził swoją opinię o unii polsko-litewskiej oraz o trybie elekcji przyszłego króla. Zręczny pragmatyk, dobre stosunki z dworem (cztery poważne dzieła między ok. 1541 a 1557 dedykował koronatom) godził z popularnością wśród możnowładców i szlachty. Korespondował (przynajmniej w 1563–64) z księciem Albrechtem pruskim, pod którego opieką jeden z synów R. (prawdopodobnie Andrzej) studiował wtedy w Królewcu i należał do otoczenia Albrechta Fryderyka. Około 1540, pod wpływem hasel reformacji, zaczął zwalczać przywileje duchowieństwa i wynaturzenia obrzędów Kościoła, potem wystąpił jako protestant, zrazu pokroju luterńskiego, następnie wyznawca kalwinizmu w jego polskiej odmianie doktrynalnej i społecznej. Parokrotnie (od 1546) był ekskomunikowany wskutek zatargów dziesięcinnych z klerem krakowskim. W 1554 oparł się Stanisławowi Hozjuszowi przy próbie odzyskania pisarza dla ortodoksji katolickiej. W tym okresie podjął — jak się zdaje — próbę moderacji stosunków między dwoma obozami religijnymi w dziele „De neutralibus” (zaginionym). Dopiero od 1560 zradykalizował osobistą postawę, zmieniając w swych majątnościach świątynie katolickie (w Bobinie, Nagłowicach, Okszy, Ślęcinie, Rejowcu, Popkovicach) na zbory i ogłaszając gwałtowną antypapieską „Apokalipsę” (1565). Sprawom nowej wiary służył przede wszystkim twórczością, przy trudniejszych problemach dopuszczając do współdziałania kompetentniejsze pióra. Kilka razy bronił publicznie innowierców w głośnych konfliktach z Kościołem (1549 — ks. Walentego z Chrzczonowa; 1550 — Mikołaja Oleśnickiego; 1564 — Erazma Otwinowskiego). Być może wsparł finansowo rozruch, na pewno zaś patronował drukarni Macieja Wirzbięty w Krakowie, od około 1555 obsługującej w znacznej mierze potrzeby zboru małopolskiego. Powściągliwiej uczestniczył w bezpośrednim życiu wspólnoty konfesyjnej; był na synodach w Seceminie 1556, Książu 1558, Pińczowie 1559 i Balicach 1562, po czym wyraźnie się wycofał zrażony powikłaniem teologii i rozłamem

zboru. W ostatnich swoich pismach potępił „arian”. Możliwość tworzenia wyłącznie po polsku przeobraził w oficjalny program, głosząc od 1543, iż język manifestuje byt i samowiedzę narodu oraz jest najskuteczniejszym narzędziem szerzenia prawdziwej wiary. Historycznym dokonaniem R. okazało się użycie polszczyzny do wyrażania bieżących problemów politycznych, społecznych i obyczajowych, tudzież nadanie tworzyw czerpanemu z mowy potocznej znamion uznawanego już przez współczesnych artyzmu. Fenomenalnie wydajny (nie bez częstego samopowtarzania się) wierszopis i prozaik, zaczął od drobnych utworów okolicznościowych i utylitarnych, których większość się zatraciła, a pozostawił rzeczy wielkich rozmiarów, jak „Postylla” (1557) czy najobszerniejszy poemat polski XVI w. — „Wizerunek” (1558). Płodność piarską zawdzięczał również swobodzie, z jaką adaptował wzory obce (przypuszczalnie już „Spectrum” 1540, dalej „Catechismus” 1543, „Kupiec” 1549, „Wizerunek” 1558, „Apocalypsis”) i fabuły obiegowe. Świadomość owych zależności oraz erudycyjnych niedostatków własnego intelektu spowodowała, że autorstwo swych publikacji osłaniał formalną bezimiennością bądź pseudonimami: Ambroży Korczbok Rożek; Andrych dworzanin, twój dobry towarzysz; prawdopodobnie również: Jakub Podwysocki Pherrat oraz Adrianus Brandenburgensis, Doctor Civitatis Lublinensis; wątpliwe lub dyskusyjne są inne: Andrzej Trzeciecki; Joachim Heller, mistrz norymberski; Ks. Jan kaznodzieja z Wiśniewa; Wojciech Kaszota, Franta dobry towarzysz. Miał szczególny instynkt nowatorstwa literackiego. Prócz gatunków zastanych, które zastosował do aktualnej tematyki, jak wierszowane dialogi (wśród nich słynna u potomnych „Krótka rozprawa...” 1543), wyposażane niekiedy w cechy dramatów, znakomitą prozą odnowił tłumaczenia „Psalterza Dawidowego” (ok. 1541), ożywił postyllografię — wpływając swym dziełem również na katolików (m.in. Jakuba Wujka) oraz na Kościół wschodni; „Wizerunkiem” przesądził o prymacie 13-zgłoskowca w naszej epice wierszowanej; „Zwierzyńcem” (1562) wraz z „Figlikami” zapoczątkował rodzimą epigramatykę o treści m.in. heraldycznej z pierwocinami emblematyki; wreszcie w „Żywocie człowieka pościwego” (1567/68) wypowiedział rodzącą się ideologię stanu ziemiańskiego. Inspirował też wiele naśladowców swego stylu i kompozycji (tzw. szkołę Reja). Do wybitniejszych jego „uczniów” należał jego sekretarz Jakub Lubelczyk. Spośród pisarzy bliższe więzi łączyły go z Andrzejem Trzeciekim mł., Bartłojem Groickim, Jakubem Przyłuskim, Piotrem Rojzuszem i Marcinem Kwiatkowskim, a przypuszczalnie również ze Stanisławem Łaskim. Wcześniej (1559? 1562?) docenił talent Jana Kochanowskiego. Miał naturę złożoną: był czło-

wiekim renesansu z usposobienia, chłonącym życie (utrzymywał zespół śpiewaków i muzyków, z którym w lutym 1545 wystąpił przed królem na Wawelu; osławiono go jako bibosza i żartoka), z umysłem zafascynowanym eschatologią za tradycjami średniowiecza; „domakiem” o niezwyklej ruchliwości; autoddyktą i mentorem przyciągającym młodych ludzi; bystrym obserwatorem „dziwnej” rzeczywistości, którą cenil i ganił (pod koniec życia przewidywał tragiczną przyszłość Rzeczypospolitej); był zarazem humorystą i moralistą. Zostawił synów: Mikołaja, Krzysztofa i Andrzeja, oraz córki: Annę, Dorotę, Bogumiłę, Elżbietę i Barbarę. Zmarł między 8 września a 4 października 1569; miejsce jego zgonu i pochowku nie jest znane.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kostyra z Pijanicą. [Dialog wierszem. Powst. przypuszczalnie w 1531–1540, być może 1536–1539]. Wyd. Kr. [ok. 1540] druk. H. Wietor. Ocalałe fragm. ogł. w transliteracji K. Piekarski: *Fragmenty dwu zaginionych dialogów M.R. Kr. 1923 odb. z Przegl. Współcz.* 2 (1923) t. 6; w transkrypcji T. Witczak: *Studia nad twórczością M.R. Wwa 1975 s. 13–14.* Unikat fragm. Bibl. Jagiel. sygn. Cim. Qu. 5483.

2. Spectrum albo nowy czyściec. [Kr.?] 1540 [druk. H. Wietor?].

Wg A. Brücknera być może spolszczenie „Exorcismus seu Spectrum” ze zbioru „Familiarum colloquiorum ... opus” Erasma z Rotterdamu.

Egz. był w 1816–1820 znany A. Osieńskiemu w Krzemieniu.

3. [Warwas z Lupusem oraz Dykasem i Paszczeką]. [Dialog wierszem na temat natury kobiet w związku z małżeństwem. Powst. przypuszczalnie ok. 1540]. Wyd.: Kr. [przedr. 1547] druk. H. Wietor. Ocalałe fragm. ogł. w transliteracji K. Piekarski, jw. poz. 1, odb. s. 6–8.

Unikat fragm. Bibl. Jagiel. sygn. Cim. 146. Rekonstrukcję całości (z red. czes. – zob. niżej) ogł. A. Brückner: *Mikołaj Rej. Studium krytyczne.* Kr. 1905 *Dod.*, s. 373–380.

Przeróbka (przekład?) czes. o niezachowanym tyt. i nieznanym autorze (B. Paprocki? T. Můřenin z inspiracji B. Paprockiego?) powst. ok. 1570(?) względnie pod koniec XVI w. (?). Przedr.: I. Chrzanowski, *Z wieku Mikołaja Reja.* Wwa 1905 i nadd.; Ć. Zibr: *Panna, Żenitba, Żena ve staročeské uprave polských skladeb Reje z Naglovic a B. Paprockeho.* Cz. 1. Praha 1910 *Pestrá Knihovna* nr 13–14. Unikat zdefekt. Bibl. Muzeum Nar. w Pradze.

4. Catechismus to jest nauka barzo pożyteczna każdemu wiernemu krześcjaninowi [...]. Kr. 1543 druk. F. Ungler. Wyd. nast.: [Kr. 1548–1549]; wyd. F. Pulaski. Kr. 1910 *BPP* nr 56 (tekst bez dedyk.). Podobiznę prwdr. dedykacji królowej Bonie ogł. L. Formanowicz: *Katalog druków polskich XVI-go w.* Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie. Pozn. 1930; toż przedr. T. Witczak, jw. poz. 1, s. 107–108.

Spolszczenie lac. dialogowego katechizmu luteranckiego U. Rhegiusa (1540). Wg hipotezy T. Witczaka dokonane

przy współpracy Andrzeja Trzecieckiego st. Unikat ed. 1543 Bibl. Arch. Archidiecezjalnego w Gnieźnie sygn. 0.53; unikat zdefekt. ed. 1548–1549 Bibl. Jagiel. sygn. Cim. 212.

5. Krotka rozprawa między trzema osobami Panem, Wojtem a Plebanem, ktorzy i swe i innych ludzi przygody wyczytają. A takież zbytki i pożytki dzisiejszego świata. Kr. 1543 druk. M. Szarffenberg. Wyd. nast.: [Kr. 1545 – pol. 1551] druk. H. Unglerowa? – ed. hipotetyczna. Do końca XVI w. prawdopodobne dalsze wznowienia; R. Zawiliński. Kr. 1892 *BPP* nr 23; przedr. popr. I. Chrzanowski, S. Kot: *Humanizm i reformacja w Polsce.* Lw. 1927; wyd. kryt. (reprod. fotoofs. synoptycznie z transkrypcją) K. Górski, W. Taszycki w: *Dzieła wszystkie.* T. 1. Wr. 1953 *BPP* S. B nr 1.

Unikat prwdr. Bibl. Nar. XVI. 0.1110.

6. Żywot Józefa z pokolenia żydowskiego, syna Jakubowego, rozdzielony w rozmowach person, który w sobie wiele cnót i dobrych obyczajów zamyka. [Kr. 1545] druk. H. Unglerowa; toż ed. faksymilowa Wr. 1992. (Posłowie: W. Walecki). Wyd. nast.: K.W. Wójcicki: *Biblioteka starożytna pisarzy pol. T. 4.* Wyd. 2. Wwa 1854; R. Zawiliński. Kr. 1889 *BPP* nr 7; M. Wieliczka. Wwa 1936 *Bibl. Klejnotów Lit. Pol.* nr 2; wyd. kryt. K. Wilczewska. *Dramaty biblijne XVI wieku.* Lubl. 2000. – Inna ed. (z nieznacznymi różnicami tekstu): Kr. 1545 druk. M. Szarffenberg. Unikat prwdr. Bibl. Kórn. PAN sygn. Cim. 0.54; fragm. (osiem ark.) odbicia oficyny M. Szarffenberga Bibl. Jagiel. sygn. Cim. Vol. 47.

Spektakl teatr. osnuty na „Żywocie Józefa” w reż. K. Dejmka: prapremiera 6 kwietnia 1958 na scenie T. Nowego w Łodzi, szereg wznowień w kraju i przedstawień za granicą.

7. Kupiec to jest Kstałt a podobieństwo Sądu Bożego Ostatecznego. [Dialog (z cechami dramatu) wierszem. Powst. prawdopodobnie 1545–1548]. Wyd.: *Królewiec 1549* [druk. A. Augedeckij] nakł. J. Seklucjana; przedr.: fragm. Z. Celichowski. Pozn. 1898; całość R. Kotula i A. Brückner. Kr. 1924 *BPP* nr 77; fragm. J. Lewański. *Dramaty staropol. Antologia.* T. 1. Wwa 1959; *Teatr pol. renesansu. Antologia.* Wwa 1988.

Samodzielne oprac. tematu popularnego m.in. w ówczesnej dramaturgii niem., z którą łączy je zbieżności niektórych szczegółów.

Unikat całości Bibl. Jagiel. sygn. Cim. 0. 1526.

8. Kot ze Lwem. [Dialog alegoryczny wierszem o wolności stanów. Powst. przypuszczalnie ok. 1550]. Wyd.: [Kr. (?) przed 1559. Egz. nieznaney]; pt. Kot ze Lwem rozprawia o swobodzie a o niewoli, ogł. w transliteracji J. Korzeniowski: *Nieznane polskie i łacińskie wiersze politycznej treści 1548–1551.* *Rocz. Filarecki* 1 (1886) i odb.; przedr.: I. Chrzanowski, S. Kot: *Humanizm i reformacja w Polsce.* Lw. 1927; M. Gorbaczowa w: *Mikołaj Rej z Nagłowic.* Kielce 1997 *Dod.*

Rkps (kopia) Bibl. Czart. sygn. 3581. 1.

9. De neutralibus. [Powst. przed lipcem 1554]. Niewyd.

Obszerne dzieło przypuszczalnie o kwestiach religijnych doktrynalnie (w opinii umiarkowanego nurtu reformacji) niespornych wobec ortodoksji rzymskiej. Manuskrypt powierzony do wyd. B. Wojewódce zaginął wskutek (lub po) tragicznej śmierci tego drukarza.

10. Hejnał świta na rane powstanie. [Pieśń modlitewna o 11 zwrotkach 3-wersowych w 8-zgłoskowcach; inc.: Hejnał świta, już dzień biały... Data powst. nieustalona; przypuszczalnie przed 1550]. Wyd.: Kr. [ok. 1556] druk. Ł. Andrysowic (z nutami na cantus, alt, tenor i bas). W XVI–XVIII w. liczne przedr. i przeróbki w kancjonalach: w dwóch najstarszych z 1559 z wymienieniem autorstwa M.R. i pierwotnym inc., w nast. z inc.: Przybliżyć się już dzień biały... Przedr. m.in.: M. Bobowski: Polskie pieśni katolickie. *Rozpr. AU Wyzd. Filol.* t. 19 (1893) s. 372–374 i odb.; K. Kosiński: Z dziejów średnio-wiecznej hymnologii polskiej. (Do kancjonau Seklucjana). Wwa 1932 s. 157–158 odb. z *Jednoty*; Cz. Hernas: Hejnały polskie. Wr. 1961.

Pierwsza zwrotka jest wg Cz. Hernasa przejęciem autentycznego zawołania stróżowskiego. Następnie tworzą akrostychy: Mikołaj Rey. – Melodia ma naśladować nutę czes. „Hyná svítá”.

Unikat prwdr. Bibl. Ossol. sygn. XVI. 0. 1037.

11. Podobieństwo żywota człowieka krześciańskiego. [Pieśń (wiersz) w 21 zwrotkach 4-wersowych 10-zgłoskowcem; inc.: Coż chcesz czynić, moj miły człowiecze...]. Wyd.: Kr. [ok. 1556] druk. Ł. Andrysowic (tekst opatrzony nutami na cantus, alt, tenor i bas); pt. Ku temuż to krześciańskiemu rycerzowi napominanie. W: Świątych słów ... Krojnika albo Postylla... – zob. poz. 13 (ed. 1557, 1560, 1566 – ze zmianą liczby strofok); pt. Podobieństwo żywota krześciańskiego. Kr. 1558 druk. M. Siebeneicher (z nutami, jw.); pt. Pieśń albo upominanie ku wszelkiemu krześciańskiemu rycerzowi. W: [Kancjonal tzw. nieświeski]. Nieśwież 1564. Dod. k. [A₂] v. – [A₂] v. (z nutami); toż w: Katechizm... Wil. 1594; toż Wil. 1600.

Utwór zawiera m.in. wariant obiegowej paraboli „o jednorozcu”, rodem z Indii, spopularyzowanej przez Jana z Damaszku (VII w.).

Unikat ed. Ł. Andrysowica Bibl. Ossol. sygn. XVI. 0. 841; unikat ed. M. Siebeneichera Bibl. Nar. sygn. XVI. 0. 241.

12. Przestrach na złe sprawy ludzkiego żywota. [Pieśń o 19 zwrotkach 4-wersowych w 8-zgłoskowcach; inc.: Coż chcesz czynić, miły bracie...]. Wyd.: Kr. b.r. [ok. 1556] druk. Ł. Andrysowic (z nutami na discant, alt, tenor i bas); Kr. 1558 druk. M. Siebeneicher; przedr. m.in.: z nutami w transkrypcji współcz. pt. Pieśń satyryczna Przestrach na złe sprawy ludzkiego żywota. Na chór mieszany a cappella. Kr. 1955 *Polska Lit. Chóralna* 210.

Autorstwo M. Reja wg A. Brücknera i P. Chlebowskiego, ogólnie przyjęte; wg T. Witczaka niewątpliwe.

Unikat prwdr. Bibl. Ossol. sygn. XVI. 0. 844. Unikat wyd. 1558 Bibl. Nar. sygn. XVI. 0. 239.

13. Świątych słów a spraw Pańskich ... Krojnika albo Postylla, polskim językiem a prostym wykładem, też dla prostaków, krotce uczyniona. Kr. 1557 druk. M. Wirzbięta. Wyd. nast.: Kr. 1560 (z uzup.); [Kr. 1566]; toż wyd. fototyp. w: *Dzieła wszystkie*. T. 4. Postylla. Cz. 2. Wr. 1965 *BPPS*. B nr 14 (cz. 1 [oprac. edytorskie, bibliogr., jęz. i etnograf.] K. Górski i W. Kuraszkiewicz oraz I. Rostkowska, L. Zdan-ciewiczowa, Z. Zierhofferowa, J. Klimaszewska. Wr. 1965, jw.); Kr. 1571; Wil. 1594 (z opuszczeniami zwłaszcza świadectw o autorstwie M.R.); wybór (w zapisie zmodernizowanym) ogł. T. Haase pt. *Kazania M.R. Cieszyn* 1883.

Dzieło obejmuje także pióra M.R. parafrazę perykop główne wg Nowego Testamentu w red. Erazma z Rotterdamu. Od ed. 1560 włączono anonim.: Wtórą rozprawę o prawdziwym pożywaniu ciała Pana Krystusowego...; Trzecią rozprawę... (opuszczoną w ed. 1594).

Fragm. red. sprzed wyd. 1557, pod nagłówkiem: Ewangelije polskie Jej Miłości Krolewnie Zofiji. [Wykład perykop od pierwszej niedzieli adwentu do niedzieli „mięsoпустnej”. Tekst sporządzony przez dwóch kopistów powst. prawdopodobnie przez wyjazd z Polski Zofii Jagiellonki 29 stycznia 1556]. Rkps (137 kart) Bibl. Uniw. w Erlangen sygn. 1796. Odmianki tekstu względem prwdr. ogł. J. Pirożyński: Nieznany rękopiśmienny przekaz części „Postylli” M.R. *Pam. Lit.* 76 (1985) z. 2.

Zob. też poz. 31.

Przekł. lit. pt. Postilla lituwiszka... Wil. 1600 druk. J. Markowicz.

Przekł. rus. XVI–XVII w. w rkpsach zob. J. Janów: Tłumaczenia i przeróbki z Postylli R. w pouczeniach ruskich. (Tymczasowy wykaz ok. 50 kodeksów). *Spr. PAU* 48 (1947) nr 7.

14. Przyczyna gniewu Pańskiego. [Pieśń w 10 zwrotkach 5-wersowych, przeważnie w 13-zgłoskowcach; inc.: Ach wszzechmogący Panie, czemuż takie srogości... Powst. prawdopodobnie 1557]. Wyd.: Kr. [ok. 1558] druk. M. Siebeneicher (z krypt. M.R. oraz nutami na discantus, tenor, altus i bassus); toż reprod. homogr. ogł. U. Przyborowska. Wwa 1880; przedr. w: *Katechizm*, jw. poz. 11.

Unikat prwdr. zaginął po 1880.

15. Wizerunek własny żywota człowieka pocziwego, w którym jako w zwierciadle snadnie każdy swe sprawy oglądać może, zebrany z filozofów i z różnych obyczajów świata tego. Kr. 1558 druk. M. Wirzbięta. Wyd. nast.: Kr. 1560; Kr. 1585; wg ed. 1560 S. Praszycy. Petersburg. 1881/1889; wyd. kryt. w: *Dzieła wszystkie*. T. 7. Cz. 1: Fototypia i transkrypcja tekstu. Oprac. W. Kuraszkiewicz; Cz. 2. Oprac.: H. Kapelański i W. Kuraszkiewicz oraz I. Rostkowska, E. Sarnowska-Temeriusz, B. Zdrojewska. Wr. 1971 *BPPS*. B nr 19.

Poemat w 13-zgłoskowcach; przeróbka utworu M. Palingeniusa (P.A. Manzollego) „Zodiacus vitae” (szereg wyd. od 1531?).

16. Żwierzyniec, w którym rozmaitych stanów ludzi, zwierząt i ptaków kształty, przypadki i obyczaje są własnie wypisane. [Kr.] 1562 [druk. M. Wirzbięta]. Wyd. nast.: [Kr.] 1574 (ed. nieco zmien., z przewagą uzup.); rozdz. II w podobiznie homogr. Z. Celichowski pt. Przesło ze Zwierzynca. Pozn. 1884; wyd. W. Bruchnalski. Kr. *BPP* nr 30 (bez Przypowieści przypadłych – zob. poz. 17). Wybór przedr. w: *Antologia bajki pol.* Wybrał i oprac. W. Woźnowski. Wr. 1982 *BNI*, 239.

Zbiór epigramatów oktostychicznych w pięciu rozdz.

17. Przypowieści przypadłe, z których się może wiele rzeczy przestrzec. [211 epigramatów w oktostychach]. Wyd. przy: Żwierzyniec. Kr. 1562 druk. M. Wirzbięta (por. poz. 16). Wyd. nast.: pt. Figliki albo rozlicznych ludzi przypadki dworskie [...]. Przy: Żwierzyniec. Kr. 1574 (red. pomnożona do 236 oktostychów); podobizna homogr. W. Witteg. Kr. 1905; pt. Figliki. Wstęp J. Krzyżanowski, oprac. M. Bokszczanin. Wwa 1970; toż wyd. 2 Wwa 1974. Wybór: J. Tuwim: Cztery wieki fraszki polskiej. Wwa 1937; toż wyd. 2 Wwa 1957; O mnichu zwyciężonym pismem. [3 oktostychy w podobiznie homogr.]. Wyd. M. Mazurkiewicz, T. Uliczny. Wr. 1953; Utwory rubaszne. Wstęp J.Z. Lichański. Wybór A. Soszyński. Białystok 1981; toż wyd. 2 Białystok 1987; *Antologia bajki pol.*, jw. poz. 16; *Mala muza. Od Reja do Leca*. Wybór i oprac. M. Siomkajło. Wwa 1986 *Bibl. Poezji i Prozy*; M. Rej, J. Kochanowski: Figliki i fraszki dziś nie dla każdego. Wstęp i wybór A. Soszyński. Jelenia Góra 1991.

Zbiór otwierający dzieje druk. fraszki pol. Stanowi w ponad połowie spolszczenia facecjonistyki obcej, zwłaszcza P. Braccioliniego, H. Bebela i J. Hulsbuscha; reszta obejmuje tworzywo rodzime.

18. Apocalypsis to jest dziwna sprawa skrytych tajemnic Pańskich. Kr. 1565 druk. M. Wirzbięta. Przedr. homogr. A. Piliński nakł. Bibl. Kórn. Paryż 1876.

Swobodne spolszczenie wykładu H. Bullingera „In Apokalipsim ... contiones centum” (1557).

19. Żwierzciadło albo kształt, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawom jako we zwierciadle przypatrzeć. Kr. 1567/1568 druk. M. Wirzbięta. Wyd. nast.: Wil. 1606 (z opuszczeniem drobnych utworów dedyk.); transliteracja wg układu prwdr. Kr. 1905; wyd. kryt. J. Czubek i J. Łoś. T. 1–2. Kr. 1914; teksty prozą oprac. J. Krzyżanowski. Wr. 1956 *BNI*, 152.

Stanowi rodzaj ed. zbior. ostatnich prac M.R. Zawartości: a) Żywot człowieka pocziwego. Wyd. osob.: A. Gałęzowski. Wwa 1828 *Zbiór Pisarzy Pol.* t. 6–8; K.J. Turowski. Kr. 1859 *Bibl. Pol.* s. IV z. 4–5, 18–22; Lw. 1881 *Bibl. Mrówki* nr 110–115; wyd. J. Kallenbach. Wwa 1903 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 263.

Fragm. przedr. w: *Wybór pism pedagoga. Polski doby*

350 *Odrodzenia*. Oprac. J. Skoczek. Wr. 1956 *BNI*, 157;

wybór: Żywot człowieka pocziwego. Wr. 1997 *Nar. Bibl. Lektur Szk.*; toż Wr. 2000; D. Żołądź-Strzelczyk: Dziecko w dawnej Polsce. Pozn. 2002;

b) Przemowa krotka ... do krześcijańskiego człowieka każdego o przypadkach rozlicznych czasów dzisiejszych. [Inne tyt. wg żywej paginy: Krotka przemowa o porządnej niedbałości naszej; Spolne narzekanie wszej Korony na porządną niedbałość naszą]. Wyd. osob. m.in.: A. Grabowski. Kr. 1848; J. Kallenbach, jw. poz. 19a, nr 268; M. Wieliczka. Wwa 1936 *Bibl. Klejnotów Lit. Pol.* nr 6;

c) Apoftegmata to jest krotkie a roztropne powieści ... tylko dwiema wierszki zebrane a zniesione; [cz. druga:] Apoftegmata krotsze, z przypadłości czasow i rzeczy zebrane. Wyd. osob. m.in.: A. Grabowski, jw. poz. 19b; J. Kallenbach, jw. poz. 19a, nr 273; M. Wieliczka, jw. poz. 19b;

d) Przemowa krotka do poćiwego Polaka stanu rycerskiego. Wyd. osob. m.in.: A. Grabowski, jw. poz. 19b; fragm. J. Kallenbach, jw. poz. 19c;

e) Zbroja pewna każdego rycerza krześcijańskiego. Wyd. osob.: J. Kallenbach, jw. poz. 19a, Wwa 1904 nr 308;

f) Do ućiwego a bacznego Polaka ... krotkie a przyjacieliskie napomnienie;

g) Tenże to [M.R.] z światem ... żegnając się, rozmawia krotkiemi słowy [tyt. wg żywej paginy: Żegnanie z światem]. Wyd. osob.: A. Grabowski, jw. poz. 19b; fragm. J. Kallenbach, jw. poz. 19e; M. Wieliczka, jw. poz. 19b;

h) Żywot i sprawy ... Mikołaja Reja z Nagłowic. Wyd. osob. zob. poz. 32.

20. Gęś z Kurem. [Dialog prawdopodobnie wierszem. Data powst. nieznaną].

21. [Książki o potopie Noego]. Zaginęły.

Wg „Żywota ... M. Reja” dziełko „nadobne”, co może oznaczać formę wierszowaną. Prawdopodobnie spolszczenie rozdz. „Genesis” z odniesieniem do spraw współcz. Wg przypuszczeń I. Warmińskiego druk. za sprawą J. Seklucjana w Królewcu ok. 1550 u A. Augędeckiego. Por. W. Chojnacki: Bibliografia polskich druków ewangelicznych ziem zachodnich i północnych 1530–1939. Wwa 1966, s. 163 poz. 1879.

22. Zatargnięcie Fortuny z Cnotą. [Dialog parnetyczny przeznaczony dla niewiast, osnuty na znanej od antyku alegorii w niesprawdzalnym dziś wariacie średniowiecznym lub renesansowym. Data powst. i egz. druku nieznaną].

Inf. o fragm. (zniszcz. 1944) utworu wierszowanego, wyd. Kr. ok. 1540 druk. H. Wietor bądź Kr. przed 1555 druk. H. Wietor (do 1547) lub E. Andrysowic, utożsamianego hipotetycznie z „Zatargnięciem...” M.R., ogł. K. Piekarski: Studia bibliograficzne. I. Druki w. XV i XVI w Bibliotece Tarnowskich w Dzikowie. *Spr. PAU* 1939 nr 1.

Przekłady

23. Psalterz Dawidów, który snadź jest prawy fundament wszytkiego pisma krześcijańskiego [...]

[Kr. 1541 (?) – 1542 (?), ok. 1546 (?), druk. M. Szarffenberg]. Wyd. nast.: b.m.r. (przed 1550). Dalsze ed. XVI-wieczne nieznanne i niepewne. Tekst wg egz. obu ed. wyd. S. Ptaszycki. Petersb. 1901 *Poemniki Piśmiennictwa Pol.*

Prozaiczna parafraza „Psalorum omnium interpretatio” J. Campensisa (1532), opatrzona przy każdym psalmie „argumentami” oraz modlitwami. Dedyk. Zygmuntowi I. Przekł. pojedynczych psalmów zob. też poz. 24, 27, 28.

24. [Siedem psalmów pokutnych]. Wyd. [Kr., przed 5 VII 1547, druk. prawdopodobnie M. Szarffenberg].

Wg zapisu inwentarza księgarskiego po M. Szarffenbergu: „Septem psalmi Rej”. Egz. nieznanne.

25. Pieśń nabożna z Pisma Świętego Starożytnego i Nowego Zakonu wspolek z prośbą do Syna Bożego. [13 zwrotek nieregularnej budowy; inc.: Chrystus jedyny Syn Boży...]. Wyd.: Kr. [ok. 1547] druk. wdowa po H. Wietorze; toż [oprac.: filol. W. Walecki, muzykologiczne P. Poźniak, ikonograf. B. Szyper]. Kr. 1996. Wyd. nast.: Kr. [ok. 1558] druk. M. Siebeneicher; toż w XVI–XVIII w. wielokrotnie przedr. i przerabiano w kancjonałach; podobiznę homograf. ogł. S. Przyborowski. Wwa 1883.

Częściowe spolszczenie popularnej pieśni luteriańskiej Elżbiety Cruciger (Creutziger) „Herr Christ du einig Gottes Sohn” (1524).

Unikat prwdr. Bibl. Ossol. sygn. XVI. 0. 94 adl.; unikat ed. ok. 1558 Bibl. Nar. XVI. 0. 231.

26. *Christe qui lux es et dies*. [Pieśń w 7 zwrotekach 4-wersowych; inc. Kryste, dniu naszej światłości...]. Wyd.: Kr. [ok. 1556] druk. E. Andrysowicz (tekst opatrzony nutami na alt, tenor i bas kompozycji Wacława z Szamotuł); w XVI–XVIII w. liczne przedr. i przeróbki, głównie w kancjonałach luteriańskich; przedr. ed. ok. 1556 w: Wacław z Szamotuł: *Pieśni na 4-głosowy chór a cappella*. Wyd. Z.M. Szwejkowski, S. Wiechowicz. Wwa 1956 *Wydaun. Dawnej Muzyki Pol.* 28; toż wyd. 2 Kr. 1964.

Przekł. popularnego hymnu łac. z VII w. Unikat prwdr. Bibl. Czart. sygn. XVI. 1623 I.

27. Psalm Dawidow LXXXV. *Inclina Domine aurem tuam etc.* [Przekł. wierszem w 5 zwrotekach 8-wersowych z sekwencjami 10-(11-) i 8-zgłoskowców; inc.: Nakłoń Panie ku mnie ucho twoje... Data powst. nieustalona]. Wyd. Kr. [ok. 1556] druk. E. Andrysowicz (z krypt. M.R. i nutami na cantus, altus, tenor i bas). Wyd. nast.: [Kr. ok. 1558] druk. M. Siebeneicher (z nutami jw.); w XVI–XVIII w. liczne przedr. w kancjonałach (z nr. psalmu 86); ostatnie wyd. Z.M. Szwejkowski, S. Wiechowicz w: Wacław z Szamotuł: *Pieśni...*, jw. poz. 26.

Unikat prwdr. Bibl. Ossol. sygn. XVI.0.846; unikat zdefekt. (bez k. tyt.) wyd. ok. 1558 Bibl. Nar. sygn. XVI.0.273.

28. Psalm Dawidow CXIII. *In exitu Israel de Aegypto etc.* [Przekład prozą; inc.: Gdy zszli przodkowie nasi z Egiptu...]. Wyd. Kr. [ok. 1556?] druk. E. Andrysowicz (z krypt. M.R.). Wyd. nast.: Kr. [ok. 1558?] druk. M. Siebeneicher; Kr. [po 1565]; w XVI–

–XVII w. przedr. w kancjonałach z nr. psalmu 114; ostatni przedr. przy wyd. poz. 23.

Egz. prwdr. nieznanne; unikat wyd. ok. 1558 Bibl. Nar. sygn. XVI. 0.272; unikat wyd. po 1565 Bibl. UW sygn. 22.3.5.38.

Zob. też poz. 4, 7, 13, 15, 18.

Pojedyncze utwory pomniejsze wielokrotnie przedr. w XVI–XX w. Teksty religijne w kancjonałach zob. I. Rostkowska: *Bibliografia dzieł M.R.* Wr. 1970; uzup. zarejestrowanych tam wydań: J. Sekulcjan: *Pieśni duchowne a nabożne nowo zebrane [...]. Królewiec 1550* [druk. J. Weinreich]; tenże: *Pieśni chrześcijańskie dawniejsze i nowe [...]. Królewiec 1560* [druk. J. Daubmann]; *Katechizm to jest Summa wiary chrześcijańskiej krotko zebrana, dla ćwiczeń młodych dzieciak*. Kr. [1565–1567] druk. M. Wirzbięta. – Ed. późniejsze, fragm. i wybory zob. m.in.: W. Taszycki: *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w.* Lw. 1928; toż wyd. nast. Wwa 1955, 1969, 1977; *Poeci renesansu*. Wwa 1959; *Dauna facecja pol. XVI–XVIII w.* Wwa 1960; *Poeci pol. od średnio-wieczna do baroku*. Wwa 1977; *Patrząc na rozmaite światła tego sprawy*. Wwa 1984; *Mala muza. Od R. do Leca*. Wwa 1986; *Poezja i łowy*. Wr. 1994; *Lit. staropol.* T.1. Kr. 2002.

Przekł. pojedynczych utworów i fragm.: *Europejskie poety Wzroźdienia*. Moskwa 1974 (ros.); *Lyrik-vännen 1974 nr 3* (szwedz.); *M. Rej, J. Kochanowski, M. Sęp Szarzyński werset*. Budapest 1980 (węgier.).

Utwory o autorstwie niepewnym

29. [Wiersz (Pieśń) na śmierć Jarosza (Hieronima) Łaskiego]. Powst. po 22 grudnia 1541. Wyd.: red. rękopiśmienną sprzed 1550 (?) pt. Ku czci sławnej a szlachetnej osobie Wielmożnemu Panu Jeronimowi z Łaska, wojewodzie sieradzkiemu niegdy będącemu ogł. A. Brückner: *Źródła do dziejów literatury i oświaty w Polsce*. IV. Wiersze zbieranej drużyny. *Bibl. Warsz.* 1893 t. 4 s. 411–412; red. druk. [Kr. 1558 (?)] druk. M. Siebeneicher. Autorstwo M.R. wg A. Brücknera.

Rkps b. Cesarskiej Bibl. Publ. w Petersb. sygn. Lat. XVIII.0.N.18 zaginął w Wwie 1944. Unikat druku zdefekt. Bibl. Nar. sygn. XVI.0.247.

30. [Epitafium Barbary Radziwiłłówny]. [Wiersz (pieśń) w 64 8-zgłoskowcach; inc.: Co chcesz minąć, postój malo... Powst. po 8 maja 1551]. Wyd.: red. (60 wersów) w rękps 1551 pt. *Sacrae Reginalis Maiestatis Barbarae olim Reginae Poloniae Epitaphium Anno 1551* ogł. J. Korzeniowski, jw. poz. 8; Kr. 1556 druk. E. Andrysowicz (egz. dziś nieznanne); pt. *Napis nad grobem znacznej Krolowej Barbary Radziwiłłówny niegdy będącej Krolowy Polskiej*. Kr. 1558 druk. M. Siebeneicher (16 zwrotek 4-wer-

sowych z nutami melodii na cantus, alt, tenor i bas);
toż przedr. homogr. U. Przyborowska. Wwa 1880;
toż w transkrypcji T. Witczak, jw. poz. 1.

Autorstwo M.R. wg T. Witczaka.
Rkps Bibl. Czart. nr 3581 I. Unikat całości ed. 1558 Bibl.
Nar. sygn. 0.236; egz. zdefekt. Bibl. Kóm. sygn. Cim. 0.142.

31. Ewangelija niedziele osmej, która przypada
na dni mięsopestne, którą napisał Lucas święty
w osmanasie położeniu. [Powst. prawdopodobnie
przed 29 stycznia 1556]. Rkps Bibl. Uniw.
w Erlangen sygn. 1796 k. 138–146. Transliterację
ogl. J. Pirożyński, jw. poz. 13.

Autorstwo przypuszczalne wg J. Pirożyńskiego.

32. Żywot i sprawy poćciwego ślącicica polskie-
go Mikołaja Reja z Nagłowic ... który napisał An-
drzej Trzecieki, jego dobry towarzysz, który wie-
dział wszytki sprawy jego. [Powst. na przełomie
1567/68]. Wyd. w: *Zwierciadło...*, zob. poz. 19.
Reprodukcja tekstu prwdr. w: A. Trzecieki: *Dzieła
wspytkie*. T. 2: *Pisma polskie*. Cz. 2. Wr. 1961 *BPP*
S. B nr 9. Wyd. kryt.: H. Gaertner pt. Mikołaj Rej
z Nagłowic. *Życiorys własny*. Wwa 1925 *Książecz-
ki Staropol*. nr 3; S. Bąk w: A. Trzecieki, jw. Cz. 1.
[...] Wr. 1961; transkrypcja wg prwdr. W. Walecki.
„*Z duchem w rozmawianiu*”. Kr. 1991.
Wg H. Gaertnera (1925) „Żywot...” jest autobiografią M.R.
ogl. pod allonimem „Andrzej Trzecieki”. Teza ta stanowi
temat niezamkniętej dotąd dyskusji nauk.

Przekłady przypisywane

33. [P.P. Vergerio]: Dwa listy na polski język wła-
śnie wyłożone. Jeden Aloizego Lipomana [...] od
papieża [...] posła [...] ku [...] Mikołajowi Radziwił-
łowi wojewodzie wileńskiemu etc. A drugi tegoż
to pana [...] do tego biskupa a papieskiego posła
[...]. Chrzześ Litew. 1559 druk. S. Murnelius. Przedr.
I. Brzanowski. *Z wieku Mikołaja Reja*. Wwa 1905
i odb.

Przekł. z łac. ed. „*Duae epistolae...*” (1556), gdzie tekst
listu M. Radziwiłła jest wg H. Barycza najprawdopodob-
niej pióra J. Mączyńskiego. Opatrzony m.in. od tłumacza
notką „Ku temu co rzędł” i wierszem „Ku Lipomanowi
posłowi z otchłań rzymskich przemowa od księdza Jana
kaznodzieje z Waśniowa”. Autorstwo tłum. i wiersza wg
A. Brücknera (1905) i większości badaczy; wg innych przy-
najmniej współautorem przekł. był E. Trepka. Wg W. Wi-
słockiego i T. Witczaka udział M.R. wątpliwy.

Egz. całkowite wyd. 1559 były w Bibl. Synodu Ewange-
licko-reformowanego w Wil. Egz. zdefekt. Bibl. Czart. sygn.
XVI. 1561 I.

Zob. też LUBELCZYK Jakub.

Wydania zbiorowe

34. Pisma prozą i wierszem. Wybrał i objaśnił
A. Brückner. Kr. 1921 *BN1*, 40; wyd. 2 pomnożone.
352 Kr. 1926.

Tu fragm. poz.: 5, 6, 7, 13, 15, 16, 17, 18, 19a, b, c, 23;
całość poz. 32.

35. Wybór pism. Oprac. S. Adamczewski. Wwa
1947 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* nr 1,
Tu fragm. poz.: 5, 16, 19a, b, c.

36. *Dzieła wszystkie*. Red. naczelny M.R. Maye-
nowa. Wr. 1953 i nn. *BPPS*. B. Zob. poz. 5, 13, 15.
Wyd. nieukończone.

37. Różne przypadki świata tego. Wybór utwo-
rów satyrycznych. Oprac. A. Jelicz. Wstęp K. Bu-
dzik. Ilustr. M. Berezowska. Wwa 1953.

Tu (fragm. i w całości) poz.: 5, 8, 16, 17.

38. Pisma wierszem. (Wybór). Oprac. J. Krzyża-
nowski. Wr. 1954 *BN1*, 151.

Tu (całość i fragm.) poz.: 5, 6, 7, 8, 15, 16, 17, 19.

39. Poezje wybrane. Wybór i wstęp M. Piechal.
Wwa 1971 *Bibl. Poetów*.

40. Wybór pism. Wyboru dokonał i oprac. J. Ślaski.
Wwa 1975 *Bibl. Klasyki Pol. i Obcej*, wyd. 2 Wwa
1979. Fragm. przedr. M. Maciszewska: *Etnografia
historyczna Polski*. Wwa 1993.

Tu: poz. 5, 32 oraz fragm. poz.: 15, 16, 17, 19a.

41. Utwory wybrane. Wybór i oprac. J. Starnawski.
Łódź 1998 *Lit. dla Wszystkich* 16.

Tu: poz. 5, 6, 7, 13, 15, 16, 17, 19.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

H. JUSZYŃSKI: *Dykcjonarz poetów polskich*. T. 2. Kr.
1820. — Z. KNAZIOŁUCKI: *Materiały do biografii M.R.
z Nagłowic*. *Arch. do Dzieł Lit. i Oświaty w Polsce* t. 7
(1982) i odb. — I. CHRZANOWSKI: *Facjeje M.R. Rozpr.
AU Wydz. Filol.* t. 23 (1894) i odb. — A. BRÜCKNER: M.R.
Studium krytyczne. Kr. 1905. — B. CHLEBOWSKI: M.R.
jako pisarz. *Z wieku M.R.* Izob. niżej i odb. Wwa 1905 *Książ-
ki dla Wszystkich* nr 277; przedr. w: *Pisma*. T. 2. Wwa 1912.
— *Z wieku M.R. Księga jubileuszowa 1505–1905* Wwa
1905. — T. SINKO: *Źródła przykładów R. w „Żywocie czło-
wieka poćciwego”*. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 43 (1906)
i odb. — W. BRUCHNAŁSKI: *Studia nad literaturą polską
w epoce Odrodzenia. I. Rozwój twórczości pisarskiej M.R.
Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 44 (1908) i odb. — Z. KNAZIO-
ŁUCKI: *Do genezy poematu M.R. „Wizerunek żywota czło-
wieka poćciwego”*. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 44 (1908)
i odb. — I. CHRZANOWSKI: „*Zwierciadło*” R. przed sądem
potomności. *Przy wyd.*: M. Rej: *Zwierciadło*. T. 1. Kr. 1914;
przedr. w: *Wśród zagadnień, książek i ludzi*. Lw. 1922. —
A. BRÜCKNER: *Pierwociny luterskie: „Kupiec” Rejowy*. *Ref.
w Polsce* 1 (1921) i odb. pt. *Pierwociny literatury luterskiej
w Polsce*. M.R. „*Kupiec*”, Wwa 1921. — K. KOLBUSZEWSKI:
Postyllografia polska XVI i XVII w. Kr. 1921. —
A. BRÜCKNER: M.R. *Człowiek i dzieło*. Lw. 1922 *Wielcy
Pisarze* t. 2; toż pt. M.R. Wwa 1988 *Male Portrety Lit.* —
S. WINDAKIEWICZ: M.R. z Nagłowic. Lubl. 1922. — M. JANI-
NIK: M.R. *Żywot i pisma*. Kr. 1923. — H. GAERTNER: *Ze
studiów nad językiem polskim XVI w.* (Kto jest autorem
życiorysu R?). Lubl. 1925. — W. TASZYCKI: *Czechizmy
w języku R. Prace Filol.* t. 12 (1927); przedr. w: *Rozprawy
i studia polonistyczne*. T. 3: *Historia języka polskiego*. Wr.
1965. — S. BODNIAK: M.R. na sejmach. *Pam. Lit.* 25 (1928).

- M. DŁUSKA: Prozodia języka polskiego. Kr. 1947; wyd. 2 Wwa 1976. — P. ZWOLINSKI: Najdawniejsze opracowanie języka M.R. „Wizerunek” M.R. z r. 1558 a „Polonicae grammaticae institutio” P. Stojęńskiego z r. 1568. *Jęz. Pol.* 1953 z. 4; przedr. w: Szkie i studia z historii slawistyki. Wr. 1988. — K. GÓRSKI: Biblia i sprawy biblijne w „Postylli” R. *Ref. w Polsce* 1953/1956; przedr. w: Z historii i teorii literatury. Wr. 1959. — W. TASZYCKI: Wstęp historycznojęzykowy do wyd.: M.R., Krótka rozprawa... 1953; przedr. w: Rozprawy i studia polonistyczne... jw. — J. KRZYŻANOWSKI: M.R. „Krótka rozprawa” na tle swoich czasów. Wwa 1954; przedr. w: W wieku R. i Stańczyka. Wwa 1958; Tradycje literackie polszczyzny. Wwa 1992. — O.B. TKACZENKO: Oczerk historii izjasnitielnych sojuzow w polskom literaturnom jazykie. (Na materiale proizwiedienij wtorej polowiny XVI wieka — „Zwierciadło” M.R. [...]). Kijew 1954. — W. KURASZKIEWICZ: Szkice o języku M.R. *Odrodzenie w Polsce. Mater. Sesji Nauk. PAN 25-30 października 1953 r.* T. 3: Historia języka. Cz. 1. Wwa 1960. — Cz. HERNAS: Hejnały polskie. Wr. 1961. — W. KURASZKIEWICZ: Étude de la paternité des textes anonymes d'après la méthode de la statistique linguistique. *Poetics. Poetyka. Poetika*. [Cz. 1]. Wwa 1961; toż w przekł. pol. w: Polski język literacki. Wwa 1986. — E. OSTROWSKA: Studia nad R. I. Katechizm z r. 1543 dziełem R. *Zesz. Filol. UJ z. 8: Prace Językozn.* z. 4 (1961) i odb. — I. GOLENIŚCZEW-KUTUZOW: Italjanskoje wozroźdzenie i slawianskie literatury XV—XVII wiekow. Moskwa 1963; przekł. pol. pt. *Odrodzenie włoskie i literatury słowiańskie wieku XV i XVI*. Wwa 1970. — R. LESZCZYŃSKI: W sprawie autorstwa „Kupca”. *Zesz. Nauk. UŁ. S. i Nauki Hum.-Spół. Filol.* z. 36 (1964). — L. TABEAU: Dwa nieznanne druki z oficyny Marka Szarfienberga w Krakowie z roku 1545 i 1546. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1964 nr 1/2. — T. BIENKOWSKI: Tradycje komedii antycznej a formowanie się komedii polskiej w wieku XVI. *Pam. Lit.* 1965 z. 3. — *Dramat staropol. od pocz. do poust. sceny nar.* Bibliografia. T. 1. Wr. 1965. — *Hst. wych.* T. 1. Wwa 1965; wyd. 2 Wwa 1967. — E. OSTROWSKA: Do historii drukarni krakowskich i druków Rejowych. *Jęz. Pol.* 1965 z. 2. — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — *Poetyka i matematyka*. Wwa 1965. — J. STARNAWSKI: Prolegomena filologiczne do Rejowego „Zwierzyńca”. *Zesz. Nauk. UŁ. S. i Nauki Hum.-Spół. Filol.* 41 (1965). — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy zrymuntowskie. Wwa 1966. — H. POUKKA: O wozmożnym polskom istocznikie „Domostroja”. *Scando-Slavica* t. 12 (1966). — J. STARNAWSKI: Nowe materiały archiwalne do biografii M.R. *Miscellanea staropol.* 2. Wr. 1966 *Arch. Lit.* t. 10. — TENŻE: Temat i kompozycja „Zwierzyńca”. *Pam. Lit.* 1966 nr 2. — M. ADAMCZYK: Greffa-Majora „Ein lieblich und neutzbar Spil von dem Patriarchen Jacob...” i R. „Żywot Józefa...”. *Kwart. Neofilol.* 14 (1967) nr 1. — J. SIATKOWSKI: Dwa Anglerowskie wydania Katechizmu (R.). *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej* 6 (1967). — J. STARNAWSKI: „Zwierzyńca” R. jako utwór humanistyczny i reformacyjny. *Prace Polon.* S. 23 (1967). — W. WEINTRAUB: The Paradoxes of Rej's Biography. *Indiana Slavic Studies* t. 4 (1967) i nadd.; wersja pol. pt. Paradoxy poćciwości R. *Pam. Lit.* 1969 z. 4; przedr. w: Od R. do Boya. Wwa 1977. — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. 1–2. Pozn. 1968–1969. — M. ADAMCZYK: Ekscytarz, co brząka po słowie. *Nurt* 1969 nr 9. — O. BARTEL: M.R. — szermierz reformacji i pierwszy polski pisarz ewangelicki. *Zwiastun* 1969 nr 29. — Knygos lietuviu kalba. T. 1: 1547–1861. Wil. 1969. — M. KOPECKY: K německo-česko-polské tvorbě dramatické a dialogické v 16. století. *Slawisch-deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur*. Berlin 1969. — J. KRZYŻANOWSKI: R. czy Trzeciński. *Rocz. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* 6 (1969); red. zmien. M.R. *W czterechsetlecie śmierci*. Wr. 1971. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: R. moralista i humorysta. *Polonistyka* 1969 nr 3; przedr. w: Studia i szkice. Wwa 1973. — Z.W. OKOŃ: Związki R. z Ziemią Chelmską. *Kamena* 1969 nr 23. Por. Z. VOGELGESANG: Związki R. z Ziemią Chelmską. *Tamże* 1970 nr 3. — M. PIECHAL: Praojciec poezji polskiej. *Poezja* 1969 nr 10; przedr. w: Żywe źródła. Wwa 1972. — S. RECZEK: Czy Polacy to geśi? — drobiaż z lektury. *Profile* 1969 nr 4; przedr. w: Na tropach słów. Wr. 1973. — [Obchody 400-lecia śmierci M.R.] T. BIENKOWSKI: Sesja naukowa w 400-lecie śmierci M.R. *Biul. Polon.* 12 (1969) nr 36; J. ABRAMOWSKA: M.R. — w czterechsetlecie śmierci. (Warszawa, 20–22 października 1969). *Pam. Lit.* 1970 z. 3; S. KANIA: M.R. — w czterechsetlecie śmierci. *Polonistyka* 1970 nr 1; M. KARPLUKÓWNA: Rejowska konferencja naukowa Instytutu Badań Literackich. *Jęz. Pol.* 1970 nr 3; J. SZCZEPANIEC: „M.R. na tle epoki i w tradycji” — wystawa w Bibliotece Ossolineum z okazji czterechsetnej rocznicy śmierci M.R. *Ze skarbca kultury* z. 21 (1970); W 400-lecie śmierci M.R. *Nauka Pol.* 18 (1970) nr 2/3. — *Pam. Lit.* 1969 z. 4 [tu m.in.]: H. DZIECHCIŃSKA: Szlachcic idealny w „Żywocie człowieka poćciwego”, czyli narracja perswazyjna; M. KARPLUKÓWNA: Autorstwo „Historii w Landzie”; J. KRZYŻANOWSKI: O „Figlikach” M.R.; W. KURASZKIEWICZ: Rzeczowniki w „Wizerunku” M.R.; J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Pogłosy „Przemowy krótkiej do poćciwego Polaka stanu rycerskiego” M.R. w literaturze w. XVI i pierwszej połowy XVII; Janusz PELC: Rola emblematów oraz konstrukcji im pokrewnych w twórczości M.R.; F. PEPŁOWSKI: O funkcjach partykuły „-ć” w utworach R.; J. ŚLASKI: Czy jeszcze jedno źródło „Żywota człowieka poćciwego”? W. WEINTRAUB: Paradoxy „poćciwości” R.).
- O. BARTEL: Jak i kiedy M.R. został protestantem. *Polstannictwo* 1970 nr 5/6. — T. BIENKOWSKI: R. i jego współcześni o zadaniach pisarza. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* t. 15 (1970). — Z. NOWAK: M.R. literacka służba reformacji. *Tamże*. — E. OSTROWSKA: R. w ocenie Kochanowskiego. *Jęz. Pol.* 1970 z. 4; przedr. w: Z dziejów języka polskiego i jego piękna. Kr. 1978. — W. OSTROWSKI: Romans i dram. Angielsko-polskie studia renesansowe. Wwa 1970. — H. POUKKA: O sootwiestwjach w „Domostroje”, „Stogławie” i knigie M.R. „Żywot człowieka poćciwego”. *Scando-Slavica* t. 16 (1970). — I. ROSTKOWSKA: Bibliografia dzieł M.R. Okres staropolski. Wr. 1970. — J. STARNAWSKI: M.R. Kr. 1970. — TENŻE: O epigramach ośmiowerszowych w „Wizerunku” M.R. *Przeł. Hum.* 1970 nr 2. — J. TOPOLSKI: M.R. na tle prądów gospodarczych epoki. *Nurt* 1970 nr 3. — S. ZABŁOCKI: Spory o retorykę w XVI w. a twórczość M.R. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 131 *Prace Lit.* t. 11/12 (1970). — M. ADAMCZYK: „Żywot Józefa” M.R. Studium porównawcze. Wr. 1971. — K. HŁAWICZKA: Pochodzenie melodii pieśni wielogłosowej „Przestrach na złe sprawy” a problem rytmów mazurowych w XVI w. *Muzyka* 1971 nr 1. — A. KRZEWIŃSKA: Alegoria w „Wizerunku własnym żywota człowieka poćciwego” M.R. *Tradycja i nowoczes-*

- ność. Wr. 1971. — M.R. w czterechsetlecie śmierci. Wr. 1971. [Tu: T. BIENKOWSKI: Rola literatury w opinii R. i współczesnych; M. GRZĘDZIŁSKA: Z problemów Rejowskiego epigramatu; M. KARPLUKÓWNA: „Historia w Landzie” nie jest utworem R.; M. KOROLKO: Uwagi o retoryce i rytmie w prozie M.R.; J. KRZYŻANOWSKI: R. i Trzecie; M.R. MAYENOWA: Niektóre zagadnienia edytorstwa R.; S. NIEZNAKOWSKI: Recepta R. w literaturze staropolskiej; toż przedr. w: *Studia i wizerunki*. Wwa 1989; E. OSTROWSKA: Bruegel polskiej literatury; toż przedr. w: *Z dziejów języka polskiego i jego piękna*, Kr. 1978; B. OTWINOWSKA: M.R. w walce o literacki język narodowy; Janusz PELC: Dialog i wizerunek. Dwa dominujące typy konstrukcji wypowiedzi w poetyce R. Toż przedr. w: *Europejskość i polskość literatury naszego renesansu*. Wwa 1984; K. PISARKOWA: Osobliwe zdania względne R. (Przyczynek do charakterystyki języka); I. ROSTKOWSKA: Z doświadczeń bibliografa R.; E. STANKIEWICZ: Maciej Wirzbięta — wydawca R.; J. TOPOLSKI: Działalność gospodarcza M.R.; J. ZIOMEK: M.R. „Krótka rozprawa” i „Kupiec”. Problemy dialogu i dramatu. — *Studia nad M.R. Twórczość i recepcja*. Praca zbiorowa. W 400 — lécie śmierci M.R. 1569–1969. Red. B. Nadolski. Gdańsk 1971 [tu: H. CIEŚLAKOWA: M.R. w prozie historycznej pierwszej połowie XIX w.; J. KOTARSKA: R. jako facecjonista; E. KOTARSKI: Dialogi M.R. w perspektywie tradycji literackiej; B. NADOLSKI: Droga M.R. do literatury narodowej; E. NAWROCKA: „Żywot Józefa” M.R. na scenach polskich; T. PODGÓRSKA: M.R. — malarz obyczajów. — J. STARNAWSKI: O „Zwierzynku” M.R. Wr. 1971. — Z. SZMYDOWA: R. wobec Erazma z Rotterdamu. *Przegl. Hum.* 1971 nr 2–3; przedr. w: O Erazmie i R. Wwa 1972. — W. KURASZKIEWICZ: Wyrazy „Wizerunku” R. w układzie a tergo. *Slavia Occidentalis* 30 (1972). — B. OTWINOWSKA: „Gęsi” i „Ieda co” w teorii językowo-literackiej R. *Pam. Lit.* 1972 z. 1. — *Polonia typographica saeculi sedecimi* [...]. Fasc. VIII: *Aleksander Augedzedek* [...]. Oprac. P. Buchwald-Pelcowa. Wr. 1972. — S. MIJAS: Świętokrzyskie szlaki literackie. Łódź 1973. — Janusz PELC: Obraz — słowo — znak. Wr. 1973. — J. STARNAWSKI: M.R. — poeta małopolski. *Z dziejów kultury i lit. Ziemi Przemyskiej*. T. 2. Przemysł 1973. — J. ZIOMEK: Renesans. Wwa 1973 i wyd. nast. — J. LIPINSKI: Sztuka aktorska w Polsce 1500–1633. Wwa 1974. — B. OTWINOWSKA: Język — naród — kultura. Wr. 1974. — T. PODGÓRSKA: Wokół komizmu w twórczości M.R. *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. UG. Hst. Lit.* z. 3 (1974). — *Polonia typographica saeculi sedecimi* [...]. Fasc. IX–X: *Maciej Wirzbięta*, Kraków 1555/7–1605. Oprac. A. Kawecka-Gryczowa. Wr. 1974–1975; Fasc. XI: *Maciej i Paweł Wirzbiętowie* [...]. Oprac. jw. Wr. 1981. — J. STARNAWSKI: M.R. — poeta Małopolski. *Z dziejów kultury i lit. ziemi przemyskiej*. T. 2. Przemysł 1974. — T. WITCZAK: Spór o „Żywot i sprawy pościwego ślachca polskiego M.R. z Nagłowic”. *Pam. Lit.* 1974 z. 2. — M. EUSTACHIEWICZ: Poeta w ogrodzie. (Ogród jako motyw ramy renesansowych i barokowych zbiorów poetyckich). *Tamże* 1975 z. 3. — K. GÓRSKI: Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich. Wwa 1975. — L. HOPP: Études sur Rej. À l’occasion du quatrième centenaire de la mort du poète. *Studia Slavica* (Budapest) t. 21 (1975). — W. KURASZKIEWICZ: Częstoliwość wyrazów w „Panu Tadeuszu” A. Mickiewicza i w „Wizerunku” M.R. *Studia Polon.* 2 (1975); przedr. w: *Polski język literacki*. Wwa 1986. — W. MAGNUSZEWSKI: „O gęsi piosnka dawna i foremna”. *WSP w Zielonej Górze. Studia i Mater.* (4) *Nauki Filol.* 1 (1975). — S. PAULOWA: M.R. w świetle akt sądowych. *Kalendarz Lubel.* 1975. — J. STARNAWSKI: M.R. *Rocz. Przemyski* t. 15/16 (1975) i nadb. — T. WITCZAK: *Studia nad twórczością M.R.* Wwa 1975. — TENŻE: Zagadka „Spectrum albo Nowego Czyścica” M.R. *Studia Polon.* 2 (1975). — H. DZIECHCIŃSKA: W krzywym zwierciadle. Wr. 1976. — W. URBAN: M.R. i nadnidziański chłop. *Kieleckie Studia Hst.* 1 (1976). — B. BEDNAREK: „Żywot człowieka poczciwego” M.R. w perspektywie problematyki adresata dzieła. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 1977 nr 19. — H. BEDNARSKI, W. URBAN: Niewydana autografy M.R. z Nagłowic. *Rocz. Muzeum Nar. w Kielcach* 10 (1977). — Z. KŁOSIŃSKA, W. URBAN: Kławy przeciwko R. *Tamże*. — J. KRZYŻANOWSKI: Paralele. Wwa 1977. — M. DŁUSKA: *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej*. Wyd. 2 rozszerz. T. 2. Wwa 1978. — E. OSTROWSKA: Z dziejów języka polskiego i jego piękna. Kr. 1978. — M. PREJS: M.R. w świetle dialogu. *Przegl. Hum.* 1978 nr 7/8. — A. KEMPF: Albrecht Pruski a polscy pisarze czasów zygmunto-wskich. Epizod z historii niemiecko-polskich stosunków kulturalnych w XVI w. *Zesz. Nauk. KUL* 1979 z. 4. — W. KURASZKIEWICZ: Imiesłow w „Panu Tadeuszu” A. Mickiewicza i w „Wizerunku” M.R. *Studia Polon.* 7 (1979). — L. STOLFI: Il Rinascimento in Polonia. Bologna 1979.
- K. PŁACHCIŃSKA: Nad tekstem „Kupca” M.R. *Litteraria* 12 (1980). — C. BARTULA: Z zagadnień języka M.R. i J. Kochanowskiego. Próba porównania. *J. Kochanowskiemu ziemia rodz.* [...] Kr. 1981 *Rocz. Świętokrzyski Kieleckiego Tow. Nauk.* t. 9. — R. BISKUPSKI: Ilustracje „Po-stylli” M.R. a drzeworyty pierwszego wydania „Ewangellii lwowskiej”. *Zesz. Nauk. UJ. 602 Prace z Hist. Sztuki* z. 16 (1981). — P. BUCHWALD-PELCOWA: Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI–XVIII w. Bibliografia. Wr. 1981. — W. KURASZKIEWICZ: Osobne wyrazy M.R. w Słowniku polszczyzny XVI wieku. *Colloquium slavicum Basiliense*. Bern 1981. — J. LEWAŃSKI: Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce. Wwa 1981. — T. PODGÓRSKA: Komizm w twórczości M.R. Wr. 1981. — T. MICHAŁOWSKA: Poetyka i poezja. Wwa 1982. — F. PILARCZYK: Stemmata w drukach polskich XVI w. Zielona Góra 1982. — J. ŚLASKI: Z dziejów Dantego w Polsce (przyczynek do opinii Trzecieckiego o R.). *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 27 (1982). — *Drukarze dawnej Polski od XVI do XVIII w.* T. 1: Małopolska. Cz. 1; wiek XV–XVI. Red. A. Kawecka-Gryczowa. Wr. 1983. — K. PŁACHCIŃSKA: „Kupiec” M.R. jako dzieło sztuki scenicznej. *Rocz. Przemyski* 22/23 (1983). — W.R. RZEPKA: Linde wobec R. i Kochanowskiego. *Slavia Occidentalis* 10 (1983). — D. ŚWIERCZYŃSKA: Polski pseudonim literacki. Wwa 1983; wyd. 2 Wwa 1999. — E. OSTROWSKA: R. w ocenie Kochanowskiego. *Ojęz. poetyckim J. Kochanowskiego*. Kr. 1984. — Janusz PELC: Europejskość i polskość literatury naszego renesansu. Wwa 1984. — E. STANKIEWICZ: Styl i język „Żywota człowieka poczciwego”. *Pam. Lit.* 1984 z. 3. — J. ŚLASKI: „Noster hic est Dantes”. (Dalla fortuna di Dante nella Polonia cinquecentesca). *Dante i słowniki swjety* [...]. Zagrzeb 1984. — K. ŚWIERCZEWSKA: Teatr jaki był. Rzeszów 1984. — U. KOŁAKOWSKA: Sacrum w twórczości M.R. *Cbrześcjanin a Współczesność* 1985 nr 1. — M. ŁOJEK: Biografie pisarzy w nauczaniu literatury. Wwa 1985. — S. ROSPOND: Kościół w dziejach języ-

- ka polskiego. Wr. 1985. — J. SOKOLSKI: „Poczworna inwektywa” M.R. *Pam. Lit.* 1985 z. 2. — W. STRZAŁKOWSKI: Ludzie i idee. Londyn 1985. — W. KURASZKIEWICZ: Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą. Wwa 1986 [tu m.in. przedr. wyboru art. z 1, 1954–1981]. — TENŻE: Uwagi o języku M.R. W: *Polski język literacki...*, jw. — J.T. MACIUSZKO: „Postilla polska...”. (Problemy, fakty, zagadki). *Rocz. Teolog.* 1986 z. 2. — N. MORCINIĘC: Homulus und Mercator als Quellen des Kupiec von M.R. *Slavica Gandensia* (Belgia) 13 (1986). — K. PŁACHCIN-SKA: Sposoby wykładania idei w „Kupcu” M.R. *Rocz. Przemyski* 24/25 (1986). — B. BIOLCZEW: Trójat na jedno wżądanie. Samobitność i europejski tradycje w pozycji na polskij renesans. Sofija 1987. — M. GARBACZOWA: M.R. *Pisarze regionu świętokrzyskiego*. Kielce 1987. — T. KASPROWICZ: Obraz Żyda w twórczości M.R. *Odrodzenie i Ref. w Pol.* 32 (1987). — J.T. MACIUSZKO: Ewangelicka postylografia polska XVI–XVIII w. Wwa 1987. — J. MIREWICZ: Marnotrawni synowie Europy. Londyn 1987. — K. MROWCEWICZ: Jaki był naprawdę M.R. *Tyg. Pol.* 1987 nr 26. — *Ogólpol. sesja nauk poświęcona życiu i twórczości M.R. w 480 rocznicę jego urodzin. Mater. Studia Kieleckie* 1987 nr 3. — R. PICCHIO: O „pocziwości” od Albertego do R. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* 24 (1987). — R. SKOWRONSKI: „Quincunx, to jest Policja Królestwa Polskiego” (w kontekście „Krotkiej rozprawy” M.R.). *Polonistyka* 1987 nr 3. — J. STARNAWSKI: Jakuba de Voragine „Złota legenda” źródłem jednego epigramatu w Rejowym „Zwierzyńcu”. *Studia Kieleckie* 1987 nr 3; przedr. w: *Wiek średni i wiek renesansowy*. Łódź 1996. — A. CZERNIKIEWICZ: Dwa modele wychowawcze życia rodzinnego w literaturze XVI w. *Śląskie Prace Hum.* 1988 nr 9. — M. KOROLKO: Główne daty życia i twórczości. Przy wyd.: A. Brückner; M.R. Wwa 1988. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Homo viator – mundus – mors. Cz. 1–3. Wwa 1988. — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej. T. 2. Olsztyn 1988. — *Ref. Kochanowski – Renesans. Mater. z sesji nauk. w Kielcach 16–17 IX 1988. Biul. Kwart. Radomskiego Tow. Nauk.* 25 (1988) z. 1/4. — T. SINKO: Antyk w literaturze polskiej. Wwa 1988. — J. SOKOLSKI: „Miejsce to zowią żywo...”. Staropolskie romanse alegoryczne. Wr. 1988. — *Pol. słownik biogr.* 31 (1988/1989).
- M. FLEISCHER: Über das Problem der Autorschaftsbestimmung „Żywot i sprawy počtowego ślachcica polskiego M.R.” von A. Trzeciński oder M.R. (Ein Analyse-vorschlag). *Die Welt der Slawen* 35 (1990) Heft 1. — B. OTWINOWSKA: Ziemianin czy dworzanin? (Jeszcze o autoportrecie M.R.). *Munera polonica et slavica R.C. Lewarski oblati*. Udine 1990. — J. ABRAMOWSKA: Polska bajka ezopowa. Pozn. 1991. — A. FOLFASIŃSKI: Zawily rodowód Ambrożyego Korczboka Rożka. (Próba wyjaśnienia pseudonimu M.R.). *Ruch Lit.* 1991 z. 1/2. — Z. NOWAK: „Vates Polonus alias Rymarz” – M.R. *Pisarze staropolski. Sylwetki*. T. 1. Wwa 1991. — W. SOLECKI: M.R. „Krotka rozprawa”, „Zwierzyńiec”, „Żywot człowieka pocziwego”. Wwa 1991. — E. STANKIEWICZ-KAPEŁUŚ: Z zagadnień polskiej facejonistyki wieku XVI. („Figliki” M.R. – „Facecje polskie”). *Z badań nad dawną książką*. Wwa 1991. — J. STARNAWSKI: Odrodzenie. Czasy – ludzie – książki. Łódź 1991 [tu przedr. i rozszerz. publikacje z l. 1970–1976]. — D. ŚNIEŻKO: Topos „życie jako żegluga” w repertuarze młodej egzystencji ludzkiej. (Na przykładzie twórczości M.R.). *Zesz. Nauk. UG, Wydz. Hum. Prace Hist.-Lit.* 1991 nr 17. — W. WOŹNIEWSKI: Dzieje bajki polskiej. Wwa 1991. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Sarmaci i śmierć. Wwa 1992. — I. ŚLĘKOWA: M.R. a średniowieczna kultura literacka w świetle „Zwierzyńca” i „Zwierciadła”. *Pam. Lit.* 1992 z. 2. — J.R. BOBROWSKA: Z badań nad wzmiankami o XVI-wiecznym repertuarze popularnoludowym, pieśnolowym i tanecznym w twórczości M.R. *Inspiracje muzyczne XX w.* Wwa 1993. — A. CZYŻ: Świat: znak i dom. O „Żywocie człowieka pocziwego” R. *Necessitas et ars*. T. 2. Wwa 1993 (prwdr. 1991). — W. DYNIAK: Łowy, łowcy i zwierzyzna w przysłowia polskich. Wr. 1993. — M. KARPLUK: Hus i r. jako autorzy „Postylli”. Studium językowo-stylistyczne. *Język a cbrześci-janństwo*. Lubl. 1993. — M. MALICKI: Nieznany dotychczas polski katechizm kalwiński ze zbiorów Biblioteki Księcia Augusta w Wolfenbüttel. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1993 nr 1/2. — R. MAZURKIEWICZ: Tradycja świętojańska w literaturze staropolskiej. Kr. 1993. — J.R. BOBROWSKA: Echa ludowego repertuaru wokalnego w twórczości M.R. *Lit. Lud.* 1994 nr 4/6. — E. BUSZEWICZOWA: Między mitem a eschatologią. R. i Kochanowskiego wizja zaświatów. *Wokół Kochanowskiego i jego czasów*. Kielce 1994. — H. DZIECHCIŃSKA: Kultura literacka w Polsce XVI i XVII w. Wwa 1994. — G. HAGENAUER: Polnisches Theater und Drama. Wien 1994. — J. KOTARSKA: Staropolskie wiersze do czytelników. Próba interpretacji. *Lit. i instytucje w dawnej Polsce*. Wwa 1994. — R. MAZURKIEWICZ: Deesis. Kr. 1994. — N. MINISSI: „Figliki” di R. *Il Rinascimento in Polonia*. Napoli 1994. — Janusz PELC: Literatura renesansu w Polsce. Wwa 1994. — M. PIWIŃSKA: Tradycja „złota” czy „papuzia”? Romantycy o polskiej poezji renesansowej. *Kresy* 1994 nr 17. — J. STARNAWSKI: O M.R. – latynisic. *Filomata* 1995 nr 427/428; przedr.: *Antyk w Polsce*. Cz. 2. Łódź 1998. — TENŻE: Wiek średni i wiek renesansowy. Łódź 1996 [tu przedr. art. z l. 1986–1988]. — T. WITCZAK: Współbrzmienia dwóch pieśni reformacyjnych. Ku źródłom „Pieśni nabożnej” M.R. *Pozn. Studia Polon.* 5. Lit. 3 (1996). — P. BUCHWALD-PELCOWA: Cenzura w dawnej Polsce. Wwa 1997. — J.T. MACIUSZKO: „Ześ jest pasterz domku twego, dziatek i czeladki twojej”. Uwagi o warsztacie kaznodziejskim M.R. *Odrodzenie i Ref. w Pol.* 41 (1997). — *Mikolaj Ref z Nagłowic. Sylwetka – twórczość – epoka*. Kielce 1997 [tu: P. BUCHWALD-PELCOWA, Janusz PELC: Miejsce R. w literaturze polskiej XVI w.; M. GARBACZOWA: Portret osobowy i literacki M.R.; L. KAJZER: Rezydencje rodziny Rejów w Oksie; B. PAPROCKI: Dwór w Nagłowicach; L. STARNAWSKI: Dwa wystąpienia M.R. z r. 1543 na tle piśmienniczej produkcji roku; W. URBAN: Rzeczpospolita M.R.; W. WALECKI: Święty R. Dwa przypomnienia o człowieku i o pisarzu; M. WICHOWA: „Żywot człowieka pocziwego” M.R. a pisarstwo Jana Ostrogora II (1565–1622)]. — A. SIERADZKI: Elementy starożytnego kultu: muzyka, taniec i śpiew w Rejowym tłumaczeniu „Psalterza Dawidowego”. *Viribus unitis*. Pozn. 1998. — E. TEODOROWICZ-HELLMAN: O liście podpisanym „ręką własną” M.R. z Nagłowic, czyli o niezbadanych zbiorach polskich w Riksarkivet w Sztokholmie. *Jęz. Pol.* 1998 z. 1/2. — W. URBAN: M.R. na posiedzeniu kapituły krakowskiej. Z dziejów jego kryptoprotestantyzmu do 1550 r. *Kieleckie Studia Filol.* 12 (1998). — A. SIERADZKI: Świat zwierzęcy w „Psalterzu Dawidowym” M.R. *Pozn. Studia Polon.* 5. *Językozn.* 6 (26) (1999). — S. SZTOBRYN: Badania nad myślą pedagogiczną w polskim czasopiśmiennictwie

R

w pierwszych czterech dekadach XX w. Dyskusje wokół M.R. *Chowanna* 2 (1999). — T. ULEWICZ: Iter Romano-Italicum Polonorum. Kr. 1999. — K. MARTYN, P. WILCZEK: Poezja polskiego renesansu. Interpretacje. Kat. 2000. — J. OKONIOWA, J. OKOŃ: Albrecht Dürer, R., Pijalkowski, czyli o sztuce przedstawieniowej i abstrakcyjnej. *Od średniowiecza ku współczesności*. Łódź 2000. — J. SOKOLSKI: Uwagi o antywzorcach zachowań biśladnych w literaturze staropolskiej. *Smak biśladny*. Ożarów 2000. — T. WITCZAK, M.R. „Żywot...” a kres żywota. *Od średniowiecza ku współczesności*. Łódź 2000.

T.W.

REKLEWSKI Wincenty 1786–1812

Urodzony w 1786 we wsi Obręczna koło Opatowa w rodzinie średniej szlachty herbu Gozdawa; syn Józefa, subdelegata grodzkiego sandomierskiego, sędziego pokoju powiatu opatowskiego. Uczył się w szkole podwydziałowej w Słupi Nowej. Od 1804 studiował filozofię na Uniwersytecie Krakowskim. Przyjaźnił się z Andrzejem Brodzińskim, który w swoich „Zabawkach wierszem” (1807) pomieścił kilka jego utworów. Pod koniec 1806 wstąpił do wojska Księstwa Warszawskiego; 12 lipca 1807 awansował do stopnia podporucznika 2 batalionu artylerii pieszej. W 1809 odznaczony został Złotym Krzyżem Virtuti Militari za bitwy pod Sandomierzem i Raszynem; 1 kwietnia awansował do stopnia porucznika, 2 lipca — kapitana. W 1809–1811 dowodził 12 korpusem artylerii pieszej, stacjonującym w Krakowie. Był członkiem loży wolnomularskiej Przesąd Zwyciężony na Wschodzie Krakowa. Razem z braćmi A. i K. Brodzińskimi należał do grupy młodzieży wojskowej interesującej się literaturą, gromadzącej się u R. przy ul. Floriańskiej oraz u Ambrożego Grabowskiego w księgarni Grebla. Od 1812 był poddyrektorem fortyfikacji korpusu inżynierów w Modlinie. W stopniu podpułkownika brał udział w moskiewskiej kampanii napoleońskiej. Po bitwie pod Smoleńskiem, w której odznaczył się walecznością, ciężko zachorował i został przewieziony do lazaretu. Zmarł na przełomie września i października 1812 w Moskwie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

Pienia wiejskie. Kr. 1811. Wybór 10 sielanek przedr. Ż. Pauli pt. Sielanki krakowskie. Kr. 1850 (z Krótką wiadomością o życiu W.R.). Wyd. z r. 1811 podp.: W.R.

Kilka wierszy ogł. z rkpsów: K. Brodziński. *Pam. Warsz.* 1821 t. 19; B. Gubrynowicz. *Pam. Lit.* 1927, przedr. w: *Studia literackie*. Wwa 1935.

Wiersze R. przedr. m.in. w antologiach: *Poeci-legionści*. Wwa [1907]; *Księga wierszy pol.* 1 (1954),

wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 1 (1959); *Ballada pol.* Wr. 1962 BN1, 177; *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło*. Wwa 1981.

O P R A C O W A N I A

NK 6/1 (1970); LP.

K. BRODZIŃSKI: Wiadomość o W.R. *Pam. Warsz.* 1815 t. 1; wyd. nast. w: *Pisma estetyczno-krytyczne*. T. 1. Wwa 1934; *Pisma estetyczno-krytyczne*. T. 2. Wr. 1964. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz. Orgel*. 22 (1866). — M. GA-WALEWICZ: Sylwetki i szkice literackie. Kr. 1888. — Z. HORODYŃSKI: Brodzińskiego lata szkolne. *Kwart. Hist.* 2 (1888). — B. GUBRYNOWICZ: W.R. Szkic literacki. Lw. 1893. — F. KRČEK: Do życiorysu W.R. *Pam. Lit.* 1902. — J. MICHAŁSKI. *Sto lat myśli pol.* 2 (1907). — M. SMOLEŃSKI: Poezja legionów. Kr. 1912. — M. SZYJKOWSKI: Gesneryzm w poezji polskiej. Kr. 1914. — S. MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI: Dzieje wolnomularstwa w Krakowie 1755–1822. Kr. 1929. — M. KRIDL: Poezja w latach 1795–1863. *Dzieje lit. pięknej w Polsce*. Cz. 2. Wyd. 2 Kr. 1936. — Cz. ZGORZELSKI: Duma – poprzedniczka ballady. Tor. 1949. — Cz. HERNAS: W kalinowym lesie. T. 1. Wwa 1965. — A. DOBAKÓWNA: Sielanka polska końca XVIII i pierwszej połowy XIX w. wobec polskiej tradycji gatunku. *Rocz. Hum.* 18 (1970). — TAŻ: Uroda życia. O wierszach W.R. *Tamże* 19 z. 1 (1971). — T. KOSTKIEWICZOWA: Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko. Wwa 1975 i wyd. 2. — J. BRZEZIŃSKI: Wyznaczniki językowostylistyczne poezji sentymentalnej. Zielona Góra 1979. — T. KOSTKIEWICZOWA: Horyzonty wyobraźni. Wwa 1984. — K. ZECHENTER: W.R. *Pisarze regionu świętokrzyskiego*. Kielce 1987. — J. KOLBUSZEWSKI: Taty w literaturze polskiej. Kr. 1982. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 31 (1988–1989). — J. SNOPEK: Prowincja oświecona. Kultura literacka ziemi krakowskiej w dobie Oświecenia 1750–1815. Wwa 1992. — TENŻE: W.R. (1786–1812). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 4. Wwa 1996 [z wyborem wierszy].

E.A.

RESZKA Stanisław 1544–1600

Inna forma nazwiska: Rescius.
Anagram: Sanis recta salus.

Urodzony 14 września 1544 w Buku pod Poznaniem w rodzinie mieszczańskiej; syn Walentego (Stanisława?), który — być może — był rajcą lub burmistrzem poznańskim. Nauki początkowe R. pobierał prawdopodobnie w szkole Lubrańskiego w Poznaniu. Od półrocza letniego 1558 studiował na Akademii Krakowskiej, gdzie jego mistrzem był Jakub Górski. Rok później, z powodu panującej zarazy, opuścił Kraków i udał się na dalsze nauki do Frankfurtu nad Odrą, do Wittenbergi i Lipska. Około 1560 dostał się na dwór Stanisława Hozjusza. Pod jego wpływem zaniechał sympatyżowania z protestantyzmem i stał się gorliwym reprezentantem kontrreformacji. Z Hozjuszem związany był aż do śmierci biskupa (1579). Jako sekretarz, a za-

razem najbliższy powiernik towarzyszył mu w podróżach do Wiednia, Trydentu i Rzymu. W 1571 otrzymał kanonię fromborską, w 1575 przyjął święcenia kapłańskie, w 1583 został dziekanem warszawskim, w 1585 — opatem jędrzejowskim. Tytuł doktora praw uzyskał w Perugii (1579). Do 1582 przebywał w Rzymie, gdzie pełnił obowiązki nieoficjalnego przedstawiciela Kościoła polskiego przy kurii papieskiej. Wezwany do kraju przez Stefana Batorego, już w następnym roku jako sekretarz królewski i wychowawca bratanka króla (późniejszego kardynała, Andrzeja Batorego) wyjechał do Włoch, dokąd udawał się jeszcze parokrotnie w misjach dyplomatycznych. W 1592 został posłem Rzeczypospolitej w Neapolu, gdzie rezydował do końca życia. Swój blisko dwudziestoletni pobyt za granicą wypełnił całkowicie służbą dla kraju i spraw polskich. Utrzymywał rozległe kontakty z wybitnymi osobistościami, byli to m.in. Justus Lipsius, Gerhard Johannes Vossius, Cesare Baronius, Michel de Montaigne, Torquato Tasso — który z wierszowaną dedykacją ofiarował mu egzemplarz poematu „Gerusalemme conquistata”; z rodaków — Marcin Kromer, Stanisław Sokolowski, Piotr Kochanowski, Piotr Skarga, Tomasz Treter. W swoim domu w Neapolu stworzył gościnny ośrodek kulturalny; otaczał opieką polskich studentów, dyplomatów i podróżników. Dla Zygmunta III, od którego otrzymał nobilitację, dokonywał zakupu obrazów do królewskiej kolekcji. Po śmierci Hozjusza, jako jeden z wykonawców testamentu biskupa, doprowadził do utworzenia Kolegium Polskiego w Rzymie; był również wydawcą dzieł swego mistrza i patrona. Pozostawił szereg własnych rozpraw antyreformacyjnych, napisanych w duchu skrajnej ortodoksji. Na największą uwagę zasługuje jego „Diariusz” i dwa autorskie zbiory listów, układające się fragmentami w rodzaj pamiętnika. Zmarł 3 kwietnia 1600 w Neapolu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. De obitu magni Stanislai Hosii cardinalis ode lugubris. Kr. 1580 Druk. Łazarzowa. Przedr. w zbiorze: *Epistola de transitu et dormitione ... S. Hosii*. Paryż 1582; zob. też poz. 4.
2. De rebus gestis Stephani I regis Poloniae ... contra magnum Moschorum ducem narratio. Rzym 1582.
3. Diarium A.D. 1583–1589. Wyd. kryt. J. Czubek. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce* 15 (1915). Wyd. nast. A. Kalinowska pt. S.R. — *Diariusz podróży i korespondencja z l. 1583–1589. Studia Warmińskie* 26 (1989) s. 195–200. Rkps Bibli. Jagiel. sygn. 2199 BB V 1.
4. Stanislai Hosii ... vita. Rzym 1587 druk. Zanetti i Ruffinelli. Wyd. nast. pt. Vita D. Stanislai Hosii.

Oliwa 1690; Gdańsk 1698. Przedr. A. Gorzkowski. *Fontes Neolatini*. Kr. 1999.

Przekł. pol. pt. Świątobliwy sługa Boży Stanisław Hozjusz. Wyd. J. Smoczyński. Pelplin 1938 [1937]. Przekł. niem. Ingolstadt [1591].

5. Spongia, qua absterguntur convitia et maledicta Equitis Poloni contra Iesuitas. Kr. 1590 druk. A. Piotrkowczyk. Wyd. nast.: Ingolstadt 1591; Neapol 1592.

6. Ministromachia. Kr. 1591 Druk. Łazarzowa. Wyd. nast. Kolonia 1592.

7. De atheismis et phalarismis Evangelicorum. Neapol 1596 druk. J. Carlinus i A. Pacis (?).

8. De articulo confederationis haereticorum; Dialogus de turbulenta haereticorum pace in Polonia, quam confoederationem vocant. [Paszkwilec]. Z rkpsu Bibli. UW wyd. T. Wierzbowski: *Wierwsze polityczne i przepowiednie, satyry i paszkwile z XVI w.* Wwa 1907 *Bibl. Zapomnianych Poetów i Prozaików Pol. XVI–XVII w.* z. 24.

Utwory o autorstwie niepewnym

9. Scriptorum Polonici. Powst. najwcześniej 1594. Z rkpsu Bibli. UW ogł. T. Wierzbowski: *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*. T. 1. Wwa 1900. Autorstwo wg wydawcy.

10. Nomina doctorum virorum quos novi, vidi, locutus sum. Ogł. T. Wierzbowski, jw. Autorstwo wg wydawcy.

Przekłady

11. S. Hozjusz: Rozmowa o tym, godzi li się laikom kielicha, księżej żon dopuścić i służbę Bożą językiem przyrodzonym odprawować. Kr. 1553. Przedr. przy poz. 12.

12. S. Hozjusz: Księgi o jasnym a szczyrym Słowie Bożym ... Item Rozmowa o tym [jw. poz. 11] Kr. 1562 druk. Ł. Andrysowic.

Autorstwo przekł. nie jest w pełni udokumentowane; hipotezę o tłum. S.R. wysunął K. Mecherzyński: *Historia wymowy w Polsce*. T. 2. Kr. 1858 s. 59.

13. S. Hozjusz: *Konfederacyjej w Warszawie w r. 1573 ... rozbieranie*. Wyd. J. Czubek; *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*. Kr. 1906. Rkps Bibli. Jagiel. sygn. 82 AA VIII 4.

Prace edytorskie

14. S. Hozjusz: *Opera omnia*. T. 1–2. Kolonia 1584 druk. M. Cholinus.

Korespondencja

15. *Epistolarum liber unus*. Neapol 1594 druk. H. Salvianus.

16. *Epistolarum pars posterior*. Neapol 1598 druk. J.J. Carlinus.

17. Listy (łac. i pol.) wyd. m.in.: z lat 1574–1595 T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 1. Wwa 1900; z 1582–1585 E. Kunze. *Monumenta Poloniae Vaticana* 6 (1938) – 7 (1950); z 1584–1590 A. Grabowski: Starożytności historyczne polskie. T. 2. Kr. 1840; do M. Kromera z 1568–1588 J.A. Kalinowska. *Studia Warmińskie* 20 (1983) s. 245–574; korespondencja z M. Kromerem z 1568–1588 J.A. Kalinowska. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 33 (1988) s. 187–197; do M. Kromera z 1568–1582 pt. Z dworu S. Hozjusza. Oprac. J.A. Kalinowska. Olsztyn 1992.

Inf. o innych listach ogl. i w pozostałych rkpsach – zob. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982) oraz TWÓRCZOŚĆ poz. 3; OPRACOWANIA.

OPRACOWANIA

NK 3 (1964); LP.

Cz. LECHICKI: Mecenat Zygmunta III. Wwa 1932. — H. BARYCZ: Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia. Kr. 1938. — TENŻE: Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. Wr. 1965 (prwdr. 1939). — E. STOCKI: Medicinalia w S.R. diariuszu z lat 1583–1589. *Wiad. Lekarskie* 1968 z. 9. — M. KOROLKO: Klejnot swobodnego sumienia. Wwa 1974. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — E. OZOROWSKI. *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — *Hist. dyplomacji pol.* T. 2. Wwa 1982. — J.A. KALINOWSKA: Korespondencja S.R. Studium z dziejów epistolografii renesansowej. *Biul. Polon.* 28 (1985) nr 1/2 [streszcz. pracy doktorskiej]. — TAŻ: Opinie o świętości sługi bożego kardynała S. Hozjusza w listach S.R. do M. Kromera. *Postanice Warmińskie* Olsztyn 1986 s. 137–141. — B. BILIŃSKI: Dwa epizody: rzymski (1586) i neapolitański (1594) w listach S.R. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 33 (1988) s. 199–214. — J.A. KALINOWSKA: Czterechsetlecie wydania drukiem pierwszej biografii kardynała S. Hozjusza. *Postanice Warmińskie* Olsztyn 1988 s. 98–101. — TAŻ. *Pol. słownik biogr.* 31 (1988). — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od pol. XV do końca XVIII w. T. 2. Olsztyn 1988. — J.A. KALINOWSKA: S.R. (1544–1600) jako humanista i pisarz. *Studia Warmińskie* 27 (1990) s. 235–244. — B. BILIŃSKI: „Laudes Campaniae” e „interviste” agli antichi nella lettera dell’umanista polacco S.R. – Rescio dell’anno 1594. *Rassegna Storica Salernitana* 8 (1991) s. 89 i in. — J. WIESIOŁOWSKI: Młode lata doktora R., burmistrza poznańskiego. *Lekarze. Kron. m. Pozn.* 2001 nr 1.

I.T.

RETTEL Leonard

1811–1885

Urodzony 6 listopada 1811 w Podhajcach w Galicji. Po ukończeniu Liceum Warszawskiego zapisał się w 1830 na Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Debiutował poezjami na łamach *Motyła* (tu m.in.: „Rozkosz przemijająca”; „Poezja życia”. 1830 nr 2), drukował też wiersze w *Pamiętniku dla Plci Pięknej* (1830 t. 1–2). Nale-

żał do sprzyśnięcia Piotra Wysockiego i brał udział w ataku na Belweder. W 1831 wszedł w skład Towarzystwa Partyzantów Polskich. Walczył w 20 pułku piechoty liniowej gen. Józefa Dwernickiego, u niego awansował do stopnia kapitana i za waleczność został odznaczony jednym z sześciu wielkich medali. Po upadku powstania emigrował do Francji. Po krótkim pobycie w Besançon zamieszkał w Paryżu, tu wstąpił do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego (1832) i związał się z węglarstwem. Uznany za belwederczyka, został w lutym 1832 skazany zaocznie przez Sąd Kryminalny w Warszawie na karę śmierci, którą car Mikołaj I zamienił w 1834 na wieczną banicję. R. należał do kręgu bliskich znajomych Adama Mickiewicza, utrzymywał kontakty z Janem Koźmianem i Bohdanem Jańskim. W 1833 został wydalony z Paryża przez władze policyjne za działalność polityczną. W 1834–35 przebywał w Caen, później w Angers i w Brukseli. Około 1836 wrócił do Paryża i podpisał Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Zajmował się publicystyką, krytyką literacką i tłumaczeniami. Był wybitnym znawcą literatury hiszpańskiej, zwłaszcza w zakresie dramatu. Współpracował z czasopismami: *Demokrata Polski* (1837–42; tu m.in.: „O literaturze emigracyjnej” oraz pochlebna recenzja „Beniowskiego” J. Słowackiego. 1841 t. 4), *Pismo Towarzystwa Demokratycznego Polskiego* (1837–44), *Pszonka* (1839–41). Od 1841 związał się z Kolem Andrzeja Towiańskiego i stał się jednym z najgorliwszych jego zwolenników. To spowodowało wykluczenie go z szeregów Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Jako towiańczyk miał jeszcze bliższy kontakt z A. Mickiewiczem, otaczał go czcią i uwielbieniem. W 1848 pomagał przy organizacji Legionu Polskiego we Włoszech. W 1852 jeździł do Szwajcarii do Towiańskiego, a w 1863 — do Hiszpanii jako agent dyplomatyczny Rządu Narodowego. W 1857–61 był korespondentem paryskim *Gazety Warszawskiej* (podpisując się często pseud.: Jan Zamostowski, J. Zam.). Od 1864 był na stałe w Paryżu; w 1864–69 wykładał literaturę polską w Czytelni Polskiej, a w 1869 na kursach i w Stowarzyszeniu Pomocy Naukowej. Wykładał również w Instytucie dla Panien przy Hotelu Lambert. Był bliskim, choć nieujawnionym współpracownikiem pisma *Niepodległość*, wydawanego w Brukseli przez Zygmunta Miłkowskiego (1867–69). Od 1870 był członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, a od 1871 Komitetu Tymczasowego Emigracji. W 1870–75 prowadził stałą rubrykę „Kronika paryska” w *Gazecie Polskiej*. W 1872 ożenił się z Natalią z Loewenhardtów. W 1880 wziął udział w uroczystościach pięćdziesięciolecia rocznicy powstania listopadowego, obchodzonych we Lwowie. Po śmierci żony ostatnie lata życia spędził w Zakładzie św. Kazimierza,

gdzie przebywał również Cyprian Norwid, którego R. wcześniej znalazł (zachowały się listy Norwida do R.). Zmarł 21 marca 1885 w Paryżu; pochowany w grobie zbiorowym na cmentarzu Montparnasse.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Literatura dramatyczna hiszpańska. *Gaz. Warsz.* 1858 nr 218–1859 nr 2 [z przerwami].
2. Wspomnienie o Mickiewicu. *Powst. po 1867.* *Fragm.* ogl. P. Chmielowski; A. Mickiewicz. T. 3. Wwa 1886 s. 454; inne fragm. ogl. S. Pigoń. W: A. Mickiewicz: *Dzieła wszystkie*. T. 16. Wwa 1933 s. 272 i nast. Cały tekst ogl. z autografu S. Kawyn. *Prace Polon.* S. 13 (1957).
3. Przedmowa. W: A. Gorecki: *Pieśni*. Paryż 1868. Tu obszerny szkic o utworach Goreckiego.
4. Karol Różycki. *Nekrolog. Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu 1870–1872* i odb. Pozn. 1872. Wyd. popr. pt. *Wspomnienie o Karolu Różyckim*. Kr. 1894.
5. Cyryl i Metody. *Streszczenie najnowszych poszukiwań*. Paryż 1871.
6. Przedmowa. W: A. Mickiewicz: *Pisma polityczne francuskie w tłumaczeniu polskim*. Paryż 1890.

Przedr. wiersza: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Przekłady

7. I. Domeyko: *Araukania i jej mieszkańcy*. *Wspomnienia z podróży po południowych prowincjach Rzeczypospolitej Chilijskiej*. Tłumaczone z hiszpańskiego przez... Wil. 1860. Podp. tłum.: Jan Zamostowski.
8. A. Mickiewicz: *Historia Polski w głównych jej zarysach*. T. 1. Paryż 1871. Wyd. nast. pt. *Historia Polski*. W: A. Mickiewicz: *Dzieła*. Wyd. zupełne przez dzieci autora dokonane. T. 10. Paryż 1880. Tu: *Przedmowa tłumacza*; podp.: L.R. Jest to wyciąg z wykładów w Collège de France przygotowany przez A. Lévy'ego za życia poety i wyd. pt. *Histoire populaire de Pologne*. Paris 1867.
9. A. Mickiewicz: *Artykuły z dziennika Tribune des Peuples*. W: *Dzieła*. Wyd. zupełne przez dzieci autora dokonane. T. 6. Paryż 1880. Tu: *Wstępne słowo tłumacza*; podp.: L.R.
10. A. Mickiewicz: *Rzut oka na poemat „Dziady”*. W: *Dzieła*. Wyd. zupełne przez dzieci autora dokonane. T. 5. Paryż 1880. Podp. tłum.: L.R.

Praca edytorska

11. A. Mickiewicz: *Pierwsze wieki historii polskiej*. W: *Dzieła*. Wyd. zupełne przez dzieci autora dokonane. T. 4. Paryż 1868. Wyd. nast.: Paryż 1869; Paryż 1876. Tu: *Przedmowa*; podp.: L.R.

O P R A C O W A N I A

NK (1972); LP.

[Z. MIKOWSKI] T.T. *Jeż: Sylwety emigracyjne*. Lw. 1904. — W. TOKARZ: *Sprzysiężenie Wysockiego i Noc listopadowa*. Wwa-Kr. 1925. Wyd. nast. Wwa 1980. — S. KAWYN: *Praca L.R. o Mickiewicu*. *Prace Polon.* S. 13 (1957) i nadb. — M. STRZAŁKOWA: *Początki nowoczesnej hispanistyki polskiej*. L.R. (1811–1885). W: *Studia polsko-hiszpańskie*. Kr. 1960. — M. TYROWICZ: *Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832–1863*. Wwa 1964. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1832–1834* (1966), 1834–1840 (1996), 1840–1844 (1968), 1844–1847 (1975). — S. KALEMBKA: *Czasopiśmiennictwo emigracji popowstaniowych XIX wieku. Prasa pol. w l. 1661–1864*. Wwa 1976. — R. GERBER: *Studencki Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831*. Wr. 1977. — S. GOSZCZYŃSKI: *Dziennik Sprawy Bożej*. T. 1–2. Wwa 1984. — B. KONARSKA: *Pol. słownik biograf.* 31 (1988–1989).

H.G.

REYMONT Władysław Stanisław 1867–1925

Właściwie: Stanisław Władysław Rejment.

Urodzony 7 maja 1867 we wsi Kobile Wielkie (pow. Radomsko); syn Józefa Rejmenta, miejscowego organisty, i Antoniny z Kupczyńskich. Od 1868 mieszkał z rodzicami w Tusznynie pod Łodzią. Wyrastał w domu o silnych tradycjach patriotycznych; bracia matki walczyli w powstaniu styczniowym, ona sama pełniła funkcję kuriera. Uczył się przy starszym rodzeństwie, przysposobiany przez ojca do zawodu organisty. Był dzieckiem trudnym, popadał w konflikty z ojcem i w 1880 został oddany „do terminu” jako uczeń krawiecki. Zamieszkał w Warszawie w domu szwagra, Konstantego Jakimowicza, właściciela magazynu krawieckiego, męża najstarszej siostry, Katarzyny. Do grudnia 1883 uczęszczał do Warszawskiej Niedzielnej Szkoły Rzemieślniczej. Dużo czytał, często bywał w teatrze. Z 1883–84 pochodzi jego młodzieńcze (nieogłoszone) poezje. W 1884 uzyskał dyplom czeladnika krawieckiego. Pracy w zawodzie nie podjął, lecz w maju tego roku uciekł z domu siostry i wraz z przyjacielem szkolnym, Edwardem Oleśniewiczem, zaangażował się do prowincjonalnego zespołu teatralnego. Wydalony przez władze rosyjskie na rok z Warszawy (jako podejrzany o kontakty z ruchem socjalistycznym) został odesłany pod opiekę rodziców. Ponownie uciekł i wstąpił do objazdowej trupy aktorskiej. Pod pseudonimem Urbański występował w Ozorkowie, Łęczycy, Gostyninie, Turku, Ciechanowie, Lublinie i w Puławach. Do 1890 jeszcze parę razy wiązał się z teatrem; grał w Olkuszu, Łęczycy, Wolbromiu i Piotrkowie. Jego doświadczenia teatralne znalazły odbicie w późniejszych opowiadaniach z życia ak-

torów (m.in. we „Franku”, „Adeptce” i w jej powieści 1888 w wersji „Komediantce”). Od 1886 do końca 1888 przebywał w Wolbórcu, dokąd przenieśli się rodzice; napisał wtedy pierwsze opowiadania. W 1889 podjął pracę dozorcę plantowego na kolei, na linii Krosnowa – Rogów – Krężce – Lipce, i z przerwami — gdyż kilkakrotnie porzucał to zajęcie — pozostawał tam do 1893. Skrajnie trudne warunki materialne były przyczyną, że w połowie 1892 zachorował na głodowe zapalenie kiszek; leczył się w szpitalu w Skierniewicach. Tymczasem zaniechał marzeń o karierze aktorskiej, a ponieważ odczuwał brak wykształcenia, więc by móc się uczyć, zamierzał wstąpić do seminarium duchownego bądź nowicjatu zakonu paulinów w Częstochowie. Nadal wiele czytał, notował obserwacje, wrażenia, pisał opowiadania i dramaty. Interesował się spirytyzmem i w roli medium wyjeżdżał do Wrocławia i Wiednia. Pod koniec 1892 zadebiutował szkicem „Wigilia Bożego Narodzenia” (*Mysł* nr 24 z 25 grudnia) i zamieszczoną korespondencją w *Głosie* (1892 nr 49, pod pseud. Książek). Pierwsze sukcesy literackie oraz pozytywna opinia Ignacego Matuszewskiego o jego utworach zadecydowały ostatecznie o porzuceniu zajęcia na kolei. W grudniu 1893 zamieszkał w Warszawie, postanawiając oddać się pracy literackiej. Związany był ze środowiskiem i ideologią *Głosu* i tu ogłosił (1893–94) korespondencje z prowincji oraz dwa opowiadania. Również inne pisma warszawskie zaczęły drukować jego utwory. Reportaż „Pielgrzymka do Jasnej Góry” (ogłoszona w *Tygodniku Ilustrowanym* w 1894) zwróciła uwagę na jego talent pisarski. W lipcu tego roku, zaproszony przez Józefa Drzewieckiego, lekarza, wyjechał przez Berlin do Londynu; w drodze powrotnej zatrzymał się na dłużej w Paryżu. Jesienią przebywał w Wolbórcu, pisał — przyjętą na łamy *Kuriera Codziennego* — „Komediantkę”. W 1895 odbył z Jakimowiczami wycieczkę do Włoch. Po powrocie pracował nad „Fermentami”. Wkrótce otrzymał zamówienie na powieść o Łodzi i w początkach 1896 zbierał w tym mieście materiały. Od jesieni 1896 do 1899 przebywał głównie we Francji — w Paryżu (gdzie mieszkał z Janem Lorentowiczem i gdzie zetknął się z polskim środowiskiem artystycznym) i w Ouarville pod Chartres (w gościnie u polskiego lekarza, Henryka Gierszyńskiego). Intensywnie pracował nad „Ziemią obiecaną”, drukowaną w fragmentach (1897–98) w *Kurjerze Codziennym* i *Nowej Reformie*. Ta realistyczna powieść o życiu przemysłowej Łodzi oraz wydany w 1897 pierwszy tom opowiadań potwierdziły jego pozycję świetnego epika obdarzonego wyjątkowym zmysłem obserwacji i darem opisywania. Zawarł umowę z Józefem Wolffem na nową powieść „Chłopi”. Lato 1898 spędził w Assern na Łotwie, przypuszczalnie w towarzystwie

narzeczonej, Aurelii z Szacsznajdrów Szablowskiej. Na początku 1900 leczył w Zakopanem zdrowie nadszarpnięte wyteżoną pracą. W lipcu uległ poważnej kontuzji w katastrofie kolejowej we Włochach pod Warszawą. Przebyty wstrząs nerwowy i uciążliwe leczenie spowodowały roczną przerwę w pracy twórczej. W 1901 uzyskał od kolei odszkodowanie (ok. czterdziestu tysięcy rubli), co zapewniło mu niezależność finansową. W lipcu roku następnego poślubił A. Szablowską (po unieważnieniu jej poprzedniego małżeństwa) i wraz z żoną wyjechał do Francji. Parę miesięcy wypoczywał w Beg-Meil w Bretanii, później na dłużej zatrzymał się w Paryżu. Pracował nad nową redakcją „Chłopów”, drukowanych w *Tygodniku Ilustrowanym* (1902–08). Powieść przyniosła mu uznanie krytyki i środowisk twórczych, wysuwając na czołowe miejsce wśród pisarzy. W 1909 otrzymał za nią nagrodę Lewentala, a w Paryżu staraniem Stowarzyszenia Franko-Polskiego zorganizowano bankiet na jego cześć. Wiele podróżyował, głównie do Francji i Włoch, przyjeżdżając również do kraju. W 1907 wziął udział w uroczystościach jubileuszowych Elizy Orzeszkowej w Grodnie; w 1909 spędził z pisarką lato we Florianowie, majątku Tadeusza Bochwica. Od 1908 pracował nad trylogią historyczną „Rok 1794”. Próbował gospodarować w zakupionej w 1912 Charlupi Wielkiej koło Sieradza. W 1913 uczestniczył w zjeździe chorwacko-słoweńskim w Lublanie. Podczas I wojny światowej mieszkał przeważnie w Warszawie, gdzie brał udział w pracach Wydziału Dobroczynności Rady Głównej Opiekuńczej. W 1917 został prezesem Warszawskiej Kasy Literackiej. W tym samym roku otrzymał za „Chłopów” od Akademii Umiejętności nagrodę literacką im. M. Reja, a w rok później Akademia zgłosiła jego kandydaturę do literackiej Nagrody Nobla. Delegowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, odbył w 1919 podróż do Stanów Zjednoczonych, gdzie wygłaszał odczyty w ośrodkach polonijnych. W rok później znalazł się tam ponownie w celu uzyskania poparcia dla rozpisanej przez rząd polski pożyczki narodowej. Gromadził zarazem materiały do planowanej powieści o życiu emigrantów chłopskich w Ameryce. W początkach 1920 nabył w Poznańskim majątek Kolačzkowo. Spędzał w nim zazwyczaj lato, zimą przenosząc się do Warszawy. W 1921 otrzymał Order Odrodzenia Polski za zasługi na niwie literatury. Zimą 1923 spędził na kuracji w Nicei. Pod koniec 1924 została przyznana mu Nagroda Nobla (polskim kontrkandydatem był Stefan Żeromski). Ze względu na zły stan zdrowia — nasilającą się chorobę serca — nie mógł pojechać do Sztokholmu na uroczystość jej wręczenia. Do maja roku następnego leczył się na południu Francji. Przed powrotem do kraju wziął udział w przyjęciu zorganizowanym

na jego cześć w Paryżu. Lato spędził w Kołaczkowie. Zgłosił akces do Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast” i mimo ciężkiej choroby był obecny na dożynkach w Wierchosławicach, rodzinnej wsi Wincentego Witosa. Zmarł 5 grudnia 1925 w Warszawie; pochowany w Alei Zasłużonych na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pielgrzymka do Jasnej Góry. Wrażenia i obrazy. Wwa 1895. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1988; przedmowa B. Koc. Wwa 2000. Przedr. w poz. 21, 26, t. 18, 28 t. 1, 29 t. 1, 31 (wyd. 2).

Przekł.: czes. 1906, franc. 1933.

2. Komediantka. Powieść. *Kur. Codz.* 1895 nr 179–355 z przerwami. Wyd. osob. Wwa 1896. Dodruk. Wwa 1897. Wyd. nast. m.in.: wyd. 7 Wwa 1949 (poz. 29 t. 2); wyd. kryt. pod red. Z. Szweykowskiego, oprac. T. Jodelka, I. Orlewiczowa. Wwa 1961 (tu także pierwsza red. powieści pt. *Adeptka*); wyd. 5 [właśc. 12] oprac. jw. Wwa 1968; wyd. 6 Wwa 1989. Przedr. w poz. 28 t. 2–4, 31 [t. 3], 33 t. 1.

Przekł.: ang. 1920, bułg. 1908, czes. 1908, niem. 1963, ros. 1911, słowac. 1968, ukr. 1959.

A d a p t a c j a filmowa: ekran. 1986. Scenariusz (na podstawie *Komediantki i Fermentów*) i reżyseria J. Szwiernia.

3. Fermenty. Powieść. Wwa 1897. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 9] wyd. kryt. pod red. Z. Szweykowskiego, oprac. T. Jodelka i I. Orlewiczowa. Wwa 1962 (tu także pierwsza red. powieści pt. *W jarzmie*); wyd. 3 [właśc. 11] oprac. jw. Wwa 1968. Przedr. w poz. 26 t. 10–11, 28 t. 5–8, 29 t. 3–4, 31 t. [4], 33 t. 2.

Przekł.: niem. 1963, ros. 1911.

A d a p t a c j a filmowa: ekran. 1986 (zob. poz. 2).

4. Spotkanie. Szkice i obrazki. Wwa 1897. Wyd. 2 Wwa 1906.

Tu m.in.: Suka. Szkic. Powst. 1891. Ogl. *Prawda* 1894 nr 22–24. Wyd. osob. Wwa 1967 (wraz z: Tomek Baran). Przedr. w poz. 26 t. 8, 28 t. 9, 29 t. 5, 30, 31 [t. 1], 32. — Tomek Baran. Szkic. *Ateneum* 1895 t. 3 s. 424–458. Wyd. osob. [zmien.] Wwa 1907. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1948; Wwa 1967 (wraz z: Suka). Przedr. w poz. 26 t. 8, 28 t. 10, 29 t. 5, 30, 31 [t. 1], 32.

Przekł.: czes. 1913, niem. 1959, serb.-chorw. 1933, słow. 1929.

5. Ziemia obiecana. Powieść. *Kur. Codz.* 1897 nr 2–176, 209–350, 1898 nr 183–243; *Nowa Reforma* 1897 nr 19–148, 184–234, 1898 nr 1–19, 168–209. Wyd. osob. zmien. T. 1–2. Wwa 1899. Wyd. nast. m.in.: wyd. [10] wyd. kryt. pod red. Z. Szweykowskiego, oprac. T. Jodelka, I. Orlewiczowa. Wwa 1965; wyd. 5 [właśc. 11] oprac. jw. Wwa 1970; wyd. 10 oprac. jw. Wwa 1992; oprac. B. Mazan Łódź 1987; oprac. M. Popiel. Wr. 1996 *BN 1*, 286; Wwa 2000. Przedr. w poz. 26 t. 6–7, 28 t. 13–18, 29 t. 6–7, 31 t. [5–6], 33 t. 3.

Przekł.: ang. 1927, czes. 1903, duń. 1945, estoń. 1936, holend. 1926, fiń. 1937, litew. 1929, lotew. 1965, niem.

1916, ros. 1911, serb.-chorw. 1932, szwedz. 1919, węgier. 1932, włos. 1933.

A d a p t a c j e: ekran. 1927, 1975, sceniczna (TV) 1972.

6. Lili. Żaloszna idylla. Wwa 1899. Przedr. w poz. 15 wyd. 2 i 3, 26 t. 16, 28 t. 11, 29 t. 5, 31 t. [5–6], 33 t. 3.

Przekł.: bułg. 1927, czes. 1926.

7. Sprawiedliwie. Szkic powieściowy. Z przedmową T. Jeske-Choińskiego. Wwa 1899. Wyd. nast. m.in. wyd. [9] Wwa 1970. Przedr. w poz. 11, 26 t. 1, 28 t. 12, 29 t. 8, 30, 31 [t. 1].

Przekł.: bułg. 1926, czes. 1912, estoń. 1927, franc. 1925, hiszp. 1930, portug. 1942, ros. 1925, słowac. 1970, słow. 1927, włos. 1925.

8. W jesienną noc. [Opowiadania]. Wwa 1900. Tu m.in.: W porębie. *Głos* 1895 nr 5. Wyd. osob. Kr. 1907 (wraz z: *Przy robocie*). Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Wwa 1931 (współwyd. jw.). Przedr. w poz. 12, 19, 26 t. 8, 28 t. 48, 29 t. 8, 30, 31 [t. 2]. — *Przy robocie*. *Głos* 1895 nr 10–12. Wyd. osob. Kr. 1907 (wraz z: *W porębie*). Wyd. nast. m.in. wyd. 4 Wwa 1931 (współwyd. jw.). Przedr. w poz. 12, 19, 26 t. 19, 28 t. 48, 29 t. 8, 30, 31 [t. 1].

9. Komurasaki. Żaloszna historia o pękniętym porcelanowym sercu japońskim. Wwa 1903. Prwdr. w poz. 21, 29 t. 13.

10. Chłopi. Powieść współczesna. Cz. 1: Jesień. Cz. 2: Zima. Cz. 3: Wiosna. Cz. 4: Lato. Ogl. całości *Tyg. Ilustr.*: cz. 1 – 1902 nr 3–52 z przerwami; cz. 2 – 1903 nr 2–43; cz. 3 – 1905 nr 1–52, 1906 nr 2, 5; cz. 4 – 1908 nr 1–52 z przerwami. Wyd. osob. t. 1. Kr. 1902; t. 1–2. Wwa 1904; [t. 3]. Wwa 1906; t. 4. Wwa 1909 oraz wyd. nast. poszczególnych tomów. Wyd. nast. całości m.in.: wyd. 6 popularne. T. 1–4. Wwa 1925. Oprac. tekstu i przypisy M. Rzewuskiej. Wwa 1952; Oprac. T. Jodelka-Burzecki i I. Orlewiczowa. Wwa 1970; wyd. 21 Wwa 1972; wyd. 27 Wwa 1979; wyd. 32 Wwa 1990; oprac. F. Ziejka. Wr. 1991 *BN 1*, 279, wyd. 2 poszerz. Wr. 1999; posłowie J. Bachórz. Wwa 1999. Przedr. w poz. 26 t. 2–5, 28 t. 25–35, 29 t. 9–10, 31 [t. 7–8], 33 t. 4–7. Przekł.: ang. 1924–1925 (wyd. skróc.), bułg. 1933, chiński 1951, czes. 1920–1921, duń. 1925–1927, estoń. 1929–1934, fiń. 1949, flaman. 1960–1961, franc. 1925, hebr. 1928, hinduski ok. 1925, hiszp. 1926, holend. [1926], islandzki 1949, jap. 1925–1926, litew. 1937–1938, lotew. 1913, niem. 1912, ros. 1910–1912, rum. 1965, serb.-chorw. 1928–1935, słowac. 1926, słow. 1931, szwedz. 1920–1924, ukr. 1909 (przekł. autoryzowany), węgier. 1929, włos. 1928–1931, żyd. 1926 (skróc.).

A d a p t a c j e teatr.: (autorska) Wyst. Wwa 1906; oprac. J. Zawieyski. Wyst. Wwa 1926; oprac. K. Berwińska, K. Wróblewska. Wyst. Wwa 1966; libretto operowe oprac. jw. Wyst. Wwa 1974.

Ekran. 1922, 1973.

11. Przed świtem. [Opowiadania]. Wwa 1902. Wyd. 2 Wwa 1910.

Tu m.in.: Pewnego dnia. Wyd. osob. Kr. 1907. Wyd. nast. m.in. wyd. 6 Kr. 1947. Przedr. w poz. 26 t. 8, 28 t. 48, 29 t. 8, 30, 31 t. [2].

12. Z pamiętnika. [Opowiadania]. Wwa 1903.
13. Wampir. Powieść. *Kur. Warsz.* 1904 nr 2-76 (pt. We mgłach); *Słowo Pol.* 1904 nr 48-175 (pt. jw.); *Dzienn. Pozn.* 1904 nr 7-77 (pt. We mgle). Wersja zmien. *Kur. Litew.* 1910 nr 2-91 (druk nieukończony). Wyd. osob. Wwa 1911. Wyd. nast. m.in.: wyd. 6 Wwa 1950 (poz. 29 t. 15) — tu w nocy edyt. fragm.: Zakończenie „Wampira” w prwdr.; Wwa 1986. Przedr. w poz. 26 t. 15, 28 t. 22-23, 33 t. 8. Przekł.: czes. 1914, hiszp. 1931, łotew. [przed. 1939], niem. 1914, ros. 1911, serb.-chorw. 1919.
14. Z ziemi lez i krwi ... Opowiadanie na tle prawdziwego zdarzenia. *Ilustr. Pol.* 1902 nr 18-20 (pt. Matka. Opowieść). Wyd. osob. Kr. 1904. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1918; Budapeszt [ok. 1940]. Przedr. w poz. 21 (pt. Matka).
15. Burza. [Opowiadania]. Wwa [1907]. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1912 (pt. Ave patria); wyd. 3 Wwa 1914 (pt. jw.); Gdańsk 1979. Tu m.in.: Ave patria, morituri te salutant... Wyd. osob. Wwa 1924 (wraz z: Los toros). Wyd. nast. m.in. wyd. 5 Wwa 1938 (współwyd. jw.). Przedr. w poz. 26 t. 16, 28 t. 36, 29 t. 13. (Przekł. esper. 1909). — Los toros. Wyd. osob. i przedr. jw. Przekł. czes. 1910 (całość zbioru).
16. Na krawędzi. Opowiadania. Wwa 1907. Wyd. 2 Wwa 1915.
17. Z ziemi chełmskiej. Wrażenia i notatki. Wwa 1910. Wyd. nast. m.in.: wyd. 10 Wwa 1938; Rzym 1945 (wraz z: Sprawiedliwie). Wwa 1998. Przedr. w poz. 26 t. 18, 28 t. 24.
18. Marzyciel. Szkic powieściowy. — Senne dzieje. — W pruskiej szkole. — Przysięga. Wwa 1910.
19. O zmierzchu. [Opowiadania]. Wwa 1911.
20. Rok 1794. Powieść historyczna. [Trylogia: cz. 1. Ostatni Sejm Rzeczypospolitej; cz. 2. Nil desperandum; cz. 3. Insurekcja]. Ogl. cz. 1: *Tyg. Ilustr.* 1911 nr 48-51, 1912 nr 1-52; cz. 2: 1913 nr 1-52; cz. 3: 1915 nr 1-52 (pt. W Warszawie); fragm. cz. 4: 1917 nr 19 (pt. Wymarsz kosynierów. Z powieści Kościuszko). Wyd. osob. zmien.: [cz. 1] Wwa 1913 (pt. Rok 1794. Ostatni Sejm Rzeczypospolitej. Powieść historyczna); wyd. nast.: Wwa 1916; [cz. 2] Wwa 1916 (pt. Rok 1794. Nil desperandum. Powieść historyczna; zawiera 2 i 3 część prwdr. czasopiśmienniczego); wyd. nast. Wwa 1917; [cz. 3] Wwa 1918 (pt. Rok 1794. Insurekcja. Powieść historyczna; tu wszedł fragm. z części 4 pt. Wymarsz kosynierów). Wyd. całości m.in.: Wwa 1924-1925 (poz. 26 t. 12-14); wyd. 4 Wwa 1927-1931 (jw.); wyd. 5 Wwa 1933 (poz. 28 t. 37-45); wyd. 6 Wwa 1949 (poz. 29 t. 17-19); Wwa 1980 (poz. 33 t. 9-11). Ponadto wyd. osob. fragm. powieści. Przekł.: czes. 1925, litew., niem. 1917 [cz. 1-2], całość 1936, ros. 1929 [cz. 1], słowen. 1952.
21. Przysięga. Nowele. Pozn. 1917. Wyd. nast. Wwa 1925.
22. Za frontem. Wwa 1919. Wyd. nast. pt. Pęknięty dzwon, m.in.: Lw.-Pozn. 1925; wyd. 4 [właśc. 5] Pozn. [1938]. Przekł. czes. 1921 (całość zbioru).
23. Bunt. Baśń. *Tyg. Ilustr.* 1922 nr 27-52. Wyd. osob. zmien. Wwa 1924. Przedr. w poz. 28 t. 46-47, 29 t. 20. Przekł.: holend. 1928, niem. 1926.
24. Osądzona. Dwie powieści. Wwa 1923. Tu: Osądzona. (Przedr. w poz. 29 t. 20). — Księżniczka. (Przedr. jw.).
25. Legenda. Wwa 1924 (z drzeworytami W. Skoczyłasa). Przedr. w poz. 29 t. 13.
- Wydania zbiorowe i wybory twórczości
26. Pisma. Wyd. zbior. zupełne ze wstępem A. Grzymały-Siedleckiego i portretem autora. T. 1-20. Wwa 1921-1925. Niektóre tomy miały wyd. następne.
27. Krosnowa i świat. Nowele. Z przedmową A. Grzymały-Siedleckiego. Wwa 1928.
28. Pisma. Wyd. zbior. zupełne ze wstępem Z. Dębickiego. T. 1-48. Wwa 1930-1934.
29. Pisma. Z przedmową Z. Szweykowskiego. Oprac. i do druku przygotował A. Bar. T. 1-20. Wwa 1948-1952. Kolejne utwory opatrzone posłowiem i notą edytorską.
30. Wybór nowel. Wybór i posłowie L. Sobierajski. Wwa 1954. Wyd. 2 pt. Sprawiedliwie i inne opowiadania. Wwa 1956.
31. Dzieła wybrane. Wybór i red. H. Markiewicz i J. Skórnicki. [T. 1-11]. Kr. 1955-1956. Wyd. 2 t. 1-12. Wwa 1957.
32. Nowele wybrane. Posłowie: A. Brodzka. Przepisy: I. Orlewiczowa. Wwa 1958. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1967; wyd. 3 Wwa 1972.
33. Pisma. Wyd. kryt. pod red. Z. Szweykowskiego [do 1978]. Oprac. i przygotowali do druku T. Jodelka-Burzecki i I. Orlewiczowa. T. 1-11. Wwa 1968-1980.
- Ponadto wybory nowel: Pewnego dnia i inne nowele. Wwa 1990; Suka. Wybór opowiadań. Łódź 1993.
- Wydania zbiorowe i wybory w językach obcych
34. Povidky. Tłum. V. Prokop. Praga 1907 (czes.).
35. Na grani. Tłum. E. Leontiewa, J. Leontiew. Petersb. 1908 (ros.).
36. Wstriezca i drugije rasskazy. Tłum. E. Zagórski. Moskwa 1910. Wyd. 2 Moskwa 1911 (ros.).
37. Połnoje sobranije soczinenij. T. 1-7. Moskwa 1910-1912 (ros.).

38. Sobranije soczinienij. T. 1–12. Moskwa 1911–1912 (ros.).
39. Za soumraku a jiné povídky. Tłum. J. Rypáček. Praga 1919 (czes.).
40. Polnische Bauernnovellen. Tłum. J.P. d'Ardeschah [J.P. Kaczkowski]. München 1919 (niem.).
41. De lyckliga och andra noveller. Tłum. E. Wester. Stockholm 1925 (szwedz.).
42. Spisy. T. 1–16. Praga 1925–1929 (czes.).
43. Quelques pages de... Tłum. F.L. Schoell. Paris 1928 (franc.).
44. Izabrana dela. Tłum. L. Knežević. T. 1–2. Beograd 1929 (serb.-chorw.).
45. Par une nuit d'automne et autres contes. Tłum. F.L. Schoell. Fribourg 1944 (franc.).
46. Kučka. Tłum. B.R. Cirlić, L. Knežević. Sarajevo 1952 (serb.-chorw.).
47. Rasskazy. Tłum. M. Abkina. Wstęp J. Kagarlicki. Moskwa 1953 (ros.).
48. Népitélet. Elbeszélések. Tłum. I. Mészáros. Budapest 1957 (węgier.).
49. Tuan – pien siao – szuo – tsi. Tłum. Tsin Si-tsia, Szy Tsy-žen. Pekin 1959 (chiński.).
50. In der Herbstnacht. Tłum. J.P. Ardeschah [J.P. Kaczkowski], H. Bereska, O. Mallek. Leipzig 1963 (niem.).
51. „A lei de cnuțe” e contos. Tłum. V. Cavalcanti. Rio de Janeiro 1963 (portug.).
52. E' giusto! e altre opere. Tłum. E. Lo Gatto. Milano [1966] (ze wstępem J. Trypućki) (włos.).
53. Fiu de nobili. Tłum. i przedm. S. Velea. București 1967 (rum.).

Korespondencja

Koresp. i mater. m.in. w zbiorach Ossol., Bibl. Jagiel., Bibl. Nar. Ogl. m.in.:

54. R. we Francji. Listy do tłumacza „Chłopów” Franc-Louis Schoella. Oprac. B. Miazgowski. Wwa 1967 [13 listów z 1919–1925].

55. R. w Ameryce. Listy do Wojciecha Morawskiego. Oprac. i wstępem opatrzył L. Orłowski. Wwa 1970 [48 listów z 1907, 1919–1925].

56. Listy W.S.R. do Henryka Gierszyńskiego. Oprac. Z. i H. Skwarczyńscy. *Prace Polon.* S. 30 (1974).

57. T. Jodelka-Burzecki: Śladami R. we Włoszech. *Przegl. Hum.* 1974 nr 3 [15 listów R. i jego żony Aurelii do Julii Niemierzy z 1919–1925].

58. T. Jodelka-Burzecki: Z dziejów przyjaźni R. z Makuszyńskimi. *Przegl. Hum.* 1975 nr 12 [14 listów z 1910–1925].

59. Listy do rodziny. Zebrali, oprac. i przygotowali do druku T. Jodelka-Burzecki i B. Kocówna. Wstęp i przypisy B. Kocówna. Wwa 1975 [270 listów m.in. do Mieczysława Jakimowicza, Katarzyny Jakimowiczowej, Marii Jakimowiczowej, Józefa

i Kamili Munkiewiczów, Franciszka Reymonta, Wincentego Szczęsnajdra].

60. Miłość i katastrofa. Listy do Wandy Szczukowej. Oprac. T. Jodelka-Burzecki. Wwa 1978 [24 listy z 1900–1901].

61. Listy do Wandy Toczyłowskiej z l. 1907–1912. Oprac. B. Koc. Wwa 1981 [34 listy z 1907–1908, 1910, 1912].

62. Do Kornela Makuszyńskiego 11 listów z 1910–1925. Ogl. J. Kowalczykówna. *Akcent* 1986 nr 2–3.

63. Do Marii Maciejowskiej z 1902–1909. Ogl. B. Fert. *Kieleckie Studia Filol.* 11 (1997) – 12 (1998).

64. List o E. Rejmena do W.S.R. w Ameryce czyli wojenne pielgrzymki ludzkie i nieludzkie. *Ruch Lit.* 1998 z. 6.

65. W.S.R. pod znakiem „panteizmu druku”. Fragment korespondencji z firmą Gebethner i Wolff. Oprac. B. Koc. Wwa 2000.

OPRACOWANIA

NK 15 (1978); LP.

J. KRZYŻANOWSKI: W.S.R. Twórca i dzieło. Lw. 1937. — L. BUDRECKI: W.R. Zarys monograficzny. Wwa 1950. — M. RZEWUSKA: „Chłopi” R. Wwa 1950. — CH. MOELLER: R. ou le lyrisme de la terre promise. W: *Littérature du XXe siècle et christianisme*. T. 3. Tournai-Paris 1958 i wyd. nast. — E. KOVÁCS: R. Budapest, 1961. — S. VELEA: R. București 1966. — K. WYKA: Próba nowego odczytania „Chłopów”. *Pam. Lit.* 1968 nr 2. — *Prace Polon.* S. 24 (1968) [nr poświęcony W.S.R.]. — S. LICHANŃSKI: „Chłopi” W.S.R. Wwa 1969; wyd. 2 Wwa 1971; wyd. 3. Wwa 1987. — K. WYKA: Problemy czasowości w „Chłopach” R. W: O potrzebie historii literatury. Wwa 1969. — M. WARNEŃSKA: Medium piszące. Łódź 1970. — B. KOCÓWNA: R. Opowieść biograficzna. Wwa 1971; wyd. 2 Wwa 1973; wyd. uzup. i popr. Wwa 2000. — H. DZENDEL: O R. wspomnienia. Wwa 1972. — J.R. KRZYŻANOWSKI: W.S.R. New York 1972. — S. VELEA: W.R. W: *Scritori polonezi, Bucuresti* 1972. — S. TALIKOWSKI: R. w kręgu rodzinnym. Łódź 1973. — K. WYKA: *Obraz Lit. pol.* S. 5 t. 3. (1973) [zestawienie bibliogr. oprac. i. Kleszczowa]. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — B. KOCÓWNA: Pokłosie roku Reymontowskiego. *Pam. Lit.* 1974 z. 1. — *R. Z dziejów recepcji twórczości*. Wwa 1975 [tu m.in.: J. JAROWIECKI: Uwagi o powieści historycznej W.S.R.; K. WYKA: Reymontowska mapa polskiej prowincji]. — J. RURAWSKI: R. Wwa 1977; wyd. 2 Wwa 1988. — T. JODELKA-BURZECKI: R. przy biurku. Z zagadnień warsztatu pisarskiego. Wwa 1978. — *Żeromski i R.* Wwa 1978 [tu m.in.: J. DETKO: Temat wielkiego miasta w twórczości Żeromskiego i R.]. — W. KOTOWSKI: Pod wiatr. Młodość R. Łódź 1979. — K. WYKA: R., czyli ucieczka do życia. Oprac. B. Koc. Wwa 1979. — M. POPIEL: Impresjonizm i ekspresjonizm w „Ziemi obiecanej” W.S.R. (Rekonians). *Zesz. Nauk. UJ. Prace Historycznolite* 1980 z. 39. — D. BIENKOWSKA: Literatura piękna jako element stylizacji językowej w twórczości W.R. *Prace Polon.* S. 39 (1983). — Z. ANDRES: Faktografia i mity. Rzeszów 1984.

- S. LICHANŃSKI: W.S.R. Wwa 1984 *Bibl. Polon.* — M.J. MIKOŚ, D. MULRODY: Wpływ „Chłpów” R. na „Pożądanie w cieniu wiazów” O’Neill. *II Kongres uczonych pol. pochodzenia*. Wr. 1984. — I. CSAPLÁROS: A lengyel irodalom magyarországon. Budapest 1985. — W. KOTOWSKI: Narodziny „Ziem obiecanej”. *Osnowa* 1985 nr 13/14. — Z. OLSZEWSKI: Michał od cyganów. Kr. 1985. — G. WERWES: W.R. W; Polska literatura i Ukraina. Kyjiv 1985. — E. BREZA: Nazwiska; Ramułt, R., Rymut. *Zesz. Nauk UG. Prace Językozn.* 1986 nr 12. — H. DZIENIS: Literatura wśród nabytków rękopiśmiennych Biblioteki Gdańskiej PAN. *Btul. Polon.* 1986 nr 3/4. — Z. FIGAT. *Panorama* 1986 nr 24 (inf. biogr. 1880–1906). — S. LICHANŃSKI: R. – epik polskiej wsi. W: Pisarstwo wsi i ziemi. Wwa 1986. — J. MROCZKA: „Chłopi” W.S.R. jako literacki dokument kultury ludowej. Koszalin 1986. — P. OBRAZCZKA: Zapomniani „Przypisek” W.S.R. *Przegl. Hum.* 1986 nr 1/2. — J. PIETRKIEWICZ: Poczwozna struktura „Chłpów” R. W: Literatura polska w perspektywie europejskiej. Wwa 1986. — A. TOMASZEWICZ: Związki W.R. z ziemią sieradzka. *Poznaj swój kraj* 1986 nr 8. — E. IHNATOWICZ, J. TOMKOWSKI: Witraż z wampirem. *Twórczość* 1987 nr 10. — J.R. KRZYŻANOWSKI: Legenda Samosierry i inne prace krytyczne. Wwa 1987 [tu: „Marzyciel” i „Wampir”, „Ziemia obiecana” – powieść nowoczesna; R. w Stanach Zjednoczonych; Amerykańskie pogłosy „Chłpów” R.]. — E. LOCH: Reymontowski ludowi tulańcy, pielgrzymi i wędrowcy. *Annales UMCS Sectio FF* vol. 5 (1987); przedr. w: Między autorem – narratorem – bohaterem a czytelnikiem. Lubl. 1991. — B. OLSZEK: Ziemia w kształtowaniu osobowości bohaterów szkiców o tematyce wiejskiej G. Uspienskiego i powieści W.R. „Chłopi”. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1987 nr 844 *Slavica Wratislaviensis* t. 41. — J. STARNAWSKI: W.S.R. jako reporter pielgrzymki do Jasnej Góry. *Studia Claromontana* 7 (1987) s. 215–229. — D. BIENKOWSKA: Stylizacja językowa w twórczości W.S.R. – analiza i wnioski. *Prace Nauk. WSP w Częstochowie. Filol. Pol., Językozn.* 1988 z. 1. — B. KOC: O rękopisach, cenzurze i warsztacie pisarskim „Ziem obiecanej” R. *Przegl. Hum.* 1988 nr 7. — W. KOTOWSKI: Ostatni rok życia R. *Mies. Lit.* 1988 nr 5. — H. MARKIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 31 (1988–1989). — J. ZADZIEKO-SZTACHELSKA: W reportażowej ramie. Debiut literacki W.S.R. *Zesz. Nauk. UW. Filia w Białymstoku. Filol. Pol.* 1988 z. 60 t. 12. — H. MICHALSKI: Bezczas i historia. *Kultura* 1989 nr 23. — B. KOC: O „Ziem obiecanej” R. Wr. 1990. — M. POPIEL: Reymontowski rozumienie cywilizacji. *Munera polonica et slavica R.C. Lezańki oblatu*. Udine 1990. — J. LAJARRIGE: La Jeune Pologne et les lettres européennes (1890–1910). Wwa 1991. — L. TATAROWSKI: Ludowość w literaturze Młodej Polski. Wr. 1991. — F. ZIEJKA: W.S.R. droga na francuski Parnas. *Pam. Lit.* 1991 z. 4; przedr. w: Paryż młodopolski. Wwa 1993. — J. KULCZYCKA-SALONI: Naturalista mimo woli – W.S.R. *Naturalizm i naturalność w Polsce*. Wwa 1992. — T. WEISS: „Ziemia obiecana” W.S.R. *Powieść pol. XIX w.* Lubl. 1992. — B. KOC: Mickiewiczowski heroizm myśli i czynu we wczesnej twórczości R. *Księga w 170 rocznicę wyd. „Ballad i romansów” A. Mickiewicza*. Wr. 1993. — TAŻ: R. na warsztacie i w pobliżu warsztatu J. Krzyżanowskiego. *Ignis ardens. J. Krzyżanowski – człowiek i uczyony*. Wwa 1993. — J.R. KRZYŻANOWSKI: Jasnogórska pielgrzymka R. *Problematyka religijna w lit. pozytywizmu i Młodej Polski*. Lubl. 1993. — O. LINDBERGER: Hur W.R. introducerades i Sverige. *Zesz. Nauk. UG. Studia Scandinavistica* 14 (1993). — M.A. SZULC-PACKALÉN: „Chłopi” W.S.R. i „Rodzina Rasków” V. Moberga – przykład polsko-szwedzkiej interferencji artystycznej. *Tamże*. — J. ZADZIEKO-SZTACHELSKA: „Tajemnicze stacji kolejowej”. *Doświadczenie prowincji w lit. pol. XIX i XX w. Białystok* 1993 z. 27–39. — J. PIESZCZACHOWICZ: Polski Daumier. W: Koniec wieku. Wwa 1994. — B. KOC: R. pod znakiem prowincji i Lukiana z Samosat. *Ruch Lit.* 1995 nr 4. — M. POPIEL: Metamorfozy Piekla. *Stulecie Młodej Polski*. Kr. 1995. — A. JAKUBCZAK: Żargon teatralny w „Komediante” W.S.R. *Prace Nauk. WSP w Częstochowie. Filol. Pol.* 1996 z. 3. — B. KOC: Jeszcze jedno odczytanie „Chłpów” R. *Studia i Mater. Polon.* 2 (1996). — E. LOCH: Wokół modernizmu. Lubl. 1996. — J.M.M. ZYBURA: Zur Mitarbeit Carl Hauptmanns an der Übersetzung der „Bauern” von W.S.R. *Orbis Linguarum* 4 (1996). — U. DZIECIĄTKOWSKA: W poszukiwaniu łódzkiej wizji. *Tyg. Kult.* 1997 nr 4. — B. FERT: R. wobec spraw nie z tego świata. *Ruch Lit.* 1997 nr 3. — S. MICHEL: Słownictwo włókiennicze w „Ziem obiecanej” W.S.R. i „Bawelnie” W. Kosłakiewicza. *Poradnik Język* 1997 nr 1. — F.L. SCHOELL: W.S.R. i naturaliści francuscy. *Regiony* 1997 nr 4. — J. SKARBOWSKI: Literacki koncert polski. Rzeszów 1997. — J. SZTACHELSKA: „Reportaże” i reportaże. Białystok 1997. — M. ADAMCZYK-GRABOWSKA: Dwie powieści o jednym mieście. *Tygiel Kultury* 1998 nr 4/5. — E. IHNATOWICZ. *Lit. Młodej Polski między XIX i XX w.* Białystok 1998. — B. KOC: O nagrodzie Nobla dla R. *Przegl. Pol.* (dod. do *Nowego Dzienn.*, Nowy Jork) 1998 z. 22 V. — TAŻ: List od E. Rejmana do W.S.R. W Ameryce, czyli wojenne pielgrzymki ludzkie i nieludzkie. *Ruch Lit.* 1998 nr 6. — B. MATUSZCZYK: Do swego Boga. Religijna frazeologia w unickich opowiadaniach S. Żeromskiego i W.R. *Czterechsetlecie Unii Brzeskiej. Zagadnienia jęz. religijnej*. Lubl. 1998. — S. MATUSZEWSKI: Dlaczego R. uciekał przed Boryną? *Gaz. Wyborcza* 1998 nr 37 dod. — *W kręgu Młodej Polski*. Białystok 1998 [tu: D. KNYSZ-TOMASZEWSKA: Krajobrazy impresjonistyczne w wybranych nowelach R.; J. SZTACHELSKA: R., filistry i miejskie fenomeny]. — E. GRZEGORCZYK: R. listy miłosne do dwóch Wand: Szczukowej i Toczyłkowskiej. *Przegl. Artyst.-Lit.* 1999 nr 5. — E. KOCH: S. Żeromski, W.R. i J. Żulawski wobec pierwszej wojny światowej. *Pierwsza wojna światowa w lit. pol. i obcej*. Lubl. 1999. — M. POPIEL: Oblicza wzniosłości. Kr. 1999. — B. UTKOWSKA: Male formy epickie W.S.R. *Ruch. Lit.* 1999 nr 2. — C. JAWORSKA-MAKOWIAK: Noblista z Wolbórki. Śladami R. po Łodzi i regionie łódzkim. Łódź 2000. — M. ŁUCZAK: Ziemię mam dobrą. *Gaz. Wielkop.* dod. *Gaz. Wyborczej* 2000 nr 281. — *Inny Reymont*. Lubl. 2002 [prace wygl. na sesji nauk. w Lubl. 8–9 XI 2000: D. BIENKOWSKA: O cechach języka i stylu listów W.R.; D. KNYSZ-TOMASZEWSKA: W stronę niepoznawalnego. Nowele W. w kontekście opowiadań fantastycznych Guy de Maupassanta; M. KOCHANOWSKI: Miasto R. i Witkacego; J.A. MALIK: Modernistyczne credo. O religijnosci W.R.; M.J. OLSZEWSKA: Między okrucieństwem a heroizmem – wojenne opowiadania W.R.; A.M. PYCKA: Obrazki z Francji w korespondencji i notatkach podróży W.S.R.; M. SZABŁOWSKA: Żydów mała ojczyzna w twórczości W.S.R.; D. TRZEŚNIEWSKI: „Wampir” R.: upiorne sny zmęczonej Europy; M. WALCZAK: W.R. o snach i spirytyzmie; M. WIKA: Nazwy: Łódź, łódzki, po łódzku jako element wartościujący w powieści W.R.

„Ziemia obiecana”; J. ZACHARSKA: Bohaterki utworów R. w jarmie obowiązkul.

A.P.

RITTNER Tadeusz 1873–1921

Urodzony 31 maja 1873 we Lwowie w rodzinie inteligentnej pochodzenia niemieckiego, spolonizowanej od dwóch pokoleń; syn Edwarda i Heleny z Tarnawskich. Początkowo wychowywał się głównie u dziadków ze strony ojca, w Bursztynie pod Haliczem. Ojciec, profesor prawa kościelnego na miejscowym uniwersytecie, a zarazem wyższy urzędnik Namiestnictwa, później Rady Szkolnej we Lwowie, powołany został w 1885 do Ministerstwa Oświaty w Wiedniu. R. zamieszkał tam z rodzicami. W 1892 ukończył Theresianum, następnie odbył studia prawnicze, otrzymując w 1897 tytuł doktora praw. W tym też roku podjął pracę w charakterze praktykanta koncepcyjnego w Namiestnictwie Dolnej Austrii. W rok później przeniósł się do Ministerstwa Oświaty. W 1898 ożenił się z Zofią Szejnkowską, malarką. Osiedli na stałe w Wiedniu, gdzie do 1918 pracował jako urzędnik w Ministerstwie Oświaty. Utwory pisał w języku polskim i niemieckim. W 1894 debiutował nowelą „Lulu” napisaną na konkurs literacki *Czasu*. W cztery lata później debiutował w języku niemieckim felietonem w wiedeńskim dzienniku *Fremdenblatt*; z pismem tym związał się jako recenzent teatralny do 1918. Współpracował z wieloma pismami polskimi, publikując nowele, felietony (m.in. pt. „Listy z Wiednia”) i recenzje teatralne, m.in. w *Życiu* (1897–98), *Czasie* (1900–07), *Słowie* (1901–04), *Gazecie Lwowskiej* (1902–07), *Kurierze Warszawskim* (od 1904). Jego debiutem scenicznym była jednoaktówka „Sąsiadka” wystawiona 16 maja 1902 przez Tadeusza Pawlikowskiego w teatrze lwowskim. Ta sama jednoaktówka „Die von Nebenan”, grana przez eksperymentalny teatrzyk wiedeński „Intimes Theater”, stała się jego niemieckim debiutem scenicznym. Od 1909 jako pierwsze powstawały wersje niemieckie jego dramatów. Trzykrotnie (1912, 1917, 1918) ubiegał się o dyrekturę Burgtheater w Wiedniu. W sezonie teatralnym 1915/16 był kierownikiem, a zarazem reżyserem Teatru Polskiego w Wiedniu. Dużo podróżował po Europie, często przyjeżdżał do kraju na premiery swoich sztuk, które weszły do stałego repertuaru scen polskich („Człowiek z budki suflera”, „Głupi Jakub”, „W małym domku”, „Wilki w nocy”). Był jednym z czołowych przedstawicieli dramatu modernistycznego. W 1918 odszedł na emeryturę w stopniu radcy sekcyjnego, udekorowany Orderem Żelaznym III klasy za zasługi urzędnicze i literackie. W 1919 zadeklarował obywatelstwo

polskie i planował powrót do kraju. W 1920 zamierzano powierzyć mu dyrekcję upaństwowionych teatrów warszawskich, jednak pertraktacje w tej sprawie przerwał wybuch wojny (1920). Nie doszło również do objęcia przez R. dyrekcji teatru lwowskiego w 1921 z uwagi na pogarszający się stan zdrowia pisarza. Zmarł 19 czerwca 1921 w Bad Gastein w Austrii; tam pochowany.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Lulu. [Nowela]. Z konkursu literackiego „Czasu”. Kr. 1894 odb. z *Czasu*. Przedr. w poz. 28 t. 8. Wyróżniona na konkursie *Czasu* w 1894. Przekł. niem. 1923 (wraz z poz. 2).
2. Dora. Nowela. Z konkursu literackiego „Czasu”. Kr. 1896 odb. z *Czasu*. Przedr.: Nowele konkursowe *Czasu*. Kr. 1897 oraz w poz. 28 t. 8. Podp.: Tomasz Czaszka. Wyróżniona na konkursie *Czasu* w 1896. Przekł. niem. 1923 (wraz z poz. 1).
3. Drei Frühlingstage und andere Novellen. Berlin 1900.
4. Sąsiadka. Dramat w 1 a. Powst. 1901. Wyst. Lw., Kr. 1902. Niedruk. Wersja niem.: Die von Nebenan. Drama in 1 Akt. Powst. ok. 1903. Wyst. Wiedeń 1904. Wyd. w poz. 27.
5. Maszyna. Dramat w 4 a. Powst. 1902. Wyst. Lw., Łódź 1903, Wwa 1904. Niedruk. Utwór zyskał w 1903 I nagrodę na konkursie im. H. Sienkiewicza w Łodzi.
6. W małym domku. Dramat w 3 a. Powst. 1903–1904. Wyst. Kr., Wwa 1904. Wyd. Wwa 1907. Wyd. nast.: oprac. Z. Raszewski. Wr. 1954 *BN* I, 116. Przedr. w poz. 30 t. 1. Wersja niem.: Das kleine Heim. Drama in 3 Akten. Powst. 1905. Wyst. Wiedeń, Bielefeld 1908. Wyd. Stuttgart 1908. Przekł.: czes. 1920, fiń. wyst. 1923, ros. 1908.
7. Czerwony bukiet. Komedia w 3 a. Wyst. Lw., Kr. 1905. Niedruk.
8. Przebudzenie. [Nowele]. Wwa 1905.
9. Nowele. Wwa 1907.
10. Don Juan. Wersja niem.: Unterwegs, Ein Don Juan. Drama in 3 Akten. Wyst. Wiedeń 1909. Wyd. Berlin 1909. Wersja pol.: Don Juan. Dramat w 3 a. Powst. 1910. Wyst. Kr. 1913. Wyd. Stanisławów 1916. Przedr. w poz. 28 t. 3. Przekł. serb.-chorw. wyst. ok. 1931.
11. Odwiedziny o zmroku. Wersja niem.: Besuch in der Dämmerung. Drama in 1 Akt. Wyst. Wiedeń 1909. Ogl. [Wien 1913] odb. z: *Der bunte Almanach auf das Jahr 1914*. Przedr. w poz. 27.

Wersja pol.: Odwiedziny o zmroku. Dramat w 1 a. Powst. ok. 1909. Ogl. *Droga* 1929 nr 7. Wyd. w poz. 28 t. 2, 30 t. 1.

Wersja pol. jest – być może – przekładem dokonany przez żonę pisarza, Zofię, a nie autorską wersją. Przekł. bułg. 1929 (z jęz. niem.).

12. Głupi Jakub. Wersja niem.: Der Dumme Jakob. Komödie in 3 Akten. Wyst. Wiedeń 1910.

Wersja pol.: Głupi Jakub. Komedia w 3 a. Wyst. Kr., Lw., Pozn. 1910. Wyd. w poz. 28 t. 2. Wyd. nast. oprac. Z. Raszewski. Wr. 1956 *BN* I, 160 (wraz z poz. 17). Przedr. w poz. 30 t. 1.

Przekł. serb.-chorw. wyst. Zagrzeb 1916.

13. Człowiek z budki suflera. Wersja niem.: Der Mann im Souffleurkasten. Komödie in 4 Akten. Powst. 1910. Wyd. Wien 1912. Wyst. Wiedeń, Monachium 1913.

Wersja pol.: Człowiek z budki suflera. Komedia w 4 a. Wyst. Wwa 1913, Wil., Pozn., Kr. 1914. Wyd. w poz. 28 t. 3, 30 t. 2.

14. Ich kenne Sie. [Opowiadania]. Wien 1912.

15. Lato. Wersja niem.: Sommer. Komödie in 3 Akten. Wyst. Burgtheater Wiedeń, Darmstadt, Praga, Hanower, Berlin 1912. Wyd. Wien 1912.

Wersja pol.: Lato. Komedia w 3 a. Wyst. Lw. 1913, Wwa 1914. Wyd. w poz. 30 t. 2.

16. W obcym mieście. [Opowiadania]. Lw. 1912.

17. Kinder der Erde. Schauspiel in 3 Akten und einem Zwischenspiel. Wyd. Wien 1914. Wyst. Wiedeń, Wiesbaden 1915.

Przekł. pol. wyst. 1922.

18. Wilki w nocy. Wersja niem.: Wölfe in der Nacht. Komödie in 3 Akten. Wyd. Wien 1914. Wyst. Wiedeń, Berlin 1916.

Wersja pol.: Wilki w nocy. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1916, Kr., Łódź 1917. Wyd.: oprac. Z. Raszewski. Wr. 1956 *BN* I, 160 (wraz z poz. 10). Przedr. w poz. 30 t. 2.

Przekł. czes. wyst. Praga 1917, ros. 1976.

19. Powrót. Nowele. Wiedeń 1915.

20. Ogród młodości. Wersja niem.: Garten der Jugend. Komödie [in 4 Akten]. Powst., wyst. i wyd. Wien 1917. Wyd. nast.: wyd. 2 Wien 1918; wyd. 3 Wien 1921.

Wcześniej tytuł: Des Königs Heimkehr, Der alte König. Wersja pol.: Ogród młodości. Komedia w 3 a. Wyst. Kr. 1919.

21. Drzwi zamknięte. Wersja niem.: Das Zimmer des Wartens. Roman. Powst. 1916–1917. Wyd. Berlin 1918. Wyd. nast. Wien 1969.

Pierwotny tytuł: Das verschlossene Tor.

Wersja pol.: Drzwi zamknięte. Romans. Wwa 1922. Wyd. nast. Wwa 1958.

Początkowe rozdz. to wersja autorska, od rozdz. 15 przekł. Z. Rittnerowej.

22. Tragedia Eumenesa. Wersja niem.: Die Tragödie des Eumenesa. Komödie in 4 Akten. Wyd. Wien 1919. Wyst. Wien 1920 (wraz z: Esthetischer

Abend. Eine kleine Szene als Epilog zur „Tragödie des Eumenesa“).

Wcześniej tytuł: Das Lösegeld.

Wersja pol.: Tragedia Eumenesa. Komedia w 4 a. Wyst. Kr. 1920.

Niedruk.

23. Die Brücke. Roman. Berlin 1920.

Przekł. pol. 1926.

24. Duchy w mieście. Wersja niem.: Geister in der Stadt. Wien 1921.

Wersja pol.: Duchy w mieście. [Powieść]. Wwa 1921. Wyst. nast. Wwa 1995 (wraz z poz. 25).

25. Między nocą a brzaskiem. [Powieść]. Wersja niem.: Die andere Welt. Wien 1921.

Przeróbka dram. zob. poz. 26.

Wersja pol.: Między nocą a brzaskiem. Wwa 1921. Wyd. nast. Wwa 1995 (wraz z poz. 24).

26. Die Feinde der Reichen. Schauspiel in 8 Bildern. Wien 1921.

Dram. wersja powieści Die andere Welt, poz. 25.

Przekł. pol. wyst. Kr 1924 (pt. Wrogowie bogaczy).

27. Vier Einakter. Wien 1921.

Wydania zbiorowe i wybory twórczości

28. Dzieła. Wyd. zbior. pod red. Z. Dębickiego. T. 2, 3, 8. Wwa 1930–1931.

29. Nowele. Wwa 1960.

30. Dramaty. Oprac. Z. Raszewski. T. 1–2. Wwa 1966.

Koresp. T.R. znajduje się m.in. w zbiorach IS PAN, Bibl. Nar. w Wwie, w Ossol., w Stadtbibliothek w Wiedniu.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

Z. RASZEWSKI: Wstęp. [W książce:] T. Rittner: Dramaty. T. 1. Wwa 1966. — Z. RASZEWSKI: *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 4 (1967). — R. TABORSKI: *Przeżł. Hum.* 1970 nr 1. — L. EUSTACHIEWICZ: R. wczoraj i dziś. *Teatr* 1973 nr 13. — *Słownik biogr. teatru pol.* Wwa 1973. — R. TABORSKI: T.R., czyli o niebezpieczeństwach pisarstwa dwujęzycznego. W: *Wśród wiedeńskich poloników*. Kr. 1974; wyd. 2. Kr. 1983. — O.J. TAUSCHINSKI: T.R. Dzieło życia w dwóch językach. *Austria – Polska* 1974 nr 1; toż *Österreich – Polen* 1974 nr 3. — F. DERDAK: T.R. i Wiedeń. *Mat. Międzymar. Sesji Nauk. UJ* [1974] Kr. 1976. — O.J. TAUSCHINSKI: Cesarsko-królewski taniec na linie. (Rzecz o T.R.). Tłum. M. Wisłowska. *Przeżł. Hum.* 1976 nr 2. — T. WEISS: T.R. a modernizm austriacki. *Zesz. Nauk. UJ* 1976 nr 455. — M.B. ZIEMIAŃSKA: T. Rittner's Autoversionen. Wien 1979. — G. WYTRZENS: Das Wiener Kunstleben der Jahrhundertwende in den polnischen Feuilletons von T.R. *Zesz. Nauk. UJ* nr 582 *Prace Hist.* 1980 nr 68. — K. NIZIO: *Polacy w hist. i kulturze krajów Europy Zach.* Pozn. 1981. — M. LENARTOWSKI: Rittneriana. *Pam. Teatr.* 1988 z. 3/4. — R. TABORSKI: *Pol. słownik biogr.* 31

(1988–1989). — TENŻE: Problem pisarstwa dwujęzycznego na przykładzie twórczości S. Przybyszewskiego i T.R. *Rocz. Kasprowiczowski* 7 (1990); toż niemiecka wersja: Zweisprachige polnisch-deutsche Schriftsteller: S. Przybyszewski und T.R. *Sprachen und Kulturen*. Mainz 1991. — TENŻE: Dramaty T.R. na wiedeńskich scenach. *Pam. Teatr.* 1996 z. 3/4. — P. RUDZKI: „W małym domku” S.J. Witkiewicza a „W małym domku” T.R. — analiza porównawcza. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Lit.* 1998 nr 36. — *Recepcja lit. i proces lit.* Kr. 1999 [tu: A. MILANOWSKI: Czy T.R. był pisarzem polskim czy austriackim?; S. SIMONEK: T.R. literarisches Debüt im Rahmen der Wiener Moderne].

ROZNIKI

w. X–XV

Łac. nazwa: Annales.

Gatunek łacińskiego dziejopisarstwa średniowiecznego, obejmujący zbiory zwięzłych notat o ważniejszych wydarzeniach państwowych, kościelnych i (rzadziej) prywatnych. Powstał na Zachodzie, początkowo jako przygodne zapisy na marginesie tablic paschalnych (kalendarzy świąt wielkanocnych), ujętych w cykle 19-letnie na użytek duchowieństwa; następnie jako teksty samoistne z utrzymaniem rocznego układu datacyjnego oraz lakonicznej faktograficzności — a służące również instytucjom świeckim. Do Polski dotarł prawdopodobnie wraz z pierwszymi misjami w drugiej połowie X w. Roczniki — cenione jako miarodajne źródła informacji w sprawach politycznych i prawnych — sporządzano odtąd także u nas w kancelariach władców i w skrytoriach kapitulnych oraz klasztorach wszystkich zakonów. Najwcześniejszym byłby hipotetyczny rocznik biskupa misyjnego (Jordana), kontynuacja redakcji niemieckiej z Fuldy. W nim zapewne zamieszczono jako pierwsze u nas historyczne zdania: „965 Dubrauca venit ad Meskonem”, „966 Mysco dux bapuzatur”. Annal ten przypuszczalnie około 1000 przechowywano w Gnieźnie, gdzie wciągnięto weń zapiski dotyczące św. Wojciecha i jego rodu (stąd wtórna nazwa „rocznik Gaudentego”), później (już przed 1038/39) — w Krakowie. Drugi z kolei rocznik — zwany „rocznikiem Ryksy”, oparty na redakcjach annalistycznych z Reichenau i Kolonii, a w Polsce uzupełniony zapiskami według poprzedniego — służył potrzebom rodziny i dworu Mieszka II, a za Kazimierza Odnowiciela (ok. 1047) wylonił z siebie rocznik tzw. kapitulny rocznik dawny, pióra być może prezbitera Suly-Lamberta (od 1061 biskupa krakowskiego); wyciąg z wersji krakowskiej (sporządzony w 1266) zachował się w oryginale. Z tegoż XI-wiecznego rocznika krakowskiego wywodzi się rocznik tzw. świętokrzyski dawny, zredagowany w 1122–1136 prawdopodobnie w Kra-

kowie i ocalały do dziś w autografie swego twórcy. Ogółem do XVI stulecia doliczono się około 50 roczników polskich, przeważnie kompilowanych, niekiedy pracą wielu kolejnych rąk. Najwyższy rozwój rocznikarstwa przypadł na wiek XIII, przy czym forma roczników uległa wpływom narracyjnych form kronikarskich. Zanik gatunku spowodowany został pojawieniem się dzieła Jana Długosza i nowych tendencji w dziejopisarstwie.

WYDANIA

Roczniki krakowskie i małopolskie: R. Roepffel, W. Arndt. *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* t. 19 (1866); A. Bielowski. *Monumenta Poloniae Historica* t. 2 (1872); W. Kętrzyński. *Monumenta Poloniae Historica* t. 5 (1888); M. Perlbach. *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* t. 29 (1892); Z. Budkowa. *Studia Źródloznawcze* 5 (1960); Z. Kozłowska-Budkowa. Wwa 1978 *Pomniki Dziejowe Polski* S. II t. 5; A. Rutkowska-Płachcińska. Kr. 1996 *Tamże* S. II t. 12.

Roczniki wielkopolskie i śląskie: W. Arndt. *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* t. 19 (1866); A. Bielowski. *Monumenta Poloniae Historica* t. 3 (1878); M. Perlbach. *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* t. 29 (1892); B. Kürbis przy współudziale G. Labudy, J. Lucińskiego i R. Walczaka. Wwa 1962 *Pomniki Dziejowe Polski* S. II t. 6.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

G. LABUDA: Gdzie pisano najdawniejsze roczniki polskie? *Rocz. Hist.* 23 (1957). — Z. BUDKOWA: Początki polskiego rocznikarstwa. *Studia Źródloznawcze* 2 (1958). — J. DĄBROWSKI: Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480). Wr. 1964. — W. KORTA: Stan i potrzeby badań nad annalistyką śląską do końca XV w. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 23 *Hist.* 8 (1964). — TENŻE: Średniowieczna annalistyka śląska. Wwa 1966. — J. WIEŚNIEWSKI: Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV w. Wr. 1967. — G. LABUDA: Główne linie rozwoju rocznikarstwa polskiego w wiekach średnich. *Kwart. Hist.* 1971 z. 4. — TENŻE: Roczniki. III. Roczniki polskie. *Słownik starożytności słowiańskich* t. 4 cz. 2 (1972). — K. OŻÓG: Studium o „Roczniku Trzaski”. *Studia Hist.* 1980 z. 4. — A. RUTKOWSKA-PŁACHCIŃSKA: Podanie o Piotrze z Krępy w świetle rękopisów rocznika świętokrzyskiego nowego oraz późniejszych przekazów. *Monte et litteris*. Pozn. 1984. — B. KÜRBIŚ: Refleksje kronikarzy nad chrystianizacją Polski. *Nasza Przyszłość* 69 (1988). — J. BIENIAK: Autor „Rocznika dawnego”. *Kultura Średniowieczna i staropol.* [...]. Wwa 1991. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — M. BŁAZIAK: Uwagi o rycerstwie w „Roczniku świętokrzyskim nowym”. *Spółczesność Polski średniowiecznej*. T. 2. Wwa 1996.

R

RODZIEWICZÓWNA **María** 1864–1944

Urodzona 2 lutego (albo 3 lub 30 stycznia) 1864 w miejscowości Pieniūha na Żmudzi w środowisku ziemiańskim; córka Henryka i Amelii z Kurzeniech. Do 1871 wychowywała się w Korzeniewie u krewnej, Karoliny Skirmuntowej, z której rodziną pozostawała i później w kontaktach, m.in. przyjażniąc się do końca życia z Jadwigą Skirmuntówną. Po powrocie (na mocy amnestii) rodziców z Syberii, zesłanych za udział w powstaniu styczniowym, mieszkała od 1871 w Warszawie. Była w trudnych warunkach materialnych. W 1872–75 uczęszczała na pensję Józefiny Kuczyńskiej, a od 1876, gdy rodzice przenieśli się do odziedziczonego majątku Hruszowa (pow. kobryński) na Polesiu, uczyła się u siostrzynie w Jazłowcu. Po ukończeniu szóstej klasy zamieszkała w Hruszowej; tu po śmierci ojca w 1881 zajęła się gospodarowaniem na roli. Równocześnie podjęła prace literackie dla ratowania zadłużonego majątku. W 1882 debiutowała pod pseudonimem Maro w *Dzienniku Anonsowym* przekładem: „Gama uczuć. Z francuskiego” (nr 3). Powieści i opowiadania ogłaszała m.in. w *Świtcu* (1884–87), *Dzienniku Polskim* (1887–1902), *Życiu* (1888), *Kurjerze Warszawskim* (1888–1936), *Tygodniku Ilustrowanym* (1888–1929) i w *Bluszczu* (1890–1910 z przerwami). W 1886 uzyskała nagrodę *Świtu* za powieść „Straszny dziadunio”, a w 1888 — *Kuriera Warszawskiego* za powieść „Dewajtis”. W pierwszym okresie twórczości szczególnie akcentowała walkę o utrzymanie polskiego stanu posiadania, trwanie przy polskości na północno-wschodnich „ziemiach zabranych”. Mimo ataków profesjonalnej krytyki za brak oryginalności, tani dydaktyzm i niedociągnięcia artystyczne, odniosła szybko prawdziwy sukces czytelniczy. Tłumaczona ówczesnie na wiele języków obcych, wielokrotnie wznawiana, twórczość R. cieszy się niesłabnącą popularnością do dziś; doczekała się paru adaptacji filmowych i przeróbek scenicznych. R. zajmowała się także pracą społeczną jako działaczka Koła Zjednoczonych Ziemianek. W 1907 założyła pismo dla kobiet *Polski Łan* (przemianowane w 1908 na *Ziemiańkę*) oraz wydawała dodatek *Dwutygodnik dla Gospodyń Wiejskich i Robotnic*. W 1911 uroczystie obchodzono 25-lecie jej pracy pisarskiej. W czasie I wojny światowej przebywała głównie w Warszawie, uczestnicząc w pracach charytatywnych i społecznych — m.in. pomagała organizować szpital wojskowy, działała w Czerwonym Krzyżu; w 1920 była w stolicy i organizowała pomoc dla Lwowa. Po powrocie do Hruszowej prawie zupełnie przestała zajmować się twórczością literacką. Rozwinęła działalność społeczną, wiążąc się ze Stronnictwem Narodowym. W 1924 otrzymała Krzyż Ofi-

cerski Orderu Odrodzenia Polski, w 1934 — nagrodę literacką im. E. Orzeszkowej, a w rok później — Wawrzyn PAL (nieprzyjęty przez pisarkę). Dwukrotnie (1927, 1937) zorganizowano obchody jubileuszowe jej twórczości. Lata II wojny światowej spędziła w Warszawie. Ewakuowana po upadku powstania warszawskiego, mieszkała w majątku Żelazna pod Skierniewicami, następnie w pobliskiej leśniczówce w Leonowie. Zmarła 6 listopada 1944; w 1948 ciało jej przewieziono na cmentarz Powązkowski w Warszawie; pochowana w Alei Zasłużonych.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Straszny dziadunio. Powieść. Wwa 1887. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 18] Wwa 1972 (posłowie: W. Billip); Londyn 1980; Wwa 1984. Przedr. w poz. 44 t. 14, poz. 45, 46. Nagrodzona na konkursie *Świtu* w 1886. Przekł.: ang. 1890, czes. 1891, hiszp. 1950, litew. ok. 1931, niem. 1891, włos. 1942.
2. Dewajtis. [Powieść]. *Kur. Warsz.* 1888 nr 121–256. Wyd. osob. Wwa 1889. Wyd. nast. m.in.: osiem wyd. poza krajem w 1940–45; [wyd. 30] Kr. 1977; Kr. 1985; Wwa 1985; Pozn. 1991; Wwa 1991; Wwa 1994; Wwa 1995; Wwa 1998; Wwa 2000. Przedr. w poz. 44 t. 1, poz. 45. Nagrodzona na konkursie *Kur. Warsz.* w 1888. Przeróbka sceniczna wyst. 1910; Gorzów 1975. Sluchowisko radiowe 1969. Przekł.: ang. 1901, czes. 1921, franc. 1907, hiszp. ok. 1927, litew. 1890–91, niem. 1894, słowac. 1933, serb.-chorw. 1896, węgier. 1912.
3. Między ustami a brzegiem pucharu. Powieść. *Życie* 1888 nr 1–33. Wyd. w poz. 9. Wyd. osob. Wwa 1898. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 10] Wwa 1974; Chicago 1985; wyd. Wwa 1987; wyd. Wwa 1989; Wwa 1991; Kr. 1992; Gdańsk 1995; Wwa 1996; Wwa 1999. Przedr. w poz. 44 t. 27, poz. 45, 46. A d a p t a c j e: filmowa: 1939; 1987; scenariusz K. Radowicz, reż. Z. Kuźmiński; sceniczna: Kalisz 1973.
4. Pożary i zgliszcza. Powieść na tle powstania styczniowego. *Dzien. Pol.* 1888 nr 144–279 z przerwami, podpr.: Zmogas. Wyd. osob. T. 1–2. Lw. 1888. Wyd. nast. m.in. [wyd. 8] Wwa 1958; wyd. 2 Wwa 1990; Wwa 1991; Wwa 1994; Wwa 1996; Wwa 1999. Przedr. w poz. 44 t. 29, poz. 45.
5. Kwiat lotosu. Powieść. Wwa 1889. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 8] Pozn. 1939; Wwa 1990. Przedr. w poz. 44 t. 19.
6. Ryngraf. Nowela. *Czas*. 1889 nr 97–104 z przerwami. Wyd. osob. Wwa 1895. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 8] Wwa 1932; [Niemcy Zach.] 1949 (współwyd. z poz. 1). Przedr. w poz. 44 t. 14.
7. Szary proch. Powieść. Lw. 1889 odb. z *Dzien. Pol.* Wyd. nast. m.in.: [wyd. 15] Wwa 1958; Bydgoszcz 1991; Wr. 1991. Przedr. w poz. 44 t. 7, poz. 45. Przekł.: czes. 1906, litew. 1893.

8. Błękitni. Powieść. Wwa 1890. Wyd. nast. m.in.: wyd. 6 [właśc. 7] Pozn. [1929]; Wwa 1989. Przedr. w poz. 44 t. 2.
Przekł. czes. 1895.
9. Nowele. Wwa 1890.
Tu: poz. 3; Farsa panny Heni. (*Świt* 1885 nr 67–77. Wyd. osob. Wwa 1914. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1920; Wwa 1991. Przedr. w poz. 44 t. 15).
10. Nowele. Wwa 1890.
Tu m.in.: Jazon Bobrowski. (*Świt* 1884 nr 25–33, podp.: Maro. Wyd. osob. Wwa 1992; Wwa 1995); Pierwsza kula. (*Kur. Warsz.* 1888 nr 301–312. Przedr. w poz. 44 t. 9).
11. Ona. Powieść. Wwa 1890. Wyd. nast.: Kr. 1890; wyd. 5 w poz. 44 t. 8; Wwa 1993.
12. Hrywda. Powieść. Wwa 1891. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Lw.–Pozn. 1922; wyd. 7 w poz. 44 t. 31; Rzeszów 1991; Wwa 1992.
Przekł. litew. 1931.
13. Obrazki. Wwa 1891. Przedr. w poz. 44 t. 9.
Tu m.in.: Złota doła (wyd. osob. w poz. 46).
14. Anima vilis. Powieść. Petersb. 1893. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 8] Wwa 1958; Londyn 1982, 1987; Białystok 1992. Przedr. w poz. 44 t. 16, poz. 45.
Przekł.: ang. 1900, czes. 1900, niem. 1899, węgier. 1899.
15. Jaskółczym szlakiem. Powieść. Wwa 1893 (pt. Lew w sieci). Wyd. nast. pt. Jaskółczym szlakiem, m.in.: Lw. 1894; [wyd. 7] Wwa 1957; Wwa 1992. Przedr. w poz. 44 t. 11, poz. 45.
16. Na fali. Powieść. Wwa 1894. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 [właśc. 4] Lw.–Pozn. 1922; Rzeszów 1991 [dwa różne wyd.]; Wwa 1991; Wr. 1991; Wwa 1996; Wr. 1996. Przedr. w poz. 44 t. 17.
17. Jerychonka. [Powieść]. Wwa 1895. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 8] Wwa 1957; Bydg. 1991; Wwa 1895. Przedr. w poz. 44 t. 3, poz. 45.
18. Z głuszy. Obrazki. Kr. 1895. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1914; Bochnia 1991; Rzeszów 1991. Przedr. w poz. 44 t. 22, poz. 46.
19. Na wyżynach. Powieść. Wyd. osob. Wwa 1896. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 [właśc. 5] Lw. 1921; wyd. 5 w poz. 44 t. 28; Białystok 1991; Wwa 1991; Wr. 1991; Wwa 1994.
20. Klejnot. Powieść. Wwa 1897. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Lw.–Pozn. 1923; wyd. 6 w poz. 44 t. 20; Wwa 1990.
21. Kądział. Powieść. Wwa 1899. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 7] Wwa 1948 [1947]; Londyn 1978. Wwa 1990. Przedr. w poz. 44 t. 18, poz. 45.
Przekł.: ang. 1901, ros. 1904.
22. Barcikowscy. [Powieść]. Lw. 1900. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 [właśc. 6] Pozn. [1939]; Rzeszów 1991; Wwa 1991. Przedr. w poz. 44 t. 12.
23. Magnat. Powieść. Wwa 1900. Wyd. nast. m.in.: wyd. 6 [właśc. 7] Pozn. [1931]; Wwa 1990; Rzeszów 1991; Wwa 1993. Przedr. w poz. 44 t. 10.
24. Nieoswojone ptaki. Powieść. Petersb. 1901. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 Lw. [1924]; wyd. 4 w poz. 44 t. 25.
25. Macierz. Powieść. Wwa 1903. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 11] Kr. 1976; Wwa 1983; Nowy Jork 1984. Przedr. w poz. 44 t. 13, poz. 45.
Przekł. czes. 1924.
26. Wrzos. Powieść. Wwa 1903. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 10] Wwa 1974; Wwa 1984; Toronto 1984; Wwa 1985; Londyn 1987; Wwa 1989; Lubl. 1991; Wwa 1998; Wwa 1999. Przedr. w poz. 44 t. 5, poz. 45.
Przekł.: czes. 1920, serb.-chorw. 1920.
Adaptacja filmowa: 1938 scenariusz J. Gardan, A. Niemirski, reż. J. Gardan.
27. Światła. Nowele. Wwa 1904. Wyd. nast.: wyd. 2 w poz. 44 t. 26; Rzeszów 1991.
28. Czahary. Powieść. Wwa 1905. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 10] Kr. 1975; Kr. 1985; Wwa 1991. Przedr. w poz. 44 t. 4, poz. 45.
29. Kamienie. [Nowela]. *Tyg. Ilustr.* 1905 nr 1–2. Wyd. osob. Wwa 1920. Przedr. w poz. 34.
30. Joan. VIII, 1–12. Powieść. Wwa 1906. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 7] Wwa 1958; Wwa 1991. Przedr. w poz. 44 t. 6, poz. 45, 46.
31. Ragnarök. Powieść współczesna. Wwa 1906. Wyd. nast. m.in.: [wyd. 6] Wwa 1958. Przedr. w poz. 44 t. 32, poz. 45.
32. Byli i będą. Powieść z niedalekiej przeszłości. Wwa 1908. Wyd. nast. m.in.: wyd. 6 Pozn. 1939; Pittsburgh 1944; [Niemcy Zach. 1948] Wwa 1990; Wwa 1993. Przedr. w poz. 44 t. 21.
33. Rupiecie. Nowele. Wwa 1908. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 w poz. 44 t. 30; Bydg. 1991; Rzeszów 1991; Wr. 1991.
Tu m.in.: Jan Borucki. (Wyd. osob. pt. Za wiarę i ojczyznę. Nowela. Wwa 1917); Bajka o głupim Marcinie. (Wyd. osob. Wwa 1917).
34. Kamienie. – Ciotka. – Wpisany do heroldii. Wwa 1910.
35. Atma. Powieść. Wwa 1911. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 [właśc. 3] Lw. 1921; wyd. 3 [właśc. 4] w poz. 44 t. 24. Wyd. nast.: Rzeszów 1990; Wwa 1990.
36. Barbara Tryźnianka. Powieść. Wwa 1914. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 Lw.–Pozn. 1925; wyd. 4 w poz. 44 t. 23; Bydg. 1991; wyd. 6 Wwa 1991; Wr. 1991.
Przekł. litew. 1937.
37. Czarny chleb. Nowele. Wwa 1914. Wyd. nast. m.in.: wyd. 3 uzup. w poz. 44 t. 9; wyd. 4 Pozn. [ok. 1931]; [wyd. 5 Niemcy Zach. 1949]; Wr. 1991.
38. Gniazdo Białozora. [Powieść]. Pozn. 1920. Wyd. nast.: wyd. 2 w poz. 44 t. 36; Wwa 1991; Wr. 1991.
39. Lato leśnych ludzi. Powieść. Wwa 1920. Wyd. nast. m.in.: z ilustr. K. Mackiewiczza. Pozn. 1928; [wyd. 14] Wwa 1974; Wwa 1985; wyd. 13 Wwa 1988; wyd. 14 Wwa 1990; Wwa 1991; Bielsko-Biała 1993; Pozn. 1995; Wr. 1997; Wwa 1997; Wwa 1998; Wr. 2000. Przedr. w poz. 44 t. 33, poz. 45.
Adaptacja telewizyjna: 1984 scenariusz i reż. W. Ślesicki.

40. Florian z Wielkiej Hłuszy. Powieść. *Tyg. Ilustr.* 1922 nr 1–27 z przerwami. Wyd. osob. Pozn. [1929]. Wyd. nast.: wyd. 2 [właśc. 3] Pozn. [1939]; Wwa 1991; Wr. 1991. Przedr. w poz. 44 t. 35.

Adaptacja filmowa 1938.

41. Niedobitowski z granicznego bastionu. Nowele. Lw.–Pozn. 1926. Wyd. nast. Białystok 1991. Przedr. w poz. 44 t. 34.

42. Rada koronna. Pozn. 1926. Przedr. w poz. 43 oraz 44 t. 34.

43. Dwie rady. Rada Narodowa 1915. – Rada koronna 1925. Pozn. 1931. Przedr. w poz. 44 t. 34.

Wydania zbiorowe

44. Pisma. Wyd. zbiorowe jubileuszowe z przedmową Z. Dębickiego. T. 1–36. Lw.–Pozn. [1926–1939].

Niektóre tomy miały dalsze wyd.

45. Z „Pism” Marii Rodziewiczówny, Red. A. Martuszevska. Kr. 1986–

Do 1993 ukazało się szesnaście tomów, niektóre w dwu i więcej wyd.

46. Dzieła zebrane. Wwa 1993–

Do 1995 ukazało się sześć tomów. M.in. oddzielnie wyd. utwory z czasop. lub zbiorów opowiadań: *Róże panny Róży*. Wwa 1993; *Wygnańcy*. Wwa 1994; *Złota dola*. Wwa 1995.

Koresp. i mater. w zbiorach m.in. Bibl. Jagiel., Bibl. Ossol., Muzeum Lit. im. A. Mickiewicza w Wwie.

OPRACOWANIA

NK 15 (1972).

K. CZACHOWSKI: M.R. na tle swoich powieści. Pozn. 1935. — Z. ŻABICKI: R. — klasyk złej popularności. W: *Tradycja, styl, obyczaj*. Wwa 1963. — M. KURZYNA: *Obraz lit. pol. S. 5 t. 3* (1973). — A. MARTUSZEWSKA: R. nadal czytana. *Literatura* 1975 nr 29. — TAŻ.: Dydaktyzm literatury popularnej czy popularność literatury dydaktycznej. *Teksty* 1978 nr 1. — [J.Z. BIAŁEK] JZB. *Nowy słownik lit. dla dzieci i młodzieży*. Wwa 1984. — J. SKIRMUNTÓWNA: Ze wspomnień o M.R. *Za i przeciw* 1985 nr 14–32 (z przerwami). — M. KUNOWSKA-PORĘBNA: „Czar” Polesia w książkach M.R. *Zesz. Nauk. Kul.* 1986 nr 3/4. — J. FRANKIE: Czasopisma redagowane przez M.R. *Kwart. Hist. Prasy* 1988 nr 3. — A. MARTUSZEWSKA: *Pol. słownik biogr.* 31 (1988–1989). — TAŻ.: Jak szumi „Dewajtis”. Studia o powieściach M.R. Kr. 1989. — J. ZIELIŃSKI: Człowiek M.R. *Teksty Drugie* 1990 nr 4. — Cz. MIŁOSZ: R. *Kultura* 1991 nr 3; przedr. w: *Szukanie ojczyzny*. Kr. 1992. — J. GŁUSZCZAK: „Tak chciałam czekać...” Opowieść o M.R. Wwa 1992; wyd. 2 popr. pt. M.R. Strażniczka kresowych stanic. Wwa 1997. — J. KULCZYCKA-SALONI: Równiecy Wokulskiego. *Nowe stulecie trójcy powieściopisarzy*. Wwa 1992. — T. DWORAK: R. i polskie piekło. Wwa 1993. — U. KĘSIKOWA: O tytułach utworów literackich M.R. *Onomastyka lit.* Olsztyn 1993. — B. SZARGOT: Konie ujarzmione — onomastyka powieści „Błękitni” M.R. *Tamże*. — E. TIERLING: Mit „Raju utraconego” w prozie M.R. *Zesz. Nauk.*

Utw. Szczecińskiego. Prace Polon. 1993 nr 5. — TAŻ.: O sposobach kreowania mitu, czyli dwór ziemiański w powieściach M.R. *Z warsztatu badawczego humanistyki*. Szczecin 1993. — K. WALC: Obrazy miasta w wybranych powieściach M.R. *Lit. Lud.* 1993 nr 2. — U. KĘSIKOWA: Funkcje oboczności imion w powieściach M.R. *Zesz. Nauk. UG. Filol. Pol. Prace Językozn.* 1994 nr 19/20. — J. KOLBUSZEWSKI: Kresy: Arkadia literatury popularnej. *Kresy* 1994 nr 18. — J. SKIRMUNTÓWNA: Pani na Hruszowej. Dwadzieścia pięć lat wspomnień o M.R. Wwa 1994. — B. SZARGOT: „...natrafiłam w liście do Marii Konopnickiej na wzmiankę... o R. badaczach-plotkaczach. *Plotka* Kat. 1994. — S. ULIAN: Literatura Kresów — kresy literatury. Rzeszów 1994. — E. TIERLING: Uwagi o recepcji utworów M.R. w l. 1981–1992. *Zesz. Nauk. Szczecińskiego Prace Polon.* 1994 nr 6. — TAŻ.: Przestrzeń kresowa w prozie M.R. *Kresy, Syberia, lit.* Wwa 1995. — TAŻ.: Razem czy obok siebie — stereotypy narodowościowe w twórczości M.R. *Prace Polon.* S. 50 (1995). — E. TIERLING: Mityczny obraz wsi kresowej w prozie M.R. *Etnografia Pol.* 1997 z. 1/2. — A. DYMMEL: Motyw biblioteki i postać bibliotekarza w romansie popularnym H. Mniszek i M.R. *Bibl. i książki w lit.* Kr. 1998. — A. KARLIŃSKA-WŁODARCZYK: Długowieczna autorka drugorzędnych lektur. „Lato leśnych ludzi” M.R. *W kręgu arcydzieł lit. młodzieżowej*. Lubl. 1998. — H. KIWAKO: Swoistość gatunkowa i osobliwość artystyczne obrazków „Z głuszy” M.R. *Podlaski Kwart. Kult.* 1998 nr 2. — J. SZCZEŚNIAK: Drzewo wiecznie szumiące, niepotrzebne nikomu. *Kresy w powieściach M.R.* Lubl. 1998. — E. TIERLING: O „zakończeniu” w utworach M.R. *Szczecińskiego Prace Polon.* Nr 10: *Kresy w lit.* Szczecin 1999. — B. SZARGOT: Awers i rewers. Dwa odczytania „Między ustami a brzegiem pucharu” M.R. *Pam. Lit.* 2000 z. 2.

A.P.

ROGAŁSKI Leon 1806–1878

Urodzony 7 stycznia 1806 w Wilnie; syn Wincentego. Uczył się w gimnazjum w Wilnie i tu po studiach — zakończonych otrzymaniem stopnia kandydata praw — został sekretarzem Rady Uniwersytetu Wileńskiego. Zaprzyjaźnił się z Antonim Edwardem Odyńcem i Mikołajem Malinowskim. Debiutował w 1819 wierszami i drobnymi przekładami litewskiej poezji ludowej na łamach *Tygodnika Wileńskiego* (tu m.in.: „Do... ..” 1819 t. 7 nr 132, podp.: Rog.; „Piosnka pospółstwa litewskiego przełożona na polski”. 1819 t. 8 nr 149). Z pismem tym współpracował do 1820, następnie utwory publikował w *Dziękach Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej* (1822–24) i w *Dzienniku Wileńskim* (1822–30). W 1830 ożenił się z Józefą z Rogalskich. Gdy władze zamknęły uniwersytet (1832), stracił pracę; założył wtedy (1834) i redagował wraz z Ignacym Szydłowskim pismo *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*, w którym do 1843 zamieszczał swoje utwory. W 1835 wyjechał do Warszawy i objął stanowisko sekretarza Rady Wychowania Publicznego w Królestwie Polskim oraz rektora niedzielnych szkół dla rzemieślni-

ników. Był też nauczycielem historii w Szkole Sztuk Pięknych, sekretarzem Komitetu Śledczego oraz Sądu Najwyższego Kryminalnego. Do jego zadań należało zbieranie z polskiej prasy wiadomości o udziale ważniejszych osób w powstaniu listopadowym. Przekazywał informacje o członkach Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Był redaktorem *Magazynu dla Dzieci* (1835), *Encyklopedii Powszechnej* (1835–39) i *Magazynu Powszechnego* (1835–44); współredagował *Przegląd Dwóch Światów* (1849–50). W 1850 otrzymał emeryturę i zajął się publikowaniem prac popularnonaukowych z dziedziny historii, historii literatury oraz literatury religijnej. Ogłaszał przekłady z literatury rosyjskiej i francuskiej oraz pisał artykuły i recenzje do czasopism (*Gazeta Warszawska* 1852–59, tu pod kryptogramem Δ; *Gazeta Codzienna* 1860–62; *Przyjaciel Dzieci* 1861–65). W 1860–66 był współredaktorem *Encyklopedii Powszechnej* (S. Orgelbranda); tu opracował dział teologiczno-kościelny oraz dotyczący słowiańszczyzny; ponadto redagował rozmaite noworoczniki i kalendarze. Był odznaczony rosyjskim Orderem św. Stanisława. Zmarł 15 marca 1878 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nowe wypisy rosyjskie, czyli stopniowane ćwiczenia dla poczynających się uczyć języka rosyjskiego, na końcu słownik trudniejszych wyrazów rosyjskich w tej książce znajdujących się. Wil. 1826. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 Wwa 1836.
2. Dykjonarz biograficzno-historyczny czyli krótkie wspomnienia żywotów ludzi wsławionych cnotą, nauką, przemysłem, męstwem, wynalazkami, błędami od początku świata do najnowszych czasów. T. 1. Wwa 1844. Wyd. fotoofs. Wwa 1988. T. 2: Dykjonarz powszechny... Wwa 1851. Niepodp.; współautor: W. Szymanowski.
3. Piotr Wielki i wiek jego. Obraz historyczny. Z. 1. Wwa 1844; całość wyd. Wwa 1851.
4. Dzieje Krzyżaków oraz ich stosunki z Polską, Litwą i Prusami, poprzedzone rysem dziejów wojen krzyżowych, czerpane z najlepszych źródeł. T. 1–2. Wwa 1846.
5. Dzieje Jana III Sobieskiego, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego. Wwa 1847.
6. Rys dziejów literatury polskiej. Wwa 1853. Wyd. nast.: Wwa 1856; Wwa 1859; Wwa 1863. Podp.: L.R.; wyd. łącznie z pracą J. Lelewela: *Dzieje Polski*, które stryj synowcom opowiedział.
7. Dzieje Polski opowiedziane w krótkości podług dzieł najnowszych. Z. 1–3. Wwa 1864.
8. Historia literatury polskiej. T. 1–2. Wwa 1871.

Ponadto popularne prace z zakresu hist. powszechnej i lit. religijnej.

Przekłady

9. A.A. Degurow: Mowa o kierunku nadanym wykładowi nauk na uniwersytetach... Wil. 1823.
10. I. Kajdanow: Historia powszechna krótko zebrana podług drugiego wyd. rosyjskiego. T. 1–3. Wil. 1825. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1852.
11. W. Blumenhagen: Rycerz Sierzpa. Powieść. Tudzież trzy powieści innych autorów. Wil. 1834.
12. A. Dumas (ojciec): Pamiętniki lekarza. Józef Balsamo. T. 1–10. Wwa 1846–48. Wyd. nast. w adaptacji H. Jakóbczyka, J. Skoszkiewiczza i T. Chróścielewskiego. T. 1–5. Łódź 1957.
13. A. Dumas (ojciec): Pamiętniki lekarza. Oddział 2. Naszyjnik królowej. T. 11–16. Wwa 1849–50. Wyd. nast. w adaptacji H. Andersa. T. 1–3. Łódź 1957–58; Łódź 1968.
14. A. Lamartine: Zwierzenia się, albo pamiętniki. T. 1–2. Wwa 1849.
15. R. Chateaubriand: Pamiętniki pogrobowe. T. 1–9. Wwa 1849–51.

Ponadto przekł. i przeróbki z ros. i franc. z zakresu hist. powszechnej i lit. religijnej.

Praca edytorska

16. Świat duchów czyli sny, przecucia i widzenia zebrana... S. 1–2. Wwa 1869; S. 3 pt. Świat duchów. Wwa 1870.
Tu przedr. wspomnienia wielu autorów.

O P R A C O W A N I A

NK 9 (1972).

J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński (1579–1831). T. 2–3. Kr. 1899–1900. — A. KRAUSHAR: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. T. 8. Kr.–Wwa 1906. — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848. T. 1. Wr. 1953. — E. SKRODZKI (WIELISŁAW): Wieczory piątkowe i inne gawędy. Oprac. M. Opalek. Wwa 1962. — C. WITKOWSKI: R.L. *Zesz. Prasozn.* 1973 nr 4. — S. SZENIC: Cmentarz Powązkowski 1851–1890. T. 2 Wwa 1982. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 31 (1988).

H.G.

ROGOSZ Józef 1844–1896

Urodzony 24 września 1844 w Baligrodzie (pow. Lisko), w rodzinie szlacheckiej; syn Franciszka. W 1855–57 uczył się w gimnazjum we Lwowie, potem w Stanisławowie. Debiutował jako poeta w 1860 w *Przyjacielu Domowym* wierszem pt. „Eli! Eli!” (nr 4). Po wybuchu powstania styczniowego przedostał się do Królestwa i walczył w oddziałach Mariana Langiewicza. Po klęsce emigrował za granicę. Przebywał w Pradze, Dreźnie, Szwajcarii i Francji, w 1864–65 słuchał wykładów na uniwersytecie w Bo-

lonii. Z Włoch i Francji przesyłał w 1864–67 korespondencje do *Gazety Narodowej*, podpisywane najczęściej pseudonimem Ajo. W 1867 wyjechał do Konstantynopola, a po uzyskaniu amnestii powrócił w tymże roku do Galicji i zamieszkał we Lwowie. W 1867–69 współpracował ściśle z *Gazetą Narodową*. W wyniku nieporozumień z Janem Dobrzańskim zerwał z *Gazetą* (ponownie pisywał tu w 1882–85, 1890–91) i wszedł do redakcji *Dziennika Polskiego*. Przez wiele lat kierował nim wraz ze Stanisławem Lamem i z Henrykiem Rewakowiczem (w 1873 był właścicielem i wydawcą pisma). W 1869 założył wspólnie z Bronisławem Gubrynowiczem *Bibliotekę Najciekawszych Powieści i Romansów*, był także właścicielem księgarni wydawniczej. W 1874–78 wydawał *Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny*, któremu zapewnił współpracę wybitnych pisarzy. Jako publicysta prowadził ostre polemiki ideowe. Wyrazem jego zainteresowań sprawami politycznymi i społecznymi były dwie serie felietonów pt. „Choroby Galicji”. Około 1878 wyjechał ze Lwowa i zamieszkał wraz z żoną, Józefą z Wilczyńskich, w majątku Nowe Siolo koło Stryja. Zajął się wówczas intensywnie pracą literacką. Pisał powieści traktujące o spiskach w zaborze austriackim w latach 1833–46, oraz liczne powieści i opowiadania, w których poruszał problemy aktualnych wydarzeń w Galicji. Utwory te wielokrotnie wydawał pod zmienionymi tytułami. Nawiązał współpracę z licznymi czasopismami w Galicji i Królestwie, m.in. z *Kurierem Warszawskim* (1883–92), *Nową Reformą* (1883–84), *Ateneum* (1884–92), ponowił z *Dziennikiem Polskim* (1884–86, 1890), *Krajem* (1884–88), *Rolą* (1885–96), *Biblioteką Warszawską* (1887–88), *Życiem* (1888–90). W 1888 wydawał we Lwowie *Wieczory Zimowe*. Około 1890 osiadł w nowo zakupionym majątku Zborówek nieopodal Krakowa. W 1893 odbył podróż do Ameryki Północnej, chcąc nawiązać kontakty literackie z tamtejszą Polonią. Po powrocie do kraju założył w Krakowie dziennik polityczny *Głos Narodu*, którym kierował do końca życia. Zmarł 24 lipca 1896 w Mariańskich Łaźniach (Marienbadzie); pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Był ojcem Zofii Rogoszówny, pisarki.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pojednanie. [Poemat]. Przemysł 1861.

2. Ciernie. Zbiór poezji. Kr. 1864. Wyd. 2 pt. Z pola i z obozu. Śpiewy narodowe z r. 1863–1864. Kr. 1869.

Tu m.in.: Olga. Poemat (wyd. osob. Lw. 1861). Wyd. 1 podp.: A. Józef Ostoja, wg P. Hertza autorem jest W. Etgens.

3. Niby żarty, niby prawdy. Próby krytyczne.

372 Lw. 1869.

4. Złamane serca. Powieść. T. 1–2. Lw. 1870. Wyd. nast. Lw. 1879 [1880].

5. Wojewodzie. Powieść oryginalna. T. 1–2. Lw. 1872 *Bibl. Najciekawszych Powieści i Romansów* t. 34–35.

6. Listy otwarte do Jana Dobrzańskiego, właściciela, wydawcy i naczelnego redaktora „Gazety Narodowej”. Lw. 1873.

7. Artur Grottger – Jan Matejko. Studia o sztuce w Polsce. Lw. 1876.

8. Choroby Galicji w latach od 1866–1876 podpatrzone i opowiedziane przez Dukata. Seria 1. Lw. 1876. Wyd. 2 Lw. 1876. – Choroby Galicji w latach od 1866–1878... Seria nowa. Lw. 1879.

9. Tak być musiało. Powieść. Lw. 1876.

10. Wspomnienia z Włoch od r. 1864 do 1867. Lw. 1876.

11. Marzyciele. Powieść historyczna z pierwszej połowy XIX w. T. 1–3. Lw. 1881. Wyd. nast. Gródek 1901.

12. Pokuta. Powieść. Lw. 1881.

13. Zdrajca. T. 1–2. Lw. 1882. Wyd. nast.: pt. Ryszard Gozdawa. Lw. 1886; Wwa 1893; pt. W obronie prawdy. T. 1–2. Kr. 1903. Tyt. pierwotny: Odstępca.

14. Kalejdoskop. Powieść współczesna. *Kłosy* 1883 nr 951–965. Wyd. osob. T. 1–2. Wwa 1891.

15. Ostatni karmazyn. Powieść osnuta na tle historycznym. Lw. 1883 *Bibl. Nowości* t. 29. Wyd. nast. pt. Pan na Granowie. Portret historyczny. Kr. 1897.

16. Dzisiejsi bohaterowie. Powieść współczesna. T. 1–2. Lw. 1884.

17. Motory życia. Powieść współczesna. T. 1–2. Kr. 1884. Wyd. nast. m.in.: wyd. 4 przejrz. i popr. przez autora. T. 1–2. Gródek 1894.

18. Ostatni szaraczek. Powieść osnuta na tle stosunków galicyjskich sprzed r. 1848. Lw. 1884 *Bibl. Nowości* t. 30.

19. Ciche tragedie. Powieść. *Kur. Warsz.* 1885 nr 269–356. Wyd. osob. Kr. 1890. Wyd. nast. pt. Karierowicz. Kr. 1890.

20. Dla idei. Powieść z niedalekiej przeszłości. T. 1–2. Lw. 1885. Wyd. nast.: wstęp i nota biogr.: A. Knot. T. 1–2. Kr. 1955.

21. Na dziejowym przelomie. Powieść historyczna z XV w. *Dzien. Pozn.* 1885 nr 288–1887 nr 112. Wyd. osob. T. 1–2. Wwa 1889–1890. Przekł. czes. 1910.

22. Wspomnienia pruskiego oficera z roku 1870. *Gaz. Nar.* 1885 nr 1–31. Wyd. osob. pt. Wspomnienia z roku 1870. Według opowiadania pruskiego oficera. Gródek 1894.

23. Na falach losu. Powieść współczesna w dwóch tomach. Lw. 1886.

24. Strzaskane kolumny. Powieść współczesna. *Kur. Warsz.* 1888 nr 261–361. Wyd. osob. pt. Zerwane struny. Powieść współczesna. Wwa 1893.

25. W piekle galicyjskim. Obraz z życia. *Kur. Pol.* 1890 nr 79–104. Wyd. osob. Gródek 1896.

26. Grabarze. Powieść współczesna na tle stosunków galicyjskich. T. 1–2. Wwa 1892. Wyd. nast. Gródek 1895.

27. Przez boleść i miłość. Obraz z życia. Wwa 1892.

28. Nad jeziorem. Powieść. T. 1–2. Gródek 1893.

29. Stryj Atanazy. Powieść na tle stosunków galicyjskich osnuta. Gródek 1893.

30. Czarny Prokop. Powieść osnuta na tle życia opryszków podkarpackich. Kr. 1894.

31. Błagierzy. Powieść współczesna. T. 1–2. Gródek 1897.

Ponadto utwory ogł. w czasop., niewyd. osobno.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Przekł. z włos. powieści następujących autorów: Massimo d'Azeglio, Vittorio Bersezio, Fernán Caballero, Henriette Caracciolo.

Koresp. znajduje się m.in. w Bibl. Jagiel. i Ossol.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

S. BURKOT. *Obraz lit. pol.* 5, 4 t. 2 (1966). — Cz. LECHICKI: Pierwsze dwudziestolecie krakowskiego „Głosu Narodu”. *Studia Hist.* 1969 nr 4. — *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — Cz. LECHICKI. *Zesz. Prasozn.* 1975 nr 2. — S. BURKOT. *Pol. słownik biograf.* 31 (1988–1989).

W.A.-Sz.

ROGOSZÓWNA Zofia 1882–1921

Urodzona w 1882 (1881?) w majątku Nowe Siolo (pow. stryjski); córka Józefa, pisarza i publicyisty, i Józefy z Wilczyńskich. Dzieciństwo spędziła w Zborówku koło Krakowa. Od 1893 mieszkała w Krakowie; tu uczęszczała do szkoły średniej; a następnie na kursy Adriana Baranieckiego. Po śmierci ojca w 1896 zatrudniła się jako korektorka *Głosu Narodu*. Wkrótce zajęła się pracą społeczną i oświatową, m.in. wygłaszała odczyty w Towarzystwie Szkoły Ludowej. Następnie wyjechała do Warszawy i przez rok uczyła na pensji Jadwigi Kowalczykówny. Aktywny tryb życia przerwała choroba. Był leczyc gruźlicę, wyjeżdżała parokrotnie do Francji i Włoch; przebywała tam z Bronisławą Ostrowską. W sanatorium w Archacon, za namową przyjaciół, zaczęła pisać. Pierwsze utwory (fragm. „Piskląt”) ukazały się w 1908 (*Głos, Dziennik Chicagoski*). Około 1910 wróciła na stałe do Krakowa. Sukces pierwszej publikacji książkowej zdecydował, iż poświęciła się całkowicie twórczości dla dzieci. Była to twórczość podbudowana

gruntowną znajomością najnowszych prac naukowych z dziedziny wychowania i psychologii dziecka oraz poparta własną wnikliwą obserwacją i wrażliwością artystyczną. Dokonała również przekładów kilku utworów dla dzieci z literatury angielskiej i francuskiej. Dorobek jej stał się elementem kształtowania literackiego najmłodszych pokoleń w latach międzywojennych. Niektóre pozycje bywają przynawiane współcześnie, a wiersze „Gdzieżeś ty bywał czarny baranie?”, „Poszedł Marek”, „Zachodźże słońce” w opracowaniu muzycznym śpiewane są do dziś. R. przebywała na leczeniu w Zakopanem i Szczawnicy. Zmarła 10 maja 1921 w Szczawnicy; pochowana na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Piskląta. Nowele. Kr. 1910 [1909]. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Kr. 1939; wyd. 9 z przedmową S. Podhorskiej-Okolów. Kr. 1946.

2. Dziecinny dwór. Powieść dla dzieci od lat 8 do 12. Wwa 1911. Wyd. nast. m.in.: wyd. 9 Kr. 1947; Wwa 1992.

3. Wesoły ludek. 12 obrazków dla dzieci. Wwa 1912. Wyd. nast.: Wwa 1918; Lw. 1926.

4. Zemsta Kasznura. Sztuka fantastyczna w 3 a. Wyst. Kr. 1916.

5. W słońcu. Poezje dla dzieci i młodzieży. Kr. 1918. Wyd. nast. pt. Przez kolorowe okienko. Z ilustr. Z. Stryjskiej. Wwa 1930.

Współautorka J. Rogosz-Pieńkowska-Walewska.

6. Jak to było w Krakowie. Kr. 1919. Wyd. nast.: Kr. 1945; Kr. 1946.

7. Dzieci pana majstra. Wwa 1920. Wyd. nast. m.in.: Budapeszt 1941; Jerozolima 1944; Kr. 1948; Wwa 1980; Szczecin 1982; wyd. 8 Wwa 1982.

Adaptacje sceniczne: Wil. 1938; Łódź 1960; 1962; Kalisz 1966; Kr. 1972.

8. Kolorowe bajeczki. Wwa 1920.

9. Srocza kaszkę warzyła. Gadki dziecięce spisane z ust ludu i wspomnień dzieciństwa. Z ilustr. Z. Stryjskiej, z muzyką M. Świerzyńskiego. Lw. 1920; wyd. 2 Lw. 1924.

10. Piosenki dziecięce. Muzykę na tle motywów ludowych napisał S. Colonna-Walewski. Wwa 1925 [1924].

11. Klitusz-bajduś. Gadki, piosenki, zabawy dziecięce z ust ludu i wspomnień dzieciństwa. Z muzyką S. Colonna-Walewskiego. Wwa [1925].

12. Koszałki-opałki. Gadki, piosenki, zabawy dziecięce z ust ludu i wspomnień dzieciństwa. Z muzyką S. Colonna-Walewskiego. Wwa 1928.

13. Konfitury panny Michaliny. Wwa 1930.

14. Wesele Kuby. Wwa 1930.

15. Pomyłka jastrzębia. Wwa 1936. Wyd. nast. Kr. 1945.

16. Uczta zwierząt. Wwa 1938.

Przekłady

17. K. Brentano: *Opowieść o Gdakaczu, Gdakuli i Gdakuleńce*. Lw. 1911. Wyd. nast. pt. *Pierścień Salomona*. Lw. 1932 [1931].

18. W.M. Thackeray: *Pierścień i róża*. Wwa 1913 [1912]. Wyd. nast. m.in.: Wwa 1988; Wr. 1995; Wr. 1997; wyd. 15 Wwa 1997.

Przeróbka na scenę dokonana przez tłumaczkę pt. Dary Czarnej Wróżki. Sztuka w 5 a. Wyst. Kr. 1918.

19. A. France: *Zazulka*. Wwa 1915. Wyd. nast.: Wwa 1958; Wwa 1981; Wwa 1992.

20. H. Bannerman: *Przygody małego Murzynka i czterech łakomych tygrysów*. Wwa 1929. Wyd. nast. m.in. pt. *Sambo*. Kr. 1947.

21. J.M. Barrie: *Przygody Piotrusia Pana*. [Wwa 1931]. Wyd. nast.: Wwa 1958; Pozn. 1990; Wwa 1991; Wwa 1993.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

S. PODHORSKA-OKOŁÓW: *Pieśniarka radości*. W: *Kobiety piszą*. Wwa 1938. — K. KULICZKOWSKA: *Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1864–1914*. Wwa 1959, wyd. nast. Wwa 1975. — H. SKROBISZEWSKA: *Książki naszych dzieci, czyli o literaturze dla dzieci i młodzieży*. Wwa 1971. — TAŻ. *Obraz lit. pol. S. 5 t. 3* (1973). — H. OSTROWSKA-GRABSKA: *Bric à brac*. Wwa 1978. — J.Z. BIAŁEK: *Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1918–1939*. Wwa 1979. — S. FRYCIE: *Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1945–1970*. Wwa 1982. — *Nowy słownik lit. dla dzieci i młodzieży*. Wyd. 2. Wwa 1984. — J. KOWALCZYKÓWNA. *Pol. słownik biogr.* 31 (1988–1989). — K. HE-SKA-KWAŚNIEWSKA: *Piękna opowieść o domu, czyli „Dziecinny dwór” R.R. Gultuer* 1993 nr 3. — W. KRAJKA: *Czy przekład może być doskonalszy od oryginału? O „Pierścieniu i Róży” W.M. Thackeraya w przekładzie Z.R. W kręgu arcydzieł lit. młodzieżowej*. Lubl. 1998.

I.T.

ROGOZIŃSKA-PAJZDERSKA

Helena Janina

zob. PAJZDERSKA-ROGOZIŃSKA Helena Janina

ROIZJUSZ Plotr

ok. 1505 – 1571

Właściwe imię i nazwisko: Pedro Ruiz de Moroz. Inne formy nazwiska i pseud.: Celtiber, Hispanus; Maurus; Petrus Roysius Maureus Alcagnicensis; Ruizius; Ruitius.

Urodzony około 1505 w Alcaniz w Aragonii w hiszpańskiej rodzinie rycerskiej; syn Martina Ruiz de Moros herbu własnego. Po naukach w mieście rodzinnym uczył się w akademii w Lérida, gdzie został wyświęcony na diakona (święceń kapłańskich prawdopodobnie nie przyjął nigdy), a następnie od

około 1537 studiował prawo w Padwie, Rzymie, Bolonii, gdzie w 1538 (lub 1539) uzyskał dyplom doktora obojga praw. W 1542 przybył do Polski na zaproszenie biskupa Piotra Gamrata i objął Katedrę Prawa Rzymskiego na Akademii Krakowskiej, na której wykładał do 1550. W 1549 został dworzaniem Zygmunta Augusta i nadwornym doradcą prawnym, od 1550 radcą sądowym przy dworze królewskim. Około 1552 przeniósł się na Litwę, gdzie objął funkcję sędziego dla spraw nieszlacheckich w polskim sądzie nadwornym w Wilnie. Po pewnym czasie wszedł również w skład litewskiego trybunału do spraw miejskich. Tamże z końcem 1566 (lub na początku 1567) został archiprezbiterem kościoła św. Jana oraz przełożonym i profesorem szkoły przy tym kościele. Był proboszczem w Krozach, następnie piastował godność kanonika żmudzkiego, od 1567 — kanonika wileńskiego, od 1569 — kustosa katedralnego. W 1568 i 1569 jeździł do Gdańska wraz z komisją w sprawie buntu mieszczan. Trzykrotnie był bliski decyzji opuszczenia Polski, jednakże pozostał w niej do końca życia. Wrósł bez reszty w życie umysłowe kraju, związany był przyjaźnią z wieloma polskimi uczonymi i pisarzami (Janem Kochanowskim, Mikołajem Rejem, Andrzejem Fryczem Modrzewskim, Szymonem Marycjuszem, Łukaszem Górnickim i Andrzejem Trzcieskim). Przyjaźń ze Stanisławem Orzechowskim przerodziła się w antagonizm, gdy R. nie zechciał poprzeć jego planów małżeńskich. W literaturze uwiecznił go Kochanowski fraszką „O doktorze Hiszpanie”. On sam pisał lacińskie wiersze okolicznościowe, epigramaty i poematy, uchodzi za autora jednego z pierwszych epicediów renesansowych („Historia funebris”) i pierwszego (przed J. Kochanowskim) w literaturze polskiej wiersza makaronicznego („In Lithuanicam peregrinationem”). Zmarł 23 marca (lub 26 kwietnia) 1571 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. *De apparatu nuptiarum ... Sigismundi Secundi Augusti Poloniae regis ... atque reginae Elisabethae*. Kr. 1543 druk. H. Wietor. Inne wyd. Kr. 1543 druk. F. Ungler. Przedr. *Szesnastowieczne epitalamia lac. w Polsce*. Oprac. J. Niedźwiedz, przekł. pol. M. Brożek. Kr. 1999.

2. *Petrus Royzius Maureus Hispanus ex tempore ad Fricium suum*. (Wiersz okolicznościowy przy:) A. Frycz Modrzewski: *Ad Senatum ... Oratio secunda de poena homicidii*. Kr. 1545. Inne wyd. zob. A.F. Modrzewski, wydania zbior. Przekł. pol.: A. Świderkówna. W: A. Frycz Modrzewski: *Dzieła wszystkie*. T. 2. Wwa 1954.

3. *Carmen de sancto pontifice caeso sive Stanislaus*. Kr. 1547 druk. H. Unglerowa. Przedr. S. Gro-

chowski: *Encomia divi Stanislai a duobus doctissimis viris conscripta*. Kr. 1604 (wraz z S. Szymonowicą: *Divus Stanislaus*).

4. *Historia funebris in obitu divi Sigismundi Sarmatiarum regis et ad Sigismundum Augustum filium admonitio*. Kr. 1548 druk. H. Unglerowa.

5. *Nenia ... in funere viri illustris Samuelis Maceiovii*. Kr. 1550 druk. Łazarz Andrysowic. Przedr. przy: J. Langei: *In Samuelis Macieiovii ... obitum ... epigrammata graece et latine*. Kr. 1558 druk. Ł. Andrysowic.

6. *Ad inclitum atque potentissimum Sigismundum Augustum Sarmatiae regem carmen consolatorium*. Kr. 1553 druk. spadkobiercy M. Szarffenberga.

7. *Ad proceres Polonos: de matrimonio regio carmen*. Kr. 1553 druk. spadkobiercy M. Szarffenberga.

8. *De apparatu nuptiarum ... Sigismundi Augusti et Catherinae*. Kr. 1553 druk. spadkobiercy M. Szarffenberga. Przedr. i przekł. pol. jw. poz. 1.

9. *Chiliastichon*. Kr. 1557 druk. Łazarz Andrysowic.

10. *Carmen funebre in obitu illustrissimi Joannis comitis Tarnowii*. Kr. 1561 druk. Łazarz Andrysowic.

11. *Decisiones ... de rebus in sacro auditorio Lithuanico*. Kr. 1563 druk. M. Siebeneicher. Wyd. nast.: Frankfurt n. Menem 1570; Wenecja 1572.

12. *In Lithuanicam peregrinationem*. Wyd.: K. Morawski: *Wiersze makaroniczne łacińsko-polskie utworu autora hiszpańskiego* Kr. 1886 odb. z *Rozpr. AU Wydż. Filol.* t. 12 (1887); M. Pelczyński: *Studia macaronica*. S. Orzełski na tle poezji makaronicznej w Polsce. Pozn. 1960.

Wydania zbiorowe

13. *Carmina*. Pars I: *Carmina maiora continens*. Pars II: *Carmina minora continens*. Wyd. B. Kruczkiewicz. Kr. 1900 *Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae-Latinorum* t. 5.

Uwzględnia wszystkie utwory druk. i rękopiśmienne oraz daje zestawienie rkpsów Bibl. Kórn., Ossol. i Bibl. Petersb.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

B. KRUCZKIEWICZ: P.R., jego żywot i pisma. Kr. 1897 odb. z *Rozpr. AU Wydż. Filol.* t. 27 (1898). — J. ZAWIROWSKI: *Stosunki gdańsko-polskie w latach 1568–1570 i ich oświetlenie w poezjach łacińskich Hiszpana P.R.* *Rocz. Gdański* 4 (1930), 5 (1931). — Z. SZCZAKOWSKA: *Z dziejów fraszki przed J. Kochanowskim. Próba ukazania twórczości P.R. na tle epoki.* *Prace Polon.* S. 10 (1952) s. 13–34. — K. STAWECKA: *Religijna poezja łacińska XVI w. w Polsce.* Lubl. 1964. — J. CZERNIATOWICZ: *Recepcja poezji*

greckiej w Polsce w XVI–XVII w. Wr. 1966. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce.* *Czasy Zygmunta*. Wwa 1966. — K. STAWECKA: *Elementy liryczne i epiczne w polsko-łacińskim epitalamium.* *Rocz. Hum.* 1966 nr 3. — S. ZABŁOCKI: *Polsko-łacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim.* Wr. 1968. — T. FIJAŁKOWSKI: *Z badań nad R. Między prawem a literaturą.* *Prace Polon.* S. 26 (1970) s. 79–94. — TENŻE: P.R. w świetle twórczości A. Trzecieskiego. *Spr. z Czynności i Posiedzeń Łódz. Tow. Nauk.* 25 (1971) nr 4. — TENŻE: Orzechowski i R. *Tamże* S. 28 (1972) s. 193–199. — TENŻE: P.R. w opiniach współczesnych i potomnych. *Tamże* 26 (1972) nr 5. — Janusz PELC: *Obraz – słowo – znak.* Wr. 1973. — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — T. FIJAŁKOWSKI: *Z problemów kultury prawniczej polskiego renesansu. Człowiek i Światopogląd 1975* nr 2. — J. STARNAWSKI: *W sprawie tekstów P.R. nie włączonych do zbiorowego wydania w 1900 r.* *Eos* 1975 nr 1. — T. FIJAŁKOWSKI: P.R. – polski romanista XVI w. *Z dziejów pol. kultury umysłowej w XVI i XVII w.* Wr. 1976. — H.E. WYCZAŃSKI: *Słownik pol. teologów katol.* 3 (1982). — G. MAKOWIECKA: *Po drogach polsko-hiszpańskich.* Kr. 1984. — Janusz PELC: *Europejskość i swojskość literatury naszego renesansu.* Wwa 1984. — E. KOCZOROWSKI: *Dziew. Bałtycki* 1986 nr 207 [dot. wiersza „Tumult gdański”]. — J. TAZBIR: *Dlaczego „doktor Hiszpan” stracił wiarę? W: Spotkania z historią.* Wwa 1986. — TENŻE: *Pol. słownik biograf.* 31 (1988). — M. BROŻEK: *Ambicje improwizatorskie poetów polsko-łacińskich XVI w. łac. poezja w dawnej Polsce.* Wwa 1995. — TENŻE: *Epitalamia zygmunta*. *Tamże*. — Z. KUBIAK: *Wśród zagadek Zygmunta*. Wawel: Janicjusz, R., Stańczyk. *Regiony* 1995 nr 4. — E. BUSZEWICZ: *Cracovia in litteris.* *Obraz Krakowa w piśmiennictwie doby Odrodzenia.* Kr. 1998.

LT.

ROLICZ-LIEDER Waclaw

zob. LIEDER Waclaw Rolicz

ROLLE Antoni Józef 1829–1894

Właściwe imiona: Józef Apolinary.

Urodzony 26 września 1829 w Henrykowie (pow. mohylowski) na Podolu w spolonizowanej rodzinie pochodzenia francuskiego (nazwisko dziadka: Rollet); syn Józefa, sekretarza Michała Radziwiłła, następnie lustratora dóbr Henryka Lubomirskiego, i Marii ze Zwierkowskich. Uczęszczał do szkół w Jaryszowie, Szarogrodzie i Humaniu, następnie do gimnazjum w Niemirowie, skąd został w klasie piątej usunięty i uwięziony za demonstrację wolnościową. Kontynuował naukę w gimnazjum w Winnicy, potem w Białej Cerkwi, maturę zdał w Kijowie. W 1850–55 studiował medycynę na Uniwersytecie Kijowskim. Od 1856 praktykował jako lekarz w Jeryszowie koło Mohylova. Jednocześnie zajmował się pracą literacką. Już w latach studenckich debiutował

wierszami zamieszczanymi w *Gazecie Codziennej*, w której w 1856–57 ogłaszał także opowiadania o tematyce historycznej. W 1857–58 wysyłał korespondencje do *Gazety Warszawskiej* (współpracę kontynuował w 1883–86, 1891). Celem uzupełnienia studiów medycznych wyjechał w 1858 na sześć miesięcy do Sonnenstein koło Drezna. W 1859 ożenił się z Idalią Zaszczyńską. W roku następnym studiował przez kilka miesięcy psychiatrię w Paryżu. W 1861 zamieszkał w Kamieńcu Podolskim. Praktykując jako lekarz, kontynuował działalność pisarską. Do prac literackich i historycznych, podpisywanych najczęściej pseudonimem Dr. Antoni J., wykorzystał zbiory archiwum w Tulczynie. Sam zgromadził w Kamieńcu bogatą bibliotekę (głównie z zakresu historii), część jej przekazał w testamencie Czytelni Akademickiej we Lwowie. Opowiadania i szkice historyczne oraz korespondencje umieszczał m.in. w *Tygodniku Ilustrowanym* (1866, 1883–92), *Przeglądzie Polskim* (1867–73, 1880–83, 1890–92), *Gazecie Lwowskiej* (1869, 1875–79, 1885–86), w *Roczniku dla Archeologów, Numizmatyków i Bibliografów Polskich* 1872 zamieścił ciekawe rozprawy o drukarniach na kresach. Współpracował z *Kłosami* (1874–85), *Przewodnikiem Naukowym i Literackim* (1874–79, 1886, 1889), *Kroniką Rodzinną* (1877–89), *Tygodnikiem Powszechnym* (1879–90), *Krajem* (1882–94), *Światem* (1884, 1888–94). Ogłaszał liczne prace z zakresu medycyny. Zajmował się też działalnością społeczną. Był współorganizatorem Podolskiego Stowarzyszenia Lekarskiego, Towarzystwa Dobroczynności oraz wzorowej lecznicy dla ubogich; opiekował się niezamożną młodzieżą gimnazjalną. Aktywnie uczestniczył w zjazdach przyrodniczo-lekarskich, pełniąc obowiązki przewodniczącego sekcji medycyny publicznej. Był członkiem korespondentem wielu towarzystw lekarskich, m.in. Towarzystwa Lekarzy Polskich w Paryżu, a także Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, Akademii Umiejętności (Komisja Historyczna, Komisja Antropologiczna) oraz członkiem honorowym Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Komitetu Statystycznego Podolskiego. Zmarł 21 stycznia 1894 w Kamieńcu Podolskim; pochowany na tamtejszym cmentarzu katolickim. Był ojcem Michała, historyka i krytyka.

TWÓRCZOŚĆ

1. Zameczki podolskie na kresach. Kr. 1872 odb. z *Przegl. Pol.* Wyd. 2 przerobione i poszerz. pr. Zameczki podolskie na kresach multkańskich. T. 1–3. Wwa 1880.

2. Opowiadania historyczne. Lw. 1875. Wyd. 2 przejr. przez autora. Lw. 1878.

Tu m.in.: Dwór tulczyński (wyd. osob. Lw. 1876, przedr. w poz. 15); Losy pięknej kobiety (wyd. osob. Wwa 1914, przedr. w poz. 15, przekł. ros. 1897).

3. Nowe opowiadania historyczne. Lw. 1878. Wyd. nast. m.in. wyd. 3 Lw. 1907.

Tu m.in.: Porwanie króla (wyd. osob. [Wwa] 1914, przedr. w poz. 15).

4. Gawędy z przeszłości. T. 1–2. Lw. 1879.

5. Polonica. Materiały do dziejów Polski w pismach rosyjskich 1700–1862 zebrane przez... Kr. 1879–1880 odb. z *Rozpr. i Spr. Wyzd. Hist.-Filoz. AU.* Odnaczone w 1876 nagrodą Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu.

6. Trzy opowiadania historyczne. Lw. 1880.

7. Opowiadania historyczne. Seria 3. T. 1–2. Wwa 1882. Niektóre z zawartych tu opowiadań przedr. w poz. 15.

8. Niewiasty kresowe. Opowiadania historyczne. Wwa 1883.

9. Opowiadania. Seria 4. T. 1–2. Wwa 1884. Niektóre z zawartych tu opowiadań przedr. w poz. 15. Tu m.in.: Z przeszłości Polesia kijowskiego (wyd. osob. Wwa 1882 odb. z *Bibl. Warsz.*).

10. Szkice i opowiadania. Seria 5. Kr. 1887. Niektóre z zawartych tu opowiadań przedr. w poz. 15.

11. Opowiadania historyczne. Seria 6. Lw. 1887. Tu m.in.: Tadeusz Leszczyz Grabianka i Teresa ze Stadnickich jego małżonka (wyd. osob. Lw. 1875).

12. Opowiadania historyczne. Seria 7. Lw. 1891. Niektóre z zawartych tu opowiadań przedr. w poz. 15.

Tu m.in.: Zakładnicy lwowscy 1672 (wyd. osob. Wwa 1913).

13. Sylwetki historyczne. Seria 8. Kr. 1892.

Tu m.in.: Po insurekcji kozackiej. Z wewnętrznych dziejów Braclawszczyzny (wyd. osob. Kr. 1890 odb. ze *Świata*).

14. Sylwetki i szkice historyczne i literackie. Seria 9. Kr. 1893.

Tu m.in.: Z życia Zygmunta Krasieńskiego. Pierwsza miłość i jeden z pierwszych przyjaciół (wyd. osob. Kr. 1890 odb. ze *Świata*. Przedr. w poz. 15).

Wydania zbiorowe

15. Wybór pism. T. 1–3. Wyd. i wstęp: W. Zawadzki. Kr. 1966.

Koresp. znajduje się m.in. w *Bibl. Jagiel.*, *Bibl. Nar. i Ossol.*

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

A. KRAUSHAR: Obrazy i wizerunki historyczne. Wwa 1906. — K. ŻEBROWSKA: Działalność historyczna Antoniego J. Lw. 1914. — W. ŚWIRSKI: Ze wspomnień o śp. dr. Antonim J. Pozn. 1930. — J. TALKO-HRYNIEWICZ: Ostatni z dawnych lekarzy kresowych. Wil. 1930 odb. z *Pam. Wil. Tow. Lekarskiego*. — Cagliostro na Podolu. *Tyg. Pol.* (Paryż) 1973 nr 14. — S. KIENIEWICZ. *Pol. słownik biogr.* 31 (1988–1989).

ROLLE Michał
1865–1932

Urodzony 8 lipca 1865 w Kamieńcu Podolskim; syn Józefa Apolinarego (Antoniego), pisarza i historyka, i Idalii z Zaszczyńskich. W 1884 ukończył Wyższą Szkołę Realną w Krakowie. Przez dwa lata studiował na wydziale inżynierii Politechniki Lwowskiej, następnie przeniósł się na wydział filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Debiutował ogłoszonym w *Kronice Rodzinnej* (1886 nr 22) szkicem o filarecie Tadeuszu Żebrowskim. Mieszkał w Kamieńcu wraz z ojcem, a po jego śmierci, od 1894 — we Lwowie. Był sekretarzem komitetu budowy pomnika Adama Mickiewicza oraz członkiem zarządu Macierzy Polskiej. W 1895 rozpoczął trwającą do końca życia współpracę z *Gazetą Lwowską*, zamieszczając liczne szkice literackie i historyczne, felietony, recenzje i artykuły. Prace historyczne i literackie ogłaszał ponadto w miesięcznym dodatku do gazety — *Przewodniku Naukowym i Literackim*, a także w innych czasopismach, galicyjskich, warszawskich i poznańskich. W 1899–1900 redagował wraz ze Stanisławem Schnür-Peplowskim miesięcznik *Iris*, organ Koła Literacko-Artystycznego we Lwowie. Od 1902 był sekretarzem Koła. Współpracował przy edycji dwutomowego ilustrowanego wydawnictwa *Włochy*, był też współautorem „Historii •Gazety Lwowskiej• 1883–1911”, zamieszczonej w tomie pierwszym *Stulecia „Gazety Lwowskiej”* (Lw. 1911). Do swoich prac historycznych i literackich wykorzystał bogate zbiory archiwalne ojca. W 1901 został członkiem komisji historycznoliterackiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Przez wiele lat był członkiem Zarządu Towarzystwa Dziennikarzy Polskich, a także jego wiceprezesem. Od 1920 należał do Syndykatu Dziennikarzy Lwowskich, w 1930 został jego prezesem. Po I wojnie światowej kontynuował działalność literacką i publicystyczną, liczne artykuły zamieszczał m.in. w *Gazecie Porannej* (1922–25, 1930). W 1920 oraz w 1925 obchodził jubileusze pracy dziennikarskiej, literackiej oraz działalności w dziedzinie historii. W 1927 otrzymał za całokształt pracy pisarskiej nagrodę literacką miasta Lwowa. Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 11 listopada 1932 we Lwowie; pochowany na cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Z przeszłości: Okręg rowski – starostwo „barskie” do r. 1774. Lw. 1896.
2. Ateny wołyńskie. Szkic z dziejów oświaty w Polsce. Lw. 1898. Wyd. 2 popr. i uzup. Lw. 1923. Skróć dla młodzieży pt. Tadeusz Czacki i Krzemieniec. W setną rocznicę zgonu odnowiciela i reformatora polskiego szkolnictwa. Lw. 1913.

3. Z minionych stuleci. Szkice historyczne i literackie. Lw. 1908.
Tu m.in.: Seweryn Mallnowski. Kartka z dziejów sceny polskiej na wschodnich kresach. (Wyd. osob. Kr. 1896 odb. z *Przegl. Pol.*)
4. Oryginały. [Szkice historyczne i literackie]. Z przedmową F. [Rawity-] Gawrońskiego. Lw. 1913.
5. In illo tempore. Szkice historycznoliterackie. Z przedmową J. Kallenbacha. Brody 1914. Wyd. 2 popr. i uzup. Lw. 1923.
6. Rzemionnym dyszłem. Z dziejów Kamieńca Podolskiego. Lw. 1914.
7. Karol Matyás. 1866–1916. Wspomnienie jubileuszowe. Lw. 1917.
8. Kochajmy nasze wschodnie kresy! Lw. 1919.
9. Kamieniec Podolski. Wwa 1926.
10. Lwów a Święto Miast Polskich. Lw. 1930.
11. Na ostatniej placówce. Gawęda historyczna z lat 1830–31. Lw. 1930.
12. Tadeusz Rutowski, pomnożyciel kultury lwowskiej. Lw. 1932 odb. ze *Studiów Lw.*

Koresp. znajduje się m.in. w Bibl. Nar. i Ossol.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP

A. CHOŁONIEWSKI: Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich. Lw. 1898. — Cz. LECHICKI. *Zesz. Prasozn.* 1971 nr 3. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 31 (1988–89).

W.A.-Sz.

ROMANOWSKI Mieczysław
1833–1863

Urodzony 12 kwietnia 1833 we wsi Żuków na Pokuciu w zubożalej rodzinie szlacheckiej; syn Erazma, dzierżawcy w dobrach Dzieduszyckich, i Agnieszki z Głowackich. Uczył się początkowo w domu, a od 1843 w szkole ludowej w Kołomyi. W 1845–48 uczęszczał do gimnazjum w Stanisławowie. W 1849 próbował przekraść się przez granicę, aby wziąć udział w powstaniu na Węgrzech. Ujęty przez władze szkolne, został odwieziony do Żukowa. Po kilkumiesięcznym pobycie w domu zdał egzamin uzupełniający do gimnazjum w Stanisławowie i tam uczył się do 1852. Egzamin maturalny złożył w 1853 we Lwowie i rozpoczął studia na wydziale prawa Uniwersytetu Lwowskiego. Przyjaźnił się wówczas z grupą młodych literatów, zwłaszcza z Mieczysławem Pawlikowskim, z którym później prowadził korespondencję oraz był u niego w Medyce. Debiutował w 1854 w lwowskich *Nowinach* powiastką „Chorąży” (nr 9–11, 15; podp.: Mieczysław R.). Z piśmem tym współpracował do 1856, następnie publikował swoje utwo-

R

ry poetyckie, powiastki oraz drobne przekłady w *Dzienniku Literackim* (1856–63; często podp.: Jaśko Żuczek; Miecz. R.). W 1857 przerwał studia i został stypendystą z obowiązkami skryptora w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. W tym okresie powstało wiele jego utworów poetyckich. W 1858 napisał poemat historyczny „Dziewczę z Sącza”, który został dobrze oceniony przez współczesnych krytyków literackich. R. brał udział w tajnych działaniach komitetów przygotowujących powstanie zbrojne. Pod presją rodziny — obawiającej się jego zaangażowania politycznego — w 1859 wyjechał do Żukowa i zajął się gospodarowaniem. Jednak w maju 1860 wrócił do Lwowa, gdzie otrzymał stałą pracę w Ossolineum. W 1860–61 publikował drobne utwory w *Czytelnicy dla Młodzieży* i w piśmie dla ludu *Dzwonek* (podp.: Jaśko Żuk, Jaśko Żuczek lub Mieczysław R.). W 1862 był współredaktorem *Gazety Narodowej*. Z tego okresu pochodzą fragmenty nieukończonych dramatów historycznych oraz pięcioaktowa tragedia „Popiel i Piast”, nawiązująca do „Króla-Ducha” Słowackiego. Nadal uczestniczył w działalności konspiracyjnej. Po wybuchu powstania styczniowego, przy próbie nielegalnego przedostania się do Królestwa, 2 lutego został aresztowany w Artasowie. Przez miesiąc przebywał w więzieniu lwowskim. W marcu przystąpił do powstańczego oddziału Marcina Borelowskiego „Lelewela” i wkrótce został adiutantem dowódcy. Wraz z oddziałem 8 kwietnia przekroczył granicę Królestwa. Poległ 24 kwietnia 1863 w potyczce pod Józefowem na Lubelszczyźnie; pochowany na cmentarzu w Józefowie w zbiorowej mogile powstańczej. Jego wiersze śpiewane były w czasie powstania (wyd. w zbiorce „Poezje”. Lw. 1863), później przedrukowywane w licznych antologiach pieśni patriotycznych. Utrwały one legendę poety-powstańca.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Powieści. Chorąży. Chart watazki. Lw. 1854. Przedr. w poz. 15 t. 2.

Podp.: Mieczysław R.

2. Śpiewak z oazy. — Młody lutnista. Poezje. Lw. 1855. Przedr. w poz. 15 t. 2.

3. Łużeccy. Ustęp z wojen tureckich. [Poemat]. Lw. 1856. Wyd. nast.: wyd. 2 Lw. 1866 [razem z poz. 4]; Lw.–Złoczów [1911] *Bibl. Powsz.* nr 821. Przedr. w poz. 15 t. 2.

4. Dziewczę z Sącza. Rzecz mieszczańska z czasu wojny szwedzkiej roku 1655 wierszem. Powst. 1858. Wyd. Lw. 1861. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Lw. 1866 [razem z poz. 3]; Złoczów [1894] *Bibl. Powsz.* nr 112; ze wstępem i objaśnieniami H. Gallego. Wwa 1909 (pt. Dziewczę z Sącza, powieść poetyc-

ka); oprac. S. Lam. Kr. [1921] *BNI*, 39 [tu dołączony wybór liryków]; w tej serii: Kr. 1925; wyd. 3 zmian. w oprac. M. Olszanieckiej. Wr. 1961. Przedr. w poz. 15 t. 2, 16 t. 1, 19, 21.

Przeł. czes. 1869 (fragm.), 1922.

5. Projekta. Powieść. Lw. 1860.

6. O legionach polskich. *Dzien. Lit.* 1861 nr 17–55.

7. Wczoraj. Szkic. [Powieść]. *Dzien. Lit.* 1861 nr 78–103.

Podp.: Jaśko Żuczek.

8. Popiel i Piast, tragedia w 5 a., z podań i legend historycznych, wierszem. Lw. 1862. Wyst. Lw. 1864 (z muzyką I. Guniewiczza). Wyd. nast.: Kr. 1881; Lw. 1901. Przedr. w poz. 15 t. 3, 16 t. 2.

9. Stanisław Rewera Potocki. Poezja. Stanisławów 1862.

10. Gliński i Stańczyk; Maria Posadnica. Powst. 1862. Zachowane fragm. obu dramatów ogl. B. Gubrynowicz: Fragmenty nieznanych tragedii M.R. *Pam. Lit.* 1925/26.

11. Jakub Jasiński. (Szkic biograficzny). *Dzien. Lit.* 1863 nr 1–10.

Szkic niedokończony.

12. Poezje. Lw. 1863, Wyd. nast. Lw. 1881.

Tu m.in.: Kiedyż; Co tam marzyć; Sztandary polskie w Kremlu; Hymn polski; Pieśń młodej wiary; Śmierć Levitoux.

13. Ostatnie pożegnanie powstańca. Muzyka I. Guniewiczza. Lw. 1863.

14. Przeczucie. [Dramat]. Powst. luty–marzec 1863. Zachowany fragm. ogl. H. Wolny: „Przeczucie” – dramat M.R. o tematyce współcz. *Ruch Lit.* 1972 z. 1.

Wybory twórczości

15. Poezje. T. 1–4. Zebrał i ułożył J. Amborski. Lw. 1883.

Tu wiele utworów wyd. z rkpsu, m.in. fragm. tragedii „Wanda”.

16. Wybór pism. T. 1–2. T. Pini. Lw. 1904–1905.

17. Wybór poezji. Wwa 1909.

18. Wybór pism. Oprac. A. Januszewski. Kr. 1910.

19. Wybór poezji. T. 1–2. Układ i słowo wstępne J. Dicksteinówny. Wwa 1913.

20. Liryki. Wwa 1916.

21. Dziewczę z Sącza oraz wybór liryków. Wstępem i objaśnieniami opatrzył S. Lam. Kr. [1921] *BNI*, 39. Wyd. 2 uzup. Kr. 1925; wyd. 3 zmian. w oprac. M. Olszanieckiej. Wr. 1961 (pt. Wybór liryków oraz Dziewczę z Sącza).

22. Wybór poezji. Oprac. H. Kurkowska. Wwa 1947.

23. Poezje wybrane. Wyboru dokonał i wstępem opatrzył B. Ostromecki. Nota biogr.: J. Bandrowska-Wróblewska. Wwa 1974.

Wybór listów

24. W promieniu Lwowa, Żukowa i Medyki. Listy M.R. 1853–1863. Oprac. i wstępem poprzedzili: B. Gawin i Z. Sudolski. Wwa 1972.

Przedr. wierszy m.in.: *Księga wierszy pol. 2* (1954), wyd. 2 (1956); *Antologia romantycznej poezji krajowej (1831–1863)*. Wwa 1958; *Zbiór poetów pol. 3* (1962); *Reduta. Romantyczna poezja niepodległościowa*. Kr. 1979; Z. TROJANOWICZOWA: *Sybir romantyków*. Kr. 1992. Wyd. 2 Pozn. 1993.

Niedruk. fragm. poematów, wiersze oraz listy w Bibl. Nar. i w Ossol.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

F. BOBERSKA: M.R. Lw. 1893. — G. BAUMFELD: M.R. Studium ideowe i literackie. Wwa 1908 [tu: Bibliografia. I. Pisma M.R.; II. O pismach M.R.]. Wyd. nast. Brody 1909. — S. LAM: M.R. Zarys biograficzno-krytyczny na podstawie źródeł rękopiśmiennych. T. 1–2. Lw. [1913]–1918. — T. MENDRYŚ: M.R. żywot i twórczość w pięćdziesiąt rocznicę zgonu. Kr. 1913. — J. DICKSTEINÓWNA: M.R. i przedzgonne chwile romantyzmu polskiego. W: *Idee i twórcy*. T. 1. Wwa 1918. — W. GUBRYNOWICZ: Do genezy „Dziwaczka z Sącza” M.R. Lw. 1932. — T. GRYP-KLESZCZYŃSKI: Ostatni rapsod. (W setną rocznicę urodzin M.R.). Lw. 1934 [tu bibliografia: Pisma M.R.; Monografie i prace o nim 1834–1934]. — Z. SZWEYKOWSKI: Anczyc, Jeż i R. jako budziciele ruchu powstańczego przed r. 1863. W: *Nie tylko o Prusie*. Pozn. 1967 (prwdr. 1937/38). — J. KULCZYCKA-SALONI: *Poezja powstania styczniowego. Dziedzictwo lit. powstania styczniowego*. Wwa 1964. — B. GAWIN: Z rękopisów M.R. „Góral” i „Mnich”. *Pam. Lit.* 1966 z. 2 i nadb. — K. BARTOSZEWSKI: M.R. Poeta i powstaniec. Wwa 1968. — M. JANION: Zmierzch romantyzmu. W: *Romantyzm. Studia o ideach i stylu*. Wwa 1969 (prwdr. 1963). — Janusz MACIEJEWSKI: *Przedburzowcy. Z problematyki przelomu między romantyzmem a pozytywizmem*. Kr. 1971. — B. OSTROMĘCKI: „Niech mi nie kładą pamięci kamienia...”. W: *Lirnicy, trubadurzy, tyteje*. Wwa 1972; przedr. w: *Laury i pioluny*. Łódź 1974. — B. GAWIN: M.R. poeta i człowiek czynu. *Przegl. Hum.* 1974 nr 4 i nadb. — M. FILEK: „Zachwyca oczy cudna gra kolorów...”. (Słowacki mistrzem R.). *Zesz. Nauk. UJ* nr 406 *Prace Hist.-Lit.* 1975 z. 33. — H. WOLNY: Twórczość dramatyczna M.R. poety-powstańca (1833–1863). Kielce 1977. — J. MAŚLANKA: *Literatura a dzieje bajeczne*. Wwa 1984. — J. SMOLARZ: Głosa do „Popiela i Piasta” M.R. *Ruch Lit.* 1985 nr 4. — A. ZIELIŃSKI: *Romantyzm w Pokuciu*. *Prace Polon.* 5. 41 (1985). — H. WOLNY: Motywy cyrylometodiańskie w dramacie M.R. „Popiel i Piast” (1862). *Dziedzictwo misji słowiańskiej Cyryla i Metodego. Mater. sesji nauk. w WSP...* Kielce 1988. — M. INGLOT. *Pol. słownik biogr.* 31 (1989). — H. WOLNY: *Poezja powstania styczniowego M.R. Rok 1863*. Kielce 1993.

ROMER-OCHENKOWSKA Helena 1875–1947

Urodzona 2 sierpnia 1875 w Wilnie; córka Alfreda Romera i Wandy z Sulistrowskich. Mieszkała w majątku rodzinnym Karolinowie (pow. święciański). Ukończyła pensję Łucji Żeleszkiewicz w Krakowie. Od 1897 zajmowała się działalnością społeczno-oświatową na Wileńszczyźnie — zakładała czytelnie, biblioteki i szkoły, wygłaszała odczyty na kursach oświatowych. Około 1904 wyszła za mąż za Henryka Ochenskowskiego i zamieszkała w Wujówce koło Radzymina. Po separacji z mężem wyjechała w 1906 za granicę, przebywała w Belgii i w Paryżu, gdzie do 1910 studiowała na wydziale dziennikarskim École des Hautes Études Sociales. Po powrocie do Wilna zajmowała się pracą literacką i dziennikarską, pisała sztuki sceniczne i nowele, w 1915–16 wykładała na kursach popularnych. Współpracowała m.in. z *Kurierem Liteuskim* (1905–12), *Biblioteką Warszawską* (ogłosiła tu studium: Szkoła Batiniołska w Paryżu. 1909 t. 1), *Przełękem Wileńskim* (1912–14, 1921–26), *Tygodnikiem Ilustrowanym* (1916, 1919, 1930–34), wileńskim *Słowem*, gdzie zamieszczała recenzje teatralne w rubryce „Teatr Polski” w 1922–25 oraz przysyłała „Listy z podróży” w 1924–30. Współpracowała też z założonym w 1924 *Kurierem Wileńskim*, ogłaszając w nim (z przerwami do 1940, m.in. pod pseudonimami: Spectator, Widz) recenzje literackie i teatralne i pełniąc funkcję sekretarza redakcji. Zamieszczała także utwory w miesięczniku wileńskim *Źródła Mocy* (1927–31) oraz w *Kobietcie Współczesnej* (1928–32). Była członkiem Zarządu Syndykatu Dziennikarzy Wileńskich oraz od 1926 wiceprezesem Związku Literatów Polskich w Wilnie. W 1929 obchodziła jubileusz 25-lecia twórczości literackiej, w tymże roku otrzymała Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. Została także odznaczona francuską Palmą Akademicką. W 1945, zmuszona opuścić swój majątek ziemski na Wileńszczyźnie, zamieszkała w Toruniu. Tam zmarła 26 marca 1947.

TWÓRCZOŚĆ

1. Karylla, czyli miłość patriotyczna. Obraz sceniczny w 3 a. Kr. 1904. Podp.: Scipio.
2. Majaki. Powieść. Wwa 1911. Wyd. nast. cz. 1–2. Wwa [1913] *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 814–815.
3. Noc świętojańska. – Siostry. – Czary w lesie. Komedijki dla dzieci. Wierszem na scenę ułożyła... Wil. 1913. Wyd. 2 Wil. [1926] (nie zawiera komedii Czary w lesie, wydanej osob.: Wil. [1927]).
4. Książka o nich. [Powieści]. Wil. 1922.

H.G.

379

R

5. Swoi ludzie. [Opowiadania]. Wstęp: L. Cho-
miński. Wil. 1922.

6. Urwis. Krotchwila w 3 a. *Słowo* (Wil.) 1922
nr 66.

7. Nasza szopka. Jaselka dla dzieci i młodzieży
wiejskiej w 3 odsłonach z nutami. Wil. [1923]. Wyd.
nast. m.in.: wersja poszerz. pt. Betlejka wileńska,
w 4 odsłonach. Wyst. Wil. 1931, wyd. Wil. 1932;
Wil. [1937]. Do 1937 5 wydań.

8. Przygoda marynarza. Sztuka w 3 odsłonach.
Wil. [1924]; wyd. 2 Wil. [b.r.].

9. Rezurekcja wileńska w 1919 r. Wil. 1929; wyd.
2 Wil. 1939.

10. Wila u państwa Mickiewiczów. Obrazek
sceniczny w 1 odsłonie. Wil. 1929. Wyd. 2 Wil.
[1936].

11. Tutejsi. [Nowele]. Z przedmową T. Grabow-
skiego. Wwa 1931 [1930].

12. [Dwudziestopięciolecie] XXV-lete wskrze-
szonego Teatru Polskiego w Wilnie. Wil. 1932.

13. Rok 63 na Litwie. [Dramat]. Wil. 1934.

14. Święty Kazimierz. Sztuka w 4 odsłonach. Wil.
1936.

15. Cichy wieczór w swoim kółku. Komedia w 1
odsłonie. Wil. 1937.

16. Sporty... Sporty. Komedia w 1 a. Wil. 1937.

17. Lepszy wróbel w rękę niż cietrzew na sęku.
Obrazek na Wielkanoc. Wil. 1938.

Ponadto ogł. broszury publicystyczne.

OPRACOWANIA

NK 16 cz. 1 (1982); LP.

M. GREKOWICZ-HAUSNEROWA. *Zesz. Prasozn.* 1965
nr 2. — A. BIERNACKI. *Pol. słownik biograf.* 31 (1988–1989).
— M. KOZŁOWSKA: Wołanie o ziemię „tutejszą”. O bet-
lejkach H.R.-O. i T. Łopalewskiego. *Szczecińskie Prace*
Polon. 1994 nr 6: *Kresy w lit.* — R. WÓJCIK: Funkcje kre-
sowizmu w nowelach H.R.-O. *Tamże* — H. TURKIE-
WICZ: „Kochałam to miasto jak człowieka...” *Przeł. Ar-*
tyst.-Lit. 1997 nr 5.

W.A.-Sz.

RONIKIER Bogdan JAXA 1873–1956

Urodzony 28 sierpnia 1873 (1872?) w Korytnicy
w okolicy Siedlec w rodzinie ziemiańskiej; syn Ada-
ma i Marii z Chrzanowskich. Uczęszczał do gimnaz-
jum w Warszawie, Częstochowie i Piotrkowie, stu-
dia odbywał w Berlinie, Lipsku i Monachium, gdzie
ukończył wydział matematyczno-filozoficzny. Debiu-
tował jako dramaturg tryaktową sztuką „Nieszczęśliwi”,
wystawioną 23 lipca 1894 w teatrze
„Wodewil” w Warszawie. Do 1905 napisał dwana-
ście sztuk (nieogłoszonych drukiem), w większości

wystawianych w Warszawie i Krakowie. W 1900
debiutował jako powieściopisarz, publikując „Alma
Mater, powieść na tle Słowiańszczyzny na rubieży
XIII i XIV stulecia” (*Głos Narodu* nr 1–181). Napisał
też kilka innych powieści historycznych i społecz-
no-obyczajowych. Wiersze i nowele ogłaszał m.in.
w *Życiu* (1898), *Tygodniku Ilustrowanym* (1902), *Ty-*
godniku Polskim (1902), *Wędrowcu* (1902–03).
W 1906 ożenił się z kuzynką ze strony matki, Ksawer-
rą Chrzanowską, i zamieszkał w Łuczewie (Lubelskie).
W 1911 został aresztowany w związku z gwałtowną
śmiercią brata żony, Stanisława Chrzanowskiego
(uznany za winnego zabójstwa) i skazany na piętna-
ście lat więzienia. Uwolniony w 1918 po wznowie-
niu procesu, wyjechał z rodziną do Szwajcarii. Gdy
wrócił do kraju, zamieszkał w Zamościu. W 1923
zmarła mu żona; w 1930 poślubił Eugenię z domu
Habdank-Iwanowicz. Kilkanaście jego sztuk z 1936–
–37 znanych jest tylko z tytułów. Pod koniec życia
utracił wzrok. Zmarł 4 stycznia 1956 w Zamościu; po-
chowany na miejscowym cmentarzu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nieszczęśliwy. Sztuka w 3 a. Wyst. Wwa 1896.

2. Czy warto? Sztuka w 4 a. Wyst. Kr. 1897.

3. Wspomnienie. Epizod dramatyczny. Wyst.
Kr. 1898. Wyd. osob. Lw. 1912 (z podtyt. Epizod
dramatyczny na tle 1863). Wyd. nast. Lw. 1920.
Podp.: Gryfita.

4. Wiara, Nadzieja i Miłość. Tryptyk sceniczny.
Wyst. Kr. 1899 (cz. 3: Miłość. Obraz dramatyczny
w 1 a.).

5. Zgaszeni. Sztuka w 5 a. Wyst. Kr. 1899.
Odnaczona na konkursie dram. im. J. Paderewskiego
w 1899.

6. Kariera. Sztuka w 5 a. Wyst. Wwa 1900 (pt.
Ojciec i syn).

7. Hrabia na Rostocku. Powieść z r. 1400. *Kur.*
Codz. 1900 nr 1–226 z przerwami. Wyd. osob.
Wwa 1911 (pt. 1350–1439. Hrabia na Rostocku,
błędny rycerz Słowiańszczyzny, na rubieży 14 i 15
stuleci. Bardzo cudnych jego dziejów i przygód
opowieść).

8. Współzawodnicy. Komedia w 4 a. Wyst. Kr.
1902.

9. Pliszka. Komedia w 3 a. Wyst. Wwa 1903.

10. Promienna toń. T. 1–2. Wwa 1903. Wyd.
nast. Gdynia 1993.

11. Sześć kobiet. Cienie. Wywołał z przeszło-
ści... Wwa 1903.

12. Zawód. Sztuka w 3 a. z prologiem. Wyst.
Wwa 1904.

13. Na przełomie. Powieść z dziejów polskie-
go mieszczaństwa. Wwa 1909.

Podp.: Gryf.

14. Dzierżyński „Czerwony kat”. Wwa 1933 [1932]. Wyd. nast.: wyd. 2 Wwa 1935 (pt. Dzierżyński „Czerwony kat, złote serce”); wyd. 3 Wwa 1935; Kr. 1989; Kr. 1990. Przekł. ang. 1935.

15. Człowiek z głową („Philaleta”). Powieść. *Na szerokim świecie* 1934 nr 14–52 (pt. Polski Cagliostro Adam Ronikier „Philaleta” 1812–1873). Wyd. osob. Wwa 1937.

16. Bezrobotni. Powieść. Wwa 1936.

17. Miasto zadżumionych. Powieść. Wwa 1936.

OPRACOWANIA

NK 16/1 (1982).

S. SZENIC: Pitawał warszawski. T. 2 cz. 2 Wwa 1958. — A. KĘDZIORA: Cmentarz w Zamościu. Przewodnik biograficzny. Zamość 1987. — S. BRZOZOWSKI: „Zawód”. W: Wczesne prace krytyczne, Wwa 1988 [rec. teatr.; prwdr. *Głos* 1904 nr 17]. — T. WYRWA-KRZYŻAŃSKI: *Życie i Myśl* 1991 nr 3/4 [rec. książki „Dzierżyński”]. — A. NOWAKOWSKI. *Pol. słownik biograf.* 32 (1989–1991).

A.P.

ROPELEWSKI Stanisław 1814–1865

Urodzony 15 stycznia 1814 (1813?) w Sulejowie w Sandomierskiem w niezamożnej rodzinie szlacheckiej; syn Franciszka i Karoliny, dzierżawców. W 1825–29 uczył się w Kielcach, potem w Warszawie. W 1829 stracił rodziców. Jesienią 1830 zapisał się na Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Brał udział w powstaniu listopadowym, w 1831 emigrował do Francji. W 1832 w Paryżu wstąpił do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, jednakże na początku następnego roku wycofał się, oświadczając (w „Piśmie do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego”, *Pielgrzym Polski* styczeń 1833), że nie widzi w Towarzystwie „uosiobienia zasad demokratycznych”. W tym samym roku został członkiem Towarzystwa Węglarskiego „Namiotu Sekwany”. Brał udział w wyprawie Zaliwskiego do Polski. Po wyjeździe z kraju przebywał w Londynie, później w Brukseli, tu kontaktował się z Joachimem Lelewalem, następnie znalazł się znowu w Paryżu. Obok działalności politycznej rozpoczął pracę literacką i publicystyczną. W 1834 był jednym z założycieli Towarzystwa Słowiańskiego, w 1836 podpisał akt Konfederacji Narodu Polskiego. Jego debiutem literackim był zbiorek poezji własnych i tłumaczonych, wydany pod pseudonimem Nałęcz (1836). Wspólnie z Eustachym Januskiewiczem redagował pismo *Młoda Polska* (1838–40). Należał do koła towiańczyków. Zaprzyjaźniony z Maurycym Mochnackim, pozostawał w bliskich stosunkach z Adamem Mickiewiczem i Józefem Bohdanem Za-

leskim. Znany był z krytycznych sądów o twórczości Juliusza Słowackiego. W 1839 na łamach *Młodej Polski* (nr 8) ogłosił złośliwie niesprawiedliwy artykuł „Trzy poemata J. Słowackiego...” (pod pseud. Z.K.). Poeta replikował w tymże piśmie (nr 9), a ponadto umieścił szyderczą strofę w „Beniowskim” (Pieśń III, w. 97–104), za co R. wyzwał go na pojedynkę, sam jednakże stchórzył i nie stawiał się do walki. Od 1841 R. należał do Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. W 1844–45 wykładał historię Polski w Szkole Polskiej na Batignolles. W 1849 na reszcie życia zamieszkał w Wielkopolsce. Przez pięć lat przed śmiercią był sparaliżowany. Zmarł 17 lipca 1865 w Górze pod Śremem.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wiersze. Paryż 1836.

Podp.: Nałęcz.

2. Dictionnaire complet français-polonais et polonais-français d'après les meilleurs auteurs. [Druży tył.] Dokładny słownik francusko-polski i polsko-francuski podług najlepszych źródeł. T. 1–2. Berlin [1839]. Wyd. nast. m.in.: wyd. 5 Berlin 1849. Niepodp.; współautor części franc.-pol.: W. Kazimirski. Jest to tzw. „słownik emigracyjny”; w niektórych wyd. każdy tom ukazywał się oddzielnie, wówczas część pol.-franc. była podp.: S.R. lub Janusz W.

3. Wspomnienie o piśmiennictwie polskim w Emigracji. *Kalendarz Pielgrzymstwa Pol.* na r. 1840. Przedr. fragm. *Pol. kryt. lit.* 2 (1959). Niepodp.

Przedr. wierszy: *Księga wierszy pol.* 1 (1954), wyd. 2 (1956); *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Przekład

4. [E. Jourdain]: Słowo pociechy. Rozmyślenia religijno-polityczne nad męczeństwem i przyszłym zmartwychwstaniem Polski. Paryż 1841. Tłum. niepodp.

Do A.E. Koźmiana 9 listów z 1847–49 i b.d. w Bibl. PAN w Kr.

OPRACOWANIA

NK (1972); LP.

L. GADON: Emigracja polska. T. 3. Kr. 1902. — T. ROJEK: Kilka uwag o zapomnianym krytyku i poecie S.R. Kr. 1911. — K. KOLBUSZEWSKI: Z dziejów krytyki literackiej w czasopiśmie emigracyjnych (1836–1848). Szkie. Wil. 1924. — J. STARNAWSKI: J. Słowacki we wspomnieniach współczesnych. Wr. 1956. — *Kalendarz życia i twórczości J. Słowackiego*. Oprac. E. Sawrymowicz przy współpracy S. Makowskiego i Z. Sudolskiego. Wr. 1960. — *Sądy współczesnych o twórczości Słowackiego*. Oprac.: B. Za-

R

krzewski, K. Pecold i A. Ciemnoczółowski. Wr. 1963. — S. TREUGUTT: „Beniowski”. Kryzys indywidualizmu romantycznego. Wwa 1964. — M. TYROWICZ: Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832–1863. Wwa 1964. — *Kron. życia i twórczości Mickiewicza 1840–1844* (1968). — R. GERBER: Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Wr. 1977. — Z.J. NOWAK. *Pol. słownik biogr.* 32 (1989). — J. KLEINER: J. Słowacki: Dzieje twórczości. T. 2–3. Oprac. J. Starnawski. Kr. 1999 (prwdr. 1920, 1923).

H.G.

ROSINKIEWICZ Kazimierz 1865–1941

Urodzony 1865 (1863?) we wsi Cygany (pow. borszczowski). Wiedzę techniczną zdobywał w szkole realnej, głównie we Lwowie. Do wojska wstąpił jako ochotnik i do 1893 służył w armii austriackiej, dochodząc do rangi porucznika. Po odbyciu służby wojskowej zawarł związek małżeński. W 1891 rozpoczął karierę literacką, wydając swą pierwszą „powieść współczesną”, których później napisał jeszcze kilkanaście. W tym czasie nawiązał kontakty z szeregiem czasopism i zamieszczał w nich powieści, opowiadania i dramaty. Od 1892 w krakowskim *Świecie* i *Gazecie Warszawskiej*, od 1895 w *Przeglądzie Poznańskim*, od 1897 w *Kurierze Codziennym*. Najdłużej mieszkał we Lwowie i najściślej współpracował z pismami miejscowymi: *Gazetą Narodową* (1893–94, 1902), *Gazetą Lwowską* (1895 do 1907 z przerwami), *Słowem Polskim* (1896 do 1915 z przerwami), *Echem Muzykalnym, Teatralnym i Artystycznym, Ruchem Katolickim*. Utwory podpisywał zazwyczaj pseudonimem Rojan lub Kazimierz Rojan, albo Ignis lub Rojan-Ignis, niekiedy Karo. Od 1901 pracował jako sekretarz Politechniki Lwowskiej. Podczas I wojny światowej przebywał w Kijowie, gdzie działał w środowisku polonijnym. Po wojnie wrócił do Lwowa. W późniejszych latach zarzucił poważniejszą działalność literacką, pisywał tylko dla dzieci i młodzieży (współpracował z *Moim Pisemkiem* i *Iskrami*) i poświęcił się całkowicie próbom nad technicznym ulepszeniem maszyny zecerskiej. Ogłosił w tej dziedzinie kilka patentów. Zmarł w 1941 we Lwowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tymko Medier. Powieść współczesna. Lw. 1891.
2. Maski. Powieść współczesna. Lw. 1893.
3. Dla iskry bożej. Powieść. Wwa 1895.
4. W świat. Powieść. Lw. 1896.
5. Dobarowe otoczenie. Powieść. Wwa 1898.
6. Poczciwiec. Komedia w 1 a. Wyst. i wyd. Lw. 1898. Wyd. nast.: Lw. 1902; Lw. 1924.

7. Szczęście. Powieść. T. 1–2. Lw. 1898.
8. Lepsze czasy. Powieść. Wwa 1899. Odznaczona na konkursie *Kur. Codz.* w 1898.
9. Muszka. Powieść. Lw. 1900.
10. Piękny Leoś. Powieść. Złoczów 1900. Przekł. czes. 1908.
11. Dusze artystyczne. Vanitas. Powieść. Lw. 1901.
12. Mara. Powieść. Wwa 1901.
13. Jutrzenka. Powieść. Lw. 1907.
14. Sam. Powieść dla dorastającej młodzieży. Lw. 1908. Wyd. nast. m.in. wyd. 5 Pozn. 1939. Przekł. czes. 1928.
15. Tuberoza. Komedia w 3 a. Wyst. Kijów 1915. Wyd. Kijów 1916.
16. Bohater Cis. Historia psa. Kijów 1916. Wyd. 2 Pozn. [1922].
17. Stary wyga Ćwik. Powieść dla większych i mniejszych czytelników. Kijów 1918.
18. Hultaj. Powieść dla mniejszych i większych czytelników. Pozn. 1920. Wyd. nast. m.in.: wyd. 6 Pozn. 1933; Wwa 1948; Wwa 1957.
19. Stary Ćwirk. Powieść dla mniejszych i większych czytelników. Pozn. 1921. Wyd. nast.: wyd. 2 Pozn. 1928; wyd. 3 Kr. 1944. Przekł. czes. 1942.
20. Inspektor Mruczek. Pozn. [ok. 1923]. Wyd. nast. Kat. 1947.
21. Szara brać. Powieść dla mniejszych i większych czytelników. Pozn. 1924. Wyd. nast. Kat. 1946.
22. Czarny krzyż i czarny orzeł. Szkic historyczny w obrazach i portretach. Wwa 1925.
23. Przygody lotnika. Powieść dla młodzieży. Wwa 1925.
24. Złoty sen Lamikai. Powieść. Pozn. [1926].
25. Fatalna trzynastka. Powieść harcerska. Wwa 1927. Wyd. nast. Kat. 1947.
26. Rogaty diabełek i jego bajki. Powieść. Wwa 1928.
27. Wesoły turniej. Powieść dla młodzieży. Pozn. 1928. Wyd. nast. Kat. 1946.
28. Ihak, mądry osioł. Powieść dla młodzieży. Pozn. [1937]. Wyd. nast. Kat. 1946.

Ponadto kilka powieści ogł. w czasop., niewyd. osob.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977).

L. EUSTACHIEWICZ: Między współczesnością a historią. Wwa 1973. — J.Z. BIAŁEK: Literatura dla dzieci i młodzieży w l. 1918–1939. Wwa 1979. — M. JAWORSKA-ZIÓŁKOWSKA: Proza społeczno-obyczajowa dla młodzieży okresu dwudziestolecia międzywojennego. Bydg. 1984. — *Nowy słownik lit. dla dzieci i młodzieży*. Wyd. 2. Wwa 1984. — J.Z. BIAŁEK. *Pol. słownik biogr.* 32 (1989).

I.T.

ROSSOWSKI Stanisław 1861–1940

Urodzony 3 maja 1861 w Monasterzyskach (pow. buczacki) w rodzinie urzędniczej. Miał brata Władysława, znanego malarza. Kształcił się w szkołach w Buczaczu, Krakowie, Lwowie i Stanisławowie; tu w 1880 zdał maturę. Uniwersytet ukończył we Lwowie, gdzie osiadł na stałe po odbyciu rocznej służby wojskowej w Wiedniu. Działalność literacką rozpoczął w 1878; jego debiut poetycki zamieścił *Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny* (pisywał w nim do 1881); od 1878 również *Szczułek* zaczął ogłaszać jego utwory (do 1893). Podpisywał się najczęściej pseudonimem Monokl, także Jerzy Grabisz, Eres, Ester lub kryptonimami St.R., St. Ross., Str. Rozwijał różnorodną działalność literacką; wydawał tomiki wierszy i opowiadań, układał tzw. obrazki sceniczne (z których „Circe. Baśń dramatyczna” uzyskała nagrodę na IV konkursie Galicyjskiego Wydziału Krajowego w 1900), przekładał powieści i dramaty (m.in. Williama Szekspira, Henrika Ibsena), był współautorem podręczników do nauki czytania, autorem podręczników dla nauczycieli, a także wierszy dla dzieci, z których większość ogłosił *Mały Świątek* (1889–90, 1896–98). Jednakże główną domeną jego działalności było dziennikarstwo. Przez wiele lat utrzymywał stałą współpracę z wieloma czasopismami krajowymi, głównie Lwowa, Warszawy i Krakowa. Były to m.in. *Kurier Warszawski* (od 1880), *Przegląd Tygodniowy* (od 1880, w 1888–89 wypełniał w nim stałą rubrykę „Echa Warszawskie”), *Dziennik Polski* (od 1883, w 1894–95 prowadził w nim dział recenzji teatralnych), *Kurier Codzienny* (od 1883), *Nowa Reforma* (1886, 1890–91), *Gazeta Lwowska* (od 1887), *Kurier Krakowski* (1887–88), od 1888 *Gazeta Narodowa, Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne* oraz *Świat*, a także petersburski *Kraj* (1891–97, 1901–05) i *Słowo Polskie* (1895–99, 1901–03). W 1893–94 był wydawcą i redaktorem *Mysli*, a w 1919–20 redaktorem *Przewodnika Naukowego i Literackiego*. W lipcu 1897 brał udział w kongresie dziennikarskim w Sztokholmie. W 1927 został laureatem nagrody literackiej miasta Lwowa; tegoż roku przeszedł na emeryturę. W 1928 obchodzono 50-lecie jego pracy literackiej. Około 1936 przeniósł się do Żółkwi, następnie do Rybnika. Zmarł 26 lutego 1940 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Nie ma Cię, mistrzu! Wiersz poświęcony uczczeniu 25-letniej rocznicy zgonu śp. Adama. Lw. 1880.
2. Spuścizna. Wiersz napisany ku uczczeniu 29 rocznicy śmierci Adama Mickiewicza. Kr. 1884.

3. Poezje. Seria I. Lw. 1886.
4. Ze ścieżek życia. Wrażenia i obserwacje. Lw. 1892 [1891].
Przekł. czes. 1897.
5. Poezje. Seria II. Lw. 1892.
6. Tempi passati. Wiersze różne. Lw. 1892.
7. Świeże powietrze. Krotochwila w 3 a. Wyst. Lw. 1893.
8. Z teki impresjonisty. Lw. 1893.
9. Moja córka. Nowela. Lw. 1898.
10. Psyche. Poezje. Lw. 1899.
11. Circe. Baśń dramatyczna w 5 a. z prologiem. [1900].
Niewyst. ze względu na interwencję cenzury obyczajowej. Fragm. ogł. w czasop. 1901. Całość wyd. w przekł. niem. A. Zipper. Lw. 1905.
12. W półcieniu. Nowy poczet szkiców i obrazków. Lw. 1900.
13. Nawojka. Komedia w 3 a. Wyst. Lw. 1901. Wyd. Kr. 1901.
14. Za siódmą górą, za siódmą rzeką. Ballada w 3 a. z prologiem. Wyst. Lw. 1901. Ogł. fragm. *Tydzień dod. Kur. Lw.* 1901 nr 51; *Nasz Kraj* 1901 nr 51.
15. Obrazki rodzinne. Złoczów 1903.
16. Zuzanna w kąpieli. Rzecz w 1 a. Wyst. Lw. 1903. Wyd. Złoczów [1905].
17. Dymisja. Sztuka w 4 a. Wyst. Lw. 1904.
18. Chwile. Wybór poezji. Lw. 1923.
19. Na sprowadzenie popiołów Henryka Sienkiewicza z ziemi szwajcarskiej do polskiej. Lw. 1924.
20. Juliusz Słowacki. W święto złożenia zwłok poety na Wawelu. Lw. 1927.

Ponadto ogłosił kilka powieści w czasop. oraz szereg tzw. obrazków scenicznych, drobnych opowiadań i popularnych podręczników.

Wiersze przedr.: *Księga wierszy pol.* 3 (1954); *Zbiór poetów pol.* 4 (1965); *Poezja i louy.* Wr. 1994.

Przekłady

21. H. Ibsen: Oblubienica morza. Wwa 1889.
22. W. Szekspir: Opowieść zimowa. Lw. 1895.
23. W. Szekspir: Cymbelin. Lw. 1897.
24. W. Szekspir: Troilus i Kresyda. Lw. [1897].
25. A. Nossig: Manru. Opera w 3 a. z muzyką I. Paderewskiego. Lw. 1901.
26. H. Heine: O Polsce. Złoczów 1913.
27. F. Heller: Finanse wielkiego księcia. Lw. 1918.
28. F. Heller: Przygody Filipa Collin. Lw. 1918.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

P. CHMIEŁOWSKI: Współcześni poeci polscy. Petersburg 1895 s. 466–477. — A. CHOŁONIEWSKI: Nieśmiertelni. Lw. 1898 s. 17–19. — W. TARNAWSKI: O polskich prze-

R

kladach dramatów Szekspira. Kr. 1914. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biograf.* 32 (1989).

ROTUNDUS Augustyn

ok. 1520 – 1582

Nazwisko pierwotne: Mielecki lub Mielecki; inne jego formy: Mielecius; Mielicki; Milewski.

Urodzony około 1520 w mieszczańskej rodzinie w Wieluniu (Wielkopolska). Nauki pobierał od około 1534 w Akademii Lubrańskiego, następnie od kwietnia 1539 na uniwersytecie w Wittenberdze. W roku następnym przybył do Krakowa. Miał poparcie biskupa Samuela Maciejowskiego, na którego dworze w Prądniku jakiś czas przebywał, i w kwietniu 1544 został jego sekretarzem. W 1545 wyjechał na studia do Włoch; w Padwie studiował humaniora, m.in. słuchał wykładów Łazarza Bonamico, a prawo uwieńczył doktoratem prawdopodobnie w Ferrarze. Po powrocie do kraju (1549) objął obowiązki pisarza królewskiego, w tym też czasie otrzymał kanonię w kolegiacie kieleckiej. Pod wpływem Stanisława Hozjusza zajął się gorliwie zwalczaniem różnowierstwa na terenie Wilna, dokąd wyjechał w 1551 i gdzie od 1552 sprawował urząd wójta. W 1554 zawarł związek małżeński i zrezygnował z kariery kościelnej. Około 1558 otrzymał w dożywotnią dzierżawę starostwo w Stokliszkach. Nobilitowany w 1568 (przyjęty do herbu Rola) używał podwójnego nazwiska Rotundus-Mielecki. Jako doświadczony prawnik brał czynny udział w życiu politycznym, m.in. był obecny na sejmie lubelskim (1569), na którym został wyznaczony wraz z biskupem Walerianem Protasewiczem do korektury Statutu litewskiego. Cieszył się dużą sympatią i zaufaniem Zygmunta Augusta, z którego inspiracji opracował dzieje Litwy. W maju 1571 jeździł do Warszawy celem spisania testamentu królewskiego. Żonaty był dwukrotnie: z Zofią, córką Włocha, Jakuba Montanusa (zm. ok. 1580), potem z Protasewiczówną, siostrą bpa W. Protasewicza. Przyjaźnił się z Klemensem Janickim (był wykonawcą „ostatniej woli” po jego śmierci 1543), Piotrem Roizjuszem, Piotrem Skargą. Zdobył rozgłos wydaną w 1565 broszurą zbijającą antylitewskie wywody Stanisława Orzechowskiego. Pozostawił kilka pism apologetycznych. Należał do grona osób związanych z fundacją kolegium wileńskiego. Zmarł 20 marca 1582 w Wilnie; pochowany w katedrze św. Jana.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Inauguratio Reverendissimi in Christo Patris et Domini ... Samuelis Maczieiowski. Kr. 1540 druk.

2. Cronica sive historia Lithuaniae. Powst. po 1551.

I.T. Pisana z polecenia Zygmunta Augusta; jak się zdaje, nieukończona.

3. Rozmowa Polaka z Litwinem. Powst. 1564. Wyd. b.m. [ok. 1565]. Wyd. kryt. J. Korzeniowski. Kr. 1890 BPP 11.

Odpowiedź S. Orzechowskiemu z powodu inwektyw na Litwę i Litwinów w „Quincunxie”.

4. De dignitate ordinis ecclesiastici Regni Poloniae. Kr. 1582 Druk. Łazarzowa.

Przekł. pol. (fragm.) ogł. P. Chmielowski: Dzieje krytyki litewskiej w Polsce. Wwa 1902 s. 34–35.

Przekłady

5. Statuta Magni Ducatus Lithuaniae ... e rutheno seremone in latinum conversa. Wyd. F. Piekosiński: Pomniki prawa litewskiego z XVI w. Cz. 1. *Arch. Komisji Prawniczej AU* t. 7 (1900).

Tu w dodatku: Epitome principum Lithuaniae. Powst. ok. 1576. Wyd. J. Jakubowski: Studia nad stosunkami narodowościowymi na Litwie przed unią lubelską. Wwa 1912 – wg wydawcy również pióra A.R.

Dedyk. Stefanowi Batoremu. Tekst łac. i przekł. franc. przedr. A. Martel: La Langue polonaise dans les pays ruthènes, Ukraine et Russiae Blanche 1567–1667. Lille 1938.

Utwór o autorstwie niepewnym

6. Zdanie o obieraniu nowego króla. Powst. 1573. Wyd. J. Czubek: Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia. Kr. 1906.

Autorstwo przypuszczalne wg A. Brücknera.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

J. NOWAK-DEUŻEWSKI: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy zygmunto-wskie. Wwa 1966. — *Hist. nauki* pol. 6 (1974). — M. BARYCZOWA: A.R. Mielecki, wójt wileński, pierwszy historyk i apologeta Litwy. *Z dziejów pol. kultury umysłowej w XVI i XVII w.* Wr. 1976. — *TAŻ.* *Pol. słownik biograf.* 32 (1989).

I.T.

ROTY PRZYSIĄG SĄDOWYCH XIV–XVI w.

Polskie formuły przysięg i teksty zeznań składanych przez strony oraz świadków w przewodach przed sądami głównie grodzkimi bądź ziemskimi. Otwarte solennym zdaniem — najczęściej o początku „Tako mi pomoże Bóg i święty Krzyż...” — były wstawkami w kontekście łacińskim, które zapisywano w brzmieniu oryginalnym dla uniknięcia dowolności przekładu. Z reguły związane, niekiedy rozwijały się w obszerniejsze relacje. Pozbawione wartości artystycznej, tysiące rot są za to niezastąpionym

dokumentem mowy potocznej; zapisywane „na słuch”, a pochodzące z ust ludzi różnych warstw społecznych, zawierają dokładnie datowany materiał językowy, cenny zwłaszcza dla historii dialektów oraz grafii polskiej; mają również znaczenie dla badań nad obyczajami i kulturą materialną. Najstarsze rotę pochodzą z Poznania (1386) i innych miast Wielkopolski; jednocześnie zaczęto je spisywać w Sieradzkim, następnie w Krakowie (1397), na Kujawach (1398), w Łęczyckim (przy końcu XIV w.), a od pierwszej połowy XV w. na Mazowszu.

WYDANIA (EDYCJE WYBRANE)

Wielkopolska (z Kujawami i Sieradzkim): A. Kalina: Anecdota palaeopolonica III. *Archiv f. Slavische Philologie* t. 6 (1882); R. Hube: Sądy, ich praktyki i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi XIV w. Wwa 1886; R. Hube: Zbiór rot przysięg sądowych [...] sieradzkich, piotrkowskich i dobrzyńskich z końca XIV i pierwszych lat w. XV. Wwa 1888. (Oprac. język. A. Brücknera); J.K. Kochanowski: Księgi sądowe brzesko-kujawskie 1418–1424. Wwa 1905 *Teki A. Pawińskiego* t. 7; Wielkopolskie rotę sądowe XIV–XV w. Zebrali i oprac. H. Kowalewicz i W. Kuraszkiewicz. T. 1: Roty poznańskie. Pozn. 1959; t. 2: Roty pyzdrowskie. Pozn. 1959; t. 3: Roty kościańskie. Wr. 1967; t. 4: Roty kaliskie. Wr. 1974; t. 5: A. Roty gnieźnieńskie. B. Roty konińskie. Wr. 1981.

Małopolska: A.Z. Helcel: Prawo polskie w praktyce sądowej XIV i XV w. Wyciągi z najdawniejszych ksiąg sądowych ziemi krakowskiej. *Starodawne prawa pol. pomniki*. T. 2. Kr. 1870; R. Hube: Roty przysięg krakowskich z końca wieku XIV. *Bibl. Warsz.* 1874 t. 4; wyd. osob. Wwa 1875; przedr. w: Pisma. T. 2. Wwa 1905; A. Kalina: Anecdota paleopolonica. III. *Archiv f. Slavische Philologie* t. 6 (1882); B. Ulanowski: Roty przysięg krakowskich z lat 1399–1418. *Spr. Komisji Język. AU* t. 3 (1884) i odb. Kr. 1883; J. Baudouin de Courtenay: Roty przysięg z archiwum radomskiego. *Mater. i Prace Komisji Język. AU* t. 2 (1906); F. Piekosiński: Zapiski sądowe województwa sandomierskiego z lat 1395–1444. *Arch. Komisji Prawnictwej AU* t. 8 cz. 1 (1907); M.Z. Kryński: Z papierów po A. Pawińskim. Materiały językowe [...]. Roty przysięg chęcińskie. *Prace Filol.* t. 8 (1916); M. Karaś, Z. Perzanowski: Teksty staropolskie. 2. Teksty polskie z XIV-wiecznych ksiąg sądowych ziemskich krakowskich. *Jęz. Pol.* 37 (1957) z. 2; Z. Perzanowski, M. Karaś: Nieznane czternastowieczne rotę polskie z ksiąg sądowych ziemskich krakowskich. *Zesz. Nauk. UJ* 17 *Prace Językozn.* z. 2. *Filol.* z. 4 (1958); Z. Perzanowski, M. Karaś: Roty polskie z ksiąg sądowych ziemskich krakowskich z początku XV w. *Zesz. Nauk. UJ* 24 *Prace Językozn.* z. 3 *Filol.* z. 6 (1960);

M. Karaś, Z. Perzanowski: Roty polskie z ksiąg sądowych ziemskich pilźnieńskich z XV w. *Zesz. Nauk. UJ* 114 *Prace Językozn.* z. 15 (1965). Mazowsze: Księga ziemi czerskiej 1404 do 1425. Wyd. T. Lubomirski. Wwa 1879; F. Piekosiński: Nieznane średniowieczne rotę przysięg wareskich z lat 1419–1480. *Arch. Komisji Prawnictwej AU* t. 8/1 (1907); W. Kuraszkiewicz, A. Wolff: Zapiski i rotę polskie XV–XVI wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej. Kr. 1950.

Wybór rot ogł. m.in.: J. Łoś: Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kr. 1915 s. 537–538; A.A. Kryński i M. Kryński: Zabytki języka staropolskiego. Wwa 1918; toż wyd. 2 Wwa 1925; A. Brückner: Polska proza średniowieczna. Kr. 1923 *BN I*, 68; W. Taszycki: Najdawniejsze zabytki języka polskiego. Kr. 1927 *BN I*, 104; toż wyd. nast.: Wr. 1949, 1951, 1967, 1975; S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż wyd. nast.: Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; S. Vrtel-Wierczyński: Średniowieczna proza polska. Wyd. 2 zmien. Wr. 1959 *BN I*, 68; W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Teksty do r. 1543. Wr. 1984; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

K. PIEKARSKI: Przegląd wydawnictw średniowiecznych zapisek i rot przysięg sądowych z ksiąg grodzkich i ziemskich. Kr. 1919. — W. KURASZKIEWICZ: Poprawki do wydania Rot wielkopolskich Piekosińskiego. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk* 5 (1957). — Z. KLEMENSIEWICZ: Historia języka polskiego. Cz. 1. Wwa 1961; toż Wwa 1974; 1976, 1980. — H. KOWALEWICZ, W. KURASZKIEWICZ: Brudnopisy i czystopisy rot kościańskich. *Spr. Wydż. Nauk. Spół. PAN* 7 (1965) z. 2. — W. KURASZKIEWICZ: Formuły przysięg w rotach sądowych XIV i XV w. *Pastori et Magistro*. Lubl. 1966. — E. OSTROWSKA: Nieznane fakty dialektologiczne w polszczyźnie średniowiecznej. *Jęz. Pol.* 1968 z. 5. — TAŻ: Samogłoski nosowe w staropolskich tekstach z Mazowsza. 2. Wiek XVI. *Tamże* 1972 z. 5. — E. KOWNACKI: Uwagi o imiesłowiu czynnym na podstawie rot i zapisek sądowych z XV i XVI w. *Slavia Occidentalis* 30 (1973). — M. CYBULSKI: Wpływ spółgłosek półotwartych na samogłoski ustne w księgach miejskich Sandomierza z lat 1544–1638. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk* t. 20 (1974). — W. KURASZKIEWICZ: Najwcześniejszy objaw rozróżnienia staropolskich nosówek u kaliskiego pisarza nr 17 z 1420 r. *Prace Filol.* 25 (1975). — M. WITKOWSKA-GUTKOWSKA: Fleksja rzeczowników i przymiotników w księgach sądowych ziemi warszawskiej. *Rozpr. Komisji Język. Łódz. Tow. Nauk* t. 21 (1975). — E. KOWNACKI: Z problematyki grafii i fonetyki staropolskiej. Artykułacja „v” przed półotwartymi i po spółgłosce bezdźwięcznej. *Slavia Occidentalis* 33 (1976). — W. KURASZKIEWICZ: Przykład starannego rozróżnienia głošek syczących i szumiących u pisarza gnieźnieńskiego nr 12 z lat 1415–1429. *Kwart. Neofilol.* 1977 z. 2/3. — Z. KRAŻYŃSKA: Ze składni

wielkopolskich rot sądowych. I. Zdania CO-/TO- i CO-/TEN-. *Slavia Occidentalis* 36 (1979). — TAŻ: Wyrażenie czynności potencjalnej zależnej od innej czynności (na podstawie „Wielkopolskich rot sądowych”). *Studia Polon.* 7 (1979) [właśc. 1980]. — TAŻ: Ze składni poznańskich rot sądowych. II. Zdania formalnie podrzędne ujęte w ramy skorelowanych zaimków lub przysłówków odzaimkowych. *Slavia Occidentalis* 37 (1980). — Z. WALCZYK: Porządek linearny a porządek strukturalny zdań składniowych w zdaniu wielokrotnie złożonym polskich rot przysięg sądowych XV w. *UŚI. Prace Językozn.* 7 *Studia Historycznojęzyk.* Kat. 1980. — Z. KRAŻYŃSKA: Ze składni wielkopolskich rot sądowych. Zdania skorelowane jako część wypowiedzenia. *Slavia Occidentalis* 38 (1981). — B. HÖRBERG: Wielkopolskie właściwości dialektyczne w rotach sądowych XIV–XV w. *Tamże* 39 (1982). — Z. KRAŻYŃSKA: Jak nieosobowy podmiot zmienia strukturę zdania na przykładzie zdań z wielkopolskich rot sądowych. *Studia Polon.* 13 (1985). — W. KURASZKIEWICZ: Staropolskie „kawda” ‘losowanie’. *Prace Filol.* 32 (1985). — Z. KRAŻYŃSKA: O liczbie miejsc składniowych dopełnień i o jakości wypełniających je składników na przykładzie zdań z wielkopolskich rot sądowych. *Studia Historycznojęzyk.* Wr. 1986. — TAŻ: Orzeczenie wraz z dopełniającym otoczeniem w staropolskim zdaniu na przykładzie wielkopolskich rot sądowych. Pozn. 1986. — W. KURASZKIEWICZ: Polski język literacki. Wwa 1986 [tu m.in. przedruk odnośnych prac z l. 1927–1979]. — Z. KRAŻYŃSKA: Jak pisarze rot wielkopolskich rozbudowują wypowiedzenia. *Studia Polon.* 14/15 (1986/1987). — T. BRAJERSKI: Trzy zjawiska językowe w warszawskiej zapisce z r. 1521. *Jęz. Pol.* 1992 z. 2/3. — W. R. RZEPKA, B. WALCZAK: „Jakośm ... nie wypalił żrzebca szestroka”. Archaiczna formacja słowotwórcza w poznańskich rotach sądowych. *Studia Historycznojęzyk.* T. 1. Kr. 1994. — H. SAMSONOWICZ: Roty sądowe w Polsce jako źródło do dziejów kultury. *Lit. i kultura późnego średnio-wiecza w Polsce.* Kr. 1994.

ROWIŃSKI Michał 1860–1925

Urodzony 23 września 1860 we wsi Dobrzeszów koło Łopuszna (Kieleckie); syn Augustyna i Marianny z Sypniewskich. W 1875–82 uczęszczał do gimnazjum w Kielcach, następnie w 1882–86 studiował filologię klasyczną na wydziale historyczno-filologicznym Uniwersytetu Warszawskiego; w 1887–90 kontynuował studia w Lipsku, w Bonn i we Wrocławiu. W 1891 wrócił do Warszawy i pracował jako nauczyciel języka niemieckiego, początkowo w szkole realnej, następnie w Szkole Handlowej Zgromadzenia Kupców. Debiutował w 1890 recenzją dwóch prac wersjologicznych Maksymiliana Kawczyńskiego (*Ateneum* 1890 t. 1 s. 326–333). Artykuły z tej dziedziny ogłaszał m.in. w *Pracach Filologicznych* (1892–93). Od 1911 do 1920 sprawował obowiązki dyrektora szkoły Emiliana Konopczyńskiego (późniejsze Gimnazjum im. Adama Mickiewicza); uczył języka greckiego i łacińskiego. Od 1908 był człon-

kiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W 1915–17 wykładał na Uniwersytecie Warszawskim. Był żonaty z Julią Dobrzańską. Zmarł 25 sierpnia 1925 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Uwagi o wersyfikacji polskiej jako przyczynek do metryki porównawczej. Wwa 1891 odb. z *Prac Filol.* t. 4 (1892–1893). Przedr. w: K. Budzyk: Spór o polski sylabotoniizm. Wwa 1957 s. 258–277.
2. Filologia klasyczna. *Poradnik dla samouków.* Cz. 2: *Nauki filol.* Wwa 1899.
3. O budowie wiersza u Słowackiego. Cz. 1–2. *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz.* 1909 z. 1, 8.
4. Metryka polska. *Enc. pol.* T. 3 cz. 2: *Jęz. pol. i jego hist. z uwzględnieniem innych jęz. na ziemiach pol.* Kr. 1915.

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1972); LP.

A. WAŻYK: In memoriam M. Rowińskiego. *Twórczość* 1973 nr 3; przedr. w: Gra i doświadczenie. Wwa 1974. — TENŻE: Nowe uwagi o teorii wiersza. In memoriam M.R. *Pam. Lit.* 69 (1978) z. 1. — R. SKRĘT: *Pol. słownik biograf.* 32 (1989–1991).

A.P.

ROZBICKI Soter Rozmiar 1823–1876

T.W.

Urodzony 22 kwietnia 1823 we wsi Ostrówka w Kieleckiem, w rodzinie drobnoszlacheckiej; syn Ignacego i Józefy z Kraszkowskich. Wczesnie osierocony przez ojca, dzieciństwo spędził u krewnego, Małachiasza Boguckiego, marszałka szlachty powiatu kozienickiego. Ukończył 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Radomiu. W 1841–45 był kancelistą urzędu municypalnego w Warszawie. W 1850 przebywał na leczeniu w Szpitalu św. Jana Bożego. Od 1852 był żonaty z Pelagią Pawłowską, z którą miał syna, utalentowanego muzyka, a po jej śmierci — z Wiktorią Frąckiewicz. Przez pewien czas był właścicielem kantoru pośrednictwa mieszkań i służby domowej. W 1857 dorobił się własnej kawiarni. Występował na jarmarkach i w miejscach wycieczkowych jako piosenkarz i gitarzysta, wykonywał własne kompozycje i teksty pełne nonsensów. Przez współczesnych był uważany za postać kuriozalną za względu na sposób bycia oraz rodzaj uprawianej twórczości, ale cieszył się dużą popularnością. Jego piosenka „Pobór na dziewczynki” śpiewana była — w różnych wersjach — w czasie I i II wojny światowej i znana jest do dziś. Do chwili obecnej nie ustalono, czy jego twórczość to grafomaństwo, czy świa-

domie stosowana poetyka deformacji i absurdów. Zmarł 9 września 1876 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Kwiaty. Poezje fantastyczne. Wwa 1845.
 2. Kraina wesołości, obejmująca poezje, powieść charakterystyczną z dziejów miasta Warszawy pt. Starysyczna panna na wydaniu, i anegdota na rok 1847. Wwa 1846.
 3. Dykteryjki. Wwa 1848.
 4. Bajki ulubione humorystyczne wydane do słownictwa przez ... pacjenta filozofii. Ze znalezione go rękopisu u Herszka Kłapibrody, dzierżawcy fabryki garnków glinianych w mieście Kocku. Wwa 1856. Wyd. nast.: Wwa 1856; Wwa 1887.
 5. Śpiewy ulubione humorystyczne ułożone w czasie podróży muzycznej naokoło wielkiego i małego świata w Królestwie Polskim przez ... pacjenta filozofii. Wwa 1856.
 6. Straszyla. Komedia w 1 a. (wierszem) oryginalnie napisana i ballady. Wwa 1857.
 7. Ramotki i anegdota. Wwa 1859 [1858].
 8. Anegdota. Z. 1-3. Wwa 1873. Wyd. 2 popr. i poszerz. Wwa 1874.
 9. Wiersze. Wwa 1875.
- Tak u Estr., wg J. Dunina tomik taki nie istniał.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961); *Życie i sprawy...* 1980 (zob. OPRACOWANIA).

O P R A C O W A N I A

NK 15 (1977); LP.

L. SZCZEPAŃSKI: Poezja nonsensu. *Przekrój* 1949 nr 243. — J. TUWIM: Jeszcze o poezji nonsensownej. *Tamże* 1950 nr 247. — TENŻE: W oparach absurdu. W: *Pegaz* dąba. Wwa 1950. — J. W. GOMULICKI: Pacjent filozofii. Z galerii warszawskich oryginałów. *Stolica* 1960 nr 30. — H. DUNINÓWNA: O panu S.R., słynnym warszawskim grafomanie. W: *Warszawskie nowinki 1815-1900*. Wwa 1970. — Życie i sprawy S.R.R. Z materiałów J. Tuwima oprac. i wyd. J. Dunin. Łódź 1980 [wraz z wyborem utworów; wyd. bibliofilskie]. — W. FILLER: Pradziadek polskiego szkolizacji. *Szpilki* 1980 nr 33. — W. PAWŁOWSKI. *Literatura* 1980 nr 37. — F. GIELO. *Pozycja* 1981 nr 9. — H. KARWACKA: „Kawa literacka” Sotera. W: *Warszawski kabaret artystyczno-literacki* Momus. Wwa 1982. — W. J. PODGÓRSKI. *Kultura* 1988 nr 49 [dot. „Pobór na dziewczynki”]. — J. DUNIN. *Pol. słownik biograf.* 32 (1989).

I.T.

ROZMYŚLANIA DOMINIKAŃSKIE pierwsza poł. XVI w.

Apokryf pasyjny o podwójnej postaci artystycznej: literackiej i ikonograficznej. Tekst polski ułożono w duchu średniowiecznego doloryzmu, z natural-

istyczną ekspresją uwytadniająca doznania Chrystusa jako cierpiącego człowieka oraz — zgodnie z koncepcją compassio Mariae — paralelne duchowe przeżycia współbolejącej Matki. Poszczególne epizody mąk Zbawiciela opatrzone medytacjami treści egzegetyczno-historycznej bądź emocjonalnej. Autor tekstu — swobodnie traktujący kanoniczne i apokryficzne źródła tematu — pozostaje nieznan; cechy języka wskazują na współpracę pierwotnie dwóch pisarzy, z których jeden sporządził większą część dzieła, a drugi dopełnił je i poprawił w 1532. Ilustracje w początkowej liczbie 121 (zachowało się 117) miniatur tworzą cykl scen uławiających kontemplację pasji. Wykonano je w dwóch ciągach: pierwszy o 34 obrazach wyszedł w 1516-1525 spod ręki anonimowego artysty z kręgu szkoły Stanisława Samostrzelnika z Mogiły; drugi, ściślej pasyjny o 84 obrazach, namalowano w 1525-1530. Całość (tomik pergaminowy o 122 kartach) powstał najpewniej i pozostawał długi czas dla celów dewocji zakonnej w krakowskim klasztorze dominikańskim św. Trójcy, ulegając w XVI-XVIII w. ingerencji różnych piór, m.in. S. Wolskiego-Mroczkowicza (1600).

W Y D A N I A

Rozmyślenia dominikańskie. T. 1. [Podobizna fototyp]. Wyd. i oprac. K. Górski i W. Kuraszkiewicz, Z. Rozanow (oprac. ikonograficzne), T. Dobrzeński (wstęp komparatystyczny). Wr. 1965 BPP S. A nr 3. Fragm.: w transliteracji i transkrypcji wyd. W. Wydra, W.R. Rzepka; *Chrestomatia staropolska*. Wr. 1984; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995; *Cały świat nie pomieściłby ksiąg. Staropol. opowieści i przekazy apokryficzne*. Wyd. jw. Wwa-Pozn. 1997.

O P R A C O W A N I A

NK 1 (1963).

M. GÓRSKI, W. GÓRSKI: „Rozmyślenia dominikańskie” z r. 1500-1532. *Spr. Tow. Nauk. w Tor.* 15 (1963). — T. DOBRZENIECKI: „Rozmyślenia dominikańskie”. Próba charakterystyki. *Pam. Lit.* 1964 z. 2. — K. GÓRSKI: Uwagi o „Rozmyśleniach dominikańskich” na tle prądów religijnych XV i początku XVI w. *Średniowiecze. Studia o kulturze*. T. 2. Wr. 1965. — W. KURASZKIEWICZ: Uwagi o języku „Rozmyślań dominikańskich” [fragm. Wstępu do wyd. „Rozmyślań dominikańskich”. Wr. 1965]; przedr. w: *Polski język literacki*. Wwa 1986. — TENŻE: Dwaj pisarze podstawowego tekstu „Rozmyślań dominikańskich”. *Jęz. Pol.* 1974 nr 5; przedr. w: *Polski język...*, jw. — TENŻE: Oboczności akcentowe typu wieliki-wielki, aże-aż, iże-iż w „Rozmyśleniach dominikańskich”. *Studia Śl.* 26 (1974); przedr. w: *Polski język...*, jw. — J. J. KOPEĆ: Męka Pańska w religijnej kulturze polskiego średniowiecza. Wwa 1975. — M. ADAMCZYK: Biblijno-apokryficzne narracje w literaturze staropolskiej do końca XVI w. Pozn. 1980. — E. STRYJNIK: Sposoby wprowadzenia przytoczeń 387

w tekście „Rozmyślań dominikańskich”. *Poradnik Język* 1980 z. 8. — B. MARCONI: Badania technologiczne iluminacji rękopisu „Rozmyślań dominikańskich”. W: O sztuce konserwacji. Wwa 1982. — K. GÓRSKI: Znaczenie „Rozmyślań dominikańskich” dla kultury polskiej przełomu XV i XVI wieku. *Pogranicza i konteksty pol. średniowiecza*. Wr. 1989. — B. BARTNICKA: Funkcje składniowe bezokolicznika w „Rozmyślaniach dominikańskich”. *Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedicata*. Wr. 1993. — K. GÓRSKI: Duchowość polska w XV wieku. *Lit. i kultura późnego średniowiecza w Polsce*. Wwa 1993. — D. KOZARYN: Plankty w „Rozmyślaniach dominikańskich”. (Wybrane zagadnienia stylistyczno-językowe). *Slavia Occidentalis* 52 (1995). — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast.

T.W.

ROZMYŚLANIE O ŻYWCIE PANA JEZUSA

XV w.

Inne (umowne) tyt.: Rozmyślanie przemyskie; Żywot Najświętszej Rodziny.

Opowieść prozą o żywocie, działalności i męce Chrystusa, ze szczególnym uwypukleniem postaci i roli Matki Boskiej. Treściowo składa się z trzech części: pierwsza traktuje głównie o życiu Marii i dzieciństwie Jezusa, druga — o Jego misji publicznej, trzecia jest pasją. W przeważnej mierze stanowi kompilację spolszczeń z szeregu dzieł obcych, wśród których najważniejsze to: „Vita Beatae (Gloriosae) Virginis Mariae” (inaczej: „Vita metrica...”) — głośny poemat z XIII w. o bogatym wyposażeniu erudycyjnym, skąd zaczerpnięto m.in. dialog dogmatyczny między Synem a Matką o zbawczej misji Chrystusa; Piotra Comestora „Historia ecclesiastica” (XII w.), poprzez którą przejęto również fragment „Antiquitates Iudicae” Józefa Flawiusza. Zawiera też, zwłaszcza w części środkowej, samodzielny glosowany przekład licznych przytoczeń z czterech Ewangelii według Wulgaty — łącząc w ten sposób w obszerną całość relacje kanoniczne z obfitym materiałem apokryficznym. Narracja ujęta została w „czcienia” (rozdziałki tematyczne) opatrzone nagłówkami. Powstała przypuszczalnie około połowy XV w. Anonimowy tłumacz-kompilator był duchownym (mistrzem Akademii?) o precyzyjnym przygotowaniu teologicznym i translatorskim. Pracę swą wykonał być może w Krakowie. Pierwopis zaginął. Po 1512 — przypuszczalnie w środowisku bernardyńskim (żeńskim?) gdzieś w Małopolsce wschodniej, z nieznanej dziś, zdefektowanej podstawy będącej już odpisem — nieumiejętnie sporządzono kopię liczącą 428 (obecnie 426) kart in quarto, urwaną na wstępie narracji pasyjnej. Niewykluczone, iż treść dzieła miała wpływ na niektóre mariologiczne składniki ołtarza Wita Stwosza; na pewno zaś korzystał zeń Baltazar Opec,

przekładając Pseudo-Bonawentury „Żywot Pana Jezusa Krysta” (1522).

WYDANIA

Ed. fototyp. pt. Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa tzw. przemyskie. Podobizna rękopisu. Wyd. S. Vrtel-Wierczyński. Wwa 1952. Wyd. kryt.: Rozmyślanie przemyskie. [...] Transliteracja, transkrypcja, podstawa łac., niem. przekł. [...] Wyd. F. Keller i W. Twardzik. [...] T. 1. Freiburg im Breisgau 1998 *Monumenta Linguae Slavicae Dialecti Veteris. Fontes et Dissertationes*. 40; t. 2. *Tamże* 2000; t. 3. *Tamże* (w druku). — Upřednie wyd. całości A. Brückner. Kr. 1907 *BPP* nr 54 przeważnie w transkrypcji. Fragm.: A.A. Kryński, M. Kryński: Zabytki języka staropolskiego. Wwa 1918; toż wyd. 2 Wwa 1925; A. Brückner: Polska proza średniowieczna. Kr. 1925 *BN I*, 68; S. Vrtel-Wierczyński: Wybór tekstów staropolskich. Lw. 1930; toż wyd. nast. Wwa 1950, 1963, 1969, 1977; tenże: Średniowieczna proza polska. Wyd. 2 zmien. Wr. 1959 *BN I*, 68; W. Wydra, W.R. Rzepka: Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543. Wr. 1984; toż wyd. 2 popr. i uzup. Wr. 1995; *Cały świat nie pomieściłby ksiąg. Staropol. opowieści i przekazy apokryficzne*. Wyd. W. Wydra, W.R. Rzepka. Wwa 1996.

Rkps uprzednio Bibl. Kapituły Greckokatolickiej w Przemysku, obecnie Bibl. Nar. sygn. 8024 III. Urywek rkpsu Sieniawskiego, dziś nieznanego, datowany na r. 1450 ogł. W.A. Maciejowski: Piśmiennictwo polskie. T. 3. Dod. Wwa 1852, s. 106–112; toż w transkrypcji s. 113–119.

OPRACOWANIA

NK 1 (1963).

W. SMOLEŃ: „Rozmyślanie przemyskie” jako źródło ikonograficzne kwatery ofiarowania Maryi Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza w Krakowie. *Pam. Lit.* 1960 z. 3. — TENŻE: Ołtarz Mariacki Wita Stwosza w Krakowie na tle polskich źródeł literackich. *Arch., Bibl. i Muzea Kościelne* 5 (1962) i osob. Lubl. 1962. — M. BARGIEŁ: Cechy dialektyczne polskich zabytków rękopiśmiennych pierwszej połowy XVI w. Wr. 1969. — T. DOBRZENIECKI: Łacińskie źródła „Rozmyślenia przemyskiego”. *Średniowiecze. Studia o kulturze*. T. 4. Wr. 1969 [rec. J. RECZEK. *Jez. Pol.* 1971 z. 1]. — K. ŚWIERZOWSKI: „Rozmyślanie przemyskie”. *Z dziejów kultury i lit. Ziemi Przemyskiej*. Przemysł 1969. — A. GRYBOSIOWA, W. TWARDZIK: Nieznana funkcja nieodmiennego imiesłowu czynnego czasu teraźniejszego w „Rozmyślaniu przemyskim”. *Polonica* 1 (1975). — J.J. KOPEĆ: Męka Pańska w religijnej kulturze polskiego średniowiecza. Wwa 1975. — M. ADAMCZYK: Biblijno-apokryficzne narracje w literaturze staropolskiej do końca XVI w. Pozn. 1980. — I. KWILECKA: Z badań nad staropolskim słownictwem biblijnym. *Studia z Filol. Pol. i Słowiańskiej* 23 (1985). — *Studia Historycznojęzyk*. T. 1. Kr. 1994 [tu: W. BORYŚ: Lekcje wybranych wyrazów

staropolskich i ich interpretacje etymologiczne; A. NAUMOW: „Rozmyślanie przemyskie” w kontekście apokryfów cerkiewnosłowiańskich; *toż*. *Teksty Drugie* 1994 nr 3; M. WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA: Niektóre leksykalne rara et curiosa w „Rozmyślaniu przemyskim”. — W. TWAR-DZIK: Głosy w „Rozmyślaniu przemyskim”. *Teksty Drugie* 1994 nr 3. — Z. KRAŻYŃSKA: Warstwy stylistyczne „Rozmyślania przemyskiego”. *Język pol. – hist. i współczesność*. Pozn. 1995. — T. MICHAŁOWSKA: Średniowiecze. Wwa 1995 i wyd. nast. — M. ADAMCZYK: Wstęp do: *Caty świat nie pomieściłby ksiąg*. Wwa 1996. — M. BIAŁOSKÓRSKA, W.R. RZEPKA: O kilku dyskusyjnych formach liczby podwójnej w „Rozmyślaniu przemyskim”. *Studia historycznojęzyk.* T. 2. Kr. 1996. — Z. KRAŻYŃSKA, W. TWAR-DZIK: Ze składni „Rozmyślania przemyskiego”. Przysłowki „potem” i „natychmiast” w zdaniach pozostających w stosunku czasu. W *Przyjacielskim kręgu*. Pozn. 1996. — W.R. RZEPKA: O niektórych archaizmach w „Rozmyślaniu przemyskim”. *Tamże*. — W. TWAR-DZIK: O uważniejszym aniżeli dotychczas tekstu staropolskiego czytaniu i jakie z niego dotychczas płyną rozprawa śliczna i podziwienia godna. *Teksty Drugie* 1997 nr 4; red. rozszerz. Kr. 1997. — W. WYDRA: Historyczny i kodykologiczny opis rękopisu. Przy wyd.: *Rozmyślanie [...]*. T. 1. Freiburg im Breisgau 1998.

T.W.

ROZMYŚLANIE PRZEMYSKIE

zob. ROZMYŚLANIE O ŻYWCIE PANA JEZUSA

ROZDZIENSKI Walenty ok. 1570 – między 1640 a 1642

Nazwisko właściwe: Brusiek.

Urodzony około 1570 we wsi Rożdzeń (dziś Szopienice pod Mysłowicami); syn Jakuba Bruśka, właściciela karczmy w Rożdzeniu; jego matka była córką kuźnika Sycha (Zygmunta) Boguckiego. Swoje nazwisko uformował według nazwy miejsca urodzenia. Nauki początkowe pobierał zapewne w szkole parafialnej w Mysłowicach. Po ojcu (zm. przed 1594) odziedziczył wniesioną w posagu przez matkę kuźnicę, ożenił się i rozpoczął samodzielnią pracę. Jednakże wskroś na skutek pretensji do nieprzysługujących mu praw popadł w konflikt z właścicielką klucza myślowickiego, Katarzyną Salamonową. Wytoczony jej proces przegrał i na mocy wyroku z czerwca 1596 osadzony został w więzieniu miejskim w Pszczynie; uwolniony najprawdopodobniej dzięki interwencji magnata śląskiego, pana na Koszęcinie pod Lublincem, Andrzeja Kochcickiego. Od czerwca 1598 kierował kuźnicami należącymi do kasztelana oświęcimskiego, Wojciecha Padniewskiego. Około 1602 prowadził proces z Janem Dąbskim. W tym okresie często zmieniał miejsce pobytu. Możliwe, iż pracował w kuźnicach należących do biskupów krakowskich w kluczu siewierskim. Wiedzę fachową pogłębiał czytając

dziela dotyczące hutnictwa; korzystał z przypuszczalnie z księgozbioru A. Kochcickiego, z którym obok wyznania (obaj byli protestantami) łączyły go zainteresowania zawodowe. W 1612 wydał poemat ukazujący po raz pierwszy w piśmiennictwie polskim technikę i technologię pracy górnika i hutnika, zarazem głoszący chwałę ich trudu; dedykował go swemu dobroczyńcy. Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa miał syna Władysława, który w 1626 wpisał się na Akademię Krakowską, i córkę Zofię. W 1617 zawarł związek małżeński z Anną Woszczyńską. Zmarł między 1640 a 1642, być może w Rożdzeniu (gdzie mieszkał syn z rodziną).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Officina ferraria* abo huta i warstat z kuźnicami szlacheckiego dzieła żelaznego. Kr. 1612 druk. S. Kempini. Wyd. nast.: wyd. R. Pollak. Pozn. 1933 (ed. skrót.); wyd. kryt. R. Pollak. Kat. 1936 *Bibl. Pisarzy Śl.* 4; wyd. popr. i uzup. R. Pollak. Kat. 1948; wyd. kryt. synoptyczne w transkrypcji i podobieżnie fototyp. oprac. R. Pollak, M. Radwan i S. Rospond. Wr. 1962 *Bibl. Pisarzy Śl.* S. A. (*Starośląska*) nr 1. *Fragm. przedr. m.in.:* K. Budzyk, H. Budzykowa: Dwa nurty w literaturze mieszczańskiej. XVII w. w Polsce. Wwa 1951 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* nr 62; M. Hernasowa: Polska literatura mieszczańska XVII w. Wybór tekstów. Wr. 1956; *Wiersze o Śląsku*. [Kat.] 1956; *Poeci renesansu*. Wwa 1959; *W kręgu Sobótki*. Kat. 1962; *Z górnośl. ziemi*. Kat. 1963; *Album pisarzy śl.* Opole 1972; *toż* 1975. Unikat przedr. (odkryty w 1929 r. w Bibl. Katedralnej w Gnieźnie) obecnie w Bibl. Nar. w Wwie. Przekł.: ang. 1976, niem. 1940.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP (hasło: *Officina ferraria*).

R. POLLAK: Staropolski poemat o górnikach i hutnikach. *Przegl. Współcz.* 47 (1933); przedr. w: *Od renesansu do baroku*. Wwa 1969. — S. ROSPOND: Poemat o górnikach i hutnikach. Opole 1962. — *Sesja nauk. 350-lecie W.R. „Officina ferraria” (1612-1962)*. Opole 1962. — J. PAZDUR: Przyczynek do interpretacji „Officyny” W.R. *Kwart. Hist. Kultury Materialnej* 1963 nr 3/4. — M. RADWAN: Wiedza górnicza i hutnicza W.R. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1963 z. 4. — R. OCIECZEK: Główne kierunki recepcji „Officina ferraria” W.R. *Prace Historyczno-lit. Katedry Hist. Lit. Pol.* nr 3 (Kat.) 1965. — *Rożdzienszciana. Studia o W.R. – autorze „Officina ferraria” z 1612*. Oprac. W. Rospond. Wr. 1965. — R. POLLAK: „Huta” R. a pokrewne utwory obce. W: *Wśród literatów staropolskich*. Wwa 1966. — E. HAERTEL: W. Rozdzienskis polnische Bergsmagedichte vom Jahre 1612 und ihre Beziehungen zur deutschen Kultur. Neudeln/Lichtenstein 1968; *toż* Leipzig 1970. — J. ZAREMBA: Poemat R. o hutnikach śląskich. Kr. 1968. — R. OCIECZEK: Wokół wydania uni-

katu „Officina ferraria” W.R. *Kwart. Opol.* 1969 nr 3/4. — P. MUSIOŁ: Piśmiennictwo polskie na Śląsku do początków XIX w. Opole 1970. — R. OCIECZEK: Niezwykła kariera staropolskiego poematu. *Studia Śl. S. nowa* 18 (1970). — J. PIASKOWSKI: Ze studiów nad poematem hutniczym W.R. „Officina ferraria”. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1970 nr 1. — J. SIKORA: Między piórem i młotem. *Kat.* 1972. — W. LUBAŚ: Lingwistyczny opis rymu R. *Jez. Pol.* 1974 z. 2. — R. OCIECZEK: Społeczna i historycznoliteracka funkcja „Officina ferraria” W.R. w świetle recepcji utworu. *Kat.* 1975. — J. NOWACKA: Przerzutnia i inwersja w „Officina ferraria” W.R. *Prace Nauk. UŚl.* 1976 nr 133. — P. BUSHKOVITCH. *Slavic Review* (Washington) 1978 nr 2. — *Śl. Korbut* 2 (1980). — R. OCIECZEK: Najnowsze badania nad dziełem W.R. Wr. 1981. — B. PACZUŁA: Metalurgiczne i społeczne wartości w dziele W.R. — „Officina ferraria”. *Wiad. Hutnicze* 1981 nr 3. — B. RUDNICKI: W.R. — kuźnik, technik, humanista. *Tamże* nr 2. — J. Z. WÓJCİK. *Kwart. Hist. Nauki* 1981 nr 2 [spr. z konferencji: Z perspektywy 50-lecia badań nad tekstem „Officina ferraria”; tu także bibliogr.]. — S. MICZULSKI: Walenty i jego „Officina ferraria” w świetle nowych badań. *Wiad. Hutnicze* 1982 nr 5. — A. JONECKO: Drzeworyt ukazujący amputowane i protezowane podudzie w śląskim poemacie R. „Officina ferraria” z r. 1612. *Arch. Hist. Med.* 47 (1984) nr 1. — S. ROSPOND: W.R. a Kochanowski. *Ojcz. poetyckim J. Kochanowskiego*. Kr. 1984. — *Nowe Rozdzieszciana. Studia o W.R. i jego dziele „Officina ferraria” z r. 1612*. Wr. 1985 [tu bibliogr. za l. 1964–1982]. — W. SZEWCZYK: W.R. jako poeta. W: *Syndrom Śląski*. *Kat.* 1985. — H. MYŚLIWIEC: Staropolska pochwała trudu górników i hutników. *Eos* 1986 nr 2. — [ch]: Jak wyglądał W.R.? Domniemany portret Marii Bujakowej. Reprodukacja. *Dzienn. Zach.* 1987 nr 220. — A. JONECKO: Medizinisches, Soziales und die Arbeitsbedingungen in schlesisch-polnischen Poem „Officina Ferraria” von W.R. aus dem Jahre 1612. *Wissenschaftliche Berichte der Universität Halle-Wittenberg* 63 (1987). — J. PIASKOWSKI. *Słownik biogr. techników pol.* Wwa 1989 z. 1. — A. JAROSZ. *Pol. słownik biogr.* 32 (1991). — H. MYŚLIWIEC: W.R. a Biblia. Uwagi o filologicznej akrybii. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 15 (1991) s. 121–125. — J. PIASKOWSKI: W.R. i jego poemat hutniczy „Officina ferraria” *Kat.* 1991 (prwdr. 1980). — M. CZUBALINA: O Sfistionach, czyli zagadka folklorystyczna w „Officina ferraria” W.R. *Szkice o lit. dawnej i nowszej*. *Kat.* 1992. — J. STARNAWSKI: O neolacińskich paralelach zachodnioeuropejskich poematu W.R. „Officina ferraria”. *Btul. Bibl. Jagiel.* 42 (1992) nr 1/2; przedr. w: *Polska w Europie*. Kr. 2001. — K. BIELENIN: Starożytne górnictwo i hutnictwo żelaza w Górach Świętokrzyskich. *Kielce* 1993. — H. MYŚLIWIEC: W.R. „Officina ferraria” pod szkiełkiem tekstologa. *Spr. Wr. Tow. Nauk.* 1993 s. 5–7. — M. CZUBALINA: Folklor w „Officina ferraria” W.R. *Kultura baroku i jej tradycje*. *Kat.* 1994. — H. HANCZAREK, S. MICZULSKI: W.R. *Maier do księgi zyciorysów ludzi [...] Zagłębia Dąbrowskiego*. Cz. 2. *Kat.* 1994. — H. MYŚLIWIEC: Przyczynek do wiedzy geograficznej W.R. i jego komentatorów. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 18 (1995) s. 143–147. — A. JAROSZ: „Officina ferraria” W.R., jej miejsce i znaczenie w literaturze polskiego baroku. *Barok w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej*. Wwa 2000.

RÓŻYCKI Karol 1789–1870

Urodzony 5 listopada 1789 w Czerniejowcach-Hucynówce (dawny pow. jampolski na Podolu) w rodzinie szlacheckiej; syn Jakuba i Elżbiety z Jaksmanickich. W 1809 zaciągnął się jako zwykły żołnierz do wojska Księstwa Warszawskiego. W 1812 został ranny pod Borysowem i dostał się do niewoli rosyjskiej. Uwolniony w 1813 powrócił do Warszawy; stąd wyjechał do Saksonii. Po kongresie wiedeńskim wstąpił do armii Królestwa Polskiego. Od 1820 należał do łoży wolnomularskiej Świątyni Równości, działającej w Lublinie. W 1822 ożenił się z Marianną Czajkowską, siostrą pisarza Michała (Sadyka-Paszy). Na własną prośbę otrzymał w 1828 dymisję z wojska w randze kapitana i zajął się gospodarstwem w Hucie Cudnowskiej, wiośce otrzymanej w posagu żony. Po wybuchu powstania listopadowego zorganizował pułk jazdy wołyńskiej i przeprowadził go do Zamościa. Awansował do stopnia majora, a po bohaterskich walkach w Opawskim pod komendą gen. Samuela Różyckiego został pułkownikiem i otrzymał Krzyż Kawalerski Virtuti Militari. Po upadku powstania przeszedł ze swym pułkiem do Galicji, a następnie emigrował do Francji. Przebywał kolejno w Bourges, Agen, Fontainebleau, wreszcie zamieszkał w Paryżu. Jego późnym debiutem literackim była broszura z 1832 z zakresu pamiętnikarskiej literatury batalistycznej pt. „Powstanie na Wołyniu, czyli pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej...”; tekst wysoko ocenili w recenzji Adam Mickiewicz. W roku następnym zorganizował — działające krótko — Towarzystwo Zjednoczenia Braci Obywateli i Żołnierzy. W 1834–35 przesyłał z Fontainebleau artykuły polemiczne i listy do redakcji paryskiej *Nowej Polski*. W 1835 został członkiem Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, w dwa lata później skreślono go z listy. Przez krótki czas należał do Związku Dzieci Ludu Polskiego, utworzonego przez Joachima Lelewela, oraz do Zjednoczenia Emigracji Polskiej. Od 1842 stał się gorliwym uczniem Andrzeja Towiańskiego. Po ustąpieniu Mickiewicza z Kola Towiańczyków zajął jego miejsce jako zastępca Mistrza. Przyjaźnił się przez wiele lat z księdzem Edwardem Duńskim. W 1848 był przeciwnikiem tworzenia Legionu Polskiego we Włoszech. Wydał wówczas druk ulotny „Bracia Rodacy!” (Paryż 1848). W 1853 odrzucił propozycję księcia Adama Czartoryskiego objęcia dowództwa nad formowanymi w Turcji oddziałami kozackimi. W styczniu 1857 w imieniu części towiańczyków podpisał i złożył w ambasadzie rosyjskiej w Paryżu pismo do cara Aleksandra II pt. „Powody, dla których amnestia przyjęta być nie może...”. Pismo — opublikowane po francusku i po polsku w tymże roku, potępiające walkę zbrojną o niepodległość

i wyrażające uznanie dla polityki cara — wywołało gwałtowne sprzeciwy emigracji. Jednak po wybuchu powstania styczniowego wrócił do kraju, by wziąć udział w walce. Mianowany generałem przez Rząd Narodowy, miał wyruszyć na Wołyń, gdzie walczył jego syn Edmund. Ze względu na zły stan zdrowia i podeszły wiek do tego nie doszło. Niebawem, po spotkaniu z synem we Wróblowicach w Galicji, pojechał do Paryża. Zmarł 12 września 1870; pochowany na cmentarzu Montmartre.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Powstanie na Wołyniu, czyli pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej uformowanego w czasie wojny narodowej polskiej przeciw despotyzmowi tronu rosyjskiego 1831 roku, pisany przez dowódcę tegoż pułku. Bourges 1832. Wyd. nast. m.in.: Lw. 1833 [druk tajny w Ossol.]; wyd. 2 poprawne. Bourges 1833, wyd. fotoofs. Wr. 1977; pt. Pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej 1831 r. Paryż [1866] *Bibl. Lud. Pol.* z. 2 [jako „Przedmowę” dołączono rec. A. Mickiewicza z *Pielgrzymy Pol.* 1832 z. 1]; Kr. 1916 *Biblioteczka Legionisty* t. 1; Wwa 1916 *Skarbiec Pol.* nr 21. Przekł. niem. 1833.

2. Uwagi nad wyprawą generała Dwernickiego na Ruś. Bruksela 1837.

Polem.: J. Dwernicki: Odpowiedź na pismo pod tytułem Uwagi K.R. nad wyprawą generała Dwernickiego na Ruś. Londyn 1837 [tu m.in. 9 fragm. listów K.R. z 1832–35 do J. Dwernickiego].

3. Dunksi prêtre zélé et zélé serviteur de l'Oeuvre de Dieu. Paris 1857.

Przekł. włos. 1857.

Wspomnienie pośmiertne.

4. Do rodaków tułacz kończący tułactwo. Paryż 1863 [tu ponadto: A. Towiański: Pismo sługi Bożego]. Wyd. nast. pt. Odezwa do rodaków. Pozn. 1864. Przekł. franc. 1864.

Ponadto kilka rozpraw o charakterze politycznym oraz listy do różnych osób, m.in. 15 listów do A. Mickiewicza z 1834–54 w Muzeum Mickiewicza w Paryżu; do S. Goszczyńskiego 55 listów z 1846–61 i b.d. w *Bibl. Nar.* w Wwie.

O P R A C O W A N I A

NK 9 (1972).

A. TOWIAŃSKI: Biesiada z Bratem Karolem. Paryż 1845. — L. RETTEL: Wspomnienie o K.R. Kr. 1894. — M. DUBIECKI: *Sto lat myśli pol.* 6 (1911). — Z. GAŚIÓROWSKA-SZMYDTOWA: Służba narodowa w Sprawie A. Towiańskiego. Kr. 1948. — S. POMARAŃSKI: Nieznana relacja K.R. z jego kampanii na Wołyniu w 1831 r. *Przegl. Współcz.* 1926 t. 18 nr 52 [tu raport przesłany gen. W. Chrzanowskiemu 13 czerwca 1831 z Zamościa]. — L. BIAŁKOWSKI: Słowo o K. i Edmundzie Różyckich. *Rocz.*

Hum. 1949. — M. TYROWICZ: Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832–1863. Wwa 1964. — S. SOKOŁOWSKA: Młoda Polska. Z dziejów ugrupowań demokratycznych Wielkiej Emigracji. Wr. 1972. — J.A. POTRYKOWSKI: Tułactwo Polaków we Francji. *Dziennik emigranta*, T. 2. Kr. 1974. — S. GOSZCZYŃSKI: *Dziennik Sprawy Bożej*, T. 1–2. Oprac. Z. Sudolski przy współpracy W. Kordaczuk, M.M. Matusiak. Wwa 1984. — Z. ZACHAREWICZ. *Pol. słownik biograf.* 32 (1989–1991).

H.G.

RÓŻYCKI Zygmunt Rola 1883–1930

Urodzony 7 grudnia 1883 we wsi Łęka (pow. olkusi). Do gimnazjum uczęszczał w Piotrkowie. Nie ukończywszy szkoły, wyjechał w 1900 do Warszawy, gdzie podjął pracę zarobkową w biurze Zarządu Kolei Nadwiślańskiej; wtedy rozpoczął pracę literacką. Utwory ogłaszał w czasopismach warszawskich na przestrzeni wielu lat, m.in. w *Bluszczu* (od 1897), *Tygodniku Ilustrowanym* (od 1900), *Kurierze Warszawskim* (od 1902), w *Świecie* (od 1906) oraz w jego dodatku *Romans i Powieść*, w *Tygodniku Mód i Powieści* (od 1908) i w *Kurierze Porannym* (od 1909). Poezje jego, w których wyraźnie zaznacza się wpływ twórczości poetyckiej Kazimierza Tetmajera, cieszyły się znacznym uznaniem u współczesnych, a wiersz „Na ust koralu” w muzyką Lucjana Marczewskiego stał się jedną z bardziej popularnych pieśni lat dwudziestych. W 1903 wydał antologię „Najmłodsza Polska w pieśni”, prócz tego był autorem wierszy i bajeczek dla dzieci. W 1910 poślubił Halinę (Helenę?) Gładkowską. Po I wojnie światowej był referentem w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Należał do Związku Zawodowego Literatów Polskich. Pod koniec życia przewlekłe chorował i żył w niedostatku. Zmarł 3 kwietnia 1930 w Pabianicach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Tęsknota. [Poezje]. Wwa 1902.
2. Liliowe śnienia. Poezje. Kr. 1905 [1904].
3. Pocalunki. Poezje. Seria III. Wwa 1906.
4. Serdeczna skarga. Poezje. Seria IV. Wwa 1907.
5. Plomienne kwiaty. Poezje. Seria V. Wwa 1909.
6. Fikle młodego satyra. [Opowiadania]. Wwa 1911.
7. Szkarłatna wizja. Poezje. Seria VI. Wwa 1911.
8. Wybór poezji. Z przedmową K. Przerwy-Tetmajera. Wwa 1911.
9. Sen o szczęściu. Poezje. Seria VII. Wwa 1912.
10. Zielone oczy. Poezje. Seria VIII. Wwa—Kijów 1913.
11. Złoty czerep. Opowieści dziwaczne. [Poezje]. Wwa 1925.

R

Wiersze przedr. w licznych antologiach okresu Młodej Polski oraz w *Zbiorze poetów pol.* 5 (1967).

OPRACOWANIA

NK 16 cz. 1 (1982); LP.

R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 32 (1991).

I.T.

RUDAWSKI Wawrzyniec Jan 1617–1674

Urodzony w 1617 w Warszawie; syn Jana, mieszczanina nobilitowanego w 1633 (przyjęty do herbu Kościesza), i Anny z domu Giżanki, mieszcżki warszawskiej. Od 1642 kształcił się w kolegium jezuickim w Braniewie; w tym czasie zajmowały go głównie nauki ścisłe, czego rezultatem były niewielkie dziełka matematyczno-astronomiczne. W 1647 wyjechał na studia do Rzymu; w Sapienzy uzyskał doktorat obojga praw (1651). Po przyjęciu święceń kapłańskich został kanonikiem warmińskim i otrzymał zatrudnienie w kancelarii królewskiej. Z powodu plebejskiego pochodzenia nie udało mu się uzyskać kanonii krakowskiej, o którą zabiegał. Dotknięty odmową i zrażony wewnętrzną sytuacją polityczną i społeczną Polski, przeniósł się na stałe do Austrii. Otrzymał tam godność kanonika ołomunieckiego (1658), dziekana międzyrzeckiego i urząd radcy cesarza Leopolda. Oprócz głównego dzieła poświęconego historii Polski pozostawił szereg broszur publicystycznych, dotyczących idei zjednoczenia państw chrześcijańskich przeciw Turkom; pisał też drobne rozprawy prawnicze i panegiryki. Zmarł pod koniec 1674 w Ołomuńcu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Olivensem usque libri IX.* Wyd. W. Mizler de Kolof. Wwa 1755.

Rkps Bibl. Nar. sygn. III 3161.

Przekł. pol. W. Spasowicza pt. *Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju oliwskiego*. T. 1–2. Petersburg. 1855 (ze wstępem pt. *Wiadomość o R.*).

OPRACOWANIA

NK 3 (1965).

J. BARTOSZEWICZ: *Rozbiór krytyczny. Bibl. Warsz.* 1855 t. 4. — O. GÓRKA: *Legenda a rzeczywistość obrony Częstochowy w 1655 r.* Wwa 1957. — A. KERSTEN: *Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655 r. Studia nad Nową Gigantomachią ks. A. Kordeckiego.* Wwa 1959. — W. CZAPLIŃSKI: *O Polsce siedemnastowiecznej.* Wwa 1966. —

rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce. Pozn. 1976. — T. ORACKI: *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od poł. XV do końca XVIII w. T. 2.* Olsztyn 1988. — A. SZORC. *Pol. słownik biogr.* 32 (1991).

I.T.

RUDNICKI Dominik 1676–1739

Urodzony 28 lipca 1676 w Wilnie, w rodzinie drobnej szlachty herbu Sas. Nauki pobierał w szkołach jezuitów w Wilnie, gdzie w 1691 wstąpił do nowicjatu. W 1693/94 przeszedł kurs retoryki w Krożach, po czym przez rok nauczał w kolegium plockim. We wrześniu 1695 rozpoczął trzyletni kurs filozofii, wykazując się nieprzeciętnymi zdolnościami i wyjątkową pamięcią. Wkrótce wniósł prośbę o zezwolenie na podjęcie pracy misyjnej w Chinach, lecz władze zakonne nie wyraziły zgody. W 1698 był nauczycielem poezji w Łomży, a w 1699–1700 w Warszawie, gdzie ukończył czteroletni kurs teologii i rozpoczął wykłady z retoryki. W 1709 złożył ostatnie śluby zakonne, choć już wcześniej rozpoczął pracę kaznodziei — w Słucku 1707–11, w Nowogródku 1711–14 i w Warszawie, dokąd powołano go na stanowisko kaznodziei przy kolegiacie św. Jana. Należał również do domu profesów. Rok szkolny 1720/21 spędził w Pultusku. W 1725–28 piastował stanowisko prokuratora prowincji litewskiej. W kwietniu 1728 objął funkcję rektora w kolegium w Pultusku, a od wiosny 1731 w Łomży. We wrześniu 1734 wrócił do Warszawy, gdzie w 1736/37 pełnił obowiązki wiceprepozyta domu profesów i wicerektora kolegium. W 1738 władze zakonne zwolniły go z zajęć, być może w związku z przygotowaniem do druku „Głosu wolnego” (prace — prawdopodobnie nieukończone — przerwała śmierć). Pod koniec życia niewiele wydawał drukiem. Z okresu pracy nauczycielskiej pochodzą jego próby utworów dramatycznych, typowe dla teatru szkolnego dzieła jezuickiego pedagoga. Pisał też wiersze okolicznościowe i religijne po polsku i po łacinie, w większości również podporządkowane doraźnym celom dydaktycznym. Obok utworów własnych gromadził i zamieszczał w swych zbiorach wiersze przyjaciół i uczniów, a także utwory ludowe, które zreżymował niekiedy przerabiając. Twórczość jego odznaczała się dużą sprawnością techniczną i skłonnością do innowacji formalnych oraz barokową modą wiązania poezji z muzyką. Przez wiele lat sporządzał konspekty, redagował i korygował przemówienia podskarbiego wielkiego koronnego, Franciszka Maksymiliana Ossolińskiego, który darzył go przyjacielską przychylnością. Zmarł 1 (10?) października 1739 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. [Cantiones variae sacrae et prophanæ]. Spisane w 1694–1719. Niedruk. Zbiór sporządzony przez autora, zawiera także utwory cudze, w tym także dwie pieśni ruskie. Wiersze (Rozmyślanie wielkopostne w Polsce; Wesele ptasze; Krucy w Rzymie witali cesarza; Elogium Samogitiae; Trwoga w Koronie) ogł. A. Croisette van der Kop: Pokłosie z rękopisów petersburskich. *Pam. Lit.* 1913. Autorstwo utworów ustalił A. Brückner.

2. [Wiersze]. Spisane 1702–1716. Niedruk. Zawierały pieśni religijne i świeckie pol., łac. i rus., również innych autorów (35 utworów D.R., w tym 9 o autorstwie wątpliwym, nadto 53 teksty obce, w tym 15 pieśni rus.).

3. Intermedia ludicra: 1. Amici fures; 2. Venacio mendacium; 3. Somnolantia vigilantissima; 4. Domini nasum rhinocerontis habent; 5. Litterae illiteratur furem produnt; 6. „Accessus” pt. Distributio synopsisium. *Intermedia* 1, 2, 5, 6 ogł. R. Pollak. *Pam. Teatr.* 1960 z. 3/4.

Kopie czterech intermedii znajdowały się w posiadaniu R. Pollaka w Pozn.

4. Kazanie na Wotywie Sejmowej miane w dzień św. Hieronima r. 1720. Wwa b.r. Wyd. anonim. w jęz. pol. i franc.

5. Kazanie p. Dominica Pentecostes miane... 1720.

Rkps (kopia) Ossol. sygn. 289/II.

6. Orationes in laudem principum virorum iisdem publice recitate. Wwa 1723. Niezachowane.

7. Relacja o cudownym Ukrzyżowanego Chrystusa obrazie w Warszawie w kościele Societatis Jesu. Wwa 1724. Wyd. nast. Wwa 1729. Niezachowane.

8. [Projekty różnych przemówień pisane dla F.M. Ossolińskiego]. Powst. 1722–1733. Rkps Ossol. sygn. 705/I.

9. Głos wolny w wiązanej mowie trojną różnych kantów sonatą wdzięczny. [Wwa] 1741. Wyd. nast.: Wwa 1741; Pozn. 1743; Kalisz 1743. Wiersz pt. Lament prowincji polskich nad umarłą matką ojczyzną Polską. Wyd. osob. b.m. 1741; przedr.: W. Włoch: Polska elegia patriotyczna w epoce rozbiorów. Kr. 1916; *Poeci pol. baroku* 2 (1965).

Inne wiersze przedr. *Z głębokości ... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966; toż Wwa 1974; *Poezja pol. XVII w.* Wwa 1976; *I w odmianach czasu smak jest*. Wwa 1991.

Utwory o autorstwie niepewnym

10. Vicarius Christi, semet ipsum pro nobis tradentis. Wyst. 1 marca 1701 przez klasę poezji warszawskiego kolegium jezuickiego. (Zachowane tylko streszcz.).

11. Mensa in laqueum posita. Wyst. 13 lutego 1706 przez klasę retoryki warszawskiego kolegium jezuickiego. (Zachowane tylko streszcz.).

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

M. EUSTACHIEWICZ: Twórczość D.R. 1966. — J. OKOŃ: Dramat i teatr szkolny. Wr. 1970. — *Dramat staropól.* T. 2 cz. 1. Wr. 1976 s. 347–348, 352–353. — M. PREJS: Tradycje gotyckie w poezji późnego baroku. *Wśród zagadnień pol. lit. barokowej*. Cz. 2. Kat. 1980. — A. NOWICKA-JEŻOWA: Homo viator – mundus – mors. Wwa 1988. — J. OKOŃ. *Pol. słownik biogr.* 32 (1989). — J. SOKOLSKI: O rymowanej poezji łacińskiej polskiego baroku. Wwa 1995. — A. CZYŻ: D.R. – misjonarz, poeta. *Między barokiem a Oświeceniem*. Olsztyn 1996; przedr. w: Władza marzeń. Bydgoszcz 1997. — T. BIENKOWSKI: M. Łaszcz i D.R. – literaci pułuscy. *Pułuskie kolegium jezuickie*. Wwa–Pułtusk 1997. — M. PREJS: Liryka D.R. w kontekście działalności misyjnej zakonu jezuitów. *Tamże*.

I.T.

RUFFER Józef
1878–1940

Urodzony 18 marca 1878 w Żółkwi w Małopolsce; syn Antoniny z domu Ruffer. Po ukończeniu Gimnazjum im. Franciszka Józefa I we Lwowie (1889–96) studiował na wydziale filozoficznym tamtejszego uniwersytetu. W tym czasie brał udział w pracach Kółka Literackiego i Kółka Filozoficznego Czytelni Akademickiej. W 1902–1903 nauczał w IV Gimnazjum we Lwowie, następnie jako korepetytor rodziny Olszewskich wyjechał do Włoch. Po powrocie zamieszkał w Krakowie, gdzie w 1907–11 studiował rzeźbę na Akademii Sztuk Pięknych. W 1909 zawarł związek małżeński z Magdaleną Markówną. Wraz z rodziną wyjechał do Paryża, by kontynuować studia. Tam poznał Paula Cezanne’a i zaprzyjaźnił się z nim. Równocześnie pracował w Bibliotece Polskiej. W 1920 wrócił do kraju i przez krótki czas pracował jako nauczyciel w gimnazjum w Toruniu; od 1921 zamieszkał na stałe w Warszawie. W 1922–24 uczył języka francuskiego w Szkole Podchorążych, w 1924–29 był urzędnikiem Powszechnej Kasy Oszczędności, potem został korektorem *Kuriera Warszawskiego*. Swoje poezje ogłaszał już od czasów studenckich w czasopiśmie: *Głos* (1900), *Teka* (1900–01), *Cbimera* (1901), *Krytyka* (od 1901 – tu głośny cykl pt. „Syn Słońca” 1907), *Tygodnik Słowa Polskiego* (1902–03), *Sfinks* (1908 – tu „Z Ogrójca róż i miłości”). W jego wierszach można dostrzec wpływ twórczości Leopolda Staffa i zapowiedź tendencji, które później ugruntowały się w literaturze dwudziestolecia. Tworzył też jako rzeźbiarz. Przełożył z francuskiego kilka dzieł z historii rzeźby, malarstwa i teorii rytmownictwa. Tlu- 393

maczył drobne utwory, m.in. Gabriela d'Annunzio, Giuseppe Carducci, Jeana de La Fontaine, Giacomina Leopardiego, Giovanniego Papiniego, Alberta Samaina. W 1935 został wyróżniony Złotym Wawrzynem Polskiej Akademii Literatury. Od 1936 zarzucał pisanie. Zmarł w nędzy 27 października 1940 w Warszawie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Posłanie do dusz. [Poezje]. Lw. 1903. Wyd. nast. Wwa 1922.
2. Trzy psalmy i Hejnał. Paryż 1917.
3. Z wiosennych dum. [Poezje]. Paryż 1917. Autorstwo wg P. Hertz.
4. Wtóra litania pielgrzymów. [Wiersz]. Le Puy 1918.
5. Boży gniew. [Wiersz]. Wwa 1926. Wyd. na prawach rękopisu.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 5 (1967).

Przekł. wierszy na niem.: *Moderne polnische Lyrik*. Zurých [1923].

Wydania zbiorowe

6. Wybór wierszy. Oprac. M. Wyka. Kr. 1985.

Przekłady

7. G. d'Annunzio: Rozkosz. Lw. 1906.
8. G. Leopardi: Myśli. Lw. 1909.
9. W. Mickiewicz: Legion Mickiewicza. Rok 1848. Kr. 1921.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

H. PAŃCZYK. *Obraz lit. pol.* S. 5 t. 1 (1968). — M. WYKA. *Pol. słownik biograf.* 33 (1991–1992). — M. JANUSZEWICZ: Młodopolska synteza sztuk w wierszu J.R. „Obcowanie dusz”. *Studia i Mater., Filol. Pol. WSP w Zielonej Górze* 9 (1996) s. 55–56. — B.K. OBSULEWICZ: „Me oczy są dobrą glebią...” – zjawisko postrzegania wzrokowego w młodopolskiej liryce J.R. *Zesz. Nauk. KUL* 1996 nr 3/4. — TAZ: Inspiracje biblijne w liryce J.R. *Inspiracje i motywy biblijne w lit. pozytywizmu i Młodej Polski*. Lubl. 1999.

I.T.

RUSZKOWSKI Ryszard 1856–1898

Urodzony w 1856 w Warszawie; syn Franciszka, urzędnika w Komisji Skarbu. Od 1873 był choryzstą w Warszawskich Teatrach Rządowych. Kształcił się w zawodzie aktorskim pod kierunkiem Jana

Chęcińskiego. Początkowo grywał role epizodyczne, później występował w operetkach, śpiewając partie solowe, a w końcu domeną jego stały się charakterystyczne role komediowe. W 1877 występował w warszawskim teatrze ogródkowym „Alhambra”. W 1879–89 pracował w teatrze lwowskim, jeździł z zespołem m.in. do Szczawnicy i Krakowa. Około 1879 rozpoczął twórczość dramtopisarską. Jego debiutem była trzyaktowa krotchwila „Bankructwo pana Filipa”, wystawiona w teatrze lwowskim w marcu 1883. Uprawiał dramaty popularne, gatunek cieszący się powodzeniem na scenach krajowych. Miał w dorobku kilkanaście fars i komedii obyczajowych (dziesięć z 1884–90 napisał wspólnie z Adolfem Abrahamowiczem). W 1889–93 należał do zespołu teatru krakowskiego; w rok później wrócił do Lwowa, gdzie występował do końca życia. W 1894 poślubił we Lwowie Helenę Zboińską, śpiewaczkę. Parokrotnie występował gościnnie w Warszawie i Łodzi. Dotknięty gruźlicą jeździł na leczenie za granicę (m.in. do Szwajcarii). Zmarł 9 maja 1898 we Lwowie; pochowany na cmentarzu Łyczakowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Mąż z grzeczności. Komedja w 3 a. Wyst. Lw., Kr., Wwa, Łódź, Pozn. 1885. Wyd. Lw. 1911. Wyd. nast. Lw. 1939. Współautor: A. Abrahamowicz. Przekł.: czes. 1885, niem. (brak bliższych danych), ros. 1906.
2. Oddajcie mi żonę! Krotchwila w 3 a. Wyst. Lw., Pozn., Kr., Łódź, Wwa 1886. Wyd. Lw. 1912. Wyd. nast. Lw. [ok. 1925]. Współautor jw.
3. Florek. Krotchwila w 3 a. Wyst. Wwa, Łódź, Lw., Lubl., Pozn., Kr. 1888. Wyd. Lw. 1922. Wyd. nast. Lw. [ok. 1925]. Współautor jw.
4. Nowa Francillon. Komedja w 1 a. Wyst. Lw., Lubl., Wwa, Łódź 1889. Wyd. osob. Lw. 1891. Wyd. nast. Lw. 1903. Współautor jw.
5. Teść. Komedja w 3 a. Wyst. Kr., Lw., Wwa, Lubl., Pozn. 1891. Wyd. Lw. 1912. Wyd. 2 Lw. [1922]. Współautor jw.
6. W Szczawnicy. Komedjka w 1 a. Wyst. i wyd. Lw. 1894. Wyd. nast.: Lw. 1909; Lw. 1924.
7. Jadzia wdową. Krotchwila w 3 a. Wyst. Lw., Kr., Wwa, Pozn., Łódź 1896. *Adaptacja* J. Tuwima pt. Jadzia wdowa. Komedja muzyczna w 4 a. Muzyka T. Sygietyńskiego. Wyst. Wwa, Łódź 1937. Wwa, Pozn. 1948.
8. Wesele Fonsia. Krotchwila w 3 a. Wyst. Kr. Lw., 1897, Łódź, Lubl., Pozn. 1898. Wyd. Lw. [b.r.] *Teatr dla uszy* nr 87.

OPRACOWANIA

NK 15 (1972); LP.

J. GOT: *Dramat popularny. Obraz lit. pol. S. 4 t. 3* Wwa 1969. — *Słownik biogr. teatru pol. Wwa 1973.* — M. WOŚNIEK: *Historia teatrów ludowych. Wr. 1975.* — A. NOWAKOWSKI: *Pol. słownik biogr. 33 (1991–1992).*

A.P.

RYBIŃSKI Jan

ok. 1560–1621 (?)

Inne formy imienia i nazwiska: Joannes Rybintius; Jan Ryba Rybiński.

Urodzony około 1560 (na pewno przed 1565) w Barcinie nad Notecią; syn Jana Ryby, imigranta z Moraw osiadłego w Polsce, ministra braci czeskich, brat Macieja, kaznodziei kalwińskiego. Początkowe nauki pobierał w szkole braci czeskich w Łobżenicy i przypuszczalnie w Koźminku, a od lutego 1581 — w gimnazjum w Gdańsku, skąd po roku wyjechał na studia do Wittenberga. Tu powstał (1582) pierwszy jego utwór literacki: wiersz w języku polskim, poświęcony pamięci mecenasa, Jana Ostroroga, podczaszego koronnego. W 1583 opuścił Wittenbergę, na krótko udał się do Wrocławia, a jesienią 1584 wraz z bratem wpisał się na uniwersytet w Heidelbergu. Studiów teologicznych nie ukończył; interesował się głównie literaturą i nieco prawem, przede wszystkim jednak zabiegał o kontakty z wybitnymi osobistościami i uczonymi. Przyjaźnił się m.in. z teologiem Janem Jakubem Grynaeusem i Janem Łasicim. W 1585 wracał do kraju przez Strasburg, Norymbergę, Frankfurt nad Menem, Miśnię, Erfurt, Wiedeń, Pragę; przez Wrocław i Kraków przybył do Wielkopolski; tu podjął na nowo służbę na dworze Ostrorogów. Następnie był krótko nauczycielem gimnazjum w Toruniu, potem (1589–92) — lektorem języka polskiego Gimnazjum Akademickiego w Gdańsku, gdzie wprowadził jako pierwszy do programu szkolnego lekturę utworów Mikołaja Reja i Jana Kochanowskiego. Prawdopodobnie w 1590 poślubił Annę, córkę Mikołaja Glicznera. Jesienią 1592 przeniósł się wraz z rodziną do Torunia. Objął funkcję sekretarza Rady Miejskiej i nauczał w gimnazjum. Kilkakrotnie jeździł do Warszawy w sprawach Rady. Przypuszczalnie w marcu 1593 został uhonorowany tytułem „sekretarza Króla Jegomości”. W 1594 opuścił Toruń. Jakiś czas zajmował się gospodarką w majątku ziemskim w Boninie (pow. lubawski), później zamieszkał w Szabdzie (pow. brodnicki) — w posiadłości starosty radzyńskiego, Jana Dąbrowskiego. Następnie wstąpił na dwór Jana Zamoyskiego i zapewne dzięki jego protekcji otrzymał tytuł „poeta regius laureatus”. W kolejnej służbie u Lwa Sapiehy w Wilnie został nobilitowany (prawdopodobnie 1607). Zaprzyjaźnił się z Andrzejem Wola-

nem, współpracownikiem księcia i sekretarzem królewskim. Miał bogate plany literackie, których wskutek niesprzyjających okoliczności życiowych nie udało mu się w pełni zrealizować. Świadomość korzystał z wzorów J. Kochanowskiego (np. w „Geślach”) i M. Reja. Zmarł w 1621 (lub wkrótce po tej dacie) w wieku około 55 lat.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wiersze żalobliwe a przy tym statecznie acz krótko opisujące żywot i sprawy znaczne zmarłego znamienitego panięcia Pana Jana hrabia z Ostrogora. Tor. 1583 druk. M. Nering. Przedr. poz. 19; *Poezja renesansowa na Pomorzu*. Gdańsk 1978. Egz. Bibl. Gdańska, sygn. 29 in NI 57, 8°.

2. Hymnus Apollinis et Musarum. Wr. 1583 druk. J. Szarffenberg.

3. De linguarum in genere, tum Polonicae seorsim praestantia et utilitate oratio. Gdańsk 1589 druk. J. Rhode.

Przeł. pol.: fragm. M. Brożek, ogł. W. Taszycki: *Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII. Wr. 1953 BN I, 146; całość tłum. i wyd. B. Nadolski: Wybór mów staropolskich. Wr. 1961 BN I, 175.*

4. Vere nobilis et heroici praediidi, Domini Joannis a Linde, consulis Gedanensium magnifici Stemma. B.m.r. [Gdańsk prawdopodobnie 1589 lub 1592] druk. J. Rhode.

Rkps Bibl. Gdańska sygn. 796.

5. Auspicato insignium et heroicorum Gedanensis Reip. Praesidium, D. Constantini Gisii consulis et D. Gerardi Brandesii senatoris et aedilis ex Warsoviensi Regis Poloniae solio reditui etc. eifema. [Gdańsk] 1590 [druk. J. Rhode].

6. In gratiam ... D. Nicolai Gliczneri, Brodnicensis ecclesiae praepositi ... D. Nicolao Kulemano medico ... Brodnicensi ... filiam suam Dorotheam in matrimonium elocantis melos ... gratulatorium. Gdańsk 1590 druk. J. Rhode.

Egz. Bibl. Gdańska sygn. 38 in Oc 10, 8°.

7. Paidotribia heroicis metris comprehensa. Gdańsk 1590 druk. J. Rhode.

Mowa wygl. w Gimn. Akademickim 27 grudnia 1590.

8. Augustae et inclytae heroidi Annae, Joannis III Svecorum ... regis ... filiae, Sigismundi III regis Polonorum ... sorori, ad littus Dantiscanum IV [iduum] Oct[ob]ris] auspiciato ex Suecia appellenti. Gdańsk 1591 druk. J. Rhode. (Wg F. Siarczyńskiego toż w jęz. pol. pt. Powitanie Anny królowej, siostry Zygmunta III, przybywającej ze Szwecji. Gdańsk 1591).

9. Hodoeporicorum liber unus. Tor. 1592 druk. A. Cotenius.

Zbiór 14 lac. elegii, powst. 1584–1590.

Unikat zdefekt. Bibl. Jagiel. sygn. 7784 III.

10. Geśli różnorymych księga I. Tor. 1593 druk.

A. Koteniusz. Wyd. Z. Nowak, A. Świdarska. *Rocz. 395*

Gdański t. 15/16 (1956/1957) i odb. Gdańsk 1958. Pojedyncze wiersze przedr. w antologiach: *Poezi renesansu*. Wwa 1959; *Z głębokości... Antologia pol. modlitwy poetyckiej*. Wwa 1966; *Poezja renesansowa na Pomorzu*. Gdańsk 1976; *Poezi pol. od średniowiecza do baroku*. Wwa 1977; *Patrząc na rozmaite świata tego sprawy*. Wwa 1984; *Helikon sarmacki*. Wr. 1989 BNI, 259; *Lit. staropol.* T. 1: *Poezja*. Kr. 2002. Całość przedr. poz. 19.

Unikat Bibl. Kór. sygn. Cim. Qu. 2475.

11. Nowe Lato. Powst. 1595. Wyd. M. Kossowski: *Przyczynki do życiorysu J.R. Listy i „Nowe lato...”*. *Rocz. Gdański* 9/10 (1935/36); Z. Nowak: J.R., zapomniany poeta... zob. OPRACOWANIA 1961; Z. Nowak, A. Świdarska, zob. poz. 19.

Autograf – rkps Arch. Tor. sygn. Akta m. Tor. VI, 12, 110.

12. Wiosna. [Tor.] 1599 [druk. A. Koteniusz]. Przedr. poz. 19.

13. Witanie J.M. Pana Andrzeja Krotoskiego. Tor. 1600 druk. A. Koteniusz. [Panegiryk udratyzowany]. Wyst. w Łobżenicy, posiadłości Krotoskich, w pow. wyrzyckim. Przedr. poz. 19.

14. Kanclerza Jana Zamoyskiego triumfy. [Utwór zaginiony, wg Estr. druk. Kr. 1590; wg Z. Nowaka i A. Świdarskiej powst. 1605]. *Fragm. ogł. W.A. Maciejowski: Piśmiennictwo polskie*. T. 3. Wwa 1852 s. 350; przedr. J. Śliżiński: *Z działalności literackiej braci czeskich w Polsce*. Wr. 1959; Z. Nowak, jw. poz. 11.

15. Jaśnie Wielmożnego Pana Andrzeja Rafała z Leszna pamiątka. Powst. prawdopodobnie 1606. Utwór zaginiony.

16. Ku czci ... Panu Lwowi Sapieże, kanclerzowi wielkiemu W. Ks. Litewskiego. Wil. 1607 druk. J. Markowicz. Wyd. homogr. K. Badecki. Lw. 1907. Przedr. poz. 19.

Egz. Bibl. Ossol. sygn. 14690.

17. In honorem ... Andreae Wolani epigramma, ubi vocat inclyto heroi Petro Goraiskio a libellis. Wyd. w: A. Wolan: *De principe et propriis eius virtutibus*. Gdańsk 1608 druk. M. Rhode.

18. Ku czci festowi małżeńskiemu ... Abrahama Sieniuty z Sophią Zbaraską Radziwiłłową. [Epitalamium powst. przypuszczalnie na przełomie 1613/1614]. *Ogl. J. Tazbir: Nieznany wiersz R. o Sieniucie. Ludzie, kontakty, kultura XVI-XVII w.* Wwa 1997. Rkps Bibl. Akad. Nauk. w Kijowie nr 5995/1.

Wydania zbiorowe

19. Wiersze polskie. Oprac. Z. Nowak i A. Świdarska. Gdańsk 1968.

W Aneksie cztery listy pol. do Rady Miejskiej Tor.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

J. ŚLIŻIŃSKI: *Z działalności literackiej braci czeskich w Polsce (XVI-XVII w.)*. Wr. 1959. — B. NADOLSKI: J.R.

„Hodoeporicon liber”. *Księga pam. ku czci S. Pignola*. Kr. 1961. — Z. NOWAK: J.R., zapomniany poeta pomorski doby Odrodzenia. *Pam. Lit.* 1961 z. 4; przedr. *Pisarze staropol. Sylwetki*. T. 2. Wwa 1997. — L. SZCZERBICKA-ŚLĘK: *Duma staropolska*. Wr. 1964. — A. KRZEWIŃSKA: *Pieśń ziemiańska, antyturecka i refleksyjna*. Tor. 1968. — A. TUJAKOWSKI: *Z dziejów drukarstwa i piśmiennictwa na Pomorzu*. Wwa 1970. — B. NADOLSKI: *Przenikanie Odrodzenia z Pomorza do wielkopolskiej Łobżenicy*. *Rocz. Gdański* 32 (1972) z. 2. — TENŻE: *Wokół genezy wiersza „Witanie”*. *Spr. Tow. Nauk. w Tor.* 26 (1972) s. 86-87. — Z. NOWAK: J.R. *Zasługi ludzie Pomorza XVI w.* Gdańsk 1977. — J. LEWAŃSKI: *Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce*. Wwa 1981. — A. KRZEWIŃSKA: J.R. (ok. 1565 – po 1608), poeta i nauczyciel języka polskiego. *Wybitni ludzie dawnego Tor.* Wwa 1982. — Z. NOWAK. *Pol. słownik biogr.* 33 (1991-1992).

I.T.

RYBIŃSKI Maciej 1566-1612

Urodzony w 1566 zapewne w Barcinie; syn Jana Ryby, imigranta z Moraw, osiadłego w Polsce ministra braci czeskich. Na nauki uczęszczał (zapewne wraz ze starszym bratem, Janem, znanym później poetą) najpierw do szkoły braci czeskich w Koźminku i Łobżenicy, następnie w 1581 uczył się w gimnazjum w Gdańsku. Stamtąd udał się na studia teologiczne do Wrocławia i do Heidelbergu (1584). Po powrocie do kraju został w 1589 ministrem zboru w Wieruszowie. Od 1592 był kaznodzieją kalwińskim kolejno w Poznaniu, Baranowie i Ostrorogu. W 1595 uczestniczył w synodzie generalnym w Toruniu. W 1608 został obrany seniorem zborów wielkopolskich. Jego parafraza „Psałterza” zyskała ogromną popularność w środowiskach protestanckich; w ciągu niespełna trzydziestu lat wydano ją czternaście razy. Zmarł 22 maja 1612 w Poznaniu; pochowany został 5 czerwca. Osierocił żonę Lidę i syna Jana (ministra zboru, potem seniora Jednoty, rektora gimnazjum w Lesznie, który napisał — zachowany w rkpsie — pamiętnik).

T W Ó R C Z O Ś Ć

Przekłady

1. *Psalmy Dawidowe ... na melodię psalmów francuskich urobione*. [Raków] 1605 druk. S. Sternacki. Wyd. nast.: Gdańsk 1605; 1608, 1616; Tor. 1617; 1618; Gdańsk 1619; Raków 1624; Gdańsk 1628; 1630; [1632]; 1633; 1636; Tor. 1639; 1717. Oprócz wyd. całkowitych poszczególne psalmy były przedr. w paru kancjonałach, których częściowe wykazy podają: Estr. XV, 76; O.R. Gustaw: *Polskie przekłady Piśma św. Podręczna enc. biblijna*. T. 2. Pozn. 1960.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965); LP.

K. KOLBUSZEWSKI: Postylografia polska XVI i XVII w. Kr. 1921. — J. ŚLIZIŃSKI: Z działalności literackiej braci czeskich w Polsce (XVI–XVII w.). Wr. 1959. — Z. NOWAK: Jan R., zapomniany poeta pomorski doby Odrodzenia. *Pam. Lit.* 1961 z. 4. — Janusz PELC: Teksty Jana Kochanowskiego w kancjonalach staropolskich XVI i XVII w. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 8 (1963). — TENŻE: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — M. KOSSOWSKA: Biblia w języku polskim. T. 2. Pozn. 1969. — A. KAWECKA-GRYCZOWA: Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego. Wr. 1974. — H. GMITEREK. *Pol. słownik biogr.* 33 (1991–1992).

L.T.

RYDEL Lucjan 1870–1918

Urodzony 17 maja 1870 w Krakowie; syn Lucjana, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, i Heleny, córki filozofa Józefa Kremera. Uczęszczał do Gimnazjum św. Anny, maturę zdał w 1888 w Gimnazjum św. Jacka. Z tego czasu datuje się jego przyjaźń z Arturem Górskim i Stanisławem Wyspiańskim. Jako poeta debiutował w latach szkolnych (fragment powieści „Śmierć Cezara” drukował *Gimnazjalista* 1885). Za dramat historyczny „Mściwój”, napisany w 1885–86, otrzymał nagrodę Akademii Umiejętności (1889). W 1888–92 studiował prawo, historię i literaturę polską na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wraz ze Stanisławem Estreicherem, Kazimierzem Ehrenbergiem i Kazimierzem Łunińskim założył w 1890 *Przegląd Akademicki*. Po uzyskaniu (1894) doktoratu z prawa, odbył podróż do Włoch i Niemiec. W 1895 mieszkał w Warszawie i nawiązał współpracę z *Gazetą Polską*, w której zamieszczał felietony tygodniowe. W 1896 wrócił do Krakowa. Tego roku jako stypendysta Akademii Umiejętności wyjechał na studia do Paryża; stąd robił wycieczki do Włoch i do Grecji. W 1900 poślubił córkę chłopca z Bronowic Małych pod Krakowem, Jadwigę Mikołajczykównę. Ich wesele stało się tematem dramatu Wyspiańskiego i a. — na prototypem postaci Pana Młodego. Po ślubie osiadł we wsi Tonie, a od 1912 w Bronowicach Małych. W 1905 był kierownikiem literackim Teatru im. J. Stowackiego w Krakowie. Wiosną 1907 odbył podróż do Grecji i Malej Azji. Prowadził działalność oświatową; wykładał literaturę na kursach im. Adriana Baranieckiego (1911/12), historię sztuki w Akademii Sztuk Pięknych, a w ramach Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich wygłosił wiele odczytów w miastach i na wsiach. Pierwszy rok wojny spędził wraz z rodziną w Pradze w Czechach, dokąd uprzednio parokrotnie wyjeżdżał i gdzie kontaktował się z Franciszkiem Vondračkem, tu-

maczem większości utworów R. na język czeski. W sezonie 1915/16 pełnił funkcję dyrektora teatru krakowskiego. Jego działalność literacka była wszechstronna, podbudowana głęboką erudycją i kulturą. Jako dramaturg sięgał również do folkloru — „Zaczarowane koło” (wyróżnione I nagrodą na konkursie w 1899) cieszyło się niezwykłą popularnością, podobnie jak nowatorskie jasełka literackie „Betlejem polskie”, które do dziś wystawiane są na scenach polskich. Ceniony był przez współczesnych jako tłumacz za przekłady „Eneidy” (*Ateneum* 1888) i „Iliady” (dwanaście pieśni, zebrał i wyd. A. Lange. Brody 1912). Przez wiele lat współpracował z licznymi czasopismami, zamieszczając w nich swe utwory, artykuły i recenzje, m.in. w *Ateneum* (1888, 1899), *Tygodniku Ilustrowanym i Przeglądzie Powszechnym* (od 1892), *Bibliotece Warszawskiej*, *Czasie*, *Nowej Reformie*, *Przeglądzie Polskim* (od 1893), *Kraju* (od 1896), *Życiu* (1897–98), *Kurierze Warszawskim* (od 1910). W 1915 redagował *Ilustrowany Tygodnik Polski*. Zmarł 8 kwietnia 1918 w Bronowicach Małych; pochowany w Krakowie na cmentarzu Rakowickim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Wiersz na uczczenie pamięci Adama Mickiewicza. Kr. 1890.

2. Poezje. I. Z rysunkami S. Wyspiańskiego. Wwa 1899 [1898]. Wyd. nast.: Kr. 1901 (tu dodany cykl *Mojej żonie*); wyd. 3 znacznie pomnożone. Kr. 1909.

Rkps (ok. 50 wierszy z 1885–1895) Bibl. Ossol. sygn. 14710/1.

3. *Zaczarowane koło*. Baśń dramatyczna w 5 a. wierszem. Wyst. Kr., Wwa, Pozn. 1899. Wyd. Wwa 1900. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 Kr. 1902; wyd. 6 Kr. 1935 [1936]; poz. 23.

Nagrodzona na konkursie im. J. Paderewskiego w Wwie. Przekł.: czes. 1904, niem., ros. 1907, serb.-chorw. (fragm.) 1910.

Liczne wznowienia teatr., ekran. filmowa 1915, telewizyjna 1969.

4. Utwory dramatyczne. T. 1–2. Kr. 1902.

Zawierają m.in.: *Dies irae*. Misterium fantastyczne. Wyst. 1893 (przekł.: niem. 1896, ros. 1906); *Matka*. Scena dramatyczna. Wyst. 1903 (przekł.: czes., niem. 1895); *Na marne*. Jednoaktówka wierszem. Wyst. 1895 (debiut dramaturgiczny); *Z dobrego serca*. Wyst. 1897; przedr. poz. 23 (przekł. czes.); *Jeńcy*. Dramat w 3 a. Wyst. 1908 (przekł. czes. 1902).

5. Awanturnik XVIII w., książkę Denassów. Szkic historyczno-obyczajowy. Kr. 1903.

6. Bajka o Kasi i królewiczu. Lw. 1903.

Przekł.: franc. 1913, niem. 1907.

7. *Na zawsze*. Dramat w 4 a. Wyst. i wyd. Kr. 1903.

Przekł.: czes. 1904, szwedz. 1906.

8. Betlejem polskie. Jasełka w 3 a., z muzyką M. Świerzyńskiego. Wyst. Lw. 1904; Kr. 1905. Wyd. z planszami W. Tetmajera. Kr. 1906. Wyd. nast. m.in.: wyd. uzup. i zmien. (przez J. Wiśniowskiego i E. Leszczyńskiego) Lw. 1928; Glasgow 1941; Glasgow lok. 1944; Wiesbaden lok. 1945; oprac. B. i P. Poźniakowie. Kr. 1983; ze wstępem J. Szczypki, z komentarzem muzycznym T. Maciejewskiego. Wwa 1983. Przedr. poz. 23; fragm.: *Staropol. pastoralki dram.* Oprac. J. Okoń Wr. 1989 *BNI*, 269. Liczne wznowienia teatralne.

Przekł. niem.

9. Bodenhain. Sztuka w 5 a. Wyst. Kr. 1906. Wyd. Kr. 1907.

Przekł. czes.

10. Pan Twardowski. Poemat w XVIII pieśniach. Kr. 1906. Wyd. nast.: Kr. 1923; oprac. M. Rydlowa. Kr. 1991.

11. Zatruta studnia. [Cykl poetycki do serii obrazów J. Malczewskiego]. Kr. 1907.

12. Ferenike i Pejzidoros. Opowieść kulturalno-obyczajowa na tle igrzysk olimpijskich. Kr. 1909 [1908]. Wyd. nast.: wyd. 3 Wwa 1936; oprac. i wstęp Z. Mitzner. Wwa 1951; toż 1952; 1953; 1959; posłowie A. Kamińska. Wwa 1970.

Przekł.: czes. 1910, ukr.

13. Madejowe łożo. Stara klechda dla młodych czytelników w XVIII pieśniach z epilogiem. Kr. 1909. Przekł. czes. 1928.

14. Królowa Jadwiga. Pozn. 1910. Wyd. nast. Petersb. 1916; Wwa 1984 z posłowiem J. Szczypki; toż Wwa 1997.

Monogr. hist.

15. Z greckiego świata. [Opowiadania]. Wwa 1910.

16. Zygmunt August. Trylogia [dramatyczna]. Cz. 1–3. Kr. 1913.

Cz. 1: Królewski jedynak. Wyst. Kr. 1912; cz. 2: Złote więzy. Wyst. Kr. 1912; cz. 3: Ostatni. Wyst. Kr. 1912.

Do libretta opartego na tekście całości skomponował operę T. Joteyko, wyst. Wwa 1923.

17. Dzieje Polski dla wszystkich. Z przedmową I. Mościckiego. Wwa 1919. Wyd. nast.: Wwa 1921; Londyn 1946.

Przekł. bułg.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 4 (1965) oraz w licznych antologiach.

Przekłady

18. R. Bracco: Tragedie duszy. Dramat w 3 a. Kr. 1901.

19. J. Barbey d'Aureville: Kawaler des Touches. Kr. 1901.

20. Molière: Sawantki. Komedia w 3 a. Kr. 1906.

21. Apulejus z Madaury: Amor i Psyche. Kr. 1911.

Wydania zbiorowe

22. [Poezje]. Wwa 1977 *Poeci Pol.*

23. Wybór dramatów. Oprac. L. Tatarowski. Wr. 1983 *BNI*, 247.

Prace edytorskie

24. T. Tasso: Goffred abo Jerozolima wyzwolona. Przekładania Piotra Kochanowskiego. T. 1–2. Kr. 1902–1903 *BPP* 41, 46.

Koresp. znajduje się głównie w Bibl. Nar., Bibl. Jagiel., Arch. Lit. Muzeum Nar. w Pradze; listy z 1899–1917 oprac. i ogł. J. Dużyk: Z korespondencji L.R. *Rocz. Bibl. PAN w Kr.* 9 (1963).

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

5. ZDZIARSKI: Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w. Wwa 1901 s. 551–564. — Z. LEŚNODORSKI: Wokół „Betlejem polskiego” R. W: Wspomnienia i zapiski. Kr. 1959. — A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI: Państwo młodzi. W: Niepospolici ludzie w dniu swoim powszednim. Kr. 1961. — S. PIGON: Ponad zgłębkiem weselnym. W: Drzewiej i wczoraj. Kr. 1966. — T. BRZOZOWSKA. *Obraz lit. pol.* s. 5 t. 2 (1967). — J. DUŻYK: Droga do Bronowic. Wwa 1968; wyd. 2 Wwa 1972. — A. OKOŃSKA: Twórczość dramatyczna L.R. *Przegl. Hum.* 1968 nr 3. — Z. JASIŃSKA: Wokół trylogii „Zygmunt August” R. *Pam. Teatr.* 1971 nr 3/4. — B. SORDYŁOWA. *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — K. ZBIJEWSKA: „Rydel mówi, że mi pyski zbije”. *Dzienn. Pol.* 1973 nr 24 [dot. kontaktów z S. Wyspiańskim]. — T. WEISS: Legenda i prawda Zielonego Balonika. Wwa 1976. — J. KRZYŻANOWSKI: Bajka bronowicka w „Zaczarowanym kole”. W: Paralele. Wwa 1977 (prwdr. 1935). — S. TARNOWSKI: Nowe kierunki dramatu i „Zaczarowane koło” L.R.W: O literaturze polskiej XIX w. Wwa 1977 (prwdr. 1901). — S. MRAZEK: W kręgu Maeterlincka. O wczesnych dramatach L.R. *Rocz. Nauk.-Dydakt. WSP w Kr.* z. 72 (1980) *Prace Hist.-Lit.* 8. — G. SINKO. *Teatr* 1980 nr 5. — Z. ARCT: Wybitni Polacy w służbie książki. Cz. 1. Wwa 1983. — B.T. LISIECKI. *Biul. Kola Lwotian* (Londyn) 1984 nr 48 [dot. prapremiery „Betlejem”, Lw. 1904]. — Z. CIESIELSKI: R. w sztokholmskim teatrze dramatycznym. W: Od Fredy do Różewicza. Gdańsk 1986. — E. KOCHANOWSKI: Siostry Mikolajczykówny. W: Żony sławnych mężów. Gdańsk 1986. — Cz. MYKITA-GLENSK: Dramaty L.R. na scenach śląskich. *Kwart. Opol.* 1986 nr 2. — M. JANKOWIAK: Konwencja gatunkowa „Betlejem polskiego” L.R. *Od Kochanowskiego do Różewicza.* Wwa 1988. — J. DUŻYK. *Pol. słownik biograf.* 33 (1991/92). — L. TATAROWSKI: Cytaty i stylizacje szpilkowe w „Betlejem polskim” L.R. W: Ludowość w literaturze Młodej Polski. Wr. 1991. — M. CZARNOTA: Poezja L.R. a modernizm. *Od Koźmiana do Czernika.* Rzeszów 1992. — W. KACZMAREK: Między religijnym misterium a dramatem narodu. *Dramat biblijny Młodej Polski.* Wr. 1992. — R. BRANDSTAETTER: Ja jestem Żyd z „Wesela”. Kr. 1993. — W. GUTOWSKI: Bestiarium młodopolskiej erotyki. *Lit. symbolika zwierząt.* Wwa 1993. — E. JANKOWSKI: L. — poeta „zaśmieszony”. W: Z róż-

nych sfer. Wwa 1994 (prwdr. 1959). — A. KRUSZYŃSKA: Z dziejów unitów w dramacie i teatrze polskim. *Unia brzeska*. Kr. 1994. — M.B. STYKOWA: Obraz przesładowań i męczeństwa unitów w dramacie polskim. *Tamże*. — L. TATAROWSKI: O „Poezji” L.R. *Pam. Lit.* 1994 z. 1.

I.T.

RYMARKIEWICZ Jan 1811–1889

Urodzony 21 czerwca 1811 w Łobżenicy na Pojezierzu Pomorskim w rodzinie rzemieślniczej; syn Andrzeja, z zawodu szewca, i Marianny z Kryjańskich. Pierwsze nauki pobierał w miejscowej szkole elementarnej, następnie w 1822–25 uczęszczał do szkół we Wschowie, a w 1825–30 uczył się w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Na utrzymanie zarabiał korepetycjami. Był uczniem ostatniej klasy, kiedy wziął udział w powstaniu listopadowym. Został ranny i przez kilka miesięcy przebywał w niewoli rosyjskiej w okolicach Mińska. Po zwolnieniu pracował w charakterze nauczyciela domowego u Niegolewskich we Włościejewkach, jednak w obawie przed aresztowaniem wyjechał z Poznańskiego do Królestwa (1833) i był nauczycielem domowym u Miączyńskich w Trąbczynie. Towarzyszył ich synom uczącym się w Berlinie, co umożliwiło mu odbycie studiów na tamtejszym uniwersytecie na wydziale prawa, później filozofii (1836–40). Korzystając z amnestii dla uczestników powstania listopadowego, wrócił w 1840 w Poznańskie i przebywał w Czerniejewie u Skórzewskich, pełniąc obowiązki opiekuna ich syna, Zygmunta. Debiutował w *Tygodniku Literackim* artykułem „Koniec średniowiecznej dążności w historii polskiej” (1840 nr 31–32). W ciągu tego roku przygotował pracę z zakresu historii Polski, którą uniwersytet w Giessen uznał za doktorską (1842). Po zdaniu w 1841 egzaminu uprawniającego do nauczania w szkołach rządowych został nauczycielem języka polskiego i francuskiego w gimnazjum Fryderyka Wilhelma w Poznaniu. Był współpracownikiem *Oredownika Naukowego* (1841) i *Roku* (1843); w 1845–46 redagował *Gazetę Wielkiego Księstwa Poznańskiego*. W 1845 poślubił Wiktorię Ziolecką. W roku następnym założył wraz z Ewarystem Estkowskim Towarzystwo Pedagogiczne w Poznaniu. Od 1851 do 1876 uczył języka polskiego i francuskiego oraz historii w Gimnazjum św. Marii Magdaleny. Wydawał podręczniki do nauki języka polskiego, m.in. cieszące się dużą popularnością wypisy polskie dla gimnazjum. Jako działacz społeczny współpracował z osobami z kręgów bliskich Karolowi Marcinkowskiemu. Był członkiem wielu towarzystw: Kasyna Polskiego, Towarzystwa Naukowej Pomocy, Towarzystwa Oświaty Ludowej (od 1872), Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zmarł 18 października 1889 w Pozna-

niu; pochowany na Cmentarzu Zasłużonych na Wzgórzu św. Wojciecha.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Nauka o narodowości, czyli etnologia. Pozn. 1849 odb. ze *Szkoły Pol.*
2. Über die Konjugation im Polnischen. Posen 1852.
3. Nauka prozy. Pozn. 1855. Wyd. 2 przerobione i powiększone pt. Nauka prozy, czyli stylistyka. Pozn. 1863. Wyd. 3 przerobione pt. Prozaika czyli stylistyka prozy. Pozn. 1868.
4. Lutnia Jana Kochanowskiego po zgonie tego wieszczka. Przyczynek literacki do piśmiennictwa Zygmunto-wskich czasów... Pozn. 1857. Wyd. nast. pt. Lutnia Jana Kochanowskiego po zgonie swego mistrza... Pozn. 1880.
5. Książeczka Jadwigi albo Nawojki z XV wieku. Studium literackie. Wwa 1876 odb. z *Ateneum*.
6. Pieśń świętojańska o Sobótce oceniona... wedle wydania Jana Kochanowskiego R.P. 1617. *Ateneum* 1876 t. 4. Wyd. osob. uzup. pt. Jana Kochanowskiego „Pieśń świętojańska o Sobótce” wedle wydania Andrzeja Piotrowczyka R.P. 1617 objaśniona i oceniona przez... Wyd. jubileuszowe. Pozn. 1884.
7. Pieśń „Bogurodzica”. Pozn. 1878 odb. z *Rocz. Tow. Przyj. Nauk Pozn.*
8. Kolebka, dom i grób Jana Kochanowskiego, czyli Sycyna, Czarnylas i Zwolen, jaki dziś przedstawiają widok? Pozn. 1880 odb. z *Warty*.

Prace edytorskie

9. K. Miaskowski: Zbiór rytmów wiadomością o życiu i pismach Miaskowskiego opatrzony. Cz. 1–2. Pozn. 1855. Wyd. popr. i rozszerz. Pozn. 1885.
10. Poezje dla młodszego wieku z rozmaitych pisarzy zebrane. Pozn. 1856. Wyd. 2 pomnoż. Pozn. 1860.
11. Wzory prozy na wszystkie jej rodzaje, stopnie i kształty. T. 1–3. Stopień 1–3. Pozn. 1856. Wyd. nast.: Pozn. 1860–74.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

F. STACHOWSKI: J.R., znakomity pedagog i uczonec poznański (1811–1889). Przyczynek do dziejów Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Pozn. 1939. — L. SŁOWIŃSKI: *Wielkopol. słownik biogr.* Wwa 1981, wyd. nast. Wwa–Pozn. 1983. — TENŻE: J.R. (1811–1889). W: ... Nie damy pogrześć mowy. Wizerunki pedagogów poznańskich XIX w. Pozn. 1982 s. 160–181. — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 33 (1992). — M. MOTTY: Przechadzki po mieście. Oprac. Z. Grot. Przypisy przeredagował i uzup. W. Molik. T. 1–2. Pozn. 1999 (prwdr. 1888–1891).

A.P., H.G. 399

R

RYPIŃSKI Aleksander Radwan 1811 – ok. 1886

Urodzony około 1811 w miejscowości Kukowiaczyn pod Witebskiem w rodzinie zamożnej szlachty; syn Feliksa. Wychowywał się w Stajkach w majątku swego dziadka, gdzie słuchał baśni i śpiewów gminnych. Do szkół uczęszczał w Witebsku, a po ich ukończeniu wstąpił w 1829 do rosyjskiej podchorążówki w Dyneburgu. W czasie powstania listopadowego, wysłany pod konwojem do armii gen. Iwana Dybicza, dołączył w okolicach Dżysny do oddziałów powstańczych, następnie dotarł do korpusu gen. Antoniego Gielguda. Mianowany podporucznikiem, walczył w siódmym pułku piechoty liniowej. Po upadku powstania przeszedł z wojskiem polskim granicę pruską i w początkach 1832 znalazł się na emigracji we Francji. Początkowo przebywał w Awinionie, tu należał do Rady Zakładu emigrantów polskich, później osiadł w Paryżu. Był członkiem Klubu Emigracji Polskiej, Komitetu Narodowego Polskiego, działał jako prelegent w Towarzystwie Literackim Polskim, wygłaszając odczyty m.in. z dziedziny etnografii. Jego debiutem literackim była rozprawa o folklorze Białorusi (zob. TWÓRCZOŚĆ poz. 1). Przez pewien czas należał do Koła Sprawy Bożej Andrzeja Towiańskiego i pozostawał w bliskich kontaktach z Adamem Mickiewiczem. W 1846 wyjechał do Londynu i pracował w szkołach angielskich jako nauczyciel matematyki, języków obcych i rysunku. W 1852 założył razem z Ignacym Jackowskim księgarnię i drukarnię polską, którą po rozwiązaniu spółki z Jackowskim prowadził dalej sam. Wydawał *Demokratę Polskiego*, organ Centralizacji Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, druki Towarzystwa Literackiego Przyjaciół Polski, a także własne prace i przekłady. Na drukach kolportowanych do kraju nie umieszczał informacji o miejscu wydania ze względu na cenzurę. Około 1857 sprzedał drukarnię Zenonowi Świętosławskiemu i w dwa lata później, po amnestii, wrócił do kraju. Kontynuował działalność literacką i etnograficzną. Przebywał na Białorusi, mieszkając kolejno w Kukowiaczynie i Strohanach w guberni witebskiej, skąd przesyłał wiersze i artykuły do czasopism polskich. Był też artystą malarzem — do własnych utworów robił ilustracje i winiety. Zajmował się również fotografiowaniem. Zmarł około 1886 na Witebszczyźnie, prawdopodobnie w Strohanach. Pozostały po nim obrazy olejne i wiele rysunków.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Białoruś. Kilka słów o poezji prostego ludu tej naszej polskiej prowincji; o jego muzyce, śpiewie, tańcach, etc. Paryż 1840. Wyd. nast. Pozn. 400 [właśc. Londyn] 1853.

2. Wiersz improwizowany do generała Dembińskiego. Londyn 1852. Przedr. w poz. 3.

3. Poezje pisane na pielgrzymstwie. (Z muzyką i rycinami). Londyn 1853.

Część utworów poetyckich wyd. osob. w Londynie 1853–54.

4. Dwoje objawień. Poemat dziejowy. Epizod z ostatniej wojny sprzymierzonych państw zachodnich przeciw Rosji. Londyn 1857.

5. Kilka pieśni okolicznościowych. Londyn 1857.

6. Nasze więc górą! Śpiew historyczny. Londyn 1857.

Podp.: Autor Sierżanta i Dwóch objawień, nauczyciel matematyki, rysunku i języków w Anglii.

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 2 (1961).

Obszerne pamiętniki w Bibl. Pol. w Paryżu; fragm. cyt. H. Mościcki: Powstanie 1831 roku na Litwie. Wil. 1931.

P r z e k ł a d y

7. J.C. Ferguson: Polska, poemat. Z angielskiego przełożył... Londyn 1852. Przedr. w poz. 3. Podp. tłum.: A.R.

8. T. Moore: Raj i Pery, poemat wyjęty z Lallii-Ruk. Londyn 1852. Przedr. w poz. 3.

9. T. Moore: Zakwefiony prorok Korasami. Londyn 1857.

O P R A C O W A N I A

NK 9 (1972); LP.

L. GOCEL: Drukarnie polskie na emigracji (1832–1862). *Kwart. Prasozn.* 1958 z. 1/2. — J. KRZYŻANOWSKI: „Tyteusz polski” i dekabryści. W: W świecie romantycznym. Wwa 1961. — F. GERMAN: A.R. *Etnografia Pol.* 1962 t. 6 s. 267–280. — TENŻE: *Słownik pracowników książki pol.* Wwa 1972. — TENŻE: *Pol. słownik biogr.* 33 (1992).

A.P., H.G.

RYSIŃSKI Andrzej XVII w.

Przypuszczalnie był krewnym, a być może synem Salomona Rysińskiego, poety i dworzanina Krzysztofa Radziwiłła. Po 1637 poślubił Elżbietę, córkę Mikołaja Firleja herbu Lewart, wdowę po Krzysztofie Sapieże (zm. 1631), podczaszym litewskim. Był protestantem. Zmarł przed 1643. Inne szczegóły życia nieznane.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Satyr polski na twarz dworską. B.m.r. [wg G. Korbuta ok. 1640]. Wyd. nast. wraz z: S. Twardowski: Satyr na twarz Rzeczypospolitej. B.m. 1640.

Odpis (z notatką przy tyt. „napisany w Roku Pańskim 1641”) Bibl. Czart. nr 376.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Poemat satyrowy w literaturze polskiej w XVI i XVII w. Wwa 1962; przedr. w: Z historii polskiej literatury i kultury. Wwa 1967. — Janusz PELC: Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej. Wwa 1965. — A. SAJKOWSKI: Od Sierotki do Rybeńki. Pozn. 1965.

RYSIŃSKI SALOMON

zm. 1625

Inne formy nazwiska: Pantherus; Rysinius Sarmata.

Data urodzenia nieznaną. Pochodził ze szlacheckiej rodziny białoruskiej (pieczętował się herbem Ostoja), zamieszkałej w Rysinie koło Połocka. Pracę rozpoczął w 1584 jako nauczyciel domowy na Żmudzi, w 1585 nauczał w szkole kalwińskiej w Seceminie w Małopolsce. W latach następnych kilkakrotnie przebywał za granicą: jako wychowawca Krzysztofa i Stanisława Buczyńskich w Altdorfie, gdzie prawdopodobnie studiował (po 1586); jako dworzanin Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” towarzyszył jego synowi Krzysztofowi na studiach w Lipsku (1601) oraz w Heidelbergu i Bazylei (do 1603). Później brał udział w wyprawie pierwszego Dymitra Samozwańca. Po raz ostatni wyjechał z kraju w 1620 jako opiekun Janusza Radziwiłła, wnuka „Pioruna”; był prawdopodobnie w Lejdzie i Norymberdze. Po powrocie nadal pełnił obowiązki dworzana i nadwornego poety Radziwiłłów. Będąc kalwinem, rozwijał ożywioną działalność w życiu zboru wileńskiego, m.in. na zlecenie władz zborowych dokonał przekładu części „Pśalmów” (1614). Jest pierwszym paremiologiem polskim. Zebrał 1800 przysłów i zwrotów przysłowiowych w języku polskim i za namową swego przyjaciela, gdańskiego patrycjusza Vinanda Corneliusa, wydał drukiem (1618). Być może poeta Andrzej R. był jego synem. Przyjaźnił się z Danielem Naborowskim oraz drukarzem Piotrem Blastusem Kmitą. Zmarł 18 listopada 1625 w Dolatyczach nad Niemnem; pochowany na cmentarzu przy zborze kalwińskim w Lubczu.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Monumenta ... diversis personis ... posita. Lubcz 1614 druk. P. Blastus Kmita. Zbiór nagrobków, głównie dla Radziwiłłów.

2. Rerum ab Christophoro Radivillio ... gestarum ... Epitome. Accedunt Epitaphia codem auctore. Lubcz 1614 druk. P. Blastus Kmita. Unikat Bibl. Nar. sygn. XVII 33238.

3. [Wierszyk w jęz. pol. oraz łac. inskrypcje]. Wyd. w zbioru żalobnym pt. *Lacrymae exequiales in obitu praeproperum Georgii Radivilli infantis a studiosis Gymnasi Birzensis fusae*. Wyd. 1617. Unikat Bibl. Kór. sygn. 13320.

4. *Proverbiorum polonicorum ... centuriae decem et octo*. Lubcz [po 1618] druk. P. Blastus Kmita. Wyd. nast.: pt. *Przypowieści polskie*. Kr. 1619; Lubcz 1621; b.m. [ok. 1622]; [Lubcz] 1629; [Kr.?] 1634; przedr. (wyd. z 1629) K.W. Wójcicki. Wwa 1843 *Bibl. Starożytnych Pisarzy Pol.* t. 2; toż Wwa 1854. List dedykacyjny do Vinanda Corneliusa ogł. J. Krzyżanowski, zob. OPRACOWANIA. Wybór przysłów przedr.: K. Bartoszewicz: *Księgi humoru polskiego*. T. 1. Petersburg 1897 s. 305–8; J. Krzyżanowski: *Mądrej głowie dość dwie słowie*. T. 1–2. Wwa 1958; toż 1960, 1975; pt. *Z przypowieści polskich S.R.* Wybór, wstęp i objaśnienia A. Bochnakowa. Kr. 1997. Unikat Bibl. Kór. sygn. 12442.

5. *Epistolarum Salomonis Pantheri libri duo*. Altdorf 1587.

Zbiór 70 listów, zachowany tylko w dwóch egz. (Hamburg i Heidelberg).

6. *Ad epistolas L. Aennaci Senecae ... notarum sive coniecturarum liber*. Norymberga 1620 druk. J.F. Sartorius.

Filologiczne koniektury do listów Seneki.

Przedmowa dat. z Wilna 31 marca 1616.

Unikat Bibl. Nar. sygn. XVII 2569.

P r z e k ł a d y

7. Niektóre Psalmi Dawidowe. Lubcz 1614 druk. P. Blastus Kmita.

U t w ó r o a u t o r s t w i e n i e p e w n y m

8. Stanu wdowiego, teskliwego pobożne zabawy i pociechy. Z rkpsu Bibl. Kór. ogł. Z. Celichowski. *Rocz. Tow. Przej. Nauk Pozn.* t. 18 (1891) i odb. Autorstwo wg wydawcy; kwestionuje K. Nizio.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965); LP.

L. STERNBACH: Paremiografia polska XVII w. *Spr. PAU* 1932 nr 8. — J.S. BYSTRON: *Przysłowia polskie*. Kr. 1933. — Z. SZMYDTOWA: Zagadnienie ludowości przysłów renesansowych. *Odrodzenie w Polsce, Mater. z Sesji...* T. 4: *Hist. Lit.* Wwa 1956. — M. CYTOWSKA: *Koniektury S.R. do „Listów” Seneki*. *Eos* 50 (1959/60) nr 2. — J. KRZYŻANOWSKI: S.R., pierwszy paremiolog polski. *Przegl. Hum.* 1964 nr 3 [tu w Aneksie I: List dedyk. do V. Corneliusa wraz z tłum. pol.]; toż w wersji ang. *Orbis scriptus...* München 1966; przedr. pol. *Szkiełce folklorystyczne*. T. 3. Wwa 1980. — Z. SZMYDTOWA: *Poeci i poetyka*. Wwa 1964. — A. SAJKOWSKI: *Od Sierotki do Rybeńki*. Pozn. 1965. — J. KRZYŻANOWSKI: *Dzieje przysłówia polskiego w toku pięciu wieków*. W: *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłówia polskiego*. T. 1. Wwa 1969. — *Hist. nauki pol.* 6

(1974). — H. KUNSTMANN: S.R. i norwimberski uniwersytet w Altdorfie. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 20 (1975) s. 141–53. — W. URBAN: Parę uwag geograficznych i biograficznych dotyczących korespondencji S.R. *Tamże* 1976 s. 227–228. — K. NIZIO, *Pam. Bibl. Kórn.* 1982 s. 203–212 (dot. hipotezy autorstwa „Stanu wdowiego, tesklwego”). — J.I. PORECKI: Solomon Pantherus Leucorossus. Minsk 1983. — I. LUKŠAITĖ: Humanistinė S.R. biblioteka Vilniuje. *Biblioteka derbas* 1983 nr 1; wersja pol. *Odrodzenie i Ref. w Polsce* 1985 s. 191–206. — TAŻ: S.R. – lietuvos reformacijos veikėjas ir humanistinė kultūra. *Lietuvos Istorijos Metraštis* 1984 s. 5–19. — K. MROWCEWICZ: S.R. i jego „Przypowieści polskie”. *Tyg. Pol.* 1987 nr 4. — H. LULEWICZ, *Pol. słownik biogr.* 33 (1991–92). — M. JARCZYKOWA: Książka w kręgu Radziwiłłów. *Autorów i wydawców dialogi z czytelnikami*. Kat. 1992. — TAŻ: Bibliofilstwo i praca wydawnicza S.R. W: Książka i literatura w kręgu Radziwiłłów birzańskich w pierwszej połowie XVII w. Kat. 1995. — A. BOCHNAKOWA: Przypowieści polskie S.R. Wersja rękopiśmienna i XVII-wieczne wydania drukiem. *Jęz. Pol.* 1996 nr 2/3.

RYWOCKI Maciej ok. 1542 – przed 1629

Urodzony około 1542 w Łęcku lub Rywocinie niedaleko Działdowa w starej rodzinie szlacheckiej herbu Prus. Przez siedem lat podróżował po Europie (Niemcy, Morawy, Włochy, Hiszpania). Około 1567 towarzyszył w wyprawie na studia do Włoch Szymonowi Rudnickiemu, późniejszemu biskupowi warmińskiemu. Po powrocie do kraju został preceptorem Szczęsnego i Wojciecha Kryskich, synów wojewody płockiego Stanisława, z którymi od listopada 1584 do lutego 1587 odbywał podróż po Italii. Po zakończeniu wyprawy przybył na krótko do Warszawy na elekcję Zygmunta III; przez pewien czas przebywał na dworze królewskim w Krakowie. Następnie osiadł w rodzinnym Łęcku i w wieku lat 45 poślubił szlachciankę Samplawską (ok. 1587). Podczas podróży rzymskich nawrócony na katolicyzm, uparcie walczył z władzami księcia pruskiego o katolickość kościołów w swoich dobrach, m.in. udało mu się w 1609 odzyskać z rąk protestantów kościół w Wielkim Łęcku. Z peregrynacji włoskiej pozostawił dziennik, który prowadził na użytek wojewody S. Kryskiego, stanowiący dziś interesujące źródło informacji o tamtejszych zabytkach, wydarzeniach i obyczajach. W 1629 już nie żył.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Księgi peregrynackie (1584–1587). Wyd. J. Czubek. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce* t. 12 (1910) i odb. Fragm. przedr.: *Pisarze pol. Odrodzenia o sztuce*. Wr. 1955; *Antologia pam.* 402 *pol. XVI w.* Wr. 1966.

2. Autobiografia. Powst. przypuszczalnie w 1618. Wyd. kryt. A. Kowalkowski: M.R. o sobie. *Miscellanea staropol.* Wr. 1962 *Arch. Lit.* t. 6. Przedr. *Antologia pam. pol. XVI w.* Wr. 1966. Rkps Arch. Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie, sygn. C 33.

O P R A C O W A N I A

NK 3 (1965).

L. WINNICZUK: Na marginesie „Ksiąg peregrynackich” M.R. *Meander* 1978 nr 4. — T. ORACKI: Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od poł. XV do końca XVII w. T. 2. Olsztyn 1988. — A. SOŁTAN, *Pol. słownik biogr.* 33 (1991–1992). — K. ZIERHOFFER, Z. ZIERHOFFEROWA: Nazewnictwo w „Księgach peregrynackich” M.R. *W przyjacielskim kręgu*. Pozn. 1996.

I.T.

RZĄCZYŃSKI Gabriel 1664–1737

I.T.

Urodzony 1664 na Podlasiu. W 1682 wstąpił do zakonu jezuitów. Przez szereg lat nauczał w kolegiach jezuickich — w Lublinie (1687–89 i 1698), we Lwowie (1689–91), w Toruniu (1697), w Poznaniu (1698–1708), w Łucku (1708–10) i ponownie we Lwowie (1714–17), gdzie później pełnił funkcję prefekta. W 1717–19 był prefektem w Gdańsku. W 1719 został regensem seminarium w Sandomierzu, a w 1721–24 rektorem w Ostrogu. W 1725 zamieszkał w Gdańsku jako spowiednik w miejscowym kolegium na Starych Szkotach. Tu utrzymywał naukowe kontakty z Jakubem Teodorem Kleinem i Jakubem Breynem. Z zainteresowań botanik, zoolog i geograf, większość życia poświęcił na badania i zbieranie materiałów do głównego swego dzieła „*Historia naturalis...*”, pierwszego szczegółowego opisu fizjograficznego Polski. Zmarł 12 listopada 1737 w Gdańsku.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. *Gemmae antiquiorum quinquaginta et trium poetarum, stemmatibus Polonorum omnibus*. Pozn. 1700 druk. Coll. Soc. Jesu. Wyd. nast.: pt. *Gemmae antiquiorum sexaginta poetarum, stemmatibus Polonorum omnibus*. Pozn. 1702; wyd. 3 pt. *Armamentarium Regni Poloniae seu Gentilitia nobilitatis Lechicae, Magnique Ducatus Lituaniae arma*. Pozn. 1715.

2. *Fortuna campi-domina in gentilitio campo virtutibus, meritis, fama, gloria fertili*. [Pozn.] 1712 [druk. Coll. Soc. Jesu].

3. *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae annexarumque provinciarum in tractatus XX divisa*. Sandomierz 1721 druk. Coll. Soc. Jesu; cz. 2 pt. *Auctarium historiae naturalis Regni Poloniae Magnique Ducatus Lituaniae*

annexarumque provinciarum in puncta XII. B.m. 1742. Wyd. tyt. części 2. Gdańsk 1745.

OPRACOWANIA

NK 3 (1965).

A. MACIESZA: G.R. Soc. J., pierwszy fizjograf polski. Sandomierz 1921. — J. KOŁODZIEJCZYK: Nauki przyrodnicze w działalności Komisji Edukacji Narodowej. Wwa 1936 s. 10–11. — G. BRZEK: Historia zoologii w Polsce do r. 1918. Cz. 1. Lubl. 1947. — D. TURKOWSKA: G.R. i jego opis bogactw mineralnych Polski. *Wiad. Muzeum Ziemi* 6 (1952) s. 112–118. — Z. FEDOROWICZ: Fauna Polski w dziełach o. G.R. T.J. (1664–1737). Wwa 1966. — J. STASZEWSKI: Historia nauki o ziemi w zarysie. Wwa 1966. — Z. FEDOROWICZ: Zoologia w Gdańsku w stuleciach XVII i XVIII. Wr. 1968. — J. ZABŁOCKI: Botanika w dziełach G.R. *Studia i Mater. do Dziejów Nauki Pol. S. B: Hist. Nauk Biologicznych i Med.* 24 (1973). — *Hist. nauki pol.* 6 (1974). — K. BALIŃSKA-WUTTKE: De aquis qualitatum variarum G.R., czyli o różnej jakości wód. *Btut. Geolog.* 21 (1976) s. 337–348. — *Słownik biologów pol.* Wwa. — *Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce* Wwa 1983. — L. GRZEBIEN: *Pol. słownik biogr.* 33 (1991–1992). — A. MAJEWSKI: G.R. traktat o Morzu Bałtyckim z początku XVIII w. *Przegl. Geofiz.* 1994 nr 4. — M. OLSZOWSKA: Babia Góra w literaturze polskiej – G.R. *Orawa* 36 (1998) s. 127–131.

I.T.

RZAŻEWSKI Adam 1844–1885

Urodzony 1844 w Cieleśnicy na Podlasiu; syn Wincentego. Kształcił się w szkole powiatowej w Białej Podlaskiej i w gimnazjum w Lublinie (do 1862) oraz na wydziale filologicznym Szkoły Głównej w Warszawie. W 1868 nawiązał współpracę z *Biblioteką Warszawską* (umieszczał tu studia literackie i opowiadania w 1870, 1873, 1875–76, 1884). W 1869 ukończył studia i zajął się gospodarką w stronach rodzinnych, najpierw w dzierżawionej wsi Klonownica, potem w zakupionym Komarnie. Żoną jego była Aniela z Dobrzyńskich. Współpracował z *Encyklopedią Powszechną S. Orzełbranda* oraz ze *Słownikiem Geograficznym Królestwa Polskiego*. Około 1880 wyjechał do Paryża, utrzymywał tam bliskie kontakty z Zygmuntem Kaczkowskim. Kontynuował pracę literacką, współpracował m.in. z *Przeglądem Polskim* (1881–84), *Ateneum* (1882–84), *Dziennikiem Poznańskim* (1882, 1884–85, m.in. korespondencje z Paryża), *Nową Reformą* (1882–84), *Ecchem Muzycznym i Teatralnym* (1883–84, m.in. korespondencje z Paryża), *Gazetą Luowską* (1883–85), *Gazetą Polską* (1884–85) oraz *Świttem* (1884–85). W 1882 pracował w redakcji *Le Contemporain*, pisywał także do innych pism paryskich, m.in. *La Revue Contemporaine*. Używał kryptonimu Aër. Zmarł 11 sierpnia 1885 w Paryżu; pochowany na cmentarzu Batignol-

les, w 1886 ciało jego przeniesiono na cmentarz polski w Montmorency.

TWÓRCZOŚĆ

1. Jan Gundulicz i poemat jego „Osman”. Wwa 1868 odb. z *Bibl. Warsz.*
2. Roman Zmorski. Kilka słów poświęconych pamięci zmarłego w dniu 18 lutego 1867 r. poety. Wwa 1868 odb. z *Bibl. Warsz.*
3. Opowiadanie pana Erazma. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 1.
4. Studia nad literaturą polską XVII i XVIII w., do czasów panowania Stanisława Augusta. 1. Hieronim Wespazjan Nieczuja z Kochowa Kochowski. Wwa 1871.
5. Józef Korzeniowski. Studium literackie. *Bibl. Warsz.* 1875 t. 1, 1876 t. 1.
6. Nihilizm rosyjski przedstawiony w historycznym rozwoju. Studium historyczno-społeczne. Kr. 1882 odb. z *Przegl. Pol.*
7. Pierwszy romantyk. Opowiadanie z przeszłości. T. 1–2. Kr. 1883 odb. z *Przegl. Pol.* 1882. Podp.: Aër.
8. Ostatni krzyżowcy. Opowiadanie z czasów Jana III. *Przegl. Pol.* 1883 t. 69–70, 1884 t. 71–72. Wyd. osob. Wwa 1887.
9. Opowiadania i studia. Seria 1, Pozn. 1885. Tu m.in.: Mickiewicz w Odessie i twórczość jego z tego czasu (wyd. osob. Wwa 1898); Kochanowski w Paryżu. Jedna chwila z życia poety (*Bibl. Warsz.* 1884 t. 3–4).
10. Za wiarę i ojczyznę. Podług rzeczywistego zdarzenia. Pozn. 1885 odb. z *Wielkopolanina*.
11. Złoty wiek literatury Dubrownika. Kr. 1885 odb. z *Pam. AU Wydz. Filol. i Filoz.-Hist.*
12. Żłudzenia. Opowieść z czasów księcia Józefa Poniatowskiego. Wwa 1899. Wyd. pośmiertne.

Prace edytorskie

13. S. Barzykowski: Historia powstania listopadowego. T. 1–5. Pozn. 1883–1884.

Koresp. znajduje się m.in. w *Bibl. Jagiel.*, *Bibl. Publ. m. st. Wwy*, *Bibl. Nar.*
Listy do S. Duchyńskiej ogł. J. Aleksa, *Rocz. Przemyski* 29/30 (1993/94).
Listy od M. Konopnickiej ogł. w: M. Konopnicka: *Korespondencja*. T. 3. Wr. 1973.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

J.N. RAJSKI: Walka o prawdę. Z życia A.Rz. Lipsk 1885. — P. CHMIEŁOWSKI: Zarys najnowszej literatury polskiej. Kr. 1898. — R. SKRĘT: *Pol. słownik biogr.* 34 (1992–93).

W.A.-Sz. 403

R

RZEWUSKI Adam Wawrzyniec 1760–1825

Urodzony w 1760; syn Stanisława Ferdynanda, chorążego wielkiego litewskiego, i Katarzyny Karoliny Radziwiłłówny, wojewodzianki wileńskiej; wnuk Wacława. W 1771–76 uczył się w jezuickim i pojezuickim Collegium Nobilium w Warszawie. W 1776–77 ogłosił w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* kilka wierszy, w 1778 przekłady paru pieśni w edycji „Wiersze wszystkie S. Konarskiego z łacińskich na polskie przełożone”. W 1782 przebywał na dworze wuja — Karola Stanisława Radziwiłła („Panie Kochanku”). Przy jego poparciu został posłem z województwa nowogrodzkiego. Należał do magnackiej opozycji antykrólewskiej i w jej duchu bronił Kajetana Sołytki (narzędziem propagandy była „Relacja z czynności sejmowych...”, przedstawiana w 1783 przez R. na sejmiku nowogrodzkim, kolportowana w licznych odpisach i unikalnym druku). Mandat poselski z województwa wołyńskiego otrzymał w 1784 za poparcie Kswerego Branickiego, w 1786 — z województwa braclawskiego. Co najmniej od 1782 był rotmistrzem kawalerii narodowej, potem — podpułkownikiem 14 regimentu pieszego im. Potockich. Od 1788 posłował z województwa podolskiego na Sejm Czteroletni, występował jako rzecznik obozu staroszlacheckiego, przeciwnik reform i konstytucji. Od jesieni 1789 do jesieni 1790 był posłem do Danii. Na sejmikach kijowskich 1790 występował przeciw sukcesji tronu; 7 lutego 1791 przystąpił do sejmowej konfederacji. 5 listopada 1790 został kasztelanem witebskim; w okresie targowicy zrzekł się tej godności (pod koniec 1792); decyzję swą uzasadniał w liście z 18 grudnia do Stanisława Augusta. W 1791 ogłosił w *Gazecie Narodowej i Obcej* „Kopię listu senatora litewskiego do przyjaciela w Warszawie mieszkającego”, popierającego Ustawę Rządową. Po zwycięstwie targowicy zmienił zdanie i uczestniczył w delegacji guberni braclawskiej do Petersburga. W 1804 został członkiem Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Po rozbiorach był marszałkiem szlachty guberni kijowskiej, wizytatorem szkół (1812–13), radcą tajnym i senatorem rosyjskim. Przebywał w swych wołyńskich majątkach w Pohrebyszczach i Cudnowie, utrzymywał kontakty z Tadeuszem Czackim i sąsiadami literatami (Rajmundem Korsakiem i Tadeuszem Hyżdeuem), odwiedzał w Tulczynie Stanisława Trembeckiego. Przez długie okresy mieszkał w Petersburgu. Należał do wolnomularstwa, był mistrzem katedralnym łoży Orzeł Biały na Wschodzie Petersburga (1818–19), mistrzem łoży Astrea (1819–20), członkiem honorowym łoża Kazimierz Wielki (1819–20), Szkoła Sokratesa, Szczęśliwe Oswobodzenie (1820),

Przyjaciele Ludzkości (1821). Żonaty był z córką swej siostry Franciszki — Justyną Rdułtowską, podkomorzą nowogrodzką, synem jego był powieściopisarz Henryk, córka Sobańska. Kawaler „różnych orderów”, od 1789 Orderu św. Stanisława. Zmarł 1825 w Pohrebyszczach.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. O formie rządu republikańskiego myśli. T. 1–2. Wwa 1790.

Tu zawarte też poglądy teoretycznoliterackie R.

2. O proponowanej przez Dwór Londyński cesji miasta Gdańska cum teritorio dla Dworu Berlińskiego uwagi. B.m. 1790.

3. Mowa przy otwarciu gimnazjum w Kijowie miana ... dnia 30 stycznia 1812 r. Krzemieniec 1812.

Nadto ogł. kilka mów i głosów sejmowych. Wg świadectwa syna Henryka przygotował w 1782 do wyd. „Uwagi nad Statutem Litewskim”, wycofane przez K.S. Radziwiłła z druku i spalone w powodu negatywnej oceny unii Litwy z Koroną. „Wyjątki z Ziemianstwa czyli georgik polskich, poematu niedrukowanego dotychczas” ogł. *Dzienn. Wil.* 1828 t. 3. W rkpach zostały przekł. z J. Racine’a, P. Corneille’a, wierszy M.K. Sarbiewskiego, Psalmów Dawidowych. Przedr. „Kopii listu senatora” *Mater. do Dziejów Sejmu Czteroletniego* (t. 1, Wr. 1955).

List do Stanisława Augusta napisany przy składaniu kasztelanii ogł. Ż. Pauli w: W. Rzewuski: *Psalmi pokutne*. Berlin 1860 oraz M. Rymaszyna, A. Zahorski w: *Tajna korespondencja z Warszawą do Ignacego Potockiego, 1792–94*. Wwa 1961.

O P R A C O W A N I A

NK 6/1–2 (1970–1972).

F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel*. 22 (1866). — R. PILAT: O literaturze politycznej Sejmu Czteroletniego. Kr. 1872. — H. BIGELEISEN: *Rajmund Korsak. Bibl. Warsz.* 1880 t. 2 [z fragm. koresp. z R.]. — W. KALINKA: *Sejm Czteroletni*. T. 2–3. Kr. 1881–88; wyd. 2 Wwa 1991. — W. SMOLEŃSKI: *Publicyści anonimowi z końca w. XVIII. Przegl. Hist.* 1912 i odb. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”, 1770–1777. *Monografia bibliogr.* Wr. 1959; [wyd. 2 zmien. i popr.] Wwa 1999 [2000]. — E. RABOWICZ: *Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł*. Wr. 1965. — S. PIETRASZKO: *Doktryna literacka polskiego klasycyzmu*. Wr. 1966. — J. MICHAŁSKI: *Warszawa, czyli o antystoicznych nastrojach w czasach Stanisława Augusta. Warszawa XVIII w.* 1 (1972). — TENŻE: *Sarmatyzm a europeizacja Polski w XVIII w. Swójkość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury pol.* Wwa 1973. — R.W. WOŁOSZYŃSKI: *Polacy w Rosji, 1801–1830*. Wwa 1984. — A. GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ: *Publicystyka stanisławowska o modelu rządu monarchii francuskiej*. Wr. 1990. — Z. ZIELIŃSKA. *Pol. słownik biogr.* 34 (1992–1993).

— A. GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ: O formę rządu czy o rząd dusz? Wwa 2000.

E.A.

RZEWUSKI Henryk 1791–1866

Urodzony 3 maja 1791 w Sławucie na Podolu w rodzinie magnackiej; syn Adama Wawrzyńca, kasztelana witebskiego, i Justyny z Rdultowskich, brat Eweliny Hańskiej (od 1850 żony Honoriusza Balzaca). Od 1797 uczył się u karmelitów w Berdyczowie, później od 1801 (przez trzy lata) we francuskim pensjonacie wychowawczym księdza Nicolle w Petersburgu. W 1804–1807 w Krakowie uczył się prywatnie oraz uczęszczał na wykłady filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Gdy zostało utworzone Księstwo Warszawskie, wstąpił jako szeregowiec do 15 pułku ułanów wojska polskiego. Uczestniczył w kampanii 1809; dosłużył się stopnia porucznika. W 1810 przebywał w majątku rodzinnym Pohrebyszcze na Białorusi, następnie w Krakowie. W 1812 odbył podróż do Szwajcarii. Po powrocie przebywał w Krakowie, na Wołyniu i w Petersburgu. Wykształcenie uzupełniał podczas licznych zagranicznych podróży. Zwiedził Niemcy, Francję, Włochy, Anglię. Najdłużej przebywał w Paryżu (1817–19), gdzie uczęszczał na wykłady uniwersyteckie z filozofii, prawa i literatury. W 1818–22 należał do masonerii, był członkiem loży Orzeł Biały w Petersburgu. W 1823 mieszkał na Wołyniu. W 1825 wraz z Adamem Mickiewiczem odbył wycieczkę na Krym. W 1826 ożenił się z Julią Grocholską, na rok osiadł w majątku rodzinnym na Wołyniu — Cudnowie, następnie czas jakiś przebywał w Petersburgu. W 1829 wyjechał do Włoch. Jego debiutem literackim był wiersz bez tytułu (inc.: „Świt był, gdy z nocnych Jutrzenka cieniów...”) ogłoszony w *Motylu* 1830 nr 15. W Rzymie spotkał się ponownie z A. Mickiewiczem. W tym okresie powstały pierwsze jego opowiadania, włączone później do tomu „Pamiętki J.Pana Seweryna Soplicy”. Zbiór dał początek nowemu gatunkowi literackiemu — tzw. gawędzie szlacheckiej. Po powrocie do kraju w 1833 zamieszkał w Cudnowie na Wołyniu i został mianowany marszałkiem powiatu żytomierskiego; urząd piastował do 1836. Nawiązał bliskie kontakty z konserwatywnymi pisarzami ziem litewsko-ruskich, m.in. z Michałem Grabowskim, księdzem Ignacym Holowińskim, Józefem Emanuelem Przeclawskim oraz Józefem Ignacym Kraszewskim. W 1840–51 współpracował stale z *Tygodnikiem Petersburskim*. Z inicjatywy R. powstała w 1841 grupa literacka o zachowawczych poglądach, nazwana przez przeciwników „koterią petersburską”. Swoje poglądy polityczne wyłożył w „Mieszaninach obyczajowych” (1841–43), ogłoszonych pod pseudonimem Jarosz

Bejła. Publikacja wywołała ostre polemiki. W Petersburgu mieszkał do 1849, w 1850 przeniósł się do Warszawy, gdzie został zatrudniony jako urzędnik do szczególnych poleceń przy namiestniku Królestwa, Iwanie Paskiewiczzu. W 1851–56 redagował i wydawał ugodowe pismo *Dziennik Warszawski*, subsydiowane przez zaborcę. W 1852 został radcą dworu, a w roku następnym otrzymał rządowe odznaczenie za dwudziestoletnią wierną służbę, i nominację na radcę stanu. Od 1856 mieszkał w Cudnowie na Wołyniu i nie brał już udziału w życiu publicznym. W 1857 odbył podróż do Francji, w 1865 był w Dreźnie. Zmarł 28 lutego 1866 w Cudnowie.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Pamiętki J.Pana Seweryna Soplicy, cześnika parnawskiego. Powst. ok. 1830–40. Wyd. t. 1–4 (z przedmową S. Witwickiego). Paryż 1839–41. Wyd. nast. m.in.: wyd. 2 t. 1–2. Paryż–Berlin 1841–44 (przedmowy: w t. 1 S. Witwickiego, w t. 2 S. Ropelewskiego); wyd. przerobione z powodu cenzury pt. Pamiętki starego szlachcica litewskiego. T. 1–2 (z przedmową S. Ropelewskiego). Wil. 1844–45; wyd. 3 [właśc. 4] sprostowane i pomnożone wg własnoręcznego rękopisu autora. T. 1–2. Lw. 1852; pt. Opowiadanie starca przez Autora Listopada. T. 1–2. Wwa 1854; pt. Pan Soplica. Opowiadania starego szlachcica. Zupelne wyd. z własnoręcznego rękopisu autora. T. 1–2. Drezno 1857; oprac. S. Kędziński. T. 1–2. Pozn. 1917; pt. Pamiętki Soplicy. Z autografu wyd. Z. Szwejkowski. Kr. 1928 *BN I*, 112; Wwa 1930; pt. Pamiętki Soplicy. Oprac. Z. Lewinówna, wstęp M. Żmigrodzka, ilustr. A. Uniechowski. Wwa 1961; oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1978, wyd. nast. Wwa 1983; pt. Pamiętki Soplicy. Posłowie Cz. Hernas. Wr. 1997. Przedr. w poz. 15. Niepodp. w pierwszych wyd.; w późniejszych podp.: Autor Listopada. Zbiór liczy od 20 do 25 opowiadań, w kolejnych wyd. w różnym układzie.

Niektóre z nich wyd. osob. w 1841–1918.

Przekł.: franc. 1866, niem. 1876, ros. 1851 (?), serb.-chorw. 1896 (fragm.).

Przełożenie: J. Laskarys 1882 (pt. Pamiętki starego szlachcica, według pierwowzoru ułożone dla młodzieży).

2. Mieszaniny obyczajowe. Powst. 1839. Wyd. t. 1–2. Wil. 1841–43.

Podp.: Jarosz Bejła.

3. Listopad. Romans historyczny z drugiej połowy XVIII wieku. T. 1–3. Petersb. 1845–46. Wyd. nast. m.in.: wyd. nowe poprawne t. 1–2. Wil. 1848; Wwa 1876; z przedmową Z. Szwejkowskiego. T. 1–2. Pozn. 1922; oprac. K. Wojciechowski. Kr. 1923 *BN I*, 61, wyd. 2 Lw. 1936; oprac. J. Grabowski. Grudziądz 1925; oprac. J. Tazbir. Kr. 2000. Przedr. w poz. 15. Podp.: Autor Pamiętek starego szlachcica.

Przekł.: ang. (wg przeróbki niem.) 1857, czes. 1854, ros. 1873.

4. Głos na puszczy. Próbkki moralne i polityczne. Petersb. 1847.

5. Paź złotowłosy czyli wieczory sultana. Powst. 1847. Wyd. t. 1–2. Lw. 1858.
Podp.: Autor Listopada.

6. Zamek krakowski. Romans historyczny z wieku XVI. T. 1–3. Petersb. 1847–48. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. T. 1–2. Petersb. 1853; Wwa 1875; t. 1–2. Pozn. 1884; cz. 1–3. Wwa 1900. Przedr. w poz. 15.
Podp.: Autor Listopada.
Przekł.: niem. (1875)?, ros. 1860.
A d a p t a c j a: P. Trzcziński 1902.

7. Nie-bajki. Powieści luźne. T. 1. Petersb. 1850.
Przedr. w poz. 10 t. 7.
Podp.: Autor Listopada.

8. Adam Śmigiełski, starosta gnieźnieński. T. 1–2. Wyd. w poz. 10 t. 5–6 i odb. Wyd. nast.: Wwa 1875. Przedr. w poz. 15.

9. Łaska i przeznaczenie. T. 1–2. Wwa 1851.
W t. 2 dołączono trzy drobne utwory: Zawód sprawiedliwego czyli łaska, pokusa, upadek, żal i śmierć...; Dentysta. Powieść głęboko filozoficzna...; Wyjątek z dziennika Archi Noego.
W NK błędnie jako praca edytorska dot. K. Teano z Rzewuskich.

10. Pisma. T. 1–7. Petersb. 1851.
Tu m.in. t. 1–2: Wędrowki umysłowe przez Autora Zamku krakowskiego; t. 3–4: Teofrast polski przez Autora Zamku krakowskiego, osob. odb. Petersb. 1851.

11. Rycerz Lizdejko. Powieść z czasów panowania Jana Kazimierza. T. 1–3. Wwa 1851–52. Wyd. nast.: Wwa 1876; Wwa 1877; t. 1–5. Wwa 1900; t. 1–2. Łódź 1938. Przedr. w poz. 15.
Podp.: Autor Listopada.
Przeróbka: 1915 (pt. Tajemniczy rycerz. Opowiadanie z czasów Jana Kazimierza).

12. Zaporozec. Powieść. Powst. 1851–52. Wyd. t. 1–4. Wwa 1854. Wyd. nast.: Wwa 1877; Lw.–Złoczów [1912]; Łódź 1938. Przedr. w poz. 15.
Podp.: Autor Listopada.
Przekł. czes. 1856.

13. Pamiętniki Bartłomieja Michałowskiego. T. 1–3. Petersb.–Mohylew 1856–57. Wyd. nast.: oprac. H. Mościcki. Wwa 1934.
Podp.: Autor Listopada.
Przekł. ros. 1880.

14. Pamiętniki Bartłomieja Michałowskiego od roku 1786 do 1815 ogłoszone. T. 1–5. Wwa 1857.

Wybór utworów

15. Dzieła. Seria 1. Powieści historyczne. [T. 1–6]. Wwa 1877–84.

Przedr. prac: 700 lat myśli pol. 1831–1864 (1977).

Rkpsy wielu utworów w Bibl. Nar. w Wwie; listy do J.I. Kraszewskiego w Bibl. Jagiel.

OPRACOWANIA

NK 9 (1972); LP.

P. CHMIEŁOWSKI: J.I. Kraszewski. Kr. 1888. — M. KRIDL. *Sto lat myśli pol.* 8 (1913). — Z. SZWEYKOWSKI: Powieści historyczne H.R. Wwa 1922. — J. ŁYTKOWSKI: Józef de Maistre a H.R. Kr. 1925. — A. BAR: O apostazji politycznej H.R. (Na podstawie nieznananych źródeł). *Przeł. Współcz.* 1928 t. 27 nr 78. — S. MAŁACHOWSKI-LEMPICKI: H.R. wolnym mularzem. *Ruch Lit.* 1930 nr 3. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w epoce romantyzmu (1831–1863). Kr. 1931. — M. STRASZEWSKA: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848. Cz. 1–2. Wr. 1953–59. — A. ZAJĄCZKOWSKI: H.R. i jego „Dziennik Warszawski” (1851–1854). *Przeł. Nauk Hist. i Społ.* 1957 i odb. — P. WILKOŃSKA: Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie. Oprac. Z. Lewinówna. Wwa 1959 (prwdr. 1871). — M. INGLOT: Poglądy literackie koterii petersburskiej w latach 1841–1843. Wr. 1961. — A. SAJKOWSKI: Z galerii znajomych Seweryna Soplicy (Leon Borowski). *Munera litteraria.* Pozn. 1962. — K. BARTOSZYŃSKI: O amorfizmie gawędy. Uwagi na marginesie „Pamiętek Soplicy”. *Prace o lit. i teatrze.* Wr. 1966. — W. KARPIŃSKI: Jakobin prawnicy. *Twórczość* 1973 nr 12. — M. MACIEJEWSKI: Polonus sum... ks. Marka, Soplicy i R. (Kazanie konfederackie H.R.). *Nowela. Opowiadanie. Gawęda. Interpretacje malych form narracyjnych.* Wwa 1974. — E. TOMASZEWSKI: Prasa Królestwa Polskiego i Ziem Litewsko-Ruskich okresu międzypowstaniowego (1832–1864). *Prasa pol. w l. 1661–1864 w.* Wwa 1976. — J. URBANIAK: Konserwatyzm w poglądach społeczno-filozoficznych H.R. Pozn. 1979. — L. BAZYŁOW: Polacy w Petersburgu. Wr. 1984. — A. ŚLISZ: H.R. Życie i poglądy. Wwa 1986. — TENŻE. *Pol. słownik biograf.* 34 (1992/93). — B. BARTNICKA: O języku H.R. Kielce–Wwa 1996. — M. AMPEL-RUDOLF: Językowe sposoby otwierania tekstu w gawędach H.R. *Z polszczyzny bist. i współcz.* Rzeszów 1997. — M. INGLOT: Spowiedź kolaboranta. (O „Mieszaninach obyczajowych” H.R.) Rzeszów 1997. — B. BARTNICKA: O języku H.R. ciąg dalszy. Kielce–Wwa 1998.

H.G.

RZEWUSKI Seweryn 1743–1811

Urodzony w 1743 w Podhorcach; syn Wacława, wojewody podolskiego, i Anny z Lubomirskich. Uczył się w warszawskim kolegium teatynów, od 1754 — w Podhorcach pod kierunkiem Louisa Antoine'a Caraccioli, z którym w 1755–59 odbył podróż edukacyjną do Austrii, Włoch i Francji. W 1760 otrzymał tytuł generała majora wojsk koronnych, w 1761 — starostwo dolnińskie, a wkrótce potem — stuleńskie. W tym samym roku debiutował w druku wierszami łacińskimi. Dla teatru w Podhorcach pisał tragedie („Mitydat” i „Czetwertyński”, zachowane w rkpsach). Był posłem podolskim na sejmach 1762 i 1764 (protestował przeciw nielegalności sejmiku elekcyjnego, ale elekcję podpisał). 22 lipca 1767 wraz z ojcem i braćmi przystąpił do

T W Ó R C Z O Ś Ć

konfederacji radomskiej. Posłował na sejm; z 13 na 14 października 1767 na rozkaz ambasadora rosyjskiego, Nikołaja Repnina, został z ojcem uwięziony i wywieziony do Wilna, potem do Smoleńska i Kaługi. W styczniu 1773 wrócił z zesłania i krótko przebywał w Nieświeżu, Wilnie, Białymstoku i Warszawie; osiadł w Siedliskach (ziemia chełmska). 8 lutego 1774 został hetmanem połnym koronnym, w 1775 tytułem rekompensaty za zesłanie otrzymał wspólnie z ojcem bogate starostwo kowelskie i orderzy św. Stanisława i Orła Białego. Na sejmie 1776 wystąpił przeciw królowi i ograniczeniu władzy hetmańskiej, odąd zaliczał się do przywódców opozycji magnackiej. W 1778 zabiegał w Wiedniu o interwencję dworu austriackiego w sprawie polskiej; w pierwszej połowie 1779 nawiązał w Paryżu kontakty z Claude'm Rulhière'em. W 1779 i 1780 jeździł parokrotnie do Wiednia. 7 listopada 1782 ożenił się z Konstancją Lubomirską, marszałkówną wielką koronną. Angażował się przeciw królowi w sprawie biskupa Kajetana Sołtyka (1782) i Marii Teresy Dogrumowej (1784–85). W pracach Sejmu Czteroletniego nie wziął udziału; próbował od zewnątrz przeszkodzić w jego działaniach. W 1789 szukał poparcia w Berlinie i Dreźnie, w 1790 — w Wiedniu, w 1791 podjął wraz ze Stanisławem Szczepnym Potockim zabiegi o interwencję Rosji przeciw królowi i sejmowi, pod koniec roku uczestniczył w spotkaniu w Jassach. 27 stycznia 1792 został przez sejm pozbawiony urzędu hetmańskiego. Wiosną wraz z S.Sz. Potockim, Franciszkiem Ksawerym Branickim i Szymonem Kossakowskim zaczął organizować konfederację targowicką. Po ogłoszeniu jej aktu (14 maja) odzyskał urząd hetmana. Od listopada do stycznia 1793 przebywał z S.Sz. Potockim w Petersburgu w celu przedstawienia Katarzynie II projektu nowego rządu polskiego. 31 stycznia 1793 wystąpił na sesji konfederackiej przeciw wkroczeniu wojsk pruskich do Polski; usiłował zorganizować obronę. 17 kwietnia ogłosił „Protestację ... z okoliczności podziału krajów polskich”, w czerwcu na rozkaz ambasadora Jakowa J. Sieversa wyjechał z Grodna do austriackich Podhorzec. Na wieść o insurekcji 1794 wyjechał do Wiednia. Wyrokiem powstańczego sejmu 9 września został skazany zaocznie na karę śmierci. W tym czasie proponował Katarzynie trwałe spacyfikowanie Polski w zamian za otrzymanie władzy dyktatorskiej. Po trzecim rozbiore przebywał na Podolu, Ukrainie i Wołyniu (w 1794 kupił od teściowej Stary Konstantynów). Parokrotnie wyjeżdżał do Wiednia, Petersburga i Kijowa. Zajmował się głównie pomnażaniem majątku; procesował się z wierzycielami. W ostatnich latach mieszkał w Hulakach. Tu 11 grudnia 1811 zmarł na apopleksję; pochowany w podziemiach klasztoru dominikanów w Starym Konstantynowie.

1. *Mens humana immortalis*. Począjów 1760 (wiersz). Wyd. 2 Wwa 1761.
2. *Supplex libellus populorum ad reges*. Począjów 1762 (wiersz). Wyd. 2 oprac. K. Maksimowicz. *Napis* 6 (2000), z dod. przekładu pol. J. Rzewuskiego pt. Pokorna prośba od ludzi do monarchów wojujących (dedykowanego autorowi).
3. *In obitum Illustrissimae Comitissae Brühliae*. In obitum Celsissimi Principis Radziwiłł, palatini Vilensis ... In obitum Illustrissimi Małachowski, cancellarii Regni. In obitum Celsissimi Poniatowski, castellani Cracoviensis. B.m. [1762].
4. *Felicitas Poloniae rex incolumnis*. Varsavia 1763 (wiersz).
5. *Gesta populi Poloni ab excessu Augusti Tertii*. Rkps w Arch. Podhoreckim. Przekł. pol. wyd. H. Schmitt w: *Materiały do bezkrólestwa po śmierci Augusta III*. Lw. 1857; fragm. L. Rzewuski w: *Kronika podhorecka 1706–79*. Kr. 1860.
6. List ... do Prześwitych województw, ziem i powiatów na sejmiki przedsejmowe poselskie pisany. R.P. 1776. B.m. 1776.
7. List ... do Jaśnie Wielmożnego [Adama Wawrzyńca] Rzewuskiego, posła nowogródzkiego. B.m. 1782.
8. Do mojej żony. B.m. [po 7 XI 1782] (wiersz).
9. O polepszeniu sposobu elekcji królów polskich. Myśli obywatela województwa podlaskiego ziemi bilskiej 1788 r. B.m. [1788]. Autorstwo wg supozycji Z. Zielińskiej, uprzednio przypisywane Feliksowi Trojanowskiemu.
10. Punkta do formy rządu w Polsce. B.m. [1789]. Wyd. 2 b.m. [1790].
11. Uwagi dla utrzymania wolnej elekcji króla polskiego do Polaków. B.m. 1789 (anonim.). Wyd. 2 b.m. 1790. Autorstwo wg Z. Zielińskiej, także innych wyd. anonim. pism R.
12. O sukcesji tronu w Polsce rzecz krótka. Amsterdam 1789 [właśc. Lipsk 1790]; toż Amsterdam 1789 [właśc. Lw. 1790] i trzy inne wyd. Z broszurą polemizowali: H. Kolląta, A.S. Krasieński, F.S. Jezierski, T. Morski, I. Potocki, B. Werpechowski; bronił jej Wojciech Turski.
13. Krótkie objaśnienie odezwy w Grodzie Warszawskim Jaśnie Wielmożnego Krasieńskiego, biskupa kamienieckiego, oblatowanej. B.m. [1790].
14. Myśli nad różnymi pismy popierającymi sukcesją tronu. B.m. [1790]. Wyd. anonim.
15. Nad prawem, które by szlachcie bez posesji activitatem na sejmikach odbierało uwagi. B.m. [1790]; toż [Lw. 1790].
16. O tronie polskim zawsze obieralnym z dziejów i prawa dowody. [Wwa 1790].

17. Odpis na list przyjaciela względem listu JMX. Krasieńskiego, biskupa kamienieckiego. [Wwa 1790]; toż [Lw. 1790].

18. Odpis na list biskupa kamienieckiego. B.m. [1790].
Wyd. anonim.

19. Odpowiedź anonima na odezwę Potockiego, generała artylerii koronnej, do narodu. B.m. [1790].

Wyd. anonim.

20. Odpowiedź na list Imci Pana Bartłomieja Werpechowskiego na Starych Werpechach przez Imci Pana Szymona po Kazimierzu na Nowych Werpechach Werpechowskiego. B.m. 1790.

Wyd. anonim.

21. Odpowiedź na odpowiedź daną JW. Potoczekiemu, generałowi artylerii koronnej na odezwę uczynioną do narodu przed sejmikami. B.m. 1790.
Wyd. anonim.

22. Protestacja przeciwko sukcesji tronu w Polsce... B.m. [1790]; toż pt. Wypis z ksiąg ziemskich województwa braclawskiego, 25 września 1790. B.m. [1790].

Współautor S.Sz. Potocki.

23. Przeciwno tym, którzy myślą o sukcesji tronu polskiego. Obywatel województwa podlaskiego ziemi bilskiej. B.m. 1790.

Autorstwo jak w poz. 9.

24. Przyjaciele Seweryna Rzewuskiego do Adama Krasieńskiego na list roku 1790... B.m. [1790].
Wyd. anonim.

25. Rozwagi o królach, bezkrólewach, elekcjach i sukcesji tronu. Wwa 1790.
Wyd. anonim.

26. Uwagi dla utrzymania wolnej elekcji króla polskiego. B.m. [1790].

27. Uwagi nad wyborem między elekcją i sukcesją tronu w Polsce. B.m. [1790].
Wyd. anonim.

28. Uwagi z okoliczności rysu rządu polskiego. B.m. [1790].
Wyd. anonim.

29. Wiadomość chronologiczna, w którym czasie które państwo wolność utraciło pod rządem monarchów sukcesyjnych. Wwa [1790].

Wyd. anonim.

30. Zdanie o zasadzie do poprawy formy rządu. B.m. 1790.

Wyd. anonim.

31. Zreflektowanie autora odpowiedzi na odezwę do narodu Jaśnie Wielmożnego Potockiego, generała artylerii koronnej ... przed sejmikami z determinacji stanów dnia 16 novembris 1790 roku nastąpić mających. B.m. [1790].
Wyd. anonim.

32. Treść pism różnych względem formy rządu i sukcesji tronu polskiego, tak dawniej, jako też i świeżo wydanych, z przyłączeniem niektórych

uwag z nichże wypływających. Sandomierz 1791.
Wyd. anonim.

33. Uwagi przeciw elekcji i sukcesji tronu w Polsce r. 1791. B.m. [1791].
Wyd. anonim.

34. Lettre sur la révolution faite à Varsovie le 3 mai 1791. [Wiedeń] b.r.

35. Lettre ... au Roi, de Jassy le 1 janvier 1792. B.m. 1792.

Przeł. pol.: Kopia listu... B.m. 1792; List... B.m. 1792; w: Listy ... Stanisława Szczęsnego Potockiego ... i Seweryna Rzewuskiego. B.m. [1792].

36. Protestacja ... z okoliczności podziału krajów polskich ... na sesji Konfederacji Generalnej Koronnej dnia 17 kwietnia 1793. B.m. [1793]. Toż pt. Wypis Protestacji... B.m. [1793].

Druk. też głosy sejmowe i konfederackie oraz uniwersały.

W rękopisach, głównie w Arch. Podhoreckim w Woj. Arch. Państw. w Kr., liczne prace polit., wiersze i dramaty.

Prace edytorskie

37. Mowy i listy ... Wacława Rzewuskiego ... zebrane przez S.R.S.D.G.M.W.K.J.K.Mci. Począjów 1761 (dwa wyd.). Wyd. 3 Supraśl 1788.

Koresp. R. w rękopisach i rozproszonych publikacjach.

OPRACOWANIA

NK 6/1-2 (1970-1972); LP.

Zagadki Sejmu Czteroletniego. Oprac. E. Rabowicz i B. Krakowski, do druku przygot. J. Kowecki. Wwa 1996. — Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego. Cz. 1-2. Z papierów E. Rabowicza oprac. K. Maksimowicz. Wwa 1998-2000. — L. RZEWUSKI: Kronika podhorecka, 1706-1779. Kr. 1860 [z koresp. S.R.] — F.M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. pousz. Orgel*. 22 (1862). — W. KALINKA: Sejm Czteroletni. T. 1-2. Lw. 1881; wyd. 2 Wwa 1991. — R. PILAT: O literaturze politycznej Sejmu Czteroletniego (1788-1792). Kr. 1872. — J.H. RYCHTER: Hetman R. jako poeta. *Tyg. Ilustr.* 1884 nr 96 [z tekstami paru wierszy]. — TENŻE: Niewydane pozycje S.R. *Wiad. Bibliogr.* 1884 s. 182-183. — W. SMOLEŃSKI: Kuźnica Kollatajowska. Kr. 1885 i wyd. nast. — TENŻE: Ostatni rok Sejmu Wielkiego. Kr. 1896. — TENŻE: Konfederacja targowicka. Kr. 1903. — B. DEMBIŃSKI: Plany S.R. *Kwart. Hist.* 1914. — E. STARCZEWSKI: Widma przeszłości. Wwa 1929. — B. DEMBIŃSKI: Zmierch hetmana S.R. w latach 1788-1793. *Studia hist. ku czci S. Kutrzeby*, T. 2. Kr. 1938 i odb. — B. LEŚNODORSKI: Dzieje Sejmu Czteroletniego (1788-1792). Wr. 1951. — J. WĄSICKI: Konfederacja targowicka i ostatni sejm Rzeczypospolitej. Pozn. 1952. — E. ROSTWOROWSKI: Korespondencja Szczęsnego Potockiego z S.R. z lat 1788-1796. *Przeł. Hist.* 1954 z. 4. — TENŻE: Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim. Wwa 1957 [tu koresp.]. — G. FRY-

DRYCHOWICZ: Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego. *Pam. Lit.* 1958 z. 3. — E. ALEKSANDROWSKA: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777). Monogr. bibliogr. Wr. 1959; [wyd. 2 zmien. i popr.] Wwa 1999. — J. MAJEROWA: [Wstęp do] W. Rzewuski: Tragedie i komedie. Wwa 1962. — A.F. GRABSKI: Myśl historyczna polskiego Oświecenia. Wwa 1976. — I. SOKÓŁ: Problemy amerykańskie w publicystyce polskiej lat 1788–1792. *Wiek Oświecenia* 1 (1978). — J. SNOPEK: Na marginesie nowo odnalezionego listu Krasickiego do S.R. *Pam. Lit.* 1984 z. 1. — K. MAKSYMOWICZ: S.R. w Rosji w świetle swej poezji. *Zesz. Nauk. UG Pr. Hist.-Lit.* 8/9 (1985) [z wierszami]. — TAŻ: Konkury S.R. i K.N. Sapięhy o rękę A. z Cetnerów Sanguszkowej w poezji. *Ze skarbcza kultury* z. 46 (1988). — Z. ZIELIŃSKA: Republikanizm spod znaku bula-wy. Publicystyka S.R. z lat 1788–1790. Wwa 1988. — K. MAKSYMOWICZ: Młodość i początki aktywności publicznej S.R. *Ze skarbcza kultury* z. 48 (1989). — TAŻ: Hetman S.R. pod sterem swego ojca Wacława w latach 1774–79. *Tamże* z. 49 (1989). — TAŻ: Schyłek życia S.R. (lata 1794–1811). *Pam. Lit.* 1989 z. 2 [z wierszami]. — Z. ZIELIŃSKA: W sprawie autorstwa „Refleksji nad pismem wydanym pod imieniem imci pana R.”. *Przegl. Hist.* 1989 z.1. — TAŻ: Trojanowski czy R.? W sprawie autorstwa trzech traktatów anonimowych z l. 1788–90. *Tamże* 1990 z.1/2. — TAŻ: *Pol. słownik biograf.* 34 (1992–1993). — K. MAKSYMOWICZ: S.R. (1743–1811). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 2. Wwa 1994 [z wierszami]. — Z. ZIELIŃSKA: S.R. – pułapki republikanizmu. „*Bo insza rzecz jest zdradzić, insza dać się złudzić*”. *Problem zdrady w Polsce przelomu XVIII i XIX w.* Wwa 1995 [1996]. — A. GRZEŚKOWIAK-KRWAWICZ: O formę rządu czy o rząd dusz? Wwa 2000. — K. MAKSYMOWICZ: Poezja polityczna a Sejm Czteroletni. Gdańsk 2000. — TAŻ: Zagadkowe autorstwo poematu „Supplex libellus populorum ad reges”. *Napis* 6 (2000). — K. MAKSYMOWICZ: S.R. droga do targowicy. Gdańsk 2002.

E.A.

RZEWUSKI Stanisław 1864–1913

Urodzony 27 lipca 1864 w Pohrebyszczach na Wołyniu; syn Adama, generała i adiutanta carskiego, i Jadwigi z Jaczewskich, autorki książek ogłaszanych pod pseudonimem Ludwik Piotr Leliwa; bratanek Henryka Rz. i Eweliny Hańskiej. Dzieciństwo spędził w majątku rodzinnym Wierchowonia, lata szkolne — w Petersburgu, gdzie kształcił się najpierw w Korpusie Paziów, potem na uniwersytecie. W 1881 debiutował jako dramaturg komedią „Na łaskawym chlebie”, ogłoszoną pod pseudonimem Stanisław Stanisławski. Około 1885 wyjechał do Paryża, gdzie zamieszkał na stałe i kontynuował studia. Uczestniczył aktywnie w tamtejszym życiu literackim i teatralnym. Przyjaźnił się z Gabriellą Zapolską. Literatura francuska wywarła wielki wpływ na jego twórczość. Był jednym z pierwszych propagatorów Guy de Maupassanta w Polsce oraz zwolennikiem naturalizmu i dekadentyzmu. Dał temu wyraz w szkicach ogłaszanych w *Przeglądzie Tygodniowym* w 1884–87, przedrukowanych w zbiorze „Młoda Francja”. Krytyka polska zarzucała mu powierzchowność i brak krytycyzmu

w ocenie literatury francuskiej. Pisał po polsku i po francusku, współpracował z pismami polskimi, m.in.: *Kurierem Warszawskim* (1884, 1889, 1912), *Gazetą Lwowską* (1896, 1898, 1904), i francuskimi, m.in.: *La Revue Indépendante de Littérature et d'Art* (1887, był także współzałożycielem tego pisma), *Le Figaro* (1895, 1908–09, 1912 tu stała rubryka: „La vie littéraire à l'étranger”), *Le Gaulois* (1896–1904), *Cosmopolis* (1897, 1909), *L'Action* (1909–11), *Comoedia* (1909), *Le Siècle* (1910–11). Przez wiele lat pisywał także do petersburskich *Nowosti*. Po stracie majątku praca dziennikarska była dla niego głównym źródłem utrzymania. W 1891 został członkiem paryskiego stowarzyszenia autorów dramatycznych. Wystawiał sztuki na scenach krakowskich, lwowskich, warszawskich i paryskich. Dramat „Le comte Witold”, będący adaptacją powieści „Hrabia Witold”, był wystawiony w Théâtre Libre. Twórczość Rz., surowo oceniana przez krytyków, szybko uległa zapomnieniu. Zasługą pisarza była popularyzacja literatury polskiej we Francji. Zmarł 17 maja 1913 w Paryżu; pochowany na cmentarzu Saint Vincent (Montmartre).

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Na łaskawym chlebie. Komedja w 3 a. Wyd. i wyst. Wwa 1881.
2. Dla miłości sztuki. Komedja w 4 a. Wyst. Petersburg. 1882. Niedruk.
3. Z przeciwnych obozów. Fraszka w 2 a. Wyst. Wwa 1882. Niedruk.
4. Optymiści. Dramat w 5 a. Wyst. Kr. 1884. Wyd. Petersburg. 1885.
5. Doktor Faustyna. Sztuka w 3 a. Wyd. i wyst. Kr. 1885.
Wersja ros. i franc. ogł. 1887.
6. Jeneralowa. Komedja w 4 a. Wyst. Wwa 1886. Niedruk.
7. Potrzebne grzeszki. Komedja w 3 a. Wyd. i wyst. Kr. 1886.
8. Bez pieniędzy. Dramat w 4 a. Wyst. Kr. 1887. Niedruk.
9. Cudze dzieci. Komedja w 3 a. Wyst. Kr. 1888. Niedruk.
10. Hrabia Witold. Powieść. *Przegl. Tyg.* 1888 nr 26–53. Wyd. osob. Wwa 1890.
Wersja franc. Paris 1889; przeróbka dram. wyd. i wyst. Paris 1889.
11. Młoda Francja. Studia literackie. Wwa 1888. Wersja franc. pt. *Études littéraires*. Paris 1888.
12. Ostatni dzień Don Juana. Dramat fantastyczny w 5 obrazach. Kr. 1888. Wyst. Wwa 1889.
13. Alfrédine. Roman. Paris 1889. Wyd. 2 Paris 1890.
14. Le doute. [Powieść]. Paris 1891.
Przeróbka dram. pt. *Le justicier*. Drame en 6 a. Wyst. Paris 1892, wyd. Paris 1893.
Wersja pol. pt. *Mściciel* wyst. Lw. 1894.

15. *L'impératrice Faustine*. Drame en 5 a. Wyst. Paryż 1881. Niedruk.

16. *Déborah*. Roman. Paris 1893.

17. *Tibère à Caprée*. Drame en 7 tableaux. Wyst. Paryż 1894. Niedruk.

18. *Les filles du Rhin*. Roman. Paris 1896.

19. *Jours d'exil*. Prologue. Wyst. Paryż 1897. Niedruk.

20. *Le fils de l'esclave*. Wyst. Paryż 1897. Niedruk.

21. *Les roses de Bellagio*. Comédie en 1 a. Wyst. Paryż 1900.

22. *Les mystères de Saint-Petersbourg*. Drame en 5 a. Wyst. Bruksela 1904. Wyd. Paris 1905. Współautor: P. Decourcelle.

23. *L'optimisme de Schopenhauer*. Étude sur Schopenhauer. Paris 1908.

24. *Nasi na Riwierze*. Komedia w 3 a. Wyst. Kr. 1911. Niedruk.

25. *Kobiety, gra i wino*. Krotochwila w 4 a. Wyst. Kr. 1912. Niedruk.

Ponadto kilka dramatów niewyst. ani niedruk.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

M. SZARAMA. *Przeł. Hum.* 1960 nr 1. — *TAŻ. Obraz lit. pol.* S. 4 t. 4 (1971). — Z. MARKIEWICZ. *Z dziejów przyjaźni G. Zapolskiej i S.Rz. Pam. Lit.* 1979 z. 3. — TENŻE. *Zapomniani pisarze i działacze emigracyjni*. W: *Polsko-francuskie związki literackie*. Wwa 1986 (prwdr. 1973). — M. SZARAMA-SWOLKIEN. *Pol. słownik biogr.* 34 (1992–1993).

W.A.-Sz.

RZEWUSKI Wacław 1706–1779

Urodzony 29 października 1706 w Rozdole na Podolu; syn Stanisława Mateusza, hetmana polnego koronnego (później wielkiego), i Ludwiki Kunickiej, podczaszanki czernihowskiej; ojciec Seweryna. Kształcił się w kolegium pijarskim w Belzie, po czym odbył dłuższą podróż edukacyjną do Austrii, Niemiec, Francji, Anglii, Holandii i Włoch. W 1724 został starostą romanowskim, w 1728 — drohobyckim, w 1730 — kruszwickim, w 1731 — marszałkiem trybunału radomskiego. 24 lipca 1732 ożenił się z Anną Lubomirską, wojewodzianką czernihowską; 17 października został pisarzem polnym koronnym. Od 1729 posłował kilkakrotnie na sejm z ziemi chełmskiej i województwa czernihowskiego. W 1733 debiutował w druku. W czasie wojny o sukcesję polską bronił dla Stanisława Leszczyńskiego twierdzy w Kamieńcu Podolskim, następnie miał emigrować do Mołdawii, jednak w 1735 uznał Augusta III, otrzymał Order Orła Białego, mar-

szalkostwo na sejmie pacyfikacyjnym (1736), a 17 lipca — województwo podolskie. W 1737 marszałkował na trybunale koronnym w Lublinie, w 1749 — w Piotrkowie. 5 czerwca 1752 został hetmanem polnym koronnym. Interesował się literaturą, gromadził bibliotekę, w 1754 w pałacu w Podhorcach założył prywatny teatr, na użytek którego pisał wzorowane na dramatyce francuskiej komedie i tragedie. W latach sześćdziesiątych działała tam też drukarnia. W Podhorcach i lwowskiej rezydencji R. koncentrowało się życie literackie regionu. W 1758 gościł u siebie Antoniego Kossakowskiego, z którym wymieniał wiersze; bywali tam również Franciszek Leśniewski, Grzegorz Piramowicz, Melchior Starzeński, Franciszek Karpiński. R. utrzymywał kontakty z kręgiem literatów skupionych wokół Biblioteki Załuskich; korespondował ze Stanisławem Konarskim i Józefem Andrzejem Załuskim. Utwory R. ukazywały się w *Zebraniu Rytmów Potętów Żyjących* Załuskiego (t. 3, Wwa 1754) i w wydawanych przez Wawrzyńca Mitzlera de Kolof *Acta Litteraria* (1756). Niektóre druki podpisywał: Józef Rzewuski. Od 1754 przebywał w Podhorcach jako wychowawca synów R. pisarz francuski pochodzenia włoskiego, Louis Antoine Caraccioli, późniejszy jego biograf. 18 września 1762 R. został wojewodą krakowskim. W czasie interregnum 1764 był zwolennikiem Sasów, po elekcji uznał wybór Stanisława Augusta. W 1767 przystąpił do konfederacji radomskiej, występował na sejmie przeciw równouprawnieniu dysydentów i z rozkazu ambasadora Nikołaja Repnina został aresztowany i wywieziony (z synem Sewerynem) do Wilna, Smoleńska i Kalugi. Po powrocie z zesłania w styczniu 1773 przebywał czas pewien w Nieświeżu, Wilnie i Białymstoku, po czym osiadł w Siedliskach w ziemi chełmskiej, nie wracając do odczytów przez Austriaków Podhorzec. 9 kwietnia 1773 został hetmanem wielkim koronnym. 6 lutego 1774 ze względu na zły stan zdrowia z tego urzędu zrezygnował. W 1775 otrzymał (wraz z synem) starostwo kowelskie. Od 9 grudnia 1778 był kasztelanem krakowskim. Zmarł 27 października 1779 w Siedliskach; pochowany w kościele Reformatów w Chełmie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Żał publiczny po nieopłakanej wiekami śmierci ... Augusta II wierszem polskim ogłoszony. Wwa 1733.

2. Myśli o teraźniejszych okolicznościach Rzeczypospolitej, przez S.R.S.C.R.P.W.K.JKMci. Począjów 1756 (dwa odbicia).

3. Monumentum doloris divae memoriae ... Mariae Josephae Poloniarum Reginae cum lacrymis dedicatum plangente Stanisławo Rzewuski. Począjów 1757. Wyd. nast. zmien.: Varsavia 1757; Cra-

covia 1758 (z przekł. pol. Pewnego kompacyjanta: Wyrysowanie żalów wiecznej pamięci ... Marii Józefy).

Wersja pol. Wiersz żalony sławnej pamięci ... Marii Józefie ... ze łzami przypisany, przez Józefa Rzewuskiego ... z łacińskiego na polski język przetłumaczony. Lw. 1758.

4. Żółkiewski. Tragedia przez Józefa Rzewuskiego... Wwa 1758 (dwa wyd.). Wyst. Podhorce 1759. Wyd. nast. (z wyd. obszerniejszego) w poz. 8, 11 i 18.

5. Dziwak. Komedia przez J.R.S.D.G.L.W.K. Wyst. Podhorce 1759. Wyd. Lw. 1760. Wyd. nast. w poz. 8, 11 i 18.

6. Natręt. Komedia przez J.R.S.D.G.L.W.K. Począjów 1759. Wyst. Podhorce 1759. Wyd. nast. w poz. 8, 11 i 18.

7. Władysław pod Warną. Tragedia przez Józefa Rzewuskiego... Lw. 1760. Wyst. Nieśwież 1761. Wyd. nast. w poz. 8, 11 i 18.

8. Zabawki wierszem polskim, przez Józefa Rzewuskiego... Wwa 1760. Wyd. nast.: Zabawki wierszopiskie i krasomówskie, przez Józefa Rzewuskiego... Przedrukowanie wtóre, poprawne i przyczytione. Począjów 1762.

Tu m.in. wiersz: O nauce wierszopiskiej.

9. Mowy i listy JW. Wacława Rzewuskiego ... zebrane przez S.R.S.D.G.M.W.K.J.K.Mci. Począjów 1761 (dwa wyd.). Wyd. 3 Supraśl 1788.

Prwdr. listów 18-19 w: S. Konarski: De emendandis eloquentiae vitiis. Liber I. Varsavia 1741.

10. Objaśnienie nieszczęśliwych skutków z tylu zerwanych sejmów wynikających. Począjów 1762. Wyd. anonim., autorstwo hipotetyczne.

11. Myśli o niezawodnym utrzymaniu sejmów i liberi veto, z projektem na konwokację Roku Pańskiego 1764. B.m. 1764 (dwa wyd.).

Polemika z t. 3 „O skutecznym rad sposobie” S. Konarskiego. Konarski replikował broszurą „Myśli na myśli”.

12. Myśl o mądrych uwagach naganiających niezawodny sposób utrzymania sejmów i liberi veto R.P. 1764. B.m. 1764 (dwa wyd.).

Replika na replikę Konarskiego.

13. Zabawki dziejopiskie albo zebranie dziejów znakomitszych od stworzenia świata do początków wieku naszego, to jest do Roku Pańskiego 1701. Przez Józefa Rzewuskiego... Lw. 1766.

15. Wiersz na siedm psalmów pokutnych, przez ... w Kałudze pisany. Wil. 1773. Wyd. nast. Lw. 1773; Lubl. 1773; Wwa 1773; Wwa 1806 („wyd. 2”); „wyd. 3” oprac. Ż. Pauli pt. Psalmi pokutne przekładu ... i życiorys tegoż wyjęty z „Żywotów hetmanów” przez S. Brodowskiego oraz z „Kroniki podhoreckiej” przez L.R. (l. Rzewuskiego). Berlin 1860; toż wyd. 2 Kr. 1864.

16. Ode in iacturam Societatis Jesu. B.m. 1773 (z przekładem pol.: Oda o upadku zakonu Soc. Jesu, incl. „Gorzkie łzy w niebie...”).
Inne przekł. pol. w rkpsach Bibl. Jagiel. i Bibl. Nar.

17. List ... do prześwietnych województw, ziem i powiatów na sejmiki przedsejmowe poselskie pisany R.P. 1776. B.m. 1776.

Wersja lac.: Literae ... ad palatinatum, terrarum et districtuum conventus... B.m. 1776.

Drukował też kilka mów i pism urzędowych.

W rkpsach: Dziennik podróży po Polsce, Diariusz drogi z Lublina do Drezna, wiersze, pisma polit., przekł. psalmów i pieśni Horacjusza.

Kilka wierszy ogł. antologie: *Od Kochanowskiego do Staffa*. Wwa 1930 i wyd. nast.; *Poezja pol. Oświecenia*. Wwa 1954; wyd. 2 Wwa 1956; *Poeci pol. baroku*. T. 2. Wwa 1965; *Poezja pol. XVIII w.* Wwa 1976; *Świat poprawiać – zuchwale rzemiosło*. Wwa 1981; *Oświeceni o lit.* [T. 1]. Wwa 1993; *Wiersze polit. pierusznego rozbioru i Sejmu Delegacyjnego 1772-1775*. Wwa 2001.

Wydania zbiorowe

18. Tragedie i komedie. Oprac. J. Majerowa. Wwa 1962 *Teatr Pol. Oświecenia*.

Liczne listy i fragmenty ogł.: L. Rzewuski w: *Kronika podhorecka, 1706-1779*. Kr. 1860; E. Rostworowski. *Przełg. Hist.* 1956 z. 1.

OPRACOWANIA

NK 6/1-2 (1970-1972); LP.

L.A. CARACCIOLI: *La Vie du comte W.R.* ... Liège 1782; wyd. 2 w: *De la Platière: La Galerie universelle des hommes*. Paris 1787. — J. BARTOSZEWICZ: *Hetmani polscy*. Z. 6. Wwa 1862. — F.M. SOBIESZCZAŃSKI, *Enc. pousz. Orgel*. 22 (1866). — A. TYSZYŃSKI: *Wizerunki polskie*. Wwa 1875. — P. CHMIEŁOWSKI: *Nasza literatura dramatyczna*. Petersburg. 1898. — TENŻE: *Dzieje krytyki literackiej w Polsce*. Wwa 1902. — B. KIELSKI: *O wpływie Moliere na rozwój komedii polskiej*. Kr. 1906. — W. KONOPCZYŃSKI: *Mrok i świt*. Wwa 1911. — W. HAHN: *Literatura dramatyczna w epoce przedrozbiorowej*. *Dzieje lit. pięknej w Polsce AU*. Cz. 2. Kr. 1918. — M. SZYJKOWSKI: *Dzieje nowożytnej tragedii polskiej*. Typ pseudoklasyyczny. Kr. 1920. — TENŻE: *Dzieje komedii polskiej*. Kr. 1921. — S. WINDAKIEWICZ: *Teatr polski przed powstaniem sceny narodowej*. Kr. 1921. — L. BERNACKI: *Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta*. T. 2. Lw. 1925; wyd. 2 fotoofs. Wwa 1980. — K. WOJCIECHOWSKI: *Wiek Oświecenia*. Lw. 1926. — W. BOROWY: *O poezji polskiej w w. XVIII*. Kr. 1948; wyd. 2 Wwa 1978. — A. STENDER-PETERSEN: *Die Komödien von W.R. Zeitschrift f. Slawische Philologie* 29 (1961) z. 2. — W. KONOPCZYŃSKI: *Polscy pisarze polityczni XVIII w.* (do Sejmu Czteroletniego). Wwa 1966. — S. PIETRASZKO: *Doktryna literacka polskiego klasycyzmu*. Wr. 1966. — B. KRÓL-KACZOROWSKA: *Teatr dawnej Polski*. Budynki, dekoracje, kostiumy. Wwa 1971. — Z. RASZEWSKI: *Krótką historia teatru polskiego*. Wwa 1977. — K. WIERZBICKA-MICHAŁSKA: *Teatr w Polsce XVIII w.* Wwa 1977. — R. WÓJCİK: *Język W.R. WSP w Szczecinie*. *Rozpr. i Studia* 19 (1977). — M. GARBACZOWA: *Łacińska twórczość pisarzy pol-*

skiego Oświecenia. Kielce 1982. — B. WOLSKA: Poezja polityczna czasów pierwszego rozbioru i Sejmu Delegacyjnego, 1772–1775. Wr. 1982. — D. GRABOWSKA: Twórczość kaluska W.R. *Zesz. Nauk. UG. Prace Lit.* 1985 nr 8/9. — H. JECHOWA: Les motifs historiques dans le théâtre tchèque et dans théâtre polonais au tournant des Lumières. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 1985 nr 845. — M. GARBACZOWA: Poezja łacińska w Polsce doby Oświecenia. Wr. 1986. — B. KRYDA: W.R. (1706–1779). *Pisarze pol. Oświecenia*. T. 1. Wwa 1992 [z wyborem tekstów]. — D. RATAJCZAKOWA: Komedia oświeconych 1752–1795. Wwa 1993. — J. SKUCZYŃSKI: Tragedie narodowe W.R. *Acta UNC. Filol. Pol.* nr 41 (266) 1993. — Z. ZIELIŃSKA, *Pol. słownik biogr.* 34 (1992–1993).

E.A

RZĘTKOWSKI Stanisław Marek 1843–1897

Wymieniany też z drugim imieniem Marian lub Maria.

Urodzony 24 kwietnia 1843 w Warszawie; syn Juliana, urzędnika bankowego, i Marianny z Bułakowskich, primo voto Piaseckiej. Jako poeta debiutował w dzienniku *Pszczola* (pisywał tu w 1861–62). W 1862–65 współredagował *Kurier Niedzielnny*. Po ukończeniu w 1865 gimnazjum gubernialnego przez następne dwa lata studiował na wydziale filologicznym Szkoły Głównej, kształcił się także w zakresie muzyki. Od 1865 przez dwadzieścia lat pełnił funkcję sekretarza redakcji *Tygodnika Ilustrowanego*; ogłaszał tu wiersze, a od 1874 — kroniki tygodniowe. Współpracował z wieloma innymi czasopismami, m.in. z *Przyjacielem Dzieci* (1864–67, 1883–84, 1890–91, 1893), *Bluszczem* (1865–69), *Wędrowcem* (1865–71), *Kurierem Warszawskim* (1876–87), zamieszczał przeglądy teatralne w *Biesiadzie Literackiej* (1876–81), stałe recenzje teatralne ogłaszał w *Kurierze Porannym* (1877–90), *Kurierze Codziennym* (1880–87). W 1884–94 był recenzentem teatralnym (oraz przez krótki czas redaktorem części literackiej) *Echa Muzycznego, Teatralnego i Artystycznego*, przeglądy piśmiennicze i recenzje teatralne zamieszczał w *Wieku* (1886–92; w 1890 był tu sekretarzem redakcji). W 1888–91 pełnił funkcję kierownika literackiego warszawskiego *Życia*, w *Gazecie Warszawskiej* drukował felieton pt. „Listy ze Starego Miasta”, felietony i recenzje ogłaszał w *Tygodniku Mów i Powieści* (1890–93). Przez wiele lat był współredaktorem *Kalendarza warszawskiego* wydawanego przez Józefa Ungra. Używał pseudo-

nimu Floryan. Wykładał estetykę i teorię muzyki w Instytucie Muzycznym w Warszawie. Żoną jego była Tekla z Paschalisów-Jakubowiczów. Zmarł 8 października 1897 w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

T W Ó R C Z O Ś Ć

1. Livia Quintilla. Dramat w 1 a. Wyst. Kr. 1868, wyd. Wwa 1886. Przeróbka na libretto operowe przez L. Germana w 1897, muzyka Z. Noskowskiego.
2. Naszyjnik brylantowy. Obrazek sceniczny w 1 a. *Wędrowiec* 1870 nr 26–27.
3. Na czerwonym zaścianku. Szkic powieściowy. *Kur. Por.* 1877/1878 nr 3–29.
4. Kowalcanka. Powieść. *J. Ungra kalendarz warsz. na r. 1880*. Wwa 1879 s. 77–99.
5. Z chwili szalu. Fragment dramatyczny. Wwa 1884 [1885] odb. z *Echa Muzycz. i Teatr.*
6. Panna Melania. Powieść. *Tyg. Mów i Powieści* 1892 nr 35–53.
7. Spomiędzy ludzi. Szkice z natury. Wwa 1892. Tu m.in.: Na próżno. Intermezzo dramatyczne w 1 a. (*Życie* 1889 nr 18–20).

Przedr. wierszy: *Zbiór poetów pol.* 3 (1962).

Przekłady

8. F. Hofman [Hoffmann]: Zagrzebani w śniegu. Wwa 1871. Wyd. nowe Wwa 1893.
9. T. Mayne-Reid: Pobyt w pustyni. Wwa 1873. Wyd. nast.: Wwa 1892; Wwa 1925.
10. J. Verne: Zima pośród lodów. Wwa 1880 [1879].
11. L. Biart: Podróż mimowolna. Wwa 1881 [1880].
12. G. Byron: Manfred. Kolomyja 1885.

Koresp. znajduje się m.in. w Bibl. Jagiel., Bibl. Nar. i Ossol.

OPRACOWANIA

NK 15 (1977); LP.

T.Z. BEDNARSKI. *Zesz. Prasozn.* 1973 nr 4. — J.J. LIPSKI: Warszawscy „Pustelnicy” i „Bywalscy”. T. 1. Wwa 1973. — R. SKRĘT. *Pol. słownik biogr.* 34 (1992–1993).

W.A.-Sz.

SPIS TREŚCI

- Wykaz skrótów ... 5
- Miarka Karol / A.P. ... 9
- Miaskowski Kasper / I.T. ... 10
- Michaux Aleksander / W.A.-Sz. ... 11
- Michniewski Antoni Tadeusz / E.A. ... 12
- Miciński Tadeusz / A.P. ... 13
- Mickiewicz Adam / J.M.J.F. ... 16
- Mickiewicz Władysław / I.T. ... 46
- Mier Wojciech (Albert) / E.A. ... 49
- Mierosławski Ludwik / W.A.-Sz. ... 50
- Mieszczanin nad swoje się kondycją wynoszący /
T.W. ... 52
- Mikołaj z Wilkowiecka / I.T. ... 52
- Mikolajewski Daniel / T.W. ... 53
- Miłkowski Zygmunt / W.A.-Sz. ... 54
- Minasowicz Józef Dionizy / E.A. ... 58
- Minasowicz Józef Epifani / E.A. ... 59
- Miniewski Władysław / E.A. ... 63
- Miniszewski Józef Aleksander / W.A.-Sz. ... 64
- Mitzler de Kolof Wawrzyniec (Lorenz) / E.A. ... 65
- Mleczo Stanisław / A.P. ... 67
- Mniszek Helena / W.A.-Sz. ... 67
- Mochnacki Maurycy / W.A.-Sz. ... 68
- Molski Marcin / E.A. ... 71
- Moraczewska Bibiana / W.A.-Sz. ... 73
- Moraczewski Jędrzej / W.A.-Sz. ... 74
- Morawski Franciszek Dzierżykraj / E.A. ... 75
- Morawski Kazimierz Dzierżykraj / I.T. ... 77
- Morawski Stanisław / W.R.-S., W.A.-Sz. ... 78
- Morawski Teodor / W.A.-Sz. ... 79
- Morelowski Józef / E.A. ... 80
- Morgenbesser Aleksander / W.A.-Sz. ... 81
- Morski Tadeusz / E.A. ... 82
- Morsztyn Hieronim (Jarosz) / I.T. ... 83
- Morsztyn Jan Andrzej / I.T. ... 85
- Morsztyn Stanisław / I.T. ... 88
- Morsztyn Zbigniew / I.T. ... 89
- Moskorzewski Hieronim / I.T. ... 90
- Mostnik Michał / T.W. ... 92
- Mostowska Anna / E.A. ... 92
- Motty Marceli / W.A.-Sz. ... 93
- Mrongowiusz (Mrongovius) Krzysztof Celestyn /
E.A. ... 94
- Mroziński Józef / E.A. ... 97
- Mrozowicka Zofia / I.T. ... 98
- Muczkowski Józef / A.P. ... 98
- Murzynowski Stanisław / I.T. ... 99
- Muśnicki Nikodem / E.A. ... 100
- Mymer Franciszek / I.T. ... 101
- Nabielak Ludwik / W.A.-Sz. ... 102
- Naborowski Daniel / I.T. ... 104
- Nagłowski Antoni Felician / E.A. ... 106
- Nagurczewski Ignacy / E.A. ... 107
- Nakwaska Anna / E.A. ... 108
- Nakwaska Karolina / W.A.-Sz. ... 109
- Nalepiński Tadeusz / A.P. ... 110
- Nalkowski Waclaw / I.T. ... 111
- Narbutt Teodor / W.A.-Sz. ... 112
- Nargielewicz Tomasz / I.T. ... 113
- Naruszewicz Adam Stanisław / E.A. ... 113
- Narzymski Józef / A.P. ... 118
- Nawrocki Władysław / I.T. ... 120
- Nehring Władysław / W.A.-Sz. ... 120
- Nędza z biedą z Polski idą / I.T. ... 121
- Nidecki Andrzej Patrycy / I.T. ... 122
- Niedźwiecki Leonard / W.A.-Sz. ... 123
- Niedźwiecki Zygmunt / W.A.-Sz. ... 124
- Niedźwiedzka Zofia / I.T. ... 125
- Niemcewicz Julian Ursyn / E.A. ... 126
- Niemirycz Krzysztof / I.T. ... 133
- Niemiryczowa Antonina / I.T. ... 134
- Niemojewski Andrzej / I.T. ... 134
- Niemojewski Jakub / I.T. ... 136
- Niemojewski Jan / I.T. ... 137
- Niemojowski Wincenty / E.A. ... 138
- Niesiecki Kasper / I.T. ... 139
- Niewiarowski Aleksander / H.G. ... 139
- Nikuta Marcin / E.A. ... 141
- Norwid Cyprian / Z.T. ... 141
- Norwid Ludwik / Z.T. ... 157
- Nossig Alfred / W.A.-Sz. ... 157
- Nowaczyński Adolf / W.A.-Sz. ... 158

- Nowaczyński Tadeusz / E.A. ... 161
 Nowicki Franciszek Henryk / A.P. ... 162
 Nowiński Józefat / A.P. ... 162
 Nowosielski Teofil / H.G. ... 163
 Obłężenie Jasnej Góry Częstochowskiej / T.W. ... 164
 Ochocki Jan Duklan / E.A. ... 165
 Ochorowicz Julian / A.P. ... 166
 Oczko Wojciech / I.T. ... 167
 Odyniec Antoni Edward / H.G. ... 168
 Ogiński Michał Kazimierz / E.A. ... 170
 Olizar Gustaw / H.G. ... 172
 Olizar Narcyz / H.G. ... 173
 Olizarowski Aron Aleksander / I.T. ... 174
 Olizarowski Tomasz August / H.G. ... 175
 Opaliński Krzysztof / I.T. ... 176
 Opaliński Łukasz / I.T. ... 178
 Opec Baltazar / I.T. ... 179
 Oppman Artur / I.T. ... 180
 Oraczewski Feliks / E.A. ... 182
 Orkan Władysław / W.A.-Sz. ... 183
 Orpiszewski Ludwik / W.A.-Sz. ... 186
 Orszak Grzegorz / I.T. ... 188
 Orzechowski Stanisław / I.T. ... 188
 Orzelski Stanisław / I.T. ... 191
 Orzelski Świętosław / I.T. ... 191
 Orzeszkowa Eliza / H.G. ... 192
 Osiński Alojzy / E.A. ... 198
 Osiński Ludwik / E.A. ... 200
 Ossoliński Jerzy / I.T. ... 202
 Ossoliński Józef Maksymilian / E.A. ... 203
 Ostroróg Jan [I] / T.W. ... 206
 Ostroróg Jan [II] / I.T. ... 207
 Ostrowska Bronisława / I.T. ... 208
 Ostrowski Józefat Bolesław / H.G. ... 209
 Ostrowski Krystyn / A.P., H.G. ... 210
 Oświęcim Stanisław / I.T. ... 212
 Otwinowski Erazm / I.T. ... 213
 Otwinowski Samuel / I.T. ... 214
 Otwinowski Walerian / I.T. ... 215
 Padniewski Filip / I.T. ... 216
 Padurra Tomasz / W.A.-Sz. ... 217
 Paigert Adam / W.A.-Sz. ... 218
 Pajzderska-Rogozzińska Helena Janina / W.A.-Sz. ... 218
 Pamiętniki Janczara / T.W. ... 220
 Papi Jadwiga / I.T. ... 220
 Paprocki Bartłomiej / I.T. ... 221
 Parkoszowicz Jakub / T.W. ... 224
 Pasek Jan Chryzostom / T.W. ... 224
 Pastorius Joachim / I.T. ... 226
 Paszkowski Józef Edmund / W.A.-Sz. ... 227
 Pauli Żegota / W.A.-Sz. ... 228
 Paweł z Krosna (Proceler) / I.T. ... 229
 Pawlikowski Jan Gwalbert / W.A.-Sz. ... 231
 Pawlikowski Józef / E.A. ... 233
 Pawlikowski Mieczysław / W.A.-Sz. ... 234
 Paxillus Adam / I.T. ... 235
 Peregrynacja dziadowska / I.T. ... 235
 Peregrynacja Maćkowska / T.W. ... 236
 Perges Jan / W.A.-Sz. ... 236
 Perzyński Włodzimierz / A.P. ... 237
 Petrycy Jan Innocenty / I.T. ... 239
 Petrycy Sebastian / I.T. ... 239
 Pękalski Wojciech / E.A. ... 241
 Piasecki Paweł / I.T. ... 241
 Piekarski Krzysztof / I.T. ... 242
 Pieńkowski Karol / W.A.-Sz. ... 243
 Pierożyński Leon / E.A. ... 244
 Pieśni i tańce / I.T. ... 244
 Tzw. Pieśni Sandomierzanina / T.W. ... 245
 Pieśń o wójcie krakowskim Albercie / T.W. ... 245
 Pietkiewicz Antoni / W.A.-Sz. ... 246
 Pietkiewicz Zenon / I.T. ... 247
 Pietraszkiewicz Onufry / W.A.-Sz. ... 248
 Pik-Mirandola Franciszek / A.P. ... 249
 Pilat Roman / I.T. ... 251
 Pilchowski Dawid / E.A. ... 252
 Pilecki Antoni / A.P. ... 253
 Pilsztynowa Regina Salomea / I.T. ... 254
 Pini Tadeusz / A.P. ... 254
 Piniński Leon / A.P. ... 256
 Piotr z Goniądza / I.T. ... 256
 Piotrowski Gracjan / E.A. ... 257
 Piramowicz Grzegorz / E.A. ... 258
 Piskorski Sebastian Jan / I.T. ... 261
 Plenkiewicz Roman / I.T. ... 262
 Poczobut-Odlanicki Jan Władysław / I.T. ... 263
 Podbereski Romuald / H.G. ... 263
 Podczaszyński Michał / H.G. ... 264
 Podwysocki Konstanty / H.G. ... 265
 Pol Wincenty / H.G. ... 266
 Ponętowski Jakub / I.T. ... 270
 Ponętowski Jan / I.T. ... 270
 Popliński Antoni / A.P., H.G. ... 271
 Popliński Jan / A.P., H.G. ... 272
 Popławski Antoni / E.A. ... 272
 Popławski Jan Ludwik / A.P. ... 274
 Porębowicz Edward / I.T. ... 275
 Posłuchajcie, bracia miła... / T.W. ... 276
 Potocki Antoni / W.A.-Sz. ... 277
 Potocki Ignacy / E.A. ... 278
 Potocki Jan / E.A. ... 281
 Potocki Józef Karol / W.A.-Sz. ... 285
 Potocki Leon / W.A.-Sz. ... 286
 Potocki Stanisław Kostka / E.A. ... 287
 Potocki Wacław / T.W. ... 291
 Powodowski Hieronim / I.T. ... 296

- Prażmowska Teresa / I.T. ... 297
 Proski Samuel / I.T. ... 298
 Proteus albo Odmieniec / T.W. ... 298
 Prus Bolesław / T.T. ... 299
 Prusinowski Jan / H.G. ... 304
 Przeclawski Józef Emanuel / H.G. ... 305
 Przesmycki Zenon / I.T. ... 306
 Przetocki Hiacynt / I.T. ... 308
 Przeździecki Aleksander / H.G. ... 309
 Przyborowski Józef / W.A.-Sz. ... 310
 Przyborowski Walery / I.T. ... 311
 Przybylski Jacek (Hiacynt) Idzi / E.A. ... 313
 Przybylski Zygmunt / A.P. ... 316
 Przybyszewski Stanisław / A.P. ... 317
 Przyłuski Jakub / I.T. ... 323
 Przyppkowski Samuel / I.T. ... 324
 Psalterz floriański / T.W. ... 326
 Psalterz puławski / T.W. ... 327
 Pudłowski Malcher (Melchior) / I.T. ... 328
 Puzynina Gabriela / W.A.-Sz. ... 329
 Rabski Władysław / A.P. ... 330
 Raczyński Edward / A.P., H.G. ... 331
 Radziwiłł Albrycht Stanisław / I.T. ... 333
 Radziwiłł Mikołaj Krzysztof / I.T. ... 334
 Radziwiłł Udalryk (Ulryk) Krzysztof / E.A. ... 336
 Radziwiłłowa Franciszka Urszula / E.A. ... 337
 Rakowiecki Ignacy Benedykt / E.A. ... 338
 Rakowski Kazimierz / A.P. ... 339
 Rapacki Wincenty (ojciec) / A.P. ... 340
 Rapacki Wincenty (syn) / A.P. ... 341
 Rastawiecki Edward / A.P., H.G. ... 342
 Rautenstrauchowa Łucja Barbara / E.A. ... 343
 Rawita-Gawroński Franciszek / W.A.-Sz. ... 344
 Rej Mikołaj / T.W. ... 346
 Reklewski Wincenty / E.A. ... 356
 Reszka Stanisław / I.T. ... 356
 Rettel Leonard / H.G. ... 358
 Reymont Władysław Stanisław / A.P. ... 359
 Rittner Tadeusz / A.P. ... 365
 Roczniki / T.W. ... 367
 Rodziewiczówna Maria / A.P. ... 368
 Rogalski Leon / H.G. ... 370
 Rogosz Józef / W.A.-Sz. ... 371
 Rogoszcówna Zofia / I.T. ... 373
 Roizjusz Piotr / I.T. ... 374
 Rolle Antoni Józef / W.A.-Sz. ... 375
 Rolle Michał / W.A.-Sz. ... 377
 Romanowski Mieczysław / H.G. ... 377
 Romer-Ochenkowska Helena / W.A.-Sz. ... 379
 Ronikier Bogdan Jaxa / A.P. ... 380
 Ropelewski Stanisław / H.G. ... 381
 Rosinkiewicz Kazimierz / I.T. ... 382
 Rossowski Stanisław / I.T. ... 383
 Rotundus Augustyn / I.T. ... 384
 Roty przysięg sądowych / T.W. ... 384
 Rowiński Michał / A.P. ... 386
 Rozbicki Soter Rozmiar / I.T. ... 386
 Rozmyślania dominikańskie / T.W. ... 387
 Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa / T.W. ... 388
 Roździeński Walenty / I.T. ... 389
 Różycki Karol / H.G. ... 390
 Różycki Zygmunt Rola / I.T. ... 391
 Rudawski Wawrzyniec Jan / I.T. ... 392
 Rudnicki Dominik / I.T. ... 392
 Ruffer Józef / I.T. ... 393
 Ruskowski Ryszard / A.P. ... 394
 Rybiński Jan / I.T. ... 395
 Rybiński Maciej / I.T. ... 396
 Rydel Lucjan / I.T. ... 397
 Rymarkiewicz Jan / A.P., H.G. ... 399
 Rypiński Aleksander Radwan / A.P., H.G. ... 400
 Rysiński Andrzej / I.T. ... 400
 Rysiński Salomon / I.T. ... 401
 Rywocki Maciej / I.T. ... 402
 Rzączyński Gabriel / I.T. ... 402
 Rzązewski Adam / W.A.-Sz. ... 403
 Rzewuski Adam Wawrzyniec / E.A. ... 404
 Rzewuski Henryk / H.G. ... 405
 Rzewuski Seweryn / E.A. ... 406
 Rzewuski Stanisław / W.A.-Sz. ... 409
 Rzewuski Waclaw / E.A. ... 410
 Rzętkowski Stanisław Marek / W.A.-Sz. ... 412

Przygotowanie do druku
Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN

Projekt graficzny obwoluty, okładki i karty tytułowej
ZYGMUNT ZIEMKA

Druk i oprawa:
Drukarnia Wydawnictw Naukowych S.A.,
Łódź, ul. Żwirki 2

<http://rcin.org.pl>

Książki Wydawnictwa IBL PAN można kupić w księgarniach w całym kraju prowadzących sprzedaż wydawnictw naukowych. Większe ilości egzemplarzy można zamawiać w hurtowni: Grupa MATRAS sp.z o.o., ul. Zwrotnicza 6, 01-219 Warszawa, tel. 0 22 631 94 31.

Książki można kupić także w siedzibie Wydawnictwa IBL PAN. Prowadzimy również sprzedaż wysyłkową. Zamówienia należy wysyłać pocztą, e-mailem lub faksem pod adresem: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Pałac Staszica, pok. 129, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, tel./fax 0 22 657 28 80, e-mail: ibadlit@ibl.waw.pl

Słownik został wydany przy współpracy
Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych
Spółka Akcyjna

<http://rcin.org.pl>